ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Mehmet KARATAŞ

NAZMÎ-ZÂDE MURTEZA'NIN GÜLŞEN-İ HULEFÂ'SININ TENKİTLİ TRANSKRİPSİYONU

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Enver KONUKÇU

ERZURUM
2001

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma Tarih Anabilim Dalının Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir

Prof. Dr. Enver KONUKÇU
Danışman / Jüri

Prof. Dr. Selçuk GÜNAY
Jüri

Yrd. Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI
Jüri

Doç. Dr. Ahmet ŞİMŞİRGİL
Jüri

Yrd. Doç. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
Jüri

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. ...../...../.....

İMZA
Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

DOKTORA TEZİ
NAZMÎ-ZÂDE MURTEZA'NIN GÜLŞEN-İ HULEFÂ'SININ TENKİTLİ TRANSKRİPSİYONU
Mehmet KARATAŞ
Danışman: Prof. Dr. Enver KONUKÇU
2000-SAYFA: 520
Jüri : Prof. Dr. Enver KONUKÇU
Yrd. Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI
Yrd. Doç. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
.....
.....

Umûmî târih içinde önemli bir yer tutan ve çalışma konumuz olan Nazmî-Zâde Murteza'nın Gülşen-i Hulefâ isimli eseri Emevî Devleti'nin yıkılıp, Abbâsî Devletinin ve Bağdad şehrinin kuruluşundan ve Abbâsîler'den sonra Bağdad ve çevresinde hâkim olan devletlerden, şehrin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesinden özellikle IV. Murad'ın ikinci defa Bağdad'ı fethedip Osmanlı hâkimiyetine almasından ve 1717 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin tayin ettiği Bağdad valileri ve bunların faaliyetlerinden bahseden çok önemli bir eserdir.

Yurt içinde ve yurt dışındaki bir çok kütüphanede yazma ve matbu nüshaları bulunan Nazmî-Zâde'nin bu çok değerli eserinin tenkitli transkripsiyonunun yapılıp ilim dünyasına kazandırılmak amacını taşıyan bu çalışma bir Giriş ve Dört Bölüm halindedir.

Giriş bölümünde Osmanlılar döneminde Bağdad târihiyle ilgili yazılan özel eserler hakkında kısaca bilgi verilip Gülşen-i Hulefâ'nın bu eserler arasındaki yeri hakkında bilgi verildi.

Çalışmanın I. Bölümü iki kısım halinde değerlendirildi. Birinci kısmında Müellif'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildi. İkinci kısımda ise Gülşen-i Hulefâ'nın çeşitli kütüphanelerdeki yazma ve matbu nüshalarının tanıtımı yapılıp transkripsiyonu yapılan esas nüsha ile diğer kendileriyle karşılaştırılan nüshalarla ilgili bilgi verilip bu nüshaları tercih etme sebebi izah edildi. Yine eserin telifindeki amaç ve konusu ile ilgili bilgi verilip müellif'in bu eserdeki dil ve üslubu, târih metodolojisi ve târih felsefesi ile ilgili bilgi verildi.

II. Bölümde Bağdad'ın kuruluşu, Bağdad isminin menşei, Abbâsîler için önemi, Abbâsîler'den sonra Bağdad'a hâkim olan devletler, Bağdad'ın Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesi, Osmanlı Devleti için önemi ve Osmanlı Devletinin tayin ettiği Bağdad Valileri ve faaliyetleri hakkında özet bilgi verildi.

III. Bölümde müellif'in Emevîler, Abbâsî Halîfeleri, bu dönemdeki Türkler, Moğollar ve Ehl-i Sünnet Dışı İnançlar, Selçuklu Sultanları, Osmanlı Sultanları ve Osmanlı Devleti'nin Bağdad Valileri, Şiiler, İran ve törenlerle ilgili görüşlerine yer verildi.

IV. Bölümde bu çalışmada uyulan metotlarla ilgili bilgi bulunmaktadır.

ABSTRACT

Ph.D. Thesis
Critical Translation of Nazmi-Zade Murtaza's Gülşen-i Hulefâ
By Mehmet KARATAŞ
Süpervisor: Prof. Dr. Enver KONUKÇU
2000- Page: 520
Jury : Prof. Dr. Enver KONUKÇU
Yrd. Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI
Yrd. Doç. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
.....
.....

Having had an important place in General History, Nazmi-Zade Murteza's Gülşen-i Hulefa is a very important book in providing valuable information about the collapse of Emevî Chalifat, the establishment of Abbâsî Chalifat; the construction of the city of Baghdad and the states established after the collapse of the Abbâsîdes; the conquest of Baghdad by the Ottomans, and most importantly the second conquest by Sultan Murad IV. Has within the country as well as.

Gülşen-i Hulefa has many manuscript and published copies in the libraries both in this country and in abroad.

This study, which aims to introduce a critical translation of Nazmî-Zâde's very important work to the academic world, contains and introduction and four chapters.

In the introduction, books that had been written exclusively an Baghdad will be discussed and the place of Gülşen-i Hulefâ among these books will be discussed.

The first chapter is divided into two subchapters. The first of these subchapters includes information about the life and works of the author. In the second subchapter Gülşen-i Hulefâ's different editions are discussed; translated edition is compared to other editions; and reasons for the translated edition are discussed. Furthermore, aim and contend of the book is explained, as well as the author's language, method, historiography and historical philosophy are expressed.

In the second chapter the establishment of Baghdad, root of the name "Baghdad," its importance for the Abbâsîd, states that controlled Baghdad after the Abbâsîd, erection of the Ottoman rule over the city, its importance for the Ottomans, and governors appointed by the Ottomans and activities of these governors are discussed.

The third chapter provides information about the Emevies, Abbâsîde Caliphs, the Turks, the Mongols heterodox Muslims, the Sultans of the Saljukids the Ottoman Sultans, the Ottoman governors of Baghdad, Shias, Iran and ceremonies.

The finale chapter contains methods applied to this study.

II. Bölümde Bağdad'ın kuruluşu, isminin menşei, Abbâsîler için önemi, Abbasîlerden sonra hâkim olan devletler, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesi, devlet için önemi ve Osmanlı Devletince tayin edilen valiler ve faaliyetleri hakkında özet bilgi verildi.

III. Bölümde müellif'in Emevîler, Abbâsî Halîfeleri, bu dönemdeki Türkler, Moğollar ve Ehl-i Sünnet Dışı İnaklar, Selçuklu Sultanları, Osmanlı Sultanları, devletin tayin ettiği Bağdad valileri, Şiiler, İran ve Törenlerle ilgili görüşlerine yer verildi.

IV. Bölümde ise bu çalışmada takip edilen transkripsiyon esasları hakkında bilgi verilip metnin transkripsiyonunda metne esas olarak da, kapsamlı ve detaylı olduğu için Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu 595 nolu nüshayı esas alınıp bu nüshaya yakın olan İstanbul Üniversitesi T.Y. 6076 ve 3525 nolu nüshalarla karşılaştırması yapıldı. Metinde transkripsiyon uygulaması yapıldı.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen engin hoşgörü sahibi değerli hocam Sayın Prof. Dr. Enver KONUKÇU'ya, müteaddit defalar fikirlerine başvurduğum değerli hocam Sayın Prof. Dr. Selçuk GÜNAY'a ve değerli görüşlerinden faydalandığım Sayın Prof. Dr. Dündar AYDIN'a ve araştırmama başlarken değerli görüş ve tavsiyelerinden istifade ettiğim muhterem hocam Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ'ye, yardımcı disiplinler konusunda değerli görüş ve tavsiyelerine başvurduğum değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI ve özellikle dilbilgisi ve imla kuralları konusunda kendilerinden istifade ettiğim değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Kazım KÖKTEKİN'e ve diğer yardımını gördüğüm mesai arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

ERZURUM 2001

Mehmet KARATAŞ

ÖN SÖZ

Son zamanlarda sosyal tarihle alakalı çalışmalarda bariz bir artış görülmektedir. Bunun içerisinde şehir tarihçiliği ve bu kapsamda şehirlerin siyasî ve idarî tarihleri yanılıra sosyo-ekonomik, dinî ve kültürel yapısı, sosyal hayatı, demografik yapısı gibi konular da gittikçe önem kazanmaktadır.

Osmanlı Tarihi ile alakalı arşiv ve kütüphaneleri dolduran kaynaklar arasında Osmanlılar döneminde şehir tarihiyle ilgili yazılmış eser oldukça azdır. Bu bağlamda üzerinde çalıştığımız "Nazmî -Zâde Murtaza'nın Gülşen-i Hulefâ" adlı eseri de Osmanlılar döneminde Bağdad tarihiyle ilgili yazılmış yegâne eserdir.

Bu eser Bağdad'ın Abbâsî Halifesi Mansur tarafından 145/ yılında kuruluşundan Abbâsî lebin 1258 de yıkılmasına kadar ki Abbâsî tarihi için önemli bir kaynak olmakla beraber bundan sonra Bağdad ve çevresine hakim olan devletlerden ve 1534 yılında Osmanlı Devletinin hakimiyetine girmesinden, özellikle 1638 tarihinde IV. Murad'ın Bağdad'ı ikinci defa fethedip Osmanlı hâkimiyetine almasından ve 1717 yılına kadar devletin tayin ettiği Bağdad valileri ve bunların faaliyetleri hakkında temel bilgileri ihtiva etmektedir.

Yine bu eserde, şehrin kuruluşundan 1717 yılına kadar şehrin siyasî ve askerî tarihi verilmekle beraber söz konusu dönemde şehrin sosyal yapısı, dinî ve kültürel yapısı, nüfusu, idarî yapısı ve etnik yapısı hakkında orijinal bilgiler verilmektedir.

Yurt içinde ve yurt dışındaki bir çok kütüphanede yazma ve matbu nüshaları bulunan Nazmî-Zâde'nin bu çok değerli eseri bir Giriş ve Dört Bölüm halinde değerlendirildi.

Giriş bölümünde Osmanlılar döneminde Bağdad târihiyle ilgili yazılan müstakil eserler hakkında kısaca bilgi verilip Gülşen-i Hulefâ'nın bu eserler arasındaki yeri belirtilmeye çalışıldı.

Çalışmanın I. Bölümü iki kısma ayrıldı. Birinci kısmında Müellif'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildi. İkinci kısımda ise Gülşen-i Hulefâ'nın çeşitli kütüphanelerdeki yazma ve matbu nüshaların tanıtımı yapılıp transkripsiyonu yapılan esas nüsha ile diğer kendisiyle karşılaştırma yapılan nüshalarla ilgili bilgi verilip bu nüshaların tercih edilme sebebi izah edildi. Yine eserin telifindeki amaç ve konusu ile ilgili bilgi verilip müellif'in bu eserdeki dil ve usluğu, târih metodolojisi, târih felsefesi ile ilgili bilgi verildi.

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT II
ÖNSÖZ III
KISALTMALAR VIII
GİRİŞ 1
1.BAĞDAD TARÎHİYLE İLGİLİ YAZILAN MÜSTAKİL ESERLER 1
2. ESERİN BAĞDAD TARÎHİ İLE İLGİLİ ESERLER ARASINDAKİ YERİ 3
I.BÖLÜM 4
1. NAZMÎ-ZÂDE'NİN HAYATI VE ESERLERİ 4
1.1.Nazmî-Zâde'nin Hayatı 4
1.2-Nazmî-Zâde'nin Eserleri 4
2. GÜLŞEN-İ HULEFÂ 7
2.1. Gülşen-İ Hulefâ'nın Nüshaları 7
2.1.1. Yazma nüshaları 7
2.1.2. Matbu nüshalar 10
2.1.3. Karşılaştırılan nüshalar 11
2.2.Gülşen-İ Hulefâ'nın Telifindeki Amaç 12
2.3. Gülşen-İ Hulefâ'nın (Halîfelerin Gül Bahçesi) Konusu 13
2.4. Târih Metodolojisine Göre Gülşen-İ Hulefâ 14
2.4.1. Müellifin faydalandığı kaynaklar 14
2.4.2. Kaynaklar kulanma şekli 22
2.4.3.Dil ve uslubu 22
2.4.3.1. Tasvirler 23
2.4.3.2. Şiirler 24
2.4.3.3. Atasözleri 25
2.4.3.4. Güzel sözler 26
2.4.3.5. Ayet ve Hadisler 26
2.5. Nazmî-Zâde'nin Gülşen-İ Hulefâ'ya Göre Târih Felsefesi 27
II. BÖLÜM 32
GÜLŞEN-İ HULEFÂ'YA GÖRE BAĞDAD ŞEHRİ 32
1. ABBÂSÎLER DÖNEMİNDE BAĞDAD 32
1.1.Bağdad'ın Kuruluşu 32
1.2. Bağdad İsminin Menşeci 33

1.3. Bağdad'ın Abbâsî Halifeleri İçin Önemi....34
2.ABBÂSÎLERDEN SONRA BAĞDAD'A HAKİM OLAN DEVLETLER....35
3. OSMANLI DÖNEMİNDE BAĞDAD....38
3.1. Bağdad'ın Osmanlı Hakimiyetine Girmesi....38
3.2. Bağdad'ın İran'ın Hakimiyetine Girmesi....41
3.2.1. Bağdad'ta Bekir Subaşı'nın isyanı....41
3.2.2. Hafız Ahmed Paşa'nın Bekir Subaşı üzerine yürümesi....41
3.3.Bağdad'ın Yeniden Osmanlı Hakimiyetine Alınması İçin Yapılan Faaliyetler....42
3.3.1. Vezir Ahmed Paşa'nın Bağdad üzerine yürümesi....42
3.3.2. Hüsrev Paşa'nın Bağdad üzerine yürümesi....42
3.3.3. Sultan Murad'ın Bağdad'ı yeniden fethi....43
3.4. Bağdad'ın Osmanlı Devleti İçin Önemi....44
3.5. Osmanlı Devleti'nin Bağdad Valileri....45
III.BÖLÜM....68
NAZMÎ-ZÂDE'NİN GÜLŞEN-İ HULEFA'YA GÖRE ÇEŞİTLİ HUSUSLARDAKİ GÖRÜŞLERİ....68
1. EMEVÎLER....68
2. ABBÂSÎ HALÎFELERİ....68
2.1. ʿAbbâsîler Dönemindeki Türkler....69
2.2. Abbâsî Halîfeleri ve Ehl-İ Sünnet Dışı İnançlar....70
2.3. Moğollar....71
3. SELÇUKLU SULTANLARI....72
4. OSMANLILAR....74
4.1. Osmanlı Sultanları....74
4.2. Osmanlı Devleti'nin Bağdad Valileri....75
5. ŞİİLİK ve İRAN....76
6. TÖRENLER....78
IV. BÖLÜM....79
1. BU ÇALIŞMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON ESASLARI....79
2. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ....80
3. METİN İÇİNDEKİLER....81
4.METİN....87
SONUÇ....495
BİBLİYOĞRAFYA....498
ÖRNEK BELGELER....502
DİZİN....505
Özgeçmiş....520

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md	: Adı geçen madde
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çvr.	: Çeviren
DİA	: Diyânet İslâm Ansiklopedisi
Hzl.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
Nu.	: Numara
s.	: Sayfa
TTK.	: Türk Târih Kurumu
Vrk:	: Varak

GİRİŞ

Kuruluşundan günümüze gelinceye kadar Bağdad târihiyle ilgili bir çok eser yazılmıştır. Ancak bu çalışmada Bağdad'ın Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra Bağdad Târihiyle ilgili yazılan eserlerle ilgili kısaca bilgi verildikten sonra Nazmî-Zâde Murteza'nın Gülşen-i Hulefâ'sının bu eserler arasındaki yeri belirtilmeye çalışıldı.

1.BAĞDAD TÂRİHİYLE İLGİLİ YAZILAN MÜSTAKİL ESERLER

1- Ziyâeddin İbrahim (Nuri): Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Nuri, Bağdad'ta kadılık yapmıştır. Fetihnâme-i Bağdad adında bir eser yazmıştır. İran tarafı tutularak yazılan bu eserde IV. Murad'ın Bağdad'ı kuşatması ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. IV. Murad'ın ölümü ile sona ermektedir. Viyana Millî Kütüphanesi No: 1054 (Flügel Kat., II.261 v.d.; Gor,V,671; IX, 205 Nu.78) 231 Yapraktan meydana gelmektedir.

2- Muhammed Bin Allan: Mekkelidir. Orada yaşamış orada vefat etmiştir. Bağdad'ın IV. Murad tarafından kuşatıldığını anlatan El-Feth El-Müstecâd Fi Feth-i Bağdad adlı eseri târihle ilgili yazmış olduğu tek eseridir.

3- Mustafa Bin Rıdvan: Bağdadlıdır. Kasım 1638'deki şehrin yeniden fethini görmüştür. Fetihnâme-i Bağdad adındaki eserinde tasvir edilen olayların 1621'den sonrakilerini gördüğünü açıkça söylemektedir. Bu eser Kanunî'nin Bağdad'ı fethiyle başlar, IV. Murad zamanına kadar geçen olayları kronolojik biçimde anlatır. IV. Murad'ın ölümü, I. İbrahim'in cülusuyla bitmektedir.

Oxford, Bodl. Library, Nu. Or. 276.

4- İstanbul Umûmî Kütüphanesinde 4935 numarada hakkında fazla bilgi verilmeyen Târih-i Bağdad adlı Türkçe bir eser vardır.[1]

5- Karaçelebizâde Abdulaziz: Abdulaziz birçok ilim adamı yetiştirmiş olan Kara çelebi ailesindendir. Önce kardeşinden, sonra Şeyhulislâm Sunʿullah Efendi'den ders görmüştür. 1021/1612 yılında Hayreddin Paşa camiinde müderris olduktan sonra bir çok mevkilere geçmiştir. Çevirdiği entrikalar sonunda şeyhulislâmlığa tayin edilmiş, 6 Rebiülâhir 1068/11 Ocak 1658'de vefat etmiştir. Her alanda birçok eserler yazan Abdulazîz, Revan

[1]Franz BABİNGER, **Osmanlı Târih Yazarları ve Eserleri**, çvr. Coşkun ÜÇOK, Ankara 1982, s. 198-200.

ve Bağdad kuşatmalarını anlattığı Zafernâme adlı bir eser yazmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitapları no: 2086'da bulunmaktadır.[2]

6- Sarı Abdullah, Abdî: I. Ahmed zamanında İstanbul'a göç etmiş olup Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kızıyla evlenen Mağribî Seyyid Muhammed'in oğludur. IV. Murad'ın mâiyetinde Bağdad seferine katıldıktan sonra ikinci defa reisülküttâb olmuştur. 1639 yılında bitirmiş olduğu Cevheretü'l-Bedâyet ve Dürretü'n-Nihâyet adlı târihî eserinde IV. Murad zamanındaki olaylar özellikle Bağdad'ın zaptı anlatılır.[3]

7- Hüseyin Vecîhi: Bahçesaraylıdır. İstanbul'a göçmüş ve Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya mühürdâr olmuştur. 6 Eylül 1660'da İstanbul'da ölmüştür. Şair olup bir divânı olan Vecihî Târihi'nde efendisi Kara Mustafa Paşa'nın katıldığı IV. Murad'ın Bağdad seferini anlatır. Eser 1656 yılına kadar gelmektedir. Naima ve Raşid bu eserden faydalanmışlardır. Eserin yazma nüshaları Viyana Millî Kütüphanesi no: 1069, Nur Osmaniye Kütüphanesi no: 3198, Hamidiye no: 917 ve Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi no: 225'de bulunmaktadır.[4]

8- Abdurrahman (Hibrî): Edirneli olup ulemadan Hüseyin adında birinin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra Edirne Taşlık Medrese'de müderrislik yapmış. Sonra Serez kadısı olmuştur. 1675 yılında Serez'de vefat etmiştir. Târih-i Feth-i Bağdad ve Feth-i Revan adında bir eser yazmıştır. Edirne Selimiye Kütüphanesi, Merhum Badî Ahmed Beğ'in Koleksiyonunda bulunmaktadır.[5]

9- Sefaeddin İsa: Bir tarikat şeyhi olduğu anlaşılan Sefaaddin İsa Bağdad'ta yaşamış ve yazdığı ve 1666 yılında Vali İbrahim Paşa'ya takdim ettiği Camiü'l-Envâr Fî-Menâkibi'l-Ahyar adlı eserinde Bağdad ve civârında gömülü olan aziz ve velilerin menkîbelerini toplamaktadır. Bu eser Nazmî-Zâde Murteza'nın Tezkire-i Evliyâ-i Bağdad isimli eserin baş kaynağıdır. Babinger'in eserinin tercümesinde hatalı olarak Gülşen-i Hulefâ'nın baş kaynağı olarak gösterilmektedir. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu 241 numarada bulunmaktadır.[6]

---

[2] Geniş bilgi için bk. BABİNGER, a.g.e., s. 224-227.
[3] Ömer Faruk AKÜN, "Sarı Abdullah", İA., İstanbul 1980, X, s.216-220.
[4] BABİNGER, a.g.e., s. 227- 229.
[5] Geniş Bilgi İçin bk., Sevim İLGÜREL, "Hibrî Abdurrahman Efendi", DİA., İstanbu 1997,XVII, s. 426-428.
[6] BABİNGER, a.g.e., s. 234-237.

10- Evliya Çelebî: 1020/1611 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kanûnî ile birlikte bir çok sefere katılmış Derviş Mehmed adında birinin oğludur. Babası Kuyumcubaşı'lık yapmış olup on sultana hizmetten sonra 117 yaşında vefat etmiştir. En önemli eseri Seyahatname'sidir. On cilt olan bu kitabı on bölüme ayırmıştır. IV. Bölüm'de Van, Tebriz, Bağdad seyahatini anlatmaktadır.[7]

2. ESERİN BAĞDAD TÂRİHİ İLE İLGİLİ ESERLER ARASINDAKİ YERİ

Osmanlı Döneminde Bağdad târihiyle ilgili yazılan müstakil eserler konusunda açık bir şekilde görüldüğü gibi daha önce ve sonra yazılan eserler her biri belli bir dönemi özellikle Bağdad'ın Kanûnî Sultan Süleyman tarafından birinci fethi ve IV. Murad tarafından ikinci fethi ile ilgili olmalarına rağmen tez konusu olan Gülşen-i Hulefâ'da ise Bağdad'ın kuruluşundan, Abbâsî Halîfelerinden, bu dönemde Türklerin olumlu ve olumsuz faaliyetlerinden, Bağdad ve civârında kurulan devletlerin târihlerinden, Cengiz, Hulâgu ve Timur'un Bağdad'taki hâkimiyetlerinden, Osmanlı Devleti'nin kurulup kısa sürede cihân devleti haline gelmesinden, Bağdad'ın Kanûnî Sultan Süleyman tarafından fethinden, Bekir Subaşı'nın ihanetiyle İran'ın eline geçen Bağdad'ı tekrar ele geçirmek için düzenlenen seferlerden, Bağdad'ın IV. Murad tarafından yeniden fethinden ve bundan sonra 1717 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin Bağdad'a tayin ettiği valilerden ve bunların faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Bağdad Valileri için çok değerli müstakil bir eserdir. IV. Murad'ın Bağdad'ı tekrar fethine kadar olan kısımlar kısa bir şekilde anlatmasına rağmen bundan sonra özellikle yetişip gördüğü ve duyduğu olayları çok geniş bir şekilde anlatmıştır.

J. Choguet tarafından Fransızca'ya tercüme edilip içindekilerle ilgili tam bilgi verilmiştir. Adı bilinmemektedir. J. Chr. Clodius tarafından Almanca ve Latince tercümesi düşünülmüş ancak yayınlanmamıştır. Her halde yazması mevcuttur. Eserin XVIII. Yüzyılda bir Rusça tercümesi yayınlanmış ama adı bilinmiyor.[8] 1971 yılında Musa Kâzım Nevres tarafından Arapçıya çevrilmiş ve Matbuatü'l- Edeb'te basılmış olup 374 sayfadır.

---

[7] Geniş bilgi için bk.BABİNGER, a.g.e., s. 241-245; M. Cavit BAYSUN, "Evliya Çelebi", DİA., İstanbul 1977, IV, s. 400-412; Mücteba İLGÜREL, "Evliya Çelebi", İA., İstanbul 1995, XI, s. 529-533.

[8] BABİNGER, a.g.e., s. 277.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NAZMÎ-ZÂDE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Nazmî-Zâde'nin Hayatı

Nazmî-Zâde Murtezâ 1066/1655'de ölen Nazmî mahlaslı şair Seyyid Ali'nin oğludur. Bundan ötürü kendisine Nazmî-Zâde denir. Babasının yaşamış olduğu Bağdad'ta doğmuş kendi de ömrünün büyük bir kısmını orada geçirmiştir. Osmanlı valilerinin hizmetinde bulunmuş ve Hazîne-i Mâliye'de Rûznâmeci Halîfesi olmuştur.[9]

Nazmî-Zâde'nin doğum târihi hakkında hiçbir eserde herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ölüm târihi hakkında ise üç ayrı görüş ileri sürülmüştür. Bağdad'ta 1136/1723 yılında başka kaynaklara göre de 1134/1721 yılında bir diğer kaynağa göre ise 1133/1720'de ölmüştür.

Müellif, Osmanlı Târih Yazarları arasında gösterilmekte olup geniş bilgiye sahip bir zattır. Nazmî-Zâde'nin târihçiliği yanında tezkire, şiir ve benzeri muhtelif konularda telif ve tercüme eserleri mevcuttur.

Nazmî-Zâde her şeyden önce Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye yaptığı eser tercümeleriyle tanınmıştır. Bu durum müellifin bahis konusu her iki dile de vakıf olduğunu göstermektedir. En çok tanınmış yanı, târihçiliği ve en çok tanınmış eseri çalışma konumuz olan Gülşen-i Hulefâ isimli eseridir.

Nazmî-Zâde Vassaf Târihine bir şerh ve bir de lugat yazmış olup H. 1130/M. 1717 târihinde, yine Bağdad'ta ölmüş olan kardeşi Hüseyin Nazmî-Zâde ile karıştırılmamalıdır. Bu karışıklık çok defa görülmüştür.

1.2-Nazmî-Zâde'nin Eserleri

Müellifin başta târih olmak üzere değişik konularda yazdığı eserleri şöylece sıralanabilir:

---

[9] A.g.e., s. 274; Abdüsselâm Raûf, Et-Tarîh ve'l-Muverrihûne'l-Irakiyyûn Fi-ʿAsri'l-Osmanî, Bağdad,1983, s. 98.

1-**Tercüme-i Tarîh-i Timur:** Mevlâna İbn-i Arapşah'ın Arapça yazmış olduğu Timur Târihi'nin Türkçe tercümesi olup, birinci kez İbrahim Müteferrika tarafından 1142/1730'da; ikinci kez ise 1277/1861 Târihinde "Târih-i Timur-ı Kürekan" adı altında İstanbul'da basılmıştır.

2-**Şerh-i Kasîde-i Ferezdak:** Ferezdak Emevîler devrinde karşılıklı hicivleşen (Naka'iz) üç meşhur Arap şairinden (Ferezdak, Cerir, Ahtal) biridir. Ferazdak'ın manası ise yuvarlak ekmek demektir. Ferazdak 70 yaşında iken hacca gittiği ve o sırada hac farizasını yapan Oniki İmam'dan İmam Zeynelâbidîn Hazretleriyle karşılaştığı sırada söylediği ve başlığı

"Haẕellezî teʿrifu'l-beṭhâe vaṭâtehu

Ve'l-beytu yeʿrifuhu ve'l-ḥillu ve'l-ḥaremu"

olan meşhur kasidesinin Türkçe şerhidir. Bu şerhin sonunda Bedir, Hendek, Hayber, Mekke'nin fethi gibi İslâm tarîhi ile ilgili bilgi vardır.

3-**Tecüme-i Tuyûr-ı Cârihe ve Zevâri-yi Sâide:** Bu eser avda kullanılan kuşlar ile ilgili bazı bilgileri açıklayan Arapça bir eserin tercümesidir.

4-**Zeyl-i Siyer:** 1228 târihinde Veysî'nin Mısır'da yazdığı Siyer'e karşılık, Nabi'nin yazdığı Siyer'in ayrı bir zeylidir.

5-**Tezkire-i Evliyâ-i Bağdad:** Bağdad Velilerinin tezkiresidir. Bağdad ve civârında defnedilen evliyanın büyüklerinin hal tercümelerinden bahsetmekte olup, asıl ismi "Cami'ül-Envâr Fî-Menâkibü'l-Ahyar"dır. Bu eserde ayrıca Bağdad'a ait önemli bilgiler vardır. Nazmî-Zâde, bu eserinde listesini çıkardığı veli ve şeyhlerin ayrıca hayatları hakkında bilgi vermektedir. Eserde Bağdad civârında mezarı olan, 170 kadar velinin hal tercümesi vardır. Bu eser yazılırken, Farsça ve Arapça başka eserlerden de istifade edilmiştir. Bu eserin baş kaynağı ise, Bağdad'ta yaşamış Şefaattin İsa El-Kadirî En-Nakşibendî El-Bendenicî (yani Mendelili; Irak'ın Kerkük Vilâyetine bağlı kazalardan biridir)'nin Camîʿü'l-Envâr Fî-Menâkibi'l-Ahyâr adlı eseridir. Bu eser 1077/1666 yılında Bağdad Valisi İbrahim Paşa'ya (1655-1667) ithaf edilmiş olup Bağdad ve çevresinde mezarı bulunan şeyh ve velilerin menkibelerini

anlatmaktadır. Cumadiye'lâhir 1092 yılının sonunda/Temmuz 1681 yılının ortasında bir başka vali olan İbrahim Paşa (1681-1684) için tashih edilmiştir.

6-Şerh-i Şevâhid-i Muğni'l-Lebîb: Arapça Dil Bilgisi ile ilgili yazılan en meşhur kitaplardan biri olan "Muğni'l-Lebîb ʿAn Kutubi'l-Eʿârib"in Şevâhid'inin Türkçe şerhidir. Bu eser iki büyük cilt halindedir.

7-Şerh-i Luğat-ı Târih-i Vassaf: Bu eser, anlaşılması zor olması dolayısıyla, bazı kimseler tarafından şerh olunan Vassaf Târihi'nin bir şerhi kabul edilmektedir. Târih-i Vassaf'ın yazarı Hoca Abdullah İbn-i Fazlullah, Vassaf lakabıyla şöhret bulmuş olup, eserini beş cilt halinde yazmıştır. Eser 711/1311 yılında tamamlanmıştır. Aslında bu eser Murteza'nın kardeşi Hüseyin Nazmî-Zâde'nindir, yanlışlıkla Murteza'ya maledilmiştir.

8-Divan: Müellifin bu eseri bilinen diğer divanlar tarzında yazılan bir eserdir.

9-Tercüme-i Kitab-ı Fezâilü'l-Hayl: Atların iyi ve faziletli yönleri, faydaları ve diğer özelliklerini anlatan ve Arapça olarak yazılan bir eserin tercümesidir.

10-Münşeât: Bu eser müellifin değişik yazı ve notlarını ihtiva eden ve eski tarzda yazılan bir eseridir.

11-Tecüme-i Kâbus-nâme: 475/1082'de Emîr Unsûru'l-Maâli İbn-i Ziyar tarafından yazılan "Kâbus-nâme"nin tercümesidir. Eser Abbasî Halifeleri zamanında, Kûhistan'da hükûmet kuran Pâdişâhlar tâifesinden olan Keykavus İbn-i İskender İbn-i Kâbus'un, oğluna hitâben siyaset ve hükûmet idaresi ile ilgili nasihatleri ihtiva eden ve hemen her maddesi konuya bağlı bir hikâye ile süslendirilen tanınmış bir eser olup birinci defa 835/1432 târihinde Sultan II. Murad'ın emriyle, nedimlerinden İlyasoğlı Mercimek Ahmed tarafından sade bir dille Filibe'de tercüme edilmiştir. Kırkdört bölümden ibaret olan bu tercüme her bakımdan faydalı eserlerden sayılabilir. Eser ikinci kez 1117/1705 târihinde Bağdad Valisi Hasan Paşa'nın emir ve teşviki ile Nazmî-Zâde Murteza tarafından; zamanın kullanılan diline göre düzeltilip değiştirilmek suretiyle tercüme edilmiştir. Daha sonra Kazan Alimlerinden Abdulkayyûm

Molla Nasır tarafından biraz kısaltılmak suretiyle Türkçe'nin Kazan Lehçesine çevrilerek iki defa basılmıştır. Şark dilleri kadın alimlerinden Rusyalı Gülnar Hanım (Madam O. De Lepedef) tarafından da tercüme edilip basılmıştır.

Kâbus-nâme; Farsça yazılmış bir siyâset kitabıdır. Daha önceleri Osmanlıcaysa çevrilmiştir. En eski çevrisi Ak Kadı oğlu adlı birine aittir. Bir rivâyete göre Emir Süleyman zamanında yazılmıştır.

12-Kenzü'l-Arifîn: Müellifin tasavvuf konusunda, Arapça'dan zamanın Türkçesize tercüme ettiği bir eseridir.

13-Heyʾet-i Seniyye: Nazmî-Zâde, bu Arapça eseri Bağdad Valisi, Hasan Paşa'nın emir ve teşvikleriyle Türkçeye tercüme etmiştir.

14-Risâle-i Rubᶜ-ı Ceyb: Bu eser yukarıdaki eserlerin yanı sıra Nazmî-Zâde'nin kendi el yazılı bir eseridir. Bu eserin bir nüshası İstanbul'da Köprülü Kütüphanesinde bulunmaktadır.[10]

2. GÜLŞEN-İ HULEFÂ

2.1. Gülşen-i Hulefâ'nın Nüshaları

2.1.1.Yazma nüshaları

1- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY: 12

Başı: "*Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿ-ı envâr-ı kelâm-ı kadîm ...*"

Sonu: "*Hükûmet-i calı-ı Bağdad ile Vezîr Ahmed Paşa ikram olunmuştur.*"

Ölçü: 263X146, 185X70 mm.

Yaprak: 214 varak, 19 satır.

İstinsah Târihi: 1159/1746-1235/1820 arası

---

[10]Bursalı Mehmed Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, 1299-1915, Hzl. İsmail ÖZEN, İstanbul, 1975, III, s. 110-112; Necati AVCI, "Nazmî-Zâde Murteza Efendi ve Gülşen-i Hulefâ'sı," Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fak. Der. Sayı: 9, (1992), s. 245-250.

2- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY: 2636

Başı: *"Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ..."*

Sonu: *"İnnema yaʿmuru mesacidallahi (...) olmak üzere mahall-i (...) gelince birkaç mahallerde çeşmeler inşa eyleyüb ahalinin ihtiyacını defʿ eylemiştir."*

Ölçü: 195X110.140X60 mm.

Yaprak: 401 varak, 19 satır.

Yazı şekli: Rika

3- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY: 4935

Gülşen-i Hulefâ'dan bir kısım olup 1102/1690-1113/1701 târihleri arasındaki olayları ihtiva etmektedir. (II. Ahmed ve II. Mustafa Devri). Taʿlik yazısıyla yazılmıştır.

4- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY: 6065 (Müzede olup bakılamadı.)

Başı: *"Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ..."*

Sonu: *"Hükûmet-i cah-ı Bağdad ile Vezîr Ahmed Paşa ikram olunmuştur."*

Ölçü: 205X140,150X80 mm.

Yaprak: 247, 19 satır.

Yazı çeşidi: Rika.

5- Süleymaniye Kütüphanesi Yeni Cami Kitaplığı No: 895

Başı: *"Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ..."*

Sonu: *"Hükûmet-i cah-ı Bağdad ile Vezîr Ahmed Paşa ikram olunmuştur."* İcmal-i Sefer-i Basra konusundan sonraki kısımlar eksiktir. Başında ve sonunda tuğra yer almaktadır. Tuğrada *"vakafa Sultan Ahmed Han Bin Ğazi Sultan Muhammed Han 1137"* ibaresi yer almaktadır.

6- Süleymaniye Kütüphanesi Reşadiye Koleksiyonu, No: 674

Başı: *"Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ..."*

Sonu: *"Selâmün ʿaleykum fedhulûha halidînde nişâbende kılınmış ola. Amin."*

Yazı: Güzel Nesih.

7- **Süleymaniye Kütüphanesi Vehbi Efendi Koleksiyonu, No: 1145**

Tamir servisinde olduğundan ulaşılamadı.

8- Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu, No: 986

Başı: *"Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ..."*

Sonu: *"Taraf-ı Asafîden serdar-ı muhterem ilbas-ı semur-i mûcibü's-surûr ile mümtâz cümle serkârde olanlar halʿ-ı fahire ile serfirâz olmuşlardır."*

9- Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1210

Ölçü: 250 mm boy ve 135 mm. eninde.

Varak: 146, her sahifede 80 mm. uzunluğunda 25 satır.

Aharlı kâğıd, serlevha müzehheb, cedveller yaldızlı ve vişne çürüğü deri ciltlidir

10- Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1211

Ölçü: 250 mm. boy ve 140 mm. eninde

Varak: 131, her sahifede 90 mm. uzunluğunda 29 satır.

Aharlı ince kâğıt, serlevha müzehheb, cetveller yaldızlı mikleb ve şemseli kahve rengi deri ciltlidir

11- Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1212

Ölçü: 215 mm. boy ve 142 mm. eninde

Varak: 214, 65 mm. her sahifede uzunluğunda 21 satır

Aharlı ince kâğıt, cetveller kırmızı, miklepli kahve rengi deri ve ebru ciltlidir.

12- Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1213

Ölçü: 220 mm. boy ve 140 mm. eninde

Varak: 146, her sahifede 75 mm. uzunluğunda 21 satır. Başında bir fihrist vardır. Miklep ve şemseli koyu kırmızı ciltlidir.

13- Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 245

Ölçü: 265 mm. boy ve 145 mm. eninde

Varak: 57, 80 mm. her sahifede uzunluğunda 19 satır

Aharlı kâğıt, miklepli kahve rengi deri ve kâğıt ciltlidir.

14-Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1410

Ölçü: 215 mm. boy ve 145 mm. eninde

Varak: 57, her sahifede 80 mm. uzunluğunda 19 satır

Aharlı kâğıt, miklepli kahve rengi ve deri ciltlidir.

15-Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1213

Ölçü: 205 mm. boy ve 131 mm. eninde

Varak: 263, her sahifede 75 mm. uzunluğunda 21 satır

Aharlı kâğıt, cetveller yaldızlı ve kırmızı, miklep ve şemseli kırmızı deri ciltlidir. Bu ciltte Gülşen-i Hulefâ'nın zeyli de vardır. Bu zeyil 1102 yılından 1113 yılına kadar olan olayları ihtiva etmektedir.[11]

2.1.2. Matbu nüshalar

1- Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Koleksiyonu, No: 266,

2- Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu, No: 4461,

3- Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2387,

4- Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu, No: 435,

5- Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu, No: 436,

6- Süleymaniye Kütüphanesindeki Millet Kütüphanesinden gelen nüsha, No:794,

7- Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Koleksiyonu, No: 2092,

8- Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu, No: 367,

9- Süleymaniye Kütüphanesi Halid Efendi Koleksiyonu, No: 248,

10- Süleymaniye Kütüphanesindeki Yozgat'tan gelen nüsha, No: 410,

11- Bayezid Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No: 2443,

12-Bayezid Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No: 2463,

13-Atıf Efendi Kütüphanesi, No: 1924,

14- Nur u Osmaniye Kütüphanesi, No: 3405,

[11] Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan nüshalar görülmemiş olup bu nüshalarla ilgili bilgi için bk. Fehmi Ethem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, İstanbul 1961, I, s. 278-279.

15-Rağıp Paşa Kütüphanesi, No: 1403, (Bakılamadı)

16- Millî Kütüphane y Bölümü III, No: 365,

17-T.T.K Kütüphanesi, B: 4091,

18-Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi, No: 4099,

19-Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi, No: 406,

20-İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnü'l-Emin Koleksiyonu, No: 1419.[12]

2.1.3. Karşılaştırılan nüshalar

1. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu, No: 595

Başı: *"Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ..."*

Sonu: "*Taraf-ı Asafîden serdar-ı muhterem ilbas-ı semur-i mûcibü's-surûr ile mümtâz cümle serkârde olanlar halʿ-ı fahire ile serfirâz olmuşlardır.*"

Varak: 200 varak. 25 satır

Yazı: Hurde talik

2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY: 6076

Başı: "*Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ...*"

Sonu: "*Tasaddukat-ı pâdişâhiden olan ratibeleri verilib ʿamme-i ʿalem duʿa-yı devlet-i muhalledü'l-erkân-ı pâdişâhide merfûʿ-ı barigâh-ı Kibriya-ı Bârî Teâla itmişlerdir. Vallahu'l- Muvaffık ve'l-Muʿîn.*"

Ölçü:225X120,165X70 mm.

Varak: 190 varak, 25 satır.

Yazı: Nesih

3. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY: 3525

Başı: "*Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ...*"

Sonu: "*Selâmün ʿaleykum fedhulûha halidînde nişâbende kılınmış ola. Amin.*"

Ölçü: 206X145,170X105 mm.

Sayfa: 189 varak, 25 satır.

---

[12] Matbu olan nüshalar Safer 1143 başı/Ağustos 1730'da İstanbul'da İbrahim Müteferrika Basımevinde, 130 çift sayfa küçük uzun şekilde basılmıştır. İbrahim Müteferrika tarafından bir önsöz ve içindekiler kısmı eklenmiştir. Başı yazma nüshalarda olduğu gibi *"Bismillahirrahmanirrahîm. Matlaʿı envâr-ı kelâm-ı kadîm ..."* cümlesiyle başlamaktadır.

Yazı çeşidi: Talik

İstinsah Târihi: 1223.

Notlar: İlk baştaki 6 varağın muhteviyatı:

1b-4a: Sebeb-i Tahrir, 4b-6a: Fihrist-i Kitab

187b-189b varaklarda şiir var.

Sonu: *"Yadigarın kaldı alemde bu nazm-ı dil-nişîn*

Yaverin ola Tevfik-i Rabbilʿalemîn."

Yapılan incelemeler neticesinde Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kolleksiyonu, No: 595, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY: 6076 ve 3525 no'lu nüshaların diğerlerine göre daha tam ve okunaklı olduğu tespit edildi. Karşılaştırılmak üzere seçilen üç nüshadan birincisinde sadece 145 ve 165. Varaklar ve"fîma baʿd Vezîr-i mükerrem ve serdar-ı muhterem...diye başlayan ve "İcmal-i Sefer-i Nehr-i Ziyab" konusuna kadar gelen Bağdad Valisi Mustafa Paşa'nın Muntefik Şeyhi Abbas Hız Ali oğlu Salman'a yazdığı buyruldu eksik olup, 1130/1717 yılına kadar meydana gelen olayları anlatmaktadır. İkinci nüsha birinci nüshaya göre daha okunaklı ve varakları eksiksiz olmasına rağmen 1113/1701 yılından sonraki meydana gelen olaylar eksiktir. Yapılan karşılaştırmalara göre üçüncü nüsha ise, 1730 yılında İbrahim Müteferrika tarafından bir önsöz ve içindekiler bölümü eklenip basılan matbu nüshadan istinsah edildiği anlaşılmıştır. Bu nüshada "Hükûmet-i Ahmed Paşa Kethuda-yı Ömer Paşa" konusundan "Hükûmet-i El-Vezîr Yusuf Paşa" konusuna kadara olan konular özet halde anlatıldığından, birinci nüsha esas nüsha kabul edilmiş ve diğer nüsha ile karşılaştırılmıştır.

2.2.Gülşen-i Hulefâ'nın Telifindeki Amaç

Müellif eserinin yazılma sebebini aynı eserde şu şekilde izah etmektedir:

"Târih öğrenmek ve târihte yaşanmış olaylardan ders alıp önceki milletlerin yükselmesini sağlayan esaslara uymak ve gerileyip târih sahnesinden çekilmelerini sağlayan davranışlardan kaçınmak uyulması çok gerekli olan şartlar olduğu bilinmektedir. İşte buna binâen Bağdad Valisi olan Ömer Paşa'da bir çok târihî eseri inceledikten sonra Valisi olduğu Bağdad Vilâyeti'nin Târihini merak ettiğinden kuruluşundan kendi zamanına kadar Bağdad Târihi ile ilgili müstakil bir eser yazılmasını Nazmî-Zâde Murteza'dan istemiştir. Müellif de "bir şey

bütünüyle elde edilmezse de bütünüyle terk edilmez"[13] Hadîs-i şerîfine uyarak daha önce yazılan ancak dağınık ve intizamsız bir şekilde bulunan bilgileri bir araya toplayıp özellikle kendi yetişip gördüğü ve duyduğu olayları da teferrüatıyla ele alarak telif ettiği eserine Gülşen-i Hulefa adını vermiş ve 1100/1688 yılında Vali Ömer Paşa'ya takdim etmiştir.[14]

2.3. Gülşen-i Hulefâ'nın (Halîfelerin Gül Bahçesi) Konusu

Müellifin en çok tanınmış eseridir. 1143/1730 târihinde Bâb-ı Âlî Mütercimi İbrahim Müteferrika (1674-1745) tarafından, İstanbul'da Arap harfleriyle basılmak üzere kurulan ilk matbaa olan, Bâb-ı Âlî matbaasında basılmıştır. Basılan bu eser Bağdad Valisi Ömer Paşa'nın (1088/1677-1100/1688) arzusu üzerine müellif tarafından kaleme alınmış ve Ömer Paşa'ya sunulmuştur. Daha sonra yazma işine devam ederek 127/744 târihinden yani Bağdad'ın kuruluşundan 1130/1717 târihine kadar geçen İslâmî hadiselerin Endülüs'e ait kısmının haricinde ve bilhassa Osmanlılar'ın fetihlerinden sonra Bağdad ve Irak târihinden bahsetmektedir.[15] Bir bölümünde, ortaya çıkışlarından yıkılışına kadar Mısır'daki Abbâsîlerin târihini anlatmaktadır. Müellifin yetişip gördüğü olayları anlattığı son bölümlerin değeri, gerçekten çok büyüktür.[16] Eserde 1130/1717 yılından sonraki birtakım olaylar da anlatılır. Örneğin; Vali Hasan Paşa'nın H. 1130/M. 1717 yılında Havize ve Lamoğullarına (Güney-doğu Bağdad'ta) karşı yaptığı sefer açıkça anlatılmıştır. Eser Bağdad'ın Osmanlılar zamanındaki târihi için çok değerli bir kaynak olup bu şehre gelen Osmanlı Valilerini tanımaya da ayrıca yardımcı olmaktadır.[17]

Kerküklü târihçilerden Resul Havî Efendi adlı biri sonradan 1132/1720-1237/1825 yıllarını içine alan "Davḥatü'l-Vüzera" adıyla Bağdad'ın Osmanlı Valileri târihine bir zeyl yazmıştır. Eser; 1246/1830 yılında Bağdad'ta basılmıştır. Ancak bu eser sonradan yok edilmiş olduğu için bugün nüshaları çok nadir olarak ele geçmektedir. Buna ilaveten Süleyman Bin Hacı Talib, Sabit takma adı altında 1163/1750-1246/1830 yıllarında Bağdad'a gelen Valilerin târihini yazmıştır.

---

[13] İsmail Bin Muhammed El-Aclunî, **Keşfü'l-Hafa ve Müzeylü'l-İlbas** 1-2, Beyrut 1351, 2/196.
[14] Nazmî-Zâde Murteza, **Gülşen-i Hulefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu Nu:595, İstanbul, vrk 1b,2a.
[15] **Bağdadlı İsmail Paşa Keşfü'z-Zunûn'un Zeyli**, İstanbul 1972, II, s. 377.
[16] Abdüsselâm Raûf, **a.g.e**, s. 99.
[17] BABİNGER, **a.g.e.**, s. 275.

Eserin yazılış tarzı eski usulledir. İhtiva ettiği bilgiler ise ekseriyet itibariyle güvenilir bilgilerdir. Nazmî-Zâde Murteza, gençliğinde eseri yazarken Farsça ve Arapça kaynaklardan yararlanmış fakat sonradan 1092/M. 1681'de eseri değiştirerek son şekline sokmuştur.[18]

İbrahim Müteferrika matbu Gülşen-i Hulefâ'ya yazmış olduğu önsözünde bu eser ve müellifi hakkında müellifin de eserinde telif sebebi başlığı altında anlattığı yukarıda verilen bilgileri vermektedir.[19]

2.4. Târih Metodolojisine Göre Gülşen-i Hulefâ

2.4.1. Müellifin faydalandığı kaynaklar

1- Mesʿûdi

Asıl adı Ali Bin Muhammed El-Hüseyin El-Mesʿûdi olup 346/957 yılında vefat etmiştir. Ahbarü'z-Zaman ve Abadehü'l-Hadesan adında bir eserin müellifidir. Coğrafya ve târihle ilgili bir kitap olup 322/934 yılına kadar olan olaylardan bahsetmektedir. Daha sonra Murûcü'z-Zeheb adıyla özetlenmiştir.[20]

2- Camiʿü's-siyer

Türkçe olup X. yüzyılın büyük alimlerinden biri olan Mahmud Tahirü's-Sadık Es-Suhreverdî tarafından Bağdad valilerinin isteği üzerine yazılmıştır. Bir mukaddime altı bölüm ve hatimeden meydana gelmektedir.[21]

3- Hatib-i Bağdadî

Asıl adı Ahmed Bin Ali olup 392/1002 yılında Bağdad'ın Dercizan köyünde doğdu. Küçük yaşta tahsile başladı. Bağdad, Kufe ve Basra şehirlerindeki çeşitli alimlerden dil, hadis fıkıh ve târih dersleri aldı. Sonra tahsilini tamamlamak üzere İran'a gidip çeşitli alimlerden ders okudu. Bağdad'da Mansur Camiinde hadis dersleri okuttu. Besâsîrî kargaşasında Şam'a kaçtı. Bir çok şehirde ders verdi. Selçukluların Bağdad'da asayişi sağlamasından sonra Bağdad'a döndü. 463/1071 yılında bu şehirde öldü. Hadis ve târih sahalarında 55'ten fazla kitap yazdı. Ancak en önemli eseri Bağdad Târihi ile ilgili yazdığı 14 ciltlik eseridir. Kitabın

[18] Necati AVCI, a.g.m, s. 250,251.
[19] Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., matbu nüsha, T.T.K. Kütüphanesi B: 4091, s. 5.
[20] Kâtib Çelebi, Keşfü'z-Zunun, İstanbul 1971, I, s. 27.
[21] Kâtib Çelebi, a.g.e., I, s. 541.

birinci cildinde Bağdad şehrinin kuruluşundan, topografyasından, târihinden ve önemli binalarından bahseder. Diğer ciltlerde ise, alfabetik sırayla Bağdad'ta yetişen ve Bağdad'ı ziyâret eden alimler ve büyük kimselerden bahsetmektedir. Kitap çok büyük bir inceleme mahsulüdür. Bundan sonra yazılan çok sayıdaki şehir târihine örneklik göstermiştir. 1931'de Kahire'de 1965 yılında Beyrut'ta basılmıştır.[22]

4- Târih-i Nizâmü'l-mülk

Nizâmü'l-mülk bu eseri 484/1091 yılında Melikşah'ın isteği üzerine kaleme almıştır. Eserde devlet idaresinden, gelecekte Selçuklu Devleti'nin karşılaşacağı problemlerden bahsedilir. Eser muhtelif zamanlarda defalarca basılmıştır. Türkçe'ye tercümesi Nureddin Bayburt'lu tarafından yapılmış ve bu tercüme 1981 yılında İstanbul'da basılmıştır.[23]

5- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman Bin Ali

Zengin bir aileden olan İbnü'l- Cevzî 510/1116 yılında Bağdad'ta doğdu. Ciddi bir tahsil gördükten sonra ilmi seyahatlara çıktı. Bağdad'a döndükten sonra vaʿz etmek, ders okutmak ve kitap yazmakla uğraştı. Kitaplarının sayısı 300'den fazladır. Târih ve biyografi sahasında yazdığı kitaplarının en önemlisi El-Muntazam Fi-Târihi'l-Ümem adlı İslâm târihidir. Biyografi ağırlıklı olan bu eser, Selçuklular dönemi Irak-Bağdad târihi açısından önemlidir. Kitap 573/1177 yılına kadar gelir. Yıllara göre tertip edilmiştir. 1985 ve 1995 yılında Beyrut'ta basılmıştır.[24]

6- Târih-i Vassaf

Müellifi Abdullah Bin Fazl Eş-Şirazîdir. 663/1265 yılında Salgurluların başşehri Şiraz'da doğdu. Tahsilini bu şehirde yaptı. Sonra Moğol Emiri Tagacar'ın Nâibi Sadreddin Ahmed Zencânî'nin hizmetine girdi. Edebî kabiliyetini beğenen Reşîdüddin onu himayesine aldı. Diğer vezir Sadreddin Sâvecî'nin de himayesine mazhar oldu. Cüveynî'nin

---

[22] A.g.e., I, s. 288; Ramazan ŞEŞEN, **Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, s. 90; M. Yaşar KANDEMİR, "Hatip El-Bağdadî", DİA, İstanbul 1997, XVI, s.452-460.

[23] Şeşen, a.g.e., s. 82; İbrahim KAFESOĞLU, "Nizâmül'l-mülk", İA., İstanbul1964, IX, s. 329-334.

[24] Kâtib Çelebi, a.g.e., I, s. 277; ŞEŞEN, a.g.e., s. 122; C. BROCKELMAN, "İbnü'l-Cevzi", İA., İstanbul 1968, Vıı, s. 848-850.

Cihângüşâ'sına zeyl olarak yazdığı Tecziyetü'l-Emsar ve Tecziyetü'l-Aʿsar adlı eserini otuzdört yaşında iken 697/1298 târihinde telife başladı. 656-728/1258-1328 yılları arasında Moğolların İran ve Türkistan'daki icrâatlarından bahseden bu eserin ilk üç cildini Gazan Han'a 702/1303 târihinde Fırat kenarındaki Ane şehrinde bulunduğu sırada takdim etti. Eserin ikinci kısmı ise, 712/1312 yılında Sultaniye'de Ölceytu'ya takdim etti. Bu takdim sırasında Ölceytu tarafından kendisine Vassaf El-Hazra ünvanı verildi. Daha sonra kitabına 728/1328 yılına kadar ki İlhanlılar târihini de ilâve etti. Ebu Said Bahadır Han devrinin ortalarına kadar getirdi. 734/1334 yılında öldü. Beş cilt olan bu eserine Târih-i Vassaf'da denilir. Fars mıntıkasında ve komşu ülkelerdeki devletlerden, Kirman Şebenkâre mıntıkalarında Fars denizindeki adalarda kurulmuş devletlerden söz eder. Mısır, Şam ve Hind olaylarına değinir. Dördüncü cildinde Harezmşahlar Devleti, Moğolların ortaya çıkışı hakkında bilgi verir. Bir edebiyatçı ve münşi olan Vassaf târihini yazarken edebî ve zor anlaşılır bir uslup kullanmıştır. Divanda çalıştığı için resmi vesikalardan faydalanmıştır. Târihini yazarken tarafsız davranmış, Moğolların iyi taraflarından bahsettiği gibi, merhametsiz ve adâletsiz taraflarından da söz etmiştir. Eserini sade bir üslupla yazmadığı için tenkit edilmiştir. Fakat o eserinde beleğatını göstermek için böyle bir üslup kullandığını ifade eder. Yavuz Sultan Selim eserin üslubunu çok beğenirdi. Eserin üslubu zor olduğu için daha sonra çeşitli kimseler tarafından şerhedilmiştir. Bunların başında Nazmî-Zâde Hüseyin gelmektedir. Eser 1269/1856 ve 1338 hicrî-şemsî yıllarında Tahran'da iki defa basılmıştır. Hammer birinci cildini Almanca tercümesiyle beraber 1856 yılında Viyana'da neşretmiştir. Daha sonra Abdulmuhammed Âyetî eseri sadeleştirerek Tahrîr-i Târîh-i Vassaf adıyla 1346 hicrî-şemsî yılında Tahran'da yayınlamıştır.[25]

7- Şevâhidü'n-Nübüvve

Farsça bir eserdir. Müellifi 698/1298 yılında vefat eden Mevlâna Nureddin Abdurrahman Bin Ahmed El-Camî'dir. Başlangıcı: *"Elhamdulillahillezi ersele rusulen mübeşşirîne ve münzirîn ... İlâahir"* şeklindedir. Bir mukaddeme ve yedi bölümden meydana gelmektedir. 938/1531 yılında vefat eden Mahmud Bin Osman ve 1013/1604 yılında vefat

[25] Kâtib Çelebi, a.g.e., I, s.309; ŞEŞEN, a.g.e., s.238,339; Erdoğan MERÇİL, "Vassaf" , İA., İstanbul 1979, XIII, s.232-234.

eden Abdulhalim Bin Muhammed eş-Şehîr bi-Ehi-Zâde tarafından olmak üzere iki defa tercüme edilmiştir. İkinci tercüme ifade bakımından birincisinden daha iyidir.[26]

8- Şihabeddin Ebü'l-Abbas El-Nüveyrî

Mısır'da Nüveyre nahiyesinde doğduğu için Nüveyrî nisbesiyle anılan Ebü'l-Abbas Ahmed, Melik Nasır zamanında Mısır'da yaşayan büyük târihçilerdendir. 732/1332 yılında Kahire'de öldü. En önemli eseri beş konuya ayrılmış olan ve bir tür ansiklopedik özellik gösteren Nihayetü'l-Ereb Fi-Fünûni'l-Edeb adlı 31 ciltlik eseridir. Yemen ve Kuzey Afrika târihiyle ilgili yazılan eserlerde kaynak olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda Türk târihinin en önemli kaynaklarındandır.[27]

9- Târih-i Güzide

Müellifi Hamdullah Bin Ebubekir Ahmed Bin Nasr Mustevfi Kazvinî'dir. Müellif, İran'da İlhanlılar döneminde yetişen târihçilerin sonuncusudur. Asya târihinde derin izler bırakan bu devletin son çöküş aşamasının seyircisi olmuş, sultanlık sarayında dönen iğrenç entrikaların kanlı sonuçlarını görmüş, fakat gördüğü kadarını yazamamış bir târihçidir. Hamdullah'ın en önemli eseri Târih-i Güzide'sidir. Yazarın belirttiği gibi, bu eser bir çok önemli târih kitaplarının incelenmesiyle ve onların özeti olarak ortaya konmuştur. Eserin yazılmasında Reşidüddin'in Camiü't-Tevârih'i esas alınmıştır. Bu eserde İslâmî dönem içinde İran'da egemen olan sülalelerin târihi özetlendiği gibi, İran'da hükümet kuran Türklerle Moğollar konusunda da esaslı bilgiler verilmiştir.[28]

10- Şemşeddin Ebu Abdullah Muhammed Bin Ahmed Ez-Zehebî

Dördüncü ceddinin Türkmânî adıyla anılmasından dolayı, soy bakımından Türk olduğu anlaşılan Zehebi 1274 târihinde Meyyafarikin'de doğmuş, 1348 târihinde Şam'da vefat etmiştir. İslâm târihçileri arasında, olayların toplanmasında gösterdiği dikkat ve özenle

---

[26] Kâtib Çelebi, a.g.e., İstanbul 1972,II, s. 1066,1067.

[27] Geniş bilgi için bk. Şemseddin GÜNALTAY, **İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler**, İstanbul 1991, s. 251-253; ŞEŞEN, a.g.e., s. 180,181.

[28] Geniş bilgi için bak. Kâtib Çelebi, a.g.e., İstanbul 1972, II, s.1484,1485; GÜNALTAY, a.g.e., s. 309-319; ŞEŞEN, a.g.e. s. 240,241; Zeki Velidi TOGAN, "Kazvinî", İ.A. İstanbul 1977, V, s.186-188.

tanınan Zehebî'nin en önemli eseri Târih-i Düvelü'l-İslâm'dır. Bu eserde İslâm'ın doğuşundan 700/1300 yılına kadar İslâm dünyasında geçen olayları içine alan bu eser 12 ciltten oluşmaktadır. Zehebî bu eserinde 700 yıllık olayları, her biri onar yıldan ibâret olmak üzere 70 tabakaya ayırmış ve her tabakadakilerle ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu esere daha sonra değişik kimseler tarafından zeyiller yazılmıştır. Kendisi de bu eserinden El-İber, Siyerü'n Nübelâ, Tabakatü'l-Hafız ve Tabakatü'l-Kurra adında bazı muhtasar târihler meydana getirmiştir. Türkiye'deki ve Avrupa'daki bir çok kütüphanede nüshaları olmasına rağmen bütün ciltleri tamam değildir.[29]

11-Târih-i İbn-i Şihne

Müellifi Muhibbüddin Muhammed Bin Muhammed'dir. Türk bir aileden gelen İbn-i Şihne' nin atalarından Mahmud Bin Kutlu, Haleb Şihnesiydi. İbn-i Şihne XIV. Yüzyıl ortalarında Haleb'te doğdu. Memleketinde Dımaşk'ta, Mısır'da çeşitli alimlerden okudu. Dil, tefsir, fıkıh ve târih sahalarında kültürlü bir kişiydi. Haleb'te önce müderrislik, sonra Hanefî kadılığı yaptı. Siyasî bir sebepten dolayı, Berkuk tarafından tutuklanıp Kahire'ye götürüldü. Serbest bırakılınca Haleb'e döndü. Ferec Bin Berkuk aleyhindeki faaliyetlere katıldı. Ferec'ten af dilemek için Kahire'ye geldi. Ferec Şam'a dönerken onu yanında getirdi. Bu dönemde Haleb baş kadısı ve müderrisi oldu. 815/1412 yılında ölünceye kadar bu görevde kaldı. 811/1409 târihli bir vakfiyesi günümüze kadar gelmiştir. En önemli eseri Ravz El-Menâzır Fî-ilmi'l-Evâil ve'l-Evâhir adlı muhtasar İslâm târihidir. Bu kitaba oğlu Şemseddin bir zeyl yazmıştır. Çok sayıda nüshası zamanımıza kadar gelmiştir. İbnü'l-Esir'in El-Kâmil'inin hamişinde 1290 yılında basılmıştır.[30]

12- Târih-i Muslihiddin Larî

Müellifinin esas adı Molla Mehmed Bin Salâh Bin Celâl Bin Kemâl En-Nasırî Es-Sa'idî El-İbadî Eş-Şafi'î'dir. Fakat genellikle Musliheddin El-Larî diye bilinir. Fars ülkesinden Laristanlıdır, genç iken Hindistan'a gitmiş ve Hint İmparatoru Hümayun Şahın

[29] Geniş bilgi için bk.Kâtib Çelebi, a.g.e., I, s.294,295; GÜNALTAY, a.g.e., s. 201-203; ŞEŞEN, a.g.e., s. 185; MOH. BEN CHENEB, "Zehebi", İA., XIII, İstanbul 1979, s. 493-495.
[30] ŞEŞEN, a.g.e., s. 203,204.

hocası olmuştur. Onun 27.1. 1556 yılında ölümünden sonra hacca giden El-Larî daha sonra İstanbul'a gelmiş ve meşhur Şeyhulislâm Ebu's-Suud ile buluşmuştur. İstanbul'da müderrisliğe başlamış ancak maaşının azlığını (50 akçe) gerekçe gösterip, Diyarbakır'a gitmiştir. 967/1559 yılında çocuklarını okuttuğu İskender Paşa kendisine Hüsrev Paşa Medresesinde Müderrislik tevcih etmiştir. 1572 yılında Diyarbakır'da altmış yaşını geçmiş olarak vefat etmiştir. Müellif 1566 yılında bitirdiği ve girişinde adlarını yazdığı birçok kaynaklardan topladığı bir dünya târihi yazmıştır. Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkatü'l-Ahbâr adlı bu eserin son kısmında Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar (974/1566) bir Osmanlı târihi ve her devirde ölmüş olan devlet ve bilim adamlarının bir listesi bulunmaktadır. Eser bir önsöz ve on bölümden ibarettir.

Önsözde kâinatın yaratılışından, birinci bölümde Peygamberlerin hayatından, üçüncü bölümde Kiyânîler'den, dördüncü bölümde Sasanîler ve Arap hükümdarlardan, beşinci bölümde Peygamberimiz ve dört Halife dönemlerinden, altıncı bölümde Abbasîler ve bu dönemdeki Sultanların hayatından, yedinci bölümde Cengizîler'den, sekizinci bölümde Timur'dan, dokuzuncu bölümde Uzun Hasandan ve onuncu bölümde 955/1548 yılına kadar Osmanlı Tarîhinden bahsetmektedir. Sokulu Mehmet Paşa'nın isteği üzerine Hoca Saadeddin tarafından düzeltilip genişletilerek Türkçe'ye çevrilmiş ve bir çok nüshası etrafa yayılarak rağbet kazanmıştır. Eserin Farsça aslı Paris Milli Kütüphanesinde, Londra British Museum'da ve Ayasofya ve Hüsrev Paşa kütüphanelerinde bulunmaktadır.[31]

13- Târih-i Hâmis

Asıl adı El-Hâmis Fî Ahvali'n- Nefsi'n-Nefîs şeklindedir. Müellifi Diyarbakırlı Kadı Hüseyin Bin Muhammed'dir. 960/1553 yılında Mekke-i Mükerreme'ye gelip 966/1559 yılında vefat etmiştir. Siyerle ilgili yazdığı bir kitap olup bir önsöz, üç bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Birinci bölüm Peygamberimizin doğumundan Peygamber olarak görevlendirilmesine kadar, ikinci bölümde Peygamber olarak görevlendirildiğinden hicrete kadar, üçüncü bölümde Peygamberimizin hicretinden vefatına kadar, sonuç bölümünde ise Dört Halîfe, Emevîler, Abbâsîler ve III. Murad dönemine kadar hüküm süren hükümdarlar ve

[31] Kâtib Çelebi, a.g.e., II, s. 1646; BABİNGER, a.g.e., s. 105, 106.

bu dönemlerde meydana gelen hadiselerden bahsetmektedir. Eser 940/1533 yılına kadar gelmektedir.[32]

14- Aziz Efendi

IV. Murad döneminde yaşamış Koçi Bey'in risalesine benzer Kanûnnâme-i Sultânî adlı bir eser yazmıştır. Yazar III. Murad'dan beri Osmanlı Devleti'nin çöküş sebeplerini açıklamakta ve bu arada özellikle Kürt beyleriyle ilgili bilgi vermektedir.[33]

15- Târih-i Nuhbe

Müellifi Mehmed Bin Mehmed'dir. Edirneli olup divan kâtipliğinde bulunduktan sonra İstanbul'da Beylerbeyi, Emirü'l-Ümerâ medresesinde müderrislik yapmıştır. 1640 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr isimli eserin müellifidir. Bu eserin birinci kısmının iki şekli vardır. Mehmed birincisini 26.11.1620 yılında Sultan II. Osman'a, genişletilmiş olan ikincisini ise Sultan Murad'a ithaf etmiştir. Birincisi iki cilttir. Birinci cildi 87 hükümdar sülâlesinden, ikincisi ise Osmanlı târihinden bahseder. Birçok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır.[34]

16- Abdulbaki-yi Vecdî

Bağdad Valisi Ak Muhammed Paşa'nın divan kâtibidir. Müellifimiz Muhammed Paşa'nın hastalanıp, bir dervişin duasıyla şifa bulması olayını bundan naklederek anlatmıştır.

17- Solakzâde

Asıl adı Mehmed mahlası Hemdemî olan Solakzâde, İstanbulludur. 1657 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mehmed Solakzâde, kısa bir Osmanlı ülkesi târihinin yazarıdır. Eserini Sultan IV. Mehmed'in saltanatı sırasında yazmıştır. Eserin adı aslında Fihrist-i Şâhân

[32] Kâtib Çelebi, a.g.e., I, s. 725.
[33] A.g.e., s. 203.
[34] Geniş bilgi için bk. Kâtib Çelebi, a.g.e., II, s. 1936; Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 70; BABİNGER, a.g.e., s. 200-203.

ise de genellikle Solakzâde târihi adıyla tanınmıştır. Genellikle bir çok târih eserlerinden derleme ise de beğenilmiştir. Bir çok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır.[35]

18- Ravzatü'l-Ebrâr

Müellifi Kara Çelebi-zâde Abdulaziz'dir. Alimler ailesine mensup olup 1000/1591 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Husâmeddin ve kardeşi Mahmud Kazaskerlik görevinde bulunmuşlardır. Abdulaziz Efendi, önce kardeşi Mahmud'dan sonra Sunʿullah Efendiden okudu. 1021/1612 yılında İstanbul'daki Hayreddin Paşa Camîi'ne müderris oldu. Burusa, Edirne, İstanbul, Yenişehir (Atina), Mekke gibi yerlerde müderrislik ve kadılık yaptı. Sultan IV. Mehmed döneminde Şeyhulislâm oldu. 6 Rebiülâhir 1068/11 Ocak 1658 târihinde Gelibolu'da öldü.

Arapça, Türkçe ve Farsça'yı iyi bilen Kara Çelebi-zâde Abdulaziz Efendi bencil ve entrikacıydı. Naîmâ onun bu tarafını tenkit eder. Târih sahasındaki en önemli eseri Ravzatü'l-Ebrâr'dır. Eser 1056/1646 yılına kadar gelir ve dört bölüme ayrılır. İlk üç bölüm İslâm ve Türk târihine ayrılmıştır. Dördüncü bölüm ise, Osmanlı târihinden bahseder.[36]

19- Târih-i Necîbî

Müellifi Mehmed Tahir İbn-i Şeyh Nurullah En-Necîbî'dir. Hand Mir'in Habîbü's-Siyer adındaki târihini özet olarak tercüme etmiş ve Osmanlı Devleti vukûatını ilave ederek iki cilt halinde bir Genel Târih yazmıştır. Nur u Osmaniye Kütüphanesinde nüshası bulunmaktadır.[37]

20- Hibetullah Muhammed Ed-Dîri

El-Cedvelü's-Safa Mine'l-Bahri'l-Vefa adındaki eserin müellifidir.

Yapılan çalışmalara rağmen aşağıdaki eserler ve müellifleri ile ilgili bilgi bulunamadığından sadece adları verilmekle yetinildi.

---

[35] Geniş bilgi için bk. a.g.e., s. 223,224; M. Kemal ÖZERGİN, "Solakzâde", İA., İstanbul 1980, X, s. 748-750.
[36] Kâtib Çelebi, a.g.e., I, s. 300; ŞEŞEN, a.g.e., s. 311.
[37] Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 98.

21-Târih-i Zihni

22- Murûrü'r-Riyâhîn

23- Târih-i Hannânî-Zâde

24-Bārik

25-Târih-i İbn-i Sebᶜîn

26-Bahterî

27-Muhammed Bin Eshel

2.4.2. Kaynakları kullanma şekli

Müellif kendi döneminden önceki târihî hadiselerden bahsederken çoğu yerde istifade ettiği kaynakları açık bir şekilde belirtirken, bazı yerlerde ise rivâyet ettiği şahısların isimlerini vermeden güvenilir kimselerden şöyle rivâyet edilir ve ya kıssa şeklinde bazı ibarelerle kaydetmektedir. Çok yerde kendisi hadiseyi başkalardan rivâyet ederken rivâyette olan eksiklik ve fazlalıktan kendisinin sorumlu olmadığını ifade manasında "el-ᶜuḥdetu ᶜale'r-ravi" ifadesini kullanarak sorumluluğu kendisinden rivâyet ettiği kimseye yüklemiştir. Mesela: ᶜAbbâsî Halîfeleri'nin sahip oldukları mal çokluğunu ve güç ve kuvvetlerini beyan ederken rivâyet ettiğinden kendisinin sorumlu tutulmaması konusunda şöyle der: "Abbâsî halifelerin sahip oldukları güç ve mal hususunu hatib-i Bağdadî'den rivâyet eden Hibetullah Ed-Dirî bu konudaki ziyâde ve noksandan tevbe istiğfar ettiği gibi, ben de tevbe ve istiğfar ediyorum diyerek aynı zamanda bu bilgilerdeki mübâlağayı nazara vermiştir.[38]

2.4.3.Dil ve üslubu

Nazmî-Zâde en önemli eseri olan Gülşen-i Hulefâ'yı Türkçe yazmıştır. Ancak Arapça ve Farsça'ya olan vukufiyetinden ve bu dönemin genel özelliğinden dolayı, eserinde fazla miktarda Arapça ve Farsça kelimeler ve ibareleri kullanmış ve yeri geldiğinde bu iki dilden şiirler, atasözler, veciz sözlerden örnekler vermiştir. Metin içindeki târihleri çok yerde Arapça, bazen de Türkçe vermiştir. Gün isimlerini ise bazen Farsça olarak belirtmiştir. O da diğer müellifler gibi eserine Allah'a hamd, Rasûlüne salât u selâm ve Ashabını medhetmekle başlamıştır. Kendi zamanına kadar olan hadiseleri özetle anlatıp, her sene vefat eden büyük İslâm alimlerini de belirtmiştir. Kendi görüp işittiği hadiseleri ise geniş olarak anlatmıştır.

[38] Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 9b.

2.4.3.1. Tasvirler

Müellif üç dile hakim olduğundan hadiseleri anlatırken, çok yerde benzetmelerle anlattıklarını tasvir etmiştir. Biz müellifimizin bu konudaki maharetini gösterecek birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Halîfe Meʾmun'u anlatırken şu şekilde tasvir etmektedir: "Meʾmun'un güzel ahlakı yüzüne aksetmiş olup, fazilet ve marifeti edebinde kendini gösterip cömertlik af ve merhamette emsalini geride bırakan, "afda olan lezzet intikam almakta yoktur" manasındaki "der-ʿafv lezist ki der intiḳam nîst." kaidesine uyarak şöyle derdi. Halkın bana cürm ve suçla gelmesi bir çok hediye ile gelmesinden daha iyidir. Bir günde üçyüzbin altın sikke halka dağıtarak Hatem-i Tâi'nin şöhretini geride bırakmıştır."[39]

Yine Timur'un Bağdad'a gelişini ve Bağdad'ta giriştiği faaliyetlerini şu şekilde anlatmaktadır:

"Timur Bağdad kalesine semâvî bir âsa gibi nazil olup Tatar tâifesi de savaşa başlayınca her ne kadar Emir Ferec karşı koymaya çalışsa bile bizzat Timur ve mirzaları olan Emir-zâde Halil Sultan, Şeyh Nureddin ve Rüstem kalenin duvarına merdiven dayayıp hücum etmeleri üzerine Emir Ferec dayanamayıp Basra tarafına kaçarken Moğol askerleri tarafından esir edildi. Timur ise Bağdadlılar'ın ḳatl-i ʿammını emr idüb müslümanların ah u eninleri semalara kadar yükselip şehidlerin ve esirlerin kanıyla Dicle nehri bir hafta kanlı aktı. Yine Bağdad'ta Abbâsîler ve daha sonraki meliklerin yaptırmış olduğu ne kadar cami ve medrese varsa hepsi harap edildi."[40]

Bağdad'ta meydana gelen kıtlığı ise şu şekilde anlatmaktadır:

"Akıl sahiplerince bilinmektedir ki yeryüzünde idareciler adâletli davranmadıkça halk da "Güzel sözler O'na yükselir. O sözleri de yararlı iş yükseltir,"[41] "Kim ortaya bir iyilik koyarsa ona on katı verilir..."[42] ve "İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"[43]esaslarına uyarak iyilik yapıp birbirini iyiliğe teşvik ederek Cenâb-ı Hakk'ın merhametini celb

---

[39]A.g.e. vrk.17a.
[40] A.g.e.vrk. 63a,b.
[41] **Kurʾan-ı Kerîm**, Fatır, 10.
[42] **Kurʾan-ı Kerîm**, Enʿam, 160.
[43] **Kurʾan-ı Kerîm**, Rahman, 60.

etmedikçe Allah'da kullarına merhamet nazarıyla nazar etmez ve rahmetini keser. Binâenʿaleyh Bağdad'ta asâyişi sağlamakla görevli olan Bekir Subaşı, Pâdişâha asi olup Bağdad'ı zabtetmekle en büyük günahı işledi. Bu karışıklıktan dolayı Bağdad'ta bulunan salih kimseler kendi köşelerine çekilip, imkânı olanlar ise hicreti tercih edince meydan eşkiyaya kaldı. Eşikiyânın işlediği kötülükler o mertebeye geldi ki, Allah'ın gazabına vesile oldu. Yağmur kesilip kıtlık başladı. İnsanlar ve hayvanlar açlıktan perişan oldular. Öyle ki insanlar, buldukları leşler üzerine üşüşür oldular. Onların bu hali şehrin zenginlerini rahatsız ettiğinden her zengin birkaç fakiri evine alıp misafir etti. Ancak gün geçtikçe buna güç yetiremez oldular. Bu kıtlıktan bulaşıcı hastalık gibi herkes nasibini aldı. Bazı fakirlerin ölümden kurtulmak için kendi ciğerparesi olan çocuklarını kesip yedikleri tevâtürle nakledilmiştir. Allah bizi ve bütün Müslümanları bu hale düşmekten korusun ve bizi en iyi yola iletsin."[44]

2.4.3.2. Şiirler

Nazmî-Zâde'nin yazarlığı yanında şairliği de vardır. Ancak şairliği yazarlığı kadar gelişmemiştir. Buna rağmen o yeri geldiği zaman bazen söze güzellik katmak, bazen olaylara târih düşürmek bazan da sözü uzatmamak için ya önceden konu ile ilgili söylenmiş şiiri zikreder ya da kendisi konu ile ilgili şiir yazıp kullanır. Müellifin yazdığı şiirlerinden şu örnekleri aktarabiliriz.

İki âlemde rahat istersen Murteza sende,
Edüp terk-i enâniyet, ubûdiyette yüzün tut.

Müelif'in Abdi Paşa'nın gazeline nazire olarak yazdığı bir gazeli ise şöyle başlamaktadır:

Bülbül-iğ bağ-ı ḥaḳîḳat hem enînimdir benim
Şahîd-i cûş-i dilim, çeşm-i terînimdir benim
Nâ-ümid-i masiva ümid-vâr-ı Ḥaḳ olan
Keşret içre ḫatırı vaḥdet-güzînimdir benim
Luṭf-i Ḥaḳḳ'a eyledim ilḳa-yı dest-i iʿtiṣam
Ḥasbiyallahu kefa naḳş-i niginimdir benim
Yoktur âmâle umîdim dergâh-ı Ḥaḳḳa heman
Rişte-i ʿacz-i dilim ḥablü'l-metînimdir benim
ʿUrvetü'l-vüṣḳa'yı iḫlaṣa temessük Murteża

[44] Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 90b.

Bî-tekellüf, haşılı ḳadîmimdir benim.

Ömer Paşa'nın Bağdad ve Behrûz Kalʿası arasında yaptırdığı han için şöyle târih düşürmüştür:

Şeh-i vâlâ-mekân Sulṭan Süleyman Ḫan ḥaḳanıñ
Vezîr-i müşteri-yi reʾyi ʿÖmer Paşa ʿâli-cah
Olub üç defʿa Burc-i evliyâ'ya vali ve ḥami
Behişt-âbadı kıldı nice ḫayr ile meserret-gah
Emîn itdi ṭarîḳ-i müslimîni eyleyub kûşeş
Bina kıldı murad üzere bu ḫani ḥasbeten-lillah
Ribaṭ-ı köhnedir bu dar-ı dünya her konan göçer
Hemen baḳi cihânda böyle bir ḫayrat-ı ḫaṭır-ḫavah
Çıkub bir bende-i vaġî didi bünyadına tarîḫ
Bina kıldı ʿÖmer Paşa bu ḫani fî-sebîlillah sene 1100/1688[45]

Sultan Ahmed'in doğumuna düşürdüğü târih:

Çendan tebşîr-i vaḥy-âṩâr ve ferḫunde nuvid
Naḳil-i iḫbar-ı ʿulvî ḳaṣıd-ı niʿme'l-berîd
Ayet-i duʿâ-yı ḫatime-i mevlûdine tarîḫdi
Oldı Nûr-i mühr-i Aḥmed üç devletde bedîd. Sene 1081/1670[46]

Girid Adasının fethine düşürdüğü târih:

Refʿi inkeşte şehâdetle melâik tâ be ʿarş
Söylediler sal-ı tarîḫin Ġazâ-yı Aḥmedî Sene 1080/1669[47]

2.4.3.3. Atasözleri

Müellif yeri geldikçe tecrübelere istinaden söylenmiş atasözlerini de kullanmıştır. Üç dile olan vukufiyetinden dolayı Arapça ve Farsça atasözlerine de yer vermiştir. Bu atasözlerinin tercümeleri metin içinde dipnot halinde verilmiştir. Mesela, "Gemisini kurtaran kaptandır" manasında "Men neca bi-nefsihi feḳad rebiḥa"; "Denize düşen yılana sarılır"

[45] A.g.e., vrk.194b.
[46] A.g.e., vrk. 137b.
[47] A.g.e., vrk. 136b.

manasında "El-ġarîḳu yeteşebbesu bi-kulli ḥaşîşetin", "Çokluk erliği bozar", "Kılavuzu karga olanın burnu pislikten çıkmaz" vb.

2.4.3.4. Güzel sözler

Müellif olayları anlatırken veya şahısları tasvir ederken çok defa güzel ve veciz ifadelerden istifade etmiştir. Bunu bazen uyulması gereken genel bir kaide olarak bazen da istenileni özlü bir şekilde ifade etmek için kullanır. Mesela: Muhasara edilen mağluptur manasında "El-maḥṣûru maġlûbün", Geçmişte işlenenler anılmaz manasında "El-mażî lâ-yüẕker", dili tatlı olanın arkadaşı çok olur manasında "Men ᶜaẕube lisanehu keṣure iḫvanehu," fırsatlar bulutların geçtiği gibi geçti manasında, "El-fırṣatu temurru merre's-seḥab", meliklerin sözü sözlerin melikidir manasında "Kelâmü'l-melîki melikü'l-kelâm." "Mazlumların incinmeleri zalimlere de sirayet eder. İncinmiş gönlün yayından çıkan ok hedefe çabuk ulaşır".vb.

2.4.3.5. Ayet ve Hadisler

Müellif iyi bir İslâm kültürüne sahip olduğu için, kendisinden önceki teâmüle uyarak yeri geldiğinde âyet ve hadisleri ustaca kullanıp konuyu ayet ve hadislerle desteklemiştir. Mesela: Bazı devletlerin yıkılıp yerlerine yenilerinin kurulmasını "mülk sahibi Allah olduğunu onu istediğine verip istediğinden alabileceğini istediğini aziz edip istediğini zelil edebileceği" mealindeki ayetle izah etmektedir.[48]

Yine devlete isyan eden Müslümanları itaata sevketmek için valilerin gönderdiği buyruldulardaki Allah'a, Peygamber'e ve ulü'l-emre itaat etmenin gerekli olduğunu bildiren ayeti çokça kullanmaktadır.[49] Devlete isyan eden Bekir Subaşı'nın halini ise insanoğlunun nankörlüğünden dolayı nâil olduğu nimet ve imkânlardan azdığını "İnsanoğlu kendisini mustağni sayarak azgınlık eder."[50] mealindeki ayetle izah etmektedir.

Bağdad'da meydana gelen taᶜûn hastalığı karşısındaki insanların halini, kıyâmet gününde insanların halini tasvir eden şu ayetlerle gözler önüne sermiş: "o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, hanımından ve çocuklarından kaçar."[51]

---

[48] Kurᵓan-ı Kerîm, Âl-i ᶜİmran, 26.
[49] Kurᵓan-ı Kerîm, Nisa, 59.
[50] Kurᵓan-ı Kerîm, Alak, 6,7.
[51] Kurᵓan-ı Kerîm, Abese, 34-36.

Yine insanın ulaşmak istediği neticeye bir an önce ulaşmak istemesinin insanın yaratılışında olduğunu şu ayetle açıklamaktadır: "İnsan aceleci olarak yaratılmıştır."[52]

Müellif, Peygamberimizin hadislerinden de gerek halîfeleri ve gerekse Bağdad'ta hüküm süren Sultan ve Valilerin özelliklerini anlatırken onların hallerini vasfederken istifade etmiştir. Mesela: "Allah alçak gönüllü olanı yükseltir"[53], "Kanâat eden aziz olur, hırs gösteren zelil olur"[54], "Çalışan Allah'ın sevgilisidir."[55] Yine ehl-i küfrün devamlı bir şekilde Müslümanların karşısına birbirlerine yardım ederek çıktıklarını "Küfür tek millettir"[56] hadisiyle veciz bir şekilde ifade etmektedir.

2.5. Nazmî-Zâde'nin Gülşen-i Hulefâ'ya Göre Târih Felsefesi

Müellif, târihî olayları izah ederken bu olayların dinî ve felsefi yorumunu da yapmış ve bu olaylardan ibret alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre bu dünyada gerek ferdin ve gerekse cemiyetin başına gelen bela ve musîbetler Allah tarafından takdir edilip, fert ve cemiyet için bir imtihan vesilesi olduğunu ve çoğu zaman ferdin ve cemiyetin hatalarına terettüp ederek meydana gelmektedir. Mesela: Bekir Subaşı fitnesi esnasında Bağdad'ta meydana gelen büyük kıtlığı şu şekilde anlatmaktadır: "Akıl sahiplerince bilinmektedir ki, yeryüzünde idareciler adâletli davranmadıkça halk da "Güzel sözler O'na yükselir. O sözleri de yararlı iş yükseltir,"[57] "Kim ortaya bir iyilik koyarsa ona on katı verilir..."[58]ve "İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"[59]esaslarına uyarak iyilik yapıp birbirini iyiliğe teşvik ederek Cenâb-ı Hakk'ın merhametini celb etmedikçe, Allah'da kullarına merhamet nazarıyla nazar etmez ve rahmetini keser. Binâenʿaleyh Bağdad'ta asâyişi sağlamakla görevli olan Bekir Subaşı, Pâdişâha asi olup Bağdad'ı zabt etmekle en büyük günah işledi. Bu karışıklıktan dolayı Bağdad'ta bulunan salih kimseler kendi köşelerine çekilip imkânı olanlar ise hicreti tercih edince meydan eşkiyaya kaldı. Eşkiyânın Bağdad'ta işledikleri zulüm ve cinâyetler o mertebeye ulaştı ki; hata, Peygamberimiz Aleyhissalatu Vesselâmın; "Sizden biri bir kötülük görünce eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle

---

[52] Kurʾan-ı Kerîm, Enbiya, 37
[53] Veliyyüddin Tebrizî, Mişkâlül-Meşabih, Beyrut 1961, III, no: 5119.
[54] Abdulaziz Menzerî, Et-Terğib ve't-Terhib, Beyrut 1968, no: IV, 1/586.
[55] Menzerî, a.g.e., No: 2/546,585.
[56] İbn-i Hibban, Sahih-i İbn-i Hibban, No: 7/475.
[57] Kurʾan-ı Kerîm, Fatır, 10.
[58] Kurʾan-ı Kerîm, Enʿam, 160.
[59] Kurʾan-ı Kerîm, Rahman, 60.

buğz etsin, bu ise imanın en zayıf derecesidir." hadis-i şerîflerinde buyurduğu ve İslâm alimlerin kötülüğü elle düzelmek devletin, diliyle düzeltmek alimlerin, kalbiyle buğz etmek ise müslüman halkın görevidir şeklindeki tevillerine rağmen devlet olmadığı veya görevini ihmal ettiği, alimler ise halkı irşat edip kötülüklerden alıkoyamayıp, müslüman halk ise olan kötülüğe en azından kalben buğz etmeyip fikren taraftar olduğunda hata umûmiyet kesbedince Allah'ın gazabına vesile olup başlarına umûmi bir bela ve musîbet olan kıtlık geldi. İnsanlar ve hayvanlar açlıktan perişan oldular. Öyle ki insanlar buldukları leşler üzerine üşüşür oldular. Onların bu hali şehrin zenginlerini rahatsız ettiğinden her zengin birkaç fakiri evine alıp misafir etti. Ancak gün geçtikçe buna güç yetiremez oldular. Bu kıtlıktan bulaşıcı hastalık gibi herkes nasibini aldı. Bazı fakirler ölümden kurtulmak için kendi ciğerparesi olan çocuklarını kesip yedikleri tevâtürle nakledilmiştir. Allah bizi ve bütün Müslümanları bu hale düşmekten korusun ve bizi en iyi yola iletsin. "[60]

Bektaş Han döneminde 1041/1631 yılında halkın heva ve heveslerinin peşinde koşup Allah'ın emir ve yasaklarına sırt çevirip, Cuma ve cemâat namazlarının terk edildiği ve fuhuşun açıktan işlendiği bir zamanda âdeta onları ikaz etmek için başlarına taʿûn felâketinin musallat edildiğini; ibret alıp Allah'ın emir ve yasaklarına sarılmaya başladıkları zaman bu felâketten bir lütuf eseri olarak kurtulduklarını nazara vermektedir:[61]

Vezir Ak Muhammed Paşa'nın hastalandığında bir dervişin Paşa'nın hastalığının şifası için, âdeta kendisini feda etmek pahasına şifa için dua ettiğini neticede Paşa'nın şifa bulduğunu dervişin ise Paşa'nın yerine vefat ettiğini belirtmektedir.[62]

Müellif'in birçok yerde "bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader" ifadesini kullanması, her şeyin kader ile takdir edildiğine ve yeri ve zamanı geldiğinde Allah'ın irade ve kudretiyle meydana geldiğine, Allah irade etmediği takdirde sebeplerin teʾsiri olmadığına olan inancını ve hadiseleri izah ederken bu hususu göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Mesela: Harzemşah Muhammed Kutbeddîn ve Alaeddîn Tekiş 614/1217 yılında Bağdad'ı muhasara etmek istemelerine rağmen Allah'ın şiddetli yağmur ve karla ve Cengiz'i bunlara musallat etmekle, buna müsaade etmediğini nazara vermektedir.[63]

[60]Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 89b.
[61]A.g.e., vrk.101a-102a.
[62]A.g.e., vrk. 115a-116a.
[63] A.g.e., vrk. 50b.

Yine gerek ferdi gerek ictimaî bela ve musibetleri tahlil ederken veya hadiseleri anlatırken, artık sebeb noktasında yapılacak hiçbir şey olmadığı bir anda Mutlak Kudret sahibi olan Allah'a yönelinmesi ve ona dua edilip meramın ifade edilmesi ve bir çok yerde "Vallahu e'lem bi-ḥaḳîḳati'l-ḥal" ibaresiyle işin hakikatini ancak Allah'ın bildiğini belirtmesi Allah'a olan sağlam inancını ifade eder. Mesela vahyin kırkta biri olan rüyaları değerlendirirken rüyaların insanın maddî ve manevî hayatına te'sir ettiğini, Cenâb-ı Hakkın olmasını irade ettiği bazı şeylerin yapılmasına rüyaları vesile ettiğini belirtir. Biz bu konuda Müellif'in vermiş olduğu birkaç örneği vermekle yetineceğiz.

Halîfe Nasır Nizâmiye Medreseleri'nin bazı cahillerce fısk ve sefâhette kullanılıp artık kendisinden bekleneni yerine getirmediğini ileri sürüp içindekileri kovarak medreseyi kapatıp ahır haline getirdi. Bunun üzerine rüyasında Peygamberimiz Aleyhissalâtü Vesselâm'ı görür O'nun elini öpmek ister. Ancak Hazreti Peygamber kendisine iltifat etmez. Bunun sebebini sorması üzerine Peygamberimiz Aleyhissalâtu Vesselâm, yanında bekleyen Nizâmülmülk'e işaret eder. O da medrese meselesini nazara verip, kendi medresesini tekrar eski haline getirmesini ve yanına bir kütüphane yaptırması gerektiğini belirtir. Bu şartları aynen kabul eden Halife meramına ulaşır. Halîfe uyanınca hemen medreseyi eski haline getirip yanına bir kütüphane yaptırmıştır.[64]

Yine iki Hıristiyânın Peygamberimiz'in Mübârek cesetlerini kendi memleketlerine götürmek üzere Medîne-i Münevvereye gelerek yerleştikleri evden Peygamberimizin Kabr-i şerîflerine doğru tünel kazıp ulaşmak üzere iken Nureddîn Mahmud Zengi'ye gördüğü rüyasında Peygamberimiz adamları göstererek üç defa "Ya Mahmud beni bunların elinden kurtar" diye emretmiştir. Bunun üzerine Nureddin Mahmud bazı yakınlarıyla 16 günde Medîne-i Münevvere'ye gelmiştir. Buradaki fakirleri bir bir nazardan geçirince uzaktan gelmiş hacılar suretine girip asıl niyetleri peygamberimizin mübârek cesetlerini kendi memleketlerine götürmek olan iki şahsın yerleştikleri evden tünel kazarak Peygamberimizin mübârek cesetlerine ulaşmak üzere olduklarını görmüşlerdir. Bunun üzerine her kesin huzûrunda gereken cezaları verilip cehenneme gönderilmişlerdir.[65]

---

[64] A.g.e., vrk.49a.
[65] A.g.e., vrk. 41b.

Yine İslâm Gazan Han'ın da rüyasında Peygamberimizi Aleyhissalâtu Vesselâm'ı görüp Seyyidlere ve Şeriflere taʿzim ve hürmet göstermesini emrettiğini ifade eder.[66]

Dünya hayatını değerlendirirken de dünya hayatının geçici olup ömrün kısa olduğunu bu dünyaya her gelenin gideceğini gidenin gelmeyeceğini ahiret hayatının esas kabul edilip dünyada insanların menfaatine olan işlerin yapılması gerekip dünya için ahiretin feda edilmemesi gerektiğini ve bu dünyanın bir misafirhane olarak kabul edilip misafirhane sahibinin emir ve yasaklarına göre hareket edildiği taktirde dünyada ve ahirette rahat edileceğini, bir çok örnek vererek ifade etmektedir. Biz burada bu örneklerden bir kaçını zikredeceğiz. Mesela:

Vezîr Hüseyin Paşadan bahsederken şöyle der:

"İnsanların çoğu kendisini sevdikleri halde henüz yaşı da genç iken Allah'ın hükmüyle

Dünyaya gelen gider zarûri

Endişe-i mevtdir huzûri

kaidesince terk-i dünya edip Abdulkadir Geylânî kabri yakınlarında defnedilerek küçük büyük cenâzesinde ağlayıp dua etmişlerdir."[67]

Yeniçeri Ağalığından ve Erzurum Valiliğinden sonra Bağdad valisi olan İbrahim Paşa da halka eziyet eden yasakçıları defedip insanları bunların eziyetlerinden kurtarmıştır. Yine Bağdad'ta geçişi zor olan bir geçide bir köprü yapıp insanların duasını kazanmıştır.

Beyt

Cihân bir köhne köpridir gelan turmaz giçer ândan

Heman baki cihânda böyle bir hayrat-ı hatır-havah

Bağdad'ta Dicle nehri karşısında Hazret-i Ali Radiyallahu Anhu Camîi'ni yapıp hatip ve hizmetçilerini tayin ve vazifelerini belirtmişlerdir."[68]

"Bağdad Valisi Ömer Paşa Bağdad Kalesiyle Behrûz Kalesi arasından bundan önce yapımına başlanan bir han ve kervânsarayı tamamlayıp yolcuları yol kesicilerin baskınlarından kurtarıp iyilik defterine ayrı kısım ilâve etmiştir. Müellif bu hayır eserin yapılış târihine şu şiiriyle târih düşürmüştür:

[66]A.g.e., vrk. 58a.
[67]A.g.e., vrk. 111b.
[68]A.g.e., vrk. 142a,b.

Şeh-i vâlâ-mekân Sultan Süleyman Han hakanın
Vezîr-i müşteri-yi reʾyi ʿÖmer Paşa ʿâli-cah
Olub üç defa Burc-i evliyâ'ya vali ve hâmi
Behişt-âbadı kıldı nice ḫayr ile meserret-gah
Emîn itdi tarîk-i müslimîni eyleyub kûşeş
Bina kıldı murad üzere bu hani ḥasbeten-lillah
Ribat-ı köhnedir bu dar-ı dünya her konan göçer
Hemen baki cihânda böyle bir hayrat-ı hatır-havah
Çıkub bir bende-i vağî didi bünyadına tarîḫ
Bina kıldı ʿÖmer Paşa bu han'ı fî-sebîlillah sene 1100/1688,89

Yine aynı senede Bağdat güneyinde olan Şeyh Maʿruf-i Kerhî Rahmetullahi Aleyh Camîi ve türbesi zamanla yıkılıp, Müslümanlara da dar gelmeye başlayınca Ömer Paşa'nın Kethudası Ahmed Ağa bu cami ve türbeyi yeniden inşa ettirip büyük sevap kazanmıştır."[69]

[69]A.g.e., vrk. 144a,b.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜLŞEN-İ HULEFÂ'YA GÖRE BAĞDAD ŞEHRİ

1. ABBÂSÎLER DÖNEMİNDE BAĞDAD

1.1.Bağdad'ın Kuruluşu

Abbâsîler gözlerini doğuya çevirince devletlerini sembolize edecek yeni bir başşehir aramaya başladılar. İlk halife Seffah, bu maksatla Kufe'den Enbar'a Mansur ise Kufe yakınlarındaki Hâşimiye'ye gitti. Ancak çok geçmeden Hazreti Ali taraftarı olan Kufe şehrine yakın olmanın ordusu üzerinde menfi bir tesir icra edeceğini anladı ve daha uygun bir yer aramaya başladı. Ciddi bir araştırmadan sonra, iklimi, ekonomik imkânları ve askeri açıdan elverişli konumu bakımından uygun bulduğu Bağdad mevkiini seçti ve şehir nehrin her iki tarafında da verimli topraklara sahip bir ova üzerinde kuruldu.[70]

Müellif Bağdat'ın kuruluşunu şu şekilde anlatmaktadır: Mansur Eb-u Müslim tehlikesini ortadan kaldırdıktan sonra hilâfet makamında rahat bir şekilde hayatını geçirirken tenasüh fikrini benimseyip, sefâhete düşen Ravendiye tâifesi huruc etti. Maʿan Bin Zâide bunlara gereken cezalarını verdikten sonra Mansur'da Haşimîye şehrinden nefret hissi uyandı. Hükümet merkezini taşımak için yeni bir belde inşa etmek üzere yer tesbiti için mühendisler ve hakimler görevlendirdi. Mansur'un has askerleriyle yerleşmesi için Bağdad şehri uzun araştırmalardan sonra Dicle Nehri'nin batısında dâire şeklinde kuruldu.

Ali Bin Yaktî Bağdat'ın yeri araştırılırken halîfe ile birlikte olduğunu belirttikten sonra şöyle der: "Biz halîfe ile birlikte bir kiliseye uğradık. Kilise'nin rahibi beni davet edip, halifenin buraları gezmekten maksadı nedir diye sordu. Ben de bu beldede yeni bir şehir bina etmek istemektedir dedim. Halîfe'nin adını sorunca Abdullah; lakabını sorunca Mansur dedim. Bunun üzerine Rahip bu emir bu beldeyi yapmaya kadir değildir. Çünkü eski kitaplarda böyle bir beldeyi Mukallas namında birinin yapacağı kayıtlıdır dedi. Ben bunu Halîfe'ye haber verince hemen şükür secdesine kapandı ve şehri bina etmek için hazırlıklara başladı. Halîfe'den bu işin iç yüzünü sorunca şöyle cevap verdi: Emevîlerin son zamanlarında ben arkadaşlarımla Kurʾan öğrenirken her birimiz bir gün birbirimize ziyâfet verirdik. Sıra bana gelmişti. Ama buna imkânım yoktu. Çaresiz annemin alın teri olan kıymetli örgüsünü

---

[70] El-Belazuri, **Futuhü'l-Büldan**, çvr. Mustafa FAYDA, Ankara 1987, s. 422; Abdulaziz Ed-Duri, "Bağdad", DİA, İstanbul 1991, IV, s.426.

çalıp satarak parasıyla arkadaşlarıma ziyâfet verdim. Daha sonra hadiseyi olduğu gibi anneme anlatınca, annem bana o sırada yol kesiciliği ile meşhur olan Mukallas namıyla hitap etti.

Bağdat'ın inşası için bütün hazırlıklar tamamlanınca mühendisler 145/762 Nevbaht namında müneccimin belirttiği saatte yapımına başladılar. Fakat Hazret-i Hasan'ın oğulları İmam Muhammed ve İmam İbrahim isyan etmeleriyle şehri bina etme işi geri kaldı. Mansur ikisini şehid ettikten sonra 146/763 yılında yeniden inşa işine başlanıp 149/766'da büyük ölçüde tamamlandı. Henüz bazı eksiklikleri olmasına rağmen Mansur Haşimîye'den Bağdad'a taşındı.[71]

Muslihuddin Larî'nin belirttiğine göre Müneccim Nevbaht ve bazı görüşte Halid Bermekî ve Haccac Bin Ertat'ın ittifaklarıyla Bağdad'a yay şekli verilip Abbâsî halîfelerinden hiçbir şahsa bu mübârek beldede ölüm isabet etmez kanaatine varmışlardır. Gerçekten Mansur Mekke-i Mükerreme yolunda, Mehdi Masendan'da, Hadi İsaabâd'da, Harun Tus'da, Emin Me'mun'un serdarı eliyle firar ederken Bağdat'ın doğusunda, Me'mun Tarsus'ta, Mu'tasım, Vasık, Mütevekkil ve Müstansır Samerra'da vefat etmişlerdir.

İbn-i Cevzi Muntażamın'da Bağdad'ta altmışbin hamam olduğunu ancak zamanla bunların büyük kısmının yıkılıp yirmialtıbin dükkân onyedibin hamam kaldığını belirtir. Hatîb-i Lebîb Eb-u Bekir Tarîhi'nde belirttiğine göre Manṣûr başlangıçta Baġdad'ı güneyde sekiz esas üzere yapıp şehrin ortasına saray ve yüksek, yeşil kubbeli bir cami yaptırıp, kubbenin tepesine süngülü bir heykel yerleştirdi ki, düşman hangi taraftan gelirse bu heykel o tarafa doğru meylederdi. Zamanla yıkılıp yok olmuştur."[72]

1.2. Bağdad İsminin Menşei

Müellif Bağdad isminin menşei konusunda târihçilerin ihtilafa düştüklerini ve bu konuda birden fazla görüş olduğunu şöylece ifade etmektedir:

Hüseyin Bin Muhammed'in El-Hamis Fî-Ahvalin-Nefsi'n-Nefîs isimli kitabında belirttiğine göre Bağdat'ın yerinde bir kilise ve bir bağ vardı. Mansur buradan geçerken Kilise'nin rahibini çağırarak bu yerin ve kendi adını sorunca rahip kendi adının Bağ ve yerin

---

[71] Evliya Çelebi, zamanındaki rivâyetleri göz önüne alarak Bağdad'ın ilk kurucusunun Nuh Tufanından Îs evlâdından Heremdad adında bir melik, ikinci kurucusunun Hürmüz Tacdar Bin Nuşirevan, üçüncü kurucusunun Âl-i Emevîyeden El-Mansur Devaniki, dördüncü kurucusunun ise Abbâsî Halifesi El-Mansur olduğunu belirtir. Geniş bilgi için bk. Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, İstanbul 1314, I, s. 393-396; Geniş bilgi için bk. Eb-i Cafer Muhammed Bin Cerir Et-Taberi, **Tarih-i Rusûl ve'l-mülûk**, Tahran, X, s. 271-278.

[72] Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk.4b-5b.

adının ise Dad olduğunu ve eski kitaplarda bu mekânda kusursuz bir belde inşa edilip adının ahir zamana dek zikredileceğini söyledi. Bunun üzerine Mansur burayı satın alarak şehri inşa etti. Adına da Rahib'in ve yerin adından kinaye olarak Bağdad dedi.

Hennânî-zâde Tarîhin'de anlatıldığına göre, Bağdat'ın yerinde Bağdad ismiyle anılan cennet gibi bir bağ bulunmaktaydı. Diğer bir görüşe göre Bağ bir putun ismi, Dad ise atiyyeden olmak üzere Putun hediyesi anlamında Atiyetüssanem olarak Bağdad denilmiştir. İşin gerçeğini ancak Allah bilir.[73]

Taşı ve kerpicinden faydalanmak ümidiyle Kisra'nın sarayının yıkımına başlanmışken, geliri giderini karşılamadığı için bundan vazgeçilmiştir. Ancak Vasıt'ta bulunan demir kapılar Bağdad'a getirilmiştir.[74]

Halife Mansur kurduğu bu şehre, Kur'an-ı Kerîm'de[75] kullanılan Cennet manasında kullanılan Darüsselâm kelimesinden ilham alarak Medinetü's-Selâm adını verdi. Bu isim resmî belgeler, sikkeler ve ağırlık ölçü birimlerinde kullanılmaktaydı. Bunun dışında Bağdad yerine Boğdan, Boğdeyn, Moğdan, Medinet-ü Eb-u Cafer, Medinet'ül-Mansur, Medinetü'l-Hulefa, Medinetü's-Selâm ve Zevra gibi isimler de kullanılmıştır.[76]

1.3. Bağdat'ın Abbâsî Halifeleri İçin Önemi

Halife Mansur Haşimiye'den nefret edip bir çok araştırmadan sonra Bağdad Şehrini kurduktan sonra burayı hilâfet merkezi haline getirmiştir. Halîfe Muʿtasım zamanından (218-227=833-842) itibaren 55 sene müddetle payitaht olmaktan çıkmasının dışında, devamlı payitaht olmuş ve gelişmiştir. Hemen bütün Abbâsî Halifeleri Bağdat'ın imaretine büyük ehemmiyet vermiş birçok defa muhasara edilmesine birçok yangın çıkmasına ve yağmalanmasına rağmen tekrar inşa etmek için gayret sarf etmişlerdir.[77]

---

[73] Evliya Çelebi Bağdad isminin Amelika meliklerinden Bağ Bin Dad Bin Unkayiddareyn adında baba ve oğulun Peygamberimizin huzuruna gelerek müslüman olup bir kale inşası için izin aldıklarını ve bu inşa ettikleri kaleye baba ve oğulun isimlerine izafeten Bağdad dendiğini nakleder. Evliya Çelebi, a.g.e., s. 394.

[74] Et-Taberi, a.g.e., s. 320-323.

[75] **Kur'an-ı Kerim**, El-Enʿam,127, Yunus, 125.

[76] Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 6a; Ed-Duri, a.g.md., s. 426.

[77] Geniş bilgi için bk. Ed-Duri, a.g.md. s. 426-430.

2.ABBÂSÎLERDEN SONRA BAĞDAD'A HAKİM OLAN DEVLETLER

Müellif, gerek Abbâsîler döneminde gerek Abbâsîler'den sonra Bağdad'a hakim olan devletlerin Bağdad'ta nasıl ve ne zaman hâkimiyet kurduklarını bu eserinde teferruatıyla anlattığından biz burada sadece bu devletlerle ilgili kısaca bilgi vermekle yetindik.

1-**Büveyhîler:** Büveyhoğlu Ahmed, 945 yılında Sünnî İslâm dünyasının merkezi ve baş şehrine girerek iktidarı eline aldı. Halifeyi azledip gözlerine mil çekti. Muktedir'in oğlunu El-Muti lakabıyla halîfelik makamına oturttu. Artık hilâfet tam bir çözülme dönemine girmiş ve halîfeler Büveyhoğulları'nın elinde birer oyuncak olmuştur. Büveyoğulları'nın Bağdad'taki hâkimiyetleri Halîfe Kaim Bi-Emrillah'ın Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey'den yardım isteyip Tuğrul Bey'in de bu isteğe uyup 1055'te Bağdad'ta Büveyhoğullarının hakimiyetine son vermesine kadar devam etmiştir.[78]

2-**Selçuklular:** Tuğrul Bey'in 1055'te Bağdad'a girişi ile Irak fiilen Selçuklu hâkimiyetine geçti. Tuğrul Bey'in Bağdad'a girdiğinin ertesi günü Şiiler ayaklandılarsa da Selçuklu komutanlar tarafından bastırıldılar. Şii askerden kaçabilenler Besasir'ye katıldılar. Tuğrul Bey, Besasiri ile mücadeleye devam edip Hille'de ordusunu mağlup ederek kendisini de yakalayıp öldürdü. Selçukluların Bağdad'taki hâkimiyetleri 1157 yılına kadar sürmüştür.[79]

3-**Irak Selçukluları:** Irak Selçuklu Devleti Sultan Mehmet Tapar'ın ölümünden sonra 1118 yılında kurulmuş ve sultanlık onun oğullarından yürümüştür. Önce Büyük Sultan Sencer'e tabi olan Irak Selçukluları, onun ölümünden sonra 1157 yılında bağımsız olmuştur. Irak Selçuklularının hâkimiyetleri 1194 yılına kadar devam etmiştir.[80]

4-**Musul Atabeyleri:** Bu hanedanın kurucusu Kasımü'd-Devle, Aksungur'un oğlu İmadedin Zengi'dir. Bir Türk emiri olan Aksungur Melikşah tarafından 1087 yılında Halep

---

[78] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.32b-34b; K.V. ZETTERSTEEN, "Büveyhiler" İA, İstanbul 1979, II, s. 843-845; MERÇİL, "Büveyhiler" DİA, İstanbul 1992, VI, s. 496-500; Subhi SAATÇI, **Târih-i Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, 1996, s. 44-47.

[79] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.39b-41b; SAATÇI, a.g.e., s. 47-57; Osman TURAN, **Selçuklular Târihi Ve Türk İslâm Medeniyeti**, Ankara 1965, s. 91-160; KAFESOĞLU, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 1992, s. 25-46.

[80] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.43a-44b; SAATÇI, a.g.e., s. 57-60; KAFESOĞLU, a.g.e., s. 51-57; TURAN, a.g.e., s.182-187.

valiliğine tayin edilmiştir. Onun vefatından sonra yerine İmaddedin Zengi Selçuklu Sultan Mahmud tarafından Bağdad Emir'i olarak atanmıştır. Musul'u elde ettikten sonra Şam yakınlarında Frenklerle mücadele edip Urfa'yı Haçlıların elinden kurtarmıştır. Diyarbakır'ı hâkimiyeti altına alıp, Caber kalesini muhasara ederken kölesi tarafından şehid edilmiştir. Yerine Nureddin Mahmud Zengi geçmiştir. Hama, Humus ve Şam'ı hâkimiyeti altına almıştır. Zengilerin hâkimiyetleri 660/1262 yılına kadar sürüp bu târihte mülkleri Hulâgu eline geçmiştir.[81]

5- İlhanlılar Dönemi (1258-1340): Tatar Hükûmeti'nin karışık olduğu zamanlarda Tatar Ümerasından Şeyh Hasan İlhanî Bağdad'da istiklâlini ilan etti. 755/1354 yılında vefatı üzerine yerine oğlu Sultan Üveys geçti. Sultan Üveys istiklâl peşine düşen kölesi Mercanla birçok savaş yapıp onu mağlup etmiş ve daha sonra affetmiştir. 776/1374 yılında Sultan Üveys vefat edince yerine oğlu Sultan Hüseyin geçti. Bunun döneminde birçok iç savaş meydana gelmiştir. Nihayet 784/1382 yılında vefatı üzerine yerine kardeşi Sultan Ahmed geçmiştir.[82]

6-Celâyirliler Dönemi (1339-1410): Sultan Ahmed gayet cesur ve gayretli olup içte ve dışta bir çok savaş yapıp, muhaliflerini bertaraf ederek nihayet Timur'un belasına uğramıştır. Timur bu dönemde Asya'nın her tarafını istila ettiği gibi, Bağdad'ı da istila etmiştir. Bu istila üzerine Sultan Ahmed Mısır'a iltica etmiştir. Timur ise Bağdad'ı Emir Mes'ud'a bırakarak Küçük ve Orta Asya'nın tamamını istilaya başladı. Sultan Ahmed Timur'un bu meşguliyetinden istifade ederek, Mısır askerinin de yardımıyla Bağdad üzerine yürüyüp, Timur'un valisi Emir Mes'ud'u tard edip, eski Hükûmetini tekrar geri aldı. Timur bu olayı duyunca, ikinci defa Bağdad üzerine yürümesi üzerine, Sultan Ahmed karşı koyamayıp Yıldırım Bayezid'e sığındı. Bu olay Yıldırım Bayezid ile Timur'un karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Timur torunu Mirza Bekir'i Bağdad ve Basra Valiliğine tayin etti ise de, Yıldırım Bayezid Han ve Timur arasındaki savaştan sonra Sultan Ahmed yolunu bulup

---

[81] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.41b-42a; SAATÇI, a.g.e., s. 61-66; MERÇİL, Müslüman Türk Devletleri Târihi, İstanbul 1985, s. 213-223.

[82] 1329 Târihli Bağdad Vilâyeti Salnâmesi, T.T.K. Kütüphanesi No: A.I/6030, s. 202; Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.61a-62b; Bertold SPULER, İran Moğolları, Siyaset, İdare, ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350, çvr. .Cemal KÖPRÜLÜ, Ankara 1987, s. 29-154; Abdulkadir YUVALI, İlhanlılar Târihi I Kuruluş Devri, Kayseri 1994.

ümeradan Kara Koyunlu diye şöhret bulan Kara Yusuf ile birleşip Bağdad üzerine yürüyerek Mirza Bekir ve diğer Timur Emirleriyle yaptıkları bir çok savaştan sonra Bağdad'ı üçüncü defa olarak ele geçirmiştir.[83]

7-Karakoyunlular Dönemi (1411-1468): Sultan Ahmed ve Kara Yusuf arasında rekabet başlayıp meydana gelen savaşta Sultan Ahmed'in bozulup, Kara Yusuf tarafından idam edilmesiyle Bağdad Karakoyunluların hakimiyetine girmiştir. Karakoyunlu Kara Yusuf bütün himmetiyle Timurluların Azerbaycan'da kurdukları hükümeti yıkmak için çalışmıştır. Kara Yusuf Bağdad'ı Hükûmet merkezi edinmeyip, oğlu Emirşah Mahmud'a bırakmıştır. Bundan sonra Bağdad Hükûmetini ele geçirmek için Kara Yusuf'un oğulları Emirşah Mahmud, Emir Esbar ve Emir Muhammed arasında savaşlar meydana gelmiştir. Sonunda Emir Esbar kardeşi Emir Muhammed'i yenerek Bağdad'a hakim olmuştur. Bağdad Hükûmeti bu şekilde 872/1468 yılına kadar Karakoyunluların elinde kalmıştır.[84]

8-Akkoyunlular Dönemi (1468-1508): Bağdad Hükûmeti 872/1468 târihine kadar Kara Koyunluların elinde iken Timur'un ümerasından Kara Osman'ın kölesi olup Diyarbekir Valisi bulunan ve Akkoyunlu denilen Uzun Hasan o zaman Asya'da meydana gelen savaşlardan istifade ederek Timurluları ve Kara Koyunluları yenerek Akkoyunlu Devletini kurmuş olup 872/1468 yılında Bağdad'ı da itaat altına almıştır. Bağdad bu târihten 914/1508 yılına kadar Akkoyunluların hakimiyetinde kalmıştır.[85]

9-Safevîler Dönemi (1508-1534): 914/1508 senesinden Şah İsmail'in vefat târihi olan 930/1524 yılına kadar Bağdad Hükûmeti Şah İsmail'in valileri tarafından idare olunmuşken, Şah İsmail'in vefatından sonra Musullu kabilesinden Zülfikar Gülher aşîretinden gördüğü yardım ve destek üzerine, Luristan taraflarını istila ettikten sonra Bağdad'ı da zapt edip, istiklâlini muhafâza etmek için, hutbeyi Kanûnî Sultan Süleyman adına okutup para

---

[83] **1329 Târihli Bağdad Vilâyeti Salnâmesi**, s. 203,204; Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk. 62b-64a; Mükrimin Halil YİNANÇ, "Celayirli", İA, İstanbul 1993, III, s. 64,65.

[84] **1329 Târihli Bağdad Vilâyeti Salnâmesi**, s. 204,205; Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.65a-66b; Faruk SÜMER, **Karakoyunlular**, Ankara 1967; UZUNÇARŞILI, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, 1988, s. 180-187.

[85] **1329 Târihli Bağdad Vilâyeti Salnâmesi**, s. 207; Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.66b-68b; UZUNÇARŞILI, a.g.e.,.. ; YİNANÇ, "Akkoyunlular", İA, İstanbul 1978, I, s. 251-270; SÜMER, "Akkoyunlular" DİA, İstanbul 1989, II, s. 270-274.

bastırmıştır. Bu şekilde Bağdad, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bağdad Hakimi Zülfikar, gayet cesur ve çalışkan olmasıyla Bağdat'ın imarı için çok hizmet etmişse de Şah Tahmasb 936/1530 yılında Bağdad'ı muhasara etmiştir.[86]

10-Osmanlılar Dönemi: (1534-1918) Çalışmamızın esas kısmını teşkil ettiğinden ayrı bir başlık altında incelendi.

3. OSMANLI DÖNEMİNDE BAĞDAD

3.1. Bağdat'ın Osmanlı Hakimiyetine Girmesi

Müellif Bağdat'ın Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmesini şu şekilde anlatmaktadır:

"Bitlis Hakimi Şeref Han, Osmanlı Devleti'nden yüz çevirip Şah'a iltica etti. Azerbaycan Hâkimi Tekelu Ulama Bey ise, ᶜAcem Şah'ından yüz çevirip Kanûnî Sultan Süleyman'a itaatini arz edip, Pâdişâh'ı ᶜAcem seferine teşvikten başka Bağdad Hakimi Emir Zülfikar Kanûnî Sultan Süleyman'a itaatini arz edince, Şah Tahmasb'ın Bağdat'ın üzerine yürüyüp hile ile elde ettiği haberi Kanûnî Sultan Süleyman'a ulaşınca sefer hazırlığı için Vezîr-i Eᶜzam İbrahim Paşa'ya emir vermiştir.[87] İbrahim Paşa Haleb tarafına yönelip ilk baharda Tebriz tarafına hareket etti. Ahlat, Adilcevaz, Vestan ve Erciş'i aldıktan sonra Tebriz'e bağlı Esᶜadabâd'ta Kızılbaşlarla savaştı. Daha sonra Sultan Süleyman bir çok menzil katederek İran üzerine yürüdü.[88] Ancak Şah, karşı koyamayıp kaçarak Pâdişâh'ın askerini taᶜciz etmekle yetindi. Bağdad Hanı Tekelu Mehmed Han hayret içinde iken, Ulama Bey kendi Tekelu kabilesine güvenip Bağdad'a adam gönderip, Mehmed Han'ın eman ile Bağdad'ı serdara teslim etmesini bildirdi. Ancak Mehmed Han bu teklifi reddedip savaşa başlamışken, Tekelu Ğazalîoğlı Şah tarafından Bağdad'a ulaşıp Sultan Süleyman'ın geldiğini haber verince Bağdad Hâkimi Mehmed Han İran tarafına kaçıp canlarını kurtarmak için, Şah tarafından bir yazı isterken Mehmed Han yardımcılarını davet edip işi bir bir anlatınca, Tekelu kabilesi

---

[86] 1329 Târihli Bağdad Vilâyeti Salnâmesi, s. 205,206; Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde, a.g.e., vrk.71b-73a; SÜMER, Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1992; Tahsin YAZICI, "Safeviler", İA, İstanbul 1966, X, s. 53-59.

[87] Evliya Çelebi Kanûnî Sultan Süleyman'ın rüyasında Bağdad'ta medfûn bulunan kırk veliyi görüp kendisine "Ey Süleyman bizi Acem elinden kurtarmaya Bağdad'a gel ki Bağdad ve Azerbaycan senindir" diye emir verdiklerini kaydeder. Evliya Çelebi, a.g.e., s. 397; Osmanlı-İran Münasebetlerinin Dini yönü için bk. M. Saffet SARIKAYA, "Dini ve Siyasi Bakımından Osmanlı-İran Münasebetleri" Türk Kültürü, XXXI, Sayı 363, (1993), s. 22-38.

[88] Katedilen bu menziller için bk. Matrakçı Nasuh, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn, Yayına Hzl. H.Gazi YURDAYDIN, Ankara 1976.

kabul etmeyip Şah dergâhına gitmekte kavga ve nizaᶜ itmeleriyle Mehmed Han sâir oymak halkından bin kadar adam ile Şah tarafına firar fikrinde iken Nedîm-i Şahi Receb dede dahi taleb-i Mehmed Ḫan'a müştemil Şah'ın hattıyla Bağdad'a ulaşıp Mehmed Han sabırsız ve durmadan talihsiz olarak dolaşırken Sultan Süleyman'ın askerlerinin Kalle ve Hanikîn serhadlerin çiğnediği haberi gelince tekrar Tekelu cemâᶜati daᶜvet ve şehirden çıkmaları için nasihat edildi ise de fayda vermedi. Bundan sonra Bağdad halkının muhasaraya karşı koyacak gücü kalmadığı için Pâdişâh'a muhabbbeti olanlar ayrılsınlar diye munadîlere nida edince yediyüz hane şehirden ayrıldı. Tekrar Tekelu kabilesine şehirden çıkma teklif edilince üçbin cesur Tekelu askeri köprü başında Mustansırîye Medresesinde Ulama Han'la savaşmaya karar verdi. Ulama Han ise üzerlerine varıp hepsini çoluk çocuklarıyla yok etmek fikrinde iken Seyyid Muhammed Kemune buna mani oldu. Neticede Tekelu cemâᶜatinin Şah tarafına ram olmadıkları anlaşıldı. Bunun üzerine Ulama Han tekrar Tekelu cemâᶜatini davet edip, Şah tarafına gitmekten pişman olduklarını ve Sultan Süleyman'a itaat edeceklerini bir elçi vasıtasıyle Tekelu ileri gelenleri ile Bağdat'ın anahtarlarını Sultan Süleyman'a göndermelerini teklif edince bu fikir Tekelu ileri gelenlerince kabul edildi. Bunun üzerine Tekelu ileri gelenleri Bağdat'ın anahtarlarını Pâdişâh'a takdim etmek üzere yola çıktılar. Mehmed Han da kendi tabileriyle köprüden geçip, Basra üzerinden Şah'ın dergâhına ulaştı. Bu haber Vezîr-i Azam İbrahim Paşa'ya ulaşınca önce kendisi ordusuyla Bağdad'a girip iki gün sonra Kanûnî Sultan Süleyman şehre girdi. Fuzûlî Bağdad'ın fethi için;

"Geldi Burc-i evliya'ya Pâdişâh-ı namdâr" mısrasıyla târih düşürmüştür.

Sultan Süleyman Bağdad'ta kaldığı altı ay zarfında Hille, Şehribân ve bunun gibi kaleler; Luristân, Vasıt, Cezâyir-i Basra ve Katif hakimleri kendisiyle görüşme şerefine ulaştılar. Basra Hakimi Raşid ve Muşaᶜşaᶜ Hakimi Emir Maniᶜde itaᶜâtlerini arz ettiler.

Nuhbe Târihi'nin anlattığına göre, Emir Maniᶜ 945/1538 yılında oğlu ile vezîri Emir Mehmed'i Vilâyetinde olan kalelerin anahtarlarıyla birlikte Sultan Süleyman'a gönderip itaᶜâtini arzedip Pâdişâhın iltifatına nâil oldu.[89] Bağdad halkı Pâdişâhı karşılayıp iltifatına nâil olmak isterken Osmanlı ordusu da Azamiye Kasabasında konakladı. Hiçbir askerin şehre girmesine izin verilmedi. Bu şekilde halkın hiç birisine zarar verilmedi ve şehir de tahripten kurtulup şehirde emniyet sağlandı. Fuzûli Kanûni Sultan Süleyman'ı medhetmek için gazel yazmıştır.

---

[89] Mustafa Nuri Paşa, **Netâicü'l-Vukuat**, İstanbul 1327, I, s. 87,88.

Sultan Süleyman, İmam-ı Azam Hazretlerinin türbesini ziyâret ederek merâmına ulaştı. Kalesini tamir edip gerekli asker ve hizmetçi yerleştirip bir çok vakıf tahsis etti. Bundan sonra İmam Muhammed El-Cevad ve İmam Musa Kâzım'ın türbelerini ziyâret etti. Daha önce Şah İsmail tarafından yapımına başlanan, ancak tamamlanamayan camilerinin tamamlanmasını ve hürmete layık hizmetçilerinin giderlerinin Hazîne-i Amireden karşılanmasını fermân etti. Aynı sene pâdişâh Kerbelâ ve Necef'i ziyâret etti. Hazret-i Hüseyin'in türbelerini ziyâret etti. Fırat Nehrinden büyük bir nehrin kazılarak Kerbelâ'ya akıtılmasını fermân etti. Bu şekilde Kerbela cennet-misal bir yer oldu. Yetişen mahsulattan hizmetçiler, mücahidler hatta Bağdad halkı bile faydalandı. Bazı târihçilere göre, bu nehrin bu kadar kolay bir şekilde Kerbela tarafına akıtılması Hazret-i İmam Hüseyin'in kerâmetiyledir.

Bundan sonra Necef-i Eşref tarafına yönelip, Hazret-i Ali Kerremallahu Vechehu'nun makamını ziyâret edip, burada da çok hayırlar yaparak halkın gönlünü hoş ederek Bağdad'a döndü. Bağdad'ta emniyet tam olarak sağlandıktan sonra aynı sene Ramazan ayında Azerbaycan tarafına yönelip İran topraklarını ordusuna çiğnetti. Şah Tahmasb ulaşılması zor dağlara sığındığı için Sultan Süleyman savaşsız Tebriz'i aldı. Bundan sonra Şah tarafından barış isteğiyle elçiler gelince Şah affedilip Bağdad bir eyâlet haline getirilerek Diyarbakır Beylerbeyliği'nden mazul Süleyman Paşa Bağdad Valisi olarak atanıp İstanbul'a dönüldü.[90] Defterdar İskender Çelebi Sadrazam İbrahim Paşa'nın hilesiyle Bağdad seferi esnasında, Sadrazam İbrahim Paşa ise bazı nahoş halleri yüzünden Bağdad seferinden sonra idam edildi.[91]

---

[90] Bağdad'ın Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçmesi konusunda geniş bilgi için bk. Solakâzde Mehmed Hemdemî, **Târih-i Solakzâde**, İstanbul 1298, s.483-487; İbrahim Peçevî,**Târih-i Peçevî**, İstanbul 1283, I, s.173-187; Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 396-399; Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, s. 87,88; Stanford Şhav, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (tercüme Mehmet Harmancı) s. 142,143; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Devlet-i Osmaniye Târihi**, (Tercüme Mehmet Ata), V. s.142-157; UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Târihi**, Ankara 1988, II, s. 348-352; Tayyib GÖKBİLGİN, **Kanûnî Sultan Süleyman**, İstanbul 1992, s. 69-74; Yaşar YÜCEL, Ali SEVİM, **Fatih, Yavuz, Kanûnî**, Ankara 1991, s. 176-179; Sadık İbrahim, **XVI: Yüzyılda Bağdad Eyâletinin İdari Demografik, Kültürel ve Ekonomik Durumu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1983, s.13-22; Nejad NADER, **XVI. Asırda İran Kaynaklarına Göre Osmanlı Safevi İlişkileri 1502-1590-1620**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1986, s. 137-139.

[91] Geniş bilgi için bk.Peçevî, **a.g.e.**, s.181-191; Solakzâde Mehmed Hemdemî, **a.g.e.**, s. 487-492.

3.2. Bağdat'ın İran'ın Hakimiyetine Girmesi

3.2.1. Bağdad'ta Bekir Subaşı'nın isyanı

1028/1619'da Bağdad Yeniçerilerinden Bekir Subaşı namındaki şaki Subaşılık'dan Ağalık pâyesine yükseltildi. Ancak çevirdiği entrikalarla büyük bir güce ulaşıp isyan etti. Muhammed Kanber'le yaptığı mücadelede galip gelip onu öldürtüp Bağdad'a hâkim oldu. Zulmü ve işkencesi Bağdadlılara Hulâgu ve Timur'u arattırdı. Bağdad'da fetva işleri ile görevli olan Fazıl-ı Alim Molla Ğanım'ı da şehid etti.

Bekir Subaşı'nın zulmünden ehl-i fesad meydanda gezerken ehl-i salah köşelerine çekilip zengin olanlar ise hicret ettiler. Bunun üzerine Bağdad'da büyük bir kıtlık meydana geldi. İnsanlar ölmüş eşek leşi üzerinde kavga eder vaziyete geldi. Birçok insan açlıktan vefat etti.

3.2.2. Hafız Ahmed Paşa'nın Bekir Subaşı üzerine yürümesi

Sultan Murad'ın saltanat makamına geçtiği senede, Bekir Subaşı denen eşkiyayı ortadan kaldırmak için Diyarbekir Muhafızı Vezir Hafız Ahmed Paşa Bağdad valiliği kendisine ihsan buyurulması için muracaat etmişken, bu isteğine muvaffak olamadı. Bağdad Hükûmeti Süleyman Paşa'ya verildi. Süleyman Paşa Bekir Subaşı'yı ortadan kaldırmak için çok gayret sarf etmesine rağmen muvaffak olamadı. Bunun üzerine Hafız Ahmed Paşa imdada geldi. Çok cesurca ve tedbirli hareketleri Bekir Subaşı'yı zor durumda bıraktığından tamamen ortadan kalkıp yok olmaktansa Bağdad'ı Acem Şahı'na teslim edip, onun namına idare etmeyi düşünerek Bağdat'ın anahtarlarını bir elçi ile Hindistan'da Kandihar Seferinde bulunan Acem Şahı Şah Abbas'a gönderdi. Şah ise, Luristan Han'ı Hüseyin Han, Erdelan Hâkimi Ahmed Han, Erşad Hanı Kasım Han ve nice sultanlara Hemedan Hanı Safi Kulı Han'ın serdarlığında Bekir Subaşı'yı kurtarmaları için haber gönderdi. Bunun üzerine Hafız Ahmed Paşa Bağdat'ın elden gitmemesi için Bağdad mansıbının Bekir Subaşı'ya verilip affedilmesi gerektiğini devlete arz etti.

Bu arz üzerine Bağdad mansıbı Bekir Subaşı'ya verilince Bekir Subaşı Şah namına şehri teslim almak üzere gelenlere şehri teslim etmeyip onlarla mücadeleye başladı. Bu haber üzerine Kandihar seferinden dönen Şah Abbas hemen Bağdad'ı muhasara etti. Bekir Subaşı bütün gücüyle karşı koydu. Ancak halk savaştan ve kıtlıktan kırılmış ve artık kurtulmaktan ümidini kesmiş durumda idi. Şah Abbas, Bekir Subaşı'nın oğlu Muhammed'i Bağdad

Hükûmeti vaʿdiyle elde etti. 1033/1624'de iç kale kapısı Muhammed tarafından açılınca, İsa namında bir han nice Kızılbaş'la beraber iç kaleye girdi. Halka özellikle Ehl-i Sünnet'e çok zulmedildi. Alim Nuri Efendi şehid edildi. Bekir Subaşı ve kardeşi Ömer Efendi de iki ay işkenceden sonra öldürüldü. Bekir Subaşı'nın hurûcu 1028/1619'dan 1033/1624'e kadar olup, Bağdat'ın elden çıkmasıyla neticelendi.[92]

3.3.Bağdad'ın Yeniden Osmanlı Hakimiyetine Alınması İçin Yapılan Faaliyetler

3.3.1.Vezir Ahmed Paşa'nın Bağdad üzerine yürümesi

Şah Abbas Bağdad'ı aldıktan sonra kendisi, İran'a dönüp Bağdad'ı Safı Kulı Han'a bıraktı. Bağdat'ın bağ ve bahçeleri kuruyup harap olmaya yüz tutup Abbasî Halîfelerinin yadigarı olan cami ve medreseler ahır haline getirildi. Bunun üzerine Ahmed Paşa'ya vezâretle beraber Bağdad'ı kurtarmak için serdarlık verildi. Ahmed Paşa aldığı kuvvetlerle işi kolaylıkla halledeceğini zannederek Bağdad'ı muhasara etti.[93] Ancak Şah Abbas Zeynel Han komutasında seksen bin kişilik bir kuvveti Bağdad'a yardıma gönderdi. Diyarbekir Valisi Murad Paşa Zeynel Paşa'ya engel olması için görevlendirildi ise de muvaffak olamadı. Şah Abbas da, Zeynel Han'ın yardımına yetişti. Muhasara bir müddet daha devam etti. Kıtlık belası kaledekileri istila etmesine rağmen, Osmanlı Ordusunda da kıtlık baş göstermesi bahane edilerek ordunun bütün ağırlıkları yerinde bırakılarak geriye dönüldü. Şah Abbas da, İran'a dönüp 1038/1628'de ölünce yerine Safi Mirza geçti.[94]

3.3.2. Hüsrev Paşa'nın Bağdad üzerine yürümesi

Vezir Hafız Ahmed Paşa'nın muvaffakiyetsiz seferinden sonra Bağdad'ı geri almak üzere Sadr-ı Azam Hüsrev Paşa serdar tayin edildi. Hüsrev Paşa'nın geldiği haberi üzerine Şah, Zeynel Han'ı elli bin kişilik bir kuvvetle mukabeleye gönderdi. Yapılan savaşlarda

---

[92] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 87a-90b, 91b-96b; Evliya Çelebi, a.g.e., s. 400-402; Peçevî, a.g.e., II, s. 393; Kâtip Çelebi, Fezleke, İstanbul 1287, II, s.39-51.

[93] Hafız Ahmed Paşa Gürcistan Melik'i Tahumars Han'la müşterek hareket edip kendisi de Zehab boğazından İran'a girerek yağmalayıp tahrip etmek ve bu boğazdan Acem askerini Bağdad'a sokmamak fikrinde olduğundan büyük toplar ve kale fethi için lazım olan levazımat tam olarak hazırlanmamıştı. Bu yüzden bütün gayretlere rağmen Bağdad'ı fethetmek mümkün olmadı. Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., II, s. 43; Geniş Bilgi İçin bk., Orhan Fuat KÖPRÜLÜ, "Hafız Ahmed Paşa", İA., İstanbul 1977, V, s. 72-74.

[94] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 96b-98a; Peçevî, a.g.e., s. 406,407; Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 69-90.

Zeynel Han mağlup olup dönüşünde Şah tarafından cezalandırıldı. Dicle'nin suyu az olduğundan, Musul tarafından gelecek top ve cephane beklenildi. Ancak 1040/1630'da muhasaraya iç kale tarafından başlanabildi. Asker canla başla savaşırken kale dögen toplar zamanında yetişmediği için, muhasara kırk gün uzadı. Kaleye şiddetli hücum esnasında kaleden atılan top ve silahlarla kaleye girenlerin çoğu şehid oldu. Ordu da Hafız Ahmed Paşa'nın muhasarasında olduğu gibi, Serdar-ı askerin gücü kalmadı diye geri dönüldü. Muharebede Mîr-i mîran-ı Anadolu Zor Paşa vefat etti.[95] Bağdad Hâkimi Safi Kulı Han'da bu esnada ölüp yerine Bektaş Han geçti. Bektaş Han 1040/1630'da Bağdad Hükûmetiyle serfiraz olup heva ve hevesine düşkün olduğundan Cuma ve cemâati terk, insanlar da iyiliği emir kötülüğü nehyetmeyi terkedip fuhşa ve sefahete daldıklarından, Allah cc taûn felâketini başlarına musallat etti. Öyle ki cenazeleri kaldıracak kimse kalmadı. Bunun üzerine geri kalanlar hatalarını anlayıp tevbe ve istiğfarda bulundular. Allah cc' hu da tevbelerini kabul edip, taûn belasını üzerlerinden kaldırdı. Ancak halk rahata erdikten sonra Allah'a cc verdikleri sözü unutup geri fısk ve sefahete daldılar.[96]

3.3.3. Sultan Murad'ın Bağdad'ı yeniden fethi

Sultan Murad Han Bağdat'ın geri alınması için bizzat kendisi ordunun başına geçti.[97] 1048/1638'de Urfa sahrasında iken Vezir-i Azam Bayram Paşa'nın vefatı üzerine Tayyar Muhammed Paşa'ya Vezir-i Azamlık verildi. Bağdat'ın fethi ile ilgili meşveret yapılıp

---

[95] Eviya çelebi Hüsrev Paşa'nın başta Hemedan ve Derigüzin olmak üzere yetmişaltı Acem şehrini harap edip hesapsız ganimet elde etmiştir. Ancak bütün bunlar Bağdad'ı muhasara etmeden önce olduğundan "tok arslan avlamaz" kaidesince asker de almak istediğinden fazla ganimet elde etmiş ve yorgun düşmüş olduğundan Bağdad muhasarası esnasında gerektiği gibi savaşmadı şeklinde ifade eder. Evliya Çelebi , a.g.e., s. 403. Kâtip Çelebi ise Bağdad elde edilmeden diğer şehirlerin elde edilmesinin bir kıymet ifade etmediğini zira Bağdad kimin elinde ise diğer şehirlerin hep o devlet'e tabi olduklarını ancak Hüsrev Paşa'nın târih bilgisinden yoksun olup ileriyi de görmediğinden Bağdad'ı fethetmeden boş yere gayret edip zaman kaybettiğini belirtir. Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 119, 130. Bu seferde harap edilen şehirler ve elde edilen ganimetler ile ilgili geniş bilgi için bk. Peçevî, a.g.e., s. 411-419; Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 111-125,129-134.

[96] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 102a-104b.

[97] IV. Murad Bağdad seferine giderken Maltepe'den Bağdad'a kadar yüzonbeş yerde konaklamıştır. Her konakta gereken idari düzenlemeler yapılmış ve bir çok eşkıya reisi ortadan kaldırılmıştır. Geniş bilgi için bk. Peçevî, a.g.e., s. 442-446; Mustafa Naima Efendi, Târih-i Naima, İstanbul 1259 I, ,s.557-572; Kâtip Çelebi, a.g.e., s 182-190; Halil SAHİLLİOĞLU, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnali)", Belgeler, VIII, 17, 1988, s. 43-41; Nezihi AYKUT, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzilnamesi", Tarih Dergisi, Sayı 34, İstanbul 1984, s. 189-194; 28 Rebiülevvel 1047/20 Ağustos 1637 tarihi ile 10 Ramazan 1047/26 Ocak 1638 tarihleri arasında yapılan Bağdat seferi için ordunun ihtiyacı olan levazımatın karşılanması konusunda bk. Mehmet İNBAŞI, " Dördüncü Murad'ın Bağdad Seferi Masraf Defteri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Estitüsü Dergisi, Sayı 12, Erzurum 1999, s. 280-286; Bu sefer esnasında Halep ve Yeni-İl Türkmenleri zahire nakline memur edilmiş ve bu hizmetleri karşılığı 18250 kuruş ödenmiştir. Geniş bilgi için bk. İlhan ŞAHİN, " 1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri", Tarih Dergisi, Sayı 33, İstanbul 1982, s. 230 234.

öncekilerin hilafına Ak Kapı tarafından şehre girmeye karar verildi. Düşman Sultan Murad'ın savaş meşakkatine katlanamayıp, bir serdar tayin edeceğini tahmin ettiklerinden başka Kara Kapı ve İmam-ı Azam Kapısından hücum olur diye, bu tarafları tahkim edip Ak Kapı tarafını gereği gibi tahkim etmemişti. Kırk gün muhasaradan sonra Bektaş Han, Halef Han, Makdi Han ve onun vasıtasıyla diğer hanlar affedildiler. Ancak düşman askeri silahı teslim etmeyip karşı koydular. Bu esnada Vezîr-i Azam Tayyar Muhammed Paşa şehid edildi. Yapılan savaştan sonra düşman tarafı mağlup edildi. Başta kendisini zehirleyerek ölen Bektaş Han[98] olmak üzere birçok önde gelen kimse öldürüldü. Bu esnada Bağdad cephanesinde bir yangın çıkması da, Kızılbaşlara isnad edildiğinden emr-i ali üzere etrafta bulunan bir çok Kızılbaş kılıçtan geçirilmiştir. Fetih işi tamamlandıktan sonra İmam-ı Azam ve Abdulkadir-i Geylânî türbe ve camileri tamir edilmiş ve birçok vakıf ve hizmetçi tahsis edilmiştir.[99]

3.4. Bağdat'ın Osmanlı Devleti İçin Önemi

Bağdad Osmanlı idaresine geçince, bu şehir de gerek Pâdişâhların gerek valilerin imar husûsunda gayret ettiklerini, dinî askerî ve ticarî mahiyette hayli inşaat yapıldığını görüyoruz. Kanûnî Sultan Süleyman, Bağdad'ı fethettikten sonra, Kâzımîye'de yarım kalan camii tamamlattığı gibi, Abdulkadir Geylânî cami ve türbesi için, zengin vakfiyeler kurmuş, İmam Aʿzamın mezarını buldurup, türbe cami ve medrese yaptırmıştır. Şehrin ikinci fatihi sayılan IV. Murad da İmam Aʿzamın türbesini tamir ettirdikten başka, bütün Osmanlı Valileri Abdulkadir-i Gilânî, Şihabeddîn ʿÖmer Suhreverdi, Şeyh Siraceddîn ve Maʿrûf-ı Kerhî gibi evliya türbelerine dâimî bir itina göstermiş ve dinî mebâninin tamiri, Dicle'ye sed inşası ve bazı mahallere su getirilmesi gibi, imar işlerinden geri durmamışlardır. Bunlar arasında Çağala-Zâde Sinan Paşa'nın han ve çarşı bina ettirdiğini, Elvend-Zâde Ali ve Haseki Mehmed Paşa'ların birer cami yaptırdığını söylemek lazımdır. 1677'den 1690'a kadar, 3 defada 9 seneye yakın Bağdad Beylerbeyliğinde bulunarak bu kabil işlerle pek çok uğraşan Silâhdar ʿÖmer Paşa, Kameriye Camii civârında bir medrese, ʿAzamiye tarafında bir kasr ve muhtelif yerlerde kervansaraylar yaptırmıştır. Eyyûbî Hasan Paşa da uzun süren valiliği esnasında,

---

[98] Osmanlı tâbiiyetine girmiş olan Bektaş Han, Sultan Murad henüz Bağdad'ta iken ansızın ölmüştür. Kendisinin intihar ettiği veya hareketini ihanet olarak kabul eden karısı tarafından zehirlendiği rivâyetleri vardır. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târihi, İstanbul 1992, X, s.478.

[99] Geniş bilgi için bk. Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 98b-102a; Peçevî, a.g.e., s. 447-450; Solakzâde Mehmed Hemdemî, a.g.e., s. 763-765; Mustafa Naima Efendi, a.g.e., s.572-581; Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 200-208. Evliya Çelebi "yedi bin mühendis Bağdad'ı yeniden bina eyleyip öyle sağlam ve mustahkem hale getirdiler ki Bağdad kurulalı bu şekilde bina edilmemiştir" der. Evliya Çelebi, a.g.e., s.407; UZUNÇARŞILI, a.g.e. III, I. Kısım, s.199-204; SAHİLLİOĞLU, a.g.mk., s. 69-71.

medrese ve köprü inşasına ehemmiyet vermiştir. Ve bu faaliyetler daha sonra da devam etmiştir.[100] Bu konu Müellif'in Osmanlının Bağdad Valileri ile ilgili fikirleri ele alınırken teferruatıyla izah edileceğinden tekrara ihtiyaç duyulmadı.

3.5. Osmanlı Devleti'nin Bağdad Valileri

Kanunî'nin Bağdad'ı fethinden IV. Murad Dönemine kadar atanan valilerin bazısının tayin ve azil târihleri verilmeyip özet bilgiler verilmiştir. IV. Murad'dan sonra atanan valilerin ise tayin ve azil târihleri verilip, özellikle kendi yetişip gördüğü olayları geniş bir şekilde anlatmıştır. Bağdad'a tayin edilen valiler şu şekilde sıralanabilir:

1- Süleyman Paşa

Kanûnî Sultan Süleyman, Bağdad'ı fethettikten sonra Diyarbakır Beylerbeyliği'nden ma'zul Süleyman Paşa'yı 941/1534'de ilk Bağdad valisi olarak tayin etmiştir. Görev süresi 943/1536 yılına kadar sürmüştür.[101]

2-Solak Ferhad Paşa

Salih ve dindar olup cömert biri olduğu söylenen Solak Ferhad Paşa 951/1544-952/1545 yılları arasında Bağdad Valiliği yapmıştır.

3-Ayas Paşa

Ayas Paşa 953/1546 yılında Bağdad'a vali oldu. Basra Hâkimi Raşid, daha önce Osmanlı Devleti'ne itaat etmişken sözünde durmayıp isyan edince, üzerine Bağdad Valisi Ayas Paşa gönderilmiştir. Yapılan mücadelede Ayas Paşa galip olup Vasıt ve Cevâzir nahiyeleri de itaatlerini arz etmişlerdir.

4-Ferhad Paşa

954/1547 yılında ikinci defa Bağdad Valisi olmuştur.

---

[100]HALACOĞLU, "Bağdad ". İA. İstanbul 1979, IV, s.434,435.

[101]Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk.80b; 1535-1545 yılları arasındaki valiler bilinmemektedir.

5-Muhammed Paşa

Ferhad Paşa'nın oğlu olup 954/1547 yılında babasından sonra Bağdad Valisi oldu. [102]

6- Temerrüd Ali Paşa

Birinci Bağdad valiliği 954/1547-956/1549 yılları arasında olmak üzere, iki defa Bağdad'a vali olup iyi bir yöneticilik yapmıştır. Basra'da 956/1549 yılında Basra Eyâletinde bir kısım Arab'ın isyanı üzerine itaat altına alınmaları için, üzerlerine Bağdad Muhafızı Temerrüd Ali Paşa serdar tayin edildi. Mîr-i mîran-ı Sivas Baltacı Muhammed Paşa'ya da yardım etmesi emredildi. Yapılan mücadele neticesinde, 957/1550'de Kale anahtarı Ali Paşa'ya teslim edildi. Behram Paşa'dan sonra Ali Paşa tekrar Bağdad Valisi oldu.[103]

7-Behram Paşa

957/1550 yılında Bağdad valiliği yapmıştır.

8-Ali Paşa

Temerrüd Ali Paşa olup 957/1550-959/1551 yılları arasında ikinci defa Bağdad Valisi olarak atanmıştır.

9- Muhammed Paşa

959/1551 yılında Sivas Valiliğinden sonra Bağdad Valisi olarak atanmıştır.[104] Şehr-i Zor'un fethi için tertip edilen seferde, serdar taʿyin edilen Haleb Beğlerbeği Osman Paşa'nın yardımına Bağdad askerini gönderdi. Ancak bütün gayretlere rağmen fetih müyesser olmayıp, Osman Paşa fetihten ümidini kesip vefat etti. Durum Bağdad Valisi tarafından İstanbul'a haber verilince Muhammed Paşa serdar taʿyin edildi. Yeni serdar Şehr-i Zor Hakimi Sürhab'ın esir edilen hanımını serbest bırakınca, Sürhab Şehr-i Zor'u sulh yoluyla teslim etti. Görev süresi 963/1555 yılına kadar sürmüştür.[105]

---

[102]A.g.e., vrk. 81a.
[103]A.g.e., vrk. 81b
[104]A.g.e., vrk. 81b.
[105]A.g.e., vrk. 83a,b.

10- Hızır Paşa

963/1555-974/1566 yılları arasında Bağdad valiliği yapmıştır.

11- İskender Paşa

974/1566-977/1569 yılları arasında Bağdad Valiliği yapmıştır. Basra tarafına yapılan seferde serdar taʿyin edilip faydalı hizmetlerde bulunmuştur. Basra cezâyirindeki İskenderiye Kalesi bu valinin eseridir.[106]

12- Murad Paşa

977/1569-978/1570 yılları arasında Bağdad Valiliği yapmış olup, Bağdad meydanındaki Camî-i şerîf bunun eseridir.

13- Sofi Ali Paşa

978/1570-979/1571 yılları arasında Bağdad Valiliği yapmıştır.

14-Pütür Hüseyin Paşa

979/1571-981/1573 yılları arasında Bağdad Valiliği yapmıştır.

15- Abdurrahman Paşa

981/1573-982/1574 yılları arasında Bağdad Valiliği yapmış olup halka ettiği zulümden dolayı halk arasında Allah'ın düşmanı manasında ʿAduvvü'r-Rahman diye anılırdı. Katiplikten Bağdad Valisi olan Abdurrahman Paşa Bağdad'ta vefat etmiştir

16-Derviş Ali Paşa

Lahsa ve Basra valiliklerinden sonra 982/1574'te Bağdad Valisi olup Bağdad'ta vefat etmiştir.

---

[106]A.g.e., vrk. 83b.

17- Elvend-Zâde Ali Paşa

Basra Beğlerbeyi iken 982/1574 yılında Bağdad Valisi olmuştur. Hazret-i Hüseyin Radiyallahu Anhu ve Abdulkadir-i Geylânî Kuddise Sırrahu Camî-i şerîfleri bunun eseridir. Görev süresi 995/1586 yılına kadar sürmüştür.

18- Çağala-Zâde Yusuf Paşa

995/1586 yılında Bağdad Valisi oldu. Aynı sene Yelbur ve Navur adında iki kaleyi fethetti. Ertesi yıl Desbul'i teshîr ettikten sonra, Nihavend şehrini fethedip Kethudası Muhammed Paşa'ya Nihavend mansıbını verdi.. Görev süresi 998/1589 yılına kadar sürmüştür.[107]

19-Kadı-zâde Ali Paşa

998/1589-999/1590 yılları arasında Bağdad Valiliği yapmıştır.

20- Çağala-Zâde Sinan Paşa

999/1590 yılında Bağdad Valisi oldu. Nihavend Kalesine hücum edip zarar vermek isteyen Kızılbaşlarla savaşıp Luristân Hâkimi Şehverdi Han'ı yenerek Hemedân Han'ı olan Korkmaz Han'ı esir etti. Bağdad'ta Çağala-zâde Hanı demekle meşhur olan han ve kahve hâne bunun eseridir. 1001/1592 yılında Bağdad valiliğinden ayrılmıştır.[108] Bağdad Valiliği'nden sonra Erzurum Beğlerbeyi olan Sinan Paşa, 1005/1596 yılında Eğri savaşındaki hizmetleri karşılığında Vezîr-i Azam olmuştur.[109]

21- Cafer Paşa

Sekiz sene Tebriz Eyâletinde Kızılbaşlarla başarılı mücâdele ettikten sonra 1001/1592 yılında Bağdad Valiliği ile mükâfatlandırıldı.

22-Hasan Paşa

1004/1595 yılında Bağdad Valisi oldu. Hasan Paşa Camîi demekle meşhur olan camî bunun eseridir.[110]

---

[107]A.g.e., vrk.84b.
[108]A.g.e., vrk. 85a.
[109] XVI. Yüzyılda tayin edilen Bağdad Valilerinin tayin ve azil yılları için bk. Sadık İbrahim, a.g.e., s. 61.
[110]Nazmî-Zâde Murtaza, a.g.e., vrk. 85b.

23- Kasım Paşa

Bağdad Valiliği kendisine verilmesine rağmen, görev yerine gitmemesi üzerine azledilip katledilmiştir.[111]

24- Sarıkçı Mustafa Paşa

Bu konuda yapılan araştırmalara rağmen herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

25- Tavil Mehmed Paşa

Tavil Ahmed adında birinin oğlu olup Bağdad'ta Bölükbaşı iken idarecilerin halka kötü muamelelerini sebep gösterip isyan etti. Üzerine Diyarbekir Valisi Nasuh Paşa gönderildi. Ancak Nasuh Paşa kendi askerinin ihaneti neticesinde hezîmete uğrayınca Bağdad Hükûmeti Tavil-zâde Mehmed'e kaldı.

26- Mustafa Paşa

Tavil-zâde Mehmed, kendi divan kâtibi Muhammed Çelebî eliyle öldürülünce yerine kardeşi Mustafa geçti.

27- Çağala-Zâde Mahmud Paşa

Urfa kışlağında olup bu tarafları iyi bilen ve halkını iyi tanıyan Mahmud Paşa Bağdad valisi oldu. Bağdad'ta bulunan Bölükbaşılar ve Kulağaları vasıtasıyla Mustafa Paşa'yı muhasara ettirdi. İşbilir kimselerin araya girmesiyle Mustafa Paşa'ya Hille Sancağı verilip Bağdad eşkiyâdan temizlendi. Bağdad'ta Saraç-hâne diye bilinen pazar bunun eseridir.

28- Kadı-Zâde Ali Paşa

Rumeli Beğlerbeği iken 1010/1601 yılında Bağdad Valisi oldu.[112]

29- Dilâver Paşa

1614 yılında Bağdad Beylerbeyi olarak atandı. 1616 yılındaki Revan seferine katıldı ve İranlıların muhtemel saldırılarına karşı Zekiye Kalesi civârında iki kale inşa edip, buraya

[111]A.g.e., vrk. 86a.
[112]A.g.e., vrk. 86b.

Bağdad'tan asker sevketti. 1616 yılında vezâretle Diyarbekir Beylerbeyliğine getirildi. 1618'de ikinci defa Bağdad Valisi olup, kısa süre sonra tekrar Diyarbekir valisi oldu. 1621'deki Hotin seferine iştirak etti. 1030/1621 yılında Vezîr-i Azzam olup 1031/1622yılında Genç Osman vakasında şehid edilmiştir.[113]

29- Hafız Ahmed Paşa

Bağdad'ı Bekir Subaşı'nın elinden kurtarmak için tertip edilen iki seferde serdar oldu. İki defa Sadrazam olduktan sonra Topal Recep Paşa'nın entrikaları sonucunda çıkan isyanda, Pâdişâh IV. Murad'ın gözleri önünde şehîd edildi.[114]

30- Yusuf Paşa

Bekir Subaşı isyanı esnasında Bağdad'ta vali olup yapılan savaşta şehid edildi.[115]

31- Süleyman Paşa

Yusuf Paşa'nın şehâdetinden sonra Bağdad Valisi oldu. Önce mütesellimini gönderdi. Ancak mütesellimi Bekir Subaşı'nın elinden zor kurtuldu. Süleyman Paşa Bekir Subaşı ile yaptığı mücâdelede yenik düşüp ümidini kesmek üzere iken, Hafız Ahmed Paşa imdada yetişti. Ancak bütün gayretlere rağmen Bağdad kurtarılamadı.[116]

32- Hasan Paşa

Sultan Murad Bağdad'ı yeniden fethedip İmam-ı Azam ve Abdulkadir-i Geylanî Hazretlerinin türbelerini ve camilerini tamir ettikten sonra Yeniçeri Ağalığından maʿzul Küçük Hasan Paşa'yı Bağdad Valisi olarak tayin etti. Hak ve hukûku gözeten Hasan Paşa. Bağdadlılara iyi davranıp, Bağdad'ın bağ ve bahçelerini yeniden imar etmelerini sağladı. Valilik müddeti 1048/1638 Şaban ayından 4 Muharrem 1049/4 Mayıs 1639'a dek olup dört ay birkaç gün olmuştur.[117]

---

[113] Nezihi AYKUT, "Dilaver Paşa", DİA.,İstanbul 1994, IX, s. 297; GÖKBİLGİN, "Dilaver Paşa" , İA., İstanbul 1977, III, s. 587,588.
[114] Geniş Bilgi İçin bk. KÖPRÜLÜ, a.g.md., V, s.71-77.
[115] A.g.e., vrk. 88b.
[116] Geniş bilgi için bk. a.g.e., vrk.89a-93a.
[117] A.g.e., vrk. 104b,105a.

33- Derviş Muhammed Paşa

Sultan Murad İstanbul'a döndükten sonra, Acem tarafındaki meseleleri halletmek için Vezir-i Azam Kara Mustafa Paşa'yı görevlendirdi. 2 Zilka'de 1048/7 Mart 1638'de ordusuyla Acem tarafına yürüyünce Acem Şah'ı tarafından anlaşmak için elçiler geldi. 14 Muharrem 1048/27 Mayıs 1638'de anlaşma yapıldı. Vali Hasan Paşa hilm sahibi olduğundan henüz bazı Kürt ve Arablar te'dip edilmediğinden valilikten alınıp, yerine sert mizaçlı Derviş Muhammed Paşa vali tayin edildi. Onun da sert mizacından dolayı, adâletli ve insaflı olmadığı nakledilir. Derviş Muhammed Paşa Bağdad'da meydana gelen isyanları bastırıp asayişi sağladı. Muhammed Paşa'nın Bağdad Valiliği 5 Muharrem 1049/7 Mayıs 1639-18 Muharrem 1052/18 Nisan 1642 târihleri arasında üç sene onüç gün olmuştur.[118] 1063/1653 yılında Vezîr-i Azam olup 1064/1654 yılında felç olmuş sonra ölmüştür.

34- Hasan Paşa'nın İkinci Valiliği

Hasan Paşa, iyi ahlak sahibi olup Derviş Muhammed Paşa'dan sonra ikinci kez Bağdad Valiliğine getirildi. Bağdat'ın muhafâzası için üç adet kule ve bir cami yaptırdı. 1052/1642'de İran Şahı Safi ölüp yerine Abbas Mirza geçince, hicret eden Bağdadlıların çoğu Bağdad'a geri döndü. Valilik süresi 19 Muharrem 1052/19 Nisan 1642-24 Muharrem1054/1 Nisan 1644 târihleri arasında olup, iki sene dört gün valilik yaptıktan sonra vazifesi tamamlanmıştır.[119]

35- Deli Hüseyin Paşa

Sultan Murad döneminde Deli Hüseyin Paşa denilmekle şöhret bulmuş olup, Hasan Paşa'dan sonra Bağdad Valisi oldu. Halkın halini iyi anlamak için tebdil gezerdi. Onun için bu dönemde halk Cuma ve cemâate devam ederdi. Kameriye Camii bu dönemde yapıldı. Girid savaşlarında bir çok faaliyeti olup Vezîr-i Azam Köprülü Mehmed Paşa'nın hilesiyle şehid edildi. Hükûmet müddeti 1054/1644'de beş ay onbeş gün olmuştur.[120] Vezîr-i Azam mührü kendisine yollanmasına rağmen henüz kendisine ulaşmadan azledilmiştir.

---

[118]A.g.e., vrk. 105b-106b; Geniş Bilgi İçin bk. BAYSUN, "Derviş Mehmed Paşa" İA. İstanbul 1977, III, s. 547-548; Mehmet İPŞİRLİ, "Derviş Mehmed Paşa", DİA., İstanbul 1994, IX, s. 193-194.
[119]A.g.e., vrk. 106b,107a.
[120]A.g.e., vrk. 107a,b.

36- Muhammed Paşa

Deli Hüseyin Paşa'dan sonra Haydar Ağa-zâde Muhammed Paşa denilmekle meşhur ve reʾy sahibi olup Bağdad Valiliği uhdesine verildi. Hükûmeti 12 Receb 1054/12 Eylül 1644-23 Receb 1055/23 Eylül 1645 târihleri arasında bir sene onbir gün olmuştur.[121]

37- Musa Paşa

Vezir Muhammed Paşa'dan sonra Küçük Musa Paşa denilmekle meşhur olan Musa Paşa Bağdad Valisi oldu. Basra Valisi Ali Paşa, oğlu Hüseyin Beğ'in aldatmasıyla Bağdad'a tabi Düger Kalesine göz dikince Musa Paşa, onun üzerine serdar tayin etti. Düşman karşı koyamayıp firar etti. Ayrıca Kasr Kalesini de Bağdad'a bağlayıp Mustahfizîn tayin olunmuştur. Musa Paşa'nın hükûmet müddeti 23 Receb 1055/23 Eylül 1645-15 Şaban 1056/25 Eylül 1646 târihleri arasında bir sene olmuştur.[122]

38- İbrahim Paşa

Musa Paşa'dan sonra Bağdad Valisi oldu. Gençlik saikasıyla halka zulmettiğinden dönemi pek iyi geçmedi. Efendisi Salih Paşa'nın vefatı üzerine biraderi Murtaza Paşa Bağdad mansıbı ile tekrim edildi. Ancak İbrahim Paşa onu yakalayıp idam etmek fikrinde iken Hasekî Murad Ağa'nın müdahelesiyle kurtuldu. Daha sonra Diyarbekir'de şehid edildi. İbrahim Paşa ise gelen mütesellimle olan mücadelede mağlup olup vefat etti. Hükûmet müddeti 16 Şaban 1056/26 Eylül 1646-1 Zilkaʿde 1057/3 Ekim 1647 târihleri arasında bir sene iki buçuk ay olmuştur.[123]

39- Musa Paşa

İbrahim Paşa'dan sonra Semiz Musa Paşa denilmekle şöhret bulan Musa Paşa, Bağdad Valisi oldu. Adaletten tamamen ayrılmış olup, halka çok zulüm ederek birçok kimseyi öldürüp bazısını hapsetmiş gücü yetenler ise hicret etmişlerdir. Bu fitne sebebiyle Mîr-i mîran-ı Diyarbekir Vezir Çavuş-zâde Muhammed Paşa Tayyar-zâde Vezir Ahmed Paşa

[121] A.g.e., vrk. 107b.
[122] A.g.e., vrk. 108a.
[123] A.g.e., vrk.108b,109a.

ve Cafer Paşa eyâletleri askeriyle Bağdad'ı muhafâza etmekle görevlendirildi. Sultan İbrahim tahttan indirildikten sonra, ona taraftardır diye önce Yedi kulede hapsedilmiş sonra ölmüştür. Eyâlet müddeti 2 Zilkaʿde 1057/28 Kasım 1647-21 Zilhicce 1058/5 Ocak 1649 târihleri arasında bir sene yirmibir gün olmuştur.[124]

40- Melek Ahmed Paşa

Vezir Musa Paşa'dan sonra halim tabiatlı ve hoş sözlü Melek Ahmed Paşa Bağdad Valisi oldu. Halka çok iyi davranır, hatta tarlasında çoluk çocuğunun rızkı için çalışırken ölen şehiddir inancıyla, cenaze namazlarında bulunurdu. Ancak 1060/1650 yılında Sadâret makamına geçince ümeranın adem-i istikametiyle mîrî malına zarar olur mulâhazasıyla Bağdad nahiyelerinin maktûʿan tevcih olunmak konusunda fermân göndermekle o günden sonra fakir halka birçok zulüm yapılmasına sebep olmuştur. Hükûmet müddetleri 22 Zilhicce 1058/6 Ocak 1649-20 Zilkaʿde 1059/24 Kasım 1649 târihleri arasında on ay yirmisekiz gün olmuştur.[125]

41- Arslan Paşa

Melik Ahmed Paşa'dan sonra, Nuğayi-zâde Arslan Paşa Bağdad Valisi oldu. Mert ve cesûr biri olup, Bağdad halkı onun zamanında emniyet içinde yaşadı. Ancak hükûmet müddeti 21 Zilkaʿde 1059/26 Kasım 1649-1060/1650 târihleri arasında altı ay olup eceliyle vefat etmiştir.[126]

42- Hüseyin Paşa

Arslan Paşa'dan sonra Sultan Murad'ın güzidesi olan Hüseyin Paşa Bağdad Valisi oldu. Çok cömert ve iyilik sever olup Cuma ve cemâate devam eder, Cuma günleri namazdan sonra Hatip, İmam ve fakir hizmetçilere yardım ederdi. Ekser insanlar tarafından sevilen Hüseyin Paşa 5 Ramazan 1060/2 Ağustos 1650-1061/1650'de on ay valilik yaptıktan sonra vefat etti.[127]

---

[124]A.g.e., vrk. 109a,b
[125]A.g.e., vrk. 110a,b.
[126]A.g.e., vrk. 111a.
[127]A.g.e., 111a,b.

43- Kara Mustafa Paşa

Hüseyin Paşa'dan sonra yerine Pâdişâh'ın Silahdarı iken kendisine vezirlik verilen Kara Mustafa Paşa geçti. Halka adil ve lütufkâr davrandığı için dönemi rahat ve sukûnet içinde geçti. Zamanında Dicle ve Fırat arasında Seyib Nehri'nin uzun zamandan beri suyu çekildiğinden ziraata elverişsiz iken, Dergah-ı Ali Yeniçerilerinden Muhammed, Ömer ve Osman adlı üç himmet sahibi tarafından yeniden Seyib Nehri yatağı kazılmış ve nehir yatağına akıtılıp birçok bağ ve bahçe meydana getirilmiştir. Bu da Bağdad ehlini çok rahatlandırmış ve sevindirmiştir. Kara Mustafa Paşa Bağdad Valiliğiyle üç defa görevlendirilmiş olup valilik müddeti 22 Ramazan 1061/7 Eylül 1650-13 Şevval 1063/7 Eylül 1652 târihleri arasında iki sene olmuştur.[128]

44- Murteza Paşa

Kara Mustafa Paşa'dan sonra, yerine Pâdişâh'ın Silahdarı iken Şam ve Erzurum Valiliği yapan Murteza Paşa geçti. Çok cömert olup her sene Mevlid-i şerîf okutup hayırda bulunurdu. Fakat fakir halka güçlerinin yetmediği vergileri yüklemesi halka zulüm ettiğinin delilidir. 1064/1654'te Sağ Kol Ağası Mahmud Ağa'yı suçsuz bir şekilde öldürdü. Bu esnada Mîr-i mîran-ı Basra Hüseyin Paşa'nın amcaları Ahmed ve Fethi Bey ve Mîr-i mîran-ı Lahsa Muhammed Paşa'dan Hüseyin Paşa'dan şikâyeti havi mektuplar gelince, Murteza Paşa Basra'ya sefer yapmaya karar verdi. Murtaza Paşa Basra üzerine sefer düzenledi ancak kendisi farklı hesap peşine düşüp, Fethi Bey ve Ahmed Beyleri öldürmeyi niyet edince Basra'daki karışıklıkları ortadan kaldırmaya muvaffak olamadığı gibi, Bağdad'ta da asâyiş tamamen ortadan kalktı. Hükûmet müddeti 14 Şevval 1063/7 Eylül 1653-4 Ramazan 1065/8 Temmuz 1655 târihleri arasında olup iki sene onbir ay olmuştur.[129]

45- Muhammed Paşa

Murteza Paşa'dan sonra, Ak Muhammed Paşa Bağdad Valisi oldu. Kâtibi Abdulbaki-yi Vecdî'nin anlattığına göre doktorların tedavisinden aciz kaldığı bir hastalığı Harabati Mustafa Dede lakaplı bir Mevlevî dervişinin duasıyla şifa buldu. Muhammed Paşa Bağdad Ağalığıyla Bağdad'a gelen Hasekî Hüseyin Ağa'yı fermân mucibince öldürüp, sabık Ağa

[128]A.g.e., 111b,112a.
[129]A.g.e., vrk.112a-115a.

Bağdad'da istiklâl ile mesrûr olmuştur. Hükûmet müddeti 15 Ramazan 1065/19 Temmuz 1655-15 Muharrem 1067/3 Ekim 1656 târihleri arasında bir sene dörtbuçuk ay olmuştur.[130]

46- Hasekî Muhammed Paşa

Hasekî Muhammed Paşa Mısır ve Şam Valiliklerinden sonra, Bağdad Valisi oldu. Bağdad'da adet değilken, göreve başlarken hal sahiplerine altın ve gümüş dağıttı. Sair vakitlerde de halka iyilikte bulunurdu. Fakat Bağdat'ın idare ve tedbiri noktasında gaflet içinde idi. 1067/1657'de Civârez tarafında bazı Arabların isyan etmesi üzerine üzerlerine gönderilen ordu da mağlup olarak geri dönünce, şehre alınmamak hususunda karar verildiği halde bazıları bu karardan döndükleri için, Bağdad Kulu şehre girince birçok çarpışma meydana geldi. İsyancılar Bağdad Şeyhi Nebedri ve Ruznamçe Efendi ve Enbar Emini talebi bahanesiyle sarayına hücum ettiler. Enbar Emini haksızca öldürüldü. Paşa firar edip Heyt Kalesinde durumun ne olacağını gözetlemekteydi. Bu tarîhte Maan-zâde Hüseyin Ağa, Hindistan Pâdişâhı Şah-ı Cihân Hürrem Şah'a elçilik hizmetiyle serfiraz olduğunda Bağdad'a uğramıştır. Hüseyin Ağa dönüşte Bağdad'da vefat etmiştir.

Muhammed Paşa 1068/1658 yılında şiddetli yağmurların sebep olduğu selden yıkılan Fetih Kulesini yeniden yaptırdı. Paşa bu sel felâketini önlemek için iki sed yaptırdı. Bağdad Kale'sinin yıkıldığı haberi üzerine Vali Murteza Paşa ve Musul ve Kerkük Valileri eyâletleri askeriyle muhafâza hizmetiyle görevlendirilmişlerdir. Hükûmet müddeti 1 Safer 1067/19 Kasım 1656-7 Zilhicce 106926 Ağustos 1659 târihleri arasında olup iki sene onyedi gün olmuştur.[131]

47- Murteza Paşa'nın İkinci Valiliği

Daha önce Bağdad Valiliği yapıp Diyarbekir Valiliğinden sonra tekrar Bağdad mansıbıyla serfiraz olmuştur. Şöyle ki; Anadolu'da isyan eden Abaza Hasan Paşa isyanını bastırmakla görevlendirildi. Ancak mağrûrane bir eda ile tam hazırlık yapılmadan mücadeleye giriştiğinden mağlup olup, Haleb Kalesine sığındı. Asker tekrar toparlanıp Kilis taraflarında kıtlıkla mübtela olan düşman tarafını Murteza Paşa sulh için da'vet etti. Hüseyin Paşa, Tayyar-zâde Ahmed Paşa ve Sarı Kenan Paşa buna aldanarak geldiler. Birkaç gün izzet ve

---

[130]A.g.e., vrk.115a-116b.
[131]A.g.e., vrk.116b-120a.

ikramdan sonra, üçü de öldürülüp başları İstanbul'a gönderildi. Bunun üzerine Bağdad Valiliğine talip olduğu için bu mansıp kendisine verildi. Eski Vali Muhammed Paşa'yı da hile ile bir miktar hediyeye razı edip kendisi Bağdad Valisi oldu. Bağdad'da camileri ve medreseleri tamir ettirip, Dicle Nehri'nin yatağını kazdırıp düzeltti. Halktan adil bir şekilde vergi aldı. Daha sonra devleti memnun edeyim diye, halkın kaldıramayacağı vergileri yükleyip kendisi de zevk ve safa içinde gününü gün etti. Hükûmet müddeti 22 Zilhicce 1069/10 Eylül 1659-9 Receb 1072/28 Şubat 1662 târihleri arasında iki sene yedi ay iki gün olmuştur. Azledildikten sonra, Anadolu mansıbıyla Girid Adasına yardımla görevlendirildiği halde bunu kendisi için bir tuzak görüp bu görevi kabul etmeyerek Kürdistan'da Seyithanoğluna iltica etti. Üzerine Diyarbekir Valisi Gürcü Muhammed Paşa gönderilmiş olup kesilen başı Pâdişâh'a gönderilmiştir.[132]

48- Kanbur Mustafa Paşa

Yeniçeri Ağası iken Bağdad Valisi oldu. Daha önce Bağdad'da Çorbacılık ve Bağdad Ağalığı görevlerinde bulunduğundan, Bağdadlıları tanıma fırsatı olduğu için onların gönüllerini almasını bildi. Şehir ve Mahalle Kethudalarının konak akçesi adıyla aldıkları akçeyi Bağdad fakirlerinin üzerlerinden kaldırıp kendi malından ödedi. Kanbur Mustafa Paşa tecrübeli ve tedbirli olmasına rağmen afyon'a düşkün olduğundan bazen kendi hizmetkârlarına yersiz öfke ve şiddet göstermesi, kethudasıyla arasını açıp neticede firarı tercih etti. Hükûmet müddeti 10 Receb 1072/1 Mart 1663-27 Cemâziyelûlâ 1074/27 Aralık 1663 târihleri arasında olup bir sene on ay sekiz gün olmuştur.[133]

49- Mustafa Paşa

Erzurum Valiliğinden sonra Bağdad Valisi oldu. Mustafa Paşa gençlik sevkiyle halka çok zulmetmekle meşhur olmuştur. Sarayını genişletmek için saray yakınındaki evlere zülmen el koymuştur. Hükûmet müddeti 28 Cemâziyelûlâ 1074/28 Aralık 1663'te altı ay kadar olup kendisi de vefat etmiştir.[134]

---

[132]A.g.e., vrk.121a-124a.
[133]A.g.e., vrk.124a-125a.
[134]A.g.e., vrk. 125b-126a.

50- Mustafa Paşa

1061/1651'de Bağdad Valisi olup, Diyarbekir, Haleb ve Mısır-ı Kahire mansıblarına nâil olduktan sonra azledilip İstanbul'a dönerken tutuklanması için Abaza Hasan Paşa'nın görevlendirildiğini duyunca, her şeyini bırakıp tek olarak İstanbul'a gelerek yedi sekiz sene gizlendikten sonra affedilip önce Van'a, sonra tekrar Bağdad'a Vali olmuştur. Bağdadlılara çok iyi muamele eden Mustafa Paşa, 29 Safer 1075/16 Eylül 1664'te sekiz ay yirmialtı gün valilik yapmıştır.

51- İbrahim Paşa

Mustafa Paşa'dan sonra, Bağdad valiliği Uzun İbrahim Paşa'ya verildi. Ocaklık yolu ile kendisine Basra Eyâleti verilen ancak bununla yetinmeyen Hüseyin Paşa'nın üzerine yürümesi için kendisine fermân gönderildi. Bir çok yardımcı kuvvetlerle birlikte yapılan mücadeleler netice vermeyince, Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa'nın teklifiyle anlaşma yapıldı. Buna göre Basra Hükûmeti, Hüseyin Paşa'nın oğlu Efrasyab'a verilip Lahsa ise tekrar Muhammed Paşa'ya verildi. İbrahim Paşa da tekrar Bağdad'a döndü. İbrahim Paşa'nın hükûmet müddeti, 27 Zilka'de 1075/12 Haziran 1665-14 Şevval 1077/ 9 Nisan 1667 târihleri arasında bir sene onyedi gün olmuştur.[135]

52- Kara Mustafa Paşa

İbrahim Paşa'dan sonra üçüncü defa Kara Mustafa Paşa Bağdad mansıbıyla serfiraz oldu. Basra Valisi Hüseyin Paşa Hükûmet tarafından affedilip Basra mansıbı oğlu Efrasyab'a verilmişken Hüseyin Paşa tekrar isyan edince Mustafa Paşa serdar tayin edilerek Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa, Şehr-i Zor Muhafızı Kenan Paşa, Mîr-i mîran-ı Musul ve Rakka Beğlerbeği Musa Paşa ve Dilaver Paşa da beraber görevlendirildiler. Hüseyin Paşa da askeriyle Kuruna Kalesine sığınıp orayı tahkim etti. Dar-ı Nebi denen yerde Hüseyin Paşa askerleriyle çok şiddetli bir savaştan sonra düşman askeri yenilmiş ve diğerlerine ibret olur mulâhazasıyla, kesilen başlarıyla kuleler yapılmıştır. Bundan sonra ehl-i fitnenin toplanma yeri olan Kuruna üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Hüseyin Paşa mağlup olup, Acem serhatlerine firar etti. Daha sonra Kuruna Kalesinde bulunan halk da arkasından gitti. Fakat birçoğu Zekiye Şatt'ını geçerken boğuldular. Serdar da kaleyi bu şekilde elde edip kalede

---

[135] A.g.e., vrk.126b-130a.

kalanların bir kısmını öldürüp geri kalanları ise affetti. Basra'yı Yahya Paşa'ya teslim edip Bağdad'a döndü. Serdarın bu başarısı Devletçe hoş görülüp buna mukabil oğlu Muhammed Beğ'e Şehr-i Zor Eyâleti ve biraderi Muhammed Bey'e ise Bağdad Defterdarlığı verildi. Biraderi Muhammed Bey İmam-ı Azam Camîini genişletip Müslümanların gönüllerini hoş edip dualarını kazandı.

Daha sonra Basra Valisi Yahya Paşa ile Defterdarın arası açılıp, Yahya Paşa Gürdelen mevkiine çekilip topladığı dört beş bin Arab ve Acem askeriyle Basra'yı muhasara etti. Kalesi olmadığı için kolaylıkla elde edildi. Sonra Konya Kalesini zaptetmek için muhasara etti. Ancak kaledeki halk mukavemet edip Bağdad Valisinden yardım istediler. Bağdad Valisi ile Yahya Paşa arasında meydana gelen savaşta Yahya Paşa mağlup oldu. Yerine Fermân-ı Alişan ile Kapıcı Mustafa Paşa tayin edildi. Yahya Paşa da daha fazla dayanamayıp Hindistan tarafına firar etti. Kara Mustafa Paşa Bağdad'da 14 Şevval 1077/10 Nisan 1667-30 Zilhicce 1081/11 Mayıs 1671 târihleri arasında dört sene iki ay altı gün valilik yaptıktan sonra Basra Eyâleti kendisine verildi.[136]

53- Hüseyin Paşa

Mustafa Paşadan sonra Silahdar Hüseyin Paşa Bağdad Valisi oldu. Kendisine devlet işlerinde itimat edilen ve hükûmetin mutlak vekili olup, Mustafa Paşa'nın Divan Kâtibiyle olan nizalarını taraf-ı Devlet'e arz etti. Mustafa Paşa gönlü kırık bir şekilde Basra'ya gitti. Vezir Hüseyin Paşa da, Bağdad Muhafızı ile Meşhedeyn-i Şerîfeyni ziyaretten sonra Bağdad'a döndü. Divan Kâtibi Ali Efendi de kendisine verilenlere layık değilken, küfran-ı nimet edip insanların kalplerini kırarak, birçok kapı yoldaşını suçsuz yere öldürdü. Mustafa Paşa ile olan nizalarını halletmek için Dergah-ı Ali Kapıcı Başısı Hızır Ağa gelmesine rağmen Adli Efendiye kinle dolu olarak 1083/1672'de İstanbul'a döndü.

Basra Valisi Mustafa Paşa'nın vefat ettiği haberi Bağdad'a ulaşınca Bağdad Muhafâzasında bulunan Musul Valisi Çelebî Hasan Paşa'nın Basra Valisi olması için Pâye-i Serîr-i E'la'ya arz olundu. Adli Efendi ise Mustafa Paşa'nın vefatına sevindi. Hızır Ağa'nın şikâyeti üzerine Mirahor-ı Sani Abdi Efendi'nin muahezesi için gönderildi. Ancak esir edilmesine rağmen yine onun vasiyetiyle Kethüdalık İvaz adında bir cahile verildi.

[136]A.g.e., vrk.130a-136a.
[136]A.g.e., vrk. 135b-138b.

Aynı sene Muhakkik Suhreverdi Eş-Şeyh Şihabüddîn Hazretlerinin merkadinin bulunduğu mekânda su sıkıntısı bulunup, bakımı da iyi değilken Hüseyin Paşa oraya Dicle Nehrinden su getirtip tamirini de yaptırdı. Yine Mustansiriye Medresesi'nin kapısında bir Pazar yapıp, bazı emlak satın alarak buraya vakfetti. İmam-ı Azam Kasabasını Dicle Nehri istila ettiğinden birçok fakirin evi yıkılmıştı. Bu gibi hallerin önüne geçilebilmesi için bir sed yapımına başlanıldığı halde azledildiği için bitiremedi. Dindar ve iyi hal sahibi olmasına rağmen, çok saf olduğundan zamanında birçok haksızlıklar yapılmıştır. Kethüdası İvaz Ağa'yı azledip yaptırdığı camiye de kendi adını verdi. Hükûmet müddeti 1 Muharrem 1082/10 Mayıs 1671-20 Cemâziyelûlâ 1085/24 Temmuz 1674 târihleri arasında üç sene dört ay yirmibir gün olmuştur.

54- Abdurrahman Paşa

Hüseyin Paşa'dan sonra Bağdad'da meydana gelen nahoş halleri ortadan kaldırmak için, Yeniçeri Ağalığından ayrılıp Bağdad Valisi olan Abdurrahman Paşa hakîmâne tedbirleriyle Bağdad'da asayişi yeniden temin etti. Hüner sahiplerine ve şairlere cömertçe ihsanda bulunup, Hüseyin Paşa'nın yarım bıraktığı seddi tamamladı. Ancak işçilerin hakkı tam ödenmediği için östün körü yapılan sed hemen kısa sürede yıkıldı. Maʿruf-ı Kerhî Camisini tamir edip hatip tayin etti. Hükûmet müddeti 21 Cemâziyelûlâ 108523 Ağustos 1674-26 Safer 108710 Mayıs 1676 târihleri arasında bir sene dokuz ay altı gün olmuştur.[137]

55- Kaplan Mustafa Paşa

Abdurrahman Paşa'dan sonra yerine Kaplan Mustafa Paşa geçti. Bağdad'da meydana gelen karışıklıkları düzeltmek için bizzat kendisi gayret gösterdi. İmam-ı Azam Kasabası'ndaki yıkılan seddin yeniden yapılması için teşebbüse geçti, ancak tamamlayamadan azledildi. Hükûmet müddeti 27 Safer 1087/11 Mayıs 1676-3 Ramazan 1088/30 Ekim 1677 târihleri arasında birbuçuk sene olmuştur.[138]

---

[137]A.g.e., vrk. 138b,139a.
[138]A.g.e., vrk. 139b-140b.

56- Ömer Paşa

Sultan Muhammed Han'ın Silahdarı iken Mısır, Diyarbekir ve Erzurum valiliklerinden sonra Bağdad Valisi oldu. İlk anda bazı ehl-i hal ve akdin isabetli olmayan görüşüyle, Bağdad muhafâzasında görevli olan Dergah-ı Ali Yeniçerilerinin ekseri görevden alınıp, yerlerine yenileri me'mur olunca çıkan ihtilâli kısa zamanda bastırdı. Yine bu târihte Ben-i Lam Arabının isyanını, Kethüdasını serdar tayin ederek bastırdı. İmam-ı Azam ve Eb-u Yusuf Hazretlerinin merkadlerine türbe yaptırdı. Kameriye yakınlarında bir medrese yaptırıp müderris, muhaddis ve talebe tayin etti. Daha önce Azamiye Kasabasında yapımına başlanan sed tamamlandı. Azad-ı Hani denen hanı da tamir etti. Hükûmet müddeti 3 Ramazan 1088/30 Ekim 1677-1 Cemâziyelûlâ 1092/19 Mayıs 1681 târihleri arasında üç sene dokuz ay olmuştur.[139]

57- İbrahim Paşa

İbrahim Paşa Yeniçeri Ağalığından Erzurum valisi olduktan sonra Bağdad valiliği verildi. İbrahim Paşa'nın arzıyle Bağdad mukataalarının tevcihi Eylül başında karar kıldı. İbrahim Paşa hakîmâne tedbirleriyle, derûn ve bîrûndaki asayişi sağladı. Hükûmeti döneminde bin yeniçeri daha alındı. Bunun üzerine meydana gelen karışıklığı da kısa sürede halletti. Hükûmet müddeti, 1 Cemâziyelûlâ 1092/19 Mayıs 1681-1 Şevval 1095/11 Eylül 1684 târihleri arasında üç sene beş ay olmuştur.[140]

58- Ömer Paşa'nın İkinci Valiliği

İbrahim Paşa'dan sonra Ömer Paşa ikinci kez Bağdad Valisi oldu. Döneminde Bağdad'da sulh ve sukûnet sağlandı. Basra Eyâleti'nin 1098/1687'de Gümrükçü Hüseyin Paşa'ya verilmesi Basra halkınca hoş karşılanmadı. Hüseyin Paşa'nın kısa sürede vefatı üzerine, Ömer Paşa'nın da uygun görmesiyle Basra valiliği tekrar eski vali Abdurrahman Paşa'ya verildi. Hükûmet müddeti, 1 Şevval 1095/10 Eylül 1684-3 Zilka'de 1098/10 Eylül 1687 târihleri arasında üç sene yirmiyedi gün olmuştur.[141]

---

[139]A.g.e., vrk.140b-141b.
[140]A.g.e., vrk.141b-142b.
[141]A.g.e., vrk. 142b-143a.

59- Ahmed Paşa

Budin tarafında serdar olup Anadolu semtlerinde teftiş ve asker sevkine me'mur oluşunun akabinde Ömer Paşa'dan sonra, Bağdad Valisi oldu. Hakîmâne tedbirleriyle reaya ve askeri terğîb ve terhîble kendisine bağladı. Bilhassa defterin ve hesapların tedkikine çok ehemmiyet verirdi. Ahmed Paşa Bağdad'da meşhur Çavuş Kulesini tamir ettirip, Sabuncu Kulesini ise yeniden yaptırdı. Eş-Şeyh Muhammed El-Fadıl Aleyhi'r-rahme'nin merkadi yakınında bir mescid yaptırdı. Bağdad Kalesinin burçlarını da tamir ettirdi. Hükûmet müddeti 3 Zilka'de 1098/10 Eylül 1687-14 Zilka'de 1099/10 Eylül 1688 târihleri arasında bir sene on gün kadar olmuştur.[142]

60- Ömer Paşa'nın Üçüncü Valiliği

Ahmed Paşa'dan sonra, Ömer Paşa üçüncü defa Bağdad Valisi oldu. Bağdad Kalesi ve Behrûz Kalesi arasındaki geniş sahrada bir han ve kervansaray yaptırıp yol emniyetini sağladı. Şeyh Ma'ruf-ı Kerhî Camisini tamir edip genişletti. Bu tarîhte yağmurun az yağmasından kıtlık korkusuyla meydana gelen karışıklık da on ay sonra ortadan kalktı. 1100/1689'da Süleyman Han aradaki anlaşmanın te'kit ve takriri için Bağdad yolu ile Hindistan ve İran'a elçi gönderdi. Basra Valiliği Başdefterdar Vezir Hüseyin Paşa'ya verildi. Abdurrahman Paşa da Bağdad'da bir ay kaldıktan sonra Anadolu'ya geçti. Bağdad Valiliği ise 'Ömer Paşa'ya verildi.[143]

61- Hasan Paşa

Hasan Paşa, Haremeyn-i Şerîfeyn Muhasebesi mansıbı, Şehzâde Süleyman Han'ın Kethüdalığı ve Kahire Valiliğinde üç ay kaldıktan sonra Süleyman Han'ın cülusunda azledilerek Sakız Adası muhafâzasına memur olunmuşken Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa'nın sadâretinde Bağdad Valisi oldu. Halka tatlı söz söyleyip şefkat ettiğinden Bağdad'da sulh ve sukûnet hâkim oldu. Ancak Irak merkezinde meydana gelen kıtlıktan, Musul Arab ve Kürdistan fakirleri yüzünden Bağdadlıların da huzuru kaçtı. Ayrıca uzun zamandır Bağdad'da meydana gelmeyen taûn felâketi de zuhûr edince üç ay içinde yüzbinden fazla insan öldü. Ancak bu felâket uzun sürmedi. Bir sene sonra Şehr-i Zor Eyâletine tabi Kürt Emirlerinden

---

[142]A.g.e., vrk.143a-144a.
[143]A.g.e., vrk. 144a-145b.

Mîr Süleyman ve Mîr Hüseyin'in Şehr-i Zor Kalesine ve reayasına el uzattıkları için Kerkük Eyâleti Mutasarrıfı Dilâver Paşa ile savaştı ve Dilâver Paşa şehid edildi. Vilâyet ahalisi Bağdad Valisine hallerini arz etmeleriyle, Mîr Süleyman'a Taraf-ı Asafî'den terhîb ve terğîbi havi buyruldu gönderildi. Kerkük Eyâleti ise Hüseyin Paşa'ya verilip Bağdad, Cezire ve İmadiye taraflarına da imkân dahilinde Paşa'ya yardım etmeleri bildirildi. Basra Valiliği de Osman Paşa-zâde Ahmed Paşa'ya verildi. Ertesi sene Bağdad ve Basra'da tekrar taûn felâketi zuhûr etti. Öyle ki cenazelerin üzerinde ağlayıp onları defnedecek kimse kalmadı. 1101/1690'da bu felâket zâil olup, halk bundan dolayı şükür secdesi etti.

Ancak bu felâket Basra'da Şerʿî ve Örfî vergiler hususunda halkla Vali'yi karşı karşıya getirdi. Cezayir halkı ve Muntefik Arapları birleşip Basra Paşa'sı üzerine iki üç bin piyâdeyle hareket edince, Ahmed Paşa tehevvürle beşyüz kadar askerle karşı koyup kendisi yüz neferle beraber şehid oldu. Basra, görüş birliği ile Kethüdası Hasan Ağa'ya bırakıldı. Muntefik Şeyhi Mani ise Basra'ya varıp elde etmek istediği anlaşılınca şehirden tartedildi. Onunla Hasan Cemal adında biri Mütesellim olup şehri muhafâza için gayret sarfetti.

Bağdad'da taûn felâketi menfi teʾsir etmesine rağmen Hasan Paşa hüsn-ü hali ve hakîmâne tedbirleriyle halkı iyi idare edip kendi isteğiyle 17 Zilhicce 1102/11 Eylül 1690'da azledilmiş olup yerine Ahmed Paşa geçmiştir.[144]

62- Bezirgân Ahmed Paşa

Ahmed Paşa 1102/1690'da Bağdad Valisi olup önce mütesellimi sonra kendisi Bağdad'a gitti. Ancak 1103/1691'de vefat etti.[145]

63- Ahmed Paşa (Ömer Paşa'nın Kethudası)

Halk kendisinden razı olduğundan alimlerin ve şehrin ileri gelenlerinin uygun görüp vakiʿ-i hali Devlet-i Aliye'ye arz etmesi üzerine, Ömer Paşa'nın Kethüdası Ahmed Paşa vezâretle Bağdad Valisi oldu. Önce mütesellimini gönderip sonra da kendisi gitti. Basra tarafında Müntefik Şeyhi üzerine varıp mağlup bir şekilde döndükten sonra 1105/1693'te vefat etti.[146]

---

[144]A.g.e., vrk. 153a-156b.
[145]A.g.e., vrk. 156b.
[146]A.g.e., vrk. 156b,157a.

64- El-Hac Ahmed Paşa

Bundan sonra El-Hac Ahmed Paşa Bağdad Valisi oldu. Mütesellimi gittikten sonra kendisi de gitti. Zamanında Fırat ve Dicle Nehirleri taşıp Bağdad Kalesini kuşattı.[147]

65- Ali Paşa

Bağdat'ın muhafâzası 1107/1695'te Ali Paşa'ya bırakıldı. Önce mütesellimini gönderip sonra kendisi gitti.[148]

66- İsmail Paşa

Vezir İsmail Paşa 1110/1698'de Bağdad Valisi oldu. Önce mütesellimi sonra kendisi gitti. 1102/1690-1111/1699 yılları arasında Bağdad ve Basra'nın merkezinde birçok isyan çıktı. Devlet-i Aliye savaşlarla meşgul olduğundan buraya gereken yardımı yapamadı. Ancak 1699 Karlofça anlaşmasından sonra ilgilenmeye başladı.[149]

67- Mustafa Paşa

Mustafa Paşa 1111/1699'da Bağdad Valisi olup önce mütesellimini gönderip sonra kendisi gitti. Bağdat'ın nizâmı için faaliyete başlayacağı sırada Çetre-zâde Ahmed Bey vasıtasıyla gelen Hatt-ı Humayûn'da Basra ve Haleb'in eski Bağdad Valisi Ali Paşa'ya verildiği, ayrıca Basra ve Kuruna Kalelerinin kurtarılması görevinin ise, kendisine verildiği ve bu işle Basra Valisinin de görevli olduğu; bu işin icrası için Amid Muhafızı Muhammed Paşa Şehr-i Zor Muhafızı Yusuf Paşa, Mîr-i mîran-ı Sivas Mustafa Paşa, Mîr-i mîran-ı Karaman Eyüb Paşa, Birecik Mutasarrıfı El-Hac Ali Paşa, Amasya Mutasarrıfı Muhammed Paşa eyâletlerinde olan zuʿama, erbâb-ı timar ve kapuları askeriyle, İmadiya Hâkimi'nin süvari ve piyâde askeri, Ayıntab ve Maraş Beğleri, Haleb Eyâleti ve Kul Kethüdası onsekiz oda Dergah-ı Ali Yeniçerileri ve sipah ve Silahdar Kethüdaları, iki bin kadar terakkili serdengeçti, beş altı yüz cebeciyân ve çorbaciyân ve ateş-bazan-ı topciyân, Dergah-ı Ali Kethüdalarıyla Bağdat'ın Yerlu Kulları'nın üçte biri, Bedre, Bacilan, Beyat ve Giruy(?) Beyleri aşiretleri

[147]A.g.e., vrk. 157a.
[148]A.g.e., vrk. 157b.
[149]A.g.e., vrk. 158a,b.

süvarileriyle me>mur olup kendisinin serdar tayin edildiği bildirilmekteydi. Ayrıca Rakka, Diyarbekir ve Musul'dan zahire ve bazı yerlerden nukûd-ı mîrî ile imdad ve Musul Muhafızı Yusuf Paşa'ya Bağdad muhafâzası ve Haleb Eyâleti bir seneden fazla Bağdad muhafâzasında olmalarıyla sefere iştirak etmeyip, Hille Kalesi muhafâzasına memur oldukları bildirilmekteydi.

Bu sefer için bütün hazırlıklar yapıldı. Bu arada Amasya Valisi Muhammed Paşa'nın bu işte tekâsül ile Musul'da beklediği Devlet-i Aliyeye haber verilince, Fermân mucebince Tatarlarca boğularak öldürüldü. Birecik İskelesinde 120 gemi inşa edilip bir donanma meydana getirilerek Muhammed Paşa'ya da Kaptanlık görevi verilip, Fırat üzerinden Bağdad'a gelmeleri fermân buyuruldu. Kirman Şahı'nın iki defa Devlet-i Aliye'den izin isteyip, Meşhedeyn-i Şerîfeyn'i tamir etme isteğiyle Serdar'a elçi gönderildiği için Serdar gereken izni verdi.

Mustafa Paşa maiyetindeki askerle birçok menzil katederek hakîmâne tedbirleriyle Kuruna Kalesini emanla teslim alıp, Hasekî Muhammed Ağa, ağa olarak atandı.

Daha sonra Basra üzerine varılıp, isyancılardan temizlenerek Ali Paşa'ya teslim olunup, mütesellim tayin edildi.

Muntefik Şeyhi Mani 1106/1694'te Basra'yı istila etti. Basra 1108/1696'da Acemlerin eline geçti. 1112/1700'de ise tekrar geri alındı. Basra halkı esirken kurtulmuş, ölü iken dirilmiş gibi sevindi. Serdar Mustafa Paşa kadı, küftü, ulema, meşayih ve seyyidlere son derece hürmet edip gönüllerini hoş etti.

Basra'dan Bağdad'a dönüşte Muntefik Şeyhi Mani'a nasihatı şamil bir mektup gönderilmiş olup, ondan da mektubun mefhumuyla amel edeceğini belirtir mektup gelmiştir. Dönüşte Karaman Valisi Eyüb Paşa vefat etmiş, Diyarbekir Valisi Muhammed Paşa da Fermân-ı Humayûn gereğince bilinmeyen sebeple öldürülmüştür.

Bu sefere gidip gelinirken kimsenin burnu kanamayıp kimsenin malına da zarar verilmedi. Bağdad'a dönüldükten sonra, Abbas Hız Ali ve oğlu Salman'a nasihatı şamil buyruldu gönderilip itaat etmeye da<vet edildi.[150]

Yine Fırat Nehri'nin taşarak mecrasının değişmesi yüzünden su ziyâdesiyle bazı yerler boğulup, bazı yerler ise susuzluktan kırıldı. Bu sebeple bu civârda yaşayan halk resmî ve örfî vergilerini ödeyemez ve gönderilen zabit ve amilleri kabul etmez oldular. Hatta bu iş o kadar

[150]Geniş bilgi için bk. a.g.e., vrk. 158b-175b.

ilerledi ki, bu taraftaki Şeyhler reayadan güçsüz olanlara tasallut ve eş'ar-ı Beytü'l-mal'a el uzatmaya cesâret ettiler. Mesela:

Abbas Hız (?) Ali oğlu Salman, bütün fesad ehlinin reisi olup Remahiye, Halid, Kebşe, Haske, Ben-i Malik ve Nehr-i Şahi mukataalarını zabt, hatta İmam-ı Azam Kasabasını zaptetmekle iki üç defa Bağdad Valileri tarafından üzerine asker sevkedildi ise de, faydası olmadı. O'nun bu hali başkalarına da sirayet etti. Muntefik Şeyhi Mani kendi semtine yakın Arce ve Semavat mukataaların ve Abbas-ı Ümeyrî Kuds, Sulbüne, Şib, İbada, Başiye, Huriye Şattü'n-Nil ve Muhavileyn Karyelerini talan etti. Ve Şümmer-i E'rab dahi Nasıriye, Cedîde, Müseyyeb, İskenderiye, Çelebiye ve Feluce Karyelerin talan ettiler. Ehl-i fesad bu şekilde hareket ederken Salman, elde ettiklerine de kanaat etmeyip Hille Kasabasını da muhasara etti. Ancak burayı elde edemedi. Yollarda Araban tâifesine Restiyar adında Zeyab ve İyab denilen yerde birer akçe verilmedikçe gidilip gelinemezdi. Bütün bunlar Basra'nın fethinden önce olup sonra bu hallerin çoğu ortadan kalktı. Ancak Nehr-i Ziyab mukataat ve nahiyeleri aynı şekilde fitne ve fesad ehlinin tasallutu altında idi.

Bağdad Valisi Mustafa Paşa Basra ve Kuruna Kalelerinin feth ve teshirini Rikâb-ı Humayûn'a arz edince, yaptığı hizmetleri makbul görülüp birçok inayet ve ihsan buyurularak Mîrahor-ı Sani vasıtasıyla gönderilen Hatt-ı Humâyûn'da Ziyab Nehri'nin sed ve bendi ve bu havalinin zapt ve rapt altına alınması vazifesinin kendisine verildiği fermân buyurulup, bu işin icrası için Kütahya Muhafızı Abdi Paşa, Diyarbekir Muhafızı Yusuf Paşa, Şehr-i Zor Muhafızı Yusuf Paşa, Musul Muhafızı İbrahim Paşa Hazretleri bütün kapı halkı ve eyâletleri askerleriyle, Şehr-i Zor'a tabi Köy Paşa'sı Ali Paşa, Bağdad muhafâzasında olan Kul Kethüdası, Dergah-ı Ali Yeniçerileri memur olup cümleye Mustafa Paşa'nın serdar tayin edildiği ifade edilmekteydi.

Mustafa Paşa, Ziyab Nehrinin sed ve bendi için gereken kereste ve edevatın hazırlığına başladı. Bu arada fesad ehlinin başı olan Salman Hız Ali ve babası Abbas'a terhîb ve terğîbi şamil buyruldu gönderilmesine rağmen, istenilen netice alınmayınca Serdar Mustafa Paşa Salman Hız Ali'nin üzerine varmak için ordusuyla yola çıktı. Birçok menzil katedildikten sonra Keşife adındaki menzile gelindiğinde Salman'ın bir casusu yakalanıp ordusu ve niyetiyle ilgili sorular sorulduğunda kırk binden fazla piyâde ve süvariyle hücum etmek üzere pusuda hazır oldukları öğrenildi. Ziyab Nehrine yarım saat yakın bir mesafeye gelinip konaklanıldığında, henüz ağırlıklar indirilmekle meşgulken fil sökmez yılan geçmez ormanda

pusuda olan Salman'ın askerleri birden hücum etti. Bunun üzerine başta serdar olmak üzere, diğer vezirler ve askerleri karşı koyarak Salman ve askerlerini bozguna uğratarak on binden fazla bed-bahtın başı kesildi. Bir kısmı Fırat Nehrinde boğuldu. Salman ve Babası ise geri kalanlarla birlikte firar ettiler. Esir olanlara hak ettikleri cezaları verildi. Bu esirlerden nehir yatağı kazılmasında istifade edildi. Esir olan kadınlar ise Meşhedeyn Mütevelli'si İdris Ağa'ya teslim edilip Necef tarafına gönderildi. Serdarın askerinden ise hiç kimsenin burnu bile kanamadı. Bu arada Salman'a yardıma gelen Zebid-i Eʿrabî'nin de üzerine varılıp han ve hanedanları ateşe verildi. Bundan sonra birçok şaki Serdar'a itaat ve inkiyâd ettiler.

Bundan sonra Fırat Nehrini eski yatağına çevirmek için Ziyab Nehri'nin yatağı kazılmaya başlandı. Kırksekiz gün devam eden bir çalışmadan sonra Fırat Nehri yeni yatağına akıtılıp Fırat Nehri'nin önüne sed yapıldı. Bu esnada Sadrazamdan gelen mektupta Acem tarafından bir elçi geldiğini bunun için yol emniyetinin sağlanması gerektiği bildirilmekteydi. Yol emniyeti sağlanıp elçi karşılandı. Elçi ile beraber Bağdad Defterdarı da geldi. Gereken izzet ve ikram yapıldıktan sonra elçi, Necef ve Kerbela kasabalarını ziyaret ederken Salman-ı şaki gelip serdar tarafından affedilmesi için bir şefaat-nâme yazılmasını istedi. Elçi dahi böyle bir şefaat-nâme yazınca şefaatı kabul edilip istimâlet-nâme gönderilmesine rağmen ne kendisi ne de babası cesâret edip serdar'ın huzuruna gelemeyip ammi-zâdelerinden birini gönderdi.

Muntefik Şeyhi Mani ölüp yerine oğlu Hamud'un geçmesi hususunda Basra Valisi Ali Paşa'nın isteği, serdar tarafından olumlu karşılandı ve Hamud'a da Ali Paşa'ya hürmet etmesi bildirildi.

Serdar ve ordusu Ziyab Nehri'ni kazıp seddi de yaptı. İlkbaharda şiddetli yağmurların yağması üzerine Fırat Nehri taşınca, tehlikeli bir durumun meydana gelmesi üzerine geri dönüldü. Dönüşte Necef ve Kerbela'daki ziyaretgahlar ziyaret edildi. Bütün bu haller Kapucı Başı İsmail Ağa vasıtasıyla Sadrazam'a arz edildi.[151]

68- Yusuf Paşa

İyi ahlak sahibi olup Ziyab Nehri seferinden sonra Diyarbekir valiliği kendisine verilip, Bağdad'ta beklerken Bağdad valiliği uhdesine verildi. Memleketin asayişi için gayret gösterdi. Husumeti döneminde Bağdad'ta zelzele olduğundan vergi indirimine gidilmiş ve

[151]Geniş bilgi için bk. a.g.e., vrk. 175b-190a; Abdulkadir ÖZCAN, "Daltaban Mustafa Paşa" DİA.,İstanbul 1993, VIII, s. 433,434.

bazı malikânelerin satışına başlanılmıştır. Hız Ali Salman üzerine sefere çıkacakken Hız Ali Salman'ın itaatini bildirip oğlunu rehin olarak göndermesi üzerine, bu seferden vazgeçilmiştir.[152]

69- Ali Paşa'nın İkinci Valiliği

Yusuf Paşa'dan sonra Bağdad Valiliği ikinci defa Ali Paşa'nın uhdesine verildi. Ali Paşa da memleketin imarı ve halkın refahı için gayret sarfetti. Basra Valisi Kaptan Muhammed Paşa, 1116/1704'te halka eziyet ve zulüm edip kalplerini kırarak beddualarını aldığından kısa sürede vefat edince Ali Paşa Basra Valisi olarak atandı.[153]

70- Hasan Paşa

Ali Paşa'dan sonra Bağdad Hükûmeti 1116/1704 yılında Hasan Paşa'nın uhdesine verildi. Hasan Paşa ve ondan sonra oğlu Ahmed Paşa ile Bağdad'ta yeni bir dönem başladı. Hasan Paşa ondokuz sene süren valiliği sırasında bölgede huzursuzluklar çıkaran asi aşiretleri sindirerek asayişi sağladı. Şehre giren yiyecek maddeleri üzerinden vergileri kaldırarak halkın sevgisini kazanmış olup kendisi ve oğlu dönemlerinde Bağdad'ta imar işlerine de son derece önem verilmiştir. 1130/1717,18'de isyan edip üzerine giden kuvvetlerce mağlup edilerek Bağdad'a getirilen, sonra af edilen Ben-i Lam Şeyhi Abdulʿâli Huvize taraflarına firar ederek Basra'dan gelen tüccar gemilerine zarar vermeye başlaması üzerine Hasan Paşa Kethüdasını üzerine gönderdi. Yapılan savaşta yenilerek asâyiş yeniden sağlandı.[154]

---

[152]A.g.e., vrk.190a.b.

[153]A.g.e., vrk. 191a.

[154]Geniş Bilgi İçin bk., a.g.e., vrk.191b-200a; Feridun EMECEN, "Hasan Paşa Eyüplü, DİA., İstanbul 1997, XVI, s. 336,337.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜLŞEN-İ HULEFA'YA GÖRE NAZMÎ-ZÂDE MURTAZA'NIN ÇEŞİTLİ HUSUSLARDAKİ GÖRÜŞLERİ

1. EMEVÎLER

Eser Emevî Devleti'nin yıkılması Abbâsî Devleti'nin kurulması ile başladığından müellif Emevîlerle ilgili açık bir görüş bildirmemesine rağmen, Emevî Devleti'nin yıkılıp Abbâsî Devleti'nin kurulmasının sırf iyi bir şans eseri olarak Allah'ın yardımıyla ve lutfuyla olduğunu belirtmektedir.[155]

2. ABBÂSÎ HALÎFELERİ

Müellifimiz Ehl-i Sünnet inancına bağlı olduğundan, daima Ehl-i Sünnet alimlerine ve Ehl-i Beyt'e karşı saygı beslemiş ve Abbâsî Halîfelerini değerlendirirken çoğu zaman halka karşı olan muamelelerinin yanında Ehl-i Beyte ve Ehl-i Sünnet alimlerine karşı olan muamelelerine göre değerlendirmiştir. Mesela:

Halîfe Me'mun'un Âl-i ʿAbbas ile Ehl-i Beyt arasındaki özellikle Vezîr'i Fadl Bin Sehl'in kardeşi Hasan Bin Sehl'in uygun olmayan uygulamaları yüzünden meydana gelen soğukluğu ortadan kaldırmak için şu tedbire başvurduğunu nakleder:

"Âl-i Abbas ile Âl-i Ali arasında olan tehlikeli durum Me'mun'a haber verilince Seyyidlerin ileri gelenlerinden birini kendisine veliahd tayin etmek üzere Dayısı Reca Bin Dehhak'ı İmam Hüda Ali Er-Rıza İbn-i Musa Kâzım Radiyallahu Anhu'yu davet için Medine'ye gönderdi. Aynı zamanda Abbas oğullarının kendi bayrağı altında toplanmasını emretti. Davet edilenlerden otuzüç bin kişi belirtilen yerde toplanınca Me'mun onlara: "Ey müslümanlar! Her ne kadar şu toplananlara nazar ettimse de, veliahdliğime İmam Ali Er-Rıza'dan daha layığını bulmadım" deyip O'nu veliahdliğine tayin edince bütün toplananlar hak ehline ulaştı manasında "kad vasalel-hakku ilâ ehlihi"[156] dediler. Me'mun ise kendi kızını İmam Ali Er-Rıza'nın oğlu Muhammed Taki ile evlendirip sâdât-ı kirâmı tebcil etti."[157]

---

[155]A.g.e., vrk. 2b.
[156]Hak ehline ulaştı.
[157]Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 15a,b.

Mütevekkil ʿAlellah'ın seleflerinin sahip oldukları batıl inançları ortadan kaldırdığını ancak O'nun da Hazret-i Ali ve Âl-i ʿAbaya hakarete cürʾet eylediğini şu şekilde beyan etmektedir.

"Vasık'tan sonra hilâfet makamına Mütevekkil İbn-i Muʿtasım geçti. Her ne kadar seleflerinin sahip oldukları batıl inançları ortadan kaldırdı ise de, Nasıbî mezhebinden olduğundan bazı fesad ehlinin ifsadıyla, Hazret-i Ali Radiyallahu Anhu'ya açıktan düşmanlık ve Ehl-i Beyt'e ihanete cesâret edip büyük günah işledi. Hazret-i Hüseyin Radiyallahu Anhu'nun merkadini ve etrafındaki fakirlerin evlerini yıktırıp yerle bir ederek insanların ve cinlerin nefretine mustahak oldu."[158]

Yine Halîfe Kadir'in rüyasında Hazret-i Ali'nin kendisine evlâdının haklarına riayet edip, onlara ikram etmesiyle ilgili emrine uyduğunu ve neticede uzun bir hilâfet döneminin olduğunu şu şekilde anlatır:

"Camiü's-Siyerin anlattığına göre bir gece Hazreti Ali Radiyallahu Anhu Halife Kadir'in rüyasına girerek "Ey Kadir evlâdımın hukukuna tam riâyet edip onlara ikram etmen şartıyla sana hilâfet makamı mukarrer ve uzun ömür müyesser olur" diye fermân buyurmuşlar." Halife Kadir sabahleyin rüyasını yakınlarına anlatmıştır. Gerçekten de hilâfetle beraber uzun bir ömür sürmüş ve Ehl-i Beyt'e gereken hürmeti göstermiştir."[159]

2.1. ʿAbbâsîler Dönemindeki Türkler

Müellif, Türklerin ʿAbbâsîlerin ilk zamanlarından beri İslâmiyetin bayraktarlığını yaptığını, ʿAbbâsî halifelerinin maiyetinde içte ve dışta birçok hizmet etmelerinin yanında Halîfe Muʿtasım'dan sonra zaman zaman fırsat bulduklarında istediklerini halife seçtiririp bazen halîfeleri öldürmeye varıncaya kadar devlet işlerine müdahele ettiklerini, hatta zamanla ʿAbbâsîlerden ayrılıp müstakil devletler bile kurarak birçok karışıklıklara sebep olduklarını belirtmektedir. Mesela:

Halîfe Muʿtasım Rum ve ʿAcem Meliklerini takliden Türk kölelerden onsekiz binden fazla bir birlik meydana getirmiş, ancak Bağdadlılar bu yabancıların zulüm ve tecâvüzlerinden aciz kaldıkları için Muʿtasım Bağdad'ın batısında Samerra şehrini kurup askeri birlikleri buraya yerleştirerek Bağdadlıları bunların tecavüzlerinden korumuştur.[160]

---

[158]A.g.e., vrk. 19b.
[159]A.g.e., vrk.37b,38a.
[160]A.g.e., vrk. 18a.

Bu Türk kölelerin daha ileri giderek halifeleri dahi öldürdüklerini şu şekilde belirtir:

"Halife Mütevekkil'in gül endâmlı bir cariyesi, kendisine çok süslü bir aba ve çok kıymetli bir örtü hediye etti. Halife abayı giyip örtüye bürünmek isteyince, örtü sebepsiz olarak yere düştüğünden bunu uğursuzluğa sebep kabul ederek kendisine kefen olmak üzere cariyeye geri gönderdi. Bu gece üç saat sonra Bağır ismindeki Türk on, arkadaşıyla beraber hücum edip Halife'yi hilâfet makamında öldürdü. Halife'nin Vezîr'i Feth Bin Hakan "senden sonra yaşamak istemiyorum" diyerek halîfe üzerine düşünce, Türkler onu da öldürdüler.[161]

"Bağır 251/865 yılında Halife Müstecîn işlerini yürütmekle görevli olan Boga ve Vazif'ı çekemeyip, Müstecîn'le beraber onları öldürüp yeni halîfe'ye biat edip devlet işlerini tamamen ele geçirmek için istişare ettiler. Müstecin bu haberi alınca Bağır'ı hapsettirdi. Türkler bunu duyunca halîfe'nin ahırına hücum edip herbiri bir ata binerek isyan ettiler. Halife bu fitne ateşini teskin etmek için Bağır'ı öldürtünce Türkler itaati tamamen terk ettiler. Bunun üzerine Halîfe ve Vazıf Samerra'dan Bağdad'a geçtiler. Türkler yaptıklarına pişman olup Halîfe'nin Samerra'ya geri dönmesi için elçiler göndermelerine rağmen istekleri kabul edilmedi. Bunun üzerine Türkler zindanda bulunan Mu'tiz ve Müeyyed'i serbest bırakıp Mu'tiz'e biat ettiler. Bu dehşet haber üzerine Müstecîn Bağdad surunu yaptırıp savaş hazırlıklarına başladı. Bu işe Muhammed Bin Tahir me'mur edildi. Mu'tiz bunu duyunca kardeşi Ahmed Müeyyed'i ellibin kadar askerle Bağdad'ı sıkıştırmakla görevlendirdi. Arada bir ay kadar devam eden savaştan sonra kıtlık meydana geldi ve insanlar leş yemeye mecbur oldular. Müstecîn'in yardımcısı olan Muhammed Bin Vasık da sözünden dönüp Mu'tiz ve Müeyyed tarafına geçince Boga-yı sağîr ve Vazıf'da Mu'iz tarafına geçtiler. Muhammed Bin Abdullah Bin Tahir de Bağdad hükûmeti kendisine verilmek şartıyla Mu'iz'e itaat edeceğini bildirdi. Bunun üzerine Ahmed Müeyyed ğalip gelip Mu'tiz hilâfet makamına geçti. Müstecîn ise zindana atıldı. Sonradan 252/866 yılında Mu'tiz tarafından Samerra'ya istenip yolda getirilirken öldürüldü. Cenazesi ise Samerra'ya getirildi.[162]

2.2. Abbâsî Halîfeleri ve Ehl-İ Sünnet Dışı İnançlar

Abbâsî Halîfeleri kendi dönemlerinde başlayıp gelişen tercüme faaliyetlerine destek vermişlerdir. Bu tercüme faaliyetlerinin neticesinde bir çok Ehl-i Sünnet dışı fikrî cereyanlar

[161]A.g.e., vrk. 20b.
[162]A.g.e., vrk. 22a.

ortaya çıkmıştır. Abbâsî Halîfelerinin çoğu özellikle Muᶜtezilî fikirlerin tesirinde kalmışlardır. Bir çok İslâm alimini bu fikirleri kabul etmeye zorlamışlardır. Kabul etmeyenleri ise hapse atıp eziyet ve işkence etmişlerdir.

Mesela: Halîfe Mansur İmam-ı Azam Ebu Hanifeyi kendi menfaatlerine alet etmek için kadılık teklif etti. Bu teklifi kabul etmeyen İmam-ı Azam'ı hapse attırıp bir çok eziyet ve işkenceden sonra, bir görüşe göre zehirletip şehid olmasına sebep olmuştur.[163]

Yine başta Ahmed Bin Hanbel olmak üzere Kurᵓan-ı Kerîm'in mahluk olduğu fikrini kabul etmedikleri için, bir çok İslâm alimine eziyet ve işkence edilmiştir.[164]

2.3. Moğollar

Moğolların Cengiz ve Hulâgu'nun emrinde İslâmın inkişafına büyük zazar verdiklerini müslümanlara büyük zulüm yapıp, katliamlara girişerek büyük fitnelere sebeb olduklarını belirtip, Cengiz'den bahsederken "Cengiz-i fitne engiz, Cengiz Ḫan-ı bî-edeb;" Hulâgu'dan bahsederken ise "Hulâgu-yı bed-ḫu, Hulâgu-yı zalim, Hulâgu-yı ğaddar, Hulâgu-yı bed aḫlaḳ, ol-laᶜîn-i bî-din" gibi taᶜbirler kullanır. Hulâgu'nun 651/1253 yılında bütün ᶜAcem memleketlerini fethettikten sonra, Bağdad'ı mancınıkla sıkıştırıp bir haftada sekizyüzbin müslümanı şehit ettiğini ifade etmektedir.

Yine Hulâgu'nun Bağdadlılara ve Halîfeye eman verdiği halde, sözünde durmayıp yaptığı zulmü şöylece ifade eder:

"Hulâgu işin başında Halîfe'yi iyi karşılayıp herkesin Halîfe'nin emriyle silahını bırakarak Moğollularla karışarak anlaşsınlar diye, halka bildirdiğinde halk ve asker gurup gurup Hulâgu'nun ordugâhına gelirken, Moğol askerleri birden hucum edip o kadar çok kan akıttılar ki, Dicle nehri dînen temizliğini kaybetti. Hulâgu ise Cuma günü şehre girip Halîfe'yi huzuruna çağırarak bir çok hakaret ve işkence ile bütün hazinelerinin yerini söylettikten sonra şehit etti.

Hulâgu'nun bu mertebe zulümlerine rağmen, Batinîlerin girilemez kalesi olan Alamut kalesini yerle bir edip bu fitneyi İslâm Alemden kaldırdığını ifade edip Muslihuddîn Lariye göre Hulâgu'nun Bağdad'ın üzerine yürümesinin sebebinin, bu mülhitlere karşı Halîfe'den

---

[163] A.g.e., vrk. 6b,7a.
[164] A.g.e., vrk.18b.

yardım istemesine rağmen Halîfenin bu isteği yerine getirmemesi ve giden elçilere hakaret etmesi olduğunu belirtir.[165]

3. SELÇUKLU SULTANLARI

Müellif Selçuklu Sultanlarını Ehl-i Sünnet inancının hem uygulayıcısı hem de mudafii olarak görmüş ve bu konudaki faaliyetlerini övmüştür. Mesela Tuğrul Bey'in Bağdad'ı Büveyhîlerden temizlemek için mucadelesini şöylece nazara vermektedir: "Allah mülkü istediğine verir..."[166] hükmüne göre, Selçuklular gün geçtikçe güçlendiler. Bağdad'ta Emir Kayım ile Emir Fesasir'in arası açılıp Emir Fesasir'in Bağdad'ın nahiye ve köylerini yağmalayarak Mısır Sultanı Mustansır-ı Aleviye tabi olup, yardım dilediği haberi halîfeye ulaşınca halîfe de Sultan Tuğrul'u davet etti. Bu davete uyan Sultan Tuğrul'u bazı ileri gelenlerle birlikte karşıladı. Bu esnada kaderin gereği olarak, Selçuklular ile Bağdadlılar arasında bir düşmanlık meydana geldi. Ve şehir yağmalanıp nice haftalar Cuma namazı bile kılınamaz oldu. Bu arada hakimiyet Büveyhîlerin eline geçebilecekken Sultan Tuğrul buna karşı tedbirler aldı. Bu fitneyi Melikürrahîm Büveyhî'nin çıkardığını söyleyip onu zindana attırdı. Fesâsir'i ortadan kaldırmakla ise kardeşi Kutalmış'ı görevlendirdi. Ancak kardeşi ihanet ederek Fesâsir'e katıldı. Ama kaderin tecellisiyle Kutalmış yenilerek, Sultan Tuğrul tarafına geçti. Meydana gelen savaşta Fesasir yenilerek firar etti. Ancak Şamlılar Fesâsir'in aldatmalarıyla Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim'e ellibin dinarla beraber Bağdad hükûmetini vaʿdettiler. İbrahim de buna aldanarak Tuğrul Bey'in bir çok emirlerini çeşitli vaʿatlerle aldatmaya çalıştı. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Fesâsir'i bırakıp kardeşi üzerine yürüyünce bu durumdan istifade eden Fesâsir Bağdad üzerine yürüyüp yağmaladı ve hutbeyi Mısır Sultanı Mustansır-ı ʿAlevî adına okutturdu. Halife ise bu durumu geniş bir şekilde anlatan bir mektupla Sultan Tuğrul'a bildirdi. Fesâsir, Sultan Tuğrul'un kardeşini Rey yakınlarında yenip Bağdad üzerine yürüdüğünü duyunca, savaşmadan firar etti. Sultan Tuğrul ise büyük bir ihtişamla karşılanıp halifenin arkasından yürüyerek Bağdad'a girmeyi kendisi için bir şeref vesilesi bilirken, Halîfe'nin atına bin manasında "İrkeb Ya Rükne'd-dîn Tuğrul" demesinden sonra, Sultan Rükneddîn Tuğrul diye anılmıştır. Sultan Rükneddin Tuğrul, Bağdad'ta fazla durmadan Fesâsir'in Şam taraflarına hucumuna mani olmak için Kufe civârında Fesâsir'le

---

[165]A.g.e., vrk.52b,53a.

[166]Kurʾan-ı Kerîm, Âl-i ʿİmran, 26

yaptığı savaşta onu yenip başını kesti. Sultan Tuğrul ise 455/1063 yılında Reyde vefat edip, yerine yeğeni Horasan Valisi Alpaslan geçti."[167]

Alparslan'ın ise, Romanos Diogenes'e karşı olan başarısını ve gerek Alparslan ve gerekse Melikşahın Batınî lider Hasan Sabbah'a karşı olan fiili ve fikri mücadelesini şu şekilde anlatmaktadır:

Sultan Alpaslan Tuğrul Beğ'in vefatından sonra İran'da Pâdişâh olup ve halîfe tarafından kendisine ʿİzzeddin lakabı verilerek namı ve şanı yükselip Nizâmülmülk-i Tusî'yi kendisine vezîr edip, halkın idaresini ona teslim ederek Gürcistân'a sefer düzenledikten sonra Ermenistân'a varıp melik'i ile anlaşıp kızıyla evlenen Sultan Alpaslan otuzbin sivari ile müslümanların üzerine gelen Rum Kayseri ile yaptığı savaşta onu yenip esir ederek bir çok ğanimet elde edip haraca bağlayarak serbest bıraktı.

Alpaslan'ın gözdelerinden biri Olan Hasan Sabbah Şiʿî olduğu için Nizâmülmülk'le aralarında düşmalıkları vardı. Bir gün Alpaslan, masraf defterlerinin hazırlanmasını Vezîr'i Nizâmülmülk'ten isteyince, Nizâmülmülk bu işi ancak iki senede yapabileceğini söylemesini fırsat bilen Hasan Sabbah hemen sultanın huzuruna varıp bu işi kırk günde yapabileceğini söyledi. Nizâmülmülk masraf defterlerinin kırk günde bittiğini duyunca yazan kâtibe defteri getirterek defterdeki bilgileri birbirine karıştırarak kâtibe teslim eyledi. Ertesi sabah Hasan Sabah defteri Alpaslan'a takdim etti. Ancak defterdeki olan eksiklik ve karışıklığı izah edemedi. Nizâmülmülk, fırsatı ğanîmet bilib "Pâdişâhım ʿukela iki senede vucûda getirmeyüb cühela kırk günde resîde-i itmam itdükleri ḫidmet ancak bu mertebe olur" der. Böylece Hasan Sabah sultanın gözünden düştü. Daha sonra Hasan Sabbah Halîfe Mustansır zamanında zındıka mezhebine girerek, Kuhistân taraflarında Alamut Kalesinde birbirine halef olmak üzere sekiz şahıs mustakil hükümdâr oldular. Bir çok devlet adamını öldürüp batıl fikirlerini etrafa yaydılar. Daha sonra 654/1256 yılında Hulâgu istilasiyle kaleleri harap edilip ortadan kaldırıldılar."[168]

---

[167]Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 38b,39a.
[168]A.g.e., vrk. 40a,40b.

4. OSMANLILAR

4.1. Osmanlı Sultanları

Müellif, daima iyi ve iyileri himaye, kötü ve kötüleri izale görevini üstlenen ve İslâmiyet'in cihânda bayraktarlığını yapan Osmanlı Sultanlarını değerlendirirken üstlendikleri görevleri yerine getirme derecelerini esas almıştır. Burada Müellif'in bütün Osmanlı Sultanlarıyla ilgili yaptığı değerlendirmelere yer verilmeyip, bazı örnekler verilerek Müellif'in bu konudaki kanaati nazara verilmeye çalışılacak. Mesela:

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Bağdad'a girişini ve halka yapılan iyi muameleyi şöylece nazara verir: "Kanûnî Bağdad'ta büyük bir merâsimle karşılandıktan sonra İmam-ı Azam Kasabasında ikamet etti. Askerin şehre girip, şehre ve şehir halkına zarar vermesi önlenip emniyet sağlandı. Fuzûli Kanûnî Sultan Süleyman'ın Bağdad'a girişini nazmettiği şiiriyle ebedileştirmiştir.

Kanûnî, İmam-ı Azam, İmam Musa Kâzım ve İmam Muhammed El-Cevad Hazretlerinin türbelerini ziyaret edip, taʿmirleri için emir vererek görevlilerini tayin etmiştir. Kerbelâ ve Necef-i Eşref-i ziyâret edip Fırat nehrinden bu tarafa bir nehir akıtmıştır.[169] Yine Kanûnî'den bahsederken, yaşlılığına rağmen XIII. Ve en son büyük seferi olan Zigetvâr Seferine ordusunun başında çıkıp bu seferde vefat etmesini mümtaz bir haslet olarak nazara vermektedir.[170]

Genç Osman'ın seleflerine muhalif olarak Hotin Seferine çıkmasını ve bu seferde ordunun zaafiyetini, devlet erkânının birbirine karşı hasmane tutumlarını, seferin neticesini ve Genç Osman'ın kendisine yakın olan bazı safdillerin yönlendirmesiyle askere kalbi kırılıp onlardan intikam alma peşine düşmesini ve neticede şehid edilmesini teessüfle belirtmektedir.[171]

IV. Murad'ın Bağdad'ı yeniden fethetmesini ise şu şekilde anlatmaktadır:

IV. Murad idareyi ele alarak başta, içte meydana gelen isyanları bastırdıktan ve karışıklıkları ortadan kaldırdıktan sonra Bekir Subaşı'nın ihanetiyle İranlıların eline geçip Hafız Ahmed Paşa ve Hüsrev Paşa'nın büyük seferlerine rağmen geri alınamayan Bağdad'ı geri almayı bir namus meselesi olarak kabul ettiği için ordusunun başında sefere çıktı. Şah

[169]A.g.e., vrk. 79b,80a,b.
[170]A.g.e., vrk. 83b.
[171]A.g.e., vrk. 91a.

büyük bir bozguna uğrayıp geri çekildi. Şehirde emniyet yeniden sağlanıp, camiler medreseler ve türbeler tamir edilip İstanbul'a dönüldü.[172]

4.2. Osmanlı Devleti'nin Bağdad Valileri

Müellif Devlet-i Ebed-Müddet'in halk içindeki gözü kulağı olup halka karşı devleti temsil eden valileri değerlendirirken, valilerin Allah'a, devlete ve halka karşı olan görevlerini yerine getirme derecelerine göre değerlendirmiştir.

Mesela: Ayas Paşa, Basra Hakimi Raşid'i itaat altına almak için serdar tayin edilip, harp hazırlıklarını tamamladıktan sonra çıktığı seferde muvaffak olup, müslümanlar arasından bu fitnenin kaldırılmasını İlâhî lütuf olarak kabul etmektedir.[173]

Hüseyin Paşa adâlet divanı tertip ettiğinde mübâşirlerin halka zulmetmesini ve rüşvet almalarını önlemek için tembih eder, buna uymayanları şiddetli bir şekilde cezalandırırdı.[174]

Semiz Musa Paşa'nın görevini kötüye kullanıp halka zulüm yaptığını ve bu konuda devletin aldığı tedbirleri şu şekilde ifade eder: " Musa Paşa Pâdişâh'ın Muhasibi olup çok şişman olduğundan, güya sırf bu fazla kilodan kurtulması için kendisine Bağdad Valiliği verildi. O ise, bütün hükûmet işlerini ehil olmayanlara bırakıp halka zulüm ve haksızlık yolunu açtı. Bir çok kimseyi şehirden sürdü karşı gelenleri ise şiddetli cezalarla cezalandırıp nicelerinin başını kesti. Devlet, bu zulmü ortadan kaldırmak için Diyarbekir Valisi Çavuş-Zâde Muhammed Paşa, Tayyar-Zâde Ahmed Paşa ve Cafer Paşayı eyâletleri askeriyle görevlendirdi."[175]

Vezir Hüseyin Paşa'nın iyi hal sahibi olup, halka karşı iyi muamelesini ve buna karşılık halkında bir kadirşinaslık eseri olarak onun ölümünde gösterdiği tavrı şöyle nazara verir: "Hüseyin Paşa IV. Murad'ın maiyetinde yetişmiş çok cömert ve idarecilik yönü kuvvetliydi. Tatlı dilli olduğundan kendisini sevenler çoktu. Cuma günü namaz için camiye gittiğinde imama, müezzine ve diğer görevlilere bol ihsanda bulunurdu. Henüz genç yaşta iken vefat emesi üzerine, küçük büyük bütün halk mateme bürünüp ağlamış ve arkasından hayır duada bulunmuşlardır."[176]

---

[172]A.g.e., vrk. 104b.
[173]A.g.e., vrk.80b,81a.
[174]A.g.e., vrk. 106a.
[175]A.g.e., vrk. 109a,b.
[176]A.g.e., vrk. 11a,b.

Ancak, dindar ve iyi hal sahibi olmasına rağmen halkı iyi yönetmeyen ve hatta onlara zulmeden ve ya zulme sebep olan faaliyette bulunan valilerin olduğunu da kaydeder. Mesela: "Melik Ahmed Paşa çok dindar ve iyi ahlak sahibi hatta "çalışan Allah'ın sevgilisidir" anlamında olan "el-kâsibu ḥabîbullah"[177] hadis-i şerîfine uyarak kendi bağında bahçesinde çalışıp, vefat edenlerin cenaze namazlarına katılmasına rağmen halkı idare etmede iyi davranmamış, hatta kendisinden sonra halka birçok zulüm yapılmasına sebep olan Bağdad Valilerinin merkeze her sene yüz kese altın ödeme mecburiyetini, getirmesi gibi kararları almıştır. Bu kadar dindar olmasına rağmen, bu gibi zulme yol açan kararları alması ve uygulaması, aşırı derecedeki saflığına bağlanmıştır."[178]

Yine "İki defa Bağdad valisi olan Murtaza Paşa iyi bir idareci olup halka karşı adâletli davranmasına rağmen kendisinden, Basra Valisi olan yeğenleri Hüseyin Paşa'ya karşı yardım isteyen Ahmed ve Fethi Beyler ve Lahsa Valisi olan Muhammed Paşa'ya karşı önce çok iyi davranıp ikramda bulunmuş, daha sonra ise onları ortadan kaldırmak için çeşitli yollara baş vurmuş ve onları haksız yere ortadan kaldırmıştır. Başarılı bir idarecilikten sonra halka çok zulüm etmeye başlayan ve haksız yere kan döküp neticede azledilen Murtaza Paşa devlete isyan edince üzerine kuvvet gönderilmiş ve yakalanarak kesilen başı merkeze gönderilmiştir. Bunda akıl sahipleri için ibret alınacak çok yön vardır."[179]

Bağdad Valilerinin Bağdad'ta Necef'te, Kerbela'da ve Kasaba-i Azamîyede yeniden inşa ettikleri veya tamir ettikleri camileri medreseleri, türbeleri, kuleleri, su yollarını ve etrafı istila eden nehir sularının tekrar eski mecralarına akıtılması için gösterdikleri çaba ve gayretlerini ve özellikle türbelere karşı olan saygılarını bir çok yerde nazara vermektedir.[180]

5. ŞİİLİK ve İRAN

Müellif, Âl-i Beyte muhabbet üzere olmasına rağmen Âl-i Beyt muhabbetinde ifrata varan Şi'ilerin ve onu temsil eden devletlerin Müslümanlara telâfisi güç olan maddî ve manevî zarar verdiklerini ifade etmektedir. Mesela:

Büveyhîlerin Abbâsîlere isyan edip devletlerini kurduklarını hatta uzun seneler Hilâfet merkezi olan Bağdad'a hakim olduklarını ve kendilerine karşı çıkanlarla mucâdele edip çok

[177]"Çalışan Allah'ın sevgilisidir." Menzeri, a.g.e., 2/546, 585.
[178]Nazmî-Zâde Murteza, a.g.e., vrk. 111a.
[179]A.g.e., vrk. 113a, 124a.
[180]A.g.e., vrk. 83b, 84b, 85b, 86b, 105b, 121a, 137b, 139a, 143a, 144b, 194a,b, 186a-187b.

kan döktüklerini Halîfe'nin bunlara karşı Sultan Tuğrul'dan yardım istemek zorunda kaldığını Sultan Tuğrul'un yaptığı mücadeleyle Halîfeyi ve Bağdad'ı Büveyhîlerden kurtardığını ifade etmektedir. Müellifin Selçuklu Sultanları ile ilgili görüşleri aktarılırken örneği verildiğinden burada tekrarlanmadı.[181]

Yine Müellif, Hulâgu'nun Bağdad'ta giriştiği zulüm ve katliamda Şiʿî Vezir İbn-i ʿAlkami'nin Şiʿîlerin intikamlarını almak için çevirdiği entrikalarıyla büyük payı olduğunu şöylece belirtir:

"Halîfe Muʿtasım her şeye rağmen, şehri Hulâgu askerlerine karşı savunmak fikrinde iken, daha önce Şiʿîlerin mahallesi olan Kerh Mahallesi Müstaʿsım'ın emri ile Sünnîler tarafından yağmalandığından, Şiʿî Vezîr İbn-i ʿAlkamî bunu fırsat bilerek intikam almak için Müstaʿṣım'a bir çok hile yapıp, gizli olarak Hulâgu ile anlaşıp, onu şehre davet edip şehrin onun eline geçmesi için bütün imkânları hazırlayıp, yüzbinlerce müslümanın kanının dökülmesine ve birçok cami, medrese, tarîhî eser ve kitapların yok olmasına sebep oldu."[182]

Şah İsmaʿil'in ise, ortaya çıkıp haksız yere birçok sünnî müslümanı katliama maruz bırakarak, Bağdad'ı ele geçirip birçok din aliminin kabirlerini ve türbelerini yıktırıp kemiklerini yaktırdığını; bu zulmü ortadan kaldırmak için Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ovasında Şah İsmail'i mağlup ettiğini belirtmektedir.[183]

Bekir Subaşı hadisesinde ise, gerek Bağdad'taki yerli Şiʿîlerin ve gerekse Bağdad İranlıların eline geçtiğinde İranlıların bir çok sünnî müslümana her türlü zulüm ve işkence yaptıklarını ve Nuri Efendi adında bir alimi şehid edip zengin Müslümanların ise önce mallarını alıp sonradan şehit ettiklerini nazara vermektedir."[184]

Daha sonra Acem Şahı Bağdad hükûmetini Safi Kuli Han adında birine verdi. Kendisi ise İran'a döndü. Safi Kuli Han ise, her şeyden önce bütün bağ ve bahçeleri yağmalattıktan ve Abbâsîlerin yadigarları olan cami ve medreseleri ahır haline getirdikten sonra, insanların meskenlerine hücum edildi. "[185]

Bu elim hadise İstanbul'da duyulunca, Bağdad'ın geri alınması için bizzat IV. Murad ordusunun başında olarak sefere çıkıp İran şahını yenerek Bağdad'ı geri aldı.[186]

---

[181]A.g.e., vrk.38b,39a.
[182]A.g.e., vrk.52b,53a.
[183]A.g.e., vrk.70b,71b,72a.
[184]A.g.e., vrk.95a.
[185]A.g.e., vrk.96a,b.
[186]A.g.e., vrk.104b.

6. TÖRENLER

Müellif Pâdişâh değişikliklerinde, şehzâdelerin doğumlarında, sünnet edilmelerinde, yabancı devletlerden gelen elçilerin karşılanış ve uğurlanışlarında ve yeni fethedilen yerlerle ilgili törenlerin yapılmasına devlet merkezinde riâyet edildiği gibi, Osmanlı Devleti'nin büyük eyâletlerinden biri olan Bağdad'ta da bu törenlerin yapıldığını ifade etmektedir. Mesela: Hanya kalesinin fethedilmesinden sonra, Bağdad'ta da gereken törenlerin yapıldığını şu şekilde anlatır: "Kaptan Yusuf Paşa, 1055/1645 Girit adasındaki Hanya kalesini fethedince müslümanlar tören yapmışlardır"[187]

" Deli Hüseyin Paşa'nın Girit adasındaki Resmo kalesini fethetmesinin haberi Bağdad'a ulaşınca müslümanlar çok sevinmiş ve zafer şenliği düzenlemişlerdir."[188]

Varad Kalesinin fethinden sonraki törenleri şöyle anlatır:

"Serdar Ali Paşa'nın 1070/1659 yılında Varad Kalesini fethettiğinin haberi Bağdad'a ulaşınca halk çok sevinmiş, üç gün üç gece şenlik yapılmıştır."[189]

Uyvar Kalesinin fethedilmesinden sonraki törenleri şöyle anlatır:

"Uyvar Kalesi, Allah'ın yardımıyla 1074/1663'te fethiyle beraber küffarın oniki kalesini yakılıp tahrip edilerek içlerindeki cephanenin Devlet-i Âli'ye nasip olması haberi Bağdad'a ulaşınca emr-i ali gereğince tören icra edildi."[190]

Çehrin Kalesi fethedildikten sonra yapılan törenleri şöylece nazara vermektedir:

"Vezîr-i Azam Mustafa Paşa'nın gayreti Allah'ın yardımıyla Çehrin Kalesi 1089/1678'de fethedilip fakat elde tutulması faydasız ve zor olduğundan tam bir galibiyetle geri dönüldüğünün haberi Bağdad'a ulaşınca çok sevinilmiş ve tören yapılmıştır."[191]

Şehzâde Mustafa Han'ın doğumunda, Bağdad'ta yapılan törenleri ise şu şekilde anlatmaktadır:"Panbuk Mustafa Paşa, Erzurum Valiliğinden sonra Bağdad Valiliğine atanmasının ardından Şehzâde Mustafa'nın doğum haberi Bağdad'a ulaşınca halk fermân gereği yedi gün yedi gece şenlik yapıp sevinmiştir. Abdi Ağa Şehzâde'nin doğumuna "İz ile bir nur geldi sâye-i Rahman'dan" mısrai ile târih düşürmüştür."[192]

---

[187]A.g.e., vrk. 108a.
[188]A.g.e., vrk. 109a.
[189]A.g.e., vrk. 123., 124a.
[190]A.g.e., vrk.125a.
[191]A.g.e., vrk.140b,141a.
[192]A.g.e., vrk. 125a,b.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. BU ÇALIŞMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON ESASLARI

Nazmî-Zâde'nin Gülşen-i Hulefâ isimli eserinin gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki kütüphanelerde bir çok yazma ve matbu nüshası bulunmaktadır. Ancak ulaşabilen nüshalar üzerinde yapılan incelemelerde, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu 595 nolu nüshanın diğer nüshalara göre daha tam ve detaylı olduğu tespit edildiğinden bu nüsha esas alınıp yine bu nüshaya yakın olan İstanbul Üniversitesi T.Y. 6076 ve 3525 nolu nüshalarla karşılaştırıldı. Bu iki nüsha da, aynı kütüphanede olduğu için 6076 nolu nüshaya "A" ve 3525 nolu nüshaya "B" simgesi verildi. Nüshaları birbiriyle karşılaştırırken, esas nüsha olarak kabul edilen nüshada olduğu halde diğer nüshaların birinde veya ikisinde eksikse A: dest-i bürd-i.. eksik, B: taḫt eksik veya A,B: ḫaşları eksik şeklinde; eğer A veya B nüshasında fazla bir bilgi varsa A: Saltanat-ı Yakub fazla, B nüshasında fazla bir bilgi varsa B: merkum fazla fazlalık her iki nüshada ise A,B: Hafız-ı Şirazî fazla şeklinde dipnotta belirtildi. Şayet kelime veya cümlelerde farklılık varsa bu farkları A: Seyahat, B: siyaset, A,B: Azerbaycan şeklinde belirtildi.

Metnin transkripsiyonu yapılırken tam transkripsiyon uygulandı. Bütün harflerin yazılış ve okunuşlarıyla aynen transkripsiyonunu verdik. Transkripsiyonda "İslâm Ansiklopedisi" transkripsiyon cetveli esas alındı. Bu cetvel araştırmamızın ilgili yerinde verilecektir. Okunamayan kelimeler (...), şüpheli okunan kelimelerin ise hemen yanına (?) işareti konuldu.

Metnin başlıklarını kendi arasında numaralandırarak ana başlık ve alt başlıklara ayrılarak verildi. Metinde geçen ayet-i kerîmelerin ve hadîs-i şerîflerin anlamlarını ve ayet-i kerîmelerin Kur'an-ı Kerîm-in hangi suresinde ve kaçıncı ayeti olduğu ve hadîs-i şerîflerin geçtiği kaynaklar ve hadîs numaraları dipnotta gösterildi. Metinde geçen Arapça ve Farsça ibare ve şiirlerin anlamları dipnotta verildi. Metindeki Hicrî târihlerin Milâdî karşılıkları ise hemen yanına ilave edildi.

2. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	: a,â,,A,Â	ش	: ş, Ş
اَاِاُ	: a,e,ı,i,u,ü,A,E,I,İ,U,Ü	ص	: ṣ, Ṣ
ء	: ʾ	ض	: ḍ, ż, Ż, Ḍ
ب	: b,B	ط	: ṭ, Ṭ
پ	: p,P	ظ	: ẓ, Ẓ
ت	: t,T	ع	: ʿ
ث	: s̲,S̲	غ	: ġ,Ġ
ج	: c,C	ف	: f, F
چ	: ç, Ç	ق	: ḳ, Ḳ
ح	: ḥ, Ḥ	ك	: k, g, K, G
خ	: ẖ, H̱	گ	: ṇ̃, ṇ̃
د	: d, D	ل	: l, L
ذ	: z̲, Z̲	م	: m, M
ر	: r, R	ن	: n, N
ز	: z, Z	وٗ	: v, V (o, ö, u, ü,û)
ژ	: j, J	ه	: h, H (a,e)
س	: s, S	ىٔي	: y,Y (ı, i, î)

3. METİN İÇİNDEKİLER

4.METİN 87
BİSMİLLAHİRRAḤMANİRRAḤÎM VE BİHİ NESTEʿÎN 87
TARÎḪ-İ GÜLŞEN-İ ḪULEFA 93
1.TAFṢÎL-İ AḤVAL-İ ÂL-İ ʿABBAS VE ḪİLÂFET-İ ʿABDULLAH SEFFAḤ VE İNḲİRAŻ-I DEVLET-İ BEN-İ ÜMEYYE 95
2.ḪİLÂFET-İ EB-U CAʿFER MANṢÛR-BİLLAH 99
2.1.Tafṣîl-i Ḳatl-i Eb-u Müslim 99
3.ḪİLÂFET-İ MUḤAMMED EL-MEHDÎ İBNİ'L-MANṢÛR EL-ʿABBÂSÎ 110
4.HİLÂFET-İ MUSA EL- HADİ İBN-İ MUḤAMMED EL- MEHDİ EL-ABBASÎ 112
5.Ḫilâfet Harun Reşîd İbn-i Mehdi 114
6.ḪİLÂFET-İ MUḤAMMED EMİN BİN HARUN ER-REŞÎD 117
7.ḪİLÂFET-İ ʿABDULLAH EL-MEMUN İBN-İ HARUN ER-REŞÎD 119
7.1.Ẓuhûr-ı Devlet-i Âl-i Ṭahir 124
8.ḪİLÂFET-İ MUḤAMMED EL-MUʿTAṢIM BİN HARUN 126
9.ḪİLÂFET-İ EL-VAṢIḲ BİLLAH HARUN BİN MUʿTAṢIM 128
10.ḪİLÂFET-İ EL-MÜTEVEKKİL ʿALELLAH CAʿFER BİN EL-MUʿTAṢIM 129
11.ḪİLÂFET-İ MÜNTAṢIRBİLLAH EBU CAʿFER MUḤAMMED EL-MÜTEVEKKİL 132
12.ḪİLÂFET-İ MÜSTEʿÎN BİLLAH AḤMED BİN MUḤAMMED EL-MUʿTAṢIM 133
13.HİLÂFET-İ EL-MUʿTİZ BİLLAH MUḤAMMED ve ḲÎLE ZÜBEYR İBN-İ EL-MÜTEVEKKİL BİLLAH 135
14.ḪİLÂFET-İ EL-MÜHTEDİ BİLLAH MUḤAMMED BİN EL-VAṢIḲ 138
15.ḪİLÂFET-İ EL-MUʿTEMİD BİʿAVNİLLAH AḤMED BİN CAʿFER EL-MÜTEVEKKİL 138
15.1.İbtidâ-i Ẓuhûr-İ Devlet-i Sebüktekiniyân 143
16.TAFṢÎL-İ VEḲÂYİʿ-İ ḪİLÂFET-İ MUʿTEŻİD AḤMED BİN MUVAFFAḲ ṬALḤA BİN MÜTEVEKKİL 144
17.ḪİLÂFET-İ EL-MÜKTEFÎ BİLLAH ʿALİ BİN MUʿTEŻİD 147
18.HİLÂFET-İ EL-MUḲTEDİR BİLLAH EBU'L-FAŻL CAʿFER BİN AḤMED EL-MUʿTEŻİD 148

19.ḪİLÂFET-İ EL-ḲAHİR BİLLAH EB-U MANṢÛR MUḤAMMED BİN EL-MUᶜTEŻİD AḤMED 151
19.1.Rüknüddevle Ḥasan Bin Büveyh 153
19.2.Muᶜizzüddevle Ahmed Büveyh 153
19.3.ᶜAdüdüddevle Eb-u Şucaᶜ İbn-i Rükniddevle 153
19.4.Müeyyidüddevle İbn-i Naṣr Büveyhi İbn-i Rükneddîn Ed-Devle 154
19.5.Faḫrüddevle ᶜAli Bin Rüknüdddevle Ḥasan 154
19.6.Mecdüddevle Eb-u Ṭalib Rüstem Bin Faḫrüddevle 155
19.7.Şerefüddevle Ebü'l-Faris Şerzîl Bin ᶜAḍudüddevle 155
19.8.Bahaüddevle Eb-u Naṣr Bin ᶜAḍûdüddevle 156
19.9.Sulṭanüddevle Eb-u Şucaᶜ Bin Bahaüddevle 156
19.10.Şerefüddevle Eb-u ᶜAli Ḥasan Bin Bahaüddevle 156
19.11.Celâlüddevle Eb-u Ṭahir Fîrûz 156
19.12.ᶜİmadüddinullah ᶜİzzü'l-mulûk Merzbân Bin Sulṭanüddevle 157
19.13.El-Melik Er-Raḥim'i Eb-u Manṣûr Fîrûz Ḫusrev Bin ᶜİmadüddinillah 157
19.14.El-Melik Eb-u Manṣûr Bin ᶜİmad Li-Dînillah 157
20.ḪİLAFET-İ ER-RAḌİ BİLLAH EBÜ'L-ᶜABBAS MUḤAMMED BİN CAᶜFER EL-MUḲTEDİR 158
21.ḪİLÂFET-İ EL-MÜTTEḲÎ BİLLAH EB-U İSḤAḲ İBRAHÎM BİN EL-MUḲTEDİR 159
22.ḪİLÂFET-İ EL-MÜSTEKFİ BİLLAH ᶜABDULLAH EBÜ'L-ḲASIM BİN EL-MÜSTEKFİ 161
23.ḪİLÂFET-İ EL-MUṬÎᶜ BİLLAH EBÜ'L-ḲASIM FAŻL İBN-İ MUḲTEDİR 162
24.ḪİLÂFET-İ EṬ-ṬABİᶜ BİLLAH EB-U BEKİR ᶜABDÜLKERÎM İBN-İ MUṬÎᶜ (37b). 163
25.ḪİLÂFET-İ EL-ḲADİR BİLLAH EBÜ'L-ᶜABBAS AḤMED BİN İSḤAḲ İBNİ'L-MUḲTEDİR 164
26.ḪİLÂFET-İ EL-ḲAYİM Bİ-EMRİLLAH ᶜABDULLAH BİN AḤMED EL-ḲADİR BİLLAH 165
26.1.Tafṣîl-i Aḥval-ı Selâṭîn-i Selâçika 167
26.1.1.Tuğrul Beg İbn-i Mikâil Bin Selçûk 168
26.1.2.Alparslan Bin Selçûk İbn-i Mikâil 168
26.1.3.Melikşah İbn-i Alparslan 170

26.2.Ẕikr-i Atebegân-i Muṣul 171
26.2.1.Seyfüddîn Ġazî İbn-i ʿİmadüddîn Zengî 172
26.1.4.Tuğul Bin Maḥmud Bin Melikşah-ı Selçûkî 174
26.1.5.Mesʿud Bin Muḥammed Bin Melikşah 174
26.1.6.Melikşah Bin Maḥmud Bin Muḥammed Selçûkî 175
26.1.7.Muḥammed Bin Maḥmud Bin Muḥammed Selçûkî 175
26.1.8.Süleyman Şah Bin Muḥammed Melikşah Selçûkî 175
26.1.9.Arslan Bin Tuğrul Bin Muḥammed Selçûkî 175
26.1.10.Tuğrul Bin Arslan Bin Tuğrul Selçûkî 176
27.ḪİLÂFET-İ EL-MUḲTEDİR BİLLAH ʿABDULLAH BİN AḤMED BİN EL-ḲAİM . 177
28.ḪİLÂFET-İ EL-MUSTAẔHİR BİLLAH EBÜ'L-ʿABBAS AḤMED BİN EL-MUḲTEDİ 178
29.ḪİLÂFET-İ EL-MÜSTERŞİD BİLLAH EB-U MANṢÛR FAŻL BİN MÜSTAẔHİR . 179
30.ḪİLÂFET-İ ER-RAŞİD BİLLAH EBÜ'L-CAFER EL-MANṢÛR BİN MÜSTERŞİD. 181
31.ḪİLÂFET-İ EL-MUḲTEFİ Lİ-EMRİLLAH EBÜ'L-ʿABDULLAH MUḤAMMED BİN EL-MÜSTAẔHİR 182
32.ḪİLÂFET-İ MÜSTENCİD BİLLAH EBÜ'L-MÜẔAFFER YUSUF BİN MUḤAMMED EL-MUḲTEFİ 183
33.ḪİLÂFET-İ EL-MÜSTEŻÎ Bİ-NURİLLAH ḤASAN BİN MÜSTENCİD 184
33.1.Melik El-ʿAzîz ʿİmadüddîn 186
33.2.Muḥammed El-Manṣûr Bin Melik El-ʿAzîz ʿİmadüddîn 186
33.3.Melik El-Kâmil Naṣirüddîn 186
33.4.El-Melikü'l-ʿAdilü'ṣ-Ṣaġîr Eb-u Bekir 186
34.ḪİLÂFET-İ NAṢİR Lİ-DÎNİLLAH EBÜ'L-ʿABBAS AḤMED BİN ḤASAN EL-MÜSTEŻÎ EL-ʿABBAS 187
35.ḪİLÂFET-İ EẔ-ẔAHİR Bİ-EMRİLLAH EB-U NAṢR MUḤAMMED BİN EN-NAṢIR Lİ-DÎNİLLAH 189
36.ḪİLÂFET-İ EL-MUSTENṢIR BİLLAH MANṢÛR BİN MUḤAMMED EẔ-ẔAHİR .. 190
37.ḪİLÂFET-İ EL-MUSTAʿṢIM BİLLAH EB-U AḤMED ʿABDULLAH BİN EL-MÜSTANṢIR BİLLAH 191
37.1.Faṣl-ı Ḥudûṯ-ı Vaḳıʿâ-i Baġdad Bi-Rivâyet-i Tarîḫ-i Vaṣṣaf 198

37.2.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Âl-i Hulâgu ve Cengiz Der-Baġdad 212
37.2.1.Ḥukûmet-i Baydu Ḫan İbn-i Turfay Bin Hülâgu 216
37.2.2.Ẕikr-i Ḥukûmet-i İlḫaniyân 224
37.3.Ẕikr-i Ameden-i Timur ve Ḥukûmet-i O Der-Baġdad 228
37.3.1.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Karakoyunlu Kara Yusuf 233
37.4.Ẕikr-i Salṭanat-ı Akkoyunlı Ebü'n-Naṣr Ḥasan Beg Bin ʿAli Beg Bin Kara ʿOs̱man 237
38.ẔUHÛR-I ŞAH İSMAʿİL BİN ḤAYDAR 240
39.ẔİKR-İ ḤUKÛMET-İ ẔULFİḲAR 246
40.ẔİKR-İ ÂMEDEN-İ SULṬAN SÜLEYMAN Bİ-BAĠDAD VE TAFṢÎL-İ NESEB-İ VE'L-ḤASEB-İ ÂL-İ ʿOS̱MAN 248
40.1.Culûs-ı Orḫan Ġazi 251
40.2.Culûs-ı Sulṭan Murad 251
40.3.Culûs-ı Sulṭan Bâyezîd 252
40.4.Salṭanat-ı Çelebî Sulṭan Mehmed 253
40.5.Salṭanat-ı Sulṭan Murad 254
40.6.Salṭanat-ı Ebü'l-feṭḥ Sulṭan Mehmed 255
40.7.Culûs-ı Sulṭan Bâyezîd-i Ş̱âni 256
40.8.Culûs-ı Sulṭan Selim 257
40.9.Culûs-ı Sulṭan Süleyman 258
40.9.1.Feṭḥ-i Baġdad Ba-Teveccüh-i Sulṭan Süleyman 260
40.9.2.Sefer-i Ayas Paşa Bi-Baṣra 262
40.9.3.Serdâr-ı ʿOs̱man Paşa Bi-Şehr-i Zor 265
40.9.4.Reften-i Valî-i Baġdad Muḥammed Paşa bi-feṭḥ-i Şehr-i Zor 266
40.10.Salṭanat-ı Sulṭan Murad-ı Ş̱aliş̱ 269
40.10.1.Culûs-ı İsmaʿîl Mirza Şah-ı ʿAcem 269
40.10.2.Culûs-ı Şah-ı ʿAcem Muḥammed Ḫuda-bende 270
40.10.3.Culûs-ı Şah-ı ʿAcem ʿAbbas 271
40.11.Salṭanat-ı Sulṭan Muḥammed Ḫan 272
40.12.Salṭanat-ı Sulṭan Aḥmed Ḫan 273
40.13.Culûs-ı Sulṭan ʿOs̱man 275
40.13.1.Ḫurûc-ı Bekir Subaşı Der-Baġdad 275

40.13.2.Der-Ẕikr-i Ġala-i ᶜAẓîme Der-Baġdad.....280
40.13.4.Ẕikr-i Sefer-i Sulṭan ᶜOṣman ber Kefere-i Ḥutûn.....281
40.14.Culûs-ı Sulṭan Muṣṭafa Nar-ı Diger.....282
40.15.Ẕikr-i Culûs-ı Sulṭan Murad.....283
40.15.1.Ẕikr-i Ameden-i Ḥafıẓ Aḥmed Paşa Bi-Baġdad.....283
40.15.2.Ẕikr-i feristaden-i Bekir Subaşı Mefâtiḥ-i Ḳalᶜa-i Baġdad bi-Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas 287
40.15.3.Ameden-i Şah ᶜAbbas bi-Baġdad.....288
40.15.4.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Ṣafî Ḳuli Ḫan der-Baġdad ve ameden-i Vezîr Aḥmed Paşa...293
40.15.5.Culûs-ı Şah Ṣafî.....297
40.15.6.Ameden-i Ḫusrev Paşa bi-Baġdad.....297
40.15.7.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Bektaş Ḫan der-Baġdad.....302
40.15.8.Feṭḥ-i Ḳalᶜa-i Revan.....303
40.15.9.Ameden-i Sulṭan Murad bi-Baġdad ve teshîr-kerden-i ḳalᶜa-i mezbûre.....304
40.15.10.Ḥukûmet-i Ḥüseyin Paşa.....309
40.15.11.Ḥukûmet-i El-Vezîr Derviş Muḥammed Paşa.....310
40.16.Culûs-ı Sulṭan İbrahîm.....312
40.16.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḥasan Paşa bar-i digerest.....313
40.16.2.Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas Şafî.....314
40.16.3.Ḥukûmet-i El-Vezîr Deli Ḥüseyin Paşa.....314
40.16.4.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muḥammed Paşa.....315
40.16.5.Ḥukûmet-i El-Vezîr Musa Paşa.....315
40.16.5.Feṭḥ-i Yanya Der-Girid.....316
40.16.6.Ḥukûmet-i El-Vezîr İbrahîm Paşa.....317
40.16.8.Ḥukûmet-i El-Vezîr Musa Paşa.....318
40.17.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr Melik Aḥmed Paşa.....320
40.17.2.Ḥukûmet-i El-Vezîr Arslan Paşa.....321
40.17.3.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḥüseyin Paşa.....322
40.17.4.Ḥukûmet-i El-Vezîr Kara Mustafa Paşa.....323
40.17.5.Ḥukûmet-i El-Vezîr Murteża Paşa.....324
40.17.6.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muḥammed Paşa.....330

40.17.7.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḫaṣekî Muḥammed Paşa 332
40.17.8.Ḥukûmet-i Ṣaniye Murtaża Paşa 341
40.17.9.Feṯḥ-i Ḳalʿa-i Verad 345
40.17.10.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḳanbur Muṣṭafa Paşa 346
40.17.12.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa 348
40.17.13.Velâdet-i Şehzâde-i Civanbaḫt Sulṭan Muṣṭafa Ḫan 349
40.17.14.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa 350
40.17.15.Ḥukûmet-i El-Vezîr İbrahîm Paşa 351
40.17.16.Culûs-ı Şah-ı ʿAcem Süleyman 357
40.17.17.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa 357
40.17.19.Ḥukûmeti El-Vezîr Ḥüseyin Paşa 367
40.17.20.Velâdet-i Şehzâde Sulṭan Aḥmed 369
40.17.21.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿAbdurraḥman Paşa 371
40.17.22.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḳaplan Muṣṭafa Paşa 373
40.17.23.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿÖmer Paşa 375
40.17.24.Ḥukûmet-i El-Vezîr İbrahîm Paşa 377
40.17.25.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿÖmer Paşa 379
40.17.26.Ḥukûmet-i El-Vezîr Aḥmed Paşa 380
40.18.Culûs-ı Sulṭan Süleyman Ḫan 380
40.18.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿÖmer Paşa Ṣalişen 382
40.18.2.Ẕikr-i Vaḳʿa-i Sefer-i Bec 385
40.20.Culûs-ı Sulṭan Aḥmed Ḫan 403
40.20.21.Ḥukûmet-i Bazirgân Aḥmed Paşa 404
40.20.22.Ḥukûmet-i Aḥmed Paşa Keṯḫuda-yı ʿÖmer Paşa 404
40.21.Culûs-ı Sulṭan Muṣṭafa 405
40.21.1.Ḥukûmet-i ʿAli Paşa 406
40.21.2.Velâdet-i Sulṭan Maḥmud 406
40.22.Culûs-ı Sulṭan Aḥmed Ḫan 464
40.22.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿAli Paşa nevbet-i diğer 465
40.22.2.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḥasan Paşa 465

4.METİN

BİSMİLLAHİRRAḤMANİRRAḤİM VE BİHİ NESTEᶜİN

Meḥâmid-i zakiyyat ol mebdeᶜ-i kâinat ve mucid-i maṣnuᶜat Cenâbınıñ itḥaf-kerde-i muᶜalla saḥa-i taḳdisi olmağla şayan ve ḥaḳîḳdir ki ṣaḥâif-i mükevvenat nikâşte-i ḳalem-i ibdaᶜı ve ᶜizzet ve seᶜâdet-i dareyn destiyarî-i ᶜinâyet ve tevfîḳi ve ẕillet ve geda-yı ḥukm-i Divânḫane-i ḳaża ve ḳader idügün "Kulillahümme malikü'l-mülki tüʾti'l-mülke men teşâ ve tenziᶜü'l-mülke mimmen teşâ ve tuᶜizzu men teşâu ve tuẕillu men teşâʾ bi-yedike'l-ḫayr inneke ᶜala kull-i şeyʾin ḳadîr" [193]kelâm-ı mecîdi ile başıra-i kelîlei enẓara tûtiyen-say-ı tenvîr ve teḥdîd kılınmışdır. Ṣalavât-ı namiyât ve teḥiyyât-ı fayiḥat ol-ḫulaṣa-i mevcudat ve nuḳave-i mümkinat Cenâbınıñ ḥavż-ı mevrid-i dıl-teşnegân-ı ümmet ve menbaᶜ-ı zülâl-ı feyyaż-ı feyż-i şefâᶜat olan ḫâk-ı pâk-ı şikestaniye şayân-ı iblaġ ve ihdadır ki vucûd-ı şerîfi baᶜîṣ-i tertîb-i muḳaddemat-ı maṣnûᶜat ve Ẕât-ı Ḳudsiyü'ṣ-ṣıfatı sebeb-i terkîb-i besâyiṭ ve mürekkebatdır. Ve terḍîhi ve teᶜẓîmat-ı ṣafiyat ḥumat-ı dîn-i mübîn ve hedat-ı rah-ı yaḳîn nucûmü'z-zahirat âl ve aṣḥab ve etbaᶜına revâdır ki saᶜy ve himmetleri muteḥayyir-i mandegân dîcevr-i ḥayrete necm-i hidâyet ve ġubâr-ı semend-i cihad-pîşeleri mücahidân-ı ṣamîmü'l-ictidahın tûtiyay-ı başîretleridir.

Emma baᶜd sebeb-i taḥrîr-i kitâb-ı mişkîn-niḳab oldur ki Cenâb-ı nesḳ-i saz-ı kârgah-ı cihân ve şiraze-bend-i nekît-i asuman celle şânehu ve ᶜamme nevâlehu ḥażretleri iḳtiża-yı ḥikmet-i ᶜaliyye ve sebḳ-i ᶜİnâyet-i Ezeliye ile tecdîd-i ḳavâᶜid-i dîn-i mübîn ve iḥya-yı sünen-i Faḫrü'l-ᶜâlemîn içün ᶜala vafḳi'l-âde esbâb-ı ḫayr ve ṣalaḥı amâde kılub vaḳta ki nevbet-i ḫilâfet rûz-i efzûn-ı ᶜOsmanî ve ᶜaṭiyye-i ṣaḥib-kıran-ı devr ve zaman ṭılsım-ı ḫayme-i emn ve emân ḳamiᶜü'r-rafż ve'ṭ-ṭuġyan fatiḥ-i memâlik-i İran maẓhar-ı teʾyidat-ı Ḥay ve Ḳayyûm mevla mulûkü'l-ᶜArab ve'l-ᶜAcem ve'r-Rum elâ ve huve's-sulṭanü'l-eᶜẓam ibn-i sulṭanü'l-muᶜaẓẓam ebü'l-futûḥ ve'l-meġâzi Es-sulṭanü'l-Ġazi Aḥmed Ḫan eyyedallahü'l-Melikü'l-Mennan Ḥażretleriniñ şeref-minnet-yâb-ı devletleri olmak muḳadder ve müyesser oldı. ᶜAḥd-i meymenet-meʾnûslerinde pirâye-i kitâbe-i rûzigar olmağa şayân nice meᶜâli-i umûr-ı meṣaliḥ-i cumhûr peya-pey cilve-ger-i mücella-yı ẓuhûr olub naẓm-ı sinîn der-intiẓam (1b) Hicret-i Nebeviye yüzkırkbir (141/758)ḥaddine vaṣıl ve ᶜahd-i ḫilâfet-i ᶜaleyhi yigirmialtı seneye

---

[193] "Ey Muhammed, deki; mülkün sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu Sen, her şeye Kadirsin" Kurʾan-ı Kerîm ,Âl-iᶜ İmran:26.

mutevaşıl oldukda erḳan-i eʿmal-i ḥusn-iştimal olan şahid-i nev-resîd ṣanayiʿ-i ṭabʿ-ı ʿâlem-i miṯalden munişşa-i ẓuhûrda ṭırazende-i ḥille-i vucûd ile ḫaramide olarak ʿarżı dîdar eyledi.

Pes bu fenn-i bedîʿü'l-ġavr ve ʿacîbü'ṭ-ṭavr ile tekṯîr-i kütüb ve iḥya-yı meʿârif ve funûn ve zümre-i ṭalebe-i ʿulûm bu yüzden şâd ve mesrûr buyurulmak himmetine iltifat ricasıyla ḥâlâ Devlet-i ʿAliyye-i ebed-istimrarda teşrif-saz-ı maḳam-ı ṣadaret-i ʿuẓma sâye-endâz-ı mesned-i vekâlet-i kübra vezîr-i pür-ceyş fıṭnat-müşîr ʿâli-himmet-yâb-ı medâyin-i elṭaf ve kerem damad-ı şehriyarî-i muʿaẓẓam eʿnî ber-Ḥażret-i İbrahim Paşa tesserallahu ma yerûmu vema yeşâu Ḥażretleriniñ pişigah-ı mekârim-i destigahlarına ʿarż-ı ḥal olundukda netayic-i efkâr-ı işâbet-şiʿarları ve tefariʿ-i arâ-yı memleket-ârâları muḳterin-i ṣalaḥ-ı ʿâlem ve muteḍammin-i niẓam-ı eḥval-i ümem olub bu fenn-i müfîdiñ ḥuṣûlüne raġbet ve zümre-i muvaḥḥidîne bu ṭarîḳ ile imdâd ve iʿânet lazime-i ẕimmet-i ʿulûhiyyet ve mühimme-i selâṭîn-i devlet idügi ʿalem-i âlem-şümüllerinde ẓahir olmağla hemandem ʿuḳala-yı ülü'l-ebṣar ve fużala-yı ẕevi'l-efkâr ile ʿacale-i eḳdaḥ-ı muşâvere ve müdebbiran-ı işabet-âyin-i devlet ile feṯḥ-i bab-ı muḥâvere buyurub bu emr-i ẕî-şanıñ esas ve mebnası ḳavaʿîd-i Şerʿ-i Mübîn-i rasiḫatü'l-bünyana taṯbîḳ ve tevfîḳ ile teʾsîs ve teşdîd kılınmak reʾy-i zerrîn-i ṣavab-didileri buyurulmağla ḥala müteʿahhid-i emânet-i kübra fermân-ferma-yı mesned-i fetva ʿuḳde-i keşşaf-ı müşkilat-ı ḫalḳ-ı ʿâlem Şeyḫ-i meşâyiḫ-i ümem ʿAllame-i ʿaṣr Ferîd-i dehr Mevlana ʿAbdullah Efendi Ḥażretlerinden istifta olunub eşref-i mesaʿi ve aḥsen-i ṣanayiʿ olmağla menâfiʿ-i ʿammeyi müteḍammın bir fen-i müfîd olduğun işʿar ve ḳalem-i muʿciz-raḳam ḥikmet emîrleriyle ifta ve beyan buyurmalarıyla mucebince ʿamel olunmak babında cânib-i Aehriyar-ı ʿÂlem-penâhiden ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûn şeref-yafte-i ṣudûr-ı meymenet vurûduyla zaman-ı ḳiyâmete degin ʿunvan-ı mufaḫaret ve elsine-i ʿâlemde ẕikr-i bi'l-cemîle vesilesiz defter-i meâṯir-i maḥammedleri buyuruldı. Binâen-ʿala-ẕâlik bu ṭabʿ-ı maṭbuʿ ve resm-i merġûbuñ aġûẕec-i vucûdı ve numûne-i ẓuhûrı olmağ içün aḳdem-i mebadî-i funûn-ı ʿârabiyyat ve ʿunvan-ı ʿulûm-ı Şerîʿat olan fenn-i lüġat ile ibtida münasib görülüb kütüb-ı lüġat meyânında Ṣıḥaḥ-ı Cevheri tercümesi olan Van Ḳulı nam kitâbıñ cevdet ve nedreti ve ṭullab-ı ʿulûmuñ raġbeti ve taḥṣiliniñ ʿusreti muḳarrer olmağla (2a) ṭabʿ ve resmine mubâşeret olunub ʿavn-ı ʿinâyet-i Cenâb-ı Ḥaḳ ile itmamı maḳdûr ve bu nusḫa-i nefîseniñ ḫitamı aḥsen-i vecihle müyesser oldı. Feʿala hâẕâ heman mebadî-i mübâşeretde ebvâb-ı elṭaf-ı ʿAliyye-i Şehriyari küşâde ve ḫavan-ı himmet iksîr-i teʾsîr-i Ḫusrevânidir. Heme cañişde kılunub bevâdî-i saʿy ve ṭalebde çist ve cû ile dil-teşnegân-ı ʿulûm ve meʿârif ve ṣaḥra-yı ced ve küştîde tek ve pû birle

ṭalebkârân-ı feżayil ve ḥaḳayiḳ olan erbâb-ı istiʿdata tevfîr-i lüġat ile püsyar-âraste-ḫavan-ı ber-ʿâli-simaṭ düşündı. İṡre-ẕa ḫaṭṭ-ı humâyûn ve işaret-i ʿâliyye-birle kitâb-ı mezbûruñ taṣḥiḥine meʾmûr olan fużalanıñ taṣḥîḥ ve tenḳihine iştiġalleri eṡnada Kâtib Çelebî merḥûmuñ Tuḥfetü'l-kibar fî-Esfari'l-biḥar nam kitâb-ı nefîsi rah-ı cihad saliklerinıñ berren ve baḥren reh-numâsı ve meydân-ı ġaza şirleriniñ pisvası olmağla nusḫası tevfîr olunub esbâb-ı cinîş-i cihad besṭ ve temhîd ve zümre-i erbâb-ı cihadıñ suyûf-ı ʿazîmeti taḥdîd olundı.

Baʿde-ẕâlik Tercüme-i Tarîḫ-i Siyaḥ Der-Beyan-ı Ẓuhûr-ı Afġaniyân ve Sebeb-i İnhidam-ı Bina-i Devlet-i Şahân-ı Ṣofiyân nam kitâb-ı ʿibret-numanıñ tevfîr ve teksîriyle ḳulûb-ı ûlü'l-efham îḳaẓ ve dîde-i ẕevî'l-ebṣar keḥl-i veḳayiʿ nadiresiyle iktiḥal olundı.

Baʿde-ẕâlik biḍaʿat-i kem-nişabı beẕl ile ḫidmet ve ʿubûdiyet-i lazime-i bendegân-ı ṣadaḳat-endîşân olmak fikriyle yine semend-i himmet-i ḥaḳîraneye taziyâne-i ġayret-i sevḳ-i şevḳ virüb Tarîḫ-i Hicretiñ tokuzyüzüç (903/1497) senesinde ẓuhûr iden Yeñi Dünya eḥvalini ve elli sene murûruna degin feṭḥ ve keşfinde vuḳuʿ bulan veḳayiʿi müştemil olub yine ḳarn-ı meẕkûr fużelâsından baʿżı fażılıñ merḥûm ve mafûrun-lehu Sulṭan Murad Ḫan İbn-i Sulṭan Selim Ḫan namına teʾlîf ve Ḥadîṡ-i Nev namıyla müsemma kılduġı Hind-i Ġarbî Tarîḫi evvel-i emrinişden (?) bu ana gelince miṡli sebḳat itmemiş umûr-ı ʿacîbeyi ḥavi ve ol-ḳaṭrıñ ẓuhûruñ ve ʿacâyib-i eḥvalin ve ġarâyib-i eşkâlin muḥtevi olub bu Barigâh-ı İlâhi ve kârgâh-ı nâ-mütenahîde la-yuḥṣa vela-yuʿad deḳayiḳ-i esrar ve ḥaḳayiḳ-i evḍaʿ ve eṭvar müşahedesinde bir mirʾat-ı mücella olmağla ḥaḳḳan ki ol-mebdeʿ-i bedâyiʿü'ṣ-ṣanayiʿ Cenâb-ı Hakîm-i Ḫallaḳıñ kemâl-i ḳudretiñ taḥḳîḳ ve âyât-ı ḥikmetini taṣdîḳ idüb saḥe-i semaḥatiniñ kemâl-i siʿasini ifade ve müstemʿan-ı semʿ-i ʿibretiñ imanını ziyâde ve erbâb-ı cihadıñ suyûf-ı himmet ve şimşîr-i ʿazîmetleri taḥdîd ve aṣḥâb-ı (2b) iʿtiḳadıñ ḥuṣûl-ı iʿtimadını teʾkîd ve teşdîd ider bir kitâb-ı müsteṭab-ı ʿibret-nişab olmağla ʿibârat ve eşkâliyle ṭabʿ ve temṡîl olundı.

Baʿde-ẕâlik ʿaḳıl ve idrakin meydanıñ farisleri ve feżâil ve meʿarif-iktisabıñ mümârisleri fenn-i muḥaḍaratıñ fevâidi bî-ḥisab idügünde ittifaḳ idüb ʿİlim Tarîḫinden seʿâdet-i sermediyeniñ esbâbı istiḥṣal ve tetebbuʿ-i eḫbar ve istiḳṣâ-i âṡâr mûcib-i kemâlat ve baʿîṡ-i fevz ve necat olub bu ʿilmiñ aşinaları eḥval-i ʿâleme ve keyfiyât-ı eṭvar-ı ümeme vaḳıf olmağla tertîb-i muḳaddemat ve tensîḳ-i vâridât-ı evḳat ve tehẕîb-i aḫlaḳ ve ṣıfatda minhec-i ḳavîm ve midrev-i müsteḳîm üzerine sülûk ile eʿmal ve efʿalde ve mebdeʾ ve meʿâdda seʿâdet-mend olurlar. Fi'l-vaḳiʿ maʿrifet-i tarîḫ muṭlaḳa ʿaḳlı ziyâde idüb tedbîri dürüst ve fikri metîn ve ʿazîmeti muḥkem ve inḳibaż ve inbisaṭ vaḳitlerinde ṣaḥibini televvün ve ıżṭırab ve teʾṡîr ve

infiʿalden ṣiyânet ile şiddetlere ṣabr ve taḥammül virüb muʿaẓẓamat-ı umûrda himmeti ʿâli ve ḳalbi ḳavi ve müşkilleri âsan idüb esâṭîn-i devlet olan mülûk ve selâṭîn ve müdebbiran-ı mülk ve millet olan vüzera ve vükela ve erkân ve ricalı menâḳib-i selefe ve eḥvâl-i ʿâleme dâna ve aşina kılub tesḫîr-i bilâd ve siyaset-i ʿibâd ve perverş-i raʿiyyet ve taʿmîr-i memleket ve ṣiyânet-i ʿasker ve ṭaḥṣîl-i beytü'l-mal ve ḥal-i ḥarb ve ḳitâl ve sâir umûr-ı meham-ı devlet tedbîrinden ebrar-ı salifîn ve ṣaliḥîn uslubuna ẕehab ve nadanları ʿamellerinden ictinab ile devletleri dayim ve raʿiyyet ġanî ve ḫazîne vafir ve memleket maʿmûr ve ʿasker ḳavî ve düşmen maḫûr olur. Aṣḥâb-ı tevârîḫ-i ṣaḥîḥa-i ʿâlemde ẓuhûr bulan ḥavadiṣiñ germ ve serdini ve ḥulv ve mürrını ve mufarraḥ ve muvaḥḥişini żabṭ ve rabṭ idüb ṣebt ve ḳaydı-ı devvarin(?) eylemek maṣlaḥat ʿad eylemişlerdir. Binâenʿala-hâẕâ Timur-ı maġrûr ṣaḥib-i şer ve şûriñ eḫbarı egerçi ṭabʿ-ı selîme mûriṣ-i ḥuzn ve melâlet ve istiḳamet-nihad olan aṣḥâb-ı raḥm ve kirama mucib-i esef ve müstevcib-i ḥayretdir. Lâkin bu ḥalet-i ḥayret-iştimal ṣaġîr ve kebîr ġanî ve faḳîr eʿla ve ednanıñ semʿ ve baṣar-ı iẕʿan ile mesmûʿ ve maʿlûmı oldukda lamuḥalete zîr-i saye-i cenaḥında istiẓlâl ile maṣûn ve muḥmî olduġı devleti ḫayr ile yâd ve raḥat ve asûde olduġı naʿt-i celîle ḳadarını fehm ve idrak-ı birle duʿâ-yı devam-ı devlet-i ebed-istimrar ile maḥbûr olmaları emr-i muḥaḳḳaḳ olmağla maġrûr-ı merḳûm Timûr-ı bilaẓuhûruñ pay ve dest-i lenk ve levek ile (3a) seksen sene ʿömür ḥaddine vuṣûl ve otuzaltı sene müddetde ṭufan-ı ṭuġyan-ı bilâd ve ʿibâda istila idüb müddet-i istidracını ḥavi risale-i feṣîḥa fenn-i ṭabʿ ile tevfîr olundı.

Baʿde-ẕâlik Divân-ı Mıṣır-ı Ḳahire kâtiblerinden Süheylî maḫlaṣ ṣaḥib-i kemâliñ Tarîḫ-i Ṣafedî ve sâir muʿteberandan naḳl ve lisan-ı Türkîye tercüme-birle evvel-i ifrînişden (?) zaman-ı ṭufana ve zaman-ı ṭufandan Devlet-i Çerâkiseniñ intihasına gelince iḳlim-i Mıṣır'a mâlik uṣûl-ı ekârim-i ḫulefa ve mulûki ve ʿimâret-i beledanı ve niçe niçe ʿacâyibât ve ġarâyibâtı ḥavi Dürretü't-Teyme fî-Evṣafi'l-Mıṣıri'l-Ḳadîme namıyla muʿanven kıldugı risâle-i merġûbesi ve añа maḳam-ı zeylde olub ol-evvel- ʿaṣrıñ veḳayiʿin żabṭ ve taḥrîr iden fużaladan naḳl ve taḥḳîḳ ve Mıṣır-ı Cedîd ismiyle müsemma diger risâle-i ʿibret-nişabı naẓmder-niẓam Selâṭîn-i ʿÂl-i ʿOs̱man'da intiẓam bulub yegâne-i rûzigar s̱aliş̱-i s̱anî-i Rüstem ve İsfendiyar-ı pelenk-nihenk-i sipehr avernik-i (?) Ḫaḳan-ı Rum Sulṭan Selîm Ḫan ʿAleyhi'r-raḥme ve'l-ġufran Ḥażretleriniñ Sipehsalar-ı İḳlim-i ʿArab Melik-i mülk-i Mıṣır-ı Şam ve Ḥaleb Ḳanṣuġavri ile vuḳuʿ bulan eḥvalin ve meyân-ı kâr-zar-ı girudarda ol-Ejdiha-yı bedkerdarı ṭaʿme-i mevr ve mar itdügi ġazavatın ḥavi ve eḳalim-i Şam ve Ḥaleb ve Mıṣır'ı feṭḥ

ve tesḫîr idüb Ġavri'niñ tarîḫ-i ḫurûcı olan tokuzyüzyigirmibir (921/1515) senesinden biñotusekiz (1038/1531)senesine gelince eḥvâl-ı Mışır-ı Ḳahire'ye ve ṭaraf-ı Devlet-i ʿAliyeden Mışır'a vali olan vulat icmalini camiʿ risâle-i ʿibret-numâsı ṭabʿ ile tevfîr olundı.

Baʿde-hâẕa Gülşen-i Ḫulefa namıyla be-nam kitâb-ı müsteṭab celîlü'l-elḳab Bağdadiyyü'l-aṣl muḥaḳḳiḳ va faḍıl namı Naẓmî-Zâde Murteża dinilmekle şöhret-zede ẕatı zennûr-i ʿulûm ve meʿârif ile piraste ṣaḥib-i kemâliñ teʾlîf-i dıl-peẕîri olub kitâb-ı merḳûm Tarîḫ-i Hicriye ʿAla Ṣaḥibiha Efḍalü't-Teḥiyyeniñ yüzyigirmiyedi (127/744) senesinden biñyüzotuz (1130/1717) senesine gelince mabeyninde tedâvül iden biñüç sene miḳdarı zamanda ʿİraḳ ve İran ve Rum ve Şam ve Mışır'da ve ʿumûmen şarḳ ve ġarbda meyân-ı milel-i düveli's-selâmda vuḳuʿ bulan umûr-ı ʿiẓam eḫbarını camiʿ olub mebde-i veḳayiʿ-i kitâb olan tarîḫ ḫilâlinde baʿżı mulûk-ı Ben-i Ümeyyeniñ eyyâm-ı teġallübleri encâm ve ruznamçe-i devletleri mensûḫü'l-eḥkâm olub memdûḥü'n-nas Ḥażret-i ʿAbbas Raḍiyallahu ʿAnhu eḥfad ve âl-i neṣradından Muḥammed Bin ʿAli Bin ʿAbdullah Bin ʿAbbas Raḍiyallahu ʿAnhuma İḳlim-i Şamda Temîme nam ḳaryede ilḳa-yı eḥmal-ı iḳamet ve sükna itmiş (3b) iken sevda-yı ḫilâfet reʾsü'l-mal-ı malî ve libas-ı salṭanat aḳṣa-yı amâli olub Eb-u Müslim ʿAbdurraḥman ḫalâyıḳı bîʿatine daʿvet içün Ḫorasan ṭaraflarına rahi itmekle Kevkeb-i Devlet-i ʿAbbasîyeniñ ṭulûʿı ne vecihle ve maġrib-i zevalde ufûle ne taḳrîb ile idügin ḥavi olduğından ġayri Belde-i Bağdad bi'l-ittifaḳ serabistân-ı İḳlim-i ʿiraḳ ḥasretü'l-mulûk-i âfaḳ olmağla tebdilât-ı düvel ve dest-zede-i ecnâs-ı milel olduğı sâir bilâda ġalib ve nice defʿa ḫaraba müteḳarib olub gah Darü'l-ḫilâfe-i Eşrâf-ı Ben-i Haşim ve gah cevelangâh-ı ṣanâdîd-i eʿâcim ve gah melʿabe-i Etrak-i bî-pâk ve gah maġlebe-i Moğol-ı bî-idrak ve gah ḥukûmetgah-ı ḥukkâm-ı Devlet-i Muḫalledü'l-erkân-ı ʿÂl-i ʿOṣman olub manend-i maʿrekegah-ı meṣâriʿ-i keṣîretü'l-veḳayiʿ olmağla teʾsîs-i esas-ı maṣûnü'l-indirasdan biñyüzotuz (1130/1717) tarîḫîne gelince her selefe kim ḫalef ve dûdemanı kimler kem-nam itdi ise siyyema Ebü'l-meġazi merḥûm Sulṭan Murad Ġazi feṭḥinden beru bu ḫâk-i pâke mesned-ârâ-yı ḥukûmet olan vüzerâ-yı cihân-ârâların menâḳiblerini ḥavi bir risâle-i müsteḳille olmağla fevâid-i mervârid(?)-ittiṣafı reside-i gûş-i ḫavaṣ ve ʿavama ve baha-yı raḫîṣ ile müşterâ-yı cümle-i enam olmak suhûleti içün fenn-i ṭabʿ ile tevfîrine mübâşeret olunub ʿavn-i Cenâb-ı Ḥaḳ ile itmamı müyesser oldı. Erbâb-ı iʿtibar ve aṣḥâb-ı iḳtidarıñ siʿat-i saḥa-i kerem ve ʿuluvv-i

cenâb-ı muḥteremlerinden niyaz olunur ki resm ve imlada vaḳiᶜ olan hefevât ve ᶜuṣratımızı ᶜafv ve ḳuṣûrumuzı ṣafḥ-ı cemîl ile setr buyuralar. Temmet.[194]

[194] İbrahim Müteferrika'nın bu önsözü esas nushave A nüshasında bulunmayıp sadece B nüshasında ve bütün matbu nüshalarda bulunmaktadır.

TARÎḪ-İ GÜLŞEN-İ ḪULEFA

BİSMİLLAHİRRAḤMANİRRAḤÎM[195]

Maṭlaᶜ-ı envâr-ı kelâm-ı ḳadîm, meymenet-efzâ-yı umûr-ı cihân, ḥablü'l-metîn-i yed-i müstemsikân, rişte-i şirâze-i ümmü'l-kitâb, şemse-i ser-levḥa-i faṣlü'l-ḫiṭab, ser-suḫn-i muᶜciz-ḫavan beyan, naṭıḳa-i arâ-yı tilâvet-kinân, mebde-i âyât-ı kitâb-ı Kerîm, fatiḥ-i ebvâb-ı ṭılsım-ı ᶜaẓîm.

Der-taḥmîd-i ḥamd-i Îlâhi; Melik-i bî-zevâl, Ḳadir ve Ḳayyûm, cezîlü'n-nevval, naẓmda silsile-i ins u can ve camiᶜ-i mecmuᶜa-i kevn u mekân feyżda ṭabᶜ-ı suḫn-perveran, eyleyen insanı cihân içre can, Âdemi tekrîm ile taᶜrîf iden emr-i ḫilâfet ile teşrîf iden, mülke selâṭîn ile viren şeref, birbirine anları iden ḫalef, ḥukm-i ᶜadalet ile fermân iden, ḫayr ceza ᶜadile iḥsan iden, Vaḥid u Ferd u Ṣamed ve Ẕü'l-celâl, bende-i nevâz ve Melik-i lâ-yezâl celle-celâluhu ve ᶜala naṣrihi ᶜamme-nevâluhu ve cera emruhu.

Der-naᶜt-i Ḥażret-i Sulṭan-ı Rusûl Muṣṭafa Aḥmed ve Maḥmud ᶜâẓîmü'n-nida Seyyid-i sâdât-ı ᶜArab hem ᶜAcem dergehiniñ çakeri faġfûr ve Cem, şah ve gedaya ḳapusı mülteca Raḥmet-i Ḥaḳ, Şafiᶜ-i Rûz-i Ceza, Ḫatm-i rusul Ṣaḥib-i Miᶜrac ve Tac. Eyledi şahanı esîr-i ḫarac. Meşᶜale-efrûz-ı ṭarîḳ-i seva, feyżda ᶜalem-i imam-ı Huda, Şah-ı felek-mertebe refref-sivar kâyıtdı.(?) Ḳudûmuyla felek-iftiḫar[196]. Ravża-i Aḳdeslerine dem-be-dem ola ṣalatiyle selâm-ı etem.

Der-medḥ-i aṣḥâb; Ḥażret-i Ṣıddîḳ-i neiᶜme'ṣ-ṣadîḳ hem daḫi Farûḳ-ı refîḳ-i şefîḳ, Ḥażret-i ᶜOsman ḥaya-irtisam Seyf-i Ḫuda yaᶜni ᶜAli İmam Şems-i ḍuḥa El-Ḥasan İbn-i ᶜAli Bedr-i düca Şah Ḥüseyin Veli Âl-i Nebi baḳî ṣuḥub-ı güzîn cümle aḥbab daḫi tabiᶜîn raḥmet ve rıḍvan ve rıża ve şeref rûḥ-ı muḳaddeslerine muṭhaf

Sebeb-i Teᵓlîf

Emma baᶜd; tetebbüᶜ-ı tevârîḫ[197] ve eḫbar ve muṭalaᶜa-i (1b) rûzgar fi'l-cümle umûr-ı mücerrebeye baᶜiṣ-i iṭṭilaᶜ , dustûrü'l-ᶜamel, lazimü'ittibaᶜ olduğı mirᵓat-ı ḳulûb-ı ulü'l-elbaba

---

[195] B: ve bihi nesteᶜîn ve İbrahim Müteferrika'nın yazdığı önsöz ve içindekiler bölümü fazla

[196] A: ḫâk-i rehi ᶜArşa virir iftiḫar, B: ḳudûmuyla felek

[197] A: tarîḫ

cilve-numa ve muttefeḳun-ᶜaleyh-i cumhûr-ı ehl-i nuha[198] olduğuna binâen ḥâlâ Müḥâfıẓ-ı Dârü's-Selâm Ḥamî-i Ḥuma-yı İslâm, ṣaḥibü'l-ḫayrat, keşîrü'l-berekât humâyûn-ı kevkeb-sikender, mevkib-i ᶜâli Cenâb-ı Muᶜalla-elḳab, derya-nevval, cemîlü'l[199]-efᶜal el-müsemma bi-ism-i men iştehere bi'l-ᶜadl-i beyne'l-vera El-Vezîrü'l-mufaḫḫam ᶜÖmer Paşa la-zâlet şumûse[200]-iḳbalehu lamiᶜaten, vema berîḳat eḳmare-iclâlehu saṭiᶜaten. Eyyedallahu ve veffaḳahu lima yuḥibbu ve yerḍahu Ḥażretleri tetebbuᶜ-i âṣâr ve eḫbar ile baliġ-i nişab-ı iḫtibar olub ḫaṭṭ-ı vesᶜatü'l-erca Darü'l-ḫilâfe-i Baġdad, afitab-ı ṭuliᶜat behiyyetün ve kevkeb-i Devlet-i ᶜAliyyeleri pertev-endâz-ı ḥukûmet[201] ve revnaḳ-efzâ-yı eyâlet[202] oldukda her çend ᶜimâret-i Behişt-Âbâd ḳarîbü'l-ᶜahd ve İslâm-bünyad ise daḫi bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader Beyt

Senksar olmada der-naḫl[203] ber-âver her dem

Ser u bî-bar-ı ṣafasında gezer azâde

maṣadaḳınca Belde-i Baġdad bi'l-ittifaḳ serâbistân-ı iḳlim-i ᶜIraḳ ḥasretü'l-mulûk-i âfâḳ olmağla tebdilât-ı düvel dest-zede-i ecnâs-ı milel olduğı sâir bilâda ġalib ve nice defᶜa ḫaraba müteḳarib olub gah Dârü'l-ḫilâfe-i Eşraf-ı Ben-i Haşim ve gah cevelan-gah-ı ṣanadîd-i eᶜâcim ve gahi malᶜabe-i Etrak-ı bî-pâk ve gahi maġlebe-i Moğol-ı bî-idrak va gahi ḥukûmet-gah-ı ḥukkâm-ı[204] devlet-i muḫalledü'l-erkân-ı Âl-i ᶜOsman olub manend-i maᶜreke-gah ve meṣariᶜ-i keşîretü'l-veḳayiᶜ olmağla teᵓsîs-i esas-ı maṣûnü'l-indirasdan bu aña gelince her selefe kim ḫalef ve dûdemanı kimler kem-nâm itdi ise siyyema Ebü'l-meġazi Merḥûm Sulṭan Murad Ġazi fetḥinden berû bu ḫâk-i pâkde mesned-ârâ-yı eyâlet ve ḥukûmet olan vüzera-yı cihân-ârâlarıñ[205] menâḳiblerine havi[206] bir risale-i müsteḳille raġib ve ḥuṣûlı aḳṣa-yı muṭalebeleri olmağın bu faḳîr-i dıl-sade Murteża Naẓmizâde her çend ḳalîlü'l-biḍaᶜa ve sehlü'd-diraye isem daḫi cerîde-i âmalleri imża-yı ḳabûl ile muḥarrer ve şahid-i maḳṣûdları munişşa-i(2a) ẓuhûrda cilveger olmak ümidiyle bi'ż-żarûri "men ṣannefe feḳad istehdefe" [207]vadisinde taḥrik-i dest ve pa ve çûb-şikeste-beste ḳaleme ittikâ-birle gülzâr-ı tevârîḫ feṣaḥat-ı şumarîḫden gülçîn-eḫbar-ı selef ve reᵓyü'l-ᶜayn ve gûş-zed-i faḳîr olan eḥval-ı ḫalef "in lem

---

[198] A: benâm
[199] A: tekmîl
[200] B: şems
[201] B: Eyâlet
[202] B: Ḥukûmet
[203] A: der-naḫl eksik
[204] A: ḥukkâm eksik
[205] B: cihân-ârâ eksik
[206] B: şamil ve vaḳiᶜ olan vaḳaya müştemil fazla
[207] Eser teᵓlif eden hedefine ulaşır

yüdrek küllehu la yütrek külluhu"[208] mağżasınca mehma-emken nikâşte-i varaḳ-pare-i imla ve Gülşenü'l- Ḫulefa ile müsemma[209] idüb bundan aḳdem serrizde-i ḳalem-i sitte-raḳam olan müsevvedât-ı bî-intiẓam[210] ber-eyyâm-ı endaḫte-i ṭaḳçe-i taʿṭîl iken lillahi'l-ḥamd bu evḳat-ı pür-şeref yaʿni sene mie ve elf (1100/1688) tarîḫinde resîde-i ser-menzîl-i itmam olmağın teşvîş-i ḫaṭır ʿaṭıl[211] ve keşret-i efkâr ve şevâġil ile muşar-benan şek ve müsteḥaḳ-ı güẕellig-i ḥak olan maḥali taṣḥîḥ erbâb-ı faẓl ve efẓâle ḥavale olunub ṭaleb-i maʿẕeret-i birle tesvîde cürʾet olundı.

1.TAFṢÎL-İ AḤVAL-İ ÂL-İ[212] ʿABBAS VE ḪİLÂFET-İ ʿABDULLAH SEFFAḤ VE İNḲİRAŻ-I DEVLET-İ BEN-İ ÜMEYYE

Raviyân-ı eḫbar ve suḫn ve naḳilan dasitan-ı kühn ṣaḥîfe-i yasemin kevn-i rûzgar üzere bu resm üzere benefşe-rîz-i eḫbar olmuşlardır ki: Tarîḫ-i Hicriye ʿAla Ṣaḥibiha Efḍalü't-Teḥiyye sene sebʿa ve ʿişrîn ve mieye (127/744) resîde oldukda memdûḥü'n-nas Ḥażret-i ʿAbbas Raḍiyallahu ʿAnhu aḥfad-ı vâlâ-nejadından Muḥammed Bin ʿAli Bin ʿAbdullah ,Bin ʿAbbas Raḍiyallahu ʿAnhuma İḳlim-i Şamda Temîme nam ḳaryede ilḳa-yı eḥmal-ı iḳamet ve sükna itmiş iken sekrân-ı ṣahba-yı kibr ve teʿaẓẓum ve ḥayran-ı vadî-i senestedr-i cehim olan baʿż-ı Mulûk-ı Ben-i Ümeyye'niñ eyyâm-ı teġallübleri ebḫam ve ruz-namçe-i devletleri taḳvîm-i pari ne sal gibi mensûḫü'l-eḥkâm olmağla muşârun-ileyh Muḥammed Bin ʿAli'niñ sevdâ-yı ḫilâfet reʾsü'l-mal-ı meâli ve libas-ı salṭanat aḳṣa-yı âmâli olub İṣfahaniyyü'l-mevlid Kûfiyyü'l-menşeʾ Eb-u Müslim ʿAbdurraḥman ḫalayıḳı bîʿatine daʿvet içün Ḫorasan ṭarafına rahi itmişken Eb-u Müslim henüz teblîġ-i risâlet ve meʾmûr olduğı ḫidmet edasına mubâşeret itmezden aḳdem Muḥammed[213] iḳlim-i ʿademe vażʿ-ı ḳadem itdi. Metaʿ-ı ḫilâfete oğlı İbrahim daḫi ḫarîdar ve şahid-i mülk ve salṭanata hevâdar olub Eb-u Müslim'i giru icra-yı emr-i bîʿate serdar itdi. Ol-daḫi kema-kân maḳam-ı daʿvetde damin (2b) ve der-meyân itdügi Valî-i Ḫorasan Naṣr Bin Seyyare numayân olmağın ḥudûṯ

---

[208] "Bir şey bütünüyle elde edilmezse bütünüyle terk de edilmez" , El-Aclunî, a.g.e., nu. 1102.
[209] A,B: tesmiye
[210] B: niẓam
[211] B: ʿaṭıl eksik
[212] A: Ben-i

Bu eṣnada Eb-u Müslim Belde-i Merv ṭarafına şebḫûn ve ol-ṭarafları pâmal-ı leşker-i ẓafer-maḳrûn idüb Naṣr Bin Seyyarı zor-ı bazu ile belde-i meẕkûreden iḫrac ve mal ve erzaḳın nehb ve ġaret-keran-ı ateş-i mizac itdi. Pes ez-an rûz-be-rûz kevkeb-i baḫt-ı Eb-u Müslim burc-ı iḳbalde müteveccih be-rûz olub sene-i mieteynde (200/815) Naṣr Bin Seyyar ol-elem-i inkisâr ile maḥalle-i ḫamuşanda ḳarar itdi. Muḳaddema İbrahim-i müteveffa işaretiyle pî-şûr ve ẓafer-rehber ceyş-i Eb-u Müslim olan Ḳaḥṭaba Valî-i ᶜİraḳ Yezîd Bin Hebîre istiṣaline sevḳ-i maṭiyye-i istiᶜcal idüb telaḳî-i ferîḳayn ve tehavuk-i ṣaffeyn ile vaḳiᶜ olan ġary-u giridar-ı felek-eṣîri bî-ḳarar idüb ᶜaḳibet Yezîd semt[214]-i firara rû-gerdan ve Ḳaḥṭaba daḫi Nehr-i Fırat'ı ᶜubûr iderken ġavṭa-ḫor-ı ᶜumman-ı inᶜidam olub bî-nâm ve nişan oldı. Sene iṣneyn ve ṣelâṣîn ve miede (132/749) vaṣiyyet-i İbrahim-i merḳûm üzere birader-i saᶜd-eḫterleri Ebü'l-ᶜAbbas ᶜAbdullah Seffaḥ eᶜvan ve enṣar ve kibar ve ṣiġar ile Kûfe ṭarafına rîḥlet ve ol-belde-i pür-sûrı dâr-ı iḳâmet idüb ẓahiren serîr-i ḫilâfete ṣuᶜûd ve ehl-i beled ᶜahd-i bîᶜatin niᶜme'l-ᶜuhûd itmekle ᶜalem-keş-i ṣaḥib-kırani ve nevbet-zen-i cihânistâni olub ḫaric-i beldede Ḥammam-ı Eᶜyûn nâm maḥalli maḍrab-ḫiyâm-ı sipehr-ḳiyâm ve cemᶜ-i sipah-ı merrîḫ-intiḳam itmekle ᶜale'l-fevr irsal-i ṭavayif-i ᶜasker ve Şehr-i Zor ve Vaṣıṭı musaḫḫar eyledi.

Ez in-cânib bu eḫbar Mervan'ı bî-ḳarar itmekle ḳulaᶜ-ı meẕkûreniñ intizaᶜına bi'n-nefs kendusi yüzyigirmibiñden mütecaviz leşker-i hezîmet-eṣer ile giderken bir ṭarafdan ᶜAmm-i Seffaḥ ᶜAbdullah yigirmibiñ ḳadar ceng-cû pelenk-ḫû töhmetin düşmen-efken-i merdân-ı meydân-ı ḳitâl ile manend-i seyl-i seyyal Nehr-i Zab kenarında Mervan'ı istiḳbal ve ẓulmet-gede-i kîn ve kudûretde inâre-i maşᶜale-i ḳitâl idüb şiᶜir

Ez bank-ı ḫûniyân heme kiti pür ez-ġiriv
Ez naᶜl-i taziyân heme ᶜâlem pür ez-şirar
Yek fevc-ra be-bend-i emel dıl-şâd-esîr
Yek ḳavm-ra (3a)bedest-i ecel can şûd şikâr
Ġavġa-yı veġa ve sitîz nümûdar-ı rûz-ı resteḫîz[215]

Beyt

Bazûy-i baḫt ger pür iderse kemânî
İster verâ-yı Ḳaf'a kosunlar nişanımı

[213] A,B: ᶜAleyhir-raḥme fazla
[214] B: semt eksik

maġzası üzere dest-i yarî-i luṭf-ı Bâri ve musaᶜâde-i baḫt-ı ᶜâli[216] ile nesîm-i nuṣret-i İlâhi taḥrîk-i pürçem-i Tûġ-i ᶜAbdullah idüb sipahi düşmenden rû-gerdan ve ṣufûf-ı sunûf-ı leşkerden baḳiyyetü's-suyûf ile Mervan Şam ṭarafına imâle-i ᶜinan itdi. ᶜAbdullah der-ḳafa olmağla Şam'da daḫi iḳâmete ṭaḳat getürmeyüb Maġrîb-i Zemîn ṭarafına ᶜinan-tab-ı firar oldı. ᶜAbdullah Şam'a varub bila-tekellüf belde-i meẕkûrei daḫi daḫil-i ḳabża-i taṣarruf itdikden soñra Filisṭîn ṭarafına baz-ı şikâri gibi taḥrik-i pür-vebâl ve Seffaḥ işaretiyle Mervan istiṣaline biraderi Ṣaliḥ'i irsal itdi. Mezbûr daḫi sene ṣelâṣe ve ṣelâṣîn ve miede (133/750) nesîm-i ẓafere hem-rah ve Mıṣır eᶜmalinden Bûṣîre nâm kenîsede Mervan'a sedd-i rah olub küşte-i vucûdunı ḳalzem-i ᶜademde tebah itdi. Ve iḳlim-i Mıṣır'ı bi-temamihi teshîr ve menşûr-ı ḥukûmetin Valî-i Şehr-i Zor Eb-u ᶜAvn ᶜAbdülmelik'e taḳrie itdi.

Mervan bir merd-i ᶜaḳıl ve hemvare umûr-ı şaḳḳaye müteḥammil olduğundan ḥimar ile namur ve üstadı olan Caᶜdî nâm bî-meẕhebe daḫi nisbet ve Caᶜdilikle müştehir olmuş idi. ᶜÖmer Bin ᶜAbdülᶜazîz'den maᶜada ḳubûr-ı emvat-ı Ben-i Ümeyye bineş ve berbad ve eḥyası ᶜalef-i şir-i şimşîr-i ateş-nihad oldı. Beyt

Pes tecrübe kerdîm derîn deyr-i mükâfat

Ba-derd keşan her ki der-üftad[217] ber-üftâd[218]

medlûlı netîce-i ḥal ve ṣemere-i şûre-zâr-ı eᶜmalleri oldı. Mervîdir ki evvel ber-küşte-i baḫtleriñ toksan nefer miḳdarı ᶜAbdullah'ıñ pîşigah-ı ḫaymesinde zanû-yı edeb üzere ḳarar idüb ḫaṭırı münkesire ile ᶜaf ve ᶜinâyete muntaẓırlar iken şuᶜaradan biri şühedâ-yı deşt-i Kerbela vaḳᶜasın birkaç beyt-i dıl-gîr ile teẕkîr itmegin ᶜAbdullah ġaḍab-nâk olub derḥal sittûn ḫayme ile cümlesin helâk ve üzerlerine neşr-i simat-ı ṭaᶜam idüb rumḳ-ı ḥayatı olanlar daḫi zîr-i bisaṭda kem-kerde-i rah-ı necat olub ṣunûf-ı ᶜaskeri kâr-ı ṭaᶜamı[219] resîde-i encâm itdiler.

Tarîh-i Güzîde ḳavlince bu taᶜẕîb-i Ben-i Ümeyye meclis-i Seffaḥda tertîb olunub pederlerin (3b) şeâmeti evlâda sirayet itdi. Tarîḫ-i sinîn sitte ve ṣelâṣîn ve mieye (136/753)

---

[215] Kanlıların narasından bütün dünyayı feryâd kaplamış. Atların nallarından çıkan kıvılcımlarla ᶜÂlem lebâleb, Bir gurubun emel bağıyla dil esir oldu. Bir kavm ecel eliyle can avı oldu. Kavğa ve ceng mahşer gününü andırıyordu.

[216] A: müsâᶜade-i baḫt-ı ᶜâli eksik

[217] B: afitab fazla

[218] Bu mükâfat kilisesinde çok tecrübelerimiz oldu. Dert çekenler ile neki oldu ise oldu.

[219] B: üzerlerine fazla

ḳarîn oldukda Seffaḥ daḫi Kûfe ḳurbinde kendü[220] bina ve ᶜimareti olan Medîne-i Haşimiye'de tarik-i tac ve taḫt ve raḫtkeş-i dâr-ı âḫiret oldı.[221]

Pes ez-an pençe-i ḳahr-ı ᶜAbdullah'dan reha bulan Ben-i Ümeyye ser-beḥîb-i ġuṣṣa ve ᶜina birer kûşede iḫtifa idüb ancak ᶜAbdurraḥman Bin Muᶜâviye Bin Hişam Bin ᶜAbdülmelik Bin Mervan Bin Ḥakem Endülüs ṭarafına taḥrik-i rikâb-ı ᶜazîmet idüb belde-i meẕkûre ḥakimi kendü ṭaraflarından olmağla belde-i merḳûmeniñ zimâm-ı ḥukûmetiñ dest-i ᶜAbdurraḥman'a teslim idüb ol-ṭarafda mesned-nişîn-i kâr-fermânı oldı. Mezbûr sene ḫamsîn ve miede (150/767) Ḳurṭuba şurın istivar ve sene sebᶜîn ve miede (170/786) Camiᶜ-i Ḳurṭuba'yı ḫoş-âṣâr idüb otuzüç sene emâret ile sene iḥda ve sebᶜîn ve miede (171/787) visâde-i laḥde ser-nihâde olub oğlı Hişam Valî-i Endülüs oldı.

Mezbûruñ daḫi sene ṣemânîn ve miede (170/786) ṭomar-ı ḥayatı munṭavi olub oğlı Ḥakem mesned-i ḥukûmete vaż[ᶜ]-ı ḳadem kıldı. Bunuñ müddet-i ḥukûmeti mümted ve ḫayli zaman ṭaraf-ı Maġrib'de fermân-ran olub sene sitte ve mieteynde (206/821) raḫt-keş-i dâr-ı âḫiret ve oğlı Abdurraḥman seza-vâr-ı emâret oldı. Ol-daḫi sene ṣeman ve ṣelâṣîn ve mieteynde (238/852)ᶜâlem-i fenaya ᶜubûr ve oğlı Muḥammed teşrîf-i ḥukûmet ile mesrûr oldı. Ol-daḫi iṣneyn ve sebᶜîn ve mieteynde (272/885) serḥad-i ᶜademe riḥlet itmekle oğlı Münẕir mübaşir-i ḥukûmet baᶜdehu iṣneteyn ve tisᶜîn ve mieteynde (292/904) müteveffa olub biraderi ᶜAbdullah valî-i vilâyet oldı. Bunuñ fevtinden soñra ṣelâṣe miede (300/912) ᶜAbdurraḥman En-Naṣır İbn-i Muḥammed Bin ᶜAbdullah ceddi marü'ẕ-ẕikr ᶜAbdullah yerine vali-i memâlikᶜ-i Endülüs oldı. Zamanında Baġdad'da Ḫulefâ-yı ᶜAbbasiye żaᶜf ile maḫhûr ve Mıṣır'da Fatimiyyûn ẓuḫûr itmekle kendüye En-Naṣır Li-Dînillah Emîrü'l-müᵓminîn Ḫalîfe-i Rasûlillah deyu laḳab vaż[ᶜ] ve daᶜva-yı ḫilâfet idüb sene ḫamse ᶜaşere ve ṣelâṣe mie (315/927) Ṭuleyṭula nâm şehri Efrenc ḫudᶜasınca yedinden ḍarb-ı şimşîr ile teshîr ve eᶜda-yı dîni kûbal-ı ḳahr ile tedmîr eyledi. Mezbûruñ pederi Muḥammed'i validi ᶜAbdullah zaman-ı ḥukûmetinde ḥudûdullahdan bir ḥad içün ḳatl itmişdi. (4a) Fevtinden soñra sene ḫamsîn ve ṣelâṣe miede (350/961) Ḥakem El-Mustanṣır İbn-i ᶜAbdurraḥman ol-diyarda fermân-ran olub ḳaḍa-i naḥb itdikden soñra sene sitte ve sittîn ve ṣelâṣe mie (366/976) tarîḫinde oğlı Hişam El-Müeyyed pederine ḳaimmaḳam olub sene ṣelâṣe ve erbaᶜa miede (403/1012) Süleyman Bin Ḥakem Bin Süleyman Bin ᶜAbdurraḥman En-Naṣır Li-Dînillah üzerine ḫurûc ve aḫẕ ve ḥabs idüb yerine

---

[220] A: kendü eksik

[221] A,B: Mulûk-ı Ben-i Ümeyye Der-Maġrib fazla

[222] A: malik

Pâdişâh-ı Maġrib-i Zemîn oldı. Sene sebᶜa ve erbaᶜa miede (407/1016) ᶜAli Bin Ḥamûd-ı ᶜAlevî ḫurûc[223] ve müddet-i ḳalîlede mesned-i ḥukûmete ᶜurûc idüb Ben-i Ümeyyeniñ valid ve evlâdıñ istiṣal ve Maġrib-i Zemîn'de Pâdişâh-ı ṣaḥib-i istiḳlâl olub bu tarîḫde Ḥukûmet-i Ben-i Ümeyye bi'l-külliye inḳiraż buldı.

2.ḪİLÂFET-İ EB-U CAᶜFER MANṢÛR-BİLLAH

ᶜUnvan-ı Divân-ı Ḫulefâ-i ᶜAbbasiye ᶜAbdullah Seffaḥ Medîne-i Haşimiye'de tarik-i ser-menzil-i dâr-ı fena ve raḫt-keş-i merḥale-i ᶜuḳba oldukda biraderi Eb-u Caᶜfer El-Manṣûr da ed-devâniḳ-i şidde naḫlinden Devâniḳi ile mulaḳḳabdır. Belde-i meẕkûrede taḫt-nişîn-i ḫilâfet ve Fermânrân-ı Ḥukûmet-i memleket olub Naṣır-ı Devlet-i Seffaḥ olan Eb-u Müslim-i Mervezî ile ᶜadâvet-i ḳadîmisi olmağın baᶜżı gûne ḳarîb ile bina-ı ᶜömrünı taḫrîb itdi.

2.1.Tafṣîl[224]-i Ḳatl-i Eb-u Müslim

Tafṣîl-i ḳatl-i Eb-u Müslim daḫi raviyân-ı eḫbar bu vecih üzere serrizde-i kilk-i eḫbar itmişlerdir ki ḫaber-i mevt-i Seffaḥ Şam'da ᶜAmmusi ᶜAbdullah Bin ᶜAli'ye vaṣıl olucak ḥal-i ḥayat-ı Seffaḥ'da Ḫatime-i Defter-i Ben-i Ümeyye Mervan olan vaḳᶜasında itdügi ḫidmet-i ḳitâle bedel Seffaḥ'ıñ vaṣiyyeti üzere veliᶜahd olduğıñ zuᶜm ve daᶜva-yı ḫilâfet itmekle zîr-i nekîn-i ḥukûmetinde olan Ehl-i Şam rabaḳa-i mubayaᶜatin zîb-kerden-i meram itdikleri iḫbar-ı[225] muvaḥḥişesi taḫdîş-i samiᶜa-i Manṣûr itdikde tefrîḳ-i gûş ve tefrîḳ-i cuyûş içün Eb-u Müslim'i taᶜyîn itmekle ol-daḫi dahiye-i dehya ve seyl-i kûh-ruba gibi cuyûş-ı derya-ḫurûş ile taḥrîk-i rikâb-ı ᶜaẓîmet ve ᶜAbdullah daḫi ez in-cânib-i Eb-u Müslim'iñ muḳabelesine sevḳ-i maṭiyye-i ḫuṣûmet idüb menzil-gah-ı Nuṣaybîn maᶜreke-gah-ı ḳiyâmet-ḳarîn oldukda dilâverân-ı töhmetin ve merdân-ı düşmen-şiken semender-veş-i ġavṭa-ḫor-ı baḥr-i ateş olub her ṭarafdan taḥrîk-i nîze-i ceng ve peykâr-ı merdân meydân-ı rezmi bî-ḳarar itdi. Şiᶜir[226]

Dû leşker ne guyem ki du kûh-i Ḳaf
Resîdend der-cilve-gah-ı (4b) meṣaf
Çünan kûşt rûy-i sema kerd nâk

---

[223] A: ḫurûc eksik
[224] A,B: tafṣîl eksik
[225] A: ḫaber
[226] A: Naẓm

Ki seyyare kem kerd ḫudra be-ḫâk[227]

Bilâḫare nesîm-i feṯḥ ve ẓafer taḥrîk-i pürçem-i râyât-ı Eb-u Müslim itmekle Şamiyân bî-ḳarar ve ᶜAbdullah Başra ṭarafına firar idüb biraderi Ḥakim-i Başra olmağla saye-i uḫuvvet-penâhlarında iḫtifa itdi. ᶜAbdullah-ı merḳûm bundan aḳdem Ḥakim-i Şam olan Mervan'ı küşte-i tîġ-i ḫişam itdikde iḫraz itdügi ḫazayin-i Ben-i Ümeyye ḥâlâ Eb-u Müslim'e müsellem olduğı beşâretiyle Manṣûr tebşîr olundukda Eb-u Müslim'e âdem gönderüb müstevli olduğı ḫazayini ṭaleb itmekle Eb-u Müslim'e giran gelüb Ḫorasan ṭarafına ᶜaṭf-ı ᶜinan-ı yekran ve ol-ṭarafda naṣb-ı Ḫalîfe-i ᶜAlevî itmege damen-i der-meyân itdügı ḫaberi Manṣûr'uñ sebeb-i iżṭirab-ı ḫaṭırı olmağın tekrar Eb-u Müslim'e sefîr-i sebk-mesîr israᶜ ve name-i iᶜtiẕar ḫame ve muraselât-ı per-niyân came iblağıyla Eb-u Müslim-i sade-dıl mekr-i düşmenden ġafil olub ṭaraf-ı Darü'l-ḫilâfeye ᶜavdet ve ḫidmet-i Manṣûr'a ricᶜat eyledi. Ḫużûr-ı Ḫalîfeye ḥażır oldukça üçbiñ miḳdarı müsellaḥ dilâver-i cengaver ile gelüb gitmekle Manṣûr ṭarafından hezar rûy-i dıl-i birle iṭmi'nan-ı ḫaṭır ḥaṣıl idicek dostane edalar müşahede itmegin Beyt

Çün şûd düşmen mülâyim iḫtiyaṭ ez güf mede

Mekrehâ der-perde başed âb zîr-i kâh-râ[228]

medlûlünce muḫâlif-i ḥareket ve ḫavaṣ ᶜaskerinden yüz miḳdar âdemle tek ve tenha bî-meḥabba tereddüd ve vaḳt bî-vaḳt ḫużûr-ı ḫalîfeye muracaᶜat itmekle bir gün Manṣûr yigirmi miḳdarı merd-i neberdi der-kemîn idüb vaḳta ki Eb-u Müslim vârid ve daḫil-i meclis olur eger eṣna-yı muṣaḥabetde dest-zen olursam birden hucûm ve noḳta-i vucûd-ı Eb-u Müslim'i ṣaḥîfe-i rûzgardan maᶜdûm idesiz deyu tenbîh itdi. Eb-u Müslim daḫi ᶜala-ṭarîḳi'l-âde pişigah-ı ḫalîfeye iᶜade idüb daḫil-i meclis oldukda Ḫalîfe bir taḳrîb ile Eb-u Müslim'iñ tîġ-i ṣaᶜiḳa-kerdarıñ alub bir miḳdar ṣûret-i ᶜitabda ḫiṭab itdikden soñra dest-zen olunca kemin-gahda olan nigehbanlar[229] sell-i seyf-i pür-ḫayf ile peyda ve Eb-u Müslim'e ḥavale-i bî-perva itdiklerinde her çend Eb-u Müslim "eman ey ḫalîfe-i zaman! Faḳîri bu ḥale revâ görmeyüb düşmen (5a) içün ibḳa it" deyu ḳarᶜ-ı babı tażarruᶜ itdi ise çare-gir olmayub ol-ḫûniler elinde kuviçe-i seri rebayinde-i ṣolucan-ı şimşir-i ateş-feşan oldı. Ser-i bırîdesi ḫaric-i babda olan ḫavaṣ-ı

[227] İki ordu (demiyorum ki onlar Kaf dağı azametinde idiler) muharebe meydanına ulaştılar. O kadar birbirini öldürdüler ki gök yüzü karıştı, yıldızlar kendilerini karıştırdı. Tozlarla yıldızlar birbirinden farkedilemez oldu.

[228] Düşman naziklik gösterince sakın ihtiyatı elden bırakma. Entrikalarla perdeli olur, sular da saman altında yürür.

[229] B: zebâniler

ḫuddam-ı Eb-u Müslim[230]'e tuḥfe-i şahane ve bir miḳdar serḫ-i meskûk daḫi iḥsan-ı mulûkâne olmağla her biri heman saʿat perakende ve perişan oldılar.

Mervidir ki Eb-u Müslim bir mertebe seffak-ı dem ve cebbar-ı bî-raḥm idi ki altıyüzbiñ âdem mücerred kendü ihimamıyla vadî-i ʿademe vażʿ-ı ḳadem itdi. Çün Eb-u Müslim cebbarıñ nam ve nişanı nikâşte-i seng-i mezar oldı. Manṣûr daḫi ḫavahişi üzere mesned-i ḫilâfetde mesrûr olmuşken Ṭâife-i Ravendiye ki semt-i sefahete mayil ve tenâsuḫa ḳailler idi. Ḫurûc ve zirve-i şeḳavete urûc itdikleri tekrar Manṣûr'ı bî-ḳarar itmegin Ḥatem-i zamane ve Müdebbir-i yegâne Maʿan Bin Zâide'niñ ʿaḳilâne ḥareket ve restimâne himmet ile cezaları virildikde bu taḳrîb ile Manṣûr Haşimiyeden nefret ve âḫer meskene riḥlet sevdasına düşüb eṭraf-ı dünya ve aḳṭar-ı ġabraya ḥukemâ-yı hevâ-şinâsın ve ʿuḳelâ-yı işâbet-ḳiyas taʿyîn ve mücedden bir belde-i ḫoş-heva binasiçün bir mekân tebyîn itmeleri babında mücid oldı.[231]

Baʿde't-tefaṣṣuḥ ârâ-yı aṣḥâb-ı iḫtibar Dârü's-selâm Baġdad yerin iḫtiyar itmeleriyle Manṣûr ḫavaṣṣ-ı ʿasker ve sipah ile feża-yı dıl-küşâ-yı meserret-bahşayı Baġdad'ı güş u güẕâr ve leb[232]-i Dicle-i ʿuẕma üzerinde ṭaraf-ı ġarbîde olan ṣaḥra-yı vesîʿatü'l-ercaya taʿlîḳ-i naẓar-ı raġbet idüb şekl-i müdevver müstedîren sevâd-ı Belde-i Baġdad'ı ḫakister ile ʿalâmet itdiler.

ʿAli Bin Yaḳṭî'niñ taḳrîr-i lisan-ı ṣıḥḥat-beyanıdır ki: Ben ol-seferde mülazım-ı rikâb-ı ḫalîfe idim. Eṣna-yı seyr ve sulûkda murûrumuz bir yere vaḳiʿ olmağın Rahib-i Deyr bu faḳiri daʿvet ve Emîriñ bu maḳamı seyrden murâdı nedir deyu ḥalḳa-cenbân-ı der-istiḫbar oldukda Emîr'iñ bu mekânda bir belde-i ẕâtü'l-ʿimad ve bir şehr-i İrem-âbâd bünyad itmek murâdıdır didim. Emîr'iñ ismin suâl itdi. ʿAbdullah didim. Laḳabın tefaṣṣuḥ itdi. El-Manṣûr-Billah didim. Rahib bu Emîr (5b) bu memleketi binaya ḳadir degildir dimekle baʿiṣ nedir deyu istifsar itdügimde didi ki: Taʿyîn-i kütüb-i dîrîn ve tebyîn-i evraḳ-ı pîşîn üzere bu belde banisiniñ namı Muḳallaṣ olsa gerek deyu kelâma iḫtişaṣ virmekle suḫn-i Rahibi Manṣûr'a inha itdügımde kemâl-i surûr ve ibtihal ile nevâziş-dâr-ı secde-i[233] şükrân-ı Vahibü'l-âmâl olub bünyan-ı Baġdad içün edevât-ı lazimeyi iʿdad eyledi. Ḫalîfeden istifsar-ı ḥal ve keşf-i ma-fi'l-bal itdügımde bu vecih üzere taḥrîk-i zeban taḳrîr itdiler ki: Avân-ı şebab ve ʿâlem-i ṣabâvetde mader-i Mihribân ve daye-i şirîn zebânım nam-ı Muḳallaṣ ile baña iḫtişaṣ virmişler idi. Zira Ḥukûmet-i Ben-i Ümeyye'de ġayet faḳr ve iflasda came-i köhne-palas-ı birle

---

[230] B: Eb-u Müslim eksik
[231] A,B: İbtida-ı Bina-ı Baġdad eksik
[232] B: leb eksik
[233] A,B: secde eksik

beyne'n-nas[234] evḳat-güẕâr iken mektebde maᶜan taᶜallüm-i Ḳurᵓan-ı ᶜAẓîmü'ş-şan itdügımız ṣabayanıñ her biri bir gün bir tertîb[235]-i taᶜam itmekle ḫoş-kam olub nevbet bu faḳîre müntehi oldukda keşf-i ḥal-i derdmendi itmekle ġayret maniᶜ olmağın nâ-çâr daye-i muşfiḳamıñ maḥuṣile ᶜuruḳ-ı cebini ve ber-âverde-i kedîmini olan rişte-i melfûfe ġazl-i melfûfesin sirḳa ve sümünı ile bir miḳdar ṭaᶜam ve mehma-emken meyve-i gülfam yaran ḥużûruna taḳdîm ile vâṣıl-ı meram oldum. Pes daye-i Mihriban sermaye-i ṭaᶜamı istiᶜlam itdikde her ne mertebe istitar-ı ḥal iḳdam itdim ise ḫalaṣı muḥal olmağıñ bilaḫare vuḳûᶜı üzere ḳıṣṣa-i rişte ve serrişte-i güẕeşteyi iᶜlâm idince ol-hengamda Muḳallaṣ nâm bir dızed-i menᵓü'l-menâṣ olub ḳaṭᶜ-ı ṭarîḳ ile meşhûr-ı ᶜam ve ḫaṣ olmağın anıñ ismi ile iḫtiṣaṣ virmişler idi.

El-ḳıṣṣa

Çün esbâb-ı taᶜmîr ve bina âmâde ve müheyya oldı. Sene-i ḫamse ve erbaᶜîn ve miede (145/762) Nevbaḫt nâm müneccimiñ[236] iḫbar itdigi saᶜat-ı meymenet-âṣarda miᶜmaran-ı daḳîḳa-şinas vażᶜ-ı esas-ı maṣûnü'l-indiras itdiler. Lakin sene-i meẕkûrede İmam Muḥammed ve İmam İbrahim İbni'l-Ḥasanü'l-Müṣenna Bin ᶜAliyyü'l-Mürteẓa Raḍiyallahu ᶜAnhum ẓuhûr itmeleriyle kâr-ı ᶜimâret ᶜuḳde-i taᶜvîḳa düşüb ᶜaḳibet Manṣûr'uñ ġadri ve bidadı[237] ile tarik-i dâr-ı firḳat ve ṣaᶜid-i süllem-i şehâdet oldılar. Baᶜdehu sene sitte ve erbaᶜîn (6a) ve miede (146/763) tekrar ᶜimâret-i Baġdad'a saᶜy ve ictihad olunub sene tisᶜa ve erbaᶜîn ve miede murâd üzere âbâd oldı. Henüz bir miḳdar ḳuṣûrı var iken Manṣûr Haşimiyeden nuhḍat ve belde-i Baġdad'a iḳamet eyledi.

Tarîḫ-i Muṣliḥuddîn Larî'de nikâşte-i kilk-i vasıṭi neṣradır ki Nevbaḫt Müneccim ve baᶜżı ḳavilde Ḫalid Bermekî ve Ḥaccac Bin Erṭaṭ'ıñ ittifaḳlarıyla esas-ı metîn-i Baġdad'ı ṭaliᶜ-i ḳavsde vażᶜ idüb zuᶜm itdiler ki herkez Ḫulefâ-i ᶜAbbasiyeden bir şaḫṣa bu belde-i mubârekede siham-ı meniyye işabet itmeyüb âḫer diyarda raḫt-keş-i dâr-ı âḫiret olurlar. İttifaḳan zuᶜmları üzere Manṣûr rah-ı Mekke-i Mükerreme'de ve Mehdî Masendan'da ve Hadi ᶜİsaabâd'da ve Harun Tus'da ve Emîn Meᵓmûn'uñ serdarı yedinde küşti ile firar iderken cânib-i şarḳî-i Baġdad'a maḳtûlen ve Meᵓmûn Tarsus'da ve Muᶜtaṣım ve Vaṣıḳ ve Mütevekkil ve Müstanṣır Samerra'da müteveccih-i saray-ı ᶜuḳba oldılar.

---

[234] A,B: birle beyne'n-nas eksik
[235] ziyâfet ve izhar-ı
[236] B: faḳîr
[237] A,B: ve bidadı eksik

İbn-i Cevzi muntażamında bu nadireye bu vecih üzere intiẓam virmişlerdir ki zaman-ı Eb-u Caʿfer'de Bağdad bir mertebe maʿmûr-âbâd idi ki maḥallatında altmış biñ ḥamam-ı ḫoş-heva ʿad olunub ḥavadiṯ-i rûzgar müteġayyirü'l-âṯâr ile baʿżı eyyâmda ḫaraba müşerref oldukça yigirmialtıbiñ dukkânıñ ve onyedibiñ ḥamam-ı ḫoş-endâm şümarende-i ḫaṣ ve ʿam olur idi.

Ḫaṭîb-i Lebîb ile Eb-u Bekir Tarîḫinde taḥḳîḳa resîdedir ki: Manṣûr ibtida umûr-ı Bağdad'ı cânib-i ġarbîde bünyad ve evvel ḥaşt esası kendü dest-i hevâsıyla vażʿ idüb camiʿ ve saray-ı bülend-ʿunvanıñ meyân-ı beldede inşa ve manend-i felek-i muʿalla seksan ẕiraʿ ṭûl ve irtifaʿ bir ḳubbe-i ḫadra bina ve firaz-ı ḳubbede bir ṣûret-i sivar-ı[238] nizedar naṣb itdi ki her ne ṭarafdan düşmen âşikârsa ṣûret-i bîcan ol-cânibe tevcîh-i nize ve sitan ider idi. Baʿdehu murûr-ı eyyâm ile sene tisʿa ve ʿişrîn ve ṯelâṯe miede (329/940) münhedim ve aṯarı munʿadim oldı. Tesmiye-i Bağdad'da erbâb-ı tevârîḫ nice vecih irad itmişlerdir.

Ḳavl-i Ḫamis üzere maḥall-i meẕkûrde bir Deyr ve bir mezraʿ olub Manṣur şikâr ile ol-eṭrafı güşt u güẕâr iderken Deyr-i meẕkûr üzerine murûrı vaḳiʿ olub Rahîb-i Deyr'i (6b) daʿvet ve ismin ve ol-zemîniñ namın sual itdikde Rahib kendü ismin Bağ deyu taʿyîn ve zemîniñ namın Dad ile taʿyîn idüb ve kütüb-ı aḳlîde besyat (?) ve mulâḥim muṭalaʿasında manẓûr-ı naẓar-ı iṭṭilaʿım olmuşdur ki; bu mekânda bir belde-i bî-ḳuṣûr maʿmûr olsa gerek ki âḫir zamana dek namı meẕkûr olur didi[239]. Pes Manṣûr zemîn-i meẕkûrı iştira ve belde-i meẕkûreyi bina ve namın Rahib ve zemîn namları ile müsemma itdi.

Tarîh-i Ḥenânizâde'de nikârinde-i dest-i taḫrîrdir ki maḥall-i meḳkûrde Bağdad ile müsemma bir bağ-ı Behişt-âsâ olub baʿżı ḳavilde Bağ ismi ṣanem ve Dad ʿaṭiyyeden olmak üzere ʿAṭiyetü'ṣ-ṣanem dimekle[240] ola. Bağ-ı meẕkûruñ ḳadîmi namıyla tesmiye olunmuş olur. Ve'l-ʿilmu ʿindellah.

Ḫacer ve mederi Bağdad binasına imdad olur sevdasıyla eyvan-ı ʿâl-i bünyan-ı Kisra taḫribine mubâşeret olunub iradı meşarifine vefa itmekle taḫrîb içün olan niyyetlerin tebdîl ancak Vasıṭ' da olan ahenîn ḳapuları Bağdad'a naḳil ve taḥvîl eyledi.

Lafẕ-ı Bağdad nice vecih ile telaffuẕ olunmuşdur. Bağdad-ı dâllîn-i mühmeleteyn ile Bağdad ve muʿcemeteyn ile herbiriniñ taḳdîm ve teʾḫîr ile Bağdan ve Boġdeyn ve Boġdan ve Medînetü's-Selâm ve ebvâb-ı ḳalʿanıñ ḫarici ve daḫili semtleri birbirine muġayir olduğundan

---

[238] A,B: sivar eksik
[239] A: didi eksik
[240] A,B: muʿteber fazla

Zora ile daḫi müsemma olmuşdur. Salifü'ẕ-ẕikr kûşe-i iḫtifada olan ᶜammi ᶜAbdullah manṣûr-ı ẓafer-yâb olub inᶜidamına iḳdam eyledi.[241]

Ve sene şeman ve erbaᶜîn ve miede (148/765) Seyyid-i Ben-i Haşim El-İmamü'n-Natıḳ Caᶜfer İbn-i Muḥammed Eṣ-Ṣadıḳ Raḍiyallahu ᶜAnhuma Ṭaybe-i Ṭayyibede altmışsekiz sene ᶜömür ile ḫiyabân-ı ḥadîḳa-i cinanda ḫiramân olmuşlardır.[242]

Sene iḥda ve ḫamsîn ve miede (151/768) ibtida Ḥâkim-i ᶜİraḳ Yezîd Bin Hebîre ve şaniyen Manṣûr ṭarafından İmam-ı ᶜİraḳ Zahid-i âfâḳ Müctehid-i aḳdem Ḥażret-i İmam-Eᶜẓam Raḍiyallahu ᶜAnhu hezar cevr ve ᶜina ile mükellef-i manṣıb-ı ḳaża olub imtinaᶜ ve emr-i ḳażaya seza degilim deyu ṭarîḳ-i iᶜtiẕara her çend israᶜ itdiler ise ḍarb ve ḥabs olundılar. Baᶜdehu Ḥażret-i İmam-ı Kelâm-ı Durr-i iẓamların bu resme lai-feşân-ı ḫaşm-ilzam olurlar idi ki emr-i ḳażaya seza degilim didim. Didügim eger ṣıdḳa nisbet (7a) olunursa taṣdîḳ olunmak gerek eger kiẕbe nisbet olunursa merd-i kâẕibiñ emânet-i ḳażaya seza olmaduğı ḫod-i bila imtiraddır deyu maᶜẕeret-ḫavah olurlar idi. Beyt

Küdaẕed ve inficar-ı seng ve ahini sehildir ey dıl
Ḳasy-i ḳalbiñ mülayim olması ama ᶜaceb müşkil

ᶜAḳibet ol-dıl-ı siyaha eşer itmeyüb maḥbesde rıża-yı ḳaḍi[243] ᶜale'l-iṭlaḳ içün manṣıb-ı ḥayat-ı dünyadan göçüb ḳaża-yı saray-ı âḫire-i faḫire intiḳal idüb meḳabir-i ḫizranda maḫzûn-ı kenîce-i ḫâk-i pâk oldılar. Baᶜżı ḳavilde İmam-ı muşârun-ileyh marü'ẕ-ẕikr İmam İbrahim Bin ᶜAbdullah El-Ḥasanü'l-Müşenna Ḥażreleriniñ imdadına ḳiyâm göstermegin girü emr-i nâ-ṣavab-ı Manṣûr ile maḥbûsen ve mesmûmen muḳîm-i dâr-ı Neᶜîm oldılar.

Tarîḫ-i Güẕîde taḥrîri üzere ḫalîfe-i merḳûmuñ vezâretinde Ḫalid Bermekî ve Süleyman ve Merzban ve Rebiᶜ Bin Yunûs ḳiyâm göstermişlerdi.

Tarîḫ-i Ḫamîs taḥrîri üzere Manṣûr'uñ oğlı Mehdi Şehr-i Rey'den Baġdad'a vârid olub Baġdad'ıñ neżaret ve ḥusn-ı ᶜimâretine vale ve ḥayran olmağla cânib-i şarḳîde Reṣafe'yi bünyad idüb Manṣûr'uñ mültefit-i ᶜayn-ı reᵓfeti ve veliᶜahdi oldı. Baᶜde-ẕâlik Manṣûr'uñ ᶜazîmet-i ḥacc-ı Beytullah idüb ol-ṭarîḳ-i hidâyet-refîḳde zimâm-ı maṭiyye-i ḥayatı keşmekeş-i dest-i ecel-i müsemmaya düşüb Ḳabr-i Meymûne nam mekânda ḳadem-nihi ser-menzil-i ᶜuḳba ve meḳabir-i muᶜallada mütevârî-i sera-pürde-i ḫâk-i inziva oldı. Mevlûdı sene ḫamse ve tisᶜîn (95/713) ve vefatı şemane ve ḫamsîn ve miede (158/774) ve müddet-i ᶜömrı altmışüç

[241] A,B: Vefat-ı İmam Caᶜfer Bin Muḥammed Eṣ-Ṣadıḳ Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla
[242] A,B: Vefat-ı İmam Eᶜẓam Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla
[243] A: ḳadi eksik

sene ve ḫilâfeti yigirmibir sene onbir ay oldı. Ṭâife-i ᶜAleviyye ve ᶜAbbasiye beynlerinde kemâl-i muḥabbet ve vedad var iken ᶜadâvet ẓuhûruna sebeb Manṣûr olub ḳavl-i müneccim ile ᶜamel ve menâṣıb-ı celîlede istiḫdam-ı ᶜabîd anlarıñ reᵓy-i ġayrî sedîdidir. Eyyâm-ı ḫilâfetinde İmam Kelbî ve İmam Evzaᶜî ve İmam Züfer ve Maḳrî Eb-u ᶜAmr bezl-i naḳdiye-i ᶜömür idüb nâil-i dârü'ş-şevâb-ı niᶜme'l-meâb olmuşlardır. Ḫaber-i intiḳal-ı Manṣûr ferzend-i ercümendi Eb-u ᶜAbdullah Muḥammed El-Mehdi'ye vaṣıl olıcak musaᶜâde-i baḫt-ı saᶜîd ile taḫt-ı ḫilâfete ṣaᶜîd oldı.

Hibetullah[244] Ed-Dîri El-Cedvelü'ṣ-Ṣafa Mine'l-Baḥri'l-Vefa nam tarîḫinde Ḫaṭîb-i Baġdadî ᶜAleyhi'r-raḥmeniñ Żabṭ-ı ᶜÂlem ile müsemma tarîḫinde ḳıṭᶜa-i kâmilede altmış cüzᵓ olmak üzere taḥḳîḳ ve Belde-i Baġdad'ın (7b) ᶜacâyib ve ġarâib ve keşret-i bünyad ve ᶜiẓam-ı sevâd ve ḥusn-ı bina ve vufûr-ı mesâcid ve cevâmiᶜ-i muᶜalla ve esvaḳ ve meferreḥat ve maḥallat ve cemâᶜatın[245] sekiz cüzᵓünde taḥrîr itdügün taḳrîrden soñra tarîḫ-i meẕkûruñ icmal ile mefhûmuñ bu vecih üzere serrizde-i iraᶜâ -i mişkin-beraᶜa itmişlerdir ki, Manṣûr sûr-ı bî-ḳuṣûr-ı Dârü's-Selâm'ı şekl-i perkâri bina ve ṭaraf-ı cenûbîde Bab-ı Kûfe ve şimalîde Bab-ı Ḫorasân ve şarḳîde Bab-ı Baṣra ve ġarbîde Babü'ş-Şam nam ebvâb ile araste ve burc ve barû-yı felek-fersa-birle piraste idüb tesviye-i ehl-i beled içün Dârü'l-ḫilâfeleri meyân-ı beldede istivar ve yedi ḥavli ḳarar virdiler.

Naḳledilir ki eyyâm-ı ḫilâfetlerinde ᶜAẓîmü'r-Rumdan iki nefer elçi gelüb bir mah ḳanûn-ı misafiri üzere Dârü'ż-żiyafede merasim-i żiyâfet merᵓî kılındıkdan sonra ḥavâli-i saraya bevvabân-ı keşîre taᶜyîn ve ḥavli-i evvelde yüz ᶜaded şîr-i bend-zencir ve sanîde yüz ᶜaded zerraḳa yaᶜni ġalaṭ-ı meşhûr zırnapa ve salişde yüz ᶜaded fîl-i kûh-terkîb rabiᶜde beşyüz esb-i necîb müteᶜaddid fil-ban ve sayis ile tertîb ḫamisde ṭuyûr-ı ḫoş-pervaz ve vuḥûş-ı cihân-mümtaz ve sadisde vüzera ve ümera ve küttab herbiri liyaḳatınca ḳuba-yı dîba ve cevâhir-i giran-baha ile müzeyyen ve esliḥa-i nadire ile muḥassen ve sabiᶜde taḫt-ı ḫalîfe ve yemin ve yesarında yedi nefer ġulam-ı sade-ru ve tican-ı serlerinde birer şeb-i çıraġ-ı âfitab-nişab maḳam-ı ḫidmetde dâmen-i der-meyân oldukdan soñra elçiler daᶜvet olunub ḥavâlî-i meẕkûreye bir bir duḫûl itdikçe Taḫtgah-ı Sulṭanî Ḳaṣabasıyla mütelaşi olurlar idi. Bilâḫare ḳubbe-i ḫalîfeye duḫûl ve ḫâk-i bûs-ı pîşigaha vuṣullarında ḳanûn-ı Pâdişâhi üzere eda-yı merasim-i tevâżuᶜ ve taᶜẓîm ile her ḳul-zâde Kostandinden olmak üzere namların taḳaddüm

[244] A,B: Muḥammed fazla
[245] B: sarayların fazla

itdiklerinde eşna-yı güft ve güvide "el-kelâmu tecürrü'l-kelâm" [246]elçî-i kebîr Baġdad'ıñ ḥusn-ı saray ve ḳuṣûr ve tarḫ ve duver ve sûrın hezar âferin ile taḥsîn idüb ancak böyle bir belde-i ᶜuẓma meyânıñda bir nehr icra buyurmadıkları maḥall-i taᶜaccub-i tefaḫḫuṣdur deyu sevḳ-i kelâm itmegin hemandem vezîr-i sitûde-tedbîr-i ḥażır-cevab kudûret-i âb ve ufûnet-i hevadan ictinab olunmuşdur[247] deyu redd-i cevab itdiler. Feemma ḫalîfe (8a) bu ḳayda düşüb tekrar ḫaric beldede bir ay müddet erbâb-ı devlet elçilere birer żiyâfet itmeleri fermân olunub ol-ḳadar zamanda Dicle'den daḫil-i şehre on ziraᶜ ᶜarż ve ᶜumḳ bir ḫalic ḥafr ve eṭrafın elvaḥ-ı sefîd muraṣṣaᶜ ve envaᶜ-ı eşcar ile mülemmaᶜ itdirib her saḳ-ı eşcara dîbalar ilbas ve ṭaraf ṭaraf murġan-ı ḫoş-elḥan ḳarar virilüb elvaḥ-ı zücac üzere âb-revân-ı cereyan ve Dârü'l-ḫilâfede müretteb olan eşcarıñ saḳ ve varaḳları ṭulâ-yı mum-ı mevvari ve naḳra-i temam-ᶜayar ile mülammaᶜ ve eşmarın dür ve cevherden muraṣṣaᶜ ve envaᶜ-ı taᶜyîb ile memlû ṣaḥayif-i maṣannaᶜa itdirüb taḥrîk-i nesîm oldukça miskiye ve ᶜanberiye revâyiḥ ve fevâyiḥ meşam-ı can-ı muᶜaṭṭar idi. Bu uṣlûb üzere meclise arayış ve der ve divar-ı saraya zer-kâr estar ile numayiş virdikden soñra manṣûr-ı ᶜamme-i ᶜAbbasî ile cübbe-i siyah berdûş ve seyf-i salṭanat derpîş oturub elçiler daᶜvet olundı. Şehre murûrlarında muḳaddema manẓûrı olan şehr olduğın inkâr ve bu evḍaᶜ bu el-ᶜaceb ile ġarîḳ-i lücce-i taḥayyür ve efkâr oldılar. Baᶜde ez-an ḫâk-ı bûs-i ḫalîfede lazimesi üzere mültefit ve hedeyâ-yı mevfûre ile ricᶜata meᵓmûr oldılar.

Tarîḫ-i meẕkûrede pirâye-i sutûrdur ki: Manṣûr'uñ binası mesaḥat olunub yüzotuz cerib iki mil iki mile teksîr olunmak üzere ve mabeyn mabeyn birer mil mesafe ve her saḳ bina mabeyni yüzaltmış kerpic bir ẕiraᶜ ṭûl ve nıṣf ẕiraᶜ ᶜarż ve yüzon yedi rıṭl vezn ve bina-yı sûr sekiz ẕiraᶜ ᶜarż ve otuz ẕiraᶜ irtifaᶜ ve her ḳapu mabeyninde yigirmisekiz burc ve her biriniñ mabeyni yüz ẕiraᶜ olub keẕâlik daḫil-i ḳalᶜada sûr-ı ṣâni bina itdirmekle iki ḫandeḳ-i ᶜamîḳ ve iki sûr-ı bî-ḳuṣûr olub onsekiz kere bin dirhem maṣraf ile Tarîḫ-i Hicriye ᶜAla Ṣaḥibiha Efḍalü't-Teḥiyye yüzkırkbeşe (145/762) vuṣûl buldukda ser-menzil-i itmama resîde oldı. Ve Reşk-i İrem-i zâtü'l-ᶜimad olan ḳaṣr-ı ᶜâli-bünyadları binasına daḫi dörtbiñ kere biñ dinar ṣarf idüb dağdağa-i bina ber-ṭaraf oldukdan soñra ebvâb-ı şehre birer Emîr-i ser-bersac üzere nigehban ve musallaḥ (9b) bevvablar ᶜaṣa-yı ṭula ile pasbân taᶜyîn itdiler. Bağ ve bostan temaşasına Bab-ı Kûfe'de âb-ı revân seyrine Bab-ı Baṣra'da ḳavafil ve revâḥil neẕẕaresine Bab-ı Ḫorasanda cusûr ve mezariᶜ ve çimenzar müşâhedesine Babü'ş-Şamda saye-endâz-ı

[246] Laf lafı açar
[247] A: olunmuşdur eksik

ḳuᶜûd olurlar idi. Ve meyân-ı Dârü'l-ḫilâfede irtifaᶜ-ı sûr miḳdarı ṭulen ve ᶜarżan ellişer żiraᶜ meclis bina ve üzerinde yeşil kâşîden bir ḳubbe-i ḫadra ve balâ-yı ḳubbede ṭılsım ile bir şaḫṣ-ı nizedar inşa itdiler ki her ne ṭarafdan ecnebi ẓuhûr iderse ol-ṭarafa işaret ve ima ider idi. Saḫite-i erbâb-ı ṣanayiᶜ-i ġarîbeden Meclis-i Manṣûr'da bir şemᶜdan-ı nuḥas olub beher saᶜat ol-çıraġdaddan pervanevâr bir ṭâir numayan ve piramen-i şemᶜdanda gerdan olduğundan ġayri hengâm-ı fecirde şibrü'l-ḳame âdemî-ṣûret bir şaḫṣ ẓuhûr ve Kürd-i ekred-i şemᶜdanî cevelân ve "ṣabaḥtüm bi'l-ḫayr"[248] guyan olub giru yerine girizan olur idi.

Ḫaṭib ᶜAleyhi'r-raḥme taḥrîri üzere her bab-ı beldede birer żiyâfet-ḫâne tertîb ve vâridin ġureba ve fuḳara iṭᶜam-ı ṭaᶜam ile terḥîb olunub andan maᶜada her maḥallede bir darü'ż-żiyafe bina vema-yeḥtacı müheyya olmuşdı. Lakin eᶜâẓamı Babü'ş-Şam'da İmam Caᶜfer Maḥallesinde olan ᶜimâret olduğı naḳl olunur. Muma-ileyh iḫbarı üzere ᶜimâret-i ẕâtü'l-ᶜimad[249] Baġdad ṭarafın Nehr-i Dicle'ye saye-güster-i neżaret olub ancak ṭaraf-ı ġarbîde dörtbiñ kere biñ ṭaḳ[250] ve eṭrafında dörtbiñ ḍayyiᶜa-i ḫariciye yaᶜni ᶜaḳar ve yüzbiñ bostan ve her birinde on nefer ᶜummal ve Manṣûr zamanında onbiñ ḥamam ve onbiñ minare ve Maḥalle-i Kerḫ'de keẕâlik ᶜimâret-i keṯîre olub giru muşârun-ileyh rivâyeti üzere cumhûr-ı muverriḫîn Baġdad'ıñ Manṣûr'dan soñra mesaḥat-i ᶜimâretlerin bu vecih üzere raḳamzede-i kilk-i taḥḳîḳ itmişlerdir ki; Baġdad'ıñ yigirmidörtbiñ ḳaṭîᶜa yaᶜnî maḥalle ve her maḥallede bir mescid ve bir minare ve muḳabelesinde bir ḥamam ve nefs-i şehirde çeb u rast cereyan iden enhar üzere yüzellibeş cisr ve Nehr-i ᶜİsa'dan şehirde müteferriḳ altıyüz nehir olub ve derûn-ı beldede dörtyüz esyâb-ḫâne-i mayi ve her birinde üç ᶜaded seng-medar ve ḫaric-i beldede otuzbiñ kûz-ḫâne ve dörtbiñ (9a) şişe-ḫâne ve dörtbiñyüz demurci ve maṭbaḫ-ı ᶜâmire dârü'l-ḫilâfede yevmiye biñ baḳır tevvanen ve güzîde ve üçbiñ kebş-i pervarîde ve sâir perende ve çerende-i vaḥşîden ġayri ṣarf olunub elvân-ı eṭᶜime içün dörtyüz ḳazġan ᶜale't-tevâli ġaleyan ider idi. Ve beşyüz ḳannaṣ-ı canverân-ı berrî ve beşyüz ṣayyad-ı ḥayvanat-ı baḥrî ve ikibîn silaḥşör-i baytar ve dârü'l-ḫilâfede yüz bab mekteb ḳarar virilmiş idi.

Tarîh-i İbn-i Sebᶜîn taḳrîri üzere otuzbiñ furûn olub yedibiñ furûnı dârü'l-ḫilâfeye maḫṣûṣ idi. Ṭaraf-ı şarḳîde olandan maᶜada onikibiñ maᶜṣare-ḫâne-i sükker ve ḫurma şümarende-i erbâb-ı ḥisab olduğı taḥḳîḳa resîdedir. Ve daḫi Baġdadın üç ṭarafı otuzbir menzil baġ ve baġçe ve ṭavaḥîn ve mezariᶜ olub yüz âdem bir ᶜimâretden ḫali bulunmayub cânib-i

[248] Hayırlı sabahlar
[249] B: ẕatü'l-ᶜimad eksik
[250] B: yaᶜni dükkân fazla

şimal ve cenûbı ṭaraf-ı ġarbîden birbirine muttaṣıl maᶜmûr ve ṭaraf-ı şarḳî on menzil keẕâlik bî-ḳuṣûr idi. Ve esᶜad-ı evḳat daḫi on rıṭl ᶜasel bir dirheme keḳâlik rûġun-ı sade ve zeyt ve bir kebş bir dirheme ve bir reᵓs- baḳır dört dirheme ve on rıṭl sükker dört dirheme ve bir ḥaml ḫaḍravat bir dirheme keẕâlik biṭṭîḫ ve altmış rıṭl ruṭab[251] ve ᶜineb-i şirin bir dirheme ve on rıṭl sükker dört dirheme ve bir ḥaml ḫażravat bir dirheme[252] ve dört ṣaḥan ṭaᶜam-ı ḫoş-kevâr ve pür-i bahar on ᶜaded nan ile bir dirheme naḳl olunur.

Ẓabṭ-ı Ḫaṭîb-i Lebîb[253] üzere yevmiye ḥamamlarında biñ rıṭl sabun ṣarf olunur idi ki her üç rıṭl-ı Baġdadî bir rıṭl-ı Dımaşḳî olduğı daḫi taṣrîḥ-kerde-i Hibetullah-i meẕkûrdur.

Ve Ḫaṭîb rivâyeti üzere Belde-i Baġdad Meᵓmûn zamanında taḥrîr olunub ᶜimâret-i ḫariciyeden maᶜada Manṣûr ᶜimâretinden soñra Baġdad'ıñ cenûb ve şimal ṭarafları elliüçbiñyediyüz cerîb ve ġarbî ve şarḳî ṭarafları yigirmiyedibiñ cerîb ve nusḫa-i âḫirde muḥiṭ-i sûr kırküçbiñ yediyüzelli cerîb mesaḥat olunub altmışbiñ ḥamam ve her ḥamam ḳurbünde beş bab mescîd-âbâd olduğı żabṭ-ı defâtir-i Baġdad olmuşdur.

Ḫaṭîb ṭâbe serahu naḳli üzere Şaṭṭ-ı Dicleᶜde dârü'l-ḫilâfe ḳürbünde vezir-i Memun Ḥasan Bin Sehl'in Ḳaṣr'ül-hasna nam bir saray-ı cihân-ârâsı olub fevtinden soñra metrûk iken El-Muᶜtezıd-Billah ḫalife tevsiᶜ ve taᶜmir (9b) baᶜdehu El-Müḳtedir-Billah Ḫalife dahi dârü'l-hilâfe idinüb bir mertebe muzâfat ile tezâyüd buldu ki ğilmanân-i ḫariciyeden mâᶜada onbirbin nefer-i sefîd ve siyah ğilman ile sükna itmişdi.

Naḳledilir ki; ḫalîfe-i müşarün-ileyh zamanında elçi-i Rum vârid olub saray-ı mezkûrı bisaṭ-ı mülevvene ve estâr-ı cemile ve eḳmişe-i nefise ile tezyin ve ḫuccab ve ümera ve vüzeraların yerlü yerlerine taᶜyinden sonra zümre-i ᶜaskerîden bin ṣaf ve her ṣafda bin dilaver-i müsellaḥ tertib ve zin-i zerrin ile ikibin re's esb-i bahîb, bin nefer sayis ile meydân-ı sarayda pa bende-mürabbıṭ-şevket olunub otuzbin miḳdarı serapürde-i mütalla iledir ve divar-ı dârü'l-ḫilâfe mücella olunduğundan ġayri pîşîgâh-ı hizmetinde on bin memlûk ve ğilmân-ı şeb ve on bin nefer-i dilaver-i ᶜArab ve ekâbirzâde-i bî-taᶜb ḥaram idüb bunlardan ġayri otuz bin sade-ru ḫüddam-ı müraṣṣaᶜ meyân-bendeleri ile maḳam-ı hidmedde ḳiyâm göstermişler idi. Elçi-i merkûm vahiden baᶜde aḫir tertîb olunan esbâb-ı iḥtişamı müşahede ederek ġarḳ-i lücce-i dehşet olarak serîr-i ḫilâfete vaṣıl ve fi'l-cümle ḫaṭır-ı ḫaṣıl ittikde ṭaraf-ı ḫalîfeden menẓûr-ı naẓẓ-ı iltifat olub ᶜazim'ür-Rum aḥvali sual ve nâmesi dahi kırat ve maᶜlumü'l-meâl

[251] A,B: ḫurma fazla
[252] B: ve on rıṭl sükker dört dirheme ve bir ḥaml ḫaḍravat bir dirheme
[253] A,B: lebîb eksik

olundukda lazimesince birkaç gün iḳamet ve kesb-i raḥatdan sonra ᶜatayâ-yı keşîre ve hedayâ-yı behiyye ile kâm-yâb ve redd-i cevâb-ı birle ᶜavdet olundı.

Ḫaṭib ᶜaleyhirraḥme taḥrîri üzere zaman-ı Mütevekkil'de dârü'l-ḫilâfede dört bin firaş ᶜad olunub emâkin-i müteᶜaddidede ve istiblâṭ-ı müteferriḳada ve ḥavâli ve ḥavâḥişi medîne-i Şiraz'e beraber olduğun taḥḳîḳ itmişlerdir. Bu nuḳûl müverriḫ-i müma-ileyhin Tariḫ-i ṣağîrinden olub Tariḫ-i kebîrinde Baġdad'da ḳalem ve taḥrîrden bîrûn ve ḥadd-i ḥaṣırdan efzûn esma-i rical ve ᶜülema ve ravât-ı ḥadîṯ-i şerîf ve ḥâlâ nâmı kuş-zed-i enâm olmamış kütüb taḥrir olunmuşdur. Ezcümle; Medrese-i Beltasiye'de yalnız üçyüzaltmış mecelle fihrist-i kütüb elli nefer ḫadim-çâpek-i ḳadem muᶜayyen olub ve dört biñ hücre ve ratibesi yevmiye yigirmi biñ raġif ve on bakır-ı güzîde ve yüz re's kebş bervâride müḳannen ve müderrisi olan (10a) Şeyḫ Ḳıvameddîne yevmiye yüz raġif ve bir kebş ve elli dirhem vazife olduğu iḫtisar üzere taḥrîr-yafte-i yeraᶜa-i miskîn beraᶜaleridir.

Beyt

Ez ḳıṣṣa-i ᶜaşıḳ ve maᶜşuḳi

Ḥarfi guftem ve ḳis ᶜaleyhi'l-baḳi[254]

Ḫulefâ-i ᶜAbbasiyenin bu uṣlub üzere keşret-i maliye ve kuvvet-i sulṭaniyelerine ravi olan Hibetullah ve biri Ḫaṭib-i Baġdadîden rivâyet idüb ziyâde ve noḳṣandan istiġfar ve iḫtisar üzere taḥrîrin işᶜar ittügi gibi bu faḳir dahi mübalaġa ve efsaneden istiġfar ve muḫtaṣar inkaşte ve imla idüb maᶜzeret-ḫevâhide bu beyt ile iḳtifa eyledim.

Beyt

Ger budeş layiḳa der gûş-bâd

Ver neziyâd-ı tu ferâmuş-bâd[255]

3.ḪİLÂFET-İ MUḤAMMED EL-MEHDÎ İBNİ'L-MANṢÛR EL-ᶜABBÂSÎ

Tariḫ-i ṣâl tisa' ve ḫamsîn ve mie (159/775) ile feraḥ-fal oldukda Baġdad-ı Behişt-âbâd'da Muḥammed el-Mehdî mesned-nişîn-i taḫt-ı ḫilâfet ve fermân-fermâ-yı mülk ve millet olub müstaḥiḳ-i ḳışaş olanlardan ġayri pederi Manṣûr'un[256] giriftâr-ı bend ve ḥaps olanları cümle iṭlâḳ ve ġaṣb ittügi mal ve emlak-i ḫalâyıḳı aṣḥabına red ile

[254] Aşık ve maşukun hikâyesinden bir kısmını söyledim, gerisini sen kiyas et.
[255] Eğer ona layıksan kulağına küpe olsun, yoksa fazla olanlar unutulur gider.

pesendîde aḫlaḳ ve infaḳ-ı mufrit ile meşhûr-i âfâḳ olub her sal meymenet-i iştimaldeki iḥram bend-i ḥacc-i beytullhi'l-ḥaram ve çehre-say-i ravḍa-i raḍiyye-i seyyid'il-enâm ᶜaleyhi efżalüṣṣalatu ve ekmelüsselâm olur idi. Hezaran şetre-kuḫ-i kûḫan ile eyyâm-ı ṣayfde naḳl-i berf ve füḳaranın tebrid-i ḳulûblerine ṣarf idüb her rûz-i fîrûzda eṣna-yı ṭarîḳde on iki nevbet müslimine sükkerîn-i şerbet ve etᶜime-i pür-ḥelâvet taᶜyîn ve cümlenin ẕad ve raḥîlelerin tedârik ve tebyin eyledüklerinden ġayri ehl-i ḥarem-i muḥarremenin yek sale müᶜnetlerin inaᶜm ve Ḳavl-i ḫamîs üzere yüz bin ṣevb bezl-i ᶜamm idüb ḫavari-i kel-i'lam ile naḳl-i ruḥam ve tevsiᶜ-i revâḳ-kerdûn-i nutaḳ-ı Beytullahi'l-Ḥaram itmişlerdir. Sene ṣeman ve ḫamsîn ve miede (158/774) sevk-i semend-i ᶜazîmet ve ṭavaf-ı beyt-i ᶜatîḳa niyyet idüb libas-ı köhne-i Beytü'l-Ḥaramı[257] tebdil ve ḥulle-i taze ile ol leyla-yı cihân-ârâyı tebcîl ittiklerinden ğayri sene-i sittîn ve miede (160/776) harem-i Mescid-i Nebiyy-i Ekrem Ṣallallhu ᶜAleyhi ve Sellem tevsiᶜ (10b) ve iḥda ve sittîn ve miede (161/777) ḥücre-i mükerremeyi tecdîd ittürüb menâzil ve meraḥilde ḥafr-ı âbâr ve tecdîd-i emyal ve nice ḫayr âsâr itmişlerdir. Lakin "el-mülku ᶜakîmun"[258] mefhumunca Tarîḫ-i Güzîde ṭaḳrîri ve Camiᶜüs-Siyer taḥrîri üzere müdebbir-i devlet ve müteḥammil-i eṣḳal-i vezâreti olan Eb-u ᶜAbdullah İbn-i Taḥmaz ṭarafgir-i ᶜAleviyyân ve muḥibb-i Sâdât-ı zîşân olduğun ehl-i süᶜayeden istimaᶜ ve izᶜan idüb imtiḥanen merḳûme nice vaᶜd-i iḥsan ile fülan-ı ᶜAleviyyenin refᶜ ve defᶜin tenbih-i ekîd itmegin[259] ol-daḫi mirᵓat-ı ẓahirde ṣûret-i ḳabul gösterib ᶜAleviyy-i merkûmu tenha-ḫaneye daᶜvet ve ḳażiyye-i maᶜhudi serrişte-i ḥikâyet ittikden soñra müma-ileyhi rundegân-ı ṭarîḳ-i kerîze refîḳ idüb baᶜdehu mündefiᶜ ve helâk olduğun ḥużûr-u Mehdi'de taḥḳîḳ itti.

Pes ez an ḫilâf-ı ẓuhûr itmekle nişâne-i nişâbe-i ġaḍab ve giriftar-ı ḥabs ve naṣb ve kâmil on altı sene kuşe-gîr-i ġamḫâne-i zindan olub Harun zamanında ḫalaṣ-ı giryan ile Mekke-i Mükerreme'de zaviye-nişîn mücâveret oldı.[260]

Sene iḥda ve sittîn ve miede (161/777) Eb-u Müslim'in Kâtib-i Divânı Müḳannaᶜ nam sahir-i zeşt-endâm daᶜvet-i baṭıla ile ẓuhûr idüb derîde-dîde ve girye-cehre olmağla hemîşe berḳaᶜ-ı mütella ile setr-i ḥal itmegin Müḳannaᶜ birle iştihar bulmuş idi. Nevâḥî-i

---

[256] B: emriyle fazla
[257] B: Beytü'l-Ḥaram eksik
[258] Mülk neticesizdir.
[259] A: ve mürtekib-i vebal-ı ᶜaẓîm olmağla fazla

Merv'den Şehr-i Naḫşî'de şekl-i müdevver ve ṣûret-i ḳamerde her gice âsumanda żiyagöster olur bir terkîb ve berrîn-i teḳrîb cühelâ-i naṣ ve ferîb ve neûẕubillah daᶜva-yı ulûhiyet ve baᶜżı ḳavilde kendüsün nübuvvete nisbet idüb gah aheste-âvâz ve gah enker eṣvat ile naġme-sâz olmağla ekser-i ḫalâyıḳı daᶜva-yı baṭılasına ve mesaz ittügi ḫaberi taḫdiş-i samiᶜa-i ḫalîfe itmekle ol-ḍall-ı ḍalâlet mehâlik izalesiçün ᶜasakir-i cengâver ve serdar-ı hüner-perver göndermekde şaḳiyy-i meẕkûr baᶜżı ḳulaᶜa taḥaṣṣün ile muḫârebe-i keṣîreden soñra ol-menḫûs saḥil-i necatdan meᵓyus olmağın etbaᶜın cümle mesmûmen ihlâk ve kendusi dahi ḫamm-i tizrab içre nâbüd-ü meġak-i helâk olub ancak Mıṣraᶜ

Her ki nakş-i ḳalb-dâred ᶜâḳîbet rusva-şüved[261]

rûy-i tiz-abda çend mu-yi murḍari baḳi olduğundan ḥali maᶜlum oldı. (11a) Baᶜżıetbaᶜ-ı Muḳannaᶜ âsumâne ᶜurûc itti deyu tabe peydâ-yı cehâlet ve ġarîḳ-i lücce-i ḍalâlet oldılar. ᶜİmâret-i belde-i Rey ve bina-i şari-i Baġdad ve camiᶜ-i Resafe ve ḳürbünde bir saray-ı ᶜalî-şeref ḫalîfe-i mezbûrun eseridir. Tarîḫ-i hicriye tisaᶜ ve sittîn ve mieye (169/785) resîde oldukda ḫalîfe-i merḳûm ṣayd-i kinân ve ᶜaḳîb-şikârde-revân olur iken metrûḥan baᶜżı ḳavilde mesmûmen ᶜalem-i beḳaya revân oldı. Velâdeti sene sebᶜa ve ᶜişrîn ve mie (127/744) ve baᶜżı ḳavilde sitte ve ᶜişrîn ve miede (126/743) olub müddet-i ḥayatı kırküç sene Ḳavl-i Zihni üzere ḫilâfeti on sene olmuşdur. Eyyâm-ı ḫilâfetlerinde oğlı Harun diyar-ı küffâr-ı Rum'a şirâne hucûm idüb ol ḳuṣûr-i ḫalic-i Ḳostantıniye'ye varınca fersûde-i semm-i semend-i leşker-i nuṣret-eṣer ve Kayser ile sal be sal yetmiş biñ dinar-ı kâmile'l-ᶜayar irsal ile ṣulḥa ḳarar virmişdir. Mehdî'nin ḫilâfetinde sene sittîn ve miede (160/776) Muḥaddiṣü'l-İslâm Şuᶜbe Bin el-Ḥaccac El-Atabekî El-Vasîtî ve sene iḥda ve sittîn ve miede (161/777) Süfyan Bin Şuᶜbe ve iṣneyn ve sebᶜîn ve miede (171/787) Şeyḫ-i Ekrem İbrahim Edhem ve Zahid-i Küfe Davud Bin Naṣr ekṣer ḳavl-i müverriḫîn üzere mütevecciihi ḫuld-i berrin oldılar. Ve ṣelâṣe ve sittîn ve mie'de (163/780) ᶜAlim-i Ḫorasân İbn-i Tahmaz ve Ḳadi-i Nişabur Bekrî müfessir ve ṣemân ve sittîn ve mie'de(168/785) Emîr-i Medîne-i Münevvere Ebü'l-Ḥasan Bin Zeyd dâr-ı ġavrden saray-ı surûra ᶜubûr ittiler.

---

[260] A: oldı eksik, A,B: Ẓuhûr-ı Muḳannaᶜ fazla

[261] Kalpte olan neticede ortaya çıkar.

4.HİLÂFET-İ MUSA EL- HADİ İBN-İ MUḤAMMED EL- MEHDİ EL-ABBASÎ

Mehdi tarik-i tác ve taht ve misafir-i menzilgáh-ı ahiret oldukda veliᶜahdi ve ferzend-i bülendi Musa el-Hadi Cürcanda bulunub biraderi Harun'uñ sa'y ve kúşeşi ile Bağdad-ı Dár'ül-hiláfede hutbe-i hiláfet Musa el-Hadi namına kıráet ve ba'de zalik mezbúr gelüb mesned-nişín-i serír-i hiláfet oldı. Eṣna-yı ḫuṭbede kelám-ı dürer-nizám "İnnellahe Teᶜála emerekum bi-emrin bedee bi-nefsihi veṣna bi meláiket-i ḳüdsihi ve ṣeláṣe bi'l-mü'minín min-berriyyeti cinnihi ve insihi[262] " ilá áhirihi ḳanún-ı naṭıḳa árá-yı ḫuṭeba olmak anların eseridir. Camiᶜüs-Siyer taḥríri üzere bu eyyámda ṭáife-i zenadiḳanin Reís-i İblísi ᶜAbdullah Bin El-Muḳannaᶜ Kelile Dimne nusḫasın (11b) Yünaníden ᶜArabiye tercüme idüb feṣáḥatda feríd-i ᶜaṣr idi. Ekábir-i nasdan baᶜżı ḥaḳ-náşinaslar añа tabiᶜ ve beydá-yı ceháletde żayiᶜ olub neᶜúẓubillah Ḳurᵓan-ı ᶜAẓíme naẓíre dimek sevdasıyla nice zaman ḫavleṯḫanede tażyiᶜ-i evḳat idüb tefevvühe ḳadir ve bir saṭır taḥrírine cásir olmadığından ġayri ḫalífe-i müşárün ileyhe vesaṭatiyle

Dest-i ġayb âmed ve ber-sine-i nâmaḥrem zed[263]

medlûlünce küşte-i tîġ-i bî-dirîġ-i ġayret-i ilâhi oldı. Ḫalîfeniñ ṭabᶜ-ı çalakleri ġubâr-ı ᶜaḳayid-i baṭıladan pâk olmaġla zamanlarında ibṭal-ı mezâhib-i baṭıla içün müḫtaṣarat-ı ceride-i taḥrire-keşide kılınmıştır.

Ḳavl-i Ḫamis üzere merḳûm ṣahib-i heybet ve saṭvet feṣîḥü'l-kelâm edîb ṣahib-i iḫtişam olub lakin tenâvül-ı müskirat ve ḫubb-ı lehv ve ṭarb ile âlûde olub gülzâr-ı ḫilâfetleri ḫar-ı ẓulm ve taᶜaddîden ḫali degildir. Vefat-ı Hadi'de erbâb-ı tevâriḫ iḫtilaf itmişlerdir.

Ravḍatü'l-Ebrar teṣṭîri üzere valideleri Ḫayr-zen âsitanesi muḥiṭṭ-ı rical âmâl-i rical-i devlet olmağın müḳteża-yı ġayret-i salṭanat ve ḥamiyyet-i ḫilâfet ile validesin menᶜ[264] ve ḳapusuna intisab edenleri zecr ve defᵓ itmegin maderi Nâmehrubân Hadi'ye ḳaṣd-ı can idüb mesmûmen ya meḫnûḳan helâk ittügi ᶜacayib-i zamandandır. Tarîḫ-i velâdetleri sene sebᶜa ve erbaᶜîn ve miede (147/764) ve sal-i vefatleri tisᶜa ve sittîn ve miede (169/785) ve müddet-i ḫilâfetleri bir sene iki ay ve ᶜaded-i ᶜumri yigirmialtı sene

[262] Şüphesiz Allah size -kendinden başlayıp ikinci olarak mukaddes meleklerine üçüncü olarak ise cinlerin ve insanların iyilerine olmak üzere- bir işi emretmektedir.
[263] Ğayb eli geldi nâmahremin sinesine bie tokat vurdu.

olub taḫt-ı ḫilâfetden taḫt-ı tabuta düşmüşdür. Çün câme-i müsteᶜar-ı ḥayat-ı Hadî derîde-i dest-i eᶜadî oldı. Biraderi Harun Reşid serîr-i ḫilâfetde ṣaḥib-i baḫtı saᶜîd oldı.

Camiᶜü's-Siyer rivâyeti üzere Ḥamdullah Ḳazvinî'den reside-i taḥḳîḳdir ki; Hadi ᶜİsaâbâd'da bir gün divân-ı eşraf ve eᶜyanda mest-i ṣahba-yı salṭanat ve ṭuġyan iken yedinde teyr ve keman olub müḳabelesinde bir ḫadim-i müḳdim dest-beste istade olmağın hemnişinlerine tevcih-i ḫiṭab-ı nâ-ṣavab idüb itdige ḳadirim. Bu teyr-i tîzi bu ḫadimiñ sinesine urub kafasından pîran itdirim. Ehl-i meclis naᶜam ḫalîfeniñ kuvvet-i bazusuna niçe ḳahraman (12a) żaᶜif ve natuvândır. Lâkin bu faḳîriñ ḫun-i kilkuni ile damen-i ḫilâfet pür renk-i nikâr olmak şân-ı mürüvvet degildir deyu çend muḥarrik ẕer-i ḫalḳa-i bab-ı naṣîḥat ve pend oldılar ise işr itmeyüb bir sehm-i sehmnâk ile ol faḳîri aġuşte-i ḫâk-i helâk itdi. Baᵓdehu nâdim olub egerçi varişlerin irża itdi. Feemma Ġayret-i Bâri ve Ḳahr-ı Ḳahhari merḳûmı nişâne-i nişabe-i ceza ve âmâc-ı siham-ı ḳaża idüb ẓahrında âşar-ı cerḥ ẓahir ve ḫariş-i bî-tâb ile revâyiḥ-i kerîhe ḥaṣıl olub âḫirü'l-emr ol-maraẓ ile mükâfat ve zebun-u serpençe-i şîr-i memat oldı.

Herşeme İbn-i Eᶜyun nâm kimesnenin bu daḫi pirâye-i silk-i taḳrîridir ki; birgün Hadi bu faḳîri ḫalvetḫânelerine daᶜvet ve Vekil'i Bermekî'den şikâyet ve ḫalâyıḳı Reşid tarafına raġbet ittürdügin ḥikâyet itdikden soñra imdi gerekdir ki bu saᶜat Reşid'iñ mühimmen görüb zindanda Âl-i Eb-u Ṭalib'den her kim var ise zümre-i şühedâya ilḥaḳ baᶜdehu Kûfe'ye varub ᶜAbbasîleri iclâ-yı evṭan ve sâir mesâkîni perişan idesin deyu kelâma iḫtitam virdi. Bu faḳîr daḫi gahi ġadr gahi naṣîḥat ittükde Hadi bir müddet müteemmil-i ser-becîb-i fikret olub ḥarem-i ḫaṣları[265] tarafına revâne oldı. Bu faḳîr daḫî mütefekkir ve çare-sar her bîçare luṭfuna muntaẓır iken ṭaraf-ı ḥaremden bir ḫadim-i muḳdim bu faḳiri [266]ḫalîfe ṭarafına daᵓvete cazim olmağla hezar ḫavf ve ḫaşyet-i birle ḥarem tarafına vaż²-ı ḳadem ittügimde Ḫayr-ı zeñ ki valide-i Hadi'dir ṣavti reside-i küş-i huşım olub didi ki "ey Herseme işte Hadi bir seᶜale giriftar ve ol-ḥal ile dâr-ı aḫîrete intiḳal ve ᶜibâdullah şerrinden fariġü'l-bâl oldılar. İmdi Reşîd'i taḫt-ı mülk-i müşeyyed üzere iclas itdir" didi. Ḥükm-i Melik-i Ḳadîr ile yine ol-gice Reşîd pirâye-baḫş-i serir-i ḫilâfet ve vucûd-ı Meᵓmûn daḫi ol-gice cilveger-i ᶜâlem-i şuhûd oldı.

---

[265] A,B: ḫaṣları eksik

[266] A: Bu faḳir daḫi mütefekkir ve çare-sar ve her bîçare luṭfuna muntaẓır iken ṭaraf-ı ḥaremden bir ḫadim-i muḳdim bu eksik

5.Ḫilâfet-i Harun Reşîd İbn-i Mehdi

Çün nevbet-i ḫilâfet nam-ı Harun ile velvele-endâz-ı şimaḫ-ı mülk ve millet oldı. Yaḥya Bin Ḫalid Bermekî mesned nişin-i eyvân-ı vezâretleri olub zimâm-ı umûr-ı enâm müsellem-i keff-i kifâyetleri oldı.

Ḳavl-i Ḫamis üzere Harun ṣaḥib-i naẓar-ı ḥüsn-perver olub müṣaḥebet-i ᶜulema ve istimaᶜ-ı vaᶜẓ-ı ṣüleḥa ile (12b) müḳayyed ve nevâfile mâil ve ṣadaḳate bazil olub bir sene ġaza ve cihad ve bir sene ḥacc-ı şerîfi muᶜtad ittügi baᶜẓı şüᶜaranıñ bu kelâmından müstefaddır. Şiᶜir[267]

Femen yeṭlibu liḳaeke ve yüviddehu

Febilḥarameyn ev aḳṣa's-süġûre[268]

Baᶜżı üdebânın nadirelerindendir ki Harun'a müḳadder olan salṭanat bir kimesneye müyesser olmamışdır. Vezir'i Yahya Bermekî Ḳaḍı'sı Eb-u Yusuf Aʾleyh'ir-raḥme şaᶜîri Mervan Bin Ebi Ḥafṣa Nedim'i ᶜAbbas Bin Muḥammed Bevvab'ı Eb-i Faẕl Bin Rebiᶜ Ḫanende'si İbrahim Musulî Zevce'si Zübeyde ki herbiri ferîd-i ᶜaṣr ve ḥasretü'l-mülûk-i dehr idi. Reşid ferzend-i ercümendi Muḥammed Emin içün penc sale iken ᶜahd-i velâyet ile ᶜammeden aḫz-i biᶜat itdi.

Sene ḫamse ve sebᶜîn ve miede (175/791) zevce-i Harun Zübeyde Tebriz'i bina ittügi Nigaristân-ı Ġaffari'de pirâye-i ḥarîr-i taḥrirdir. Ol-eyyâmda Yaḥya İbn-i ᶜAbdullah Bin Ḫasan Bin ᶜAliyyü'l-Mürteża Raḍiyallahu Teâʾla ᶜAnhüm sene sitte ve sebᶜîn ve miede (176/792) Deylem ṭarafında refᶜ-i livâ-i istiḳlâl itmegin Reşid bezl-i mal ve vaᶜd-i ḫuṣûl-ı âmâl ile üftade-i dam getürdüb iḳtiżasına göre ikram ittükden soñra sene-i meẕkûrede temhîd-i ḳaṣdîd ve mübtelâ-yı ḥabs-i ebed itdi.[269]

Sene-i meẕkûrede İmam Malik İbn-i Enes Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhu ġanûde-i ḫak-i pâk-i baḳiᶜ oldı. Sene-i ṣemânîn ve miede (180/796) ḳüṭb-ı dâire-i velâyet ᶜAbdullah İbnü'l-Mübârek dâire-i vücuddan mefkûd oldı.[270] Sene iḥda ve ṣemânîn ve miede (181/797) İmam-ı Ṣani Eb-u Yusuf Raḍiyallahu ᶜAnhu kerden-beste-i ṭavḳ-ı ḳaża olub ḳażaya rıża virdi. Sene isneyn ve ṣemânîn ve miede (182/798) Reşîd sell-i seyf-i

[267] A,B: beyt

[268] Sana kavuşmak isteyen ve seven ya Hacc etsin veya uzak sınırlarda cihad etsin.

[269] A,B: Vefat-ı İmam ve Vefat-ı ᶜAbdullah Bin El-Mubârek fazla

celâdet ve Rum ṭarafına taḥrîk-i rikâb-ı ᶜazîmet idüb İznik ḳürbünde Sögütcük ile meşhûr ḥışn-i istivari müsaḫḫar-ı bazû-yi iḳtidar itdi. Yine ol-sal-i ferḫende-falde menşûr-i velâyet-i ᶜahd-i Muḥammed Emin'den soñra ferzend-i dûm ᶜAbdullah Meᵓmûn'a baᶜdehu püser-i sîm Ḳasım namına terḳîm olunub per-lîġ-i belîġ-i Eyâlet-i Şam ve ᶜİrak ve Ḥicaz ve Yemen ve Mısır ve Maġrib vükelâ-yı Emîn'e ve Eyâlet-i Ḫorasan ve Fars ve Türkistân ve ḥudûd-ı maşrik-i zemîn ümenâ-yı Meᵓmûn'a ve Cezire ve Süġûr ve ᶜAvasım ḫuddam-ı Kasım'a teslim olundı. Sene erbeᶜa ve ḳîl ve sitte ve semânîn ve miede (184,186/800,802) Harun Emin ile Meᶜmûn beyninde olan ᶜahdi (13a) teᵓkîd içün iḥram-bend-i ḥacc-ı Beytullahilḥaram olub nigaşte-i dest-i emel olan vesiḳa-i ᶜahdi saḳf-ı âsumân-pâye-i Mekke-i Mükerreme'ye taᶜlîḳ itdi.

Mervîdir ki; menşûr-i mezkûr bâlâ-yı Beyt-i müᶜalla cenâba taᶜlîḳ olduğı saᶜat ᶜale'l-ġafle hubûb-i hevâ-yı ḳaża meşhûb ile ol-varaḳ-pâre endaḫte-i zemîn olub ḥażır-ı cemᶜiyet olan erbâb-ı ferâset ve kemâl bu ᶜahdin ᶜadem-i vuṣûḳuna istidlâl itdiler. Fi'l-ḥaḳiḳa baᵓdehu mabeynlerinde ẓuhûr iden kin ve kudûret ᶜanḳarîb serrizde-i kilk-i taḳrîr olur.[271] Sene ṣelâṣe ve ṣemânîn ve miede (183/799) ᶜitar ve burc-i evliya İmam-ı Sabiᶜ ᶜulûm-ı ẓahire ve baṭınaya camiᶜ ᶜamil ve ᶜalim İmam Musa Kâẓım Raḍiyallahu ᶜAnhu Baġdad'da ḫalîfe-i sitemkârın ḥabsinde ḳayd-ı ḥayat-ı bî-ṣebatdan âzâd ve dârü'ż-żiyafe-i ser-medîde dılşâd oldı.[272] Ṣeman ve ṣemânîn ve miede (188/803) meydân-ı keremde evliyâ-ı niᶜam olan Beramike'nin livâ-i devletleri nekun-sâr ve ᶜazîzleri ẕelil ve ḫevâr olub kühter ve mehterleri dest-bürd-i sîlâb-ı ᶜitâb ve ḫanumânları suḫte-i ateş-i ᶜiḳab ve ᶜaẕab oldı.

Sebeb-i ḳitâlleri baᶜżı ḳavilde bu idi ki; Reşîd'in Caᵓfer İbn-i Yaḥya-yı Bermekî'ye vufûr-ı muḥabbet ve ᶜAbbasiye nam ḫavahirîne daḫi kemâl-i şefḳati olub ikisi daḫi meclis-i ᶜîş ve ṭarbde ṣafa ve surûri tervîḥ içün ᶜadem-i taḳarrüb şarṭıyla ᶜAbbasiye'yi Caᶜfer'e tezvîc itmiş iken neᶜûzu billah min mekri'n-nisa ᶜAbbasiye ḥile ile Caᶜfer'i ṣayd-i ḳayd-i keyd ittügi ola. Rivâyet-i aḫîrede Harun sâdât-ı kirâmdan Yaḥya İbn-i ᶜAbdullah'ı Caᶜfer ḫabsine virüb ḳaṭ-ı ḥabli'l-verîd-i ḥayatın tenbih itmiş iken Caᶜfer daḫi rûz-i meᶜâd içün iᶜdâd-ı zâd ve cedd-i niᶜme'l-ecdâdlarından şefâᶜat istimdâd mülâḥaẓasıyla müşârun-ileyhi âzâd idüb Harun'a inᶜidamından ᶜitimad virmiş iken

---

[270] A,B: olub

[271] B: Vefat-ı İmam Musa Kâẓım Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla

[272] A,B: İnḳiraż-ı Berâmike fazla

ḥassad-ı Berâmikeden Faḍl Bin Rebiᶜ nam ġammazın ifsadiyle ol ḫanedanı berbâd eyledi. Bu tarîḫde Kelbi'r-Rum Yeḳfûruñ ḥareket-i lazimü'n-nedametinden Reşîd ṭaraf-ı Rum'a ᶜinân-tâb olub Herkale nam ḥışn-ı metîni müsaḫḫar-ı tiġ-i ḳahr ve kin itmekle Ḳayser-i Rum'i ḫarac-küẕâr ve irsal-i ᶜasakir-i cerrâr ile Kıbrıs ceziresinde olan on altıbin küffar-ı bed-kerdârı (13b) esir ve giriftâr[273] eyledi.[274]

ᶜAm-ı tisᶜa ve ṣemânîn ve miede (189/804) İmam Ṣaliṣ Muḥammed Ḥasan Eş-Şeybânî müᶜasker-i Harun'da ᶜazm-i sefer idüb Rey nam beldede misafir-i gülşen-saray-ı cavidânî oldı. Sal-i küẕeştede dört seneden beru müᶜtekif-i kûşe-i zindan olan Yaḥya-yı Bermekî ve bir sene der-ᶜaḳab oğlı Faḍl bu ḳadar ṣarf-ı dirhem ve dinardan soñra beẕl-i naḳdiye-i can itmeleriyle bend-i belâdan dâr-ı aḫîret ṭarafına reha bulmuşlardır.

Tariḫ-i ᶜam iḥda ve tisᶜîn ve mie (191/806) ile benâm oldukda tekmîl-i baᶜżı umûr-ı mülkullah içün Harun Ḫorasân cânibine ᶜaṭf-ı ᶜinân-ı ᶜazîmet idüb Cürcan'da visâde-i bîmâriye sernihâde ve Tus'da tahte-i tabûta fetade olub bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader meşhed-i riża olacak mekân-ı cenet-nişânda âsûde-i ḫâk-i pâk oldı. Müddet-i ᶜömrı kırkyedi sene ve eyyâm-ı ḫilâfeti yigirmiüç sene olmuşdur. Ḫaber-i intiḳal-i Reşîd Baġdad'a vaṣıl oldukda veliᶜahdi olan Emin serîr-i ḫilâfete vaż-ı zanû-yı temkîn itdi. Harun müḳteża-yı ġurûr-ı şebâb ile ve salṭanat ile evâil-i ḥalde mürtekib olduğu teᶜâti-i umûr-ı münkereden nâdim ve her şeb[275] bî-taᶜb yüz rekᶜat namaza müdavim olub vadi-i ṣalaḥa meyl ve çerkâb-ı heva ve hevesden taṭhîr-i ẕeyl itmekle ṣuleḥa ve ᶜulemaya ṣadîḳ ve ziyâret-i evliyaya piyâde-rundekân ile refîḳ olur idi deyu naḳl olunur.

Eyyâm-ı ḫilâfetlerinde Ḥammad Bin Eb-i Ḥanife Raḍiyallahu ᶜAnhu ve Sibeveyh ve Kisâî seyr-i serabistan-ı cinân itdiler. Mervîdir ki ḫîn-i[276] intiḳalinde Harun ḳanûn-ı selâṭîn-i zemane üzere altı kerre yüzbin altun bir Mısır ḫazinesi olmak üzere ikiyüz ḫazine nuḳûd ve ol-miḳdar ecnas tuḥaf-ı taḥte'l-mihr-i mevcûd terk eyledi.[277]

Zaman-ı ḥukûmetinde kendu ṭarafından erbaᶜa ve sebᶜîn ve miede (174/790) İbrahim İbn-i Aġleb Maġrib-i zemînde Vilâyet-i Afrikiyye'de vali olub baᶜdehu oğlı ᶜAbdullah baᶜdehu Ziyâdetullah Bin İbrahim baᶜdehu biraderi Eb-u ᶜUḳḳal Aġleb İbn-i İbrahim baᶜdehu Eb-u İbrahim Aḥmed Bin Eb'ül-ᶜAbbas Muḥammed Bin İbrahim

---

[273] B: giriftar eksik
[274] A,B: Vefat-ı İmam Muḥammed Eş-Şeybânî fazla
[275] A,B: ve rûz fazla; bî-taᶜb eksik
[276] A: ḫîn eksik

baᶜdehu Eb-u ᶜAbdullah Muḥammed Bin Muḥammed Eb-u İbrahim Aḥmed baᶜdehu biraderi İbrahim Bin Eb-u İbrahim Aḥmed olub merḳûm futûḥat-ı keşîre ile serfirâz ve Rekkade nam beldeyi binâ-yı mümtâz idüb dârü'l-mülk itmişdir. (14a) Baᶜdehu ᶜAbdullah Bin İbrahim-i meẕkûr baᶜdehu Eb-u Naṣr Ziyâdetullah Bin ᶜAbdullah ṣaḥib-i Vilâyet-i Afrikiyye olub ziyâde lehve meşġûf ve heva ve hevesiyle meᵓlûf olmağın sene sitte ve tisᶜîn ve mieteynde (296/908) bir ṭarafdan Faṭimiyyûn ẓuhûr ve Afrikiyye'den mezbûrı dur itmeleri ile firaren ḫalîfe-i vaḳt Muḳtedir-Billah sayesin penâh idüb tekrar Faṭimiyyûn ile ceng ve peykâr içün ḫalîfe fermânıyla Mağrib ṭarafına leşker-keş olub Mısır'a vuṣûlunda esîr-i püster-bimâri ve raḫt-keş-i mülk-i cavidâni olmağın Beni Aġleb müḫtellü'l-ḥal ve mülkleri Faṭimiyyûn'a intiḳal itdi.

6.ḪİLÂFET-İ MUḤAMMED EMİN BİN HARUN ER-REŞÎD

Çün nevbet-i ḫilâfet Emin'e reside ve ṭuġra-yı ġarra-yı salṭanat nâm-ı nâmilerine keşîde kılındı. Lᶜab ve lehve iştiġal ve iḍaᶜat-i emvâl ile lâzime-i salṭanat'a kemâl-i iḫtilâl virüb birader-i köhteri Ḥâkim-i Cezîre Kasım Müᵓtemin'i ᶜazle iḳdam ve birader-i digeri Meᵓmun ile derûnî maḳam-ı ḥişamda ḳiyâm idüb sene erbeᶜa ve tisᶜîn ve miede (194/809) Faḍl Bin Rebîᶜ ifsadı[278] ḳarîn-i ḍamîr-i ġurûr-i nihâdî[279] olmağın veṣiḳa-i ᶜahd-i velâyetden nâm-ı Kasım'ı keẕâlik naḳż-ı ᶜahd ile hak ve Musa nam veled-i ṣaġîrinin namın yerine naḳş-ı ṣaḥîḥa ṣak idüb[280] saḳf-ı Beyt-i ᶜAtîḳa'da taᶜlîḳ ittikleri ᶜahdnâmeyi dest-i ġadr ile temzîḳ itti. Baᶜdehu İbn-i Hâmân ᶜÂli Bin ᶜİsa'yı ellibin kadar ᶜasker ile Memun'un izalesine irsal itmegin Meᵓmun dahi Ẓahir Bin Ḥüseyin'i dörtbin leşker-i cengâver ile namzed-i ḫidmet-i müdafaᶜa itti. Ẓahir Medine-i Rey ḳürbünde İbn-i Hâmân ile müḳâbil ve müḳâtil oldukda ṭarafeynden ateş-i ceng ve ḳitâl ve dûd-ı memdûd-ı ḥarb ve cidâl sakinân-ı zemîn ve zamane baᶜiṣ-i iḫtilâl olub ᶜaḳibet nesîm-i feṭḥ ve ẓafer taḥrik-i kilâle-i tûġ-i pür-furûġ-ı Ṭahir-i şecaᶜat güster itmekle İbn-i Hâmân âfitân ve ḫîzân münhezim ve meydân-ı hestîden münᶜadîm oldı.

Rivâyet-i ġaribedendir ki ḫaber-i inhizam-ı İbn-i Hâmân vuṣûlunda Emîn-i ġaflet-ḳarin Kevser-nâm bir ğülam ile ṣayd-i mâhiye meşġul olub bu ḫaber-i ḥayret iṣre

---

[277] A: Ẓuhûr-ı Devlet-i Ben-i Aġleb Der-Maġrib fazla
[278] A: ḳarîn fazla
[279] A: muḫtel fazla
[280] B: muḳaddema fazla

ne çendan iʿtibâr itmedüginden ġayrî müveşşıl-ı kitâbı maẓhar-ı ʿitab idüb ey bî-ḫaber! Kevŝer iki (14b) mahi der-ḳayd eyledi. Henüz ben bir tane ṣayd itmedim ne fikr-i ʿasker benim derdim baña yeter deyu redd-i cevab-ı nâ-ṣavab itmişler. Ḫaber-i feṯḥ ve ẓafer Meʾmun'a meserret-baḫşâ-yı vuṣûl oldukda kişver-i Ḫorasan'da ḫuṭbe-i nâmurîyi ve sikke-i zer ve zuyûrî kendu nâm-ı nâmilerine idüb kemâl-i iclâl ile serîr-i ḫilâfetde istiḳlâl gösterdi. Ve ẕü'r-riyaseteyn Faḍl Bin Sehliñ ṣavab-dîdi ile reʿayâya taḫfîf-i teklif kıldı. Pes ez-ân Ṭahir-i meẕkûr iki defʿa ʿasâkir-i encâm-şümâr ve dilâverân-i kâr-küẕâr ile ʿasker-i Emin ṭarafına inkisar virmekle Ehvaz ve Vasıṭ ve Medâyin ve Hilvan ḥudûduna varıncaya dek ḍarb-ı şimşîr ile teshîr eyledi. Sal-i sitte ve tiʿîn ve miede (196/811) İbn-i Hamân evlâdından Ḥüseyin Bin ʿİsa'nın dest-i bîdâdiyle Bağdad'da ḳamet-i bî-istʿidâd-ı Emin'den teşrîf-i şerîf-i ḫilâfet ibʿad olunub dört günden soñra tekrar elbas ve came-i ḥayât-ı Ḥüseyin iftirâs olundı Tariḫ-i meẕkûrde Tahir Meʾmun ṭarafından manẓûr-ı naẓar-ı mekremet ve imdâd ṭarikiyle Herŝeme'ye irsal ve dest-i celâdeti taḳvît olundı. Serdareyn-i müşfiḳeyn Bağdad ṭarafına ʿazîmet ve ehl-i Bağdad'ı giriftâr-ı ḥiṣar-ı müḫaṣamet ve ümerâ-yı Emin ile ḳarʿa-zen-i ʿadavet olub evâil-i ʿam-ı sebʿa ve tisʿîn ve miede (197/812) naṣb-ı mancınıḳ ile Bağdad'ı tażyîḳ ittiler. Âḫir'ül-emr şâhid-i feṯḥ-i meserret-meâŝîr cilveger-i âġûş-i Tahir olmağın Emin ümîd-i ḥayât-ı çend rûze idüb birkaç ḫuddam-i ḫaṣ ile Medînet'ül-Mansur nâm ḥiṣârı girizgâh ve menâṣ itti. Andan dahi ġazale-i cânı ṣayyâdân-ı bî-emân elinden ḫalaṣ itmek içün Herseme'niñ dâmen-i emanına teşebbüŝ ve vaʿd-i emân ile ḫaymegâhına devan olub olşeb-i tarde henüz dest-i emel dâmen-i ümîde resîde olmadan aṣḥâb-ı Tahir ẓahir olmağın bîçare Emin her çend taḥrik-i dest ve pa ile saḥil-i selâmete iḳdam itti ise baḫt-i ser-keş müsaʿade-i ḥuṣûl-i merâm itmemekle sal-i seman ve tisʿîn ve miede (198/813) Tahir mübâşeretiyle ġavġa-ḫor-ı kalzem-i inʿidâm oldı. Müddet-i ḫilâfetleri ancak[281] dört sene tokuz ay ve ʿaded-i ʿümri yigirmisekiz sene olmuşdır.Emîn ehl-i maʿrifet ve ḫoş- (15a) sîret olub lâkin tedbir-i memlektde şuʿûri olmayub ʿiş ve ʿişretle ḫuẕurda olmağın reşk-i kencîne-i Karun olan defâyin-i Harun'u israf-ı müfriṭ ile kemşüde-i ḫak itlâf eyledi. Hevâ-yı ḫaṭırı her zaman ber-nev-şâhid-i melâḥat ḥadiḳasinde vizân-ı ʿandelib ṭabiʿati heran ber-verd-i gülẕâr-şebâbıñ ḥüsnüne ḥayran olub eʿvam-ı ḫilâfetinde meşâhirden Abdullah Bin Keŝîr-i Maḳrî ve Verş-i Maḳrî ve tilmîẕ-i imam Eb-u Hanife ve Vekîʿ ve

[281] A: ancak eksik

Eb-u Nevvas-ı şaʿir kûşegîr-i serḥad-i leḥd oldılar. Eb-u Tabataba ile mülaḳḳab Mühammed Bin İbrahim El-ʿAlevî Kûfe'de evc-i ḫurûce ʿurûc itmekle müddet-i ḳalîlede dest-i sitem-i dehr ile terk-i dünya-yı denî eyledi. ʿAm-ı mieteynde (200/815) Cezzar-laḳab İbrahim Bin Musa El-ʿAlevî Eyâlet-i Cezîrde refʿ-i iʿlam-i istiḳlâl ve naṣb-i liva-yi iclâl idüb sebeb-i laḳab-i sefk-i dimâya iḳdâm ve maʿber-i seyfinden ḫaylî ḫalâyıḳ ʿubûr-ı ḳanṭara-i ʿinʿidâm ittügimdir.[282] Tariḫ-i meẕkûrda ḳuvvet-i keramet ile mevṣûf Eş-Şeyḫ Maʿrûf-i Kerḫî vaṣıl-ı ʿalem-i yaḳîn olub mekâyid-i dehr-i bûkelemûndan emîn oldı.

7.ḪİLÂFET-İ ʿABDULLAH EL-MEMUN İBN-İ HARUN ER-REŞÎD

Çün nevbet-i ḫilâfet ve hengâm-ı ṣalṭanat Meʾmun'a intiḳâl ve ʿamme-i ʿalem rabaḳa-i biʿatin zîb-kerden-i iṭaʿat ve iclâl itti. Meʾmun âb ve hevâ-yı Ḫorasân'a meftûn olub ol-nüzhetgâh-ı İrem iştibahın riyaḍ ve ḥiyaẕi ülfeti ve nedîmân-ı ḫoş-ṣoḥbeti müʿaşeret-i ʿinânkîr-i ʿazimeti olmağın bir seneden ziyâde ol-ṭaraflarda naṣb-ı divân-ı ḥukûmet ve tedbîr-i umûr-u mülk ve millet itti. Ḫaṭṭa-i vesiʿü'el-erca Bağdad'da firûzân olan âteş-i fitne ve fesâdı ḥüsn-ı tedbîr ve ve ḳuvvet-i şimşîr-i ateş-teʾsîr ile Herseme iḫmaddan soñra Ḫorasân'a ʿazîmet idüb Faḍl Bin Sehliñ saʿayesiyle dâire-i zindegâniden beder ve ḳafile-i ʿadem-i birle sefer eyledi. Bundan soñra Ḥasan Bin Sehl'iñ istilâsından ʿİrak-ı ʿArab ve Ḥicaz ve Yemen âteş-i fitne ve fesad ile müşteʿil ve envaʿ-ı ḫalâyıḳ herc u merc ile canlarına müşteġil olub vezîr-i Meʾmun olan Faḍl İbn-i Sehl biraderiniñ ḥareket-i nâ-ṣavâbın ḥużûr-u ḫalifede mestûr itmegin her diyarda ʿAlevîler istirdâd-ı ẕâtî ile ṭalebkâr-ı şahid-i ḫilâfet oldılar. Bu eḫbâr-ı mütevâtire Meʾmun'a resîde (15b) olmağın bu emr-i ḫaṭîrin çare-i yüsrîn bu vech üzere tertîb itti ki; ecille-i sâdâtdan bir ẕat-ı ḳudsi-simâtî veliʿahdî ile namzed ide ki eʿyân-ı Âl-i ʿAba ve eşrâf-ı evlâd-ı ʿAliyy'ül-Mürteża aña münkâd olub mâbeynden refʿ-i küdûret ve ʿinad ola. Bu kâr-ı pür-ṣavabın icrasına kendu ḫâli Recaʾ Bin Eb-i Ḍaḥḥak baʿżı ḫavaṣ-ı müttefeḳ'ül-ârâ ile İmam-ı Hüda ʿAli Er-Riża İbn-i Musa Kâẓım Raḍiyallahu ʿAnhüma Ḥażretleriniñ ṭalebi içün Medine-i Münevvere'ye irsal ve evlâd-ı ʿAbbas Raḍiyallahu ʿAnhu'dan her kim varsa iḥżârına ṭaraf ṭaraf ḳaṣıdlar istiʿcâl ittirdi.

Menḳûldur ki; Evlâdı ʿAbbas Raḍiyallahu ʿAnh İbn-i ʿAbdulmuttalibden otuzüçbin nefer Meʾmun'un ẓıll-i livâsında ḥażır oldılar. Çün cümle ḫalâyıḳ maḥall-i

[282] B: Vefat-ı Eş-Şeyḫ Maʿrûf-ı Kerḫî Raḥmetullahi ʿAleyhi

mevᶜûdda müctemiᶜ oldı. Meᵓmun naṣb-ı divân-ı ḫaṣ ve ᶜam idüb cümleye tevcîh-i ḫiṭâb-ı pür-ṣavâb itti ki; "ey gurûh-ı müslimîn her çend Âl-i ᶜAli ve Âl-i ᶜAbbas'a[283] nazar-ı feraset manẓar ittim ise ḥâlâ velâyet-i ᶜahde nevnihâl-i ḥadiḳa-i siyâdet ve şemᶜ-i şebistân-i ḫandân-ı nübuvvet İmam ᶜAli Er-Rıża'dan müsteḥaḳ bulmayub kendu iḫtiyarım ile velâyet-i ᶜahdime müḫtar kıldım dimekle ḫalâyıḳ kelâm-ı Meᵓmun'ı semᶜ-i cânla işġa ve bu nevâ-yı nâdireyi ᶜandelib-i rûha[284] ğıda bilüb "ḳad vaṣalel-ḥaḳḳu ilâ ehlihi"[285] terânesiyle naġme-serâ oldılar. Meᵓmun dahi veṣiḳa-i ᶜahdi imlâ ve düḫter-i saᶜd-i eḫterî Ümm'ül-Faḍl'ı İmamın ferzend-i ercümendi İmam Muhammed Takî tezevvücüne seza görüb sâdât-ı kirâmı kemâliyle tebcîl ve şiᶜar-i ᶜÂl-i ᶜAbbas olan siyah cameleri ḫüllehayı sebz renge tebdîl idüb ᶜalâmet-i siyahı sâdâta taᶜyîn itti. Memun'un bu tedbîri ebnâ-yı rûzigâr-ı bîdâda baᶜiṣ-i işᶜal-i nâire-i fesad olub Bağdad'ı istila eden ᶜAbbasîler Memun'i istiᶜdâd-ı ḫilâfetden ibᶜada iḳdâm ve nice tedbirât-ı baṭıla ile birader-i Harun İbrahim'i üftade-i ḫevân-ı ṭamᶜ-ı ḫâm ittiler. İbrahim'iñ naḳḍ-i ᶜahdin muşᶜir ve ᶜarûs-u salṭanata ṭalebkâr olduğun müḫbir kelimât-ı müvaḥḥişe Memun'a resîde oldukda dar'ül-ḫilâfe Bağdad'a taḥrîk-i rikâb-ı ᶜazîmet idüb mevkib-i Meᵓmun neżâret-efzâyı deşt ve hâmûn olarak Serḫ'a vuṣûlunda kâfil-i tedbîr-i umûr ve mütemmim-i mehâmm-ı cumhûrî olan Faḍl Bin Sehl'iñ (16a) refᶜ-i zaḥmet-i rah içün ḥamamda iken vucûh-ı ᶜaskerden baᶜżı bed-ḫevâh hucûmuyla vesḥ-i dünyadan ṭaharet ve izar-ı pûş-i şehâdet olmağla ḳâtilleri maᶜraż-ı siyasetde istişâl ve rütbe-i Faḍl ile biraderi Ḥasan Bin Sehl iclâl olundı.[286]

Tariḫ-i sal sene erbaᶜa ve mieteyn (204/819) ile istiḳlâl buldukda nevbâde-i şecer-i sülâle-i Nebîyy-i Hüda İmam ᶜAli Rıża Tus ṭarafına taḥrik-i likâm-ı semend-i ṣabâ-pa idüb işabet-i zaḫm-i çeşm-i rûzigâr-ı ġaddâr ile ᶜazim-i ᶜalem-i envâr ve devlet-i câvidânî iḫtiyar idüb Ṭûs'da hâlâ meşhed-i müḳaddesleri ziyaretgâh-ı ins'-u cândır. Tariḫ-i meẕkûrda ketâyib-i Me'mun ḳurb-i Bağdad'da rehbet-i fîzûn oldukda ehl-i Bağdad bîm-i siyaset-i şedîd ile Me'mun bᵓatin tecdîd idüb İbrahim perde-i iḫtifada müḳîm oldı. Me'mun muḫtarî olan ḫüllayi sebz-renk ile daḫil-i Bağdad olub ṣavâb-dîd-i

[283] A: cenâblarına fazla
[284] B: cism u cane
[285] Hak ehline ulaştı.
[286] A,B: Vefat-ı İmam ᶜAli Rıża Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla

birader-i Harun İbrahim'i üftade-i ḫevân-ı ṭamᶜ-ı ḫâm ittiler. İbrahim'iñ naḳḍ-i ᶜahdin muşᶜir ve ᶜarûs-u salṭanata ṭalebkâr olduğun müḫbir kelimât-ı müvaḥḥişe Memun'a resîde oldukda dar'ül-ḫilâfe Bağdad'a taḥrîk-i rikâb-ı ᶜazîmet idüb mevkib-i Meᵓmun nežâret-efzâyı deşt ve hâmûn olarak Serḫ'a vuṣûlunda kâfil-i tedbîr-i umûr ve mütemmim-i mehâmm-ı cumhûrî olan Faḍl Bin Sehl'iñ (16a) refᶜ-i zaḥmet-i rah içün ḥamamda iken vucûh-ı ᶜaskerden baᶜżı bed-ḫevâh hucûmuyla vesḫ-i dünyadan ṭaharet ve izar-ı pûş-i şehâdet olmağla ḳâtilleri maᶜraż-ı siyasetde istiṣâl ve rütbe-i Faḍl ile biraderi Ḥasan Bin Sehl iclâl olundı.[286]

Tariḫ-i sal sene erbaᶜa ve mieteyn (204/819) ile istiḳlâl buldukda nevbâde-i şecer-i sülâle-i Nebîyy-i Hüda İmam ᶜAli Rıża Tus ṭarafına taḥrik-i likâm-ı semend-i ṣabâ-pa idüb iṣabet-i zaḫm-i çeşm-i rûzigâr-ı ġaddâr ile ᶜazim-i ᶜalem-i envâr ve devlet-i câvidânî iḫtiyar idüb Ṭûs'da hâlâ meşhed-i müḳaddesleri ziyaretgâh-ı ins'-u cândır. Tariḫ-i meẕkûrda ketâyib-i Me'mun ḳurb-i Baġdad'da rehbet-i fîzûn oldukda ehl-i Baġdad bîm-i siyaset-i şedîd ile Me'mun bᵓatin tecdîd idüb İbrahim perde-i iḫtifada müḳîm oldı. Me'mun muḫtarî olan ḥüllayi sebz-renk ile daḫil-i Bağdad olub ṣavâb-dîd-i ḫayr-ḫavahan ile sekiz günden soñra giru libas-ı siyahı iḫtiyar idüb ᶜalâmet-i sebz sâdâta taᶜyîn olundı.[287]

Tariḫ-i ᶜalem ḫamse ve mieteyn (205/820) ile mürtesim oldukda İmam Muhammed Bin İdris Eş-Şafiᶜî ellidört sene ömür ile ᶜazim[288]-i dâr'iż-żiyafe-i ḳudsi olub ḳurafe-i Mısır'da mütevâri-i serâyirde-i ḫâk-i ᶜıtır-nâk oldı. ᶜAleyhirraḥme.

İbrahim-i mâr'üẕ-ẕikr kûşe-i ḫafiyetde cevâsîs-i ḫalîfeden selim iken tebdîl-i mekân içün vaḳt-i ẓulamde iki üç ḫatun ile ḫaram idüb giderken ᶜassân-ı nâbkâr damına giriftar olub ᶜale's-seḥer ᶜisaba ve maᶜcer ile meclis-i Meᵓmun'a iḥḍar olundı. Nice serzeniş ve ᶜitâb olunub eyyâm-ı ᶜiḳâb baliġ-i mertebe-i nişâb oldukda ᶜaff-ı kâmil ve ṣafḥ-ı cemîle nâil olub ḳaḍa-yı mâfât ve resm-i ṣıla-i raḥm müraᶜat olundı.

Camiᶜüs-Siyerde iḫbardan iḫbardır ki tariḫ-i ᶜalem sene tisᶜa ve mieteyn (209/824) ile mürtesim oldukda Ḥasan Bin Sehliñ neşîmingâhı olan Fem'üṣ-ṣulḥ nam mevḍiᶜa Meᵓmun imâle-i licam ve vaṣıl-ı ser-menzil-i meram oldukda Ḥasan'ıñ Burân nâm-düḫterîn silk-i izdivacına münselik idüb Ḥasan bir mertebe tertîb-i süver-i

---

[286] A,B: Vefat-ı İmam ᶜAli Rıża Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla
[287] A,B: Fevt-i İmam Şafiᶜî Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla
[288] B: mihman

meserret mevfûr itti ki çerḫ-i mîna fâm tâbe vadi-yi taḥayyür ve selâṭîn-i (16b) cihân ġarîḳ-i lücce-i taḥassür oldı. Ezcümle iẓhar-ı şükrân içün zer-i meskûk yaḫûd ve civâri[289] ve memlûk ya esb-i beḫîb veya ḫalᶜ-i şîb taḥrîr olunmuş varaḳpareleri müteᶜaddid benâdiḳ-i müşekkiye taᶜbiye idüb Ben-i Haşim ve sair ümera ve eᶜyân gurûhuna niṯâr itti. Her kesiñ naṣîbi olan bendeḳada ne bulunur ise vekîl-i Ḥasan'a varub yeden-bi-yed ḳabż iderdi. Hema-çenan sâir ḫalâyıḳa şümâme-i ᶜanber ve nâfe-i mişk ezfer-neṯâr olunduğundan ġayri leyle-i zifâfda beyḍa-i ᶜuṣfûr miḳdarı yüz ᶜaded ji şehvâr ser-i Burân üzere neṯâr olundı. Ve Me'mun maḥall-i meẕkûrde müḳîm oldukça ḫaṣ ve ᶜammın meᵓkûl ve meşrûbin ve sâir levâzım vema yeḥtacların Ḥasan tedârük itmekle Memun'da ḫaber-i Faris ve Ehvaz'ın bir sene mal-i ḫaracı Ḥasan'ın ḫazinesine teslim olunmak fermân itti. Ve cümle-i esbâb-ı iḥtişamdandır ki leyle-i zifafda bir şemᶜ-i ᶜanberîn kırk men-i ṭıladan şemᶜdana vaḍᶜ olunub żiya baḫş-i bezm-i Meᵓmun oldukda bu mertebe-i israf lazime-i eşraf degildir deyu inkâr itmişlerdir. Tariḫ-i eyyâm ve şühûr serᶜül-mürûr ᶜuḳde-i iṯna ᶜaşere ve mietenyne (212/827) ᶜubûr ittikde ḫilâfet-i Ẕinnûreyn Raḍiyallahu ᶜAnhuden soñra dest-bürd-i[290] taġallüb-i Mervâniyân olan ṣadaḳa-i Nübüvvete Fedek nâm ḳaryeyi Meᵓmun dest-i istiḥḳâḳ-ı Faṭimiyyûn Raḍiyallahu ᶜAnhu'ya teslîm itti.

Lakin Tariḫ-i İbn-i Şiḥne'de bu eṯer-i ebrûr ᶜÖmer Bin ᶜAbdulᶜazîz'den ṣudûr itmişdir deyu mesṭûrdur. Ḳaḍiyye-i meẕkûre ikisinden dahi vakiᶜ olmak imkânı ehl-i nüha'ya numâyândır. Ve'lᶜilmu ᶜİndellahi Teᶜâlâ.

Meᵓmun ṭaraf-ı Rûm'a sevk-i maṭiyye-i ᶜazîmet idüb envaᶜ-ı ġanâim ile müġtenim oldukdan soñra Şam'a kerem-ᶜinân olub giru Rum'a ᶜavdet ve tesḫir-i mülk ve millet itdükden soñra[291] seyr-i kinân Mısır ṭarafına taḥrîk-i rikâb ve ser-menzile rehyâb oldukda mâlik-i kenc-i Karun olmak sevdasıyla hedm-i Ehram'a iḳdâm itti. Hezarân meşaḳḳat ile bir süllemeye ferce bulduklarında bî-kem ve kâst ṣarf olunan mal miḳdarı zerr-i meskûke reh bulub ve bir levḥ-i zerrîn-i imlâ daḫi peyda oldı. Ḳırâet olundukda hezar taᶜb ile olan ḥasıl ancak maṣraf-ı hedme olur muḳabil deyu taḥrîr olunmağın Meᵓmun beyhûde ᶜamelden refᶜ-i dest-i emel itti. Bu tariḫde bânû-yi ḥarem-i saray-ı Harun olan Zübeyde Ḫatun (17a) maḥall-i bend-i âḫîret olub Bağdad'ıñ cânib-i

[289] B: ᶜabîd
[290] A: dest-bürd-i eksik
[291] A: giru Rum'a ᶜavdet ve tesḫîr-i mülk ve millet itdükden soñra eksik

ġarbîsinde ḥacle-nişîn-i ḫâk-i ʿıtırnâk oldı. Ol müḫaddere-i dâr-ı ʿişmet ḥarem-i müşerrefe-i Mekke-i Mükerremeye üç menzil mesâfeden icrâ-yı âb-ı nâbe teşmîr-i sâḳ-i ʿiffet-niḳâb idüb ol-çeşme-i sekerrîn kûh-i ġurfeye ḳarîn oldukda gürk-i ecel ġizale-i ḥayatın rebûde itmekle resîde-i ser-menzil itmam oldı. "El-umûr-u merhûnetün bi-evḳatiha"[292] medlûlünce nevbet-i Devlet-i Müebbede Âl-i ʿOsman velvele-endâz-ı şimâḫ-ı cihâniyân olub devr-i bî cevr-i Sulṭan Süleyman'da duḫter-i ʿâli eḫter-i Pâdişâhi imdâd-ı peder ve yaver-i biraderi ile tetmîmine saʿî ve çeşme-i meẕkûrî mesʿa-yı ḥarem-i muḥteremde cârî kıldı. Şevket-i bâhire ile Meʾmun Mısır'dan ḥareket ve Rum ṭarafına ʿazîmet ittikde zuʿm-i saḳîmi üzere ḳaṣd-i ṣevâb[293] ʿAmil-i Bağdad İsḥaḳ'a ʿulemâ-yı eʿlâma ḫalḳ-ı Ḳur'an-i ʿAzîm'üş-Şân teklîfini müşʿir-i menşûr irsal itti. Ġaza-yı meẕkûrda ḥusûl-i meram ve aḫẕ-i kâm ile ʿavdet idüb Tarsus'a nuzûl[294] ve tariḫ-i sal sebʿa ʿaşere ve mieteyne (217/833) vuṣûl buldukda münḥarif'ül-mizac olub birkaç gün esîr-i püster-i żaʿf ve ıżṭırab oldukdan soñra rundegân-ı rah-ı ʿadem ile hempa ve pîşigâh-ı miḥrab-ı camiʿde müttekâ-yı leḥde ittikâ itti. Müddet-i ḫilâfeti yigirmi sene ve altı ay ve aded-i ʿömri kırksekiz sene olmuşdur. İsḥaḳ-ı bed-aḫlâḳ fermân-ı Meʾmun üzere cemʿ-i ʿulema-i ʿiẓam idüb ve ol-ḳażiyyede müḫtarı olan meẕhebde İmam Muhammed Hanbel ve Muhammed Bin Nuh murâd-ı Meʾmun'a müḫalefet göstermeleriyle ikisin dahi bend ve ḳayd ile ordû-yu Memun'a irsal itti. Esna-yı ṭarîḳde ḫaber-i intiḳal-i Meʾmun istiḳbâl idüb surûr-ı selâmet ile ʿavdet olundılar.

Vakidî Ṣaḥib-i Siyerden resîde-i taḥḳîḳ olub buyurmuşlar ki; üç nefer yâr-ı ṣadâḳat-âsâr idik, birimiz Haşimî idi. Amma benim faḳr ve faḳım cümleye ġalib ve rûz-i ʿîyd müteḳârib olub ehl-i beytim taḥrik-i zebân-ı iḥtiyac ile bazâr-ı şikâyete revac virüb ne ḥal ise bizlerde şerbet-i telḫ-kâm-ı ṣabra taḥammül vardır. Amma nevnihâl-i ḥadîḳa-i heva ve heves olan eṭfallerimizin taḥammül-i bâr-i ḥirmana mecalleri muḥaldir. Rûz-i ʿiyd'de aḳranları[295] elbise-i faḫîre ile mümtaz ve evlâdımız libas-ı köhne ile dil-küraz olmak revâ degildir dimekle bu faḳîr dahi yâr-ı Haşîmîye reḳʿa teṣṭîr ve ḥal-i perişani taḥrîr ittim. Ol-dahi bir ṣurre-i zerr-i meskûk irsal ve faḳîri dağdağa-i iflasdan müreffehü'l-bal itti. (17b) Henüz ṣurre-i ser-behr dest-zede-i taṣarruf olmamış

[292] İşler kendi vaktiyle bağlanmıştır.
[293] A,B: idüb fazla
[294] A,B: Fevt-i Zübeyde fazla
[295] A: ilbas-ı fazla

iken dost-i ṣânî bu faḳîre teẕkere taḥrîr ve iflasdan ḫayli şikâyet taḳrîr itmekle ṣurreyi ᶜayniyle mezbûre irsal ittim. Meger Haşimî dahi mâmelekin irsal idüb şiġar'ül-yed kalmağla ṣadîk-i digere refᶜ-i raḳᶜa idüb şeyâṭîn-i iflasın defᶜine bir miḳdar zer-i kâmil'el-ᶜayar ṭaleb itmiş. Yâr-i ᶜazîz dahi ṣurre-i maᶜhûdî ᶜaynıyla Haşimîye irsal ittikde Haşimî kendu ṣurresin olduğun müşahede ve taᶜaccüb ile ikimizi dahi iḫżar ve vaḳiᶜ-i ḥali istiḫbâr idüb maᶜlûmı olunca zerr-i maᶜhûdi ᶜal'es-seviyye ḳısmet ve şâkir-i dergâh-ı Rabb'il-ᶜizzet olduk. Ḳażiyye-i meẕkûre intişar ile semᶜ-i Meᵓmun'a ḳarîn olmağın bu faḳîri daᶜvet ve vakiᶜ-i ḥali vuḳûᶜu üzere tanẓîm-i serrişte-i ḥikâyet ittürüb sekizbin dirhem inᶜam itti. Bizler dahi ber-ḳaᶜide-i evvel ikibin dirhem mader-i eṭfale virüb altıbin dirhemin ᶜal'es-seviyye kısmet eyledik.

Naḳl-i iḫbâr-ı erbâb-ı iḫbardır ki; Meᵓmun'un envâr-ı aḫlaḳ-ı pesendîde cebînninde lâmiᶜ ve envaᶜ-ı feżâil ve meᶜarif ve cennât âdabında saṭiᶜ olub ḥaiz-i ḳaṣabü's-sebḳ-i seḫâvet ve mâlik-i mülk-i ᶜafv ve merḥamet olub Mışraᶜ

"der ᶜaff leẕẕetist ki der intiḳam nîst."[296]

medlûlünce ḫalâyıḳ baña dest-i âviz-i cürm ve günâh ile gelseler tuḥfe-i mülûkâne ile gelmelerinden ziyâde mesrûr olurum deyu beyân-ı mâ fi'ḍ-ḍamîr ile celb-i ḳulûb-i ṣaġîr ve kebîr ider idi. Bir günde üçyüzbin sikkei ḥusn-i kerem ile kem-kerde-i nâm-ı Ḫatem olduğu resîde-i ḥadd-i tevâtürdür. Nevᶜan müḫalefet-i meẕheb-i eimme-i müḳaddem ve ḫalḳ-i Kur'an daᶜvasiyle iltizam-ı mâlâ yülzem itmişdi. Zîr-i seḥabe-i âsumânda Meᵓmun'a naẓîr bir Padişâh-ı pür-intibâh bulunmağa mecal muḥal idi. Zaman-ı salṭanatlarında meşâhiri ᶜulemâdan Ḥasan Bin Ziyad şakird-i İmam-ı Eb-u Ḥanife ve Şeyḫ Eb-u Süleyman-ı Darânî ve Vakidî ve Eṣmaᶜî ve Hişam-ı Naḥvî ve Sitt-i Nefîse terk-i dâr-ı fena ve ᶜazm-i sera-yı ᶜuḳba ittiler.

7.1.Ẓuhûr-ı Devlet-i Âl-i Ṭahir

Bundan aḳdem serrizde-i ḳalem olduğu üzere eyyâm-ı iḫtilâl-encâm-ı Emin'de ḫaṭṭa-i Dârü's-selâmda serdâr-ı Meᵓmun olan Ṭahir Bin Ḥuseyin Bin Muṣᶜab Ḫazzaᶜî ittügi ḫidemât-ı restimâne ile devlet-i Me'mun'da (18a) Emîr'ül-ümera-i yegâne olub egerçi cümletü'l-mülk idi. Ve lâkin ḳatil-i Emin olmağla Meᵓmun'uñ ᶜadâvet ve ġażabından emin olmamağla kişver-i Ḫorasan ḥukûmetine ṭalib ve sene ḫamse ve

mieteynde (205/820) Ḳalemrev-i Ḫorasan'a fermân-rân olub bir iki sene besṭ-ı bişâṭ-ı ḥukûmet ittikden soñra naġme-zen-i ṭuġyân ve kendu namına istiḳlâl ile ḫuṭbe-ḫevân oldı. Mezbûr yek-çeşm olub ẕül-yemeneyn ile dahi müleḳḳab olduğunuñ baʿiṣi bu idi ki; Meʾmun Ḥażret-i ʿAli Er-Rıża ʿAleyhitteḥiyyete[297] ve's-ṣena Ḥażretlerini veliʿahd ittikde Ṭahir dest-i yemin bîʿat-ı Meʾmun'a ḳarîn[298] olmuşdur deyu sol elin Ḥażret-i İmamıñ bîʿatinde rasiḫ[299] itmegin Meʾmun dahi çûn dest-i çep ile İmam bîʿatiyle müşerref oldı. Ol-dahi yemîn ile müleḳḳab olmak sezâdır didi. Mezbûr sene iḥda ve mieteynde (201/816) serîr-i ḥukûmetden endaḫte-i taḫte-i tabût olub menşûr-i Meʾmun ile oğlı Ṭalḥa Ḥukûmet-i Ḫorasan'a mütaṣarrıf oldı. Bunuñ zamanında Sicistanda Ṣaḥra nam kimesne ḫurûc ve süllem-i istiḳlâle ʿurûc itmegin tefrîk-i kûş-i bîhûşi içün leşker-i ẓafer-rehber ile taḥrîk-i râyât-ı nuṣret-simat idüb baʿd'el-müḥarebe Ṭalḥa menṣûr ve mezbûrî mülk-i Sicistan'dan dûr itti. Sal-i ṣelâṣe ʿaşere ve mieteynde (213/828) ol-dahi raḫt-keş-i dâr-ı ḳarar olub oğlı ʿAli maḳam-ı pederde pâyidâr oldı. Mezbûrun müddet-i ḳalîlede üzerine baʿżı cemâʿat hucûm ve dâire-i zindegâniden maʿdûm ittiler. Fevtinden soñra fermân-ı Meʾmun ile ʿAbdullah Bin Ṭahir serîr-i ḥukûmetde ẓahir oldı. Beğayet ʿalim ve fażıl ve ḥakim ve ʿadil olmağın zamanlarında kişver-i Ḫorasan reşk-i büldan ve maḥsûd-u cihân olub sene iṣneyn ve ʿişrîn ve mieteynde (222/836) ol-dahi ser-nihâde-i visâde-i laḥd olmağın El-Vaṣıḳ Billah Ḫalîfenin fermâniyle Ṭahir İbn-i ʿAbdullah mülk-i Ḫorasan'a malik oldı. Bu dahi "el-veledu ʿala seyr-i ebihî"[300] mażmûnunca ʿadl ve dâde maḳrûn olub sene ṣeman ve erbaʿîn ve mieteynde (248/862) sefer-i dar-ı karar itmekle Muhammed Bin Ṭahir menşûr-ı El-Müsteʿîn Billah Ḫalife ile Vâli-i Mülk-i Ḫorasan oldı. Mezbûr eger çi edîb ve ʿakil-i lebîb idi. Lâkin hevâ-yı ʿîş ve ṭarbe ziyâde mâil ve meşġûf olmağın Sicistan'da müteġallibeden Yaʿḳub Bin Leys-i Ṣaffar dimekle meşhûr ve ʿAleviyândan Ḥasan Bin Zeyd Ṭabaristanda refʿ-i liva-i ẓuhûr ile Cürcan'a (18b) rehbet-baḫşâ-yı futûr oldılar. Ṭarafeynden ẓuhûr iden eʿdanın iḳdamıyla Muḥammed Bin Ṭahir mütezelzil'ül-eḳdam olub Yaʿḳub-i Ṣaffarî'ye[301] irsal-i rüsel-i birle ḫalifeden menşûruñ var ise ibraz yaḫûd bu aṣl ḥareket-i nâ-hemvâreden iḥtiraz

---

[296] Affetmekte olan lezzet intikam almakta yoktur.
[297] B: Raḍiyallahu ʿAnhu
[298] B: meşġûldur
[299] B: taḳdîm
[300] Çocuk babasının yolu üzeredir
[301] A: mezbûr

eyle didi. Ol-dahi benim menşûrum şimşîr-i ateş-teʾsîr midir deyu redd-i cevaba teʿâḳuben Nişabur'a ʿazîmet idüb sene tisʿa ve ḫamsîn ve mieteynde (259/873) Muhammed Ṭahir'e ġalib ve ʿaşîret ve ʿaḳarib ve cemâʿat ve müṣaḥibler ile aḫz ve Sicistân ṭarafına gönderüb bu taḳrîb ile mülk-i Ṭahirîyan Ṣaferiyyân'a intiḳal itti.

8.ḪİLÂFET-İ MUḤAMMED EL-MUʿTAṢIM BİN HARUN

Tarîḫ-i sal sene seman ve ʿişrîn ve mieteyn (228/842) ile ferraḫ-fâl olub Me'mun ʿazm-i serḥad-i leḥd ittikden soñra ekser-i vucûh-i nâs ḫilʿat-i ḫilâfeti oğlı ʿAbbas'a ilbas itmek üzere karar virmişler iken ʿAbbas şeâmet-ḫilâf-i indiras içün ʿammûsî Muʿtaṣım'ı nefsine tercîḥ ve sevda-yı ḫilâfetden el çeküb zimâm-ı[302] salṭanatı teslîm-i dest-i Muʿṭasım itmegîn biʿat-ı ʿam ile serîr-i ḫilâfete iclas ve ṣaḥib-i tac ve taḫt-ı Âl-i ʿAbbas olub tekrar Ahmed Bin Eb-i Davud nâm müʿtezilî-i bed-nihâd ilḳasiyle İmam Ahmed Hanbel ʿAleyhirraḥmeden ḫalḳ-i Kur'an'a iḳrar ṭaleb olunub ol-dahi inkârda işrar itmegin müteʿaddid ḍarb ve esîr-i ḳayd ve bend oldı.

Mervîdir ki; eʿża-yı şerîf-i İmama ḍarb işabet ittikçe Muʿtaṣım zimmetin ibra ider idi. Baʿiṯ-i istiḫbar[303] olundukda rûz-i ʿarasat ve vaḳt-i ḥaşr-i emvatda bu âdem evlâd-ı ʿamm-i Nebiyy-i Ekrem Ṣallallahu ʿAleyhi ve Sellem ḫuṣamasındandır deyu ḫalayıḳ bu faḳîri nişâne-i nişâbe-i ʿitab idüb atamdan ictinab iderim deyu redd-i cevab ittiler. Cezahullahu ḫayr'el-ceza ve ceʿale'l-cennete meṯvahu[304]. Tarîḫ-i sinîn ʿişrîn ve mieteyne (220/835) ḳarîn oldukda Tasî-i Eimme-i Âl-i Muhammed İmam Et-Taḳî El-Cevad ʿAleyh'il-kerâme ve'r-riḍvan Bağdad'da terk-i dâr-ı gurûr ve iḫtiyar-ı ḥuzur-i ʿalem-i surûr idüb cedd-i emcedleri İmam Musa Kâẓım Raḍiyallahu ʿAnhu civârında nehfüte-i ḫâk-i pâk-i ʿıtır-nâk oldı. Muʿtaṣım taḳlîd-i selaṭîn-i Rum ve ʿAcem idüb memalik-i Türk'den onsekizbinden mütecaviz cundi cemʿ itmekle ehl-i Bağdad bu ecnebîlerin teʿaddî ve tecâvüzlerinden ʿaciz olub mirâren dergâh-ı ḫilâfete refʿ-i reḳʿa ile ol-bed-nihâdlerin teʿaddi ve tecavüzleri defʿî içün ṭaleb-i dâd itmeleriyle Muʿtaṣım Bağdad'dan (19a) üç merḥale ṭaraf-ı ġarbîde Sürre men rea[305] nam beldenin taʿmîrine teşmîr-i saḳ-i ihtimam itti. Baʿd'el-itmam cümle ʿasker maḳûlesin anda iskân ve fuḳara-

[302] A: zimâm-ı ḥukûmeti derdest
[303] B: sual
[304] Allah onu mukâfatlandırsın ve yerini Cennet kılsın.
[305] B: Türkîde Samerra denir fazla

yı Bağdad'ı teᶜaddilerinden dirâmân eyledi. Ḥaḳḳan ki ḥakîmâne tedbîr itmişlerdir. Belde-i meẕkûre ᶜaskeriye ile dahi benâm olduğuna baᶜiṣ budur. Lâkin ḥâla ḫarab ve çeşme-sâr-i bağ ve bostanî numûne-numâ-yı serab olmuşdur.[306] Mar'üẕ-ẕikr ᶜAbbas Bin Me'mun baᶜżı müfsidlerin ġamz ve seᶜayâsıyla ḫilâfet ḫuṣûṣunda vadî-i pişîmâniye vaż^{c}-ı ḳadem ve vaṣl-ı köhne şahid-i salṭanata beẕl-i himem idiyor deyu Muᶜtaṣım'a ilḳa olunmağla naḫl-i vucûdi gülzar-ı ḫayatda nâbûd oldı. Sene iṣneteyn ve ᶜişrîn ve mieteynde (222/836) Ḳayser-i Rum diyar-ı İslâm'a hucûm idüb ezyâl-i ᶜiṣmet-i emvâl-i İslâm'a dest-i iṭale seby ve ġaret ittügi taḫdîş-i samiᶜa-i ḫalîfe itmegin nîze-güzârân-ı ehl-i ᶜİraḳ ve dilâverân-ı vadî-i ittifaḳ ile sell-i seyf-i intiḳam ve kişver-i Rûm'i pâmal-i leşker-i nuṣret-encâm idüb ḥâla Enkara ile müsemma ᶜAmûriyye ḳalᶜasın iki aya ḳarîb muḥâṣara ve maḥṣur olan küffar-ı füccar ile ḳarᶜa-zen-i meşacid olub ᶜaḳîbet dest-i yâri-i tevfîk ile teshîr ve altmış binden mütecaviz kâfir esir ve ol-miḳdar dahi kûpal[307]-i taḥḳir ile tedmîr olundı. Müddet-i medîdeden beru Aẕerbaycan ṭarafında meşᶜale-sûz-i şer ve fesad ve ihlâk-ı ᶜibâd ve taḫrîb-i bilâd iden Babek nam mecûs-i menḥûs Muᶜtaṣım'ıñ Akşîn nam serdar-ı şecaᶜat-kerdarı yedinden taḫlîṣ-i kirîbân-ı ḥayat-ı müsteᶜar içün ehl-i ᶜiyaliyle firar ve Arż-ı Ermen'de beṭariḳâ-i Neṣarâ'dan Sehl Bin Sübaṭ'ın nice sene giriftâr olmağın Akşin dörtbin miḳdarı dilâverân-ı kâr-zâr gönderüb Sehl ve Babek'i iḥżar eyledikde Sehl envaᶜ-ı iᶜzaz ve vilâyetinden refᶜ-i ḫarac ile ser-firâz ittügine teᶜaḳuben[308] dergâh-ı ḫilâfete berîd-i ḫucceste-nüvîd israᶜ ittürüb ve vaḳiᶜ-i ḥali ᶜarż eyledikde Beyt

Zeyn-i beşâret gez çimen derd-ı mıra herdem nesîm
Bızend eşcar serha ber-zemîn şükran ra[309]

Cenâb-ı ḫilâfet-meâb ve vüzerâ-yı meᶜâli-nişab şâdumân olub derᶜaḳab[310] Akşin Babek'i sermen-i râide divân-i bülend ᶜünvana iḥżar ve nice gûne istihza ve envaᶜ-ı izdira ile vucûd-ı napâk-ı serdâri mürdâr ve ᶜibret-i ᶜaleme medâr oldı. Muᶜtaṣım (19b) mâil-i meşreb-i Cem ve düḫter rezbezmine maḥrem olub baᶜżı aḫlaḳ-ı ḥamîde ile

---

[306] B: birkaç ḫane ḫuddamdan ġayri kimesne kalmamışdır fazla
[307] B: kubal fazla ile eksik
[308] B: olunub derḥal
[309] Nesim her an bana çimenden, şükürde bulunmak için ağaçların başlarını yere sürdüğü (eğildiği) müjdesini getirir.
[310] A: ve vaḳiᶜ-i ḥal-i ᶜarż eyledikde Beyt
Zeyn-i beşâret gez çimen derd-ı mıra her dem nesîm
Mizend eşcar serha ber-zemin şükranra

müştehir ve meydân-ı şecaaᶜtda hüner-güster[311] idi. Ancak râh-ı meᶜârifde piyâde ve zuyûr-ı kemâlden sâde olub ḳuvvet-i bedeniyye ile beyn'el-işbeᶜîn maḥv-ı sikke-i dirhem ve dînâr ve pençe-i şîr-i şiᶜar ile bin rıṭl vezninde nesnei kaldırıb nice ḳadem güẕâr[312] iderdi. Merḳûm sâmin-i evlâd-ı ᶜAbbas ve müddet-i ḫilâfet ve eᶜvâm-ı şühûr-ı ᶜumrı ṣemânîne müştemil olduğından ġayri şümârinde-i evlâdı ṣemâniyye ve tertîb ittügi kâr-zâr ve teṣḫîr-kerde-i şimşîr-i ateş-bâr olan emṣâr ittifaḳen cümle Ṣemâniyye olmağın Ṣemânî ile mülaḳḳab olub âfitâb-i ᶜömrı derece-i ufûlüne nüzûl itmezden aḳdem dest-zen-i zânû-yi pişîmâni olub meẕheb-i ḫalḳ-ı Kur'an'dan rucûᶜ ittügi baᶜżı aḫyarden iḫbardır. Sene sebᶜa ve ᶜişrîn ve mieteynde (227/841) Samerra'da târik-i tâc ve taḫt-i şehriyâri olub kûşe-nişîn-i leḥd-i âḫer-kârî oldı.

9.ḪİLÂFET-İ EL-VAṢIḲ BİLLAH HARUN BİN MUᶜTAṢIM

Çün tariḫ-i sal tekrîr-i eyyâm ve leyal ile sene sebᶜa ve ᶜişrîn ve mieteyne (227/841) ittiṣal buldı. Maṭrab-ı zamane-i nâsâz taze âhenge âġâz ve nevbet-i ḫilâfet pâdişah-ı nev nâmiyle ṭarb-endâz olub tâc ve taḫt-ı ḫilâfet ile El-Vaṣıḳ Billah Baġdad'da ser-firâz oldı. Bu dahi ḫalḳ-ı Kur'an'da taaᶜṣṣub ile vâdi-i haile-i bî-ṭâilede tek ve pû ve ol-baḥr-i bî-ḳaᶜirde ümîd-i saḥil ile cist ve cû idüb bu rahde rehber-i pür-tebâhî olan Aḥmed Bin Eb-i Davud El-Muᶜtezilî El-Ḥallî seᶜayasiyle meşâhir-i erbâb-ı ḥadiṣiyyeden Aḥmed Bin Naṣr El Ḫizâᶜî Ḥażretlerinin taḫḳîr ile Baġdad'dan Samerra'ya iḥżar ve meẕheb-i pâklerinden istifsar olundukda muṭabıḳ-ı ḥaḳ ve ṣavab ṣadır olan cevânibden Vaṣıḳ ġaḍab-nâk olub bizzat ihlâk ve bu vebâle inhimâklerinden ġayri ġarîz-i müşarün-ileyhiñ cesed-i şeref-nâkleri ile münîr-i dâri reşk-i nüh eflâk idüb serdâr de Yasîn ḫevân olduğun paspanları şehâdet itmişlerdir. Üstad-ı Eb-u Davud ve Nesaî ᶜAbdullah Bin Muḥammed El-İzdî dahi getürülüb ḥużûr-ı Vaṣıḳ'da nâṭıḳ oldukda Aḥmed Bin Eb-i Davud meẕkûri muḫâṭab idüb âyâ ḥâlâ ᶜamme-i müslimîn mübtela oldukları mesᵓele-i pür-ᶜinâdan mebᶜûṣ-i ᶜamme-i ümem muḫâṭab-ı kerîme-i "ve ᶜilmuke mâlem teᶜlem"[313] nâṭıḳ-ı menṭûḳa-i ûtiyet cevâmiᶜul-kelîm taḥsin-kerde-i ẕevi'l-ᶜuḳûl-i ᶜArab ve ᶜAcem (20a) Nebiyy-i Medenî Ṣallallahu ᶜAleyhi külle ġadatin

---

Cenâb-ı ḫilâfet-meâb ve vüzerâ-yı meᶜâli-nişab şaduman olub derᶜaḳab eksik

[311] B: perver

[312] B: meşy

[313] Senin ilmin bilmediğindir

ve ʿaşiyyin Ḥażretleri ḫaber-dârmıydı deyu uslûb-i ḥakîm üzere sâil oldukda nâçâr belâ[314] deyüb Muʿtezilî ḳâil olmaları ile ey imdi ol-server-i serîr-i nubuvvet ḫalîl-i ḫalvet-i keşf[315] ve ḫillet-iltizam buyurmadıkları mesʾelede tâ bu mertebe-i ihtimâme iḳdâm ne lâzımdır deyu ḫatm-i kelâm-ı müstevcibü'l-ilzam itmegin "elḥaḳḳu yeʿlû vela yuʿla ʿaleyhi"[316] medlûlünce Vaṣıḳ âferin-gûy olub şeyḫ-i müşarün ileyhi kemâl-i taḥrîm ile tebcîl Muʿtzilî i bed-mihâdi ṭard ve tezlîl eyledi. Pes ez-in ʿulemâ-i ʿizama bir mertebe revac virdi ki ṭalebeden bir ferd muḥtâc kalmadı. Müşarun-ileyhe faẓl ve kerem ile ʿalem tabʿî ʿadl ve dâde müncelib ve ẓulm ve teʿaddîden mücteneb olub sâdât-ı ʿizamı tekrîm ve ehl-i Ḥaremeyn-i Muḥteremeyni[317] iḥsan ile taʿẓîm iderdi deyu rivâyet olunur. İştihâ-yı kâẕibe ile idḫal-i ṭaʿama mübtela olub ol-taḳrîb ile giriftâr-ı maraż-i istisḳa olmağın mezbûri bir ṭabîb-i lebîb[318] tennûre koyub be-her hal edviye-i müttefiḳa'l-mizac ile ʿilac itmişken giru ḥırş-uvâz ile ekl ve şürb-i bî-endâzeye âğâz itmegin sene iṯneteyn ve ṯelâṯîn ve mieteynde (232/846) marażı ʿavdet ve Samerra'da perḫiz-i ebedî ile dâr-ı âḫirete ʿazimet eyledi.[319] Merḳûm kerîmü'l-aḫlaḳ ve seḫâvet ile meşhûr-ı âfâḳ olduğundan ġayri hemvare meclisleri ʿulema ve ḥukema ile âreste ve müẕakere-i ʿulûm-ı ʿaḳliye ve naḳliye ile pîraste olub fuḳarâya maye-baḫş-i huẓûr olduğı Camiʿüs-Siyerde pîraye-i evraḳ ve suṭûrdur. Müddet-i ḫilâfetleri beş sene tokuz mah ve ʿaded-i sal-i ʿömürleri otuziki seneye resîde[320] olmuşdur.

10.ḪİLÂFET-İ EL-MÜTEVEKKİL ʿALELLAH CAʿFER BİN EL-MUʿTAṢIM

Sâḳî-i hezar-ʿişve dâr-ı ġurûrîne ber-mest ve maḫmûr-bâde-i serveri ile maġrûr yaʿni Mütevekkil İbn-i Muʿtaṣım Vaṣıḳ'dan soñra serîr-i ḫilâfete vaẕʿ-ı ḳadem kıldı. Selefleri mürtekib olduğı ʿaḳayid-i baṭılai feṣḫ ve bedayiʿ-i iʿtizale ḳalem-keş-i neṣḫ olub lâkin Ḳavl-i Ḫamis üzere Naṣibî meẕheb olmağla sene erbeʿa ve ṯelâṯîn ve mieteynde (234/848) baʿż-ı ehl-i şeḳa iġvasıyla Rabiʿü'l-ḫulefa ʿAliyyü'l-Mürteża

---

[314] B. Deyu Muʿtezili cevab verdi. Bu babda ne buyurdular. Tavżîḥan bir nesne teḳûme buyurmamışlar deyu redd-i cevab itmekle

[315] B: vaḥy

[316] Hak galiptir. Ona hiçbir şey galip olamaz.

[317] A,B: Muḥteremeyn eksik; B: iḥânın tevfîr iderdi. Ancak meʾkûlât maḳûlesin tenâvül-i bî-perva idüb idḫalü'ṭ-ṭaʿam ʿale'ṭ-ṭaʿam

[318] B: ḥaẕıḳ

[319] A: Merḳûm kerîmü'l-aḫlâḳ ve seḫâvet ile meşhûr-ı âfâḳ olduğundan ġayri eksik

[320] B: olmuşdur eksik

Kerremellahu Vechehu'l-Eʿlâ'ya iẓhar-ı ʿadavet ve Âl-i ʿAba'ya ihanete cürʾet eyledi. Mürtekib-i vebal ve şeḳavet (20b) olub ṭâḳ ve revaḳ ve ḳubbe-i cevaz-niṭaḳ-i Merḳad-i Ḥażret-i[321] İmam Ḥuseyin Raḍiyallahu ʿAnhu zîr u ziber ve civârında olan buyût-u fuḳarâyı ḫâk ile beraber idüb siham-ı deşnâm-ı ins u câne ḥaḳḳan siper olmuşdur. Muḥammed Bin ʿAbdulmelik Ez-Ziyyat ile ʿadâvet-i sabıḳası olmağla merkez-i vucûdın dâire-i zendegâniden nâbüd eyledi. Sene ḫamse ve s̱elâs̱în ve mieteynde[322] (235/849) ehl-i ẕimmete refʿ-i iltibas içün tebdîl-i elbas itdirüb ester ve ḫarden ġayriye sivar olmayalar ve daḫl-i umûr-ı divânîden ḫâli[323] ve kubûrleri rûy-i zemîne mütesavi olub ḥammamlarda bend-cers ile rüsva ve sâir ḥallerinde hevâni ve izdira olunmak fermân itdiler. Ol-sekrân-bâde-i emel Beyt

An ki tü ḫevâhi ne heman an şeved

An ki Ḫuda havest heman an şeved[324]

medlûlüne cahil olub Müntaṣır ve Muʿtiz ve Müebbed-laḳab ferzendlerin ʿale't-tertîb veliʿahd taʿyîn idüb Müvaffaḳ ve Muʿtamid nam-püserlerin velâyet-i ʿahdden bî-naṣîb itdi. Ve lâkin ber müḳteża-yı ḥukm-i ḳaża ve ḳader Müntaṣır ve Muʿtiz'iñ ḫilâfetleri müddet-i ḳalîlede mütenâhi ve Müebbed libas-i ḫilâfetden ʿarî olub ʿamel-mande ʿaddetdikleri Muʿtemid'iñ ḫilâfeti müddet-i medîde payidâr ve emânet-i salṭanat evlâd-ı Müvaffaḳ'da ber-karar oldı. Eyyâm-ı ḫilâfet-i Mütevekkil'de kişver-i Ḳayrevân'da onsekiz ḳarye dest-i bürd-i zelzele ile berbâd olub kırkiki neferden ġayrî ḫalaṣ-ı cân itmedi. Ve sene iṣna ve erbaʿîn ve mieteynde (242/856) belde-i Aḫlaṭ'da bir ṣayḥa-i ʿaẓîme ile nıṣf-âbâd berbâd oldı. Ve s̱ülüs̱-ı belde-i Bisṭam naṣîb-i sîlâb-ı inʿidam oldı. Aḳṭar-ı arż ve âfaḳda ġarâyib evḍaʿ-i ḥayret-efza-numâyân olub nice cibal-i ṣaʿbe'l-menâl zelâzil ile semt-i inḫisafe mâil oldı.[325]

ʿUnvan-ı divân-i ḫulefa-yı ʿAbbasiye olan Seffaḥ'ın ibtida-yı ḫilâfetinden bu tariḫ yaʿni sene erbaʿa ve erbaʿîn ve mieteyne (244/858) gelince ḫulefa ṭarafından aḳraba ve ümerâ-yı ʿArabdan olan taʿalluḳatları Mıṣır-ı Ḳahire'de fermân-rân-ı ḥükûmet olub bundan soñra ümera ve vüzera-yı Etrâk Ḥükûmet-i Mıṣır'a müteṣaddı oldılar. Mütevekkil ṭarafından oğlı Müntaṣır velâyet-i ʿahdi biraderî Muʿtiz'e fariġ

---

[321] A: Ḥażret eksik

[322] B: Baʿżı ḳavilde fazla

[323] B: divaniye mudaḫale etmeyeler

[324] **Senin istediğin hemen olmaz, Allah'ın isteği ise hemen olur.**

olmak babında teklîf olundukda rica-yı peder mürâât-ı ḳabulde cilveger olmamağla ekṣer evḳat Müntaṣır'a cevr-i bî meze ve meclis-i şürbde istihzâ-i bî-endâze olunmağın Müntaṣır evḍaᶜ-ı Mütevekkil'den müteneffir olub (21a) ihlâki içün Etrâk-i bî-pâk ile şedd-i veṣâḳ-i ittifaḳ itdiler. Ḥikmet-i İlâhiye suyûf-ı Hind'den bir şimşîr-i ḳaża-teᵓsîr ber-taḳrîb ile Mütevekkil'e ihda olunmağın ḫuddam-ı nemk-i beḥramından Bağır nâm ġulam-ı Türkîye teslîm ve meclis-i ḫaṣṣında nigehbân ve nedîm itmiş idi.

Taḳrîr-i Baḫterî üzere bir gice meclis-i ḫalîfede mülûk-ı salifeniñ kibr ve naḫvetleri serrişte-i ḥikâyet olub Mütevekkil ol-ḫaṣâyil-i meẓmûmeden ibrâ-yı ẕimmet ve dâmenkîr-i tevbe ve inabet olub bir kef-i ḫâk-i bâla-yı serâvüzre pâşân ve bir şaḫṣıñ ki mebdaᵓ ve meᶜadi turâb ola andan kibr ve teᶜaẓẓum vażᶜ-ı nâ-ṣavabdır deyu tevâżuᶜa şitâb idüb baᶜdehu Şiᶜir[326]

Saḳî getür ol-mey-i meġânî
Ḳim onda levm ġamm-i cihânî
Saḳi baña câm-ı Cem nişân vir
Ḫurşîd-i memâlik cihân vîr
Kıldın bu kadar teyr-i teettül
Vîr mürde-i ᶜaşḳa saġirmel
Gel dem idelim seniñle sâḳî
Efsane-i derd ve ġuṣṣa bâḳî

medlûli üzere ṣoḥbet-i düḫter-i reze meşġûl ve efkâr-ı lazime-i erbâb-ı ᶜuḳulden meġfûl oldılar. Ol-eṣnada ḫalîfeniñ Ṣabiḥa nam bir carie-i kel-endâmı bir ḳaba-yı zîba ve bir izar-ı giran-beha meclis-i ḫalîfeye ᶜarż ve ihda itmegin ḫalîfe ḳaba-yı berdûş ve izarı bâlâyı ḳametine pûş iderken izar bilâ-sebeb ẓahir-şaḳ olunmağın ḳabîḥaye gönderüb teşeümen kendü içün kefen olmağla vaṣiyyet eyledi. Bu ḥal ile giceden üç saᶜat murûr itdikde Bağır on nefer-i Türk ile ẓahir olub şimşîr-i Hindî ile ḥamle ve bâlâ-yı serîrde ḫalîfe'i kuşte itdiler. Vezir-i Bermekî[327]-nişan Feṯḥ İb-i Ḥaḳan dahi "lâ ürîdu'l-ḥayate baᶜdeke"[328] diyerek ḫalîfe üzerine düşüb Etrâk-i nâ-pâkin yedinden peymâne-keş-i helâk oldı.

---

[325] A,B: İbtida-ı Ḥukûmet-i Etrâk Der-Mışır fazla
[326] A,B: meṣnevi
[327] B: ṣadaḳat
[328] Senden sonra hayatı istemiyorum.

Menḳûldur ki; Mütevekkil mübtelâ-yı bâde-i tâb ve mürtekib-i evḍaᶜ-ı ṣavab olub ᶜale'l-ġafle ehl-i meclise ḥayvânât-ı derende ve kezende ḥavâle idüb mecrûḥlerine merhem ile ve bulduġlerine türbañ ile ᶜilac itdirir idi. Nice defᶜa ḥayyat ve ᶜaḳarib ile memlû destîler meclis içre şikest olunub ehl-i meclis ḥarekete ḳadir olmaz idi.

Naḳl-i Baḫterî üzere ol-saᶜat ki Bağır ḫusam-ı meslûl ile bezme-ḫatır oldı. Meclisden biri ẓan itdi ki; Mütevekkil efᶜa-şimşîr ile dahi ehl-i meclisi taḫvîf ider. Heman feryâd idüb ey emîr-i hâr ve mûr ḥikâyeti murûr şimdi (21b)şîr-i şimşîr efsanesi ẓuhûr itdi. Mütevekkil bu ne kelâm-ı bî niẓamdır dimege kalmadı ki ṭumâr-ı ᶜömri münṭavî oldı. Tariḫ-i helâki sene sitte ve erbaᶜîn ve mieteyn[329] (246/860) ve zaman-ı ḫilâfetleri Mesᶜûdî kavlince ondört sene tokuz ay tokuz gün ve sâl-i ᶜömri kırkdört olmuşdur. Eyyâm-ı ḥükûmetlerinde ᶜulema beyninde baḥṣ-i meẕâhib merfuᶜ ve cümle ḫalâyıḳ taḳlide rucuᶜ itmek fermân idüb reᶜayâ ve berâya âsûde-ḥâl ve ᶜibâd ve bilâd müreffehü'l-bal idi.[330]

Zaman-ı ḥukûmetlerinde erbaᶜîn ve mieteynde (240/854) İmam Aḥmed Ḥanbel Bağdad'da seyr-i bistân-ı cinân idüb namazında sekizyüzbinden mütecaviz ehl-i İslâm ḳiyâm gösterdikleri müttefeḳün-ᶜaleyh-i ḫaṣ ve ᶜamdır. Ṣelâṣe ve erbaᶜîn ve mieteynde (243/857) Ḳaḍı Yaḥya Bin Ektem dâr-ı aḫirete vażᶜ-ı ḳadem itdi. Erbaᶜa ve erbaᶜîn ve mieteynde (244/858) Ferîd-i ᶜaṣr Ẕinnûn-i Mıṣrî ᶜazm-i serabitân-i cinân eyledi. Ve bu eyyâmda meşâhirden Şeyḫ Ḥatem-i Eṣam ve Eb-u ᶜOṯman-i Mazenî ve İsḥaḳ El-Mûṣulî En-Nedîm[331] zaviye-i merḳadde muḳîm oldı.

11.ḪİLÂFET-İ MÜNTAṢIR BİLLAH EB-U CAᶜFER MUḤAMMED EL-MÜTEVEKKİL

Çün nevbet-i ḫilâfet Müntaṣır Bin Mütevekkil'e resîde ve ṭuġra-yı ġarra-yı şehriyâri nâm-ı nâmilerine keşîde kılındı. Pederiniñ vażᶜ-ı nâ-pesendîdelerin metrûk ve ṭarîḳ-i müsteḳîm-i ḳadîmi meslûk idüb ᶜAleviyyânı iḥsan-ı mevfûre ve taᶜẓîm ve tekrîm ile ḳalb-i maḥzûnlerini mesrûr ve ḫatır-ı şikestelerin merhem-i teselliye ile maḥbûr ve mezar-ı pür-envâr-ı Ḥażret-i İmam Ḥuseyin Raḍiyallahu ᶜAnhu'yı maᶜmûr idüb âyîn-i

[329] A: ile meẕkûr idi fazla
[330] A,B: Fevt-i İmam Aḥmed Ḥanbel Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla
[331] Nedîm-i Ḫalîfe

dirîn üzere şühedâ-yı Kerbelâ ziyareti[332] riᶜâyet olundı. İttifaḳ-ı ġarîbedendir ki mülûk-ı ᶜAcemden Şîrve pederi Pervîz'i ḳatl itdügi Mar-ı covba nâm mekânda Mütevekkil bir ḳaṣr-ı ferḳad-sa tertîb ve bina idüb ẕevḳiyle evḳat-küẕâr iken bu vaḳıᶜa-yı faḳıᶜaya giriftâr oldı. Müntaṣır dahi ḳatl-i pederden soñra meḥall-i meẕkûrda yedi gün ârâm baᶜdehu ḳaṣrın inhidamına taᶜyin-i ḫuddam idüb dârü'l-imâre semtine imâle-i licam itdi.

Muḥammed Bin Eshel taḳrîrinden nikâşte-i ḥarîr taḥrîrdir ki ḳaṣr-ı meẕkûrda bir bisaṭ-ı müṣavver ve bir Pâdişâh ṣûreti nice ebyat-ı Fârisî ile müḥarrer müşahede idüb ṣûret-i meẕkûri Şîrve olduğı maᶜlûm ve ebyatdan ḳatili altı aydan ziyâde müᶜammer olmaduğı mefhûm olmağın Müntaṣır dahi ber-ḫordâr-i ᶜömr olmaz mülaḥaẓasiyle vaḳiᶜ-i ḥâli ekâbir-i Türk'den Vażîf'e ifade (22a) eyledügimde bu ol-köhne palasdır ki Mütevekkil'e bunun üzerine câme-i kefen ilbas olundı deyüb ol-fireş-i pür-naḳş cilvegah-i şuᶜle-i ateş olunmak fermân olundı. Aḥmed Bin El-Ḥaṣîb vezîr-i Türk Beḳa ve sâir ehl-i şeḳâyi terhîb idüb Münteṣır'dan soñra veliyy-i ᶜahdi olan biraderleri Müᶜtiz ve Müeyyed[333] lâ cereme daᶜva-yı ḫûn-i peder ile cümlenizi zîr u zeber itmek müḳarrerdir deyu ol-fesada ittifaḳ iden gurûh-ı mekrûh-ı Etrâk Müᶜtiz ve Müeyyed'den vehmnâk olub mezbûrâni ṭavᶜan ve kerhen velâyet-i ᶜahdden tenzil ve Müntaṣır'ın oğlı ᶜAbdulvahhab'i ḫilᶜat-i velâyet-i ᶜahd ile tebcîl itdiler. Çün veled baᶜiṣ-i ḥayatı olan validiniñ ḳatline ᶜamid oldı. Ber-müḳteża-yı Vaḥid-i Ḳahhar ber-ḫurdâr olmamak müttefeḳun-ᶜaleyh iḫbardır. Tariḫ-i seriᶜüs-seyr şuhûr ve eᶜvam sene ṣeman ve erbaᶜîn ve mieteynde (248/862) ârâm idüb Müntaṣır'ıñ eyyâm-ı ḫilâfeti altı ay tamam olunca mesmûmen baᶜżı ḳavilde ḥumma ve baᶜżı ḳavilde sersam ile taḫt-ı ḫilâfetden endaḫte-i taḫte-i inᶜidam oldı. Mezbûr vecîh ve edîb ve şecîᶜ ve mehîb olub ᶜarif-i veḳâyiᶜ-i meᶜârif ve ekṣer evḳatin ᶜadl ve dâde ṣarif olmaduğından ġayri sünnî meẕheb ve keremde ᶜalem olduğı rivâyet olunur. Müddet-i ᶜömri yigirmi altı sene ve eyyâm-ı ḫilâfeti altı mah olmuşdur.

---

[332] B: ke'l-evvel fazla

[333] B: den hemnâk olub fazla

12.ḪİLÂFET-İ MÜSTEᶜÎN BİLLAH AḤMED BİN MUḤAMMED EL-MUᶜTAṢIM

Çün Müntaṣır dâr-ı âḫirete müsafir oldı. Tarafgiri Etrak-i bî-idrak[334] ile ᶜammusi Müsteᶜîn Billah Aḥmed Bin Muḥammed Muᶜtaṣım serîr-i vera üzere taḥrîk-i ḳadem idüb yine Etrâk-i fitne-cû ilḳasiyle Muᶜtiz ve Müeyyed giriftâr-ı ḥabs-i ebed oldılar. Sene tisᶜa ve erbaᶜîn ve mieteynde (249/863) Yaḥya-yı ᶜAlevî Kûfe'de refᶜ-i liva-i istiḳlâl itmegin zaman-ı ḳalîlede ḫilᶜat-i şehâdet ile serabistân-ı cinânda ḫiremân oldı. Baᶜdehu Daᶜî ile'l-ḥaḳ nâm ᶜAlevî ḫurûc idüb ol-dahi süllem-i şehâdete ᶜurûc itdi. Baᶜdehu Ḥasan Bin Zeyd Ṭaberistân'da ᶜalem-keş-i iclâl olub ontokuz sene ol-kişverde fermân-rân oldukdan soñra ḳaḍa-yı baḫt idüb biraderi Muḥammed Bin Zeyd bî-ḳayd Padişâh-i Ṭaberistân oldı. Onsekiz sene besṭ-i bisaṭ-ı ḥukûmet idüb ᶜakîbet İsmaᶜîl Samanî imdadiyle Muḥammed Bin Harun cam-ı ḥayatın sernikûn itdi. Sal-i iḥda ve ḫamsîn ve mieteynde (251/865) mütekeffil-i umûr-u Müsteᶜîn (22b) olan Beka ve Vażîf'e mübaşir-i ḳatl-i Mütevekkil Bağır-ı bed-aṣl birkaç Türk-i edeb-terk ile ḥased idüb Müsteᶜîn'iñ ve Beḳa ve Vażif'iñ ḳatline şedd-i veṣaḳ ve ḫalîfe-i cedîde bîᶜat ve umûr-ı cumhûr kendülere maḥṣûr olmak sevdasıyla olan meşveret-i şirret ḳarînleri taḫdîş-i samiᶜa-i Vażîf ve Müsteᶜîn itmegin fi'l-ḥal Bağır küşten-i fermân-ı ḫalîfe ile kûşe-nişîn-i zindân oldı. Çün bu ḥal Etrâk-ı vacibü'l-helâkın maᶜlumları oldı. İṣtabl-ı ḫalîfeye hucûm-ı bî-karar idüb herbiri birer esb-i taziye sivar ve ḥażır-bâş-i girûdâr oldılar. Ateş-i eşrâri teskîn itmek içün fermân-ı Müsteᶜîn ile Bağır ṭaᶜme-i şîr-i şimşîr-i ḳahr ve kîn olmağın Etrâk-ı nâ-pâk[335] girîbân-ı iṭaᶜati bi'l-külliye çâk itmegin bir mertebe iẓhâr-ı ḫuşûnet itdiler ki Müsteᶜîn ve Vażîf ve Şah'ıñ Samerra'dan nuhḍat ve Bağdad'a ᶜazîmet itdiler. Bu ḥareket-i veḫîmetü'l-ᶜaḳibetden Etrâk nâdim ve peşiman olub maᶜẕeret-nâmeler ile ṭaraf-ı ḫalîfeye ḳaṣıdlar istiᶜcal ve cerîde-i cürmlerine ḳalem-keş-i ᶜafv ve iftżal olunub ḫalîfeniñ giru Samerra'ya sâye-endâz-ı iclâl olmaların rica itdiler. Mültemisleri ḳarîn-i ḫalîfe olmaduğından ġayri Muḥammed Bin ᶜAbdullah Bin Ṭahir Ẕü'l-yemîneyn ḳaṣıdların kelâm-ı direşt ile ᶜavdet itdirmekle Samerra'ya vardıkda Etrâk ḫaberdâr ve Müsteᶜîn ṭarafından bi'l-külliye meᵓyûs ve bîzar olmalarıyle Müᶜtiz ve Müeyyed'i kûşe-i ḫafâ-yı zindandan ibraz ve Müᶜtiz'i teşrif-i bîᶜat ile serfirâz

[334] B: bî-idrâk eksik

eylediler. Çün bu iḫbar-ı vaḥşet- âṣâr Müsteᶜîn'i bîḳarar itdi. Baġdad sûrin bina ve naṣb-i mancınıḳ ve levâzım-ı muḥâṣara müheyya idüb bu emrin itmamına Muḥammed Bin ᶜAbdullah Bin Ṭahir taᶜyin olundı. Müsteᶜîn'in maḳam-ı mıḫaṣamada ḳiyâm itdügi Müᶜtiz'in maᶜlûmi olunca biraderi Aḥmed Müeyyed'i ellibin ḳadar leşker-i şûr ve şerre serᶜasker idüb Baġdad'ı taẓyîḳ itmek ḫidmetini ẕimmetine taᶜlîḳ eyledi.[336] Çün Müeyyed pîramen-i Baġdad'a rehbet-baḫşâ-yı vuṣûl oldı. Zebâne-i nâire-i kîrûdar iştiᶜal ve ṭarafeynden nice bin merd-i kâr-zarıñ giribân-i ḥayatı giriftâr-ı pençe-i ᶜuḳban-ı âcâl olub müddet-i dâd ve sitâdleri bir ay miḳdarı imtidâd bulmağın ehl-i Baġdad ḳaḥt ve ġala ile izᶜac ve ekl-i meyteye muḥtac oldılar. Müᶜîn-i (23a) Müsteᶜîn olan Muḥammed Bin Vaṣıḳ dahi naḳż-ı ᶜahd ile Muᶜtiz ve Müeyyed ṭarafına firar ve Beḳa-yı Ṣaġîr ve Vażîf dahi iḳtiża-yı zemaneye müvâfaḳat ve Müsteᶜîn'e rûy-i müḫalefet gösterib mütekeffil-i umûr-ı Müsteᶜîn olan Muḥammed Bin ᶜAbdullah Bin Ṭahir dahi Muᶜtiz ṭarafına müraselât-ı imla ve uslûb-ı sabıḳ üzere Baġdad Ḥukûmeti kendüye ibḳa olunmak şarṭıyla Müsteᶜîn'e müḫalefet ve Muᶜtiz'in rabeḳa-i bîᶜatin ṭavḳ-kerden-i iṭaᶜat itmegin nesîm-i nuṣret Aḥmed Müeyyed ṭarafında vezân ve ġübar-i ḫusran Müsteᶜîn semtinde[337] nûmâyân olmağla Muḥammed Bin ᶜAbdullah'ıñ ve Beḳa-yı Ṣaġir ve Vażîf'in maḳdurleri ile Müsteᶜîn serîr-i ḫilâfetden dûr ve birkaç sene kenc-i ᶜuzletde mehcûr olub Vasıṭ'da giriftâr-ı ḥabs ve âzar oldı. Baᶜdehu tariḫ-i ᶜam işneteyn ve ḫamsîn ve mieteyn (252/866) ile mürtesim oldukda Müᶜtiz ṭarafından Samerra'ya ṭaleb olunub eṣnâ-yı rahde emr-i Muᶜtiz ve ġadr-i Saᶜid-i ḥacib ile zevraḳ-i vucûdı ḳalzem-i ᶜademde tebâh olub cenazesi Samerra'ya naḳl olundı. Müddet-i ḫilâfeti on sene tokuz mah ve ᶜaded-i ᶜömri otuzbir sene olmuşdur. Müsteᶜîn merd-i kâmil el-ᶜayar ve ᶜarif-i aḫbar ve âṣâr olub ᶜaḳil ve faẓıl ve beẕl ve iḥsanda ḥadd-i israfa vaṣıl olmuş idi.

13.HİLÂFET-İ EL-MUᶜTİZ BİLLAH MUḤAMMED ve ḲÎLE ZÜBEYR İBN-İ EL-MÜTEVEKKİL BİLLAH

Çün nevbet-i ḫilâfet nâm-ı Muᶜtiz Billah ile velvele-endâz-ı mülk ve millet oldı. Müsteᶜîn ḫalᶜine şedd-i meyân-ı iḳtidar idenlerden Muḥammed Bin İsrâil'i vezâretine

---

[335] B: nâ-pâk eksik
[336] A: olundu
[337] A: ṭarafında

taḳdîm ve ᶜahd-i sabıḳ üzere zimâm-ı Ḥukûmet-i Baġdad'ı Muḥammed Bin ᶜAbdullah Bin Ṭahir'e teslîm idüb Beḳa ve Vażîf Baġdad'da maᶜzûlen ibḳa olundılar. Mezbûrân müteraḳḳıb-i iltifat-ı[338] Muᶜtiz iken ḫilâf-ı ẓuhûr idüb ikisi dahi metrûk ve namleri erbâb-ı seyf ve veżâyif defterinden maḥkûk olunmak babında Ḥâkim-i Baġdad Muḥammed'e fermân ṣadır olmağla vârid olan fermân mefhûmun Vażîf ve Beḳa'ya tefhîm ve Muᶜtiz bir merd-i tekebbür-pîşe ġadr-endîşe olduğun taḳdîm itdi. Baᶜdehu tekrar ḫalîfe ṭarafından yerlîġ-i rehbet teblîġ vârid olub Beḳa'nıñ nokta-i vucûdı dâire-i zindegânide nâbûd olunmak fermân olunmağın Muḥammed ferrnanı iḫfa ve veziri Muḥammed Bin İsrâil'e mezbûruñ ihlâki baᶜiṣ-i ṣevrân-ı ateş-i fitne-i Etrâk olur (23b) deyu ᶜarż ve inha itmekle vezîr-i müşteri-tedbîr ḫalîfeden Beḳa ve Vażîf'i rica itdi. Bu eṣnada Etrâk-i bî idrâk Beḳa ve Vażîf pâye-i serîr-i salṭanata gelüb menẓûr-ı naẓar-ı ḫilâfet-Pâdişâhi[339] olmaların ilḥaḥ ile ibrâm itdiler. Her çend mültemisleri dest-i taᶜallül ile red olundı ise fâide[340] olmayüb nâçâr Samerra'ya iḥḍar olunmaları babında ẓahiren egerçi fermân işdar kılındı. Lâkin Ḥâkim-i Baġdad Muḥammed'e menᶜleri içün ḫufyeten raḳiᶜa taḥrîr olundı. Muḥammed dahi resm-i ḫayr-ḫavahi üzere ᶜadem-i ḥareketlerine şamil nice neṣâyiḥ telmîḥ ve tevaḳḳüfleri evla olduğun her çend tavżîḥ itdi ise kâr-ker olmayub Müvaḳḳaf serîr-i ḫilâfete râhî oldılar. Ṭarafgiri Türkân-ı fitne-sâz ile zeman-ı Müsteᶜîn'de müteṣarrıf oldukları manṣıb ile ser-firâz oldılar.[341]

Bu eyyâm-ı iḫtilâl-encâmda Ḥukûmet-i Mıṣır ile Bâkbâk nam Türk benâm olub Muᶜtiz ḫalîfe menşûriyle Aḥmed Bin Ṭulûn mezbûre ḳâim-maḳam olmağla bundan soñra Ben-i Ṭulûn Ḥukûmet-i Mıṣra meḳrûn oldılar. Muᶜtiz ṣaḥib-i aḫlaḳ-i reddiye olub naḳż-i eymân ve şikest-i peymân ile ḫalîfe-i sabıḳ Müsteᶜîn'i ḳatl ve veliyy-i ᶜahdi olan Müeyyed ve Muvaḳḳaf'ı ḥabs ile bîdâd ve baᶜdehu Müeyyed'i velâyet-i ᶜahdden ibᶜad itdikden maᶜada ḳulûb-i Etrâk Müeyyed ṭarafına mâil olduğı kûş-i bî-hûşına vaṣıl olunca ḫufyeten envaᶜ-ı ᶜuḳûbet ile istîṣal ve Müvaḳḳaf'ı daḫi müḳayyeden Baṣra ṭarafına irsal itdi. Beyt

Her çı konî beḫod konî

---

[338] A: iltifat eksik
[339] A,B: penâhi
[340] A,B: faide-mend
[341] A,B: İbtida-i Ḥukûmet-i İbn-i Tulûn Der Mıṣır fazla

Ger heme nîk ve bed keni[342]

medlûlünce bu[343] evḍaᶜ-ı ḫusran-meâlleri kendülerin daḫi sebeb-i sû-i ḥalleri olub bu dâr-ı mükâfatda bu vecih üzere mücâzat olundı ki ol-eyyâmda Mürâġab Türkleri deryâ-yı pür-mevc gibi iżṭirâb ve fitne ve fesade şitâb idüb çar mahe vażîfelerin ṭaleb itdiler. Erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳidden Vażîf ḫuşûnet ile ṣûret-i ᶜitabda mezbûrlere redd-i cevab itmegin cemᶜiyyetgâh-ı eşrârdan iki zeḫm ḫançeri ateş-bâr ile firar itdi. Türkân teᶜaḳüb idüb olduğu maḥalle hucûm ve dâire-i zindegâniden maᶜdûm itdiler. Beḳa dahi Muṣul ṭarafına âhenk-i hezîmet itmekle ġulemân-ı ḫalîfe sarayın nehb ve ġaret itdükleri ḫaberiniñ istimaᶜîyle gîru ᶜavdet itdikde Samerra'da emr-i ḫalîfe ile istîṣal ve ser-i bî-devleti âviḫte-i çengal-ı vebâl ve laşesi Baġdad'a (24a) irsal olundı. ᶜAvam-ı ehl-i Baġdad cüssesin iḥraḳ ile ḫâkisterin berbâd itdiler. Çün Muᶜtiz'in müdebbirân-ı devleti ve ḫayır-ḫavahân-ı salṭanatı[344] inḳiraż ile cümle şikest buldılar. Etrâk-i nâ-pâk taġallüb ile taḫṣîl-i emvâl ve cemᶜ-i cevâhir ve zevâhir ile müḥaṣṣılü'l-âmâl olmak sevdasına düşüb vezîr-i ḫalîfe Muḥammed Bin İsrâil ve müdebbiran-ı divân-ı muᶜallayı esîr-i ḳayd ve bend idüb bunlardan ḥuṣûl-i merâm olmamağla Ṣaliḥ Bin Vażîf ve Muḥammed Bin Beḳâ'yı kemend-i mekirlerine râm ve Muᶜtiz'in ḫalᶜine iḳdâm ile dârü'l-ḫilâfeye varub Muᶜtiz'i serîr-i ḫilâfetden tebᶜîd ve ḥararet-i âfitâbda ḍarb-ı şedîd ile taᶜẕîb ve ḫalᶜ-ı libas-ı ḫilâfet teklîf ve ḥabs ve taᶜnîf itdikden soñra Mühtedi Muḥammed Bin Vaṣıḳ ṭalebi içün Baġdad'a âdemler israᶜ itdirdiler.

Naḳleder ki henüz Etrâk estâr-ı iṭaᶜati çâk itmezden aḳdem müḫalif-i ḫalîfe'de rasiḫ-i dem olan Ṣaliḥ Bin Vażîf ḳatli içün Türkler Muᶜtiz'den ellibin dînar ṭaleb itdiler. Muᶜtiz muᶜsir olub ḫazinesinde cins-i nuḳûd mefḳûd olmağın defᶜ-i żarûret içün validesi Ṣabiḥa'dan imdâd-ı mal ṭaleb eyledi. Valide-i ᶜakilleri[345] mümânaᶜat göstermiş idi. Muᶜtiz ḳatlinden soñra ol-Namehrubâ'nıñ ḫazinesi żabt olundukda nuḳûd ve cevâhir meḳûlesinden üçyüz kere biñ yük dînar-ı mażbûṭ ḳalem-i muḥasebân-ı ṣaḥîḥü'l-efkâr oldı. Çün Mühtedi dârü'l-ḫilâfe Samerra'ya vaṣıl oldı. Etrâk emr-i bîᶜata şitâb itdiler. Mühtedi ḳabul itmeyüb Muᶜtiz'i ṭaleb eyledi. Muᶜtiz pirâhen-i hezar-çâk ve bir mendil ve seḫnâk ile iḥżar olunub Mühtedi taᶜẓîm ve ikrâm ve kendü cebininde iḳᶜad ile

---

[342] İyi kötü bütün yaptıkların kendinedir.
[343] B: uṣlûbda fazla
[344] B: bu vecih üzere munḳariż oldılar
[345] B: ġafilleri

iḥtiram idüb taḳdîm-i pürseş ḥalden soñra Muᶜtiz emr-i ḫilâfet'de ᶜacz-i nâçar ve ᶜadem-i iḳtidar göstermekle Mühtedi sez-yi Etrâk ile işlaḥ ve kudûret-i ᶜadâvet ile zenk-beste olan ḳulûbe inşiraḥ virüb refᶜ-i kifâḥ ideyim didikde Muᶜtiz bende ṣulḥa iḥtiyac anlarda bu bazara revac virir kimesne yokdur deyu ḫatm-i kelâm itdikde Mühtedi imdi beni biᶜatden muᶜaf ele. Muᶜtiz ẕimmetin andan müberradır didi. Heman dem Mühtedi Muᶜtiz'den red-kerdân (24b) olub tekrar Muᶜtiz zindana irsal ve ḳaṭᶜ-ı ṭaᶜam ve şerab ile sene ḫamse ve ᶜişrin ve mieteynde (225/839) naḫl-i vucûdu ḥadiḳa-i hestîde nâyâb oldı.[346]

Eyyâm-ı ḫilâfetinde şemᶜ-i şebistan-ı velâyet şehzâde-i ḫandân-i siyâdet ᶜAskerî ve Zeki laḳab İmam ᶜAli El-Hadi Samerra'da sene erbaᶜa ve ḫamsîn ve mieteynde (254/868) kırkbir sene ᶜömr ile dârü'ż-żiyafe-i cennat-i neᶜîmde müḳîm oldı.

14.ḪİLÂFET-İ EL-MÜHTEDİ BİLLAH MUḤAMMED BİN EL-VAṢIḲ

Çün ḫuṭbe-i ḫilâfet Mühtedi Billah namına ḳıraᵓet olundı. Besṭ-i bisaṭ-ı ᶜadalet-güsteri ve neşr-i menşûr-ı reᶜiyyet-perveri idüb ᶜamme-i ᶜalem münkeratdan mümteniᶜ ve herkes umûr-ı dinde müteşerriᶜ ve müteverriᶜ olmak fermân eyledi. Erbâb-ı şikâyet ve dâd-ı ḫavahân-ı dergâh-ı ḫilâfet içün maḥal taḫṣîṣ ve çârver bir ḳubbe-i ᶜâli bina ve terṣîṣ idüb bi'ẕ-ẕat icrâ-yı aḥkâm ve ᶜibâdullah meyânında faṣl-i ḫiṣâm ider idi. Ve tebdîl-i libas ve ṭaᶜam-ı mülûk ve evâni-i sîm ve zer ḫavân-ı niᶜmetinden ve firaş-i müṣavver menzilinden merfûᶜ ve Şerᶜan memnûᶜ olan evḍaᶜ ve eṭvâr bi'l-külliye merfûᶜ ve ekṣer eyyâmı ṣiyâm ve leyâlisi ḳiyâm ile murûr idüb âb-i rûy-i Ben-i Ümeyyeden ᶜÖmer Bin ᶜAbdülᶜazîz mertebelerinde ᶜadâlet-güsterlikle ᶜAbbasîler beyninde namûr olmuşlar idi. Giru Etrâk-ı şeḳâvet-inhimâk ḫalᶜ ve ᶜazline ittifaḳ idüb sene sitte ve ḫamsîn ve mieteynde (256/870) ᶜale'l-ᶜumûm üzerine hucûm idüb muḥarebe-i medîde ve müḳatele-i ᶜadîde ile serîr-i ḫilâfetden dûr ve misafir-i ḫavâbegâh-ı ehl-i ḳubûr itdiler. Eyyâm-ı ḫilâfetleri onbir ay yedi gün ve müddet-i ᶜömürleri otuztokuz sene olmuşdur.

[346] A,B: Vefat-ı İmam El-Hadi Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla

15.ḪİLÂFET-İ EL-MUᶜTEMİD BİᶜAVNİLLAH AḤMED BİN CAᶜFER EL-MÜTEVEKKİL

Çün Mühtedi mürteḫil, tâc ve taḫt Muᶜtemid'e münteḳîl oldı. Bive-zen-i dünya tâze revnaḳ ve ḳanûn-ı salṭanat yeñi resm ve nesḳ bulub ᶜAbdullah Bin Ḥaḳânî manṣıb-ı vezâret ile namzed ve biraderi Müvaffaḳ'ı ve Mufellaḥ-ı Türkî envaᶜ-ı terbiyet ve eṣnaf-ı taḳviyet ile ᶜasâkîr-i pîşimâre serdâr idüb sene ḫamse ve ḫamsîn ve mieteynde (255/869) Tulungiyân-i Sûdan Zengiyânı[347] ḳarîb-i ᶜacîb ile giriftar-ı mekr ve ḥîlesi idüb Baṣra ve Ehvaz ṭarafında zirve-i ḫurûca ᶜurûc iden Ṣaḥib-i Zebḫ ile (25a) müleḳḳab ᶜAli'niñ defᶜine irsal itdiler. Varub muḳabele ile ḳarᶜa-zen-i muḳatele olduklarında Müfellaḥ şeşder-i hestîden beder ve bâde-i neyistîyi maḳar itmegin Muvaffaḳ Vasıṭ ṭarafına ᶜinân-tab olub andan daḫi sefâyin ile Hürmüz semtine revân ve anda tedârik-i sefâyin ve tehiyye-i esbâb-ı kirudâr ve cemᶜ-i merdân-ı kâr-zâr idüb tekrar eᶜdanıñ istîṣaline şedd-i meyân-ı iḳtidar itmek fikrinde iken ᶜale'l-ġafle ordusuna ateş düşüb ḫayme ve ḫar-gâhları iḥraḳ-ı bi'n-nar olmağın teżyîᶜ-i sermaye ile ᶜinan-ı rucuᶜ-i Samerra semtine imâle eyledi. Ol-eṣnada tariḫ-i sal iṣneteyn ve sittîn ve mieteyn (262/875) ile istiḳlâl buldukda Yaᶜḳûb Bin Leyṣ-i Ṣaffarî ᶜIraḳ ve ᶜAceme istila ve Baġdad ṭarafına daḫi îṣal-i mażarrat itmek ḳaṣdiyle taḥrîk-i liva itmegin Muvaffaḳ cuyûş-ı derya-ḫurûş[348] ile mezbûri istiḳbal ve Vasıṭ ṭarafında naṣb-ı kârgâh-ı ḳitâl idüb ᶜaḳibet nesîm-i nuṣret Muvaffaḳ ṭarafında vezan ve Yaᶜḳub girû Ḫorasân ṭarafına ru-kerdân oldı. Mezbûr Yaᶜḳub'uñ pederi Leyṣ ibtida Sicistân ṭarafında Ṣaffar idi. Baᶜdehu ᶜayyar ve rehzenlige heves idüb lâkin "ḫayırsız ol inṣafı elden ḳoma" vafḳınca rehyâb olduğı emvâl-ı nâsı tamam almayub nıṣfın ṣaḥibine ibḳa ider idi. Giderek Vali-i Sicistân Derhem Bin Naṣr Bin Rafiᶜ Bin Leyṣ Bin Naṣr-ı Seyyar dergahında cavuş ve tezâyüd-i rütbe ve câh ile Emîr-i leşker olub Derhem fevtinde oğulları Naṣr ve Ṣaliḥ üzerine ḫurûc ve sene sebᶜa ve ṣelâṣîn ve mieteynde (237/851) taṣarruf-ı Sîstân'e iḳdâm ve rûz-be-rûz kişver-i meẓkûri ḥukmüne râm eyledi. Mezkûr Naṣr, Ṣaliḥ'i dahi birer nevᶜ ile istîṣal ve Ḫorasân ṭarafına taḥrîk-i ᶜalem-i iclâl idüb Ḫorasân'ı Ṭahirîyân elinden aldı. Baᶜdehu Faris ve Şiraz'e varüb ḥâkim ve serdârların esîr-i zencîr-i ḳahr ve kîn ve ol-memâliki dahi zîr-nekîn itdikde Ḫalîfe-i vaḳt Muᶜtiz ṭarafından mezbûre ḫilᶜat

[347] B: Ẓuhûr-ı Zengiyân Fazla

ve menşûr-ı salṭanat varub ᶜazm-i ᶜIraḳ ve Mazenderân ve ol- ṭaraf valisi olan Daᶜî ile'l-ḥaḳ Ḥüseyin Bin Zeyd El-Baḳırî ile ḳitâl ve taḥrîk-i silsile-i cidâl idüb ġalib gelmekle teshîr-i mülk-i ᶜArab sevdasiyle Muᶜtemid zamanında bundan aḳdem serrizde-i ḳalem olduğı üzere Muvaffaḳ ile ḳarᶜazen-i kâr-zâr (25b) ve mecrûḥan Ḫorasân semtine firar itdi. Tekrar gelmek fikrinde iken sene ḫamse ve sittîn ve mieteynde (265/879) Ḫuristân'da visâde-i leḥde sernihâde olub müddeti ḥukûmeti oniki sene olmuşdur. Bundan soñra biraderi ᶜAmr Bin Leyṯ Ḫorasân ve ᶜIraḳ ve Faris ve Kirman ve Sîstân ve Ḳuhistân ve Mazenderân ve Ġazne'ye müstevli olub Baġdad'da dahi ḫalîfeye ber-vech-i müşareket ḫuṭbede nâmın ḳıraᵓet itdirdi. Bu mertebeye dahi ḳanaᶜat itmeyüb ᶜIraḳ ve ᶜArab'ı ṭaleb fikrinde olduğı Ḫalîfe-i vaḳt Muᶜteżıd'in mesmûᶜ-u kûş-i şuᶜûri olmağın Ḥâkim-i Maveraünnehr Emir İsmaᶜîl-i Samânî'yi serdâr ve ᶜAmr'ın ḳalᶜ ve ḳamᶜına taḥrîk-i rikâb-i iḳtidâr itmegin fermân itdi. Mezbûr dahi varub teḫaṣüm-i ferikayn ve tertîb-i ṣaffeyn itdiklerinde ᶜAmr'ın sivar olduğı tosun[349] vaḳt-i ceng ve sitîzde serkeşlik idüb sâyiḳ-i ḳaża ve ḳader ile ᶜAmr'i meyân-ı leşker-i İsmaᶜîl'e düşürmekle bî-dâm ve dâne ṣayd-i ḳayd-merdân ve ᶜasker-i menḥûsü'l-üṯra perişân-bâdiye-i ḥirmân oldı. Bir zaman ḥapisden soñra Baġdad'a Muᶜteżid ḥużûruna iḥżâr anda daḫi ḳayd-i[350] zindâna giriftâr olub fevt-i Muᶜteżid'de ḳatl olundı. Mezbûr eᶜvar ve beġayet ḳettal ve ḳahhar olub ḥukûmeti yigirmiiki sene olmuşdur. Baᶜdehu Sicistân'da Ṭahir Bin Muḥammed Bin ᶜAmr-i merḳûm mesned-i şâhîye cülûs idüb bir seneden soñra mûma-ileyh Emir İsmaᶜîl aña dahi ġalib ve ḥukûmetin salib oldı. Baᶜdehu Sicistân'da nebîresi Aḥmed ve oğlı Ḫalef ve Naṣr Bin Ṭahir Bin Ḫalef ḥâkim oldukdan soñra liva-yı istidracleri sernikûn ve esbâb-ı devletleri sukûn itdi. Sene ṣelâṯîn ve sitte mieye (630/1232) dek Sîstân Ḥukûmeti bunlara müteᶜallik olub şahlıḳla müştehir idiler.

El-ḳıṣṣa

Nikâşte-i ḫarîr-i taḥrîr olduğu üzere Yaᶜḳub Bin Leyṯi Ṣaffariniñ fitnesi sebebiyle Ṣaḥib-i Zebḫin kevkeb-i baḫti derece-i istiḳlâle vuṣûl bulub Zengîler kendu sitemlerine ḳarib olan fuḳarâ-yı bilâd ve ᶜibâdi dest-zede-i nehb ve ġaret ve eṭraf ve eknâfa îṣal-i mażarrat itdikleri taḫdîş-i kûş-i hûş-i ḫalîfe itmegin Ebü'l-ᶜAbbas İbn-i Muvaffaḳ işrar-i merḳûmun defᶜ-i mażarratlarına namzed olub ᶜasâkir-i bî-şümâr ile

[348] A: derya-ḫurûş eksik
[349] B: ḫiyânet-resen
[350] A: bend fazla

taḥrîk-i râyat-ı girüdâr idüb teḳabül-i ṣaffeyn ve teṣâdüm-i ferîḳayn ile ġarîḳ-i lücce-i ḫûn-revân ve ḥarîḳ-i ateş-i şimşîr-i berḳ-nişân olanlar ḥadd-i (26a) ᶜadedden bîrûn ve ḥaṣr-ı şümârden efzûn olub Muvaffaḳ dahi Baġdad'dan nuhḍat ve Ebü'l-ᶜAbbas'ın imdadına surᶜat ve Vasiṭ'a ḳarîb bir fersaḫ mevżiᶜde naṣb-i ḫiyâm-i ḫuṣûmet idüb olḳürbde Meniᶜa-nâm ḳalᶜa-i ṣaᶜbü'l-menâli bî-tekellüf daḫil-i ḳabża-i taṣarruf itmegin Ṣaḥibü'z-zebḫ bî-ḳarar olub Kûfe ile Baṣra mabeyninde Beṭayiḥ nâm ehvâz ve Cezayir'e firar ve ekṣer etbaᶜ ve enṣarı girdâb-ı fenaya giriftâr oldı. Zengîlerin yed-i bîdâdında esîr olan nisa ve eṭfal-i müslimîni Muvaffaḳ ḳayd-i beladan ruha ve velilerine îṣal ve irsal itdirdi. Baᶜde ẕâlik Muvaffaḳ ile Ṣaḥib-i zebḫiñ muḳabele ve muḳatele-i müteᶜaddidesi vaḳiᶜ olub aḫer kâr nesîm-i furṣat Muvaffaḳ ṭarafında vezîde ve Ṣaḥib-i zebḫ'iñ benç-i vucûdı ḥadîḳâ-i zindegâniden berkende ve tevâbiᶜ ve levâḥiḳi nebatü'n-naᶜş gibi perişan ve perakende oldılar. Sene sittîn ve mieteynde (260/874) Muᶜtemed-i ᶜaḳd-i meclis-i kirâm ve oğlı Caᶜferi baᶜdehu biraderi Muvaffaḳ'ı velâyet-i ᶜahd ile benâm idüb her birine birer kişver-i ḥukûmetin inᶜam itdi. Muvaffaḳ taḥṣîl-i meram itmezden muḳaddem hem-râh-ı ḳafile-i inᶜidam olub Baġdad'a Ruṣafe'de meġak-i ḫâk-i maḳam itdi.[351]

Ve tariḫ-i meẕkûr de şerâfet-köster-i iḥda ᶜaşere eimme-i iṯna ᶜaşer imâmet ve siyâdet-perveri Ḥażret-i İmam Ḥasan ᶜAskerî[352] müteveccih-i dari'l-ins-i ḳuds oldı. Mütemmim-i felek-i devâzde-burûc-i eimme-i ehl-i beyt olan Muḥammed Mehdî müşârun-ileyh İmam Ḥasan ᶜAskerî'niñ maḥdûm-i seᶜâdet-luzumleridir. Ṣiġar-i sinlerinde maṣdar-ı envâr-ı ᶜilm ve ḥikmet ve maẓhar-ı envaᶜ-i kerâmet olmalariyle menâḳib-i celîlelerinde ḫalâyıḳ nice ḳîl u ḳale düşüb ekṣer müverriḫin sene erbaᶜa ve sittîn ve mieteynde (264/878) imam-ı müşârun ileyh ġîybet idüb ḥal-i seᶜâdetleri ne vecih üzere olduğı kimesneniñ maᶜlûmı olmadı deyu taḥrîr ve taḳrîr itmişlerdir.

Ancak Şevâhidi'n-Nübüvve'de bunlar maḳam-ı ḳuṭbiyete pa-nihâde ve olmesned-i ᶜizzetde ḳarar-dâde olduklarından soñra ᶜazm-i serabostân-i cinân itdükleri serrizde-i ḳalem-i meşkîn raḳamdır. Tariḫ-i iḥda ve sittîn ve mieteynde (261/874) Mürşid-i Sâmî Bayezid-i Bisṭâmî seyr-i sera-yı cavidâni kıldı. Ve Camiᶜüṣ-Ṣaḥîḥ Müslim-i Nişâburî nâil-i ḥuẕur-ı sermedî oldı. Ve tariḫ-i meẕkûrde (26b) menẓûr-ı

[351] B: zîr-i ḫâk-i pây-ı maḳam itd; A,B: Vefat-i İmam Ḥasan El-ᶜAskerî Raḍiyallahu ᶜAnhu fazla
[352] B: Samerra'da fazla

ᶜayn-i iltifât-i Meᵓmun olan Esed Bin Sâman evlâdınıñ istiᶜdâd-i mader-zâd ile Ḫorasân'da âfitâb-ı iḳballeri rûz-be-rûz ufḳ-i seᶜâdetde be-rûz eyledi. Ṭaife-i meẕkûrenin cedleri Ahmed Bin Esed-i Samân Behram Çûpîn neslinden olub evâyil-i ḥalde sâr-ban baᶜdehu ᶜayyar-ı cihân pes ez in dest-i yarî-i baḫt ile şehr-i Aşinas'e müstevli oldı.[353]

Emma veled-i ercümendi Esed Me'mun ḫalîfeniñ mültefit-i naẓar-ı terbiyesi olub Vâli-i Ḫorasân Ṭahir-i Ẕü'l-yemeneyn ḫidmetinde taḥṣîl-i ser ve saman itmekle oğulları Nûḥ Semerḳand'e ve Aḥmed Ferġaniye ve İlyas Aşinâs'e ve Yaḥya Herat'a ḥâkim olub baᶜdehu merḳum Aḥmed'in oğlı Naṣr sene iḥda ve sittîn ve mieteynde (261/875) ḫalîfe-i vaḳt Muᶜtemid menşûriyle Vâli-i Maverâünnehr taᶜyîn olunub biraderi Emir İsmaᶜîl'e Ḥukûmet-i Buḫâra erzâni kılındı. İfsad-ı erbâb-ı fesad ile biradereyn beynine ġavġa ve ᶜina ve düşüb temam mülk-i Maveraünnehr Emir İsmail'e ḳarardâde ve Naṣr ḥukûmet ve eyâletden bi'ż-żarure dest-keşîde olub İsmaᶜîl Buḫara'yı darü'l-mülk idindi. Tariḫ-i ᶜam sene tisᶜa ve sebᶜîn ve mieteyn (279/892) ile irtisam olundukda Muᶜtemid Baġdad'da füᶜeten dar-ı âḫirete irtiḥal ve cenazesi Samerra'ya irsal olunub serîr-i ḫilâfet vucûd-ı Muᶜteżid ile taze revnâḳ buldı. Bundan aḳdem serrizde-i nuvik-i ḳalem olduġı üzere Emîr İsmaᶜil'in ᶜAmr Bin Leyṯ Ṣaffar'ı refᶜ ve defᶜinde sebḳ iden ḫidemât-i meşkûresi vasıṭasiyle yerlîġ-i belîġ ḫalîfe-i vaḳt Muᶜteżid ile Pâdişâh-ı ᶜal-i cah olub saᶜyleri mebrur ve Baġdad'da ḫalife ile nâmları ḫuṭbede meẕkûr olub yedi sene dahi İran zemininde padişâh-ı pürtem-kîn oldı. Sene ḫamse ve tisᶜîn ve mieteynde (295/907) münteḳil-i dâr-ı raḥat-âbâd olub Müktefî ḫalife menşûri ile oğlı Aḥmed Padişâh-ı Ḫorasân ve Melik-i mülk-i Tûran olub sene iḥda ve ṯelâṯe miede (301/913) ḫuddamı Nemk Beḥram mezbûri ḫavabegahında ḳatl itmegin oğlı Naṣr Bin Ahmed serîr-i padişâhiye culûs ve pederine ḳatil olanları niᵓmet-i ḥayatdan meᵓyus itdi. Eyyâm-ı ḥukumetlerinde Mâkân Bin Mâkânî Deylemîler'den firar ve Ḫorasân mülkin bir nevᶜle dâḫil-i ḳabża-i taṣarruf-i (27a) iḳtidar itmek murâd itdügi resîde-i kûş-i hûşleri oldukda ümerâdan Emir ᶜAli muḥtâc-ı sipeh-sâlar-ı ᶜasâkir-i encâm-şümâr idüb mezbûrun defᶜine irsal itdügi âvande naḳl olunur ki; umûr-ı serdârî ve levâzım-ı ceng ve kâr-zârîye müteᶜallik nice vaṣiyyet içün ḥużûruna götürdükde mekr-i ber-kezdem (?) ᶜAli'niñ pîrahenine girüb nice yerde nîş-i zehir-nâk ile mezbûri

[353] A: Ẓuhûr-ı Samaniyân fazla

zaḥmnâk itmiş iken ḥużûr-ı padişâhide aṣla bildirmeyüb münfaṣıl oldukda ḥayḳırub ḳatl itdügi ḫavaṣṣ-ı padişâhiden baʿżıların menẓûrı olmağın vaḳiʿ-i ḥâli ḥużûr-i padişâhiye ʿarż itdiklerinde padişâh-ı ʿâli-vaḳar tekrar ʿAli'yi iḥżar ve bu mertebeye ṣabr ve taḥammüle baʿiṣ nedir deyu istifsar itmekle ḥużûr-i şehriyâriye zaḫm-ı kejdime taḥammül itmeyin ġiybetinde hucûm-ı şîr-i şimşîre nice ṭaḳat getürür deyu cevab virüb ṭaraf-ı şâhiden iltifât-ı bî nihâye ile kâmyâb oldı. Baʿdehu ṭaraf-ı eʿdaya sevḳ-i kemiyyet-i ḫuṣûmet ve müḳabelede merdâne ḥareket ile Mâkân meḳtûl ve ʿasker-i menḥûsü'l-üṣra meḫẓûl oldı. Sene iḥda ve ṣelâṣîn ve ṣelâṣemiede (331/942) Naṣr taḫt-keş-i dâr-ı ḳarar ve oğlı Nûḥ serîr-i serveride pâyidâr olub ol-dahi ṣelâṣe ve erbaʿîn ve ṣelâṣemiede (343/954) serâ-yı ʿuḳbâya râhî ve oğlı ʿAbdülmelik mürebbaʿ-nişîni serîr-i padişâhi oldı. Bunun zaman-ı ḥukûmetinde Albtekîn emîr-i Ḫorasân olub mâlik-i ser ve sâmân oldı. Mezbûr ʿAbdülmelik sene ve ḫamsîn ve ṣelâṣemiede (350/961) meydân-ı bâzid'e çûkân-endâzi ider iken zeyn-i zernîden üftâde-i zemîn olub fevt olmağla biraderi Manṣûr Bin Nûḥ câ-nişîn olub birkaç sene murûrdan soñra Ḥâkim-i Ḫorasân Albtekîn'i ḥużûruna daʿvet itmeğin żarar mülaḥaẓa idüb biñ kadar etbaʿiyle Albtekîn Ġazneyn cânibine ʿatf-i ʿinan-ı ʿazîmet itdi. Emîr Manṣûr dahi Ḥukûmet-i[354] Ḫorasân'ı Ebü'l-Ḥasan Semcûr'e virüb[355] istiṣali içün ʿaḳabince irsal itmekle Belḫ ḳurbında naṣb-i bezm-i rezm olunub Semcûr inhizam ile maḫẓûl ve Ġaznîn dest-i taṣarruf-ı Albtekîn'e duḫûl itdi. Tekrar Emîr Manṣûr ʿasker gönderib anlar dahi münkesir olmağla cenginden fariġ olub ḫâlî üzere ibḳa itdiler. (27b) Sene ḫamse ve sittîn ve ṣelâṣemiede (365/975) Manṣûr dahi ʿazim-i menzilgâh-ı ʿadem ve oğlı Nûḥ Bin Manṣûr serîr-i salṭanata vażʿ-ı ḳadem itdi. Ümerâ-yı Ḫorasân iẓhâr-ı rûy-i ʿiṣyan itmeleri ile[356]

15.İBTİDÂ-İ ẒUHÛR-İ DEVLET-İ SEBÜKTEKİNİYÂN

Ḥâkim-i Ġazne Sebüktekin'e taḥrîrnâme idüb Eyâlet-i Ḫorasân'ıñ baʿżısın kendüye ve baʿżısın oğlı Maḥmûd'a namzed itmekle ibtidâ-i devlet-i Sultan Maḥmûd Sebüktekîn zuhûr ve defâtir-i mulûkda namları meẕkûr oldı. Meẕkûr Sebüktekin mulûk-i Samâniyân olan marü'ẕ-ẕikr Albtekîn'iñ ġulamı idi. Sene sebʿa ve ṣemânîn ve ṣelâṣemiede (387/996) Buḫara'da Nûḥ dahi visâde-i leḥde ser-nihâde olub oğlı Manṣûr-

[354] B: Ḥukûmet eksik
[355] B: Alptekin fazla

i diger mesned-i padişâhide ḥukûmet-güster oldı. Bir seneden soñra emîrü'l-ümerâları olan Nemk Beḥram üzerine gelüb mil-i ateşîn ile dîdesin bî-nûr itmekle mesned-i şahiye biraderi ᶜAbdülmelik Bin Nûḥ vaż'-ı ḳadem idüb Ḫorasân'dan Sultan Maḥmûd'ı dûr itmek sevdasına düşmekle mâbeynde muḥârebât-ı ᶜadîde ve teḥâṣum-ı medîde vaḳiᶜ olub ᶜaḳibet ᶜAbdulmelik Buḫara ṭarafına ᶜinan-tâb-ı hezîmet oldı. Sene tisᶜa ve şemânîn ve şelâşemiede (389/998) Melik-i Türk İliḫ Ḫan Maverâünnehr'e istila ve ᶜAbdülmelik Bin Nûḥ'i maḥbûsen öñünde götürüb ol-kişverde ᶜazim-ı dâr-ı ḳarar ve bunlarıñ fevtiyle devlet-i Samâniyân resîde-i pâyân oldı. Mezbûrler on nefer olub ekşer tedbîr-i mülkden ḫaberdâr ve ᶜadl ve inṣaf ile ṣaḥib-i iştihar idiler deyu aṣḥâb-ı tevârîḫ iḫbar itmişlerdir.

16.TAFṢÎL-İ VEḲÂYİᶜ-İ ḪİLÂFET-İ MUᶜTEŻİD AḤMED BİN MUVAFFAḲ ṬALḤA BİN MÜTEVEKKİL

Taḥrîr-i Camiᶜis-Siyer üzere[357] tariḫ-i sene tisᶜa ve sebᶜîn ve mieteynde (279/892) Muᶜtemid dâire-i zindegâniden mefḳûd oldukda Muᶜtežid Bin Muvaffaḳ serîr-i ḫilâfete şuᶜûd idüb mülûk-ı eṭraf inḳiyâd ve ateş-i fitne ve fesad inḫimad ve bilâd ve ᶜibâd ḫavf ve ḫaṭardan âzâd ve eṭraf memâlikden hedâyâ-yı behiyye îrâd olub rûy-i zemîn taze revnaḳ bulmuş iken tarîḫ-i şemân ve sebᶜîn ve mieteynde (278/891) sevâd-ı ᶜIraḳ'dan Laḥsa ve Baḥreyn ṭaraflarında Ṭâife-i bâġiye-i Ḳaramiṭa ẓuhûr ve iẓhâr-ı işᶜal-i naire-i şer ve şûr idüb dûd-i memdûd-i ateş-i celâdet ve şeḳavetleri âfâḳ-gîr oldı.[358]

Baᶜżi ḳavilde ᶜam-i erbaᶜa ve sittîn ve mieteynde (264/877) (28a) olmak üzere keşîde-i reşte-i taḥrîrdir. Ẕehebî ve İbni Cevzî ḳavlince ṭâife-i şeḳâvet-i meᵓlûfe Ḳaramiṭa'nıñ delîl-i ṭarîḳ-i ḍalâlet refîḳleri Ḳırmiṭa veyaḫud Aḥmed Bin Ḳırmiṭa olub Camiᶜis-Siyer taḥrîri üzere rüesâlarınıñ biri ḫaṭṭ-i Maḳramiṭ taḥrîri sebebiyle Ḳırmiṭa nisbet oldılar. Ṭaife-i meẕkûr cümle muḥarrematı mubaḥ ve iṣṭilaḥ-i fıḳh-ı şerîfî luġavî maᶜnası üzere teᵓvîl idüb namazdan murâd imam-i maᶜṣûm emrine imtiṣal ve zükûtden maḳṣûd imama ḫums-ı mal virmek ve ṣavm ḥıfẓ-ı esrar ve zina keşf-i esrardan kinâyedir deyüb ẓahir-i Şeriᶜat-ı Muṭahharayı teᵓvilât-i baᶜîde ile tefsîr iderler idi. Yüz

---

[356] A: itdiler

[357] B: Taḥrîr-i Camiᶜü's-Siyer üzere eksik

[358] A,B: Ẓuhûr-ı Ḳaramiṭa fazla

seneye ḳarîb ihlâk-i ḫarş ve nesl idüb nice feżâyiḥ ve ḳabâyîḥa mürtekib olmuşlardır. Ṭaife-i merḳûmenin ser-çeşmlerinden Eb-u Saᶜid Cenâbî ᶜalem-keş-i şeḳâvet ve ehl-i İslâmıñ emvâl ve erzaḳlarına îṣal-i mażarrata mübaderet itdügi vaṣıl-i semᶜ-i şuᶜûrî oldukda[359] ᶜAbbas Bin ᶜAmr'ı sipehsalar-ı ᶜasâkir-i encâm-şumar idüb ol-vacibü'l-izaleniñ istîṣaline irsal itdi. Ḳaṭᶜ-i menâzil ve ṭayy-i ṭavâmir-i merâḥil iderek teḳâbül-i ṣaffeyn ve teṣâdüm-i ferîḳayn ile ateş-i ceng ve cidâl âfâḳ-gîr ve ġübâr-i girüdâr perde-i rûy-i mühr-i münîr olub ᶜaḳibet taḳdîr-i Melik-i Ḳadîr ile Eb-u Saᶜid ṭarafı ṣaḥib-i iḳtidar ve ᶜAbbas yediyüz ademiyle giriftâr-ı bend-i esyâr olub ḥużûr-ı pür-ḳuṣûr-ı Eb-u Saᶜîd'e iḥżar olundukda ancak ᶜAbbas'ı ḥayat-ı çend rûze ile ibḳa ve baḳîsin ṭaᶜme-şîr-i şimşîr-i cevr ve ᶜina itdi. Bir müddet esîr ve müḳayyed[360] idüb baᶜdehu Muᶜteżid'i taḫvîf ve terhîb ider nice kelimât-ı mekr-iştimal taḥrîr ve mezbûri elçilik ile Muᶜteżid ṭarafına irsal itmekle mezbûr dahi teblîġ-i risalet itdikde Muᶜteżid ferîfte olub terk-i cidâli ṣavab gördi.

Târiḫ-i Niẓâmülmülk'de nikâşte-i ḥarîr-i taḥrîrdir ki bunlar her bir zamanda ḫurûc itdikce bir nâm ile meẓkûr olub Ḥaleb ve Mışır ṭaraflarında İsmaᶜîlî ve Faris ve Ṭaberistân' da Sebᶜî ve Baġdad ve Mâverâünnehir'de Ḳırmiṭa ve Kûfe'de Mubâreki ve Baṣra'da Ravendî ve Berḳıᶜi ve Şam'da Mübeyḍa ve Maġrib'de Saᶜîdî ve Laḥsa ve Baḥreynde Cenâbî ve Ṣafhan'da Baṭınî ile tesmiye olunurlar idi. (28b) Harun Reşid ḫilafetinde Ḥażret-i İmam Naṭıḳ Caᶜfer Muḥammed Eṣ-Ṣadıḳ Raḍiyalahu ᶜAnhu nevâde-i mükerremleri Muḥammed Bin İsmaᶜîl ile Baġdad-ı Darü's-selâmı ḳudûm-ı meymenet luzumları ile teşrif buyurduklarında İmam Muḥammed ṭaleb-i ḥayat-ı sermedî ile meḳâbir-i Ḳureyş'de ser-nihâde-i müttekâ-yı laḥd oldukda Mübarek nâm bir ᶜabid-i müşteraları ki ḫaṭṭ-ı Barîk taḥrîrinde ṣaḥib-i yed idi. Ḳırmiṭa ile meşhûr olub ehl-i Ehvaz'dan ᶜAbdullah Meymûn Eḳdaḥ nâm merd-i bî felâḥa ḳarîn olub beyt

Zinhar ez-ḳarîn-i bed zinhâr

Ve ḳina ᶜaẕabe'n-nar[361]

ṣûret-i ṣalaḥdan Mübarek'e rûy-i dosti gösterib senk-i Mevlâk İmam Muḥammed benim hemdem ve sırdaşım idi. Ve baña nice kelimât taᶜlim itmişdir ki ne saña ve ne ġayriye ol-babda şeff-i râz itmemişdir deyu Mübarek'e ferîb ve ol-kelimatın

[359] B: Muᶜtażıd'ın mesmûᶜi oldukda

[360] B: ḳayd-ı zencir fazla

[361] Kötüye yakın olmaktan sakın ha sakın. Ve bizi Cehennem azabından koru.

teᶜallümüne terġîb itmegin ol-dahi ḥarîṣ olub ḥurûf-ı muᶜcem ve kelâm-ı ehl-i ṭabayiᶜ ve elfâẓ-ı felâsife ile saḫite ve kelimât-ı eimme ile ayiḫte nice kelimât taᶜallüm itdikde Mubârek Kûfe ṭarafına ᶜAbdullah Kuhistân-ı ᶜİraḳ semtine revâne olub daᶜvete mübâşeret itmeleriyle ḫufyeten ve ᶜalaniyeten ḫalâyıḳ beyninde âyîn-i baṭılaları icra olunur idi. Tâ ki mârūẕ-ẕikr Eb-u Saᶜîd Cenâbî ḫurûca ḳarar ve Muᶜteżid'in serdâr ve ᶜasâkirde inkisâr virüb eyyâm-ı istidracleri yüz seneye ḳarîb imtidâd buldı. Muḳtedir ḫalife zamanında ḳaṭ-ı ṭarîḳ ve nehb-i ḫâciyân-ı beyt-i ᶜatîḳ itdiklerinden ġayri reîs-i Ḳaramiṭa Eb-u Ṭahir sal-i ṣemane ᶜaşere ve ṣelaṣe mie (318/930) yevm-i terviyede ancak yediyüz nefer ile ᶜale'l-ġafle dârü'l-emn-i ḥarremallah'a mażarrat-reᵓs-i vuṣûl olub otuzbiñden mütecâviz müslümanı seyrab-ı şerâb-ı şehâdet idüb ḫirâmân-ı ḫiyâbân-ı ᶜadem ve baᶜżılarınıñ cüṣṣelerin ilḳâ-yı çâh-i zemzem itdükden ġayri serapürde-i beyt-i muᶜallayı sûzan ve bab-ı vâlâ Cenâbî ve Ḥacer-i Esved-i sâmî elḳabı ḳalᶜ idüb kendü vaṭanları olan Hicre ve baᶜżı ḳavilde Kûfe'ye naḳl itdiler. Baᶜdehu emîr-i ᶜİraḳ istirdadı içün ellibiñ altun beẕl ve infaḳ idüb erbâb-ı küfr ve nifaḳdan taḫlişine mecal buldı.

Mervîdir ki ol ḥacer-i mübarek ḥir-i hicre varınca naḳli içün kırk ᶜaded şiter-kûh-i kûhban âġuşte-i ḫâk-i helâk olub yigirmi iki seneden soñra iᶜade olundukda bir cemâze-i żaᶜîf-i nâtuvân kemâl-i istiᶜcal (29a) ile yerine îṣal eyledi. Müslümanların dûd-i âhi perde-keş-i rûy-i mühr-i żiya güster ve meḥaḳ-ı çehre-i mah-i envâr olub Şam ve Maġrib ve Ḫuristan ve Ḫorasan ve Maverâünnehir'e varınca ekṣer ḫalâyıḳ taye vadi-i ḍalâl olmuş iken sene ṣelâṣe ve sittîn ve ṣelâṣe miede (363/873) Ḥarameyn-i Muḥteremeynde imaret-i vilâyet ile zebân-zed-i ḫuṭaba ve esamî-i Ḫulefâ-yi ᶜAbbasiyeyi ilġa iden Müᶜizz-i ᶜAlevî şevket-i Ḳaramiṭayi bî-encâm ve refᶜ-i liva-i nâm ve kâm idüb ve Laḥsa ve Ḳaṭîf'e dek taᶜḳîb ve ekṣerîn niᶜmet-i ḥayatdan bî-naṣîb idüb baᶜdehu her ṭarafda imare-i envâr-i Şerîᶜat ve iṭfa-yı nîran-i bidᶜat itdi.[362]

Ḥâkim-i Mışır Ḫimaruye duḫterî Ḳaṭrü'n-neda bu eyyâmda ḥarem-i saray-ı ḫilâfete seza görülüb ol-âfitâb-ı ḥüsn ve cemal Baġdad'a intiḳal eyledi. Cihazinde olan tekellüf kevnen kevn ḳalem-rev-i taḥrîrden bîrûn olub maṭbaḫında biñ ᶜaded altun haven olduġı iḫbar-ı ᶜacîbetü'l-âṣârdandır. Daḫil-i dârü's-selâm olduġı leyle-i ṭarb-efrazda dörtyüz pür-sitar perî-ruḫsar ᶜanber-sâradan rayiḫte-i şemᶜ ile ol-naz-pervere pîş-rû oldukları dahi ġarîb-i zamandır. Tariḫ-i sal ḫamse ve ḳile ṣemân ve ṣemânîn ve

[362] A,B: Ẕikr-i Teẕevvüc-i Ḳaṭrü'n-Nida fazla

mieteyne (285 veya 288/898 veya900) ittiṣal budukda Muᶜtežid terk-i şeş-der-i fânî idüb ᶜazîm-i sera-yı câvidânî oldı. Müddet-i ᶜömri kırkyedi ve bir riveyyetde kırktokuz sal ve eyâlet ve ḫilâfetleri tokuz sene ve tokuz mah olmuşdur. Mûma-ileyh ziyâde mehîb ve ḳavî-dil ve her emirde ᶜazîmetle ᶜamil olub Mütevekkil'den beru eslafi zebûn-i dest-i taṣarruf ve tasalluṭ-ı ḫuddam olmağın bünyan-ı ḫilâfet müşerref-i inhidâm olmuş iken tedbîr-i tam ve ḥüsn-i ihtimâm ile Devlet-i ᶜAbbasiyeye kemâl-i istiḥkâm virüb Seffaḥ-ı ṯanî laḳabiyle benâm olmuş idi. Zamanlarında kütüb-i felâsife mensûḫ ve kütüb-ı müneccimîn ve ehl-i reml ve ḳıṣṣa-ḫavanlar maṭrûḥ olub iᶜtibardan saḳıt oldı.

17.ḪİLÂFET-İ EL-MÜKTEFÎ BİLLAH ᶜALİ BİN MUᶜTEŽİD

Vaḳtaki Muᶜtežid raḫt-keş-i ᶜalem-i ᶜuḳba oldı. Veled-i ercümendleri Müktefî Raḳḳa'da bulunmağla vezîr-i dergâh-ı salṭanat destgahları Ḳasım Bin ᶜAbdullah ᶜala-cenaḥi'l-istiᶜcal vaḳiᶜ-i ḥali taḥrîr ve irsal (29b) itmegin Müktefî maḥall-i merḳûmdan nühḍat ve Baġdad'a gelüb calis-i maḳam-ı salṭanat oldukda erkân-ı devlet kâmyâb-ı dâmen-i bûs-i bîᶜat oldılar. Pederi Muᶜtežid taᶜzîb-i erbâb-ı cürm içün bina eyledügi ḥiṣarı taḥrîb ve baᶜżi rivâyetde maḥall-i meẕkûrı camiᶜ idüb ᶜatâyâ-yı bî-nihâye eyleyüb[363] celb-i ḳulûb ve cümleye maḥbûb oldı. Zaman-ı ḫilâfetlerinde tekrâr Ḳaramiṭa eḳalim-i ᶜArab'ı istila idüb Reîs-i Ḳaramiṭa Yaḥya Bin Ẕekeriya ile muḥârebât-ı ᶜadîdeleri vuḳuᶜundan soñra Yaḥya maḫẕûl ve maḳtûl olmağın biraderi ṣaḥibü'ş-Şamiye ile mülekḳab Ḥuseyin'e bîᶜat olundı. Mezbûr daᶜva-yı nisbet-i neseb-i Âl-i ᶜaba idüb Baᶜlbek'e ilḳa-yı nâire-i ẓulm ve ẓulmet-encâm ve ehl-i beledi[364] ḳatl-i am baᶜdehu Ṭaberiye ṭarafına imâle-i licam ve kebîr ve ṣaġîrîne şerbet-i şehâdet-i işam ve murûri vaḳiᶜ olduğı bilâd ve ᶜibâdi pâ-zede-i eşḳiya-yı ateş-i nihâd itdügi semᶜ-i Müktefî'ye ilḳa olmağın techîz-i leşker-i birle taḥrîk-i râyât-ı ẓafer-rehber idüb Raḳḳa ḳurbünde Muḥammed Bin Salman'ı pîşru-i leşker-i nuṣret-eṣer idüb irsal itdi. Varub Ḥama ḳurbünde Ṣaḥibü'ş-Şame'ye müḳabil oldukda taḥrîk-i zenberek-i kâr ve zar ve işᶜal-ı fetîle-i kirûdâr idüb mabeyninde vaḳiᶜ tend-bad dâd ve sitâd ekṣeriniñ ḫirmen-i ḥayatın berbad itdikden soñra Muḥammed Bin Salman ṭarafında âfitâb-ı nuṣret

[363] A,B: ile
[364] A: Ṭayy

nûmâyân ve Ṣaḥibü'ş-Şam'e ṭarafI giriftar-I ẓulmet-i şebistan-i perîşani[365] olub ümerasından ṣaḥibü'l-ḥal üçyüzaltmış nefer ile giriftar-i ḳayd ve iġlâl götürülüb Baġdad'da ḳaṭ'-ı dest ve pa ile âviḫte-i dâr-ı ʿuḳûbet-medâr oldılar. Müktefî dahi bu ḳadar[366] nuṣret ile iktifa idüb girü nühḍat ve Baġdad'a ricʿat eyledi. Bundan soñra ʿasker ve serdâr-ı ḫalife Şam ve Mışır'a müstevli olub Ḥâkim-i Mışır Aḥmed Bin Ṭulûn'uñ yedi nefer oğulların müḳayyede-i[367] selâsil ve iġlâl dergâh-ı ḫalîfeye irsal itdiler. Ḍarb-ı tîġ-i tîzden rehyâb-gizîr olan Ṭaife-i baġiye-i Ḳaramiṭa tekrar cemʿiyet ve iḳlim-i Şam'ı dest-zede-i ġâret ve cânib-i Kûfe'ye ʿazîmet ve anda olan etbaʿ-ı ḫalifeyi hem-rah-ı silâb-i hezîmet itdiklerinden ġayri ḥuccac-i Beytullah'a ilḳâ-i pençe-i ġadr ve ḫasarât eyledikleri Müktefi'ye baʿiṯ-i iżṭirab ve mûcib-i iltihab-i ateş-i gayret (30a) olmağın merdân-ı ceng-cû ve ʿasâkir-i pelenk-ḫû tedârik ve ʿala-cenaḥi'l-istiʿcal irsal idüb teḳâbül-i ṣaffeyn ve teṣâdüm-i ferîḳaynde reîs-i Ḳaramiṭa İbn-i Ẕikruye mefḳûd ve ekṣer cunûd-ı merdûdı vadi-i ʿademe meṭrûd olub ʿamme-i müslimîn nevâzişdâr-ı şükrân-ı Rabbü'l-ʿalemîn oldılar. Tariḫ-i sal ḫamse ve tisʿîn ve mieteyne (295/907) intiḳal itdikde Müktefi dahi zîr-i liḥaf-ı ġabrada muḫtefi olub müddet-i ḫilâfetleri altı sene altı ay ve onaltı gün eyyâm-ı ʿömrı otuzüç sal ve altı mah olmuşdur.

18.HİLÂFET-İ EL-MUḲTEDİR BİLLAH EBU'L-FAŻL CAʿFER BİN AḤMED EL-MUʿTEŻİD

Müktefi çün imża-yı emr-i żarûriyle terk-i ʿalem-i ṣûri itdi. Müḳtedir Billah ravnaḳ-baḫş-ı erîke-i ḫilâfet-i destgâh oldukda Muḥammed Bin Davud-ı Cerraḥ baʿż-ı ehl-i nifâḳ ittifaḳiyle ʿAbdullah Bin Muʿtiz'i emr-i ḫilâfete iḫtiyar ve Muḳtedir'i dârü'l-hilâfeden intiḳal içün âdem irsal itdiler. Muḳtedir dahi mezbûrlerin bîʿatinden nikûllerin ḫalʿ-i libas-i ḫilâfeti ḳabûl itdi. Ve lâkin Mûnis nâm ḫadim müḳabbil-i baʿż-i ḫavaṣṣ-i ḫalîfe ile ḳabûl itmeyüb maḳam-ı ḫişamda defʿ-i meḫâlife çâre-sâz ve ṭarḥ-i ḳarʿa-i cenge âġâz itmekle Melik-i Ḳadîr ġâlib gelüb Müḳtedir serîr-i surûrîde câykîr ve bî-çare ʿAbdullah Bin Mutiz baʿde'l-iḫtifa giriftâr-ı ser-pençe-i eʿda olub raḫtkeş-i dâr-ı beḳa oldı. Muḳtedir'iñ vezîri Muḥammed Bin Ḥaḳan sevḳiyle mey-i peristân-i şürb-i

[365] B: meḫẓûl ve perişan
[366] B: buḳadar eksik
[367] B: selâsil ve iġlâl eksik

müdâmdan meġfûl ve meyḫaneler derbeste ve maḳfûl olub senevî beşyüzbiñ altun ḥaṣıl olur bidᶜat refᶜ olundı. Ṣelâṣe miede (300/912) ṭaraf-ı ḫalîfeden niyâbet ve emâret Muṣul'a (30b) müteṣaddi oldı. ᶜAbdullah Bin Aḥmed an refᶜ-i liva ve ᶜiṣyan itmegin aḫẕ ve taḫẕîl ve baᶜde't-teᵓdîb yine tevcîh-i ḫidemât ile tebcîl olundı. Sene iṣneyn ve ṣelâṣemiede (302/914) muḫâlif-i ᶜadet Muṣul'da Nehr-i Dicle şiddet-i şita ile müncemid oldı.[368]

Sebᶜa ve ṣelâṣemiede (307/919) Ḥażret-i şeyḫ-i maġfûr Ḥallac laḳab Ḥuseyin Manṣûr Baġdad'da Vezîr Ḥamid Bin ᶜAbbas ifsadiyle küşte-i şimşîr-i bî-dâd oldı. Muḳtedir hemavare şürb-i mizac ve raḳṣ-i eḳdaḥe iḳdam idüb divân-ı umûr-ı cumhûrı duḫûl-i nisa ve ḫuddam ile bî-niẓam itmegin sal-i sitte ᶜaşere ve ṣelâṣemiede baᶜż-i erbâb-ı baġy ve fesad ihtimamiyle taḫt-ı ḫilâfetden (30b) tenzîl ve biraderi Muḥammed Ḳahir libâs-ı surûrî ile tebcîl olunmuş iken yine güft-i gü ve ġalv-i ṭavâif-i[369] ᶜasker ile yevm-i ṣâliṣde ṣâniyen imdâd-ı baḫt-ı mesᶜûd-i birle serîr-i ḫilâfete ṣuᶜûd idüb Ḳahir mader-i Muḳtedir emânetine virildi. Cümletü'l-mülk-i Muḳtedir olan Mûnis ḫadim ile ḫalife beyninde olan ünsiyet ve keremiyyet baᶜżi esbâb ile vaḥşet ve bir burûdete mübeddil olmağın Mûnis ḫavf ve hirâs-i birle tâbe-i beydâ-yı sevda olub Muṣul ṭarafına ᶜazîmet ve ḫalîfe ṭarafından baᶜżi ümîd ve istimâletnâme ile ᶜavdetine taḳayyüd olunur mulâḥaẓasında iken nihâl-i ümîdi barder olmamağla sal-i ṣelâṣemie ve ᶜişrînde Muṣul'dan sipâh-ı kîne-ḫavah ile Baġdad'a rehbet-baḫşa-yı rucûᶜ ve Muḳtedir dahi ᶜala-ḳaderi'l-ḳudre istiḳbal ve redd-i keydine refᶜ-i râyât-i iclâl idüb müḳeddemât-ı tertîb-i ṣaff-i meṣafda ḥukm-i ḳaża ve ḳader Muḳtedir ṭarafi perişan-ı meydân-ı hezîmet ve kendüsi dahi dest-i eᶜdadan cürᶜa-nûş-i ṣahbâ-yı şehâdet olub ser-i maḳṭûᶜ-i Mûnis[370] Nemk-i Beḥram müsteḥiḳ-i deş-nam ḥużûruna götürüldükde bükâ ve ᶜarîl ile katilini tevbîḫ-i ᶜaẓîm ile taḫẕîl ve teẕlîl eyledi. Muḳtedir'in eyyâm-ı ḫilâfeti yigirmibeş ve müddet-i ᶜömri otuzsekiz sene olmuşdur. Mûmaileyh beẕl ve israfda bâliġ-i nişab-ı itlaf olub nice doksanbiñ kerre doksanbiñ altun ṣarf eyledügi sal-be-sal fuḳarâ-yı Ḥaramayne ve ḥuccac-ı müslimîne üçyüzonbeşbiñdörtyüzyigirmialtı filori vażife ve ṣuġûr-ı İslâmiyeye dörtyüztoksanbirbindörtyüzellialtı sikke-i efrenciye ve ḳużate ve fuḳehaya altmıştokuzbiñyüzon dinar-ı kâmile'l-ayar iḥsan itdügi raḳamzede-i iḫbar ve

---

[368] A,B: Fevt-i Ḥallc-ı Manṣûr fazla
[369] A: ṭavâif eksik
[370] B: Ḫadim fazla

müṣbit-i cerîde-i eḫbardır.[371] Ḫalîfe-i merḥûmun ḫilâfeti eyyâmında yaᶜni sebᶜa ve tisᶜîn ve mieteynde ser-defter-i mülûk-i Faṭimiyyûn olan ᶜAbdullah Bin El-Ḥasan El-Mehdi Maġrib-i zeminde Sicilmase nam ḳalᶜada serîr-i salṭanata pa-nihâde oldı. Ṣelaṣe ve ṣelâṣemiede (303/915) Ḳayrevân'da Ḳalᶜa-i Mehdiyeyi bina idüb sal-i iṣneyn ve ᶜişrîn ve ṣelâṣemiede visâde-i leḥde ser-nihâde olub oğlı Ḳaim Bi-Emrillah Muḥammed mesned-i ḫilâfetde ḳarar-dâde oldı. Mezbûr beldei cilve-i feṯḥ ve teshḫîr ve ehl-i survaniye ile ṭarḥ-ı maᶜreke-i kirakîr idüb Afrika'ya ᶜavdet eyledi. (31a) Sene erbaᶜa ve ṣelâṣîn ve ṣelâṣemiede (334/945) raḫt-keş-i dâr-ı âḫîret olub veledi El-Manṣûr Billah İsmaᶜîl câlis-i serîr-i salṭanat olub ol-dahi sene iḥda ve erbaᶜîn ve ṣelâṣe miede 341/952) tahte-i tabuta fetâde olub oğlı El-Muᶜtiz Li-Dinillah Muᶜid serîr-i şahîye pâ-nihâde oldı.

Bunuñ Cevher Ḳayıd nam ᶜabdi cüzᵓî ᶜasker ile gelüb İḫşidîler'i Mışır'dan dûr ve Mesned-i Ḥukûmet-i Mışır'a meᵓmûr olub şehr-i Ḳahire'yi ve Camiᶜ-i Ezher'i bina eyledi. Muᶜiz Li-Dinillah dahi evlâd ve ensâbiyle gelüb Ḳahire'yi dârü'l-ḫilâfe idinüb sene erbaᶜa ve sittîn ve ṣelâṣemiede (364/974) fevt olmağla veledi El-ᶜAzîz Billah Nezzar mesned-nîşîn-i serîr-i serveri olub ol-dahi sene sitte ve ṣemânîn ve ṣelâṣemiede (386/995) ḳadem-i nihi ᶜalem-i ᶜadem olub ferzendî El-Ḥâkim Bi-Emrillah Manṣûr ḫaṭṭa-i Ḳahire'ye Pâdişâh oldı. Ol-dahi sene iḥda ᶜaşere ve erbaᶜamiede (411/1020) maḳtûlen dâr-i âḫirete intiḳal eyledi. Oğlı Eẓ-Ẓahir Li-Dînillah ᶜala ḳalem-rev-i Mışır'a ḥâkim-i dilḫavah oldı. Bu daḫi sene sebᶜa ve ᶜişrîn ve erbaᶜamiede (427/1035) taḫta-i tabuta fetade olmağla veledi el-Müstenṣır Billah muᶜid-i Pâdişâh olub ol-dahi sebᶜa ve ṣemânîn ve erbaᶜamiede (487/1094) intiḳal ve ferzendi El-Müsteᶜla Billah Aḥmed serîr-i ḥukûmete ṣaḥib-i istiḳlâl oldı. Bunuñ eyyâm-ı iḫtilâl-encâmında efrenc ḫudᶜasinca Anṭaḳya ve Remle ve Ḳudüs-i Şerîf'e ẓafer buldı. Mezbûr sene ḫamse ve tisᶜîn ve erbaᶜamiede (495/1101) fetâde-i meġâk-i ḫâk olub oğlı El-Âmir Bi-Eḥkâmillah Manṣûr mesned-i serveriye ittikâ idüb sene erbaᶜa ve ᶜişrîn ve ḫamsemiede (514/1120) maḳtûlen intiḳal ve ᶜammuzâdesi El-Ḥafıẓ Li-Dînillah ᶜAbdulmecid İbn-i Muḥammed Bin El-Muntaṣır muᶜidd-i beytü'l-mal-ı salṭanatdan ḫiṣṣa-mend olub sene erbaᶜîn ve ḫamsemiede (540/1145) naḳl-i âḫiret ve oğlı Ẓafer Billah İsmaᶜil variṣ-i mülk-i peder oldı. Bunuñ zamanında küffâr belde-i ᶜAṣḳalân'ı dahi dest-i ġadr-i birle giriftâr itdi.

[371] A,B: Ẓuhûr-ı Fatimiyyûn fazla

Sene tisᶜa ve erbaᶜîn ve ḫamsemiede (549/1154) maḳtûlen raḫt-keş-i dâr-ı âḫiret olub El-Fayiz Bi-Naṣrillah ᶜİsa mesned-nişin-i serveri oldı. Sene ḫamse ve ḫamsîn ve ḫamsemiede (555/1160) ser-nihâde-i visâde-i leḥd olmağla ᶜammu-zâdesi El-ᶜAḍud Li-Dînillah ᶜAbdullah Bin Yusuf Bin El-Ḥafıẓ Li- Dinillah kişver-i Mışır'da Pâdişâh olub sene sebᶜa (31b) ve sittîn ve ḫamsemiede (567/1171) mezbûruñ fevtiyle Ḳahire'de ḥukm-i Faṭimiyyûn ikmâl ve mülkleri merḳûm ᶜAḍud Li-Dînillah vezîri Salaḥaddîn ve evlâdına intiḳal eyledi.

19.ḪİLÂFET-İ EL-ḲAHİR BİLLAH EB-U MANṢÛR MUḤAMMED BİN EL-MUᶜTEŻİD AḤMED

Çün Muḳtedir-i ᶜAbbasî bundan aḳdem serrizde-i ḳalem olduğı üzere maḳtûl ve dâr-ı beḳaya vuṣûl buldı. Munis Ḫadim ḳaża-yı mâ-fât içün oğlı Ebü'l-ᶜAbbas'a biᶜat murâd itdikde erkân-ı devlet Muḳtedir'in umûr-ı cumhûra mudâḫale-i ḫuddam ve nisaya cevaz gösterdiginden teneffür idüb oğlı dahi ol-ṭarîḳa salik olur mulâḥaẓasiyle El-Ḳahir Billah Eb-u Manṣûr Muḥammed'e bîᶜat idüb Ḳahir maẓyeḳ-i zindandan taḫt-ı ḫilâfete saye-endâz-ı istiḳrâr oldı. Eyyâm-ı ibtilâsında mader-i Muḳtedir'iñ emânetinde envaᶜ-i iḫtiram ve eṣnâf-ı ikrâm-ı birle nevâziş olunmuş iken "itteḳi şerre men eḥsente ileyhi"[372] beyt

Nikuyi ba-bedan kerden-i çünenest
Ki bed-kerden becâ-yi nîk merdî[373]

medlûlunca ol-nâseza isâet ile ceza idüb maderi maḳamında ḫatun ḥaḳḳında itdügi eẕiyyet kevnen-kevnden ġayrî pader-i heva ṣulb idüb taḥṣîl-i mal ḫayaliyle taᶜẕîb itmekle ol-müḫaddere-i ᶜişmet-güzîni ᶜazim-i sera-yı ḫuld-berîn oldı. Evlâd-ı Muḳtedir'e dahi itdügi ihânet bu vecih üzere sebeb-i inḳilab-ı devleti oldı ki Munis Ḫadim Ḳahir ṭarafından vârid olan kelimât-i muvaḥḥişe semᶜ-i Munis'e vaṣıl olucak Ḳahir'i dahi ḫalᶜ sevdasına düştügi iḫbarı zeban zed-i şiġâr ve kibâr olmağın Munis-i mezbûr bir nevᶜle giriftâr-ı dâm-ı tedbir ve ṭaᶜme-i şîr-i şimşîr oldı. Emr-i ḫilâfetden hezar mertebe bîzar olan Muḥammed Bin Müktefi dahi Munis ile hem-zebân olmak töhmeti ile ḫayyen iki cidar mabeyninde ḥabs-ı ebediye giriftâr oldı.

---

[372] İyilik yaptığının şerrinden sakın. El-Aclunî, a.g.e., nu.86

El-ḳıṣṣa

Her kes ḫavf ve hiras ile tabe beydâ-yı fikr ve vesvâs olub baᶜżılar firârı ve baᶜżılar iḫtifai iḫtiyar itmegin sene işneyn ve ᶜişrîn ve selâşemiede (322/933) ittifaḳ-ı Etrâk ile Ḳahir zîr-i dest-i ᶜaskerîde maḳhûr ve mîl-i ateşîn ile dîdesi bî-nûr olub kenç-i zindanda maḥbûs ve müşâhede-i şahid-i devletden meᵓyûs oldı.[374]

Ḫalîfe-i merḳûmun ḫilâfetinde yaᶜni iḥda ve ᶜişrîn ve selâşemiede (321/932) Devlet-i Ben-i Ṭulûn Mışır'da pâyân bulub Muḥammed Bin Ṭaġic Bin Ceffi'l-Ferġânî eş-şehîr bi-İḫşîd Ḳahir ṭarafından (32a) Ḥâkim-i Mışır olub Ḥukûmet-i Mışır İḫşîdînlere intiḳal itdi. Bunların aḫeri Kâfur El-ḫaṣṣa El-esved Dernûbîyyü'l-aṣl olub İḫşîdilerin ḥukûmete layıḳ kimesneleri kalmadıkda Muṭîᶜ ḫalîfe ḳibelinden[375] mezbûr Mışır ve Şam ve Ḥaremeyn-i Muḥteremeyn ḥukûmetiyle ser-firaz kılındı.[376]

Bunlardan[377] Faṭimiyyûn'a naḳl eyledügi ma-sebiḳde serrizde-i ḳalem-i iḫtişar-raḳem olmuşdır. Mervîdir ki Ḳahir ḫalife nice sînîn dahi imtidâd-i ᶜömr ile faḳîrü'l-ḥal olub ebvâb-ı mesâcidde mesâkîn-i münkesirü'l-bal gibi ṣadaḳa sual ider idi. Mülûk-i Âl-i Buveyh Ḳahir'iñ zaman-ı ḫilafet ve sal-i iḥda ve ᶜişrîn ve mieteynde (221/836) ẓuhûr ve livâ-i şevketleri ᶜâli ve ᶜIraḳ-ı ᶜAceme müstevli oldılar. Suḫen-sencan-ı iḫbar-dîrîn ve naḳilân-i âṣâr-pîşîn taḥrîri üzere mezbûr Büveyh iḳlim-i Kilan'e muttaṣıl Deylemden Kebâkeyş nâm ḳaryede sakîn ve kâreşkâr-i mâhî ile taᶜayyüş ider bir mütevassiṭü'l-ḥal kimesne idi.

Tariḫ-i Nevyerî taḥrîri üzere nisbet-i Büveyh silsile-i nesl-i Behram Kürebâr beste olub ḳahr-ı padişâhân-ı Deylem iden Makân İbn-i Kâkî ḫidmetine vuṣûl bulub oğlı ᶜİmadüddevle ᶜAli dahi biraderi Ḥasan ve Aḥmed ve Esfar Bin Şirviye ve Merdavic Bin Ziyad ve Şemkîr Bin Ziyad ile Makân Bin Kâkî ḫidmetinde iken Esfar-ı merḳûm meydân-ı ḫurûca ḳudûm idüb Makân mülküne istilâdan soñra Ḳaramiṭa cenginde küşte olmağla yerine Merdavic serîr-i ḥukûmete vażᶜ-ı ḳadem ve Ḥâkim-i Deylem oldı. Ve mezbûr ᶜAli Bin Büveyhî biraderiyle Faris ṭarafına rû-berah idüb kendüsi İṣfahan'da dahi ḥâkim-i di'l-ḫavaḫ oldı. ᶜAliyy-i merḳûm varub Faris ṭarafını teshîr ve zîr-nikîn-i taṣarruf ve tedbîr itdikden soñra Merdâvîc İṣhafan'da baᶜżı ġulam-ı Nemk Beḥram

---

[373] Kötülere iyilik yapmak tıpkı insanların iyilik yerine kötülük yapmalarıdır.
[374] A,B: İbtida-ı Ḥukûmet-i İḫşidiyân fazla
[375] B: mezbûr Mışır ve Şam ve Ḥaremeyn-i Muḥteremeyn ḥukûmetiyle serfirâz kılındı eksik
[376] A,B: Ẓuhûr-ı Devlet-i Âl-i Büveyh fazla

ġadriyle ᶜalem-i ᶜademe vażᶜ-ı ḳadem itmegin ᶜAli'niñ livâ-yi iclâli tevfîḳ-i ezeliyye bülend olub İṣfahan'ı dahi żabt ve ᶜİmadüddevle ile mülaḳḳab oldı. İḥda ve ᶜişrîn ve ṣelâṣemiede (321/933) namına ḫuṭbe okudub birader-i kühteri Hasan'ı Rüknüddevle ile mülaḳḳab ve Ḥukûmet-i İṣfahan'a namzed ve diger biraderi Aḥmed'i Muᶜizzüddevle ile mülaḳḳab ve teshḫîr-i Kirman'a namzed idüb kendüsi Şiraz'ı dârü's-salṭanat eyledi. Bu eṣnada ḫalîfe-i vaḳt ṭarafından üzerine taᶜyîn olunan cunûd-ı zeḫmḫor şikest ve reved olub devletleri murâd üzere miknet buldı. Tariḫ-i ṣemân ve ṣelâṣîn ve ṣelâṣemiede ᶜİmadüddevle'niñ Şiraz'da (32b) şirâze-i ḥayatı bürde-i miḳrâż-ı memat oldı.

19.1.Rüknüddevle Ḥasan Bin Büveyh

Merdavîc vefatından soñra ᶜİmadüddevle fermâniyle Pâdişâh-ı ᶜİraḳ olub sabıḳan sipehsâlâr-ı Samâniyân Ḳarankîn (?) ile naṣb-ı kâr-kâh-i ceng ve kîn itdükden soñra câneşîni olan Eb-u ᶜAli muḥtac ile muṣalaḥa idüb kırkdört sene ᶜale't-tevâli ᶜİraḳ'da Pâdişâh-ı ṣahib-i taḫt olub sene sitte ve sittîn ve ṣelâṣemiede (366/976) riḥlet-i dâr-ı âḫiret eyledi.

19.2.Muᶜizzüddevle Ahmed Büveyh

Biraderi ᶜİmadüddevle fermâniyle Kirmanda ᶜAli Bin İlyas ile ceng bî-ḳiyasdan soñra bî-feth ve nuṣrat imâle-i licam-ı ᶜavdet itdikde İbn-i İlyas fevtinden sonra Ḥâkim-i Kirman olan Elyesaᶜ rû-yi muḫâlefet izhar itmekle varüb ḥabli'l-verid-i ḥayyatın şikest ve rişte-i mülk-i Kirman'ı dest-i ḥukûmetine beste idüb Kirman ahâlisine vażᶜ-ı ḫarac itdükden soñra ṭaife-i Yelûḥ ve Yelûc ile ceng eṣnasında ṣûl-ilâ-Büreyde olub Ḫuristân ve Baṣra ve Vasiṭ'a likâm-ı ᶜazîmeti mütaṣarrıf ve ol-memâliki daḫil-i ḳabża-i taṣarruf eyledi. Sene ḫamse ve ṣelâṣîn ve ṣelâṣemiede (335/946) Bağdad'da Müstekfi ḫalîfe zîr-i dest-i Etrâk'de maḳhûr iken Muᶜizzüddevle Bağdad'a gelüb ḫalîfeyi nuṣret ve şedd-i viṣaḳ-ı mühr ve muḥabbet idüb Muᶜizzüddevle yevmiyye meṣârif-i ḫalîfe içün beşbiñ dinar-ı kâmile'l-ᶜayar taᶜyîn ve sair irad ve meṣârife kendüsi mutaṣarrıf olmak üzere ḳarar virmiş iken ifsâd-i tevâbiᶜ ile Muᶜizzüddevle vehme tabiᶜ olub saray-ı ḫalîfeye hucûm ve yaġma ve Müstekfi'niñ dîdesin mîl-i ateşîn ile nâbina itdikden soñra Muṭiᶜ Billah Ebü'l-Ḳasım Faẕl Bin Cafer El-Muḳtedir'e bîᶜat eylediler. Mezbûr

---

[377] B: Mülk-i Mışır fazla

Şiʿî mezheb olmağla sal-i işneyn ve ḫamsîn ve selâşemie (352/963) yevm-i ʿaşûrede taʿzib[378] ve matem-i Ḥażret-i İmam Ḥuseyin Raḍiyallahu ʿAnhu Şiʿa mabeyninde resm itmişdir. Mezbûr dahi sene sitte ve ḫamsîn ve selâşemiede (356/966) raḥtkeş-i dâr-ı âḫiret oldı.

19.3.ʿAdüddevle Eb-u Şucaʿ İbn-i Rükniddevle

ʿAmm-i ʿİmadüddevle vaṣiyyeti üzere Farisde mesned-nîşîn-i Pâdişâhi olub Faris'de rûdker üzere Bendamir ile meşhûr bina-yı feraḫ-feza ve Necef-i Eşref'de ve Kerbela-yı Müşerrefde meşahid-i münevvere Ḥażret-i İmam ʿAli veli ve Ḥażret-i İmam Ḥuseyin Bin ʿAli Raḍiyallahu ʿAnhuma ve Dârü'ş-şifa-yı (33a) Baġdad ve Barû-yi Medîne-i Münevvere ve Saray-ı Baġdad ve Şirazde Sevḳü'l-emir nam bazar anların âṣarlarıdır. Sene sebʿa ve sittîn ve selâşemiede (367/977) Baġdad'a gelüb ḫalîfe-i vaḳt Eṭ-Ṭabiʿ Lillah bi'ẕ-ẕat istiḳbal ve Tacü'l-mille laḳabı ile kendüyi iclâl eyledi. Mezbûr Baġdad'da mesned-nişîn-i emaret olan ʿammi-zâdesi ʿİzzüddevle Baḫtiyar'ı ḳatl idüb zimâm-ı meham-ı enâm ḳabża-i taṣarrufuna teslîm ve saye-i ḥimayesinde ʿamme-i ḫalayıḳ muḳîm olub sene işneyn ve sebʿîn ve selâşemiede (372/982) Baġdad'da ʿazm-i darü'l-mülk-i sermedî idüb Ḥażret-i İmam ʿAli Kerremallahu Vechehu civârında nehfüte-i kencine-i ḫâk-i ʿıtır-nâk oldı.

19.4.Müeyyidüddevle İbn-i Naṣr Büveyhi İbn-i Rükneddîn Ed-Devle

Ḥasan biraderi ʿAdudüddevle fermâniyle Pâdişâh-i ʿİraḳ olub diger biraderi Faḫrüddevle ʿAli ile daʿva-yı mülk içün muḥârebatdan soñra Cürcan ve Ṭaberistân mülklerinde fermân-ran oldı. Ṣaḥib Ebü'l-Ḳasım İsmaʿîl Bin ʿUbade ki vufûr-ı feżâil ve ʿavarif ile yegâne-i zaman ve rubâyende-i ḳaṣabü's-sebḳ-i ʿirfan olub dörtyüz şiterkûh-ı peykir-i bar-keş kitâbḫaneleri idi. Umûr-u külliye ve cüzʾiyye-i melikiyede meharet-i kâmilesi olmağla zamanlarında kâr-i mülk ve millet ravnaḳ-i tam ve nesḳ-i devlet[379] murâd üzere intiẓam bulub bu ḳadar iştiġal ile yine tedrîs ve teṣânîf-i bedîʿa teʾlîf idüb merḳûmun vezîr-i müşteri tedbîri idi. Pâdişâh-i merḳûm kırküç yaşında iken selâşe ve sebʿîn ve selâşemie (373/983) tariḫinde bar-keş-i ʿalem-i beḳa[380] oldı.

---

[378] A,B. Taʿziye
[379] B: Salṭanat
[380] A: ʿuḳba

19.5.Faḫrüddevle ᶜAli Bin Rüknüdddevle Ḥasan

Pederi Rükneddin vaṣiyyeti ile ḥâkim-i Hemedan olub biraderi ᶜAḍudüddevle ve Müeyyidüddevle ile muḫâlefet ve münhezimen Nişabur ṭarafına imâle-i licam-i ᶜazîmet itmiş iken mezbûrânıñ fevtinden soñra vezîr-i sitûde-nihâd ve Ṣaḥib Bin ᶜİbad daᶜvetnâmesiyle ᶜIraḳ'a ricᶜat itdikde Emîr-i Baġdad olan biraderzâdesi Bahâüddevle ile ṭarḥ-I ḳarᶜa-i kirâkîr ve Ḫuristân mülkini teshîrden soñra ṣulḥnâmeler muḥarrer ve Baġdad emaretin giru Bahaüddevle'ye muḳarrer kıldı. Vezîr-i pür-tedbîr Ṣaḥib ḫidmet-i vezâretinde iken raḥat-ı enâm ile Pâdişâhlığı ravnaḳ-ı tam bulub sene ḫamse ve semânîn ve selâşemiede (385/995) vezîr-i sitûde-ḫiṣal bendegâh-i ᶜuḳbaya intiḳal itmekle ẓulm ve taᶜaddi[381] (33b) ve müṣâdereye mübâşeret ve vezâretin onbiñ filuriye Ebü'l-ᶜAbbas Ṣabi ile Eb-u ᶜAli Bin Necviyye-i İṣfahâniye beyᶜ idüb berrîn-i taḳrîb anlar dahi reᶜayâya bîdâd ve ḳavanîn-i mezmûme îcad itmeleriyle sehl müddetde reᶜaya ve ḫazîne muḫtel ve müşevveş olub kendüsi dahi tariḫ-i sebᶜa ve semânîn ve selâşemiede İṣfahan ḳurbünde ser-nihâde-i visâde-i laḥd oldı.

19.6.Mecdüddevle Eb-u Ṭalib Rüstem Bin Faḫrüddevle

Pederi fevtinde panzde sale iken serîr-i serveri ile mesrûr validesi Seyyide Ḫatûn mütekeffil-i umûr-i cumhûr olub ᶜaḳile ve müdebbire olmağın zamanında kâr-i mülk ravnaḳ ve taze ve gülistân-i ᶜalem neżaret-i bî-endâze bulmuş iken Mecdüddevle baliġ-i nişab-ı şebab oldukda validesiyle taḥrîk-i esbâb-ı cidâl ve serrişte-i nizaᶜları zebânekeş-i ateş-i ḳitâl olub ᶜaḳibet Mecdüddevle maḳhûr ve maḥbûs ve bir müddetden soñra iṭlaḳ ve serîr-i serveriye tekrar cülûs eyledi. Velâkin bi'l-külliye zimâm-i enâm Seyyide'niñ keff-i kifâyetinde olub ancak salṭanat namı Medüddevle'ye nisbet olunurdı. Oğlı ṭarafından ᶜadl ve dâd ile żabṭ-ı bilâd ve ᶜibâd idüb sene ḫamse ᶜaşere ve erbaᶜamiede (415/1024) ol-muḫaddere-i dâr-ı ᶜişmet maḥal-arâ-yı ṭarîḳ-i âḫiret oldukda devlet-i Mecdüddevle muḫtel olub sene ᶜişrîn ve erbaᶜamiede (420/1029) Sulṭan Maḥmud Sebüktekin ile naṣb-ı kâr-kâh-ı ceng ve cidâl ve maḳtûlen dâr-i ᶜuḳbaya intiḳal itmekle salṭanat-ı ᶜIraḳ ve ᶜAcemde Sebüktekin ṣaḥib-i iclâl ve istiḳlâl oldı.

---

[381] B: taᶜaddi eksik

19.7.Şerefüddevle Ebü'l-Faris Şerzîl Bin ᶜAḍudüddevle

Pederinden soŋra fermân-rân-ı mülk-i Kirmân olub dört seneden soŋra Baġdad'da ᶜaṭf-i ᶜinân-ı yekrân-ı ᶜazîmet itdikde Emîr-i Baġdad olan biraderi Ṣamṣamüddevle kemâl-i iclâl ile istiḳbâline şitab itmiş iken dutub mîl-i ateşin ile dîde-i cihân-binasin nâbiyân itmekle emâret-i Baġdad'ı bî-tekellüf taṣarruf eyledi. Ol-dahi sene tisᶜa ve ṣemânîn ve ṣelâṣemiede (389/998) serḥad-ı laḥde ser-nihâde olmağla merḳûm Ṣamṣamüddevle müttekâ-yı emârete tekrar ittikâ eyledi. Diger biraderi Bahaüddevle üzerine gelüb mabeyninde vaḳiᶜ (34a) muḥârebat sebebiyle Baṣra ve Ehvaz bürde-i sîlab-ı ḫarab olub ᶜaḳibet Ṣamṣamüddevle bî-ḳarar Faris ḥudûduna firar ve sekiz seneden soŋra evlâd-ı ᶜİzzüddevle elinde ᶜazim-i dâr-ı ḳarar oldı.

19.8.Bahâüddevle Eb-u Naṣr Bin ᶜAḍûdüddevle

Samṣamüddevleden soŋra mesned-i şâhiye culûs idüb Baġdad'da ḫalîfe-i vaḳt El-Ḳadir Billah Aḥmed kendüsin Şehinşâh Ḳıvamüddîn ile mulaḳḳab eyledi. Mezbûr Sulṭan Maḥmud Sebüktekin ile resm-i aştiye revac ve duḫter-i ᶜâli-küherlerin Sulṭan Maḥmud tezvîc idüb yigirmidört sene eyâlet ve salṭanatdan soŋra ḥudûd-u Faris de raḫtkeş-i dâr-ı âḫiret oldı.

19.9.Sulṭanüddevle Eb-u Şucaᶜ Bin Bahâüddevle

Pederinden soŋra Faris ve Kirmande fermân-rân olub biraderi Ḳıvamüddîn Ḥâkim-i Kirman iken ḫurûc ve zirve-i muḫâṣamaya ᶜurûc itmegin Sulṭanüddevle üzerine varub maġlûb olmağla Sulṭan Maḥmud-i Ġaznevî'ye varüb tekrar leşker ile Ḳıvamüddîn üzerine geldikde girû inhizam ile Hemedan'a Şemsüddevle İbn-i Faḫrüddevle'ye iltica eyledi. Andan dahi mütevehhim olmağla Baġdad'a gelüb anda dahi mükṣ eylemeyüb Şiraz ṭarafına ᶜazîmet ve andan hem-rah-ı ḳafile-i âḫiret oldı.

19.10.Şerefüddevle Eb-u ᶜAli Ḥasan Bin Bahâüddevle

Biraderi Sulṭanüddevle'ye niyabeten Baġdad'da ḫidmet-i ḫalîfede iken Türk'ân-ı bed-kemân ifsadiyle nam-ı biraderi ḫuṭbeden ibᶜad ve kendü ismin îrad itdirmekle

Emîrü'l-ümerâ-i Baġdad ve müsteḳillen ṣaḥib-i dâd ve sitâd olub sene ᶜişrîn ve erbaᶜamiede (420/1029) târik-i ᶜîş ve nişaṭ-i ḥayat ve ġunûde-i tabût-i memât oldı.

19.11.Celâlüddevle Eb-u Ṭahir Fîrûz

Ḫusrevşah Bin Bahâüddevle biraderi Sulṭanüddevle ve Şerefüddevle zamanlarında Ḥâkim-i Baṣra oldukdan soñra Emîrü'l-ümerâ-i Baġdad olub bunuñ zamanında Ṭâife-i Etrâk eṭrafa istila ve her biri mülkde kâr-ferma olub mezbûrun nâm-ı emîriden ġayri taṣarrufu kalmadı. Ekṣer evḳatı ṣoḥbet-i ulema ile güẕerân idüb ḥüsn-ı ḫaṭṭa ferîd-i devrân idi. Tariḫ-i ḫamse ve ṣelâṣîn ve erbaᶜamiede (435/1043) ᶜalem-i eşbaḥdan menzilgâh-ı ervaḥa ᶜubûr eyledi.

19.12.ᶜİmadüddinullah ᶜİzzü'l-mulûk Merzbân Bin Sulṭanüddevle

Pederinden (34b) soñra[382] Farisde Pâdişâh-ı ḫaṭır-havah olub Emirü'l-ümerâ i Baġdad olan ᶜÖmer Celâlüddevle ile gâh ceng ve der-şita ve muṣalaḥa ve dosti idüb ᶜÖmer dâr-ı ḳararı maḳar eyledikde emâret-i Baġdad'a dahi bî-tekellüf taṣarruf eyledi. Lâkin Etrâk-i[383] bî-pâk-ı mezkûr çendan ḥukûmet itdirmeyüb beş sene murûrunda Şiraz semtine imâle-i licam[384] ve oğlı El-Melikü'r-Raḥîmi Baġdad'da ḳaimmaḳam kıldı. İsmaᶜîl-i şiban-kâre ḫurûcuyla meşreb-i devleti mükedder ve cânib-i ᶜIraḳdan Sulṭan Ṭuġrul-ı Seçûḳî dahi üzerine sefer itmekle Ḳadi Eb-u Muḥammed Naṣuḥiyi irsal Ve Sulṭan Ṭuġrul'i istiḳbal itdirüb düḫterinîn-i aḫterin Sulṭan Ṭuġrul'a tezvîz ile bâzar-ı aştiye tervîc virüb sene erbaᶜa ve erbaᶜamiede (404/1013) ḥudûd-ı Kirmanda ᶜazîm-i dârü'l-eman-ı[385] âḫiret oldı.

19.13.El-Melik Er-Raḥim Eb-u Manṣûr Fîrûz Ḫusrev Bin ᶜİmadüddinillah

Pederi vaṣiyyeti üzere Emîrü'l-ümerâ-i Baġdad iken sene sebᶜa ve erbaᶜîn ve erbaᶜamiede (447/1055) Sulṭan Ṭuġrul Baġdad'a gelmekle ḥîn-i istiḳbalde mezbûri aḫz

[382] B: iḳlim fazla
[383] B: bî-pâk eksik
[384] B: varub
[385] B: eman eksik

giriftar-ı zindan idüb bir müddetden soñra fevt olmağla ʿİraḳ-i ʿArab'da Âl-i Büveyhiñ devleti resîde-i pâyân oldı.

19.14.El-Melik Eb-u Manṣûr Bin ʿİmad Li-Dînillah

Pederi intiḳalinden soñra kırk sene miḳdarı niʿme ḥayat ile müġtenim olub zaman-ı Selaçiḳ'de evcan-i Faris iḳṭaiyyet üzere kendüye müsellem ve Selçûḳîler ṭarafından ṣaḥib-i ṭabl ve ʿalem sene sebʿa ve ṯemânîn ve erbaʿamiede (487/1094) raḥt-keş-i dâr-ı âḫiret olub bunuñ fevtiyle bi'l-külliye devlet-i Âl-i Büveyh münḳaṭiʿ olub nihayet buldı.

20.ḪİLAFET-İ ER-RAḌİ BİLLAH EBÜ'L-ʿABBAS MUḤAMMED BİN CAʿFER EL-MUḳTEDİR

Çün Ḳahir serîr-i serveriden izʿac olundı. Er-Raḍi Billah kenc-i zindandan iḫrac olunub biʿat-ı ʿam ile taḫt-ı ʿâli-baḫt ḫilâfetinde âram eyledi. İbn-i Muḳille dahi zâviye-i iḫtifadan ẓuhûr ve ḥilʿat-i vezâret ile mesrûr olub vezîr-i merḳûm eyyâm-ı ibtilâsında bir dahi kâr-ferma olur ise eʿdadan intiḳam ṣadedinde olmamağı beynehu ve beynellahi Teʿâla ʿahd itmegin maḳam-ı vezâretde ḳiyâm gösterdikde eʿdasın iḥsan ve mürüvvet ve maṣḥûb ile ġarḳ-ı rîz-i şerm ve maḥcûb itdi. Yine bu vażʿ-i ḫûb-eda maraż-ı ḥasede deva olmayub ittifaḳan ṭabʿ-ı ḫalîfeye nâ-muvafıḳ bir dost-nâme (35a) taḥrîr ve Baġdad'a ṭaleb itdügin ehl-i seʿâya ḫalîfeye ifade ve taḳrîr itmeleriyle İbn-i Muḳille iḥżar ve vaḳiʿ-i ḥalden istiḫbâr olundukda inkâr itmegin namesi ẓuhûrda gelüb ḳaṭʿ-ı yedine fermân olundı. Bîçare İbn-i Muḳille daḫi herçend bu yemîn-i müteʿaddid-i Ḳurʾan-i ʿAzîmü'ş-şan taḥrîrine ḳarîn olmuşdur deyu ḫalḳa cenbân-ı bâb-ı reca ve tażarruʿ oldı ise beyt

Küdaz ve inficar-i senk u âhen sehldir ey dıl
Ḳasy-i ḳalbin mülâyim olması amma ʿaceb müşkil

medlûlünce teʾsîr itmeyüb yekdest oldılar. İttifaḳiyât-ı ġarîbedendir ki İbn-i Muḳille üç ḫalîfeye ḫidmet ve üç defʿa vezâret ve üç kerre refʿ olunub ve üç nevbet-i sefer ve mülâzımlarından üç nefer âfaḳda müştehir oldı. Nigaşte-i cerîde-i eḫbardır ki Rażi ḫalîfe-i sabıḳ Ḳahir-i eʿmanın nüvazeş-i ḫaṭırı ile taḳayyüd iderken Ḳahir'in envaʿ-i

riyaḥîn ile âraste ve eşnâf-ı eşcar ile piraste bir bağçesi olub zaman-ı ḫilafetinde ol-bostanda ᶜişret-i şeyḫ ve şab ile şürb-i bâde-i nâb ider idi. Raḍi gâhi ol-bağ-ı cinân-âsâde kesb-i heva itmekle Ḳahir ḥased idüb bir gün eşna-yı müṣaḥabetde Raḍi'ye feṯḥ-i kelâm ve iẓhar-ı meram idüb didi ki; "Ey Emîr bu faḳîre ṭaraf-ı ḫilâfet-i dest-gâhiden vucûda gelen iḥân-i cezîle bedel bir kenc-i Ḳarûn'a delîl olayim bu bağda zaman-ı ḫilâfetimde bir ḫazine defn itdim. Ve lâkin ne maḥalde olduğun ferâmuş itdim dimekle Raḍi dahi bağçe-i meẕkûri ṭûlan ve ᶜarżan ḥafr ile zir u ziber ve riyâḥîn ve eşcarın naṣîb-i mağûl ve teber idüb bir nesneye ẓafer bulmamağla Ḳahir'den tekrar istifsar itdi. Ḳahir dahi iẓhar-ı mâ-fi'ż-żamîr idüb didi ki bu bağda manẓûrum olan nebat ve benat ḥâlâ çeşmimden dûr ve ġayrilere manẓûr olduğuna tab ve ṭâḳat getürmeyüb bu nevᶜle ḫarabına şitâb eyledim. Ḥâlâ fermân-ı ḫalîfe-i zamandır ki baᶜde-ẕalik ᶜaṭâya-yı ḫalîfeden dûr ve deryûz içün ebvâb-ı camiᶜde mehcûr oldı. Raḍi infaḳ-ı ḫazâyin ve beẕl-i defayin idüb nefaḳât ve cerayât ile ᶜulemâya ikrâm ve fuṣaḥaya iḫtirâm ve ḥüccab ve vüzera ve nevvâb istiḫdamında ḳanûn-ı ḫulefâ-yı sabıḳayı taḳlid iden âḫer ḫalîfe der sal-i (35b) tisᶜa ve ᶜişrîn ve selâşemiede istisḳa ile raḫt-keş-i ᶜalem-i beḳa olub müddet-i ḫilâfeti altı sene ve eyyâm-ı ᶜömri otuziki sal olmuşdur. Bunlarıñ zamanları[386] tariḫ-i erbaᶜa ve ᶜişrîn ve selâşemiede (324/935) müteġallibe eṭraf-ı bilâda iṭâle-i dest-i istila idüb nefs-i Baġdad ve nevâḥisinden ġayride ḥukm-i ḫalîfe carî olmakdan kaldı. Fîhi bâġiye-i Ḳaramiṭa ḳaṭᶜ-i ṭarîḳ-i ḥacde lec idüb onyedi seneden berû ol-rükn iḳameti mümkin olmamağla muṣliḥûn tevâṣṣuṭ idüb eda-yı bac ile Beytullah'a ᶜazîmet olundı[387].

21.ḪİLÂFET-İ EL-MÜTTEḲÎ BİLLAH EB-U İSḤAḲ İBRAHÎM BİN EL-MUḲTEDİR

Çün Raḍi ᶜazim-i saray-ı sermedi oldı. Emîrü'l-ümerâ-i vaḳt Yaḥküme vaḳiᶜ-i ḥal belde-i Vasıṭ'da vuṣûl bulucak Baġdad'a irsal-i rüsel idüb taᶜyîn-i ḫalîfe emrin Ben-i Haşim ve Âl-i ᶜAbbas ve ᶜulema ve eşrafın reᵓylerine ḥavale ve Âl-i ᶜAbbas'dan her kimi layıḳ-ı emânet-i ḫilâfet bilürler ise bîᵓatine işaret itmekle baᶜde'l-meşvere ḳarᶜa-i aṣḥâb-ı irade El-Muttaḳi Billah İbrahim'e ḳarar-dade olmağın ol-dahi ḫalîfe-i sabıḳ

[386] B: yaᶜni fazla

Ḳahir'e muracaᶜat ve anıñ ḳabûl-i bîatiyele zanû-zen-i avernik-i(?) ḫilâfet oldı. Bu esnada mesned-nişîn-i Ḥukûmet-i Baṣra olan ᶜAbdullah Büreydî Yeḥküme iẓhar-ı rûy-i muḫâlefet itmegin ḫavaşından Turan'ı emr-i serdar'iye intiḫab ve tefrîk-i kûş-i ᶜAbdullah'a şitab itdirdi. Mezbûr varub iltiḥam-i ateş-i ceng ve sitîz esnasında rah-ı nevred-i semt-i girîz olmağın Yeḥkum bi'z-zat tahrîk-i râyat idüb giderken tekrar Turan cemᶜ-i rical ve ᶜAbdullah ile naṣb-ı kâr-gah-ı ceng ve cidâl idüb ᶜAbdullah münhezim olduğunuñ ḫaberi istiḳbal itmegin Yeḥkum Vasiṭ'a ᶜavdet ve şikâr ṭarîḳiyle küşt-i kûh ve deşt iderken ol-ṭaraflarda baᶜżı Ekrad[387] hezimetinin ḫaberin alub nehb ve ġaretleri içün ᶜinân-tâb-ı ᶜazîmet olmağın Ekrad rah-ı nevred-i hezîmet oldılar. Yeḥkum teᶜâḳüb idüb giderken bir merd-i Kürd cangâh-ı Yeḥkum'e nîze-i şihâb-i ateş-tebah irişdirib gülzar-ı ḥayatı zebül ve âfitâb-ı devleti semt-i ufûle nuzûl itmekle manşıbı ᶜAbdullah Büreydî'ye naṣîb oldı. Ol-dahi Naṣirüddevle Bin Ḥamdan yaḫud Gürtekin-i Deylemi ᶜadavetiyle manşıbından zâil ve ol-rütbeye Gürtekin vaṣıl olmağın Vali-i Şam İbn-i Rayıḳ Büreydî zevâlinden ḳavi dıl olub cuyûş-ı derya-ḫurûş (36a) ile Baġdad'a vuṣûl ve ṣadme-i ḳahr ile Gürtekin mesned-i emâretden nuzûl eyledi. Bu ḫaberin istimaᶜiyle Büreydî dahi Baġdad'a imâle-i licam-ı ᶜazimet eyledügi küş-zed-i ḫalîfe olmağın İbn-i Rayıḳ ile Muṣul ṭarafına taḥrîk-i pa ve Ḥâkim-i Muṣul Naṣırüddevle[388] İbn-i Ḥamdan penâhına iltica itdiklerinde İbn-i Ḥamdan muḳaddem ḫalîfeyi telaḳḳi-yı bi'l-ikrâm ve İbn-i Rayıḳ'ı mustaḥaḳ olduğu vecih üzere iᶜdam ve ḫalîfe ile Baġdad ṭarafına imâle-i licam idüb Büreydî ve ᶜaskerîn perâkende ve bî-nâm eyledi. Muteraṣṣıd-ı furṣad olan Tûran-ı Türkî taġallüben zanûzen-i mesned-i emâret oldukda baᶜżı esbâb vasıṭasiyle ḫalîfe vė Turan meyânında burûdet ve ᶜadavet vaḳiᶜ olmağın Mutteḳi Naṣirüddevle ve Seyfüddevle müẓâheretleriyle Turan'ıñ cengine taḥrîk-i ḳadem-i ᶜazîmet idüb bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader Turan ṭarafı ẓafer bulmağın ḫalîfe ehl ve ᶜiyaliyle Muṣul'a riḥlet ve andan Raḳḳa'da ḍarb-ı ḫiyâm iḳâmet idüb Emîr-i Mıṣır İḫşîd ḥalinden şikâyet ve ḫidmetine daᶜveti müştemil mektûb irsal eyledi. İḫşîd dahi bî-ḥad[389] hedâya ile dergâh-i ḫilâfete rûmal olub ḫalîfeniñ Mıṣır ṭarafına taḥrîk-i rikâb-ı müsteṭâb itmelerin rica eyledi. Ḫalîfe dahi baᶜżi ḫavaşlarının ṣavab-dîdileri ile Mışır-ı Ḳahire ṭarafına saye-

---

[387] B: hezîmetinin ḫaberin alub nehb ve ġaretleri içün ᶜinan-tab-ı ᶜaẓîmet olmağın Ekrad rah-ı nevred-i hezîmet oldılar eksik

[388] B: Naṣirüddevle eksik

[389] A,B: nice

endâz-ı iclâl olub baᶜdehu tedârük ile muḫâliflerin istişal itmek fikrinde iken tebdîl-i ᶜazîmet ile Turan'a ᶜahdnâme taḥrîr ve meḍa-mâ-meḍa resmin icra ve taḳrîr itmegin Turan ṭarafından dahi iman ile meşḫûn ve ᶜahd ve peymâne müekked-i birle maḳrûn nâmeler ve iᶜẕar-ı bî-ḳiyas ve girû Baġdad'a ricᶜatlerin iltimas itmegin ol-sade-dil mekr-i düşmenden ġâfil olub her-çend Seyfüddevle ve Naṣirüddevle neṣâyiḥ ve pend ile bend-zen-i der-bend ricᶜatleri oldılar ise fâide-mend olmayub Baġdad ṭarafına imâle-i likâm-ı ihtimâm ile Nehr-i ᶜİsa maḍrab-ḫiyâm-ı nuzulları oldukda Turan istiḳbal ve rikâb-i ḫalîfeye rû-mal olub lâye-i rûbahi ile iclâl ve birkaç ḳadem meşy ile ᶜarż-ı ibtiḥal gösterdikden[391] soṇra leşkergâhına ᶜavdet ve ordu-yı ḫalîfeyi nehb[392] ve ġaret içün eşḳiyasına işaret idüb ḫayme ve ḫargâh-ı ḫalîfe dest-zede-i ġaret-i ecnâs-ı muḫtelife olduğundan ġayri dîde-i cîhân- bînilerin dahi mîl-i ateşin ile tekḫîl idüb sal-i selâse ve selâsîn ve selâsemiede (333/944) (36b) oğlı Müstekfi'ye bîᶜat olundı. Müddet-i ḫilâfetleri üç sene on mah[393] olub baᶜde'l-ᶜazl yigirmibeş sene sakin-i zaviye dünya-yı denî olmağla[394] eyyâm-ı ᶜömürleri altmış sene olmuşdur. Müşarun-ileyh ismi gibi mutteḳi ve zahid ve ṣalaḥ-ı tam ile ᶜabid ve müteverriᶜ ve dindar ve rıża-yı ilâhiye ṭalebkâr olub eyyâm-ı ḫilâfetinde ol-merd-i kâmil ferifte-i ẓıll-ı zâil olmadı. Ve Baġdad ve nevâḥisinden ġayriye ḥukmi câri olmayub nâm-ı ḫilâfetden ġayriye malik degil idi deyu naḳl olunur.[395]

22.ḪİLÂFET-İ EL-MÜSTEKFİ BİLLAH ᶜABDULLAH EBÜ'L-ḲASIM BİN EL-MÜSTEKFİ

Çün Muttaḳi serîr-i ḫilâfetden tenzîl ve ḳayd-ı maḥbes ile teẕlîl olundı. Turan-ı ẓalim ve orduda bulunan ümerâ-yı Ben-i Haşim iradeleri ile Müstekfi'yi mesned-i ḫilâfete culûs ve bulunan aṣḥâb-ı ḥal ve ᶜaḳd bîᶜati ile meymenet-meᵓnûs olub Baġdad'a geldikde şeâmet-i küfrân-ı niᶜmet ile Turan-ı bî-dâdın pîş-i nihâdı olub yakın zamanda zaviye-nişîn-i maḥalle-i ḫamûşan oldı. İttifaḳ-ı erkân-ı devlet ile İbn-i Şirzâd Emîrü'l-ümerâ-i Baġdad olub mezbûr câir ve ẓulm ve teᶜaddiye câsir olmağın ḫaṭır-ı ehl-i

---

[390] A,B: nice
[391] B: soṇra eksik
[392] B: ve ġaret eksik
[393] B: ay
[394] B: zindeganî itmekle

Bağdad mütekedder ve ṭamme-i nas vażından müteneffir olduğı ḫaberi Vasıṭ'da Muizzüddevle Aḥmed Büveyh'e münakis oldukda Bağdad ṭarafına imâle-i licam-ı surat ve seran Bagdad'a sâye-endâz-ı heybet olub İbn-i Şirzâd dahi semt-i firara azîmet eyledi. Etrâk vehminden ḫalife dahi bîrûn-ı şehirde müttereddiden cevelân iderken Muizzüddevle'ye vuṣûliyle taḥṣîl-i iṭmînân[396] idüb şehre duḫûl eyledikde Muizzüddevle'ye ilbas-i ḫilat-i behçet rusûm ve dirhem ve denânire nâmların merḳûm itdirüb meṣâfât üzere meṣârif-i mühimme-i ḫalîfeye rûz-ı merre beşbiñ dirhem teslim olunub sâir îrâd ve meṣârif ve umûr-ı mülkiyeye kendüler müteṣarrıf olmak üzere muḳarrer olmuş iken ifsad-ı ehl-i fesad ile mâbeynde müşeyyidü'l-erkân olan bünyân-ı muḥabbet inhidâm ve ḥabli'l-metîn-i meveddet keste ve inṣiram bulub bî-sebeb-i ẓahir Müstekfi'yi bester-i zerbeft-i izzetden ḫâk-i meẕellete tenzîl ve enva-i ihânet-i birle teẕlîl itdikden ġayri ser ve pa ber-heme keşân ber-keşân ḫanesine götürüb mîl-i ateşin ile perde-i dîdesin sûzân ve dârü'l-ḫilâfeyi serrizde-i cârûb yağma ve tâlân idüb sal-i erbaa ve s̱elâs̱în ve s̱elâs̱emiede (334/945) Muṭ Billah (37a) Faẕl İbn-i Muḳtedir'e ṣûreten bîat eyledi. Müstekfi'niñ ḫilâfeti bir sene dört ay olub badehu dört sene dahi zinde oldukdan soñra müntek̲il-i dâr-ı âḫiret oldı.

23.ḪİLÂFET-İ EL-MUṬÎ BİLLAH EBÜ'L-ḲASIM FAẔL İBN-İ MUḲTEDİR

Muṭ selefi olan Müstekfi vehminden muḫtefi iken ḍîḳ-i iḫtifadan müttekâ-yı ḫilâfete ittikâ ve Müstekfi dahi iḫżar olunub ṭavan ve kerhen ḫilâfetlerine iḳrar eyledi. Deyâlimeniñ itiḳadi üzere ḫilat-i ḫilâfet-i evleviyet ile der-ḫavr-i Aleviyân olmağın Muizzüddevle ol-eyyâmda ecille-i sâdâtdan faẕl ve edeb ve ḥaseb ve neseb ile meşhûr Ebü'l-Ḥasan Muḥammed Bin Yaḥya'yı Zeydî Ḥażretlerin nuṣret-i birle mesned-ârâ-yı serîr-i ḫilâfet eylemek murâd eyledügi müdebbir-i devleti Vezîr Eb-u Cafer Muḥammed Ḥumeyrî'niñ gûş-zedi olunca ber-taḳrîb ile Muizzüddevle'ye tevcîh-i ḫiṭâb idüb didi ki; imâmet bir ḥaḳ ile câlis-i taḫt-ı ḫilâfet olan kimesne ẓâhirü'l-lâzimü'l-iṭâadır. Evvela sizi duḫûl-i umûrdan dûr iderse ḳabûl idermisiniz? Niçün ḫilâfet bir kimesnede olmaya ki bir vaż ḫilâfi ẓuhûr iderse gayrisin istiḫlâfe ḳâdir olasız ġayri ẕâlik Abbasîler ittifâḳ idüb zirve-i ḫurûca urûc iderler ise ol-ateş-i âlem-

---

[395] A,: Raḥmetullahi Teâla Aleyhi fazla

[396] B: tumanînet

gir suhûlet ile inḫimâd-peẕîr olur mı? Ve ᶜala haẕe'l-minval nice kelimât-ı naṣîḥat-iştimâl dimekle Muᶜizzüddevle ol-sevdayı ḫaṭırdan izâle eyledi. Müddet-i ḫilâfet-i Muṭîᶜ yigirmi tokuz seneye vaṣıl odukda muḫtellü'l-mîzâc ve giriftâr-ı ᶜillet-i iflâc olmağın Muᶜizzüddevle'niñ Ḥacibi Sebüktekin ṣavab-dîdi ve meşveretiyle sene ṣelâṣe ve sittîn ve ṣelâṣemiede (363/973) terk-i taḫt-ı ḫilâfet ve oğlı Eṭ-Ṭabiᶜ Billah Eb-u Bekir ᶜAbdülkerim'e bîᶜat olunub bir mah murûrunda Muṭîᶜ dahi dâr-ı ġurûr-ı pür-nizaᶜa vedaᶜ eyledi. Eyyâm-ı ḫilâfetlerinde tariḫ-i ṣemân ve ṣelâṣîn ve ṣelâṣemiede (338/949) maẓhar-ı ḳahr ve sitem-i rûz-kâr Ḳahir-ḫulᶜ-câme-i müsteᶜar idüb pîrahen-i kefen iḫtiyar eyledi. Ve muᶜtekif-i zaviye-i miḥnet-i Müstekfi sal-i tisᶜa ve ṣelâṣîn ve ṣelâṣemiede (339/950) mülk-i ᶜademe vażᶜ-i ḳadem kıldı. Ve meşâhirden Şeyḫ-i Şiblî ve Ḥakîm Eb-u Naṣr Faryabî ve Şaᶜîr Eb-u Ṭayyib El-Mütenebbî ᶜaẓm-ı sara-yı surûr ve Müellif-i Murûcü'ẕ-ẕeheb Mesᶜûdî ve Müellif-i Kitâb-ı Eġânî Ebü'l-Ferec-i İṣfahânî ᶜazm-i mülk-i câvidânî eylediler.

24.ḪİLÂFET-İ EṬ-ṬABİᶜ BİLLAH EB-U BEKİR ᶜABDÜLKERÎM İBN-İ MUṬÎᶜ

(37b)

Çün Ṭabiᶜ bîᶜat-i ᶜâm ile serîr-i ḫilâfete ṭaliᶜ oldı. Müddet-i ḳalîlede ḫalîfe ile Muᶜizzüddevle meyânında nâire-i samân-sûz nizaᶜ iltimaᶜ idüb Etrâk ṭarafgir-i ḫalîfe olmalarıyla ᶜİzzüddevle ᶜammuzadesi ᶜAḍûdüddevle'ye imdad içün ḳaşıdlar israᶜ itdirmegin mezbûr dahi cunûd-ı nâ-maḥdûd ile Baġdad'a rehbet-baḫşâ-yı vurûd olub Etrâk munṣarıf ve ḫalîfe dahi likâm-ı himmetin semt-i girîze münᶜatıf eyledi. Girû ᶜİzzüüddevle ṭaraf-ı ḫalîfeye maᶜẕeret ve istimâletnâme taḥrîr ve iṭmînan-i bal ile Baġdad'a ᶜavdetlerin testîr itmekle darü'l-ḫilâfeye ricᶜat idüb ᶜAḍûdüddevle ḳudumlerin tekrîm ve merâsim-i istiḳbâli taḳdîm eylediklerinden ġayri evâni ve bisaṭ ve mâ-yeḥtacı ᶜîş ve nişaṭlerin tedarük idüb Ṭabiᶜ girû bila-nizaᶜ muṭaᶜ oldı. Müddet-i ᶜömr-i ᶜAḍûdüddevle tamam ve meşhed-i Mirteżvî civârı cesedine maḳam olub Ṣamṣamüddevle ve Şerefüddevle daḫi ṭayy-ı bisaṭ-ı emâret eylediklerinden soñra Bahâüddevle Eb-u Naṣr Ḫusrev ḳadem-nihi mesned-i emâret olub baᶜż-ı umûr-ı mülkiyede Ṭabiᶜa muṭiᶜ olmamağla ḫalᶜine iḳdâm[397] ve ihtimâm eyledi. Rivâyet-i

[397] B: ihtimam eksik

âḫirede Bahâüddevle'niñ ḫazînesine futûr ve ᶜulûfe ᶜaskeri içün bî-ḥużûr olub kendu vezîrin müṣâdere fikriyle maḳhûr itmiş iken erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳidden Eb-u Ḥasan muᶜallim ifsadiyle Bahâüddevle ḫübs-i cibilleti muḳteżasınca ḥaraket ve ḫalîfeyi ḥabs ve hetk-i perde-i ḥirmet idüb sene iḥda ve semânîn ve selâsemiede (381/991)) El-Ḳadir Billah İbn-i İsḥaḳ İbn-i Muḳtedir'e bîᶜat ve mürabbaᶜ-nişîn-i taḫt-ı[398] ḫilâfet eyledi. Ṭabiᶜin müddet-i ḫilâfetleri onyedi sene tokuz mah[399] olub bir müddet dahi Ḳadir sarayında âsûde-ḥal[400] ẓıll-i ḫayme-i emânî iken sene selâse ve tisᶜîn ve selâsemiede (393/1002) yetmişüç sene ᶜömr ile mütevâri-yi kenc[401]-i tenk ve tar-i mezar oldı.

25.ḪİLÂFET-İ EL-ḲADİR BİLLAH EBÜ'L-ᶜABBAS AḤMED BİN İSḤAḲ İBNİ'L-MUḲTEDİR

El-Ḳadir Billah bundan aḳdem ḫilâfet-i Ṭabiᶜ'de ḫalîfe ṭarafından işᶜar-ı[402] ḳaṣd-ı bed itmegin Beṭîḥa'ya firar ve Ḥâkim-i Beṭîḥa Müẕehhebüddevle ᶜAli ḳudumların sermâye-i iftiḫar bilmiş iken vaḳᶜa-i Ṭabiᶜde meşveret-i ümera ve ṣavâbdîd-i vüzerâ ile Ḳadir'i Baġdad'a daᶜvet ve bîᶜat-ı ḫaṣ ve ᶜam ile neżaret-baḫşa-yı mesned-i ḫilâfet oldılar.

Muḥarrer-i Evraḳ-ı Camiᶜü's-Siyerdir ki ḫalîfe-i müşârun-ileyhiñ eyyâm ve leyâlî ibtilâsında Rabiᶜu'l-Ḫulefa ᶜAliyyü'l-Murteża Raḍiyallahu ᶜAnhu[403] Ḥażretlerin mirᵓat-ı ḫavablarına żiya-güster-i ḫiṭab olub "Ey Ḳadir saña müttekâ-yı ḫilâfet muḳarrer ve ᶜömr-i ṭavîl müyesser olur amma evlâdımı riᶜayet-i tam ile ikram itmek gereksin" deyu fermân buyurmuşlar. ᶜAle'ṣ-ṣabaḥ ruyasın baᶜżi nüdemasına naḳl iderken müşîrân-ı ḫilâfet rev-nihâde-i ḫâk-i ᶜizzet olub darü'l-ḫilâfe-i Baġdad'da saye-endâz-ı iclâl ve serîr-i serveri üzere ṣaḥib-i istiḳlâl oldılar.[404]

Zaman-ı ḫilâfetlerinde çimen-zar-ı ᶜalem ᶜadl ve ᶜadalet ile taze ṭaravet ve Deyâlimeniñ livâ-yı istilâları şikest olub Devlet-i Samâniyân inḳirażından soñra ṭaraf-ı ḫilâfet-destgâhiden Sulṭan Maḥmud Sebüktekin Salṭanat-ı Ḫorasan ile ser-efrâz olub

[398] B: taḫt eksik
[399] B: ay
[400] B.ḥal eksik
[401] B: teng ve tar-i mezar eksik
[402] B: iştimam
[403] B: Kerremallahu Vechehu
[404] A: İstiklâl-i Sulṭan Maḥmud Sebüktekin fazla

Yemînüddevle ve Emînülmille ile mülaḳḳab olundı. Ḫalîfe-i merḳûm aḫlâḳ-ı ḥamîde ile maḳbûl-ı ḳulûb-i bilâd ve ʿibâd ve mulûk-i eṭraf muṭîʿ ve münḳadları olmağla beẕl ve inʿamı kem-kerde-i nâm-ı Ḥatem olub Baġdad ve eṭrafından olan gedâyân[405]-ı bî-ser ve pa aṣḥâb-ı tac ve ḳaba olunduğundan ġayri her şeb kendüsi içün iḥżar olunan ḫavan-ı pür-elvândan sülüsü ile ḳanaʿat idüb sülüsânını muʿtekif-i zaviye-i ḥirmân olan fuḳarâya beẕl ve iḥsan itmek şîme-i kerîmeleri idi. Sene iḥda ve ʿişrîn ve erbaʿa miede (421/1030) terk-i dâr-ı ġurûr ve bendergâh-ı âḫirete ʿubûr idüb veled-i ercümendleri Ḳaim tac-ı ḫilâfet ile mesrûr oldı. Müddet-i Hilâfetleri kırkbir sene ve sal-i ʿömri seksanyedi sene olmuşdur.

26.ḪİLÂFET-İ EL-ḲAYİM Bİ-EMRİLLAH ʿABDULLAH BİN AḤMED EL-ḲADİR BİLLAH

Çün nevbet-i ḫilâfet vâlid-i emcedlerinden soñra irs ile El-Ḳayim Bi-Emrillah ʿAbdullah Bin Aḥmed El-Ḳadir'e resîde oldı. Bîʿat-ı ehl-i ḥal ve ʿaḳd ile ṣaḥib-i taḫt ve tac olub ibtidâ-i devletlerinde serrişte-i şevket-i Âl-i Büveyh şikest .[406]

"Kulillahümme mâlike'l-mülki tü'ti'l-mülke men teşâ"[407] ḥukm-i maḫtumi üzere ṭavâmir-i mülkerinde[408] Selçûḳiyân mersûm oldı. Ümerâ-yı darü'l-ḫilâfeden Emîr Fesâsir Ḳaim'iñ vezîri ile baʿżi umûrda munazaʿa ve levḥa-i dâd ve sitâd üzere mühre-endâz-ı muḫâṣama olub Fesâsir Baġdad'ın nevâḥî ve ḳurasına nehb ve ġaret ile hucûm itdüginden ġayri Sulṭan-ı Mışır olan Müstanṣır-ı ʿAleviye tabiʿ ve ṭaleb- i (38b) imdad ile adem israʿ itdürdigi güş-zed-i ḫalîfe olmağın Tuğrul Beg-i Selçûkî ṭalebine nâme irsal ve ḳaṣıdların istiʿcâl itdirdi. Merḳûm dahi fermân-ı ḫalîfeye ḥüsn-i icâbet gösterib Baġdad ṭarafına ʿinân-tâb-ı ʿazîmet olub mevkib-i sulṭanî Nehruvan'a vuṣûlde vezîr-i ḫalîfe baʿżi nüḳeba ve eşraf-ı necâbet ittiṣaf ile istiḳbâl ve ḳudûmlerin kemâl-i tekrîm ile iclâl idüb pîrâmen-i belde-i Dârü's-selâm madrab-ḫiyâm-kerdûn-i ḳiyâmları oldı. Ol-eṣnada ber-muḳteża-yı ḳaża ve ḳader Baġdâdiyân ile Selçûkîyân meyânında ateş-i ʿadâvet ve futûr ẓuhûr idüb maḫazîn-i emvâl-i nas ve münaẓẓama-i aḳmişe ve libas olan mekânlar dest-zede-i yağma-yı erẕel-i nas oldı. Bu vaḳıʿa-i fâḳıʿa sebebiyle nice hefte

---

[405] B: fuḳara

[406] A: İbtida-ı Salṭanat-ı Selçukiyân fazla

[407] "Deki: Allahım mülk sahibisin. Mülkü istediğine verirsin" Kurʾan-ı Kerîm, Âl-i ʿİmran: 26.

iḳâmet-i fariża-i Cumᶜa mümkin olmadı. Çün liva-yı iḳbâl-i Âl-i Büveyh bu dehr-i bukelemûnda ser-nikûn olmak muḳarrer idi. Bu şûri Tuğrul Beg Melikü'r-raḥim Büveyhiye nisbet idüb ḫalîfeden ṭaleb ve giriftâr-i mażyaḳ-i zindan ve naṣb[409] eyledi.

Pes ez an refᶜ-i livâ-yı ᶜişyan idüb Ḥâkîm-i Mışır Müstanṣır-ı ᶜAleviniñ imdad ve Ben-i Esed ve Ben-i Kilâb ve baᶜżı Ekrâd muẓâheretiyle meydân-ı celâdetde zebânekeş-i ateş-i şeḳâvet olan Fesasir'iñ defᶜi içün Tuğrul Beg ammuzâdesi Kutalmış Bin İşrail'i Ḳureyş Bin Bedvan ve Ṭâife-i ᶜAḳîli'ye serdâr ve muḳaddeme-i leşker-i düşmen-şikâr idüb irsal eyledikde merḳum Ḳureyş ve Ṭâife-i ᶜAḳîl bi'l-ittifaḳ ᶜinân-tâb-ı nifâḳ olub Fesâsir'e mulḥaḳ oldılar. Âyine-i devrân ṣûret-i âḫer numâyân itmekle Kutalmış münhezimen Tuğrul Beg ordusuna ᶜaṭf-ı inân itdi. Bi'ż-żarûre mezbûr rikâb-ı himmete vażᶜ-ı ḳadem ve ṭaraf-ı ḫaşma taḥrîk-i tuğ ve ᶜalem idüb telâḳi-i ṣaffeyn ve teṣâdüm-i ferîḳayn ile merdân-ı merriḥ-intiḳam meydân-ı âşubde ḳiyâm ve pehlivânân-ı pür-ḫaşir hezz-i nîze dur-baş idüb zeḫmdâran-ı sine-çâk ser-nihâde-i visâde-i ḫâk olunca berḳ-i nuṣret Tuğrul Beg'iñ dehan-i şimşîrinden iltimaᶜ ve Fesâsir Sincar ṭarafına firara israᶜ ve ekṣer-i leşker-i hezîmet-eṣeri küşte-i şimşîr-i zihrab ve dâirei-i zindegânide nâyâb oldılar.

Bu eṣnada ehl-i Şam Fesâsir'in iġvasiyle Tuğrul Beg'in biraderi İbrahim'e elli bin dinar-ı kâmile'l-ayar gönderib Ḥukûmet-i Şam ile şâd-kâm itdiler. İbrahim dahi fikr-i aṭıl ve sevdâ-yı baṭıl ile rah-ı nevred-girîz (39a) ve Tuğrul Beg'in baᶜżı ümerâsın iġva ile fitne-engiz olduğu Tuğrul Beg'in maᶜlûmı olunca Fesâsir aḥvalin ᶜala-ḥalihi ibḳa ve Hemedan ṭarafına taḥrîk-i liva eyledi. Ez in cânib-i Tuğrul Beg'in ġiybeti ile Fesâsir ḳuvvet-i ḳahire ve saṭvet-i bahire peyda ve Baġdad ṭarafına ᶜazimet-i bî-perva idüb sene ḫamse ve ḫamsîn ve erbaᶜamie ḫilâlinde Baġdad'a iḫtilâl-reᵓs olub reîsü'r-rüesa ve ḫavaṣṣ-ı ḫalîfeyi bâlâ-yı şetra üzere küçe ve esvâḳi devr ve baᶜdehu ḫirmen-i ᶜömürlerin süḫte-i ateş-i cevr idüb ḫalîfeyi dahi Mehâviş-i ᶜİcl nâm kimesne ile ᶜAne ve Ḥadiṣiyye ṭarafına taġrib ve Baġdad'ı ṣadme-i nehb ve ġaret ile taḫrîb idüb ḫuṭbe-i ḫilâfeti Sulṭan-ı Mışır Müstanṣır-ı ᶜAlevî namına ḳırâet itdirdi. Ḳaim ḫalîfe dahi bu vaḳıᶜa-i faḳıᶜa-i raḳamzade-i tafṣîl ve Tuğrul Beg'e ḳaṣıd taᶜcil itdirüb nâme-i şikâyet ḫame-i ḫalîfe Emir Tuğrul'a ḳarîn-i yemîn oldukda menşe-i aḥkâmlarına teslim ve

---

[408] B: Salṭanat fazla

[409] B: ve naṣb eksik

mültemisleri ᶜanḳarib cilveger-i mirᵓât-i ẓuhûr olmasına münasib birkaç satır taḥrîri fermân olundı. Münşi-i merḳum dahi ẓahr-ı nâmeye "ircaᶜ ileyhim feleneᵓtiyennehum bi cuñûdin la ḳibelelehüm biha ve le nuḫricennehüm minha ezilleten vehum ṣâġirûn"[410] kerîmesin taḥrîr itmekle tefeᵓülen taḥsin-kerde-i emîr olub rednâmeye teᶜaḳuben[411] biraderi İbrahim'i vaḳᶜa-i Baġdad'a baᶜiṯ ve bâdî oldı deyu baᶜde'l-inhizam Belde-i Rey ḳurbünde naḫl-i vucûdın endaḫte-i ḫâk perâkende-i teyşe-i helâk idüb baᶜdehu Baġdad ṭarafına sevk-i maṭıyye-i ᶜazîmet ve ṭayy-i tevâmir-i kûh ve deşt iderek ḳurb-ı Baġdad'da ilḳa-yi ruᶜb itdikde Fesâsir bî-ceng ve sitîz taḥrîk-i taziyâne-i girîz itdi. Müvekkil-i ḥabs-i ḫalîfe olan Mehaviş murafeḳat-ı ḫalîfe ile Baġdad ṭarafına istiᶜcal ve Tuğrul Beg dahi kemâl-i iclâl ile istiḳbâl idüb rikâb-ı ḫalîfede piyâde meşyi sermaye-i devlet bilüb taḳdîm-i merâsim-i ᶜubûdiyet itdiklerinde Ḫalîfe "İrkeb yâ Rükneddîn Tuğrul" deyu mulaḳḳab idüb baᶜde ez an ᶜunvan-ı münâşirleri Sulṭan Rukneddîn Tuğrul ile muᶜanven oldı. Ḫalife ke'l-evvel mesned-nişîn-i taḫt-ı ḫilâfet olub bu vaḳᶜada dârü'l-ḫilâfede rebûde-i dest-i ġaret olan eṣâṣ-ı Dârü'l-ḫilâfeyi ḥüsn-i iḫtiyâriyle götürenlerden ṣemenî ile iştira idüb ol-babda kimesne hedef-i nişâbe-i ᶜitâb olmadı. Şam ṭarafına sedde-rah-ı (39b) Fesâsir olmak içün serdâr ve bir miḳdar leşker-i düşmen-şikâr irsal ve bi'n-nefs Tuğrul dahi müteᶜaḳiben ᶜalem-keş-i istiᶜcal olmuş iken ittifaḳen muḳaddeme-i ᶜasâkir-i şimâl reftârleri Kûfe ḳurbünde Fesâsir'iñ bazûy-i ḳudretin ber-tafite-i pençe-i iḳtidar ve ser-i bırîdesin kûçe-i ṣolucan tîġ-i ateş-bâr idüb pîşigâh-ı dergâh-ı sulṭanîde endaḫte-i ḫâk-ı idbâr itdiler. Tuğrul dahi tariḫ-i ḫamse ve ḫamsin ve erbaᶜamiede (455/1063) ḳanṭara-i dâr-ı futûrdan raḥatgâh-ı âḫirete ᶜubûr ve Darü's-salṭanaları olan Belde-i Rey'de mütevârî-i ḫâk-i pak olub biraderzâdeleri Vali-i Ḫorasân Alparslan[412] Pâdişâh-ı bülend-ᶜunvan oldı. Sene site ve ḫamsîn ve erbaᶜamiede (456/1064) ḫilâf-ı muᶜtad Dicle-i Baġdad ṭuġyan ve nice ḫane ḫarab ve cevâmiᶜ manend-i ḥubab olub ekṣer ḫalâyıḳ küştilere sivar ile saḥil-i necata reh-yâb oldılar. Alparslan Vezîri Niẓâmülmülk sene tisᶜa ve ḫamsîn ve erbaᶜamie (459/1066) tarîḫinde Baġdad'da Medrese-i Niẓâmiye'ye vażᶜ-i esas eyledi. Ve lâkin ḥâlâ münhedim ve esası munᶜadimdir. Ḫalîfe-i müşârun-ileyh ᶜalim ve faẓıl ve şaᶜir-i kâmil ḫub-ṣûret merġûb-sîret pâk-iᶜtiḳad ve dervîş-nihâd olub şuhûr ve eᶜvâm serᵓü'z-zevâl ᶜuḳde-i sebᶜa ve

[410] B: ayet fazla
[411] B: ibtida fazla
[412] B: yerine fazla

sittîn ve erbaᶜamieye ittişal buldukda esîr-i püster-bîmâri olmağın emr-i ḫilâfeti veliᶜahdi valid-i ercümendleri Muḳtedi'ye vaṣiyyet idüb ᶜazim-i serâ-yı surûr-ı âḫiret oldılar. Müddet-i ḫilâfetleri kırkdört sene sekiz ay ve zaman-ı ᶜömürleri yetmişaltı sal üç ay olmuşdur.

26.1.Tafṣîl-i Aḥval-ı Selâṭîn-i Selâçika

Suḫn-i seraban-ı iḫbâr-dirîn ve naḳilân-i âṣâr-pîşîn ṣaḥâif-i simin kevn-i rûzkâr üzere bu resme benefşe-rîz-i raḳam olmuşlardır ki Selçûk'uñ âbâ ve ecdadı otuzüç ẓahrda Afrasyab'a müntehi olub Ṭâife-i Selçûk ẕî-ḳuvvet ve ḳudret-i mütekâṣire ve aṣḥâb-i ṭarîf ve telîd-i mütevâfire olub tenki-i çiragâh ile sene ḫamse ve sebᶜîn ve erbaᶜamiede (475/1082) Selçûk-ı meẕbûruñ oğulları Mikâil ve İsrâil cemm-i ġafir ile Türkistân'dan nuhḍat ve Sulṭan Maḥmud-ı Ġaznevî iẕniyle kişver-i Ḫorasân (40a) ḥudûdunda ṣaḥra-yı Nişabur'da ḫaymezen-i iḳamet oldılar. Baᶜde müddet İsrâil-i merḳûm ṭarîḳ-i dosti ile Meclis-i Sulṭan Maḥmud'a çehre-say-ı ziyâret olub "el-kelâm tecürrü'l-kelâm"[413] medlûlünce eṣnâ-yı guft ve şinidde ᶜaşîretiniñ vefret ve keṣretin semṭ -i ḥikâyeye keşîde kılmağın Sulṭan Maḥmud vehme tabiᶜ olub mezbûri maḥbûs ve ṣafa-yı küşt ve güẕârdan meᵓyus eyledi. Yedi sene giriftar-i zindan baᶜdehu ᶜazim-i maḥalle-i ḫamûşân oldı.

26.1.1.Tuğrul Beg İbn-i Mikâil Bin Selçûk

Mezbûruñ âṣâr-ı baḫt-ı saᶜîd cebîn-i mebîninde lamiᶜ ve âfitâb-ı iḳbâl girîbân-ı ḥalinde ṭaliᶜ olub ahâli-i Ḫorasân biṭ-ṭavᶜ kendüye tabiᶜ oldukları Sulṭan MesᶜÛd Bin Maḥmud-ı Ġaznevî'niñ taḫdîş-i semᶜ itmekle defᶜi içün merdân-ı meydân-ı[414] sitîz techîz idüb irsal eylemegin ṭarafeynden taḥrîk-i zed-i kemân-ı ceng ve âşubde Sulṭan MesᶜÛd ᶜaskeri maġlûb ve meᵓyûs-i şahid-i maṭlûb olmaları ile Tuğrul Beg sene tisᶜa ve ᶜişrîn ve erbaᶜamie (429/1038) ḫilâlinde taḫt-ı şahîde istiḳlal gösterdi. Baᶜdehu ḥudûd-ı Merv'de Sulṭan Maḥmud ile dahi naṣb-ı kâr-gâh-ı kirudâr idüb anda dahi nuṣret ve'l-peẕîr bulmağın ᶜIraḳ-ı ᶜAcemi teshḫîr ve tedrîcle Azerbaycan ve Kürdistân ve Faris ve Ḫuristân mülklerin zîr-nikin-i ḥukm-i pür-tedbirleri kıldı. Baᶜde ẕalik Baġdad'a saye-endâz-ı ḥimâyet ve ḫalîfe-i vaḳt Ḳaim Bi-Emrillah ḫidmetinde ne vecih üzere dâmin-i der-meyân-ı ḳudret itdügi bundan aḳdem ḫalîfe-i merḳûm menâḳibinde serrizde-i ḳalem olmuşdur. Ḥacc-i Beytullahi'l-Ḥaram ve

[413] Laf lafı açar

ziyâret-i Ravḍa-i Seyyidi'l-enâm ᶜAleyhi Efḍalü'ṣ-Ṣalatu ve Ekmelü's-Selâm itmekle rebayinde-i ḳaṣbü's-sebḳ-i merâm oldukdan soñra sal-i ḫamse ve ḫamsîn ve erbaᶜamiede (455/1063) terk-i daᶜva-yı pür-ġavġa-yı salṭanat idüb misâfir-i raḥatgâh-ı dâr-ı âḫiret oldı.

26.1.2.Alparslan Bin Selçûk İbn-i Mikâil

Merḳûm Ḥakim-i Ḫorasan iken ᶜamm-i Tuğrul Beg fevtinden sonra ḳalem-rev-i İranda Pâdişâh-i bülend-ᶜunvân ve ṭaraf-ı ḫalîfeden Sulṭan ᶜİzzeddin laḳabiyle ṣaḥib-i nam ve nişan olub Niẓâmülmülk-i Ṭuṣi'yi vezâretine taḳdîm ve zimâm-i umûr-i enâmi keff-i kifâyetine teslim idüb ġaza-yı Gürcistân ile kâm-rân oldukdan soñra Ermenistân'a varub melikî ile ṣulḥ ve duḫterin tezevvüc ile silk-i pür-sitârân ḥaremlerine münderic kıldı. Ve ḳayser-i Rum (40b) otuzbin sivar-i ḫunḫar-i ber-kerdâr[415] ile ḳaṣd-ı diyâr-ı İslâm itmiş iken ġaza-yı Ḥaydarî ve cihad-ı nuṣret-güsteri ile Ḳayser'i esîr-i ḥibâle-i ṣafderi idub aḫẕ-i ġanâyim-i Ḫuda-daddan sonra taᶜyîn-i ḫarac ile iṭlaḳ[416] eyledi. Pes ez in sal-i ḫamse ve sittîn ve erbaᶜamiede (465/1072) Maverâünnehir teshîrine sevḳ-i maṭiyye-i şimal-müsîr idüb kenâr-i âb-i Ceyḥun'da Kürzüm nam ḳalᶜa müsaḫḫar-ı bazû-yı iḳtidar-ı şecaᶜat-kerdârleri olub Ketuvali olan Yusuf Ḥavarzmî iḥżar olundukda eṣna-yı cevab ve ᶜitabda ᶜale'l-ġafle Ketuval-i merḳûm hucûm ve şehriyâr-ı mezbûri sene ḫamse ve sittîn ve erbaᶜamiede (465/1072) mecrûḥ-i sikkîn-i kîn itmegin ol-zaḫm-i bî-devâ ile derece-i şehâdete refᶜ-i pa eyledi. Ḥasan Ṣabbaḥ nam fellaḥ sulṭan-ı merḳûmun naẓarkerdesi olub Şiᶜî olmağla Vezîr Niẓâmülmülk ile ᶜadâvet-i dîniye ve kudûret-i dünyeviyyeden ḫali olmaz idi. Bir gün Alparslan Niẓâmülmülk'den irad ve meṣârif-i mülkiyeniñ defterin murâd eyledikde iki senede taṣḥîḥ ve taḥḳîḳi ancak mümkün olur deyu cevab virdügün Ḥasan Ṣabbaḥ ḫaber alub kırk günde bu mühimmi edaya ḳadirim deyu Pâdişâhıñ merdâne mülâyim ve ḫidmetinde ne mertebe muḳaddem olduğun ᶜarż itmegin bu taḳrib ile taḥṣîl-i ḳurb idüb taṣḥîḥ-i defâtire beẕl-i iḳtidar eyledi. Kırk günde defterleri resîde-i itmâm olduğu kuş-zede-i Niẓâmülmülk olmağın mezbûrun kâtibin bir taḳrîb ile ḳarîb ve defterlerin getürdüb naẓar eyledikde efrad-ı defteri birbirine olan żabıṭaya muḫâlif ḫalṭ ve girû kâtibe teslîm eyledi. ᶜAla'ṣ-ṣabaḥ Ḥasan Ṣabbaḥ defâtir-i meẕkûri ḥużûr-ı Pâdişâhiye ᶜarż eyledikde müşevveş bulub her çend terkibine ced ve cehd itdirir ise ᶜadem-i imkân ile Pâdişâh ġaḍabnâk olmağın heman-dem Niẓâmülmülk fırṣatı

---

[414] B: meydan eksik

[415] B: ber-kerdâr eksik

ġanîmet bulub "Pâdişâhım ᶜuḳela iki senede vucûda getürmeyüb cühela kırk günde resîde-i itmam itdükleri ḫidmet ancak bu mertebe olur" dimekle meclisden defterleri dûr ve Ḥasan Ṣabbaḥ naẓar-ı sulṭanîden mehcûr oldı. Baᶜdehu mezbûr Ḥasan Müstanṣır ḫalîfe zamanında ilḥad ve zındıḳa meẕhebine salik ve beydâ-yı cehâletde halik olub Kûhistân ṭarafında birbirine veliᶜahd ve ḳaim-maḳam olmak üzere sekiz nefer (41a) eşḫaṣ-ı seᶜîr-maḳar müsteḳillen ḥâkim olub zamanlarında kâr-i ilḥad tamam revac buldı. Bi'l-aḫare sene erbaᶜa ve ḫamsîn ve sittemiede (654/1256) Hulâgu istilâsiyle ḳalᶜaları ḫarab ve nâm ve nişanları nâ-yâb oldı. Müddet-i mülkleri yüzyetmiş sal olmuşdur.

26.1.3.Melikşah İbn-i Alparslan

Vezîr-i bî-naẓîr Niẓâmülmülk ihtimamiyle Pâdişâh-ı İran-zemîn olub Belde-i Semarḳand'i teshḫir ve ḥakimin esîr eyledi. Sene iḥda ve ṣemânîn ve erbaᶜamiede (481/1088) ber-raḳaba-i tevfîḳ-i ilâhi ile ḥacc-i Beytullah idüb menâsiki edadan sonra ḳaṣd-ı ġaza ile Mülk-i Rum'a Şiran'a hucûm itdikde bi-ḥukm-i ḳaża-yı Melik-i Ḳadîr Melikşah şikâr-kâhda baᶜżı cunûd-ı merdûd-ı Ḳayser'e esîr olub lâkin Pâdişâh olduğun iḫfa itdügi Vezîri Aṣaf-naẓîr[417] Niẓâmülmülk maᶜlumı olunca ḫuṣûs-ı meẕkûrı kendu etbaᶜından dahi mestûr idüb ṭaraf-ı Padişâhîden ṣulḥnâmeler taḥrîr ve bi'n-nefs kendüsi Ḳayser ṭarafına maṭiyye-rân ve ḥüsn-i tedbir olub mulâḳi oldukda şedd-i ḥabli'l-metîn muṣalaḥa eyledikde Ḳayser-i süst-reᵓy bu eyyâmda ṭarafıñızdan baᶜżi kimesne esîr-i dâm-ı Naṣara olmuşdur deyu Niẓâmülmülk'e tevcîh-i ḫiṭâb itdikde inkâr ve nâ-maᶜlûm kimesnelerdir deyu redd-i cevâb itmegin üserâ-yı merḳûm ḥużûra taḳdim ve Niẓâmülmülk'e teslîm ile emr-i ṣulhi taḥkim itdirdiler. Bu tedbîr-i ḥakîmâne ve ḥareket-i ᶜaḳilâne ile ḫalaṣ-ı girîbân ve ordu-yu İslâm'a selâmet ile raḫṣ-rân oldılar. Bundan soñra tekrar bend-i maᶜreke-i ceng ve peykâr ve Ḳayser'i esîr-i ḥibâle-i iḳtidâr idüb taᶜyîn-i ḫarac ile iṭlaḳ eyledi. Pâdişâh-ı merḳûm Antakya-ı Şam ve Ladkiye-i Rum ḥudûduna ve Ḫiṭa ve Ḫiten sunûruna varunca küşt ve güẕar idüb âḫir ᶜömürlerinde baᶜżi erbâb-ı marażın ġaraż ve ifsadiyle Pâdişâhın ḫaṭırı Vezîri Niẓâmülmülk'den münḥarif olmağın maᶜzûl ve dergâhından dûr itmekle sene ḫamse ve ṣemânîn ve erbaᶜamiede (485/1092) baᶜżı melaḫide fedâileri yedinden ṣahba-keş-i cam-ı şehâdet olub raḫt-keş-i dâr-ı

---

[416] B: azâd

[417] B: Vezîr-i Âṣaf-naẓîr eksik

âḫiret oldı. Ol-şehîd-i saᶜîd ḥîn-i iḫtiżarda bu ebyat ile müterennim oldukları pîraye-i ṣaḥâyif-i tevâriḫdir. Naẓm

Si sal be-iḳbâl-i tü ey şah-i civan-baḫt
Ker-destem ez-çehre-i eyyâm-i siterdem
Çün şad zı-ḳaża müddet-i ᶜömrem neved u şeş
Ender seferan ez-ḍarbet yek kârd be-mürdem
Menşur-i nikû nâmî ve tuġrâ-yı saᶜâdet
Pîş-i Meliki'l-ᶜarş be tevḳîᶜi tu burdem
Begẕaştem in hidmet-i ferzâne bi-ferzend
Ura be-Ḫuda u be-Ḫudâvend süpurdem[418]

Sene ḫamse ve ṣemânîn ve erbaᶜa mie (485/1092) ḫilâlinde Melikşah Baġdad'a sâye-endâz-ı iclâl oldukda âfitâb-ı ḥayatı ufûl ve maḥall-i ġurûba nuzûl idüb cenazesi İṣfahan'a revâne oldı.

26.2.Ẕikr-i Atebegân-i Muṣul

Sulṭan Melikşah ṭarafından sene iḥda ve ṣemânîn ve erbaᶜamie (481/1088) ḫilâlinde Aksungur Ḥaleb manṣıbiyle serfirâz ve on sene ḥukûmet ile mumtaz oldukdan soñra raḫtkeş-i dâr-ı âḫiret olub oğlı ᶜİmadüddîn Zengî Sulṭan Maḫmud Selçûkî ṭarafından emîr-i Baġdad ve Mûṣul olub Ḥaleb'i dahi teshîr ve Şam ḳurbünde firenk-i laᶜîne ġaza-yı dı'l-peẕîr idüb Ruha ḳalᶜasın ceng-i küffar-i ḫâk-sârdan reha kıldı. Baᶜdehu Diyarbekir'i dahi daḫil-i ḳabża-i taṣarruf idüb Caᶜber ḳalᶜasın muḥâṣara ve taẓyîḳ itmiş iken kendu memaliki vasıṭasiyle sene iḥda ve erbaᶜîn ve ḫamsemiede (541/1146) zümre-i şühedâya refîḳ oldı. Baᶜdehu veled-i ercümendleri olan Nureddîn Maḥmud ca-nişînleri olub Ḥama ve Ḥumuṣ ve Sincar ve Dımaşḳ'ı dâmi't-teshîre râm ve Dımaşḳ'ı maḥall-i ârâm eyledi.

Ravḍatü'l-Ebrar taḥrîri üzere sene ḫamsîn ve ḫamsemiede (550/1155) Nureddîn Maḥmud[419] bir leyle-i celîlede üç nevbet ᶜalem-i ruyada Cenâb-ı muᶜallâ-elḳâb Ḥażret-i Resûl-i Ekrem Ṣallallahu ᶜAleyhi ve Sellem'i mânend-i reᵓyü'lᶜayn müşâhede ile fâiz-i devlet-

[418] Ey bahtlı Pâdişâh otuz sene senin ikbalinle yüzlerin çehresinden zulüm kalktı. Ömrümden doksan altı yıl geçti ve seferlerden birinde bir bıçak darbesiyle öldüm. İyi hall bir fermânı ve saâdet tuğrasını senin imzanla Arşın Meliki'nin huzuruna götürdüm. Bu merdâne hizmeti oğluma bıraktım. Onu Ḫudaya ve efendime ısmarladım

[419] B: meẕkûr fazla

i dâreyn olub bed-manẓar iki eşḳar şaḫṣ içün yâ Maḥmud beni bunlardan ḫalaṣ eyle deyu fermân-ı vâcibü'l-iẕ'an buyurmalariyle hemen ol-şeb-i pür-ṭarbde yigirmi nefer-i suvâr-i şimâl-reftâr[420] ile semt-i Medîne-i Münevvere'ye taḥrîk-i rikâb-ı şitâb idüb onaltıncı gün kâmil ṭayyibe-i ṭayyibeye vaṣıl ve fuḳarâ-yı Medîne bir bir iḥżar ve beẕl-i dirhem ve dînar idüb tâ ki Hatemü'n-ni'alde ḥucre-i muṭahharaya ḳarîb bir ribaṭa beşt-i bisaṭ-ı mücâveret itmiş ḥuccâc-ı müġarebe ṣûretinde müşâr-bi'l-benân-ı Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i 'Adnan olan bedgehlere ẓafer bulub maḳarların[421] ṭaraf ṭaraf tecessüs ve tefaḥḥuṣ ile bir kûşede merḳad-i raḥmet-merṣad Ḥażret-i Sulṭan-ı Kişver-i Risâlet ṭarafına bir sirdab bulundı. Taḥvîf ve teşdîd ile teftîş ve tedḳîḳ olundukda cesed-i münevvere ẓafer bulmak ḳaṣdiyle diyar-i küfürden gelmiş Naṣranîler oldukları taḥḳîḳ (42a) olunub eşedd-i uḳûbet ile pîşigâh-ı 'arş-iştibah-şebbakde ihlâk oldukdan sonra meṭaf-i kerrübiyân olan Ḥücre-i Şerîf eṭrafının saṭḥ-i âye dek turabın izâle ve reṣaṣ-ı muẕâb isale eyledi. Şekkerallahu sa'yehu. Müşârun-ileyhin ḫayli binâ-yı medâris ve ḫanigâh ve ḫayrat-ı 'aẓîmü'l-berekât ve ġaza ve cihadı olub Murûżü'r-Riyâḥîn taḥrîri üzere silk-i erba'în içre maḥsubdur. Yigirmi sekiz sene salṭanatdan soñra misâfir-i dârü'n-na'îm-i âḫiret olub veled-i ercümendleri Melik Ṣaliḥ mesned-i şâhiye culûs eyledi. Sekiz sene dâd ve sitâddan soñra visâde-i leḥde sernihâde oldı.

26.2.1.Seyfüddîn Ġazî İbn-i 'İmadüddîn Zengî

Pederi fevtinden soñra Nureddîn Maḥmud menşûri ile Ḥâkim-i Diyarbekir ve Mûṣul ve Cezîre ve Kürdistân olmağla ekṣer evḳatı ġazayla geçüb sene erba'a ve erba'în ve ḫamsemiede (544/1149) üç sene ḥukûmetden sonra 'azîm-i 'alem-i beḳa oldı. Biraderi Ḳutbeddîn Mevdûd Zengî Mûṣul ve Diyarbekir'de canişini olub yigirmibir sene ḥukûmetden soñra riḫlet-i dâr-ı âḫiret idüb ferzendî Seyfüddîn Ġazî Mûṣul ve Diyarbekir'de calis-i serîr-i ḥukûmet olub on sene eyâletden soñra terk-i ḥayat-ı müste'ar itmekle biraderi 'İzzeddîn Mes'ûd Ḥukûmet-i Mûṣul'a müteṣaddî oldı. 'Ammuzâdesi Melik Ṣaliḥ vaṣiyyeti üzere Ḥaleb'i żabṭ ve Sulṭan-ı Mışır ve Şam olan Ṣalaḥaddîn ile muḥarebât-ı keşîre idüb 'âḳibet Ḥaleb ve Sincar ve Meyyafariḳîn Ṣalaḥaddîn'e olmak üzere muṣalaḥa kıldılar. Onüç sene emâretden soñra ġunûde-i raḥatgâh-ı leḥd olub veled-i ercümendi Nureddîn Arslan Mûṣul'da ṣaḥib-i fermân oldı. Onsekiz sene ḥukûmet ile riḫlet-i dâr-ı âḫiret idüb oğlı 'İzzeddîn Mes'ûd

[420] B: reftar eksik
[421] B ve meskenlerin fazla

munişşa-i ḥukûmete ṣuᶜûd itdi. Sehl müddetde misâfîr-i dâr-ı âḫiret olmağın babalarının müdebbir-i umûru olan Bedreddîn Lulu vâriṣ-i mülk oldı. Ol-daḫi ḥukûmeti eyyâm-ı ḳalîle ile pençe-i ecele giriftâr olub oğlı Melik Ṣaliḥ Ḥâkim-i Mûṣul oldı. Tarîḫ-i sal sene sittîn ve sittemieye (660/1261) muttaṣıl oldukda istila-yı Hulâgu ile Moğol-ı ġavl elinde maḳtûl olub mülkleri evlâd-ı Hulâgu'ya intiḳâl itdi.[422]

Berkyaruk İbn-i Melikşah-i (42b) Selçûk câneşîn-i peder ve mülk-i İran'a Pâdişâh-ı nâmver olub biraderi Muḥammed Maḥmud ile mükerreren muḥârebe ve nice defᶜa ḳarᶜa-endâz-ı müşâcere oldukdan sonra Şam ve Diyarbekir ve Baġdad ve Azerbaycan ve Ermen ve Gurcistân Muḥammed'e mafrûz ve baḳî mülk kendüye maḫṣûs olmak üzere ṣavâb-dîd-i erbâb-ı ṣalaḥ ile mabeynleri iṣlaḥ olundı. Semerḳand ve Buḫara-yı mesîre ve Maverâünnehir'de ġazâvât-ı keşîre idüb ṣaḥib-i ᶜazîmet-i ᶜâlî himmet ancak müdâmet-i müdâmdan ġayri ᶜaybı olmadığı naḳl olunur. Şemâne ve tisᶜîn ve erbaᶜamiede (498/1104) arzû-yi seyr-i Baġdad idüb gelür iken eṣnâ-yı ṭarîḳde ḳafile-i menzil-i ᶜuḳbaya hempa oldı. Muḥammed Melikşah biraderinden soñra müsteḳillen ṣaḥib-i tac ve taḫt olub Baġdad'a ᶜazîmet ve ḫalîfe-i vaḳt Müsteẓhir'in mültefiti olub baᶜdehu ṭaraf-ı Hindistân'a taḫrîk-i liva-yı nuṣret-nişân idüb nice futûḥât-ı celîle ile kamrân olduklarından ġayri memâlik-i Hind'den bir ṣaneme malik oldu ki Hindûler vezninde Abḫû ile ḫureydâr oldılar. Lâkin vezîri maniᶜ olub ârz-ı ṣanem-tırâş ve Pâdişâh-ı meziyyet-furûş olmak miṣlî beyne'l-enâm zebân-zed-i ᶜavâm olur dimekle İṣfahan'a refᶜ ve Pâdişâhın kendu medresesi ᶜatebesine vaẓᶜ olunub yüzotuz seneye ḳarîb maḥall-i meẓkûrde efgen'da ve pâ-zede-i ayende ve revende oldı. Tarîḫ-i sînîn iḥda ᶜaşere ve ḫamsemieye (511/1117) ḳarîn oldukda Pâdişâh-ı merḳûm dahi târik-i ġavġa-yı dünya ve kendu medrsesinde ġunûde-i zîr-i liḥâf-ı ġabra olub ḥîn-i iḥtiżarlarında bu ebyat keşf-i mâ-fi'l-bâl ve naġme-serâ-yı ḫafîḳatü'l-ḥal olmuşdur. Şiᶜir[423]

Be zaḫm-i[424] tîġ-i cihângir ve gürz-i ḳalᶜa küşâ
Cihân musaḫḫar men şüd çu men musaḫḫar-i rây
Bes-i bilâd kuşûdem be-yek işâret-i dest
Besi ḳulaᶜı kuşûdem be-yek fuşûrden pây
Çu merk tâḫten ur u bec sud ne dâşt
Beḳa beḳa-yı Ḫudest u melik melik-i Ḫudây[425]

---

[422] B: Ḳuṣûr-ı Eḥval-ı Selâṭîn-i Selçûkiyân fazla
[423] A,B: Naẓm
[424] B: perçem

Sencar İbn-i Melikşah Selçûkî Ḥâkim-i Kişver-i Ḫorasân iken Muḥammed Bin Melikşah'dan soñra serîr-i serveriye ittikâ ve kırkdört sene Pâdişâh-ı cihân-ârâ olub ḥudûd-ı Ḫiṭa ve Ḫiten'den aḳṣa-yı Şam'a ve Baḫr-i Ḫazerden Yemen'e varınca tasarrufunda biraderzâdesi Maḥmud ile müteḳâtil ve münhezim olub baᶜdehu ġadr-i Kanan ḥuẓûruna geldikde duḫter-i saᶜd-eḫterin ḥibâle-i nikâḥına virüb salṭanat-ı ᶜIraḳî (43a) aḳṣa-yı Şam'a varınca biraderzâdesi Maḥmud'a[426] sipariş eyledi. Mezbûr Pâdişâh-ı pür-intibah olub eyyâm-ı salṭanatında ondukuz nevbet düşmen ile muḳabil olduklarında onyedisinde dahi manṣûr ve birinde hezîmet ile maḳhûr ve birinde dahi esîr-i düşmen-i suḫtgîr olub sene iḥda ve ḫamsemiede (501/1107) eger çi ḳayd-ı belâdan reha buldı. Lâkin pîr-i kühne-sal ve fâriġ-i daᶜva-yı istiḳlâl olmağın bir sene murûrundan fevt olub bunun fevtiyle Ḫorasân'da devlet-i Seçûkîyân resîde-i pâyân ve mülklerinin[427] baᶜżısı Ḫavarezm-şah ve baᶜżısı Ġuriyân'a intiḳal itdi. Maḥmud Bin Muḥammed[428] Bin Melikşah Pâdişâh-ı mülk-i ᶜIraḳ olub ᶜammî Sulṭan Sencer ile bir defᶜa muḳatil ve damad-ı biraderi Mesᶜûd ile iki defᶜa muḳabil olub herbirinde cilveger-i meydân-ı nuṣret ve çapekisvâr-ı kemiyyet-i ḳudret olmuşdur. Ḫub-ṣûret ve nîkû-sîret ᶜilm-beḫûd ve ḳanûn-şiᶜar ve fiten tarîḫinde yegâne-i zaman idi. Sal-i ḫamse ve ᶜişrîn ve ḫamsemiede (525/1130) yigirmi sene ᶜömr ile ḫalᶜ-ı câme-i müsteᶜar-ı ḥayat idüb ᶜalem-i ᶜademe vażᶜ-ı ḳadem kıldı.[429]

26.1.4.Tuğul Bin Maḥmud Bin Melikşah-ı Selçûkî

Pederi Maḥmud'dan soñra ᶜIraḳ ve Azerbaycan ve ḥudûd-u Şam kişverlerinde fermân-rân ve Pâdişâh-ı bülend-ᶜunvân olub ᶜadl ve siyâset ve ḥaya ve seḫâvet ile ḳulûb-ı nasa câlib ve hezeliyât ve menâhiye sâlib olub üç sene iki ay salṭanat ile yigirmibeş yaşında sene tisᶜa ve ᶜişrîn ve ḫamsemiede (529/1134) Belde-i Hemedân'da sakin-i maḥalle-i ḫamuşan oldı.

---

[426] Cihângir Pâdişâhı darbesi ve kaleler fetheden gürzü ile ben musahhar olduğum gibi cihân da bana musahhar oldu. Bir işaretle çok beldeler fethettim. Biraz sebat etmekle çok kaleler aldım. Ama ölüm gelince artık hiçbir şeyin faydası olmaz. Beka Allah'a âit Meliklik de O'na mahsusutur.

[426] B: merḳûm fazla

[427] B: oltarafda fazla

[428] B: Muḥammed eksik

[429] A,B: eyledi.

26.1.5.Mesᶜud Bin Muḥammed Bin Melikşah

Sulṭan Tuğrul'dan soñra Pâdişâh-ı ᶜİraḳ ve seḫâvet ile meşhûr-i âfâḳ olub memâlik-i maḥrûsede maḳbûz-i dest-i muḥaṣṣılân ve maḥṣûr-ı defter-i müstevfiyân olan iradı der-saᶜat erbâb-ı istiḥḳaḳa bezl ve infaḳ ider idi. Ve meydân-ı şecâᶜat ve ṣafed-i reyde bir ḥamle ile nice gurûh-ı enbûhi perîşan ve bir ḍarb-ı çalâk ile şir-i jiyânı âğuşte-i ḫâk itdügi resîde-i taḥḳîḳdir. Onsekiz sene altı mah salṭanat ve kırk sene ᶜömür ile Hemedân'da müddet-i ḥayatı pâyân buldı. Baġdad'da murabbaᶜ-nişîn-i kürsî-i ḫilâfet olan Raşid ile ẓuhûr iden muḥarebe ve mücadeleleri terceme-i ḫalîfe-i müşarun-ileyhde inşâallahü'l-Melikü'l-Celîl raḳamzade-i kilk-i tafṣîl olur Onsekizbuçuk sene salṭanat ile sebᶜa ve erbaᶜîn ve ḫamsemie (547/1152) (43b) ḫilâlinde kırk sene ᶜömürden soñra Hemedân'da ser-menzil-i cavidânî oldı.

26.1.6.Melikşah Bin Maḥmud Bin Muḥammed Selçûkî

ᶜAmmisi Mesᶜud'dan soñra Pâdişâh-ı Ḳalemrev-i ᶜİraḳ olub mâil-i şürb-i müdâm ve meşġûf-i lehv-i nâ-fercâm olmağla serîr-i salṭanatdan dûr ve zaviye-i zindanda mehcûr olub biraderi Muḥammed teşrîf-i Pâdişâhî ile kâm-kâr oldukdan soñra bir ṭarîḳle firar ve Ḫuristân[430] semtinde ḳarar idüb merḳûm Muḥammed fevtinden soñra girû İsfahan'a ᶜavdet ve mutaṣarrıf-ı umûr-ı salṭanat oldı. Sene ḫamse ve ḫamsîn ve ḫamsemiede raḥatgâh-ı âḫirete riḥlet eyledi.

26.1.7.Muḥammed Bin Maḥmud Bin Muḥammed Selçûkî

Biraderi Melikşah'ıñ ḫalᶜinde ittifâk-ı ümerâ ile Pâdişâh-ı ᶜİraḳ olub ᶜammî Süleyman Şah ile Rodaris ḳurbünde naṣb-ı kâr-gâh-ı pür-ḫaş idüb nuṣret buldukdan soñra Muḳtefi ḫalîfeye baᶜżı esbâb ile iẓhar-ı ᶜadavet idüb nice gün Baġdad'ı taẓyîḳ ve sû-i adâbı taḥḳîḳ itdügünde "eṣ-ṣulḥu seyyidi'l-aḥkâm"[431] meslegin aḥseni'l-mesâlik bilüb ḫalîfenin kerîme-i muḫteremeleri Kirman Ḫatun'ı nikâḥ ile teᵓkîd-i emr-i ṣulḥ ve ṣalaḥ itdiler. Sene erbaᶜa ve ḫamsîn ve ḫamsemiede Hemedân tarafına maṭiyye-rân-ı ᶜazîmet olub anda münteḳil-i dâr-ı âḫiret oldı.

---

[430] B: Ḫuzistan

[431] Barış hükümlerin efendisidir

26.1.8.Süleyman Şah Bin Muḥammed Melikşah Selçûkî

Biraderzâdesi Melikşah fevtinden soñra ittifaḳ-ı ümerâ ile Mûṣul'dan gelüb mesned-nişîn-i Pâdişâh-ı ᶜİraḳ oldı. Mâil-i ᶜîş ve ᶜişret ẓarîf-ḫu ve hezl-ku olmağla ḫalᶜ ve ḥabs olunub kırkbeş yaşında sal-i sitte ve ḫamsîn ve ḫamsemiede (556/1160) zaviye-i zindanda kûşe-nişîn-i serḥad-i leḥd oldı.[432]

26.1.9.Arslan Bin Tuğrul Bin Muḥammed Selçûkî

ᶜAmmî Süleyman Şah ᶜazlinde Sulṭan-ı ᶜİraḳ olub küffar-ı bed-nâm ḳaṣd-ı diyar-ı İslâm itmeleri ile muḳabele ve ṭarḥ-ı rengâreng muḳatele idüb esîr-i bisyâr ve ġanâim-i bî-şumâr ile ᶜavdet ile kendünden soñra ḳulaᶜ-ı melaḥideden dört ᶜaded ḳalᶜa-i menîᶜa żamîme-i mülk-i vesîᶜa eyledi. Ḫub-ṣûret nîk-sîret seḫâvet ve keremde ᶜalem olub sene iḥda ve sebᶜîn ve ḫamsemiede (571/1175) târik-i devlet-i dünya ve misâfir-i ser-menzil-i ᶜuḳba oldı.

26.1.10.Tuğrul Bin Arslan Bin Tuğrul Selçûkî

Validî fevtinde mesned-i serveriye ittikâ idüb ḥakîm-i enverî ve şeyḫ-i niẓami ve Ḫuca-i ẓahîr Faryabî'nin memdûḥi olub ṭabᶜ-ı laṭif ve ḫulḳ-i şerîf ve ᶜaḳl-ı kâmil ve vucûd-ı[433] şâmil ile âb-ı rûy-i (44a) Âl-i Selçûk idi. ᶜAmmî Atabeg Muḥammed müdebbir-i umûr-i devleti olub anıñ saᶜy-i ᶜadâlet-ḳarînleriyle mülki maḥsûd-i riyaḍ-ı ḫuld-berîn idi. Fevtinden soñra umûr-ı memleket Muḥammed'in karındaşı Kızılarslan'a mufavviż olmağla müddet-i ḳalîlede mabeynlerinde ateş-i nizaᶜ iltimaᶜ ve ḥudûd-ı Damiġanda ṭarafeyn raḫş-rân-ı ceng ve peykâr oldukda Kızılarslan ṭarafı egerçi bürde-i silâb-ı inhizâm oldı. Velâkin der-ᶜaḳab ṭaraf-ı ḫalîfeden Kızılarslan'a imdâd ṭarîḳiyle bir miḳdar ᶜasâkir-i şecâᶜat-şiᶜar vârid olmağın tekrar ṭarḥ-endâz-ı ceng ve peykâr olub bu defᶜa Sulṭan Tuğrul maḳhûr ve meᵓsûr ve kenc-i zindanda mehcûr oldı. Lakin Kızılarslan fevtinden soñra girû baḫt-i mesᶜûd ile taḫt-i Pâdişâhiye ṣuᶜûd eyledi. Sal-i tisᶜîn ve ḫamsemie (590/1194) ḥudûd-ı Rey'de Ḫavarzemşah Sulṭan Tekiş ile taḥrîk-i nize-i ceng nizaᶜ ve eṣnâ-yı muḳatelede istîṣal ve küviçe-i seri ḫalîfeye hediyye-miṣal irsal olundı. Bunuñ fevtiyle ḥukûmet-i Âl-i Selçuk ᶜİraḳ'da nihayet buldı. Ṭaife-i meẕkûreden eḥfad-ı Mikâil Bin Selçuk'dan onbir nefer dahi mülk-i Kirman'da ṣaḥib-i fermân olub sene ṣelâṣe ve ṣemânîn ve ḫamsemiede (583/1187) anların dahi devletleri

[432] A: Raḥmetullahi ᶜAleyhi fazla
[433] B: kerem

munḳarıż ve mülkleri mülk-i Dinyar'a münteḳil oldı. Ve evlâd-ı İsrâil Bin Selçuk'dan onbeş nefer memâlik-i Rum'a melik olub sene tisʿa ve tisʿîn ve sittemiede (699/1299) ḫatime-i defter-i Âl-i Selçuk olan ʿAlâüddîn Keykubâd, Ğazan Bin Erğun Bin Abaka Bin Hulâgu elinde maḥbûs ve mülk-i Rum'da meʾyûs olub ḫanedânları salṭanata layıḳ kimesneden ḫali olmağla her şehirde bir emîr ve bir ḫuṭbe ve her ḳaryede bir ḥâkim ve bir sikke olub Aydın eline Aydınzâde Menteşa ve Ḥamid'de Âl-i Selçuk'dan birer beg-zâde Kastammuni'ye Kütürüm Bayezid ataları Larend ve Îc vilâyetlerinde Karamanoğulları ḥâkim ve vali oldılar. İbtida-yı Salṭanat-ı Âl-i Selçuk sene tisʿa ve ʿişrîn ve erbaʿamie (429/1037) ve intihâ-yı devletleri sene tisʿa ve tisʿîn ve sittemie (699/1299) olub müddet-i mülkleri ikiyüzyetmiş ʿam olmuşdur. ʿAlâeddîn-i merḳûm Pâdişâh-ı dindar ve raʿiyyet-perver olub ve şehriyar-ı merâḥim-şiʿar olub Sulṭanü'l-ulemâ Burhaneddîn ve ferzend-i ercümendleri Celâleddîn Muḥammed eş-şehîr bi-Mulla Ḫunkâr ve püser-i eşʿadleri Sulṭan Veled ve Şemsüddîn Tebrîzî ve Ṣadeddîn Konevî zaman-ı salṭanatlarında (44b) mevcûd ve cedd-i emced-i Âl-i ʿOs̱man şîr-i pîşe-i meğazi Ertuğrul Ġazi bunların eyyâmında diyar-ı Rum'a teşrîf-i ḳudûm itdiler.

27.ḪİLÂFET-İ EL-MUḳTEDİR BİLLAH ʿABDULLAH BİN AḤMED BİN EL-ḲAİM

Cedd-i emcedleri raḫtkeş-i dâr-ı âḫiret oldukda El-Muḳtedir Billah baḫt-ı mesʿud ile serîr-i ḫilâfete ṣuʿûd idüb zaman-ı maʿdelet ʿunvanlarında nehy-i münkerât ve menʿ-i nayiḥât ve müğanniyât idüb naẓar-ı nâ-maḥremden ḥarem-i müslimini ṣiyânet içün laʿb-i ṭuyur ve nisa bila-setr ḥammam'a ʿubûr itmiye deyu teʾkîd-i ekîd ve tenbîh-i şedîd eyledi. Tarîḫ-i sal sene s̱emânîn ve erbaʿamieye (480/1087) ittiṣal buldukda Melikşah-ı Selçûkinin Mehmülk nam duḫter-i humâyûn-aḫterlerin ḫiṭbe itmegin Melikşah-ı dıl-âgâh daḫi resûl ve meramların telaḳḳi-i bi'l-ḳabûl idüb bazar-ı izdivaca bu teklif üzere revac virdi ki yüzotuz cemel-i dibacilal envaʿ-ı emtiʿa ve aḳmişe ile muḥammel ve üç muaṣṣaʿ hevdec ve yetmişdört reʾs ester-i müserraḥ ve mükemmel ve zerrîn ḳalâid ile muḳalled altı ḳiṭar ester-i şimal-i reftar cevâhir ve ile muḥammel ve otuzüç reʾs eşb-i zerrîn likâm-ı pîşkâh-ı maḥżarda ḫaram itmek üzere ṭaraf-ı Baġdad'a irsal eylediler. Çün ol-banu-yı ḥarem-i saray ḳabul-i ḳürb-ı Behişt-âbâd'a nigehtbaḫşa-yı vuṣûl oldı. Ahâli-i Baġdad ve vezîr-i ḫalîfe üçyüz reʾs yedek-i zerrîn yelek ve üçyüz meşʿale ʿanberîn-i fetîle ile istiḳbal idüb heman ol-şeb-i pür-ṭarbde rüfeḳa-yı ʿarûs-i ʿiffet-

meʾnûs olan Ḫavace Niẓâmülmülk ve aʿyân-i devlet-i Melikşah şemʿ-i ʿanberîn-tab ve meşâʿil-i âfitâb-âsâr ile ikibin sivâr-i şecâʿat-güster ve üçyüz civârî ḥûrî-i peykâr pîrâmen-i maḥżarda pervâne-misal ol-şemʿ-i ḥacle-i nezâheti munişşa-i ʿizzete îsal itdiler. Elḥaṣıl bu suver-i lâzimü's-surûrda ẓuhûr iden tekellüfât-i dilârâm baʿiṣ-i taḥayyür-dîde-i çarḫ-i mina-fam oldı. ʿAla's-ṣabaḥ çün Ṭavus-ı Ḫavarzmin rûy-i zemîne beşṭ-i cenâḥ-i zerîn eyledi. Muḳtedi tertîb-i ʿîş ve ʿişret ve tedârük-i etʿime-i pür-lezzet itdürüb Melikşahın erkân-ı devletlerin birer manṣıb-ı ʿâli ile ser-firâz idüb râhi kıldı. Çün her lezzet-i dünyevi serʾü'z-zevâl ve her cemʿ-i fani ʿaḳibet-i mülâzım-ı infiṣaldır. ʿAnḳarîb Mehmülk ile ḫalîfeniñ keremiyyetleri burûdete ve ülfetleri müfâraḳate mübeddel olub girû ḫane-i pedere irsal olunub sâye-i pederde ol-dilâra ġunûde-i zîr-i liḥaf-i ġabra (45a) oldı.

Mervîdir ki Melikşah dahi Baġdad'a gelüb ġayet ʿinad ile ḫalîfeyi ibʿad içün teklîf-i ʿanîf eyledi. Hezar rica ile onuncu güne dek tedârük-i kâr-bâr baʿdehu terk-i diyar itmek ḳarar virilmiş iken Muḳtedi eyyâm-ı maʿhûdı ṣiyâm ve ḳiyâm ile resîde-i itmam idince yevm-i ʿaşirde eşer-i niyaz-ı nim-i şebâ-nigâh ve nâle-i seḥar-gâh Melikşah'ın ḥirmen-i vucûdın penâh idüb ḫalîfe girû mekânında ârâm eyledi. Muḳtedi ʿaẓîmü'l-himme şedîdü'ş-şekîme zamanlarında rütbe-i ḫilâfet ʿuluvv-i şân bulmuş idi. Sene sebʿa ve semânîn ve erbaʿamie (487/1094) ḫilâlinde bir gün baʿde'ṭ-ṭaʿam hem-meclîslerine tevcîh-i kelâm idüb bi-lâ ruḫṣat dârü'l-ḫilâfeye duḫûle cürʾet iden bu eşḫâṣ-ı bî iḫtişaṣ kimlerdir didikde ehl-i meclîs her-çend yemînen ve yesâren dîde-girdân oldılar ise[434] kimesne numâyân olmayub hemandem Muḳtedi ʿazm-i saray-ı sermedî itdi. Müddet-i ḫilâfetleri ontokuz sene ve beş ay ve eyyâm-ı ḥayatları otuzaltı veyahut otuztokuz sal ve sekiz ay olmuşdur.

28.ḪİLÂFET-İ EL-MUSTAẒHİR BİLLAH EBÜ'L-ʿABBAS AḤMED BİN EL-MUḲTEDİ

Çün Muḳtedi ʿazm-i saray-ı sermedî kıldı. Ferzend-i ercümendleri Mustaẓhir Aḥmed serîr-i serveride ḫilâfet ile mesrûr olub bu eyyâmda Ḥasan Ṣabaḥ ve İsmaʿiliyye-i bî-felaḥın bazar-ı istidracleri revac buldı. Ehl-i nucûm bu sene Ṭufan-i Nuḥ mertebelerinden ziyân-i seyl ve sîlâb ile aḳṭar-ı arżda nice emkine ḫarab olur deyu ḥukm itmeleriyle Halîfe İbn-i ʿİsa Müneccim'i iḫżar idüb ve ḫuṣûṣ-ı meẓkûri istiḫbar itdikde Ṭufan-ı Nuḥ'da sebʿa-i seyyâre ḥuṭ burcunda ḳıran itmişler idi. Ḥâlâ zuḥalden mâʿadasınıñ ḳırani olmağla ancak aḳṭar-ı arżın bir

[434] B: yemin ve yesara naẓar itdiler

cemᶜ-i keşîr ġarḳ-ı âb olmak iḥtimali olur deyu ᶜarż itmegin ḫalîfe Baġdad'ın mecra-yı âb olan sedlerin muḥkem bend itdirdi. İttifaḳan ol-sene ḥuccac-i hidâyet-minhâc bi ḥukm-i ḳaża ve ḳader bir vadide giriftâr-ı seyl-i seyyâl olub bir miḳdarı ġarḳ-i ḳalzem-i ṣevâb ve bir miḳdarı saḥil-i necate şitab itdiler. Ve vaḳᶜa-i meẕkûre ᶜAli Bin ᶜİsa'nıñ zuᶜmünce ẓuhûr itmegin mültefit-i ḫilâfet-penâhî ve ḫalᶜ-i faḫîre ile mubâhî oldı. Sal-i tisᶜîn ve erbaᶜamie (490/1097) ḫilâlinde küffar-i efrenc ḫudᶜasınca sevâḥil-i Şam'a îṣal-i mażarrat ve sefâyin-i ḥadîde ve tedârük-i ᶜaẓîme ile ḳurb-i Antakya'ya lenger-endâz-ı iḳamet (45b) olub tokuz ay muḥâṣara ve iḳraᶜ ile ol-şehr-i meşhûreyi dest-i istiḥḳaḳ-ı müsliminden intizaᶜ baᶜdehu Muᶜirre nâm belde ḫalḳın zebûn ve yüzbinden mütecâviz ehl-i imanı âġuşte-i ḫâk ve ḫun eylediler. Meḫaẕîl-i müşrikîn ol-naḫvet ve kîn Beytü'l-muḳaddes'i daḫi kırk gün muḥâṣara ve ahâlisin suḫte-i nâire-i müşâcere idüb feṭḥ-i ᶜÖmer Faruḳ'dan berû dörtyüzyetmiş sene envâr-ı tevḫîd ile münevver olan maḳam-ı lazimü'l-iḥtirâm dest-zede-i ġadr-i kefere-i liâm olub yedi gün tîġ-i ateş-bâr der-kâr olmağla yalñız Mescid-i Aḳṣa'da yetmişbinden ziyâde müslimîn ᶜazim-i żiyâfetḫane-i ḫuld-berrîn oldı. Tekrîr-i leyl ve nehâr sene işna ᶜaşere ve ḫamsemiede (512/1118) ḳarar itdikde ḫalîfe-i müşârün-ileyh terk-i dâr-ı ġurûr ve saray-ı sermedîde mesrûr olub müddet-i ḫilâfetleri yigirmibeş sene ve eyyâm-ı ᶜömürleri kırkbirbuçuk sal olmuşdur.

Tarîḫ-i Güzîde taḥrîri üzere ḫalîfe-i müşârün-ileyh cânib-i şarḳîde ḥalen rasiḫü'l-bünyân olan burc ve bâru-yi Baġdad'ı bina ve ebvâbı taᶜyîn ve ḫafr-i ḫandeḳ ile taḥṣîn idüb bu himmet-i mülûkâne añların âṣâr-ı şahâneleridir. Merḳûm mekârim-i aḫlaḳ ve merâḥim ve eşfaḳ ile meşhûr-i âfâḳ olub herkes nevâle-ḫavar-ı ḫevân-ı beẕl ve iḥsanı olduğundan ġayri bir maẓlûmun damenine dest-i ẓalim diraz olmayub dehân-i şikâyet dergâhında bâz olmaz idi. Ḫoş-nüvis ve vezn-i şiᶜir-i belîġ ile ṭabᶜleri enîs olub evṣaf-ı ḥamîdeleri zayid-ᶜani'l-vaṣf idi deyu naḳl ve ḥikâye olunur.

29.ḪİLÂFET-İ EL-MÜSTERŞİD BİLLAH EB-U MANṢÛR FAŻL BİN MÜSTAẒHİR

Çün Müstaẓhir zîr-i liḥaf-i ġabrada müstetir oldı. Nevbet-i ḫilâfet nâm-ı Müsterşid ile velvele-endâz-ı şimaḫ-ı mülk ve millet olub dîde-i şevket ve ġayretlerinde Selâṭîn-i Selçûkiye bî-raġbet olmağın Sulṭan-ı vaḳt Mesᶜûd-i Selçûkinin ismin levḥa-i ḫuṭbeden dûr ve mücered

kendu namlarına ḳırâet olunmağla ḫuṭaba meʾmûr oldılar. Ve ibtidâ-i ḫilâfetlerinde biraderleri Ebü'l-Ḥasan Ḥille ṭarafında ᶜalem-keş-i serkeşî olmağın Bağdad'da Naḳîbü'n-nüḳeba olan Şerefüddîn ᶜAli Zeydî Ḥâkim-i Ḥille'ye eman-nâme irsal ve aḫẕ-i bîʿatine istiᶜcal itdürdikde ḥakim-i merḳûm ḳılâde-i bîʿat-i ḫalîfeyi zîb-kerden-i iṭaᶜat eyledi. Velâkin Ebü'l-Ḥasan irsalinde mumânaᶜat göstermekle Şerefüddîn ol-ḳadar ḫidmet ile girû Bağdad'a (46a) muracaᶜat eyledi. Bundan sonra Ebü'l-Ḥasan Vasıṭ ṭarafına ᶜinân-tâb-ı ᶜazîmet olub ḫalâyıḳı kendu bîʿatine daᶜvet itdügi ḫaberi taḫdîş-i samiᶜa-i ḫalîfe itmekle defᶜ-i iḫtilâli içün girû Ḥâkim-i Ḥille namzed-i ser-ᶜaskeri olub Ebü'l-Ḥasan'ın şikârına kemend-endâz-ı surᶜat oldukda Ebü'l-Ḥasan muḳabeleye tab ve tevân getürmeyüb ṣaḥra-nevred-i firar iken ṣaydi içün der-pey olan feresân-ı ṣarṣar-devânıñ damenine giriftâr olub Bağdad'a irsal olundı. Darü's-selâm'a ḳudumlarında birader-i ercümendleri Müsterşid ḳudumların tebcîl ve riᶜayet-i merâsim-i uḫuvvet ve icrâ-yı levâzım-ı şefḳati tekmîl idüb bu babda mezbûri nişâne-i siham-ı ᶜitab itmeleriyle baᶜżı ḳavilde baᶜde't-teʾdîb ḫaṭırların nice nevâziş ile taṭyîb itdiler.[435] Tarîḫ-i sinîn tisᶜa ve ᶜişrîn ve ḫamsemieye (529/1134) ḳarîn oldukda Sulṭan Mesᶜûd-i Seçûkîden red-kerdân olan ümerâ dergâh-ı ḫalîfede taᶜyîn-i veżâif ile vaṣıl-ı rütbe-i ᶜulya olub bunların iġva ve ifsadiyle Sulṭan Mesᶜûd'a ḫalîfe ḫışm-nâk ve teʾdîbi içün taḥrîk-i liva-yı sima-simak eyledikde Sulṭan Mesᶜûd riᶜâyet-i ᶜarż-ı ḫilâfet idüb ḳarᶜa-endâz-ı muḳatele olmakda müterreddid iken ibrâm-ı ümerâ ile amâde-i ceng ve sitiz ve muḳabele-i ḫalîfeye sevḳ-i kemiyyet-i ṣarṣar-ḫîz idüb teḳabül-i ferîḳayn ve teṣâdüm-i fieteynde leşker-i ḫalîfe firara vażᶜ-ı ḳadem ancak ḫalîfe ve ḫaṣları maḳam-ı ṣebatde rasiḫ-dem oldukları baᶜiṣ-i taḥayyür-i Mesᶜûd olub hemandem ḫalîfe ve ḫaṣların iḥżar ve ḥıfẓlarına dîde-banlar ḳarar virdikden soñra kendüsi Azerbaycan ṭarafında refᶜ-i liva-i ᶜişyan iden biraderzâdesi Davud Bin Maḥmud Melikşah'ıñ kû-şimaline imâle-i ᶜinan idüb menzil-i Merağ'a maḍrab-ḫiyâm-kerdun-i ḳiyâm oldukda ṭaraf-ı ḫalîfeden be-her sal Sulṭan Mesᶜûd'un ḫazînesine bir meblaġ zerr-i ḫaliṣe'l-ᶜayar muḳarrer ve fîmâ-baᶜd ḫane-nîşin olub farîġ-i techîz-i ᶜasker ve terk-i seyr u sefer itmek üzere ḫalîfe ṭarafından muṣalaḥaya raġbet olunmağın Sulṭan Mesᶜud dahi ḳibâle-i ṣulḥi imza-yı rıża ile muḥarrer ve Müsterşid Bağdad'a gönderilmek muḳarrer iken müvekkilân-ı muḥafaẓa-i Müsterşid ġaflet itmeleriyle ol- (46b) aralıkda bulunan ṭâife-i bağiye-i melâḥide fırṣat bulub sal-i tisᶜa ve ᶜişrîn ve ḫamsemiede (529/1134) Müsterşid'i şehâdet ile misâfiri saray-ı sermedî itdiler.

---

[435] A: baᶜżı ḳavilde baᶜde't-teʾdîb ḫaṭırların nice nevaziş ile taṭyîb itdiler eksik

Rivâyet-i âḫerîde ḫalîfeniñ[436] bu ḥali Sulṭan-ı Ḫorasân Sencer'in maʿlûmı oldukda ḫalîfenin dest-zede-i yaġma olan emvâli girû red ve Mesʿûd bu kâr-ı nâ-ṣavabda iẓhar-ı nedâmet gösterib zânu-zen-i ḫâk-i maʿẕeret olmak babında tevbîḫ-i şedîd ile nâme-i ekîdi vârid olmağla ḫavf-i Sencer'den egerçi irtikâb itdügi kâr-ı nâ ṣavab Mesʿûd'i şermaser ve ʿammî Sulṭan Sencer fermâniyle rûy-mâl-i ḫâk-i iʿtiẕar olub Müsterşid'i dârü'l-ḫilâfeye iʿadeye[437] ḳarar virmiş idi. Lâkin ḥükm-ı taḳdîr ḫilâfgir-i tedbîr olmağın ṭâife-i melâḥide hucûm ve ḫalîfeyi dâire-i zindegâniden maʿdûm itdiler.

Rivâyet-i digerde taʿlîm-i Mesʿûd ile mefḳûd oldı. Velâkin girû ḳatilleri ḳetîl ve taʿziyesinde kemâl-i zârî ve ʿavîl idüb naʿşleri Merġabe'ye naḳl ve bir medresede mütevâri-i perde-ḫâk-i pâk oldı. Müddet-i ḫilâfetleri onyedi sene yedi ay ve sinîn-i ḥayatları kırkdört sal olmuşdur.

30.ḪİLÂFET-İ ER-RAŞİD BİLLAH EBÜ'L-CAFER EL-MANṢÛR BİN MÜSTERŞİD

Çün Müsterşid-i maẓlum dâire-i hestîden maʿdum oldı. Erbâb-ı ḥal ve ʿaḳd-i Baġdadiyân müsaʿadesiyle veliʿahdi ve ferzend-i bülendi olan Raşid taḫt-ı ḫilâfete ṣaʿid olub ancak Sulṭan Mesʿûd'un Baġdad'a gönderdügi emîr ve etbaʿî ṣabit-ḳadem-i imtinaʿ olub Müsterşid ile Mesʿûd'un muṣalaḥasında ḳarar virilen meblaġa Raşid dahi iḳrar itmek içün mabeynde ateş-i saman-sûz-ı cidâl iştiʿâl buldı. Bilâḫare yek cihet-i ʿamme-i Baġdadiyân ile elli binden mütecaviz Mesʿûdiler şehirden dûr ve nefy ile maḫhûr olundılar. Bu eyyâmda ʿİmadüddîn Zengî Mûṣul'dan ve Davud[438] Melikşah Aẕerbaycan'dan Baġdad'a bal-küşâ-yı vuṣûl olub ḫalîfe ile ittifaḳ ve aḫẕ-i ṣeʾr-i[439] valid-i macidleri babında bend-i rişte-i[440] ʿahd ve miṣaḳ itdükleri Mesʿûd'un küş-i güẕârı olmağla taḥrîk-i ḳadem[441] ve ḳaża-yı mübrem gibi Kürd-i ekred-i Baġdad'a naṣb-ı ḫaym idüb iki ay muḥâṣara müşacereden soñra Baġdad'a duḫûl ve müttekâ-yı istiḳlâle dest-endâz[442]-ı vuṣûl oldı. Eṣnâ-yı sitîzde ḫalife Atabeg Zengî

---

[436] B: bu ḥali Sulṭan-ı Ḫorasan Sencer'iñ maʿlûmı oldukda ḫalîfeniñ eksik
[437] B: iʿâdeye eksik
[438] B: İbn-i Maḥmud fazla
[439] B: ṣeʾr
[440] B: rabıṭa
[441] B: ve ḳaża-yı mübrem gibi Kürd-i ekred-i Baġdad'a naṣb-ı ḫiyâm idüb iki ay muḥâṣara ve müşacereden soñra eksik
[442] B: zanuzen

ile Mûṣul ṭarafına Davud[443] Melikşah Azerbaycan semtine (47a) râh-ı nev-red-girîz oldılar. Kürsî-i ḫilâfet ḫâli kalmağla sene selâsîn ve ḫamsemiede (530/1135) Muḳtefi Li-Emrillah kenc-i inzivadan ḫurûc ve süllem-i ḫilâfete ᶜurûc eyledi. Raşid Mûṣul'da Zengî'ye vedaᶜ ve Davud Melikşah ṭarafına tevcîh-i ᶜinan-i israᶜ idüb mezbûrun müẓâheretiyle Bağdad'a ricᶜat itmek fikrinde olduğu kûş-zed-i Mesᶜûd olmağın tekrar vefret-i leşker ile ol-ṭarafa raḫş-rân-ı ᶜazîmet olduğı Raşid ve Davud'a baᶜiṯ-i iṣṭırab olub ᶜadem-i muḳavemet ile Ḫuzistân ṭarafına ᶜaṭf-i ᶜinân-şitâb itdiler. Sene işneteyn ve selâsîn ve ḫamsemie (532/1137) ḥudûdunda Raşid ve Davud tekrar ḳaṣd-ı Mesᶜûd ile İṣfahan ṭarafına leşker-keş olduklarında melâḥide-i kem-fırṣat bir nevᶜle ḫalîfeye reh-yâb olub ol-ġarîbü'd-diyare şerbet-i şehâdet işrab itdirdiler. Baᶜżı rivâyetde kendü ḫuddam-i nemk- beḥramleri elinden curᶜa-keş-i keᵓs-i yeᵓs olub müddet-i ḫilâfetleri bir sene ve sinîn-i ḥayatları otuzbir sal olmuşdur.

31.ḪİLÂFET-İ EL-MUḲTEFİ Lİ-EMRİLLAH EBÜ'L-ᶜABDULLAH MUḤAMMED BİN EL-MÜSTAẒHİR

Çün Raşid Bağdad'dan câi ve mesned-i ḫilâfet-i ḫalîfeden ḫâli oldı. Mesᶜûd'un taḥrîkiyle Raşid nice meᶜayib ile müttehem ve baᶜżı ᶜulema dahi ḫilâfete ᶜadem-i liyâḳatleri babında taḥrîk-i ḳalem idüb Muḳtefi serîr-i ḫilâfete vażᶜ-ı ḳadem eyledi.

Eḫyarden iḫbardır ki ᶜunvân-ı ḳibâle-i ḫilâfet nâm-ı Muḳtefi ile zer-nişan olmazdan altı gün muḳaddem ᶜalem-i ruyada Sulṭan-kişver-i ᶜAcem ve ᶜArab Sehsuvâr-i ḫayl-i rüsul-i ebṭaḥi-laḳab Ḫatemü'l-Enbiya Muḥammedü'l-Muṣṭafa ᶜAleyhi mine'ṣ-ṣalah ezkâha ve mine's-selâm enmâha Ḥażretleri Muḳtefi'ye tevcîh-i ḫiṭab idüb "ya Muḥammed ᶜanḳarîb menşûr-u ḫilâfet ismiñe imla olunur. Sulûk-ı sünen-i müsteṣḥanede baña iḳtifa eyle deyu buyurulmağın bu taḳrîb ile Muḳtefi telḳîb olundı. Dârü'l-ḫilâfeniñ yevmiye maṣrafı defter ve taᶜyîn içün Sulṭan Mesᶜûd ḫużûr-ı ḫalîfeye âdem gönderüb istiḫbar eyledükde yevmiye levâzım-ı naḳline evvela kırk reᵓs ester lazımdır deyu redd-i cevab olunmağın Mesᶜûd istikṣâr idüb itdügi kâr-ı nâ-ṣavabda nedâmet işᶜar eyledi. Bir müddet bu uslûb üzere güẕerân idüb tarîḫ sebᶜa ve erbaᶜîn ve ḫamsemieye (547/1152) ḳarîn oldukda Sulṭan Mesᶜûd dâire-i hestîden mefḳûd olub bunuñ (48a) fevtiyle Selçûkîyâna iṣabet iden żaᶜf-ı devlet ḫulefâya baᶜiṯ-i ḳuvvet olub baᶜdehu Sulṭan namıyla Bağdad'da olanlar ḫulefa dergâhını iᶜzaz ile

[443] B: Bin Maḥmud fazla

secde-gâh-ı rûy-i niyâz idüb dârü'l-ḫilâfede bâbü't-tevbe öñünden murûr itdikce piyâde olub şifah-ı tebcîl-i birle ᶜatebeyi taḳbîl ider oldılar. Zîb ve zeyn-i ḫulefâ-yı ᶜAbbasiye olan ḳaḍîb ve Bürde-i Şerîfe-i Nebeviyye ᶜAla Ṣaḥibiha Efżalü't-Taḥiyye muḳaddema keremiyyet hengâme-i Müsterşid'de Sencer eline düşüb bir taḳrîb ile ḥâla yed-i istiḥḳaḳ-ı Muḳtefi'ye vaṣıl olduğundan Baġdadiyân nevâzişdâr-ı şukrân olub fevḳa'l-ġaye şâdumân olmuşlardır. Sulṭan Muḥammed Bin Maḥmud Melikşah Baġdad'a âdem gönderüb ḳaᶜide-i âbâ ve ecdâdleri üzere nâmı ḫuṭbede yâd olunmak istidᶜa itdikde ricaleri imża-yı ḳabûl ile mumżi olunmamağın ol-ᶜinad ile Baġdad'ı pâ-zede-i leşker-i merrîḫ-intiḳam ve nice eyyâm mabeyninde ceng ve cidâl iltiḥâm bulub ᶜaḳibet semt-i ᶜIraḳ-ı ᶜAcemde baᶜżı fitne ẓuhûr idüb iḫtimal-i ḫalel mülâḥaẓasiyle Sulṭan Muḥammed muḥarebeden feraġat itdiklerinden ġayri ittifaḳ-ı ehl-i Baġdad ile mezbûr ibᶜad ve vaṣl-i şahid-i meramdan bî-murâd ᶜavdet itdi. Bu eyyâmda neᶜûẕu billah vebâ-yı ᶜaẓîm ẓuhûr ve enfas-ı müteᶜaddîde ol-maᶜber-i belâdan ᶜubûr itdi. Ḫalîfe-i müşârün-ileyh beyt-i ᶜatîḳa bir bâb-ı cedîd terṣîᶜ itdirib maḥalline irsal ve bâb-ı evveli kendüye[444] ṣandûḳ-i tabût-i âher-ḥal itdürdükden soñra sene ḫamse ve ḫamsîn ve ḫamsemie (555/1160) ḥudûdunda tâbût-ı maᶜhûd ile raḥat-gâh-ı leḥdde münteẓır-ı rûz[445]-i mevᶜûd olub müddet-i ḫilâfeti yigirmidört sene üç ay ve eyyâm-ı ḥayatları altmışüç sene olmuşdur. Ẕuhûr-ı Deyâlimeden berû gülẕâr-ı Ḫilâfet-i ᶜAbbasiyân istilâ-yı ġübar-i aġyâr ile bî-revnaḳ iken baḫt-ı bülend-i Muḳtefi ile iṭâle-i dest-i ecânib ve ġayri kütâh olub ol-eyyâmdan berû serîr-i serverîde iclâl ile Muḳtefi ḳadar istiḳlâl bulmuş yokdur.

32.ḪİLÂFET-İ MÜSTENCİD BİLLAH EBÜ'L-MÜẔAFFER YUSUF BİN MUḤAMMED EL-MUḲTEFİ

Çün Muḳtefi sera-pürde-i ġabrada muḫtefi oldı. Veliᶜahdi ve ferzend-i bülendi Müstencid baḫt-ı mesᶜûd ile süllem-i ḫilâfete ṣuᶜûd eyledi. Besṭ-i bisaṭ-i ᶜadl ve dâd ve izâle-i köhne-palas-ı ẓulm ve fesad idüb reᶜâya ve berâya maᶜdelet ve naşfetleri ile dılşâd ve ehl-i seᶜayet ve şeḳaveti dergâhından ibᶜad eyledi.

Taḥrîr-i ḥarîr-i tevârîḫdir ki ezâ-yı nası ᶜadet iden Berîd'i Nejad'ı ḥabs itmiş iken iṭlâḳı içün onbin altun ᶜarż olundukda vasıṭa olan cahile saña onbiñ altun vireyim bir böyle müeẕẕîden dahi baña ḫaber vir ki ᶜibâd ve bilâdi böyle bed-nihâdleriñ dâm-ı fitnelerinden

[444] B:ṣanduḳ-ı tabut-ı ḫer-ḥal itdürdükden soñra sene ḫamse ve ḫamsîn ve ḫamsemie ḥudûdunda eksik

âzâd ideyim deyü cevab virmişler. İbtidâ-yı culûslerinde biraderleri Eb-u ᶜAli emr-i ḫilâfete seza görülmek içün valideleri erkân-ı devlete rüşvet-i mâliye ve menâṣıb-ı ᶜaliyye vaᶜd idüb baᶜżı ümerâ ile ittifaḳ ve şedd-i ḥabl-i ᶜahd ve miṣaḳ itdikleri ḳarᶜ-ı semî-i Müstencid itmekle valide ve veled giriftâr-ı zindan-ı bela olub civâri vesaṭatiyle küşte-i ḥayatları Dicle'de ġarîḳ-i baḥr-i fena oldı.

Bu eyyâm ḫilâlinde ᶜİraḳ ve ᶜArab ve ᶜAcem'de ve Bilâd-ı Şam ve Cezîr'de bir mertebe zelzele ile aḳṭar-ı ᶜarż mütezelzil oldı ki ekṣer bilâd müşerref-i inhidâm ve âhâlisi ṣaḥralarda naṣb-ı ḫiyâm ile ârâm itdiler Tarîḫ-i sînîn ve şuhûr sene sitte ve sittîn ve ḫamsemie (566/1170) ḥudûduna ᶜubûr itdikde Müstencid târik-i dar-ı ġurûr olub müddet-i ḫilâfetleri onbir sene ve eyyâm-ı ḥayatları ellialtı sal olmuşdur.[446]

Zaman-ı ḫilâfetlerinde Şeyḫ-i Rabbânî mürşid-i ṣamedânî ᶜAbdulḳadir-i Cîlânî Ḳuddise Sırruhu mülk-i fenadan ṣafa-i ṣafa-efzâ-yı beḳaya müteveccih oldı. Tarîḫ-i velâdetleri ᶜaşḳ ve sal-i intiḳalleri kemâl-i ᶜaşḳ olduğı ittifaḳiyât-ı ġarîbedendir.

33.ḪİLÂFET-İ EL-MÜSTEŻÎ Bİ-NURİLLAH ḤASAN BİN MÜSTENCİD

Çün âfitâb-ı devlet-i Müstencid ufûl ile gurûba nuzûl eyledi. Ḳabûl-i bîʿat-i ᶜam ile kevkeb-i ṭaliᶜ Müsteżî Bi-Nûrillah evc-i burc-i ḫilâfete duḫûl idüb biñ ᶜaded ḫilᶜat-i faḫire ile erkân-ı devletin müfteḫir ve beşt-ı dest-i sehâvet-güster itmekle bunların culus-ı meymenet-meᵓnuslerinden ᶜamme-i enâm ḫoş-kâm oldı. Dergâh-ı hilâfet-penâhilerinde emîrü'l-ümera olan Ḳuṭbeddîn Ḳaymar-ı bed-ḳumar ḥal ve ᶜaḳd-i umûra kimesneyi müdâḫale itdirmeyüb ber-her-ḥal umûr-ı ᶜalem kendüye müsellem ve ḫalîfe mabeynde ke'l-ᶜadem idi. Bu esnada ḫavaṣṣ-ı ḫalîfeden Ẕahirüddîn ᶜAṭṭar'a Ḳaymar rencîde-ḫaṭır olub keşmekeş-i ḍarb ve ḳahr ile iḫżarı içün âdemler işdâr itmekle Ẕahîrüddîn dârü'l-ḫilâfeye firar ve saye-i ḫilâfet-penâhiyi pışt ve penâh eyledi. Ol-ᶜadâvet ile Ḳaymar Ẕahîrüddîn'iñ ḫanesin târâc ve yaġma (48b) ve ittifaḳ-ı ümerâ ile dârü'l-ḫilâfeye taḥrîk-i pa itdikde seyr ve temâşa içün pîş ve püslerine ecnâs-ı mûḫtelife-i nas düşüb dârü'l-ḫilâfeye ḳarîb olduklarında ġavġa-yı nefîr-i ᶜam ḫalîfeyi bi-ârâm itmekle heman bir tedbir-i dilberîn ile ḫalîfeye bi'n-nefs balâ-yı saraydan halâyıḳa tevcîh-i nida idüb "Ḳaymar'ın başı benim ve malı size mubaḥdır" dimekle fermân-ı ḫalîfe

---

[445] A: yevm

[446] A: Fevt-i Ḥażret-i Şeyḫ ᶜAbdulḳadir-i Cilânî Ḳuddise Sırrahu fazla

küş-i ġüẕâr-ı ᶜavam olduġı gibi Ḳaymar'ın ḫanesine daᶜvet ve cümle mal ve erzaḳ iṭlaḳ olunur eşyasın dest-i berd-i sîlâb yaġma idüb nice geda ol-günde ḥavace-i bender-gâh-ı ġına oldı.

Mervîdir ki Ḳaymarıñ[447] sarayında olan ḫelada bir zencîr-i ṭûla aviḫte olunmuş idi ki ḳaża-yı ḥacetden sonra vaḳt-i ḳiyâmda ol-zencire mütemessik olurlar idi. Ve misk-i ᶜanber ile memlu ṭuladan bir zarf var idi ki duḫûl-i ḫelada fevâyiḥ-i revâyiḥ-i ṭayyibe meşami müaṭṭıra ider idi. Bir rınd ḥarifden edâ-yı ẓarîfdir ki mezbûr saray-ı Ḳaymar'da beş kîse altuna ẓafer bulur. Lâkin ṭarîḳ üzere levendan-ı bî-eman ᶜaceze elinde gördükleri eşya-yı faḫireyi ḥarâmîden ḥarâmiye ḥalaldir deyu elemleri ile rınd-faḳir bu uslubda bir tedbîr-i dı'l-peẕîr ider ki kîseleri bir şurba kazğanına ilḳa ve balâ-yı serrîne getürüb bugün bu şurba ile ehl ve ᶜiyalim malik-i mülk ve ġınadır."Ṣavulsun baña seng-i rah olanlar rehgüẕârımdan" diyerek meyân-ı levendandan saḥil-i selâmete reha bulmuş. Ḳaymar dahi biñ bela firar ve eṣnâ-yı ṭarîḳde rundegân-ı ser-menzil-i ᶜadem ile ᶜazim-i dâr-ı ḳarar olub küfrân-ı niᶜmet şeâmetine giriftâr oldı. Tarîḫ-i ḫamse ve sebᶜîn ve ḫamsemieye (575/1179) ḥudûdunda Müsteżi Bi-Nûrillah'ın dahi kârbân-ı emegi dest-zede-i rehzen-i ecel olub ḥilye-i seḫa ve kerem ile âraste ve zuyur-ı ᶜadl ve dâd ile pîrâste olmağla "ᶜaşe ḥamîden ve mâte saᶜîden"[448] medlûli maṣadaḳ-i efᶜal ve kâşif-i ḥalleri idi deyu naḳl olunur. Eyyâm-ı ḥukûmet ve hengâm-ı ḫilâfetlerinde yaᶜnî sal-i tisᶜa ve sittîn ve ḫamsemiede (569/1173) Ser-nâme-i defter-i Selâṭîn-i Eyyûbiye olan Ṣalaḥaddîn Yusuf Bin Eyyûb Bin Şadî[449] Mıṣır'da Ḫatime-i nâme-i Faṭimiyyûn ᶜAḍud Li-Dînillah'ıñ vezîri iken tarîḫ-i merḳûmda ᶜAdud ecel-i müsemma ile târik-i dâr-ı fena olmağın Ṣalaḥaddîn istiḳlâl üzere serîr-i salṭanata ḳarîn olub Mıṣır'da Salṭanat-ı Faṭimiyyun encâm (49a) ve devletleri ile Eyyûbîler ḫoş-kâm oldılar. Sene iṣneteyn ve ṣemânîn ve ḫamsemie (582/1186) ḥudûdunda sell-i seyf-i ġaza-yı ġarra ile aḳṣâ-yı meramı olan Ṭabariye teshîrine sevḳ-i semend ve ilḳa-yı kemend idüb küffar-ı bed-kerdâr ile ḳarᶜa-zen-i ceng ve peykâr oldukda ᶜavn-i Ḥażret-i Rabbü'l-ᶜİzze ḳuvvet-efzâ-yı bazu-yi himmetleri olub küffâr-ı bed-güher ṣadme-i kahramanileri ile zîr u zeber olmağın ḳala-yı Ṭaberiye'yi baᶜdehu ᶜAkka ve Naṣıra ve Ṣuġûriye ve Ḳayṣariye ve Nablus ve Ṣayda ve Beyrût ve Cebel ve ᶜAsḳalan ve Remle ve Darum ve Ġazze ve Antakya'yı ṣulḥan ve ġunuvveten teshîr ve maḥall-i ârâm-ı ehl-i İslâm itdükden soñra nice zamandan berû giriftâr-ı ceng-i fırenk olan Ḳudüs-i Şerîf ṭarafına mütevekkilen ᶜalellah sevḳ-i eşheb-i şihâb-iştibah yigirmi gün naṣb-i kârgah âşub ve

---

[447] B: Ḳaymar eksik

[448] Hamdederek yaşadı mesᶜûd olarak vefat etti.

[449] B: ve ṭâife-i meẕkûre Kürdiyyü'l-aṣl olub fazla

muḥarebeden soñra iḳtiża-yı vaḳt ile ḫalḳa-cenbân-ı der[450]-ı emân olan melâᶜîne ḫaṭṭü'l-eman virülüb toksanbir seneden berû zebûn-ı dest-i müşrikîn olan maḳam-ı muḥterem dest-i istiḥḳaḳ-ı müslimîne müsellem oldı. Ṣalaḥaddîn Pâdişâh-ı pür-iḳbâl olub Nureddîn Maḥmud fevtinden soñra Şam ve Ḥaleb diyarına dahi sâye-endâz-ı iclâl olub yigirmi sene salṭanat ve elli yedi sal ᶜömür ile dâr-ı beḳaya intiḳal itdiler.

33.1.Melik El-ᶜAzîz ᶜİmadüddîn

Pederi Ṣalaḥaddîn Yusuf riḥlet-i ḫuld-berrîn itdikde[451] Melik El-ᶜAzîz mesned-i salṭanata ittikâ idüb beş sene on ay salṭanatdan soñra yigirmisekiz yaşında Mışır'da raḫt-keş-i dâr-ı aḫiret olub Ḥażret-i İmam-ı Şafiᶜî ᶜAleyhi'r-raḥme ḳurbünde münteẓır-ı Raḥmet-i Rabbü'l-ᶜİzzet oldı.

33.2.Muḥammed El-Manṣûr Bin Melik El-ᶜAzîz ᶜİmadüddîn

Pederi fevtinden sonra on yaşında iken ittifaḳ-ı ümerâ ile mesned-i Salṭanat-ı Mışır üzere taḫrîk-i pa idüb sekiz aydan sonra ḫalᶜ olunmağla ᶜamûsi El-Melik ᶜAdil Seyfeddîn Bin Eyyûb Bin Şadî baḫt-ı şuᶜûd ile taḫt-ı salṭanata şuᶜûd idüb tokuz sene salṭanat ile münteḳil-i dâr-ı aḫiret oldı.

33.3.Melik El-Kâmil Naṣirüddîn

Pederi Melik El-ᶜAdil'den soñra malik-i mülk-i Mışriyye oldı. Evâil-i culûsunda Dimyaṭ ceng-i firenge giriftâr olub bir seneden soñra yine maḳarr-ı İslâm-ı ḫayr-encâm oldı. Merḳûm yigirmi sene (49b) salṭanat ve altmış sal ᶜömür ile sakin-i maḥalle-i ḫamuşan oldı.

33.4.El-Melikü'l-ᶜAdilü'ṣ-Ṣaġîr Eb-u Bekir

Mesned-i salṭanata ittikâ idüb iki seneden sonra birader-i ekberi El-Melik Eṣ-Ṣaliḥ Ḥışn-ı keyfa'dan gelüb mezbûri giriftâr-ı zindân ve yerine sulṭan oldı. Ol-daḫi on sene Pâdişâh olub visâde-i leḥde ser-nihâde oldukda oğlı El-Melikü'l-ᶜaẓîm namına Salṭanat-ı Mışır terḳîm olunub atası kulları kendüsiyle ᶜadavet üzere olmağla hucûm ve sene ṣemân ve

---

[450] A,B: dâr
[451] A: itdikden soñra

erbaᶜîn ve sittemie (648/1250) ḥudûdunda dâire-i zindegâniden maᶜdûm itdiler. El-Melikü'l-ᶜaẓîm bâde-nûş-i şehâdet oldukda validesi Ümmü'l-Ḫalîl Şeceretü'd-der ittifaḳ-ı ümerâ ile Melik-i mülk-i Mışır olub üç aydan soñra iḫtiyariyle ferâġat itmekle El-Melikü'l-Eşref Sulṭan Musa Bin Yusuf Bin El-Melik El-Kâmil mâlik-i mülk[452]-i Mışır olub mezbûre Türkman'dan ᶜİzzeddîn Aybek Atabeg olub sene tisᶜa ve erbaᶜîn ve sittemiede (649/1251) Melikü'l-Eşref dahi ḫalᶜ ve merḳûm Aybek mütaṣarrıf-ı salṭanat olub bunun ḫalᶜiyle Salṭanat-ı Eyyûbiye Mışırda pâyan ve Ḥukûmet-i Mışır Etrâke intiḳal eyledi.

34.ḪİLÂFET-İ NAṢİR Lİ-DÎNİLLAH EBÜ'L-ᶜABBAS AḤMED BİN ḤASAN EL-MÜSTEŻÎ EL-ᶜABBAS

Çün Müsteżi ᶜazm-i saray-ı sermedi itdi. Ḳubâ-yı dibâ-yı ḫilâfet ḳamet-i Naṣır'a pûşan ve balâ-yı dûşine ḫilᶜat-i cinân olub Baġdad'da maḥzûn-i ḫam-ı ḫarâb-âbâd-ı ehl-i fesad olan ḫamr-i rîzan ve meyḫavarleri vâdî-i ḥirmanda devân itdirüb emr-i maᶜrûf ve nehy-i münker ile mehâbet-güster olmağla eṭraf ve eknâfdan ehl-i murâd ᶜazim-i Baġdad olub eyyâm-ı ḫilâfetlerinde ḫaṭṭ-ı Darü's-selâm ṭarâvet-i taze ile maḥbûbü'l-ḳulûb-ı ḫaṣ ve ᶜam oldı. Müşârün-ileyh ᶜaṭârid-i fiṭnat-ı behrâm-ı şecâᶜat ṣaḥib-i faẓl ve daniş-i yegâne-i âferîneş olub leyl ve nehar maḥallât-ı Baġdad'da güẕâr ve taṣḥîḥ-i mizac-ı mulûk-i ᶜammeye beẕl-i iḳtidâr itdügünden ġayri eṭraf-ı bilâd ve maḥallata muḫfi cevâsîs işdâr ve ḳalem-rev-i ḥukûmetiniñ[453] cüzᵓî ve küllîsinden istiḫbâr ve siyaset ile manẓûme-i mülke niẓam-ı tam virmiş idi. Ve şehr-i Baġdad'ı nice dârü'ż-żiyafe ve mesâcid ile tezyîn ve ġayret-i ḫuld-berrîn idüb ṭaraf-ı ġarbîde icad itdügi ribaṭ-ı ġarîb-inbisaṭ resîde-i ser-menzil-i itmâm oldukda bir gûne żiyâfet-i ᶜam itdi ki yalñız onbeş (50a) biñ reᵓs kusufuna ve otuzbiñ mâkiyân maṭbaḫlarında maṣrûf elvân[454]-ı eṭᶜime ve büryân oldı. Ol-eyyâmda Baġdad'da mesken-i bî-minnet olan Medrese-i Niẓamiyyede baᶜżı cühhal alûde-i fısḳ ve vebâl oldukları küş-zed-i ḫalîfe olmağın cümlesin iḫrac ile derbeder ve medrese'i iṣṭabl-ı ḫar ve ester itmekle ᶜalem-i rüyâda Ḥażret-i Resûl-i Muᶜalla-Elḳab Cenâbların müşahede ve ṣaḥib-i Medrese Niẓâmülmülk-i Ṭûsî'yi daḫi ḫidmet-i mülâzemetlerinde istâde görüb merâsim-ı selâmı taḳdîm itdikden soñra ṭaraf-ı Nubuvvet-penâhiden iltifat olunmayub iᶜraż olunmağla Naṣır

[452] B: mülk eksik
[453] B: ḥareket fazla
[454] B: elvan eksik

Ḳadem-i Muᶜaẓẓam Nebiyy-i Ekrem'e rûbal ve cürmün suâl itdi. Ḥażret-i Nebiyy-i Beşîr Niẓâmülmülk ṭarafına müşîr olmağla Naṣır dahi Niẓâmülmülk'den baᶜiṣin istifsar eyledikde vaḳᶜa-yı medreseyi ᶜitâb itmekle sabıḳı üzere ibḳa ve bir kütübḫâne dahi müceddeden bina itmekle nezr ile maᶜzeret-ḫavah olub Niẓâmülmülk'i irżadan soñra dest-bûs-i Faḫr-i ᶜAlem ile müşerref-meᵓnûs olub bî-dâr oldı. Der-saᶜat âdemler israᶜ ve medreseyi envaᶜ-i taṭhîr ve tezyîn ile nüzhetgâh-ı cennet iştibah idüb ṭalebe füḳarasın girû yerlerine iskân ve müceddeden bir kütübḫâne-i bülend-ᶜunvan bünyân eyledi.

Tarîḫ-i sînîn erbaᶜa ᶜaşere ve sittemieye (614/1217) ḳarîn oldukda Ḫavarzemşah Sulṭan Muḥammed Ḳuṭbeddîn ecille-i sâdatdan Seyyid ᶜAlâü'l-mülk Termîdi'ye bᶜat ve üçyüzbiñ suvâr-ı nîze-dâr ile ṭaraf-ı Baġdad'a ᶜazîmet itdügi taḫdîş-i semᶜ-i ḫalîfe itmegin ḳudve-i erbâb-ı kerâmet-i meşîḫat-perveri Eş-Şeyḫ Şihabüddîn Suhreverdî Ḥażretleri ṭarîḳ-i risâlet ile gönderilüb vuṣullerinde Şeyh ḫayli taᶜb ve tereddüd ile meclîs-i Sulṭaniye duḫûl ve merâsim-i selâmı taḳdîm itdikde kemâl-i kibir ve naḫvetinden redd-i selâm itmeyüb ḳuᶜûda dahi mecaz olmadılar. Ancak Ḥażret-i Şeyḫ-i vâlâ- maḳam ḫalet-i ḳiyâmda Âl-i ᶜAbbas'ın necâbet ve fażîlet ve Naṣır'ın ṣena ve medîḥlerinde bir ḫuṭbe-i belîġa inşa itmekle Pâdişâh'a tercüme ve ifade olundukda rast söyler varub darü'l-ḫilâfelerine duḫulde ẕikr itdügi ṣıfat ile mevṣûf bir kimesne mesned-ârâ-yı ḫilâfet olmak muḳarrerdir. Amma Âl-i ᶜAbbas'a cefa idenler ḥaḳḳında beyan itdügi vaᶜîd girû (50b) kendülerine raciᶜdir. Zîra ekṣer-i Âl-i ᶜAbbas yine birbirinin ḫaẕrı ile zindanda mütevellid ve ekṣer girû anda visâde-i leḥde mütevessid olmuşlardır deyu redd-i cevab itmekle Ḥażret-i Şeyḫ nâ-murâd ᶜavdet-i Baġdad itdi. Sulṭan Muḥammed ḥudûd-ı Hemedan ve Ḥilvan'a vuṣûlunda Ḥikmet-i Rabbü'l-ᶜİzzet ile Baġdad'da refᶜ-i şiddet içün menzil-i meẕkûrda bir mertebe keṣret-i berf ve barana giriftâr olub ᶜavdet ile vaṣl-ı şahid-i meramdan maḥrûm oldılar. Tekrar tehiyye-i edevât-i sefer ve cemᶜ-i ᶜasker ile Baġdad'a ricᶜat itmek ṣadedinde iken ḥudûd-ı Kâṣġer'de leşker-i Cengiz ile vestîz itmegin inhizâm ile bir yerde ârâm idemeyüb Ḫorasân ve İṣfahan ve Gilân ve Mazenderân'i bir bir devr ᶜaḳibet Üsküne cezîresinde sukûn idüb anda eyyâm-ı ᶜömri encâm buldı. Sene iṣneteyn ve tisᶜîn ve ḫamsemiede (592/1196) ḫalîfe leşker arasına irsal ve kürsî-i memleket-i ᶜİraḳ-ı ᶜAcem olan İṣfahan ve Hemedan ve Ḳazvin ve Zebḫan'ı dest-i istilâ-yı Ḫavarzemiyândan ḫalaṣ eyledi. Ḫavarzemşah ᶜAlâeddîn Tekiş ḳaṣıd-i Darü's-Selâm ile Hemedan ṣaḥrasına naṣb-ı ḫiyâm itdikde bî-hengâm yigirmi gün ᶜale't-tevâli berf ve barân olmağın bu belâ-yı âsûmânîyi Âl-i ᶜAbbas'a taᶜarrüż sevdasında olduklarına ḥaml idüb ᶜinân-tâb-ı ricᶜat oldılar.

Tarîḫ-i sînîn işneteyn ve ᶜişrîn ve sittemieye (622/1225) ḳarîn oldukda Naṣır ḫalife dahi ᶜazm-i dâr-ı ḳarar-ı âḫer-kâr idüb müddet-i ḫilâfetleri kırkaltı sene ve müddet-i ḥayatları altmıştokuz sal olmuşdur. Egerçi her ḫuṣuṣda güzel ḥali var idi. Ancak israf-ı bî-meze ve ġaṣb-ı emvâl-ı eytam ile gülzâr-ı ḫilâfetleri ḫar-ı pür-âzâr-ı ẓulm ve taᶜaddîden ḫali degil idi deyu Camiᶜü's-Siyer'de taḥrîr-i ḥarîrî taḳrîrdir.

Ravżatü'l-Ebrar iḫbarı üzere Şiᶜî-meẕheb ve tend-meşreb olub Ḫavarzemşahdan ṣudûr iden muᶜâmeleden dılgîr ve Cengiz'e mektûb-i fitne-engîz yazub ol-ṭarafa ᶜinan-tâb olduklarına baᶜiṣ olmuşdur.

35.ḪİLÂFET-İ EẔ-ẒAHİR Bİ-EMRİLLAH EB-U NAṢR MUḤAMMED BİN EN-NAṢIR Lİ-DÎNİLLAH

Çün Naṣır Li-Dînillah ḳafile-i ᶜadem ile hem-rah oldı. Veliᶜahdi ve ferzend-i ercümendi Ẓahir elliiki yaşında taḫt-i ḫilâfet üzere ẓahir olub ekṣer eyyâm-ı ᶜömr-i nâzenînleri (51a) kenc-i zindanda hemdem-i âh u enîn olmağla baᶜde'l-ᶜaṣr dükkân-küşâ olan rençber ne ribḫ ile kâm-ver olur deyu iẓhâr-ı ġiben ider idi. ᶜAḳıl ve dindâr ᶜadil ve hûşdâr reᶜâyaya raḥm ve şefḳat ile bedâyiᶜ ve meẓâlim defᶜine mehma-emken beẕl-i maᶜẕeret idüb ᶜÖmer Bin ᶜAbdülᶜazîz-i ṣânî olmağla ᶜAbbasîler'de ᶜadl ve inṣaf ile kendüye medânî olmamışdır. Pederi Naṣır'ın Baġdad maḥallatına taᶜyîn itdügi casusları refᶜ idüb ḫalḳın hetk-i estâr-ı esrâri ne çendan fâide-mend degildir. İṣlaḥ[455] ve hidâyet-i ᶜibâd ve Ḥażret-i Rabbü'l-İzzete[456] tefviż olunmak ensebdir deyu iᶜtiraf ider idi. Zaman-ı ḫilâfetlerinde seccade-nişîn-i Şerîᶜat-i Ġarra olan ḳaḍıya onbiñ dinar-ı kâmile'l-ᶜayar irsal idüb sebeb-i iflas ve deyn ile giriftâr-ı ġam-âbâd-ı zindan olan fuḳaranıñ deynin eda ve âzad itmegi teᵓkîd-i ekîd ider idi. Erkân-ı devletleri her-çend baᶜżı vacibü'l-ḳatl olanların izâlesine saᶜy itdiler ise "âḫer-i neharda dükkân açüb taᶜcîl-i ḳiyâm içün der-i dükkânda neşesteyim. Bu ḥalde olan kimesne ancak ᶜamel-i ḫayra küşeş itmek lazımdır" deyu ḳabûl itmeyüb ġammaz ve ehl-i süᶜayaya iltifat itmez idi. Ḥatta baᶜżı ġammaz raḳᶜa virdikce pîc ve tâb raḳᶜaya kütâyiş virmeyüb ḫalḳın ᶜuyûbuna vaḳıf olmak câiz ve münâsib degildir deyu ᶜandelib-i natıḳaları zemzeme-rîz-i râfet olur idi. Müddet-i ḫilâfetleri fikr-i pür işâbetleri üzere ancak tokuz ay olub tarîḫ-i ṣelâṣe ve ᶜişrîn ve sittemie (623/1226) ḥudûdunda ḳarîn-i raḥmet-i Raḥman ve mekîn-i ravża-ı cinân

[455] B: bilad fazla

olmuşlardır. Mütteḳi ve ᶜadil derviş-dıl olub muḳaṭaᶜat-ı gayr-i meşruᶜayı ibṭal ve ittiba-ı Sünen-i Seniyye-i Şerᶜî netice-i âmâl itmiş idi.ᶜAleyhi'r-raḥme.[457]

Zaman-ı ḫilâfetlerinde Ḥażret-i Şeyḫ Şihabeddîn Suhreverdî ᶜazim-i żiyâfethâne-i sermedî oldı.

36.ḪİLÂFET-İ EL-MUSTENṢIR BİLLAH MANṢÛR BİN MUḤAMMED EẒ-ẒAHİR

Çün Ẓahir sera-pürde-i ġabrada müstetir oldı. Ferzend-i firûzende aḫteri El-Müstanṣır Billah bîat-i ᶜam ile taḫt-ı ḫilâfetde ârâm itdi. Cemᶜiyyet-i ᶜamme dirhem ve dînar-efşân ve erkân-ı devlete ḫalᶜ-ı faḫîre iḥsan ve şüᶜara maẓhar-ı ṣalat-ı firavân olunub żiyafât-ı mevfûre ve ṣadaḳat-ı meşkûre ile celb-i ḳulûb-ı alem ve eyyâm-ı ᶜiydde meşâyiḫ ve eimme-i mesâcid ve erbâb-ı istiḥḳaḳı (51b) ḫoş-ḥal ve müsteġni-i sual itmekde ᶜalem idiler. Sene ḫamse ve ᶜişrîn ve sittemie (625/1228) Recebinde ḥâlâ Darü's-Selâm'da ser-cisr üzere kûh-âsâ vaḳiᶜ olan medrese-i muᶜallâyı yedi sene-i kâmilede bina ve kütübḫâne ve darü'l-ḳurra ve ᶜimâret ve darü'ş-şifa ve envaᶜ-ı kütüb-ı nefîse ve vaḳf müheyya idüb meẕâhib-i erbaᶜada çihar müderris ve her dersde altmış ṭâlib-i fehîm taᶜlîm olunmak üzere ḳarar virirdi. Ve fuḳara ṭalebeye evḳaf-ı mevfûre ile ḥelavât-ı şirîn-kâr ve eṭᶜime-i ḫoş-kevâr ve cemîᶜ-i mâ-yeḥtaclerini iḥżar itdirib mefatîḥ-i tevliyeteyn Müstaᶜṣım ḫalîfe zamanında vezir olan Eb-u Ṭalib Muḥammed ᶜAlḳami'ye teslim eyledi. Ve Baġdad'ın her ser-maḥallesinde birer darü'ż-żiyâfe icad ve ᶜamme-i ᶜalemi iṭᶜam-ı ṭaᶜam ile dılşâd idüb netîce-i kelâm ḫaṭṭa-i Dârü's-Selâm zaman-ı maᶜdelet-ḳarînlerinde numûne-numâ-yı ḫuld-berrîn olmuş idi. Taḥḳîḳa resîdedir ki leyle-i ᶜiyde ḳarîb ḫalîfe bâm-ı ḳaṣr üzere seyr-kenân iken suṭûḥ-ı fuḳara üzere neşr-i eṣvâb olunduğun müşahede idüb vezîrine bu ne eṣvâbdır deyu tevcîh-i ḫiṭab itmegin ᶜiyd içün fuḳara eṣvâbın şûbeyde ve neşr itmişler deyu redd-i cevabda Ḫalîfe-i Ḫatem-kîş ahâli-i Baġdad bu mertebe faḳîr ve dervîş ve dıl-riş olmuşlarmıdır ki rûz-i ᶜiydde eṣvâb-ı köhne ile iktifa iderler deyüb derḥal zerkerler iḥżar ve benâdiḳ-i ṭula yapdırüb kemân kerre ile menâzil-i ḫalḳa neṣar itdiler.

Eḫyardan iḫbardır ki bir gün Müstanṣır ḫavaṣṣından biriyle seyr-i ḫazâyin ve temâşa-yı defâyin iderken bir ḥavż-ı pür-ṭula üzere gelüb ilâhî baña ol-ḳadar ᶜömr kerem eyle ki bu

[456] A,B: Ḥażretlerine fazla

ḥavżı inᶜam-ı ᶜâlem idem didi. Hemdem olan müḳarrebleri küftâr-ı ḫalîfeden tebessüm-nâk olmağın Müstanṣır sebeb-i tebessümi sual itdikde cevabında bir gün Ẓahir ḫalîfe ile bu ḥavżın üzerine gelüb sehl-i naḳş ile görmekle yârab Ẓahire ol-ḳadar mühl vir ki bu ḥavżı ṭula ile lebâleb ide dimiş idi deyu iḫbar itdi. Miṣraᶜ

Bübîn tefâvüt-i reh ez-kücaset tâ be-kücaset[458]

Tarîḫ sal erbaᶜîn ve sittemieye (640/1242) ittiṣal itdikde Müstaẓhir târik-i dâr-ı şûr ve maḥmal-i bend-saray-ı surûr olub eyyâm-ı ḫilâfetleri onaltı sene iki ay ve zaman-ı ᶜömürleri ellibir sal dört mah olmuşdur. "El-veledu ᶜala serabeyhi"[459] validlerinin ḥüsn-i ḥalleri mirᵓat-i efᶜallerinde cilve-nüma ve eᶜmalinde eimme-i dîne iḳtifa itmişler idi.

37.ḪİLÂFET-İ EL-MUSTAᶜṢIM BİLLAH EB-U AḤMED ᶜABDULLAH BİN EL-MÜSTANṢIR BİLLAH

Çün Müstanṣır Billah runde-gân-ı ser-menzil-i ᶜadem ile hem-rah oldı. Veled-i ercümendleri Müstaᶜṣım mesned-i ḫilâfete vażᶜ-ı ḳadem eyledi. Müşârün-ileyhiñ silsile-i nesebleri otuzbeşinci ẓahr'da ḫayrü'n-nas Ḥażret-i ᶜAbbas'a müntehi olub otuzyedinci ḫalîfedir. Keṯret-i mal ve raḥat ve cevâhir ve tecemmüle nâil ve ḫuddam-ı müteᶜddid ve ṭanṭana ve ârâya mâil idi. Ehl-i âfâk bi'l-ittifaḳ şarḳan ve ġarben raḳabe-i bîᶜatlerin zuyûr-kerden-i iṭaᶜa idüb eṭraf-ı bilâd-ı İslâmiyede elsine-i ḫuṭaba nâm-ı nâmileri ile nağme-sera olub bunuñ bu mertebe iḳbâli ile devlet-i ᶜAbbasiyân bâliġ-i niṣâb-ı kemâl oldı. Sene iṯneteyn ve erbaᶜîn ve sittemie (642/1244) ḥudûdunda ṭuġyân-ı Dicle-i ᶜuẓma ile maḥallât-ı Bağdad ekṯer ḫarab ancak üç mescid meyân-ı abde manend-i ḥubab kaldı. Sene iḥda ve ḫamsîn ve sittemie (651/1253) ḥulûlunde Hulâgu-yi bed-ḫû İḳlim-i ᶜAcem'de sell-i seyf-i ateş-bar idüb reved-bâd-ı ḳulaᶜın zîr-i nekîn ve taḥrîk-i Naṣır-i Ṭûsî ile ṭaraf-ı Bağdad'a sevḳ-i leşker-i kibr ve kîn idüb ḳaża-yı mübrem gibi feża-yı[460] Bağdad'a ḍarb-ı ḫiyâm-ı bî-dâd itdikden soñra naṣb-ı mancınıḳ ile taẓyîḳ idüb bir heftede sekizyüzbiñ ḳadar müslümanı misâfir-i dâr-ı cinân ve baᶜżı ḳavilde kırk gün Bağdad'da ateş-i bilâ-şerâre bâr ve şimşîr-i ṣaᶜiḳa-kerdâr derkâr oldı. Ber-herḥal Müstaᶜṣım ḥıfẓ-ı namûs içün naḳd-i candan meᵓyûs olub dârü'l-ḫilâfeyi edevât-ı ḥıfẓ ile ḫirâset ve düşmene mehma-emken cevab virmede beẕl-i maḳderet itmek

---

[457] A,B: Fevt-i Eş-Şeyḫ Şehabeddîn Suḫreverdi ᶜAleyhirraḥme

[458] Yolların farklılığına bak nereden nereye kadar.

[459] Çocuk babasının yürüyüşü üzerinedir.

üzere iken müḳaddema mesken-i Şiʿiyân olan Maḥalle-i Kerḫ Müstaʿṣım emriyle dest-zede-i ġaret-i Sünniyyân olduğundan Vezîr-i Şiʿî İbn-i ʿAlḳamî ol-babda iżmar-ı ġayẓ itmegin aḫẕ-i intiḳam içün Müstaʿṣım'a ferîb-i ġarîb idüb meʾẕunen rica-yı ṣulḥ ile ordu-yu Hulâgu'ya çıküb kendü içün ḫaṭṭü'l-emân aldıkdan soñra duḫter-i Hulâgu Ḫan ferzend-i ḫalîfeye[461] ʿaḳd-i nikâḥ ile feṭḥ-i ebvâb-i ṣulḥ ve ṣalaḥ itmek ḥilesiyle Baġdad'a iʿâde ve ḫalîfeyi giriftâr-ı ḥibâle-i mekr ve ḥîle idüb eʿyân-ı Baġdad'ı ve Ḫalîfe'i taze-nihal-i baġ-ı şebâbet iki püser-i civan baḫtiyle müsellaḥ ordu-yu Hulâgu'ya pişkeş itdi. Hem-rah olan vüzerâ ve vükelâ yek-dest pâ-zede-i cunûd-ı merdûd-ı Moġol-ı ġavl (52b) olub ṣahba-yı şehâdet ile ḫaram-ı ḫiyâban-ı cinan itdikden soñra ḫalîfe dahi iki püser ile medhûş-i selâfe-i cam-ı şehâdet ve ʿazim-i sera-bostan-ı cennet oldılar. Şuʿarâ-yı vaḳtiñ ser-efrâzi Şeyḫ Saʿdî'n[462]in nadirelerindendir. Beyt

Asumanra ḥaḳ bud ger ḫûn bebâred ẕiber-zemîn
Ez-zevâl-i mülk-i Müstaʿṣım Emîrü'l-müʾminîn

Vezîr-i ḫâin ʿAlḳamî ṣûret-i ṣalaḥdan ibtidâ tevfîr-i vusʿ-i ḫazîne olur deyu otuzbeşbiñden mütecâviz ʿaskeriniñ ʿulûfelerin taḳlîl ve umûr-dîde vüzerâ ve vükelâ-yı ḫalîfeyi birer bahane ile taġrîb itdirdi. Beyt

Çün şûd-düşmen-i mülâyim-iḥtiyaṭ ez-dest medih
Mekr hâ der perde başed âb-i zir-gâh-ra[463]

medlûlünden ḫalîfe-i sade-dil ġafil olmağın âḫer-kâr bu girdabdan saḥil-i necata şitab eylemeyüb vezîr-i ḫiyânet-meâb ilḳasiyle mülkî ḫarab oldı.

Taḳrîr-i Tarîḫ-i Muṣliḥüddîn Larî dahi bu vecih üzere serrizde-i kilk-iḫtişar taḥrîr olmuşdu ki: Hulâgu-yi bed-ḫu Ṭaife-i Moġol ile teshîr-i ḳulaʿ-i melâḥide'ye meşġûl iken Müstaʿṣım ṭarafından imdadına teġâfül ve isʿâdına tekâsül olunmağla ġażab-ı Türkânelerine bahane olub ṭaraf-ı ḫalîfeye zehr-amiz eda ve ḳahr-engîz kelimâta müştemil name taḥrîr ve ḳaṣıdan-ı ʿadâvet-nişan taṣdîr idüb mefhûm-ı kitâb ʿitab mersumlerinde Baġdad'ı zîr u zîber ve ḳalʿasın ḫâke beraber idüb bi'n-nefs müteveccih-i dergâh-ı İlḫâni olursiz. Ya Süleyman Şah'ı tuḫaf-i Pâdişâhî ile irsal idersiz. Ve illa ʿimaret-i Baġdad ʿasakir-i pîşimâr-ı Tatar-ı ġavl-reftâr ile ḫarab ve serâbostan-ı behişt-âbâd ve lâne-i bûm ve ġurab olmak muḳarrerdir

---

[460] A,B: feżayı eksik
[461] B: tezvîc fazla
[462] Emîrülmüʾminîn Mustaʿsımın ölümü üzerine sema ve yerin kan ağlaması kendilerine bir vecibedir.

deyu ḫalîfe terhîb olunub elçiler ḫâk-i bûs-i dergâh-ı ḫilâfet ve kemâ-yenbaġî teblîġ-i risâlet ittiklerinden ṭaraf-ı Müstaʿṣımdan maġrûrane eda cevabları eẕa ve izdira olunduğundan ġayrî ricʿatlerinden şehir ve ṣaḥrada bulunan ʿavam-ı hevâm-ı Hulâgu'ya şitem-i nâfercâm ve elçilerin hedef-i siham-ı deşnam idüb bir mertebe istihza ve suḫriyye olundılar ki ceng-i ihânet-i Baġdadiyân vezîr ṭarafından taʿyîn olunan yasakçılar imdadıyla ancak taḫlîṣ-i girîbân idüb ṭaraf-ı Hulâgu'ya tevcih-i ʿinan-ı ʿazîmet itdiler. Ser-menzil-i merama vuṣûl yaʿni bârigâh-ı Hulâgu'ya duḫullerinde vaḳıʿ-ı ḥali mevḳif-i inhaya (53a) resîde ve sergüzeştlerin semṭ-i şikâyete keşîde itmeleriyle ateş-i kîn-i kânûn-ı ḫaṭır-ı Hulâgu'yı şuʿle-endâz ve ṣahba-yı naḫvet ṣabr ve sukûnun terk-taze idüb Tatar-ı Yeʾcüc ḫurûciyle derya gibi iżṭırab ve ṭaraf-ı Baġdad'a şitâb itdi. Çün ḥareket-i Moġol küş-zed-i ḫalîfe-i meġfûl oldı.Tedârüke kû-şeş fikrinde iken vezîr İbn-i ʿAlḳamî ḥâlâ selâṭîn-i cihân ve ḫavâḳin-i zaman cümle ḫuddam-ı dergâh-ı ḫilâfet-nişandır. Leşker-i Tatar'ı nisâ-i Baġdad istirdâde ḳadirdir deyu ḫalîfe-i süst-reʾyi bu güne nice mekr ve veġa ile iġfal idüb ümerâ-i umûr-dîde ve ʿasâkir-i ceng-âzmudelerin birer ḥidmet ile perîşan ve perâkende itdügün ḫufyeten Hulâgu'ya iʿlâm ve kendü ḫayır-ḫavah-ı dergâh-ı Hulâgu olduğun ifham eyledi. Velâkin ne çendan kelâmına iʿtimad olunmamağla tekrar ʿAbbasîlere olan ḫuṣûmet ve Hulâgu'ya olan muḥabbet ve iḫlaṣın serrizde-i ḳalem-i ḫabânet raḳam idüb ṭaraf-ı Baġdad'a refʿ-i livâ-ı ʿazîmetlerin rica eyledi. Sene ḫamse ve ḫamsîn ve sittemie (655/1257) Ramażanında Hulâgu Hemedân'a ahenk-i ʿazîmet idüb bir miḳdar ʿasker-i muḳaddem irsal kendüsi der-ʿaḳab tehiyye-i ceng ve cidâl ile Baġdad ṭarafına küşâyiş-i bâl istiʿcal eyledi. Çün bu ḫaber-i elem-âṣâr Baġdad'da intişar buldı. Her çend muḳarribân-ı dergâh bu ḥalden Müstaʿṣım'ı âgâh itdiler ise vezîriñ ḫilâf-ı inhasıyla ol-mest-i ṣaba-yı ġurûr hüşyar ve ḫavab-ı ġafletden bî-dâr olmadı. Taki ṭaliʿa-i sipah-i Hulâgu ṭaraf-ı Baġdad'a seyl-i peykerân gibi cûşan oldukları resîde-i küş-i bî-hûş-i ḫalîfe[464] oldı. Ol-zaman Feṭḥüddîn ve Mücahidüddîn onbin merd-i pür-haş ile mudafâza-i eʿdâya irsal idüb nevâḥi-i Cebel'de teṣâdüm-i cebeleyn ve teḳabül-i fieteyn ile nâire-i cidâl ve ateş-i ḳitâl iştiʿal buldı. Velâkin ol rûz-i ḳiyâmet-ḫîzde ġalib ve maġlûb ve salib ve maslûb na-maʿlûm olmağın herkes yerinde ḳarar ve ġamm-i ferda ile ḥayran-ı vadî-i efkâr iken hengâm-ı şebde Baġdadiyân maġlûb-i leşker-i ḫavab-ı ġaflet ve Ṭâife-i Tatar münteẓır-ı fırṣat

---

[463] Düşman mulâyemet gösterince sakın tedbiri elden bırakma. Çünkü hileler saman altında su yürütülür gibi yürür.

[464] B: Ḫalife eksik

olmağın ol-ḳurbde[465] olan nehr-i Fırat'ı müᶜasker-i Baġdadiyâna icra itmeleri ile cümle ġarîḳ-i ᶜumman-ı fena olub ancak üç nefer saḥil-i selâmete reha buldı.

Rivâyet-i ekṣer-i erbâb-ı dirâyetdir ki sene-i meẕkûrede Hulâgu-yı peleng-ḫu bî-şümar ᶜasâkir-i ceng-cu ile Yaᶜḳubiyye ṭarîḳinden pîrâmen-i Baġdad'ı meḫîm-gâh-ı cunûd-ı merdûd itdikde ḫalifenin istiḳbâle mecali olmamağla çar divar-i üstüvâr-i ḳalᶜaya taḥaṣṣün itdikde ve iki ay ṣabaḥdan revaḥa varınca bazar-ı kâr-zâra revac virilmekle ḫalâyıḳ-ı ᶜaẓîme ṭaᶜme-i ḥusam-ı ḫun-âşâm olub bilâḫare ġübar-i ᶜacz ve iżṭırar ve ḫayyat-ı Baġdadiyânda bedîdar olmağın nâçar ḫalîfe vezîr-i ḫiyânet-ḫuden bu müşkiliñ küşâyişine çâre-cu olunca ol-dahi "Ṭâife-i Tatar vech-i suhûlet ile ru-kerdân olmağa ne mecâl ve ne cunûd-ı mevcudımızın cevab virmek iḥtimali vardır. Baᶜde'l-yevm maṣlaḥat bu babda muṣalaḥadır. Feṯḥ-i ebvâb-ı Darü's-Selâm ve bî-tereddüd Hulâgu'ya iltiyâm ve ecnâs-ı hedeyâ ile teveddüd-i tam idüb dühter-i nâhid-i eḫterlerin ferzend-i Emîrü'l-müᵓminîn içün ḥibâle-i nikâḥa getürmekle binâ-yı ṣulḥa istiḥkâm viresin. Şayed bu ḥareket baᶜiṯ-i intiẓâm-ı mülk ve millet ola" deyu ṣûret-i ṣalaḥdan inha ve iżmar itdügi ᶜadâvetin icrasına bu vecih üzere reha buldı. Muᶜtaṣım ber-küşte-i devlet terk-i nizaᶜ ve muḫâṣamat ile sene site ve ḫamsin ve sittemie (4 Safer 656/10 Şubat 1258) Ṣaferinin dördünci günı rûz-i yekşembede iki ferzend-i ercümendi Eb-u Bekir ve ᶜAbdurraḥman ve baᶜżı ᶜAleviyân-ı Danişmendân ile Hulâgu ṭarafına taḥrîk-i ġilman itdi. Vuṣûlunde ḫalîfe ve oğulları ve üç nefer-i ḫadim meclis-i Hulâgu'ya ancak duḫûla mecal bulub baḳi sâdat ve eşraf ve eᶜyan pîşigâh-ı ḫaymede ser-gerdân kaldılar. Hulâgu ibtidâ ḫalîfeyi istiḳbâl ve ḥüsn-i muᶜâmele ile pür-seş-i ḥalden soñra Baġdad'a âdem gönderib erbâb-ı silâḥ bizimle refᶜ-i kifâḥ ve orduya bî-ḫavf ve heras tereddüd itmekle teşyîd-i erkân-ı ṣulḥ ve ṣalaḥ itsinler deyu tenbîh buyurulmaları murâd itmegin fermân-ı ḫalîfe ile erbâb-ı seyf cümle silaḥların ilḳa ve Ṭâife-i Moġol ile mütemezzic olmak babında şehirde münâdiler nida itmekle eᶜyân-ı ᶜAbbasiyyûn belki cümle ṭaife-i ᶜaskeri fevc fevc muᶜasker-i Hulâgu'ya varub iṭmînân-ı ḫaṭır ile seyrân iderken Ṭâife-i Tatar birden sell-i seyf-i pür-ḫayf ile orduda bulunan müslimîni sekrân-ı şerâb-ı şehâdet ve ġunûde-i mehd-i raḥat itdikden soñra ol-ṭâife-i bî-edeb ḳaṣd-ı bed ile Baġdad'a hucûm ve ḳatl-i (54a) ᶜam ve ġaret-i enâm bir mertebe iḳdam itdiler ki ḫûn-i küşte-gân-ı nâ-maḥṣûr ile âb-ı Dicle ḥukm-i ṭaharetden dûr olub ol-rûz-i ḳiyâmet-nişanda ḥaḳîḳat-ı zelzeletü's-saᶜah numâyân oldı.

[465] B: ol-ḳurbde olan eksik

Menḳuldur ki Hulâgu yevm-i Cumᶜa Baġdad'a daḫil ve Müstaᶜṣım'ı ḥażır idüb "biz saña mihmanız belkî misâfir-i mehrübânız. Pâdişâhana layıḳ ve mizacımıza muvâfıḳ hedeyâ iḥżarına kûşeş it" dimekle heman-dem Müstaᶜṣım eḳfâl-ı ḫazâyini şikest ve envaᶜ-ı zer ve züyûr ve zer-i küher ve eṣvâb ve esliḥâ-i mücevher saḥâ-i ẓuhûrda cilve-ger eyledi. Hulâgu-yi ẓalim fikr-i ġażab melik-i müntekim itmeyüb emvâl-i ẓahireye ne-minnet zevâyâ-yı ḫefâda olan defâyin iḫracına beẕ-li ḳudret itmek gerek dimekle emr-i ḫalîfe ile darü'l-ḫilâfe kûşe-be-kûşe ḥafr olundukda mâlamâl bir ḥażine-i bî- miṣâl peyda olundu ki şümâr-ı dînarı ᶜad ve ḥaṣa gibi bî-aḥṣa idi. Anı dahi istifa itdikden soñra Hulâgu-yi ġaddar bab-ı ifna ve ibḳa-yı ḫalîfede mülâzimân ve nîk-ḫavâhaniyle meşveretde Ḥusameddîn Müneccim ḳatline rıża göstermeyüb egerçi menᶜine cehd itdi lâkin Ḥavace Naṣır Ḫalîfe-i esîrin helâkine ümerâ-yı Moġol ile müttefiḳü'l-kelime ve mütteḥidü'l-himmet olmağla Müstaᶜṣım-ı felâket-dîde bir nemd içre peçîde olunub şiddet-i ṣadme ile mefâṣıl-ı eᶜża ve bend-i eczası birbirinden ced olunub seyr-i el-bostan-ı ᶜalem-i beḳa itdi.

Ḳavl-i Güzîde üzere vaḳıᶜa-i faḳıᶜa-i Hulâgu'da Baġdadiyândan seksanbiñ âdem süllem-i şehâdete vażᶜ-ı ḳadem kıldı. Menḳûldur ki Tabcû nam bir Türk-i bî-iman heman bir ḫanede kırkdan mütecaviz canı ṭame-i ṣamṣam-ı bî-eman itdi. Mervîdir ki; zîb ve zînet-i Ḫilâfet-i ᶜAbbasiye[466] olan Bürde ve Ḳaḍîb-i Nebevî ol-maᶜrekede Müstaᶜṣım ile maᶜan olmağla Hulâgu-yı bed-aḫlâḳ emri ile iḫraḳ olunub ḫakisteri Dicleye ilḳa olundı. Ol-laᶜîn-i bî-din altı aya ḳarib müddetde lisan-ı ḳalem-i serî'ü'r-raḳam beyânında ḳaṣır olacak mertebede ḳatl-i ᶜibâd ve taḫrib-i Baġdad'da ıṣrar idüb ᶜala-ḳavl Kâfirü'n-niᶜam İbn-i ᶜAlḳamî dahi şimşîr-i siyaset-terḳîm-i Hulâgu ile endaḫte-i kûre-i ceḥîm oldı. Ve ᶜala-ḳavl baᶜżı ednaḫidmet ve kemâl-i idbar ve felâket ile muḳîm-i kenc-i hevân olub müddet-i ḳalîlede sakin-i maḥalle-i ḫamuşân oldı. Ḫulefâ-i ᶜAbbasiye isimleri tafṣilinde baᶜżı şüᶜarânıñ yadigârıdır.[467]

Naẓm

Ez-Ben-i ᶜAbbas sivû heft ten bû-dend imâm
Kez-sinan u tîġişân şad sîne-i eᶜda figâr (54b)
Bud Seffah an-ki Manṣur ve Mehdî ez-ᶜaḳab
Hadi ve Harun Emin Memun imâm-ı kâm-kâr
Muᶜtaṣım u ankâh Vaṣıḳ baᶜde ez u Mütevekkilest

[466] B: ᶜAbbasiler
[467] B: Ḫulefâ-i ᶜAbbasiye isimleri tafṣilinde baᶜżı şüᶜarânıñ yadigârıdır eksik

Müntaşır hem Müsteʿîn bûdest u Muʿtez-i piş-kâr
Mühtedi u Muʿtemid pes Muʿteżıd pesi Müktefî
Muḳtedir pes Ḳahir u Rażî emam-ı rûz-kâr
Mutteḳî Müstekfî ângeh Muṭiʿ ve Ṭabiʿast
Ḳadir ve Ḳaim pes ez-vey Muḳtedi şüd-âşikâr
Baʿde ez-ân Müsteẓhir ve Müsterşid pes-i Raşidest
Muḳtefi Müstencid ankeş şîr-kerdûn-i şüd-şikâr
Müsteżi ve Naşır ve Ṭahir diger Müstenṣırest
Aḫerîn-i ḳavm Müstaʿṣım be-ḥukm-i Girdigâr[468]

Bundan soñra Ḫilâfet-i Ben-i ʿAbbas Raḍiyallahu ʿAnhu ʿİraḳ'da münḳariż olub mülkleri Moğol'a münteḳil oldı. Ancak mücerred nâm-ı ḫilâfet ile Mışır'da bî'at olunanların dahi tafṣîli bu vecih üzeredir ki sal-i ṣemân ve hamsîn ve sittemiede (658/1260) Müstanṣır Billah laḳab Aḥmed Ḫulefâ-yı ʿAbbasiye'den Ẓahir Bi-Emrillah Muḥammed'in ferzend-i firûzende eḫterî olmak üzere iṣbat-ı neseb itmekle ʿumûmen ehl-i Ḳahire kerden-beste-i bî'atleri olub Melik Ẓahir Baybars imdâdıyle teşdîd-i erkân-ı ḫilâfet-i ûlâ ümeniyesiyle Baġdad'a ʿinân-tâb-ı himmet oldukda eṣnâ-yı ṭarîḳde ʿasker-i Tatar'a dûçar ve bed-rabaḳa-i tîġ-i ateşbâr-ı Tatar ile ʿazm-i dârü'l-ḳarar idüb iḥda ve sittin ve sittemiede (661/1263) Raşid Billah aḥfadından derece-i sabiʿada Ḥakim Bi-Emrillah laḳab Aḥmed'e libas-ı ḫilâfet ilbas olunub ḳalʿa-i Cebel'de taʿyîn-i maḥal olundı. Sal-ı iṣneyn ve sebʿamie (702/1302) ḥudûdunda Ḥakim Bi-Emrillah Sitti Nefise civârında muʿtekif-i ḫalvetḫâne-i mezar olub oğlı Müstekfi Billah Süleyman serîr-i ḫilâfetde kâm-rân oldı. Sene sebʿa ve ṣelâṣîn ve sebʿamiede (737/1336) Ḳuṣa'ya (?) menfî olub anda baḳiyye-i ʿömrin müstevfi oldukda Aḥmed nâm veledi var iken Melik Naşır taʿaṣṣüb-i vafir ile biraderzâdesi Vaṣıḳ Billah İbrahim'i serîr-i ḫilâfet üzere muḳîm eyledi. Sal-i iṣneyn ve erbaʿîn ve sebʿamiede (742/1341) merḳûm maḳam-ı ḫilâfetden izâle ve ʿammi-zadesi Ḥakim Bi-Emrillah Aḥmed Bin Müstekfi süllem-i ḫilâfete raḳî oldı. Sene tisʿa ve erbaʿîn ve sebʿamie (749/1348) ḥudûdunda Ḥakim Bi-Emrillah müteveccih-i dergâh-ı İlâh olub biraderi Muʿeżıd Billah Eb-u Bekir muniṣṣa-i ḫilâfete zuyûr

[468] Ben-i Abbâs'dan 37 kişi imam oldu. Onların kılıç ve mızrağından düşmanın sinesi yarıldı. Seffah , Mansûr ve sonra Mehdi, Hadi, Harun, Emin, Me'mûn -bahtlı imamlar- Muʿtasımdan sonra Vasık sonra Mütevekkil, Muntasır, Musteʿîn, Muʿtez'den ön idiler. Muhtedi, Mutemid sonra Muʿtezid ve Muktedi, Muktedir sonra Kahir ve Razi bahtlı imamlar- Muttaki, Müstekfi ve Mutiʿ ve Tabiʿ, Kadir Kaim arkasından Muktedi ortaya çıktı. Sonra Mustazhir, Musterşid sonra Raşid Müktefi, Müstencid ki onu felek arslanı avladı. Mustazi Nasır Tahir ve Mustensır Muʿtasım Allah'ın hükmüyle kavmin en sonuncusu idi.

oldı. Sal-i selâse ve sittîn ve sebʿamiede (763/1361) Muʿtežıd kûşe-nişîn-i eyvân-ı Raḥmet-i Raḥman olub oğlı Mütevekkil-ʿAlellah Muḥammed nâil-i mesned-i ḫilâfet oldı. (55a) Sene tisʿa ve sebʿîn ve sebʿamiede (779/1377) merḳum mesned-i hilâfetden dur ve İbn-i ʿammî Muʿtaşım Billah Zekeriyya Bin İbrahim serîr-i ḫilâfetde muḳîm olmuş iken bʾat-i ʿam bulunmayub tekrar ḫilʿat-ı ḫilâfet Mütevekil'in dûş-i istiʿdadına iʿade olundı. Bunun zamanında Mışır'da Selâṭîn-i Etrâk'ın ḫatime-i defteri olan El-Melik Ṣaliḥ İbn-i El-Melik El-Eşref serîr-i salṭanata culûs idüb ḥadaşet-i sinni sebebiyle ʿazl.[469]

Ve salṭanat Atabegî olan Berḳûḳ'a naḳl itmekle mülk-i Mışır Çerâkiseye intiḳal itdi. Tarîḫ-i ḫamse ve şemânîn ve sebʿamiede (785/1383) Mütevekkil işnâd-ı ṭaleb-i salṭanat ile mübtelâ-yı ʿazl ve zindan olub ʿammî-zâdesi Vaşıḳ Billah ʿÖmer mesned-i ḫilâfetde cilveger oldı. Sene şemân ve şemânemiede (808/1405) Mütevekkil daḫi niʿmet-i raḥmete nâil oldı. Oğlı Müsteʿîn Billah ʿAbbas nişâb-ı ḫilâfete nail oldı. Sal-i erbaʿa ʿaşere ve şemânemiede (814/1411) Mışır'da ḍarb-ı nevbet-i emâret idenlerden Şeyḫ Maḥmud Şam ṭarafında âvâze-i nefîr-i ʿişyanı bülend itmekle Sulṭan-ı Mışır Ferec ol-cânibe sevḳ-i sipâh-ı kîne-ḫavah ve Müsteʿîn ḫalîfe'yi dahi hem-râh idüb gitdikde bi-emrillah münhezim ve ṣaḥîfe-i şuhuddan munʿadim olmağla ḫavâh-i nâ-ḫavah-ı Şeyḫ Maḥmud ḫilʿat-i ḫilafet-i ḫalîfeyi ṭıraz-ı salṭanat ile dahi tezyîn idüb Mışır'da ḫalîfe-i pür-temkîn oldılar. Yedi ay tamamında Şeyḫ Maḥmud maʿhûd salṭanata ṣuʿûd ve Müsteʿîn'i müttekâ-yı ḫilâfetden dahi maṭrûd idüb biraderi Muʿtežıd Billah Davud ol-rütbede meşhûd oldı. Sal-i ḫamse ve erbaʿîn ve şemânemiede (845/1441) Davud dahi çâk-i ḳaba-yı vucûd idüb biraderi Müstekfi Billah Süleyman ḫilâfet ile kâm-rân oldı. Sal-ı ḫamse ve ḫamsîn ve şemânemiede (855/1451) Müstekfi naḳd-i ʿömür müstevfi olub biraderi Ḳaim Bi- Emrillah Ḥamza vaṣl-ı şahid-i murâd ile dıl-şâd lâkin müddet-i ḳalîlede münʿazil ve biraderi Müstencid Yusuf maḳam-ı ḫilafete mnteḳil oldı. Sene erbaʿa ve şemânîn ve şemânemiede (884/1479) Müstencid dahi ser-nihâd-i visâde-i leḥd olub birader-zâdesi Mütevekkil-ʿAlellah ʿAbdulʿaziz Bin Yaʿḳub ol-servere maşḥûb oldı. Sal-ı işneteyn ve tisʿamiede (902/1496) Mışır'da Mütevekkil'in eyyâm-ı ʿömri encâm bulub oğlı Müstemsik Billah Yaʿḳub ḳaim-maḳam oldı. Tarîḫ-i sal selâse ve ʿişrîn ve tisʿamieye (923/1517) ittişal buldukda Ṣaḥib-ḳıran Dürretü't-tac-i Selâṭîn-i Âl-i ʿOşman Sulṭan Selim Ḫan kişver-i Mışır'ı müsaḫḫar-ı (55b) şimşîr-ı ẓafer-peyker idüb ḥîn-i ʿavdetlerinde Müstemsik bâliġ-i nişâb-ı erẕeli'l-ʿömr olmağla teklîf-i refaḳat zaḥmetin virmeyüb lâkin

[469] A,B: Devlet-i Çerâkise Der-Mışır fazla

ferzend-i bülendi Mütevekkil-ᶜAlellah Muḥammed'i diyâr-ı Rûm'a iḫrac ve bir müddet Yedi kule nam maḥbesde habs ile izᶜac idüb sal-i sitte ve ᶜişrin ve tisᶜamiede (926/1519) Mışır'da taᶜyîn-i veẓâif-i mevfûre ile iṭlaḳ itdi. ᶜAm-i ḳabilde Müstemsik Raḥmet-i Ḥaḳḳ'a[470] vaṣıl ve ḫamse ve erbaᶜîn ve tisᶜamiede (945/1538) Mütevekkil'in dahi niṣab-ı ᶜömrı kâmil[471] olub ᶜÖmer ve ᶜOṩman iki ferzendi bir müddet ḫazîne-i ᶜamirede ḥiṣṣedar olub bunlarda nam ve nişan-ı ḫülefa pâyan buldı.

37.1.Faṣl-ı Ḥudûṩ-ı Vaḳıᶜâ-i Baġdad Bi-Rivâyet-i Tarîḫ-i Vaṣṣaf[472]

Vaṣṣaf-ı ḫüceste-evṣâf tarîḫinde vaḳıᶜa-i faḳıᶜâ-i Baġdad'ı taḳrîr-i feṣîḥ ve tafṣîl-i melîḥ ile irad itmegin anların daḫi naḳl-i ᶜala-vechi'l-icmal bu vecih üzeredirki: Medîne-i Dârü's-selâm ᶜahd-i Devlet-i Ben-i ᶜAbbas'da pa ve bus-kerdeş-i felek ve esîb-i ruzigârdan maṣûn ve emîn ve maġbûṭ-ı kâffe-i (57a) selâṭîñ olub irtifaᶜ-ı ḳuṣûr ve eyvânları felek-âmiz ile hem-râz ve eṭrâf ve eknâfı ravża-i rıḍvan ile nüzhet ve ṭaravetde enbaz ve hava ve feżasında ṭâir-i emn ve selâmet pervazda elvan-ı niᶜmet ve raḥat ve eṣnaf-ı taḳviyet ve teneᶜumatı teᶜdadında ᶜuḳûl ḥayran ve taḳrîr-i zîb ve zînetinde efkâr nâtuvân Beyt

Meşrebü'l-Ḫıḍr'i ma-i Baġdad

Na Musa liḳa-i Baġdad

Beyt

Kenâr-ı Dicle zeḫviyân-ı sîm-ten ḫalḫ-meyân-ı raḥbe

Zi-Türkân mah-ı raḫ ke-şimşîr[473]

Medârisleri fuḥûl-i ᶜulema ile âbâd ve ṭalib-i ᶜilimleri veżâif-i mevfûre ile dılşâd ve erbâb-ı ṣanayiᶜi çapek-i destîde şirâre-i ateşi rûy-i abde beste ve naḳḳaşları ṣûret-i arabîde ḳalem-i ezri rûy-i kâğıd ḥicletde şikeste ider ḥaḳîḳatde ab-ı Fırat'ı enhar-ı Arża Dicle kan içürür rûḫsar-ı çeşme-i civanda nîl-i meẕellet gösterir nüzhetgahları bostan-ı Firdevs ile tuvaman ve maḥṣulatı senevî ṣad ḫazar tuman ḫak-i ᶜanberîn nükheti keṣret-i ᶜimâret ve ḳuṣûri zaman-ı selefde bir şehir ve bir memleketde olmayub aḫer bilâda nisbeten ḫaṣab ve ruḫaṣ ve raḥatda ᶜadîl-i Firdevs-i ᶜAdn ve mecâmiᶜ-i enîsi bî-ḥûzn ve ġiben olub Ḫalîfe-i vaḳt

---

[470] B: Daᶜî-i Ḥaḳḳa icâbet ile vaṣıl-ı dâr-ı Âḫîret

[471] B: kemâle vaṣıl olub

[472] B: Faṣl-ı Ḥudûṩ-ı Vaḳıᶜâ-i Baġdad Bi-Rivâyet-i Tarîḫ-i Vaṣṣaf şeklinde başlayıb Ẕikr-i Ḥukûmet-i Âl-i Hulâgu ve Cengiz Der-Baġdad' a kadar olan kısım sadece bu nushada bulunmaktadır.

[473] Hızır Aleyhisselâmın hayat suyu Bağdad'tadır. Onun maksadı Musaya değil Bağdad'a kavuşmaktır. Dicle kenârı gümüş tenli Karluk (Türk) güzelleriyle dolu; Sarayın meydanı (içi) Keşmir'in al yanaklı Türk (güzel)'leriyle dolu.

Muᶜtaşım Billah Eb-u Aḥmed ᶜAbdullah Bin Muntaşır mezîd-i ᶜîş ve tenaᶜum ve tereffühe ve keşret-i emvâl ve nefâyis-i ẕeḫayir ve envaᶜ-ı cevâhir ile mümtaz ve şevket ve ᶜaẓamet ve tekebbür ve teᶜaẓẓüm ile meşhûr-i âfaḳ olub Dârü'l-ḫilâfesiniñ şurefat ve ġurefat ve eyvanları keyvan ile teḳabül ve semakine tefaẓul gösterüb surûr-ı merfûᶜa ve nemâriḳ-i meşfûfe ile reşk-i ḳaṣr-ı ḫuverniḳi Şiᶜir

Nesteḫinü biha eyvan-ı kisra Bin Hürmüz

Feeṣbaḥa fî-arḍi'l-Medâyin ᶜaṭılan[474]

dörtyüz ḫadim dergahında damen-i der-meyân-ı ḫidmet bu şarṭla ki; ḥarem-i muḥterem-i ḫalîfeye iẕn-i maḥremiyetleri yok idi. Ve hiç mulûk-i enâm ve eşraf-ı eṭraf ve ṣanadîd-i zamanından kimesne Ḥażret-i Emîrü' l-müᵓminîne rehyâb-ı duḫûl olmaz idi. Şariᶜ-i zahide ancak pîşigah-ı ḳubab-ı mecd ve ᶜâlilerinde ᶜale'ṭ-ṭarîḳ manend-i Ḥacer-i Esved bir taş vażᶜ ve bir ṭaḳa aṭlas-ı siyah-ı isteyn-miṣal avîḫte kılınmışdı ki selâṭîn ve mulûk-i eṭrafdan her-kim ᶜatebe-i ᶜaliyye-i ḫilâfet-penâhiye gelür ise Kisve-i Kaᶜbe-i Muᶜaẓẓama gibi ol-asitini ziyâret ve ol-Ḥacer-i Esved-i manendi taḳbîl ile şeref-yafte-i ᶜizzet olur idi.

Rivâyetdir ki; Atabek Saᶜid Muẓafferüddîn Eb-u Bekir ᶜahdinde Mevlana Ḳaḍiyyü'l-ḳużat Mecdüddîn (57b) ṭarîḳ-i risâlet ile barigah-ı Mustaᶜṣım'a gönderildikde gelüb dergâh-ı refîᶜ-i cenâb-ı ḫilâfete vuṣûlünde ḥacer-i meẕkûri istislâma emr olunmağla ol-daḫi ġayet taḳvasından istinkâf gösterüb yedinde olan Muṣḥaf-ı Şerîf'i ḥacer-i meẕkûre üzerine vażᶜ ve şarṭ-ı şülüṯi eda eylemiş ve ᶜadet bu idi ki Mustaᶜṣım rûz-i ᶜîdde ᶜazm-i rukûb itdikçe rez ve naḳre ile âraste ve zîn-i muraṣṣaᶜ ile piraste bir esb-i buraḳ-ṣûret ṣaba-reftare sivar olub eṭrafında olan ḫalâyıḳ duᶜâya âġaz-ı birle neşr "ceᶜalellahü'l-ḫayre maᶜḳada naṣiyetihi ve'l-iḳbale ᶜizzete vechihi ve idrake'l-meṭalibi teḥcîle ḳavâimihi ve nîle'l-emâni ṭalḳa ᶜaduvvihi ve feṭḥe'l-futûḥi ġayete mesîrihi ve selâmete'l-ᶜavi meṣna ᶜinanihi[475]" nağmesiyle metrem-aḳib olurlar idi. Ṭîlsan manend-i şeb diçu ve rûz-i devletlerinde aviḫte-i efrad-ı sâdât ve ᶜahdlerinde olan kibar-ı ᶜulema ve meşâyiḫ hemrikâb olub kevkeb-i nucûm-ı sipehr-i ḫilâfetin dîde-i kevâkib-i dûr-bîn ile eflâk tecemmülüne teemmül ve rıḍvan-ı ġubâr mevkibinden ḥûr içün ġaliye istiḳrażında bî-teᶜallül idi.

---

[474] Onunla Kisra Bin Hürmüz'ün sarayında ısınırdık. Medayindeki hizmetçiler ise boş kaldı.

[475] Allah cc hayrı onun alnında kılmıştır. İyi bir ikbali onun yüzü suyu hürmetine bağlamıştır. Düşmanları kovmak olan maksada ulaşmak ayakları sayesindedir. Yürüyüşünün sonu ülkeler fethetmiştir. Köpeklerin ulumaması onun yuları vasıtasıyledir.

Baᶜżı muᶜteberandan menḳûldur ki; Mevkib-i ḫilâfet-penâhi bî-teferrüc içün ṭarîḳde vaḳiᶜ ebvâb ve derîçeleri ḫaṣ ve ᶜam istikra idüb raġbet-i enâm bir ḥadde baliġ oldı ki; istekri bî-ikrah üçbiñ dinara vaṣıl oldı. Beyt

Çı teferrüc kuni ey kâr-ı tu ḫud niẓah

Der-cihân mahî illa nekd-i ġarare[476]

Maᶜa-haẕa celâdet ve iḳtidar ve meḫabet-i Müstaᶜṣım serḥad-i taḳrîrden bîrûn ve ḥıṭa-i vaṣıfdan efzûn olub eyyâm-ı ḫilâfetinde yalnız altmışbiñ sivâri ḫidmetinde vaẓîfedar ve ḳayıd-ı leşkeri ve pehluvan-ı ṣafderi Süleyman Şah, müdebbir-i umûr-ı cumhûrı Divitdar-ı kebîr ve ṣaġîr ve Şerrabı ve zimâm-ı manṣıb-ı vüzerat müsellem-i desti Müeyyedüddîn Muḥammed Bin Muḥammed Bin ᶜAbdulmelik ᶜAlḳami'niñ fażıl ve naẓım manẓûm ve menşûr ve naṣıb-ı rayat menḳûl ve maᶜḳûl olub seḫâvet ve kerem ile meşhûr ve semâḥat ve cûd ile meẕkûr idi. Ve Mustaᶜṣım mulûke ᶜayn-ı bidᶜat ve sebeb-i inḳılâb-ı devlet olan melâhî ve melâᶜib ile meᵓlûf ve raḥat ve ṣafaya meşġûf olub İbn-i ᶜAlḳami aḫẕ ve red ve ḥal ve ᶜaḳd-i aḥvalde müsteḳil ve vezîr-i münferid iken muḳarreban-ı Ḥażret-i Ḫilâfet merâsim-i iḥtiramın ve âdâb-ı mükâlemesin (58a) riᶜâyet itmeleriyle ayine-i ḫaṭırı münkesir ve âẕerde-dıl olduğundan ġayri ḫalîfeniñ oğlı Eb-u Bekir taᶜaṣṣuben bir miḳdar ᶜaskeri gönderüb Kerḫ Maḥallesin ġaret ve maḥall-i meẕkûrde sakin baᶜżı Sâdât-ı Ben-i Haşim'i esîr ve benat ve evlâdların bî-eman ᶜuryan-ı ser ve pa bürhene ḫanelerinden iḫrac itdiklerinden naşi vezîr-i merḳûm teşyîᶜ-i meẕheb-i teşyîᶜde mücid olmağla ḫalîfeye olan ṣafa ve ṣafveti mütekeddir ve ḫulûṣ-ı niyyet ve ḥüsn-ı ᶜaḳîdesi müteġayyir olub ve tarîḫ-i meẕkûrde Ḥille Ḳaṣabasında Reîs-i Nüceba ve Namdâr-ı Şürefa olan Seyyîd Tacüddîn Muḥammed Bin Naṣr'a mektûb gönderüb Maḥalle-i Kerḫ'iñ ġaret ve eşref-i sâdâta olan ihaneti ve feḍaḥati yegan yegan Beyt

Emûru biḍaḥki's-süfehâ-i minha ve yebki min ᶜivaḳiha el-lebîbu[477]

muḳteżesınca vaḳıᶜa-i veḫîmetü'l-ᶜaḳibeyi taḳrîr ve hetk-i ᶜuṣabe-i Haşimiye ve nehb ve ġaret-i ᶜAleviyeyi tafṣîl ve şehâdet-i Ḥażret-i İmam-ı Humam Seyyid-i Sâdât-ı Enam ile Ḥażret-i Ḥasan Raḍiyallahu ᶜAleyhi kelâmına encâm virdüginden ġayri bu ḥal-i mûcibü'l-melâle baᶜiṣ ve sebeb olanları taḫvîf ve inẕar itdikçe ve imtinaᶜları içün naṣîḥat ve nuzûl-ı belâya sebeb olur didikçe cevabında "labüdde ḳatl-i cemîᶜ-i Şiᶜa[478]"dan ġayri cevabları

[476] Ey dünyada işinin kendisi gülünç olan (kişi) ne diye eğlenirsin, (sevinirsin)? O (durum aldatması sıkıntı vericidir.

[477] Sefihlerin bu işe gülmesinden yüz çeviriyorum. Akıllı olanlar bu işe ağlar.

[478] Bütün Şiᶜîlerin katli gerekir.

olmaduğun şikâyet idüb fîma-baʿd kendünüñ daḫi idecek nifaḳ ve Etrak ile intiḳama ḳiyâm göstereceğin inha ve iʿlâm ve ketm-i mektûbi daḫi tenbîh ve teʾkîd idüb kemin-nişîn-i mirṣad ve muteraḳḳıb-ı evvel-i naḫl ve âḫer-ṣad (?) oldı. Tâ ki ne ḥile ve ḫatl ile ḫalîfe ve etbaʿına şerbet-i helâk tecrîʿ ve memleket-i Baġdad'ı yedlerinden intizaʿ ve tîġ-i intiḳam ile taḳriʿ ide bu eyyâm-ı bed-fercâmda Pâdişâh-ı memalik-i Türkistân Hulâgu Ḫan sene erbaʿa ve ḫamsîn ve sittemiede (654/1256) feṯḥ-i ḳulaʿ-ı melaḥideden fariġ olub yüzyetmiş seneden berü Müşeyyidü'l-erkân olan Devlet-i Ṣabbaḥiye'ye tîġ-i Ḫurşîd-liḳa ile zeval virüb ol-ḳavm-i şûmuñ teʿaddi ve iżrarından müselmanan ḳulaʿ ve rubâʿında kemâl-i ḫavf ve ḫaṭar üzere iken emn ve eman ile müreffehü'l-bâl ve müstenid-i refah-ı raḥatda ḫoş-ḥal oldukları eyyâmda Ḫoca Naṣr-ı Ṭûsî ḳuhistân'da maḥbus idi. Sebeb-i iḥtibası bu idi ki Ḫoca Naṣr Mustaʿṣım'ıñ medḥinde (58b) baʿżı ḳaṣîde inşa ve irsal itmegin İbn-i ʿAlḳamiye ḫoş gelmeyüb Kuhistân Ḫakimi Naṣırüddîn-i muḥteşeme mektûb taḥrîr ve mefhûmunda Naṣır, Ḫalîfe ile rüsâl-ı müraselâta âġâz itmişdir. Ġâile ve nifaḳdan iḥtiraz lazımdır dimekle ol-daḫi mezbûri giriftar-ı bend-i zindan itmişdir. Baʿdehu Hulâgu ẓuhûrı ve melâḥideniñ inḳiraż ile âyine-i devrân aḫer ṣûret gösterince Naṣır daḫi ḫulûṣ-ı birle iḫtiṣaṣ bulub maḥall-i meẕkûrdan nühḍat ve Hulâgu Ḫan mulâḳatına ʿazîmet itdi. Varub ʿarż-ı murâfaḳat idince envaʿ-ı ʿaṭifet ve eṣnaf-ı merḥamet ve reʾfet ile melḥûẓ ve ṣalat-ı mevfûre ve iḥân-ı birle maḫṣûṣ Nedîm-i Ḫanî olmağla vaḳiʿ olan umûr-ı mülkiye ve mehemmât-ı devletlerininle meşveret itdikçe ḳanûn-ı ḥikmet ve layıḳ-ı maṣlaḥat olur ecvibe ve temṣilat ile cevab Beyt

Ve'l-faḍlu lâmiʿatün âyâtuhu

Müşrifetün âyâtuhu ʿâliyetün rayatuhu[479]

medlûlünce ḥużûr-ı Ḫanî'de ṣaḥib-i maḥall-i refʿ ve raḳî-i maḳam-ı menîʿ oldı. Baʿde-ẕâlik Hulâgu Kuhistân ṭarafına ʿazîmet idüb iḳbâl ve iclâl ve nuṣret ve furṣati sebze-zâr-ı şimşîrinde ẓâhir ve kemâl-i baṭş ve mehâbet ve infaż-ı ḥukm ve ḳudreti ʿâlemde bahir ve bir iken biñ olmağla selâṭîn ve mulûk ḳulûbuna ruʿb ve heras düşüb ṣayt ve ṣadası ʿâlemgîr olunca İbn-i ʿAlḳami intihâz-ı fırṣat ile Barigah-ı Ḫaniye şukûh-nâme ile rusûl gönderüb iẓhar-ı iṭaʿat ve iḫlaṣ-ı ʿubûdiyyet iʿlâmından soñra Memleket-i Baġdad'ı ḫaṭır-ı Hulâgu'ya tezyîn ve ṣûret-i ḥall-i ḫalîfeyi taḳbîḥ idüb eger Ḫażret-i Ḫani ṭaraf-ı Baġdad'a sebk-i ʿinan-ı ʿazîmet olur ise bî-ceng ve ḳitâl ve bi-lâ teşvîş-i cidâl meḳalid-i memleket-i ḥasretü'l-mulûk-ı Baġdad teslîm-i yed-i müeyyedleri olur didiginden ġayri inhasın şevâhid-i maʿḳul ile

[479] **Faziletin delilleri parlak ve şerefli olup bayrağı yüksektir.**

müsteḥkem itdi. Hulâgu mücerred mezbûruñ mektûbuna iʿtimad itmeyüb Baġdad'ıñ ḥişanet ve keşret-i ecnâd ve vufûr-ı eslihası şöhret-yafte-i iḳlim-i sebʿa olduğundan ġayri bundan aḳdem Pâdişâh-ı Etrak İlḫan yer götürmez ve maḥallat-ı bilâda sığmaz ʿasâkire malik iken Baġdad ʿazîmetinden mümteniʿ olub fâidemend olmaduğun ẓahir bildi. Ve Cengiz Ḫan mebâdî-i ḫurûcunda iki nevbet Çurmağun nâm ser-ʿaskerin (59a) yüzyigirmidört biñ leşker-i ḳitâl-i bî-pâk-ı Moğol manend-i şeyaṭîn ve ġavl ile Naşır Li-Dînillah ʿahdinde Baġdad'a gönderdikde redd-i keydlerine ḫalîfe-i muma-ileyh tevcîh-i likâm-ı ḫişam itmekle Çurmağun münhezim ve ekşer-i leşkeri şaḥra-yı ʿademde munʿadim olduğı Hulâgu'nuñ maʿlûmı olmağın İbn-i ʿAlḳami'niñ resûlın tekrîm idüb cevabında istiḥkâm-ı ʿahd ve tevşîḳ-i revâbıṭ iʿtimadı ṭaleble resûlın ʿavdet itdirdi. Baʿde-ẕâlik İbn-i ʿAlḳami mütevâtir mektûblar taḥrîr ve Hulâgu'nuñ nuṣret ve muẓâheretine müştemil kelimât-ı vaşıḳa taḥrîr ve iṭmiʾnân-ı ḫaṭırlarına şamil ʿuhûd ve şurûṭ taḳrîr itdikden ġayri ḳasem itdi ki; ḫalîfeniñ erkân-ı devlet ve ʿaskeriniñ rabıṭâ-i ittifaḳ ve vaẓîfelerin ḥayal-ı ebnâ-yı zaman gibi munḳaṭiʿ vuṣûl-ı şevketlerin mündefiʿ olub fî-külli-ḥal ḫalîfe iġfal olunmak emr-i muḳarrerdir. Heman rayât-ı hema-peyker-ḫani manend-i dıl-i eʿâdi ḥufeḳanda yaʿni bî-teemmül bu ṭarafa ʿazîmet ve ḥareketde ola deyu teʾkîd ve bu ḫidmetin edasın ẕimmetine tevsîd itdi. Mekâtib-i İbn-i ʿAlḳami bu uşlûbda mütevâtir vârid oldukda Hulâgu bu emr-i ḫaṭîri Ḫaca Naşr'ın reʾyinden istişare ve aḥkâm-ı nucûmiyeden istikşaf itmekle ol-daḫi taḳvîm-i kevâkib ve tesyîr-i ṭaliʿ ve ittiṣal-ı suʿûd ile Baġdad'ıñ teshiri bi-lâ külfet müyesser olduğun müddet-i imâmet ve ḫilâfet pâyan bulduğun iʿlâm ve eger ṣûret-i ḳaża ve ḳader bu aḥkâma muvaffaḳ olur ise teslim-i dest-i taṣarrufları olur. Yoḫsa şiʿir

Üdebbiru bi'n-nucûm ve lestu evridi

Ve Rabbü'l-erḍi yefʿalu ma yeşa[480]

zîra ʿulemâ iʿlâm-ı bâ-vucûd "ḫaleḳa'l-insane ve ʿallemehü'l-beyan"[481] feḥva-yı muʿciz iḫtivasına maẓharlar iken bu uslûbda istifsarda ʿariż-i şaḥîfe-i cevabı "vallahu eʿlemu bi'ṣ-ṣavab"[482] ile araste iderler. Ve eṭibbâ-yı ʿİsa nefesan eşnâ-i muʿâlecede Huvellahu'ş-Şafi celâbin niʿmet şiḥḥat bilürler. Cevab-ı Ḫoca Naşr mesmûʿ-ı semʿ-i ḳabûl-i Hulâgu olub Baġdad'a ʿazîmet içün ʿaskere işâret ve şûb-ı maḳşûda muṣâraʿat idüb Hemedan'a rehbet-baḫşâ-yı vuṣûl oldukda Mustaʿṣım'a elçi irsal idüb Divitdar-ı küçük ya Şerrabi ya Vezîr

[480] Yıldızlarla tedbir görüyorum ama irade edici değilim . Arzın Rabbi dilediğini yapar.
[481] "İnsanı yarattı ve ona konuşmayı öğretti." Kurʾan-ı Kerîm, Rahman, 3,4.
[482] İşin doğrusunu Allah bilir.

Süleyman Şah bu üçün birin ṭaleb itdi. Elçî-i meẕkûr teblîġ-i risâlet itdikde erkân-ı devletiñ ṣavab-didîleri ile Muḥyiddîn İbni'l-Cevzi ṭaraf-ı ḫalîfeden irsal olundı. Ḫilâf-ı ṭaleb ẓuhûrundan Hulâgu ġaḍabnâk (59a) olub Suğruncak nâm emîri ile bir miḳdar leşker-i cerrar taᶜyîn ve Belde-i Erbîl ṭarafından varub Dicle şaṭṭın ᶜubûr ve Bayancu nâm emîre daḫi bir miḳdar ᶜasker koşub Baġdad'ıñ ṭaraf-ı ġarbîsinden şaṭṭı ᶜubûr ile bir birine mulḥaḳ olmaların tenbîh idüb derᶜaḳab mevkib-i Hulâgu daḫi ḥareket ve reh-i murâda ᶜazîmet itdi. Ez-in cânib-i İbn-i ᶜAlḳami Hulâgu'nuñ ᶜazîmet ve siham-ı ḳaża gibi resîde-i hedef-i meram olduğun taḥḳîḳ idince ḥużûr-ı Mustaᶜṣım'a varub bi-ḥamdillah cemm-i ġafîr-i selâṭîn ve mulûk eṭraf-ı daġ iḫlaṣ ve iṭaᶜat-ı Emîrü'l-müᵓminîni cebîn-i ṣıdḳlarında iẓhar ve emir ve nehiyleriniñ nufûẕunda ve uġûr-ı ḫilâfet-penâhîde beẕl-i mal ve canların şeref ve iftiḫar bilürler. Öyle olunca bu ḳadar mal beher-sal mevâcib-i ᶜaskeri virilmek muḳteżası reᵓy-i zerrîn ve ṣavab-dîd-i fikr-i dûrbîn degildir. Ruḫṣat bilürler ise züᶜama ve ruûs-ı ᶜaskeri bir ṭarafa gönderüb birer ḫidmet ile namzed ve tevfîr-i ḫaẕîne itmek görınür deyu ᶜarż itdikde eda "iẕa kâne'l-ġurabu delîle-ḳavmin fenafûsü'l-mecûsi leha muḳîlün"[483] ḫalîfe daḫi bu şûr-i şûri maᶜḳûl görüb ḫuṣûṣ-ı meẕkûrı merḳûmuñ reᵓy-i pür-tezvîrine ḥavale idüb kendüsı saz söz ve ġavani ve ṣoḥbet-i civâri ve müşâhede-i ġilman-ı ḥûraviş ve teleẕẕüẕ-i envaᶜ-ı melahi ile meşġûl oldı. Ḥükema dimişlerdir. "Devlet iḳbal itdikde nefs-i emmare ᶜaḳla ḫiẕmetkâr ve edbar itdikde ᶜaḳl nefs-i emmareye ḫiẕmetkâr olur." İbn-i ᶜAlḳami ḫalîfeniñ bu mertebe lâ-yuᶜḳal olduğun ġanîmet bilüb intihaz-ı fırṣat ile tefrîḳ-i kelime ve teşnît-i cemᶜ-i ümera ve tenfîr-i ḳulûb-i cunûda saᶜy-i belîġ idüb umûr-dîde ṣaḥib-i tecrübe ḫayır-ḫavahan-ı bab ve delîlan-ı rah-ı ṣavab olanları perîşan ve perakende itdi. Hulâgu daḫi mᵓad ve muḳarrer zaman-ı muntaẓır'da ṭaliᶜ-i mesᶜûd nuvîd-i iḳbal-ı mevᶜûd üzere ḥareket ve ᶜasker-i derya-cuşan ve leşker-i pelenk-ḫurûşan ile revâne olub ᶜalâmet-i ᶜaẕab nagihan ve bedraḳa-i belâ-yı âsumani olan leşker-i İlḫani'niñ Baġdad'a teveccühleri avazesi Baġdad'a şayiᶜ olunca ḫalîfeniñ perverde-i niᶜmet ve ḫayır-ḫavah-ı devleti Divitdar ve Şerrabî ve ol-maḳûle muḳarrebleri ḫalîfeniñ tâ bu mertebe ġaflet ve kesâlet ve ġabâvetin (60a) melâmet idüb "yâ emire'l-müᵓminîn leşker-i Tatar'ıñ ġalebe ve şiddet ve vefreti ᶜâleme münteşir ve cümlede meşhûr ve ismaᶜ-ı şeyḫ ve şab dîde-i tasalluṭları ile pür-ṭînin olub ḥâlâ bu diyârıñ teshîrine sevḳ-i sutûr-ı bî-ḳuṣur himmet itmişlerdir. Defᶜ-i mażarratlarına lâ-şek tedârük-i tam ve leşker ve istiᶜdad-ı mâlâ-kelâm olmadıkça muḳavemet ve mudafaᶜa ve muṣaraᶜa ve munaṭaḥaları ᶜadîmü'l-iḫtimaldır.

[483] **Kılavuzu karga olan bir milletin başı felâketten kurtulmaz.**

Seyl-i seyyal-ı bela başdan aşınca girdab-ı taḥayyürde dest ve pa urmak fâide itmez "iẕa vaḳaʿa'l-maḥẕuru la yenfeʿü'l-cehdu"[484] imdi maṣlaḥat budur ki mehâmmat-ı lazimede ihmal olunmayub eṭrafında olan ʿasâkir ve umûr-dîde ve aṣḥâb-ı ġayret ve tecrübe emri'l-muʿaẓẓama ve perakende olan işler mecmûʿ ola. Zira ḳıvam-ı memleket ve niẓam-ı devlet ve şumûl-ı emn ve ṭarâvet-i ḥal ve refah-ı raʿiyyeye şimşîr-i tîz ve endişe-i dırest ve reʾy-i rast ve iḥtiyaṭ-ı belîġ ve kûşeş-i bî-ḳuṣûr lazımdır. "li külli umûrin esbâbün veli külli devrin ebvâbün"[485] hoşmend zira şirareden ateş-i bülend ẓuhûrın taṣavvur ve müşahede şerab itdikde emvâc ve deryâ-yı taḫayyül ider ve nâdân-ı ġafil lehb-i ateşe düşmedikçe ḫalaṣa saʿy itmez ve girdab-ı bela başdan aşmadıkça neye giriftar olduğın bilmez. Ḥâlâ hucûm-ı eʿdadan muḳaddem esbâb-ı mudafaʿa müheyya ve tevfîr-i ʿasker ve edevât-ı ceng ve cidâl müstevfî olmak gerek. Ve bu babda İbn-i ʿAlḳami'niñ sözüne iṣġa-yı semʿ olunmamak gerek Zira anıñ ḳaṣdi teşyît-i şeml ve inḳiraż-ı devletdir deyu her çend bu maʿnada neṣâyiḥ ile refʿ-i iltibas ve taḥḳîḳ-i beʾs itdiler ise fâide-mend olmayub ḥukm-ı ḳaża ve ḳader ḫalîfeniñ ṣimaḫ-ı endişesin beste itmekle püster-i raḥatda ḫavab-âlûd-i ġaflet ve penba-i ġurûr-ı gûş-i ḫûşın istimaʿ-ı naṣîḥatdan bend idüb vezîr-i münafıḳ ile tekrar ḳarʿa-zen-i istişâre ve durûġ-ı bî-furûġ ve metaʿ-ı ḥîle ve ḫûdʿasına müşteri olub ḫavâb-ı pasbân-bîdarı baḫt-ı merâmı ve nadanı ṭabîb-i maraż-ı ṣâni olduğı gibi netîce-i meşveretleri cümle istişfâ-yı maraż-ı vezîr-i pür-tezvîr olur idi. Çün vera-yı perde-i taḳdîrden bir emr ʿâlem-i ẓuhûra gelse gerek mucîbat (60b) ve esbâbı gökden iner yerden biter ḫusn-ı tedbîri bela ve fikr-i ṣâibi ḫaṭa idüb keṣret-i eʿvan ve zor-ı bazu daḫi fâide-mend olmaz. "La müridde li-ḳażaihi velâ muʿaḳḳibe li-ḥukmihi"[486]. İbn-i ʿAlḳami Divitdar ve Şerrabınıñ sözlerin ve naṣîḥatların tezyîf idüb Moğol'un ʿaskeri ḫalîfe'ye muḳavemetleri ve ne vecihle müyesserdir. Baġdad'ıñ nisa ve ṣabayanıñ ḫane ve divar başlarından Moğul'ı senksar ile ḳiyâm gösterirler ise red ve ṭardlarına ḳadir olub Moğol ḫaybet ve ḫiẕlân ile rû-gerdan olurlar. Bu uslûb-ı na-merġûb giru naḫvet ve ʿucb ve ʿaẓamet iẓhar ile mizac-ı Mustaʿṣım'a muvafıḳ olmağla dest-i ġaflet pençe-i ʿaḳlın ber-tafte ve cuyûş-ı ġurûr-ı mülk-i reʾyin-i taḫte idüb mahuşler ile ḫalvet-ḫanelerde ʿîş ve ʿişrete meşġûl ve vezîr-i pür-tezvîr naṣb-ı şebeke-i ḥile ve aṣl-ı meʾmûl olub gizlu ḫabere muntaẓır oldı. Tâ ki ümerâ-yı Hulâgu'dan Suġruncan ve Bayancur bir miḳdar ʿasker-i Tatar ile ṭaraf-ı ġarbîden Baġdad'a müteveccih oldukları ḫaberi işâʿat buldı. Ol-vaḳt ḫalîfe

---

[484] Zarar meydana geleceği zaman çalışmak fayda vermez.
[485] Her işin bir sebebi ve her çağın bir kapısı vardır.
[486] Allah'ın cc kazasını defedecek ve hükmünü takib edici kimse yoktur.

Fetḥüddîn ve Mücahidüddîn devatiyi biñ miḳdarı sivar-ı nizedar ile ṭâife-i meẕkûreniñ mudafaʿalarına gönderdi. Varub muḳabele ile muḳatelede vehle-i ulada Moğol ṭarafı şikest ve rah-ı nevred-i hezîmet olunca Fetḥuddîn merd-i cihândîde pîr-i mücerrebü'l-umûr olmağla oldukları maḥalde ṣabit-ḳadem olmağı istiṣvab itmişken Devatı henüz ġurûr-ı şebab ve şerab-ı ġurûr der-ser ve nişaṭ-ı cunûn derber olmağın ḳabûl itmeyub ḥaḳḳ-ı niʿmet ḫalîfeyi bu güne riʿâyet idersin. Eʿdanıñ imdadı gelmezden aḳdem taʿḳîb ve ifna ile ġâilelerden fariġü'l-bâl olmak gerek deyu Fetḥüddîn'e serzeniş itmekle ol-daḫi Devat'ınıñ bu uslûbda cehâlet ve ḥamaḳatdan ġaḍabnak olub der-saʿat ʿaskeri taʿḳîb-i düşmene taḥrîṣ itdi. Bir miḳdar gidince Nehr-i Dicle ḥavalisinde ittifaḳ-ı mulâḳat olunca Fetḥüddîn ḥalet-i muḳavemetde bir edna merkebe sivar ve firar muḥal ve ṣabr-ı ʿala-küll-i-ḥal olmakdan kinâye içün merkebiniñ pay ve destin ḳıfl-ı ḥadîd ile beste ve meydân-ı kâr-zarda istade olub ol-gün (61a) iki leşker-i muṭaredede rasiḫ-dem ve bezm-i rezmde ṣabit-ḳadem olub Ṭavus-ı zerrîn-bal âfîtab-ı âşiyân-ı ġarbîye nuzûl ve ġurâb-ı leyl basṭ-ı cenaḥ-ı siyaḥ ẕeyl itmekle herkes yerlu yerinde ḫavab-âlud ve mütefekkir-i ḫuṣûmet-i mevʿûd iken bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader ḫalîfe ʿaskeriniñ nuzûl itdikleri mekâna Dicle Nehri'niñ suyı musallaṭ olmağla şeyâṭîn-i Tatar tedârükden kalmayub ve ṣabaḥa dek yatmayub nehr-i meẕkûri ḥafr ile suyın bi-temamihi ordû-yı ʿasker-i İslâm'a icra idince ʿale'l-ġafle ol-şeb-i siyah ve leyle-i belada manend-i ṭûfan-ı Nuḥ ab-ı revân ordunun iḥaṭa itmekle "la ʿaṣime'l-yevm" nidası ṣimaḫ-ı canlarına resîde olub leşker-i Baġdad çün küllü nîlû (...) eb-i kilkûn ve manend-i surûr-van-ı ṣarṣar-ı mevc ile ser-nikûn Ve Fetḥüddîn ol-maʿrekede ġavṭa-ḫor-ı baḥr-ı memat ve eḳall-i ḳalîl kimesne ancak rehyab-ı necat olub Devatı üç mechûl nefer ile Baġdad'a ʿavdet itdi. Beyt

Bad-ı ṣabaya zülefa piyâmen getür didim
Geldi getürdi başıma sevda ḫaberlerin

Rivâyetdir ḫalîfe bu ḫaberi istimaʿ idince üç nevbet Elḥamdlillahi ʿala selâmeti Mücahididdîn deyu iẓhar-ı şükran itdi.

Ve bu daḫi menḳûldur ki Hulâgu ʿaskeriniñ kara evleri(?) Baġdad'a üç menzil Cebel-i Ḥumreyne vuṣûl buldukları ḫaberi gelince Mustaʿṣım'a ʿarż olundukda kûh-ı meẕkûrden ne vecihle murûr ve ʿubûre ḳadir olurlar deyu cevab virmiş. Yâ emîre'l-müʾminîn bu gelan ʿasker mevc gibi deryayı geçerler ve ḳulel-i cibalde manend-i ʿiḳab uçarlar. Ve Sedd-i İskender'i perde-i ʿankebut sayarlar. Cebel-i Ḥumreyn'de naʿl-i merkeblerinden ġubâr ve şirareden ġayri bir nesne ḥaṣıl olmaz deyu âgâh itdiklerinden işġa itmeyüp "el-muḳadder

kâinün ve'l-maḫẕûlü ḫâibün ve'l-maḫẕûrü vaḳiʿun ve't-tedbîru mesdûdun ve kem devletin hedemeha'l-ihmalu ve'l-kesaletu"[487] medlûlünce fâidemend olmadı. Tarîḫ-i sinîn erbaʿa ve ḫamsîn ve sittemie (654/1256) ʿadedine ḳarîn oldukda sene-i meẕkûre Ẕilḥiccesinde ʿasker-i Moğol-ı ġavl Yaʿḳubiye ṭarîḳinden ʿuḳûbet ve nikâl ile ʿazîmet ve Dicle kenarında nuzûl itdikde manend-i rûz-i Maḥşer ve ʿâraṣat-ı Kerbela Baġdad mevḍîʿ-i kerb ve bela ve zeban-ḥal-i naġme-zen-i vâveyla olub istikânet ve raḥat (61b) ehl-i beled dîde-i ḫalîfeden dûr ve rah-ı ṣavab-ı ḫicab istiḥalede mestûr oldı. Ḫalîfe rûy-i iżṭirar ve iżṭirab ile Baġdad ṭarîḳleri sed ve bend ve burûc ve baruleri ʿasker ile araste olunmak fermân ve Devvatiyân ve Süleyman Şah güzîde-i ʿasker-i memâlik ile teşmîr-i saḳ-ı ihtimam ve ʿamme-i Baġdadiyân envaʿ-ı esliḥa ile imdadlarına taʿyîn ve mudafaʿa-i eʿdaya irsal olundılar. Varub ol-gün mehma-emken ceng ve cidâl ve aḫşama dek ḍarb ve ḳitâl olundı. Ferdası merġ-i zerrîn-bal ḫurşîd-pervaz-ru ve zemîn-rûşen ve rayat-ı ʿanḳa-peyker-i Hulâgu şikâr-gâh-ı ḫişamda cevelâna âġaz idüb nâire-i muḥarebe iştiʿal bulunca Ehl-i Baġdad deryaları siḳa ile taḫvîf ve kûhsarı ḳuvvet-i bazu ile taḫfîf ider gibi meydana girüb ṭâir-i teyr-i burc meʿracü'ṭ-ṭulûʿdan ṭayeran ve suyûf-ı pür-ḫuḳûḳ niyâmından bîdar ve ṭaraf ṭaraf mancınıklar derkâr olub ṭarafeynden vaḳiʿ olan senk-endâzi manend-i duʿâ-yı ebrar ṣaʿid ve nevâzil-i ḳaża gibi munḥadir olub ṭarafeynden ḫalâyıḳ-ı ʿazîme maḳtûl ve mecrûḥ ve meydân-ı maʿrekede bî-ḥad velâ-yuʿad merdân maṭrûḥ olunca fermân-ı Hulâgu ile Ṭâife-i Moğol ceng ve cidâlden refʿ-i yed idüb ancak Baġdad'ı tażyîḳ ve muḥâṣara ile taḳyîd itdiler. Kırk gün kâmil bu vecih üzere ḥişarda ḫalîfe tecellüd ve ḫuşûnet göstermekle ṭaraf-ı eʿda birûn-ı şehirde vaḳiʿ ḳuṣûr ve binalardan ḳuleler ve murtefiʿ mekânlar peyda ve üzerlerine mancınıḳlar bindürüb Baġdad'ıñ ḫanelerine ṣaʿiḳa-endâz ve neft ile âlûde ḳevâriʿ bir şuʿle ilḳa itmekle zelzele-resân-ı ḳuṣûr ve ateş-efken-i dâr ve duver olub ehl-i belde kemâl-i ʿacz ile "la ṭaḳetelene'l-yevme bi-Calûte ve cunûdihi"[488] avazesin bâlâ-yı saḳf-ı âsumana resîde ve eṭrâf ve eknâfı iḥaṭa ile eʿda-yı bî-raḥm istade ve mecal-i ḥareket ve rah-ı firar-beste olub bu esnada Sadat-ı Ḥille'den Mecdüddîn Muḥammed İbn-i Ḥasan İbn-i Ṭavus ve Sedîdüddîn Yusuf Bin El-Muṭahhar ve Şemsüddîn Muḥammed Bin Muʿiz Hulâgu'ya mektûb gönderüb Ṭaraf-ı İlḫanî'ye muṭṭ ve munḳad oldukların taḥrîr ve ṭaraf-ı ḫalîfeden kendülere olan cevr ve bidadı serrizde-i kilk-i taḳrîr itdiklerinden ġayri cedd-i emcedleri Eimme-i İṣna ʿAşer Ḫaṣṣa-i Emîrü'l-müʾminîn ve

[487] Kaderde olan meydana gelir, zelil olan zarardadır, korkulan şey meydana gelir, tedbir seddedilmiştir ve nice devlet vardır ki onu ihmal ve tenbellik yıkmıştır.

[488]" Bu gün bizim Calut ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yoktur." Kurʾan-ı Kerîm, Bakara, 289.

Yaᶜşûbüddîn Esedullahi'l-Ġalib Mażharü'l-ᶜacayib Ḥażret-i ᶜAli İbn-i Eb-i Ṭalib Kerremallahu Vechehu Ḥażretleriniñ iḫbarından naḳl ile (62a) inḳiraż-ı Al-i ᶜAbbas ve teshḫîr-i Baġdad Hulâgu'ya müyesser ve veyl-i Ehl-i Baġdad ve taḫrîb-i ᶜimad Tavûs'ı nihâde olacağın iḫbar itmeleriyle Hulâgu mübtehic olub mezbûruñ iḥżarlarına fermân taḫrîr ve Ḥille ve eṭrafınıñ ḥukûmet ve żabtına ᶜAlaeddîn ᶜAcemi nâm emîrîn taᶜyîn itdi. Bu sebeb ile Ehl-i Ḥille ḥile-i selâmet pûş ve cam-ı ḫillet nûş itdiler. Bu vaḳıᶜa-i müşkileniñ çaresi ve bu nazile-i hâileniñ tedârüki ve bu derdin dermanı ve bu ḫavfin emanı nedir deyu Mustaᶜṣım çare-cû olub Beyt

Ahem ki her seḥer zend-i ateş bi-saḳf-ı çerḫ-i âfaḳra
Ez-dûd-ı dıl-ı iᶜlami dehda şikem ki her nefes
Çıkudaz-ı dîde-i der-kenâr-ı medd-i Fırat ra
Mededey ve ümm-i mey-i dihed[489]

medlûlünce baña vuᶜu ile âġaz idüb erkân-ı devletle ᶜaḳd-i meclîs-i meşveret itdikde vezîr-i pür-tezvîr feṭḥ-i bab taḳrîr idüb ᶜAsâkir-i Moğol'uñ nihâyeti yokdur ve şehrimizin ḫalkı muḳavemetde ᶜaciz ve ḳulların ve sâir erbâb-ı kâr-zarıñ ḥareketleri ḥareket-i meẕbûḥ olmuşdur. Baᶜde'l-yevm mudafaᶜaya mecal imkân olmayub eᶜda ise rûz-be-rûz istilâ ile müfteḫir ve âhâlî-i vilâyetiñ tesebbüt ve ṣabrı ve sukûnleri gün-be-gün keṣr olmuşdur. İmdi ṣalaḥ-ı cevânib ve selâmet-i ᶜavâḳib budur ki "ütrükü't-Türk'e egerçi ma terekûküm"[490] ile muḳaffadır. Lâkin Emîrü'l-müᵓminîn muḳteżâ-yı ḥal ile ᶜamel ve terk-i ceng ve cidâl idüb düşmen-i ġalib ile mudara ve taḥṣîl-i rıża ve ḥareket-i ᶜaḳilâne ve tevâżuᶜ-ı ḥakîmâne gerektir ki bî-tereddüd ve kemân-ı ṭûġ ve raġbet ile bi'n-nefs ḥużûr-ı Hulâgu'ya varasız. Zira añlarıñ der-aṣl ḥareketleri ṭamᶜ-ı ḫazîne içündür. Vaḳta ki ol-maḳûle tedârük ve beẕl ile sedd-i rah-ı maḳṣûdları olub istinası ḥaṣıl ola muẕâheret ve muṣâheret aḥkâmı daḫi taḥkîm olunmağla mubâşeret olunub bazar-ı ṣulḥ ve ṣalaḥa revac virmekle duḫter-i saᶜd-aḫter-i Ḫanî ḫalef-i eşref Emîrü'l-müᵓminîne nâmzed olmağla rabaḳa-i izdivacına musaḫḫar ve dürre-i nadire ṣadef-i imâmet püser-i Hulâgu'ya hemser olub ḳalemrev-i mülk ve millet şerâket ve Devlet-i Salṭanat ve ḥaşmet-i ḫilâfet yek-dest olmağla nice biñ müslümanıñ kanları maṣûn ve maḥfûẓ ve cah-ı ḫilâfet böyle bir Pâdişâhın istiżharıyle rûz-be-rûz efzûn ola . El-ᶜiyaẕu Billah ḫalîfeniñ sîlâb-ı ḫavf ve ḍîḳ-i mecâl ᶜaḳlın mütelaşi idüb ḥaḳ ve baṭıl ve farḳ-ı ṣıdḳ ve kiẕbden

---

[489] Her seher vakti çektiğim ahım yanan kalbimin dumanından feleğin tavanına ateş sıçratır. Her nefeste damlayan gözyaşım gözden kıyısı boyunca Fırat (suyu)a ödünç olarak yardımda bulunur. (göz yaşı verir.)
[490] Türkler size dokunmadıkça siz onlara dokunmayınız. Kütüb-i Sitte Şerhi, 14/106.

reʾy-i ʿaṭıl olmağla kelimât ve neṣayiḥ-i vezîr taḳdire muvafıḳ ve ḥuṣûl-ı âmâlı ḥukm-ı ḳażaya muṭabıḳ (62b) olub râyet-i Devlet-i ʿAbbasîler ser-nikûn olmalu idi. Mezbûruñ reʾy-i nâ-ṣavabın Mustaʿṣım istiṣvab idüb rûz-ı Yekşenbe ciharem Ṣafer sene ḫamse ve ḫamsîn ve sittemieye (4 Safer 655/16 Şubat 1257) ki maṣadaḳ-ı "yevmen ʿabûsen ḳamṭarîra"[491] ve ateş-i şerri ḫaṣ ve ʿamma şamil "yevmen kâne şerrûhu müsteṭîra"[492] idi. Ḫalife Eb-u Bekir ve ʿAbdurraḥman nam iki ferzendi ve kevkebe-i ʿaẓîme-i ʿAleviyân ve danişmendan ve evliya-yı devlet ve muḳarreban-ı Ḥażret ve ġılman-ı ḫaṣ ve ḫuddamân-ı ḫavaṣ ile sivar ve pişigahlarında biñ helâk ṭarîḳ ṭarîḳ ve şaṭır-ı beʾs ve yeʾs rah rah direk revâne olub Ordû-yı Hulâgu'ya duḫûl itdiler. Vehle-i ûla tevâbiʿ ve levâḥiḳ ḥużûr-ı Hulâgu'ya duḫulden menʿ olunub ancak ḫalîfe ve iki oğlı üç nefer ḫadim ile Ḫayme-i Hulâgu'ya duḫûla izin olundı. Ve Süleyman Şah ve Devatı ve Şerabı birkaç ḫavaṣ ile Ḳanûn-ı Cengîz'i üzere Dârü'l-ḥikemde iḫtiṣaṣ buldılar. Ferda çün şimşîr-i afitab der-ḫişende ve naṭʿ-ı zevâhir kevâkib-i peçîde olunca fermân-ı Hulâgû ile leşker-i Moğol Baġdad'a müteveccih ve der-saʿat sedd-i rah olan ḫandeḳleri ḫar ve ḫaşak ile mütesâvi ve sehl ve'l-murûr idüb baʿdehu dâr ve diyar-ı Dârü's-selâm'a ateş-endâz-ı nehb ve ġaret ve ḳatl ve ifnaya mubâderet-i birle çün şahin-i kersene-i kelle-i kebûter-i żaʿîfe nice endâz yaḫud kürk-i derende iġtinam-ı eġnama dest-i dıraz olub muṭlaḳu'l-ʿinan ḫalîfeʾül-ʿiẓâr şehre duḫûl ve ḳatl ve seby-i müslimîne vuṣûl bulub ḳatl-i ifraṭ ile ḫûn-i küştegândan nehr revân ve feryâd-ı merdân ve zenân ġalġale-resân-ı âsuman oldı. Bu eṣnada ḫazayin-i ḫaṣ ve ʿam ve defâyin-i ḥarem-i muḥterem Dârü'l-ḫilâfeyi çarûb-ı ġaret ile rûbeyde ve kûbal-ı ḳahr ile ḳuṣûr ve eyavin ve şürefât-ı ʿâliyatın ḫâk ile yeksan itdiler.

El-ḳıṣṣa

Dört beşyüz seneden beru Dârü'l-ḫilâfe olub ʿanʿane ile ekâbiren ʿan ekâbir şarḳan ve ġarben ʿâlemiñ mal ve mülk ve cah ve celâline mâlik ve musallaṭ olan ḫalîfe ve vüzera ve meşâyiḫ ve ʿulema ve sâir erbâb-ı ḳuvvet ve aṣḥâb-ı ḳudretiñ mal ve erzaḳ ve ḫane ve ḫânedanları eʿda-yı bî-muruvvetiñ giriftar-ı dest-i bî-bereketleri ḫaṣṣa-i maṭbaḫ-ı beytü'ş-şeref-i ḫalîfeden nehb olunan eṣaṣ ve avani zerrîn ve sîmîn ile Moğol-ı ġavl-i pür-zûr olub naḳre-i kâmile'l-ʿayarı kalay (63a) ve kurşun gibi furûḫt itdiler. Ol-sebeb ile çok kimesne ḫafîż-i faḳrde nâle-kinan iken zirve-i eʿlâda kâmran oldı. Andan maʿâda ḫazîne-i ḫalîfe ve vezîr ve sâir erkân-ı devlet maḫzûnatlarından nehb ve ġaret olunan aṭlas ve diba ve maḥlubat-

[491] "... Doğrusu biz çok asık suratların bulunduğu günde Rabbimizden korkarız." Kurʾan-ı Kerîm, İnsan, 9.
[492] "... fenalığı yaygın olan bir günden korkarlar." Kurʾan-ı Kerîm, İnsan, 7.

ı Rum ve Mışır ve Çin ve Ḫiṭa ve ḫuyûl-ı ʿArabî ve biġal-ı nâmi ve ġilmanân-ı Rumî ve Kıpçak ve Berberî ve Serrarî Türk ve ġayrihi feẕlekesiniñ ḥesabında muḥasib fikr-i ʿalîl ve cemʿü'l-cumûʿ-i ʿindehu ḳalem-i ʿâlem kelîl olub bisyari zer ve cûşimîn ve nefâyis-i emtiʿa ve kumaş ve firaş-ı rengîn ile Ordû-yı Hulâgu-yı bed-ḫu şûret-i numa-yı "ve eḫraceti'l-erḍu eşḳaleha"[493] olub ve zernab-ı ateş-i renk ile memlu olan ḥavızları keẕâlik dest-i berd-i yağma itdiler.

Meşhûr ḥikâyedir ki; Naşır Li-Dînillah ḫalîfe icâbet-i daʿvet-i Ḥaḳ itdikde iki ḥavż altun terk idüb nebîrelerin Mustanşır ḫalîfe yevmen-ma birer ḫadim ile ki maḥrem-i razi idi. Maḥall-i meẕkûruñ üzerine varub ecelden ol-ḳadar mühlet ṭaleb iderim ki bu altuni infaḳ idem. Ḫadim kelâm-ı ḫalîfeyi işidicek tebessüm ider. Tebessümünden ḫalîfe ġaḍabnâk olub sebeb nedir deyu sualden ḫadim neʿam bir gün cedd-i emcediñiz ile bu ḥavuẕların üzerine geldigimizde biri henüz nâ-tamam olmağla ecelden ol-ḳadar mühlet ṭaleb iderim ki bunu daḫi mal ile mala-mal idem deyu buyurmuşlar idi. Bu babda iḫtilaf-ı ṭabayiʿ maḥall-i taʿaccüb oldı deyu cevab virdi. Baʿdehu Mustanşır ol-malı meṣârif-i ḫayra maṣrûf idüb reba-bende-i kûy-i nîk namı oldı. Cümle-i ḫayratından Baġdad'a Medrese-i Mustanşıriyedir ki âfaḳda Ümmü'l-medâris ile meşhûr oldı. Bu ḥikâyetden maḳṣûd oldır ki Mustaʿṣım imsak ile ol-ḥavuẕları tekrar zer-i kâmile'l-ʿayar ile toldurmağla ʿaḳibet hebâen-menşûr oldı.

Şiḳatdan menḳûldur ki saray-ı ḫalîfeden dörtbiñ çarpa eşḳal-ı ġanayim ve nefâyis-i bî-ḳiyas maḫtem-i Hulâgu'ya iḥżar oldı. ʿUḳalaya numayandır ki dünyada ġani iken faḳîr olmak ʿammi der-aṣl faḳir olmakdan bedtir. Dünyaya malik olmamak olmakdan behterdir. Neʿûẕu billah min (...)ġavr-ı cevr-i rûz-i kâr-ı bî-ġaye (63b) ve bazicihay-ı felek bî-nihâye "lâ ḥavle vela ḳuvvete illa billah" üç günden soñra ḫalîfe ṣabaḥ namazın edada ayet-i kerime "Ḳulillahümme Malikü'l-mülk tüti'l-mülke men-teşâ ve tenziʿü'l-mülke mimmen-teşâ ve tuʿizzü men-teşâu ve tüẕillü men-teşâ biyedike'l-ḫayr inneke ʿala küll-i şeyʾin ḳadîr"[494] ḳırâet idüb dest-i duʿa ve taẕarruʿı merfûʿ-ı Barigah-ı Kibriya itmegin müstemiʿler şûret-i namaz-ı ḫalîfeyi Hulâgu'ya naḳl itdiler. Ne cevab itdügünün rivâyeti muḫtelif olmağla terk olundı.

Fermân-ı Ḫanî ile ṭaʿamdan Ḫalîfe menʿ olundı. Şiddet-i cuʿ ile ṭaʿam ṭaleb itdikde bir tabak mala-mal pişgahlarına getürülüb lisan-ı ḥal-i ḫalîfe ḫiṭab itdi ki (...)(...)[495]

---

[493] "Yeyüzü ağırlıklarını dışarıya çıkardığı ..." Kurʾan-ı Kerîm, Zilzâl, 2

[494] ".... Mülkün sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu Sen her şeye Kadirsin." Kurʾan-ı Kerîm, Âl-i ʿİmran, 26.

[495]

Pâdişâhın fermânıdır. Bunı ekl itmek gereksin didiler. Ḫalîfe bunı ekl itmek ne mümkündür deyu redd-i cevab itdigi Hulâgu'ya ᶜarż olundukda vasıṭa-i tercüman ile ḫaber gönderdi ki altun ekl olunmaduğı maᶜlumdur. Pes niçün leşker ve eᶜvana beẕl idüb fidye-i canı itmedi. Ve benimle olan ḫalayıḳa ol-malda müşâreket göstermedi ki böyle bir leşker-i can-sitandan ki ṣûret-i belâ-yı âsumani derler. Mal ve ᶜırż ve canını maṣûn ide. Ta ki mülk-ı mevrûṯun bu aṣıl fitneden maḥfûẓ ide. Ol-dem ḫalîfe itdügi kâra nâdim ve baḫl ve imsakin neticesi niye vaṣıl olduğun fehm idüb ol-nâzenîn nâr-ı baliş ᶜîş ve ᶜişret bu mertebe şiddete ṭaḳet getürmemekle lehb-i (...) ile pejmürde olan riyaż-ı ruḫsarın şirşek-i (?) nedâmet ile sîrab ve ateş-i ah ve enîn ile cigerin kebab itdi.

Hulâgu ifna ve ibḳa-yı ḫalîfede mulâzımları ile meşveret itdikde cümle ehl-i İslâm bunı Ḫalîfe-i Resûl ve İmam-ı ber-Ḥaḳ ve dima ve furûclarına ḥâkim bilürler. Bu varṭadan ḫalaṣ bulur ise eṭraf ve eknafdan nice biñ cunûd-ı nâ-maḥdûd cemᶜ olub iḥtişad ve istiᶜdad peyda itmekle tekrar taḥammül-i tekellüf ṣad hezar merdân-ı meydân-ı hüner ve zaḥmet-i mudafaᶜâya ṣad-çendan-ı cengâvere muḥtac olur merd-i ᶜaḳıl iḫtiyariyle fevt-i fırsat itmez ve imkân-ı miknet var iken ḫayal-ı muᶜâvedet ile ᶜinan-ı ḳudreti elden komaz. Ve bir sineye ki mecrûḥ-i nîş azar ola . Andan bûy-i vefa fikrinde olmaz taᶜẕîb-i düşmene ṣaḥra-yı ᶜademden ġayri mekân ve teᵓdîbine maḳraᶜa-i fenadan özge taziyâne olmaz deyu cevab virmeleriyle Hulâgu Mustaᶜṣım'ıñ ḳatlin fermân (64a) itdi. Cellâdân-ı bî-eman tîġ-i seffaḥı ḫalîfeniñ kanıyla rengîn olmak olmaz deyu keçeye sarub kîçe-i kîçe itdikleri ᶜadetçe ḍarb ve pa ve dest ile ihlâk ve ravnaḳ-i imâmet ve ḫilâfet ol-ṣademat ile merfûᶜ-i eflâk ve cesed-i Mustaᶜṣım teslim-i ḫâk-i pâk oldı. Müddet-i ḫilâfetleri onyedi sene olub fenasıyla esas-ı ḫilâfet-i Ben-i ᶜAbbas münhedim ve libas-ı ḫilâfet câ-mekin-i cihânda münᶜadim oldı. Beyt

Sitem-i tenhaya bir çün o kesi reft
Ez-in ezî-dirîn perde-i nesyi reft[496]
(...)(...)

Çün şemᶜ-i Devlet-i ᶜAbbasîler isteyen ḳahr ile küşte ve zor-ı baḫtları ber-küşte oldı. Kırk gün bi-temâmihi ḳatl ve ġaret ve teşdîd ve taẕyîḳ-i ve teᶜnîf-i ehl-i vilâyet ve taḫrîb-i dâr ve duver ve istiḫrac-ı emvâl ile Moğol meşġûl olunca Ṭaraf-ı Ḫanîden baḳiyyetü's-suyûf olana merḥamet olunub ṭavâif-i ᶜaskeri ḳatilden menᶜ olundılar. İbn-i ᶜAlḳami itdigi ḫidmet muḳabelesinde naẓar-ı Hulâgû'da imtiyaz ve manṣıb-ı Baġdad ile mümtaz olmak ümidinde

496

iken Ṭaraf-ı Ḫanî'den iltifat olunmayub "iżaᶜât-ı ḥuḳûḳ-ı veli-niᶜmet ve ḫiyânet-i vekâlet idenler şayeste-i iltifat ve layıḳ-ı ᶜinâyat degildir" deyu mehcûr ve maṭrûd oldı. Leşker-i Ḫanî'den ibtida Baġdad'a hucûm iden ᶜAli Bahadır nâm bir emîr olmağla Baġdad'ıñ Subaşılığı aña tevcîh ve ḥukûmeti İbn-i ᶜUmran nâm kimesneye erzanî görüldı.

Mevîdir ki merḳûm İbn-i ᶜUmran edânî-i nasdan biri olub ümîd ve emelden dûr ve rifᶜat ve irtifaᶜdan meᵓyûs ve mehcûr Yaᶜḳubiye ᶜAmili'niñ kâtibi iken vaḳᶜa-i Hulâgu'dan bir sene muḳaddem rüyasında bisaṭ-ı ḫilâfet-i Âl-i ᶜAbbas muntṭavi ve rüşd-i devlet-i Mustaᶜṣım dâr ve sitardan muteḫall-i olub meḳalid-i Ḥukûmet-i Baġdad ḳabża-i irâdetine teslîm olunmuş. Herçend bî-istiᶜdadı ile istibᶜad olundı ise Hulâgu Baġdad'ı muḥâṣara itdikde mezbûr derûn-ı ḳalᶜada bulunub sevda-yı rüya-yı meẕkûr ile ṭaraf-ı ḫalîfeden ṭaleb olunması babında mektûb taḥrîr ve ḫidmet-i Hulâgu'da bulunmak şartın işaret idüb mektûbun bir tîz-i peran ile Ordû-yı Hulâgu'ya ilḳa itmegin mektûb-ı merḳûm resîde-i dest-i Ḫanî olunca mezbûr Ṭaraf-ı Ḫanî'den istidᶜa ve ḫalîfeden (64b) ṭaleb olunmağla irsal olundı. Mezbûr daḫi varub nifaḳ ile İbn-i ᶜAlḳami-yi ṣani olub ᶜasker-i Hulâgu ḳaḥṭ ve ḳillet-i zad ve zevâyide mübtela oldukların görünce Divân-ı Ḫanî'ye ᶜarż-ı ḥal virüb fermân-ı Pâdişâhî olur ise ᶜaskerden zaḥmet ve ḳillet ve daġdaġa-i cûᶜi defᶜle taḳviye-i ḳulûb-ı leşker iderim deyu iᶜlâm itdi. Her çend mezbûruñ daᶜvası ḳabul-kerde-i ḫired degil ise daḫi mezbûr ile merâkib-i eḥmal ve cemal taᶜyîn olunmağın varub Yaᶜḳubiye Ḳaryesinde ve Ḫorasan Naḥiyesinde ca-be-ca medfûn olan ġelât ve maḥṣûlatı iḫrac ile meᵓkûlât-ı mütevâfire ve ẕeḫâyir-i mütekâṣire Ordû-yı Hulâgu'ya naḳl ile taḳviye-i ᶜasker ve terfîh-i ḥal-i leşker itmekle ḫidmet-i meẕkûrede mebẕûl ceddi ve cehdî ṭabᶜ-ı Hulâgu'ya ḫoş gelüb memnûn ve maḥẓûẓ baᶜde't-teshîr Ḥukûmet-i Baġdad-ı Dârü's-selâm'ı mezbûre teslîm ve tefvîż idüb İbn-i ᶜAlḳami mezbûruñ ḫidmetinde olmak fermân olundı. Maᶜa-hâẕa Ṭavâif-i Moğol İbn-i ᶜAlḳamî'niñ rûz-ı şeb her vecihle ihânet ve eẕiyyet ve eẕlâlinde mübâlaġa idüb birkaç gün reṣâṣet-i ḥal ve teşvîş-i vebal-ı bal ile tek ve pu ve tecellüd gösterüb ᶜamma ḳarîb nedâmet-i tam ve ḫiren-i ḳalb ve evḳat-ı felâket encâm ile ḫirmen-i şer ve fesad olan bünyan-ı vucûdı berbad oldı. Baᶜde ez-an Ehl-i Baġdad ṣaḥayif-i cidâran ve cibah-ı ebvâb-ı medâris ve ribaṭlarda aḳlam-ı muḫtelife ve ᶜaḳâyid-i müttefiḳa ve kelîme-i vaḥide ile eḥcar-ı ṣama üzere "leᶜanallahu men la-yelᶜanu İbn-i ᶜAlḳami[497]" ṣebt ve taḥrîr itdiler. İttifaḳen tevâbiᶜ-i İbn-i ᶜAlḳami'den Naṣır

[497] İbn-i Alkami'ye lanet etmeyene Allah cc Lanet etsin.

meẕheb-i teşyiᶜ bir kimesne bir yerde taḥrîr-i meẕkûrden lâ lafẓın ḥak itdigi maᶜlûm-ı enâm olunca mezbûrı bulub yetmiş ṣavt ile mücâzat itdiler. El-ḳıṣṣa

Ya saili ve bi maḥḍi'l-ḥaḳḳi terdadün
Eḍiḥ feᶜindi neşdanun ve inşadün
Vesmiᶜ fe-ᶜindi rivayâtun teḥaḳḳuḳiha
Rivâyetün ve eḥadiṣün ve isnadün
Fehimün zekiyyün nuḳḳabun ḥaẓiḳun yaḳizün
Ve ḥażirun li-nuḳûdi'n-naḳdi naḳḳadün
ᶜAn fietin feteḳü fi'd-dîni ve intehikû
Ḥemahu cühela bi-reᵓyin fîhi ifsadun
İẕ ḍaḥilet umûru'n-nasi leyse-lehum
Fîha ruvahun ve lâ ḥazmün ve'l-cinsadun
Emme'l-vezîru fe-meşġûlun bi-ġayrihi
Ve'l-ᶜariżanu fenessaḫun ve medadün (65a)
Ve ṣaḥibü'l- babi-ı ṭavren eşârib-i ṣemlün
Ve taretün huve çengiyyün ve ᶜavvadun
Ve Şeyḫu'l-İslâm Ṣadruddîn himmetuhu
Maḳṣûratün bi-ḥiṭami'l-mali yesṭadun
ᶜİddetuhu bi'l-bûsi eba sivasiyyetin
Ma suvide vafe'l-vera yevmen vel-üsera
İn cîet Yeṣrib ev şârefet saḥetha
Fe ḳul limen nezelet fî faḍlihi Ṣad'ün
Ya ṣenᵓatü'l-mulki ve'd-dîni'l-ḥanîf
Vema telḳahu min ḥadiṣâti'd-dehri Baġdadün[498]

medlûli kâşife-i ḥal-i Baġdad ve Ehl-i Baġdad oldı.

[498] Ey benden sual soran sana açıkça söylüyorum. Maksadını açıkça söyle. Bende soru ve cevaplar vardır.Bende rivâyetlerin, hadislerin ve isnadın doğruladığı görüşler vardır. Anlayışlıdır, zekidir, ince görüşlüdür, mahirdir, uyanıktır ve yapıcı tenkitçidir. Bozuk fir görüşle Dinin sınırlarını ihlâl ettiler. İnsanların işleri bozulduğunda o işleri düzeltmek için işlerinde iyi görüş sahibi kimse yoktur. Vezir başkasıyla meşğul olup yanındakiler ise emredileni yazarlar. Kapıcı ise bazan sarhoş, bazan sazcı bazan da yağcıdır. Şeyhulislâm Sadreddin ise mal toplama peşindedir. Onun bütün hazırlığı ise zenginlerin elini eteğini öpmektir. Bunlar zengin kimselerdir. Onlar dünyada efendi olamadılar ve hiçbir güzel yolda yürümediler. Eğer Medine'ye gidip orayla şereflenirsen fazileti hakkında Sad suresi nazil olana deki bu Melik nasıl Hanif dinini tahrip etti ve Bağdad bu felâketleri nasıl gördü(?)

37.2.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Âl-i Hulâgu ve Cengiz Der-Baġdad

ᶜItr-firûşân-ı bazâr-ı feṣaḥat ve şükr-ḫayân-ı bezm-i belâġat bu vech üzere şirîn-zebân rivâyet olmuşlardır ki; çün ᶜİraḳ-ı ᶜArab daḫil-i ḳabża-i Hulâgu Bin Tuli Ḫan Bin Cengiz Ḫan[499]-ı bî-edeb oldı. Vezîr-i naẓîri Hoca Cihân Bin Şemşeddîn Muḥammed Bin Ṣaḥib-i Divânıñ birader-i ᶜâli-güherleri Hoca ᶜAlâeddîn ᶜAta Melik'e Ḥukûmet-i Baġdad sezâ-var ve teşrîf-i câh-ı Darü's-selâm[500] ḳamet-i eᶜlalarına zîbende-deṣâr[501] olmağla[502] bu ḫâk-i pâke sâye-endâz-ı ḥimâyet[503] ve fermân-rân-ı ḥukûmet olub vaḳıᶜa-i faḳıᶜa-ı Hulâgu-yi bed-ḫu ile Baġdad-ı Behişt-âbâd ḫarâb-âbâd iken müşârün-ileyhin tedbîr-i vâfi ve naṣfet-i âṣafileri ile ḫaṭır-ı şikeste[504] ve câ-be-câ dest-endâz-ı ḳahr-ı Hulâgu[505] olan ḫane ve ḫanedanlar maᶜmûr el-ḥaṣıl baġ-ı firaġ-ı rûy-i ġabra yaᶜnî Burc-i evliya saḥab-i kerem ve çeşme-sâz-ı niᶜamlariyle ravnaḳ-ı taze ve neżâret-i bî-endâze bulub vaḳıᶜa-i mażiye endaḫte-i ṭaḳçe-i nisyan ve ᶜîş ve ᶜişret ile Baġdadiyân şâduman oldılar. Müşârün-ileyh ṣaḥib-i ᶜakıl ve ferâset ve mâlik-i reᵓy-i ᶜâl-i iṣabet olmağla netâic-i ebkâr-ı efkârı zuyûr-ı ᶜarûs-ı mülk ve millet olub Tarîḫ-i Cihân Güşa ki ḥâlâ taḥsîn-kerde-i erbâb-ı feṣâḥat ve inşâdır. Anların teᵓlîf-i daniş-i meᶜârif-i elîfleri olub beyt

Zan suḫan-perver-i daniş-i yek-bâre key maᶜlum şad
Kân çi ᶜâli reᵓy ve mülk-ârâ ve maᶜna-perverest[506]

medlûli vaṣıflarına kâfidir. Ve Necef-i Eşref ṭarafına carî olan nehr-i kevṯer-ṣıfat müşârün-ileyhiñ ḫayratları olduġı zebân-zed-i erbâb-ı tevârîḫdir. Ḥâlâ egerçi ol-nehrin şöhreti yokdur lâkin tebdîl-i düvel ve perişân-i milel ile ḫarab iken Şah İsmaᶜîl (56a) ḥafr-ı cedîd ile âbâd itmegin şimdi ol-ṭarafdan Nehr-i şahi ile müştehir olan nehr[507] olmak iḥtimali vardır. Ve'l-ilmu ᶜindellah[508]

---

[499] B: sabıḳü'ẕ-ẕikr İbn-i ᶜUmran'a sipariş itdikden soñra Cevâhirü'l-aḫbar nam Faris Tarîḫi taḳrîri üzere müddet-i ḳalîlede fazla

[500] B: Burc-ı evliya

[501] B: fena

[502] B: ol-Ḥakim-i ḥakîm evṣaf-ı vâlâ ṣaḥib-i inṣaf fazla

[503] B: ḥukûmet ve naṣfet ve fermân-rân-ı umûr-ı cumhûr ve müdebbir-i ḥal-i perişan-ı maẓlûman ve menhubân-ı ehl-i beled ve raᶜiyyet olub fazla

[504] B: merḥem-i merḥametleri ile mecbûr fazla

[505] B: Moğol

[506] O bilgi ve söz sahibi bütünüyle nasıl anlaşılabilir, çünkü o yüce görüşlü mülkü süsleyen ve manaları yetiştirip terbiye edendir.

[507] olduğu ẓahirdir

[508] B: ve'l-ᶜilmu ᶜindellah eksik; Kerdâne-kerdûn bu vecih üzere dâir iken fazla

Taḳvim-i cedîd-i ʿalem sene şelâşe ve sittîn ve sittemie (663/1264) ile mürtesim oldukda Hulâgu-yi bed-ḫu kırksekiz sene ʿömür ile taḫt-ı salṭanat-ı bî-şubutdan endaḫte-i taḫte-i tabut olmağla Abaka Ḫan İbn-i Hulâgu Ḫan ṣaḥib-i tac ve bac olub girû Şemseddîn Muḥammed ṣaḥib-i maḳam-ı vezâretinde ḳiyâm göstermiş iken Mecdü'l-mülk Yezdî nam bir şaḫṣın suʿaya ve ümerâ-yı Moğol'un iġvaları ile ṭabʿ-ı Pâdişâhî Şemseddîn Muḥammed'e munḥarif ve ḫidmet-i vezâretden münṣarıf itdikden soñra Pâdişâh-ı bî-intibah ʿİraḳ ve ʿArab ṭarafına ru-be-rah olub belde-i Baġdad'a rehbet-baḫşâ-yı nuzûl oldukda ṭaraf-ı ḫanîniñ ehl-i Mışır ile ʿadâvet ve kîni olmağın erbâb-ı ġaraż ve aṣḥâb-ı maraż birbirin taṣdîḳ ile ʿAta Melik'in ehl-i Mışır ile nihânî muʿâmelesi olduğun ḫużûr-ı ḫanîde taḥḳîḳ itmeleri ile fermân-ı bî-eman Abaḳa Ḫanî ile müşârün-ileyh giriftâr-ı çengâl-ı ʿiḳab ve dest-beste-i çarmîḫ-i ʿaẕab olub girdûn-kerdâne ser-furû itmeyin kerden-beste-i zencîr ve çarḫ-ı muʿallaya istiġna gösteren nâzenîn dest-i Moğol-ı ġavlde esîr olduğundan ġayri mal ve menâli taḥṣîl ve evlâd ve ensâbi tekẕi ile teẕlîl olunub birader-i merḥamet-iltiḥadleri daḫi ḫayli cevâhir ve zevâhir ile cerîmesine imdad itmiş iken yine ḫalaşına imkân bulmayub şikence-i muḥaṣṣalanda dest ve pa beste Esedâbâd ve Hemedân'a resîde oldukda Abaka Ḫan merk-i mefacât ile merġ-i canı kafes-i bedenden ṭayerân itdügi ḫaberi meserret-baḫşâ-yı dıl ve can müstemindan olub[509]

Mesnevi

Meḫor ġam kin şeb-i hicran serâyed.
Vezîn şeb ve ṣubḥ-i ümidet berâyed
Ki şeb-i âbiṣten-ı rûz-i ümidest
Pes şam-i sîyeh rûz-i sefîdest[510]

lamiʿası üzere tarîḫ-i sal sene iḥda ve ṣemânîn ve sittemie (681/1282) ile ferraḫ-bal ve taḫt ve baḫt-ı salṭanat vucûd-ı Sulṭan Aḥmed Bin Hulâgu Ḫan ile maḳarr-ı iclâl ve ibtida ismi Nekûdar oğul iken şeref-i İslâm ile müşerref olduğundan nâmı Aḥmed ile be-nâm olub girû Şemseddîn Muḥammed ṣaḥib-i mesned-i vezâret istiḳlâl bulmağla ʿAta Melik maẓhar-ı iltifat-ı Pâdişâh-ı dıl-nevâz olub tekrar Baġdad manṣıbıyla ser-firâz oldı. Bu nüvid-i dıl-efrûz ile (56b) Baġdadiyân oniki gün ʿiyd ve nev-rûz idüb damen-efşân-ı ʿîş ve nişâṭ ve ṣahba-keş-i meserret ve inbisaṭ olmuşlardır. Pes ez-in Şemseddîn Muḥammed dahi maḳam-ı muḫâṣamada ḳiyâm ve Mecdü'l-mülk'i giriftâr-ı kemend-i intiḳam idüb berâhin-i ṣâbite ile

[509] A: Sulṭan Aḥmed Bin Hulâgu fazla

[510] Gam yeme bu ayrılık gecesi bitecek. Bu geceden ümidin sabahı doğacak. Çünki gece ümit günlerine hamiledir. Karanlık gecelerden sonra aydınlık günler var.

sâḫir-i şiveh-kâr ve mekkâr-ı ḫabaṣet-şiʿar olduğun âşikâr idüb yine bu cürm ile ihlâki fikrinde degil iken tevâbiʿ-i kem-furṣatı bî-ruḫṣat mezbûri istîṣal ve her ʿużvın bir şehre irsal itdiklerinden şuʿarâ-yı zamanın nadirelerindendir. Naẓm

Ruz-i du se ser-defter deyr şadi

Cuyende-i mülk u mal tevḳîr şadi

Aʿża-yı tu her yekî girift iḳlîmi

El-ḳıṣṣa be-yek hefte cihân-gir şadi[511]

Tariḫ-i hicriye sene iḥda ve ṣemânîn ve sittemieye (681/1282) resîde oldukda Melik ʿAta dahi bu vaḥşet-i saraydan raḫtkeş-i ʿalem-i beḳa olub ḫaber-i fevti elem-baḫşa-yı Şemseddîn Muḥammed oldukda bu rubâʿî ile mersiye-ḫevân olmuşdur. Rubâʿî

Ey nûr-i du dîde-i cihân efrûzem

Reftî u zi hecr-i tu siyeh şod rûzem

Bûdîm dû-şemʿ ve herd ve suzân bâ-hem

Eyyâm-ı tûrâ beküşt vü men mî-sûzem[512]

Evvel- i iḫtilâl-ı encâmda ümerâ-yı Moğol Sulṭan Aḥmed müslüman olub Cengiz Ḫan ṭurabın endaḫte-i bî-ġûlei[513] nisyân itdi deyu Arğûn Bin Abaka Ḫan üzerine cemʿ olmağla Sulṭan Aḥmed Ḫan ile Arğûn Ḫan beyninde ebvâb-ı muḫâṣama-küşâde ve ṭarafeynde esbâb-ı pür-ḫaş âmâde olmuş iken Sulṭan Aḥmed Ercümend Erğun Ḫan'a menhiyân "eṣ-ṣulḥu seyyidü'l-aḥkâm"[514] işdar ve fi'l-cümle refʿ-i ceng ve peykâr idüb Aḥmed Şah-ı sade-dil ḥîle-i düşmenden ġafil olmağla ordudan ḥareket ve Azerbaycan'da ḥarem-i muḥteremleri ṭarafına imâle-i licam-ı ʿazîmet idüb kilkest-i dil-ârâmda gül-endâmları ile fariġ-i şüʿayde-i eyyâm iken ittifaḳ-ı ümerâ ve mübâşeret-i Emîr Buḳa ile Erğun Ḫan taḫt-ı Pâdişâhiye iclâs olunub Moğol-ı irġal ve şeb-ḫûn Tatar ile ḫayme ve ḫar-gâh-i Sulṭan Aḥmed'i taḫte-i vucûd-i beyḫudeden Arğun emriyle ḫâk-i siyaha endaḫte itdiler.

Rivâyet-i güzîde üzere Pâdişâh-ı merḳûm Faḳir bay nam kimesnenin varişleri yedinde ḳışaṣ olunmuşdur. Şiʿir[515]

Be-ruzkâr eger kâm-ḫuvîş berdârî

---

[511] Birkaç gün zarfında dünya defterinin başı oldun. Mal mülk ve izzetin takipçisi oldun. Her bir azan bir kıtayı tutmuş. Özetle bir haftada cihângîr oldun.

[512] Ey iki gözümün cihânı aydınlatan nuru. Gittin ve senin ayrılığından gözlerimiz karardı. İki mum gibi olduk. İkisi de birlikte yanıyor. Felek seni öldürdü. Ben ise yanıyorum.

[513] B: ṭaḳçe-i

[514] Barış hükümlerin efendisidir.

Ber-âfitâb eger nâm-ı ḫuvîş be-nigâri

Eger be-mülket-i Sasaniyân resi ve kubân

Ve ger ḫazâyin-i Sasaniyân be-dest-ârî

Ve ger cihânet musaḫḫar-şeved çû İskender (57a)

Ve ger be-çarḫ-i firâzî ʿilm-bi-cebbârî

Çı bûd ʿâḳibeteş bi-siperi vu bi-siyârî

Dirîġ ke aḫer bi-güẕerî vu bi-güẕârî[516]

Müddet-i salṭanatları ikibuçuk sene olmuşdur.

37.2.1.Ḥukûmet-i Baydu Ḫan İbn-i Turfay Bin Hülâgu

Tarîḫ-i ruz-namçe-i ʿalem sene selâse ve semânîn ve sitte mie (683/1284) ile mürtesim olub taḫt-ı Cengiz'i üzere Erğun Bin Abaka Ḫan-ı fitne-engîz gösterdikde menşûr-i Ḥukûmet-i Baġdad'ı biraderi Baydu Oğlı namına terḳîm ve umûr-ı cüzʾî ve küllî vezâretin Emir Buka'ya teslîm itmekle ol-dahi ẕat-ı ḫabâṯet-nihâdında olan ḥaḳd ve ḥasede ḥareket virüb vezîri sabiḳü'ẕ-ẕikr Hoca Şemseddîn Muḥammed ḥużûr-ı pür-ġurûr-ı Arğun'da ġiybet ve Abaka Ḫan'a sem virmişdir deyu ḫiyânete nisbet itmekle üç nefer oğlı ile cellâd-ı Arğun-ı bî-mürüvvet yedinden cam-keş-i ṣahbâ-yı şehâdet olmuşlardır. Tarîḫ

Ḫurşîd-i mülk ṣaḥib-i divân-ı şarḳ u ġarb

An-keş zamane tabiʿ ve kerdûn mürîd şeved

Derḥal ḫaçuḫîm be-fî küşt muttaṣıl

Zan bes ki dûr müddet ʿömreş-medîd şeved

Vaḳt-i namaz-ı diger bud ki ender-ḥudûd-i ebher

Rûz-i duşenbe çarum-ı şaʿban şehîd şeved[517]

Ve Harun nam veled-i ercümendi dahi bundan aḳdem Baġdad nevâḥisine vali olan emir Erğun vezîri ve nâibi maḳamında iken Hoca Saʿdeddîn Müstevfi'ye ḳaṣt-ı bed ve ġamz idüb Saʿdeddîn Emîr, Harûn yedinde maḳtul olmağın ḥukm-i pür-lenf-i beliġ-i Pâdişâhi ile Harun dahi sene ḫamse ve semânîn ve sittemiede (685/1286) Baġdad'da ḳıṣaṣan ḳatl

---

[515] A: Naẓm

[516] Eger zamandan murâdın alırsan kendi adını güneşe nakşedersen ve şayet Keyan ve Sasanîlerin saltanatına ulaşıp Sasanîlerin hazinelerini ele geçirsen ve şayet İskender gibi cihânı teshir etsen ve ceberutlar felegin fevkine çıksan ne fayda, çünkü akibet hepsini başkalarına teslim edecek, göçecek ve bırakacaksın.

[517] Mülkün Hurşidi şark ve garb divanının sahibi. Kendisine zamanın tabi olduğu feleğin iradesine tabi olduğu kişi ..... çoktandır artık ömrü uzamıştı. Diğer namaz vakti Şaʿban'ın dördüncü pazartesi günü şehid oldu.

olunmuşdur. Lakin Buḳa dahi az zamanda seyl-i ser-efken-i mukâfat ile dest-i Erğun'da ʿazîmet-i dar-ı mucâzat idüb Saʿdüddevle nam ṭabib-i Yehûdi telvîş-i mesned-i vezâret itmekle zümre-i İslâma ḫayli fetret vaḳıʿ olub neʿûẕu billah ehl-i tevḥîde ʿibâdet-i eṣnam-ı bed-endâm itdirmek fikrinde el-minnetü lillahi teʿâla vacibü't-taʿẕiye naṣîb olmayub mışraʿ

Dest-i ġayb âmed ve ber-sine-i nâ-maḥrem zed[518]

medlûlünce az müddetde helâk ve endaḫte-i meġâk-i ḫâk olub gurûh-ı müslimîn bu ḥali muʿcize-i dîn-i Nebiyy-i Emîn ʿad itmekle nevâzişdâr-ı şükr-i Rabbü'l-ʿâlemîn olmuşlardır. Tarîḫ-i sinîn ʿaded ve tisʿîn ve sittemieye (691/1291) ḳarîn oldukda Erğun-i nâ-berḫurdar dahi ʿazim-i dâr-ı bevvâr olmaġla aṣḥâb-ı şerîʾat beyḍâ-ı ẓulm ve bî-dâddan reha bulub Geyḫatu Han Bin Abaka Ḫan Bin Hülâgu mesned-nişîn-i taḫt-ı ʿâli-mekân oldı.[519](57b)

Beyt

Be devr-i ʿadl-i tu âşüfte nist cüz-ser-i zülf.

Be-ʿahd-i tu nekoned ġayr-i ġamze ġammazî[520]

maġzasınca beşṭ-i bisaṭ-ı reʾfet ve refʿ-i köhne-palas-ı ẓulm ve bidʿat idüb feṭḥ-i ebvâb-ı defâyin ve taḳsîm-i nuḳûd-ı ḫazâyin itmekle seḫa ve keremleri nesḫ-kerde-i nâm-ı Ḥâtem olmuşdur. Lâkin şürb-i müdam ile müdâvemeti olduğundan hetk-i perde-i ʿişmet-i zenân ve civanân idüb ḫabṭ-i ḥelâl ve ḥaram ile bed-nâm olmağın

Nebud ḫayr der ân cânâne ki ʿişmet-nebûd[521]

medlûlünce bu güne evżâʿ-ı menfûretü't-ṭabaʿa meftûn olduğundan livâ-i devleti ser-nigûn olub ümerâ beyninde teşvîş-i ḫaṭır ile fesad ẓahir olmağın emîrü'l-ümerâ maḳamında kârvan olan Tağacar Tuman Baġdad'a âdem gönderib Baydu Ḫanı muḫfî getürdügi ḫaberi tefrîʾ-i kûş-i bî-hûş-i Geyḫatu Han itmegin ḳarara tâb ve tuvân göstermeyüb serâsîme ve pür-efkâr Meğan ṭarafına firar ve ol-semtlerde baʿżı ümerâ-ı Moğol mübâşeretiyle ʿazim-i dârü'l-ḳarar oldı.[522]

Tarîḫ-i Hicriye ʿAla-Ṣaḥibiha Efżalü't-Taḥiyye sene erbaʿa ve tisʿîn ve sittemieye (694/1294) resîde oldukda Baydu Ḫan Bin Turfay Bin Hülâgu Pâdişâh-ı zaman olub ibdida-yı ḫurûcunda Baġdad-ı Behişt-âbâdda cânişîn-i emâreti olan Muḥammed Sekerci nam

---

[518] Ğâibten bir el çıkıp nâ-mahremin sinesine vurdu.

[519] A,B: Keyḫatu Ḫan fazla

[520] Senin adaletin zamanında zülfün ucunda başka kimse Âşüfte olmadı. Senin zamanında gamzeden başka kimse gammazlık yapamadı.

[521] İffeti olmayan sevgilide hayır yoktur.

[522] A,B: Baydu Ḫan fazla

kimesneyi istîṣal ve Baġdad'da ehl-i ṣervet olanları nice meṭâlibât-ı girân ve müṣaderât-ı bî-girân ile rencîde-ḫaṭır idüb Baġdad'a taᶜyîn-i ḥâkim ve kendü Azerbaycan ṭarafına ᶜazim olub ḳatl-i Geyḫatu Han sebebiyle ekṣer ümerânın naḫl-i vucûdların ḫas ve ḫâşak-i seyl-i helâk itdikden sonra bu iḫbâr-ı vaḥşet-âṣâr Ḫorasân Ḥâkimi Ğazan Bin Erğun'i bî-ḳarar itmekle sabıḳan[523] Ḫorasân mülküne fermân-rân olan Emîr Nevrûz'e teslîm-i ḫatem-i vezâret ve aḫẕ-i intiḳam-ı Geyḫatu Han'da muᶜâvenet ve muẓâheretin ṭaleb itdikde Nevrûz-i Firûz dahi Ğazan Ḫan ḳabûl-i İslâm itmek şarṭıyla muᶜâvenetde ihtimam göstermegin "Men yurîdullahu en yehdiyehu yeşreḥu ṣadrehu lil-İslâm"[524] vafḳınca Ğazan Ḫan ᶜamme-i ümera-i Moğol ittifaḳiyle ve ikiyüzbin âdem muvafakatiyle Eş-Şeyḫ Ṣadreddîn İbrahim Bin Eş-Şeyḫ Ṣaᶜdeddîn El-Ḥamevî ḥużûrunda kelime-i tevḫîdi levḥ-i dilde iṣbat ve ser-şaḫçe-i zebanda nebat iḳrar-ı Nübuvveti inbat itmekle nâm-ı Maḥmud ile mesᶜûd olmuşdur. Pes ez-ân refᶜ-i livâ-yı ᶜazîmet ve gurûh-ı enbûh-ı pür-cürᵓet ile belde-i Rey ḳurbünde naṣb-ı ḫiyâm-ı süreyya-niẓam eyledikde Baydu Ḫan elçiyân-ı (58a) kârdân gönderüb ᶜİraḳ-ı ᶜArab ve Diyarbekir ve Azerbaycan ve Ermen ve Gürcistân ve Rum memleketleri kendüye ve ᶜİraḳ-ı ᶜAcem ve Faris ve Ḫuzistân ve Ḫorasân[525] ve Luristân Ğazan'a olmak üzere ṣûreta ṣulḥ ve ṣalaḥ ve refᶜ-i kudûret ve kifaḥ gösterdi. Lakin żımnen Baydu Ḫan Ğazan Ḫan defᶜine mütefekkir ve Emîr Nevrûz Baydu Ḫan defᶜine muntaẓır iken Beyt

Her an ki ki-ḫışm-âver u suḫt-şevem

Şüd seng-i ḫar be-kirdar-ı mum[526]

medlûlünce Baydu Ḫan'ın fikr-i ġadri Ğazan'ın maᶜlumi olunca mabeyninde ebvâb-ı ceng ve cidâl küşâde ve dest-i bürd-i âcâl-i mütekaribe âmâde olub nice dâd ve sitâddan soñra Baydu Ḫan Naḫcivan ṭarafına firar ve Emîr Nevrûz çün şehbâz-ı tîz-i pervâz ṣaydına irġal itmekle giriftâr-ı fetrâk-ı şikâr olub Ğazan elinde ᶜalef-i şîr-i şimşîr olmuşdur. Tarîḫ-i meẕkûrda Ğazan Ḫan-ı müslüman Pâdişâh-ı müsteḳil olub âfitâb-ı Şerᶜat-ı ġarra ᶜalemgir-i hüveyda ve ẓulmet-i küfr ve ḍalal mürtefiᶜ ve nâ-peyda ve vüzerâ-yı dâna taᶜyîn ve lazime-i ᶜadl ve dâdı tebyin ile żabt-ı bilâd ve tanẓîm-i eḥval-ı ᶜibâd idüb ancak Melik Naṣır-ı Mıṣrî ile ḫayli munazaᶜâları vaḳiᶜ olmaġla gâh bi'ẕ-ẕat müteḥammil-i meşaḳḳat-i sefer ve gâh taᶜyin-i ᶜasâkir ve ser-ᶜasker itmişlerdir.

---

[523] A,B: İslâm Ğazan Ḫan fazla

[524] Allah hidayetini istediginin kalbini İslâm'a açar.

[525] B: Ḫorasan eksik

[526] Kime hışımla ve öfkeyle bakarsan katı mermer gibi olan kişi muma döner.

Tarîḫ-i Nuḫbeniiñ münteḫebatındandır ki Pâdişâh-ı müşârün-ileyh ʿilm-i heyʾat ve nucûmda Eflâtun-i ʿaṣr ve funûn-ı keşîre ve lüġat-ı müteʿaddîde fehminde vaḥîd-i dehr olub rüʾyada dîden-didâr-ı Ḥażret-i Nebiyy-i Muḫtar Ṣallallahu ʿAleyhi ve Sellem ile şeref-yâb olmağın sâdât-ı kirâm ve eşrâf-ı lazimü'l-iḥtirama ifraṭ ile taʿẓîm ve ikrâm idüb Nehr-i Fıraṭ'dan Ṣaḥra-yı Kerbelâ'ya nehr-i cedîd ile âb-ı şîrîn carî ve Meşhed-i Şâh-ı Kerbelâ sakinlerinden sîrâb-ı feyż-i sazileri idüb nehr-i meẕkûrun senevî mübalaġa ḥaṣılî olur idi. Tarîḫ sal sebʿamie (700/1300) ile ferḫ-ḥal oldukda şehriyâr kerdûn-i vaḳar taḥrik-i elviye-i ʿazîmet ve Mışır niyyetiyle Ḥaleb ṣaḥrasına naṣb-ı ḫiyâm-ı süreyya-niẓam cemʿiyet itdikde Mışır ṭarafından iṭaʿat ve ṣalaḥ ile ḳaşıdan-ı vaż̂ʿü'l-cenaḥ vârid olmağın girû Baġdad'a ricʿat itmiş iken tekrar Mışır ṭarafından baʿżı edâ-yı nâ-merġûb ve kelimât-ı ḫuşûnet maṣḥûb ile âdemler vurûd bulmağın nâire-i ġażab-ı Pâdişâhi işticʿal ve serdâr-ı namdâr ile bir miḳdar ʿaskeri irsal ve kendüler Tebriz semtine imâle-i licam-ı iclâl buyurduklarında Mışır ṭarafına gönderdikleri serdârı şikest ile firar itdügi ḫaberi ṭabʿ-ı Pâdişâhiye îrâṣ-ı ġam idüb bundan soñra sefer-i âḫiret fikriyle Ulcaytu Ḫan yaʿnî Ḫuda-bende Muḥammed Ḫan İbn-i Erğun Ḫan'ı veliʿahd idüb ʿömr-i ʿazîzleri otuzüç seneye vaṣıl oldukda sene ṣelâṣe ve sebʿamie (703/1303)) tarîḫinde ecel-i müsemma ile târik-i dâr-ı fena ve ṣaffe-nişîn-i çimenzâr-ı dâr-ı beḳa olmuşlardır. Tarîḫ-i meẕkûrde Sulṭan Muḥammed Ḫan ṣaḥib-i taḫt-ı Cem ve Pâdişâh-ı mülk-i ʿArab ve ʿAcem olub besṭ-ı bisaṭ-ı ʿadâlet ve ṭayy-ı köhne-palas-ı ẓulm ve bidʿat itdüklerinden ġayri umûr-ı cumhûr-i enâmda Şerʿ-i Muṭahhara üzere icrâ-yı aḥkâm ve aḳtar-ı arżda refʿ-i livâ-ı İslâm idüb nesḫ-i edyân-ı baṭıla ve feskh-i taṣavvurat-ı ʿaḳliye-i ʿaṭıla ve ehl-i ẕimmete cizye taʿyîn ve istiʿmal-i ʿalâmet ile ḥalleri tebyîn olunmak bunların eṣer-i ḫayırları olub eyyâm-ı salṭanat ve hengâm-ı ḥukûmetlerinde bî-vehzen-i dünya çün ʿarûs-i muhliḳa ve ʿamme-i berâya meşġûl-i ʿîş ve ʿişret-i bî-beha ve ṣahbakeş-i istiġna olub Beyt

Be-devr-i ʿadl-i tu âşufte nîst cüz ser-i zülf

Bi-ʿahd-i tu nekoned ġayri ġamze-i ġammazî[527]

medlûliyle herkes nağme-sera olmuşdur.

Eş-Şeyḫ Eb-u ʿAli Vaṣṣaf bu eyyâmda meşhûr-i ʿâlem olan Tarîḫ-i ḫoş-ʿibaretlerin serrizde-i ḳalem-i mişkîn-raḳam idüb vekîl-i muṭlaḳ-ı ḫudâvendigâr-ı kerdûn-vakar Reşîd el-ḥaḳ vesaṭatiyle pây-ı taḫt-ı ʿâli-baḫt Muḥammed Ḫanî'ye ihda ve birkaç fıkarat-ı duʿa

[527]**Senin adaletin zamanında zülfün ucunda başka kimse Âşüfte olmadı. Senin zamanında gamzeden başka kimse gammazlık yapamadı.**

ḳırâetine iẕn-i Humâyûn rica itdikde mültemisi ḳarîn-i ḳabûl-i Pâdişâhi olmağın heman-dem Vaṣṣaf-ı suḫn-pervâz dibace-i veṣâye bu ṭıraz ile âgâz itdi-ki Beyt

Ayet-i teʾyîd-i ḥaḳ ṣûret-i emn u emân
Naṣṣ-ı kitab ẓafer-i mehdî-i âḫir-zaman[528]

Neṣr

İlâhî in-Pâdişâh ki luṭf-i maḥż vesîle-i aḫaṣṣ-ı âferîde kârest sal-ha nebûd raḥat-ı cihâniyân der-ḥiṣn-ı ḥimâyet ve kenef-i riʿâyet maḥfûẓ-dârâd ve iḳbal-i çenançe muḥîṭ-i pîramız merkez-kerd-i diger ve ʿatebe-i ḫaniyet âverdanı ve kerdûn-i müstediriçün ḫaṭṭ-ı müsteḳîm ki ser-ez semt nokta-i ne girand evâmir-i âvera metâbiʿ ve sükkân-ı aḳtar-ı âfâḳ çün medâr-ı beyne'l-ḳuṭbeyn mıntıḳa-i bende-kibeste-i meṭaviʿ ve baḫt-ı tâli ṣıfat ki ber ʿiḳab muḳaddem bâşed ber-pey-i irâdet-i devân ve saʿâdet çün ʿarż lazım-ı bi-cevher ḳayım bûd ber-istan-ı mülâzemet-i o ḳiyâm-ı nümayinde (59a) kelâm-ı dürer-i bârları bu maḳama münşi oldukda şehriyar-ı ʿâli-vaḳar taḥrîki leb-i yakut-laḳab idüb duʿa-Ḫan oldukların fehm itdim lâkin terṣîʿ-i kelâm ve tevâşîḥ-i meramlarına kema huve ḥaḳḳa vaṣıl olmadım deyu fermân buyurmalarıyla vezîr-i müşarun-ileyh ferdan-ferda metn-i kelâm-ı Vaṣṣaf'ı tefsîr ittikde tekrar senaya ibtida ile ve nuṣret-i manend-i heyûla ki ez-luzûm-ı ṣûret münfek nemaned ez-saye-i ḫayr-ı Ḫurşîd-i peyker infikâk-ı nâ-pelẕîrinde ve tiġaş-i istiʿcal-i düşmen kudazi ber-âcâl. Çün ʿillet-i maddi ber-faʿil muḳaddem ve ṭalîʿa-i ẓafer ez-ṭulûʿ-i rüʾyeteş. Çün ʿillet-i ṣûrî izġa-yı mükerrem-i Mevlâra ve esbâb-ı salṭanat feyż-i ʿillet-i ûla bî-pâyân ve düşmenra ḳudret-i imkân. Çün taḥṣîl-i mümteniʿ maʿdum bâd. Bu fıḳrat-i leẕîẕei daḫi vezîr-i müşârun-ileyh taḳrîr idince ḳarîn-i taḥsîn-i Pâdişâh-ı ʿadâlet-âyin olub baʿżı fıḳrat-ı maḳbûle ḳırâetiyle dahi nâil-i ṣalat-ı cezîle olmuşdur.[529]

Tarîḫ-i zaman sene sitte ʿaşere ve sebʿamie (716/1316) ile raḳam-zede-i vaḳıʿa-nüvisyan oldukda Sulṭan Muḥammed Ḫan dahi otuzaltı yaşında terk-i taḫt ve baḫt ve dâr-ı âḫirete hicret itmegin ṭabl-ı Sulṭanî ferzend-i bülendî Eb-u Saʿid Bahadır Ḫan namıyla velvele-endâz-ı ṣimaḫ-ı cihâniyân olub sulṭan-ı civan-baḫt sızde sale iken mesned-nişîn-i serîr-i serveri oldukda Emirü'l-ümera Emîr Çoban manẓûr-ı naẓar-ı iltifatları olub memâlik-i maḥrûse ve eḳalim-i sebʿa ḥukûmetlerin emîr-i meẕkûrun evlâdına taḳsîm itmegin Baġdad-ı Behişt-âbâdın ḥukûmeti anlara rucuʿ itmişdir.

---

[528] Hakkın teʾyidinin delili emn u eman sureti, kitabın ayeti ve Âhir zaman Mehdisi.
[529] A,B: Saltanat-ı Eb-u Saʿid Bahadır fazla

Camiᶜü's-Siyerde pîrâye-i ḥarîr-i taḥrîrdir ki şehriyâr-ı encâm-sipah nice ceng ve sitîzde ḥarriyye-i sertîz gibi sîne-şikâf-ı şufûf-ı eᶜda ve nice defᶜa müfredâne ve merdâne teḳabül-i meḳîl ve teᶜâḳüb-i müdebbir itmekle Bahadır-laḳab olmuşdur. Pâdişâh-ı taze-dıl çün ḥadd-i bulûġa vaṣıl oldı. Ber-taḳrîb-i ġarîb ile Zevce-i Eş-Şeyḫ Ḥasan İlḫânî Baġdad Ḫatun Bint-i Emîr Çoban'a Beyt

Bi-yâ be Mıṣır dılem tâ Dımeşḳ-can-bînî

Ki arzû-yi dılem der-hevâ-yı Baġdadest[530]

lamiᶜası üzere ᶜaşıḳ-ı bî-tâb ve mehma-emken vaṣlına şitab itmek hevasiyle ateş-i derûnî iltihabde olduğı numâyân olmağla Emîr Çoban tebrîd-i ateş-i ᶜaşḳ-ı mecâzî olur mülaḥaẓasiyle bu vecih ile badiye-peymâ-yı çâre-sâzî oldu ki Baġdad Ḫatun'ı zevci Ḥasan İlḫanî ile (59b) Karabağ ṭarafına irsal ve Pâdişâha kışlak içün ḫavah-ı nâ-ḫavah taḥrîk-i rikâb-ı iclâl itdirüb mevkib-i Ḫusrevâni Baġdad'a şevḳ-baḫş-i vuṣûl buldukda Beyt

Devâ-yı ᶜaşḳ guyend ez sefer ne danistem

Ki der-dıl mehr-i meh ḫuvahed-efzûn şüd be-her-menzil[531]

Hava-yı Baġdad Baġdad'da ziyâde tervedaġ-ı ateş-i vaṣlî ke'n-naḳşi fi'l-ḥacer olub mużdarib ve bir çare ẓuhûruna mütereḳḳib iken laᶜb-i rüzigâr bir çare-i nâçar iẓhar itdi ki bu eyyâmda Pâdişâhın Melik Naṣırüddîn ile mulaḳḳab bir vezîr-i bed-debbirleri Emir Çoban'ı ḫużûr-ı şehriyâride ġiybet ve aḳbaḥ aḥvaline nisbet ve Pâdişâh dahi vezîr-i telbîsiñ tesvilâtına raġbet gösterdigin muḳarreban dergâhından Emîr Çoban'ın ferzend-i ercümendi Ḫoca Dımaşḳ pederine nihâî iᶜlâm itmekle Emîr Çoban vezîr-i merḳumdan aḫẕ-i intiḳam bu vech üzere ḥablü'l-metîn tedbîre ilḳa-yı pençe-i ihtimâm itdi ki vezîr-i merḳûm emr-i vezâret ve tedbîr-i umûr-i ᶜaskerî ve raᶜiyyetinden bî-behredir deyu Pâdişâhı maḫẕûl ve mezbûrı vezâretden maᶜzûl itdirib Ḫorasân Ḥukûmetine maᶜan alüb gitdi ki reh-yab-ı fırṣat oldukda ᶜalef-i şîr-i şimşîr ᶜuḳûbet ile Pâdişâh-ı Cem-cah dahi Baġdad'dan Sulṭaniye cânibine zaḥmet-keş-i ᶜazîmet olub ḫidmet-i Pâdişâhide Cümletü'l-melik olan Ḫoca Dımaşḳ Bin Emir Çoban dahi ḫużûr-ı Pâdişâhide baᶜżı töhmete nisbet ve erbâb-ı ġarażın ġamz ve seᶜayasıyla ḳatl olunmağın bu ḫaber-i vaḥşet-eṣer Emîr Çoban'a elem-baḫşa-yı vuṣûl oldukda ibtida kendü vezîri Ṣayın Rükneddîn ki muḳaddema küfrân-ı niᶜmet itmiş idi. Ḫirmen-i vucûdın naṣîb-i ṣarṣar-ı fena idüb baᶜdehu yetmişbiñ pelenk-ḫu pür-ḫaş-cû sivar-ı namdâr ile Pâdişâh

---

[530] **Ey gönlüm Mısır'dan Dımaşk'a gel. Gönlümde Bağdad arzusu var.**

[531] **Aşkın devasının sefere çıkmak olduğunu söylüyorlar, bilmiyorum acaba her menzilde o ay yüzlünün sevgisi artmayacak mı?**

ordusuna ilġar ve ol-ḳurbde Eş-Şeyḫ ʿAlâüddevle'ye varub ḥalin iẓhar ve ferzend-i ercümendinin ḳatilleri ḳışaṣ olunmak üzere şeyḫ-i müşârün-ileyhin tevassuṭiyle ʿadâlet-i Pâdişâhiye ṭaleb-kâr olmağın şeyḫ-i müşârün-ileyh ḥużûr-i Ḫusrev-i ʿâli-vaḳara varub her-çend neṣâyiḥ-i dıl-peẕîr ile ve vaʿż ve tebşîr ve tenẕîr itdi ise meʾmûli ḳabûl-i ḳarîn olmamağın Emîr Çoban dahi vadî-i nevmidîde devân ve ateş-gîr ve dâr-ı firûzân idüb cenge mübâderet (60a) ve aḫẕ-ı intiḳama mübâşeret itdügine hempaları olan ümeranıñ ekṣeri Sulṭan Eb-u Saʿîd ṭarafına ru-kerdân ve mütabeʿat-ı Pâdişâhı dârü'l-eman itmeleriyle Beyt

Menih pây zı-endâze-i hod-birûn
Ki afet-i be-çah-ı belâ sernigûn
Mecû-rezm-i piylân be-neberdi mûr
Bela pür-ser-i ḫod meyâver bezûr[532]
Kebuter ki behlul zened ba-ʿaḳab
Be ḳaṣd-i ser-ḫuvîş dared şitab[533]

Emîr Çoban nâdim ve sergerdân tekrar Ḫorasân ṭarafına gırî-zân ve Herat cânibinde Melik Ġiyaṣeddîn ile ḥukûk-ı sabıḳası olmağın ana iltica itmiş iken ṭaraf-ı Pâdişâhiden ṣadır olan ḥukm-i ḳaṭʿî ile Ġiyaṣeddîn-i bî-eman Emîr Çoban'ı bîcan idüb vaṣiyyeti üzere naʿşî Medîne-i Müvevvere'ye revâne olundı. Beyt

Mensûḫ-i şod mürüvvet u maʿdûm-i şod vefâ
İn her dû-nâm mâned çu simurġ u kimya[534]

merḳûm raḫtkeş-i ʿâlem-i beḳa oldukda Pâdişâh-i bî-intibah Ḳaḍı Mübarek Şahı Emîr Ḥasan İlḫani'ye irsal ve Baġdad Ḫatun'un taṭlıḳine iḳdâm itmegin ol-dahi ḫavf-ı cân ile müfarekat-ı cânâna rażı olub ṭalaḳ-ı ṣelâṣe ile taṭlîḳ-i ḥaram-serâ-yı ʿiffet-pîrasından tefrîḳ itmegin ol-muḥaẕẕire-i gül-endâm nişâb-ı ʿadde temamıyle silk-i nikâḥ-ı Eb-u Saʿîd'e intiẓam buldı. Bundan soñra Eb-u Saʿîd'in dahi âfitâb-ı devleti semt-i ufûle mâil ve nuḳûd-i ʿömri neḳâde vaṣıl olub gülşen-i dûd-i manî nev-nihâl-i ferzend ve biraderden ḫali olmağla vezîr-i ʿaṭṭar ve fiṭnetleri[535] Ġiyeṣeddîn Muḥammed'in ṣavab-ı dîdî ile evlâd-ı Cengiz ve Tuli Ḫandan Erpa

---

[532] B:Mecû-rezm-i peylân-ı be-neberdî mûr
Bela pür-ser-i ḫud miyâver-i bezûr eksik

[533] Haddini aşacak şekilde adım atma, yoksa bela kuyusuna baş aşağı düşersin. Karıncalarla fillere karşı savaş açmaya yeltenme, yoksa başına bela getirirsin. Çukâbla mubârezeye kalksan güvercin başına kastediyor da haberi yok.

[534] Muruvvet kalktı veya yokluğa gitti. Artık bu iki lafız hayalî varlık olan Simurg (Anka) kuşu gibi ve gerek olmayan kimya ilmi gibi adları ve kendileri yok oldular.

[535] B: müşteri-tedbirleri

Ḫan'ı veliʿahd taʿyîn idüb tarîḫ-i sînîn sitte ve s̱elâs̱în ve sebʿamieye (736/1335) ḳarîn olub sal-ı ʿömr-ı Eb-u Saʿîd otuzüçe vaṣıl oldukda gülberk-i vucûdlarına żaʿf-ı maraż ġalib ve ʿandelib-i canları vedaʿ-ı kafes ve ḳalıb idüb maraż-ı ṣaraʿ ile târik-i bîmarḫâne-i fena ve ṭalib-i ʿâlem-i beḳa olmuşdur. Şuʿâra-yı zamane nadirelerindendir. Beyt

Ger bıgirîd tac u sûzed taḫt key başed baʿîd

Der-zevâl-i Devlet-i Sulṭan-ı ʿaẓam Eb-u Saʿîd[536]

Tarîḫ-i meẕkûrde Tuli Ḫan ḫanedanından Erpa Ḫan Pâdişâh-ı mülk-i ârâ ve dâver-i cihân-pîra olub baʿżı ümerâ-yı Moġol-ı ġavl ile ceng ve cidâlden soñra serîr-i salṭanatda istiḳlâl peyda idüb Baġdad Ḫatun-ı pür-fisûn'e bu ḳadar merdân-ı nerre-şîriñ baʿiṣ-i isâle-i ḫûni idi. Defʿ-i şeâmeti içün fermûde-i Pâdişâhi ile (60b) tabḫânede maḫnûḳan nâ-peyda ve ḥicle-nişîn-i serâpürde-i ġabra oldı. Sulṭan Eb-u Saʿîd'iñ zevce-i s̱âniyesi Dılşad Ḫatun Bint-i Dımaşḳ Ḫoca bu ḥalden ġuṣṣa-nâk olub Baġdad valisi ʿAliye gelüb ki baʿżı nusḫada ʿAli şah ve baʿżida ʿAli paşa vaḳiʿ olmuşdur.[537]

Paşa-yı merḳûm dahi urbad ṭâifesiyle cemʿiyet ve tedârük-i muḳavemet ve ḫuṣûmet ile nesl-i Cengiz-i fitne-engizden Musa Ḫanı serîr-i serveriye iclâs ve cemʿiyet-i nas ile Erpa Ḫan'ın defʿine imâle-i likâm-ı ihtimâm itdi. Naṣb-ı kâr-gâh-ı ceng ve sitîz itdiklerinde Erpa Ḫan rehgîr-girîz olub salṭanatı şeş mah ile dest-i ʿadûden peymâne-keş-i helâk olmuşdur. Sene s̱elâs̱în ve sebʿamiede (730/1329) tac ve taht Musa Ḫan'a intiḳal ve mesned-i Pâdişâhide istiḳlâl bulduğı ḫaberi serdâr-ı Rum Şeyḫ Ḥasan İlḫanî'ye elem-baḫşâ-yı vuṣûl olub ümerâ-yı ʿâli-tebâr Ḥacı Ṭuġay ittifaḳiyle nesl-i Hulâgû-yi pelenk-ḫuyden Muḥammed Ḫanı layıḳ-ı taḫt-ı Sulṭanî görüb Musa Ḫan ve ʿAli Paşa ile taḥrîk-i silsile-i cûşeş ve birbiriniñ istiṣâline kû-şeş idüb bi'l-âḫare nesîm-i nuṣret taḥrîk-i pürçem-i tûğ-i Muḥammed Ḫanî ve Ḥasan İlḫanî itmekle Musa Ḫan Baġdad'a firar ve ʿAli Paşa dahi eṣnâ-yı ṭarîḳ-i hezîmetde maḳtûlen hem-râh-i ḳafile-i dârü'l-ḳarar oldı. Ol-eyyâmda ṭâife-i Urbad ḥâkim-i Baġdad oldılar. Çün tevfîḳ-i ẕü'l-minen ile İlḫanî Şeyḫ Ḥasan'ıñ âfitâb-ı devleti resîde-i beytü'ş-şeref-i felek-saʿâdet oldı. Sulṭan Eb-u Saʿîd'in Dılşad nâm zevcesin ʿaḳd-i nikâḥ ile kerhen taṭlîḳ eyledügi Baġdad Ḫatun'un intiḳamın alub "el-ḥarbü sicalün" bedîd ve numâyân olub mıṣraʿ

---

[536] Büyük Pâdişâh Eb-u Saʿîd'in devletinin zeval bulması sebebiyle tac ağlasa taht yanıp yıkılsa nasıl uzak görülebilir; A,B: Salṭanat-ı Erpa Ḫan-ı Cengizî fazla

[537] A;B: Saltanat-ı Musa Ḫan-ı Cengizi

Ki vacib-i şedd-i ṭabîʿat ra mükâfat[538]

medlûli ẓahir ve ʿayân oldı.[539]

Çün nevbet-i salṭanat Muḥammed Ḫan nâmıyla velvele-endâz-ı şimaḫ-ı memleket oldı. Ümerâ-yı Moğol cümle iṭâʿat ve Musa Ḫan-ı firari dahi ḥamame-i maṭûḳ gibi kendülere mulḥaḳ olduğunuñ ḫaberi Şeyḫ Ḥasan Çobanî İbn-i Emîr Çoban'a daġdaġa-resân olmağın Rum-ı merzbûm dilâverleriyle refʿ-i livâ-yı ʿazîmet ve ṭayy-i bisaṭ-ı riḥlet ve iḳamet idüb cemʿiyet-gâh-ı Muḥammed Ḫan'a rehbet-fizûn vuṣûl oldukda eṣnâ-i sitîz-i belâ-engîzde Musa Ḫan ve Muḥammed Ḫan-ı nevcivânı sene ṣemân ve ṣelâṣîn ve sebʿamiede (738/1337) küşte-i şimşîr-i ḫûn-efşân[540] olub Şeyḫ Ḥasan-ı İlḫanî ʿİraḳ'a revâne ve Ḥasan Çobanî Aẕerbaycan'a ʿazîmet eyledi.

Pes ez-an İlḫaniyân Keyḫatu neslinden Cihân Timur Ḫan'ı mesned-i ḫanîde namdâr ve Çobaniyân-ı Hulâgu neslinden Süleyman Ḫan İbn-i Muḥammed Ḫan'ı taḫt-ı salṭanatda pâyidâr itmekle mâbeyninde ateş-i ceng ve cidâl iştiʿal ve eṣnâ-yı ḥarb ve ḳitâlde Cihân Timur şikest bulub Şeyḫ Ḥasan-ı İlḫanî firar ile Baġdad'da ḳarar itdi. Bundan soñra sene ṣemân ve ṣelâṣîn ve sebʿamie (738/1337) tarîḫinde Devlet-i Âl-i Cengiz ve Hulâgu Baġdad'da nihâyet ve sene erbaʿîn ve sebʿamie (740/1339) tarîḫinde İran ve Aẕerbaycan memleketlerinde dahi inḳiṭaʿ-ı salṭanatları vaḳiʿ olmuşdur.

37.2.2.Ẕikr-i Ḥukûmet-i İlḫaniyân

Dânide-kân-ı iḫbar ve ḫavanende-kân-ı âṣâr zemzeme-i rîz-i eḫbâr olmuşlardır. İlḫaniyân Ṭâifesiniñ Ḳafile-sâlâr-ı devletleri Akboğa İbn-i İlḫan Bin Celâyirdir. Meẕkûr Keyḫatu Ḫan ʿahdinde emîrü'l-ümerâ iken Baydu Ḫan fitnesinde râh-i ʿademe vaż-ʿ-ı ḳadem idüb oğlı Emîr Ḥuseyin Erğun Ḫan duḫterin tezevvüc idüb Eb-u Saʿîd'in zamanında Ḫorasân'da Emîr-i Ulûs iken ecel-i müsemma ile riḥlet-i ʿâlem-i beḳa idüb oğlı Emîr Şeyḫ Ḥasan-ı İlḫanî Sulṭan Eb-u Saʿîd Ḫan zamanında Ḥukûmet-i Rum'a mâlik ve nice defʿa ʿİraḳ'a gelüb ceng ve cidâl ile iḳtiḥam-ı memâlik idüb muḫaddere-i sera-pürde-i dılistânî ve banû-yi zevcat-ı Eb-u Saʿîd Ḫani Dılşad Ḫatun Bint-i Emîr Dımaşḳ İbn-i Çoban'i silk-i nikâḥa getürüb Sulṭan Üveys Bahadır netice-i cemʿiyetleri olmuşdur. Tarîḫ-i sal tisʿa ve

---

[538] Zira tabiata mükâfat vacib oldu.

[539] A,B: Salṭanat-ı Muḥammed Ḫan Ez-Nesl-i Hulâgu fazla

[540] B: ḫavan-âşâm

şelâşîn ve sebʿamie(739/1338) ile ferraḫ-fal oldukda Eş-Şeyḫ Ḥasan-ı Çobanî cenginden hezîmet ile Baġdad valisi olan ferzend-i ercümendi Sulṭan Üveys'e gelüb Mutaṣarrıf-ı Ḥukûmet-i Baġdad ve Necef-i Eşref'de nice ʿimaret-i ḫuş-numa icad ve onyedi sene salṭanat ve ḫukûmet ile sene sebʿa ve ḫamsîn ve sebʿamiede (757/1356) ʿazm-i darü'l-maḳam-ı meʿâd idüb civâr-ı pür-envâr dergâh-ı ʿAli Kirarde Raḍiyallahu ʿAnhu muntaẓır-ı raḥmet-i girdigâr oldı. Fuṣaḥa-yı zamaneden Salman Savcî-yi[541] beliġ-lehce naġme-serâ-yı merṣiye olmuşdur. Naẓm

Emn ez-cihâna meḫevah ki mîr-i ecel derû
Ve her giz nedâdest kesirâ becan emân
Dadi eger çünançi be dâdî emân-ı kes
Evvel emân-ı Pâdişâh-ı aḫir-i zaman
Dârâ-yı ʿadl Şeyḫ Ḥasan âfitâb-ı mülk
Kû bûd Ḫusrevânı zamanra Ḫudâygân (61b) [542]

Bundan soñra âfitâb-ı devlet ve iḳbal ve mâhitâb-ı salṭanat ve iclâl-i ufḳ-i girîbân-ı Sulṭan Üveys eş-şehir bi-Celâyirî Bin Ḥasan İlḫanî'den lamiʿ olub girû Salman-ı meẕkûr bu vecih üzere naġme-i ṭıraz-ı tehniye olmuşdur. Şiʿir

Mübeşşirân-ı saʿâdet berîn bülend-revân
Hemi kenend-i nidâ der memâlik-i âfâḳ
Be-sal-i hefṣad u pençah u hefta mah-i Receb
Bi-ittifâḳ-ı ḫalâyıḳ be-yârî-yi Ḫallaḳ
Nişest Ḫusrev-i rûy-i zemîn be-istiḥḳaḳ
Firâz-ı taḫt-ı selâṭîn be-dâr-ı mülk-i ʿİraḳ
Ḫudâygân selâṭîn-i ʿaṣr Şeyḫ Üveys
Penâh u puşt-i mülûk-i cihân ʿale'l-iṭlâḳ[543]

Yine bu salde Dicle-i ʿuẓma bi-emrillahi teʿâla ve ekṣer dar ve diyar-ı Baġdad münhedim ve bî-nişan itmekle Salman'ın[544] nadirelerindendir. Şiʿir

---

[541] B: belîġ-lehçe eksik; bu resme fazla

[542] A,B: Salṭanat-ı Sulṭan Üveys fazla; Cihânda eman isteme. Çünki, onda ecel var ve kimseye canı için eman verilmemiştir. Bir kimseye eman vermişse o ahirzaman Pâdişâhlarının emanına benzer muteber değildir. Adâlet sahibi Şeyh Hasan mülkün güneşi gibidir. Zamanındaki krallara efendidir.

[543] Saâdet müjdecileri bu yüce ruha bütün etrafa olandan nida ettiler. 757 yılı Receb ayında insanların ittifakı ve Allah'ın yardımıyla yeryüzünün Hüsrevi liyakatta Iraktaki saltanat tahtına oturdu. Asrın hükümdarlarının efendisi Şeyh Üveys bütün cihân meliklerinin melce ve sığınağıdır.

[544] B: merḳûm fazla

Be-sal-i hefṣad u pençah u heft küşt ḫarâb

Beâb-ı şehr-i muᶜaẓẓam ki ḫâk ber-serâb

Dirîġ ravża-i Baġdad ân Behişt-âbad

Kî kerdest ḫarâbeş sipehri ḫâne ḫarâb[545]

Müşârün-ileyh dârü'l-ḫilâfe-i Baġdad'da serîr-i nişîn-i serveri olub kerrât ve merrât ile vaż^{ᶜ}-ı merdâne ve ḥareket-i restimâneleri olub Tebriz seferinden ᶜavdetlerinde ṭuġyân ile Baġdad eṭrafı numûne-numâ-yı baḥr-i ᶜUmman olmağın ḫuddâm-ı sulṭanîden Ḫoca Mercan rûy-i ᶜişyan göstermegin Pâdişâh-ı şecâᶜat-güster dürtyüz miḳdarı sefâyin-i kûh-peyker ile Baġdad'a ḥamle-i ġazanfer idüb murâd üzere musaḫḫar ve ehl-i Baġdad'ın şefâᶜatiyle Ḫoca Mercan'ıñ dahi cerîde-i cürmleri ḳarîn-i ḫaṭṭü'l-emân-ı Pâdişâh-ı merâḥim-güster oldukda Salman-ı tâze-zebânıñ eşeridir.Şiᶜir[546]

Baz beguşâdend berkîti der-Darü's-selâm

Der-ṭavâf ârîd ġilmân-ra be-keᵓs-i menn merâm

Zâde-i ḫârest gül zân nîsteş bûy-i vefa

Ḫod kes-i bûy-i vefa neşünide zı-ebnâ-yı enâm

Lâle-i lâlâ siyeh-rûy u zebân der-kâm lâl

Er-siyeh-rûy-i ser ender-pîş çün zı-ehl-i ġarâm

Ber-direḫt âmed birûn gül âḳîbet berbâd reft

İn çunîn bâşed-ki ba-mevla birûn eyd-i ġülâm[547]

Müşârun-ileyh bir melik-i melik-sîret Ḫoca Salman Savci ve Şeref-i Ramî ve Ḫoca Muḥammed ᶜAṣar ve ᶜUbeyd-i Zakâtî gibi fuṣaḫâ-yı zamâneniñ memdûḥi olub Tebrîz seferinden gülberk-i ṭabiᶜatleri pejmürde ve zeyûl ve âfitâb-ı ḥayatları vaṣıl-ı semt-i ufûl olmağın ferzend-i ercümendleri Şehzâde Ḥuseyn'i veliᶜahd idüb müddet-i ḥukûmetleri ontokuz seneye (62a) resîde[548] oldukda sene sitte ve sebᶜîn ve sebᶜamiede (776/1374) terk-i ᶜâlem-i fani ve sâkin-i devlet-serâ-yı cavidânî olub Sulṭan Ḥuseyin Baġdad'da taḫt-nişîn-i serveri oldı. Mezbûr lehv ve luᶜbe mâil ve tedbîr-i mülk ve memleketden ġafil olmağın Tebrîz

[545] 757 yılında suyun istilası ve sellerle koca şehir sular altında kaldı. Yazıklar olsun Cennet-misal Bağdad Şehrini ocakları yıkan seller yıkıp götürdü.

[546] A: Naẓm

[547] A: Salṭanat-ı Sulṭan Ḥüseyin İbn-i Üveys-i Celâyirî fazla; Tekrar Bağdad Şehrini imar ettiler. Men köşesiyle dolaşan ğılmanlarla murâdımıza kavuşuruz. Gül dikenin çocuğudur. Ondan vefa kokusu beklenemez. Zaman insanlarından kimse vefa kokusu almamıştır. Lalenin yüzü siyah, dil neşe anında lal olmuş. Borçluların yüzünün kararması gibi yüzler kararmış. Güller çalılardan çıkıyor fakat yine havaya savrulup yok oluyor. Bu bir efendinin köleyle dışarı çıkmasını andırıyor.

ṭarafına imâle-i likâm-ı ᶜazîmet itdikde baᶜżı mülâzımları kendûden rû-gerdân ve beydâ-yı muḫâṣamada devân olmalarıyla ᶜİraḳ-ı ᶜAcem mülkine istilâ iden ᶜAdil Aġa'dan müstemid olub Aġa-yı merḳûmdan vârid olan imdâd müẓâheretiyle rabaḳa-i iṭâᶜatden gerden-keşleri küşte-i sikkîn-i kîn itmişdir. Naẓm

Ḥaḳḳ-i nân u nemk tebeh kerden
Be-şikend merd-ra ser ve kerden
Ba-veliyy-i niᶜmet er-birûn-i âyî
Ger-sipehri ki ser-nigûn-i âyî[549]

Ez-in cânib-i Baġdad'da cânişîn-i Sulṭan Ḥuseyin olan Emîr İsmâᶜil'i dahi baᶜżı erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳdi meẕbaḥ-i fenâya taḳdîm ve Ḥukûmet-i Baġdad'ı Şehzâde Şeyḫ ᶜAli'ye teslîm itdikleri ḫaberi Sulṭan Ḥüseyin'e dağdağa-resân oldukda tekrar ᶜAdil Aġa'nıñ imdâd ve iᶜâneti ile refᶜ-i livâ-i ẓafer-irtisâm ve Baġdad'a ḳarîb mevżiᶜa naṣb-ı ḫiyâm-ı süreyya-niẓam itdüklerinde Şeyḫ ᶜAli muḳavemete iḳtidar göstermeyüb Desbûl ve Teşter ṭarafına firar ve Sulṭan Ḥuseyin mesned-i Ḥukûmet-i Baġdad'da ḳarar eyledi. Mezbûr bir miḳdar divâne-i layeᶜḳul ve ẓulm-i raᶜiyyete mâil olmağın raᶜiyyet tekrar cemᶜiyet ve Şeyḫ ᶜAli şehzâdei daᶜvet itdirüb mesned-nişîn-i ḥukûmet itdirmeleri ile Sulṭan Ḥuseyin tekrar ᶜAdil Aġa'ya iltica ve müddet-i salṭanatları sekiz seneye intiha buldukda biraderi Sulṭan Aḥmed Bin Üveys dahi bir ṭarafdan peyda ve sene erbaᶜa ve semânîn ve sebᶜamiede (784/1382) Sulṭan Ḥuseyin'i misâfir-i dâr-ı beḳa eyledi.[550]

Ve tarîḫ-i meẕkûrde Mışır'da ḫatime-i defter-i selâṭîn-i Etrâk olan El-Melik Eṣ-Ṣaliḥ Ḥacı İbn-i Melik El-Eşref Şaᶜban birbuçuk sene Pâdişâh olub ḥadâṯet-i sin sebebiyle ᶜazl ve yerine Atabegi Berkûk-i Çerkesî Pâdişâh olub Mülk-i Mışır Ve Şam ve Ḥaleb Çerkeslere intiḳal eyledi. İdelüm ṣadedi iᶜâde.

Vaḳtaki Sulṭan Aḥmed birader-i seffâk ve bî-pâk'ıñ helâk itdi. Biraderi-digeri Şehzâde Bâyezîd girû ᶜAdil Aġa'ya pışt ve penâh idüb[551] Baġdad Ḥâkimi Şeyḫ ᶜAli dahi ḥażır cemᶜiyet-gâhları olmağla Sulṭan Aḥmed istiṣâline rû-be-râh olduklarından Sulṭan Aḥmed âgâh olub Türkân-ı pür-tuvân ṭâifesinden Kara Yusuf pederi Kara Muḥammed'e iltica ve ṭaleb-i imdâd ile ḫalḳa-cenbân-ı der-i taẕarruᶜ ve rica olmağın fevc fevc ᶜasâkir-i derya-mevc

---

[548] A: ḳarîb

[549] Ekmek ve tuz hakkını inkâr etmek insan haysiyetini kırar, servi gibi dik başlı yapar. Eğer veliyy-i nimetini terkedip giderse bu feleğin tersine dönmesi anlamına gelir.

[550] A: Ḥukûmet-i Çerkesiyân Der-Mışr fazla

ile Sulṭan Aḥmed'e mümid olub telâḳî-i ḫaşmeyn ve teḳabül-i ferîḳayn ve teşâdüm-i cebeleyn gibi maᶜreke-bend-i med ve red olduklarında desti-i yarî-i Ferd ve Ṣamed ḳuvvet-efzâyı bâzû-yı baḫt-ı Aḥmed olmağla Şeyḫ ᶜAli raḫt-keş-i dâr-ı âḫiret ve ᶜAdil Aġa şikest bulub Sulṭan Aḥmed dârü'l-ḫilâfe-i Baġdad'a ᶜazîmet ve Baġdad'da ᶜAdil Aġa ṭarafından ḥâkim olan Tursun Aġa'yı küşte-i şimşîr-i ᶜuḳûbet idüb kemâl-i ᶜiz ve celâl ile mesned-i şehriyâride istiḳlâl gösterdi. Pes ez-an ᶜAdil Aġa aḫẕ-i intiḳam içün Şiraz Ḥâkimi Şah Şucaᶜ Ḫan ile nuṣret-i Bâyezîd Ḫan'da yek-dıl ve yek-cihet olub Sulṭan Aḥmed ḳaṣdiyle taḥrîk-i rikâb-ı ceng ve sitîz-i şitâb itdiklerinden Şah Şucaᶜ ṭarafından Sulṭan Aḥmed'e işlaḥ-ẕatü'l-beyn içün ḳaşıdân-ı mubârek-ḳadem ve resûlân-ı ferḫande-dem taḳaddüm olunmağın Sulṭan Aḥmed dahi biraderin ṭaleb ve kemâl-i iclâl ve riᶜâyetinde beẕl-i mal ve menâl itmek şarṭiyle redd-i cevâb itmegin Şah Şucaᶜıñ istişvabiyle Bâyezîd Ḫan Sulṭan Aḥmed Ḫan ṭarafına imâle-i licam-ı ᶜazimet ve cûş ve ḫûş-ḫûn-ı uḫuvvet ile muḥabbet-i germa-germ ve ᶜişret-i nerma-nerm idüb Baġdad'a iḳamet itmişlerdir.

37.3.Ẕikr-i Ameden-i Timur ve Ḥukûmet-i O Der-Baġdad

ᶜİbaret-i pür-dâzân-ı tevârîḫ ḳadem-is Timur'un Baġdad'a istîlası tafṣîlinde bu vecih üzere taḥrîk-i ġuṣn-i ḳalem itmişler ki çün perkâr-ı rûz-i gâr sene ḫamse ve tisᶜîn ve sebᶜamie (795/1392) ḫanesinde ḳarar itdi. Nerrâd-ı çarḫ-ı muḫtelifü'l-evżaᶜ bu resme ḳarᶜa-zen-i iḫtiraᶜ oldı ki Timur Beyt

Timur âmedeş yaᶜnî nâm-ı ḥadîd
Ve min şe'nihi "fîhi beᵓsün şedîd"[552]
Tarîḫ-i Emîr Timur
Sulṭan Timur ki miṣl-i O, şah nebûd
Der-ḥafṣadusiyuşeş âmed bucûr
Der-ḥafṣaduḥaftaduyek kerd ḫurûc
Der-ḥaştṣaduḥaft kerd ᶜâlem be-durûd[553]

---

[551] A: Ḥukûmet-i Sulṭan Aḥmed Celâyirî fazla
[552] Onun adı demir olarak zikredilmiş şanını beyan için "fîhi beᵓsün şedîd" ayeti buyurulmuş.
[553] A,B: Tarîḫ-i Emîr Timur
Sulṭan Timur ki miṣl-i O şah nebûd
Der-ḥafṣadusiyuşeş med Bucûr
Der-ḥafṣaduḥaftaduyek kerd ḫurûc
Der-ḥaştṣaduḥaft kerd ᶜÂlem be-durûd eksik

Refᶜ-i livâ-i cihângiri ve mülk-i İran ve Turan'da ṭablin zen-i deliri olub ᶜİraḳ-ı ᶜArab ve ᶜAcem'de vażᶜ-ı ḳadem ve Baġdad teshirine ümerâ-i ṣaḥib-i ḥışm irsal itmegin Sulṭan Aḥmed Celâyiri muḳavemete iḳtidâr göstermeyüb ikibiñ miḳdar sivâr-ı nîze-güẕar ile rehgîr-i firar olmağın Ümerâ-i Timur teᶜâḳüb idüb vadî-i Kerbelâ'da naṣb-i kâr-zâr-ı vaveyla olundukdan soñra Sulṭan Aḥmed Mışır Sulṭanı Berkûk ṭarafına taḥrîk-i pür-vebâl ile saḥil-i selâmete istiᶜcal itdi. (63a) Naẓm

Şeh-i Mışır Berkûk nîkû şiᶜâr[554]

Der kenc hara heme ber küşâd

Seraser ber-Aḥmed-i şehriyar

Beyadered Berkûk nîkû şiᶜâr[555]

Levâzım-i taᶜẓîm ve merâsim-i tekrîmi taḳdiminden soñra destiyar-i Ferd ve Ṣamed ile Sulṭan Aḥmed sene sebᶜa ve tisᶜîn ve sebᶜamiede (797/1394) tekrar ᶜasâkir-i cerrar ve merdân-ı düşmen-şikâr ile Baġdad'a vuṣûl ve şehbâz-ı tîz-pervâz gibi heybet-baḫşâ-yı nuzûl oldukda Timur ṭarafından Valî-i Baġdad olan Emîr Mesᶜûd muḳavemete iḳtidar göstermeyüb tâbe-beydâ-yı firar oldı. Ve lâkin baᶜżı ümerâ-yı Baġdad Sulṭan Aḥmed defᶜine hem-zebân oldukları ḫaberi Sulṭan Aḥmed'e daġdaġa-resân olmağın fırṣat bulduğun ᶜalef-i şîr-i şimşîr itdüğünden ġayri Diyarbekir ṭarafına taḥrîk-i pay-ı ᶜazîmet ve ol-ṭarafda Kara Yusuf Türkmanî ile ᶜaḳd-i rişte-i ḫuṣûsiyet idüb anın muvâfaḳat ve murâfaḳatiyle Baġdad'a heybet-resân-ı ricᶜat ve dıl-ḫavahi üzere salṭanat-ı Baġdad'da miknet gösterdi. Bu ḫaber-i vaḫşet-eşer taḫdîş-i semᶜ-i Timur-i bed-güher itmegin bi'n-nefs tevciḫ-i râyât-ı ġażab ve taḥrîk-i taziyâne-i pür-leheb itmekle Sulṭan Aḥmed Emîr Ferec nâm kimesneyi Baġdad'da Ḳaimmaḳam ve Timur-i şiddet-mevfûr muḳabelesinde siper-i şiham-ı ḫişam itdi. Kendu Muṣul'da Kara Yusuf'a vaṣıl ve ittifaḳ ile Dârâ-yı Rum Yıldırım Bâyezîd Ḫan merḥûmuñ saye-i ḥimâyelerinde daḫil oldular. Timur dahi pîramen-i ḳalᶜa-i Baġdad'a âsumânî âsa nazil olub Ṭâife-i Tatar dembedem ᶜazim-i ceng ve peykâr oldukça Emîr Ferec ḥareket-i nesîm-i ferec ümidiyle vadî-i muḳavemetde dâmen-i der-meyân gah gürz-i giran ve gah teyr-i piran ile ateş-i ḥarb ve sitîzi şuᶜle-feşân idüb eyyâm-ı kudûret ve kîn baliġ-i nişab-ı erbaᶜîn[556] oldukda Timur-i pür-ḳuṣûr biẕ-ẕat bu rûşe iḳdam ve ümerâ ve mirzaları eṭraf ve eknâfdan

---

Sultan Timur gibi bir şah olmadı. 736 da gelip 771 de huruc etti . 777 de ᶜalemi selâmladı.

[554] B: nihad

[555] Mısır Şahı iyi huylu Berkuk, hazinesinin kapıları daima açık (ihsanı bol) Daima Sultan Ahmed'in tarzı üzerine hareket ediyor.

teshîre ihtimam gösterüb ibtidâ Emîr-zâde Ḫalil Sulṭan ve Şeyḫ Nureddîn ve Rüstem-i Ṭaġacdar ḥiṣara naṣb-ı süllem ile derûn-i ḳalʿâya vażʿ-ı ḳadem itmeleri ile Ferec-i bî-ferec redd-i keyd-i eʿdaya maḫrec bulmayub ehl ve ʿiyâliyle merkeb-i sefâyine sivar ve Baṣra ṭarafına ʿinan-tâb-ı firar olur iken kemend-i Moġol-i ġavle giriftâr oldı. Ve Timur bî-eman ehl-i beledi ḳatl-i ʿamme fermân idüb neʿûẕubillah feryad u fiġân-ı müslimîn zelzele-endâz-ı küre-i zemîn ve dûd-i memdûd-i âh u enîn resîde-i felek-i çarmîn (63b) olub ḫûn-i şühedâ-yı bî-günâhân ile bir hefte Dicle-i ʿuẓma sîlâb-ı ḫûn-âsâ revân olduğundan ġayri ḫulefâ-yı ʿAbbasiye ve mülûk-i mażiyeniñ âṣârları olan cevâmiʿ ve medârisi ḫarab ve yebâb idüb el-ân Baġdad ve Samerra'da âṣâr-ı ġadr ve ḫarabi bedîddir. Beyt

Ta dehr bûd vaḳıʿâ-i zîn ṣaʿb-ter nedîde

Zin gûne vaḳıʿa ne kesi dîde u ne şunîd[557]

Neṣr

Vaḳiʿ olan bîdâd ile vaḳıʿâ-yı Kerbelâ-yı pür-belâyı bâd itdiler. Pes ez-an Timur-nâme terḳîm ve Sulṭan-ı Rum Bâyezîd-i merḥum ṭarafına elçiler taḳdîm idüb Sulṭan Aḥmed ve Kara Yusuf'ı ṭaleb itdikde meʾmûli peẕîr-fitne ḳabûl olmadığından Rum ṭarafına ʿazîmet ve Pâdişâh-ı ẕî-ġayret ile feṭḥ-i ebvâb-ı ḫuṣûmet itdügine baʿiṣ ve badi oldı.

El-ḳıṣṣa

Sal-i iṣneyn ve ṣemâniyemiede (802/1399) Baġdad daḫil-i ḳabża-i Timur-i pür-zûr olub Baṣra ve Cezayir iltiḥaḳiyle ḥukûmetin oğlı Miran Şah'ıñ oğlı Mirza Eb-u Bekir'e tevcih ve kendüsi Rum ṭarafına revâne oldı. Ol-eṣnada tekrar Kara Yusuf ʿavdet ve ḳasaba-i Ḥille ḳurbüne Nehr-i ʿAlḳami üstünde cemʿiyet ve ḳaṣd-i Timurîyâna şedde-i meyân-ı himmet itdikde nevâde-i Timur Mirza Eb-u Bekir ve ümerâ-yı namdâr ṭariḳin sed ve red itmeleri ile ʿİraḳ-ı ʿArab bi'l-külliye taṣarruf-i Timurîyâna daḫil oldı. Sulṭan-ı cennet-mekân Yıldırım Bâyezîd Ḫan vaḳʿasından soñra Sulṭan Aḥmed ve Kara Yusuf tekrar Mıṣır ṭarafına ʿinan-tâb-ı muracaʿat olduklarında Sulṭan-ı Mıṣır'ın Timur ile ʿaḳd-i rişde-i ṣulḥ ve ṣalaḥları olmağın ikisin bile giriftâr-ı kûşe-i maḥbes itmiş iken ruz-nâmçe-i ʿâlem sene sebʿa ve ṣemânemie (807/1404) ile mürtesim olub Beyt

Kini ki evveleş ʿadem ve âḫireş fenâst

Der-ḥaḳḳ-i o gumân-ı ṣebât u beḳa ḫaṭast[558]

---

[556] B: erbaʿîn eksik

[557] Bütün zamanlar boyunca bundan müşkül bir vakıa görmedi. Bu çeşit vakıayı ne kimse gördü ne de işitti.

[558] Başı yokluk sonu fena olan bir dünyadan sebat ve beka ummak hatadır.

medlûlünden Timur-i bî-intibah âgâh olub târik-i tac ve taḫt-i bî-ṣebât ve raḫt-keş-i dâr-ı mücâzat olmağın ikisi dahi ḳayd-i ḥapisden ḫalaṣ ve tekrar meydân-ı celâdetde iḫtişaṣ gösterüb cemᶜiyet-i tam ve şevket-i mâlâ-kelâm ile sell-i seyf-i intiḳam idüb Baġdad'a ᶜavdet ve mirâren ve kirâren fetîle-sûz-i ceng ve cidâl ve meşᶜale-efrûz-i ḥarb ve ḳitâl olub ḫavah-ı ne-ḫavahi Mirza Eb-u Bekir'i Baġdad'dan iḫrac ve tekrar Sulṭan Aḥmed Ḥukûmet-i Baġdad'da ḳarar itdi.

Tarîḫ-i Nuḫbe münteḫabatındandır ki Pâdişâh-ı müşârun-ileyh bu defᶜada sûr-i Baġdad'ı bina itmişdir. Ve ḥâlâ ᶜunvân-ı ṭıraz-ı bab-ı (64a) Ḳalᶜa-i Necef-i Eşref olan taḥrîratın taḳrîri üzere binâ-i ḳalᶜa-i meẕkûre merḳûmun ve pederi Sulṭan Üveys'in ez-an Sulṭan Aḥmed ve Kara Yusuf ittifaḳ ve murâfaḳat üzere nevâde-i Timur Mirza ᶜÖmer ve pederi Emîran Şah'ıñ Aẕerbaycan'dan defᶜine ᶜinan-tâb-ı ᶜazîmet olub meydân-ı kâr-zararda Emîran Şah sâlik-i sebîl-i dârü'l-ḳarar ve Mirza ᶜÖmer iḫtiyar-ı ṭarîḳ-i firar eyledi.[559]

Pûşide olmaya ki Timur'un dört nefer ferzend-i firûzende aḫteri Muᶜînüddîn Şahruḫ ve Celâleddîn Emîrân Şah ve Muᶜizüddîn Şeyḫ ᶜÖmer ve Ġiyaṣeddîn Cihângir olub herbiriniñ evlâd ve aḥfadı aḫṭar-ı zemîn ve bilâd-ı müslimînde fermân-rân ve birer nevᶜle devletleri pâyân bulub ancak Emîrân Şah'ın nevâdeleri Sulṭan Eb-u saᶜîd Bin Mirza Muḥammed Bin Emîrân Şah sene erbaᶜa ᶜaşere ve ṣemânemie (814/1411) ḥudûdunda Mirza ᶜAbdullah Bin İbrahim Bin Muᶜînüddîn Bin Muᶜizüddîn Bin Timur maḳtul oldukda Pâdişâh-ı Semerkand baᶜdehu müsâᶜade-i saᶜid-i ṭaliᶜ ile Ḫorasân ve Ġazne ve Kâbil ve Sîstân ve ᶜIraḳ'da fermân-rân oldı. Sene ṣelâṣe ve sebᶜîn ve ṣemânemiede (873/1468) Diyarbekir Sulṭanı olan Ḥasan-ı Ṭavil ne ṭarîḳle şikâr ve ᶜazîmet-i dâr-ı ḳarar itdügi baᶜde-hâẕâ serrizde-i nûk-i imlâ olur. Bundan soñra oğlı Aḥmed serîr-i serveriye müsteᶜid olub ol-dahi tisᶜa ve tisᶜîn ve ṣemânemiede (899/1493) hem-rah-ı kârbân-ı iḳlim-i ᶜadem ve biraderi Sulṭan Maḥmud Bin Eb-u Saᶜîd taḫt-ı Pâdişâhiye vaż-ı ḳadem itdi. İkibuçuk seneden soñra maḳbûr ve oğlı Baysunkur cah-ı salṭanat ile mesrûr oldı. Ol-dahi sal-i ḫamse ve tisᶜamiede (905/1499) Kandihar Ḥâkimi Emîr Ḫusrev Şah yedinde maḳtûl ve biraderi Mirza ᶜAli rütbe-i Ḫusrevîye mevṣûl oldı. Ol-dahi Şibek Ḫan-ı Özbekî elinden şerbet-i şehâdet nûş ve menzil-gâh-ı sermedide ḫurûş itmekle Maveraünnehir Ḥukûmeti Özbeklere intiḳal eyledi. Baᶜdehu Şibek Ḫan-ı Özbekî Ḫorasân'da Şah İsmaᶜil'in cenginde çenk-i ecele giriftâr olmağla Mirza Babur İbn-i Mirza ᶜÖmer Bin Sulṭan Eb-u Saᶜîd sene sitte ᶜaşere ve tisᶜamiede (916/1510) saᶜy-i

[559] A: Ẕikr-i Pâdişâhan-ı Hindistan fazla

Kızılbaş ile namzed-i Salṭanat-ı Maveraünnehir olmuş iken müddet-i ḳalîlede ʿUbeyd Ḫan-ı Özbekî'den hezîmet ve Ġazne ve baʿżı bilâd-ı Hind ile ḳanaʿat eyledi. Ol-dahi sene sebʿa ve şelâṯîn ve tisʿamiede (937/1530) raḥt-keş-i dâr-ı âḫiret olub oğlı Mirza Humâyûn serîr-i serveriye culûs eyledi. Bunlar muʿaẓẓam memâlik-i Hindustândan Kandihar ve Ġazne ve Kâbil'de fermân-rân olub dârü'l-mülk-i Hind olan Belde-i Dehli'yi teshîr itdi. Sene şelâşe ve sittîn ve tisʿamie (963/1555) ḥudûdunda fevt olub oğlı Mirza Celâleddîn Ekber mesned-i salṭanatda cilve-ger ve ḫayli memâlik teshîr ve mülklerin tevsiʿ ve teksîr itmişdir. Sene işneyn ve elf tarîḫinde (1002/1593) ʿazm-i dâr-ı âḫiret itmekle oğlı Mirza Selim salṭanata taḳdîm olundı. Ol-dahi sene ʿişrîn ve elfde (1020/1611) fevt olub oğlı Ḫurrem serîr-i salṭanata vażʿ-ı ḳadem itdi. Ḥudûd-ı elf ve sebʿînde (1070/1659) Dâra-şikûh ve Murâd-baḫş ve Avernîk-i Zeyb (?) nâm evlâdının mabeynlerinde nizaʿ vaḳiʿ olub âḫer-kâr muḫaddere-i salṭanat âġûş-i Avernîk-i Zeyb'de ḳarar idüb birâderlerin maḳtûl ve pederin mażyaḳ-i ḥapisde maḥzûl itmekle salṭanat-ı Hind'de ḥâlâ mezbûr Pâdişâh-ı vâlâ-cahdır. İki seneden soñra peder-i maḥbûs dahi niʾmet-i zindegâniden meʾyûs oldı.

Ṣadedi idelim iʿâde. Sulṭan Aḥmed Celâyirî ile Kara Yusuf meyânlarında baʿżı buġż ve ġaraż bedîd ve ḥuḳûḳ-ı sabıḳa nâ-bedîd olmağın Sulṭan Aḥmed leşker-keş olub Tebrîz'de Kara Yusuf ile naṣb-ı kâr-gâh-ı ceng ve sitîz itdikde taḳdîr-i Melîk-i Ḳadîr ile Sulṭan Aḥmed rehgîr-i girîz olmağın sene şelâşe ʿaşere ve şemânemiede (813/1410) Kireft ve Cela'dan Türkman ilinden ṣahba-keş-i cam-ı ecel-i bî-emân olmuşdur. Pâdişâh-ı merḳûm nevʿan layıḳ-ı şena olmağın dânâ-yı Hirazî Molla Ḥafıẓ Şirazî'niñ bu ġazel-i ġarra ile memdûḥidir. Ġazeli[560]

Eḥmedullahe ʿalâ maʿdeleti's-Sulṭani
Aḥmed Şeyh Ḥasan İbn-i Üveys İlḫânî
Ḫan İbn-i Ḫan ve şehinşah-ı şehinşah-nejâd
An ki mîzîyed eger can-i cihâneş-ḫuvânî
Dîde nâ-dîde be-iḳbal-i tu iman-âverd
Merḥaba ey beçunîn-i luṭf-i Ḫuda erzânî
Mah eger bîtû berâyed bedû nimeş bızenend
Devlet-i Aḥmedî ve muʿcize-i Sulṭanî
Cilve-i baḫt-i tû dıl-mî bürd ez-şah u geda

[560] A,B: Ḥafıẓ-ı Şirazî fazla

Çeşm be-dûr ki hem canî vu hem canânî

Ber-şiken-i kakül-i Türkane ki der-ṭaliᶜ test

Baḫşiş u kûşiş ḫaḳanî ve Cengiz Ḫanî

Gerçi dûrîm beyad-i tû ḳadeḥ mînûşem

Baᶜde menzil-i nebûd der-sefer-i rûḥânî

Ez gül-i pâre-sîm ġonce-i İsa neşiket

Ḥabbeẕa Dicle-i Baġdadî ve mey-i reyhânî

Ser-ᶜaşıḳ ki ne ḫâk-i der-maᶜşûḳa bûd (65a)

Ki ḫalaṣeş buved ez minnet u sergerdânî

Ey nesîm-i seḥari ḫâk-i der-i yâr bisbâr

Ta küned Ḥafıẕ ez u dîde-i dıl-ı nurânî[561]

Ve dahi müşârun-ileyh ᶜilm-i mûsiḳî ve funûn-i şiᶜirde üstad ve reml ve riyâżiyatda ṣaḥib-i istiᶜdad olub yigirmitokuz sene gah salṭanat ve gah seyaḥat[562] idüb fevtiyle Salṭanat-ı İlḫaniyân niâyet bulmuşdur.

37.3.1.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Karakoyunlu Kara Yusuf[563]

Şiraze-bendan-ı ṣaḥâyif-i iḫbar-dirîn[564] bu resme feẕleke-nuvis-i aḥval-i mulûk-ı pişin olmuşlardır ki Kara yusuf Ulus ḫalḳından olub Sulṭan Aḥmed Celâyirîniñ terbiyesiyle namdâr-ı ẕû-iḳtidar olmağın Sulṭan Aḥmed'den soñra Baġdad ve Sulṭan Aḥmed'e muteᶜallik olan bilâda Pâdişâh oldı. Sal-i intiḳal-ı Aḥmed'de Baġdad Ḥukûmetin ferzend-i bülend-i Emîr Şah Maḥmud'a tefvîż idüb mezbûr yigirmiüç sene Baġdad'da besṭ-i bisâṭ-ı dâd ve sitâd itmiş iken biraderi Emîr Asiyân üzerine hurûc idüb ḫavf-ı can ile Muṣul'a esb-rân-girîz oldı. Baᶜdehu ᶜasâkir-i mevfûre ile ᶜazm-i Baġdad itdikde ḫudûd-ı Şeyḫanda sene sebᶜa ve ṣelâṣîn ve ṣemânemie (837/1433) Emîr Ḥacı Hemedânî mübâşeretiyle ᶜazim-i dâr-ı cavidâni olmağın

---

[561] Sultanın adâletinden dolayı Allah'a hamdederim. O Sultanın Ahmed Üveysi Hasan İlhanî, Sultan oğlu Sultan şah soylu şahlar şahı. O yaşadıkça cihân canlı demektir. Kör gözler senin ikbaline iman getirmişler. Ey böyle bir İlâhî lutfa layık olan zat! Sensiz gelen ay iki parçaya ayrılır. Bu devletin Ahmedi ve sultanın mucizesidir. Senin bahtının cilvesi şahların ve gedaların gönlünü almış. Sen hem can hem canansın. Kem gözler senden irak olsun. Seni taliinde kâküllerin kıvrım kıvrım olmuş. Hakan Cengiz Han'ın bahşiş ve ğayretindendir. Sen uzaksın. Seni yad ederek kadeh (içki) içiyorum. Ruhanî seferde artık bundan ilerde bir menzil yok. Geçen senenin gülünde İsa goncası açılmadı. Dicle Nehri ve reyhan şarabı ne güzel. Sevgilinin kapısında başı olmayan aşık nasıl mihnet ve sergerdanlıktan kurtulur. Ey seher yeli sevgilinin kapısından toz toprak getir de Hafız ondan parlak gönlüne bir göz yapsın.

[562] B: siyâset

[563] B: Ẕikr-i Ḥukûmet-i Kara Yusuf eş-şehîr bi-Karakoyunlu

Baġdad Ḥukûmetine biraderi Emîr Şah Muḥammed mutaṣarrıf oldı. Emîr Asiyân anı dahi Baġdad'dan iḫrac ve sene sitte ve selâsîn ve semânemiede (836/1432) bi'n-nefs Ḥâkim-i Baġdad ve on iki sene bu ḫâk-i pakde ṣaḫib-i dâd ve sitâd olub Burc-i evliya'da mütevâri-i liḥâf-ı ġabra olmuşdur. Ez in cânib-i Kara Yusuf defʿ-i mulûk ve tevsîʿ-i mülk sevdasıyla Sulṭan Şahruḫ İbn-i Timur refʿi içün gurûh-i ebnûh ʿasâkir-i pür-şukûh ile imâle-i licâm-ı ihtimam idüb muʿasker-i Şahruḫ ʿavn-i Melik-i ʿAllame ilka-yı pençe-i ihtimam-ı iʿtiṣam idüb üçbin miḳdarı ḳurrâ-ı pâk-niyyet tilâvet-i Sûre-i Enʿam'a mübâderet itmeleri ile teveccüh ve ʿazîmet-i ḳulûbleri kâr-ker olub Kara Yusuf füc'eten belde-i Ucan'da teslîm-i can itdi. Ḫazînesin kendu ʿaskeri talân ve cüssesi ḫayme-gâhında ʿuryan kalub baʿdehu defn olundı. Müddet-i ḥukûmet ve salṭanatı ondört sene olmuşdur.

37.3.1.1.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Emîr İskender İbn-i Kara Yusuf

Çün ḳudret-i Rabbü'l-ʿizze ile Kara Yusuf ʿazim-i dâr-ı âḫiret (65b) oldı. İrṣ ile salṭanatı ferzend-i büzürgî İskender'e ḳarardâde oldukda biraderi Cihânşah ittifaḳiyle cemʿ-i leşker-i ceng-cû ve tedârük-i cunûd-ı pelenk-ḫû idüb Şahruḫ İbn-i Timur ile taḳdîm-i müḳaddemât-ı muḫâṣamât ve tertîb-i esbâb-ı ʿadâvet ile Erçiş nâm mevḳiʿde teḳabül-i ṣaffeyn ve teṣâdüm-i cebeleyn gibi telâḳî-i ferîḳayn vaḳiʿ olub Şiʿir

Çû ebr ez der ü şüd(?) ḫurûş âmedend
Vû deryâ-yı ateş becûş âmedend
Çû leşker be-leşker der-âmiḫtend
Zi kîtî ḳiyâmet pür engîḫtend
Terengi kemânhâ-yı bâz u şiken
Besî ḫalḳ-ra bûde ez-ḫuvîsten
Şod ez-sâḳî-i merġa ʿâlem ḫarâb
Keduyeş-i ser u bâde ez-ḫûn-âb[565]

ʿaḳîbet nesîm-i nuṣret kelâle-i tûġ-i Şahruḫ'a ḥareket virüb ṣarṣar-ı ruʿb ve ḥaşyet Türkân ṭarafına ilḳây-ı rehbet itmegin Emîr İskender ve biraderi eger çi ṣaḥra-i nevred-i hezîmet oldılar. Ve lâkin henüz ʿalem-i fer ve şevketleri pâyidâr ve nâm ve kâmları beyne'n-nas

---

[564] B:ve nakilan-ı ahval-i kadim fazla

[565] Bulut gibi hepsi ve her taraftan coşarak geldiler. Ateş denizi de coşmaya başladı. Askerler içiçe girdi.. Alemde bir kiyâmet tablosu oluştu. Ok ve yayların sesinden çoğu halk kendinden geçti. Ölüm sahibinin şarabından ʿalem harab oldu. Kadeh boyatasından (?) yapılmış şarap ise kanlı.

iştihar olmağla ḥukûmet-gâhlarına vaż‘-ı yed itmeğe kimesnenin ḥaddi olmayub üç nevbet bu vecih üzere ‘avdet ve Şahruḫ ile taḥrîk-i silsile-i ceng ve ḫuṣûmet itdüklerinden soñra Mirza Cihânşah ekṣer ümerâ-i Türkman ile Emîr İskender'den rû-gerdân ve Ḫaḳan-ı zaman Şahruḫ ḫidmetin dârü'l-emân bilüb ḥamame-i meṭûḳ gibi Şahruḫ ordusuna mulḥaḳ oldı. Ḳarîn-i nevâzeş-i Pâdişâhi olub biraderi Emîr İskender'i girift itmek şarṭıyle Diyarbekir ve Azerbaycan Ḥukûmetine namzed oldı. Bu ma‘na Emîr İskender'in ma‘lûmı olmağın Alıncık nâm ḳal‘ayı pişt ve penâh ve def‘-i e‘dâya çare-ḫavâh iken birader-i nâ-ḫalef "el-eḳaribü ‘aḳaribün"[566] meṣelin taḥḳîḳ ile üzerine gelüb ḳal‘a teshîrine reh-yâb olmamağla birader-i maḥṣûrun Kubad nâm-püser bed-baḫti bir Kenîzek-i zişt-sîret-i ṣûrete ta‘aşşüḳ-i şehevâni idüb ikisi dahi birbirine mâil ve hevâ-yı sevda ile lâ ya‘ḳul oldukları Cihânşahın ma‘lumı olmağın mezbûrânı nihânî ḳatl-i İskender'e taḫṣîṣ ve nice ferîb ile küfrân-ı ni‘mete taḥrîṣ itmegin Kubad-ı bed-fercâm ve Kenîzek-i nemk-beḥrâm hevâ-yı nefs-i ḥasîse ile sene iḥda ve erba‘în ve ṣemânemiede (841/1437) Emîr İskender'i hem-râh-ı ḳafile-i şühedâ idüb müsteḥaḳ-i deş-nâm-ı enâm oldılar. Müddet-i salṭanatı onaltı sene olub taḫrîr-i Nuḫbe üzere Mirza Cihânşah ġadri ile Kubad'ın dahi ḫirmen-i ‘ömri berbâd olmuşdur.

37.3.1.2.Ẕikr-i Ḥukûmet-i (66a) Mirza Cihânşah Bin Kara Yusuf

Biraderi Emîr İskender'den soñra Cihânşah serîr-i serverîde Pâdişâh-ı Cem-cah olub oniki sene niyâbet-i Şahruḫ ile Azerbaycan ve Diyarbekir ḥukûmetin idüb Şahruḫ fevtinden soñra otuziki sene memâlik-i meẕkûrede ve Baġdad ve Baṣra ve Faris ve Kirman'a ḥâkim-i yegâne olub sene iḥda ve sittîn ve ṣemânemiede (861/1456) tacdâr-ı serîr-i Salṭanat-ı Ḫorasân olan Baysunkur İbn-i Şahruḫ raḫt-keş-i ‘âlem-i cavidâni olub evlâdı beyninde şûr ve âşûb numâyan ve birbiriniñ şecere-i vucûdun naḫl-i mâtem-serâ-yı cihân itmeleriyle Emîr Cihânşah meydânı nigâhbandan ḫali bulmağın leşker-i cerrar ve ‘asâkir-i düşmen-şikâr ile ref‘-i livâ-yı isti‘cal ve taḫrîk-i rikâb-ı bî-emhal ile belde-i Herat'a sâye-endâz-ı iclâl olduğunun ḫaberi Pâdişâh-ı Semerkand Eb-u Sa‘îd Bin Mirza Muḥammed Bin Emîranşah Bin Timur'un taḫdîş-i sem‘ itmegin ġayret-i Timur'i cûş ve ḥamiyyet-i Özbek'i ḫurûş idüb tedârük-i ceng ve peykâr ve leşker-i cem‘iyet-encâm-şümâr-ı Tatar ile Ḫorasân ṭarafına imâle-i likâm-ı ilġar itdikde Cihânşah iḳamet ve müḳavemete iḳtidâr göstermeyüb ol-ḳaryede bir ḳal‘aya müteḥaṣṣin ve Ḥâkim-i Şiraz olan Pirbüdak nâm oğlına ḳaṣidân-ı serî‘ü's-seyr

[566] Akrabalar akreb olmuştur.

istiʿcal itdirmegin mezbûr dahi onikibiñ merdân-ı kâr-zâr ve şirân-ı ḫûn-ḫevâr ile bir heftede pederine meded-baḫşâ-yı vuṣûl olub Sulṭan Eb-u Saʿîd ile teḳabül oldukda nice dâd ve sitâd ve beẕl-i maḳdur ve ictihâddan soñra levn-i żaʿaf ve şikest ve ḥayat-ı Cihânşah'da numâyân olduğundan ġayri diger oğlı Ḥasan ʿAli Mirza Belde-i Tebrîz'i pasibândan ḫali bulub bî-ceng ve cidâl taḫt-ı Pâdişâhîde istiḳlâl gösterdigi ḫaberi fâş olmağın Cihânşah bu ḫaberi nâ-meʾmûldan melûl olub biʾż-żarûre Sulṭan Eb-u Saʿîd'den muṣalaḥa ḳabûl ve Tebrîz ṭarafına bal-küşâyı vuṣûl olub belde-i meẕkûreye heybet-baḫşâ-yı nuzûl oldukda Ḥasan ʿAli Mirza'yı zindân-ı muâḫeẕede muḳayyed idüb ʿIraḳ ve ʿArab ḥukûmetin oğlı Pirbudağ'a namzed itdi.

37.3.1.3.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Pirbudak

Çün Ḥukûmet-i Baġdad-ı Behişt-âbâd ile Pirbudak Bin Cihânşah ber-murâd oldı. Ana dek zamanda (66b) ḫabṭ-ı dimâġ ile pederine ʿâḳ olmağın Pâdişâh Cemcah biʾn-nefs Baġdad'a leşker-keş-i ihtimam ve pirâmen-i ḳalʿayı maḍrab-ḥiyâm-ı ṣüreyya-niẓam idüb birbuçuk sene muḥâṣara ile ḳalʿayı teshîr ve Pirbudağ'a suḫtegîr olub sene sebʿîn ve ṣemânemiede (870/1465) ciger-kûşesin devlet-i serîʾü'z-zevâl-i dünya içün ʿalef-i şîr-i şimşîr-i fena eyledi. Cihânşah'ın Akkoyunlı Sulṭan Ḥasan-ı Ṭavîl ile ḫuṣûmetleri olmağın bu ḥal-i müstevcibü'l-melâli Ḥasan-ı Ṭavil istimaʿ idicek dâmen-efşan-ı surûr olub düşmen yigit iken pîr oldı. İki iken bir oldı deyu iẓhar-ı meserret itmegin Ḥasan-ı Ṭavîl'in serveri Cihânşah-ı bî-intibâhın mesmûʿi oldukda ellibiñ miḳdarı leşker-i ḫûn-ḫevâr ve delîrân-ı meydân-ı ceng ve peykâr ile Ḥasan-ı Dıraz üzerine ʿinan-tâb-ı kemiyyet-ṣaba-reftâr oldı. Amma Ḥasan-ı Ṭavîl muḳabele ve mukavemet göstermeyüb yemînen ve yesâren girîz ile ʿasker-i Cihânşahı taʿcîz itmegin mıṣra

Dağılın bî-çareler kim kaldı ṣoḥbet[567] erîne

emr-i rezmi gelecek seneye koyub kîne-ḫavahan-ı sipâh herkes kendu semtine ru-be-râh oldı. Ancak Cihânşah beş-altıyüz âdem ile bir cuybar kenarında kesb-i raḥat içün ġarîḳ-i ḫavâb-ı ġaflet iken şiʿir[568]

Çı hûş güft danâ-yı rûşen-i devân

Ki bâdâ maḳameş riyâż-ı cinân

Ki ez-vaḳt-i her-kâr ġafil meşev

---

[567] B: divan

[568] A: naẓm; B: meşnevi

Ki her-kâr âmed be vaḳt-i girev[569]

medlûlünden Uzun Ḥasan âgâh Cihânşah bî-intibah olmağla pes-i perde-i fırṣatdan peyda ve ṣûret-i ġaretgirîde hüveyda olub sene işneteyn ve sebʿîn ve ṣemânemiede (872/1467) Cihânşahı nâ-peyda itmekle mülki tamamen Ḥasan Ṭavile intiḳal ve bu ḳadar kerr u ferr-i Pâdişâhi ve ʿaẓamet ve ebhet-i şehinşâhi içün ẓıll[570]-i ḫayâl-ı mücerred ḳîl u ḳal kaldı.Ḳıṭʿa

Kivan heme ḥaşmet-i Cihânşah

İmrûz ki der-bereş kefen-nîst

Uzun Ḥasaneş bahâne bûd

İn ez-felekest ez-Ḥasan-nist[571]

Bunuñ fevtiyle Karakoyunlunuñ devleti Baġdad'da munḳariż oldı.

37.4.Ẕikr-i Salṭanat-ı Akkoyunlı Ebü'n-Naṣr Ḥasan Beg Bin ʿAli Beg Bin Kara ʿOṩman

Naẓıman-ı dürer-kelâm ve kilâde-bendân-ı şevâhid-i merâm bu vecih üzere beṣt-i iḫbâr-ı ṣıdḳ-encâm itmişlerdir ki; Akkoyunlı Ḥasan-ı Ṭavîl'in ceddi Kara ʿOṩman Emîr Timur'un ḫidmetinde olub Memleket-i Diyarbekir'de baʿżı yerlere (67a) ḥâkim iken Şahruḫ Mirza zamanında dâr-ı dünyadan beder[572] ve ʿAli Beg variṣ-i mülk-i peder olub bir müddetden soñra ol-dahi ʿâlem-i ʿademe irtiḥal ve ḥukûmet-gâhı oğlı Emîr Ḥasan'a intiḳal itdi. Bunların ʿale'd-devam Karakoyunlu ile ʿadâvetleri encâm bulmayub mâ-dâme Pürbudak Bin Cihânşah ʿâlem-i zindegânide Emîr-i ʿâli-cah idi. Ḥasan-ı Ṭavil mudâra ile muʿâmele ider idi. Pürbudak'dan soñra rûy-i muḫâlefet ve semt-i ʿadâvet gösterüb bundan aḳdem pîrâye-i ḥarîr-i taḥrîr olduğu üzere Cihânşah Uzun Ḥasan vasıṭasıyla nişâne-i nişâbe-i ecel oldukda ferzend-i ercümendi Ḥasan ʿAli cânişîn-i peder olub Pâdişâh-ı Maverâünnehir Sulṭan Eb-u Saʿîd Timurîye beyân-ı ḥal içün ḳaṣıdân-ı istiʿcal ve Ḥasan-ı Ṭavil'in ḥareket-i nâ-sâzi ve maḥbûbe-i taḫt ve baḫta dest-i dırâzi itdügin iʿlâm itmegin Eb-u Saʿîd dahi yigirmibiñ merd-i ceng-cû ve pelenk-ḫû ile refʿ-i livâ-i istiʿcal idüb zemîn-i İran'a nuzûl-i iclâl buyuduklarında Uzun Ḥasan girû Eb-u Saʿîd'e ḥüsn-ı muʿâmele ile rûy-i mücâmele gösterüb ḫayli ḫayâl-i

---

[569] Yüce ruhlu bilgin zat ne güzel söylemiş. Makamı riyaz-ı Cennet olsun. Her işin zamanından sakın gafil olma. Çünki her iş sonunda bir rehin olarak gelir.

[570] B: fal

[571] O haşmetli cihân Pâdişâhının bugün üzerinde bir kefen bile yok. Uzun Hasan aslında bir bahane. Bu iş felekten (kaderden) Uzun Hasan'dan değil.

seyr-i Türkmânî ve hedâya ve tuḫaf-i sulṭanî ile mâder-i pîre-salini gönderüb ḫalḳa-cenbân-ı der-i ʿâṭifet ve besṭ-i bisâṭ-ı dosti ve ülfet itdikde ḳarîn-i ḳabûl olmayub pişkeşleri merdûd ve valide-i żaʿîfe maṭrûd olmağın Uzun Ḥasan her çend dest-i ḍaraʿat ile mütemessik-i ezyâl-i ʿafuv ve reʾfet olub Baġdad ve Baṣra ve Faris ve Kirman Eb-u Saʿîd ṭarafından mażbût ancaḳ Azerbaycan kendüye namzed ve sikke ve ḫuṭbe nâm-ı Eb-u Saʿîd'e olmak üzere ʿarż ve iʿlâm itdi ise Eb-u Saʿîd-i sade-dıl şuʿabde-i eyyâmdan ġafil olub ḳabul itmemekle beyt

Vaḳt-i żarûret çû ne mâned girîz

Dest bi gîred ser-şimşîr-i tîz[573]

medlûlünce Uzun Ḥasan cemâʿat ve ʿaşîretiniñ namdarlarından onikibiñ merd-i kâr-zâr ile meydân-ı merdîde devân ve eṭraf-ı ordû-yu Eb-u Saʿîd'i nekîn-i enküsterîn gibi der-meyân idüb zâd ve zevâdlerin menʿ ve ṭarîḳ-i âyende ve revendelerin ḳaṭʿ itmekle feżâ-yı ʿâlem Eb-u Saʿîd'e teng ve tar olub çehl rûz tamamen bî-zâd ve zevâd iḳamet ve çile-keş-i miḥnet (67b) ve riyâżet oldukdan soñra Erdebil ṭarafına kûc itdikde ekṣer ṭavarı ḫâk-i helâkda ġaleṭan Eb-u Saʿîd dahi nâ-çar kemâ tedîn-i tedân vadisinde ḥayran olub mâder-i ʿâli-güherin ṭaleb-i emân içün Uzun Ḥasan ṭarafına revâne itdi. Ol-dahi varub silsile-cenbân istiʿfa ve işlaḥ-ı ẕatü'l-beyn içün besṭ-i muḳeddemat-ı meḍa-mâ-meḍa itdükde Ḥasan-ı Ṭavil merḳûmeyi ḳabûl-i ṣulḥ ve teṭyîb-i ḫaṭır ile tebcîl itmiş iken Şah İsmaʿîl'in ceddi Cüneyd meclisde bulunmaġla muḥżır-ı ḫayr olmayub sulḥa maniʿ olub ve meẕbûreye ʿinef ile dafiʿ olmağın ol-muḥaddere-i serâpürde-i ʿiffet dahi meʾyûsen ricʿat eyledi. Bu eyyâmda bi-ḥukm-i ḳaża-yı mübrem Eb-u Saʿîd'iñ baʿżı ümerâsı Ḥasan-i Diraz'ın ḳayd ve bendinde mülzem olmağla ekṣer mülâzimân-ı Eb-u Saʿîd Uzun Ḥasan ṭarafına rû-gerdân ve lemaʿât-ı naṣr ve cennat Ḥasan'da numâyân olub Eb-u Saʿîd bu ḥali müşâhede ile vâdî-i hezîmetde devân iken ferzend-i Ḥasan-ı Ṭavil Zeynel Mirza teʿâḳüb idüb mezbûri şikâr ve ḥużûr-i pedere iḥżar eyledi. Merâsim-i taʿẓîm ve tebcîl ve baʿżı gûne ḥareket ile dahi taḥḳîr ve teẕlîlden soñra Ḥasan-ı Ṭavil Eb-u Saʿîd'e tevcîh-i ḫiṭab ile feṯḥ-i kelâm-ı pür-ṣavab idüb meḍa-mâ-meḍa pes ez-in Ḫorasân ve Maverâünnehir ile sizler ḳaniʿ ve beri tafar bizlere bilâ-mâniʿ olmak üzere faṣl-i ḫuṣûmet ve defʿ-i kîn ve kudûret idelim didikde Eb-u Saʿîd-i maġrûr mıṣraʿ

Her suḫn câyi ve her nükte-i mekâni vardır

---

[572] B: beder eksik

[573] Zaruret olmayınca elini kılıcının kabzasına tut ve kaç.

maʿnasın mehcûr dutub Ḥasan-ı Ṭavil'in ṭalebin[574] istikbâr itmekle Akkoyunlu ümerâsı ḳatline işrar idüb bundan aḳdem Yadigar Muḥammed nâm kimesneniñ maderin bilâ-vecih ḳatl itmegin ʿaḳd-i meclis-i ʿulema ve şehâdet-i şuhûd ile işbat idüb sene erbaʿa ve sebʿîn ve semânemiede (874/1469) ḳışâşan merġ-i rûḥi ḳafes-i bedenden ṭayerâne taḥrîk-i pür-vebâl itdi. Baʿde-zalik Ḥasan-ı Dırâz Baġdad'da Cihânşah ṭarafından vali olan Elvend Beg üzerine ʿasker ve serʿasker gönderüb eşnâ-yı ceng ve sitîzde gelan ʿaskeriyle şikest ve râh-ı nev-red-girîz olmağın bi'n-nefs kendüsi ʿazm-i Baġdad idüb eşnâ-yı girû-darde Elvend der-demend-i teşne-leb-i şimşîr-ebdâr olmağın bu taḳrîb-i ġarîb üzere Salṭanat-ı ʿİraḳeyn ve Maverâünnehir ve Kirman Ḥasan-ı Ṭavil'e naṣîb olub murabbaʿ-nişîn-i (68a) mesned-i ercümendi oldı. Tarîḫ-i sal sebʿa ve sebʿîn ve semânemie (877/1473) ile ferraḫ-fal oldukda Uzun Ḥasan Sulṭan-ı Rum Ebü'l-Feṭḥ Sulṭan Mehmed merḥûm ile tertîb-i bezm u rezm idüb ṣadme-i inhizâm ile fetâde ve vâdî-i firare pa-nihâde olub Tebrîz'e ricʿat ve kendü umûr-ı salṭanata ṣarf-i naḳd-i vaḳt ile oniki sene ṣaḥib-i tac ve taḫt olub sene işneteyn ve semanîn ve semânemiede (882/1477) zebûn-i ser-pençe-i kürk-i ecel ve püser-i mehteri Ḫalîl Mirza mülk-i pedere müstevli ve püser-i kühteri Yaʿḳûb Mirza Diyarbekir'e vali olub Ḫalîl Mirza eṭvâr-ı nâ-hemvâre ile tenfîr-i ḳulûb-ı nas itmegin istidʿa-yı emr-i salṭanat ile Yaʿḳûb Mirza leşker-keş ve biraderiyle ṭarḥ-i maʿreke-i keş-mekeş idüb eşnâ-yı sitîzde Ḫalîl Mirza küşte-i şimşîr-i ḫûn-rîz olmağla[575] sene selâse ve semânîn ve semânemiede (883/1478) Yaʿḳûb Mirza murabbaʿ-nişîn-i serîr-i serveri oldı. Üç sene ṣaḥib-i baḫt ve taḫt olub meşhûri oldur ki validesi Nadâniste mezbûre sem virüb kendüsi dahi tenâvül itmekle ikisi ittifaḳ ile vedâʿ-ı dâr-ı firâḳ itdiler. Etbaʿından bir gurûh oğlı Baysunkur Mirza'ya ve bir ṭâife biraderi Mesîḥ Mirza'ya ittibaʿ itmekle beyne'l-ferîḳayn vaḳiʿ olan duʿûy ve nizâʿ içün Ḳażi-yi mażiyyü'l-ḥükm Ḥusam-ı ḫûn-âşâma muterâfiʿan olduklarında Mesîḥ Mirza'nıñ sicill-i ḥayatı maḍrûb-i ḳalem-i ibṭal[576] ve ḥuccet-i istiḳlâl-i Mirza Baysunkur imżâ-yı ṣıḥḥat ile ḳarîn-i iclâl oldı. Mesîḥ Mirza tevâbiʿinden Maḥmud Beg Bin Uğurlı Mehmed Bin Ḥasan-ı Ṭavil firaren Baġdad'a gelüb Ḥâkim-i Baġdad Şah ʿAli Barbek ihtimamiyle murabbaʿ-nişîn-i taḫt-ı serveri oldı. Tekrar Baysunkur Ṣûfi Ḫalîl Bin Maḥmud Beg ve Şah ʿAli ile taḥrîk-i elviye-i cidâl ve nevâḥi-i Dergüzîn'de işʿal-ı nâire-i ḳitâl idüb Maḥmud Beg ve Şah ʿAli maḳtûlen dâr-ı ḳarara intiḳal itdiler. Ve ana dek zamanda Mirza Baysunkur'un ʿammu-zâdesi Rüstem Mirza İbn-i

[574] B: **kelâmın**
[575] A: **Salṭanat-ı Yaʿḳub Mirza fazla**
[576] A: **Ḥukûmet-i Baysunkur fazla**

Maḳṣûd Bin Ḥasan-ı Ṭavil dahi ḳadem-i ḫişam üzere ḳiyâm ve zor-ı bazû-yi himmetle mülk-i Azerbaycan'ı fermânına râm eyledi.[577]

Baysunkur dahi nâ-çar damadı olduğı Şirvan Şah ṭarafına firar itmekle Rüstem Mirza Baysunkur ḥareketinden emîn olub Şirvan Şah'ı Baysunkur imdadından işġal mulâḥaẓasiyle (68b) Şeyḫ Ḥaydar evlâdını maḥbes-i İṣṭaḫor ḳalʿasından âzâd itdi. Ve lâkin sûd-mend olmayub Baysunkur ḥareketi âvâzesi zelzele-endâz-ı şimâḫ-ı cân-ı Rüstem olmağın ṭarafeynden taḥrîk-i ʿalem ve meydân-ı kâr-zâra vaż'ʿ-ı ḳadem olunub eṣnâ-yı ḥarb ve ḳitâlde Baysunkur maḳtûl ve Rüstem Mirza nâil-i meʾmûl olmağla evlâd-ı Ḥaydarı ikrâm-ı tam ile Erdebil'e gönderüb muḳaddema Yaʿḳûb Mirza ʿazim-i iḳlim-i beḳa oldukda biraderzadesi Aḥmed Pâdişâh Bin Uğurlı Mehmed Bin Ḥasan-ı Ṭavil Fermân-dihi Kişver-i Rum Sulṭan Bâyezîd-i merḥûm dergâhına iltica idüb ḳarîn-i ṣunûf-i iʿzâz-ı vafir ve şeref-i muẓâheretleri ile ser-firâz oldı. Birkaç sene ẓıll-i ẓalîl-i ʿinayetlerinde âsûde iken Ḥukûmet-i Rüstem Mirza onaltıncı yılda iẕn-i ʿâli ile ve Nuḫbe taḳrîri üzere bilâ-iẕin ṭaraf-ı Azerbaycan'a sevk-i sipâh-ı kîne-ḫavah idüb âb-ı Aras kenarında Rüstem ile restimâne ḳiyâm ve ḍarb-ı ḫiyâm itdiklerinde ümerâ-i ʿIraḳ ve Azerbaycan riʿâyet-i şerâyiṭ-i ḫarem ve iḥtiyaṭı taḳdîm ve bî-irtikâb-ı külfet-i ḳitâl-ı Rüstem Mirzayı Aḥmed Pâdişâh'a teslîm itmeleriyle Rüstem'i ʿâlem-i ʿademe taḥrîk-i tûġ ve ʿalem ve Aḥmed Pâdişâh serîr-i serveriye vaż'ʿ-ı ḳadem eyledi. Altıncı ayda Aḥmed Pâdişâh dahi iʿlâ-yı livâ-yı ʿişyan iden Aybe Sulṭan elinden sene ṣelâṣe ve tisʿamiede (903/1497) câm-ı fena nûş ve kenc-i mezarde medhûş olub Sulṭan Murad Bin Yaʿḳûb namzed-i ḫidmet-i salṭanat olmuş iken ʿammuzâdesi Muḥammedî Bin Mirza İbn-i Yusuf Bin Ḥasan Ṭavil mezâḥim olub Sulṭan Murad ṭaraf-ı Şiraz'e maḥmel-bend-i râh-ı ʿazîmet ve Muḥammedî Mirza taḫt-ı Tebrîz'de murabbaʿ-nişîn-i ʿiz ve rifʿat oldı. Henüz celse-i istiraḥat itmeden biraderi Elvend Mirza zimâm-ı ḥukûmet-i memleket-i Azerbaycan Muḥammedî Mirza yedinden intizaʿ itmekle Afitan ve Ḫizân-ı Sulṭaniye'ye andan İṣfahan'a vardı. Sulṭan Murad Şiraz'den ṣûb-i İṣfahan'a ʿaṭf-ı ʿinan idüb Muḥammedî Mirzayı giriftâr ve maʿan Tebrîz'e ilġâr eyledi Elvend Mirza dahi rical-ı ḥarb ve ḳitâl ile istiḳbâle istiʿcal itmegin nîk-i ḫavâhan-ı ṭarafeyn Diyarbekir ve İran ve Azerbaycan Elvend Mirza'nın zîr-i fermânında ve memâlik-i ʿIraḳeyn ve Faris Sulṭan Murad'ın taḫt-ı ḥukûmetinde olmak üzere işlaḥ-ı ẕate'l-beyn itdiler.

---

[577] A: Ḥukûmet-i Rüstem Mirza fazla

38.ẒUHÛR-I ŞAH İSMAʿİL BİN ḤAYDAR (69a)

Güher-i sibeḫ-i ʿibâret ve ʿandelib-i gülẕar-ı feṣâḥat ʿulemâ-i Rum'dan ʿAzîz Efendi Şah İsmaʿîl'in icmâl-i keyfiyet-i ẓuhûrın bu vecih üzere nigaşte-i yeraʿa-i rivâyet itmişdir ki; Şah İsmaʿîl'iñ cedd-i eʿlâsı olan Eş-Şeyḫ Ṣafî-i Erdebilî bir merd-i zaviye-nişîn olub bi'l-vesayiṭ Ḥuccetü'l-İslâm İmam Muḥammed Ġazalî'den telaḳḳî-i âdâb-ı ṭarîḳat ve sulûk-i râh-ı ḥaḳîḳat itmişdir. Baʿde fevtihi oğlı Ṣadreddîn mekîn-i seccâde-i irşad ol-dahi târik-i dünya-yı miḥnet-âbâd oldukda ferzend-i ercümendi Eş-Şeyḫ ʿAli baʿdehu oğlı Eş-Şeyḫ İbrahîm mercīʿ-i aṣḥâb-ı istirşâd oldı. İbrahîm ʿâlem-i beḳada muḳîm olub püseri Eş-Şeyḫ Cüneyd câlis-i miḥrâb-ı meşîḫat oldukda yevmen-fe-yevmen mevfûr-i mürîd ile ṣayt ve ṣada-yı kerr u ferrî ol-tarîḫde kişver-i ʿAcem fermân-fermâsı Karakoyunlu Kara Yusuf-zâde Emîr Cihânşah'a resîde olmağın ẕirve-i ḫuruca ʿurûcleri endişesine düşüb mürşid ve müsterşidlerin Erdebil'den iḫrac ve ibtilâ-yı belâ-yı iclâ ile izʿac eyledi. Diyarbekir'e vardıklarında ḥâkimi olan Akkoyunlu Uzun Ḥasan Bin ʿAli Beg Bin Kara ʿOṣman Emîr Cihânşah'a raġmen muḳaddemelerin ikrâm-ı tam ile telaḳḳi idüb Ḫatice Begum nâm ḫavâhirin Cüneyd'e ve Ḥalime Begum düḫterin oğlı Ḥaydar'a tezevvüc ve bu gûne naẓar-ı iltifat ile bâzâr-ı rûzigârda metâʿ-ı iʿtibarların tezevvüc eyledi. Baʿde zaman ḳayıd-ı ḥubb-ı vaṭan ʿinân-ı iẓtibâr Eş-Şeyḫ Cüneyd'i dest-i iḫtiyarden rebûde idüb Erdebil ṭarafına tekrar tevcîh-i maṭiyye-i ricʿat itdi. Damadı olduğı Ḥasan-ı Ṭavil'e istinaden livâ-yı ḥaşmet ve iḳbâli ʿâli olub ʿuluvv-i cahı ber-mezîd ve sene tisʿîn ve ṣemânemie (890/1485) tarîḫinde Ḥalime Begum'den kevkeb-i vucûd-ı İsmaʿîl bedîd oldı. Eş-Şeyḫ Cüneyd zaḥmet-i dünyadan bî-ḳayd olub Eş-Şeyḫ Ḥaydar canişîn-i peder olucak sâir nasdan mümtaz olub refʿ-i iltibas içün müridlerine kırmızı çukadan Devazde İmam muḥabbetine oniki terkli tac ilbas itdirüb ol-ṭâife beyne'n-nas Kızılbaş ʿunvânıyla müştehir oldı. Baʿde-zaman müridleri ile Derbend-i Şirvan'a yaʿni Gürcistân'a taḫrîk-i livâ-yı ġaza eyledi. Şirvan Ḥâkimi bu ḥareketden bûy-i arzû-yi kişver-girî iştimâm itmegin rû-yi ʿazîmetine sedd-i mumânaʿat çeküb ʿaḳd itmekle mabeynlerinde ebvâb-ı nizaʿ küşâde olub (69b) bilâḫare menzil-i Ṭaberistân nevâḥisinde mezbûran muṭaraḥa-i ḳarʿa-i cidâl idüb beyne'l-ferîḳayn müşteʿil olan ateş-i ḥarb ve ḳitâlde Eş-Şeyḫ Ḥaydar ʿazim-i dâr-ı ḳarar oldı. Ol-sitîzden saḥil-i selâmete girîz iden Eş-Şeyḫ Ḥaydar müridleri Erdebîl'de oğlı Eş-Şeyḫ ʿAli'niñ damen-i bîʿatine teşebbüṣ ile ḫûn-i peder ṭalebine taḫrîṣ itdiler. Bu ḫaber Ḥasan-ı Ṭavil-zâde Yaʿḳûb Mirza kûş-i hûşini taḫdîş idüb defʿ-i dağdağa ve teşvîş içün Eş-Şeyḫ ʿAli ve biraderi İbrahîm ve üç dört yaşında diger biraderi

İsmaʿîl ve valideleri maḳamında olan Hadice Begûm'i İṣṭaḫor ḳalʿasında mübtelâ-yı ḥabs itdirdi. Muḳaddema müşârün-bi'l-benân ḫâme-i taḳrîr ve beyan olduğı üzere evlâd-ı Ḥaydar ḥabs-ı meẕkûrden iṭlaḳ ile Rüstem Mirza Bin Maḳṣûd Bin Ḥasan-ı Ṭavil elṭâfına maẓhar olmuşken sene ṣemân ve tisʿîn ve ṣemânemie (898/1492) ḥudûdunda beynlerinde müstaḥkem olan esâs-ı istivâr-ı muḥabbet raḫne-dâr ve irsal-i sipâh-ı kîne-ḫavah ile Eş-Şeyḫ ʿAli'niñ kandîl-i ḥayatı nişâne-i senk-i felâḫın sitem-i rûzigâr olub bi'ż-żarûre İbrahîm ve İsmaʿîl zebûn ve ẕelîl Ḳilân'a firar ve bir müddet Ḳilân müżafatından Lahcan nâm beldeniñ ḥâkimi olan Mirza ʿAli'niñ sâye-i ḥimâyesinde ârâm itdiler. Bir seneden soñra İbrahim Lahcan'da muḳîm olmakdan dıl-teng olmaları ile pederden mevrûṣ olan tac devazde terk-i Ḥaydarîyi İbrahîm İsmaʿîl'e teslîm ve taġayyür-i came ve ʿamame-birle terk-i mâder ve biraderi taṣmîm idüb ḳadem-i tecrîd ile vaḥîd ve ferîd ʿazim-i semt-i seyâḥat olub meâli-ḥali ne olduğı resîde-i naẓar olan kütüb-i tevârîḫde manẓûr olmamışdır. İsmaʿîl Lahcan'da müddeti iḳametinde meẕheb-i şiʿa ile ṣiġar-i sininde Şeyḫü'l-fiten oldukdan soñra zimâm-ı ẓâḥile-i ʿazîmeti Lahcan'dan Erdebil'e taḥvîl idüb eb ve ceddi müridlerinden tertîb-i sipâh idince bir müddet Erdebil ve Erẕincan'da[578] iḳamet eyledi. Sene ḫamse ve tisʿamie (905/1499) ḥudûdunda dıl-ḫavahı üzere cemʿ-i sipâh itmekle ṭaraf-ı Şirvan'a sefer idüb küşende-i Eş-Şeḫ Ḥaydar olan Şirvan Şahı ṭaʿme-i şîr-i şimşîr-i intiḳam eyledi. Elvend Mirza İsmaʿîl'in ateş gibi zebâne-keş olduğundan kem-küşte-i râh-ı şuʿûr olub deftʿ-i maḥẕûr-i mezbûr içün Naḫcivan ṣaḥrasında müteʿaddid ceng ve peykâr oldı. (70a) Bu kârdan İsmaʿîl ḫaberdar olıcak ol-ṭarafa ʿaṭf-ı ʿinân-ı ʿazîmet idüb hengâm-ı keremiyyet-i maʿrekede Elvend Mirza Aẕerbaycan'a firar ve leşker-i sille-ḫori ṣarṣar-i inkisar ve ṣaḥra-nevred-i edyâr oldılar. Sene sitte ve tisʿamiede (906/1500) İsmaʿîl defʿ-i maniʿ idicek ʿazm-i Tebrîz idüb bî-munâzaʿ taḫt-ı şahiye culûs ile ḳuvvet ve ḳudretin tekmîl ve ḫırḳa ve taci dîbac ve efsere tebdîl eyledi. Elvend Mirza Erẕincan[579]'da tekrar cemʿ-i leşker sevdasında idügi Şah İsmaʿîl'iñ gûş-i güẕarı olıcak ol-cânibe imâle-i likâm-ı musaraʿat idüb Elvend Mirza'da badî-i muḳavemet olmamağın nâ-çar Bağdad'a andan Diyarbekir'e firar idüb anda çırâġ-ı ḥayat-ı musteʿârî mürde oldı. Sene sebʿa ve tisʿamie (907/1501) İsmaʿîl Elvend Mirza'nıñ maḥẕûrın ber-ṭaraf itmekle Sulṭan Murad Bin Yaʿḳûb üzerine tevcîh-i râyet-i ʿazîmet idüb Hemedân ḳurbünde mürettib olan ṣaff-i meṣaf ve ḥarb-i sitîzden Sulṭan Murad ʿazm-i râh-ı girîz itmegin bî-tekellüf memleket-i Faris dahi

[578] A,B: Aẕerbaycan
[579] A,B: Aẕerbaycan

eʿda inkisâr-ı (182a) faḥiş ile münkesiri ve ʿasâkir-i Pâdişâh nuṣret-i kâmla ile mesrûr oldı. Bu feṯḥ-i celîl içün faḳîre resîde olan tarîḫi sebt-eşer kılındı.[1046]

Zihnî Paşa-yı Ġazi Muṣṭafa kim
Niẓâmü'l-mülkdür ʿalemde reʾyi
İdüb teshîr mülk-i Başra evvel
Niẓâmın virdi ḳahr itdi eʿdayı
Dahi Salman-ı bağı Ḫız ʿAli'ye
Virub eʿmaline layıḳ cezayı
Perîşan eyledi şeml-i buġatı
Çeküb şimşîr-i ḫûn-rîz-i ġazayı
Cihânı tar kıldı ehl-i bağiye
Muṭîʿa feṯḥ idüb bab-ı ʿaṭayı
Hezâran aferîn itdi ḫalâyıḳ
Felek taḥsin melek itdi duʿâyı
Çün feṯḥ oldı bu müşkil ʿavn-ı ḥaḳla
Didim tarîḫini feṯḥ-i Ḫudayı Sene 1113 (1701)

Amma ġarabet bundadır ki şaḳiyy-i meẕkûruñ imdâd ve iʿânetine gelan Zübeyd-i Eʿrabi'yi inhizam ile bağî-yi merḳûmuñ ḫane ve ehli üzerine uġrayub mümkinleri olduğı mertebe ġaret keẕalik silk-i tevâbiʿinde münselik olan Ḥaske reʿâyası intihaz fırṣatiyle baḳiyye-i malın dest-i berd-i yağma itdiler. Donanmay-ı humâyûn firḳateleri bad-ı muḫâlife dûçar ve taʿvîḳ olmağla cengde bulunmayub bir iki soñra gelmegin ḳaża-yı mâ-fât içün Ḳapûdan Paşa dahi firaḳatelerle şaḳiyy-i meẕkûruñ olduğı köy ve evlerine varub baʿżı kisbe ẓafer-yâb oldukdan soñra ḫâne ve ḫânedânların iḥraḳ-ı bi'n-nar itmekle ʿavdet itdi.

Faṣl

Gurûh-ı mekrûh-ı buġat bu mertebe seyl-i ḫor-ı ʿibret ve teʾdîb olunca ḳulûb-ı Eʿrab'a ḫavf ve ḫaşyet düşüb ve baʿżılar dahi bu babda nâçar ve mucbir olmalarıyle ḥamiden-lillahi Teʿâla dâr'ül-emân-ı iṭaʿat ve inḳiyâda isrâʿ itdiler. İbtida Âl-i Ḳaşʿam Şeyḫi Şeyḫ Şebîb ḥużûr-ı Serdariye çehre-sây-ı muracaʿat ve taʿahhüd-i ḫidmet idüb teşrif-i ʿaba ile serfiraz oldı. Baʿdehu Ḥaske Şeyḫleri ve Nehr-i Şahi Şeyḫi ve Nehr-i Ṭahmasiye Şeyḫi ve Ben-i Malik Şeyḫi ve Zübeyd Şeyḫi mütemessik-i eẕyâl-ı ʿafv ve ʿinâyet olmalarıyle baʿde'l-yevm

[1046] A: Tarîḫ fazla

yollar asûde ve edâ-yı mal-ı mîri ve ḫidmet-i ḥafr ve sed ve bendde dâmin-i der-meyân itmek şarṭıyle ṭaraf-ı Ḥażret-i Serdâriden (182b) mezbûrlere emân virülüb ilbas-ı ᶜâba ve destar ile taṭyîb-i ḫaṭırları olundı. Bundan soñra Ḥaske muḳaṭaᶜası şeyḫlerine ve Ben-i Malik muḳaṭaᶜası kendu şeyḫine şimdilik feṯḥ-i cedîd olmağla cüzᵓî nesne ile maḳṭûᶜan tevcîh olunub Remaḥiye ve Ḳudüs ve Başiye ve Ṣulbine ve Nehr-i Şahi ve Ṭahmasiye ve Müseyyeb ve Muḥavîleyn nehirleriniñ baᶜżı reᶜayaları yerlu yerine gelüb mehma- emken ṣayfî ziraᶜatiyle ᶜimârete müteveccih oldı. Lillahi'l-ḥamd Eᶜrab eşḳiyasınıñ bu vaḳᶜada dahi ḫayli kûşimalleri olmağla ebnâ-yı sebîl ve nevâḥi ve ḳura fuḳarası kemâliyle taḥṣîl-i emniyet itdiler. Feṯḥ-i merḳûm sene-i meẕkûre Receb'iniñ ontokuzuncı günı yevmü'l-iṯneyn vaḳiᶜ olub yarendesi ḥamâme-i nâme-bür cenâḥiyle Baġdad'a ve baᶜżı ṣiḳatdan mektûb vârid olub vaḳᶜa-i mezbûr tafṣîl üzere taḥrîr olunmağın ehl-i Baġdad ᶜaẓîm şenlikler ile mesrûr ve şâduman olduklarından ġayri iḫbar-ı feṯḥ-i ḳaṣabatı ve ḳuraya münteşir oldukda ᶜamme-i ᶜalem surûr-ı tam ile nevâzişdar-ı şükran-ı İlâhi oldılar. Ordu-yı nuṣret-meâṣir maḥall-i meẕkûrde iki gün iḳamet baᶜdehu riḥlet ve şaṭṭ-ı meẕkûri ḳadîmi mecrasına düşürmek içün ḥafri lazım gelan nehr-i cedîd ve seddi ve bendi mühim olan maḥalle ḳarîb Şaṭî-i Fırat'da ḍarb-ı ḫayme olunmağla ol-ṣaḥra cemᶜiyet-gâh-ı ᶜasâkir-i encem-iştibah olub iş bu futûḥat-ı celîle ṭaraf-ı devlet-i ᶜaliyyeye ᶜarż ve iᶜlam olundı.

Faṣl

Der-tertîb-i ordu-yı manṣûre Şaṭî-i Fırat'da ṭaraf-ı şimalden ibtida ile iki gicelu envâᶜ-ı eṣnaf ve ehl-i sûḳ cümle meᵓkûl ve melbûs ve ma-yeḥtacı iḥżar ile meşhûri üzere kuş-ı sevde bulunur bazar naṣb idüb ḳavi ve żaᶜif ḫarîd ve furûḫtda dıl-ḫavah olmağla yevmen-fe-yevmen tezâyüd bulub naṣb-ı medâr-ı muteᶜaddide ve iḥżar-ı taḥîn ve ca-be-ca fıruncular ve ḫabbazlar ᶜicn-i ᶜacîn ve baḳallar ve ḥelvacılar ve ᶜaṭṭarlar ve sebze-furûşlar ve ḳaṣablar ve bezzaz ve ḳazzazlar terġîb-i müşteri içün âhenk-i ḫoş-nevâ ile ᶜaceb ise (?) düşmen itdiler. Ḥatta müteᶜaddid ḥammallar ve ḳahveḫâneler kulûb-ı ᶜaskeri müteselli olub rûz-be-rûz sefâyin-i meşḥûne (183a) ile Baġdad'dan ve Ḥaske ve Ḥille ṭarafından envaᶜ-ı meᵓkûlat naḳl olunduğundan ġayri ᶜasâkir-i manṣûre ᶜAraban meᵓşerlerine rehyâb-ı ẓafer olub ekşeri iki üç aylıḳ ẕeḫîre iḫtiraz ile kâmran oldılar. Baᶜde-ẕalik ḥafrı lazım gelan nehr-i cedîdiñ tolunca ordu va bazara muttaṣıl ordu-yı Ḥażret-i Serdari ve yerlu ḳulı ve cebeciyân ve tobciyân-ı Dergâh-ı ᶜÂli ve cebe-ḫâne ve ḥaddadân ve neccârân nuzûl baᶜdehu Ḳul Keṯḫudası ve Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri pes ez-an Müḥâfıẓ-ı Muṣul Vezîr-i Muṣul. Vezîr-i Muḫterem

İbrahîm Paşa baʿde-ẕalik Müḥâfıẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa andan soñra Müḥâfız-ı Diyarbekir vezîr-i sitûde tedbîr Yusuf Paşa baʿdehu Müḥâfıẓ-ı Kutahiyye Vezîr-i Cihân-âra ʿAbdi Paşa Ḥażeratı ḳapuları ve eyâletleri ʿaskeri ile naṣb-ı ḫiyâm-ı ẓafer ḳiyâm idüb baʿde'l-müşâvere ṣavab-dîd-i ʿuḳala ve ittifaḳ-ı ârâ-yı vüzera ile ṣaṭṭ-ı merḳûmuñ toğri okundan yaʿni şimal ile şarḳ beyninden cenûbe mâil ḥafr ile ṣaṭṭ-ı mezbûrı ḳadimi mecrasına îṣal olunmak üzere nehr-i cedîd mevḳiʿi taʿyîn ve mesaḥat olunub beşbiñyüzyetmiş ẕiraʿ ṭûl ve yüzyigirmiiki ẕiraʿ ʿarż ve yigirmiiki ẕira ʿumḳ olmak üzere ḥafre mubâşeret ve her ṭâifeniñ âdemine munasib ḥafr taḳsîm ve Ḳapudan Paşa ve Ḥille ve Ḥaske ve Ḳaṣaba-i Necef ve Ḳaṣaba-i Kerbelâ'dan gelan reʿâyaya mümkinleri üzere birer miḳdar ḥafr taʿyîn olunub cümleye kifâyet miḳdarı bel ve kazma ve ġarrar ve torba virilmekle mah-ı Recebü'l-ferd'iñ yigirmiikinci günı ḥafre ibtida olundı.

Faṣl

Merdân-ı Ḫudâ bî-pervâz-derbâz ile kâr-ı ḥafre ibtida ve rûz-ı heme rûz evvel-i leylden dört saʿat âḫerinden iki üç saʿat bel-dâran-ı pür-tevân ḥafre ve sâirleri naḳl-i ḫâke mubâşeret idüb Ḥażret-i Serdari dahi terk-i raḥat ve ḳarar ve ferâmûş-ı ḫavab ve ḫûr ile piyâde-kûşeş ve her ṭâifeyi vaḳt ve bî-vaḳt devr ve ocakda ve bucakda ḫufyet idenleri izʿac ile iḫrac idüb heşâşet ve beşâşet ve ḥusn-i kelâm ve inʿam-ı ʿam ve dem-be-dem beẕl-i serḫ ve sefîd ile celb-i ḳulûb-i eḫrâr ve ʿabîd itdüklerinden maʿada vüzerâ-yı (183b) ʿiẓam ve mîr-i mîrân ve ümerâ-yı kirâm ile ḥusn-i muʿâşeret ve cümle ʿaskere rûy-ı dıl göstermekle ḥuṣûl-ı merâma iḳdam itdiler idi. Ve el-ḥaḳ Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr ʿAbdi Paşa ve eger Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa ve eger diger Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa ve Vezîr-i Ẕîşan İbrahîm Paşa Ḥażeratı dahi kendü eyâletleri ve ḳapuleri ḫalḳın rûz ve şeb kâr-ı şuġl ve iştiġale taḫrîṣ ve terk-i raḥat itdiklerinden ġayri rûz-i merre Ḥażret-i Serdar ile görişüb ittifaḳ-ı âra itdiklerinden naşi her ne mertebe raḥat ve taʿb muḳarrer ise daḫi emn ve emân ve beẕl-i ber ve iḥsan ve beş altı ṭarafda mehter-ḫaneler nişaṭ-efzâ-yı dıl ve can olmağla erbâb-ı şuġl ve iştiġale kemâliyle her ân bir ẕevḳ-i taze ve feraḥ-ı bî-endâze ḥaṣıl olub koyun tuza segirdir gibi edâ-yı ḫidmete musaraʿat ile manend-i tellal ve miṣal-i cibal toprak depeleri istiʿlâ buldı. Ḥaḳ budur ki böyle bir çayırsız cimensiz barid ve yabis adsız ve âbadansız ṣaḥra-yı bî-emânda dîvîler ʿaciz olur kâr ile iştiġal maḥż-ı elṭaf-ı Cenâb-ı Bârî ve yumn-i iḳbâl-ı Şehriyari ve iḳdam ve saʿy-i Serdari olduğı bilâ-imtira olub ḳarîbü'z-zamanda böyle bir feṭḥ-i celîl ve

böyle bir ḫitmet-i ʿaẓîme kimseye müyesser olmamağla ve vezîr ve emîr kebîr ve ṣağîr taḥsîn-kerde-i pîr ve berna ve ḥayret-efzâ-yı ruḳaba oldılar.

Faḳîr meʾẕûnen Baġdad'da manend iken ṭaraf-ı Serdarîden mektûb-ı ḳaṭʿî vârid ve ol-ṭarafa ṭaleb olunmamız ile mehma-emken tedârük ve mah-ı Şaʿbanü'l-muʿaẓẓam'ıñ onsekizinci günı rûz-ı Cumʿa orduya mulḥaḳ ve böyle bir ḫidmet-i celîlede bulunmağla kâmran-ı merâm olub tafṣîl olunan maʿnalar reʾyü'l-ʿayn muşahede olundı. Ḥaḳḳan ki işġal-ı merḳûme görülmedikçe istimaʿla eglenmez bir maʿna olub Mıṣraʿ

Şinîden key bûd manend-i dîden[1047]

maṣadaḳı bunda taḥḳîḳ olunmuşdur. Bu uṣlûb üzere ḥafr-ı merḳûme bir mertebe beẕl-i maḳdûr olundı ki nehr-i cedîdiñ şaṭ ṭarafından su kaymağla altı yedi gün daḫi merdân-ı ḥamiyyet-şiʿar çamur naḳline mucâhede idüb kâr-ı ḥafr kırksekiz güne baliġ olunca iki gün dahi ḥafr ile mah-ı (184a) Ramażan'ıñ onikinci günı şaṭ ile nehr-i cedîdiñ arasında olan sed feṯḥ olunmak taṣmîm olunmışken mah-ı merḳûmuñ onuncı günı vaḳt-i ʿaṣırde ca-be-ca çeşmeler ẓuhûr ve kerîme-i "Ve iẕa câe emruna ve farette'n-nur"[1048] lamiʿası üzere ġalebe-i miyah ẓabṭı ḳabil olmayub vüzera ve vükelâñıñ ṣavab-dîdileri ile "El-ḫayru fî-maḫtarehullah"[1049] medlûlünce sedd-i merḳûmuñ feṯḥi ve inficarına mubâşeret-i birle feṯḥ-i şerîf ḳırâet ve ḳurbanlar taḳdîm ve dest-i duʿa Barigâh-ı Mevlâ'ya refʿ ve fatiḥa ile iḫtitam virdikden soñra götürmege muḥtac ikiyüzden mütecâviz merdân-ı ʿAraban-ı belliler ile ceng-âb ve gül iderek şaṭṭa küşâyiş virildikde Allahu Ekber ṣadâ-yı ḫır ve riâb ve ṭarafeynde müctemiʿ olan yigirmibiñden mütecâviz ḫalayıḳıñ ʿizyu ile tekbîr ve tehlîlleri lerze-resân-ı felek-eṣîr ve fî'l-ḥal nehr-i meẕkûr arż-ı yabis iken şaṭṭ-ı ʿaẓîm olub ḳadîmi mecrasına îṣal ve ittisal olundukdan soñra naṣb-ı cisre muḥtac olmağla sefâyin-i muteʿaddide ile cisr dahi bina olunub şaṭṭıñ seddine mubâşeret olundı. Baġdad ve Ḥîllede tedârük olunan mühimmat ve cebe-ḫâneden maʿada ordu-yı manṣûre ibtidâ-yı eyyâm-ı ḥafrden intihâ-yı sedde varınca leyl ve neḫar muteʿaddid kûre-i ahengerân ve kâr-ḫâne-i dülgerân ve muṭafciyân iḥżar-ı mühimmat ve cebeciyân ve topciyân tedârük-i ma-yeḥtace saʿy ve ihtimam idüb inṣaf oldur ki lazım gelse bir sevâd-ı ʿiẓam teshîrine ancak bu ḳadar ẕeḫâyir ve cebe-ḫane tedârüki mümkin olub belki ʿacz dahi lazım gelur idi. Bu eyyâmda Baġdad'da ṭaraf-ı âṣafîden ḳayimmeḳam olan aġadan mektûb vârid olub ʿAcem'den elçi geldügin iḫbar itmekle ṭaraf-ı

[1047] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?
[1048] "Buyruğumuz gelip tandırdan sular kaynamaya başlayınca ..." Kurʾan-ı Kerîm, Hud, 40.
[1049] Hayır Allah'ın dilediğindedir.

Âṣafîden mektûb taḥrîr ve emn-i ṭarîḳ içün kifâyet miḳdarı atlu taʿyîn ile elçî-i merḳûm orduya ṭaleb olundı. Baġdad Defterdarı dahi baʿżı ẕeḫâyir iştirasıçün fermân-ı Âṣafi ile Baġdad'da mande olunmuşken baʿżı muhimmat orduya daʿvet olunmağın elçi-i merḳûm ile mah-ı Ramażan'ıñ yigirmidördüncı günı orduya mulḥaḳ oldılar. Elçi nâmesin teslim ve lazimesi üzere riʿâyet olunduğundan ġayri mah-ı merḳûmuñ (184b) yigirmiyedinci gicesi Ḥażret-i Serdari tertîb-i żiyâfet ve vüzerâ-yı ʿiẓam ve ümerâ-yı kirâmı daʿvet-i birle elçi daḫi iḫżar olunub basṭ-ı ḫavân-ı eṭʿime-i gülfam ve ekl ve şürb-i şîr-i yenkâme teʿâḳuben şaṭ üzere envaʿ-ı ateşbazı ve ḫumpare-endâzi olunub donanma-yı humâyûnda ve ordu-yı manṣûrde olan toplara ateş virilmekle bir köri (?) düşmen-i ʿaẓîm şenlik olub elçî-i merḳûm bu uṣlûbda ḥafr ve şaḳḳ-ı arżı ve böyle bir deryanıñ seddi ve bendi babında olan iḳdam ve ihtimamı görüb ġarîb-i baḥr-ı taḥayyür olmağla sebbâbe-güzîd-i ʿibret olmuşdur. Ferda nâmesiniñ muḳteżasınca redd-i cevab taḥrîr ve teslîm olunub Köy Paşası murâfaḳatıyle Ḳaṣaba-i Necef-i Eşref ṭarafına rahi olundı. Mezbûr varub ziyâret-i ʿatebe-i ʿaliyye-i ʿulviye ile kâmran oldukdan soñra Ḳaṣaba-i Kerbelâ'ya tevcîh-i ʿinân-ı ʿaẓîmet idüb anda dahi ziyâret-i asitan-ı melâik-i paspan Seyyidü'ş-şüheda ile ḫodkâm oldukda Salman-ı şaḳi ol-ṭarafda Şummer-i ʿArabi arasında olmağın elçî-i merḳûme gelüb olduğu ḥalden tevbe ve istiġfar ve sâlik olduğı ṭarîḳ-i mühlikden rucûʿ ve tevbe-kâr olub baʿde'l-yevm muṭîʿ ve munḳad ve vükelâ-yı Pâdişâhîye inḳiyâd itmegi şarṭ tavassuṭiyle ṭaraf-ı Serdarîden emân ve istimâlet-nâme ricasında olmağın mezbûr dahi ḥużûr-ı Âṣafîye şefaʿat-nâme taḥrîr ve merḳûmuñ tevbe ve inâbet ve ol-babda olan yeminlerin ve taʿahhud-i hîdmetin tafṣîl idüb müsteḳil âdemi ile ʿarż ve iʿlam itmekle şefaʿati ḥayyiz-i ḳabûlde vaḳıʿa olub şurûṭ ve ʿuhûdi üzere istimâlet-nâme taḥrîr ve irsal ve bilâ-ḫavf velâ vecel gelüb ḫidmetinde bulunmaları işaret olundı. El-ḫayin-i ḫâif şaḳiyy-i merḳûm yine cesâret itmeyub ibtida mulâḳi olmağı babası ʿAbbas'a ḥavale-birle elçî-i merḳûmi babasına gönderdi. Babası dahi bundan aḳdem mükerreren ʿarż-ı ḥal gönderüb ṭaleb-i emân itmegin emân-nâme ile Çavuşlar keṭḫudası gönderilmişdi. Ol-daḫi tereddüd ve tavaḳḳuf üzere iken elçi vardıkda yine taḥṣîl-i emn itmeyüb ʿammu-zâdelerinden birin Çavuşlar keṭḫudası ve elçi ile orduya irsal itmegin ol-daḫi ṭayyib-i ḫaṭır ile ricʿat olunmuşken yine baba ve oğuldan eṣer (185a) ẓuhûr itmeyub ancak iġfal ider sözler ve mekr ve ḥileye müştemil mektûblar ile vaḳt geçürdiler. Bundan dört beş ay muḳaddem Baṣra ṭarafında Muntefiḳ Şeyḫi olan marü'z-ẕikr Maniʿ merd olub Müḥâfıẓ-ı Baṣra Vezîr-i Muḥterem ʿAli Paşa Ḥażretleriniñ tevcihiyle oğlı Ḥamûd şeyḫ olmağın ʿasker-i İslâm Nehr-i Ẕiyab'a

vardıkda ṭaraflarına ḳarîb olmağla ḫavfe düşüb iẓhâr-ı iṭaᶜat ve ᶜubûdiyyet ile ṭaraf-ı Serdarîye mektûb taḥrîr ve Müḥâfıẓ-ı Başra Ḥażretlerine kendüyi tavṣiye ve terbiye itmek üzere şefâᶜat-nâme rica iltimasın itmekle ṭaraf-ı Âṣafîden merḳûme mektûb taḥrîr ve vezîr-i muşârun-ileyhiñ ṭaraf-ı rıżalarında bulunub ṣavab-dîdi üzere ḥareket ve taḥṣîl-i rıżalarına saᶜy ve ihtimam itmeleri tenbîh ve tenkîd olunduğundan ġayri vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine dahi başka muḥabbet-nâme raḳamzede-i nûk-ḫame olub ḫuṣûṣ-ı meẕkûr tafṣîl olundı Sedd-i merḳûm ḫidmeti orduda olan baᶜżı vüzera ve ümerâya sefâreş-i birle bu mabeynde Ḥażret-i Serdari ve baᶜżı vüzerâ ve Ḳapudan paşa donanma-yı humâyûn sefineleriyle iki defᶜa Ḥaske Naḥiyesine varub bu ṭarafları güşt ve güẕâr ve reᶜâyaya istimâlet ve nice gûne naṣiḥat ve inᶜam ile yine gününde gîrû orduya ᶜavdet itdiler.

Faṣl

Bundan aḳdem ḥarîr-i taḥrîre nikâşte olduğı üzere nehr-i cedîde Şaṭṭ-ı Fırat icradan soñra şaṭṭıñ sed ve bendine saᶜy ve ihtimâm-ı mâ-lâ kelâm olunub eger Serdar-ı Muḥterem ve[1050] sâir vüzerâ-ı ᶜiẓam ḥażerâtı günde gicede birbiriyle görüşüb eger ḥafr ve eger sed eḥvalin muşâvere ve ittifaḳ-ı ârâ ile dâmen-i der-meyân ve rûz ve şeb edâ-yı ḫidmete iḳdam ve ihtimâm-ı tam idüb yevmiye üç dört tavar ẓuḫurunda naḳl-i saz ve çalu ve kamış ve oniki sefîne ile naḳl-i aḫşab ve aḫṭab ve gice ve gündüz nevbet ile ᶜasâkir-i cemᶜiyyet-meᶜaşire naḳl-i turab itdirib la-cereme ṣaġir ve kebîr ve vezîr bir ân ve bir saᶜat teᵓḫîr ve tekâsüle cevaz göstermeyüb beẕl-i maḳdûr iderken faṣl-ı bahar ḫulûl ve rûz ve Nevrûz duḫûl idüb şaṭṭıñ ṭuġyan ve ziyâdesiyle orduya ṭaraf ṭaraf sular müteveccih ve yakın yerlerde keraste dahi ḳalmamağla ḳillet-i keraste ve ṭûl-i müks (185b) ve ᶜufûnet-i mekân ve ziyâde-i şaṭ ile ᶜasker-i İslâm'a milel-i ṭari olmağın ġurre-i Ẕilḳaᶜde'ye gelince vucûda gelan seddi taḥkîm ve muḥâfaẓasıçün taᶜyîn olundukdan soñra göçe mubâşeret-i birle cebe-ḫâne-i ᶜamme de sefînelere taḥmîl ve Rıḍvaniye İskelesi'ne naḳl ve andan Baġdad'a tavar ile naḳl olunmak üzere çekdirilüb ne miḳdar şaṭ sed ve ne miḳdar baḳî ve ne ḳadar keraste ṣarf olunduğı ve ne sebeb ile göç iḳtiża itdügi ᶜamme-i ᶜaskerîniñ der-i Devlet-i Maᶜdelet-i[1051] Mıṣır'a olan maḥżarlarında tafṣîl olunmağın ᶜaynıyle ṣebt-eṣer kılınub tekrara muḥtac olmamışdır.

[1050] A: eger fazla

[1051] A: Maᶜdelet eksik

Ṣûret-i maḥżar ba-müsvedde-i faḳîr:

"ᶜAtebe-i ᶜaliyye sidre-i münteha ve südde-i seniyye-i s̱üreyya intiha lâ zâlet maḥrûseten ilâ-yevmi'l-ceza turabına ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûn ile Baġdad-ı dârü's-selâm Eyâletinde vaḳiᶜ Nehr-i Ẕiyab taᶜbîr olunur Şaṭṭ-ı Fırat sed ve bendine meᵓmûr olub zîr-i maḥżarda mez̲kûrü'l-esami olan Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri ve cebeci ve topci ocakları ve Kütahiyye ve Diyarbekir ve Muṣul ve Kerkûk Eyâletleriniñ ümerâ ve zuᶜama ve erbâb-ı timar ve sâir ser-kâr ve iḫtiyarları ve Donanma-yı Humâyûn Ḳapudanları ḳullarınıñ maḥżar-ı birle ᶜarż-ı ḥalleri budur ki; ḥâlâ Müḥâfıẓ-ı Baġdad Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr Seᶜâdetlu Muṣṭafa Paşa Ḥażretleri maᶜan valilerimiz ile bu ḳulları edâ-yı ḫidmet-i mez̲kûre içün iş-bu sene-i mübarekede vaḳiᶜ mah-ı Recebü'l-ferd'iñ altıncı günı Baġdad-ı Dârü's-selâm'dan nuḫḍat ve ᶜale'ṭ-ṭarîḳ ᶜasker-i manṣûruñ sedd-i rah ve red ve menᶜi sevdasıyle karşu gelan buġat ve ᶜuṣat-ı Eᶜrab'ıñ bundan aḳdem ᶜarż ve iᶜlam olunduğı üzere ᶜavn-ı Cenâb-ı Bârî ve yumn-i iḳbâl-ı Şehriyari ile cezaları virildikden soñra maḥall-i mezbûr üzerine nuzûl olundukda Nehr-i Ziyab didikleri nehirden eş̲er nâ-bedîd ancak nâmı kalmış bir maḥal olub Şaṭṭ-ı Fırat bi-ᶜaynihi maḥall-i meḳûmdan akub ve ḳadîmi mecrası kum depeleri olmağla bu maḳûle şaṭṭ-ı ᶜaẓîmiñ sed ve bend ve âḫer ṭarafa icrası maḳdûr olmayub tetebbuᶜ-ı tevârîḫ olunsa devr-i Adem'den bu ana gelince miş̲li sebḳat itmemiş bir emr-i müşkil olduğı muşâhede olunmuşken yine musteᶜînen-billah ve mütevekkilen-ᶜalellah mücerred taḥṣîl-i rıżası yumn-i iḳtiżâ-yı Pâdişâhi içün şaṭṭ-ı merḳûmuñ toğri (186a) okundan cümleniñ maᶜrifetiyle muḳaddema ᶜarż ve iᶜlam olunduğı üzere beşbiñyüzyetmiş ẕiraᶜ ṭûl ve yüzyigirmiiki ẕiraᶜ ᶜarż ve yigirmi ẕiraᶜ ᶜumḳ bir nehr-i cedîd ḥafr ile şaṭṭ-ı merḳûm ḳadîmden akduğı yere îṣal ve ittiṣal içün mah-ı merḳûmuñ yigirmiikinci günı ḥafre ibtida olunub Serdar-ı Muḥterem ve sâir meᵓmûr olan vüzerâ-yı ᶜiẓamıñ iḳdam ve ihtimamlarıyle cemîᶜ-i ᶜasker ᶜale's-seḥar ve rûz-i heme rûz nıṣfü'l-leyle varınca bir an mük̲s ve raḥat itmeyüb nehr-i cedîd ḥafrine ve naḳl-i türab ḳaydına düşüb kırksekiz gün kâmil ᶜayn-ı cemᶜ ile bez̲l-i maḳdûr ve tedârük olunan onbeşbiñden mütecaviz torba ve ġarar ile her gün arkada naḳl olunan toprak ᶜalimallah tağlar ve depeler manendi olub bu uṣlûb üzere lazım gelan ḥafr tamam olunca mah-ı Ramażanü'l-mübârek'iñ onuncı günı su icra olunub sedd-i merḳûm içün iḫżar olunan ᶜaẓîmü'l-cüs̲se ṣandûḳlar ve muhimmat ve edevât-ı lazime ile sedde dahi başlanub ibtida onbeş ẕiraᶜ evtâd ile bend-i iskele baᶜdehu üzerine urğan ile çalu bağlu kırkbiñden mutecâviz deve çuvalı manendi toprak memlû zenbîl ve ḥaṣîr şaṭṭ-ı mez̲kûre ilḳa olundukda eş̲eri ẓuhûr itmeyub ġâib

oldukdan soñra tedârük olunan yigirmibiñden mütecâviz ġarrare dahi toprak toldırılub ilḳa olunduğuna teᶜâḳuben saz ve kamış ve ḥażır toprak ile yapılmış otuz ḳadar pelamur- miṣal sazdan ipler ile bend ve taḥkîm olunmuş ikiyüz nefer âdem zoruyla yokuşdan indirilmesi ancak mümkin minare manendi leş taᶜbîr olunur bî-ḥad ve lâ-yuᶜad eṣḳalıñ iki başı bağlanub ilḳa ve on beşden mütecâviz açık taᶜbîr olunur sefîne ve rûz-ı merre üçbiñden mütecâviz tavar ile naḳl olunan saz ve çalu ṣarf olunduğundan ġayri onikibuçuk ẕiraᶜ ṭul ve yedibuçuk ẕiraᶜ ᶜarż ve yigirmi ẕiraᶜ ᶜumḳ ve ẕiraᶜ-ı[1052] miᶜmari olmak üzere üç ḳıṭᶜa ṣandûḳ toprak ve çalu ve zenbîl ile toldurulub cümle-i bu muhimmat birbiriniñ ᶜaḳabince ṣaṭṭ-ı merḳûme ilḳa ve tenzîl olunduğundan ġayri sedd-i merḳûmuñ gîrû ṭarafından onbeş ẕiraᶜ şebeke taᶜbîr olunur bir sed dahi taḥkîm olunub Ḫudâ-yı Muteᶜâl şahid-i (186b) ḥaldir ki vezîr ve emîr ve kebîr ve ṣaġîrimiz gice ve gündüz dimeyub at ve tavar ve âdem ve ḫidmetkâr ile naḳl-i ḫâk ve refᶜ-i mühimmat idüb beẕl-i maḳdûr ile tab ve tevân ṭaḳet olunca muḳaddema ᶜarż ve iᶜlam olunduğı üzere ṣaṭṭ-ı merḳûm ᶜarżı ikiyüz ẕiraᶜ olub ḥâlâ bâlâda ẕikr olunduğı üzere bu ḳadar zenbîl ve ḥaṣîr ve ġarrar ve toprak ve çalu ve saz ile memlû ṣandûḳlar birbiri ardınca ilḳa olunub su ziyâdesi ve tarîḫ-i maḥżar bendegâne gelince ancak yetmişüç ẕiraᶜ ṭûl ve kırküç ẕiraᶜ ᶜarż ve yigirmiikibuçuk ẕiraᶜ ᶜumḳ ki şimdiki vaḳitde onsekizbuçuk ẕiraᶜ suda dört ẕiraᶜı ṭaşrada olmak üzere seddiñ taḥkîm ve bendi mümkin oldı. Bundan soñra dahi itmam-ı ḫidmete mal ve canımızı feda itmek manend-i vacibât-ı dîniyye ve baᶜiṯ-i iftiḫar-ı dünyeviyye bilür iken faṣl-ı bahar ve rûz-i Nevrûz ḥulûl ve ṣaṭṭ-ı merḳûmuñ ṭuġyan ve eṭrâfı alduğı vaḳit duḫûl itmegin ordu-yı ᶜasker ṣaṭ kenarında her sene su basduğı mekânda olub maḥall-i muḫâṭara ve bu ṭarafın yolları hevrler olub su ziyâdesinde murûr ve ᶜubûrı ḳabil olmaduğı bu semtin ḥalinden ḫaberdar olan muᶜdemedün-ᶜaleyh kimesneleriñ iḫbarından ġayri evvel-be-evvel ṣaṭ ḥarekete ibtida ve orduya müteveccih olduğı reᵓyü'l-ᶜayn muşâhede olunub sedd-i merḳûm dahi ibtida ṣaṭṭıñ ᶜamîḳ ṭarafından mubâşeret olunmağla ileru gitdükçe yevmen-fe-yevmen ᶜumḳı ziyâde ve ᶜamîḳ ve ilḳa olunan eṣḳal ve eḥmal ve eḫṭab ve aḫṣab nâ-bedîd olub vaḳt-i tenk mecal ve ḫaṭ ve ḫaṭır ẓahirü'l-iḥtimal olmağın ḫidmet-i meẕkûreye meᵓmûr vüzerâ-yı ᶜiẓam ve mîr-i mîrân-ı kirâm ḥużûrlarıyle meclis-i Serdarîye varub vaḳiᶜ-i ḥali iᶜlam ve şevketlu ve ḳudretlu ve merḥametlu ve ᶜaṭifetlu Pâdişâhımız Pâdişâh-ı Rûy-ı zemîn Ḫalîfe-i Rabbü'l-ᶜâlemîn fî'l-erażîn ḫalledellahu ḫilâfetehu ilâ-yevm'd-dîn ḥażretleriniñ uğur-ı humâyûnunda beẕl-i mal ve can iden ḳullarına merḥamet ve ᶜinâyetleri mebẕûl olub tehlike

[1052] A: ṭul ve yedibuçuk ẕiraᶜ ᶜarż ve yigirmi ẕiraᶜ ᶜumḳ ve ẕiraᶜ-ı eksik

ve duḫûl-ı mehâlike rızâ-yı humâyûnları olmaduğın teblîġ itdikden soñra sed ve bend olunan maḥal taḳviye ve muḥâfaẓasıçün bir ḳalʿa-i metîn bina olunub ve muḥâfaẓacıları taʿyîn olunmağla bu ḳadar Ümmet-i Muḥammedîye (187a) ve Millet-i Aḥmediye saḥil-i selâmete çıkmak lazime-i dîn ve devlet olub ṣavab-dîd-i cümle olduğun ḥużûr-ı vüzerâda meclis-i Serdarîye inha itdügimizde vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri dahi lillahi Teʿâla ṣarf-ı maḳdûr ve beẕl-i mal ve iḥżar-ı mühimmatda ḳuṣûr vaḳiʿ oldı ise söylen yaḫûd bir miḳdar eyyâm dahi müks ve âramıñız mümkün ise taḥammül-ı ilik deyu buyurduklarında cümle yek-dıl ve yek-lisan ḥâṣâ ḳuṣûr ve kusûr vaḳiʿ olmamışdır. İki üç senede ancak vucûde gelür ḫidmet yüzbir günde vucûda geldügi luṭf-ı İlâhi ve yumn-i iḳbâl-ı Pâdişâhi degilmidir? Ve şaṭṭ-ı merḳûm şuṭûṭ-ı meşhûreden derya-misal bir şat olub su noḳṣanında dahi sed ve bendîn Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ġayri kimesne bilmez ṣıdḳ kelâmımız ve bu ḫidmetde bulunan devlet-i ʿaliyye ḳullarınıñ ne mertebe saʿy ve ihtimamları olduğı bî-ġaraż kimesnelerden suâl va taḥḳîḳ olunur ise maʿlûm-ı devlet-i ʿaliyye olur. Ḫidmet-i Pâdişâhi canımıza minnetdir. Lâkin efrâd-ı ʿaskeride ârâma ṭaḳat kalmadı. Ve ordu yerin ve eṭrafın karşuyakasın ve yolların ʿan-ḳarîb su basub el-ʿiyâẕu billah ḫaṭa ve ḫaṭar muḳarrer olur maḥall-i ḫaṭardan selâmete çıkmak cümleniñ ṣavab-dîdidir. Ve ḥâlâ bu gün bu gice gelan su ordunuñ nıṣfı mertebesin alduğı ḫûd cümleniñ maʿlûmi ve manẓûrı olmuşdur. Andan maʿada lillahi'l-ḥamd devlet-i Pâdişâhîde ḥafr olunan nehr-i cedîd bir mertebe vasiʿ ve ʿamîḳdir ki bu ṭarafa meʿmûr olan Donanma-yı Humâyûn sefîneleri tâ Baṣra'ya dek gitmek mümkündür didigimizde vüzerâ-yı ʿiẓam ḥużûrunda Ḳapudan Paşa ḳullarından suâl olundukda fî'l-vaḳiʿ bu gün bu su ile ḥafr olunan nehr-i cedîdden Baṣra'ya dek daralmak mümkündür deyu cevap virdi. Ḥâlâ nehr-i cedîd ve sed aḥvali bu uṣlûb üzere olduğı maʿlûm-ı devlet-i ʿaliyye olduğundan ġayri bu ḳulları yerlu yerimizden ḥareket ideli bu güne gelince sekiz ay olub yüzbir gün sırtımız ile toprak ve tavarımız ile çalu naḳl idüb mekân ve yurdumuza daḫi ancak dört ayda varmak mümkün olur. Seferimiz bir seneye baliġ olmağla bu ḳullarında ve tavarımızda ve ḫidmet-kârımızda tab ve ṭaḳat kalmayub bir akçe ḫarclıga (187b) muḥtac ve ḥalimiz perîşan olduğı ve bu sefer âḫer sefere[1053] ḳiyas olunmaduğı ẓahirdir. Bundan soñra bu sene tekrar âḫer ḫidmet fermân buyurulur ise bir ḥal ve bir nevʿle bu fuḳarada ve tavarımızda ṭaḳat olmayub ḥarekete iḳtidarımız olmamağla ʿavâṭıf-ı ʿaliyye-i Ḫusrevâniyyeden merḫamet ve ʿinâyet ricasındayız deyu iʿlam itmemiz ile Serdar-ı Muḥterem Ḥażretleri imdi ḫuṣûṣ-ı meẕkûre pâye-i serîr-i

[1053] A: sefere eksik

eʿlâya maḥżar ve taḳrîr-girîz-i ḥuccet olunmağa muḥtactır deyu buyurmalarıyle bu fuḳara dahi ittifaḳ-ı ara ile iş-bu mah-ı Ẕilḳaʿdei'ş-Şerîfe ġurresinde maḥall-i meẕkûrden riḥlet idüb ʿinâyet ricasıyle vaḳiʿ-i ḥal vuḳûʿı üzere pâye-i serîr-i eʿlâya ʿarż-ı ḥal-ı birle maḥżar olundı. Ol-babda emr ve fermân Der-i merḥamet-nişanıñdır."

Ṭavâif-i meẕkûreniñ bu minval üzere maḥżarları alunub ḫidmet-i merḳûmeye meʾmûr olan vüzerâ-yı ʿiẓam ve mîr-i mîran-ı kirâm daḫi ḫuṣûṣ-ı meẕkurı taḳrîr ve mezbûrleri taṣdîḳ-i birle maḥżar taḥrîr ve ḫatm idüb Ḥażret-i Serdariye teslim ve maḥall-i merḳûmdan riḥlet ḳarar-dâde oldı.

Faṣl

Ordunuñ bir ṭarafı Şaṭṭ-ı Fırat ve bir ṭarafı nehr-i cedîd ve iki ṭarafı şaṭṭıñ ḳadîmi mecrası olmağın su ziyâdesiyle mecrâ-yı ḳadîmi dahi bir miḳdar su cari olub ordu Cezîre'de vaḳiʿ olmağla mecrâ-yı merḳûm üzerine cisr naṣb olunub ṭaraf-ı ġarbîye ʿubûr ve bir iki gün müks olunub mah-ı Ẕilḳaʿdei'ş-Şerîfe ġurresinde sekiz saʿat mesâfe Nehr-i Şahi enharından bir nehr üzerine nuzûl olunub bir gün iḳamet ile ferda dört saʿat Menzil-i Çelebiyye nâm nehir üzerine naṣb-ı ḫiyâm-ı meyment-ârâm olunub bu menzilde Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr Yusuf Paşa Ḥażretleri orduda ibḳa olunub Ḥażret-i Serdari ve Vezîr-i Muḥterem ʿAbdi Paşa ve Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa ve Vezîr-i Âṣaf-naẓîr İbrahîm Paşa Ḥażerâtı ve Ḳul Keṯudası ve sâir murâd iden ümera ve zuʿama ve baʿżı ʿasker-i ẓafer-rehber ṣalet ve sebkibar raḫşran-ı ʿazimet olub Esedullahi'l-ġalib Maẓharü'l-ʿacayib ʿAli veli Kerremellahu vechehu'l-behiyye Ḥażretlerinin Ravża-i Raḍiyyeleri ziyaretine müteveccih oldılar. Dört saʿat mesafe ile rûz-i Cumʿa varub (188a) bab-ı müsteṭabı ḳalʿada naṣb-ı sâyebân ile nuzûl ve edâ-yı fariża-i Cumʿa ve ziyâret-i âsitân-ı melâik-âşiyân Rabiʿu'l-Ḫulefa ʿAli Ḥaydar Raḍiyallahu ʿAnhu ile kâmran-ı merâm ve fuḳara-yı ḳaṣabaya teselliyet-baḫşa-yı emn ve emân olub muḥâfaẓaya bir ota Dergâh-ı ʿÂli yeñiçerileri taʿyîn olundukdan soñra yine ol-gün ḳable'l-ʿaṣr taḥrik-i rikâb-ı ʿaẓîmet ve orduya meserret-baḫşâ-yı ʿavdet oldılar. Ferda Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir vezîr-i müşârun-ileyh dahi birkaç pare top getürüb ḳalʿa-i meẕkûrede vaż' ve kâmran-ı ziyâret-i Şah-ı merdân ile menzîl-i ṣanîde orduya meserret-baḫşa-yı vuṣûl oldı. Ordu-yı nuṣret-mevfûr maḥall-i merḳûmdan heybet-resân-ı ḳarîb ve dûr olarak ḥareket ve ʿale'ṭ-ṭarîḳ ziyâret-i Ḍarîḥ-i envâr-ı Ṣarîḥ-i Nebiyyullah[1054] Ẕülkifl ʿAleyhisselâm ile dahi barigâh-ı bî-enbâze refʿ-i dest-i niyaz olunub sekiz saʿat mesafe ile ʿazîmet ve Ḳaṣaba-i

[1054] A: Ḥażret fazla

Ḥilletü'l-ḫadra'nın ġarbisi maḍrab-ḫiyâm-ı ṭûba ḳiyam oldı. Maḥall-i meẕkûrde baᶜżı ḫuṣûṣuñ temşît ve tanẓîmi vüzerâ-yı cihân-ârâ ve baᶜżı murâd iden ᶜaṣâkir-i nuṣret-meâṣir ziyâret-i Seyyidü'ş-şüheda Ḳurretü'lᶜayn Ḥażret-i İmam Ḥüseyin Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhu taḥrîk-i rikâb-ı ᶜazîmet idüb yedi saᶜat mesafe ile yevmü'l-Erbiᶜa sabiᶜ-i Ẕilḳaᶜdei'ş-Şerîf Ḳaṣaba-i Ḥüseyn'e ḫaricinde ḍarb-ı sâyebân ve baᶜżı ufak çadırlar ile nuzûl itmek ve ṭâife-i ᶜaskeriden kimesne ḳaṣabaya nuzûl itmemek[1055] fermân olunub anda daḫi Ḥażerat-ı vüzera ve Cenâb-ı Serdari ziyâret-i Ravḍa-i Seyyidü'ş-şüheda ve sâir şühedâ-yı Kerbela ve bezl-i ṣadaḳat ve celb-i ḳulûb-ı fuḳara ile ḫaymegahlarına ᶜavdet idüb yarendesi iki ota Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri ve Palu Beg'i muḥâfaẓaya taᶜyîn ve mîr-i merḳûm ve çorbacılar ḫulᶜ-ı faḫire ile tebcîl ve birkaç ᶜaded tob ve cebe-ḫane ile ḳaṣaba-i meẕkûre taḥkîm olunub vaḳt-i ḍuḥada refᶜ-i liva ve ṭayy-ı bişaṭ-ı ṣaḥra ile vaḳt-i ġurûbda orduya ᶜavdet olundı.

El-ḥaḳ eger Ḳaṣaba-i Necef ve eger Ḳaṣaba-i Kerbela ahalisi bu ḳadar ᶜasker-i muḫtelifü'ṭ-ṭibaᶜın duḫûl ve ḫuruclarında taḳayyüd-ı Serdari ve tenbîh-i vüzera ile (188b) rencide olunmayub fuḳara-yı Meşhedeyn-i Şerîfeyn devâm-ı eyyâm-ı devlet-i Pâdişâhi ve taḫlid-i mülk ve millet-i şehinşahi edᶜiyesiyle nevâzişdar-ı şükran-ı vükelâ-yı ᶜiẓam olmuşlardır. Ṣavab-dîd-i Ḥażret-i Serdariyle Ḥille Ḳaṣabasından Davud Paşa nâm bir merd-i cesûr dahi Ḳaṣaba-i Necef-i Eşref muḥâfaẓasına gönderildiğinden ġayri mübaden Ḥaske ṭarafında Salman-ı şaḳîniñ baᶜżı ḥareket-i müdebbirânesi ola mulâḥaẓasıyla on pare firḳate levendatıyla ol-ṭarafın muḥâfaẓasına taᶜyîn olundı. Ve Ḳapudan Paşa Ḥille muḥâfaẓasında ibḳa olunub bundan soñra evvel-be-evvel ᶜaṣâkir-i manṣûre ḳaṣaba-i meẕkûreniñ ṭaraf-ı şarḳîsine ᶜubûre şuruᶜ baᶜdehu Serdar-ı Mükerrem dahi mah-ı merḳûmuñ ondördüncı günü rûz-ı Çarşanba müretteb alay ile ṭaraf-ı şarḳîye nuzûl iclâl buyurdılar. Bir gün iḳamet ile riḥlet dört saᶜat mesafe Muḥavileyn Köprüsü'nüñ ṭaraf-ı ġarbisi ordû-yı manṣûreye ḫaymegah oldı. ᶜAle'ṣ-ṣabaḥ göç ve dört saᶜat meşy ile Müseyyeb-i Hevri nâm mekân cilve-kâm-ı ḫiyâm-ı gülşen-niẓâm olub bu menzîlde tekrar ᶜÂl-i Ḳaşᶜam Şeyḫi Şebîb damen-bûs-i Âṣafi ile şerefyâb ve taᶜaḥḥud-i ḫidmet itmekle teşrîf-i ᶜabaya seza oldı. Menzîl-i merḳûmdan ibtida ve leylde ḥareket oniki saᶜat surᶜat-i seyr ile Baġdad'a birbuçuk saᶜat mesafe Dicle kenarı Dûre nâm maḥal maḍrab-ḫiyâm-ı dıl-ârâm oldı. Andan daḫi birbuçuk saᶜat mesafe alay-ı müretteb ile Ḥażret-i Serdari ve sâir vüzerâ-yı ᶜiẓam ḫażeratı kemâl-i temkîn ve vaḳar ile Baġdad'ın karşu yakasına feraḥ-baḫşa-yı nuzûl oldılar. Üç gün iḳamet ile rûz-ı Pencşenbe ve

[1055] A: ve ṭâife-i ᶜaskeriden kimesne ḳaṣabaya nuzûl itmemek eksik

işneyn ve ᶜişrîn-i Ẕilḳaᶜdei'ş-Şerîfe ibtida Serdar-ı Ekrem surûr-nuṣret ve behçet-manżûra ve ḫubûr-ẓafer ve neẓâret-i mevfûre-birle teşrîf-i saray-ı ḫaṣṣa idüb ᶜülema va sâdât ve ᶜamme-i ser-kârân teşrîf-i kürk ve ḫilᶜat ve ferrace ile ikram olunmağın devâm-ı eyyâm-ı ᶜömr ve devlet-i Pâdişâhi duᶜası merfûᶜ-ı Barigâh-ı Ḥażret-i İlâhi oldı.

İki üç gün murûrunda ḫuṣûṣ-ı meẕkûre taḥrîr ve muḳaddema ḫaṭṭ-ı humâyûn ile vârid olub sefere meᵓmûr olan Ḳapucı Başı İsmaᶜîl Aġa ṭaraf-ı Âṣafîden İbrahîm Aġa ile Devlet-i ᶜAliyeye arż ve iᶜlam olunub (189a) vüzerâ-yı ᶜiżam dahi birer saraya nuzûl ve cevâb-ı maḥżar-ı merḳûm gelinceye dek Baġdad'a muntaẓır oldılar. Ancak eyâletler ḫalḳı tevaḳḳufa tâb getürmeyüb herkes kendu dar ve diyârın arzu ile gitmişlerdir. Mah-ı merḳûmuñ evâḫirinde Ḥaske'de olan aġa ve şeyḫler ve muḥâfaẓada olan Ḳapudandan mektûblar vârid ve Salman-ı şaḳi gîrû ol-ṭarafa gelüb baᶜżı gûne ḥareket ve ḫiset ve ḫusran ile rucûᶜ itdügin ifade itmeleriyle Ḳapudan ve meşayiḫ-i meẕkûrîne istimâlete şamil ve baᶜde'l-yevm daḫi ġayret ve ḥamiyetiçün ḥıfẓ ve ḥirâsetde dâmen-i der-meyân itmelerine müştemil ṭaraf-ı Âṣafî'den mektûblar taḥrîr olunduğundan ġayri güya ḳaṣaba-i meẕkûre bu ṭarafda şöhret-yafte olmamışdır taḳrîbi ile tecâhül-i ᶜarif ṭariḳi üzere şaḳiyy-i meẕkûre gönderilen ᶜArabî buyruldı tecümesi naḳl olundı. Ṣûret-i buyrıldı bâ-müsvedde-i faḳîr:

"Ḳudvetü'l-ᶜaşayir ve'l-ḳabayil Eş-Şeyḫ Salman El-Ḫız ᶜAli; Maᶜlumuñ ola ki: Bundan aḳdem mükerrem ᶜAcem elçisiyle ḫużûrumuza ᶜarż-ı ḥal gönderib keẕalik Baban ᶜAbbas sabıḳada olan baġy ve fesad ve efᶜal-i ḳabîḥa ve ᶜinaddan tevbe ve istiġfar ve baᶜde'l-yevm ḳadîmden ola geldigiñiz üzere meslek-i raᶜiyyete sulûk ve ṭarîḳ-i ᶜiṭâᶜat ve inḳiyâdı meslûk itmek şartıyla ṭarafımızdan emân ve istimâlet-nâme ve kâfir idik müslüman olduk deyu ḥaḳḳıñızda ᶜafv ve ᶜinâyet istidᶜa itdigiñizde baᶜde'l-irtidad tevbe ile İslâm'a gelenleriñ tevbeleri maḳbûle ve siyahî-i ᶜamelleri reşeḥât-ı seḥab-ı ᶜafv ile maġsûle olmak Ḳanûn-ı Şerᶜiyyat-ı Ġarra ve ḳaᶜide-i Devlet-i ᶜUẓma olmağla şurûṭ-ı meẕkûrede müsteḳîm olub ziraᶜat ve ḥirâset ve edâ-yı mal-ı mîri itmek üzere emân ve istimâlet-nâmeler taḥrîr olunmuşdı. El-an ṣaniyen buyruldı gönderilmişdir. İmdi âgah olasız ki muḳaddema olan ᶜarż ve iᶜlamıñız üzere sabit-ḳadem ve iṭaᶜat ve inḳiyadda rasiḫ-dem olub şevketlu kerâmetlu ᶜaẓametlu Pâdişâhımız Pâdişâh-ı İslâm ḫalledellahu ḫilâfetehu ilâ-yevmi'l-ḳiyâm Ḥażretleriniñ reᶜayalıġı ve reᶜâya şeyḫligi ḫidmetinde olub daᶜva-yı ḥukûmet ve ḍarb-ı ṭabl ve refᶜ-i râye itmekden ictinab ile ziraᶜat ve ḥirâset ve edâ-yı mal-ı mîriye saᶜy ve ihtimam gösterirseñiz maḥall-i meᵓvañızda nefsiñiz ve evlâd ve ensâb ve ehl ve ᶜiyal ve tevâbiᶜ ve levâḥiḳiñiz ile muḥmî murᶜî olub zarar

ve ziyan görmezsiz. (189b) Ve illa tekrar rucûᶜ ve naḳż-ı iman ile ṭarîḳ-i ᶜinada sâlik ve vadî-i baġy ve fesadda münhemik olduğuñuz yaḫud ḳadîmi olan mekâñınızdan tecavüz-i birle muḳaṭaᶜat ve reᶜaya-yı Pâdişâhiye bir adım ve bir karış teᶜaddi ve tecâvüz ettigiñiz mesmûᶜumuz olur ise bundan aḳdem İblîs telbîs'e tabiᶜ olub maᶜraż-ı ḳatle taḳdîm itdigiñiz bedbaḫtlarıñ kanından henüz suyûf-ı ḫatûf-ı ᶜasâkir-i Pâdişâhi silinmeyub ve ehl ve ᶜiyallerin ateş-i derûnleri ile'l-ân[1056] sönmeyub cerîme-i günahları ve erâmil ve eytâmları inkisar ve ḫunleri ḫaṭası şeb-i şaḥîfe-i eᶜmaliñiz olduğun bilürsiz. Naḳż-ı ᶜahd ve rucûᶜ-ı ᶜani'l-ḥaḳ iderseñiz bi-ḥavlillahi Teᶜâla ve ḳuvvetihi bu nevbet üzeriñize varuldukda yerlere ve göklere sığışmayub ḳatl-i ᶜam ve ceza ve intiḳam ile vâlid ve mevlûd ve etbaᶜ ve metbûᶜuñuzdan nefs-i vaḥid ḫalaṣ-ı girîbân-ı can itmek ᶜadîmü'-iḥtimaldir. İmdi nefsiñize raḥm ve evlâd ve ehl ve ᶜiyaliñizi varṭat-ı helâkden ḫalaṣ-ı birle müteşebbis-i dâmen-i ᶜiṭâᶜat ve mütemessik-i ᶜurvetü'l-vuṣḳa inḳiyâd ve meskenet olub tevbeñiz üzere sabit ve şurûṭ ve ᶜuhûduñuz üzere ḳaim olmağla ḳadîmi mesken ve meᵓvañızda ziraᶜat ve ḥirâset ile taḳayyud ve edâ-yı mal-ı mîri ile muḳayyed olub aḫer muḳaṭaᶜa ve ġayri reᶜâyaya iṭale-i dest-i tecâvüz itmeyesiz ki ṭarafımızdan kemâl-i luṭf ve riᶜâyeti müşahede idesiz. Ve daḫi bundan aḳdem ḥużûrumuza gelmegi ᶜarż ve inha baᶜdehu baᶜżı iᶜżar ile vaḳtine teᵓḫîr itmiş idiñiz. İmdi ḫulûṣ-ı niyyet ve ṣafâ-yı ᶜaḳîdet idüb vaḳtiyle gelürseñiz ṭarafımızdan riᶜâyet ve ḥimâyet müşâhede idersiz. Bilmiş olub mûceb-i buyruldı ile ᶜamel idesiz. Taḥrîren Fi evâḫir-i Şehr-i Ẕilḥiccei'ş-Şerîf min şuhûr-ı sene 1113 (1701)

Ḥille muḥafaẓasında olan Ḳapudan ve firḳateler levendâtınıñ Devlet-i ᶜAliyeden iḥsan buyurulan ᶜulûfeleri bu eyyâmda ve bundan aḳdem dört beş defᶜa peyderpey Dergâh-ı ᶜAli Kapıcı Başıları mübâşeretiyle belâġen-mâ-belâġ vârid ve ṭâife-i mezkûreye irsal olundı. Ve daḫi Raḳḳa ṭarafından Baġdad muḥafaẓasında olan Dergâh-ı ᶜAli ve yerli ḳullarınıñ ẕaḫîrelerine tevcîh ve ᶜinâyet olunan ẕeḫâyir sefîneleri Şaṭṭ-ı Fırat ḳilleti ile ᶜİnne Ḳaṣabasında mütevaḳḳıf iken Mah-ı Ẕilḥiccei'ş-Şerîfe evâḫirinde gelüb Rıḍvaniye İskelesi'ne lenger-endâz-ı vuṣûl olmağın birkaç sefînesi Ḥille ṭarafında olan ḳul ṭâifesi ẕaḫîrelerine gönderilüb ḳuṣûri Baġdad'a naḳl ve bundan aḳdem Devlet-i ᶜAliyeden ᶜinâyet buyurulan ẕaḫîre baha ile iştira olunan ġalal imdâd-ı Ḥażret-i Serdari ile ḳul ẕaḫîresi ve erbâb-ı cerrareniñ taṣadduḳat-ı pâdişâhîden olan ratibeleri virülüb ᶜamme-i ᶜâlem duᶜa-yı

[1056] A: ile'l-ân fazla

devlet-i muḫalledü'l-erkân-ı Pâdişâhîyi merfûᶜ-ı Barigâh-ı Kibriyâ-yı Barî Teᶜâla itmişlerdir. Vallahu'l-Muvaffıḳ ve'l-Muᶜîn.

40.21.5.Ḥukûmet-i El-Vezîr Yusuf Paşa[1057]

Vezîr-i muşârun-ileyh umûr-dîde ve kâr-azmûde ve ḥulliyye-i celîle ve ḥusn-ü ḫuluḳ-ı birle areste ve zuyûr-ı eṭvar-ı pesendîde ile piraste olub Diyarbekir manṣıbıyla Nehr-i Ẕiyab Seferinden ᶜavdetinde Baġdad'da[1058] cevâb-ı maḥżara muntaẓır iken ᶜAvaṭıf-ı Ḫusrevânîden Baġdad[1059] Eyâleti ᶜinâyet olunub tarîḫ-i meẕkûrde ḥıfẓ ve ḥirâset-i memleket ve tanẓîm-i ḥal-i raᶜiyyete beẕl-i maḳderet gösterdiler.

Mah-ı mezbûruñ yigirminci günı Baġdad'da zelzele vaḳiᶜ olub baᶜdehu ᶜaẓîm hubûb-ı bad-ı semûm olmağın valî-i sabıḳ ve Baġdad'da maḥżar cevabına muntaẓır olub ḥâlâ rahi olan vüzera ve tevâbiᶜlerine ḫayli naḳṣ vaḳiᶜ oldı. Sene-i meẕkûre Rebîᶜü'laḫiriñ yigirmibirinci günı muteᶜaddid Ḫaṭṭ-ı Humâyûn ve Fermâneyn-i ᶜAliye ile Dergâh-ı ᶜAli Ḳapuci Başısı ve Defterdar-ı Cedîd[1060] vârid olub Divân-ı ᶜÂlîde Ḫaṭṭ-ı Humâyûn feṭḥ ve ḳırâet olundukda taḫfîf-i rusûmat-ı reᶜâya ve refᶜ-i bedayiᶜ ve Baġdad muḳaṭaᶜaları malikâne ile olmak üzere furuḫt olunmak fermân buyurulmağın ḥasebü'l-fermân taḫfîf-i rusûma ve baᶜżı bedâyiᶜ refᶜ olunub malikâne furuḫtuna mubâşeret olundı.

Sene-i meẕkûre Receb'iniñ evâsıtında Ḫaṭṭ-ı Humâyûn-ı şevket-maḳrûn ile Aġa vârid olub Müḥâfıẓ-ı Baġdad vezîr-i muşârun-ileyh Yusuf Paşa'ya serdarlık fermânın getürmekle Baġdad'ıñ cânib-i ġarbîsinde naṣb-ı ḫiyâm ve bu tarafa meᵓmûr olan ᶜasâkiriñ vurûdına muntaẓır oldılar. Ve Baġdad'ın yemin ve yesar göñüllüleri peyker olmak üzere Devlet-i ᶜAliyyeden aġalar taᶜyîn ve ᶜaleṭ-ṭarîḳ neferat taḥrîri tenbîh buyurulmağın mezbûran ve sâire cedîd żabıṭlar yollarda olub neferât taḥrîr ederek sene-i meẕkûre Şaᶜbanınıñ beşinci günı vârid ve[1061] ordû-yı serdarî ḥavalisinde nuzûl itdiler. Baġdad'da meᵓmûr olan Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir Vezîr Ḥasan Paşa ve Mîr-i mîrân-ı Karaman ᶜAli Paşa (190b) ve Valî-i Mûṣul Vezîr Yusuf Paşa eyâlet ᶜaskeri ve ḳapuları ḫalḳı ile gelüb Baġdad'ıñ cânib-i ġarbîsinde iḫtişad[1062] ictimaᶜ itdiklerinde Ḫız ᶜAli Salman üzerine sefer muṣammem iken şaḳiy-yi

---

[1057] A: Bu nusha buraya kadar olduğundan bundan sonrası sadece B nushasıyla karşılatırma yapılacaktır.
[1058] B: Dârü's-selâm fazla
[1059] B: Behişt-Âbâd fazla
[1060] B: Cedîd eksik
[1061] B: neferât taḥrîr ederek sene-i meẕkûre Şaᶜbanınıñ beşinci günı vârid ve eksik
[1062] B: ictimaᶜ

mezkûr ḥibâle-i ḥileye mütemessik ve bir küçük oğlun rehin ile pederi ʿAbba'ı gönderüb taġallüben żabṭında olan Ḥaske Naḥiyesi'niñ mîrisini sene-be-sene virmek şarṭıyla eman ṭaleb idüb Baġdad Mollasınıñ tevassuṭiyle mezbûre istimâlet-nâme taḥrîr ve sefer-i mezkûr taʿṭîl olundı.

Tarîh-i sinîn binyüzonbeş (1115/1703) ḥudûduna ḳarîn oldukda sene-i mezkûre Rebîʿü'levvel'iniñ beşinci günı tekrar Defterdâr-ı Cedîd vârid ve Ḫazîne-i Mîriniñ îrad ve meṣarifi tesviye ve Vali Ḳalemiyesi muʿayyen olmak üzere Devlet-i ʿAliyeden defter getürüb mal-ı mîrinin müsâʿadesi olmamağla Yemin ve Yesar Göñüllüleri beşeryüz nefer olmak üzere müceddeden taḥrîr ve baḳisine izin virildi.

Sene-i mezkûre Rebîʿü'l-âḫiriniñ[1063] yigirmibeşinci günı Muṣaḥib-i Şehriyarî Aḥmed Aġa vârid ve Baṣra manṣıbını ve muḥfaẓasında olan Ḳapudan Muḥammed Paşa'ya ve Baġdad ve Baṣra Valisi Vezîr ʿAli Paşa'ya Devlet-i ʿAliyye'den iḥsan olunub aġa-yı mumâ-ileyh Baṣra'ya revâne oldukdan soñra Devlet-i ʿAliye'de baʿżı taġyîr ve tebdîlatdan naşi tekrar Baġdad Valisi Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa'ya fermân vârid olub herkes yerlu yerlerinde ḳarar itmek fermân buyurulmağın Vezîr ʿAli Paşa'nın Mütesellim'i Baġdad'a üç menzil maḥalde Mendeli Kasabası'na vaṣıl olduğunuñ ḫaberi alınmağla giru ʿavdet ide deyu vezîr-i muşârun-ileyhden mektûb taḥrîr olunmağın ʿavdet idüb paşa'sına vuṣûlda paşa-yı muşârun-ileyh ol-vecihle olan sözi eslemeyüb Baġdad'a ʿazîmet-i birle bu tarafa teveccüh itdi.

40.22.Culûs-ı Sulṭan Aḥmed Ḫan

Devlet-i ʿAliyye'de istimaʿı mûcib melal olur baʿżı eḥval ḥudûṣiyle Ḥażret-i Şehriyar-ı ʿÂli-vaḳar Sulṭan İbn-i Sulṭan Es-Sulṭan Muṣṭafa Ḫan kûşe-i ʿuzlet iḫtiyar idüb sene-i mezkûre Cemâziye'-âḫirinde[1064] birader-i saʿd-aḫterleri Afitab-ı Burc-ı Şehriyari ve Mahitab-ı Evc-i Tacdârî Sulṭan Aḥmed Ḫan Bin Sulṭan Muḥammed Ḫan pîraye-i taḫt-ı ʿâli-baḫt pâdişâh olmuşdur. Bundan aḳdem serrizde-i kilk-i beyan olduğı üzere Müḥâfıẓ-ı Baġdad Vezîr Yusuf Paşa Müḥâfıẓ-ı Cedîd ʿAli Paşa'nıñ (191a) vurûdı ḫaberin alıcak Ḥażret-i İmam Eʿẓam Raḍiyallahu Teʿâla ʿAnhu Kasabası ḳurbünde nuzûl idüb paşa-yı cedîdiñ mütesellim'i

---

[1063] B: Rebîʿü'l-Âḫir eksik

[1064] B: Rebîʿü'l-aḫir; tokuzunda fazla

sene-i mezkûre Cemâziye'lahir'in yigirmibirinci günı vârid olub kendüler dahi dört beş gün murûrunda darü'l-hukûmetlerine nuzûl idüb valî-i sabık reh-i maksûda refᶜ-i liva itdi.

40.22.1.Hukûmet-i El-Vezîr ᶜAli Paşa nevbet-i diğer

Vezîr-i muşârun-ileyh ᶜAvatıf-ı ᶜAliyye-i Husrevânîden ikinci nevbet cah-ı Bağdad ile iclâl olundı. Tevâduᶜ ve şaffet-i dervîşî ile araste ve vusᶜ-i hulk ve şalah ile piraste ᶜafîfü'z-zeyl farisü'l-hayl olub zabt-ı memleket ve himâyet ve şiyânet-i raᶜiyyete bezl-i makderet idüb ekser evkat sivar-ı rahş-i gayret olub etrâf ve eknâfı guşt ve güzâr ve muhill-i tabᶜ-ı ahali olan eşrar defᶜine bezl-i iktidar idüb bu defᶜa eyyâm-ı hukûmetleri mümted ve tahrîri lazım maᶜna olmamağla ihtişar olundı. Sene-i mezkûre Şaᶜbanın[1065] yigirmiüçüncı günı kûşe-nişîn-i ᶜuzlet olan Sultan Mustafa Han İbn-i Sultan Muhammed Han dar-ı fanîden gülşen-saray-ı ᶜukbaya intikal itdi. Tarîh-i mevlûdleri biñyetmişdört (1074/1663)ve culûs-ı humâyûnları biñyüzaltı (11061694)müddet-i saltanatları tokuz seneye karîb ve ᶜömr-ı ᶜazîzleri kırkbir sene olmuşdur.

Tarîh-i sal biñyüzonaltı (1116/1704) ile ferrahfal oldukda Başra Valisi Kapudan Muhammed Paşa "el-ᶜuhdetu ᶜale'r-ravi"[1066] hukûmetinde şiddet gösterüb kesr-i kulûbe tecerri ile bed duᶜadan tehaşi itmemekle sene-i sabıka evâhirinde maraż-ı na-maᶜlûm ile beş on günde dar-ı bekaya intikal itmegin ehl-i vilâyetiñ mahżarları ile vakiᶜ-i hal vezîr-i muşârun-ileyhe ihbar olundukda ol-dahi Devlet-i ᶜAliyye'ye iᶜlâm itdikde Başra mansıbı kendüye ve cah-ı Bağdad Mühâfız-ı Diyarbekir Vezîr-i Delîr[1067] Hasan Paşa Hazretlerine tevcîh olundı.

Valî-i sabık Hazretleriniñ ibtida-yı hukûmetleri de yüzonbeş senesi Cemâziye'l-âhiriniñ yigirmibirinci (21 Cemâziye'l-evvel 1115/2 Ekim 1703) gününden yüzonaltı Şafer'iniñ onüçüncı (3 Şafer 1116/7 Haziran 1704) gününe gelince olub hukûmeti bu defᶜa yedi ay dört gün olmuşdur.

40.22.2.Hukûmet-i El-Vezîr Hasan Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh husnü'l-vech ve sahihü'l-lika ve sahib-i gayret ve yekke-taz-ı meydân-ı şecaᶜat iᶜmal ve envaᶜ-ı silahda ferîd-i ᶜaşr ve zor-i bazû-yı kemandarîde yegane-i

---

[1065] B: şerîf'iniñ fazla

[1066] Doğru olup olmama mesᵓûliyeti, rivâyet edene aittir

[1067] B: Vezîr-i Delîr eksik

dehr ve tedbîr-i umûrda bî-bedl ve Rüstem-i Dasitane-i bî-ẕelel[1068] Ḥarem-i Muḥterem-i[1069] Pâdişâhîde neşv u nema ve baʿdehu nice menâṣib-i celîle ile eyâlet-âra oldukdan soñra bu ḫak-i pâke saye-endâz yaʿni Baġdad-ı Darü's-selâm Ḥukûmetiyle mümtaz ve serfirâz olub basṭ-ı bisaṭ-ı eyâlet ve neşr-i cenâḥ-ı nuṣifet itdikde yigirmi seneden beri salik-i ṭarîḳ-i baġy ve fesad ve refʿ-i liva-yı ʿişyan ve ʿinad ve nehb ve ġaret ve ḳaṭʿ-ı ṭarîḳ ile ʿibâdullaha baʿiṣ-i ḫasâret olub bid-defeʿat üẕerlerine ṭaraf-ı Vilâyet-i Baġdad'dan gönderilen ʿasâkiri rû-gerdan-ı vadî-i ḫirman iden Eʿrab'ıñ tefkîk-i gûş-i bî-huşlerine musaraʿat idüb sene-i meẕkûre evâsıṭında itida Baġdad ile Mûṣul beyninde Dicle üzerinde[1070] sakin olub vârid olan tüccar ve ẕeḫâyir keleklerine iṭâle-i dest-i ḫasâret ve Kerkük köylerin pey-der-pey nehb ve ġaret iden Şehvan ve Âl-i Ġazîr Eʿrabı üzerlerine tedârük-i tam ve ve ḥusn-i tedbîr ve ṣalâbet-i mâlâ-kelâm ile vardıkda eşḳiya-yı meẕkûre müddet-i medîdeden beri tabanca-ḫor-ı żabṭ ve rabṭ olmadıklarından ġayri varan ʿasker ile kendi mabeynlerinde Dicle ve Ṣaḥra tarafı bir kûh-ı ʿasîrü'l-murûr ve manend-i ḥaṣînü'ş-şûr-i ʿaẓîm olduğuna maġrûr olub ceng ve cidâle şitab itdiklerinde vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleriniñ iḳdamıyla ṭavâif-i ʿasker manend-i heft çiger şaṭṭ-ı meẕkûrı ʿubûre surʿat ve istişḥab olunan toplar daḫi kenar-ı abde tertîb ve eşḳiya-yı meẕkûreniñ kûh-ı meẕbûre ṣuʿûd ve iltica iden onuñ evlâd ve nisa ve sâir firarîlerine ṣaʿiḳa-endâz olundukda elʿiyaẕu billah rûz-i ḥaşre numûne olub ḥayvan ve insanları birbirine karışub żaʿif ve ḳavi ve piyâde ve sivarileri birbirin pa-mal idüb inkisar-ı faḥiş ile münkesir olmaları ile ḫayli üsera ve ġanîmetleri alunub murâd üzere kûşimalleri virildikde vezîr-i muşârun-ileyh merḥamet-i birle nisa ve eṭfallerin hemandem red ve üzerlerine Şeyḫ-i Cedîd taʿyîn idüb Baġdad'a ʿavdet buyurdılar. Baʿde ẕalik şedd-i raḥl-i ʿaẓîmet ve aṣḥâb-ı güzînden Ḥażret-i Salman-ı Farisî Raḍiyallahu Teʿâla ʿAnhu ziyâretlerine teveccüh-ı birle kâm-yâb-ı ziyâret olub üç dört gün güşt ve güẕar ve teferrüc ve ṣayd ve şikâr ile ʿavdet olundı. Sene-i meẕkûre Şevval'inde niyyet-i ḫalîṣa ile refʿ-i liva ve kesb-i ḫoş-heva iderek Meşhedeyn-i Şerîfeyn semtine tevcîh-i ʿinan-ı ʿaẓîmet idüb evvela Seyyidü'ş-şübban-ı (192a) ehli'l-Cennet ve ḳurret-i eʿyun-i Ehli's-Sünnet Ravḍa-i Raḍiyye-i Şah-ı Kerbela Ḥażret-i İmam Ḥüseyin Raḍiyallahu Teʿâla ʿAnhu ziyâretiyle kâmran-ı merâm ve beẕl-i ṣadaḳat ile celb-i ḳulûb-ı fuḳara idüb baʿde ẕalik raḫran-ı ʿazîmet ve ḫulûṣ-ı niyyet ile Rabiʿü'l-ḫulefa ve İbn-i ʿAmmi'r-Rasûl Zevcü'l-Betül celîlü'l-menâḳib Ḥażret-i ʿAli İbn-i Eb-i Ṭalib Raḍiyallahu

---

[1068] B: bî-ẕelel eksik
[1069] B: Muḥterem eksik
[1070] B: kenarında

Teᶜâla ᶜAnhu ziyâretine müteveccih olub anda daḫi kâmran-ı ziyâret ve tüḥaf-i duᶜa ve niyaz merfûᶜ-ı barigah-ı bî-niyaz oldukdan sonra nuḥdat ve Kûfe Camiᶜ-i Şerîf'inde daḫi rakᶜateyn-i celîleteyn ile dest-i munacaᶜat merfûᶜ-yab-ı mucîbü'd-deᶜavat olunub der-saᶜat rehgîr-i maḳṣûd olmağla ᶜale'ṭ-ṭarîḳ Nebiyyullah Ḥażret-i[1071] Ẕülkifl asitâne-i melâyik-pasbanları ḳurbunda[1072] nuzûl olunub ziyâret-i bâ-bereketleri müsteṭab oldukdan soñra ferd-i eḫilleti'il-feyḥa mevkib-i Aṣafî menzil ve meᵓva oldı. Bir iki gün iḳamet ile refᶜ-i liva ve ṭayy-ı bisaṭ-ı deşt ve ṣaḥra iderek Ḫan-ı Evsaṭ menziline nuzûl olundukda ḫan-ı meẕkûr lazımlı maḥalde vaḳiᶜ olub ancak Eᶜrab-ı ḍalâlet-meâbın tesalluṭ ve teᶜaddisiyle[1073] bekçileri perâkende ve perîşan ve der ve divarı münhedim[1074] olmağla[1075]

Gördi olmuş dıl-ı ᶜuşşaḳ gibi ḫane ḫarab
İtdi âbâd ke'l-evvel ẕeh-i taḥṣîl-i ṣavab

Vezîr-i muşârun-ileyh Ḥażretlerinin taᶜalluḳ-i naẓarları ile ᶜimâret ve ḫuddamları cemᶜ ve iskân olunub kema-fi's-sabıḳ ebnasıyla meᵓmen ve penâh ve ehl-i ṭarîḳa raḥatgah oldı. Sene-i meẕkûre evâḫirinde baġy ve ṭuġyan ile meşhûr şeḳavet-encâm Eᶜrab-ı Ben-i Lam mal-ı mîrilerin edada ᶜinad-ı muᶜtad ve ṭarîḳ-i ᶜibâdullahda nâire-i nehb ve ġareti îḳad ve ᶜAcem serḥadında vaḳiᶜ olmalarıyla tarafeynin ḳura ve mezâriᶜ ve reᶜayyasına iṭale-i dest-i fesad idüb müddet-i medîdeden beru[1076] teᵓdîb olunmalarıyla yevmen-fe-yevmen tecerrî ve teᶜaddileri teraḳḳi bulduğundan naşi vezîr-i muşârun-ileyh himmet-i mulûkâne ve ḥareket-i restimâne ile tedbîr-i tam ve cemᶜ-i ᶜasker-i merrîḫ-intiḳam ile üzerlerine vardıkda fi'l-cümle teḫarrüb ve muḳavemete taḳarrüb idecek gelen seyl-i kûh-endâz[1077] ḫar ve ḫaşak sed olmak ᶜadîmü'l-imkân olduğun taḥḳîḳ idince ol-daḫi menâṣ ümîd itdikleri Luristan tağlarına mal ve erzaḳ ve ehl ve evlâdları ile duḫûl ve fi'l-ḥaḳîḳa kûhistan-ı merḳûm derbend ile müteḥaṣṣin ve ḳat-ender-ḳat sengistan ile müşeyyed (192b) ve müteraṣṣin olmağla ṭâife-i meẕkûre de maḥall-i meẕkûri pışt ve penâh ve ümîd-gâh itmeleriyle vezîr-i delîr sevḳ-i ᶜasker ve gah piyâde ve gah sivari taᶜḳîb ile neşîb ve firaz dimeyüb manend-i şaheyh-i şikârî-pervaz ile muḳabele idenleri ṭaᶜme-i şîr-i şimşir-i vâle girenleri saḥîḳ-i giriyân-ı tedmîr idüb ṭavâif-i ᶜaskeri ġanâyim-i keẕîre ile muġtenim ve tafar-ı mîriye ḫayli ṭarîf ve telîdleri żabṭ olunub

---

[1071] B: Ḥażret eksik
[1072] B: ḳurbunda eksik
[1073] B: ᶜimâret fazla
[1074] B: münhedim eksik
[1075] B: Beyt fazla
[1076] B: berû eksik

bakiyyetü's-süyûfları ᶜAcem toprağına firar ve ḫalaş oluruz emniyesiyle ol-tarafa vardıklarında Ekrad ve ᶜAcem daḫi ṭâife-i meẕkûreden mecrûḥ ve ciger-gah olmaları ile üẕerlerine hucûm ve naḳli mümkün olan emvâllerin dest-i berd-i ġaret idüb bi'l-külliye ḫeẕelata ḳarîn ve şerlerinden ᶜibâdullah emîn oldı.

Tarîḫ-i sal biñyüzonyedi (1117/1705) rakamıyla ferraḫfal oldukda ittifaḳiyat-ı ġarîbedendir ki sene-i meẕkûre evâilinde Ḥille Kasabası cisarlarından bir faḳîr cisr-i meẕkûr üzerinde bir pare seng-i berrak bulub birkaç pareye furuḫt ider ol-daḫi bir Yehûdî ṣarrafa ᶜarż itdiginde fi'l-cümle cevâhir meḳûlesinden olduğun fehm idüb birkaç akçe ziyâdesiyle alıcak "küllü sırrin cavizü'l-iṣneyn şaᶜe"[1078] medlûlünce ḫarîd ve furûht idenleriñ mabeyninde olan guft ve guy-i işaᶜat ile kasaba-i meẕkûr żabıṭınıñ gûş-zedi olmağın getürdüb baᶜżı ehline gösterdikde ittifaḳ-ı ârâ ile elmas pare olduğı ẓahir olıcak żabıṭ-ı meẕbûr vaḳiᶜ-i ḥali vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine ᶜarż ve iᶜlâm itmegin ṭaleb ile Baġdad'a getürdilüb cevâhir-furûşların manẓûrı olıcak fi'l-ḥaḳîḳa yigirmibeş ḳıraṭ nıṣf-ı bakla cirminde elmas pare olduğı taḥḳîḳ olunmağla vezîr-i muşârun-ileyh daḫi memhûren rikâb-ı humâyûn'a irsal itmegin maṭbûᶜ-ı ṭabᶜ-ı nâdire-pesend-i Pâdişâhî ve nikîn-i meymenet-rehîn-i şehriyarî olub cevâhir maḳûlesi yerde kalmaz maᶜnası taḥḳîḳ olunmuşdır. Cenâb-ı Aṣafi evâsıṭ-ı senede maṭiyye-ran-ı himmet olub Sürre men rea semtine tevcîh-i ᶜinan ile El-İmameynü'l-Hümâmeyn-i Seyyideyn-i Senedeyn El-İmam ᶜAli El-Hadî ve'l-İmam Ḥasan El-ᶜAskerî Ḥażretleriniñ merḳadin[1079] ziyâretleri ile reşk-i emṣal ve aḳran olub ol-tarafları güşt ve güẕâr ve teferrüc-i ṣayd ve şikâr ile ᶜavdet ve celse-i ḫafîfe ile Baġdad'ın güzîde muḳaṭaᶜalarından Ḥaseke muḳaṭaᶜasın (193a) taġallüben żabṭ ve ol-ṭaraf reᶜâyasın ṭavᶜan ve kerhen iṭᶜatine[1080] rabṭ idüb eşḳiya-yı ᶜAraban'a mekmen ve ᶜuṣṣat-ı reᶜayaya meᵓmen olan marü'ẕ-ẕikr Ḫız ᶜAli ᶜAbbas oğlu Salman nâm şaḳîniñ ḳalᶜ ve ḳumᶜuna tevcîh-i ᶜinan-ı ġayret ve iḥżar-ı ᶜasker-i pür-ṣavlet ile üzerine vardıkda mezbûr mükerrer ademler ile oğlun gönderüb ṭaleb-i eman itdikçe vezîr-i muşârun-ileyh bi'n-nefs kendisi gelüb veyahut firar ider veya cenge ḥażır olur deyu gelen ademlerine vaḳiᶜ-i ḥali iᶜlâm[1081] amma kendi gelür ise canına ve ehl ve ᶜiyaline emandır. Bila-ḫavf vela-vecel[1082] gelsün ve gitsün cevabiyle ademlerin ᶜavdet itdirdiler. Lâkin el-ḫâin-i ḫâif

---

[1077] B: miṣal
[1078] İki dudak arasından çıkan bütün sırlar yayılır.
[1079] B: merḳadin eksik
[1080] B: ve ol-ṭaraf reᶜâyasın ṭavᶜan ve kerhen iṭᶜatine eksik
[1081] B: cevab virüb
[1082] B: vela-vecel eksik

ḳararı firara tebdîl ile ṣaʿbü'l-murûr ehvare varub müteḥaṣṣin olmağla vezîr-i muşârun-ileyh daḫi ʿazîmet ve naḥiye-i meẕkûreyi żabṭ ve taʿyîn-i żabıṭ ve bir miḳdar ʿasker ile taḳviye buyurdılar.[1083]

Kalmadı yerde didiler yeri ol-şeyṭanın eyledi semt-i semavata hezîmetle lica
Alıcak bu ḫaberi Aṣaf-i ṣafder derḥal recmine itdi ʿazîmet ol-ferişte sima

Şaḳiyy-i meẕkûruñ kendi ile maʿan olan baʿżı Eʿrab'ın Semavat Naḥiyesi taraflarında ḫaberleri alınmağla vezîr-i dilber bi'n-nefs baʿżı munteḫab ʿasker ile varub ol-tarafları cist ve cu itdiklerinde andan daḫi firar ile ne tarafa gittigi na-maʿlûm olmağın giru Ḥaske'ye ʿavdet itdiler.

Faṣl

Pes bundan aḳdem Baṣra muḥafaẓasına meʾmûr olan Vezîr Ḫalil Paşa sene-i meẕkûre Cemâẕiye'l-aḫirinde Baġdad'a vârid ve dört beş gün mükṣ ile vilâyet-i meẕkûreye rahi olub valî-i sabıḳ ʿAli Paşa Baṣra'dan ḥareket-i birle[1084] gelür iken Baġdad'a üç menzil mesafede bi-emrillahi Teʿâla munteḳil-i dar-ı âḫiret olmağın sene-i meẕkûre Receb'iniñ selḫinde cenazesi naḳl ile Ḥażret-i İmam Eʿẓam Raḍiyallahu Teʿala ʿAnhu[1085] ḳurbünde vedîʿâ-i ḫak-i pâk ve muntaẓır-ı Raḥmet-i Rabbü'l-izze olduğunuñ ḫaberi vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine iḫbar olundukda Ḥaske ṭarafında çendan iş ve güç kalmamağla Baġdad'a ʿinan-tâb-ı ʿavdet oldılar. Merḥûmuñ metrûkâtında olan eşḳal ve tavarı beyʿ olunub Devlet-i ʿAliye'ye[1086] ʿarż olundukda beyʿ-i bayind egerçi Devlet-i ʿAliyye tarafından tereddüd vaḳiʿ oldı. Lâkin ʿaḳîbetü'l-emr beyʿi üẕere ibḳa ve eşmanı baʿżı namdar eşyası Keṯḫuda ve Ḫazînedarı (193b) ile Asitane-i Saʿâdet'e irsal olundı. Mevlûd-i Şehzâde sene-i meẕkûre Şaʿban'ında Ḥażret-i Şehriyar-kerdûn-vaḳar ḫalledellahu mülkehu ilâ-yevmi'l-ḳarar Ḥażretleriniñ Ṣulb-i ʿÂli-nejadlerinden Şehzâde-i Emced Sulṭan Muḥammed pirâye-i mehd-i vucûd olmağın iʿlâmı içün vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine bir ḳabża-i şimşîr ʿad ve tedmîr ve bir şevb-i semmûr-ı mûriṣü's-surûra kaplu ḫilʿat-i meymenet-mevfûr ile Muṣaḥib-i Şehriyarî sene-i meẕkûre Ramażan-ı Şerîfiniñ evâḫirinde Darü's-selâm'a müjde-resân olmağla ṣaliş-i ʿid-i şiyamdan ibtida ile ḥasebü'l-emr-i ʿÂli on gün on gice şehir ve bazarda resm-i ayın-ı bendi kema-yenbaġi merʿi kılındı.

[1083] B: Beyt fazla
[1084] B: idüb
[1085] B: ḳabr-i pür-envâr fazla
[1086] B: tarafına fazla

Faṣl

Mah-ı mezbûruñ yedi ve sekizinden ibtida ve ḥikmet-i "la yüs'el ᶜamma yefᶜal"[1087] ile Baġdad'da ᶜadete muḫâlif şiddet-i şita ve nuzûl-ı baran ve der-ᶜaḳab dört beş nevbet zemînde iki karış seḫn-i nuzûl-ı berf olub ve ᶜaḳabinde onbeş gün ḳadar incimad-ı yeḫ olmağla eşcar-ı neḫil ve narenc ve turunc ve nebk maḳûlesine ᶜaẓîm naḳṣ vaḳiᶜ olub ol-maḳûleden musin olanları ekṣeri ḥaṭab ve ᶜiṭab-ı pivest-peẕîr olmuşdur.

Tarîḫ-i sinîn biñyüzonsekize (1118/1706) ḳarîn oldukda Baġdad'ın ṣaḥra-nişîn olan Eᶜrabından Şümmer ḳabilesi baġy ve fesad ile muḫill-i mizac-ı bilâd ve ᶜibâd olub gahi valilerin emanıyla rûy-ı inḳiyâd gösterüb ve ᶜala-haẕa mekr ve ḥile ile sâir Eᶜrab'ın baᶜżısınıñ terġîb ve baᶜżısınıñ taḫvîf ile kendi taraflarına alub Nehr-i Fırat'ın ġarbî-i Şamiye cânibinde cemᶜiyet-i keṣîre ile nuzûl ve ḳaṭᶜ-ı ṭarîḳ ve şeḳavetden ḫali olmaları ile sene-i meẕkûre Şaᶜban'ında Ḥażret-i Aṣafi mücerred ḳapusi ᶜaskerî ve Baġdad'ıñ bir miḳdar ḳulı ile Nehr-i Fırat'ı ᶜubûr ve eşḳiya-yı mezbûreyi şeyḫun itdikde muḳavemete tâb göstermeyüb firar itmeleri ile fi'l-cümle ġanîmet ile ᶜavdet olunmuşdur. Ve sene-i meẕkûrede Âl-i Ḳaşᶜam Şeyḫlerine tabiᶜ Ġazye nâm ṣaḥra-nişîn ḳabile-i Eᶜrab rabaḳa-i iṭaᶜatdan ḫurûc ve Semavat ve Remaḥiye ve Nehr-i Şahi taraflarına îṣal-ı mażarrat ve fesad ve iżrar-ı ᶜibâddan ḫali olmaları ile paşa-yı delîr kırk saᶜate ḳarîb oldukları mesafeyi üç dört günde ṭay ile üzerlerine varüb ḫayli malların dest-berd-i yağma ve bir iki namdarların girift ile ᶜavdet buyurmuşlar. Ve marü'z-ẕikr Şümmer-i ᶜArabi ṭâife-i meẕkûre şarḳîde iken müddet-i ḳalîlede ġarben ve şarḳan ḥareketleri ᶜibret-numa-yı (194a) Eᶜrab ve taḥsîn-kerde-i şeyḫ ve şab olmuşdur. Baᶜde ẕalik ṣaḥîfe-i ᶜâlem biñyüzontokuz ile mürtesim oldukda Zübeyd ḳabilesi keẕâlik müteᶜaddid cemâᶜat ve mütevâfir buġat ile Baġdad'ıñ ḳurasından Başiye ve Seyib ve Ḳuds ve Ṣulbine mezraᶜa ve ehvarın teġallüb ile żabṭ ve ziraᶜat ve ḳadîmî reᶜâyaların icla ve maᶜmûrelerin taḫrîb idüb ḳaṭᶜ-ı ṭarîḳ ve baġy ve fesadları meşhur ve nice nevbet valiler tarafından üzerlerine varan ᶜaskeri şikest ile red ve ᶜavdet itdirmeleri ile Vezîr-i Ġayyur Ḥażretleri üzerlerine ḥamle-i şîrane itdikde muḳavemete tâb ve tevân getüremeyüb fevc fevc ve ḳabile-ber-ḳabile münfek ve taraf taraf girîzan iken baᶜżıları şikâr olunub nehb ile perişan felillahi'l-ḥamd ḳura-yı meẕkûreniñ ḳadîmî reᶜâyaları yerlerine iskân ve vezîr-i muşârun-ileyh emriyle[1088] nehirleri ḥafr ve taraf-ı mîriden ziraᶜat ve müteveccih-i ᶜimaret olmuşlardır.

[1087] Yaptığından sorulmaz.
[1088] B: emriyle eksik

Faṣl

Başra tarafında vaḳiᶜ Muntefiḳ Eᶜrab'ı Şeyḫi Meġamis Bin Maniᶜ nâm şaḳi Başra Valisi Vezîr Ḫalil Paşa'ya ᶜadem-i iṭᶜat ile cezâyir ve sâir nevâḥiye iṭâle-i dest-i teġallüb itmekle tefrîḳ-i gûş ve tefrîḳ-i cuyûşı içün paşa-yı muşârun-ileyhiñ taᶜyîn itdiği ᶜaskeri şikest ve münkesir itmekle Vilâyet-i Başra ahalisine ruᶜb ve ḫavf ṭari Ḥikmet-i Rabbaniye olvaḳitde Müḥâfıẓ-ı Baġdad olan vezîr-i muşârun ileyh bir miḳdar piyâde ᶜasker ve ẕaḫîre ile Ḫalil Paşa'ya imdâd-resân olmağın vali ve ahali-i vilâyete[1089] sebeb-i meskenet ve[1090] miknet oldı. Ḫuṣûṣ-ı meẕkûr tarafeynden Devlet-i ᶜAliyye'ye[1091] ᶜarż[1092] olundukda Ḳarîḥa-i Humâyûn'dan Müḥâfıẓ-ı Baġdad vezîr-i muşârun-ileyh serdar-ı ᶜâli-vaḳar ve Kütahya Valisi Vezîr-i Muḥterem Ḥasan Paşa ve Diyarbekir Müḥâfıẓı Vezîr-i Mükerrem Receb Paşa ve Mûṣul Valisi ve Kerkük Beglerinden baᶜżıları ve Baġdad muḥâfaẓasında olan Dergâh-ı ᶜÂli Yeñiçerilerinden beşyüz miḳdarı dilâverân-ı cengâver fermân ve bu emriñ icrası içün Dergâh-ı Âli Ḳapucı Başısı taᶜyîn buyurulmağın ᶜasâkir-i meᵓmûre fevc fevc derya-miṣal akub gelüb Baġdad'ın cânib-i ġarbisinde Ordu-yı Serdarî etrafında dâire-bend-i cemᶜiyet olduklarında Cenâb-ı Serdarî daḫi Ḳapusı ᶜaskerin teksir ve lazım gelen cebe-ḫaneyi tekmîl ve tevfîr ile tarîḫ-i hicriye (194b) ᶜala Ṣaḥibiha Efḍalü't-teḥiyyeniñ biñyüzyirmi (1120/1708) Receb'in evâyilinde cânib-i ġarbîde[1093] ḍarb-ı kös-i riḥlet Ḥille Kasabası tarafına rehbet-baḫşa-yı ᶜazîmet oldılar. Kasaba-i meẕkûrede bir hefte miḳdarı mükṣ ile mütevekkilenᶜalellah rah-ı maḳṣûda müteveccih ve ḳaṭᶜ-ı ṣaḥra ve ṭayy-ı berari ile münteha-yı Ḳalemrev-i Baġdad olan ᶜArce Ḳalᶜasına vuṣûl ile Başra toprağına duḫûl idüb birkaç menzil daḫi alındıkdan soñra ṣaḥra tarafından Nefs-i Başra'ya tevcîh-i likâm-ı ᶜazîmet olundı. Vilâyet-i meẕkûreye ḳarîb âb ve gül ile memlu şûr-ı zar arażiye muṣâdefet ile ḫayli zaḥmet-dîde ᶜubûr ve Başra Ṣaḥrası maḍrab-ḫiyâm-ı ᶜasker-i merrîḫ-intiḳam oldukda Müḥâfıẓ-ı vilâyet-i meẕkûre[1094] Vezîr Ḫalil Paşa istiḳbal ve ḥâiz-i feraḥ mulâḳat-ı serdar-ı şecaᶜat-şiᶜar oldılar. Baᶜde ẕâlik şaḳiyy-i meẕkûr tecessüs olundukda cezâyir'iñ ṣaᶜb ve şedîdü'l-murûr olan enhar ve şaṭlarından Nehr-i ᶜAntar nâm şaṭṭıñ cânib-i ġarbisinde la yuᶜad vela yuḥṣa Muntefiḳ'den ġayri Necidî ve ᶜIraḳî Eᶜrabı cezâir reᶜâyasıyla müteḥaṣṣin olub ḥażır ceng ve peykâr

---

[1089] B: vilâyete eksik
[1090] B: baᶜiṣ fazla
[1091] B: cânibine fazla
[1092] B: ve iᶜlâm fazla
[1093] Baġdad'dan fazla; ḍarb eksik
[1094] B: olan fazla

olduğunun ḫaberi alınınca vilâyet-i meẕkûre müḥâfıẓı yerinde ibḳa ve Serdar-ı şehsuvar meʾmûr olan ʿasâkir-i nuṣret-meâṣir ile refʿ-i liva-yı ẓafer-iltiva ve nehr-i meẕkûrı pâ-zede-i sutûr-ı cesâret-meʾṣûr ve vilâyet-i meẕkûre muḥafaẓasında olan Ḳapudan-ı seʿâdet-bâdebân daḫi sefayin-i araste ile derya tarafından müteveccih olub nehr-i merḳûm şaṭṭ-ı ʿaẓîm ve murûr-ı ʿubûrı mümkün olmamağla kenarı metresler ile muḥâfaẓa ve sed ve bendine cehd olunub ol-taraf iṣṭilaḥı üzere baṭḫa taʿbîr olunur kamış ve ḫakdan saḫite palamur-miṣal ḥibal ile bend ve best olunub yokuşundan kırk elli âdem zor ile ancak tenzîl olunur eṣḳal ilḳası ve ihtimam-ı serdarî ve iḳdam-ı ʿaskerî ile beher-ḥal sed ve bend olunub evvel-be-evvel metresran olarak rûz-ı merre meydân-ı maʿrekede cengdârân cilve-numa ve bu mabeynde cenâb-ı serdari her tarafa nigehban olmağla ʿaskerî lazimesi üzere meydân-ı maʿrekede gâhi taḳdîmi ve gahi teʾḫîr idüb ve dikkati vuḳuʿuyla der-hemdar-ı tüfenk-i raʿd-aheng ile eʿdayı bî-ḳarar itmekden ḫali olmayub eşḳiya-yı meẕkûre her tarafdan taʒyîḳ ve metresler ḫan ve cemʿiyetgahlarına ḳarîb ḥatta baʿżı top (195a) ve der-hemdar-ı tüfenk-i raʿd-ahenk ḫanelerine[1095] ateş-efşan ve îṣal-ı ḫusran idicek birkaç gün dört beş biñ[1096] nîzedar-ı suvari ve ṣaddı çendan piyâde tüfenk-endazları pîş ve pes-i orduda bazâr-ı ceng ve peykâra revac virmişler iken iḳbal-ı Pâdişâhi ve ḥusn-ü tedbîr ve cesâret-i serdarî ile[1097]

Sipahi ve ʿasker niyâbed bekâr
Hünerver-i bebâyed ten-i şehriyar

medlûlünce taraf-ı serdariden ṣubût-ḳadem ve lazım gelen yerleri ca-be-ca muḥkem itmeleri ile eʿda-yı bed-nihad her bir ḥareket ve aḳdem-i birle ʿarż-ı ṣalâbet cilve-i meydân-ı caniyaziye cesâret itdiler ise ḥaybet ve edbar ile merdûd ile ve bezm u rezmden maṭrûd ve ḫaṣṣaten lisan-ı ʿArab iṣṭilaḥı üzere "yevm-i ṣarad" taʿbîr itdikleri rûz-i ḳiyâmet-pervezde baʿżı namdarları aġuşte-i ḫâk-ı helâk ve ḫun ve liva-yı tecerrileri ser-nikûn olduğın ʿayne'l-yaḳîn müşahede itmeleri ile medhûş-i yeʾs olub âḫirü'd-devâü'l-key ʿaḳibet yekdest her-çe-bad-abad deyüb ġulv-i ʿam ile ebṭal-i ricalleri cenge mübâderet ve mümkünleri mertebe musâraʿat ve maʿrekeye ʿazîmet itdiklerinde beri tarafdan dilâverân-ı şîr-nihad ve nîze-güzerân-ı Ekrad daḫi ġavṭa-hor-ı derya-yı mehâlik olub muḳabele ve muḳateleye aġaz ve mevkib-i serdariden daḫi iʿmal-ı top ve tüfenk-endâz ile Eʿrab-ı Nifaḳ-meâb başına ateşler yağdırılmağla ḫayli ḫayalleri maṭrûḥ-i ḫâk ve curʿa-keş-i cam-ı helâk ve ekṣeri mecrûḥ ve bî-

[1095] B: ve ḫanedanlarına fazla
[1096] B: miḳdar fazla
[1097] B: Beyt fazla

rûḥ olub bir daḫi muḳavemete bî-ṭaḳat olmalarıyla ol-leyle-i pür-veylde ekṣeri mal ve menâl ve ḫayme ve ḫargahların ve żuᶜafa ve baᶜżı eṭfallerin terk ile ṣaḥra-nevred[1098] oldılar. Ber-inṭaḳrîb ekṣeri daḫi ᶜale'ṭ-ṭarîḳ vaḳiᶜ olan ehvar ve âb ve gölde ġarîḳ ve mecrûḥleri[1099] baran ve hevâ-yı sermaye dûçar olub[1100] Mıṣraᶜ

Men neca bi-reᵓsihi feḳad rebiḥa[1101]

Maᶜnası vaṣf-ı ḥalleri[1102]

Her ki ba ḳevlâd baz u pence kerd

Saᶜid sîmîn ḫudra rence kerd

medlûli ᶜaḳibet-i mealleri oldı. Bu babda faḳir tarîḫ ve ḳaṣîde inşa itmekle çend beyt iradı maḥalle munasib olmağın ṣebt-i eṣer kılındı. Maṭlaᶜ

Âferin ey ḫidiv-i rûy-i zemîn

Ey ferîd-i cihân ve şîr-i ġarîn

Ṣafder-i bî-bedel Ḥasan Paşa

Ṣaḥib-i teyr ve tîġ ve reᵓy-i zerrin

Ṭutdi afaḳı müjde-i nuṣret

Âferin itdi saña çerḫ-ı berrîn

Ayet-i naṣri ḫame-i (195b) taḳrîr-i tenge yazmış eylemiş taᶜyîn

Tarîḫ

Ḥamd idüb söyledim bu naṣr içün sal-i tarîhini ġaza-yı mübîn Sene 1120 (1708)

ᶜAsâkir-i Pâdişâhi ġanâyim-i keṣîre ile muġtenim bedbaḫt bend ve zencir-i esîr ve[1103] elem-i üserayla ṣaḥra-ı ᶜademe vaż-ı ḳadem idüb ḥaḳḳan bu naẓm-ı laṭîf daḫi vezîr-i muşârun ileyhin vaṣf-ı ḥalleri vaḳiᶜ olmuşdur.[1104]

Ne tenha Muntefîḳ kârında merdâne ḳiyâm itdi

Daḫi esbaḳ nice ve nice serkeşleri teshḫîr ve râm itdi

Zübeyd ve Şümmer ve Âl-i ᶜÖzeyr ve hem Ben-i Lam-ı Ġazye

Ḫız ᶜAli Salman'ı âmâc-ı mehâm itdi

[1098] B: firar fazla
[1099] B: daḫi fazla
[1100] B: Mıṣraᶜ fazla
[1101] Nefsini kurtaran kazanır
[1102] B: Beyt fazla
[1103] B: ve esîr eksik

Bu eyyâmda Silaḥşör-i Şehriyarî vârid ve Başra muḥafaẓasın Kütahya Valisi Vezîr Ḥasan Paşa'ya götürmekle fermân-ı şerîfi[1105] teslim ve mütesellimin vilâyet-i meẕkûreye revâne oldı. Baʿde ẕâlik Cenâb-ı Serdari tekrar Başra'ya ricʿat ve kesb-i raḥat idince Cezâyir Naḥiyesi vusṭundan ʿazîmet idüb naḥiye-i meẕkûre enhar-ı keşîreye şamil maʿden-i âb ve gül ve eşcar-ı maʿdûdei müştemil olub murûrı ḫayli müşkil iken mücerred iẓhar-ı tâb ve tevân ve eʿdaya ġayret içün ʿaẓîm zaḥmet ile sed ve bend iderek murûr ile ʿArce Ḳalʿasına nuzûl baʿdehu aṡâr-ı ẓafer ve ḳudûm-ı meserret-güster ile ṭayy-ı ṣaḥâra ve berâra iderek sene-i meẕkûre ile Ẕilḳaʿdesi evâḫirinde şeref-baḫşa-yı darü'l-ḥukûmet-i Baġdad olub meʾmûr olan vüzera ve sâir ʿasâkir-i cihân-ârâ ḥamiden ve şakiren menzil ve meʾvalarına muracaʿat itdiler.

Faṣl

Tarîḫ-i sinîn biñyüzyigirmibir (1121/1709) ile meymenet-ḳarîn oldukda marü'ẕ-ẕikr Meġamis-i şaḳi sene-i sabıḳada giriftar olduġı belâ-yı inkisara ve müteḥammil olduġı ḫun-ı fuḳaraya rażı olmayub tekrar meydân-ı celâdetde ʿalemkeş-i fesad olub Baġdad'a tabiʿ Ġazye ʿArabanıñ mutabaʿat ve ittifaḳları ile Baġdad ve ḳurasından Remaḥiye etrafıñ nehb ve ġaret ve ziraʿatlerin iḥraḳ-ı bi'n-nar ile ḫasârete mubâderet itdiginiñ ḫaberi ẓuhûr idince eyyâm-ı ṣayfın kemal-i şiddet ve ḥarareti var iken cenâb-ı vezîr-i ġayyûr der-saʿat bir miḳdar ʿasker tedârük ve cebe-ḫâne-i kâfiye ile ber-vech-i musâraʿat Ḥille Kasabasına irsal ve der-ʿaḳab kendüleri daḫi taʿḳîb itmek teşmîmî-kerde-i reʾy-i zerrinler iken şaḳiyy-i meẕkûr ʿaskeriñ Ḥille ve Nehr-i Şahî taraflarına vurûdlarına istimaʿ idicek maḥall-i merḳûmdan refʿ-i (196a) siḳlet idüb ve varub[1106] Baġdad ile Başra mabeyninde olan Eʿrab'ı fezaʿat ve cemʿ-i ġafîr ile tekrar Cezâyir'e duḫûl ve birkaç gün müks baʿdehu ʿArce ile Cevâzir ehvarı beyninde cemʿiyet ile îḳad-ı nâire-i fitne ve fesad itdügüniñ vaḳiʿ-i ḥali Dergâh-ı Vâlâ-cah-ı Şehinşâhi'ye taraf-ı Aṣafi'den ʿarż ve iʿlâm olınca baġî-i merḳûmuñ kuşimali içün tekrar Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir ve Müḥâfıẓ-ı Kerkük Ḥażretleriniñ Keṯudaları birer miḳdar ʿasker ile ve Mûṣul Eyâleti ve Kürdistan Begleri daḫi meʾmûr ve cenâb-ı vezîr-i muşârun-ileyh Serdar-ı Sipehsalar taʿyîn buyurulmağın cunûd-ı meʾmûr evvel-be-evvel vârid olub Baġdad'ın cânib-i ġarbisinde Kürd-i Ekred Ordu-yı Serdaride maḍrab-ḫiyâm-ı ḫoş-endâm idince sene-i meẕkûre Receb'iniñ evâḫirinde refʿ-i livâ-yı riḥlet ve taṣviyet-nafîr-i ʿazîmet ile reh-i maḳṣûda revâne olundı. Ḳaṭʿ-ı menâzil ile riḥlet-baḫşa-yı vuṣûl ve Semavat nâm maḥalle

---

[1104] B: Beyt fazla

[1105] B: Paşa-yı muşârun-ileyhe fazla

[1106] B: ve varub eksik; orduyı fazla

duḫulda ḥâlâ Muntefiḳ Şeyḫi Naṣır nâm kimesnedan feryad-nâme ẓuhûr ve Meġamis-i şaḳi ile ceng ve cidâlde olduğun ve Muntefiḳ Eʿrabları ekṣeri bağî-i merḳûme mutabaʿat itdikden ġayri on ʿadedden mütecaviz ʿaşayir ve ḳabâil-i mezbûr ile maʿan olub kendüler şirẕime-i ḳalîle oldukaların iʿlâm ve serʿan imdad olunmazlar ise şaḳiyy-i merḳûm ġalib ve baʿde ẕâlik varub cemʿiyyet-i ʿaẓîme ile Cezayir'i żabṭ ve Baṣra'yı muḥâṣara itmek hevasında olduğun tafṣîl üzere taḥrîr itmekle Ḥażret-i Serdar manend-i şîr-i şikâri der-saʿat iki üç menzili bir iderek bal-küşâ-yı istiʿmal olub ol-tarafı pâ-zede-i sutûr-ı rehbet-mevfûr itdi ki Meġamis ve kendi ile maʿan olan ḳabâiliñ ḳarʿ-ı semʿleri idicek rehgir-i firar ve Cevâzir Naḥiyesiniñ maverâ-i enhar ve ehvazında şaʿbü'l-murûr[1107] emkineye muteḥaṣṣin olduklarınıñ ḫaberi alındıkda Ḥażret-i Aṣafi vezîr-i liva-yı nuṣret-iltivalarında olan merdâne kârẕar-ı âb ve gül ve nehir ve şaṭ dimeyüb ʿubûr ile Eʿrab-ı meẕkûre ḳarîb olduklarında taraf taraf ʿasker-i yemin ve yesar ve pîş ve pes araste olmağla Ḥażret-i Serdar bi'ẕ-ẕat kendüleri bir miḳdar tüfenk-endâzân-ı (196b) ḫaṣṣaları ile bir tarafdan ẓuhûr idince iḥtişad iden ṭavâif-i ʿArab kırk elli biñ miḳdarı suvari ve piyâde iken muḳavemete ḳudretleri olmadığın taḥḳîḳ idince mütezelzilü'l-eḳdam ve merʿûbü'l-ḳulûb olub herbiri birer bahane ile ḫanelerine şitab ve ḫalaṣ-ı can ve evlâda cûyan olmağla ṣaff-ı muḫâṣamatları perâkende ve rişte-i bend ve bestleri keste olub derḥal vadî-i telaşda tebah ve semt-i[1108] ḳażaya dûçar ve girdâb-ı belâya giriftar olmağla ol-ehvarda żayiʿ ve telef oldı. Mal-ı ġanâyimleri maẓbûṭ dest-i tâlân olub ancak şaḳiyy-i mezbûr ehl-i ʿiyaliyle tek ve tenha edbar-ı kemâl-i żaʿf ve inkisar ile rehyâb-ı firar oldı. Ḥaḳiḳatü'l-ḥal böyle bir âfet muddeʿi musallaṭ iken Baṣra fetḥi ve żabṭı mütelaşi idi. Vezîr-i müşârun-ileyh şükren-lillah saʿyehu Ḥażretleriniñ bu mertebeye dilberâne ihtimam ve şaḳiyy-i meẕkûrı murâd üzere taḥḳîr ve tedmîr ile ol-tarafıñ feth ve teshiri şimdi baʿde'l-yevm ol-taraf emn ve emân ile hoş-ḥal ve fuḳarâ-yı bilâd ve ʿibâd müreffehü'l-bal olmaları ümîd olunub cemʿiyet-i buġat bu uslûbda tabanca-ḫor-ı şiddet olmağın serdar-ı mükerrem Cevâzir Naḥiyesi'ne żabiṭ taʿyîn idüb rucûʿa aġaz ve ʿale'ṭ-ṭarîḳ baʿżı umûra niẓam virmekle sene-i meẕkûre Ramażan-ı Şerîf'iniñ evâilinde maḳarr-ı seʿâdetleri olan Darü's-selâm'da[1109] musteḳar olub vaḳiʿ-i ḥali der-i devlet-i medâr-ı ʿâliye tarafına ʿarż ve iʿlâm olundukda bu defʿa daḫi saʿyleri meşkûr ve taḥsîn-kerde-i Pâdişâh-ı ʿÂlem-penân muẓaffer ve manṣûr olub ve Baṣra Vilâyeti Ḥukûmeti reʾy-i ṣavab-dîdîlerine mufavviż ve her kimi munasib görür ise taʿyîn itmeleri fermân ve

---

[1107] B: olan fazla

[1108] B: firara rû-be-rah olmaları ile dilâverân-ı ʿasâkir taʿḳîb idüb nice ber-küşte baḫt-i şimşîr-i fazla

[1109] B: Baġdad fazla

menşûr-ı ḥukûmet-i[1110] vilâyet bilâ-taʿyîn kendülerine Aġa-yı müsteḳil ile vârid olmağın baʿde't-teemmül ve't-tefekkür damad-ı ʿâli nejadları olub ḫidmet-i keṯudaları ile mümtaz Muṣṭafa Aġa'yı emr-i merḳûma seza görüb vilâyet-i meẕkûre menşûrı nâm-ı nâmilerine taḥrîr ve yed-i müeyyedlerine teslim ve biñyüzyigirmibir senesi Ẕilḳaʿde'sinin yigirmiikinci (22 Ẕilḳaʿde 1121/22 Ocak 1710) günı ilbas-ı[1111] semmur-ı müstevcibü's-surûr ile tebcîl olunub mütesellimleri vilâyet-i meẕkûreye rahi ve derʿaḳab kendüleri daḫi tertîb-i ḫuddam idüb dârü'l-ḥukûmetlerine revâne oldılar.

Tarîḫ-i Hicriye (197a) ʿala Ṣaḥibiha Efḍalü't-Teḥiyye[1112] biñyüzyigirmiiki (1122/1710) ile ferreḫfal oldukda Cevâzir Naḥiyesi tarafında olan baʿżı ṭavâif-i Eʿrab żabıṭlarına ʿadem-i iṭaʿat ve refʿ-i liva-yı şeḳavet itmeleri ile vezîr-i muşârun-ileyh dâme manṣûren ḥażretleriniñ tekrar ḥareket ve ṭavâîf-i meẕkûreniñ kûşimallerine musâraʿatleri iḳtiża itmegin mevcud bulunan merdân-ı pür-ḫaş ile varub ceza-yı sezalarına mübâderet itdiklerinde muḳavemete iḳtidar göstermeyüb manend hebâen-menṯûr ehvâr-ı ṣaʿbü'l-menâle murûrda[1113] perişan ve nâ-peyda olmaları ile baʿżı tavarları żabṭ ve ʿavdete imâle-i ʿinan-ı ʿazîmet olunmuşdur.

Tarîḫ-i sal[1114] biñyüzyigirmiüç (1123/1711) ile şeref-ḳarîn oldukda bu tarafda müntemi Ben-i Lam Eʿrab'ı rabaḳa-i iṭaʿatdan ḫurûc ve ẕirve-i şeḳavete ʿurûc idüb Baġdad'ın taraf-ı şarḳîsinde olan nevâḥi ve ḳuraya iṭale-i dest-i ġaret ve ḳaṭʿ-i ṭarîḳ ile ebnâ-yı sebîle îṣal-ı mażarrat itmeleri ile vezîr-i dilber intiḳama musaraʿat idüb ʿasâkir-i vafiye ve cabe-ḫâne-i kâfiye ile üzerlerine imâle-i likâm-ı ʿazîmet itdikde ṭâife-i meẕkûre Ḫuvize Ḫan'ı ʿAbdullah Ḫan'a iltica ve ʿArab ve ḫayli olmaları ile ol-daḫi ṣaḥib çıkub müteşebbiṯ-i ẕeyl-i rica olmağla imdi ṭâife-i meẕkûreniñ nehb ve ġaret itdikleri emvâl-ı müslimîni girüye red itmek üzere ricaları peẕîr yaʿni ḳabûl olub nâme taḥrîr ve namdar aġalarından birini irsal itmiş iken ḫan-ı merḳûm mumâṭale ile gün geçirüb emvâl-ı meẕkûrenin reddini ṣûreta ḳabûl itmiş iken eṯeri ẓuhûr itmeyüb ancak aḫer kârda defʿ-i meclis ümidiyle bir miḳdar pişkeş-i baḫş ve edna ile ṭarîḳ-i ḥileye sulûk itmegin pişkeşin red ve ṣulḥ u ṣalaḥa gelmemek mulâḥaẓasıyla

[1110] B: ḥukûmet eksik
[1111] B: post fazla
[1112] B: Tarîḫ-i Sal; ʿala Ṣaḥibiha efḍalü't-teḥiyye eksik
[1113] B: ʿubûr idüb
[1114] B: ḫicriye ʿala Ṣaḥibiha Esfḍalü't-Teḥiyye fazla

"vela yehiķu'l-mekrü's-seyyiu illa bi-ehlihi"[1115] mağzasınca ᶜaķibet belaların bulurlar fikri ile ᶜavdet olunmuşdur.

Tarîẖ-i sal biñyüzyigirmidört (1124/1712) ile ferraḫfal oldukda Devlet-i ᶜAliyye tarafından Başra muḥafaẓası Vezîr-i celîlü'l-ḳadr ᶜOsman Paşa Ḥażretlerine tevcih olunmağın Bağdad'da vârid ḥukûmetgahlarına revâne olmuşlardır.

Tarîẖ-i sal biñyüzyigirmialtı (1126/1714) ile mürtesim oldukda manṣıb-ı merḳûm Vezîr-i Muḥterem Ḥasan Paşa Ḥażretlerine tevcih olmağın bu tarafdan murûr (197b) ile ḥukûmetgahlarına revâne olmuşdur. Sinurda vaḳiᶜ Ekrad ṭâifesinden Belbas ᶜAşireti tarafına ᶜaṣi ve ol-ḳurbde olan reᶜâya ve ḳuraya teᶜaddileri ẓahir olmağın vezîr-i sitûde-tedbîr ṭâife-i meẕkûreye sefer ile kûşimallerin virüb ġanâyim ile ᶜavdet buyurmuşlardır.

Faṣl

Tarîẖ-i meẕkûrde Şehr-i Zor'a tabiᶜ Bebe Sancağı Beg'i Bekir nâm bedbaḫt etrâf ve eknâfa iṭale-i dest-i teᶜaddi ile Şehr-i Zor Valilerine ᶜaṣi olduğundan ġayri aḳrabalarından niçelerin bî-günah küşte ve niçe eṭfal-i şir-ḫavarâne şerbet-i şehâdet işrab itdirüb şiddet ve şeḳaveti ᶜalemgir olmağın mustaḥaḳ-ı ġaḍab-ı İlâhi olub vezîr-i muşârun-ileyh dâme nuṣrehu ḥażretleri şaḳiyy-i meẕkûri refᶜ ve müslimînden belasın defᶜ içün üzerine ᶜaṭf-ı ᶜinan-ı ᶜazîmet ve müteḥammil-i meşaḳ-ı sefer-i pür-ḫaṭar oldukda şaḳiyy-i meẕkûruñ ol-daḫi maḥal ve mekan-ı ṣaᶜbü'l-menâl cibal-ı şahiḳa ve dûrâdûr ᶜuḳubat-ı müşkil ᶜubûrde mağrûr olub muḳavemet ve muḳabeleye musaraᶜat ve miṣal-ı ᶜasker-i ecinne-i Ekrad deyu nihad ile kûşeş itmegin taraf-ı Aṣafiden ḥareket-i restimâne ile şevḳ-i ᶜasker olunmağla ᶜasâkir-i manṣûre tağ ve taş dimeyub ġavṭa-ḫor-ı baḥr-ı ḳitâl olduklarında bi-emrillahi Teᶜâla ᶜasker-i bedbaḫt eᶜda miṣal cerad-ı münteşir ṣaḥra-yı ḫizlan olub ekṣeri ṭaᶜme-i şîr-i şimşîr olmağın şaḳiyy-i meẕkûr firar ile ḫalaṣ-ı giriban-ı can idüb yerine emîr-i cedîd naṣbıyle manṣûren ve muẓafferen ᶜavdet olunmuşdur. Amma ġarayib bundadır ki şaḳiyy-i meẕkûr tesvilat-ı şeyṭaniyeye tabiᶜ olmağın giru baᶜżı ümid ile tebdîlen Bağdad etrafında devr idüb[1116]

Müdebbir-i neḥs muṭaliᶜ olur elbette bîhuş
Maşlaḥ-ı mevte heman kendi ayağıyla gelür

medlûlünce serâsime gezerken simasından maᶜlûm olunmağla baᶜżı ᶜasker-i Asafi yedine giriftar olub Bağdad'da seza-yı cezasın bulmuşdur.

[1115] " ... Oysa pis pis kurulan tuzağa ancak sahibi düşer..." Kur'an-ı Kerim, Fatır, 43.
[1116] B: Beyt eksik

Tarîḫ-i sinîn biñyüzyigirmiyedi (1127/1715) ile müşerref-ḳarîn oldukda sabiḳü'z-zikr ʿAbdullah Ḫan ve Ḥâkim-i Lüristan müteʿaddid ḫavânîn-i ʿAcem ile tecaviz-i ḥudûd ve Cevâzir Cezîresinde muteḥaṣṣin olan Ben-i Lam Eʿrabı baʿżı reʿâya üzerine gelüb salik-i meslek-i ġurûr-ı pür-futûr oldukları ol-taraf żabıṭlarından vezîr-i muşârun-ileyh ʿarż ve iʿlâm olunmağın ol-ṭarafda olan ümera Cevâzirde ʿasker-i Aṣafi imdadlarına meʾmûr olmaları ile vârid olan ḫavânîn ve ʿaskerleri muḳabele (198a) ve muḳavemete mütezelzilü'l-eḳdam olub inkisar-ı faḥiş ile ru-gerdan ve ḫayme ve ḫaymegâh ve bi'l-cümle mal ve erzaḳların yerinde ibḳa[1117] "men neca bi-reʾsihi feḳad rebiḥa"[1118] medlûlünce firar[1119] itmeleri ile ʿasâkir-i manṣûre ʿavdet ve ġanayim-i keşîre ile tevân-gere eşvâb ve ḫaymeleri żabṭ olunub ve baʿżı kütüb tarkiblerine varınca bazarda hel-min mezîd ile furuḫt[1120] olmuşdur.

Faṣl

Tarîḫ-i meẓkûrde kûh-ı pür-şikûh Sincar'da muteḥaṣṣin olub bila-ḥukm-i ḥâkim ve bila-icrâ-yı Şeriʿat-ı muṭahhara Yezidîlik ile meşhûr Ekrâd-ı[1121] muḫtelife müddet-i medîde ve ʿuhûd-ı baʿîdeden beri ʿadem-i taḳayyüd-i ḥukkâm ile refʿ-i liva-yı baġy ve fesad ve ḳaṭʿ-ı ṭarîḳ ve eẓiyyet-i bilâd ve ʿibâd itmeleri ile vezîr-i ġayyûr muşârun-ileyh ḥażretleri ṭâife-i meẓkûreniñ iṭfa-yı nar-ı fesadların ġayret-i İslâm bilüb mücerred li-vechillahi Teʿâla maṣârif-i keşîre ve edevât-ı cebe-ḫâne ve ʿasâkir-i mütekâşire ile üzerlerine sevḳ-i ʿasker itdikde ṭâife-i meẓkûre her-çend muḳabele ve muḳateleye musaraʿat itdiler ise vezîr-i muşârun-ileyh dâme nuṣrehu bi'n-nefs cibâl-i meẓkûreye piyâde ve suvari duḫûl ile[1122] sevḳ-i ʿasâkir itmekle ekẓer eʿda küşte-i seyf-i pür-ḫayf oldukdan soñra münkesiren ol-ḳurbde Ḫatuniye nâm ḳarye ki camiʿ ve mesâcid ile mesken-i müslimîn olub ʿanveten ṭâife-i meẓkûrenin yed-i taṣarruflarında olmağın varub ḳalʿa-i meẓkûreye muteḥaṣṣin olmaları ile ḳarye-i meẓkûre etrafı kurşun menzili ab içinde[1123] cezire maḳûlesi olub ancak bir tarafdan duḫûl ve ḫurûca rah olmağla ʿasker-i manṣûre metres ile ol-tarafdan rehyab olmak ümidi ile muḳtaḥam-ı baḥr-i ḫaṭar olduklarında tarafeynden ḫayli nufûs helâk oldukdan soñra ferda ḳarye-i meẓkûrede ḳadîmden sakin olan fuḳara-yı müslimîn eṭfalleri ile ṭaşra gelüb müteşebbiṣ-i damen-i ʿafv ve emâni olmaları ile eman virülüb eşkiya-yı meẓkûreniñ niçe namdarları maḳtûl ve ḫayli üser

[1117] B: bar ve barḫânelerin cümleten yerinde ibḳa
[1118] Nefsini kurtaran kazanır.
[1119] B: bî-ḳarar fezle
[1120] B: eşvâb ve ḫaymeleri żabṭ olunub ve baʿżı kütüb tarkiblerine varınca bazarda hel-min mezîd ile furuḫt eksik
[1121] B: eḫbas fazla
[1122] B: teḥrîṣ-i cunûd ve fazla

ve esirleri ile manṣûren ᶜavdet olunub ḥukûmetleri[1124] Ṭay Ḳabilesi Eᶜrab'ı Şeyḫi'ne sipariş olundı. Sene-i meẕkûrede Şehr-i Zor Eyâleti vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleriniñ maḥdum-ı mükerremleri Seᶜâdetlu Aḥmed Paşa Ḥażretlerine Devlet-i ᶜAliyyeden ᶜinâyet olunmağın[1125] manṣıbında müsteḳil ve mustaḳar olmuşdur.

Sene-i atiyede (198b) paşa-yı muşârun-ileyh ḥażretleri Baṣra manṣıbı ile daḫi serfiraz ve ḥukûmtgâhlarında mümtâz[1126] oldı. Giru sene-i merḳûmede[1127] ᶜasker-i İslâm Mora Ceziresin dest-i küffardan istiḫlaṣ ve feth olduğı ḫaberi fermân-ı fetiḥnâme ile[1128] Baġdad'a gelüb şehir ve esvâḳ tezyîn ve ᶜamme-i müslimîn şükür-güẕâr-ı Rabbü'l-ᶜâlemîn olmuşdur.

Tarîh-i sal biñyüzyigirmisekiz (1128/1715) ile mürtesim ve mürteḳim oldukda cezîre-i meẕkûreniñ fetḥi güya Nemçe küffariyle olan ṣulḥa ḫalel virdi deyu kuffar-ı merḳûm ḥarekete aġaz itmekle Vezîr-i Eᶜẓam olan ᶜAli Paşa ᶜasâkir-i İslâm ile muḳabeleye musaraᶜat itdikde bi-emrillahi Teᶜâla pâ-nihâde-i süllem-i şehâdet olmağın[1129] sene-i âtiyede Vezîr Ḫalil Paşa vüzerât-ı ᶜuẓma ile serfirâz oldukda sefer-i cedîd içün Valî-i Baġdad vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerinden bir miḳdar ᶜasker-i pür-tevân ṭaleb olunmağın beşyüz miḳdarı Dilâverân-ı Kürdistanî techîz ve levâzım-ı seferiyelerin gördükden soñra damad-ı ᶜâli nejadleri olub ḫidmet-i Ḳetḫudaleri ile Mükerrem ᶜAbdurraḥman Aġa ile irsal itdikde mûma-ileyh daḫi varub edâ-yı ḫidmet itdikden soñra Şehr-i Zor manṣıbıyla serfiraz ve gelüb ḥukûmetgahlarında musteḳar[1130] olmuşlardır. Vezîr-i Eᶜẓam-ı muşârun-ileyh ᶜasker-i İslâm ile muḳabele-i küffara ᶜazîmet itdikde çendan nafiẕü'l-kelâm olmayub ve ser-kârde olanlar daḫi muḳayyed olmamağla bila-ceng ve cidâl hezîmet göstermeleri ile Ṭamışvar ve Belġrad Ḳalᶜaları yed-i taġallüb-i küffar-ı ḫaksara giriftar ve bu ḫaber-i melâlet-eser ile ᶜamme-i müslimîn müteellim olub nuṣret-i İslâm babında Barigâh-ı bî-enbaze refᶜ-i dest-i niyaz itmişlerdir.

Tarîḫ-i sal biñyüzyigirmitokuz (1129/1716) ile ferreḫfal oldukda Kızılbaş'a tabiᶜ Ekrâd-ı Caf ġaflet[1131] hucûm ve Baġdad'a tabiᶜ Bacilan Beg'i ve ᶜOsman Beg'i ve bir iki neferi ile şehid itmeleri ile vezîr-i muşârun-ileyh dâme nuṣrehu kifâyet miḳdarı ᶜasâkir-i

---

[1123] B: vaṣaṭ-ı abde
[1124] B: ol-ḳaryede fazla
[1125] B: varub fazla
[1126] B: ve ḥukûmtgâhlarında mümtâz eksik
[1127] B: Giru sene-i merḳûmede eksik
[1128] B: Olduğı ḫaberi fermân-ı fetiḥnâme ile eksik
[1129] B: bilâ-fâide ᶜavdet olunub fazla
[1130] B: ve mümtâz fazla

nuṣret-meâṣir ile ṭâife-i meẕkûre üzerlerine ᶜazm-i bî-teveḳḳuf idüb vardıkda ṭâife-i meẕkûreniñ muḳavemete iḳtidarları olmamağla birkaç menzil ṭâife-i mezbûrei taᶜḳib itdikde inhizam ile cibal-ı şaᶜbü'l-menâle müteḥaṣṣîn ve perişan olub na-maᶜlûm emkineye iltica itmeleri ile ᶜavdet olunub vaḳiᶜ-i ḥal iᶜtimadü'd-devle Şahiye ifade ve nâme ile iᶜlâm olundukda ṭâife-i meẕkûreniñ mürtekib (199a) oldukları fiᶜl-i ḳabîḥ sebebiyle ol-serḥadlerde olan ḫanlar mutâbaᶜat ve maᶜzûl olub eda-yı diyet ile ḫuṣûṣ-ı meẕkûre fayṣal virilmişdir.

Faṣl

Vezîr-i muşârun-ileyh faẕl-ı İlâhî ve yümn-ı devlet-i pâdişâhî ile bu uṣlubda nice mertebe manṣûr ve muẓaffer ve żabṭ-ı eşḳiya ve teᵓmîn-i fuḳara-yı reᶜâya ve berâya itdiklerinden ġayri ḫayrat-ı keşîreye muvaffaḳ olub[1132] müteᶜaddid köprüler bina ve taᶜmîr-i mesâcid ve tecdîd-i merâḳid-i eimme-i kirâm-ı evliyâyı ᶜiẓam idüb Baġdad'ıñ ṭaraf-ı şarḳî ve ġarbîsinde olan müteᶜaddid ḫan ve ve misafirḫaneler eşḳiya-yı Eᶜrab istilasıyle ḫarab ve mustaḥfîẓleri perâkende ve perîşan olmalarıyle ḫanları taᶜmîr ve mustaḥfîẓleri taᶜyîn ve vażifelerin tebyîn itmekle ebnâ-yı sebîl meḥammedet-ḫavanları olmuşlardır. Ḫaṣṣaten Emîrü'l-müᵓminîn Yaᶜsûbü'd-dîn Ebi'l-Ḥasaneyni'l-eḥseneyn ᶜAli Veli Kerremellahu Vechehu İleyhi Ḥażretleriniñ merḳad-i Münevverelerine ḥavi ṣandûḳa-i ezher ve enver murûr-ı eyyâm ve kurûr-ı eᶜvâm ile köhne olmağın tecdîd ve ol-asitâne-i melâik-âşiyân pîşigahında bir ṭarım-ı (?) eᶜla bina itdikleri ḥasretü'l-mülûk olduğı bilâ nizaᶜdır. Bundan maᶜada Necef-i Eşref ve Kerbelâ-yı aḳdes mabeyninde bir ḫan bina ve teᵓsîs ve bekçiler ve baᶜżı taᶜyinât ile iskân itdürüb ve Ḳurretü'l-ᶜayn Ḥażret-i İmam Ḥüseyin Raḍiyallahu Taᶜâla ᶜAnhu Ḳaṣabasına cari olan Nehr-i Buġazi ḫaraba müşerref olmağla fevḳinden buġaz ve ṣadr-i cedîd ḥafr itdürüb nehr-i meẕkûri iḥya itmeleriyle inşâallah saᶜyleri ᶜindellahi Teᶜâla meşkûr olmuşdur. Ḥaḳḳan ki Ḳıṭᶜa

Ḥafıẓ-ı Dârü's-selâm olduğı günden ol-vezîr
İrdi bir feyż-i Ḫuda Dârü's-selâm zor âye
Ki hevası urub enfâs-ı Mesîḥadan dem
Ṭaᶜn ider toprağı cayiz ki disem Kimyaya
Ḫalḳı bîr ᶜayş ve sipahisi ġanayim-peyma
Yollar asûde ve reᶜâyası emîn-i bî-ġaye

[1131] B: ile fazla

[1132] B: Bu nusha burdan iᶜtibaren konunun sonuna kadar çok farklılık arzettiğinden karşılaştırma yapılmamıştır.

Kalkub esîb-i ḳażadır ᶜarż-ı imkândan

Buldı tebdîl kerd ṣafvet-i dıl o fezaya

maṣadaḳ olduğı bilâ-irtiyabdır.

Faṣl

Veḳayiᶜ-i ġarîbedendir ki tevârîḫ-i meẕkûrede üç dört seneden beri taraf-ı İran zemîninde baᶜżı iḫtilâl ve ḳaḥṭ ve ġela ẓuhûr itmekle ekṡeri vilâyetleriniñ fuḳara-yı reᶜâya maᶜḳûlesi ve erbâb-ı ṣanaᶜatları (199b) ger sene ve bî-tab ve bî-ḥad ve bî-ḥisab Bağdad'ıñ nevâḥi ve şehirlerine dükülüb ḳura ve ḳaṣabatda felaḥat ve ḫidmet ile kesb-i maᶜîşet ve ekṡer bîmâr-ı nâtuvânları şehre iltica ile ḫoş-ḥal olub Beyt

Çünân in-caki âzâri ne-bâşed

Kesi ra ba kesi kâri neb-âşed[1133]

medlûlünce lillahi'l-ḥamd ve'l-minne emn ve emân ve ṣıḥḥat-i ebdân ve raḥṣ-i esᶜâr ile ekṡer erbâb-ı ṣanaᶜatlarıyle mütenaᶜim ve her biri ḥaline munâsib kisb ve kâr ile muġtenim olub Bağdad'da süknayı iḫtiyar itmişlerdir. Keẕâlik ehl-i beled ᶜimâret-i cedîde ve mesâkin-i müzeyyeneye heves idüb Bağdad'ıñ ṭaraf-ı şarḳi ve ġarbisinde müteᶜaddid mesâkin-i dilâra ve menâzil-i feraḥ-efzâ bina olunub ᶜamme-i müslimîn şükür-güẕâr-ı Rabbü'l-ᶜâlemîn olmuşlardır. Ḥażret-i Ḥaḳ ve Feyyaż-ı Muṭlaḳ dâimü'l-beḳa ve iḥsanın ᶜale'd-devam ibḳa buyura.

Faṣl

40.22.5.1.Sefer-i Eᶜṛab-ı Ḥuvize ve Eşḳiya-yı Ben-i Lam

Bu sefer-i nuṣret-eṣere baᶜiṣ bu oldı ki: Tarîḫ-i sinîn biñyüzotuz (1130/1717) ile meymenet-ḳarîn oldukda sabiḳan[1134] Ben-i Lam Şeyḫi ᶜAbdulᶜâli hemvare ṭarîḳ-i şeḳavete salik olmağla bundan aḳdem bir nevᶜle girift ve muḳayyeden Bağdad'a getürülüb giru olmuş iken şeḳavet ve ᶜinadın terk itmeyub Ḥuviza Eᶜrabı ile yek dıl ve yek cihet ve Cessan ḳurbünde Şeyḫ-i cedîd üzerine gelüb münkesiren Ḥuvize'ye firar itdüginden ġayri Başra'dan gelan tüccar gemilerinden birin ve baᶜżı Eᶜrab nehb ve ġaret ve giru Ḥuvize tarafına iltica itmeleriyle kûşimalleri virilmek elzem-i levâzımdan olmağla vezîr-i Âṣaf-âra müştera reᵓy delîr-i ġayret-azma tedârük-i ᶜasâkir-i manṣûre ve iḥżar-ı cebe-ḫâne-i kâfiye idüb ᶜazîmete ḳarar virmişken bi-emrillahi Teᶜâla mizaclarına bir miḳdar inḥiraf vaḳiᶜ olmağın fevt-i vaḳt olmamak mulâḥaẓasıyla Keṯḫuda-yı Muḫteremlerin serdar ve mütevekkilen-ᶜalellah irsal

[1133] İnsanlar biribirine eziyet etmezse kimsenin kimse ile işi olmaz.?

itmekle ṭayy-ı merâḥil ile Ḥuvize toprağına duḫûl ve Kerḫa nâm şaṭṭ-ı cari üzere nuzûllarında Ḥuvize Ḫan'ı ᶜAbdullah Ḫanmuḳaddema ẕikrolunduğu üzere Ben-i Lam Eᶜrab'ı ḫuṣûṣunda itdügi vaż'a nâdim olmağın taraf-ı Aṣafî'ye ḫidmet ve ᶜafv-ı ma-meḍa ümidinde olduğundan ġayri vârid olan seyl-i kûh ve ba-yı ᶜasâkir-i nuṣret-meâṣire sedd-i rah olmağa ḳudreti (200a) olmamağla birkaç gicelik ẕaḫîrelerin tedârük ve iẓhar-ı dosti ve muvâfaḳat göstermekle ᶜasâkir şaṭṭ-ı meẕkûrı cisr ile ᶜubûr ve Eᶜrab-ı meẕkûrı üç menzil mesafe miḳdarı taᶜḳib idüb Kâzrûn nâm nehr-i cârî üzere Eᶜrab-ı merḳûme ile muḳabil olduklarında birkaç saᶜat ateş-i ceng ve cidâl müşteᶜil olub Baġdad'ıñ baᶜżı ᶜaşayir ᶜaskeri hezîmet ile rû-gerdan olmuşlar iken Serdar-ı Ekrem ṣabit-ḳadem ve dilâverân-ı Rum-ı ġayret-rusûm ve şecaᶜat-i nuṣret-luzûm ġavṭa-ḫor-ı ḳalzem-i cidâl ve musâraᶜat-ı meydân-ı ḳitâl itdiklerinden Eᶜrab-ı ḫane ḫarab muḳavemete iḳtidar göstermeyub bar ve bar-ḫâne ve tavar-ı ferâvanelerin yerinde ibḳa ve firar ve firara ḳudreti olmayanları ḫalaṣ-ı can ümidiyle şaṭṭ-ı meẕkûrı ᶜubûre musaraᶜat itmeleriyle ekṣeri ġarîḳ ve kârban-ı âḫirete refîḳ olmuşlardır. Bu uṣlubda ᶜasker-i nuṣret-peyma ve serdar-ı şecaᶜat-azma şâd ve ḫarrem ve ġanâyim-i keṣîr ile lillahi'l-ḥamd manṣûren ᶜavdet itmeleriyle ṭaraf-ı Âṣafiden Serdar-ı Muḥterem ilbas-ı semmûr ile mümtaz ve cümle serkârde olanlar ḫulᶜ-ı faḫire ile serfiraz olmuşlardır.[1135]

Faṣl

Sal-i ferḫunde-fal biñyüzotuzbir (1131/1718) ile benâm oldukda Eᶜrab-ı Ben-i Lam mabeyninde baᶜżı iḫtilâl ẓuhûr itmekle vezîr-i kahraman-menḳibet muşârun-ileyh ḥażretleri bila-teᵓḫîr üzerlerine varub muḳaddema şeyḫleri olan Şeyḫ Faris ṭâife-i mezbûreniñ żabṭ ve niẓam ve intiẓamına ḳadir olmaduğı ᶜilleti ile meşîḫatden ᶜazl ve ṭâife-i mezbûreniñ ḫayır-ḫavahları delâleti ile Şeyḫ-zâdelerden ᶜAbdüsseyyid meşîḫata taḳdîm ve mabeynlerinde munafık (185b) ve serkeş olanları luzumı ḳadar teᵓdîb ve kûşimal virdikden soñra Darü's-selâm'a ᶜavdet eṣna-yı ṭarîḳde Kerkük Valisi Mekremetlu ᶜAbdurraḥman Paşa sefer-i meẕkûr de bile maᶜan olmağla paşa-yı mûma-ileyh ḥażretlerin ve ketḫuda-yı ᶜâli-miḳdarların bir miḳdar ᶜasker ile Cemâᶜat-ı Yelbas üzerine irsal ve anlara daḫi kûşimal virüb rabaḳa-i iṭaᶜate getürdiklerine muteᶜaḳiben vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri çünki hevbâr-ı ervâḥ-ı eimme ve evliyâdan umûrunda müstemid ve müstefiż idi. Ziyâret-i celîle İmam ᶜAliyyü'l-Murteża ve

---

[1134] B: sabiḳüẕ-ẕikr

[1135] B: Bundan sonrası esas nushada olmadığından karşılaştırma yapılamayıp bilgi olsun diye verilmiştir

İmam Ḥuseyinü'l-Mücteba Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhuma Ḥażretlerine varub ziyâret ile kâmyâb ve imdâd-ı imameyn-i celîleyn ile mucâb oldılar.

Faṣl

Vezîr-i Âṣaf-reʾy muşârun-ileyh ḥażretleri Baġdad-ı Darü's-selâm'a sâye-endâz-ı iclâl olduklarında ṭâife-i Eᶜrab taraf taraf belde-i meẕkûre ḥavalisinde istilâ-i ᶜaẓîm eyleyub ṣaḥra-yı ᶜişyan ve bevâdi-yi ṭuġyan meslûk ve ṭarîḳ-i ḥâdde rah-ı musteḳîm mesdûd ve ayende ve revende menhûb ve meslûb ve ḳura ve mezraᶜ nâ-mezrûᶜ ve enhar ḫarabe ve nâ-maᶜmûr olub eknâf ve cevânibde bundan aḳdem ẕikrolunduğı üzere derûn ve birûn herc ü merc olmağla Vezîr-i Rüstem-şiᶜar muşârun-ileyh ḥażretleri "seyyere bi'l-leyl ve rakkaḍa fi'ẕ-ẓulam ḥatta nale'l-meram"[1136] gice ve gündüz dimeyüb ve ḥar ve berd gözetmeyüb eşḳiya-yı mezbûruñ üzerine ca-be-ca ve taraf taraf ᶜala-vechi'l-münaviye sefer ve ateş-i muḫâlif ve nabire ᶜişyanları iṭfa ve iḫmad itmek vaḳiᶜ oldukça maḫdûm-ı ᶜâli-tebar ve selîl-i necâbet-düşar ve şecaᶜat-şiᶜar yaᶜni veled-i emced-i pâk-nihadleri Seᶜâdetlu Aḥmed Paşa Ḥażretleri ḥadâşet-i sin ile peder-i ᶜâli-güherleri ile maᶜan bulunub birinden teḫallüf ve taḳṣîr itmedüklerinden ġayri ol-Malik-i seyf ve ḳalem Ḥażretleriniñ ẕât-ı kerîminde "el-veledu ᶜala serabihi"[1137] maṣadaḳınca ḳuvvet-i şecaᶜat ve delîri mevdûᶜ ve tûr-ı şehâmet ve ferzenk-i meẕkûr ve cibillet-i pâkinde ḳuva-yı istiᶜdad ve ḳabiliyet-i rüşd ve reşad mecbûl olduğı manend-i pertev-i âfitâb-iştihar bulmağın Li müellifihi

Zaman çu dîd nihâdeş-berî ṣıfat-ı mümtaz

Ve in yekâdu beḫuvand ve tebarekâllahu guft[1138]

Binâen-ᶜala-haẕa bundan aḳdem biñyüzyigirmiyedi senesi tarîḫinde mufaṣṣalan şebt-eşer kılunduğı üzere Bebe Sancağı Beg'i Delu Beg dimekle zebân-zed olan Bekir Beg dest-i teṭâvul-i dıraz ve pây-ı ṭuġyanı ḥaddinden ziyâde ve mütecaviz uzadub kemâl-i (186a) ḳuvvet ve miknet ve olduğı etrâfda ḫalᶜ-ı ᶜiẕar-ı iṭaᶜat idüb şevket-i ᶜaẓîme taḥṣîl itmek ile vezîr-i muvaffaḳ muşârun-ileyh ḥażretleri mezbûr şaḳiniñ üzerine taḥrik-i müheymin-i rikâb-ı himmet idüb cezasın virdikleri mesmûᶜ-ı semᶜ-i Humâyûn-ı Pâdişâhiye ḳarîn olmağla bu ḫidmet-i celîle muḳabilinde ve riᶜâyet-i ḫaṭır-ı vezîr-i şevket-nişan muşârun-ileyh ḥażretleri babında bundan aḳdem biñyüzyigirmiyedi (1127/1715) senesi tarîḫinde vezîr-i muşârun-ileyh

[1136] Gece gündüz demeden yürüdü.Tâ meramına ulaştı.
[1137] Kişi babasının yolu üzerinedir.
[1138] İyi ahlaklı ve mümtaz sıfatlıyı gördüğü zaman "ve in yekâdu.." ayetini okuyup tebârekâllah dedi.

ḥażretleri sabıḳan ḳalemzed-i taḥrîr ve tafṣîl olduğı üzere ḳadem-i nihâde urbe-ḍalâlet ve rehgiray ve rîḥiyye ᶜarayet ṣaçlı (?) dimekle şöhret-yâb olan Ṭâife-i Yezîdî üzerine ġaza ḳaṣdı ve cihad fî sebîlillah niyyeti ile ᶜinantâb olub kerkünce(?) Mezbûrûni bend-i rabaḳa-i ḳahr ve muḳayyed-i selâsil-i üser itmekle manṣûren ve muẓafferen Darü'l-ḥukûmetlerine ᶜavdet esnasında nâgâh tarîḫ-i meẕkûrde taraf-ı ᶜAliyye-i Ḫusrevâniden bi'l-istiḥḳaḳ ibtida manṣıb-ı Şehr-i Zor ve Kerkük Eyâleti baḫl-i hüner-mendleri yaᶜni muşârun-ileyh oğulları ve ciger-kûşeleri Seᶜâdetlu Aḥmed Paşa Ḥażretleri eyâlet-i meẕkûrede birbuçuk sene miḳdarı fermân-revâ ve ᶜadâlet-ârâ oldılar. Lâkin ol-şiblü'l-esed ḥażretleri maşâallah bu ṣaġras ile mustaᶜid ve ḳabil ve ṣaḥib-i ᶜakıl ve deha ve süda ve reᵓy ve ẕekâ ve yekke-taz-ı meydân-ı cenâb-ı rû-şecaᶜat ve şehsuvâr-ayin-i şevket ve şehâmet olduğı ve tevâli ve tevâtür olmağla ḳuba-yı cah-ı eyâlet-i meẕkûre ḳamet-i bülend-mevzûnına ḳaṣîr geldügi ecilden biñyüzyigirmisekiz (1128/1716) senesi tarîḫinde mersûm olunduğı üzere paşa-yı ẕü'l-ḳadr muşârun-ileyh ḥażretleri Ḳarîḥa-i Humâyûn-ı Şehinşahîden Baṣratü'l-feyḥa manṣıbı ile serfiraz olub eyâlet-i meẕkûreye sâye-endâz-ı ḥukûmet ve beyne'l-eᶜyan mumtaz oldılar. Fîma-baᶜd heman aşiyân-ı seᶜâdet ḥażretleri istiᶜdad-ı ẕatından maᶜada istiḥḳaḳ-ı aṣlisi yaᶜni vezîr-zâde olduğı ecilden ayine-i ṣaf cihân-numâ-yı ṭabᶜ-ı Humâyûn-ı Şehinşahî'den iş-bu sene-i mubâreke yaᶜni biñyüzotuz (1130/1717) senesi ẓarfında muḳaddema Mîr-i mîran ᶜunvanıyla virilan iki ṭuġ-i şüreyya-perçeme bir ṭuġ-i pür-furûy daḫi ẓam olundı. Li müellifihi

Çu in şuᶜûd pey-â-pey-i felek-müretteb sâḥet
Mülk-i ᶜAcemde âfitâb-ı büheymin sûḫet[1139]

Ḥâlâ manṣıb-ı mezbûrde serîr-i vezâret-i muᶜaẓẓamaya ḳadem-nihâde olub kâmyâb (186b) ve kâmrân ve fermân-revâ ve ḥukûmet-ârâdırlar. Ḥaḳ Subḥanehu ve Teᶜâla Ḥażretleri Valid-i Ebü'l-ḫayrat Vezîr-i Âṣaf-naẓîr ve Ṣaḥibi's-seᶜâdet Vezîr-i Muşîr-tedbîr Ḥażretlerin maᶜan iḳbal-ı dâimi ve Tevfîḳ-i Ezelî ile muᶜammer eyleyub ḥavâdiṯ-i dehr ve âlâm-ı zamandan maḥfûẓ ve meṣûn ve ḥışn-ı ḥaṣîn-i lâ-yezâl ile meᵓmûn eyleyub hemîşe salimü'l-miẕac ve ḥusnü'l-imtizac ᶜaḳibet ve ṣıḥḥat-i beden ile ᶜinâyât-ı Ezeliye ve imdâd-ı ġaybiye la-raybe bihi muẓaffer ve mücella olalar. Bi-ḥurmet-i Seyyidi'l-Murselîn ve âlihi ve ṣaḥbihi ecmaîn.

[1139] Acem mülkünde Behmen ayı güneşi (?) gibi Tedricen çok yüksek mertebelere kadar yükseldi.

Faṣl

Çünki Cenâb-ı vâlâ-cah seᶜâdet-meâb ḥusn-ı niyyet ve taḥṣil-i vucûh-ı ḥusne-meâb ve istifaża-i mürabite bi'ṭ-tabᶜ mayil idi. "El-esmaü tenezzele mine's-sema"[1140] maġzasınca lisanü'l-ḥal hatif-i ġaybîden Ebü'l-ḫayrat ile be-nâm olub beyne'l-enâm iştihar ve beyne'l-Eᶜrab Eb-u Felîḥ künyesi ḥayil-i namdar olmuşdur. Nefs-i Baġdad ve Burc-i Evliya'da medfûn-ı ḫâk-ı ᶜıṭır-nâk-ı raḥmet olan Şeyḫü'l-ᶜarifîn ve Üsvetü's-salikîn Eş-şeyḫ Siracüddîn Ḳaddesallahu Sırrahu'l-ᶜAzîz Ḥażretleri Asitâne-i şerîfeleri ḫaraba-şekil ve kem ve ḫuddamdan ḫali ve muḳeddema olan mescidi münhedim olmağla vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri ol-baḳᶜa-i mubâreke heyyetde kalduğı revâ görmeyüb ḥusn-ı iᶜtiḳad ve seḫad-ı riya medarları cûş ve ḫurûşa gelüb Beyt

Yeḳirru lehu bi'l-cûdi Maᶜan ve Ḥatem

Ve yeġfiru lehu men la yebḫam[1141]

Bu sene-i mubârekede Asitane-i Şeyḫ-i muşârun ileyhi taᶜmir ve teşdîd ve Asitaneye bitişik ve munżam yek saḥa vesᶜu'l-baḥa müceddeden bir camiᶜ-i ḥusnü'l-manżar bina itmekle raġib ve ḥuṣûl-ı maḳṣûda ᶜazim ve cazim olub umûr-ı bunyan ve teşdîd ve istiḥkâm-ı ḳavâᶜid ve erkânına taraf-ı bahirü'ş-şerinden emânet-i kâr ve kâr-güẕâr-ı ber-bendelerin taᶜyîn buyurmağın ḳaviyyü'l-esas müşeyyedü'l-erkân musteḥkemü'l-etraf bir camiᶜ-i şerîfü'l-envâr ᶜibâdetgah-ı ṣuleḥa ve ebrâr bina idüb ṭaḳ ve revaḳı revḥ-ı efza ve ḳubab-ı ḳudsi aşiyân-ı ḫoş-numâsı çeşm-i naẓîrine nur-baḫşa ve cevânib-i saḥa-i behişt-baḥasında maṭbûᶜü'ṭ-ṭibaᶜ müteᶜaddid ḥucreler bina itdirmek ile ḳuṣûr-ı cinândan nişâne ve ġurûfat-ı derü'l-ḫuld-i neᶜimden numûne olub vezîr-i ᶜadâlet-pîşe ve merḥamet-endîşe ḥażretleriniñ tenbîh-i ekîd ve işaret-i vekîdleriyle camiᶜ-i şerîf-i meẕkûrede kâr-ı bünyana meşġûl olan üstadan (187a) ve fiᶜle ve sâir luzûmı olan ecîrleriñ ücretleri tevfîr üzere virülüb bir ferdin bir akçeyi ve keraste ve cuṣṣe ve sâir mühimmat-ı bünyanın ḳiymetinde berahidiñ bir paresi ḳaṭᶜ ve kesr olunmayub her birine maᶜhûd olan ücret ve eṣman temamen virilmekle duᶜa ve şükranları beytü'l-maᶜmûr icabete vaṣıl ve mütevaṣıl olmuşdur. Binâen-ᶜala-hâẕa camiᶜ-i meẕkûruñ ḫaṭib ve imam ve devr-ḫavânân-ı hoş-ḫavânân ve müeẕẕinan-ı Davûdî-elḥan ve ferraşan ve kennasan ve sâir luzûmı olan ḫademe ve mühimmat-ı camiᶜ-i îfa idecek meṣarifi muᶜayyen ve muvaẓẓaf buyurdular. Ḳalellahu Subḥanehu: "innema yaᶜmuru mesacidallahi men âmene

[1140] İsimler semadan inmiştir.

[1141] Onun cömertliğini Maᶜan ve Hatem ikram eder. Bilmeyenler ise ona mağfiret ? diler.

billahi ve'l-yevmi'lâḫiri ve eḳame'ṣ-ṣalâte ve ate'z-zekâte velem yeḫşa illalah feᶜasâ ulâike en-yekûnu mine'l-mühtedîn"[1142] ve daḫi bu mekân-ı meymenet-nişanıñ ḥavali ve etrafında olan ḫane ve maḥallat ve murabbaᶜaları ittifaḳen Dicle Şaṭṭından uzak ve beᶜîdü'l-mesafe vaḳiᶜ olduğı cihetden anda sakin olan ahali ḫane ve maḥallinden cemm-i ġafîr müslümanlar ehl ve ᶜiyali ile su ḫuṣûṣunda ziyâde ᶜusret ve ġayet ḳilletde olmağla iş-bu ᶜimaret-i celîleye muttaṣılan ve pâyidâr Dicle suyundan olmak üzere maḥall-i meẕkûreye gelince mustaḥkem devr ve revâz-ı divaz bina idüb üzerinde camiᶜ-i meẕkûre müctemiᶜ olan cemâᶜat-ı müslimîn ve ḍu-saz ve teşne-lebban ve ᶜaṭşan olan ahali-yi maḥallat ve murabbaᶜat-ı sîrat olmak ḳaṣdı ile manend-i zülâl âb-ı ḥayat ve meḥaki selsebil su akıdüb ve ḫayrat-ı cariye ibtikâr ve olcay-ı ḫayrat-numâda kevṯer-i ḫuldden numûne bir çeşme-i ᶜaẓîme icad ve bina itmekle oletrâfda tavaṭṭun eyleyen cemm-i ġafîr müslimîn tenkna-yı ᶜusurden feżâ-yı yusre çıkub ḳilleti âbdan ᶜaṭşan olanlar ruyan ve ḫaşk-i leb olanlar terleb oldılar. Pes bu mîraṯ ve ḫayratdan naşi heran ve her ḥînde ᶜale't-tevâli ve't-tenâvüb andan su alan ebkirân-ı ᶜibâdullahıñ şaᶜ-yı ḫayr duᶜa ve ahenk ḥamd ve ṯenaları ḥayyiz-i icâbet-i Rabbü'l-erbâb ve Müsebbibü'l-esbâb Ḥażretlerine resîde olmakdan ḫali degildir. Fi'l-ḥaḳîḳa kelâm-ı ṣadiḳü'l-merâm ve reyb ve riyadan ᶜarî ve merren faṣlü'l-ḫiṭab ṣıdḳ -irtisam budur ki vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri bir nevᶜ ḫayrât-ı câriye ve mirât-ı sâriye muvaffaḳ oldılar ki tuḥaf-ı rica-ı ḳabûl ve rıżası dest-i ḳudsiyân-ı mele-i eᶜla ve ṭabaḳçe-i ruᵓyetan ᶜalam-ı bâlâ ile merfûᶜ-ı ḥayyiz-i icabet (187b) ve maᶜrûż-ı pâye-i ᶜinâyet olduğında cay-ı merren ve imtira yokdur. "Teḳabbelellahu ḫayratehu ve ḍaᶜife ḥasenatehu ma teli'l-Ḳurᵓan min ayatihi"[1143]

Faṣl

Ve dahi ser-çeşme-i ehl-i baġy ve fesad ve meşîr-i ġubâr-ı ṭuġyân ve ᶜibâd olan Salman Ḫız ᶜAli sabıḳda ẕikrolunduğı üẕere muḳaddema vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri mezbûruñ üzerine varub anı inkisar-ı fevâḥiş ile şikest vezîr-i ḥavafil-i ḫuyûl cunûd-ı memdûd ile pâyimal itmekle şaḳiyy-i mezbûr tîġ-i ateşbar-ı Âṣafî ḫavfından ᶜAcem diyarına firar ve memleket-i ᶜAcem'de sebk-ser ve ḫafîf olan pîşuvayân-ı Eᶜcam'a fevr-i ṭam ve rûy-ı ḫand idüb anda baᶜżı manṣıb ile musteḫdam olmuş iken ḳurṭa ve tezvîr ẓuhûra çıkdıkdan ġayri mezbûr devr-i pelenk idüb derûnunda memkûz olan ḫavf ve ḫaşyetden ḳaża-yı ᶜâlem başına tenk ve tar olmağın yine bu sal-ı nuṣret-i falde kılıcın boynuna asub her-çe-bad abad

---

[1142] "Allah'ın mescidlerini sadece, Allah'a ve Âhiret gününe inanan , namaz kılan, zekât veren ve ancak Allah'tan korkan kimseler onarır. İşte onlar doğru yolda bulunanlardan olabilirler." Kurᵓan-ı Kerîm, Tevbe, 18.

[1143] Allah hayrını kabul etsin ve Kurᵓan ayetleri okundukça iyiliklerini çoğaltsın.

(...) direk Bağdad-ı Dârü's-selâm'a ʿala ġafletin min ehliha can atub tevbe ve istiġfar ile taḥrik-i ḥalḳa-i bab-ı ʿaf ve merḥamet-i birle kerden-i iṭaʿati rabaḳa-i inâbetde bend itmekle cenâb-ı vezâret-penâh merḥamet ḥażretleri daḫi defâtir-i günah ve cerâyimi üzere ḫaṭṭ-ı ʿafv çeküb ḥâlâ Dârü's-selâm-ı Behişt-âbâd'da mâide-i merḥametlerinden nevâle-ḫavar-ı lokma-i çîn-i raḥat ve iḳametdir. Ve yine bu sene ẓarfında sergerdân-ı badire-i ḍalâlet saḥra-yı beymâ-yı şeḳavet bundan aḳdem Ben-i Lam Şeyḫi olan ʿAbdulʿâli barikeran-ı şeḳavetden taʿyib ve şeḳaya düşıb zeval-ı rubḫ ve ʿinasına iṭaʿat-i Aṣafiden ġayri bir çare bulunmadığından naşi ya helâk ya necat diyerek vezîr-i muşârun-iley ḥażretleriniñ ẓıll-ı merḥamet vesa-i iḳaʿatına penâh getürmekle yüzi üzerine Bağdad'a gelüb ser-furu eyledi. Lâkin mezbûr ʿAbdulʿâli birkaç defʿa naḳd-i ʿahd eyledigi sebebiyle bu kerre de anı nice eyyâm ḳalʿa-bend itdügünden soñra ṣadad-ı bar(?) Eger tevbe-şikesti baza-yı natıḳisiyle derya-yı luṭf-ı merḥametleri temvîc eyleyub mezbûruñ ḳarındaşı ʿAbdulḳadir'e meşîḫat ile ʿaba ilbas itmekle kendu iṭlaḳ buyurdular. Binâen-ʿala-haẓa et-temhidat etrâf-ı Bağdad olan eşḳiya-yı ʿArab vezîr-i muşârun-ileyhiñ tîġ-i ateşbarları ḫavfından pay-ı şeḳaveti damlarından ve dest-i ḍalâleti yanlarında alât-ı ḥarb ve eslihaları ḫanelerinde şikest ve rah-ı şeḳavetde taḳlîd eyledikleri âhen-i tîġi bil ve sikye ve bindikleri atları öküz ve inege mübâdele idüb ḳura ve mezariʿde çift sürmege şurûʿ (188a) ve ekin ekmege meşġûl olmuşlardır. Ve ḫayal-ı baġy ve fesad ve fitne ve ʿinaddan bir mertebe ḫavab-ı giran ferağına müsteġriḳ olmuşlardır ki: "En-nevmu eḫu'l-mevt"[1144] nüktesiniñ maʿnası mezbûrlere bi'l-meʿaniye ṣûret-numâ olmuşdur.

Faṣl

Ve yine bu sal-ı behçet-malda Ḫuvize Ḫan'ı Es-Seyyid ʿAbdullah veli-niʿmeti olan taraf-ı şahîden rû-gerdan ve mabeynde baʿżı ḥavadiṯ ẓuhûrıyla tersane olub ehl ve ʿiyal ve evlâd ve eḥfâd ve altmışdan mütecaviz tevâbiʿ-i ḫuddem ve ḥışmı ile deḫâlet ṣûretinde vezîr-i Âsaf-menḳibet muşârun-ileyh ḥażretleriniñ zîr-i saye-i ḥimâyetinde iḥtima itmek ḳaṣdıyle Dârü's-selâm Bağdad'a geldi. Egerçi muḳaddema ḫan-ı muma-ileyhden baʿżı muḫâlif ve naşâyeste ḥareket ẓuhûr itmeden ḫali degil idi. Lâkin bâd-ı nesâyim secâya-yı ḥasene-i melikiyye ve şemâil-i mustehsene-i Âṣafleri revâne olub ol-cânibden ġamż-ı ʿayn-ı ʿitâb itmekle ancak kâbiren-ʿan-kâbir hâne ve ḫandan ve ḫâniyet ve dûde ve dûdemân-ı siyâdından olduğuna naẓar ve iltifat-ı birle ḫan-ı mezbûre destgîr olub riʿâyet ve şefḳat ve rûy-i iḥsana ve merḥamet gösterüb terḥîb ve kâmyâb nuzûl-ı iḳamet buyurdılar. Beyt

[1144] Uyku ölümün kardeşidir.

Destgîr ol-destgîriñ destgîri Ḥaḳ olur

Hem ᶜinan-ı tacdârî destine muṭlak olur

Ve daḫi bir nice sene olmuş idi ki vezîr-i muşârun-ileyhiñ himmet-i Âṣifane ve raġbet-i şefîḳaneleri zaman-ı seᶜâdetlerinde mütevâliyen ṭarîḳ-i Baġdad-ı Dârü's-selâm'dan ḥuccac-ı Beytullahi'l-Ḥaram ve züvvar-ı Seyyidi'l-enâm ᶜAleyhi Efḍalü'ṣ-Ṣalâti ve's-Velâm vech-i istiḳamet ve ḥâlât-ı emn ve eman ve terfîh-i bal ile gidüb ve gelmege binâen-ᶜala-hâẕa iş bu sal-ı ferraḫ-falde daḫi müsâᶜade-i sayiḳa ve raġbet-i meᵓlûfe-i Âṣifaneye istinâden ḥuccac-ı ẕevi'l-ibtihac-ı ḳaṣd-ı Beytullahi'l-Ḥaram ve niyyet-i ziyâret-i Seyyidi'l-enâm ᶜAleyhi Efḍalü's-Selâm ile Baġdad-ı Dârü's-selâm'da müctemiᶜ olub zümre-i mezbûrei geregi üzere techîz ve ᶜasker-i mevfûr ve kemâl-i istiḳamet ile rahi eylediklerinden ġayri livechillah Subḥanehu ve ibtiġâen li-merḍatihi iş-bu ṭarîḳ-i meymenet-refîḳden rah-ı nevred ḥacc-ı Beytullahi'l-Ḥaram olanlardan getüren iḳtidarı olmağın fuḳara-yabullah olanlardan susuzluk ġayesin defᶜ ve sirab-ı âb olmaları ḳaṣdiyle bu sal-ı ferraḫ-falde ve baᶜde (188b) sinîn-i atîde vezâret-i cenâb-ı penâni Dârü's-selâm-ı Baġdad'a vali ve fermân-ran oldukça ila-maşâallahu Teᶜâla her sene yigirmi ᶜaded tevvanen âb-keşan seḳḳadûleri vaḳf ve Seḳabaşı taᶜyîn buyurdılar ki aşinâ-i ṭarîḳde susuzluklarıñ defᶜ ve tesbîl-i âb ile seyr ve reyyân eyleyeler. Şükren lillah seᶜyehu ve ḍaᶜefe ecrehu fe innellahe la yuḍîᶜu ecre'l-muḥsinîn.[1145]

Faṣl

Ve daḫi bu sene Ramażan'ınıñ miẓan-ı leyâlü'l-ḳadr olan ᶜaşr-ı evâḫirde leyle-i sadis ve ᶜişrînde Banû-yı Ḥarem-i Saray-ı Ḥażret-i muşârun-ileyh yaᶜni ḥalîle-i zevce-i pâk-ı raḍîleri Ḳosṭanṭiniyyetü'l-mevlid kerîme-i celîle-i Vezîr Ḥacib Muṣṭafa Paşa Meryem-ᶜiffet sade-sîret Rabiᶜa-menḳibet ᶜAişe-ḫatem ve kânet raḥûmen li'l-mesâkîn ḳaniten-leha ẕikr-i ḥusna fi'l-ḫalâyıḳ teẕekkür-i daᶜi Ḥaḳḳa'l-yeḳîne icâbet eyleyub rûḥ-ı pür-futûḥı nişîmin baġ-ı Dârü'n-Neᶜîme pervâz ve Ḥûrü'l-ᶜîn-i ġurûfat-ı Cenâne hem-saz eyleyub Baġdad'ıñ cânib-i ġarbîsinde mecmaᶜ-ı ecnâd ve ervâḥ-ı evliyâullah olan mekân-ı behişt-nişânda Ḥażret-i Şeyḫ-i Maᶜrûf-ı Kerḫî'niñ taraf-ı ḳabilinden ḳurb-ı kerâmet o bende-i ᶜaḳîle-i Harun Er-Reşîd olan Ẕatü'l-ḫayratü'l-meşhûre ve'l-âṣârü'l-maḥmûde Zübeyde Ḫatun medfûn olduğı Ḳubbe-i sitûvar ve mîl-i ᶜâli-menarde müttevâ-yı ḫak-ı ᶜıṭır-nâk-ı raḥmet kılınub mulaḳḳan-ı lisanü'l-ġaybü'l-edebîden Zübeyde-i ṣaniye ile benâm oldılar. Seḳallahu meṣvâhâ ve ᶜıṭra turabiha bi-

[1145] Allah saᶜyini meşkûr ve ecrini katkat versin. Şübhesiz Allah muhsinlerin ecrini zayi etmez.

şûbin bi-ġuṣni'l-feradis ..."[1146] la cereme dergâh-ı peçûn ve pey-endâz ḫaṭa-baḫş ve ᶜaṭa-nevvaren ᶜazze ve celle Ḥażretlerine refᶜ-i dest-i niyaz ve tevcîh-i rûy-i imtiyaz olunur ki bu ḳudûm-ı raḥmet-luzûm-ı menâr-pâre ḫaṭîret-i ḳudsiyân ve meşîran-ı ruḥaniyân-ı "la teḫafû vela teḥzenû ve ebşirû bi'l-Cennetilleti kuntüm tûᶜadûn"[1147] nidasıyla refᶜ-i ṣavt iᶜlam "velekum fîha ma teştehîhi enfusukum velekum fîha ma teddeᶜûn"[1148] beşâretiyle beşt-ı bisaṭ-ı peyam eyleyub rûḥ-ı pür-futûḥleri munişşa-i "selâmun ᶜaleykum ṭibtüm fedḫulûha ḫalidîn"[1149] de nişâbende ḳılınmış ola. Âmîn.

SELÂṬÎN-İ ᶜÂL-İ ᶜOṢMAN'IÑ TARÎḪ-İ CULÛSİ VE MÜDDET-İ SALṬANATLARI FERDAN-FERDA BİRER BEYT-İ MANẒÛMEYLE TERTÎB OLUNMUŞDUR.

ᶜÂl-i ᶜOṣman'ıñ şehîrlerinden ibtida taḫtına geçen
Oldı ᶜOṣman İbn-i Ertuğrul şeh-i şimşîr-i zen
Altıyüztoksantokuzda ol-şeh-i vâlâ-maḳam
Oldı sulṭan-ı salṭanatdan bistuşeş sal tamam
Du yemîn şah-ı serîr-i edâ-yı fer mecd ve cah
Oldı Orḫan İbn-i ᶜOṣman zîb-i avernik-i kelâh
Heftṣadubistuşeşde eyledi taḫtına culûs
Penç ve si sal oldı sulṭan-ı cihân çaldırdı kös
Baᶜde iẕin oldı yerinde şah-ı ṣaḥib-i ᶜadl ve dad
Ġazi Hunkâr in Orhan Ḥażret-i Sulṭan Murad
Hetṣaduşiştuyekde oldı sulṭan-ı cihân
Siyuyek sal oldı taḫt-ı salṭanatda kâmran
Baᶜde iẕin hem oldı şah-ı kişver-ârâ-yı himem
Yırdırım Ḫan Bayezid İbn-i Murad-ı Cem-ḥışm
Yediyüztoksanikide eyledi taḫtına ḳudûm
Salṭanatda sızde sal itdi icra-yı rusûm

[1146] Allah cc yerini yeşertsin ve toprağını Cennet çiçekleriyle kokulandırsın
[1147] "... Korkmayınız, üzülmeyiniz, size söz verilen cennetle sevinin." Kurᵓan-ı Kerîm, Fussilet, 30.
[1148] "... Burada canlarınızın çektiği ve umduğunuz şeyler vardır." Kurᵓan-ı Kerîm, Fussilet, 31.

Oldı bundan soñra darevnaḳ-feza-yı salṭanat
Sekizyüzonaltıda oldı şeh-i mesned-nişîn
Bayezid oğlı Muḥammed Ḫan-ı vâlâ-menzilet
Heşt sal oldı tamam Daver-i rûy-i zemîn
Baʿde iẕin iḳlim-i ʿadl ve dadde oldı zîb-vaḳar
Ḥażret-i Sulṭan Murad İbn-i Muḥammed na-mûr
Sekizyüzigirmibeşde itdi taḫtına irtiḳa
Siyuyek sal oldı şahinşah-ı Cemşîd-i iʿtila
İsre-ẕa Sulṭan Muḥammed Fatiḥ İbn-i Ḫan Murad
Oldı zuyûr-baḫş-ı avernik-i ʿala ve ʿadl-ı dad
Heştṣadupencevupencde eyledi taḫtına ṣuʿûd
Otuziki yıl olub şehinşah-ı kişver-i fuzûd(?)
Baʿde iẕin oldı cihân-yâb muẓaffar Bayezid
Bin Muḥammed Ḫan-ı Fatiḥ ṣaḥib-i ḫaṭṭ-ı saʿîd
Hefṣaduheştatuşeşde oldı çün mesned-nişîn
Oldı otuziki yıl şahinşah-ı ʿulya-güzîn
Zâde-i ʿan Bayezid Sulṭan Selim-i namdar
Geçti taḫtına validinden sonra oldı şehriyar
Oldı Şeh tokuzyüzontokuzda ol-ʿâli-cenâb
Heşt sal oldı serîr-i salṭanatda kâmyâb
Pes ez-in Sulṭan Süleyman Ḫan İbn-i Sulṭan Selim
Oldı taḫt-ı salṭanatda ṣaḥib-i ʿadl-ı ʿamîm
Nehṣadubistuşeşde oldı Sulṭan-ı Cihân
Kırksekiz yıl salṭanat sürdı o şah-ı kâmran
Derʿaḳab oldı Selim İbn-i Süleyman tacdar
Salṭanat taḫtına oldı baʿiṯ-i ʿiz veftiḫar
Nehṣaduheftaduçar oldı culûs-ı salṭanat
Heşt sal oldı şehinşah-ı ʿadâlet-menḳibet
Baʿde izinSulṭan Murad-ı Saliṯ İbn-i Ḫan Selim
Mesned-i şahîde oldı fer ve şevketle muḳîm

[1149] "... Selâm size, hoş geldiniz! Temeli olarak buraya girin derler." Kur'an-ı Kerîm, Zümer, 73..

Nehṣaduheştat vurûtimde o şah-ı kâmran
Geçti taḫta bistuyek sal oldı Sulṭan-ı Cihân
İṣre-ẕa Sulṭan Muḥammed-i Ṣaliṣ İbn-i Ḫan Murad
Oldı şah-ı kişver-ârâyı ᶜadâlet iᶜtiyâd
Oldı biñüçde şukûh-efzâ-yı avernik-i şehi
Salṭanat eyyâmı oldı tokuz iylda müntehi
Baᶜdeizin ba-ṣad hezaran saᶜd ve mecd ve ferrucah
Oldı Aḥmed Ḫan İbn-i Sulṭan Muḥammed Pâdişâh
Biñonikide ḳadem basdı serîr-i devlete
Çarde Sal oldı zîb-efza-şukûh-ı şevkete
Pîrû oldı buña eḫḫ-i emcedi Ḫan Muṣṭafa
Bin Muḥammed Ḫan-ı Ṣaliṣ şîr-i meydân-ı veġa
Biñigirmisekizde hicretiñ ol-şehriyar
Geçti taḫta oldı üç ay mesnedinde ber-ḳarar
Baᶜdeizin ᶜOṣman İbn-i Ḫan Aḥmed-i ᶜâli-cenâb
Oldı Sulṭan-ı Cihân Ḫaḳan-ı nuṣifet-intisâb
Biñigirmisekizinde hicretiñ basdı ḳadem
Salṭanat taḫtına üç yıl oldı şah-ı muḫteşem
Ṣaniyen oldı culûsiyle müşerref tac ve taḫt
Biñ Muḥammed Ḫan-Ṣaliṣ Muṣṭafa-yı nîk-baḫt
Defᶜa-i ṣani biñotuzbirde oldı Pâdişâh
Salṭanat sürdi Şehinşah oldı yek sal ve seh mah
Yeḫillü (?) Ḫan Aḥmed Murad-ı Rabiᶜ oldı baᶜdeizin
Zuyûr-ı Avernik-i şehidaver-i rûy-i zemîn
Geçti taḫtına biñotuzikide ol-saçkıran
Zîb-i avernik-i şehi onyedi yıl oldı heman
Oldı İbrahîm İbn-i Ḫan Aḥmed şevket-şiᶜar
Daverınden (?) soñra Sulṭan-ı Sikender-iḳtidar
Biñkırktokuzda oldı revnaḳ-efzâ-yı serîr
Heşt sal ve heşt mah oldı ol-şeh-i şevket-semîr
İbn-i İbrahîm Muḥammed-i Rabiᶜ ol-kişver-küşâ

Validinden soñra oldı şeh-i nuṣifet-entüma
Biñellisekizde nâgâh ol-ḫidiv-i Kâmkâr
Taḫta geçti oldı kırk yıl tamamen Şehriyar
Baᶜdeizin Ṣani Süleyman İbn-i İbrahîm Ḫan
Oldı taḫt-ı salṭanatda gün gibi lemᶜa-feşan
Biñtoksantokuzunda hicretiñ yamaḥd ve fer (?)
Geçti taḫta itdi üç yıl tokuz ay taḫtî maḳar
Yeḫillü (?) İbrahîm Aḥmed Ḫan-ı Ṣani Pâdişâh
Daverinden (?) Soñra oldı Şehriyar-ı dîn-penâh
Oldı biñyüzikide Fermân-Ferma-yı Cihân
Salṭanatda müddeti üç yıl beş ay oldı heman
Bin Muḥammed Ḫan-ı Rabiᶜ Muṣṭafa Ḫan iṣre- ẕa
Oldı zîb-efser ve avernik-i şahiy ve ᶜala
Biñyüzaltıda zuyûr-ı avernik ve tac
Tokuz iyl oldı Şehinşah-ı ᶜadâlet-intihac
Bin Muḥammed-i Rabiᶜ Aḥmed Ḫan-ı Ṣaliṣ Cem-ḥışm
Baᶜdeizin basdı serîr-i tacdariye ḳadem
Biñyüzonbeşde virdi tac ve taḫta zîb ve fer
Bistuheft sal oldı Ḫaḳan-ı ᶜAẓîm-i baḥr ve ber
Oldı Maḥmud İbn-i Ṣani Muṣṭafa-yı Cem-vaḳar
ᶜAmmusundan soñra Şahinşah-ı Cemşîd-iḳtidar
Biñyükırküçde oldı mesned-ârâ Pâdişâh
Bistupenç sal oldı Sulṭan-ı Sikender mecd ve cah
Oldı ᶜOṣman Ḫan-ı Ṣaliṣ İbn-i Ṣani Muṣṭafa
Baᶜdeizin Sulṭan-ı ᶜÂli-şan necidet-âzma
Biñyüzaltmışsekizde ol-şeh-i vâlâ teyyar
Geçti taḫta salṭanat sürdi onaltı yıl tamam
Yeḫillu Aḥmed ᶜan-ı Ṣaliṣ Ḥażret-i ᶜAbdulḥamîd
Baᶜdeizin Sulṭan-ı ᶜÂlem oldı ba-ḫaṭṭ-ı saᶜîd
Biñyüzseksanyedide o şeh-i kitî-sitan
Geçti taḫta şanzde sal oldı Ḫaḳan-ı Cihân

Baʿdeizin Ṣaliṣ Selim Ḫan İbn-i Ṣaliṣ Muṣṭafa
Salṭanat taḫtına oldı ẕâtî-arayiş-feza
Biñikiyüzüçde zîb-efzâ-yı taḫt-ı salṭanat
Oldı ontokuz yıl oldı şah-ı vâlâ-menzilet
Zâde-i ʿAbdulḥamîd Ḫan Muṣṭafa-yı Çarmîn
Derʿaḳab oldı seʿâdetle Şeh-i mesned-nişîn
Biñikiyüzyigirmiikide oldı tacdâr
Penç ve şeş mah oldı taḫt-ı salṭanatda payidâr
Baʿdeizin Sulṭan Maḥmud oldı şah-ı muḥteşem
Yeḫillü Ḫan ʿAbdulḥamîd Sulṭan Maḥmûdü'ş-şîm
Biñikiyüzyigirmiüçde o maḥmûdü'l-ḫiṣal
Ṭaḳ-ı ḳuds-i Ḫusrevâne itdi teşrîf-i celâl
Ḫandan salṭanat ẕatında ola ber-ḳarar
Ola sulṭan ibn-i sulṭan nesli ta ruz-i şümâr
Ola dâim mafḫar-i deyhem ve gah salṭanat
Şevketine irmeye ḥadd ve tenah ve manḳiṣat(?)
Eyleye Ḫurşid-i ẕat-ı ekremiñ Barî Teʿâla
Evc-i burc-i salṭanatda bî-ufûl ve bî-zevâl
Ẓıll-ı memdûd-i Şehinşane ki nezdiñ vurûd
Saye-güster ola kırk ʿâleme tâ nefḫ-i ṣûr
Raḥmetiyle rûḥ-ı eslafın Ḫuda şâd eyleye
Her ḫaṭadan Pâdişâhı ʿaf ve âzâd eyleye
Naẓm-ı tertîb-i selâṭîne ʿinâyet-ihtimâm
Eyledik buldı bu naẓmıñ toğrısı ḥusn-ü niẓâm
Yadigarın kaldı ʿâlemde bu naẓm-ı dıl-nişîn
Yaver-i yarıñ ola Tevfîḳ-i Rabbü'l-ʿâlemîn

Sene 1223 (1808)

SONUÇ

Nazmî-Zâde Murteza'nın tez konusu olarak seçtiğimiz ve Emevîlerin yıkılışı, Abbâsî Devletinin kuruluşu ve yıkılıncaya kadar Abbâsî halîfelerinin faaliyetleri, Abbâsîlerden sonra Bağdad'a hâkim olan devletler, Bağdad'ın Osmanlı Devletinin hâkimiyetine girmesi ve Osmanlı Devleti'nin tayin ettiği Bağdad Valileri ve bunların faaliyetleri konusunda çok önemli bir eseri olan "Gülşen-i Hulefâ'sının Tenkitli Transkripsiyonu" isimli çalışmada üzerinde durulan ve ulaşılan neticeler şu şekilde sıralanabilir:

1-Giriş bölümünde Osmanlılar döneminde Bağdad târihi ile ilgili yazılan müstakil eserler ve Gülşen-i Hulefâ'nın bu eserler arasındaki yeri ile ilgili bilgi verilip, bir çok kütüphanedeki nüshaları tanıtıldı.

2- Müellif'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildi.

3- Arapça, Farsça ve Türkçe'nin inceliklerine vakıf olan müellif'in makamın gereğine göre hadiseleri çok güzel tasvir ettiğini ve yeri geldiği zaman ata sözlerinden, güzel sözlerden ve hadîs-i şerîf ve ayet-i kerîmelerden istifade ettiği belirtildi.

4- Müellif kendi döneminde nadir görülen bir metod olduğu halde istifade ettiği kaynakları ve müellifleri açık bir şekilde belirtir. Bazan da faydalandığı kaynakları belirtmeden kıssa şeklinde veya sikattan rivâyettir ki şeklinde ibarelerle nakletmekte ve mes>uliyeti rivâyet edene yüklemektedir. Bu çalışmamızda müellifin istifade edip açık bir şekilde zikrettiği eserler ve müellifler hakkında kısaca bilgi verildi.

5- Emevîlerin yıkılıp Abbâsîlerin kuruluşundan memnun olduğunu ve bunun Allah'ın bir lutfu olduğunu belirtir.

6- Müellif Ehl-i Sünnet inancına bağlı olduğundan Abbâsî halîfelerini değerlendirirken çoğu zaman halka olan muamelelerinin yanında onların Ehl-i Sünnet alimlerine ve Al-i Beyt'e karşı olan muamelelerini esas almıştır.

7- Abbâsî halîfelerinin çoğunun yine kendi teşvik ve destekleriyle yapılan tercüme faaliyetlerinin tesirinde kalarak Ehl-i Sünnet dışı fikirlere ve inançlara meylettiklerini bu fikirleri kabul etmeyen bir çok İslâm alimine ve ve kendilerine rakip gördükleri Al-i Beyt'in ileri gelenlerine eziyet ve işkence yaptıklarını nazara verir.

8-Müellif Türklerin Abbâsîlerin ilk dönemlerinden beri islâmiyetin bayraktarı olarak Abbâsî halîfelerinin maiyetinde içte ve dışta bir çok hizmet ettiklerini ancak Halîfe

Mu'tasımdan sonra zaman zaman fırsat buldukları zaman bir çok karışıklık çıkardıklarını bazı halîfeleri öldürüp yerine kendi istediklerini halîfe seçtirdiklerini hatta zamanla bazı müstakil devletler kurduklarını belirtir.

9- Müellif Selçuklu Sultanlarını İslâm'ın hem mudafii hem de uygulayıcısı olarak görmüş ve bu konudaki faaliyetlerini övmüştür.

10- Cengiz ve Hulâgu'nun liderliğinde Moğolların İslâm'ın gelişmesine büyük zarar verdiklerini müslümanlara büyük zulüm yapıp katliama giriştiklerini ancak İslâm dünyasının bir çıbanı olan Batınîlerin girilemez kalesi olarak kabul edilen Alamut Kalesini yerle bir edip bu konuda büyük bir hayır işlediklerini nazara verir.

11- Müellif Al-i Beyt'e muhabbet üzere olmasına rağmen Al-i Beyt muhabbetinde ifrata varan Şi'î'lerin ve onları temsilen kurulan devletlerin İslâm'a ve müslümanlara telâfisi güç maddî ve manevî zararlar verdiklerini örnekler vererek açıklamaktadır.

12- Müellif Osmanlı Sultanlarını dâima iyi ve iyileri himaye, kötü ve kötlükleri izale edip İslâm'ın bayraktarlığını yaptıklarını nazara verip onları değerlendirirken bu görevleri yerine getirme derecelerini ölçü olarak kabul eder.

13- Devlet-i Ebed-müddet'in halk içindeki gözü ve kulağı hükmünde olup halka karşı devleti demsil eden valileri değerlendirirken valilerin Allah'a, devlete ve halka karşı olan görevlerini yerine getirme derecelerini esas almıştır.

14-Müellif târihî olayları izah ederken bu olayların dinî ve felsefî yorumunu yapmış ve bu olaylardan ibret alınması gerektiğini ifâde etmiştir. Ona göre bu dünyada gerek ferdin ve gerekse cemniyetin başına gelen bela ve musibetlerin Allah tarafından takdir edilip fert ve cemiyet için bir imtihan vesilesi olduğunu ve çoğu zaman ferdin ve cemiyetin hatalarına terettüp ederek meydana geldiğini nazara verir.

15-Müellif, bu dünyada asıl olan Allah'ın iradesi olduğunu, Allah'ın bir şeyin meydana gelmesini isteği zaman o şeyin meydana gelmesi için şart olan sebepleri de anında yarattığını ve hiç kimsenin buna engel olamıyacağını; bir şeyin meydana gelmemesini irade etmişse bütün sebepler ve şartlar hazır olsa bile bunun meydana gelmeyeceğini târihten örnekler vererek açıklamıştır

16-Müellif, nasılki bir çocuğun eli yetişmediği gücünün yetmediği şeylere ya ağlamasıyla veya istemesiyle ulaştığı gibi bu dünyada gayet aciz, fakir ve zaif olarak yaratılan insanında

ulaşmak istediği şeyleri kudreti nihâyetsiz olan Allah'tan istemesiyle ulaşabileceğini ifade eder.

17- Müellif dünyanın geçici olup ömrün kısa olduğunu, bu dünyaya her gelenin gideceğini gidenin gelmeyeceğini bunun için ahiret hayatının esas kabul edilip dünyada insanların menfaatına olan işlerin yapılıp dünya için ahiretin feda edilmemesi gerektiğini ve bu dünyanın bir misafirhane olarak kabul edilip misafirhane sahibinin emir ve yasaklarına göre hareket edildiği taktirde dünyada ve ahirette rahat edileceğini bir çok örnekler vererek anlatmaktadır.

18- II. Bölümde Bağdad'ın kuruluşu, Bağdad isminin menşei, Bağdad'ın Abbâsî halîfeleri ve daha sonra buraya hâkim olan devletler için önemini, Bağdad'ın Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesi ve Osmanlı Devleti'nin burayı yönetmek için tayin ettiği valiler ve bunların faaliyetlerinden bahsedilmiştir..

20- IV. Bölümde bu çalışma esnasında takip edilen metod hakkında bilgi verilip esas metnin trankripsiyonu verildi.

Bu kadar uzun dönemi ve olaylarını ihtiva eden bu eserin transkribe edilip değerlendirilmesi çalışmasında mutlaka bir çok eksiklik ve farkına varılmadan yapılan yanlışlıklar olmuştur. Bu eksikliklerin ve yanlışlıkların musamaha ile karşılanması ve bu eksikliklerin tamamlanıp yanlışlıkların düzeltilmesi için yapıcı tenkitlerin yapılmasını okuyuculardan temenni eder saygılar sunarım.

BİBLİYOGRAFYA

- 1329 TARÎHLİ BAĞDAD VİLÂYETİ SALNAMESİ, T.T.K. Kütüphanesi No: A.I/6030.
- ABDULAZİZ ED-DURİ, "Bağdad", DİA., c. IV, İstanbul 1991, s. 425-432.
- ABDULAZİZ MENZERÎ, Et-Terğib ve't-Terhib, c.IV, Beyrut 1968, s.425-432.
- ABDÜSSELÂM RAUF, Et-Tarîh ve'l-Muverrihûne'l-Irakiyyûn Fi-ʿAsri'l-Osmanî, Bağdad 1983.
- AKÜN, Ömer Faruk. "Sarı Abdullah", İA., c.X, İstanbul !980, s.216-220.
- AVCI, Necati. "Nazmî-Zâde Murteza Efendi ve Gülşen-i Hulefâ'sı," Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fak. Der. Sayı 9, Kayseri, 1992, s.245-250.
- AYKUT, Nezihi. "Dilaver Paşa", DİA., c.IX,İstanbul 1994, s. 297.
- ----------, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzilnâmesi", Tarih Dergisi, Sayı 34, İstanbul 1984, s. 189-194;
- BAĞDADLI İSMAİL PAŞA, Keşfü'z-Zunûn'un Zeyli, c.II, İstanbul 1972.
- BARON JOSEPH VON HAMMER PURGSTALL, Devlet-i Osmaniye Târihi, c.V, (Tercüme Mehmet Ata), İstanbul 1332.
- BAYSUN, Cavit. "Derviş Mehmed Paşa" c.İA., III, İstanbul 1977, s. 547-548;
- ----------, "Evliya Çelebi", DİA., c.IV, İstanbul 1977, s. 400-412;
- ----------, "Bağdad" İA, İstanbul 1979, II, s.203-211.
- BROCKELMAN, C. "İbnü'l-Cevzi", İA., c.Vıı, İstanbul 1968, s. 848-850.
- BURSALI MEHMED TAHİR EFENDİ, Osmanlı Müellifleri, 1299-1915, Hzl. İsmail ÖZEN, c. III, İstanbul, 1975.
- DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLÂM TARİHİ, c.X, İstanbul 1992.
- EB-İ CAFER MUHAMMED BİN CERİR ET-TABERİ, Tarih-i Rusul ve'l-müluk, c.X, Tahran.
- EL-BELAZURİ, Futuhü'l-Büldan, çvr. Mustafa FAYDA, Ankara 1987.
- EMECEN, Feridun. "Hasan Paşa Eyüplü", DİA., c.XVI, İstanbul 1997, s. 336,337.
- EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatnâme, c. I, İstanbul 1314.
- FRANZ BABİNGER, Osmanlı Târih Yazarları ve Eserleri çvr: Coşkun ÜÇOK, Ankara 1982.

- GÖKBİLGİN, Tayyib. Kanûnî Sultan Süleyman, İstanbul 1992.
- ----------, "Dilaver Paşa" İA, c.III, İstanbul 1994, s. 587,588.
- GÜNALTAY, Şemşeddin. İslâm Târihinin Kaynakları -Târih ve Müverrihler-, İstanbul 1991.
- HALACOĞLU, Yusuf. "Bağdad ", D İA., c.IV, İstanbul, 1979
- İBRAHİM PEÇEVÎ , Târih-i Peçevî, c.I, İstanbul 1283.
- İLGÜREL, Mücteba. "Evliya Çelebi", DİA., c.XI, İstanbul 1995, s. 529-533.
- İLGÜREL, Sevim."Hibrî Abdurrahman Efendi", DİA., c.XVII, İstanbul 1998, s. 426-428.
- İNBAŞI, Mehmet. " Dördüncü Murad'ın Bağdad Seferi Masraf Defteri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Estitüsü Dergisi, Sayı 12, Erzurum 1999, s. 280-286.
- İPŞİRLİ, Mehmet. "Derviş Mehmed Paşa", DİA., c.X, İstanbul1994, s. 193,194.
- İSMAİL BİN MUHAMMED EL-ACLUNÎ, Keşfü'l-Hafa ve Müzeylü'l-İlbas 1-2, Beyrut 1351.
- KAFESOĞLU, İbrahim . "Nizâmül'l-mülk", İ.A., c.IX, İstanbul1964, s. 329-334.
- ----------, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1992.
- KANDEMİR, M. Yaşar. "Hatip El-Bağdadî", D.İ.A, c.XVI,İstanbul 1997, s.452-460.
- KARATAY, Fehmi Ethem. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, c.I, İstanbl 1961.
- KÂTİB ÇELEBİ, Keşfü'z-Zunûn, c. II, İstanbul 1972.
- ----------, Keşfü'z-Zunûn, c.I, İstanbul 1971.
- ----------, Fezleke, c.II, İstanbul 1287.
- KÖPRÜLÜ, Orhan Fuat."Hafız Ahmed Paşa", İA., c.V, İstanbul 1977, s. 72-74
- KUR'AN-I KERİM VE TÜRKÇE ANLAMI, Ankara 1985.
- MATRAKÇI NASUH, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn, Yayına Hzl. H.Gazi YURTAYDIN, Ankara 1976.
- MERÇİL, Erdoğan ."Vassaf" , İA., c.XIII, İstanbul 1979, s.232-234.
- ----------, "Büveyhiler" DİA, c.VI, İstanbul 1992, s. 496-500;
- ----------, Müslüman Türk Devletleri Târihi, İstanbul 1985.

- MOH. BEN CHENEB, "Zehebi", İ.A., c.XIII, İstanbul 1979, s. 493-495.
- MUSTAFA NÂİMA EFENDİ, Târih-i Naima, c.I, İstanbul 1259.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, Netâicü'l-Vukûat, c.I-II, İstanbul 1327.
- NADER, Nejad. XVI. Asırda İran Kaynaklarına Göre Osmanlı Safevi İlişkileri 1502-1590-1620, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1986.
- MUHAMMED FUAD ABDULBAKİ, El-Muʿcemü'l-Müfehres Li-Elfazi'l-Kurʾani'l-Kerîm, İstanbul 1972.
- NAZMÎ-ZÂDE MURTEZA, Gülşen-i Hulefâ, matbu nüsha, T.T.K. Kütüphanesi B: 4091.
- ----------, Gülşen-i Hulefâ, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kolleksiyonu Nu: 595 İstanbul.
- ÖZCAN, Abdulkadir. "Daltaban Mustafa Paşa" DİA., c.VIII, İstanbul 1993, s. 433,434.
- ÖZERGİN, M. Kemal. "Solakzâde", İ.A., c.X, İstanbul 1980, s. 748-750.
- SAATÇI, Subhi. Târih-i Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul 1996.
- SADIK İBRAHİM, XVI. Yüzyılda Bağdad Eyâletinin İdari Demografik, Kültürel ve Ekonomik Durumu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1983.
- SAHİLLİOĞLU, Halil. "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi (Bağdat Seferi Harp Jurnali)", Belgeler, VIII, 17, 1988, s. 43-41.
- SARIKAYA, M. Saffet. "Dini ve Siyasi Bakımından Osmanlı-İran Münasebetleri" Türk Kültürü, XXXI, Sayı 363, (1993), s. 22-38.
- SOLAKZÂDE MEHMED HEMDEMÎ, Târih-i Solakzâde, İstanbul 1298.
- SPULER, Bertold. İran Moğolları, Siyaset, İdare, ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350, çvr. Cemal KÖPRÜLÜ, Ankara 1987.
- STANFORD SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, (tercüme Mehmet Harman)
- SÜMER, Faruk. "Akkoyunlular" DİA., İstanbul 1989, c.II, s. 270-274.
- ----------, Karakoyunlular, Ankara 1967.
- ----------, Safevî Devleti'nin Kuruluşu Ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Basımevi, Ankara 1992.

- ŞAHİN, İlhan, "1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri", Tarih Dergisi, Sayı 33, İstanbul 1982, s. 230-234.
- ŞEŞEN, Ramazan. Müslümanlarda Târih Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul 1998.
- TOGAN, Z. Velidi. Târihte Usul, İstanbul 1981.
- ----------, "Kazvinî", İA., c.V, İstanbul 1977, s.186-188.
- TURAN, Osman. Selçuklular Târihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Ankara 1965.
- UNAT, Faik Reşit. Hicrî Târihleri Milâdî Târihe Çevirme Klavuzu, Ankara 1984.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. Osmanlı Târihi, c.II, Ankara 1988.
- ----------, Osmanlı Târihi, c.III, I. Kısım. Ankara 1973.
- ----------, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara1988.
- VELİYYÜDDİN TEBRİZÎ, Mişkâlül-Meşabih, c.III, Beyrut 1961.
- YAZICI, Tahsin. "Safeviler", İA, İstanbul 1966, c.X, s. 53-59.
- YİNANÇ, Mükremin Halil. "Akkoyunlular", İA, İstanbul 1978, c. I, s. 251-270;
- ----------, "Celayirli", İA, İstanbul 1993, c. III, s. 64,65.
- YUVALI, Abdulkadir. İlhanlılar Târihi I Kuruluş Devri, Kayseri 1994.
- YÜCEL, Yaşar-SEVİM, Ali. Fatih, Yavuz, Kanûnî, Ankara 1991.
- ZETTERSTEEN, K.V. "Büveyhiler" İA, İstanbul 1979, c. II, s. 843-845;

طرفنه فرار ایتدوکندن غیری بصره ده کائن تجار کلیلرندن بعض اعراب نهب
وغارت ایدوب حوالیسنی طرفنه التجا ایتملریله کوشمالی لازم اولمغین وزیر
غیرت ازما تدارک عسکر منصوره واخضار جبخانه کافیه ایدوب عزیمة
قرار ویرمشکلین بامر الله تعالی مزاجلرینه برمقدار انحراف واقع اولمغین فوت وقت
اولمامق ملاحظه سیله کتخدای محترملرین سردار ومتوکلا علی الله ارسال ایتمکله اعای
موما الیه وعسکر منصوره وارو ب حوالیسنی طرفنه دخول وکرخه نام شط جاری اوزره
نصب اردو اولنوب مذکوره خانی عبدالله خان مقدما ذکر اولندوغی اوزره بنی لام
اعرابی خصوصنده ایتدکلری وضعه نادره اولمغین طرفاصفی یه خدمت وعفو مامولی
امیدیله وارداولوب سبل کوربای عسکر نصرت مآثر مسدار اولمدوغندن غیری
برقاچ کیجه لك ذخیره لرین تدارك واظهار دوستی وموافقت کوستروکله عسکر
شط مذکوری جسر ایله عبور واعراب مذکوری اوج منزل مسافه مقداری
تعقیب ایدوب کارون نام نهر جاری اوزره اعراب مرقومه مقابل اولدقلرنده برقاچ
ساعت آتش جنك وجدال مشتعل اولوب بغدادلی بعضی عشایر عسکریدن هزیمت
ایلهدوکروان اولمشلر ایکن سردار اکرم ثابت قدم ودلاورانه دوم خیرت دسوم
غوطه خورقلزم جدال وسرعت میدان قتال ایتدکلرنده اعراب خانه خراب
مقاومته اقتدار کوستروب یاروبارخانه وحیوانات فراوانه لرین برك مابقا
وفرار ایدوب بزاره قدرتی اولمیلری خلاص جان امیدیله شط مذکوری عبوره
مسارعتا یلیوب اکثری غریق وکاربان اخرته رفیق اولدیلر براسلوبله
عسکر نصرت پیما وسردار شجاعت ازما شاد وخرم وغنائم کثیره ایله مفتخر
عودت ایدوب طرفاصفیدن جمله جلع فاخره ایله سرفراز اولمشلردر فصل سال
فرخنده فال عالم بیك یوز اتوز بر ایله بنام اولدوقده اعراب بنی لام مابینلرنده
بعض اختلال ظهور ایتمکله وزیر قهرمان منقبت مشار الیه حضرتلری بلوتاخیر اوزره لریله
وارو ب مقدما شیخ اولدن شیخ فارس طایفهٔ مزبوره نك ضبط ونظام وانتظامنه
قادر اولمدوغی جهتله ایله مشیخت عزل وطایفهٔ مزبوره نك خیرخواهلری
دولتی ایله شیخ زاده لردن عبد السیدی مشیخته تقدیم ومابینلرنده منافق

ŞAHIS İSİMLERİ DİZİNİ

AA

ʿAḍûdüddevle, 160, 167
ʿAbbas Bin Muḥammed, 118
ʿAbbas Mirza, 275, 318
ʿAbbas oğlu Salman, 472
ʿAbbasiye, 102, 103, 109, 120, 134, 186, 199, 200, 234, 313, 414
ʿAbdi Aġa, 353
ʿAbdulʿazîz, 341, 381
ʿAbdulḳadir-i Cîlânî, 188, 274
ʿAbdullah Bin İbrahim, 121
ʿAbdullah Bin Mutiz, 152
ʿAbdullah, 93, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 129, 132, 138, 139, 142, 149, 151, 152, 153, 154, 163, 165, 169, 181, 186, 195, 202, 235, 280, 281, 363, 373, 438, 481
ʿAbdülmelik, 102, 146, 147
ʿAbdurraḥman Bin Muʿâviye, 102
ʿAbdurraḥman Paşa, 272
ʿAbdurraḥman, 102, 198, 212, 272, 375, 382, 383, 387, 396
ʿAbdüsseyyid, 486
ʿAdil Aġa, 230, 231
ʿAdüdüddevle Eb-u Şucaʿ İbn-i Rükniddevle, 157
ʿAlâeddîn Tekiş, 192
ʿAlaüddevle-i Ẕü'l-ḳadriye, 247
ʿAli Aġa, 315
ʿAli Bahadır, 214
ʿAli Beg ve Aḥmed Beg, 251
ʿÂli Bin ʿİsa, 122
ʿAli Bin Ḥamûd-ı ʿAlevî, 103
ʿAli Bin Yaḳtî, 105
ʿAli Paşa, 227, 268, 272, 273, 274, 278, 315, 320, 331, 349, 399, 410, 413, 416, 419, 433, 437, 440, 441, 469, 473
ʿAli Yar, 311
ʿAliyyü'l-Murteża, 168
ʿArab Receb Paşa, 398
ʿAta Melik, 218
ʿAvn İbn-i ʿAli Raḍiyallahu ʿAnhu Merḳad-i
ʿAzebler Aġasıʿİbada, 445
Aḥmed Aġa, 383
Aḥmed Beg, 329
Aḥmed Bin Ṭulûn, 140, 151
Aḥmed Bin Eb-i Davud, 132
Aḥmed Bin Naṣr El, 132
Aḥmed Padişah Bin Uğurlı Mehmed Bin Ḥasan-ı Ṭavil, 244
Aḥmed Paşa, 483
Aḥmed, 27, 92, 97, 121, 132, 136, 137, 140, 142, 144, 145, 148, 151, 152, 154, 155, 156, 160, 165, 168, 169, 181, 182, 191, 195, 200, 202, 218, 219, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 244, 251, 277, 278, 279, 287, 289, 291, 295, 297, 301, 302, 303, 309, 323, 324, 327, 329, 330, 331, 341, 346, 351, 373, 374, 383, 384, 385, 389, 407, 408, 409, 418, 441, 495, 496
Aḥmed, 297
Aḥmed-i Ṭavîl, 277
Azerbaycan Ḥâkimi Tekelu Ulama Beg, 262
Abaka, 217, 219, 220, 221
Abaza Ḥasan Paşa, 343
Abdal Paşa, 304
Abdullah Seffaḥ, 99, 100, 103
Adli Muṣṭafa Efendi, 371
Afitan, 244
Afrasyab, 171
Ahmed Bin Eb-i Davud, 130
Aksungur, 175
Alevî, 104, 123, 137, 150, 170
Âl-i ʿAba, 124, 133
Âl-i ʿAbbas, 99
Al-i ʿAbdüsselam, 359
Âl-i ʿOṣman, 95, 96, 98, 126, 181, 201, 252, 253, 270, 314, 384, 397, 493
Âl-i ʿÖzeyr, 477
Âl-i Ḳaşʿamoğulları, 278
Âl-i Eb-u Ṭalib, 117
Ali Er-Riża, 124
Âl-i Ḫazîr Eʿrabı, 470
Ali İbn-i Eb-i Ṭalib, 210, 470
Âl-i Pürîş, 278
Alparslan, 171, 172, 173, 174
Altunsuyu, 301
Amasiyye'ye Mutaṣarrıf Muḥammed Paşa, 413, 414
Arnavûd, 256
Arnavud, 260, 314
Arnavudoğlı Muḥammed Paşa, 304
Aşinâs, 145
Atabek Saʿid Muẓafferüddîn, 203
Avernîk-i Zeyb, 236
Ayas Paşa, 47, 77, 266, 267
Aybe Sulṭan, 244
Aybek, 190

BB

Baṣra Ḥâkimi Raşid, 264
Baṣra Valisi Ḳapudan Muḥammed Paşa, 469
Baṣra Valisi Vezîr ʿAli Paşa, 468
Baṣra Valisi Vezîr, 474
Baṭınî, 149
Babek, 131
Bahaüddevle, 158, 159, 160, 167
Baltacı Muḥammed Paşa, 268
Bane Beg'i Mîr Muḥammed Seyf Beg, 270
Barîk, 149, 247, 249
Baydu, 221, 222, 228
Bayezid-i Bisṭâmî, 145
Baysunkur, 235, 239, 243, 244
Baġdad Ḥâkimi Muḥammed, 40, 263
Baġdad Valisi Süleyman Paşa, 269
Baġdad Valisi Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa, 468
Baġır, 135, 136, 138
Beḳa, 137, 138, 139, 140, 177
Bebe Sancağı Beg'i Bekir, 481
Bedreddîn Lulu, 176
Behram Paşa, 48, 269
Bekir Beg, 270, 487
Bekir Subaşı, 25, 28, 29, 43, 80, 279, 281, 284, 290, 292, 293, 294
Bekir-zâde Muḥammed, 294
Bektaş, 305, 306, 311
Belbas ʿAşireti, 481
Ben-i ʿÖmer Begi ʿAbbas, 420
Ben-i Esed, 169, 364
Ben-i Haşim, 96, 98, 108, 125, 163, 165, 204
Ben-i Kilâb, 169
Ben-i Lam Eʿrab'ınıñ Şey, 419
Ben-i Lam Eʿrabı, 481

Ben-i Lam Şey, 421, 485
Ben-i Mâlik, 444
Ben-i Ümeyye, 99, 101, 102, 103, 104, 106
Berḳıʿi, 149
Berberî, 212
Bernâbek-i Bayındırî Berak, 247
Bilal Ağa, 415, 418
Birecik'e Mutaṣarrıf ʿAli Paşa, 423, 441
Birecik'e Mutaṣarrıf El-Ḥac ʿAli Paşa, 413
Bostan Paşa, 288
Budaḳ-zâde, 358
Burûc Beg'i Budak Beg, 270
Busir, 419

CC

Caʿdî, 101
Caʿfer İbn-i Muḥammed Eṣ-Ṣadıḳ, 108
Caʿfer, 55, 108, 111, 120, 133, 142, 149, 152, 162, 276, 323
Caʿfer İbn-i Yaḥya-yı Bermekî, 120
Cağale-zâde Vezîr Yusuf Paşa, 274
Celâleddîn Emîrân Şah, 235
Cemaʿat-ı Yelbas, 486
Cenâbî, 148, 149
Cengiz, 73, 192, 202, 205, 216, 219, 220, 226, 227, 228, 236, 237, 252, 253
Cevher Ḳayıd, 154
Cezâyir Ḥâkimi ʿAliyyan-zâde, 268
Cihanşah Beg, 270

ÇÇ

Çavuş-zâde Muḥammed Paşa, 323, 369
Çağala-zâde Ḳulesi, 310
Çağala-zâde Maḥmud Paşa, 278
Çelebi Ḥasan Paşa, 378
Çelebi Sulṭan Mehmed, 257
Çetre-zâde Aḥmed Beg, 418
Çurmağun, 205

DD

Daʿî ile'l-ḥaḳ Ḥüseyin Bin Zeyd El-Baḳırî, 143
Davud Bin Maḥmud Melikşah, 184
Davud Paşa, 464
Davud, 421
Defderdar-ı Cedîd Muṣṭafa Paşa, 417
Dergah-ı ʿâli Ḳapucı Başlarından İsmaʿil Ağa, 451
Derviş ʿAli Paşa, 273
Derviş Muḥammed Paşa, 314, 315
Destare Beg'i Yusuf Beg, 270
Devlet-i Ṣabbaḥiye, 205
Dilaver Paşa, 59, 362, 365, 366, 403 64, 278, 364, 404
Diyarbekir Muḥafızı Vezîr-i Mükerrem Receb Paşa, 475
Diyarbekir Valisi İbrahîm Paşa, 362
Diyarbekir Valisi Muḥammed Paşa, 415
Diyarbekir Valisi Vezîr Nasûḥ Paşa, 277
Diyarbekir Valisi Vezîr-i Muḥterem ʿÖmer Paşa, 369
Dündâr, 253

EE

Eẓ-Ẓahir Li-Dînillah, 154
Eṣmaʿî, 128
Eṭ-Ṭabiʿ Lillah, 158
Eb-i Faẓl Bin Rebiʿ, 118
Eb-u ʿAbdullah Muḥammed Bin Muḥammed Eb-u İbrahim Aḥmed, 121
Eb-u ʿAvn ʿAbdülmelik, 101
Eb-u ʿOṣman-i Mazenî, 136
Eb-u ʿUḳḳal Ağleb İbn-i İbrahim, 121
Eb-u Ṭahir, 149, 160
Eb-u Ṭayyib El-Mütenebbî, 166
Eb-u Bekir, 16, 35, 107, 166, 167, 190, 198, 200, 203, 204, 212, 234, 235
Eb-u Beyyin, 419
Eb-u Caʿfer El-Manṣûr, 103
Eb-u Caʿfer, 103, 107, 136, 166
Eb-u İbrahim Aḥmed Bin Eb'ül-ʿAbbas Muḥammed Bin İbrahim, 121
Eb-u Müslim ʿAbdurraḥman, 95, 100
Eb-u Müslim, 95, 100, 103, 104, 105, 115
Eb-u Naṣr Ziyadetullah Bin ʿAbdullah, 121
Eb-u Nevvas-ı şaʿir, 123
Eb-u Saʿid Bahadır, 224
Eb-u Saʿîd, 148, 149, 226, 227, 228, 235, 239, 241, 242
Eb-u Tabataba, 123
Eb-u Yusuf, 62, 118, 119, 380
Ebü'l-Ferec-i İṣfahânî, 167
Ebü'l-Feṭḥ Sulṭan Mehmed, 243
Ebü'l-□azlan, 419
Efrasyab, 59, 360, 361
Ekrad-ı Caf, 483
El-ʿAzîz Billah Nezzar, 154
El-Ḥafıẓ Li-Dînillah ʿAbdulmecid İbn-i Muḥammed Bin El-Muntaṣır, 154
El-Ḥamevî, 222
El-Âmir Bi-Eḥkâmillah Manṣûr, 154
El-Fayiz Bi-Naṣrillah ʿİsa, 154
El-Kübeyr, 420
El-Manṣûr Billah İsmaʿîl, 154
El-Melîkü'l-Eşref Ḳansu El-Ġavri Ṭomanbay, 261
El-Melikü'r-raḥîmi, 161
El-Muʿtezıd-Billah, 112
El-Müktedir-Billah, 112
El-Müsteʿîn Billah, 129
El-Muttaḳi Billah İbrahim, 163
El-Übeytir, 439
Elvend Beg, 243, 248
Elvend Mirza, 244, 246, 248
Elvend-zâde ʿAli Paşa, 273
Elyesa, 157
Emin, 13, 119, 120, 121, 122, 128, 199, 200
Emîn, 27, 32, 107, 119, 122, 221
Emîr Ḥuseyin, 228
Emîr Ḥacı Hemedânî, 237
Emîr Asiyân, 237
Emîr Buḳa, 219
Emîr Çoban, 224, 225, 226, 228
Emîr Ferec, 233
Emîr Fesâsir, 169
Emîr Guneoğlı, 307
Emîr İskender, 238, 239
Emîr İsmâʿil, 231
Emir İsmaʿîl-i Samânî, 143
Emir Muḥammed, 264

Emîr Nevrûz, 222
Emîr Reşîd, 359
Emîr Şah Maḥmud, 237
Emîr Şah Muḥammed, 237
Emir Tuğrul'a, 170
Emîr, 250
Emîran Şah, 235
Emîr-zâde, 233
Erdelan Ḥâkimi Aḥmed, 291
Erğûn, 219
Erpa, 226, 227
Erşad, 291
Ertuğrul Ġazi, 181, 252, 253
Ertuğrul, 181, 252, 253, 493
Esed Bin Sâman, 145
Esfar Bin Şirviye, 156
Eş-Şey, 123, 192, 225, 245, 246, 248, 344, 374, 378, 385
Es-Seyyid Aḥmed, 341
Es-Seyyid Muḥammed kemüne, 251
Es-Seyyid Muḥyiddîn, â341
Es-Seyyid Yusuf, 421
Etrak-ı bî-pâk, 98
Eyyûb Aġa, 423

FF
Faḍl Bin Rebiᶜ, 120
Faḍl Bin Sehl, 124
Faḍl, 120, 121, 122, 123, 124, 374
Fażıl Aḥmed Paşa, 370
Faṭimiyyûn, 102, 121, 126, 153, 154, 156, 189
Faḳir bay, 219
Ferecullahoğlı Es-Seyyid ᶜAbdullah, 436
Ferman-ferma-yı Rum-ili Yusuf Paşa, 302
Ferman-ran-ı Amid, 304
Fesâsir Sencar, 170
Fesâsir, 169, 170, 171
Feṯḥ İb-i Ḥaḳan, 135
Feṯḥi Beg, 329
Feṯḥüddîn, 208

GG
Ġazi Giray Sulṭan, 400
Ġazi, 252
Ġınayî Muḥammed Efendi, 325
Ġiyeṣeddîn Muḥammed, 226
Ğazan Bin Erğun, 180, 222
Gürcı Muḥammed Paşa, 350

HH
Ḥażret-i ᶜAbbas, 95, 99, 195
Ḥażret-i ᶜUzeyr ᶜAleysisselam Âsitanesi, 424
Ḥażret-i Eş-Şeyh Maᶜrûf-i Kerh, 376
Ḥażret-i Salman-ı Farisî, 418, 470
Ḥaccac Bin Erṭaṭ'ıñ, 106
Ḥacı Ṭuğay, 227
Ḥadisiyye, 170
Ḥafız Aḥmed Paşa, 278, 289, 291
Ḥakem, 102
Ḥakim Bi-Emrillah, 200
Ḥâkim-i Baṣra Meğamisoğlı Raşid Maniᶜ, 264
Ḥâkim-i Muşaᶜşaᶜ Emîr Mani, 264
Ḥâkim-i Sührân, 278
Ḥalime Begum, 245
Ḥamid-İli, 257, 258
Ḥammad Bin Eb-i Ḥanife, 121
Ḥamûd, 103, 452, 459
Ḥamza Aġa, 293
Ḥasan Ṣabbaḥ, 173
Ḥasan ᶜAli Mirza, 240
Ḥasan Aġa, 407, 441
Ḥasan Bin Sehl, 112, 123, 125
Ḥasan Bin Zeyd, 116, 129, 138
Ḥasan Bin Ziyad, 128
Ḥasan Cemmal, 407
Ḥasan Paşa, 277, 313, 315, 343, 345, 346, 347, 354, 372, 378, 380, 383, 390, 402, 408, 477, 481
Ḥasan-ı Ṭavil, 235, 240, 241, 242, 244, 245, 247
Ḥaydar Aġazâde Muḥammed Paşa, 319
Ḫıżır Paşa, 271, 393
Ḥuccetü'l-İslam İmam Muḥammed Ġazalî', 245
Ḥusameddîn Müneccim, 199
Ḥüseyin Beg, 320
Ḥüseyin Bin ᶜİsa, 122
Ḥüseyin Paşa, 309, 313, 318, 322, 326, 329, 331, 333, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 366, 371, 375, 382, 383, 387, 405
Ḥuseyin Paşa, 310, 329
Hadi, 107, 116, 117, 141, 142, 199, 200
Harun, 107, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 130, 132, 138, 149, 199, 200, 220, 492
Hemedan Ḥâkimi Korkmaz, 275
Herseme, 118, 122, 123
Hibetullah Ed-Dîri, 109
Hibetullah, 23, 109, 112, 113
Hişam, 102, 103, 128
Hoca ᶜAlâeddîn ᶜAta Melik, 217
Hulâgu, 73, 74, 79, 176, 180, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 204, 205, 206, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 227, 228

İİ
ᶜİmadüddevle ᶜAli, 156
ᶜİmadüddevle, 156, 157
ᶜİmadüddîn Zengî, 175, 176, 185
ᶜİvaż, 373, 374
ᶜİzzeddîn Mesᶜûd, 176
ᶜİzzüddevle Ba, 158
ᶜİzzüddevle, 158, 160, 167
İbn-i ᶜİsa Müneccim, 182
İbn-i ᶜUmran, 214, 215, 217
İbn-i Ḥamdan, 164
İbn-i Cevzi, 35, 107
İbn-i Hamân, 122
İbn-i Hâmân, 122
İbn-i Muḳille, 162
İbn-i Rayıḳ, 164
İbn-i Sebᶜîn, 23, 112
İbn-i Şirzâd, 165
İbrahim Bin Eb-u İbrahim Aḥmed, 121
İbrahim İbn-i Aġleb, 121
İbrahim Musulî, 118
İbrahîm, 250, 384, 397, 495
İbrahim'i, 124, 170, 200
İlyas, 145, 157
İmam ᶜAbdullah Bin ᶜAli Merḳad-i Şerîfleri, 421
İmam ᶜAli el-Hadi, 414
İmam ᶜAli El-Hadî, 472
İmam ᶜAli Er-Rıża, 124
İmam Ḥasan ᶜAskerî, 145
İmam Ḥasan El-ᶜAskerî, 145, 472
İmam Ḥasan El-ᶜAskeri, 414
İmam Ḥuseyin, 133, 136, 157, 273
İmam Ḳulı, 317
İmam Aḥmed Ḥanbel, 136
İmam Ahmed Hanbel, 130

İmam Et-Taḳî El-Cevad, 130
İmam Evzaᶜî, 109
İmam İbrahim İbni'l-Ḥasanü'l-Müṯenna Bin ᶜAliyyü'l-Mürteẓa, 106
İmam Kelbî, 109
İmam Malik İbn-i Enes, 119
İmam Muḥammed El-Cevad, 265
İmam Muḥammed, 106, 120, 149, 245
İmam Muhammed Bin İdris Eş-Şafiᶜî, 125
İmam Muhammed Hanbel, 127
İmam Muhammed Takî, 124
İmam Musa Kâẓım, 119
İmam Züfer, 109
İmam-Eᶜẓam, 108
İmam-ı Şafiᶜî, 190
İsḥaḳ El-Mûṣulî En-Nedîm, 136
İskender Paşa, 49, 271, 272
İsmaᶜîl Aġa, 342, 465
İsmaᶜîl Mirza, 273, 274
İsmaᶜîl Paşa, 411

KK
Ḳadı Yaḥya Bin Ektem, 136
Ḳaḥtaba, 100
Ḳaim Bi- Emrillah Ḥamza, 201
Ḳaim Bi-Emrillah Muḥammed, 153
Ḳaim, 170
Ḳanbur Muṣṭafa Paşa,
Ḳaplan Muṣṭafa Paşa, 377
Ḳapucı Muṣṭafa Paşa, 369
Ḳapudan Muḥammed Paşa, 417, 418, 468
Ḳapudan Yusuf Paşa, 320
Ḳaraman Eyyûb Paşa, 424
Ḳaraman Valisi Eyyub
Ḳaramiṭa, 148, 149, 151, 156, 163
Ḳutbeddîn Mevdûd Zengî, 176
Kandihar Ḥâkimi Emîr, 235
Kansu Beg, 252
Kara Muṣṭafa Paşa, 354, 361
Kara Yusuf, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 245, 257
Kasım, 43, 51, 119, 121, 324, 345, 357, 397
Kelb ᶜAli, 298
Kelb ᶜAli, 342
Kenîzek, 239
Kerkük Valisi Mekremetlu ᶜAbdurraḥman Paşa, 486
Kirman Şah, 414
Kisâî, 121
Kisra, 108, 276, 277, 418
Kızılarslan, 180
Köprülı Muḥammed Paşa, 343
Köprülı-zâde Muṣṭafa Paşa, 390, 391
Köprülı-zâde Vezîr Faẓıl-ı ᶜAlem Muṣṭafa Paşa, 399
Köy Paşa'sı ᶜAli Paşa, 447
Köy Paşası ᶜAli Paşa, 450
Köy Paşası ᶜAli Paşa, 450
Küçük Aḥmed Paşa, 298, 302
Küçük Musa Paşa, 319
Kuhistân Ḥakimi Naṣırüddîn, 205
Küntoğdi, 252
Küprülı Muḥammed Paşa, 347
Kürdistan Begleri, 478
Kuruci Paşa, 249
Kütahya Valisi Vezîr Ḥasan Paşa, 477
Kütahya Valisi Vezîr-i Muḥterem Ḥasan Paşa, 475
Kutalmış Bin İşrail, 169
Kutalmış, 169

LL
Lâla Ḥuseyin, 247
Luristan Ḥakimi Ḥuseyin, 291
Luristân Ḥâkimi Şehverdi, 275

MM
Maᶜan Bin Zâide, 105
Maᶜanzâde Ḥuseyin Aġa, 341
Maḥmud Beg Bin Uğurlı Mehmed Bin Ḥasan-ı Ṭavil, 243
Maḥmud-ı Ġaznevî, 171
Maḳrî, 109, 123
Makân Bin Kâkî, 156
Mâkân Bin Mâkânî, 146
Makân İbn-i Kâkî, 156
Manṣûr, 35, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 146, 147, 152, 154, 155, 161, 183, 190, 194, 354
Mardin Voyvodası Küçük Aḥmed Paşa, 297
Meᶜmûn, 119
Me'mun, 125, 126, 128, 130, 145
Mecdü'l-mülk Yezdî, 217
Mecdüddîn Muḥammed İbn-i Ḥasan İbn-i Ṭavus, 210
Mehdî, 107, 114, 115, 145, 199
Mehmülk, 181
Mekke-i Mükerreme Şerîfi Zeyd, 356
Melik ᶜAta, 219
Melik Ġiyaṣeddîn, 226
Melik Ẓahir Baybars, 200
Melik Naṣıruddîn, 225
Melikşah, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 185, 186
Memun, 301
Merdavic Bin Ziyad, 156
Merdâvîc, 156
Merdavîc, 157
Mervan, 100, 101, 102, 103, 104, 118
Merzban, 108
Mesᶜûdî, 136, 167
Meşhedeyn Mütevellisi İdris Aġa, 453
Mesîḥ Mirza, 243
Meᵓmûn, 107, 112, 118, 119, 200
Meᵓmun, 71, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 145
Mevlana Ḳadiyyü'l-ḳużat Mecdüddîn, 203
Mikâil, 171, 172, 180
Mîr Ḥüseyin, 403
Mîr Fettaḥ, 311
Mîr Fettaḥoğlı, 307
Mîr Süleyman, 64, 403
Miran Şah, 234
Mîr-i mîrân-ı Ḥaleb ᶜOṣman Paşa, 269
Mîr-i mîrân-ı Ḳaraman Eyyub Paşa, 413
Mîr-i mîran-ı Anatoli Zor Paşa, 304
Mîr-i mîran-ı Baṣra ᶜAli Paşa, 315
Mîr-i mîrân-ı Karaman ᶜAli Paşa, 467
Mîr-i mîran-ı Laḥsa Muḥammed Paşa, 329
Mîr-i mîrân-ı Muṣul Musa Paşa, 363
Mîr-i mîran-ı Şehr-i Zor Ḥasan Paşa, 369
Mîr-i mîrân-ı Sivas Muḥammed Paşa, 269

Mîr-i mîran-ı Sivas Muṣṭafa Paşa, 413
Mîr-i mîrân-ı Sivas Muṣṭafa Paşa, 416, 423
Mirliva-yı Cesan, 363
Mirliva-yı Vasıṭ Ḥaydar, 420
Mirza ʿAli, 235, 246
Mirza Babur İbn-i Mirza ʿÖmer Bin Sulṭan Eb-u Saʿîd, 235
Mirza Celâleddîn Ekber, 236
Mirza Cihanşah, 238, 239
Mirza Eb-u Bekir, 234
Mirza Eb-u Bekir', 234
Mirza Elḳaṣ, 268
Mirza Humâyûn, 236
Mirza Selim, 236
Moğol, 96, 98, 176, 196, 198, 199, 200, 205, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 221, 222, 227, 228, 234, 252
Moğol-ı bî-idrak, 96, 98
Molla Ġanım, 283
Muʿṭasım, 130
Muʿînüddîn Şahru, 235
Muʿizüddîn Şey, 235
Muʿizzüddevle Ahmed Büveyh, 157
Muʿizzüddevle, 156, 157, 165, 166, 167
Muʿtaşım, 107, 130, 131, 132, 133, 137, 198, 199, 200, 202
Muʿtamid, 134
Muʿteżıd, 143, 199, 200, 201
Muʿteżid, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 155
Muʿtemid, 134, 142, 145, 148, 199
Muʿtiz, 134, 137, 139, 140, 141, 143, 152, 154
Muḥafıẓ-ı Ḥaleb Vezîr Ḥüseyin Paşa, 356
Muḥafıẓ-ı Amid Vezîr-i Muḥterem Muḥammed Paşa, 413
Muḥafıẓ-ı Başra Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr Saʿâdetlu ʿAli Paşa, 417
Muḥafıẓ-ı Başra Vezîr-i Muḥterem ʿAli Paşa, 459
Muḥafıẓ-ı Başra Vezîr-i Mükerrem ʿAli Paşa, 423
Muḥafıẓ-ı Başra Vezîr-i şecaʿat-şiʿâr Saʿâdetlu ʿAli Paşa, 419
Muḥafıẓ-ı Başra Vezîr-i sitûde-tedbîr ʿAli Paşa, 420
Muḥafıẓ-ı Baġdad Vezîr Yusuf Paşa, 468
Muḥafıẓ-ı Diyarbekir Vezîr Ḥasan Paşa, 467
Muḥafıẓ-ı Diyarbekir Vezîr Muḥammed Paşa, 423
Muḥafıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr Yusuf Paşa, 463
Muḥafıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i Delîr Ḥasan Paşa, 469
Muḥafıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa, 450
Muḥafıẓ-ı Kutahiyye Vezîr-i Cihan-âra ʿAbdi Paşa, 450, 456
Muḥafıẓ-ı Muṣul Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa, 413
Muḥafıẓ-ı Muṣul Vezîr-i Muṣul Vezîr-i Muḥterem İbrahîm Paşa, 456
Muḥafıẓ-ı Muṣul Vezîr-i Mükerrem İbrahîm Paşa, 447
Muḥafıẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa, 420
Muḥafıẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa, 413
Muḥafız-ı Muṣul Vezîr-i Mükerrem İbrahîm Paşa, 450
Muḥammed Ḥasan Eş-Şeybânî, 120
Muḥammed Ḳahir, 153
Muḥammed Ḳanber, 280, 281, 283, 294
Muḥammed Ḳanber'iñ oğlı ʿAbdullah, 280
Muḥammed Aġa, 398, 399
Muḥammed Beg, 345, 355, 367
Muḥammed Bin ʿAbdulmelik Ez-Ziyyat, 134
Muḥammed Bin ʿAli Bin ʿAbdullah Bin ʿAbbas, 95, 99
Muḥammed Bin Ḥaḳan, 152
Muḥammed Bin Ṭahir, 129
Muḥammed Bin Ṭaġic Bin Ceffi'l-Ferġânî, 155
Muḥammed Bin Beḳâ, 141
Muḥammed Bin İsmaʿîl, 149
Muḥammed Bin İsrâil, 139, 141
Muḥammed Bin Melikşah, 177
Muḥammed Bin Salman, 151
Muḥammed Çelebi, 278
Muḥammed El-Mehdi, 109
Muḥammed Emin, 118, 119
Muḥammed Nedir, 341
Muḥammed Sekerci, 221
Muḥammed, 274, 275
Muḥammedî Bin Mirza İbn-i Yusuf Bin Ḥasan Ṭavil, 244
Muḥammedî Mirza, 244
Muḥavileyn Köprüsü, 464
Muḥavîleyn, 445, 455
Muḥyiddîn İbni'l-Cevzi, 206
Muṣṭafa Aġa, 375, 480
Muṣṭafa Paşa, 278, 309, 310, 311, 314, 344, 350, 352, 354, 361, 369, 370, 377, 380, 390, 398, 399, 401, 402, 412, 460
Muḳallaş, 105
Muḳtedir, 121, 149, 152, 155, 157, 162, 163, 166, 167, 168, 181, 199
Muḳtedir-Billah, 121
Muḳtefi, 179, 185, 186, 187, 199
Mübarek, 149, 226
Mubareki, 149
Mübeyḍa, 149
Mücahidüddîn, 208
Müebbed, 134
Müeyyed, 103, 137, 140
Müeyyidüddevle İbn-i Naṣr Büveyhi İbn-i Rükneddîn Ed-Devle, 158
Muhammed Bin Ṭahir, 129
Muhammed Bin Nuh, 127
Mühtedi, 141, 142, 199
Mükeşşef, 421
Müktefi, 146, 152, 155, 200
Mulla, 180
Munftefiḳ ʿAşîretiniñ Şey, 364
Mûnis, 152, 153
Munis, 155
Münşi, 170
Müntaşır, 134, 136, 137, 199
Muntefiḳ Eʿrab'ı Şey, 474
Müntefiḳ Şey, 407, 408, 416
Muntefiḳ Şey, 478
Murad Mirza, 248
Murad Paşa, 44, 49, 272, 298, 300, 323

Murad, 301
Murad-ba, 236, 342
Murta?a Paşa, 90
Murtaża Paşa, 307, 329, 330, 343, 345, 346, 347
Murteża Naẓmizâde, 99
Murteża Paşa, 321, 328, 343
Musa, 227, 228
Musa, 54, 55, 59, 77, 116, 119, 121, 123, 124, 130, 190, 227, 228, 247, 265, 319, 321, 322, 362
Müseyyeb, 67, 445, 451, 455, 464
Müslim-i Nişâburî, 145
Müstaᶜṣım, 194, 195, 196, 198, 199, 204
Müstanṣır, 107, 169, 170, 173, 194, 195, 200
Müsteᶜîn, 129, 137, 139, 140, 199, 201
Müsteżî Bi-Nûrillah, 188
Müstekfi, 157, 165, 166, 200, 201
Müstemsik Billah Yaᶜḳub, 201
Müstencid, 187, 188, 199, 200, 201
Müsterşid, 183, 184, 185, 186, 199
Mutaṣarrıf Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa, 415
Mütesellim Ḥüseyin Ağa, 418
Mütevekkil, 71, 107, 113, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 148, 150, 200, 201
Muvaḳḳaf, 140
Müvaffaḳ, 134
Muvaffaḳ, 143, 144, 148
Müvekkil, 170

NN
Naṣibî, 133
Naṣır, 102, 103, 191, 192, 193, 199, 200, 205, 213, 215, 222
Naṣr Bin Seyyar, 100
Naṣr Bin Seyyare, 100
Naṣr, 100, 116, 121, 132, 143, 145, 160, 166, 167, 193, 204, 205, 206, 241
Naḳdi, 311
Nadâniste, 243
Nâvur, 274
Necâbetlu Şehâmetlu Selîm Giray, 400
Nedîm-i Şahi Receb Dede, 263
Niẓâmülmülk, 171
Niẓamülmülk, 75, 149, 172, 174, 181, 191
Nûḥ, 145, 147
Nuraddîn Maḥmud, 175
Nureddîn Arslan, 176
Nuri Efendi, 44, 294
Nuġay Paşa, 301
Nuġâyi-zâde Arslan Paşa, 325

OO
Oṣman Beg, 252, 483
Oṣman Paşa-zâde Vezîr Aḥmed Paşa, 405
Orhan Ġazi, 255
Orhan Beg, 270
Orta Macar Ḳralı olan Tökeli İmre, 400

ÖÖ
ᶜOṣman Ġazi, 253, 254, 255
ᶜÖmer Bin ᶜAbdulᶜazîz, 126
ᶜÖmer Bin ᶜAbdülᶜazîz, 101, 142, 193
ᶜÖmer Celâleddevle, 161
ᶜÖmer Efendi, 294
ᶜÖmer Paşa, 26, 27, 32, 33, 47, 63, 98, 304, 369, 379, 380, 383, 386, 388, 408
ᶜÖmer ve ᶜOṣman, 201, 327
Ömer Kethuda, 293

PP
Penbûġ Muṣtafa Paşa, 352
Pervîz, 136, 276
Pürbüdak, 239
Pürtüvar, 396
Pütür Ḥüseyin Paşa, 272

RR
Rakka Beglerbegisi ᶜAli Paşa, 369
Ramażan Ağa, 330
Ravendî, 149
Rebiᶜ Bin Yunûs, 108
Recaᵓ Bin Eb-i Ḍaḥḥak, 124
Reşîd, 118, 119, 120, 121, 123, 223, 359, 492
Rüknüddevle Ḥasan Bin Büveyh, 157
Rum-ili Beglerbegisi Ḳaḍı-zâde ᶜAli Paşa, 278
Rüstem Mirza Bin Maḳṣûd Bin Ḥasan-ı Ṭavil, 245
Rüstem Mirza İbn-i Maḳṣûd Bin Ḥasan-ı Ṭavil, 243
Rüstem, 302, 304
Rüstem-i Ṭaġacdar, 233
Rûz-namce Efendi, 338

SS
Ṣaḥibü'z-zeb, 144
Ṣabiḥa, 135, 141
Ṣadeddîn Konevî, 181
Ṣadr ve Vekilü's-salṭana ᶜAbdulbaḳi, 249
Ṣadreddîn, 222, 245
Ṣadr-ı Eᶜẓam Muḥammed Paşa, 271
Ṣafi Ḳulı, 291, 292, 305
Ṣafi Mirza, 301
Ṣafve, 298
Ṣalaḥaddîn, 176, 189, 190
Ṣaliḥ Bin Vażîf, 141
Ṣaliḥ Sulṭan, 252
Ṣaliḥ, 101, 141, 143, 176, 190, 201, 231, 252, 321
Ṣamṣamüddevle, 159,
Ṣarıḳcı Muṣtafa Paşa, 277
Ṣayın Rükneddîn, 225
Ṣûfi, 243
Ṣûfiyân-ı Gelhur, 252
Ṣulbine, 455, 474
Ṣulbüne, 445
Ṣunluḳ, 395
103, 134, 150
Ṣaḥibü'ṣ-Ṣame, 151
Sadr-ı ᶜÂli-ḳadr Aḥmed Paşa, 351
Salman, 66, 67, 68, 69, 151, 229, 230, 418, 442, 445, 447, 448, 450, 452, 454, 458, 464, 465, 467, 490
Sarı Kenᶜan Paşa, 346
Savcı Beg, 253
Sedîdüddîn Yusuf Bin El-Muṭahhar, 210
Seffaḥ, 100, 101, 102,
Selim, 261
Semiz Musa Paşa, 322
Ser-Bevvâban-ı Dergah-ı ᶜÂli Ḫıżır Ağa, 372
Seyfeddîn Bin Eyyûb Bin Şadî, 190
Seyfüddîn Ġazî, 176
Seyyid ᶜAlâü'l-mülk Termîdi, 192
Seyyid Beg, 252
Seyyîd Tacüddîn Muḥammed Bin Naṣr, 204

Seyyid, 278, 350
Sibeveyh, 121
Silaḥdar Ḥüseyin Paşa, 371, 380
Silaḥdar Muṣṭafa Paşa, 310
Silaḥşör-i Şehriyari Muḥammed Beg, 344
Silistre Valisi Vezîr Muṣṭafa Paşa, 393
Sitt-i Nefîse, 128
Sivas'a Mutaṣarrıf Muṣṭafa Paşa, 417
Solak Ferhad Paşa, 47, 267
Subaşı Kaẓım, 440
Süheyl Beg, 270
Sulṭan ʿAlâeddîn Selçûḳî, 253
Sulṭan ʿAlâeddîn, 253, 254
Sulṭan ʿOsman, 279, 285
Sulṭan Aḥmed Bin Hulâgu, 218
Sulṭan Aḥmed Bin Üveys, 231
Sulṭan Aḥmed Celâyirî, 257
Sulṭan Aḥmed, 219, 232, 407, 468
Sulṭan Aḥmed, 260
Sulṭan Bâyezîd-i Ṣâni, 260
Sulṭan Korkud, 260
Sulṭan Maḥmud Bin Eb-u Saʿîd, 235
Sulṭan Mesʿûd Bin Maḥmud-ı Ġaznevî, 172
Sulṭan Muḥammed Ḳuṭbeddîn, 192
Sulṭan Muṣṭafa, 353, 409, 410, 469
Sulṭan Murad Bin Yaʿḳûb, 244, 246
Sulṭan Murad Ġazi, 96, 98
Sulṭan Murad, 93, 96, 98, 244, 246, 248, 255, 258, 259, 273, 276, 287, 297, 307, 308, 313, 314, 316, 318, 493, 494
Sulṭan Murad-ı Rabiʿ, 287
Sulṭan Muṣṭafa, 286
Sulṭan Muṣṭafa, 468
Sulṭan Rukneddîn Tuğrul, 171
Sulṭan Şahru, 238
Sulṭan Selim, 93, 201, 247, 249, 260, 261, 262, 271, 494
Sulṭan Selim, 93, 201, 249, 260, 271
Sulṭan Sencer, 178, 184
Sulṭan Süleyman, 384
Sulṭan Süleyman, 384, 385, 387, 396, 397, 401, 407
Sulṭan Tekiş, 180
Sulṭanüddevle Eb-u Şucaʿ Bin Bahaüddevle, 160
Sulṭanüddevle, 160, 161
Süleyman Aġa, 394
Süleyman Beg, 248
Süleyman Paşa, 43, 52, 266, 287, 395
Süleyman Şah İbn-i Kabaalb, 252
Süleyman Şah, 252, 253
Süleyman, 228, 250
Süleyman, 9, 16, 26, 32, 40, 43, 46, 47, 63, 76, 103, 108, 127, 128, 179, 196, 200, 201, 204, 206, 212, 228, 248, 250, 252, 253, 260, 262, 264, 265, 266, 269, 271, 272, 274, 287, 288, 289, 361, 362, 384, 385, 395, 398, 399, 403, 409, 411, 494, 495
Sultan Maḥmûd Sebüktekîn, 147
Sunkur Tekin, 252

ŞŞ
Şah Ṣafi, 300, 318
Şah ʿAbbas, 291, 292, 299, 300
Şah ʿAli, 243
Şah Ḥuseyin, 410
Şah Ṭahmas, 262, 273
Şah İsmaʿîl, 217, 242, 244, 247, 249, 261, 265
Şah İsmaʿil, 79, 235, 249
Şah Şucaʿ, 232
Şah Süleyman, 361
Şah Tahmas, 250, 251, 266, 267, 271
Şah-ı ʿAcem ʿAbbas-ı Ṣâni, 342
Şah-ı Cihan, 341
Şahruh, 238, 239, 241
Şanî-i Vanî, 316
Şebîb, 436, 437, 440, 454, 464
Şehr-i Zor Valisi Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa, 417, 421
Şehzâde Ḥuseyn, 230
Şehzâde Bâyezîd, 231
Şehzâde Şey, 231
Şehzâde Sulṭan Aḥmed, 373
Şehzade Sulṭan Muṣṭafa, 353
Şemkîr Bin Ziyad, 156
Şemr, 446, 452, 474
Şemseddîn Muḥammed, 217, 218, 219, 220
Şemsüddîn Muḥammed Bin Muʿiz, 210
Şemsüddîn Tebrîzî, 181
Şeref-i Ramî, 230
Şerefüddevle, 159, 160, 167
Şerefüddîn ʿAli Zeydî, 183
Şerîf, 189, 203, 329, 420, 470
Şibek, 235
Şihabeddîn Suhreverdî, 193
Şîrve, 136, 137
Şümmer, 477

TT
Ṭahir Bin Ḥuseyin, 128
Ṭahir Bin Muḥammed Bin ʿAmr, 144
Ṭâife-i ʿAḳîli, 169
Ṭâife-i Yezîdî, 487
Ṭalḥa, 129, 148
Ṭavîloğlı Muḥammed, 278
Ṭay Ḳabilesi Eʿrab'ı Şey, 482
Ṭayyar-zâde Aḥmed Paşa, 346
Ṭayyar-zâde Vezîr
Tabcû, 199
Tağacar Tuman, 221
Tarî, 108
Tarîh-i Ḥenânizâde, 107
Tekelu Ṭâifesi, 264
Tekelü Muḥammed, 252
Temer ʿAli Paşa, 268
Timur, 228
Timur, 7, 25, 43, 94, 228, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 241, 257, 283
Tuğrul Beg, 169, 170
Tuğrul Beg'e, 170
Tuğrul, 74, 75, 79, 169, 170, 172, 178, 179, 180
Tuli, 216, 227
Turan, 163, 165, 232, 252, 292, 440

UU
ʿUbeyd, 235
ʿUbeysi, 438
ʿUmeriyyat, 440
243, 245
Ubeyd-i Zakâtî, 230
Uğurlu Beg, 270
Ulama Beg, 40
Ulcaytu, 223
Ustacluoğlı Muḥammed, 249

Uyvar, 80, 351, 394
Uzun Ḥasan, 241, 242,

ÜÜ

VV
Vaṣıḳ, 107, 129, 132, 133, 139, 141, 199, 200, 201
Vaᶜiẓ Vanî Muḥammed Efendi, 361
Vażîf, 137, 138, 139, 140, 141
Vaḳûr ᶜAbdurraḥman, 375
Vakidî, 127, 128
Valî-i Ṭemeşvar Ḥasan Paşa, 394
Valî-i Meşhed Seyyid Muḥammed, 249
Valî-i Mûṣul Vezîr Yusuf Paşa, 467
Vali-i Sicistân Derhem Bin Naṣr Bin Rafiᶜ Bin Leyṣ Bin Naṣr-ı Seyyar, 143
Vekî, 123
Verş-i Maḳrî, 123
Vezîr Ḥacib Muṣṭafa Paşa, 492
Vezîr Ḥamid Bin ᶜAbbas, 152
Vezîr Ḥasan Paşa, 276, 317, 402, 469
Vezîr Caᶜfer Paşa, 397
Vezîr Deli Ḥüseyin Paşa, 318
Vezîr İbrahîm Paşa, 54, 321, 355, 356, 381, 390
Vezîr Kenᶜan Paşa, 356, 362, 366
Vezîr Musa Paşa, 319
Vezîr Siyavuş Paşa, 397
Vezîr Yusuf Paşa, 50, 68, 467
Vezîr-i Âṣaf-naẓîr İbrahîm Paşa, 463
Vezîr-i Eᶜẓam Ṣaliḥ Paşa, 321
Vezîr-i Eᶜẓam İbrahîm Paşa, 395
Vezîr-i Eᶜẓam olan ᶜAli Paşa, 483
Vezîr-i Eᶜzam İbrahim Paşa, 40, 262
Vezîr-i Muḥterem ᶜAbdi Paşa, 463
Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa, 418, 423, 441, 447, 450, 456
Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa, 456, 463

YY
Yaᶜḳûb Bin Leyṣ-i Ṣaffarî, 143
Yaᶜḳub Bin Ley-i Ṣaffar, 129
Yaᶜḳûb Mirza, 243, 244, 245
Yaᶜḳubiye ᶜAmili, 215
Yaḥya İbn-i ᶜAbdullah Bin Ḥasan Bin ᶜAliyyü'l-Mürteża, 118
Yaḥya Paşa, 367
Yaḥya, 118, 120, 136, 137, 145, 151, 166, 360, 362, 367, 382
Yaḥya-yı Bermekî, 120
Yeñiçeri Aġası Ḥasan Aġa, 310
Yezîd Bin Hebîre, 100, 108
Yezîd, 100, 108
Yıldırım Bâyezîd, 233, 234
Yıldırım Bâyezîd, 233, 234, 256
Yusuf Ḥavarzmî, 173

ZZ
Ẓahirüddîn ᶜAṭṭar, 188
Ẓinnûn-i Mıṣrî, 136
Ẓülfiḳar, 250, 251, 262
Ẓülkifl ᶜAleyhisselâm, 463
Ẓahir Bin Ḥüseyn, 122
Ẓalim ᶜAli, 301
Zafer Billah İsmaᶜil, 154
Zeynel ᵛ 312, 315
Zeynel Mirza ᵛ 253
Zeynel Mirza, 242
Zeynel, 298, 301, 302
Ziyâdetullah Bin İbrahim ᵛ 128
Ziyadetullah Bin İbrahim, 121
Zübeyd ᵛ 462, 465, 485, 488
Zübeyd, 452, 454, 455, 474, 477
Zübeyde ᵛ 126, 134, 135, 504
Zübeyde, 118, 126, 127, 492

YER İSİMLERİ DİZİNİ

ʿAṣḳalân, 154,189
ʿAḳḳare, 330
ʿAdilcevaz, 263
ʿArca, 315, 330, 364, 444
ʿAvasım, 119
ʿAvrethisarı, 256
ʿAyıntab, 413, 423
Azerbaycan, 40, 131, 184, 185, 219, 221, 228, 235, 239, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 257, 266
Afrikiyye, 121,128
Ağriboz, 260, 272
Akka, 189,199
Akşehir, 257, 260, 269, 271
Alamut Ḳalʿası, 273, 286
Alıncık, 239, 250
Anṭaḳya ʾ 162
Anaṭoli, 260, 262, 343, 345, 350, 271, 274, 358, 361, 366
Ane, 170, 179, 417, 436, 452, 462
Ankara ʾ 264, 265, 269, 360, 362, 51
Antakya ʾ 154, 174, 182, 184, 189, 193, 199
Antakya, 174, 182, 189
Aras, 244
Arnavud ʾ 267, 272, 328
Ayamavra Cezîresi, 143, 395
Azerbaycan, 172, 176, 178,182, 186, 188

BB

Baʿlbek, 151
Baḥreyn, 148
Baṣra, 104, 109, 111, 140, 142, 144, 149, 157, 159, 160, 163, 234, 239, 242, 264, 266, 268, 271, 272, 273, 315, 320, 329, 330, 331, 333, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 367, 370, 371, 372, 375, 378, 380, 382, 383, 387, 405, 406, 408, 412, 413, 414, 416, 417, 419, 420, 422, 423, 433, 435, 436, 437, 440, 442, 444, 446, 448, 452, 454, 458, 462, 468, 469, 473, 474, 477, 478, 481, 483, 485
Baṭcîn, 398
Bab-ı Ribaṭ, 371
Bacilan, 368, 413, 483
Bâkbâk, 140
Bakırküresi, 259
Başdolab, 302
Başiye, 67, 455, 474
Başiyye, 445
Baġdad, 25, 32, 33, 34, 35, 36, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 125, 130, 132, 136, 138, 139, 141, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 205, 206, 209, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 257, 262, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 283, 284, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 295, 296, 297, 301, 302, 305, 306, 308, 309, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 366, 370, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 399, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 415, 417, 418, 420, 422, 423, 435, 437, 438, 441, 442, 444, 446, 448, 450, 455, 457, 459, 460, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 472, 473, 474, 475, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 487, 489, 490, 491, 492, 227, 263, 367, 470
Baġdad'a, 106, 107, 108, 138, 141, 144, 145, 151, 153, 157, 158, 161, 164, 167, 170, 177, 183, 185, 186, 192, 195, 197, 198, 205, 207, 214, 221, 225, 230, 231, 232, 233, 240, 243, 247, 251, 263, 268, 271, 272, 278, 282, 284, 291, 292, 293, 298, 315, 317, 321, 328, 330, 334, 336, 342, 343, 352, 361, 371, 372, 373, 378, 380, 386, 387, 408, 410, 414, 417, 440, 444, 447, 450, 466, 468, 473, 491, 492
Baġdad'da, 107, 139, 143, 146, 151, 158, 161, 170, 191, 192, 195, 197, 220, 221, 225, 228, 231, 232, 233, 235, 237, 249, 250, 251, 269, 270, 273, 275, 277, 278, 283, 284, 302, 306, 323, 324, 333, 350, 356, 362, 368, 371, 374, 381, 383, 405, 437, 442, 448, 457, 467
Baġdad'ı, 105, 138, 159, 170, 186, 191, 196, 210, 215, 231, 247, 262, 291, 297, 313, 403
Beṭayiḥ, 144
Beṭîḥa, 168
Bec, 383, 389, 392, 400
Bedre, 66, 413, 440
Bedûn Ḳalʿası, 351, 394, 395
Begşehri, 258
Behrûz, 26, 32, 63, 288, 298, 386
Beke, 269
Belde-i Baġdad, 96, 98, 105, 109, 112
Belġrad, 483
Belġrad, 392, 394, 395, 396, 398, 400, 402
Beyat, 66, 368, 413
Beyrût, 189
Bisṭam, 134
Bosna, 256, 260
Bûşîre, 101

Budin, 63, 384, 393, 394
Burân, 125
Bursa Hisarı, 254
Bursa, 254, 255, 256, 277

CC
Caʿber, 175, 252, 253
Caʿfer Paşa, 323
Camiʿ-i Ezher, 154
Cebe Ḳalʿası, 417
Cebel, 189, 197, 200, 209
Cedîde, 67, 445
Cela, 236
Cesan, 363, 368
Cessan, 485
Cevazir Naḥiyesi, 479, 480
Cezayir Naḥiyesi, 478
Cezire, 64, 119
Cezîre-i Ağriboz, 260
Cezîre-i Midillü, 259
Cezîre-i Mora, 257, 260
Cezîre-i Pulye, 260
Cigerdelen, 393
Civarez, 57, 252, 337, 420
Cürcan, 120, 129, 158

ÇÇ
Çaldıran, 249
Çavuş Ḳulesi, 385
Çehrîn, 379
Çelebiyye, 445, 463
Çin, 212

DD

Dabıḳ, 261
Dâr-ı Dırağman, 398
Dârü's-Selâm, 98, 109, 194
Darum, 189
Debûni, 419
Decîl, 347
Dehli, 236
Dekke Ḳalʿasın, 320
Dergüzîn, 243, 249, 302
Derne, 304
Derrac-İli, 258
Dertenk, 304
Desbûl, 231, 274
Deylem, 118, 156
Deyr, 105, 107, 333, 344, 406, 433
Dicle, 32, 45, 46, 56, 58, 61, 65, 105, 110, 111, 112, 152, 171, 187, 195, 198, 202, 206, 209, 229, 234, 237, 282, 283, 302, 309, 319, 327, 342, 349, 364, 367, 374, 377, 382, 383, 387, 409, 414, 415, 419, 421, 444, 464, 470, 489
Dımaşḳ, 175, 225, 227, 228
Dimyaṭ, 190
Dinyar, 180
Diyarbekir, 43, 44, 55, 57, 59, 62, 66, 67, 69, 175, 176, 233, 235, 239, 243, 244, 246, 248, 249, 261, 277, 287, 297, 298, 312, 321, 322, 324, 345, 347, 350, 354, 356, 360, 362, 366, 378, 379, 413, 415, 423, 441, 447, 450, 456, 460, 463, 467, 469, 475, 478
Dûre, 464

EE
Edirne, 4, 258, 392, 393, 399
Ehvaz, 122, 126, 142, 149, 160
Endülüs, 15, 102
Engürûs, 400
Enkara, 131
Erçiş, 238
Erdebil, 242, 244, 245, 248
Erdel, 343, 351, 399
Ermen, 131, 176, 222
Ermeniyye, 252, 253
Erzîn, 441
Erzincan, 253, 260
Evcan, 238
Eyâlet-i Şehr-i Zor, 367
Eyleğinbazarı, 260

FF
Faris, 126, 143, 149, 156, 157, 159, 160, 161, 172, 217, 222, 239, 242, 244, 246, 248
Fars, 3, 119
Fedek, 126
Felaḥiye, 420
Felluce, 445
Feṯḥ Ḳulesi, 342
Feṯiḥ Ḳalʿası, 310
Fırat, 56, 65, 66, 67, 68, 100, 197, 202, 211, 252, 253, 266, 327, 342, 364, 387, 414, 417, 420, 444, 451, 453, 455, 459, 460, 463, 466, 474
Filisṭîn, 101

GG
Ġazne, 143, 147, 235
Ġazze, 189
Gazye, 474, 477, 478
Gence, 249
Gilân, 192, 292
Girid, 27, 58, 320, 322, 369
Girîd, 350, 369, 389
Girîd Cezîresi, 350
Gurcistân, 176
Gürcistan, 292
Gürcistân, 172, 222, 245, 248
Gürdelan, 368, 433

HH
Ḥaleb, 95, 149, 175, 176, 189, 223, 231, 247, 250, 261, 262, 269, 301, 346, 354, 356, 413
Ḥama, 151, 175, 261
Ḥaremeyn-i Şerîfeyn, 250, 261, 402
Ḥarûs, 395
Ḥasan İl, 225, 227, 229
Ḥaske Naḥiye, 444
Ḥaske Naḥiyesi, 468
Ḥaske, 444, 454, 455, 459, 465, 468, 473
Ḥicaz, 119, 123, 388
Ḥille Ḳalʿası İskelesi, 417
Ḥille Ḳalʿası, 418
Ḥille, 183, 204, 210, 234, 252, 269, 278, 295, 298, 304, 305, 363, 413, 417, 418, 444, 447, 452, 456, 464, 466, 472, 475, 478
Ḥîzer, 400
Ḥukûmet-i Şam, 170
Ḥumuṣ, 175
Ḥuriyye, 445
Ḥuveyze, 421
Ḥuvize Ṣaḥrası, 366
Ḥuvize, 412, 416,480, 485, 491
Haşimiye, 102, 103, 204
Hemedan, 43, 158, 160, 170, 178, 179, 192, 197, 206,218, 246, 248, 249, 271, 274, 275, 291, 301, 302
Herat, 145, 226, 239
Herkale, 120
Hersek, 256, 260
Herşeş, 365
Hevr-i Selâme, 444
Hilvan, 122

dâḫil-i ḳabża-i taṣarruf idüb baʿdehu Kâşan'ı ḥukmüne râm ve ekṣer beledan-ı ʿIraḳ-ı ʿAceme naṣb-ı nevvâb ve ḥukkâm eyledi. Sene ṣemân ve tisʿamie (908/1502) ḥudûdunda irsal-i sipâh-ı kîne-ḫavah ile Kilân'ı musaḫḫar idüb reʿayâyı yerlerinde taḳrîr ve üzerlerine bac ve ḫarac taḥrîr itdi. Sene tisʿa ve tisʿamie (909/1503) tarîḫinde Şah İsmaʿîl cemʿ-i ʿasker bahanesiyle Erẕincan[580]'a gelüb Teke ve Ḥamid'den nice şaḳi ve gümrâh mezbûre mürîd ve ḫayır-ḫavah oldı. Sene işneteyn ʿaşere ve tisʿamiede (912/1506) Sulṭan Murad ve muḳeddema meydân-ı sitîzden ʿazim-i dehlîz-giriz olmağın Afitân ve Ḫizan-ı Baġdad'a gelüb bir müddet celse-i istiraḥatdan soñra istirdâd-ı mülk babında imdad ricasına ʿAlaüddevle-i Ẕü'l-ḳadriye'ye iltica idüb ana damad ve zuʿmunca vaṣıl-ı murâd olmuş idi. ʿAlâüddevle sipâh-ı nâ-maḥdûd ile Diyarbekir memleketine israʿ ve baʿżı ḳulaʿı zor-ı bazû-yı celâdet ile intizaʿ itmiş iken Şah İsmaʿîl'iñ leşker-i mûr-şumâr ile ḥareketi istimaʿ olunmağın Elbistan cânibine ʿaṭf-ı ʿinan idüb nehir kenârında teḳabül-i ṣaffeyn vaḳiʿ oldukda iki gün bâzâr-ı kâr-zarar murûr ve üçüncü gün baʿde'l-ʿaṣr ʿasker-i Ẕü'l-ḳadriye maḫhûr ve leşker-i serḫ-i siran manṣûr oldı. Sene ṣelâṣe (70b) ʿaşere ve tisʿamiede (913/1507) bî-çâre Sulṭan Murad birkaç sene dahi ol-diyârda ḳarar idüb ʿAlâüddevle maşʿale-i şimşîr Sulṭan-ı Rum Selim Ḫan ile ʿazm-i mülk-i cavidâni itdikde der-i derya-nevval-ı Selim Ḫani'ye rû-mal olub saye-i livâ-i felek-fersâ-yı Sulṭan Selim'de Diyâr-ı Rum-ı behçet-mersûme ḳudûm eyledi. Ez-in cânib-i Şah İsmaʿîl ṣaff-i sipâh-ı Ẕü'l-ḳadriye'yi ṣadme-i ḳahr ile zîr u ziber itdikden soñra kişver-i Diyarbekir'i musaḫḫar idüb zimâm-ı ḥukûmetin Ustaclu Muḥammed Ḫan'a teslîm eyledi. Tarîḫ-i meẕkûrde Baġdad-ı Behişt-âbâd Sulṭan Murad'dan soñra Sulṭan Yaʿḳûb zamanında Valî-i Baġdad olan Bernâbek-i Bayındırî Barik nâm kimesnenin ḥukmünde olmağın sene erbaʿa ʿaşere ve tisʿamie (914/1508) tarîḫinde Şah İsmaʿîl Lâla Ḥuseyin nâm kimesneyi serdâr ve ʿasâkir-i encâm-şumar ile Baġdad'a irsal itmegin Barîk Ḥaleb ṭarafına firar ve Baġdad dest-i Lâla'da ḳarar eyledi. Derʿaḳab Şah İsmaʿîl dahi gelüb bu ḫâk-ı pâkde ġunûde-i mehd-i raḥmet olan eimme-i din ve meşâyîḫ-i güzîn merḳadlerin taḫrîb ve nice ehl-i sünnet ve etḳiyâ-yı ümmeti zümre-i şühedâya taʿḳîb itdirdi. Ṭaraf-ı Necef ve Kerbelâ-yı Eşref'e tevcîh-i vech-i ziyâret idüb ḥâla ḫâk-i pâk-i Necef'de vaḳiʿ nehr-i cârî ki muḳaddema Melik ʿAṭa eṣeri olmak üzere serrizde-i yeraʿâ-i beyân olunmuş idi. Murûr-ı eyyâm ile ḫarab olmağın müceddeden ḥafr ve itmam ve Nehr-i Şahî ile benâm idüb Meşhedeyn-i Şerîfeyn ḫuddâmına vaḳf eyledi. Ve tarîḫ-i meẕkûrde İmam Musa Kâẓım Raḍiyallahu Teʿâla ʿAnhu âsitânesiniñ binasına mübâşeret

[580] A,B: Azerbaycan

itdiler. Ḥukûmet-i Baġdad'ı Emîr-i Divân Ḫadim Beg'e ḥavâle ve kendüsı ᶜinân-ı ᶜazîmetin İran ṭarafına imâle eyledi.

Camiᶜü's-Siyer'iñ dahi ḳıṣṣa-i Şah İsmaᶜîl'de icmâlen taḥrîri budur ki Ḥasan-ı Ṭavil Mirza Cihânşah'ı istiṣal ile mülküne istiḳlâl buldukda Baġdad'da Cihânşah ṭarafından vali olan Elvend Beg üzerine taᶜyîn itdügi serdâr ve ᶜasâkir Elvend Beg'iñ reddi ve ṣaddi ile münkesir olmağın bi'z-ẕat kendüsi Baġdad ṭarafına tevcîh-i râyât itmekle Elvend Beg muḳabelede sille-ḫûr-i şikest ve raḫt-keş-i dâr-ı âḫiret olub Baġdad Ḥasan-ı Ṭavîl'e münḳad oldı. Bu esnâda Cihânşah aḳrabasından Karabağ ḥavalisinde bir şaḫṣ ẓuhûr ve Tebrîz'e ilḳa-yı ateş-i futûr idüb Ḥasan-ı Ṭavîl'in Tebrîz'de olan mal ve erzaḳın bî-tekellüf ve düḫterin ḥibâle-i nikâḥa idḫal ile taṣarruf (71a) itdügi gûş-i güẕâr-ı Ḥasan-ı Dıraz olmağla ateş-i ġayret ile ol-ṭarafa ᶜinan-tâb-ı ḥareket ve şaḫṣ-ı meẕkûri misâfir-i dâr-ı âḫiret itdikde kerîmesine dahi ḳaṣd-ı bed eyledi. Bu babde mezbûre mükrehe ve bî-iḫtiyâr olduğundan ġayri[581] Ḥasan Pâdişâhın hemşiresi maniᶜ olub baᶜde'l-müdde Eş-Şeyḫ Ḥaydar Bin Cüneyd'e tezvîc ve bazâr-ı iᶜtibarları bu vecih üzere tezvîc olunub sene iṣneteyn ve tisᶜîn ve ṣemânemiede (892/1486) kevkeb-i vucûd-ı İsmaᶜîl anların ufḳ-ı girîbânlarından numâyân oldı. Baᶜde-ẕâlik âfitâb-ı ḥayat-ı Ḥasan-ı Ṭavîl ufûl ve ufḳ-ı ġurûbe nuzûl idüb oğlı Yaᶜḳûb müteṣaddî-i emr-i Pâdişâhi oldukda Eş-Şeyḫ Ḥaydar Erdebil'de vefret-i mürîd ile Gürcistân semtine ġaza ve istiḳlâl fikri ile cilve-numa olduğun Şirvan Ḥâkimi Şirvanşah Sulṭan Yaᶜḳûb'a inha itmekle Sulṭan Yaᶜḳûb[582] Nebîresi Süleyman Beg'i refᶜ-i maḫẓûr-i Ḥaydar içün taᶜyîn itdikde varub istiṣal ve ser-i maḳṭûᶜun Yaᶜḳûb'a irsal itdi. Sulṭan Yaᶜḳûb bu sebeb ile Ḥaydar'ın evlâdı ḳatline fermân eyledikde girû Ḥasan-ı Ṭavîl'in hemşiresi maniᶜ olub Kahkaha ḳalᶜasında ḥapisleri ile iktifa itdiler. Bir müddetden soñra baᶜżı kimesnelerin muẕâheretiyle ḥapisden reha bulub Kilân semtlerinde sükna itdiler. Yaᶜḳûb Pâdişâh dahi mülk-i ᶜademe refᶜ-i tûġ ve ᶜalem idince ferzendleri Elvend Mirza ve Murad Mirza beynine nizaᶜ-ı mülkiye vaḳiᶜ olub tavassuṭ-i muṣliḥûn ile Azerbaycan'dan Diyarbekir'e varınca Elvend Mirza'ya ve ᶜIraḳ ve Faris Murad Mirza'ya mufavviż ve muḳarrer oldukda Şah İsmaᶜîl dahi Kilân'dan beder ve Karabağ'ında cemᶜ-i mürîd-i ced ve peder ve Tebrîz ḥavâlisinde beşbiñ miḳdarı ᶜasker ile ateş-i firûz-i kin ve keder olduġı Elvend Mirza'ya taḫdîş-i samiᶜa itmegin yigirmibiñ mübariz ile muḳabele ve maᶜreke-bend-i mücâdele olduklarında ṭaraf-ı Elvend bî-piyûned olmağla

[581] B: ġayri eksik
[582] B: daḫi fazla

zeḫm-ḫur-i şikest ve Elvend Mirza hem-râh-ı ḳafile-i dâr-ı âḫiret oldı. Pes ez-an Şah İsmaʿîl sene s̱emân ve tisʿamiede (908/1502) belde-i Tebrîz'e nâil ve kevkeb-i baḫti semt-i işraḳa mâil olub ʿunvân-ı iclâl ile salṭanatda istiḳlâl buldı. Baʿdehu Sulṭan Murad üzerine dahi sevḳ-i sipâh-ı kîne-ḫavah idüb Hemedân nevâḥisinde teḳabül ve teḳatülde ṭaraf-ı Murad nâ-murâd ve bî-ḳarar olmağla Sulṭan Yaʿḳûb zamanından Ḥâkim-i Baġdad olan Barîk'in saye-i ḥimâyesine (71b) iltica itdi. Şah İsmaʿîl dahi taʿḳîb idüb müteveccih-i Baġdad olduğı Barîk ve Murad'ın maʿlumı olunca Şam cânibine firar itmeleriyle Kalem-rev-i Baġdad bî-tekellüf dâḫil-i ḳabża-i taṣarrüf olub birkaç eyyâm Baġdad'da müks̱ ve ârâm ve sal-i erbaʿa ve ʿaşere ve tisʿamiede (914/1508) ṭaraf-ı İran'a revâne oldı. Tarîḫ tisʿa aşere ve tisʿamie (919/1513) ile müverraḫ oldukda Mirza Tahmaz Bin Şah İsmaʿil ʿâlem-i ʿademden mehd-i vucûda vaẕ̇ʿ-ı ḳadem itdi. Çün Şah İsmaʿîl'iñ ḫurûc ve ẕirve-i salṭanata ʿurûc ve bilâ-sebeb ḫayli ehl-i sünnet-i pâk meẕhebi endaḫte-i meġâk-i ḫâk ve taḫrîb-i bilâd-ı İslâm ve nice yerde ḳatl-i ʿam itdüginiñ ḫaberi meşhûr-ı ḫaṣ ve ʿam oldı.[583]

Refʿ ve defʿi içün Sulṭan-ı Rum Pâdişâh-ı sikender-rusûm bülend-ʿunvân keyvân-mekân Sulṭan Selim Ḫan tarîḫ-i ʿişrîn ve tisʿamie (920/1514) ḥudûdunda ʿazm-i sefer-i İran ile irḫâ-yı ʿinan iderek İran zemînine vaṣıl ve bî-kem ve kâst yüzbiñ miḳdarı merd-i neberd ile ol-diyârı güşt ve güẕâr ve Şah İsmaʿil bir iki ay miḳdarı kûşe-i iḫtifada ḳarar itdikden sonra taṣavvur-ı ḫayali muḥal ile kenc-i girîzden ẕuhûr ve ve refʿ-i râyât-ı naḫvet ve ġurûr iderek Sulṭan-ı muḫalledü'l-iḳbâl ile Çaldıran ṣaḥrasında muṭâraḥa-i ḳarʿa-i ḥarb ve ḳitâl ile hengâm-ı keremiyet-i gîrudâr ḫilâlinde kûşes-i dilâverân-ı Rum ile ṭaraf-ı Şahî'den Diyarbekir ve Kürdistân Ḥâkimi Ustacluoğlı Muḥammed Ḫan evlâd ve aḥfadıyla âfitade-i ḫâk-i helâk olub Valî-i Meşhed Seyyid Muḥammed ve Ṣadr ve Vekilü's-salṭana ʿAbdulbaḳi ve Kuruci Paşa ve Baġdad ve Ḫorasân ve Hemedân ve Gence Ḥukkâmı ve nice bunların emsali ekâbir-i ʿAcem vadî-i fenaya vaẕ̇ʿ-ı ḳadem ve ṭaraf-ı Pâdişâhiden Mîr-i mîrân-ı Rum-ili ve Mora ve Silistre paşaları ve nice ümerâ-yı Rum dâr-ı âḫirete ḳudûm idüb ḥatta bu sefer-i celîlü'l-es̱er içün cemʿ olunan onbiñ miḳdarı ġurebân bir dem içre meydân-ı ʿademde revân oldılar. Şah İsmaʿîl taḳviyet-i sipâh içün subesutek ve pû iderken dâne-i tüfenk-i ateş-bâr ile bazûsi zaḫm-dâr olub kem-küşte-i râh-i firar oldı. Semt-i selâmete vuṣul içün ol-sitîzden ṭarafgir-i girîz olmağın evrak-ı cemʿiyet serḫüsrân-ı perîşan olub Şah dahi ferṭ-ı ḫavf ile ṭayy-ı mesâfe-i dûrâ-dûr idüb ṣubḥdem Ḫaṭṭa-i Tebrîz'e vaẕ̇ʿ-ı ḳadem ve andan Dergüzîn'e taḫrîk-i

[583] A,B:Sefer-i Sulṭan Selim Bi-ʿAcem fazla

râyat ve sevḳ-i semend-i (72a) hezîmet-i dem eyledi. Derᶜaḳab Sulṭan-ı kitî-sitan dahi Tebrîz semtine ᶜaṭf-ı ᶜinan ve sükkânını âsude-i püster-i emn ve emân idüb pirâmen-i şehirde Serḫab nâm maḳamda tokuz gün naṣb-ı ḫiyâm-ı ẓafer-encâm ve biñ nefer ḳadar erbâb-ı hüner biṭrîḳ-ḫane kûc-i diyâr-ı Rum'a irsal olunub evvel baharda şahid-i merama murâd üzere vuṣûl içün Karabağ'ı meşta itmek fikriyle Zend nâm-şehir maḳarr-ı otak-ı cevz-inṭaḳ oldukda baᶜż-ı erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳdin taḥrîk-i pür-nifaḳıyla yeñiçeri çerîleri diyâr-ı Rum'a ᶜavdet olunmak içün hem-zebân-ı ittifaḳ olmalarıyla ol-tedbîr endaḫte-i kûşe-i teᵓḫîr olub Pâdişâh-ı encâm-sipâh ṭaraf-ı Rum'a ᶜavdet eyledi. Bu vaḳıᶜa-i faḳıᶜadan soñra Sulṭan-ı kitî-sitân Diyarbekir ve Ḥaleb ve Şam ve Mısır feṭḥiyle kâmrân ve ḫidmet-i Ḥaremeyn-i Şerîfeyn ile maḥsûd-u selâṭîn-i cihân olub tarîḫ-i sal sitte ve ᶜişrîn ve tisᶜamieye (926/1520) ittiṣal buldukda bu dâr-ı ġurûrdan sarâ-yı sermedîye intiḳal ve ferzend-i ercümendi Süleyman Ḫan kişver-i Rum'da Pâdişâh-ı pür-istiḳlâl oldı.[584] Sal-i ṣelâṣîn ve tisᶜamie (930/1523) tarîḫinde Şah İsmaᶜîl dahi terk-i tac ve taḫt-ı müsteᶜâr ve yerine püser-i saᶜd-eḫteri Şah Tahmasb maḳam-ı şahide ḳarar itdi.

39.ẒİKR-İ ḤUKÛMET-İ ẒULFİḲAR

Ḥavâdiṣ-i rûz-i gâr kerdeş-i cerḫ-i devvâr ile her gün belki her saᶜat bir gûne vaḳıᶜa iẓhar idüb raviyân-ı iḫbâr-ı ṣıdḳ-âṣâr Ẓülfiḳar-ı meẓkûrun vaḳıᶜasın bu vecih üzere raḳamzede-i nevk-iḫtiṣâr itmişlerdir ki; Muṣullu ḳabilesinden Emîr Ḫan ve İbrahîm Ḫan biraderi Naḫûd Sulṭan'ıñ oğlı Ẓülfiḳar fi'l-cümle sevdâ-yı ṭabiᶜatına maġlûb lakin seḫâvet ve şecâᶜat ile maḥbûb-ı ḳulûb olub imdâd ve iᶜânet-i Ekrâd-ı Kelhur ile ekṣer Ḳulâᶜ-ı Kelhur'i teshḫîr ve herkes fermân ve iṭâᶜatinde bî-taḳṣîr olmağla ᶜammusi İbrahîm Ḫan biraderin ve evlâd ve ensâbın biṭrîḳ-ḫane kûc-i Baġdad'da muḳîm kendusi beşbiñ miḳdarı âdem ile ṭaraf-ı şahiye gitmek ḳaṣdiyle taḥrîk-i tâziyâne-i ᶜazîmet idüb Mahî-yi deşt nâm menzile vuṣûlunda Ẓülfiḳar-ı meẓkûr üçyüz miḳdarı sivâr-ı ḫunḫavar ile şeb-i ḫûn ve eṣnâ-yı ṭarîḳde İbrahîm Ḫan'ı âġuşte-i ḫâk ve ḫûn itmekle mulâzımân-ı İbrahîm Ḫan dahi cümleten rabeḳa-i iṭâᶜat-ı Ẓülfiḳar'ı zîb-kerden-i muṭâvaᶜat itdiler. Çün şahid-i (72b) maḳṣûd vafḳ-ı merâmı üzere rû-yı nemûd oldı. Baġdad ṭarafına imâle-i likâm-ı ᶜazîmet idüb pirâmen-i ḳalᶜâya rehbet-baḫşâ-yı iḳamet oldı. Birkaç gün bîrûnda muḳîm baᶜdehu muṣâlaḥa ile ḳalᶜa kendüye teslîm olunub

[584] A,B: Culûs-ı Şah Tahmasb fazla

Bağdad'da ḥâkim olan ᶜammi ve ᶜammi-zâdelerin istîṣal itmekle Ḫukûmet-i Bağdad'da istiḳlâl gösterdi. Vaṣfına zamanı şuᶜaralarısınıñ nâdirelerindendir. Naẓm

Zı-Bağdad âmed firistâdei
Ḫired ve pîşe merdî o âdâ
Ki devrân ṭarîḳ-i sitem sâz kerd
Der-i fitne ber-nîk u bed bâz kerd
Felek kerdîş-i diger ez-ser girift
Cihân resm u kanûn-i diger girift
Kemer-beste-i derd-âverî Ẕülfiḳar
Kuşâde der-i fitne vû kâr-zâr[585]

Mezbûr merd-i meydân-ı şecâᶜat ve saḫiyy-i Ḫatem-şöhret olmağın ekṣer nas ṣahbâ-yı muḥabbetin nûş ve menkûş-i iṭâᶜatin derkûş itmekle Ḳalam-rev-i Bağdad'da basṭ-i bisâṭ-ı dâd ve sitâd idüb Daver-i Rum Sulṭan Süleyman Ḫan-ı merḥûmun nâm-ı nâmilerine ḍarb-ı sikke ve ḳırâet-i ḫuṭbe ve ṭaraf-ı[586] Ḫudâvendigâriye bilâ-nizaᶜ mutabeᶜat itmek üzere Rikâb-ı Humâyûn-ı Süleymanî'ye elçiler israᶜ itdürdügi ḫaberi Şah Tahmasb'a îrâṣ-ı ġam-ı bî-ḳiyâs itmegin sene sitte ve ṣelâṣîn ve tisᶜamie (936/1529) Temmuzunda cemᶜiyyet-i sipâh-ı kîne-ḫavah ile istiḫlaṣ-ı Bağdad'a musaraᶜat ve taḥrîk-i tâziyenâme-i ᶜazîmet idüb ber-vech-i taᶜcîl pirâmen-i ḳalᶜa-i Bağdad'da eḥmal-ı sıḳali tenzîl itdikde Ẕülfiḳar-ı şecâᶜat-kerdâr dahi çün Ẕülfiḳar-ı ᶜAliy-yi Kerrar merdâne muḳavemet ve redd-i keyd-i eᶜdâya beẕl-i maḳdûr idüb birkaç gün bîrûn-i ḳalᶜaya ᶜazîmet ve naṣb-ı kâr-gâh-ı ceng ve ḫuṣûmet itmek murâd itdikce Bağdad aᶜyanından Es-Seyyid Muḥammed kemüne maniᶜ olur idi. ᶜAḳibet Ẕülfiḳar'ıñ biraderi ᶜAli Beg ve Aḥmed Beg onyedi nefer-i ehl-i nifâḳ Şah[587] ṭarafından vaᶜd-i iḥsan ile Ẕülfiḳar'ıñ ḳatline şedd-i kemer-i nifaḳ idüb nigehbân-ı dem-i fırṣat ve dîdebân-ı hengâm-ı ġadr ve ḫiyânet olmuşlar iken bir gün Ẕülfiḳar-ı Rüstem-menḳıbet istiraḥat içün ḫaneye ricᶜat idüb âlât-ı ḥarb ve ḍarbı dûşünden dûr ve ser-nihâde-i püster-i ḫavâb-ı ḫużûr iken ᶜAli Beg hetk-i perde-i uḫuvvet ve ḳaṭᶜ-i rişte-i şefḳat idüb ᶜale'l-ġafle yek-dıl olduğı gümrahlar ile Ẕülfiḳar ḫavebegâhına hucûm ve bir tîġ-i zehr-nâk ile şekmeni çâk itdikden soñra bu ḳadar zaḫm-i can-güẕâr ile yine Ẕülfiḳar-ı yegâne ol-(73a) ġaddârın girîbânına ilḳâ-yı pençe-i

[585] Bağdad'tan bir elçi geldi, akıllı ve hür bir kişi (şöyle diyordu) Felek tekrar zulüm yoluna döndü. Fitne kapısını iyi ve kötülerin yüzüne karşı açtı. Felek başka bir yol tuttu. Cihân ise ayrı bir kanun ve usul takip ediyor. Zülfikar kılıcı kınında saklı. Fakat fitne ve savaş kapısı açık.

[586] A: Selim Ḫan fazla

şîrâne idüb aḫẕ-i intiḳam ṣadedinde iken birader-i digeri Aḥmed Beg ʿaḳabinden resîde ve ḍarb-ı şimşîr-i siḥr-teʾsîr ile ser-bırîde itdi. Bu ḫaber-i ḫiyânet-meʾsûr Şah Tahmasb'a sebeb-i surûr-ı mevfûr olub şiddet-i ḥarâret-i heva ile dıl-teşne-i ṣaḥra-yı[588] yeʾs iken bu gûne vech-i eshel ile menhelü'l-ʿaẕb-i merâma vaṣıl olduklarınıñ şükrânesine ümerâ-yı Baġdad'ın cerîde-i cürmleri ḳarîn-i ḫaṭṭü'l-emân ve Aḥmed Beg ve ʿAli Beg maẓhar-ı ṣunûf-ı iḥsan olub menşûr-ı Ḥukümet-i Baġdad Şerefüddîn-zâde Tekelü Muḥammed Ḫan nâmına merḳûm ve berât-ı Kerkük Ṣûfiyân-ı Gelhur ve Livâ-i Mendelicîn Ġazi Ḫan ve Livâ-i Ḥille Seyyid Beg ve Livâ-i Vasıṭ ve Civârez Kansu Beg ve Livâ-i Remaḥiye Ṣaliḥ Sulṭan namına mersûm olub Şah dahi Ḳazvin ṭarafına rû-be-râh oldı.

40.ẒİKR-İ ÂMEDEN-İ SULṬAN SÜLEYMAN Bİ-BAĠDAD VE TAFṢÎL-İ NESEB-İ VE'L-ḤASEB-İ ÂL-İ ʿOṠMAN

Naḳilân-ı iḫbâr-ı kühn ve naẓimân-ı lâlî-i suḫn bu naẓm-ı laṭîfe bu gûne intiẓam virmişdir ki Dûdemân-ı Âl-i ʿOṠman ʿali-tebârek ser-ḥalḳa-i silsile-i nesebleri Dilâver-i meydân-ı meġâzi ʿOṠman Beg Ġazi olub ecdâd-ı ġaza iʿtiyadleri Yafeṯ Bin Nuḥ Nebî'ye müntehi olur. Tarîḫ-i Solak-Zâde taḥrîri üzere neseb ve'l-ḥaseb-i Âl-i ʿOṠman ḫalladallau mülkehum ilâ-ebedi'z-zaman żabt-kerede-i baʿżı müverriḫândır ki ʿOṠman Ḫan Bin Ertuğrul Ġazi İbn-i Süleyman Şah İbn-i Kayaalb Bin Kızıl Boğa İbn-i Bay-Timur Ay Kutluğ Bin Tuğra Bin Karatav Bin Sakur Bin Balğay Bin Sunkur Bin Tum-Timur Bin Yasak İbn-i Çemendur Bin Kutluk Bin Turak Bin Yatsu Bin Yelvac Bin Baybek Bin Tuğra Bin Toğmuş Bin Küçükbeg İbn-i Artuk Bin Kamaru Bin Kurtay Bin Çektemur Bin Turah Bin Kızılboğa Bin Yamak Bin Başboğa Bin Hurmız Bin Basuy Bin Sevinc Bin Çuri Boğa Bin Kurhad Bin Balcık Bin Komas Bin Karaoğlan Bin Süleyman Şah İbn-i Koruklu Bin Yurloğan Bin Baytemur İbn-i Turmuş Bin Gökalb Bin Oğuz Han İbn-i Kara Han İbn-i Kayı Han olub nesli Yafeṯ Bin Nuḥ ʿAleyhisselâmdan Avaca Han Rib Takuti oğlıdır ki üç ẓahirden Yafeṯ'e müntehi olur.

Perkâr-ı rûzigâr-ı tarîḫ sittemiede ḳarar itdikde Ṭâife-i Moğol'a fermân-rân olan (73b) Cengiz Ḫan iḳlim-i Ḫaṭa ve Ḫiten'den ẓuḫur ve memâlik-i İran ve Turan'i pâ-zede-i sutûr-ı futûr itdikde Silsile-i ʿOṠmaniyenin cedd-i eʿlâleri mârü'z-zikr Kayı Ḫan ḳabilesi Maverâünnehir tarafından ʿadem-i âsâyiş ile riḥlet ve İḳlim-i Ḫorasân'da Merv ḳurbünde

---

[587] B: menḥûs fazla

İlḳâ-yı iḥmâl-i iḳamet itdiler. Anda dahi ḫavâhişleri olan emniyet ḥaṣıl olmamağla rûbe-râh olub Rum-i cennet-rusûm ḥudûdunda Ermeniyye ve Aḫlaṭ nâm maḥalli menzil-gâh idindiler. Cengiz-i fitne-engîziñ şerâret-i ẓulmi ol-ṭarafa dahi sirâyet itmekle ittifak-ı ḳabile ile müteveccih-i Rum olub Cabᶜer Maᶜberinden ᶜubûr iderken serdarları olan Süleyman Şah İbn-i Kabaalb ġarîḳ-i nehr-i Fırat olmağın ḳalᶜa-i meẕkûre muḳabelesinde cism-i laṭîfleri maḫzûn-i ḫazîne-i pâk olmuşdur. Dört nefer evlâd-ı emcadleri Sunkur Tekin ile Küntoğdi vaṭan-ı aṣlilerine ricᶜat ve Ertuğrul-i namdâr ile Dündâr-ı dindar ittifaḳ ile Rum'dan Pasin ovasından Suzünlü çukur nâm maḥalde tenzîl-i bâr itdiler. Ertuğrul Ġazi ġazâ-yı ġarraya ṭalib olmağın ekber evlâdı Saru Yatı ki Savcı Beg dinilmekle maᶜrûfdur Konya'ya Sulṭan ᶜAlâeddîn Selçûḳî'ye gönderüb ᶜarż-ı iḫlaṣ ve vela ile memleketinde mesken ve meᵓva ṭaleb itmegin Sulṭan ᶜAlâeddîn ḳudûmlerin terḥîb ile telmaḳ (?) ve Ankara ḳurbünde Karacadağ ve Sögüt nâm[589] kasabayı kışlak ve Tomalic dağların yaylak taᶜyîn itdi. Ertuğrul Ġazi dahi ol-kasabaya beşyüze ḳarîb bahadır ile müteveccih olduğı eṣnâda Sulṭan ᶜAlâeddiñ'iñ Tatar ile ceng ve peykâri vaḳiᶜ olub eṣer-i ġubâr-ı żaᶜf ve inkisâr ve Cenâb-ı ᶜasker-i ᶜAlâeddin'de nemûdâr iken Ertuğrul Ġazi muẓâheretiyle eᶜda ṣaḥra-nevred-i edbâr olub bu taḳrîb ile Sulṭan ᶜAlâeddin'e taḥṣîl-i ḳurb itmişlerdir. İntihâ.

Rivâyet-i diger dahi bu vecih üzere ᶜibâret-güsterdi ki Âl-i ᶜOṣman ᶜâlî-neṣrâdı ceddi emcedleri Kayı Ḫan Ḳabâil-i Türk'den bir fırka ile Kalem-rev-i İran'a intiḳal baᶜdehu Ermeniyye ve Aḫlaṭ ṭaraflarına irtiḥal idüb yüzyetmiş sene miḳdarı ol-diyârı maḥaṭṭ-ı eḥmal itdiklerinden soñra tarîḫ-i ruz-namçe-i ᶜâlem sitteaşere ve sittemie ile mürtesim oldukda kişver-i mezbûrde ẓûhûr iden aşub-ı Cengiz-i fitne-engîz sebebiyle evlâd-ı emcad-ı Kayı Ḫan'dan (74a) Süleyman Şah Erzincan'ı mecmaᶜ-ı ḳabile ve sipâh idüb tekrar ḥubb-i[590] vaṭan ile ḳadîmî mesken ve meᵓvâlerine ᶜavdet niyyetiyle Caᶜber Ḳalᶜası Maᶜberinden güẕâr iderken Süleyman Şah seyl-i ḫûr-i emvâc-ı nehr-i Fırat olub küşti-i ḥayatı ġarḳ-ı ab ve cevher-i vucûdı pîşigâh-ı ḳalᶜa-i meẕkûrde vedîᶜâ-i ḫâk-i müsteᶜar oldı. Bu vaḳıᶜa-i faḳıᶜa baᶜiṣ-i telaşî-i ḥavâşi olub beşyüz ḳadar dilâver merḥûmun oğlı Ertuğrul Ġazi ve Dündar nâm birader-i ᶜâli-güheriyle Diyâr-ı Rum-i behcet-rusûma ᶜazim oldılar. Ol-tarîḫde Fermân-fermâ-yı Kişver-i Rum Sulṭan ᶜAlâeddîn ḫidmetine vuṣulları Ṭâife-i Tatar'ın meydân-ı girûdarda sipâh-ı ᶜAlâeddîn ile muḳaraᶜa ve munâzaᶜaları hengamına muṣâdifi vaḳiᶜ olub Ertuğrul

---

[588] B: Kerbela fazla
[589] B: nam eksik
[590] B: niyyet

Ġazî'niñ imdâd ve iʿânetiyle ʿasker-i Tatar'ıñ şikest ve târ u mâr olmalarıyla Sulṭan-ı Rum ḳudûm-ı ẓafer tevʾemlerin ikrâm-ı tam ile telaḳḳi idüb müks ve ârâmları içün Ankara nevâḥisin taʿyîn ve yaylak ve kışlakların tebyîn itmekle Ertuğrul Ġazi birkaç sene civârında olan diyâr-ı küffârı fersûde-i ḍamm-i semend-i ġaziyân-i şecaʿât-şiʿar itdikden soñra ʿam-i semânîn ve sittemiede (680/1281) raḫş-i zindegâniden fetâde ve Sögüt nâm maḳamda muḫaddere-i laḥde ser-nihâde olub ḥukûmet-i ḳabile oğlı ʿOsman Ġazi'ye ḳarar-dâde olub sene semâne ve semânîn ve sittemiede (688/1289) Sulṭan ʿAlâeddîn ṭarafından sancaḳ tevcihi ile iclâl olundı. [591]

Tarîḫ-i sal sebʿa ve tisʿîn ve sittemie (697/1297) ile ferraḫ-fâl oldukda zîr-i dest-i Selçukîyânda olan memâlike leşker-i mûr-şümâr-ı Tatar musallaṭ olub Sulṭan ʿAlâeddîn ol-bed-ayinlerin pençe-i istilâsında zebûn ve reʿâya ve berâya aḥvali diger-gûn olmağın ʿaceze-i müslimîni ḳahr-ı bîdâd-ı ẓalimînden taḫlîṣ içün ʿOsman Ġazi izn-i ʿAlâeddîn ile küffâr-ı bed-kerdardan feṭḥ itdügi bilâdda murabbaʿ-nişîn-i serîr-i[592] salṭanat olub ibtidâ Karahisar'da ism-i sâmilerine ḍarb-ı sikke ve ḳırâet-i ḫuṭbe olundı. Eyyâm-ı ḫayr-encâmlarında muvaffaḳ oldukları futûḥat-ı celîle kütüb-ü muʿtebere tafṣîli üzere Ḳalʿa-i Kızılca ve Ḳalʿa-i Karacahisar ve Ḳalʿa-i Kızılihisar ve Ḳalʿa-i Yeñişehir ve Ḳalʿa-i İyneügi ve Ḳalʿa-i Bilecik ve Ḳalʿa-i Yarhisar ve Ḳalʿa-i İnegöl ve Ḳalʿa-i Çardak ve Ḳalʿa-i Marmara ve Ḳalʿa-i Kite ve Ḳalʿa-i Kestel ve Ḳalʿa-i Kocahisar ve Ḳalʿa-i Leblebucı ve Ḳalʿa-i Lefke (74b) ve Ḳalʿa-i Egrihisar ve Ḳalʿa-i Malcaba ve Ḳalʿa-i Akhisar ve Ḳalʿa-i Tekurpınarı ve Ḳalʿa-i Kive ve Ḳalʿa-i Ögde ve Ḳalʿa-i Malkacahisar ve Karagözhisar[593] ve Ḳalʿa-i Oynamışhisar ve Ḳalʿa-i Sulı ve Ḳalʿa-i ʿAyangölı ve Ḳalʿa-i Karaciş ve Ḳalʿa-i Şûfiağzı ve Ḳalʿa-i Karatekin ve Naḥiye-i Akyazı ve Naḥiye-i Kocaeli ve Ḳalʿa-i Kerpas ve Ḳalʿa-i Kele ve Ḳalʿa-i Kapucukhisari ve Ḳalʿa-i Keraste ve Ḳalʿa-i Mudurlı[594] ve Ḳalʿa-i Evrenos ve Şehr-i Burusa ve Ḳalʿa-i Kandırı ve Ḳalʿa-i Yalakâbâd[595] ve Ḳalʿa-i Ermenbazarı ve Ḳarye-i Karamürsel olub Pâdişâh-ı müşârun-ileyhin hemîşe endişesi cemʿ-i küffârı tefrîḳ ve ʿaṣebe-i taʿaṣṣubların temzîḳ itmek olub futûḥat-ı mevfûre ve ġazavât-ı meʾsûre ile müeyyed oldukdan soñra sene sitte ve ʿişrîn ve sebʿamiede (726/1325) ol-Ġazi terk-i mülk-i mecâzi idüb Burusa Hisarı'nda kûşe-nişîn-i mezar-ı pür-envâr oldı. Velâdetleri altıyüzellialtıda (656/1258) culûsları altıyüztoksantokuzda

[591] A: Salṭanat-ı Osman Gazi fazla.
[592] B: server fazla
[593] B: Malçkahisar ve Karahisar
[594] B: Ḳalʿa-i Mudurlı eksik

(699/1299) ve ᶜalâ-ḳavlin yedide (697/1297) müddet-i salṭanatı yigirmiyedi sene ve sinîn-i ᶜömürleri yetmişe yetişmişdir.

40.1.Culûs-ı Orḫan Ġazi[596]

ᶜOs̱man Ġazi dâmen-çîn-i ḫâkdân-ı fena ve ᶜazim-i nüzhetgâh-ı beḳa olıcak serîr-i serefrâzı vucûd-ı pür-cûd Orhan Ġazi ile pür-zîb ve beha olub tebâşîr-i ṣubḫ-ı iḳbâl cebîn-i saᶜâdetlerinde ṭaliᶜ ve şaᶜşaᶜa-i feṭḥ ve ẓafer tîġ-i bend-i dinlerinde lamiᶜ olub ġaza ve cihad ile muḳayyed olmağın muvaffaḳ olduğı futûḥat-ı celîle icmâli bu vecih üzeredir. Ḳalᶜa-i Şamandra Ḳalᶜa-i Aydos ve Ḳalᶜa-i Koyunhisari ve Ḳalᶜa-i İznikmid ve Ḳalᶜa-i Hereke ve Ḳalᶜa-i İznik ve Ḳalᶜa-i Tarakcıyeñicesi[597] ve Ḳalᶜa-i Göynük ve Kalᶜa-i Mudurnı ve Ḳalᶜa-i Gemlik ve Ḳalᶜa-i Edremid ve Ḳalᶜa-i Aydıncık ve Ḳalᶜa-i Kızılcatuzlı[598] ve Vilâyet-i Karesi ki nice yüz ḳulaᶜı vardır. Ḳalᶜa-i Kirmasti ve Ḳalᶜa-i Mihaliç ve Ḳalᶜa-i Ulubat ve Ḳalᶜa-i Emrudlu[599] ve Ḳalᶜa-i Balıkeṣîr ve Ḳalᶜa-i Berġama ve Ḳalᶜa-i Manyas ve Ḳalᶜa-i Pıñarhisar Ḳalᶜa-i Ayazmend[600] ve Ḳalᶜa-i Anaḫor ve Rum-ili yakasında Ḳalᶜa-i Esluġ ve Ḳalᶜa-i Örkügelmek (?)[601] ve Ḳalᶜa-i Ayasloġ ve Ḳalᶜa-i Firekür olub destiyâri-i tîġ-i bidirîġ-i ṣâᶜiḳa teᵓs̱irleri ile musaḫḫar olan memâlik-i maḥrûsede nice buḳaᶜ-ı ḫayr-iḫtiraᶜ ve Burusa'da bir camiᶜ ve Tabḫane ve ᶜimâret-i pür-nîmet bina itmişlerdir. Ve sene iḥda ve sittîn ve sebᶜamie (761/1359) ḥudûdunda târik-i dâr-ı fena ve ᶜazim-i serâ-yı ᶜuḳba olub (75a) peder-i büzurkuvarları civârında muntaẓır-ı Raḥmet-i Raḥman olmuşlardır. Velâdetleri altıyüzseksanbirde (681/1282) culûsları yediyüzyigirmiyedide (727/1326) müddet-i salṭanatı otuzbeş eyyâm-ı ᶜömürleri seksanbir sene olmuşdur.[602]

40.2.Culûs-ı Sulṭan Murad

Serîr-i salṭanat-ı ᶜOs̱mani ẕât-i melikü'ṣ-ṣıfat-ı Orhanîden ḫali olmağla ferzend-i ᶜâlitebârleri Ġazi Sulṭan Murad-ı Ḫudâvendigâr câ-nişîn-i peder-i büzurk oldı. İcmal-ı futûḥatları

---

[595] Yalova
[596] B: Culûs-ı Orḫan Ġazi eksik
[597] Taraklıyenicesi
[598] Ayvacık
[599] Armudlu
[600] Altınova
[601] B: ve Ḳalᶜa-i Dügüde ve Ḳalᶜa-i Ferecik ve Ḳalᶜa-i Ḫayreboli ve Vilâyet-i Eçe ovası fazla
[602] B: Culûs-ı Sulṭan Murâd eksik

bu vecih üzeredir. Ḳalʿa-i Enguri Rum-ilinde Ḳalʿa-i Batnos ve Ḳalʿa-i Çorlı ve Ḳalʿa-i Misillili Ḳalʿa-i Burğaz Ḳalʿa-i Malğara ve Ḳalʿa-i İbsala ve Ḳalʿa-i Dimetoka[603] ve Ḳalʿa-i Keştan[604] ve Kalʾa-i Burgar Ḳalʿa-i[605] Edirne ve Ḳalʿa-i Babaeskisi ve Ḳalʿa-i Gümülcine ve Vilâyet-i Vardar ve Ḳalʿa-i Zağrayeñicesi[606] ve Ḳalʿa-i Zağraeskisi ve Ḳalʿa-i Filibe ve Ḳalʿa-i Biğa ve Ḳalʿa-i Çirmen ve Ḳalʿa-i Yeñicekızılağac ve Ḳalʿa-i Yanbuli[607] ve Ḳalʿa-i Kırkkilisa ve Ḳalʿa-i Pıñarhisar ve Ḳalʿa-i Vize ve Ḳalʿa-i Samako ve Vilâyet-i İhtiman[608] ve Ḳalʿa-i Hay ve Vilâyet-i Köstendil ve Ḳalʿa-i Ferecik ve Ḳalʿa-i İncügez ve Ḳalʿa-i Çatalboğazı ve Ḳalʿa-i Borlulı ve Ḳalʿa-i İskete ve Ḳalʿa-i Marluye ki ʿAvrethisarı dirler ve Ḳalʿa-i Kavala ve Ḳalʿa-i Dırama ve Vilâyet-i Zihne ve Ḳalʿa-i Siroz ve Ḳalʿa-i Karaferye Ve Kalʿa-i Niş ve Ḳalʿa-i Kütahya ve Ḳalʿa-i Egrigöz ve Ḳalʿa-i Simav ve Ḳalʿa-i Tavşanlu ve Ḳalʿ-i Begşehri ve Ḳalʿa-i Seydişehri ve Ḳalʿa-i Yalvac ve Ḳalʿa-i Karaağac ve Ḳalʿa-i İsparta ve Ḳalʿa-i Hamid ve Ḳalʿa-i Akşehir ve Ḳalʿa-i Nurtur (?) der- Rum-ili ve Ḳalʿa-i Pirlipe ve Ḳalʿa-i Manastır ve Ḳalʿa-i Vilâyet-i Karlu ve Vilâyet-i İştîb ve baʿżı ḳulaʿ-ı Arnavûd ve baʿżı ḳulaʿ-ı Bosna ve Hersek ve Ḳalʿa-i Sofya ve Ḳalʿa-i Pıravadi ve Ḳalʿa-i Tırajvi ve Ḳalʿa-i Şevniz ve Ḳalʿa-i Adriḫte ve Ḳalʿa-i Çermezar ve Ḳalʿa-i Hirdanya ve Ḳalʿa-i Nigbuli ve Ḳalʿa-i Tavaslı olub Pâdişâh-ı encam-sipâh ḫirmen-i ʿömr-i küffarı kerrât ve merrât ile tebâh idüb Las nâm bir kâfir-i ḍalâlet-libas ġazasında celladân-ı ca-nişân-ı ḳahr-ı sulṭaniden taḫlîṣ-i can idenler eṭraf ve eknâfa[609] perişan oldukdan sonra küşteler meyânında bir nim-bismil-i bed-peymân ḥareket iderek telaḳḳî-i emân ve iman bahanesiyle şehriyar-ı nuṣret-şiʿâra ḳarîb olub dest-i ġadrinden Pâdişâh-ı Cem-caha ṣahba-yı şehâdet nûş itdirdi.

Bilâd-ı İslâmiyede nice ebniye-i ḫayr iḥdaṣiyle rûz-i (75b) meʿad içün iʿdâd-ı zâd idüb Burusa'da camiʿ ve fevḳanisi medrese ve ḳurbünde ʿimâret ve kitâbḫane bina idüb velâdetleri sene yediyüotuzzaltı (736/1335) ve culûsları yediyüzaltmışbir (761/1359) tarîḫinde olub müddet-i salṭanatı otuzbir ve eyyâm-ı ʿömürleri altmışbeş sene olmuşdur.

---

[603] B: ve Ḳalʿa-i Ḳarinabad fazla
[604] Keşan
[605] B: şehr
[606] B: Zağrayenicesi
[607] B: ve Ḳalʿa-i Süzebolı ve Ḳalʿa-i Ḫayrebolı fazla
[608] B: ve Vilâyet-i İhtiman eksik
[609] B: eknâf eksik

40.3.Culûs-ı Sulṭan Bâyezîd[610]

Sulṭan-ı cennet-mekân ᶜazm-i sarâ-yı cavidâni idicek püser-i mehterleri Yıldırım Bâyezîd serir-i salṭanata culûs ve müdebbirân-ı umûr-ı dîn ve devlet olan vüzera tehniye içün ḫidmet-i dâmen-i bûsi ile şeref-meᵓnûs olub futûḥat-ı celîleleri icmâlen bu minvâl üzeredir. Ekṣer-i memâlik-i Vilâyet-i Las ve Ḳalᶜa-i Tuzla ve Ḳalᶜa-i Üsküb ve Ḳalᶜa-i Çitroz ve Ḳalᶜa-i Vodana ve Ḳalᶜa-i Vidin ve Ḳalᶜa-i Varna ve Ḳalᶜa-i Alaşehir ve Vilâyet-i Aydın-İli ve Vilâyet-i Saruḫan ve Vilâyet-i Menteşa ve Vilâyet-i Teke-İli ve Ḳalᶜa-i İzvornik ve Kalᶜa-i Nigbuli ve Ḳalᶜa-i Silistre ve Ḳalᶜa-i Develukarahisar ve Ḳalᶜa-i Konya ve Ḳalᶜa-i Akşehir ve Ḳalᶜa-i Nigde ve Ḳalᶜa-i Aksaray ve muᶜaẓẓemat-ı bilâd-ı Karaman ve Ḳalᶜa-i Larende ve Ḳalᶜa-i Amasya ve Ḳalᶜa-i Tokat ve Ḳalᶜa-i Sivas ve Ḳalᶜa-i Kayseriye ve Ḳalᶜa-i Kastamuni ve Ḳalᶜa-i ᶜOṣmancık ve Vilâyet-i Canik ve Vilâyet-i Sagsun ve Ḳalᶜa-i Selânik ve Vilâyet-i Rum-İli ve Ḳalᶜa-i Yeñişehir ve bu ikisinin tevâbiᶜi olan nevâḥi ve ḳulaᶜları ve Ḳalᶜa-i Şibli ve Cezîre-i Mora ve Ḳalᶜa-i Tırhala ve Ḳalᶜa-i Kângırı ve Ḳalᶜa-i Atina ve Ḳalᶜa-i Karaferye ve Ḳalᶜa-i Behisni ve Ḳalᶜa-i Malatya ve Ḳalᶜa-i Divrigi ve Ḳalᶜa-i Darende ve Ḳalᶜa-i Kemâḫ olub bu gün daḫi nice ġazavât-ı celîle ile müeyyed oldukdan soñra Baġdad ve Tebrîz Ḥâkimi Sulṭan Aḥmed Celâyirî ve Fermân-fermâ-yı Azerbaycan Kara Yusuf Timur'dan taḫlîṣ-i girîban-ı can içün der-i devletlerine iltica itmekle Timur ṭarafından ṭaleb ve baᶜżı mevâd dahi ᶜadâvet-i ṭarafeyne sebeb olub bir müddet ḫuşûnet-âmiz mürâselât ile deryâ-yı kin mevc-engîz olub iki baḥr-i mevvac Ankara ḳurbünde iḫtilaṭ ve bed-imtizac itmekle bîsiyâr-ı küştegândan seyl-i ḫun reşk-i ceyḥûn ve felek-i felek eṣîr-i emvâc-ı ṭufan-ı dâr ve kîr ile kem-küşte-i mesîr olub ṣaff-ı sipâh-ı ẓafer-i destigâhda olan Etrâk-ı bî-idrâk Timur ṭarafında olan eski begleri semtine ve Tatar ᶜaskeri serdâr-ı sabıḳları biraderzâdesi Ṭaharten'in (76a) ṭarafına girîz idüb merdân-ı meydân bî-tab ve tavan olmağla şuḳḳa-i livâ-i şevket-i ᶜOṣmanî bâd-ı muḫâlifden berîc ve tâb ve Yıldırım Ḫan dâm-ı düşmende mevḳûf-i şeşder-i ḥayret ve îżṭırab oldı. Birkaç ay murûrundan soñra istilâ-yı teb-i pürtâbe mübtela olub ol-ḫilâlde Timur Ḥamid-İli teshîrine taḥrîk-i rayet-i ᶜazîmet itmekle Yıldırım Bâyezîd işlaḥ-ı mizac içün bir ṭabîb-i edîb ile Akşehir'de istiraḥat buyurmuşlar idi. Taḳdîr-i ilâhi inḥiraf-ı mizacları ḳabil-i ᶜilac olmayub bu dâr-ı vaḥşet-medârdan irtiḥal ve saray-ı enîs-i ᶜâlem-i ḳudse ittiṣal buldı. Velâdet-i ba-berekâtları yediyüzaltmış (760/1359) ve culûsları yediyüztoksanbir (791/1389)ve vefatları sekizyüzbeş (805/1402) tarîḫinde vaḳiᶜ olmuşdur.

---

[610] B: Culûs-ı Sulṭan Bayezid eksik

40.4.Salṭanat-ı Çelebî Sulṭan Mehmed[611]

Ufûl-ı necm-i iḳbâl-i Bâyezîd'den soñra ferzendi ercümendleri Çelebi Sulṭan Mehmed ḥukûmetgâhları semtine tevcîh-i râyât-ı müeyyede idüb iḳtiża-yı vaḳt üzere tek ve pû-yı bî-ḥad ve serkeşân-ı eᶜdayı red ve dest-i teṭâvul-i nâmeḥremân mülki ṣad iderek bir zaman dahi salṭanat sevdâsında olan şehzâdelerin menᶜ ve defᶜiyle muḳayyed olub baᶜdehu ol-Sulṭan-ı muḫalledü'l-iḳbâl Edirne taḫtgâhında ber-vech-i istiḳlâl zîb-i âvernik-i câh ve iclâl oldı. Pâdişâh-ı Cem-cahın zamanında istiḳlâlen feṭḥ olunan vilâyetler ve ḳalᶜalar icmâlen bunlardır. Ḳalᶜa-i İskilib ve Ḳalᶜa-i Sivrihisar ve Ḳalᶜa-i Kırşehri ve Ḳalᶜa-i Niksar ve Ḳalᶜa-i Akşehri ve Ḳalᶜa-i Yeñişehir ve Ḳalᶜa-i Seydişehri ve Ḳalᶜa-i Oġazi ve Ḳalᶜa-i Oklukhisarı ve Vilâyet-i Saᶜîd-İli[612] ve Ḳalᶜa-i Kastamuni ve Ḳalᶜa-i Canik ve binâ-i Ḳalᶜa-i Yergögi ve Dırac-İli ve Ḳalᶜa-i Sudar ve Ḳalᶜa-i Ṭosya ve Ḳalᶜa-i Kângıri ve Naḥiye-i Bakırküresi ve Ḳalᶜacik ve Samsun dimekle müsemma iki Ḳalᶜa-i Hereke ve Ḳalᶜa-i Eski Kelbir ve Ḳalᶜa-i Ṭaruci ve nice medâris ve cevâmiᶜ binasıyle ecr-i cezîle nâil olduklarından ġayri maḥṣûl-ı evḳaf-ı maᶜmûreden fuḳarâ-yı Ḥaremeyn-i Muḥteremeyne ṣurre irsali ol-Şehriyar-ı ᶜÂli-vaḳarıñ ᶜunvân-ı menşûr-ı iᶜmalidir. Bir müddet belde-i Edirne-i dârü'n-naṣrda ṣaḥib-i ᶜiz ve iḳbâl oldukdan soñra mülâzım-ı püster ve firaş ve saḳıṭ-ı rütbe-i intiᶜaş olub terk-i ġavġa-yı tac ve taḫt ve ᶜazm-i gülşen-saray-ı dâr-ı âḫiret itmişlerdir. Velâdetleri yediyüztoksaniki (792/1389) culûs-ı ᶜizzet-meᵓnûsleri[613] sekizyüzonaltı (816/1413) tarîḫinde olub müddet-i ḥukûmet ve salṭanatları sekiz ve ᶜömr-i ᶜazîzleri otuziki sene olmuşdur.

40.5.Salṭanat-ı Sulṭan Murad[614]

Pâdişâh-ı maġfûr feraḥ-âbâd-ı (76b) ᶜâlem-i âḫirete ᶜubûr idicek ferzend-i büzürkuvar Sulṭan Murad câ-nişîn-i peder-i ᶜâlinejâd olub teᵓyidât-ı Subḥani ile feṭḥ-i Menteşa ve feṭḥ-i Vilâyet-i İzmir ve feṭḥ-i Vilâyet-i Aydınili ve feṭḥ-i Vilâyet-i Saruḫan ve feṭḥ-i Vilâyet-i Ḥamid-İli ve feṭḥ-i Vilâyet-i Alacahisar ve Vilâyyet-i Rum-İli ve Ḳalᶜa-i Kocakayası ve Vilâyet-i Canik ve żabt-ı Vilâyet-i Germiyân ve feṭḥ-i Vilâyet-i Canovâsı ve Ḳalᶜa-i Gögercinlik ve Ḳalᶜa-i Batına ve Ḳalᶜa-i Selânik ve Ḳalᶜa-i Akşehir ve Ḳalᶜa-i Konya ve Begşehri ve Ḳalᶜa-i Novabürde ve Ḳalᶜa-i Semendire ve Ḳalᶜa-i Kerme-i müre ve Ḳalᶜa-i

---

[611] B: Culûs-ı Çelebî Sulṭan Mehmed

[612] B: ve Ḳalᶜa-i Kastamoni ve Ḳalᶜa-i Canik ve bina-i Ḳalᶜa-i Yargögi ve Derracili eksik

[613] B: ᶜİzzet-meᵓnûs eksik

Akçahisar ve Ḳalᶜa-i Kocacık ve Ḳalᶜa-i Anabuli futûḥatıyle kâmrân olub bir müddet dahi kûşeş-i niẓam-ı mülk ve millet eyledikden soñra gülzâr-ı ḫatırlarına nesîm-i raḥat ve nesîm-i ᶜuzlet vezan ve meşâġil-i dünyâ-yı bî-beḳadan dest-keşân olub tarîḫ-i sebᶜa ve erbaᶜîn ve semânemiede (847/1443) ferzend-i bülendleri Şehzâde Sulṭan Mehmed-i çarde sale serîr-i serveriye iclâs ve ḫilᶜat-i ḫilâfeti dûş-i mübâreklerine zîbende-i libas idüb kendüsi birkaç müḳarribân-ı dergâh ile Manisa'da kûşe- güzîn-i ḫalvet ve revneḳ-baḫşâ-yı zaviye-i ᶜuzlet oldılar. Bir sene murûrunda ferâġ ve raḥatları baᶜiṣ-i iḫtilâl-ı dimaġ-ı mülk ve millet ve küffâr-ı ḫâk-sâre sebeb-i ᶜillet-i ḥareket olmağın tekrar ilḥâḥ ve ibrâm ile teᶜâṭî-i umûr-ı cumhûra râm olub murâd üzere redd-i keyd-i eᶜda ve niẓam- ı eḥval-i berayâya taḳayyüd itdiler. BaᶜdehuşehriyarÂ-ı kâm-kâr zaḥmet-i kâr ve bâr-ı dünyadan bî-zâr olub sene selâse ve ḫamsîn ve semânemiede (853/1450) bu vaḥşet-i serâdan intiḳal ve dârü'n-neᶜîm-i ᶜuḳbaya ittiṣal buldı. Velâdetleri sekizyüzaltı (806/1403)ve culûs-ı meymenet-meᵓnûsleri sekizyüzyigirmidört (824/1421) tarîḫinde olub müddet-i salṭanat otuz ve ᶜömr-i ᶜazîzleri kırktokuz sene olmuşdur.

40.6.Salṭanat-ı Ebü'l-feṭḥ Sulṭan Mehmed[615]

Çün ᶜandalib-i vucûd-ı Sulṭan Murad istişmâm-ı gül-i zindegâniden meᵓyûs oldı. Ferzend-i ercümendi Ebü'l-feṭḥ Sulṭan Mehmed ṣaniyen serîr-i serveriye culûs itdi. Hemevâre feṭḥ-i İstanbul ẕikr-i fikr-i iṣâbet-şumulleri olmağın sal-i ferḫunde-fal sitte ve ḫamsîn ve semânemieniñ (856/1452) evvel-bahar ḥucceste âsârında mütevekkilen-ᶜalellah refᶜ-i râyât ve cemᶜiyet-i leşker ve sipâh ile rû-be-râh olub ferîḳ-i bî-tevfîḳ küffar altmışbeş gûne berren ve baḥren taẕyîḳ olunub mucâhidân-ı dilâverân-ı ġazanfer ve yümn-i teveccüh-i Pâdişâh-ı din-perver ile tarîḫ-i sebᶜa ve ḫamsîn ve semânemie Cemâdiye'l-âḫirinde (Cemâdiye'l-âḫir (857/Mayıs 1453) (77a) şevâhid-i ẓafer numâyân ve şukûfe-i nuṣret-i İslâm ḫandân olub belde-i meẕkûre ḳudûm-ı muvaḥḥidîn ile revża-i rıḍvân oldı. Bundan ġayri Ḳalᶜa-i Silivri ve Ḳalᶜa-i Kumberğus ve Ḳalᶜa-i Sivricehisar ve ḳurbünde baᶜżı ḳulaᶜ ve Ḳalᶜa-i Asule[616] ve Ḳalᶜa-i İnoz[617] ve Ḳalᶜa-i Taşözi ve Ḳalᶜa-i Nevâberdi ve Vilâyet-i Las ve Ḳalᶜa-i

---

[614] B: Salṭanat-ı Sulṭan Murâd eksik
[615] B: Salṭanat-ı Ebü'l-feṭḥ Sulṭan Mehmed eksik
[616] B: ve Ḳalᶜa-i Asule eksik
[617] Enez

Derpiçe ve ḳurbünde nice ḳulaᶜ ve Ḳalᶜa-i Yakova[618] ve Ḳalᶜa-i Tokmakhisari ve Ḳalᶜa-i Mahlu ve Kalᶜa-i Görfus ve Ḳalᶜa-i Bellubedre ve ol-semtde baᶜżı ḳulaᶜ ve Ḳalᶜa-i Rıḍa ve Ḳalᶜa-i Umul ve Ḳalᶜa-i Sova ve Ḳalᶜa-i Görice ve Ḳalᶜa-i Becuri ve Ḳalᶜa-i Fülke ve ol-semtlerde baᶜżı ḳulaᶜ ve Ḳalᶜa-i Amasra der-kenâr-ı baḥr-i siyah ve Ḳalᶜa-i Brance ve Ḳalᶜa-i Semendire Ve Ḳalᶜa-i Gögercinlik ve Ḳalᶜa-i Kastamuni[619] ve Ḳalᶜa-i Sinob ve Bakırküresi ve sâir vilâyet ve Ḳulaᶜ-ı İsfendiyâr ve Trabzon ve Ḳalᶜa-i Koyunlıhisar ve Cezîre-i Midillü ve Ḳalᶜa-i Lofca ve Ḳalᶜa-i Yaycise[620] ve Ḳalᶜa-i Orcay ve Ḳalᶜa-i Popçakemer ki bu üçü Vilâyet-i Bosnadandır. Ve sâir vilâyet-i Bosna ve Vilâyet-i Kavac-İli ve Vilâyet-i Boli-İli ve Vilâyeti Hersek ve żabt-ı Akşehir ve Ilgınbazarı ve Yeñişehir-i der-Karaman ve Kalᶜa-i Sıklanhisarı tekrar feṯḥ-i Cezîre-i Mora ve Ḳalᶜa-i Muri ve Ḳalᶜa-i Sirat ve Ḳalᶜa-i İlbasan ve Anaṭoli'de Ḳalᶜa-i Yeldiz ve feṯḥ-i Vilâyet-i Arnavud ve Ḳalᶜa-i Konya der-Karaman ve Ḳalᶜa-i Gevâle ve Ḳalᶜa-i Larende ve Cezîre-i Ağriboz ve Ḳalᶜa-i Kızılhisar ve Ağriboz ve Ḳalᶜa-i Lüle ve Ḳalᶜa-i Aksaray ve Ḳalᶜa-i ᶜAlâiye ve Ḳalᶜa-i Silifke ve Ḳalᶜa-i Mukra (?) ve Ḳalᶜa-i Karahisar-ı Şarḳî ki Şebinkarahisar dahi dirler ve Ḳalᶜa-i Ermenek ve Ḳalᶜa-i Mînan ve Ḳalᶜa-i Develukarahisarı ve Ḳalᶜa-i Kefe ve Ḳalᶜa-i Babukereme ve Ḳulaᶜ-ı Azak ve Ḳalᶜa-i Akçehisar ve Ḳalᶜa-i İskenderiye der-Arnavud ve Ḳalᶜa-i Gölbaşı ve Ḳalᶜa-i Dırağos ve Ḳalᶜa-i Kalşuucı İskenderiyeye muttaṣıldır. Ve ḳulaᶜ-ı Cezîre-i Pulya ve Ḳalᶜa-i Mota der-ḳurb-i Erzincan futûḥatına ve nice ḫayrat-ı celîle ve efᶜâl-i cemîleye muvaffaḳ olub bir müddet pîrâye-baḫş-ı tac ve taḫt oldukdan soñra sene sitte ve şemânîn ve şemânemide (886/1481) köhne-ribaṭ-ı faniden irtiḥal ve saray-ı serveri cavidâniye intiḳal itdi. Velâdetleri sekizyüzotuzüç (833/1429) culûs-ı meymenet-meᵓnûsleri sekizyüzellibeş (855/1451) ḥudûdunda olub müddet-i salṭanatları otuzaltı[621] ve ᶜömr-ı ġazîrleri elliüç sene olmuşdur. (77b)

40.7.Culûs-ı Sulṭan Bâyezîd-i Şâni

Ebü'l-feṯḥ Sulṭan Mehmed Ḫan ravża-i rıḍvanda ḫiramân oldukları eşnâ-yı seferde olub ṭâife-i yeñiçeriyân ṭaraf-ı ḫilâfe tevcîh-i zimâm-ı iḳdam itmeleri ile variş-i taḫt-ı

[618] B: ve Ḳalᶜa-i Tokmakhisari ve Ḳalᶜa-i Mahlu ve Kalᶜa-i Görfus ve Ḳalᶜa-i Bellubedre ve ol-semtde baᶜżı ḳulaᶜ eksik
[619] B: ve Ḳalᶜa-i Kastamoni eksik
[620] Yayçe
[621] otuzbir yıl olmuştur

Süleymanî Sulṭan Bâyezîd-i Ṣâni oğlı Sulṭan Korkud cedd-i emcedleri ḫidmetinde bulunmağın niyâbete câ-nişin ve nevᶜan ateş-i fitne teskîn olunmağla birkaç günden soñra Dârü's-salṭanaya gelüb culûs-ı meymenet-meᵓnûs Bâyezîd Ḫanî ḫandân-ı devlete sermaye-i emani olub bir müddet niẓam-ı mülk ve memlekete beẕl-i ḳudret itdikden soñra sevk-i erkân-ı devlet ile muḳaddema nehfüte-i ḍamîr-i münîrleri olduğı üzere manṣıb-ı salṭanatı veled-i ercümendleri Sulṭan Aḥmed'e ferâġat ve kendüler pîġûle-nişîn-i ᶜuzlet olmak iḥtimali ferzend-i diger ṣaḥib-i baḫt-ı ġalib Sulṭan Selim Ḫan'ın ṣabr ve sukûnun salib olmağın Sulṭan-ı saᶜîd Bâyezid[622] ile naṣb-ı kâr-gâh-ı peykâr ve ṭavr-ı nâ-maᶜḳulleri sebeb-i hezîmet ve firarları oldı. Baᶜdehu baᶜżı esbâb ẓuhûruyle ḫavah-ı nâ-ḫavah girû zimâm-ı salṭanatı Bâyezîd Ḫan dest-i Selim'e teslîm idüb kendüsi kenc-i ferâġda ḳalb-i selîm ile muḳîm olmak üzere Dimetoka cânibine tevcîh-i likâm-ı teşmîm idüb eṣnâ-yı ṭarîḳde iḥtimal-i tesmîm ile tokuzyüzonsekiz (918/1512) tarîḫinde vucûd-ı behbûdleri dâire-i şuhûddan nâbud oldı. Velâdet-i bâ-berekâtleri sekizyüzellibir (851/1447) ve culus-ı şeref-meᵓnûsleri sekizyüzseksanaltı (886/1481 tarîḫinde ve müddet-i salṭanatları otuziki ve ᶜömr-ı ᶜazîzleri altmışyediye yetişmişdir.

40.8.Culûs-ı Sulṭan Selim[623]

Çün firâz-ı taḫt-ı sulṭanî culûs-ı Sulṭan Selim Ḫanî ile cilve-numâ-yı taḫt-ı Süleymanî oldı. Esbâb-ı tevḳîr-i mülke camiᶜ ve dest-i teṭâvül-i nâ-maḥreme maniᶜ olub bundan aḳdem serrizde-i ḳalem-i sivad-raḳam olduğı üzere Şah İsmaᶜîl'e kûşimal virdükden soñra Mışır'da âḫir-i mülûk-i Çerâkise olan El-Melîkü'l-Eşref Ḳansu El-Ġavri Ṭomanbay ile sene işneteyn ve ᶜişrîn ve tisᶜamie (922/1516) ḥudûdunda Ḥaleb mużâfatından Dabıḳ nâm-maḥalde naṣb-ı kâr-gâh-ı girûdâr itdüklerinde Ḳanṣu raḫtkeş-i dâr-ı âḫiret olub bunun intiḳailiyle Salṭanat-ı Çerâkise resîde-i ser-menzil-i pâyan ve Selim Ḫan feṯḥ-i Ḥaleb ve Şam ve Mışır ile meydân-ı Ṣaḥibḳıranîde istiḳlâl gösterüb ḫidmet-i Ḥaremeyn-i Şerîfeyn ile dahi maḥsûd-ı selâṭîn-i pür-iḳbâl oldı. Futûḥat-ı celîleleri Ḳalᶜa-i Bayburd ve Ḳalᶜa-i Kığı ve Ḳalᶜa-i Kemaḫ ve Ḳalᶜa-i Amid ve Ḳalᶜa-i Mardin (78a) ve Ḳalᶜa-i Ruha ve sâir ḳulâᶜ-ı Diyarbekir ve Ḳalᶜa-i Muṣul ve Ḳalᶜa-i Sincar ve Ḳalᶜa-i Siverek ve Ḳalᶜa-i Birecik ve Şehr-i Ḥaleb ve Vilâyet-i Ḥaleb Ḳalᶜa-i Anṭakya ve Ḳalᶜa-i Malaṭya ve Ḳalᶜa-i Behisni ve Ḳalᶜa-i Ḥoşab ve Ḳalᶜa-i Ḥama ve Ḳalᶜa-i

---

[622] B: veli fazla

[623] B: Culûs-ı Sulṭan Selim eksik

Ḥumuṣ ve Ḳalʿa-i Şehr-i Dımaşḳ -ı Şam ve Vilâyet-i Şam ve Ḳalʿa-i Ṭrablus ve Ḳalʿa-i Baʿalbek ve Ḳalʿa-i Ḳudüs-ı Şerîf ve Ḳalʿa-i Remle ve Ḳalʿa-i Ġazze ve Ḳalʿa-i Ṣafed ve Ḳalʿa-i Leccûn ve Ḳalʿa-i Ḳaḳûn ve ḳulâʿ-ı bilâd-ı Mışır ve żabt-ı Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere şerrefehumellahu Teʿâla ve Ḳalʿa-i Mışır-ı Ḳahire ve Ḳalʿa-i İskenderiye ve Ḳalʿa-i Dimyaṭ olub sal sitte ve ʿişrîn tarîḫine ittiṣal buldukda Pâdişâh-ı Cemcah târik-i tenknâ-yı dâr-ı dünya ve ʿazim-i füṣḥat-saray-ı ʿuḳba oldılar. Velâdet-i pürmeymenetleri sekizyüzyetmişbeş (875/1470) senesinde ve culûs-ı şeref-meʾnûsleri tokuzyüzonsekiz (918/1512) tarîḫi ḥudûdunda ve müddet-i salṭanatları tokuz ve ʿömr-i keranumâyeleri ellibir sene olmuşdur.

40.9.Culûs-ı Sulṭan Süleyman[624]

Peyâm-ı intiḳal-ı Selim Ḫani Manisa'da daġdaġa-resân-ı ḫaṭır-ı Sulṭan Süleyman Ḫani olucak serîr-i serveri ṭarafına ʿinân-engîz-i ʿazîmet olub eymen evḳat ve esʿad saʿatde müttekâ-yı ârâ-yı[625] devlet ve pirâye-baḫşâ-yı mesned-i salṭanat-ı îḳbal oldılar. Futuḥat-ı celîleleri Ḳalʿa-i Bögürdelen ve Ḳalʿa-i Zemîn ve Ḳalʿa-i İslankumne ve Ḳalʿa-i İrşive ve Ḳalʿa-i Belġrad ve Ḳalʿa-i Rodos ve Ḳalʿa-i İstanköyi ve Ḳalʿa-i Budum ve Ḳalʿa-i Lindos ve Ḳalʿa-i Sunbal ve Ḳalʿa-i Hırvarin ve Ḳalʿa-i Ösek ve Ḳalʿa-i Eylûḳ ve Ḳalʿa-i Ṣubin ve Ḳalʿa-i Dilnevâz ve Ḳalʿa-i Devvar ve Ḳalʿa-i Raçe ve Ḳalʿa-i Aġmûrce ve Ḳalʿa-i Reḥaṣ ve Ḳalʿa-i Berḳofca ve Ḳalʿa-i Bukây ve Pence (?) Ḳalʿa-i Gumruhi ve Ḳalʿa-i Bedûn ve Ḳalʿa-i Peşte ve Ḳalʿa-i Segedin ve Ḳalʿa-i Yayınce ve Ḳalʿa-i Sibûd ve Ḳalʿa-i Sina ve Ḳalʿa-i Yankoh ve Ḳalʿa-i Ḳumni ve Ḳalʿa-i Belek-i ḫaṣ ve Ḳalʿa-i Batakhisarı ve Ḳalʿa-i Kesel ve Ḳalʿa-i Fiyuni ve Ḳalʿa-i Babruca ve Ḳalʿa-i Silvar ve Ḳalʿa-i Bezrişce[626] ve Ḳalʿa-i Der-i âfât ve Ḳalʿa-i Belkes ve Ḳalʿa-i Kemendvâr ve Ḳalʿa-i Şuril ve Ḳalʿa-i Peyundak ve Ḳalʿa-i Koron ve Ḳalʿa-i Aḫlaṭ ve Vilâyet-i Ermen der-Anaṭoli ve Ḳalʿa-i Adilcevaz ve Ḳalʿa-i İḫtiman ve Ḳalʿa-i Sulṭan ve Ḳalʿa-i Erciş ve Ḳalʿa-i İvinik ve Ḳalʿa-i Sincan ve Vilâyet-i Karaboğdan der-Rum-İli ve Ḳalʿa-i Vişûh[627] ve Ḳalʿa-i Valyûh ve Ḳalʿa-i Miskalûveş ve Ḳalʿa-i Peçûy ve Ḳalʿa-i Esterġon ve Ḳalʿa-i Mişvar ve Ḳalʿa-i Tata[628] İstonilibelġrad ve Ḳalʿa-i Van ve Ḳalʿa-i

---

[624] B: Culûs-ı Sulṭan Süleyman eksik
[625] B: iclâl
[626] B: Yezdince
[627] B: Disûh
[628] B Tatar ve Kalʾa-i İstonilibelgrad

Ṭamışvar ve Ḳalʿa-i Parfan ve tokuz ʿaded ḳalʿa dahi ve Ḳalʿa-i Sigetvar (78b) ve Ḳalʿa-i Köle olub bir müddet ḳulaʿ ve buḳaʿ-ı küffarı ḍarb-ı şimşîr-i ʿad ve tedmîr ile feṯḥ ve râm ve ṭaraf taraf tevsîʿ-i bilâd-ı İslâm itdikden ġayri Şah-ı ʿAcem ṭarafından rûkerdân ve munḳad-ı fermân-ı Pâdişâh-ı Süleyman-Nişan olan Azerbaycan Ḥâkimi Tekelu Ulama Beg Pâdişâh-ı Kîtî-Sitan ʿAcem seferine terġîbden ġayri muḳeddema silk-i tesvîde keşîde olduġı üzere Baġdad'a istila ḥâkim-i ḥasım Emîr Ẕülfiḳar dergâh-ı saʿâdet-i destgâh-ı Sulṭan Süleymanî'ye ʿarż-ı inḳiyâd itmiş iken Şah Ṭahmas Baġdad'ı teshîr ve Emîr Ẕülfiḳar'ı ihlâk ve tedmîr itdügi ḫaberi vaṣıl-ı semʿ-i cihân-penâni olmağla sal-ı erbaʿîn ve tisʿamieye Rebîʿü'l-âḫirinde tedârük-i mehâmm-ı sefer içün Vezîr-i Eʿzam İbrahim Paşa Ḥaleb cânibine refʿ-i râyât-ı nuhḍat ve maṭiyye-rân-ı ʿazîmet olub evvel-baharda Serdâr-ı Ekrem Tebrîz ṭarafına taḥrîk-i ḳadem idüb Aḫlaṭ ve ʿAdilcevaz ve Vesṭan ve Erciş daḫil-i ḳabża-i temlik oldukdan soñra Esʿadâbâd ve[629] Tebrîz'de Kızılbaş ile ceng ve sitîz ve telâṭum-i baḥreyn-i siyah ve sefîd-i birle deryâ-yı ḫûn mevc-engîz oldı. Baʿdehu Pâdişâh-ı encâm-sipâh dahi mütevekkilen-ʿalellah imâle-i ʿinân ve müteveccih-i mülk-i İran olub ḳaṭʿ-ı menâzil ile Ṣaḥra ve Tellâl-ı Azerbaycan fersûde-i niʿal-ı hilâl-miṣal-ı dilâverân olub Serdâr-ı Ekrem pâ-bus-i Şehriyar ile mükerrem oldukda Şah-ı ʿAcem meydân-ı muḳavemete vażʿ-ı ḳadem idemeyüb eṭraf ve eknâfa girîz ile ʿasker-i Pâdişâhiyi taʿcîz itmegin şuḳḳa-i ʿalem-ârâ-yı Sulṭanî Baġdad ṭarafına saye-endâz-ı emani olduġı ḫaberi Baġdad Ḫanı Tekelu Mehmed Ḫan'a irâḍ-ı[630] ḫafeḳan idüb şeş-der-i ḥayretde mat ve ḥayran iken ibtida mârü'ẕ-ẕikr Ulama Beg İbrahim Paşa ile Belde-i Muṣul'a rehbet-baḫşa olub Ulama Beg kendu ḳabilesi Tekelu cemâʿatine iʿtimaden mekâtib-i neṣayiḥ-esâlib ile Baġdad'a âdem gönderüb Mehmed Ḫan emân ile belde-i meẕkûreyi kümaştegân-ı Ḫudâvendigâriye teslîm içün gâhi rû-yı eʿcube-i terhîb ve gâhi ṣûret-i maḥbûbe-yi terġîb göstermegin ḫan-ı mezbûr taḥrirât-ı nâ-ṣavab ile redd-i cevab ve tedârük-i ceng ve cidâle şitab itmiş iken Tekelu Ġazaloğlı Şah ṭarafından Baġdad'a vuṣûl ve Sulṭan-ı Kîti-Sitanıñ ḳudûmun iḫbar ve Baġdad Ḫâkimi Muḥammed Ḫan ṭaraf-ı İran'a ʿaṭf-ı ʿinân ile taḫlîṣ-i girîbân itmek içün Şah ṭarafından bir ruḳʿa-i irşâd irâd itmegin ḫan-ı meẕkûr eʿvanın daʿvet ve ḥaḳîḳat-ı ḥali bir bir keşîde-i rişte-i ḥikâyet itdikde Tekelu ḳabilesi rû-yı imtinaʿ ve Şah dergâhına gitmekde ġavġa ve nizaʿ itmeleriyle ḫan-ı meẕkûr sâir oymak ḫalḳından biñ miḳdarı âdem ile Şah ṭarafına firar fikrinde iken Nedîm-i Şahi Receb Dede dahi ṭaleb-i

---

[629] B: ve eksik

[630] B: maraż fazla

Muḥammed Ḫan'a müştemil ḫaṭṭ-ı Şahi ile Baġdad'a vârid olmağın ḫan-ı meẕkûr bî-ṣabr ve sukûn ve livâ-i tâb ve ṭâḳeti ser-nigûn olub bu eṣnada Ḥażret-i Pâdişâh-ı Cem-cah Ḳalle ve Ḫaniḳîn serḥadlerin pâ-zede-i leşker ve sipâh itdügi ḫaberi dağdağa-resân-ı ḫaṭır-ı serḫ-i serân olmağla tekrar Tekelu cemâ'atini da'vet ve şehirden ḫurûc içün her-çend naṣîḥat olundular ise fâide-mend olmadı. Pes ez-ân ehl-i beledin muḥâṣaraya 'adem-i ḳudreti ve ṭaraf-ı Pâdişâhiye muḥabbeti olanlar beder olsunlar deyu munâdiler nida itdirmekle yediyüz ḫane miḳdarı beṭrîḳ-ḫane kûc-i şehirden irtiḥal ve saḥil-i selâmete istî'cal itdiler. Tekrar Tekeluye teklîf-i ḫurûc olmağla ṭâife-i meẕkûre üçbiñ miḳdarı merd-i cesûr olub ḫan ile iḳdı nâire-i 'adâvet ve taḥrîk-i zebâne-i kîn ve kudûret idüb ser-rişte-i kâr bir mertebede ḳarar itdi ki cisr başında Mederese-i Müstanṣiriye Tekeluye cem'iyet-gâh ve ḥışn-i metîn ve kemîn-gâh oldı. Ḫan-ı meẕkûr dahi Tekelu'nuñ iṭfâ-yı şem'-i encemin ve meserret-ḫanelerin beytü'l-ḥüzn itmek içün etba' ve te'alluḳatiyle taḥrib ve teşmîr-i saḳ-ı tahrib gösterüb mezbûrlerin üzerine varmak fikrinde iken Seyyid Muḥammed kemûne mani' ve mâ-beyninde ẓuhûr iden âşûbe dafi' olub netîce-i kelâm Tekelu Ṭâifesi Şah ṭarafına râm olmadıkları muḳarrer olmağın ḫan-ı mütelaşiyü'l-meram bir gûne tedbîre dahi ilḳa-yı pençe-i i'tişam itdi ki ekâbir-i Tekelu'yi da'vet ve Şah ṭarafına 'azîmetden nedâmet ve semt-i Ḫusrevâniye tevcîh-i ḫaṭır-ı iṭa'at ve meyl-i muḥabbet itdim deyu cümle-i ferîb ve ḥażıran-ı meclis dahi re'yin taṣvîb itmekle imdi Tekelu ṭarafından birkaç namdâr mefâtiḥ-i Baġdad'ı 'ala-cenaḥi'l-isti'cal Rikâb-ı Humâyun-ı Süleymanî'ye îṣal itmek (79b) gerek deyu cemâ'at-i meẕkûreye tevcîh-i ḫiṭab itdikde cemâ'at-i merḳûmeniñ erbâb-ı ḥal ve 'aḳdi mefâtiḥ-i Baġdad ile Ordu-yu Humâyûn ṭarafına rû-nihâde oldılar. Ṭâife-i meẕkûre bî-serdâr kalmağla vâdî-i perişânide ser-gerdân olub ḫan-ı mezbûr bu vecih üzere şevketlerin salib ve 'ala-külli-ḥal kendülere ġalib olub tevâbi'iyle cisirden 'ubûr ve Baṣra ṭarafından dergâh-ı Şah'a vuṣûl buldı.

40.9.1.Feṭḥ-i Baġdad Ba-Teveccüh-i Sulṭan Süleyman[631]

Muḥammed Ḫan bîm-i can ile ahenk-i râh-ı girîz itdügi ḫaberi mesmû'-i sem'-i Ḫusrev-i Cem-cah oldukda muḳaddem Serdâr-ı 'Ali-Vaḳar İbrahîm Paşa pîşrû olub Baġdad'a vuṣûl ve bir iki günden soñra Mevkib-i Humâyûn dahi pirâmen-i Ḳal'aya şeref-baḫşâ-yı

[631] B: Feṭḥ-i Baġdad Ba-Teveccüh-i Sulṭan Süleyman eksik

nuzûl olub ḫaṭṭ-ı Baġdad musaḫḫar-ı Pâdişâh-ı ʿadâlet-iʿtiyâd olmağla memâlik-i Ḫusrevâniye mulḥaḳ ve menâr-ı enver-ı Ehl-i Sünnet ile reşk-i revnaḳ-i ḳaṣr-ı ḫuvernaḳ oldı.

Et-Tarîḫ

Geldi Burc-i evliya'ya Pâdişâh-ı namdâr (941/1534)

Bu feṯḥ-i celîle tarîḫ vaḳiʿ olmuşdur. Ḫusrev-i sikender-menḳibet Baġdad'da altı ay ḳadar zaman iḳametleri hengâmında Celle ve Şehribân ve emṣali ḳulaʿ ve Luristân ve Vasıṭ ve Cezâyir-i Baṣra ve Ḳaṭif-i fer-elḳab Şehriyar-ı Cem Cenâb-ı birle şeref-yâb olub Baṣra Ḥâkimi Raşid ve Ḥâkim-i Muşaʿşaʿ Emîr Maniʿ dahi maḳam-ı iṭaʿatde ḳiyam gösterdiler.

Tafṣîl-i[632] Nuḫbe üzere sene ḫamse ve erbaʿîn ve tisʿamiede (945/1538) Ḥâkim-i Baṣra Meġamisoğlı Raşid Maniʿ nâm oğlı ile Emir Muḥammed nâm vezîrin südde-i saʿâdete irsal ve vilâyetlerinde vaḳiʿ ḳulaʿın mefâtiḥin Rikâb-ı Humâyûn'a teslîm idüb mültefit-i Pâdişâh-ı sitâre-sipâh olmuş idi. El-ḳıṣṣa Beyt

Çün âfitâb ber âmed zı-şeref iḳbâl

Ġurab-ı şeb be-hezîmet-küşâd hem pür-vebâl

mefhûmunca[633] çün Behişt-âbâd ḳudûm-ı meymenet-luzûm Pâdişâh-ı Süleyman-rusûm ile reşk-i bilâd oldı. Ehl-i belde istiḳbâl-i bâ-iḳballerine rû-nihâde olub herbiri nevâziş-i iltifat-ı Ḫudâvendigâri ile ber-murâd olduklarından ġayri Ordu-yu Humâyûn Fermân-ı Şevket-maḳrûn ile ṣaḥrâ-yı feraḫ-fezâ Ḳasaba-i Eʿẓamiye'de şeref-baḫşâ-yı iḳamet olub gurûh-ı ʿaskeriyeden bir ferd şehre duḫul ve ehl-i belede îṣal-i mażarratden memnûʿ ve yed-i teṭâvül-i ġaretkeran medfûʿ olmağla fuḳarâ-ı reʿâya saye-i (80a) ḥimâye-i cihâniyânîde ġunûde-i mehd-i emniyet olmuşlardır. Medḥ-i Şehriyaride Fużûlî-i Baġdadî'niñ nadirelerindendir. Maṭlaʿ

Eyyedellahümme fi'l-âfâḳi emne'l-müslimîn

Ba-devâm-ı devlet-i pâyende-i sulṭan-ı dîn

Nevverallahumme fi'l-İslâmi misbaḥe'l-beḳa

Ba ṣebat-i ḫaşmet-i şahinşeh-i rûy-i zemîn

Ḫalladallahümme sulṭanehu be-mahi'z-zaman

Şod zi-feyżi u feżâ-yı mülk-i firdevs-i berin

Ve lehu muʿamma bi-ism-i Sulṭan Süleyman

---

[632] B: Tarîḫ fazla

[633] B: mefhûmunca. İkbal şarkından bir güneş gibi doğunca yarasalar hezimete uğrayıp çok azap çekerler.

Şerʾfat hest-gencî feyż-i ᶜameş ḫalḳ-ra şâmil

Ṭılsımî keşt behr-i ḥıfẓ-ı ân Sulṭan-ı deryâ-dıl[634]

Pâdişâh-ı Cem-cah ziyâret-i merḳad-i Ḥażret-i İmam-ı Eᶜżam ve Humam-ı Efḫam ile vaṣıl-ı meram olub taᶜmir-i ḳalᶜa-i Kûh-istivar ve taᶜyîn-i ehl-i hisar ve tecdîd-i ᶜimaret-i âsitâne-i melâik-meṭaf ve taḥrîr-i ḫuddam ve tevfîr-i evḳaf buyurub pes ez-an ziyâret-i merḳadeyn-i ṭûba ᶜimad ve Ḥażret-i İmam Musa Kâzım ve Ḥażret-i İmam Muḥammed El-Cevad ile ber-murâd olub ḫuddâm-ı lazimü'l-iḫtiramlarıñ veẓâif ve râtibelerin Ḫazine-i ᶜAmîre-i Baġdad'dan taᶜyîn buyurub âsitâne-i melâik-âşiyâneleri ve camiᶜ-i bülend-ᶜunvanları binasın Şah İsmaᶜîl mübâşeret itdirmiş iken nâ-tamam olmağla tekmile fermân-ı Humâyûnları ṣadır olmuşdur. Sene-i meẕkûr Cemâdiye'l-evveliniñ yigirmisekizinci güni Pâdişâh-ı maḥmûdü'ṣ-ṣıfat ziyâret-i ᶜatebât-ı ᶜâliyât içün ṭaraf-ı Kerbela ve semt-i Necef'e tevcîh-i râyât-ı meymenet-pîra idüb ziyâret-i merḳad-i seyyidü'ş-şühedâ ile Rebâyin'de ḳaṣabü's-sebḳ-i merâm olduklarından Fırat-ı ᶜuẕmadan bir nehr-i kebîr ḥafrin fermân buyurub dest-i Kerbelâ sebîl-i selsebil-i âsâ ile numûne-i numâ-yı Firdevs-i Eᶜlâ olub ḥaṣıl olan maḥṣûlatı ile zümre-i mücâhidîn ve ḫuddam belki sakinân-ı Darü's-selâm behre-mend-i iḥân-ı Pâdişâh-ı Süleyman maḳam olmuşlardır. Ṣaḥra ṭarafından heva ile mürtefiᶜ olan rîk-i revân ile âsitâne-i Ḥażret-i İmam-ı ᶜÂli-maḳam her zaman meleân olub Sadât-ı kirâm taṭhîri içün müteḥammil-i zaḥmet-i keşîre olur iken bu nehr-i şerîf vesâṭatiyle eṭraf-ı Ḥarem-i melâik-maḥrem bağ ve bostan ile manend-i cinân olub ḳulûb-ı sakinân-ı Kerbelâ'dan ġubâr-ı zaḥmet mürtefiᶜ ve esbâb-ı ᶜîş ve raḥatları müctemiᶜ olmuşdur.

Taḥḳîḳ-kerde-i baᶜżı tevârîḫdir ki ol (80b)-eyyâmda baᶜżı mühendisan-ı kârdan ḳiyasıyla Nehr-i Fırat neşîb ve ḳaṣaba-i Kerbelâ firaz olub icrâ-yı âb iḫtimali muḥal iken eshel ṭarîḳden nehr-i meẕkûrun cereyânı kerâmet-i İmam-ı Humam ve yumn-i iḳbâl-i Pâdişâh-ı ᶜâli-maḳamdan ᶜad olunub sebeb-i efḫam-ı mühendisân-ı enâm belki taḥsîn-kerde-i çerḫ-i mina-fâm olmuşdur. Baᶜdehu Necef-i Eşref ṭarafına maṭiyye-rân-ı şevḳ olub ziyâret-i ḥarîm-i pür-envâr memdûḥü'l-âfeti'l-eᶜlâ ḫiṭâbiyat-ı "Ya ᶜAli ente minnî" yaᶜnî Ḥaydar-ı Kerrar Kerremellahu Vechehu ile dahi tekmîl-i rubḥ-i ziyâret ve ticâret buyurub ḫayrât-ı mevfûre ile ehl-i ḳaṣabayı mesrûr itdükden soñra Baġdad ṭarafına ᶜaṭf-ı ᶜinân ve Dârü's-

[634] Sultan-ı dinin devam-ı devletiyle Allah müslümanların emniyetini teʾyid etsin. Yeryüzü Pâdişâhının sebatıyla beka kendisini nurlandırsın. Allah saltanatını zamanlar boyu devam ettirsin. Çünkü onun feyzinden mülk-ı memleket cennet gibi olmuş. Sultan Süleyman ismiyle onun için bir muamma vardı. Sultan hazinesinin umumi feyzi halka şamil olmuş. Hıfzı için derya gönüllü sultan bir tılsım olmuş.

selâm'a ḥimâye-endâz-ı emn ve emân olub Bağdad Ḥukûmetiyle Süleyman Paşa ser-efrâz ve beyne'l-aḳrân mümtâz oldı. Sene-i meẕkûre Ramażanü'l-mübârekiniñ ikinci güni Azerbaycan ṭarafına taḥrîk-i livâ-i ferḳad-fersa buyurub mülk-i İran pâ-zede-i sipâh-ı şihâb-sitân oldukda tekrar Şah Tahmasb mütevârî-i cibâl-i ṣaʿdü'l-menâl olmağın Pâdişâh-ı Cem-cah bî-ceng ve sitîz teşrîf-kerde-i taḫt-ı Tebrîz oldı. Baʿde ez-an irâde-i ṣulḥ ve ṣalaḥ ile ḳaṣidân-ı vaḍîü'l-cenaḥ vârid olub kemâl-i tażarruʿ ve ibtihâl ile cuvinde-i emân ve cerîde-i cürmleri ḳarîn-i ḫaṭṭ-ı ʿafv ve iḥsan olmak rica itmegin iltimasları peẕîrüfte-i şehriyar-kerden-i vaḳar olub mevkib-i Humâyûn-ı Pîra ṭaraf-ı Rum'a meymenet-efzâ oldı.

40.9.2.Sefer-i Ayas Paşa Bi-Baṣra[635]

Muḳaddema Pâdişâh-ı Ḫurşid ṭalʿat Bağdad'a sâye-efken-i iḳamet iken Baṣra Ḥâkimi Raşid Rikâb-ı Humâyûna ʿarż-ı ʿubûdiyet ve ḳilâde-i inḳiyâd-ı Şehriyari'yi pirâye-i ceyyid-i iṭâʿat itmiş iken naḳż-ı ʿahd itdügi pâye-i serîr-i eʿlâya ʿarż olunmağın kûşimalı içün Bağdad Valisi Vezîr-i sitûde tedbîr Ayas Paşa meʾmûr olub tedârük-i edevât-ı ceng ve peykâr ve cemʿ-i dilâverân-ı meydân-ı girûdar ile sal-i ferḫunde-fal ṣelâṣe ve ḫamsin ve tisʿamie (953/1546) ḫilâlinde sevk-i semend-kerdûn-i nevred-surʿat ve refʿ-i livâ-i ferḳad-fersâ-yı ʿazîmet idüb eṣnâ-yı ṭarîḳde ziyâret-i ravża-i rażiyye fatîḥ-i ḫayr ile taḥṣîl-i istiʿdad-ı feṭḥ ve ẓafer idüb Şeyḫ-i Âl-i Ḳaşʿam ṭarîḳ-i ṭuġyana vażʿ-ı ḳadem ve ol-eṭrafa muzî-i ʿâlem olmağın giriftâr-ı fetrâk-ı belâ ve ḫirmen-i ʿömrı reh-güẕer-i ṣarṣar-ı fenâ olundukdan soñra Baṣra (81a) ṭarafına taḥrîk-i mehmîz-i ihtimâm idüb sedd-i rah olan gümrahân-ı bed-fercâm seyl-i ḫûr-i teʾdîb-i ʿasâkir-i merriḫ-intiḳam olub bu vecih üzere şitab ile Baṣra Ḥâkimi irhab olunmağın merḳûm muḳavemete iḳtidar göstermeyüb rah-ı nevred-i firar oldı. Serdâr-ı Ekrem dahi ma-beyn-i ehl-i dinden refʿ-i kin ve kudûret ve taḫmîd-i ateş-i ceng ve ʿadâvet olduğun elṭâf-ı ḫafiyye-i Lem-yezelîden ʿad idüb ḥamiden-lillah vilâyet-i meẕkûreye şevḳ-baḫş-ı duḫûl ve żabt ve rabṭına meşġûl olub Livâ-i Vasıṭ ve Nevâḥî-i Cezâyir dahi rabeḳa-i iṭaʿatların zîb-kerden-i devlet ve emniyet itmişlerdir. Bundan soñra paşa-yı müşârun-ileyh Bağdad manṣıbından infiṣal ve Cah-ı Bağdad ile Solak Ferhad Paşa iclâl olundı. Bir ṣaliḥ ve dindar ve ṭamaʿ-ı ḫamdan perhîzkâr idi deyu ẕikr olunur. Baʿdehu oğlı Muḥammed Paşa dahi bu diyâr-ı celîlü'n-nehâre sâye-endâz-ı ḥukûmet ve eyâlet olmuşdur. Sal-i erbaʿa ve ḫamsîn

---

[635] B: Sefer-i Ayas Paşa Bi-Baṣra eksik

ve tisʿamiede Şah Tahmasb biraderi Elḳaṣ Mirza dergâh-ı felek-iştibah-ı Süleymaniye çehre-sa olub mültefit-i Pâdişâh-ı derya-nevvâl ve manẓûr-ı naẓar-ı kerâmet ve iclâl olunmağın tekrar elviye-i Ḫusrevâni müteveccih-i mülk-i İran oldukda Şah ḳudûm-dâver-i ṣavab-endîşe ve ġalġale-i sipâh-ı ġażanfer-pîşe istimaʿiyle deʾb-i ḳadîmi üzere mütevâri-i tellâl ve cibâl olmağla tekrar Belde-i Tebrîz menzil-gâh-ı şehsuvâr-ı meydân-ı sitîz olub muḳeddema daḫil-i ḳabżâ-i Pâdişâh-ı Cem-cah olan Van Ḳalʿası ki kilîd-i mülk-i İrandır bir nevʿle daḫil-i dest-i taṣarruf-ı serḫ-i seran olduğı maʿruż-i rikâb-ı şehriyar-ı sikender-elḳab olmağın râyât-ı ẓafer-simât rehnumûni-i luṭf-i İlâhi Van ṭarafına rahi olub otak-ı kerdûn-niṭaḳ cilveger-i pîrâmen-i ḳalʿa-i meẕkûre oldukda maḥṣûr olan serḫ-i seran teşebbüs-i dâmen-i emân-ı Pâdişâh-ı ʿâlem-penâh itmeden ġayri çareleri olmamağla ḥalḳa-cenbân-ı der-i merḥamet ve mütemessik-i ḥablü'l-metîn-i ʿinâyet olduklarında elṭaf-ı Ḫusrev-i derya-nevvâlden iḥân-ı emân ile saḥili selâmete istiʿcal itdiler.[636] Ḳalʿa-i meẕkûre ṭaraf-ı bahirü'ş-şeref-i Sulṭanîden żabt olunub mevkib-i Humâyûn pay-ı taḫt-ı ʿâli-baḫt semtine revâne oldı. Rikâb-ı meymûn-elḳab ḫidmetinde olan mârü'z-zikr Mirza Elḳaṣ eyyâm-ı sermade kûşe-gir-i kânûn-ı keremiyet olmak içün iẕn-i Humâyûn ile (81b) Baġdad'a vârid ve birkaç eyyâm bu ṭaraflarda müks ve ârâmdan soñra ṭarîḳ-i müsteḳîmden mutaṣarrıf ve iṭaʿat-ı Ḫusrevâniden münḥarif olub cibâl-ı Ekrâd-ı vahşet-âbâd'ı pişt ve penân idünüb ve temşît ümidine çare-ḫavâh iken biraderi Şah Tahmasb damına düşüb "ezer-beycazande ve ez-tücarande[637]"(?) mefhumuna maṣadaḳ oldı.[638]

Tarîḫ-i hicriye ʿala-ṣaḥibiha efḍalü't-teḥiyye sitte ve ḫamsîn ve tisʿamieye (956/1549) resîde oldukda Baṣra Eyâletinde Eʿrab-ı şeḳavet-meâb Cezâyir-i Baṣra ḥareket-i nâ-sâzi ve ebnâ-i sebîle dest-i dırâzi idüb ateş-ḫana-i sûz-i ʿişyandan muḳtebis ve libas-ı şeḳaveti mültebis olduklarınıñ ṣûret-i zişt-nihâdi âyine-i cihân-numâ-yı cihân-bâniye münʿakis olmağın tefrîḳ-i kûş ve taḳriʿ-i ṭas-ı ser-i bî-huşleri içün Müḥâfıẓ-ı Baġdad Temerrüd ʿAli Paşa serdâr taʿyîn ve muḥafaẓa-i Baġdad'a Mir-i mîrân-ı Sivas Baltacı Muḥammed Paşa bir miḳdar yeñiçeriyân-ı şecaʿat-unvan ile meʾmûr olub herkes meʾmûr olduğu umûrde dâmen-i der-meyân-ı himmet olub serdâr-ı ʿâli-vaḳar dahi cemʿiyet-i ʿasâkir-i meşhûre ve tedârük-i cebe-ḫane-i mevfûre ile ber ve baḥrden taḥrîk-i elviye-i ferḳad-fersâ ve refʿ-i tûġ-i pür-fürûġ-i cihân-küşâ idüb Vasıṭ ṣaḥrası maḍrab-ḫiyâm-ı süreyya-nizam oldukda livâ-i meẕkûre sancağı

---

[636] B: eylediklerinde

[637]

[638] B: Sefer-i ʿAli Paşa Bi-Basra eksik

begi ᶜAli Beg kemâl-i iclâl ile serdâr-ı pür-iḳbali istiḳbâl idüb maᶜan ṭaraf-ı eᶜdaya istiᶜcal itdi. Ordû-yu nuṣret-eṣer ve sefâyin-i kûh-peyker ile Cezâyir Ḥâkimi ᶜAliyyan-zâde'niñ melceᵓ ve mekânı olan Medîne Ḳalᶜası'na rehbet-endâz-ı vuṣûl olduklarında ṭâife-i Eᶜrab-ı şirret-meâb âġâz-ı ceng ve peykâr ile meydân-ı muḳabeleye şitab idüb ṭarafeynden âvâz-ı tîġ ve ḫançer ve fevâriᶜ-i kürz ve teber raḫne-resân-ı dıl-zerre ve siper olub ᶜaḳîbet nesîm-i feṯḥ ve ẓafer taḥrîk-i pürçem-i tûğ-i serdâr-ı şehâmet-güster olmağla senk-i senkîn-i kûh-efken rû-meyân ile Ġurebân-ı ᶜAraban perîşan olub ol-leyle-i elîde eşḳiyâ-yı ᶜArab-i bî-edeb giru orduya îṣal-ı taᶜb ḳaṣdında olmaları ile şihâb-ı tüfenk-i dıltenk ile mercûm olub vuṣûl-ı maḳṣûddan maḥrûm oldılar. ᶜAle'ṣ-ṣabaḥ ḫusr ve ḫaver-i zemîn maşᶜale-i zerrîn ile bezm u rezmi âreste ve tezyîn itdikde tekrar ᶜArab eşḳiyası nevâzinde-i mizmar-ı peykâr ve sîne-i kûb-ı ṭabl-ı (82a) peykâr-ı girudar olub şuᶜle-i meşᶜale-i ᶜadâvet ve kin efrûḫte ve eyvân-ı muḳarnis-bünyân âsumane duḫanî perde-âvîḫte ve ḳavâriᶜ-i raᶜd-i âsâ-yı mehîb-âvâz eḳalim-i sebᶜaya zelzele-endâz olub hucûm-ı şîrân-ı ġarran Rûmiyân ile ḳalᶜada maḥṣûr olan emîr bî-tab ve semt-i firare şitâb itmegin sene sebᶜa ve ḫamsîn ve tisᶜamie (957/1550) ḫilâlinde meḳalid-i teshîr dest-i paşa-yı ḳalᶜa-gîr oldı. Lâkin eṭraf ve eknâfda henüz baᶜżı ᶜAraban ᶜadem-i iṭaᶜat ve iẓhâr-ı şeḳavet itmeleri ile serdâr-ı kâmkâr lazım gelan yerlerde binâ-i ḳalᶜa ve ḥiṣar ile bî-tekellüf Nevâḥî-i Cezâyir'i zîr-i nekîn-i taṣarruf idüb pes ez-an bed-raḳabe-i iḳbal ve kemâl-i iclâl ile maḥall-i meẕkûrden nuhḍat ve Baġdad'a ᶜavdet itmişlerdir. Bundan soñra paşa-yı müşârun-ileyh Baġdad'dan infiṣal ve Behram Paşa Ḥukûmet-i Baġdad ile iclâl olundı. Hevâ-yı nefse tabiᶜ ve irtişaya ziyâde ṭamiᶜ kimesne idi deyu ẕikr olunur. Bir müddetden soñra anıñ żidd-ı kâmili Temerrüd ᶜAli Paşa tekrar manṣıb-ı Baġdad ile ser-firâz oldı. Bundan aḳdem Sulṭan Süleyman-ı muḫalledü'l-iḳbal Baġdad feṯḥine sevḳ-i maṭiyye-i mecd ve iclâl idüb Şehr-i Zor ḳalᶜasına sâye-efken oldukda ḳalᶜa-i meẕkûre ḥâkimi Beke nâm mîr-i muḥterem rikâb-ı Humâyûna rû-mal ile muḥaṣṣalü'l-âmâl olub taḥḳîḳ-i iṭaᶜati içün ferzend-i bülendi Memûn Beg'i rehin ṭarîḳiyle ḫidmet-i Ḫusrevâviye virmekle Baġdad Valisi Süleyman Paşa'ya teslîm olunub merḳûm Memûn Beg Baġdad'da nice livaya Mirliva oldukdan soñra Ḥille emâretiyle müteḳaᶜid olub bu vecih üzere Şehr-i Zor memâlik-i maḥrûse-i Pâdişâhiden maᶜdûd iken ḳalᶜa-i meẕkûre Ẓalim Ḳalᶜası dimekle meşhûr bir ḳalᶜa-i metîne ve eṭraf ve cevânibi cibal ve kûhistan ve vurûd ve duḫûlı mümteniᶜ ve mesdûd ve derûn ve bîrûnunda olan Ekrâd behâyim ᶜadadından maᶜdûd olub tarîḫ-i sal tisᶜa ve ḫamsîn ve tisᶜamie (959/1552) ile ferraḫ-fal oldukda Şehr-i Zor serḥadinde olan Kızılbaş ve Ekrâd-ı dıl-

ḫiraş ḳalᶜai żabt ve zîr-i sâye-i ḥimâye-i Pâdişâh-ı bülend-pâye olan reᶜâya ve berayâ fuḳarasına iṭâle-i dest-i istila itdikleri Baġdad Valisi ᶜAli Paşa'nıñ ᶜarżıyle maᶜlûm-ı ᶜilm-i ᶜÂlempenâhi olmağın sabıḳan Mîr-i mîrân-ı Sivas Muḥammed Paşa'ya (82b) ᶜavâṭıf-ı ᶜâliye-i Ḫusrevâniden cah-ı Baġdad iḥsan

40.9.3.Serdâr-ı ᶜOṯman Paşa Bi-Şehr-i Zor[639]

Ve Mîr-i mîrân-ı Ḥaleb ᶜOṯman Paşa bir miḳdar yeñiçeri dilâverleri ve nice eyâlet ᶜaskerlerine serdar olmağla Şehr-i Zor ṭarafına sevḳ-i ᶜasâkir-i cerrar idüb bi-ᶜavnillah-i Teᶜâla ḳalᶜa-i meẕkûre fetḥi müyesser olur ise ḳalᶜa-i merḳûmede ḍarb-ı nevbet-i ḥukûmet itmek üzere Fermân-ı Humâyûn vârid olmağın herbiri yerinden nuhḍat ve sevḳ-i semend-i ᶜazîmet idüb Muḥammed Paşa Ḥukûmet-i Baġdad'a revnaḳ-baḫşa oldukda Baġdad kulun top ve tüfenk ve sâir âlât-ı âşûb ve ceng ile ᶜOṯman Paşa'ya revâne itdi. Varub Şehr-i Zor ḳurbünde paşa-yı müşârun-ileyhe mulḥaḳ oldularında paşa-yı şecâᶜat-iᶜtiyâd dilâverân-ı Baġdad ve ümerâ-yı Ekrâd ile refᶜ-i ᶜalem ve taḥrîk-i ḳadem idüb Kürd-i ekred ḳalᶜa-i maḍrab-ḫiyâm ᶜasâkir-i merrîḥ-intiḳam oldukda ca-be-ca tob-ı ḳalᶜa- kûb tertîb ve eᶜdâ-yı bed-nihâde terhîb olunub bâzâr-ı kîru-dâr-ı kermâ-kerem ve her çend ejder-i tob ve tüfenk-i ateşîn-i dem derkâr oldı ise kâr-ker ve ṣûret-i fetḥ ve ẓafer âyine-i şuhûda cilve-ger olmamağla serdâr-ı sitûde-tedbîr meᵓyûs-ı teshîr olub ḳalᶜa-i eᶜdaya muḳabil bir ḳalᶜa binasına mübâşeretde iken ḳaża ve ḳader serdarın girîban-ı ḥayatı giriftâr-ı çengâl-ı ᶜiḳab-ı fena olub ecel-i müsemma ile ṣaḥîfe-i vucûddan nâbûd olmağın cemᶜiyet-i dilâveran benâtü'n-naᶜş-âsâ perîşan olub Baġdad kulı dahi meᵓvalarına imâle-i ᶜinan itdiler.

40.9.4.Reften-i Valî-i Baġdad Muḥammed Paşa bi-fetḥ-i Şehr-i Zor[640]

Bu vaḳıᶜa-i faḳıᶜa Baġdad Valisi Muḥammed Paşa'nıñ ᶜarżıyla maᶜlûm-ı Pâdişâhi oldukda fermân-ı Pâdişâh-kerdûn-i vaḳar ile paşa-yı müşârun-ileyh serdar ve ḳalᶜa-i merḳûmeniñ teshîrine sipehsalar olub Mirlivâ-i Remaḥiye Süheyl Beg Baġdad'da ḳaimeḳam oldı. Tehiyye-i esbâb-ı intiḳam ile ḳalᶜa-i meẕkûre ṭarafına tevcîh-i likâm-ı nuṣret-fercâm idüb ol-ḳurbde Kesk Çınar nâm maḳam maḍrab-ḫiyâm-ı kerdûn-i niẓam ve birkaç gün

[639] B: Serdar-ı ᶜOṯman Paşa bi-Şehr-i Zor eksik
[640] B: Reften-i Vali-i Baġdad Muḥammed Paşa Bi-Fetḥ-i Şehri- Zor eksik

ârâmdan soñra ümerâ-yı Ekrâd'dan Bekir Beg nâm bir pîr-i münîr ve Veli Beg nâm bir ṣaḥib-i tedbîr Serdâr-ı Ekrem ketḫudasıyle Şehr-i Zor Ḥâkimi Serḫab'a terġîb ve ṭaraf-ı iṭaᶜati muşᶜir mekâtib-i neṣâyiḥ esâlib irsal itmeleri ile Serḫab-ı meẕkûrun ᶜOṣman Paşa vaḳᶜasında ḥarem-i muḥteremi esîr-i Rûmiyân olmuş iken serdâr-ı (83a) ᶜiffet-ḫaṣlet ḫatûn-ı meẕkûreyi kendu iḫtiyarlarına koşub Serḫab'a gönderdikde bu vaż-ı pesendîde ile mezbûr Devlet-i ᶜÂl-i ᶜOṣman'a derûni bende-i efkende olmağın rabaḳa-i iṭaᶜat-ı Ḫusrevâniyi zîb-kerden-i canî bilüb ṭaraf-ı serdârı bâzâr-ı muṣalaḥaya revac ve mal ve erzaḳın ḳalᶜadan iḫrac ve merâsim-i ᶜubûdiyeti taḳdîm ve ḳalᶜa-i meẕkûreyi sene iḥda ve sittîn ve tisᶜamie (961/1553))ḥudûdunda teslîm idüb ülke-yi Şehr-i Zor cümle mużâfatıyle memâlik-i maḥrûsa-i Pâdişâhi silkine münselik oldı. Bu taḳrîb ile ḳalᶜa-i meẕkûreye tabiᶜ Ḳalᶜa-i Haver ve Ḳalᶜa-i Nuḳûd ve Ḳalᶜa-i Paske ve Ḳalᶜa-i Şemîran ve Ḳalᶜa-i Firence meftûḥ olub ümerâ-yı serḫ-i serândan Uğurlu Beg ve mîr-i sabıḳ Serḫab Beg ikibiñ ḫane ile ṭaraf-ı Devlet-i ᶜÂliyeye mutabaᶜat itdiler. Ve Bane Beg'i Mîr Muḥammed Seyf Beg ve Destare Beg'i Yusuf Beg ve Burûc Beg'i Budak Beg ve Orhan Beg ve Cihânşah Beg ḳalᶜaların miftaḥlerin teslîm-i dest-i serkâr-ı şehriyârî idüb Dergâh-ı Pâdişâhiye rûy-ı inḳiyâd göstermişlerdir. Mıṣraᶜ

Devlet-i aneste ki beyḫûn-i dıl âbed be-kenâr[641]

Paşa-yı bâ-iḳbal Ḳalᶜa-i Şehr-i Zor'a kifâyet miḳdarı ᶜasker ve mustaḥfiẓîn ve Veli Beg Mirliva taᶜyîn idüb Hemedân semtine taḥrîk-i ᶜalem-i nuṣret-nişân itdiler. Bu eṣnada Pâdişâh-ı ᶜÂlem-penâh Naḫcivan Ṣaḥrası'na ilḳa-yı ruᶜb ve heybet itmiş iken Dârü's-salṭana ṭarafına ᶜavdet buyurmaları ile Şah Tahmasb Baġdad ve hevasıyla bâdiye-peymâ-yı ḥasret oldukları ḫaberi resîde-i kûş-i pürhûş-i şehriyâr-kerdûn-i vaḳar olub paşa-yı müşârun-ileyh ᶜala-cenaḥi'l-istiᶜcal Baġdad'a ᶜavdet-i iclâl itmek içün fermân-ı ḳaṭᶜiyyü'l-ḥuküm irsal itmegin ḥukûmetgahları olan Baġdad'a sâye-efken-i iḳbal oldılar. Bundan soñra Ḥukûmet-i Baġdad ile Ḫıżır Paşa isᶜad olundı. Muma-ileyhiñ ṭabᶜ-ı derrâkleri ḫâşâk-ṭamᶜ ve âzden pâk olub muᶜtedil olduğı naḳl olunur. Pes ez-an Cah-ı Baġdad ile İskender Paşa ber-murâd olub Baṣra ṭarafına serdâr ve ol-ṭarafda vucûda gelan ḫidmet-i müsteḥseneleri ᶜanḳarib serrizde-i nûk-i taḥrîr olunur.[642] Tekrar Şahbâz-ı evc-i meġâzi Sulṭan Süleyman-ı Ġazi'de żaᶜf-ı pîri var iken baᶜżı iḳtiża ile Ġazâ-yı Ġarra-yı (83b) Engurûs-i menḥûs niyyetiyle taḥrîk-i ᶜalem ve rikâb-ı himmete vaż-ı ḳadem buyurub mahice-i otak-ı cevz-inṭaḳ Ḳalᶜa-i Sigetvar beraberinde

---

[641] Devlet kalbin kanıyla ortaya çıkmalıdır.

[642] A: lakin fazla

ṭa'nezen-i mühr-i pür-işraḳ oldı. Müddet-i ḳalîleden soñra feṯḥ ve teshḫîr olunub şehinşah-ı nuṣret-i destgâh Ḥażretleri dahi vucûd-ı mes'ûdlerine terk ve tâz iden emraż-ı 'arıża sebebiyle leyle-i fetiḥde terk-i mülk-i mecâzi eyledi. Velâdet-i bâ-berekâtleri tokuzyüz (900/1494) ve culûs-ı meymenet-me'nûsleri tokuzyüzyigirmialtı (926/1520) müddet-i salṭanatları kırksekiz sene ve 'ömr-i 'azîzleri yetmişdört sal olmuşdur.[643]

Bu vaḳı'a-i faci'anıñ şuyû' ve ẓuhûrı ba'iṯ-i telâṭum-i baḥr-i şur olmağın Vezîr-i Aṣaf re'y Ṣadr-ı E'ẓam Muḥammed Paşa munasib ḥal üzere merḥûmun intiḳalin iḫfa idüb Şehzâde-i civan-baḫt Sulṭan Selim Cenablerine Nihânî-nâme-i 'Abbasi 'ammame irsal ve[644] muḳaddem-i humâyûnlarına intiẓar üzere ṭavâif-i 'askeri birer nev'i ile işġal ile iştiġal eyledi. Bu ḫaber-i dehşet-eṯer Sulṭan Selim Ḥażretleriniñ kûş-i güẕâri olıcak bed-raḳabe-i baḫt-ı sa'îd ile Pâdişâh-ı cedîd mu'asker-i ẓafer-eṯer ṭarafına taḥrîk-i livâ-i ferḳad-fersâ idüb Ordu-yı Humâyûn'a şeref-baḫşâ-yı vuṣûl oldukda henüz Sulṭan-ı 'Âliyyîn mekân-ı mütevârî-i ḫâk-i şeref-nâk olmamağla namazına şah ve sipâh ḥażır ve ṣaġîr ve kebîr raḥmet-cûy-i Melik-i Ḳadir oldukdan soñra cesed-i muṭahharaları merḳad-i münevverelerine irsal olunub Şehr-i İstanbul'a vuṣûl buldukda ḫaṣ ve 'am tekrar ṣalat-ı cenâze edasına ḳiyam gösterdiler. Bundan aḳdem serrizde-i ḳalem olduğu üzere Baṣra ṭarafında ḳahren rû-yı iṭa'at gösteren 'Aliyyanzâde Baṣra berriyesinde olan 'Aşâyir-i 'Urban aḳrabasından olub taḫt-ı taṣarrufunda olan ba'ż nevâḥiye Bağdad ve Baṣra Beglerbegîleri ṭarafından vaḳi' olan tekâlife[645] bî-ṭaḳet olub sene ḫamse ve seb'în ve tis'amie (975/1567) ḫudûdunda iṭa'atden rû-gerdan ve Cem'iyet-i 'Araban ile memâlik-i maḥrûseye îṣal-i żarar ve ziyânı ṭaraf-ı devlete i'lam olunmağla Dergâh-ı Süleyman-Bargâhdan ikibiñ yeñiçeri ve müstevfi tobcı arabacı ve Bağdad Beglerbegisi İskender Paşa serdar ta'yîn olunub Şehr-i Zor ve Baṣra Beglerbegileri ve ümerâ-i Ekrâd güzîdeleri ma'an hem-rah olmağla (84a) nevâḥi ve ḳurasına ilḳa-yı ateş-i nehb ve ġaret ve ḫavah-ı nâ-ḫavah-ı mezbûrı teshḫîr-i kemend-i iṭa'at itdiler. Baṣra Cezâyirinde İskenderiye nâm ḳal'a bunuñ ta'mir-kerde-i re'y-i pür-ṣavabıdır. Ba'de-ẕalik 'avâṭıf-ı 'âliye-i Ḫusrevâniden cah-ı Bağdad Murad Paşa'ya erzani buyrulub paşa-yı müşârun-ileyh bu ḫâk-i pâke sâye-endâz-ı ḥukûmet oldukda Bağdad meydanında vaḳi' cami'-i şerîfi bina buyurub

[643] Salṭanat-ı Sulṭan Selim Ḫan fazla.
[644] A: peyâm fazla
[645] B: şaḳḳeye fazla

tarîḫ-i binasında Efṣaḥü'ş-şüᶜara Fużûlî-zâde Faẓlî'niñ ᶜandelib-i naṭıḳaları bu vech üzere naġme-sera olmuşdur. Şiᶜir[646]

Sulṭan-ı Civan-baḫt Selim ol-şeh-i ᶜâdil
Kim dergehiniñ ḫadimidir çerḫ-i muᶜalla
Ol-server-i İslâm Ḫudâ-vend-i memâlik
Dârâ-yı ᶜibâdet ki Din-i melca-i dünya
Baġdad'a bir ehl-i keremi eyledi vali
Kim kıldı ânıñ himmeti bu mescidi inşa
Paşa-yı felek-ḳader murâd ol ki ezelden
Luṭf itmiş añа ᶜiz ve ᶜala Ḥażret-i Mevlâ
Faẓli didi bu mescid içün ṣıdḳ ile tarîḫ
Gel mescide ey pâk murâd ile temenna

Bundan soñra Ṣofi ᶜAli Paşa Baġdad'a sâye-endâz-ı eyâlet olub baᶜdehu Pütür Ḥüseyin Paşa bu ḫâk-i pâkde fermân-rân-ı ḥukûmet olub bidᶜate rafîᶜ ve ṭarafeyn-i camiᶜ deyu ẕikr olunur. Baᶜdehu ᶜAbdurraḥman Paşa Baġdad'a vali olub taṣallüt ile maᶜrûf ve ḫuşûnet-i birle mevṣûf olmağın beyne'n-nas ᶜAdüvvürraḥman deyu ẕikr olunurdı. Kitâbet ṭarîḳinden raḳiy-yi süllem-i ḥukûmet olub Baġdad'da ser-nihâde-i leḥd olmuşdur. Baᶜdehu Derviş ᶜAli Paşa Laḥsa ve Baṣra ḥukûmetlerinden soñra cah-ı Baġdad ile ser-firâz olub[647] Baġdad'da raḫtkeş-i dâr-ı âḫiret olmuşdur.

Pâdişâh-ı vâlâ-cah dahi ḳanûn-ı ecdad-ı ᶜiẓamı üzere nice ġaza-i ġarra ile müeyyed ve ḫayrat ve müberrat ile müsedded oldukdan soñra maraż-ı sersam ile üftâde-i püster-i nâtuvâni olub ḳalb-ı selîm ile vaṣıl-ı bezm-i kevṯer ve nesîm[648] oldı. Velâdet-i bâ-berekâtleri tokuzyüzotuz (930/1523) ve culûs-ı ᶜizzet-meᵓnûsleri tokuzyüzyetmişdört (974/1566) tarîḫinde olub müddet-i salṭanatları sekiz sene ᶜömr-i ᶜazîzleri elliiki sal olmuşdur.

40.10.Salṭanat-ı Sulṭan Murad-ı Ṯaliṯ[649]

Peyâm-ı intiḳalleri Manisa'ya saye-endâz-ı iḳbal olan ḫalef-i ḳarînü'ş-şerefleri Sulṭan Murad'a vaṣıl olıcak pay-ı ᶜâli-baḫte tevcîh-i vech idüb serir-i (84b) serveride istiḳlâl gösterdi.

---

[646] A: Ḳıṭᶜa; B: Tarîḫ-i camiᶜ
[647] B: bu daḫi fazla
[648] A,B: tesnîm
[649] B: Salṭanat-ı Sulṭan Murad-ı Ṯaliṯ eksik

40.10.1.Culûs-ı İsmaʿîl Mirza Şah-ı ʿAcem[650]

Tarîḫ-i sal sene erbaʿa ve semânîn ve tisʿamie (984/1576) ile muḳayyed[651] oldukda ʿAcem Şah'ı Şah Ṭahmas tesmîm olunub püser-i mehteri İsmaʿîl Mirza Alamut Ḳalʿası'nda mübtelâ-yı bend ve bela iken mesned-i şahiye iclâs olundı. Bu eyyâm-ı ḫayr-encâmda ḳarîḥa-i humâyûn-ı şehriyâriden Baġdad-ı Behişt-âbâd eyâleti Elvend-zâde ʿAli Paşa'ya erzâni buyurulub paşa-yı sitûde-sîret bu ḫâk-i pâke basṭ-ı bisaṭ-ı ḥukûmet itdikde fermân-ı humâyûn-ı Ḫusrevâni ile Seyyid-i şübbân-i ehlü'l-cennet ve Ḳurret-ü eʿyün-i ehlü's-sünneti İmam Ḥuseyin Raḍiyallahu ʿAnhu asitânesinde vaḳiʿ camiʿ-i çerḫî-revâḳ ve maʿbed-i cevz-inṭaḳ ve ḳubbe-i envâr-ı işrâf-ı şühedâ-yı Kerbela bina itdikde şüʿara-i zamanenin nadirelerindendir. Şiʿir[652]

Bi-ḥamdillah ki ez-ʿavn-i ilâhi
Nemûde ḫidmet-i şah-ı şehîdân
Şeh-i kişver-sitân ḥaḳan-ı eʿẓam
Murad Bin Selim İbn-i Süleyman
Bina-kerd in-mekân-ı ʿarş-ı âsâ
Ki ta gerded melik ve rûy-i senâ-ḫevân
Bi-saʿy-i kâmil-i valî-i Baġdad'a
ʿAli Paşa İbn-i Elvend-i zî-şân
Żaʿîf-i sal-i tarîḫeş raḳem-zed
Ez-ân merḳad-i yeki mîkerd noḳṣan
Ki nâke hatıf-ı ġayb în-nedâdâd
Ki ey mande-zikâr-i ḫeyş ḥayrân
Nebi şemʿ-i ber-ân merḳad ki pâbî
Murad ez-merḳad-i pâk-i şehîdân Sene 991

---

[650] B: Culûs-ı İsmaʿil Mirza Şah-ı ʿAcem eksik

[651] B: ferraḫ-fal

[652] A: Naẓm; B: Ḳıṭʿa; Ülke (halkı) onun övgüsünü söyledikten beri (yani sultan olalı) Murad Bin Selim Bin Süleyman arşa benzeyen bu mekânı (bina) şanlı Bağdad Valisi Ali Paşa bin Elvend'in mükemmel çabasıyla yaptırdı; hakir bir kul onun tarih yılını yazdı; bir şahıs o türbeyi ayıolayınca (eksik görüşünce) ansızın gayıptan gelen bir ses şöyle dedi: Ey kendi işinde şaşkın kalmış (kişi), o türbede bir mum yak ki, şehidlerin temiz türbesinden kendi maksadını elde edesin. Merkad-ı pak-i şehidan kelimesi bu camiin 991 yılında yapıldığını ikinci camisinin yapılış yılı olan 984 yılını ka'be-i mescid-i Cabir; minarenin yapılış tarihi olan 982 yılını ise yarın parmağı manasına gelen inguşt-i yar kelimesi belirtmektedir. (?)

Tarîḫ-i camiᶜ-i ṣani kaᶜbe-i mescid-i Cabir Sene 984

Tarîḫ-i Minare inküşt-i yâr Sene 982

Ve Ḳuṭbü'r-Rabbânî Ḥażret-i Eş-Şeyḫ ᶜAbdulḳadir-i Cîlânî ḳuddise sırrehu camiᶜ-i muṭahharın ol-bülend-himmet bina ve ᶜimâret idüb âṣâr-ı ḫayr ve ẕiḫar-ı âḫiretleri el-ân ṣaḥîfe-i rûz-kârde numâyândır. Tarîḫ-i sal sene ḫamse ve ḫamsîn (995/1586) ile ferreḫ-fal oldukda Caġale-zâde Vezîr Yusuf Paşa namverd-i serdâri ve Baġdad'a vali olub maᶜan meᵓmûr olan ecnâd-ı pür-ḫaş-i müᶜtâd ile ᶜAcem ṭarafında Cem-i cemâl üzerine sevḳ-i sitûr-ı ṣarṣar murûr idüb Yelbür ve Nâvur nâm iki ḳalᶜa fetḥiyle mesrûr oldı. Sene-i ṣânîde Desbûl'i teshîr ile kâmrân baᶜdehu Nihavend semtine ᶜaṭf-ı ᶜinân idüb ḳalᶜa-i mezbûre bir şehr-i ᶜaẓîm ve pây-i taḫt-ı şahân-ı ḳadîm olmağla baᶜde'l-fetḥ levâzım-ı mehemmat ve müstaḥfiẓîn neferâtın ikmâl ve ketḫudası Muḥammed Paşa'yı manṣıb-ı mezbûr ile iclâl itdi.[653]

40.10.2.Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem Muḥammed Ḫuda-bende

Baᶜdehu Hemedân (85a) semtine taḥrîk-i râyât idüb Kızılbaş ile ḫayli pür-ḫaş ve nuṣret ile ᶜavdet eyledi. Şah-ı ᶜAcem İsmaᶜîl Mirza'nıñ meşᶜale-i tevfîḳ-i Ḫudâ delîl-i rahları olmağın terk-i rafḍ ve ᶜinad ve minhac-ı müsteḳîmi iᶜtiḳad-ı ehl-i sünnete munḳad olub birer bahane ile nice ġalât-ı revâfiżi endaḫte-i cah-ı helâk itmegin mesmûmen saḥe-i vucûddan eyvân-ı şehâdete ṣuᶜûd idüb ancak bir sene şahlıḳ ile biraderi Muḥammed Ḫuda-bende taḫt-ı şahiye ḳuᶜûd eyledi.

40.10.3.Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas[654]

Sal-i sene ḫamse ve tisᶜîn ve tisᶜamie (995/1586,87) ḫilâlinde şah-ı meẕkûr iḫtilâl-ı memleketden ḫaṭır-ı müşevveş-meâṣirlerine istilâ iden endûh ve ġam-ı birle eḥvali perîşan ve muḳîm-i beytü'l- aḫerân olub bi-ṭarîḳi'l-ḫiṣar oğlı ᶜAbbas Mirza taḫt-ı şahi üzere ḳarar itdi. Sene tisᶜa ve tisᶜîn ve tisᶜamiede (999/1590) Çağala-zâde Sinan Paşa Valî-i Baġdad olub sâye-endâz-ı ḥukûmet oldukda Nihavend Ḳalᶜasına ber-taḳrîb ile Kızılbaş iṭâle-i dest-i taṣarruf itmeleri ile ᶜAcem ṭarafına raḫş-rân-ı ᶜazîmet ve hezz-i Sinan-ı şecaᶜat idüb vaḳiᶜ olan dâd ve sitâdleri ṭaraf-ı devlete olan ᶜarżından maᶜlûm olmağla ṣûret-i ᶜarż muḫtaṣar îrad olundı.

---

[653] B: Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem Muḥammed Ḫudabende eksik

[654] B: Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas eksik

Ṣûret-i ᶜarż: "Bu bendeleri iş-bu sene-i ᶜamîmü'l-meymenede ᶜinâyet-i İlâhiye istinâd ve ervaḥ-i muḳaddese-i evliyâ-yı Baġdad'dan istimdâd idüb Baġdad ve Şehr-i Zor'un cüzᵓî ᶜaskeriyle serḥadd-i Kızılbaş'a ᶜazîmet idüb yümn-i teveccüh-i Pâdişâhi ile Nihavend Ḳalᶜasını feṯḥ ve tesḫîr ve ḥıfẓ ve ḥirâseti içün Beglerbegi ve kul ve yarak ve ḫazîne ve zeḫîre koyub kemâ-yenbaġî teᵓsîs ve taᶜmir ve ᶜasâkir-i İslâm'a mażarrat ḳaṣdiyle gelan Luristân Ḥâkimi Şehverdi Ḫan'a dahi muḥkem şikest virüb ve Hemedan Ḥâkimi Korkmaz Ḫan'ı esîr idüb muẓaffer ve manṣûr ᶜavdet itmek müyesser oldukda veḳayiᶜ-i sefer-i nuṣret-eṣer ve musâᶜade-i teᵓyîd-i ilahi ile müyesser olan feṯḥ ve ẓafer iḫbarı ber-vech-i iḫtişar âsitâne-i saᶜâdete ᶜarż olundı." Ḥâlâ Baġdad'da Çaġala-zâde ḫanı dimekle meşhûr olan ḫan ve ḳahveḫaneyi ve eṭrafında olan esvaḳ-ı bülend-revaḳı bina itdirib zamane şüᶜarası ḫan ve ḳahveḫane içün itdükleri eşᶜar-ı dılâra ve nevâdir-i ḫoş-edâdır.

Şiᶜir[655]

Kenc-i ferâġ ehl-i dıle ḳahveḫanedir
Ḥubbiyle ḳahve merġ-i dıle âb ve danedir (85b)
Bu der-i cihânda mecmaᶜ-ı erbâb-ı maᶜrifet
Bu der-i sûzın neticesi baḳî fesânedir
Her kes gelüb ḫizanesini bunda ṣarf ider
Pür durûr-i kelâmla bu bir ḫizanedir
Benzetme ṭaḳ-ı Kisra'ya bu ḳahveḫaneyi
Ṭaḳî bu nüh revaḳ-ı mülkde[656] yegânedir
Ṣadr-ı felek maḳam-ı Sinan Âṣaf-i zaman
Bu yadigardan ġarażı bir nişânedir
Pervîz Aġa binasına bir saᶜy kıldı kim
Ferhad'ıñ itdügi buña nisbet beyanedir
Bir muhliḳadan olmadı ḫali zamanede
Eksik degil çıraġ-ı ᶜaceb âsitânedir
Didâr-ı der bu cay-ı ṣafa-baḫşden murâd
Hader-i cihânda ḳahve heman bir bahanedir
Diger Ḫusrev-âyâr şûr ki ḫanıñda

[655] A: naẓm
[656] A,B: felek

Ḳaṣr çerḫ ola bir kühn-i dehlîz

Bî-sutûn ᶜİraḳda el-ḥal

İtdi Ferhad işlerin pervîz

Paşa-yı merḳûm Ḥukûmet-i Baġdad'dan infiṣal ve sene iḥda ve elfde (1001/1592) Ḫadim Caᶜfer Paşa Ḥukûmet-i Behişt-âbâd ile iclâl olundı. Paşa-yı müşârun-ileyh sekiz sene Tebrîz Eyâletinde fermân-rân-ı ḥukûmet olub mesaᶜi-yi meşkûresi bedîd ve Kızılbaş ile ceng ve cidâl-ı ᶜadîdi olduġı meşhûrdur.

Tarîḫ-i sal şelâşe ve elf (1003/1594) ḥudûduna vuṣul buldukda Ḫusrev-i Rum Sulṭan Murad'ıñ zicac-ı mizac-ı leṭâfet-imtizacları senk-i emraż ile şikest ve terk-i ḫanumân-ı mecazi ve püser-i ᶜâlem-i beḳada serfirâzi göstermişdir. Tarîḫ-i velâdetleri tokuzyüzelliiki (952/1545) ve culûsları tokuzyüzseksaniki (982/1574) senesinde olub müddet-i ᶜömr-i ᶜazîzleri elli ve müddet-i salṭanatları yigirmibir sene olmuşdur.

40.11.Salṭanat-ı Sulṭan Muḥammed Ḫan[657]

Ḫaber-i intiḳal-i ferişte-ḫiṣal Manisa'da şuḳḳe-küşâ-yı râyet-i emâret olan ferzend-i saᶜâdet-mend Sulṭan Muḥammed Ḫan'a vaṣıl olıcak ṭaraf-ı taḫtegaha taḥrîk-i ḳademe-i istiᶜcal idüb resm-i meᵓnûs üzere culûsları vaḳiᶜ oldı. Bu eyyâmda Vezîr Ḥasan Paşa Ḥukûmeti Baġdad'da sâye-endâz-ı dâd ve sitâd olub sene erbaᶜa ve elf tarîḫinde (1004/1595) ḥâlâ Baġdad'da Ḥasan Paşa Camiᶜi dimekle meşhûr olan Camiᶜ-i kebîriñ eṭrafında olan revaḳ-kerdûn[658] paşa-yı müşârun-ileyhiñ âṣâr-ı pür-envârıdır. Paşa-yı müşârun-ileyh şahane ḫuddem ve mulûkâne ḫışma mâil ḫud-pesendlik ile maᶜrûf ve çelebilik ile mevṣûf olub vażᶜ-ı bu el-ᶜacebdir ki Baġdad valisi iken (86a) kırk elli biñ kuruşluk bir serîr-i simîn iḥdaṣ ve kâḫ-ı behişt ile müsemma idüb sîm ve ḫamdan eşcar ve narenc ve enar meḳûlesi eṣmar ile bir mertebe tezyîn itmişler idi ki ᶜuḳûl-ı erbâb-ı taṣavvur ḥayran-vadî-i taḫayyür olur idi. Sulṭan Muḥammed dahi ecdâd-ı vâla-neṣrâdleri Ḳanûnî üzere nice gûne ġaza ve cihad ve ḥıfẓ ve ḥirâset-i bilâd ve ᶜibâd itdikden soñra müddet-i.eyyâm-ı ḥayatları encâm bulub raḫtkeş-i darü's-selâm-ı âḫiret oldı. Velâdet-i bâ-berekâtleri tokuzyüzyetmişdört (974/1566)ve culûs-ı meymenet-meᵓnûsleri biñ-üç (1003/1594) tarîḫinde olub müddet-i salṭanaları tokuz sene ve ᶜömr-i keranumayeleri otuztokuz sal olmuşdur.

---

[657] B: Salṭanat-ı Sulṭan Muḥammed Ḫan eksik

40.12.Salṭanat-ı Sulṭan Aḥmed Ḫan[659]

Pâdişâh-ı maġfûruñ ḫurşid-i ᶜömürleri ufûl bulucak ferzend-i saᶜd-eḫterleri mühr-i envâr-ı iḳbal-ı pür-iclâl Sulṭan Aḥmed beytü'ş-şeref taḫt-ı sulṭanide numâyân oldı. Bu eyyâm ḫilâlinde Ḳaimmeḳam-ı ᶜâli-maḳam-ı sabıḳ Vezîr-i cihân-ârâ Ḳasım Paşa Baġdad manṣıbı ile ḫavah ve nâ-ḫavah ᶜazm-i rah idüb ve lâkin ḳabulde imtinaᶜ ile Burusa eṭrafında herze-kerd olduğı kûş-zed-i şehriyar-ı ᶜâli-vaḳar olmağın ġaḍab-ı Pâdişâhiye giriftar ve şîr-i şimşîr-i Şehriyari'ye şikâr olub Baġdad eyâleti Ṣarıḳcı Muṣṭafa Paşa'ya iḥsan olundı. Tarîḫ-i manṣıbı içün zamane füṣaḥasınıñ nadirelerindendir. Ḳıṭᶜa

Ḥamden-lillah Muṣṭafa-yı ᶜâli-menḳibet
Ḥâkim-i Baġdad olub Kisra-veş itdi ᶜadl ve dâd
Oldı çün ol-memleket baġ-ı bahar-ı maᶜdelet
Dirler tarîḫ içün Baġdad'a şimdi baġ-ı dâd

Tarîḫ-i sal sene sebᶜa ᶜaşere ve elf (1017/1608) ile müşerref oldukda Dârü'l-ḫilâfe-i Baġdad'da Bölükbaşı iken sû-i tedbîr-i ḥukkâmdan naşi taᶜyîn ile taġallüben ṣaḥib-i istiḳlâl olan Aḥmed-i Ṭavîl nâm kimesneniñ oğlı Muḥammed'in ateş-i fesâdın taḫmidi içün Diyarbekir Valisi Vezîr Nasûḥ Paşa kırkbiñden mütecaviz pelenk-ḫû leşker-i ceng-cû ile ṣaḥra-yı Baġdad'a rehbet-baḫş-i nuzûl oldukda Ṭavîloğlı Muḥammed dahi istiḳbâl ve ṣufûf-ı meṣafe istiḳlâl virmegin ṭarafeynden ceng ve peykâre âġâz olundukda Naṣûḥ Paşa sekbânları ṭarafından vaḳiᶜ olan ḫiyânet ile paşa-yı müşârun-ileyh semtine hezîmet vaḳiᶜ olub Ṭavîl-zâde Ḥukûmet-i Baġdad'da ḳarar-dâde oldı. Baᶜde-zaman Kâtib-i divânı (86b) ve maḥrem-i râz-i nihâni olub ḥâlâ Baġdad'da tekye-i ferraḥ-fezâ-yı dıl ve can ve reşk-i ġavṭa-i Şam-ı cennet-nişân olan Zâviye-i Dervişan-ı Mevlevî banisi Muḥammed Çelebi elinden silâfe-keş-i helâk ve birader-i köhteri Muṣṭafa ol-maḳam ve menzile nîl ile feraḥnâk oldı. Meşta-yı Ruha'da olan Çaġala-zâde Maḥmud Paşa Âl-i Pürîş ve Âl-i Ḳaşᶜamoğulları ve Seyyidḫan ve Ḥâkim-i Sührân ve sâir ᶜaşâyir-i Ekrâd ve ᶜArabân ile ḳadîmi aşinalığı olmağın vezîr-i mezbûr ḫilᶜat-ı Ḥukûmet-i Baġdad ile tebcîl ve ḫidmet-i istiḫlaṣı ᶜuhde-i ihtimâmına taḫmîl olunub her ṣınıfdan munteḫab sipâh-ı müretteb ile Baġdad ṭarafına refᶜ-i livâ-i ᶜazîmet idüb Muṣul'a daḫil oldukda ḳadîmden Baġdad'da olan Bölükbaşılara ve Kulaġalarına nihâni nevâziş-

---

[658] A,B: niṭaḳ fazla
[659] B: Salṭanat-ı Sulṭan Aḥmed Ḫan eksik

nâmeleri vârid olmağın heman ol-şeb şehirde bulunan sekbânları iᶜdam ve ṣubḥ-dem sarrac-ḫane öñünde iç ḳalᶜada Muṣṭafa Paşa muḥâṣarasına teşmîr-i saḳ-ı ihtimam idüb Maḥmud Paşa'ya vaḳiᶜ-i ḥali iᶜlâm itdiler. Bu peyâm-ı server-encâm paşa-yı müşârun-ileyhe ẕevḳ-baḫşâ-yı ḥubûr olmağın kemâl-i surᶜat ile ḥareket idüb evâyil-i şehr-i Rebîᶜü'l-âḫirde ḥavâlî-i Baġdad'a vaṣıl ve muḫliṣân-ı can-sipâre ḳuvvet-i ḳalb ḥaṣıl oldı. Her çend maḥṣûr olan maḫhûrler ḳalᶜa kapusun açüb[660] altında ᶜasker-i ẓafer-rehbere ᶜarż-ı hüner itdiler ise ḥamle-i kûh endâz-ı ᶜasker-i nuṣret-şiᶜâr viran-saz-ı esas-ı cemᶜiyet ṣabr ve ḳararları olur idi. Ḳalᶜa-kûb ṭoplar iç ḳalᶜada olub sivar ve piyâde yigirmibiñden ziyâde eşḳiya daḫil-i ḥiṣarda olmağın tavaṣṣuṭ-ı maṣlaḥat-güẕârân ile Muṣṭafa Paşa'ya Ḥille Sancağı iḥsan olunub evâhir-i şehr-i mezbûrde bu ḫaṭṭa-i dıl-peẕîr levṣ-i vucûd-ı eşḳiyâdan taṭhîr olunmağla vezîr-i sitûde tedbîr Ḥukûmet-i Baġdad'da ca-peyker oldı. Ḥâlâ Baġdad'da Sarrac-ḫane nâm bâzar-ı istivar bunlarıñ eṣeridir. Tarîḫ sene ᶜaşere ve elf (1010/1601) ᶜadedine ḳarîn oldukda Rum-İli Beglerbegisi Ḳaḍı-zâde ᶜAli Paşa mesned-nişîn-i Ḥukûmet-i Burc-ı evliya[661] olub bundan soñra Dilâver Paşa ve Ḥafıẓ Aḥmed Paşa munişşa-nişîn-i muḥâfaẓa olub Âḫer-i ḳavm Yusuf Paşa Gülşen-i Saray-ı Burc-i evliya'ya vali olmuşdur.

Tarîḫ-i Hicriye ᶜala-Ṣaḥibiha Afḍalü't-taḥiyye sitte ve ᶜişrîn ve elf (1026/1617) ile defter-i ᶜâlemi tesvîd itdikde Sulṭan Aḥmed-i (87a) emcediñ ḫûrşîd-i ᶜâlem-menâb vucûdları mütevârî-i seḥab-ı fena ve nûr-baḫş-ı kişver-i beḳa oldı.[662]

Velâdetleri sal-i ferḫende-fal şemâne ve tisᶜîn ve tisᶜamiede (998/1590) ve culûs-ı meymenet-meᵓnûsleri ᶜam-ı meymet-niẓam işna ᶜaşere ve elfde (1012/1603) intiḳalleri vech-i muḥarrer üzere vaḳiᶜ olub Pâdişâh-ı velâyet-destgâh Sulṭan Muṣṭafa pîrane-baḫş-ı taḫt-ı ᶜâli-baḫt-ı salṭanat olmuşdur.

40.13.Culûs-ı Sulṭan ᶜOṣman[663]

Lakin müddet-i medîdeden berû enîs-i ᶜuzlet ve müteneffir-i ġavġa-yı salṭanat olmağın girû kûşe-gir-i ḫalvet ve tenha-nişîn-i ᶜuzlet olub tarîḫ-i sal sebᶜa ve ᶜişrîn ve elf (1027/1618) ile ferraḫ-fal oldukda birader-zâdeleri Tacdâr-ı Bülend-ᶜUnvan Sulṭan ᶜOṣman

---

[660] A,B: top fazla

[661] A: munişşa-nişîn-i Burc-ı evliya

[662] A: Culûs-ı Sulṭan Muṣṭafa fazla

[663] B: Culûs-ı Sulṭan ᶜOṣman eksik; A: Lakim müddet-i medîdeden berû enîs-i ᶜuzlet ve müteneffir-i ġavġa-yı salṭanat olmağın eksik

zînet-baḫşâ-yı âvernik-i Pâdişâhi ve revnaḳ-efzâ-yı deyhem-i (?) Şehinşahi oldukları eyyâm-ı bî-niẓam

40.13.1.Ḫurûc-ı Bekir Subaşı Der-Baġdad[664]

Yaʿnî s̱emâne ve ʿişrîn ve elfde (1028/1619) Baġdad yeñiçerilerinden Bekir nâm şaḳiyy-i bed-fercâmıñ baʿżı gûne istidrâcat-ı bî-s̱ebat ile kevkeb-i iḳbal-i lâ-beḳası perde-i inḥisafından semt-i inkişafe ḳarîn yaʿnî zümre-i meẕkûr meyânında rütbesi Subaşılık baʿdehu Aġalık pâyesine rehîn olub ḳavluhu Teʿâla "İnne'l-insane le-yeṭġa en-reâhu isteġna"[665] kerîme-i muʿciz manẓûmesi üzere sekrân-ı ṣahbâ-yı kibr ve taʿaẓẓum ve ḥayran-vâdî-i senestedr-i racîm olmağın rûz-be-rûz ateşgede-i dıl-i ḫabâs̱et-burûzundan numâyân olan nâire-i şeḳavet ve fesadı merdûm-sûz olub âl ve ʿaşîretinden ġayri süfehâ-yı vilâyet resîmân-ı ʿaḳdü'l-lisân ḥîlesine dılbeste ve ḥukkâm ve eʿyân-ı nâfiẕü'l-kelâm ḫavf ve ḫaşyet-i celâdetiyle dembeste tevcihât-ı menâṣıb rıżâ-yı şirret iḳtiżasına merbûṭ ve ḥal ve ʿaḳd-i vilâyet cümle reʾy-i saḳîmine menûṭ olub Beyt

Baʿiṣ-i fitne idi ol-bîdâd
ʿÂlem-i kıldı fitnesi berbad

Ḥal-i Baġdadiyân[666] bu minvâl üzere güẕerân iderken sene iḥda ve s̱elâs̱în ve elf (1011/1602) tarîḫiyle ruz-nâme-i ʿâlem müşerref oldukda aḳṣâ-yı vilâyetde baʿżı ʿArab eşḳiyası ateş-i firûz-i ʿişyan ve tekâbû-yı şirret ve ṭuġyan idüb refʿ ve defʿleri aṣḥâb-ı ġayrete lazım ve muḥtem olmağın şaḳiyy-i meẕkûr Muḥammed nâm nâ-ḫalefin vilâyetde canişîni idüb kendüsi ḫayme ve ḫargah-ı sefîhâne ve vażʿ-ı nâ-hemvâr-ı maġrûrane ile tevâbiʿ ve levâḥiḳ ve ʿasâkir-i mütelaḥiḳ-i birle düşman ṭarafına imâle-i (87b) ʿinân tesâbuḳ idüb ʿAzebler Aġası Muḥammed Ḳanber'iñ oğlı ʿAbdullah reîs-i hemrah olmak üzere sekk-i bi-ṣaḥra olduğundan soñra merḳûm Muḥammed Ḳanber şaḳiyy-i mezbûrun telbîsane tertîb itdügi muḳaddemat ve İblisâne tezyîn eyledügi tesvilâtına çendan rażı olmayub zebâne-i nâire-i ifsadiyle ciger-sûz ve terâne-yi bî- âhenk ḍalâliyle dildûz olmağın "temürrü'l-fıṣatu merre's-seḥab"[667] medlûlün yad ve ṣarṣar-ı siyâset ile ḫâr u ḫaş-i eşrarı berbad itmek fikriyle Baġdad'da bulunan sipâh ve ʿazebistân ve eşraf ve eʿyanı daʿvet ve ṣûret-i ḥali meşveret

---

[664] B: Ḫurûc-ı Bekir Subaşı Der-Baġdad eksik
[665] "İnsan oğlı kendisini mustaġni sayarak azgınlık eder." Kurʾan-ı Kerîm ʿAlak, 6,7.
[666] B:Baʿiṣ-i fitne idi ol-bîdâd
ʿÂlem-i kıldı fitnesi berbad
Ḥal-i Baġdadiyân eksik
[667] Fırsat bulutların geçtiği gibi kaçtı

itdikde cümlesi ʿala-ḳalb-i vaḥid reʾy-i zerrînlerin istişvâb ile müttefiḳü'l-kelâm olub Bekir ve tevâbiʿin istîṣal ve niẓam-ı memlekete ṣûret-i ḥal virmege iḳdâm itdiler. Şaḳiyy-i meẕkûrun oğlı Muḥammed ve ketḫudası ʿÖmer'in ḳażiyye-i meẕkûre mesmuʿleri oldukda Mışraʿ

ʿİlac-ı vaḳıʿa pîş ez vuḳûʿ bâyed kerd[668]

hemandem vadî-i ḥîleye vażʿ-ı ḳadem idüb ʿÖmer ketḫuda şimşîr-i siḥr-teʾsîrin bend-kerden-i faḳr u fenâ ve ṣûret-i efkend-i keyd-i ḫâk-i pây-ı Muḥammed Ḳanber'e çehre-sa olub Beyt

Be merdümî naẓarî kün mera ki dervîşem

Be merhemî mededî kün mera ki dılrîşem[669]

Giriyân-ı giriyân can u dılden ġadr ve ḫavahan ve ḳaṭarat-ı eşk-i mercanîsîn secde-i ṣad dane-i istiġâṣe ve emân idüb bu vecih üzere feṭḥ-i kelâm-ı mekr irtisam itdi ki ancak bu faḳîr-i dıl-ḫasteniñ berâvic-i ḳanın âġuşte-i ḫâk ve cism-i nizareyn ṭaʿme-i kürkes-i helâk itmeyesiz aḳṣâ-yı merâm-ı istîṣal Bekir ve tevâbiʿi ise cenableri ḫayır-ḫavahları ile iç ḳalʿada paşa ḥûżûrun teşrîf buyuruñ müstevcib-i ḥaḳaret olan nikbetleri bir bir faḳir getürüb ḫûn-i kilkûnleri ile meydân-ı siyâseti numûne-numâ-yı buḳelemûn ve ṣaḥn-i ḥaḳareti lâlezâr-ı ġayret-numûn idesiz deyu ḫatm-i kelâm-ı nâ-fercâm itdiler. Ḥużżâr-ı meclisden baʿżi umûr-dîde ve kâr-âzmûde ʿÖmer ketḫudadan bu bir ḥîle-i rû-bahi teʾḫîr-i vaḳt ve fevt-i fırṣata nevʿan pışt ve penânidir. İbdida bu şaḳîniñ felek-i vucûdın tebah ve ḳafile-i ʿadem-i birle hem-rah itmek gerek deyu her çend Muḥammed Ḳanber'e ilḥaḥ ve delîl-i sebîl-i fevz ve felâḥ oldılar ise ol-sâde-dıl nekr-i düşmenden ġafil olub nevâziş-i muḫlişâne ve riʿâyet ve istimâlet-i dostâne ile şaḳiyy-i meẕkûrun girû ḫanesine revâne (88a) itdügine teʿâḳuben taḳlîd-i şimşîr-i kâr-zar ve teşmîr-i saḳ-ı rezm-i peykâr idüb vucûh-ı ittibaʿ ve gurûh-ı eşyaʿiyle ḳalʿada kâr-fermâ-yı vaḳt Yusuf Paşa'ya varub ṣûret-i ḥali iʿlâm ve ḥall ve şikâl-i ehl-i ḍalale iḳdam itmekle paşa-yı müşârun-ileyh dahi bu ḥareket-i bâ-ṣavab ile şâdân ve icrâ-yı mâ-fi'ḍ-ḍamîrine dâmen-i der-meyân idüb ve vehle-i evvel eşḳiya-yı meẕkûrun bend ve bestlerine ilḳâ-yı kemend-i vuṣûl itmeyüb ancak manṣıbları tevcihine meşġûl olmağla ehl-i şirret bir saʿati fırṣat-ı ġaniimet bilüb ve fetret-i ensâb ve iḫrab ile tedârük-i silaḥ ve şirâre-i şirreti iḳdaḥ idüb küçe ve memer-i nası bend ve lazım gelan yerleri derbend itdiklerinden ġayri meydan ve iç ḳalʿayı türk-i taz ve eṭrafda olan cidâr-ı neşîb ve firazdan ceng ve cidâle âġâz itdiler.

---

[668] İlac olay vuku bulmadan önce tedârik edilmeli.

[669] İnsana bak, ben dervişim. Benim kalbim yaralıdır bana ilaç ver.

Meydanda bulunub Paşa ve Muḥammed Ḳanber'e tabiᶜ olan ḫalâyıḳa teyr-i bârân ve tüfenk-endâz-ı ḫûsran olmaları ile ekṡeri benâdiḳ-i âteşin ile maḥmûm zehrab-ı sihâm ile mesmûm oldukları ḫaberi kûş-i zed-i paşa-yı ġayret-entüma olmaġın bi'n-nefs birkaç güzîde merd-i meydân-ı hüner ve şîr-i jiyân-ı şecâᶜat-güster fedâiler ile meydana girüb Beyt

ᶜArş in çünân bilerze der-âmed ki dehr pîr

Üftade der-kemân ki ḳiyâmet-i şeved âşikâr[670]

lamiᶜâsı üzere ġalġale-i kîr-i ekîr ve ṣadâ-yı pür-hevl-i ṣaġîr ve kebîr iḫtilâl-endâz-ı felek-eṡîr olub dâd ve sitâd ve birkaç saᶜat imtidâd bulmağla ṭarafeynden nice bir küşte ṭâliᶜ-i reh-i revân-ı ᶜademe mutabiᶜ oldukdan soñra gurûh-ı mekrûh-ı eşḳiya meydân-ı kâr-zarda pâyidar ve paşa ve tevâbiᶜi iç ḳalᶜada der-ḥiṣar oldılar. Eşḳiya-yı meẓbûre hemandem her ṭarafda metresler îcad ve ḥavaleler bünyâd itmeleriyle serâpürde-i ġaybü'l-ġaybde olan taḳdîr-i Melik-i Ḳadir mutabıḳ-ı tedbîr olmaduğun Muḥammed Ḳanber müşahede idüb müsteġriḳ-i baḥr-i ḥayret ve küm-kerde-i râh-i iṣâbet olmağla envâᶜ-ı ol-nâ-kâm ber-vech üzere dahi tedârüke ilḳa-yı pençe-iᶜtiṣam itdi ki sabıḳan raḳamzede-i kilk-i beyân olduğı üzere Bekir Subaşı ordusunda olan ferzend-i dılbendi ᶜAbdullah reise ḳażiyye-i hâileyi taḥrîr ve hempası olan ᶜAzabistan dilâverleri ile ḥüsn-i tedbîr idüb ᶜale'l-ġafle Bekir ve tevâbiᶜin istîṣal (88b) ve baḳi ᶜaskeri serᶜan Bağdad'a îṣal itmek üzere teᵓkîd-i ekîd itmekle mektûb-ı mektûmı bir berîd-i ᶜArab-ı bî-edebe teslîm idüb cüzᵓî iḥsan ile şeb-i ẓulmânide Dicle'yi ᶜubûr itdürüb ᶜala-cenaḥi'l-istiᶜcal irsal eyledi. Sefîr-i nifaḳ-mesîr dahi Muḥammed Ḳanber'iñ iḥsanın taḳlîl "ve el-veledu ᶜala-seyr-i ebîhi"[671] mażmûnun delîl-i sebîl-i cer ve taḥṣîl idüb Bekir bir merd-i nehhâb-ı vehhab-ı rınd-baḫşendedir deyu nâme-i ser-i bi-mühri bilâ-imhal Bekir'e îṣal itdi. Ol-dahi mektûbı muṭalaᶜa ile vaḳiᶜ-i ḥale taḥṣîl-i iṭṭilaᶜ itdügi gibi cemᶜ-i etbaᶜ-ı eşrar ve ḳażiyyeyi ᶜala-vechi't-tafṣîl iḫbar idüb ᶜAbdullah reîs ser-nihâde-i bâlîn-i raḥat ve maḫmûr-i ḫavab-ı ġaflet iken üzerine hucûm ile dest-be-deste ve dil-şikeste Bekir ḫużûruna maḳam-ı siyâsete götürdükde herçend ḫuṭbe-ḫavan-ı kerîme-i ḳavluhu Teᶜâla "Vela teziru vâziretun vizre uḫra"[672] oldı ise ve herne ḳadar taḳdîm-i muḳaddemat-ı berâe ᶜarż itdi ise fâide-mend olmayub cellâdân-ı ḫûn-âşâm elinde şerbet-i şehâdet ile şirîn-kâm oldı. ᶜAbdullah reîsiñ tevâbiᶜ ve levâḥiḳi ṣaḥra-nevred-i teferrüḳa ve inhizam olduğuna teᶜâḳuben şaḳiyy-i meẓkûr demkeş-i nay-ı riḥlet ve ṭabl-zeni surᶜat-i hezîmet olub baḫt-i ser-küştesi gibi Bağdad'a

---

[670] Arş öyle bir şekilde titredi ki yaşlı felek açıkça kiyâmet koptu diye büklüm oldu.

[671] Çocuk babasının seyri üzeredir.

[672] "... Kimse kimsenin günahını çekmez..." Kurᵓan-ı Kerîm, İsra, 15.

ᶜavdet ve cânib-i ġarbîde ilḳa-yı vizr iḳamet itdüginden Muḥammed Ḳanber ḫaberdâr olduğundan ġayri oğlı ᶜAbdullah reîsiñ sergüẕeştin şuᶜûr idicek ġarîḳ-i lücce-i zehrâb-ı vâveyla ve ḥarîḳ-i temmûz-ı rubḫ ve ᶜina olub âyâ bu vaḳıᶜa-i pür-ḥaṭar neye müncer olur fikrinde iken Dicle üzere naṣb-ı cisr ile ṭâife-i pür-şûr şehre ᶜubûr itdikleri paşa-yı Rüstem-şiᶜâr ve Muḥammed Ḳanber-i giriftarın reᵓyü'l-ᶜaynleri olmağın ᶜinân-ı himmeti ṭaraf-ı eᶜdaya imâle yaᶜnî cisre muḳabil toblar ḥavale itmek tedârükinde iken karşu yakadan bir küştî-i siyeh rûz-kârıñ tüfenk-i ejder-i dehan ve ateş feşanından bir bendaḳa-i ateş-nişan nâgâh paşa-yı bî-günaha işabet itmegin hemandem ol-Yusuf-ı ṣanî teyre-gâh-ı cah-ı fenâdan ḫalaṣ ve ᶜAzîz-i Mışır şehâdet olmağla iḫtişaṣ buldı. Beyt

Felek kan ağladı ol-bî-günaha
Melek matem ṭutub girdi siyâha
Kürk-i evḍaᶜ kerdûni bu demler
Kimin ḳatline şâdân oldı kimler

Faḳd-i serdâr-ı şîr- (89a)şiᶜar ile ehli ḥişar şetr-küseste-mehâr ve serâsime-i dârû-yı efkâr olub maḥżar-ı taḫarrübleri ᶜunvansız bir ata ve cemᶜ-i şemlleri reşmesiz ata dönmegin dâmengir-i girdibâd her çı-bâd âbâd ve beẕl-i maḥḍar ictihad idüb birkaç gün dahi sedd-i bâb ve eᶜdaya merdâne cevab virdiler. Amma "el-maḥṣûru maġlûbun"[673] layiḥası üzere medhûş-i keᵓs-i yeᵓs olmalarıyla nâ-çar feṭḥ-i bab-ı ḥişar ve şimşîr-i kâr-zari taᶜlîḳ-kerden-i taẕarruᶜ ve inkisar idüb "el-emân el-emân" nevâsıyla ᶜöẕür-ḫavahan olduklarında eᶜda-yı bî-eman mültefit olmayub kelb-i ᶜuḳûr gibi derûn-ı ḳalᶜaya ᶜubûr ve muṣadif oldukların ᶜalef-i şîr-i şimşîr-i ᶜaẕâb yaḫud meᵓsûr-ı bende-i ᶜuḳal-i ᶜiḳab itdiklerinden ġayri feṭḥ-i Sulṭan Süleymaniden berû maḥzûn olan cebeḫaneyi ve cemiᶜ-i emvâl-ı ᶜammei tâlan ve derûn ve bîrûn-ı ḳalᶜada olan ḫanedânlarda ġaret ile ateş-efrûz-i ḫusran olub bir anda nice tevankür faḳir-i sayil ve nice faḳîr sermaye-i girân-mâyeye vaṣıl oldukları resîde-i taḥḳîḳdir. El-ḳıṣṣa

Ḳalᶜada bulunan müslimîniñ kimi ṣaḥraya firar ve kimi bend-i ḥibâle-i inkisar olub Muḥammed Ḳanber ve tevâbiᶜi ḳayd-ı meẕellet ile ḥużur-ı bî-nûr-ı Bekir'e götürüldükde her-çend suḫan-dan-ı iᶜtiẕar ve ḥuḳûḳ-ı salife ve nân ve nemk-i sabıḳayı teẕkâr ile Beyt

Merdî benûd fitâde ra pay-zeden
Ger dest-i fitâde-i begirî merdî[674]

---

[673] Muhâsara edilen mağluptur.
[674] Düşen adama ayak vurma. Düşenin elinden tutmak mertliktir.

medlûlünce şaḥîfe-i ḫaṭa ve sehvi raḳam-peẕîr-i ṣaḥf ve ᶜafv olmağa her ne ḳadar ḫalḳa-cenbân-ı der-i merḥamet ve müteşebbiṣ-i damen-i müruvvet oldı ise kârker olmayub şaḳiyy-i meẕkûrun işaretiyle mezbûr iki nefer âdem ile bir perme-i elîme içre bend-i çar-mîḫ-i cevr ve ᶜina ve sûreta palbasları alûde-i neft-i bela olub meyân-ı Dicle-i ᶜuẕmada şecere-i vucûdların şuᶜle-i matem-sera-yı dâr-ı fena itdiklerinden ġayri baḳilerin ferdan ferda ḥaḳaret-i dahiye ve feḍaḥat-i vahiye ile götürüb ezyal-ı esb ve esterde zir u ziber ve baᶜżıların balâ-yı şiter-i şenaᶜatde keşîde-i çarmîḫ-i ḳahr ve żarar ve kimini nefy ile şehr-i beder itmeleri ile evlâd ve ensâb ve yar ve aṣḥablarınıñ naᶜre-i zehre-şikâf nâle-i vedad ve naḳûr-i ṣimaḫ-i kûb fiġan ve feryadları ile iḳlim-i vucûd mütezelzil ve ᶜîş ve asayiş mütebeddil olub ḥaṣıl-ı kelâm ol-şaḳiyy-i bed-fercâm (89b) ehl-i Baġdad'a Hulâgu ve Timur'i müruvvet ile yad itdirdi.

Netice çün dârü'l-ḫilâfe-i Behişt-âbâd bu vecih üzere ol-şaḳinîñ daḫil-i ḳabża-i yed-i bî-dadı oldı. Ca-be-ca tecessüs ve yer yer tefaḥḥuṣ idüb hevâ-yı ḍalalet-peymasına tabiᶜleri camiᶜ ve semt-i ḫilâfında olanları dâire-i zindegâniden dafiᶜ olmaḳ fikrinde iken fetevâ-yı Baġdad'da meᵓmur fażıl-ı ᶜâlim Molla Ġanım'ıñ ᶜAzebistan zümresinde baᶜżı aḳrabası bulunub ṭaraf-ı ḫilâfında olur mulâḥaẓasından naşi "leḥmü'l-ᶜulemâi mesmûmün"[675] maẕmûnundan teḥaşi itmeyüb sene-i meẕkûrede ol-nabkâr-ı ġaddâr ṣarṣar-ı ẓulm ile ol-ᶜâlim ve fażılıñ ḳandil-i zindegânisin mütelaşi kıldı.

Baᶜżı şiḳatdan rivâyetdir ki ol-peymâne-keş ṣaḫba-yı vuṣûl vaḳt-i şehâdetde Sûre-i Yasin tilâvetine meşġûl olub ḳable'l-itmam şerbet-i gülfam-ı şehâdet ile şîrîn-i kâm olmuş iken sûre-i şerîfeyi ḳırâet ile itmam itmişdir.[676] Vallahu eᶜlam.

40.13.2.Der-Ẕikr-i Ġala-i ᶜAẓîme Der-Baġdad

Erbâb-ı ᶜaḳl-i selîme rû-şendir ki sakinân-ı zaviye-i ġabra ṭarafından ḳafile-i aḳṭar-ı ᶜalem-i bâlâ olan ᶜadl ve dâd-ı ḥukkâm ve birr ve iḥân-ı erbâb-ı niẓam ḳavluhu Teᶜâla "İleyhi yeṣᶜadü'l-kelimü'ṭ-ṭayyibü ve'l-ᶜamelü'ṣ-ṣaliḥu yerfeᶜuhu"[677] bend-i rikâhine irmedikçe emtiᶜâ-i bedîᶜa-i "men câe bi'l-ḥaseneti felehu ᶜaşru emṣaliha"[678] ile ricᶜat ve tuḫaf-ı behiyye-i "hel cezâü'l-iḥsani ille'l-iḥsan"[679] ile ᶜavdet itmez ve cûş-i mevc-i ḫurûş-i dıl-i ᶜubadden

---

[675] ᶜUlemanın eti zehirlidir.

[676] A,B: Vallahu eᶜlem fazla; B: Der-Ẕikr-i Ġala-i ᶜAẓime Der-Baġdad eksik

[677] "... Güzel sözler ona yükseltilir. O sözleri de yararlı iş yükseltir..." Kurᵓan-ı Kerîm, Fatır 10.

[678] " Kim ortaya bir iyilik koyarsa ona on katı verilir"

[679] "İyiliğin karşılığı ancak iyilik değilmidir?" Kurᵓan-ı Kerîm, Rahman, 60.

müteṣâid olan ebḫure-i kerem ve serd-i ᶜacz ve iftiḳar mevḳif-i ricada ᶜubûdiyyet-iẓhar ve ṣadef-i âsa nuzûl mevârîd-i raḥmet içün damen-küşâ-yı intiẓar olmayınca ebr-i nisan-ı iḥân-ı Lem-yezelîden lâli-i ḳaṭarat-ı emṭar aḳṭar-ı ᶜâleme feyz-baḫş-i nuzûl olmaz. Binâenᶜaleyh ol-eyyâm-ı iḫtilâl-encâmda çün Bekir Subaşı ṭaraf-ı Pâdişâhiye ᶜaṣi ve żabt-ı Baġdad ile aḳṣa'l-ġaye mürtekib-i meᶜaṣi oldı. Ḫâk-i pâk-i Dârü's-selâm'da olan aṣḥâb-ı rida-yı taḳva münzevi ve erbâb-ı şeḳa-yı reda mubeyyin ve münceli ve evâmir-i maᶜrûfe nâ-peyda ve münkerat-ı menhiyye ẓahir ve hüveyda olmaġla imkân-ı ḳuvvet ve ḳudreti olan ehl-i ġayret iḫtiyar-ı hicret idüb sâir ᶜaceze ve mesâkîn pâ-püste-i dâm-ı âh-ı ḫazîn iken ol-ḳavm-i şûmıñ şeâmet-i şirretleri sebebiyle sîlâb-ı ḥikmet-i içtilâb-ı ḳaża ve ḳader neᶜûẕu billah bu vecih üzere ḫâk-i Baġdad'da küẕâr itdi ki ḥal-i reᶜâya ve berâya sureta paper-i futûr ve mezâriᶜ (90a) ve ḳura küşt ve kârden mehcûr ve olanı dahi ḳillet-i emṭar ve pîvest-i rûzigar ile neşv u nemadan dûr olub şaḳiyy-i meẕkûrun ṭaraf-ı devlete olan ḫiyânetiyle derbend-i âyende ve revende meşdûd ve bazar ḫarîd ve furûḫt-ı ẕeḫayir mesdûd olduğundan ġayri ḥûkm-i lâ yüsᵓel ile Necid ṭarafından baᶜżı ᶜUrban'ıñ ṭavarları ḳaḥṭ-ı sene ile inᶜidam-ı giyahdan tebah ve küşt-i zar-ı ᶜadem-i çıragâh itmekle aṣḥabı tamam-ı âfitade ki ve kemâl-i kürsenkî ile bî-ârâm olub Baġdad'a ilḳa-yı pençe-i iᶜtiṣam itmeleri ile küçe ve bazarda perîşan ve nâle-i el-cûᶜ elcûᶜ ile nâlân olub muṣadif oldukları zad ve zevâdı teheccüm-i bî-tâbâne ile milḥ-i ġaḍab gibi nehb ve eᶜâẕenallahu Teᶜâla mezâbilde buldukları çîṣa ve lâşe-i ḥimarı zaḥmet-i teveṣṣul ile tenâvül idüb iṭmînan-ı şebᶜî nisyan ve dağdağa-i cûᶜ ile nâlân olduklarından ehl-i velâyet bîzar ve bu vecih üzere ḳarar virdiler ki şahid-i feṭḥ ve ferec ᶜarżı dîdar idinceye dek her birkaç faḳire bir ṣaḥib-i iḳtidar mihmandâr ola çün vaᶜdlerine vefa ve herbiri birkaç faḳiri ḫanesinde ibḳa itdiler. ᶜAdem-i ḳanaᶜat ve vufûr-ı iżṭırab ile mütekeffil ḳuvvetlerin bî-tâb idüb tekrar küçe-kerdî ve derd-i mendi itmeleri ile gördükleri dem-i mesfûḥ üzere müks ve ârâ ve şûb ve lâşe-kerbe ve mûş üzere düşüb maraż-ı ᶜâdi gibi cümle ḫalayıḳ bu ibtilaya esîr ve zaman-ı yesirde ᶜâlem faḳîr olub żaᶜf ve ḳuvvet beraber ve faḳîr ve tüvan-ger hemser olmağla ġalġale-i ḳaḥṭ ve ġala ᶜâlemgîr ve nay-ı pür-nevây-ı cûᶜ ve ibtila zelzele-endâz-ı felek-esîr olub mıṣraᶜ

Şalġam-ı puḫte bih zı nuḳre-i ḫam[680]

maᶜnası bir mertebe ṣabit oldı ki ḳarż-ı nan ḳarż-ı naḳreye mümaṣil ve pare-i guşt pare-i ṭulaya muḳabil olub baᶜżı fuḳara ciger-i kûşelerin sedd-i remḳ içün tûşe itdikleri ḥadd-i tevâtüre irmişdir. Eᶜâẕenallah ve'l-müslimîn min ẕalike veslük bina aḥsenü'l-mesalik[681].

[680] Olgun şalğam ham nukreden iyidir.

40.13.4.Ẕikr-i Sefer-i Sulṭan ᶜOs̱man ber Kefere-i Ḥutûn

Çün tarîḫ-i meymenet-merhûn s̱elâs̱în ve elf (1030/1620) ile maḳrûn oldı Tacdâr-ı sikender-nişan Variş-i mülk-i Ḳayser ve Nûşirevân Sulṭan ᶜOs̱man âbâ-i kirâm ve ecdâd-ı ᶜiẓamlarından variş ile sâlik oldukları humâyûn-ı sim ṭavusî-dem şebdîz-i dıl- (90b) peẕîr şecaᶜat ve himmetlerin israᶜ ve berḳ-i şimşîr-i ġaza ve cihadların ilmaᶜ itdirüb bi'ẕ-ẕat irade buyurdukları Leh keferesi ġazasına ki Ḥutûn[682] seferi dimekle meşhûrdur mücerred iᶜlâ-yı kelime-i tevḥîd ve teᵓyîd-i din-i nuṣret-mezîd içün ᶜasâkir-i derya cûş ve cunûd-ı mevc-ḫurûş ile imâle-i ᶜinan-ı ᶜaẓîmet ve şedd-i kemer-i himmet idüb âfitab-ı âsa ṭayy-ı ṭavamir-i merâḥil iderek ṭabur-ı eᶜdaya vaṣıl olucak ġuzat-ı İslâm ḥarb ve ḳitâle iḳdam ile ḫirmen-i ᶜömr-i küffâre ateş-endâz-ı heybet ve diyar-ı eᶜdaya icrâ-yı sîlâb-ı ḫusran olub Beyt

Bürîd u derîd u şikest u bibest

Yelan-ra ser u sine vu pa vu dest[683]

hezaran kefere-i fecere ser-berîde ve çendan sine-i pür-kîne müşrikîn derîde ve ve nice liâm-ı nâ-fercâm ḳayd-ı belâda pâ-şikeste ve deste deste eᶜda-yı dîn bend-i esîride dest-beste olub kırk günden ziyâde nâire-i ḥarb ve ḳitâl iştiᶜal ile reme-i ḫanâzîr ṭaᶜme-i şîr-i şimşîr ve lâşe-i lâşilerinden vuḫûş ve ṭuyûr seyr olduğundan ġayri dilâverân-ı Tatar-ı nuṣret-âs̱ar maᶜmûre-i memleketlerin ḫarab ve ṭarbḫane-i miskînlerin lâne-i bûm ve ġarab itmiş iken erkân-ı devlet maḳamında olan nâdanlar birbiriniñ ᶜaduvv-i canı olub derya-yı pür-ḫatar-ı ḥarb ve ş̱itîze ġavṭa-zen olan dilâverleriñ kûşeş ve iḳdamıyla ṣûret-i ẓafer âyine-i ẓuhûrda cilveger oldukça serdarları maẓhar-ı ᶜinayet-i şehriyari olmak iḥtimalin idüb birbiriniñ ṭaraf-ı ḫilâfında olmakdan naşi imdâd ve iᶜânetden teḥaşi itmeleriyle bi-ḥukm-i taḳdir-i Melik-i Ḳadîr muḳaddemat-ı saᶜy ve ictihat müntec-i ḥuṣûl-ı murâd olmadın bi'ż-żarûri Eflaḳ Voyvodası vesaṭatiyle ᶜarż olunan tuḥfe-i tenk ve baha iṭaᶜat-ı fermân ve nuḳud-ı kem-ᶜayar istimanları maḳbûl-ı humâyûnları olmağla Pâdişâh-ı Cem-cah semt-i ricᶜata ᶜinan-tab olub resm-i ḳadîm üzere âlây-ı ᶜaẓîm ile maḳarr-ı salṭanatları olan saray-ı server-i efzalarına sâye-endâz-ı devlet oldukdan soñra bi-ḥukm-i taḳdîr riş̱te-i feṭḥ ve tes̱ḫîr ser-bend-i ḫar teᵓḫîr olduğundan Pâdişâh-kerden-i cah ᶜasker ṭarafından ḥareket-i dıl-peẕîr vaḳiᶜ olmadı deyu dılgîr ve cümleye münḥarifü'ḍ-ḍamîr olmağın ḥal-i ᶜâlemden ġafil baᶜżı muḳarreban-ı sâde-dıl ilḳasıyla iḥram-ı

---

[681] Allah u Teᶜâla bizi ve müslümanları bundan korusun ve vezi en iyi yola iletsin.

[682] B: Mutûn

bend-i ḥacc-i Beytüllah olmak vesilesin (91a) hemrah idüb Anatoli cânibine imâle-i licam-ı ihtimam ve ol-ṭarafda ârâm ve nice bî-edeblerden aḫẕ-i intiḳam itmek fikrinde iken ol-şah-ı ᶜâli-cah bundan aḳdem baᶜżı ᶜulemanıñ arpalıkların refᶜ ile zücac-ı ḫaṭırların şikest itdiklerinden ġayri bi'n-nefs meyḫaneler basub nice süfeha-yı meyḫari pâ-mâl-i semt-i ġaḍab ve kerrat ile yasakçılar mekânın suḫte-i ateş-i neḍab itdüklerinden nice kimesne muaḫaẕelerine mütefekkir ve mühr-i salṭanatları zevaline müntaẓır idi.

40.14.Culûs-ı Sulṭan Muṣṭafa Nar-ı Diger[684]

Binâberîn niyyet-i ḫusrevâni şöhret-yafte olub bu ḫaber-i vaḥşet taḫdîş-i samiᶜâ-i ehl-i töhmet itmekle cemᶜiyet müttefiḳü'l-kelâm ġuluvv-i ᶜam ve şiddet-i nâ-fercâm ve taᶜcîl ve iḳdam ile ol-şah-ı bülend-iḳbali taḫt-ı iclâlden dûr ve ᶜamm-i ekremleri Sulṭan Muṣṭafa'yı tekrar âvernik-i şahiye ᶜubûr itdüklerinden soñra kendüsi Yedi Kule nâm maḥall-i miḥnetgahda tacdâr-ı serîr-i şehâdet ve ᶜalem-keş-i kişver-i âḫiret olduklarının ḫaberi ᶜâlem ve ᶜâlemiyâna baᶜiṯ-i teessüf olmuşdur. Nâz-ı baliş-i mühr ve mahi müttekâ itmekle naz iden nâzenîn-i muᶜalla bargâha ḫâk-i siyahı ḫavabegâh itmeleri ile ol-nemk-i beḥramler perverde-i niᶜmet-i eb ve cedleri iken Pâdişâh-ı bî-günahı hevâ-yı nev-cıvani[685] ve muḳteża-yı devlet-i ḫusrevâni ile maᶜẕûr dutmayub istiṣvab-ı na-ṣavab ve irtikâb-ı ᶜamel-i vacibü'l-ᶜiḳab itmişlerdir. Pâdişâh-ı merḥûm biñüç (1003/1594) senesinde pirâye-baḫş-i mehd-i vucûd ve biñyigirmiyedide (1027/1618) âvernik-i şahi üzere ḳuᶜûd ve otuzbir tarîḫinde terk-i ᶜâlem-i şuhûd itdi. Beyt

Caneş muḳîm-i ravża-i dârü's-selâm bad
Gülşen-saray-ı merḳad-i u pür zinûr bad[686]

40.15.Ẕikr-i Culûs-ı Sulṭan Murad

Egerçi ḫuṭbe-i Salṭanat nâm-ı saᶜâdet-fercâm Sulṭan Muṣṭafa ile olundı ḳırâet. Ve naḳre ve ṭula-yı Pâdişâh-ı Rûm ism-i şerîfleri ile merḳûm oldı. Lakin muḳteża-yı ṭabᶜ-ı ᶜuzlet-pesendleri üzere taḳayyüd-i niẓam-ı memleket ve teᶜaṭî-i meham-ı salṭanatda ihtimamları

---

[683] Yiğitlerin başlarını kopardı, sinelerini yırttı, ayaklarını kırdı ve ellerini bağladı.
[684] B: Culûs-ı Sulṭan Muṣṭafa Nar-ı Diger eksik
[685] B: nev-civanî eksik
[686] Ruhu Darü's-Selâm'da ikamet etsin. Kabrinin gül bahçesi pürnur olsun.

olmadığından aḳṭar-ı memâlik-i İslâmiyede ebvâb-ı fitne ve fesad baz ve her ṭarafda bir ẓalim-i müteᶜaddî bîdada âġaz itmegin bi'ż-żarûre ârâ-yı ᶜulemâ-i dîn ve istişvab-ı erkân-ı devlet-i metîn ile tekrar Sulṭan Muṣṭafa kenc-i ᶜuzletde malik-i kenc-i âsâyiş ve raḥat olub (91b) tarîḫ-i sal işneyn ve şelâsîn ve elf (1032/1622) ile ferraḫ-fal oldukda biraderzâdeleri Şehriyar-ı Kişver-küşâ Dârâ-yı cihân-ârâ Sulṭan Murad-ı Rabiᶜ taḫt-nişîn-i salṭanat-ı kübra oldılar.[687]

40.15.1.Ẕikr-i Ameden-i Ḥafız Aḥmed Paşa Bi-Baġdad

Sal-i ferḫunde-fal-ı culûs-ı Sulṭan Murad Ḫani'de Baġdad-ı Behişt-âbâd'da rişte-i taġallüb ve ḍalal ile bend-i meyân-ı istiḳlâl iden salifü'ẕ-ẕikr Subaşı sû-i mizac-ı pür-şeḳavetiyle mübtela olduġı emraż-ı müzmine-i ᶜişyana deva ve hevâ-yı sermay-ı ġafleti ile giriftar olduġı eflâc-ı ṭuġyana ᶜilac içün Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i sitûde-tedbîr Ḥafız Aḥmed Paşa'ya tażarruᶜ ve ibtihal ile niyaz-nâme-i nikâşte ve cürmi ḫaṭṭ-ı ᶜafv ile âraste olub Ṭaraf-ı Devlet-i ᶜAliye'den Menşûr-ı Eyâlet-i Baġdad kenduye iḥsan olunmak babında istimdâd itmiş iken küşt-i zar-ı meᵓmulu müntec-i[688] şemere-i ḥuṣûl olmayub şaḳiyy-i meẕkûrun itdügi kâr-ı nâ-ṣavab ve mürtekib olduġı fiᶜl-i müstevcibü'l-ᶜiḳab ṭaraf-ı devlete inᶜikâs ile Ḥukûmet-i Baġdad Süleyman Paşa'ya iḥsan ve vezîr-i müşârün-ileyh bu kârın temşît ve icrası içûn menşûr-ı ser-ᶜaskeri ile kâmran oldı. Paşa-yı cedîdiñ mütesellimi imâle-i licam iḳdam ile daḫil-i[689] Baġdad-ı Dârü's-selâm oldukda Bekir'iñ ẕât-ı ḫabaṣet-meâṣirinde olan ateş-i nuḫûd ve ġurûr-iltihab ve âṣâr-ı kibr ve taᶜaẓẓum ḫirmen-i ᶜaḳlın intihab idüb mütesellim'i maᶜraż-ı siyasetde ṭaᶜme-i şîr-i şimşîr-i ᶜuḳûbet itmek murâd itmiş iken yine baᶜżı mulâḥaẓat destgir-i fikr-i ġadr-i peẕîrî olub selâmet ile ᶜavdet itdirmegin ol-dahi varub şaḳiyy-i meẕkûr vilâyeti meft-i ḫûr (?) şanub her ṭarafa dest-i dırazi ve kul ṭâifesi vâdî-i ṭuġyanda ᶜalem-i firazi idüb ceng ve cidâle âmâde oldukların ifade itmegin paşa-yı merḳûm dahi Mîr-i mîrân-ı Muṣul ve Kerkük ve eyâletleri ve Kürdistan begleri yigirmibiñ miḳdarı sivar-ı düşmen-şikâr ile ᶜazim-i Baġdad-ı dârü'l-cihad idüb Yenice nâm ḳaryede ilḳa-yı eḥmal-i iḳamet ile dûrâ- dûrdan ṣûret-i muḥâṣara gösterüb fuḳara-yı Baġdad âzâr-ı ḳayd-ı ġaladan âzâd olmak fikrinde iken giriftar-ı belâ-yı muḥâṣara oldular.

---

[687] A: Vallahu eᶜlem fazla.
[688] A: müntec-i şemere eksik

El-ḳıṣṣa

Paşa-yı müşârun-ileyh birkaç ay maḥall-i meẕkûrde iḳamet ve her çend rûy-i suhûlet ve gah şiddet gösterdi ise (92a) fâide-mend olmamağla maḥall-i meẕkûrdan nuhḍat ve Behrûz ve Yaʿḳûbe nâm ḳaryeler muḳabelesi maḍrab-ḫiyam-ı iḳamet ve ḳura-yı meẕkûreyi nehb ve ġaret itdikleri ḫaberi Baġdad'da münʿakis oldukda ol-ṭarafda olan nevâḥi ve ḳurayı ḥıfẓ ve ḥirâset içun şaḳiyy-i meẕkûr ketḫudası ʿÖmer ketḫudayı Baġdad kulundan yedi sekizbîn muḳalled-i seyf-i ġurûr ve dilâver-i cesûr ile vaḳt-i ʿaṣr Bab-ı sefîdden murûr ve Nehr-i Diyale'yi ṣafûh-i şerîʿasinden ʿubûr idüb Süleyman Paşa muḳabelesinde Ḳubab-ı Leyṣ nâm maḥalle vaṣıl ve nazil oldılar. Paşa-yı müşârun-ileyh dahi beşbiñ miḳdarı merd-i meydân-ı kâr-zara Kerkük valisi Bostan Paşa'yı serdar idüb muḳabeleye göndermekle bunlar vera-yı nehr-i meẕkûrden anlar beri ṭarafdan kâr-ı saziye âġâz idüb Naẓm

Ki tîġ kılurdi can-sitanlıḳ
Ki navek iderdi ḫûn-feşânlıḳ
Ol beñzer idi ḳad nigâre
Bu ġamze dıl-ġarîb-i yare

Bu uslub üzere birbirine deşnâm-ı siham ile red ve bedl iderken Bostan Paşa ṭarafı rûy-i futûr göstermekle Baġdad kulı nehr-i meẕkûrı ʿubûr ve paşa-yı müşârun-ileyh mecrûḥan ricʿat ile orduya ʿavdet eyledi. Leyle-i elîde Süleyman Paşa ordusunda ruʿb-i ḳulûb-i nas ile bir mertebe ḫavf ve heras vaḳiʿ oldı ki nesîm-i seḥar-gâh taḥrîk-i saz-i berk-gâh olsa ordu ḫalḳı vadî-i firarı penâh ve deşt-i inhizamı ḳarar-gâh itmek muḳarrer idi. Ez-in cânib-i ʿÖmer ketḫuda eṣîr-i şikârı gibi laf u güẕâf ġalebe iẓharı ile püster-i hoş-ḥalîde istiḳrar itdi. Baʿde-ẕalik çün Ḫusrev-i Ḫaver-i zemîn refʿ-i iʿlâm ile ʿasker-i[690] şame inhizam yaʿnî mühr-i ʿalem-tâb tîġ-i berḳ-mesîr pertev ile ʿâlemgîr oldı. Şaṭrîḫ-ṣıfat ṣaf-göster ve iki leşker birbirine beraber olub Beyt

Rezm oldı bela yaġuşlu ber-menîʿ
Berḳ ol-dı añа tüfenk ile tîġ

teḳabül-i ṣaffeyn ve ḳiyâm-ı ferîḳayn ile nuvâ-yı sûrnay-ı ḥarb ve ḳitâl-i fitne-engîz ve nefîr-i dılgîr-i ceng ve cidâl maʿreke-bend-i sitîz ve meydân-ı girû-dâr numûne-numâ-yı rûz-i

---

[689] A: ile daḫil eksik
[690] A: encâm-şumar fazla

resteḫîz olub istîlâ-yı melâl-ı kelâl ile dest-i menᶜ-i eflâc ve bazar-ı germa-germ dâd ve sitâd revac bulmağın Beyt

Nakḍ-i canın ṣarf-ı cânân eyleyen ehl-i naẓar (92b)

ᶜAşḳ meydanında serḫîl-i ṣaff-ı ᶜuşşaḳ olur

maġzasınca herbiri imtiyaz ile ser-firaz olmak mulâḥaẓasıyla ᶜiḳab-ı ᶜaẕab gibi merġ-i câne ḳullab-endâz-ı ṣayd ve şikâr olub ateş-i ḥarb ve ḳitâl iştiᶜal üzere iken âyine-i devrân Süleyman Paşa ṭarafına ṣûret-i inkisari numâyân itmegin Baġdad kulı kemend-i ṣalâbet ve şecaᶜat ile teshîr-i meydân-ı fırṣata mübâderet iderken nâgah serdar-ı salifü'ẕ-ẕikr Vezîr-i rezm-âra Ḥafıẓ Aḥmed Paşa kat-ender-kat alaylar ve manend-pişe-zâr ᶜalemler pelenk-ḫû düşmen-cû pehlüvanlar ile meydân-ı kâr-zara aşub baḫşa-yı vuṣûl olub girdibad-ı bi-la bünyad-ı Baġdadiyânı müşahede itmegin hemandem ᶜasâkir-i ẓafer-meâsirin dört bölük tertib ve cevânib-i erbaᶜadan hucûm ve tehyib idicek fi'l-cümle Baġdad kulı siper-i ġayret ve bazû-yi himmete penân ile ol-seyl-i bi-gırana sedd-i rah olmak sevdasında olmaları ile tâb-ı temuz terk ve taz-rûz-i dılsûz resteḫîzi taḳrîr ve şuᶜle-i şimşîr-i berḳ mesîr şirâre-i nâire-i ceḥîmi taᶜbîr idüb Naẓm[691]

Tîġ aldı eline pehlivanlar
Başlar kesülüb döküldü kanlar
Başlarda belayı çok görüb ᶜaḳıl
Bir âvaz ki müḳame eyledi naḳil

El-ḳıṣṣa

Safîde-dem ṣabaḥdan ferḫunde-dem revâḥa varınca ateş-i ḳitâl ittiṣal bulub ᶜaḳibetü'l-emr "çokluk erligi bozar" temṣili âyine-i devrânda cilveger olmağın Baġdad kulı giriftar-ı şikâl-ı edbar ve aġuşte-i ḫâk-i inkisar olub Kürdistan'a düşmen kusûfunda vadîi's-sebᶜde kalmış dermend gibi kem-kerde-i rah-ı necat olmalarıyla ol-maᶜreke-gahda üçbiñyediyüz nefer ᶜalef-i şîr-i şimşîr ve ikibiñbeşyüzı ḳayd-ı fetrâk-i ḥaḳaretde esîr olub serdar-ı senkîn-vaḳar ḫużûruna iḥżar olundukça bundan aḳdem vezîr-i müşârün-ileyh kâr-fermâ-yı Ḳalem-rev-i Baġdad iken eşḳiyâ-yı meẕkûrun evḍaᶜ-ı sefîhâne ve ḥarekât-ı maġrûranelerinden bîzâr

[691] A: Beyt

belki birkaç defᶜa âzerde-i ḫar-ı âzârları olub ḥatta kendu ḥasb-i ḥali olmak üzere bu ebyat-ı feṣaḥat entüma-zâde-i ṭabʿat-ı meᶜârif-âşinaları olmuş idi. Gaẕel[692]

Vucûdum feleki çıkmaz bir kenare
Atubdur rûzigar âḫer kenare
Dıl-i mecrûḥuma merhem yoğiken
Açıldı sînem üzere taze yare
Aşubdur (93a) başıma zenbur-i miḥnet
Nice olub ḥal-i Ḥafıẕ vare vare

Binâberîn intiḳam-ı maẓi ve ḥal ile şeyḫ ve şablerine merḥamet itmeyub nevâle-i vucûdların nehenk-i intiḳama iltiḳam[693] itdürdükden soñra menzil-i meẕkûrdan neḫḍat ve marü'ẕ-ẕikr Yeñice menzilin ḫayme-gâh-ı iḳamet idüb ṣaydın gûze der-i şîr-i jiyân gibi şikâr-ı düşmene nigehbân iken ez-in cânib bu ḫaber-i vaḥşet-eṣer dahiye-i dehbâ-yı âsumani gibi kelle-kub-i Bekir Subaşı olmağın nevâ-yı nevḥa-gû ile dılsûz ve suzen-i kâẕm-ı ġayẕ ve ġuṣṣa ile dıldûz oldı. Ol-bedbaḫtıñ rişte-i ḥîle ve mekrine vabeste olub ateş-i idbari ile suḫte olanlarıñ eṭfal ve evlâd ve ᶜiyalleri dahi bir mertebe giriftar-ı zâri oldılar ki dûd-ı memdûd-ı âh-ı fiġanları manend-i seḥab-ı ṣaᶜiḳa-baz-ı zelzele-resân-ı dâr ve cidâr oldı.

40.15.2.Ẕikr-i feristaden-i Bekir Subaşı Mefâtiḥ-i Ḳalᶜa-i Baġdad bi-Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas

Çün ol-ḫarzar-ı pür-âzâr-ı şeḳavetden naşi Bekir Subaşı Baġdad kulınıñ bazû-yı ḳudretleri şikeste ve rişte-i ḳuvvetleri keseste olub bir ṭarafdan imdâd ve iᶜânet olmaduğun müşâhede itdi. Erkân-ı devlet bed-ᶜaḳibetin cemᶜ idüb feṯḥ-i kelâm ve kemiyet-i muḥâvere ve müşâvereye irḫa-yı ᶜinan itmekle şûre-zâr-ı meclisleri müntec-i ḫar-ı yeᵓs olub ḳillet-i ḳût ve ᶜasker-i meksûr-i bî-subût ile ᶜaḳibet Ḥafıẕ Aḥmed Paşa ḳalᶜaya rehyâb ve cümleyi bend-i ᶜuḳal-i ᶜiḳab ider. "El-vucûdu ḫayrun mine'l-ᶜadem"[694] esîr-i dûrâ-dûr-i meġak-i ḫâk olmakdan ise Baġdad'ı Şah-ı ᶜAcem'e teslim idüb birkaç gün dahi çimen-zâr-ı ḥayat-ı musteᶜarda dâne-çîn-i ḫirmen ᶜaḳibet olmak yegdir deyu ḫatm-i kelâm itdikde cümleden eḥsenet-i birle redd-i cevab olunmağın hemandem nâme terḳîm ve mefâtîḥ-i Ḳalᶜa-i Baġdad'ı

[692] A: Gaẕel eksik
[693] B: iltiḳam eksik
[694] Var olmak yok olmaktan hayırlıdır.

ᶜAbbas nâm bir kişiye teslim idüb ᶜAcem ṭarafına revâne itdi. Ol-eyyâm-ı iḫtilâl-i encâmda ᶜAcem Şahı Şah ᶜAbbas Bilad-ı Hind'den Ḳandihar Seferi'nde bulunmağın bu berîd-i pelîd dahi ṭayy-ı merâḥil iderek meᵓmûlune vuṣûl bulub nâmesin taḳdîm ve mefâtîḥ-i ḳalᶜayı teslim itdi. Şah ṭarafından ḫılᶜat-ı pûşan ve tevfîr-i iḥsan ile kâmran oldukdan soñra Luristan Ḥakimi Ḥuseyin Ḫan ve Erdelan Ḥâkimi Aḥmed Ḫan (93b) ve Erşad Ḫanı Ḳasım Ḫan ve nice sulṭanlara Hemedan Ḫani Ṣafi Ḳulı Ḫan serdar olub ᶜala-cenaḥi'l-istiᶜcal bi'l-ittifaḳ varub Bekir'i pençe-i Ḥafıẓ'dan iṭlaḳ ile ḳalᶜayı ẓabṭ ideler deyu raḳamlar taṣdîr ve çapek-i seyr peykler taᶜyîn itmekle vuṣûllarında birbirine telâḥuḳ ve Baġdad'a imâle-i licâm-ı tesâbuḳ idüb Ḫanıḳeyn nâm menzile vuṣûl ve maḥall-i meẕkûrı maḍrab-ḫiyam-ı nuzûl itdiklerinde ḫaberi Ḥafıẓ Aḥmed Paşa'ya resîde oldukda zaḥmet-keşîde-i sefer ve zuḥm-ḫûr-i ḫavf ve ḫaṭar olmuş ᶜasker ile sîlâb-ı serḫ-i serani sed ve ḳalᶜada olan baḳiyyetü's-suyûf tekrar ẓuhûr ider ise red itmek taṣarruf-ı tedbîr danişinden bîrûn olmağın çare-i âḫere cûyan ve kemiyeti fikirleri bu vecih üzere cevelân itdi ki Bekir Subaşı'ya teᵓbîd ile manṣıb-ı Baġdad fermânı ve ḫilᶜat-i faḫire-i sulṭanî gönderilüb baᶜde'l-yevm nâme-i iᶜmali raḳamzede-i ᶜafv-ı Ḫusrev-i kiti-sitan[695] olmak üzere muḥabbet-i taze ve nevâziş-i[696] bî-endâze ile mektûb taḥrîr ve resûli taṣdîr idüb mefhûmunda maᶜnâ-yı "el-maẓi la-yüẕker"[697] feḥvasın tekrar itmekle bilâ-taġyîr ve redd-i cah-ı Baġdad saññâ namzed olmuşdur. Heman velâyet-i Pâdişâhiyi teṭavul-i eyâdî-i ecânibden muḥafaẓat ve ḥimâ-yı dîn ve devleti duḫûl-ı nâ-maḥremden ṣiyânet idesiz ve illa bu ḥareket-i pür-veḫamet baᶜiṣ-i iḫtilâl-i ḥal-i ben-i âdem ve sebeb-i tezelzül-i aḳṭar-ı ᶜalem olub belki nice ḫanedanıñ ḫarabına ve nice devletin inḳilâbına badi olur merdâne meydane girüb iṭfa-yı şuᶜle-i ateşḫane-i eᶜmal-ı pür-melâlin bir tedbîr-i dıl-peẕîr eyle deyu ḫatm-i kelâm ile nâmesin irsal ve kendüsı saḥil-i selâmete istiᶜcal itdi.[698]

40.15.3.Ameden-i Şah ᶜAbbas bi-Baġdad

Nerrâd-ı felek şeş-der-i dehr içre yine ber-bu el-ᶜaceb ᶜamel peyda ve mühre-endâz-ı cerḫ-i bûḳelemûn bu vecih üzere dahi ber-bazice-i ᶜaḳl-ı fersa hüveyda itdi ki vaᶜde-i maᶜhûde üzerve serdar-ı ser-ḫüsran marü'ẕ-ẕikr Ṣafi Ḳulı Ḫan Ḫanıḳayn menzilinden nuhḍat ve Baġdad ṭarafına ᶜazîmet itdügi Bekir Subaşı'ya ḳarᶜ-ı semᶜ itmegin itdügi kâr-ı nâ-ṣavaba

---

[695] B: Ḫusrevan-i Ḫaḳanî
[696] B: nevaẕiş-nâme
[697] Geçmişlekiler anılmaz

nâdim ve refᶜ ve defᶜ-i Kızılbaş'a beher-ḥal ᶜazim olub ṣûret-i mihmandarî ile birkaç namdar âdemlerin istiḳbâle irsal ve dostâne tebcîl ile vuṣûllarında Karakapu ṭarafında tenzîl itdürüb serdara se rûz tertîb-i (94a) żiyâfet ve mihribani ve taḳdîm-i hedeya ile şerâyiṭ-i mîzbani merᶜî kılındıkdan soñra Ḫan-ı mezbûra muḥabbet-nâme taḥrîr ve mefhûmunda terḥillerin taḳrîr idüb ṭaraflarından vaḳiᶜ olan imdâd ve muẓâheretleri ile müteḥammil-i minnetleri oldukların işᶜardan ġayri naᶜl-baha birkaç kise naḳdiye dahi ihda idüb fîma-baᶜd yar-ı baḳî ṣoḥbet baḳî deyu bir miḳdar muḳaddemat-ı ᶜaḳîmeye maḳrûn kelimat ile nâmesin meşḥûn idüb irsal ve îṣalde merḳûm dahi mektûb-i maḫtûmdan refᶜ-i ḳinaᶜpîc ve tâb ve maḍmûnuna taḥṣîl-i iṭṭilaᶜ ile pür-iżṭîrab olub kânûn-ı dıl-ateş-ḫîzinden nâire-i ġaḍab ve tehevvür şuᶜle-rîz olmağla cevabında kesb-i iᶜtibar ve celb-i dirhem ve dînar içün müteḥammil-i meşaḳḳat-i sefer ve müfteḥim-i kâr-ı ḫaṭar olmamuşuzdur. Şahımıza vaḳiᶜ-i ḥali iᶜlâm eylerüz deyu redd-i cevabdan soñra hemandem ḥal ne minval üzere olduğun taḥrîr ve bir sefîr-i tîz-mesîr ile ᶜala-cenâḥi'l-istiᶜcal ṭaraf-ı şah'a irsal itdi. Şah dahi Ḳandihar Seferin itmam ile ᶜavdet ve maḳarları olan İṣfahan'da vaḍᶜ-ı eḥmal iḳamet idüb Baġdad ḫaberine dîde-i can ve kûş-i hûş ile muntaẓır ve nekran[699]iken sefîr-i merḳûm peyda ve Bekir Subaşı'nıñ naḳż-i ᶜahdin inha idicek Şah'ıñ dahi ateş-i kin kânûn-ı derûnın şuᶜle-feşan ve ṣahba-yı neḫût ve ġurûr ser ve samanın talan idüb Ḫorasan ve Gürcistan ve Gilân ve Mazenderan çerilerine peykler perişan ve gurûh-i ebnûh-i İran ve Turan ile yerinden nuhḍat ve ṭaraf-ı Baġdad'a ᶜazîmet idüb ḳaża-yı âsumânî gibi nazil ve ḳurb-i ḳalᶜaya vaṣıl oldukda Bekir Subaşı dahi Baġdad kulın teᶜdad ve defᶜ-i eᶜdaya teşmîr-i saḳ-i ictihad itmek üzere iken Ṣafi Ḳulı Ḫan Baġdad'ın cânib-i ġarbisin dahi ḳabż ve tesḫîr içün ᶜubûr itdügi ḫaberi Bekir'e ḫaşyet-baḫş vuṣûl oldukda bir miḳdar merd-i kâr-zâra keṯḫudası ᶜÖmer Keṯḫudayı serdar idüb irsal eyledi. Mezbûr dahi Baġdad Cisrinden ṭaraf-ı ġarbiye güẕar ve sevḳ-i raḫş-i şimal-reftar ile muḳabele-i düşmende ṣaff-ı bend-i muḳatele olduklarında birkaç saᶜat red ve bedl murâd üzere ceng ve cidâl idüb ḥukm-i ḳaża-yı muḳadderü'l-eḳadir ile Baġdad Kulı ġubâr-ı alud-ı tezelzül ve inkisar olmağın Beyt

Ḥakim baḫt-ı kesi ra ki (94a) bi-âftend siyah
Be âb-ı zemzem u kevṯer sefîd netuvân-kerd[700]

---

[698] A: Vallahu eᶜlem ve eḥkem
[699] B: nekrân fazla
[700] Bahtı siyah olan birinin bahtını hekim zemzem ve kevserle yıkasa bile temizleyemez (bahtını açık yapamaz)

ᶜÖmer Ketḫuda ve Ḥamza Aġa ve baᶜżı ekâbir yed-i serḫ-i seranda bend-i bela-yı iġlal ve esîri olub Şah'a irsal olundukdan soñra şah dahi Baġdad'a vuṣûl ve Kürd-i ekred ḳalᶜaya nuzûl ve muḥâṣara-i birle metres-rân ve ḥavaleler bünyan ve laġımlar tertîb ve toblar terkîb idüb Gülşen-saray-ı Baġdad'a ateş-feşan-ı ḫezan-ı ḫusran olduğundan ġayri bundan aḳdem raḳam-zede-i kilk-i beyan olduğu üzere şiddet-i ḳaḥṭ ve ġala ise eᶜâẕenallahu ve'l-müslimîn bir mertebe ki bir günlük ḳut ve ḳuvvet içün niceler ḳaṭᶜ-ı ḥablü'l-verîd-i şefḳat-i maderi ve pederi ile ciger kûşelerin nîm-bismil ḫançer-i nâ-çarı ve kebab-ı ateş-i âhu-ẕârı idüb bir merkeb-i baġr-i suġan biñ akçaya ḥarîd ferec ve fırṣat bulan ḥoca-i bender-gâh-ı naz ve niᶜmet olur idi. Nice zamandan berû kâbiran ᶜan kâbir nufûs-ı ᶜişret-meᵓnûs ekâbir-i ḳafile-i fuḳara-yı bî-dıl ile iḳlîm-i ᶜademi ser-menzil idüb Şiᶜir[701]

Ẕehebelleẕîne yuᶜâşu fî eknafihim

Ve baḳaytu fî ḫalfin ke-cildi'l-ecrebi

mefhûmun baḳi kalan fuḳara ve ᶜaskeri şikeste-baliñ kâşife-i ḥalleri oldı. Daġdaġa-i cûᶜdan her şeb tar nice bî-ḳarar kemend-i derdmendi ile burc ve barûdan nuzûl ve Kızılbaş ordusuna duḫûl idüb Bekir Subaşı ṭarafında kemâl-i żaᶜf bedîd ve ᶜasker ve cebe-ḫâne nâ-bedîd olduğun ferzend-i kebîri Muḥammed müşâhede ile medhûş-i keᵓs-i yeᵓs olub tarîḫ-i ruz-namçe-i ᶜâlem sene ṣelâṣe ve ṣelâṣîn ve elf (1033/1623) ile mürtesim oldukda iç ḳalᶜa müḥâfıẓı ᶜuhdesine menûṭ ve ol-ṭarafdan defᶜ-i düşmen bâzû-yi ḳudretine merbûṭ olub fi'l-cümle birkaç eyyâm dahi ferec Melik-i ᶜAllam'a ümidvar olmağla muḳavemete iḳtidar var iken Şah ṭarafından vaᶜd-i yalan encâz-ı Ḥukûmet-i Baġdad ile bir leyl-i pür-veylde ordû-yu şahiye sefîr-i ḫiyânet-mesîr gönderüb ḳalᶜayı teslim itmek murâd-ı mürvari olduğun taḳdîm itmegin hemandem ᶜİsa-nâm bir ḫan gelüb nice biñ Kızılbaş ile ṭaraf-ı şaḥradan iç ḳalᶜaya bî-taᶜb ve tekellüf ilḳa-yı kemend ve teshîr ve taṣarruf itmekle ol-seḫar-gâh-ı dıl-i siyahda balâ-yı burc-i barûdan ᶜazîneş-kerna-yı ṣaᶜiḳa-kerdar ve dem-i nefîr-i zehre şikâf-ı raᶜd-âṣâr ile ḥal neye müncer olduğundan ehl-i Baġdad ḫaberdar olduğun nice ḥamile vaḍᶜ-ı cenbeyn ve nice (95a) rûḥ-i pür-futûḥ terk-i beytü'l-eḥzan-ı cism-i ġamkîn itdügi şiḳat ile resîde-i taḥḳîḳdir. Naẓm[702]

Pür ġalġala itdi ᶜâlemi ṣûr

Ger kıldı şimaḫ-ı cani naḳûr

---

[701] A: ᶜArabiye fazla; Himayesinde yaşayanlar ölüp gittiler. Bizler ise uyuz develer gibi geride kaldık.
[702] A,B: Meṣnevi

Eḥmalini vaḍᶜ idüb ḫavatîn

Virdi bu nevâye can-ı mesakîn

Neḳare cihânı kıldı dılgîr

Mulk-i dıli ġuṣṣa itdi teshîr

Şehir içine düşdi ol-seḫer-gâh

Bir velvele kim neᶜûẕu billah

Ve enfüs-i nevâsi oldu ẓahir

Ṣan kobdi ḳiyamet oldı âḫer

El-ḳıṣṣa

Çün ol-muḳaddeme-i ṭalîᶜa-i rûz-i taḥrîk tâziyâne-i ateş-i zebâne ile şebdîz-i leyle-i inhizam ve ḫayal baz-kerdûn-i buḳalemûn refᶜ-i ḥicâb-ı ẓulam idüb meşᶜale-i ḫurşîd-i bedîd ve setr-i ḥal-i ḫalâyıḳ nâ-bedîd oldı. Tülenkiyân-ı serḫi seran vilayete ateş-feşan-ı ḫusran olub nice ehl-i sünnet-i pâk meẕhebi bend-i cencir-i bela ve seccâde-nişîn-i Şerîᶜat-ı ġarra olan Nuri Efendi'yi küşte-i şimşîr-i cevr ve ᶜina ve ᶜaric-i meᶜaric-i şehâdet-i eᶜla ve ibtida kul ṭâifesin taḥṣîl-i mal içün eṣnaf-ı ᶜaẕab ve envaᶜ-ı ᶜiḳab ile zeḫarif-i dünyadan pâk ve berî baᶜdehu işrâb-ı ᶜaynü'l-ḥayat-ı şehâdet ile vaṣıl-ı ḥayat-ı sermedi itdiler. Pes ez-an Bekir-zâde Muḥammed-i nâ-ḫalef ve tevâbiᶜîne ḫilᶜatler ilbas ve nevâziş-i nâ-sipas itdüklerine teᶜâḳuben Bekir Subaşı ve biraderi ᶜÖmer Efendi'yi giriftar-ı ḳayd-ı edbar iḥżar idüb iki ay miḳdarı ᶜaẕab-ı bî-ḫavabı ile şecere-i nedâmet-i şemere-i vucûdların perkende-i ḫançer-i ᶜiḳab itdiklerinde zaḫm-ḫûr-i ḫançer-i ġadr ve bîdâdleri olan Ġarbistan peçeleri paylarına ḥibâle-i siyaset beste ve meydân-ı ḥaḳarete keşîde idüb muḳeddema Muḥammed Ḳanber'e itdükleri vaż ᶜ üzere ḫirmen-i ḫar-ı intiḳam içre laşelerin suḫte-i ateş-i inᶜidam itdiler. Beyt

Zamane içre muḳarrerdir intiḳam-ı zaman

Hemîşe yeḫşîye yeḫşi gelür[703] yamane yaman

Pes ez-an refᶜ-i renc ve bela ve meḍa ma meḍa ile münâdîler nida ve ḫavan-ı emn ve emâne ṣala olunub mescûn-i sicn muâḫaẕe olan baᶜżı kimesneler ve suḫte-i tâb-ı temmûz-i ġala ve ḳaḥṭ olan fuḳaraya fi'l-cümle vesᶜ-i erzaḳ ḫaml olub ekṣer aṣḥâb-ı ġayret ve erbâb-ı diyânet iḫtiyar-ı hicret-i Rum idüb eger çi dâr-ı miḥnetde devân ve vâdî-i ġurbetde bir zaman sergerdân oldılar. Lâkin (95b) Beyt

---

[703] B: virir

Sefer ile olur ḥuṣûl-ı merâm

Sefer eyler hilâli bedr-i temâm

medlûlünce ḫavan-ı mebẕûlü'n-niᶜam selâṭîn-kerdûn-i temkîn-i ᶜOṡmanî'den nevâle-rubâ-yı behre-mendi olub nice menâṣıb-ı şerîfeye nâil ve beher-ḥal esbâb-ı murâda vaṣıl olmuşlardır. Peder-i merḥûm dahi ol-eyyâmda birkaç gün iḫtifa baᶜdehu terk-i mal ve menâl ve mufârakat-ı yar ve diyar idüb tebdîl-i ṣûret-i dervîş-heybet mücerred valide-i muşfiḳasiyle ser küşâde pâ bürehne bî-zâd ve zevâd ṣaḥra-nevred-i ġurbet-i meşaḳḳat muᶜtad olub merġ-i şikeste-bal gibi birkaç gün Ḳaṣaba-i Ḥille ve Kerbela'da defᶜ-i melâl ve gah tenha ṣaḥralarda ṭayy-ı ṭavamir nehar ve leyal idüb müteḥayyir-i vadî-i keyfe'l-ḥal iken Vezîr-i cihân-ârâ Ḥafıẓ Aḥmed Paşa dest-i ġadr ser-i ḫusrandan istiḫlaṣ-ı Baġdad içün ṭaraf-ı ᶜİraḳ'a tekrar ᶜazîmet ve imâle-i ᶜinân ricᶜat itdikde ma-sebḳde fi'l-cümle âşinalıkları olmağın ordularına reh-yâb ve mulâḳat-ı şerîfeleri ile müsteṭab olub bu ḳaṣîde-i ġarra ile ḥużûr-ı meᶜârif-i âşinalarına dürer-efşân ve ḥaseb-i ḥallerin beyan itmişlerdir. Maṭlaᶜ[704]

Küstürür şahid-i maᶜna yine bir ṣûret-i ḥâl

Ki kılür ḥayret-i can-baḫşa dıl-daniş-i lâl

Gördüm ḳatlime muşᶜir-i ḥarekât-ı ġummeziñ

Neye dek tâ bu teemmül ya nedir bu ehmâl

Âṣıfa medḥ-i şerîfiñle kılur dem-i mensûḫ

Ḫayl-i şâhân-ı selef meddeḥtenî lîk-i mecâl

Virirse cevri felek şuᶜbde bârkec-i rev

Ki kılubdur beni ġayetle zebûn ol-ḳitâl[705]

Ḳanġı bir cevrini yâd eyleyem ol-ġaddarıñ

Ḳanġı bir ġadrine olsun suḫnem şahid-i ḥal

Ayırüb yar ve diyarından idüb âvâre

Rah-ı ṣaḥralara ṣaldı beni bî-zad ve nevâl

Hele bir ben bilirim çekdigim ehvâli

Bir dahi ḥażır-ı vaḳt eᶜnî Ḫuda-yı muteᶜâl

ᶜArża dar olmağla dergehin ki kâtib-i ṣunᶜ

Bu ḳaṣidem oni kıldı raḳam ḥasebü'l-ḥâl

---

[704] A: Naẓm

[705] B: ve pâmal

Tamam-ı ḳaṣîde divânlarında ṣabit olub medlûli ṣıfat-ı kâşifeleri olmuşdur. Baʿdehu Paşa-yı müşârun-ileyh ile ṭaraf-ı Rum-ı cennet-rusûma hicret ve eger çi giriftâr-ı âlâm-ı ġurbet olmuşlardır. Lâkin bence vüzera ve mîr-i mîran cenâblarına[706] muḳarenet ile taḥṣîl-i ser ve sâmân ve teselliye-baḫş-i dıl-i perîşan olmuşlardır. Beyt

Gel imdi gelüb ser-i kelâma
ʿAvdet idelim rah-i merâma

ʿalâ-haẕe'l-minval (96a) hezarân nâzenîn-i ḫanedan-ı devlet ve gülben-i gül-i ruḫsar-ı bâġ-ı belâġat ʿazîz-i ḳavm ve ḫûviş-nîş-i ḥaḳaret ile dıl-rîş olub belki yüzbiñden mütecaviz perverde-i dest-i dâye-i ʿişmet duḫter ve püser ve zen-i bî- şuhur kimi dağdağa kürsenkî ve kimi sebeb-i bî-kîsi ile esîr ve bazar-ı ehl-i min mezîdde beyʿ ve şira ve ḳayd-i temellükde nâ-peyda elden ele sergerdan ve ṣaḥra-yı ġurbetde devân olub ʿAcem vilâyetlerinde nâdîd ve nâ-bedîd olmuşlardır. Naẓm

Gördi bu ḥali ḫalâyıḳ cümle feryad eyledi
Sineler dögdi melekler[707] nevḥa bünyad eyledi
Muhliḳalar oldı ṣaḥra-kerd-i miḥnet her ṭaraf
ʿAşıḳ bî-çareler kan ağladı dâd eyledi
Mescid ve camiʿ medâris ḫâk ile yeksân olub
Seyl-i zillet nice devlet-ḫane berbad eyledi
Âşiyân-ı bülbül oldı lâne-i zâġ ve züġen
Bu Behişt-âbâdi kerdûn-i miḥnet-âbâd eyledi
Ḥur ve ġilmandan oldı cennet-i eʿla tehi
Gülrüḫan-ı dehr yaʿni terk-i Bağdad eyledi

Şaḳiyyi meẕkûrun eyyâm-ı ḫurûc ve istidracı biñyigirmisekiz (1028/1618) tarîḫinden biñotuzüç (1033/1623) senesine dek olub müddet-i vaṣl ve faṣılları ve ihlâk-ı ḥarṯ ve nesilleri beş sene olmuşdur. Bidâd-ı ʿazîme-i Bağdad'dan soñra Ḳarcıġı Ḫan bir gurûh-ı ebnûh-i ser-i ḫusran ile ṭaraf-ı Rum'a ʿinantâb terknaz ve baʿżı mulâḥaẓât-ı bâṭıla ve vehmiyât-ı ʿaṭılaya tabiʿ olub memâlik-i Pâdişâhiye iṭâle-i dest-i taġallüb ile Muṣul'a vuṣûlünde ḫalḳıñ ekṯeri ṣaḥra-kerd-i hezîmet olmağın bî-taʿb ve tekellüf belde-i meẕkûreyi taṣarruf idüb manṣıbın Ḳasım Ḫan'a namzed itdikden soñra Kürd-i ekred-i Diyarbekir ve Mardin'i tâlan ve ḳura ve

[706] B: Cenâblarına eksik
[707] B: felekler

ḳaṣabatına îṣal-kezend-i ḫusran ile ᶜavdete âġâz eyledi. Kerkük ve Şehr-i Zor'ı keẕâlik żabṭ ve Aḥmed Ḫan'a namzed idüb ṭaraf-ı İran'a revâne olduġı gibi der-ᶜaḳab Mardin Voyvodası Küçük Aḥmed Paşa dinilmekle meşhûr bir pehlivân-ı cesûr cüzᵓî ᶜasker ile Muṣul teshîrine taḥrîk-i rikâb-ı ᶜazîmet ve hezz-i sinan-ı şecaᶜat itmegin ḫan-ı meẕkûr muḫâṣama ve muḳabeleye cürᵓet itmeyüb ḳoşuḳına ḳuvvet ve kamçıya bereket diyerek firar itmegin paşa-yı müşârun-ileyh vilâyet-i meẕkûreyi ḫalaṣ ile naẓar-ı humâyûn-ı Şehriyarîde iḫtiṣaṣ buldı.

40.15.4.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Ṣafi Ḳuli Ḫan der-Baġdad ve ameden-i Vezîr Aḥmed Paşa

Bîvehzen-i dünya-yı ḫûd-furûş munişşa-i damadîde yine bir ġafili dârû-yi ġurûr ile medhûş yaᶜni çimenzâr-ı (96b) Baġdad-ı Behişt-âbâd'da Kızılbaşıñ peymâne-i taġallübleri serḫûş idüb Şah-ı ᶜAcem Ḥukûmet-i Baġdad'ı Ṣafi Ḳuli Ḫan'a[708] namzed ve kendüsi ṭaraf-ı İran'a ricᶜat itdikden soñra Baġdad evvel be evvel inhidama rû-nihâd ve baġ ve baḫçeleri ve ḫane ve ḫanedanları manend-i girdibad-ı berbad ve yadigâr-ı Ḫulefa-yı Âli-ᶜAbbas olan medâris ve cevâmiᶜi müteveccih-i indiras ve iştabl-ı ḫar ve ester ve menâzil-i nas hucûm-ı bûm-ı şûm ile zîr u zeber olub bir zaman bu futûr-ı murûr-ı ᶜâlemde meşhûr olmağın semᶜ-i Humâyûn-ı Sikender-Nişanî Sulṭan Murad Ḫanî'ye vaṣıl olub kerdes-i sinîn tarîh elf ve ḫams ve ṣelâṣîn (1035/1625) ile muvarrâḫ oldukda ol-raġim-i unûf añasıra ve kû-şimal-dihi serkeşân-ı cebâbire aḫẕ-i intiḳama surᶜat ve istiḫlaṣ-ı Burc-i Evliya'ya himmet ile Vezîr-i müşteri reᵓy Aḥmed Paşa'yı mühr-i vezâret ile serfiraz ve menşûr-i serdarî ile mümtaz buyurmağın vezîr-i müşârun-ileyh dahi düşmeni taḥḳîr ve tedârük-i ḳalᶜa-girîde ḫayli taḳṣîr idüb bî-teemmül ve mekr-i ḫaşmı bî-taᶜaḳḳül aḫẕ-i intiḳama teveṣṣül içün Rum-ili ve Anatolı ᶜaskeri ve Mıṣır ve Şam dilâverleri ve bir miḳdar edevât-ı cebeḫane ve mehma-emken tob ve dane ile ḥareket ve âheste âheste ᶜazîmet idüb mefâtiḥ-i Baġdad muḳabeleye gelür ḳiyasiyle itdügi fikr-i ᶜaṭıl bî-ṭâil olduğundan dahi mütenebbih olmayub ṣaḥîfe-i ḫayalinde olan tedârük ve mulâḥaẓata ḳalemkeş-i ebṭal olmağın Baġdad seferi hevâ-yı germada muḥal iken ḳaża-yı ma-fate istiᶜcal ile Mart faṣlında imâle-i licâm-ı kâr-zar ve ṣaḥra-yı Baġdad'ı güşt ve güẕâr iderek Kürd-i ekred ḳalᶜayı ḍarb-i ḫiyam-ı nuṣret-encâm ile lâle-zar idüb metresler tertîb ve tob-ı ḳalᶜa kûbler terkîb idüb muḥâṣaraya mübâderet ve ceng ve cidâle mübâşeret olundukda Murad Paşa ihtimamıyle Ḳaṣaba-i Ḥille ve Kerbela istilâ-yı ser-ḫusrândan intizaᶜ olunub

[708] A,B: namına fazla

maḳam-ı muḳavemetde olanlar ṭaᶜme-i şimşîr-i ḫûn-âşâm olmağla defᶜ-i nizaᶜ olundı. Ez-in cânib-i ᶜasker-i nuṣret-eṣer iḳdamıyla ḳalᶜaya ilḳa-yı pençe-i ihtimam-ı ᶜumûm ve birkaç defᶜa laġım-sazi ve ḳalᶜaya raḫne-endâz-ı birle hucûm idüb ṭarafeynden hezarân merd-i çâlâk âġuşte-i ḫâk-ı helâk olmuş iken taḳdîri Melik-i Ḳadîr feṭḥ-i bab teshîri teysîr olmaduğundan ġayri ḫaber-i Ḥiṣar (97a) Şah-ı ᶜAcem'e iḫbar olunmağın Zenel Ḫan'ı serdar ve seksanbiñ miḳdarı Kızılbaş ile ḳalᶜa istiẓharına irsal itdi. Ol-dahi ṭayy-i ṭumar-ı menâzil ve ḳaṭᶜ-ı ferâsiḫ-i merâḥil iderek Baġdad ve muẓafatından Şehr-i ban nâm maḥalle ilḳa-yı siḳlet vuṣûl itdikde muḳaddema raḳam-zede-i kilk-i beyan olduğu üzere Küçük Aḥmed Paşa'nıñ pençe-i şîrane-i ihtimamından bî-ceng ve sitîz rah-ı nevred-girîz olan Ḳasım Ḫan zindan-ı izdira ve bela-yı taḳṣîrden reha bulmak ümîdiyle oğlı Kelb ᶜAli beşyüz miḳdarı serḫusre birer kîse barut ile Baġdad ṭarafına irḫa-yı ᶜinan taᶜcîl idüb ᶜale'l-ġafle vaḳt-i seḥarde Ordû-yu Humâyûn mabeyninden güẕâr idüb ehl-i ḥiṣara imdad-resân olmağla pederin sicn-i taḳṣîrden ḫalaṣ-peẕîr itmişdir. Pes ez-an Zeynel Ḫan dahi Behrûz menzîline ḳarîb sefâyin-i cisr tertîb ve Baġdad'a üç dört saᶜat reved-i ḳavîyyü'l-vurûd Diyale üzere Ṣafve nâm şerîᶜaya getürüb âheste âheste cisr-beste olduğı serdar-ı şecaᶜat şiᶜâra iḫbar olunmağla menᶜ-i keyd-i eᶜda-yı ḫudᶜa-âyin içün Fermân-ferma-yı Diyarbekir Murad Paşa'yı taᶜyîn ol-dahi varub fi'l-cümle naṣb-i kârgah-ı kâr-zar ve işᶜâl-i nâire-i girûdar idüb bir miḳdar dâd ve sitâddan soñra Murad Paşa ṭarafı rucûᶜa imâle-i licam-ı ihtimam itmekle ḫan-ı mezbûr birkaç gün iḳamet baᶜdehu nuhḍat ve Sûḳan ve Şan nâm maḥalde şedd-i cisr-i muḫaṣamet idüb herdem ser-i ḫusran beru ṭarafa ᶜubûr ve kâr-ı muḥâṣaraya futûr virüb serdar-ı ekrem ṭarafından dahi dilâverân-ı ṣabiṭ-ḳadem istiḳbal ile iki ay miḳdarı ceng ve cidâl ve işᶜâl-ı kânûnı ḥarb ve ḳitâl olunub emr-i muḥâṣara beṭâlet ve derûn-ı ḳalᶜada olanlar nevᶜan âsayiş ve raḥat bulduklarından ġayri Şaḫ-ı ᶜAcem dahi gürûh-ı ebnûh ile tesabüḳ ve Zeynel Ḫan'a mütelaḥiḳ olub peyderpey ṭaraf-ı eᶜdaya ḳuvvet peyda ve semt-i[709] ᶜaskerde futûr ve żaᶜaf ve ġala hüveyda olmağla her an ser-i ḫusran muttefiḳan Ordû-yu Humâyûn ṭarafına hucûm-ı "asâret luzûm itmeleriyle taḥṣîn içün egerçi Kürd-i ekred ordu tabur ve ḫandeḳ ile muḥafaẓat ve redd-i keyd-i eᶜdaya mübâderet olundı. Lâkin nevᶜan giriftar-ı ḳayd-ı ḥiṣar oldılar. Binâberîn Kızılbaş (97b) dahi celb-i ẕeḫîre ve gah cemᶜ-i heyzem ve giyaha rahi olan ḫar ve ḫarbende ve sâir âyende ve revendeyi taḫte ve eṭraf-ı orduyı ateş-şer ve şûr efrâhte itmekden ḫali olmaları ile bir rûz-i miḥnet-berûzde serdar-ı ekrem dilâveran-ı rezm-i âzma ve delîran-ı şecaᶜat-entüma ile bi'n-nefs ᶜazm-i bîkâr

[709] B: İslâm fazla

ve ḳaṣd-i girûdar içün sevḳ-i eşheb-i ṣaba-reftar idüb ca-be-ca nevâ-yı nay-ı ḫar ve fersâ-yı ḳitâl-piraheng-i âvaze-i ġalġale-endâz-ı ṭabl muḥarrek-i rek-i sitîz ve ceng olmağla Naẓm

Be cevelân-ı sitûran hem-çûn peri
ᶜArusan-ı raᶜnâ be cilvegerî
Zemîn der-tezelzül zı summ-i sitûr
Zı-kerd-i sipeh-i âsumân-ra futûr[710]

Girû Kürdan ve ġubâr-ı merdân resîde-kerdûn-i bülend-eyvân ve pakûb-i merâkib ve teṣâdüm-i mevâkib küre-i zemîne zelzele-resân olub hel min mübazir nidası müteṣâᶜid ve pür-ḫard ve taṣarruf ve tedbîrden mütebâᶜid olub çerḫiler perkâr-var merkez-i meydanda istivar oldukda Beyt

Bezendi ṣaḥn-i maḥşer gibi meydan
Siperler kurdılar ol-ḥaşre mizan

Bu eṣnada Şah ᶜAbbas ṭarafından nâme ile bir Kürd-i mechûl Serdâr-ı Ekrem ḥużûruna vuṣûl bulub nâmesi muṭalaᶜa-i kûşe-i çeşm-i serdar oldukda mefhûm-ı ġurûr mersûmunda nice eyyâmdır bu eṭrafı terk ve taz ve ebvâb-ı muḫâṣama ve mucâdeleyi bâz itmişizdir. Sizden eṣer bedîd olduğı ġayret ve ḥamiyetinizden baᶜiddir deyu ḫatm-i kelâm itmegîn dersaᶜat serdar-ı maᶜrifet iştihar kendü ḫaṭṭ-i desti yek-ḳalemden ḥażır-cevab bu vecih üzere testîr-i ḫiṭab buyurdıler ki; "erbâb-ı nühaye numâyandır ki ber bâz-ı şihab-pervaz-şikâri ṣayd-ı kebûter şikeste-pür itdikde devrad-ı virde olan ġalġale-i zâġ ve zaġne gûş dutmaz veya ġażanfer-i heybet-güster şikârına meşġûl iken ġavġa-yı şiġal ile teşvîş-i bâl itmez" deyu ḫatm-i kelâm ile nâmesin resûl-i meẓkûre teslîm ve vafir-i iḥsan ile revâne eyledi. Ḳażiyye-i meẓkûreyi ḥażır-ı meclis bir şiḳa-i ṣadıḳü'l-ḳavlden faḳîr naḳl iderim. Bahadırân-ı biber-ṣalâbet ve hünerverân-ı meydân-ı şecaᶜat nice defᶜa hucûm-ı hucûm ile meydân-ı vesᶜü'l-erca-ı girûdarı çeşm-i düşmene dîde-i sûzen ve bezm-i rezm-i maġrûrân-ı eᶜdaya dâr-ı miḥan idüb her an egerçi ṭâife-i Kızılbaş mażyaḳ-i sitîzden münhezimen ᶜazm-i (98a) rah-ı girîz iderler idi. Ve derûn-i ḳalᶜada istilâ-yı bela-yı ġala ehl-i beledi suḫte-i vaveyla itmiş idi. Velâkin taḳdîr-i Melik-i Ḳadir ile düşmene kerkünce(?) Kuşimal virilmedikden naşi Ḳızılbaş ṭarafı iẓhar-ı taṣallub ve rûy-i teġallüb gösterüb ümîd-i şedd-i ẕeḫâyire maniᶜ ve müterreddid nîk-i ḫarîd ve furûhtuna dafiᶜ olmaları ile orduya ḳaḥṭ-ı ᶜaẓîm müstevli olduğundan ġayri

[710] Atların peri gibi cevelanı arusların (gelin) gibi hareketlerine benziyor. Atların tırnaklarının yere vurmasıyla zemine zelzele hasıl olmuş, semadaki ordularda birbirine karıştı.

rişte-i iḳametleri tokuz ay ḳadar memdûd ve ebvâb-ı ẕeḫâyir ve imdâd mesdûd olub taᶜaffün-i heva ve menzil ve istilâ-yı baᶜżı maraż-ı müşkil ile ᶜasâkir-i şecaᶜat-eşere żaᶜf-ı tab ve tevân ve tenk-i dıl ve can ḥaṣıl olub cemᶜiyet-i nasıñ serdar'a ṭaᶜn ve iḳdam ve ṭavâmir maḳûlesiniñ helâk ve inᶜidamıyla eḥmal ve eşḳalleri yerinde ibḳa ve tob ve cebe-ḫaneyi zîr-i zemînde nâ-peyda idüb "men neca bi-nefsihi feḳad rebiḥa"[711] vadisinde devân ve bî-fâide taẕyîᶜ-i sermaye ile ṭaraf-ı Rum'a rû-gerdan olduklarında Kızılbaş bir miḳdar teᶜâḳube musaraᶜat itmegin beher-ḥal tedbîr-i dıl-peẕîr-i serdari ile cevabları virülüb bila-fâide ᶜavdet itdiler. Salifü'ẕ-ẕikr Murad Paşa bir merd-i divâne-meşreb olub ḥaşa serdar-ı bülend-maḳama senk-endâz-ı deş-nam olduğundan naşi bela-yı lisanıyla cemᶜiyet ḥayati mütelaşi olub şimşîri ġaḍab-ı serdari ile bırîde-ser oldı. İnṣaf-ı ḥaḳîḳat-ı ittişaf budur ki bunca ġalġale-i Rum ve ᶜasâkir-i naḫvet luzûm-ı ṣahba-yı ḫard-rubâ-yı ḳatl-i ᶜOsmanî ile medhûş ve dârû-yi ġurûr ile bîhûş olub henüz sille-ḫur-i teᵓdîb-i Murad Ḫani olmadıklarından ġayri ekṣer namdar żabiṭleri bir serdar ve ḥal ve ᶜaḳd-i umûrda namdar geçinür iken tokuz ay bî-zad ve ḳaṭᶜ-ı ümîd-i mużahir ve imdad olub mücerred teshîr-i tedbîr-i serdarî sebeb-i müks ve ḳararları olmak ḥaḳḳan ki ancak bir şehriyâr-ı nâmvere müyesserdir. Pes ez-an ḳalᶜada maḥṣûr olub açlıkdan kurtulmuş ḫazan orduyu talân ve her kes bir miḳdar şeyᵓ-i ḥaram ile taḥṣîl-i meram itdikden soñra orduda kalub mübtelâ-yı bela-yı bî-mari olan müslimîn eġniyâ-yı Baġdadiyâna taḳsîm olunub mudâra ve mudâva ile ṣıḥḥat-peẕîr olanlar beher-ḥal saḥil-i selâmete neşr-i pür-vebâl itdiler.

40.15.5.Culûs-ı Şah Ṣafi[712]

Baᶜdehu Şah ᶜAbbas dahi (98b) ṭaraf-ı İran'a revâne olub ruznamçe-i ᶜâlem tarîḫ-i semâne ve selâsîn ve elf (1038/1628) ile ferḫunde-raḳam oldukda Şah ᶜAbbas'ıñ dahi girîban-ı ḥayatı pençe-i bazice-i ecel ile dirhem ve ḫirmen-i kerr u ferri ṣarṣar-ı fena ile hem-ḳadem olub nebîrasi Ṣafi Mirza zanûzen-i maḳam-ı şahi olmuşdur.

40.15.6.Ameden-i Ḫusrev Paşa bi-Baġdad

Çün perkâr-ı dâire-i rûzigâr tarîḫ-i meẕkûre güẕar eyledi. Ṣadr-ı aᶜẓam ve Sipehsalar-ı Ekrem Ḫusrev Paşa ᶜavaṭıf-ı ᶜâliye-i Şehriyariden teşrîf-i serdari ile ser-firâz olub dilâveran-ı

[711] Kendisini kurtaran kazanır
[712] B: Culûs-ı Şah Ṣafi fazla

encem-şumâr ve pehlivanân-ı Rüstem-şiʿâr ile levâzım-ı seferiyeyi taḳdîm ve tesḫîr-i Baġdad'ı taşmîm idüb bedraḳa-i meymenet-âṣâr ile Üsküdar'a güẕar ve ṭayy-ı ṭavâmir-i menâzil ve leff-i rişte-i merâḥil iderek belde-i Muṣul'a vaṣıl oldukda ṭâife-i Sühran dest-zede-i ġaretkerân ve ġanîme-i ġanemleriniñ küştî ġeda ve puştî Altunsuyu'nuñ ʿubûrına meşk-i müheyya olub Şehr-i Zor meḫîm-i leşker-i manṣûr olmağla ser-i ḫusran taḫrîb itdikleri ḳalʿasınıñ taʿmirine mâ-yeḥtac tertîb olunub baʿde'l-itmam ol-ṭarafda baʿżı ṣaʿbü'l-mürûr maḥallere mülteci ve cibâl-ı şevâhiḳda mühtefi Ẓalim ʿAli ve Memun Ḫan ve Murad Ḫan nâm kimesneler iṭaʿat ile taḫlîṣ-i giribân-ı can itdiler. Ḳudûm-ı meymenet-lüzûm serdar-ı ẓafer-penân Hemedan'da taḫdiş-i semʿ-i Şah idicek Ḫan-ı Ḫanân Zeynel Ḫan'ı kırk ellibiñ ʿaskere serdar ve Aḥmed Ḫan-ı Erdelanî ülkesinden ve ol-ṭaraflarda olan reʿâya-yı İranîden defʿ-i kezend ve żarar içün irsal itdügi ḫaberi vaṣıl-ı gûş-i serdar-ı pür-hûş olmağın Mîr-i mirân-ı Ḥaleb Nuġay Paşa menşûrı ʿaskeri ile mümtaz ve kifâyet miḳdarı ʿasker ile istiḳbâl-ı düşmene âġâz eyleyüb defʿ-i eʿda-yı pür-şûre meʾmur oldukda varub Mihriban Ḳalʿası ḳurbüne naṣb-ı bazar-ı kâr-zar ve naḳd-i himmet ile metaʿ-ı cana ḫarîdar olmalarıyla Kızılbaş dahi ṣanʿat-i can-bazîde beẕl-i iḳtidar idüb maḥall-i meẕkûre vuṣûl ve muḳabeleye nuzûl itdikden soñra ferda-çün nesîm-i seḥar ṭarre-i jûlide mûy-i ḳays-i tûġi taḥrîk ile fitne-engîz ve leyla-yı mestûrü'l-ḥal perde-i iḫtifaya girîz itdi. Ser-bazân-ı ṭarafeyn teṣâdüm-i cebeleyn ve teḳabül-ı baḥreyn gibi saʿy ve kûşeşe iḳdam ve ceng ve cidâle ihtimam ile ġalġale-i maʿreke-i dağdağa-remîde-(99a) saz-ı sakinân-ı rûy-i ġabra olub Naẓm

Ḫıramiden-i bâd pâyân be-keşt
Tezelzül-i der-efkend der-kûh u deşt
ʿAraḳ-kerden-i tu sinan der-şitâb
Zı-derya-yı ateş ber-âverdâb[713]

Nâire-i dılsûz âşub âfitâb-ı resteḫîze maşḫûb ve nîze-i dıldûz-i ḫavf ve ḫaṭar numûne-i ejder-i heft-ser olub vaḳt-i seḥarden ḳarîb-i ʿaṣra dek muḳavemetleri mümted iken hemandem ṭaraf-ı serdarî-i ṣadaret-medardan imdâd-ı ferḫunde-ḳadem melâike-i nuṣret-âṣâr gibi meydân-ı muẓâheretde pâyidar olmağın ser-i ḫusrân-ı ceng ve sitîzden rehgîr-girîz olub ekṣeri âġuşte-i ḫâk-i helâk ve bir miḳdarı zaḫm-ḫarde ve nîm-merde ṭarîḳ-i selâmetde revîde olmuşlardır. Serdarları olan Zeynel Ḫan dahi firar-ı bî-ḳarar ile Şah ṭarafına ġuṣṣe-baḫş-i vuṣûl olıcak

[713] Ruzgarın esmesi son buldu, dağ ve sahralar zelzelendi. Mızrakların seri hareketiyle ortaya çıkan ter ateşten bir deniz oluşturdu.

giriftar-ı naṣb-ı ġaḍab olub sille-ḫûr-i şimşîri siyâset ve mütevârî-i ḫâk-i meẕellet oldı. Bu ḫaber-i ḫard-i tebah ile Şah dahi Hemedan'ı taḫliye ve ᶜazm-i taḥtgah itmegin vezîri ḫûb-tedbir badraḳa-i ᶜiz ve iḳbal ile Mihriban ṭarafına taḥrîk-i ᶜalem-i iclâl idüb baᶜżı meṣaliḥ iḳtiżasıyla yedi sekiz gün iḳamet baᶜdehu Hemedan cânibine tevcîh-i râyet ve teshîr-i kişver-i ᶜAceme himmet idüb İran zemîninden Hemedan ve Dergüzîn suḫte-i ateş-i ḳaḫr ve kin olundukdan soñra İṣfahan ṭarafına ᶜaṭf-ı ᶜinan olunub râyet-i nuṣret-pîra Dergüzîn ṣaḥrasında cilve-numâ iken ṭaraf-ı Şehriyariden şeref-baḫşa-yı vuṣûl olan ḫaṭṭ-ı ḳaṭᶜiye inḳiyâden ᶜavdet ile ᶜazm-i Baġdad idüb Nihavend dahi ateş-i ḳahre sipend ve eṣna-yı ṭarîḳde Fermân-ferma-yı Rum-ili Yusuf Paşa ve Küçük Aḥmed Paşa işaret-i serdari ile Rüstem Ḫan ülkesine ilḳa-yı ateş-i ḫusran itdikden soñra riṣte-i rah-ı peçîde ve ṭumar-ı ṭarîḳ-i nevredîde olarak Baġdad'da Başdolab nâm menzil ârâmgah-ı serdar ve sipah oldı.

Pes ez-an baᶜżı sikat-ı ehl-i Baġdad naḳli üzere şaṭṭ-ı Dicle ḥadd-i noḳṣanda olmağın Muṣul ṭarafından gelecek tob ve cebe-ḫaneye intiẓar ile birkaç gün bî-ceng ve cidâl ḳarar olunub sene elf ve erbaᶜîn (1040/1630) Muḥarramü'l-ḥaramında Kürd-i ekred ḳalᶜa-maḍrab muẓillle-i iḳamet ve kâr-ı muḥâṣaraya iç-ḳalᶜa ṭarafından mübâşeret olundı. Naẓm

Otaġ ve tûġ ve sancaklarla ṣaḥra (99b)
Olub yek-pare bir gülẕâr-ı zîba
Kuruldı bezm u rezm âşub peykâr
Kenâmından ġażanfer oldı bîdar

Mîr-i mîranlar ḳapular ᶜaskeri ve aġalar neferat dilâverleriyle metres-rân olarak leb-i ḫandeḳa vaż ᶜ-ı ḳadem ve naṣb-ı ᶜalem olunub Naẓm[714]

Dü leşker ne gûyem ki der kûh-i ḳaf
Resîdend der-cilvegah-ı meṣaf
Çünan güşt rûy-i sema gerd nâk
Ki seyyare güm-kerd ḫodra be ḫâk[715]

Tamam-ı kûşeş-i vusᶜi ile zaman-ı yesirde zîr-i cidâr-ı ḳalᶜaya resîde olub ᶜasker-i ẓafer-eser senk-endâzı ve ateş-bazî-i düşmenden ḳaṭᶜ-ı naẓar duḫûl-ı diyar-ı ḫaṭar idüb ve dembedem keremî-i bazar-ı rezm ile dest-i ber-girîbân-ı ḫaşm itmek üzere iken yevmiye iltizam olunan biñ ᶜaded tob-ı ḳalᶜa-kûb ile ḫaṣıl olan raḫte-i tenk-i ṣaᶜbü'l-menâl henüz vafḳ-ı

[714] A: Beyt
[715] İki ordu demiyorum ki onlar Kaf dağı azametinde idiler. Muharebe meydanına ulaştılar. O kadar birbirini öldürdüler ki gök yüzü karıştı. Yıldızlar kendilerini tozla karıştırdı.Tozla yıldız birbirindrn farkedilemiyordu.

meram üzere âmâde olmayub ancak zîr-i cidâr-ı ḳalʿaya reyiḫte olan ġubâr-ı bî-ḳarar ṣabit ve istivar ḳiyas olunub müddet-i muḥâṣara çehl rûza resîde olduğu içün "ḫuliḳa'l-insanu min ʿacel"[716] maʿna-yı ṣıdḳ iḫtivası munîṣṣa-i şuhûdda rûy-i nemûd olmağın zîr-i cidâr-ı ḳalʿada bulunan beşyüz miḳdarı delîl-i düşmen-gîr ʿala-vechi'l-ʿumûm ḳalʿaya hucûm itdikde ḳalʿa öñünde olan nüvîde bî-ḫâk-i ʿâriye pâmal ve tenezzül bulub ʿasker birbirine teveṣṣül mümkün olmağla delîran-ı pîş-i revâne teʿâḳub iden imdad munḳaṭiʿ olduğundan ġayri derûn-i ḳalʿada olan Kızılbaş[717] ʿasker-i nuṣret-eṣeriñ cesâret ile iḳdam ve bu mertebe baḫr-i ḫaṭara iḳtiḥamların müşahede itmeleriyle iṭfa-yı ateş-i ḥarb ve sitîz ve dârü'l-eman-ı istimane girîzden ġayri çareleri kalmayub teslîmi taşmîm itmiş iken "el-ġarîḳu yeteʿallaḳu[718] bi-kulli ḥaşîşeti"[719] medlûlünce raḫne-i meẕkûrun ṭaraf-ı yemîninde müteʿaddid tob-ı can-sitani ve tüfenk-endâzân-ı mazenderani der-mekîn ve topların naʿl-pare ve zincir-pare ve ṣacma ile taʿbiye ve maḥall-i meẕkûre muḳabil taʿyîn idüb ibtidâ-yı hucûmda ateş virilmek muṣammem ve şöyle ki kârker olub ʿasker-i ḳalʿa-cû bir tafte red olur ise ṣabit-ḳadem olalar ve illa damen-i Sulṭan-ı emâne iltica ideler deyu müşâvereleri bu mertebeye müntehi olmuş idi. Binâberan ibtida ḳalʿaya vażʿ-ı ḳadem olundukda düşmen ṭarafı tertîb itdügi tob (100a) ve tüfenk-i ateş-barların zebâne-i fetîle ile inare itmeleri ile asker-i gażanfer pîş-ru olub duḫûle iḳdam idenlerin ekṣeri zümre-i şühedâdan maʿdûd ve rah-ı imdâd dahi mesdûd olub şahid-i ümîd der-âġûş-i tedbîr ve taḳdîr-i Melik-i Ḳadîr mutaʿalliḳ-i feṯḥ ve teshîr olmadı. Ḥafız Aḥmed Paşa vaḳʿasında vaḳiʿ olub mütevârî-i perde-i mulâḥaẓa olan maḫẓûr cilveger-i mirʾat-ı ẓuhûr olur fikriyle serdar ve ʿaskerin ṣabra iḳtidarları kalmayub rucûʿa ḳarar virilmegin destiyar-ı Barî ile tob ve dane ve edevât-ı cebe-ḫane ve ḫayme ve ḫargahların berk-i giyaha varınca saḥil-i selâmete îṣal içün rû-berah olmuşlardır. Ve eṣna-yı muḥarebede Mîr-i mîran-ı Anatoli Zor Paşa raḫtkeş-i kişver-i dâr-ı beḳa oldı.

Pes ez-an ḳabża-i taṣarruf-i serdarîde olan Ḳaṣaba-i Ḥille dest-i taṣarrufda istiḳrar bulur ise sene-i atiyede feṯḥa ḫayli medar olur deyu baʿżı kimesneniñ reʾy-i ʿaṭılı serʿaskeriñ vaṣıl-ı semʿ-i ḳabulı olmağın Fermân-ran-ı Amid Ḫalîl Paşa yigirmibiñ miḳdarı eyâleti ʿaskeri ve Yeñiçeri dilaverleri ile Ḥille żabtına ʿala-cenaḥi'l-istiʿcal irsal olundukda varub pirâmen-i kasabayı ḫandeḳ ile taḥṣîn ve metresler ile terṣîn itmekle rûz-i ḫaṭar içün tedbirat-ı iṣabet-

[716] "İnsan aceleci olarak yaratılmıştır." Kurʾan-ı Kerîm, Enbiya, 37.
[717] B: bed-maʿaş fazla
[718] A: yeteşebbesu
[719] Denize düşen yılana sarılır.

pezîr fikrinde iken Ḫan-ı ḫanan Tuḫte Ḫan hucûmu ile Derne ve Dertenk muḥafaẓasında olan ᶜasker-i Rum'ı bî-ḳarar ve mâil-i semti firar idüb serᶜasker-i ᶜAcem Rüstem Ḫan Ḥille cânibine imâle-i ᶜinan itdügine binâen Ḫalîl Paşa'nıñ istimdâdı Vezîr-i aᶜẓam'a ḫayli ġam icad idüb birkaç beglerbegi irsal ve vuṣûlları muḫal iken beyhude istiᶜcal itdiler. Baᶜde-ez-an Şehr-i Zor üzerine hucûm-ı ser-ḫusran Arnavudoğlı Muḥammed Paşa'nıñ inᶜidamına ve Abdal Paşa ve ᶜÖmer Paşa ve emṣallerініñ inhizamına baᶜiṣ olub anlarıñ dahi serdara mulâḳi olduklarında tîġ-i sertîġ-i siyâsetden girîzleri mümkün olmadı. Ol-eyyâmda bina-yı Ḥiṣar-ı Muṣul'a şurûᶜ ve serdar-ı ᶜâli-vaḳar Mardin ṭarafına rucuᶜ itdi. Ḥille üzerine gelan gurûh-ı ebnûh-ı Kızılbaş maḥall-i meẕkûre vuṣûl ile siḳlet-endâz-ı nuzûl oldukda birkaç kerre naṣb-ı kârgah-ı girûdar idüb ekṣer-i evḳatde (100b) peyda-yı nevred-i firar oldukları taḫdîş-i semᶜ-i Şahî itmegin bi'n-nefs güzîde sipah ile vaṣıl ve ḳaṣaba-i meẕkûre üzerine dahiye-i âsumânî gibi nazil olub Paşa-yı müşârun-ileyh dahi şedd-i meyân-ı ġayret ve teşmîr-i saḳ-ı himmet ile muḳavemet gösterüb bi'd-defaᶜât ordû-yı ser-i ḫüsranı târac ile bazar-ı can-sitaniye revac virüb eyyâm-ı maᶜdûde iṣbat-ı vucûd itmiş iken inᶜidam-ı cebe-ḫaneden soñra nice eyyâm dahi ḥacer ve meder ile cenge iḳdam gösterüb müddet-i muḫâṣara üç dört ay imtidad ve ḳaṭᶜ-ı ümîd-i imdad muḥaḳḳaḳ olmağın ᶜâḳibet bî-çare nâçar olub Beyt

ᶜİnanın raḫş-i ḥayret oldı dest-i iḫtiyarından
Ṣavulsun baña seng-i rah olanlar reh-güẕarımdan[720]

bir şeb-i tar-ı ḫaṭar-âṣarda âta[721] ḳadir âdemler ile sivar ve ordû-yu Şahî şikâf ile güẕar idüb ceng-i kenân saḥil-i selâmete irḫa-yı ᶜinan eyledügi ḫaberi ḳulûb-ı Kızılbaş'a ilḳa-yı ḫavf ve ḫaşyet idüb egerçi miḳdar-ı ḥamle-i zerkiri ile teᶜâḳub itdiler. Ve-lakin şîr-i zeḫmdardan yine ictinab ile rucûᶜa ᶜinantab oldılar. Çün ḳaṣaba-i Ḥille ol-didebân-ı ġayyûrdan dûr ve ol-ḥamî-i ḥuma-yı ġayretden mehcûr oldı. Heman saᶜat tülüngiyân-ı ser-i ḫusran ḳaṣaba fuḳarasın terk u taz ve ḫirmen-i ḫanumân-ı ᶜibâdullaha ateş-endâz olub ibtida-yı şeb-i siyeh derûndan ġurre-i ṣabaḥ-ı ṣabaḥat-maḳrûna varınca ṣada-yı şimşîr-i ᶜâlemgîr ve berḳ-i tüfenk-i şihab-endâz ile cihân dıl-tenk olub çıkâçak-ı ḫançer-i çeyre ser ve teşâdüm-i teyr u tiber-i sine şikâf-ı ᶜuḳûl-ı nas ve raḫne-jen-i maᶜmûre-i ḥavas olduğundan ġayri neᶜûẕu billah ol-leyle-i pür-hevlde[722] olan fısḳ ve fesad ve nehîb ve bîdad ile eᶜla ve edna giriftar-ı faḳr u fena olub ᶜala'ṣ-ṣabaḥ münadiler nidaya âġâz maṭlaᶜ

[720] B: mefhûmı ile fazla
[721] B: bişaṭa fazla
[722] B: ve veylde fazla

Kesirâ ba kesi kâri nebaşed[723]

deyu nağme-saz olduklarında lillahi'l-ḥamd ᶜarż ve mal-ı fuḳaradan eyâdî-i ġaretkeran munḳaṭıᶜ ve ẓulmet-i herc u merc mürtefiᶜ olub ol-varṭadan ḫalaṣ bulan dilâverân-ı Rum Şah ile maᶜan Baġdad'a gelüb baᶜdehu iṭlaḳ-ı nevâziş-maḳrûn ile ṭaraf-ı Rum'a meᵓẕûn olub Şah dahi ṭaraf-ı İran'a revâne oldı. Ol-âvanda işaret-i Şah ile Vaṣiyy-i Nebi İmam-ı ᶜAli Kerremallahu Vechehu Ḥażretleriniñ merḳad-i ferḳad-fersalarınıñ ḥâla olan binasına mübâşeret ve Ḥille Ḳaṣabasın istiṣġar (101a) ile bir ḳalᶜa-i istivar ᶜimaretine ve ḫandeḳ ḥafr ve taᶜmiḳine mübâderet olunub nice fuḳaranıñ ḫan ve bağ ve baḫçeleri hemrah-ı ṣarṣar-ı fena ve meṣarif-i mevfûre ile ḳalᶜa tamam bina oldukdan soñra "ᶜaḳl-ı rustayı ez-pes mî-âyed"[724] medlûlünce ḳaṣaba-i meẕkûrede mücerred küçe-bendi ile Ḫalîl Paşa bu ḳadar kâr-zar-ı dıl-pesendi itmiş iken böyle bir ḳalᶜa-i metîn ve ḥıṣn-ı ḥaṣîn bir dahi dilâverân-ı Rum'a maḳar olur ise istirdadın ᶜaḳl ibᶜad ider mulâḥaẓasıyla tekrar naṣb-ı teyşe-i ḫarab itmişlerdir. Ol-eyyâm-ı bî-niẓamda Baġdad Ḥâkimi Ṣafi Ḳulı Ḫan'ıñ dahi ab ve dane-i ḥayatları nihayet bulub merġ-i emel-i şikâr-ı şahın eceli olmuşdur. Ḫan-ı mezbûr âyın-ı Kızılbaşîde mutaᶜaṣṣıb ve umûr-ı ḥukûmetde ḫayli mutaṣallib olub müddet-i ḥukûmeti sekiz seneye ḳarîb olmuşdur. Vaḳiᶜ-i ḥal Şah'a iᶜlam olundukda iẓhar-ı ḥüzn-i tam ve giriftar-ı ġuṣṣa ve âlâm olub ḳanunları üzere müneccimlerin ṭaleb ve ḫanlarınıñ ṭaliᶜ ve kevkebleri istiḫbar içün ḳaᶜa-zen-i levḥ-i maṭlab olundukda Bektaş Ḫan ṭaliᶜ-i ḫane-i iḳbalde cümleden ağleb bulunmağın Baġdad ile ber-murâd oldı. Naẓar-ı ḥaḳîḳat-bîn bundadır ki "ṣadaḳallahu ve keẕebe'l-müneccimûn"[725] maṣadaḳi ḳażiyye-i meẕkûr dahi taḥḳîḳ olunub ḫan-ı meẕkûruñ eyyâm-ı ḥukûmet-ı nâ-fercâmında vilâyet-i meẕkûre daḫil-i ḳabża-i Dârü'l-eman-ı Murad Ḫanî olmuşdur. Baġdad'da ḥâlâ Dârü'l-eman olan maḳam-ı ḥûş-manẓar ve bağçe-i behişt-güsterde defter-ḫane olan saray-ı surûr Ḫan-ı müteveffîniñ eẕeridir.

40.15.7.Ẕikr-i Ḥukûmet-i Bektaş Ḫan der-Baġdad

Çün defter-i aḥkâm-ı eᶜvam iḥda ve erbaᶜîn ve elf (1041/1631) tarîḫiyle irtisam olundı. Bektaş Ḫan Baġdad Ḥukûmetiyle be-nâm olub süfehâ-yı nasın istiḥsani üzere heva ve hevese meşġûf ve naḳd-i vaḳdi ẕevḳ-i şehevâniye maṣrûf olmağla inḳiraż-ı ehl-i ġayret ve indiras-ı Cumᶜa ve cemâᶜât ve bazar-ı germa-germ-i şürb ve israf-ı rayekân ve metaᶜ-ı emr-i maᶜrûf ve nehy-i münkeri bî-nam ve nişan olub ecnâs-ı muḫtelife-i nas ᶜîş ve ᶜişret ile müteselli ve edâ-

[723] Kimsenin kimse ile işi olmaz.
[724] Köylünün aklı sonradan gelir.

yı ferayiż ve nevâfilden müteḫalli medhûş-i dârû-yı ġaflet ve sekran-ı ṣahba-yı cahiliyet olub erzal-ı nas fevâḥişe müşteri ve neᶜûẕu billah efᶜal-i ḳabîḥa maraż-ı ᶜadi gibi cümleye sari olmağın Beyt (101b)

Ebri ber-nâ-yed bi-menᶜ-i zekât

Vez zina üftad veba ender-cihat[726]

medlûlünce tarîḫ-i sinîn ḫamse ve erbaᶜîn ve elfe (1045/1635) ḳarîn oldukda taḳdir-i Melik-i bî-ebnaz infaẕ-ı fermân-ı ḥikmet nişâne-i ḳażaya bu vecih üzere âġâz itdikde mah-ı Şaᶜbanü'l-muᶜaẓẓamda leşker-i ṭaᶜûn iḳlim-i ᶜİraḳ'ı terk ve taz ve kerakir-i âcal-i müteḳaribe kişver-i vucûda ateş-endâz olub rûz-i ᶜîd-i fıṭra varınca ṭaᶜne-zen-i sehm-i mesmûm efrad ve dıldûz-ı ḥayat-ı âḥad oldukdan soñra çün şehriyar-ı ṣiyam-ı semaḥat-fercâm refᶜ-i iᶜlam-ı ḥimâyet-encâm kıldı. Cunûd-ı nâ-maᶜdûd-ı hadimü'l-leẕẕat giribân-gîr-i ṣaġîr ve kebîr olmağa mübâşeret ve ceng ve ḥarbiye müsaraᶜat idüb ṣayyad-ı şikâr-gâh-ı miḥnet ve ᶜina ṭablın-zen-i ṣaḥra-yı fena ve bîvehzen-i dünya navḥa-gir-i ḥayfa ve dirîġa olub vacibü'l-ḳatl olanlardan maᶜada rûz-i merre nice biñ nazenîn-i büster-melâḥat ḫançer-i sertîz-i helâk ile sine-cak ve günde hezâran gül-i reḫ-i ḥadiḳa-i ṣabaḥat-sinan ateş-i zebâne-i ṭaᶜn ile âġuşte-i ḫâk-i helâk olmağla niceler sevda-zede-i ṣaḥra-yı cunûn ve sakin-i beydâ-yı fusûn olub neᶜûẕu billah ibtila-yı dert ve miḥnet bir mertebe baliġ-i nişab-ı muṣîbet oldı ki nice zen-i zerrîn ᶜizzet ile sivar-ı raḫş-i ṣavlet olanlarıñ cesedin ḥaml-i ḥimar idüb endaḫte-i meġâk-i ḫâk itmege âdem kalmadı. Ve nice murḍiᶜa-i muşfiḳa ḥarem-i saray-ı beḳaya intiḳal ile eṭfal-ı şîr-mestleri mehcûr-i mezbele-i mufaraḳat oldı. Bu ḥal-i pür-melâlden naşi erâcif-i keşîre rehyab-ı dıl-ı nas[727] olub ḫavf ve ḫaşyet-i Ḳahr-i Bâri ile aṣḥâb-ı fısḳ ve fucûr muḳayyed-i ṣiyam ve suḥûr ve erbâb-ı şeḳavet ve ᶜina ve ṣalaḥ-ı ḥale ictihad gösterüb ekşer ḫalâyıḳ ṣûret-i bend-i faḳr ve fena ve şal-ı pûş-i zühd ve taḳva ve damengir-i tevbe ve istiġfar ve müdavim-i seccade-i vird ve eẕkâr olub bir pare nan içün redd-i sâil idenler mâ-melekin taṣadduḳ ve infaḳa mâil olmağla nesîm-i elṭaf-ı Barî çimen-zâr-ı ᶜâleme sari olub çün ġurre-i ġarra-yı Ẕî'l-ḥicce numâyan ve ḥuccac-ı müslîmîn iḥram-bende-i istiġaşe ve ġufran oldı. Meymenet-i Rûz-i ᶜArefe ve şeref-i ᶜîd-i Aḍḥiyye ile ateş-i ṭaᶜûn munṭafi ve mecrûḥan-ı ḫançer-i bîmari müteᶜâfi olub baḳiyye kalan fuḳara mevârîṣ-i mevfûre ile mesrûr ve kesr-i ḫavaṭır-ı mecbûr

---

[725] Allah doğru sözlü , müneccimler ise yalancıdırlar.

[726] Zekât verilmeyince yağmurlar kesildi. Zinanın intişarı sebebiyle veba salgını her yeri kapladı.

[727] B: ve mesâvi ve ekâẕib ile ḳulûb-ı ḫalâyıḳ pür-vesvas fazla

(102a) olmağla girû meḍa ma meḍa deyub ḳarîb-i şeyṭan-ı mekkâr ile ᶜîş ve ᶜişret-i memnûᶜaya ṭalebkâr ve emtiᶜa-i heva ve hevese ḫarîdar oldılar.

40.15.8.Feṯḥ-i Ḳalᶜa-i Revan[728]

Tarîḫ-i meẕkûrde Pâdişâh-ı şecaᶜat-muᶜtad Sulṭan Murad kişver-i ᶜAcem'e sevḳ-i semend-i ateş-nihad idüb Revan Ḳalᶜasın taẖyîḳ ve eyyâm-ı ḥişar sekiz gün tamamında burc ve barudan el-eman âvazesi taḥḳîḳ olub mah-i Ṣaferü'l-ḫayrıñ yigirmi ikinci güni feṯḥ ve tesḫîr ve teslîm-i kemaşitegan-ı (?) Pâdişâh-ı cihângir oldı. Rûz-i diger ḥâkimi olan Emîr Guneoğlı dahi maḥraz-i şeref teḳbîl-i bisaṭ-ı devlet-menâṭ olub ikibiñ ḳadar etbaᶜla sulṭan-ı ẓafer-nişana ittibaᶜ eyledi. Ḳalᶜa imdadına gelan Mîr Fettaḥoğlı beş altı biñden mütecaviz pür-saz ve selb-i serḫ-i ser ile ṭaraf-ı Şah'a ᶜazîmete ruḫṣat-yab olmaları ile eṣna-yı ṭarîḳde ayende ve revende ġaretine iḳdam idüb mustaḥiḳ-i deşnam oldılar. Baᶜdehu Pâdişâh-ı encâm-sipâh ᶜazm-i taḫtgah itmegin daver-i kişver-i ᶜAcem Şah-ı ᶜAcem'iñ maᶜlumı olıcak Revan ṭarafına taḥrîk-i tûġ ve ᶜalem idüb valisi Murtaża Paşa'nıñ Şah'a muḳabil olacak kimsesi yoğiken yine iki ay maḥṣûr olub ecel-i müsemma ile fevtinden soñra ketḫudası dahi bir ay muḥâṣara meşaḳına taḥammülden soñra eman ile ḳalᶜayı teslîm itdiler. Ol-kâr-ı zarda birkaç müteᶜayyin Paşa ve Aġalar kemend-i esîriye giriftar olub maᶜâdası saḥil-i selâmete reha buldılar.

40.15.9.Ameden-i Sulṭan Murad bi-Baġdad ve tesḫîr-kerden-i ḳalᶜa-i mezbûre

Çün ᶜunvan-ı berat-kerdeş-i ᶜâlem ve taġyîr ve tebdîl-i aḫval-i ben-i âdem ṭuġra-yı ġarra-yı dılpesend sebᶜa ve erbaᶜîn ve elf (1047/1637) ile dibâce-bend oldı. Şehbaz-ı evc-i meġazi Sulṭan Murad-ı Ġazi abâ-i kirâm ve ecdad-ı ᶜiẓamından irṯ ile malik olduğı kemiyyet-i himmeti cevelan ve şîr-i şimşîr-i kişver-kuşaların ᶜuryan ve sinan-rast redlerin ihtizaz ile berḳ-feşan idüb mah-ı Şevvalü'l-mükerrem'in sekizinci günı istirdad-ı Baġdad içün tûġ-ı pür-furûġ-ı sulṭanî Ḳanûn-ı ᶜOṯmanî üzere cebe-ḫane öñünde cilveger ve bir hefte murûrunda oṭaḳ-kerdûn-i nitaḳ daḫi Üsküdar saḥrasında saye-güster oldukdan soñra mah-ı Ẕilḳaᶜdenin yigirmi üçüncü günı Pâdişâh-ı kerdûn-vaḳar daḫi kemâl-i ḥaşmet ve iclâl ile şeref-baḫş-i güẕar (102b) olub saye-i huma-pâye-i ḫayme-i humâyûn yigirmitokuz gün iḳametleri ile

[728] B: Feṯḥ-i Ḳalᶜa-i Revan eksik

neẓâret-meşḥûn olduğuna teᶜâḳüben âvaze-i kûs-i par-sazî velvele-endâz-ı heft avernik ve ġalġale-i ṭabl reḫîl-i car erkân-ı ᶜâlemi bî-direnk idüb Mesnevi

Zı-ᶜâlem banik-i zerrîn nay-ı ber ḫvast
Zı-banikı nây-ı dıl ez-cay-ı ber ḫvast
Cihân der-zîr-i kerdi reh-revân geşt
Heme ḫâk ez-zemîn ber-âsumân geşt[729]

Ṭarra-i tûġ-i ẓafer-furûġ hevaya ᶜanber-pîz ve mehçe-i ᶜâlem-i cihâna şaᶜşaᶜa-rîz olarak mükemmel cebe ve cebe-ḫane ve ᶜasâkir-i güzîde ve merdâne ile seyl-i kûh-i efken gibi cûş ve mevc-i müterâkimü'l-fevc manendî ḫurûş idüb tarîḫ-i sal semâne ve erbaᶜîn ve elf (1048/1638) ile ferraḫ-fal oldukda mevkib-i ferḫunde-iḳbal Ruha ṣaḥrasına şeref-baḫşa-yı iclâl oldukça peder-i merḥûm tebrîk-i sefer-i ẓafer rehber-i Şehriyari içün bu maṭlaᶜda bir ḳaṣîde-i belâġat-ᶜunvanî ile duᶜa-ḫanları olub Maṭlaᶜ [730]

Ṣafa-yı feyż-i ilâhi ne ṭabᶜa kim uğrar
Gerek gerekmez anî maẓhar-ı ṣafa eyler
Vucûd-ı ḳabile meftûḥdür der-i feyyaż
Feyyaż-ı Muradî üzere olur her ne kim murâd eyler
Mubârek ola añа dâima ṭariḳ ve sefer

Mıṣraᶜ

Maḳbûlü'ṭ-ṭabaᶜî dahi tarîḫ vaḳiᶜ olmuşdur.

Ve maḥall-i meẓkûrde Vezîr-i Eᶜẓam Bayram Paşa'nıñ bedrü't-temam-ı zindegânîleri mütevârî-i seḫab-ı Raḥmet-i Yezdanî olmağın ḫatem-i vezâret Muṣul muḥafaẓasında Vezîr-i müşteri-tedbîr Ṭayyar Muḥammed Paşa'ya iclâl ile irsal olundı. Baᶜdehu bazû-yı himmet ve rehzen-i ṭabl-baz-ı riḥlet olmağla barigah-ı Sulṭanî Muṣul'a şevḳ-baḫşa-yı kâmuranî olub muḳaddemat-ı kâr-zar tertîb ve tilâvet-i[731] "naṣrun minellahi ve feṭḥun ḳarîb"[732]i birle Ordû-yu Humâyûn ṭayy-ı deşt ve hamûn iderek bedraḳa-i yümn ve iḳbâl ve delâlet-i Ḫıḍr-iclâl ile Naẓm[733]

Ḳiyam itdi ḫiyam-ı sîm-otad

---

[729] Sarı (altın renkli) neyin sesi alemi sardı; neyin sesinden kalp yerinden fırladı. Dünya feleği (göğün) altında harekete geçti; dünya (zemin) deki bütün toprak göğe çıktı.
[730] A,B: Ḳıṭᶜa
[731] B. Âyât fazla
[732] "... Allah katında bir yardım ve yakın zafer vardır." Kur'an-ı Kerîm, Saf, 13.
[733] B: Beyt

Olub çün lâle-zar eṭraf-ı Baġdad

Ḳadd-i ḥavra gibi her tûġ-i raʿna

Ḫaram itdi ṣalındı rey-i ser ve âsa

maṣadaḳınca ḫiyam-kerdûn-i ḳiyâm pirâmen-i Ḳalʿa-i Baġdad'ı reşk-i İrem-i ẕatü'l-ʿimad idüb mah-ı Recebü'l-aṣamda ṣavab-dîd-i Vezîr-i Eʿẓam ile ḫilâf-ı sabıḳ Aḳḳapu ṭarafından metres tertîbine tesabüḳ olunub hemrah olan yigirmi pare tob-ı ḳalʿa-kûp Vezîr-i Eʿẓam ve Ḳapudan Muṣṭafa Paşa ve müḥâfıẓ-ı Anatoli Ḥüseyin Paşa (103a) metreslerine ol-gice taʿbiye olub ʿala'ṣ-ṣabaḥ Mesnevi

Çu İskender-i ṣubḥ ber-şoda bülend

Ber-endaḫt ber-kungur-i meh-kemend

Çünan ḫord şebdîz ẓulûmat-ı rem

Ki naʿleş bi-yüfâd mismâr hem[734]

Tertîb olunan ḳavariʿ ile ṭaraf-ı düşmen tertîb olunub maʿreke-gah-ı kâr-sazîde nuvâ-yı tüfenk ile terâne-i teyr ve mesaz oldukda ez-in cânib-i derûn-i ḳalʿada maḥṣûr olan ḫavânîn-i ser-ḫusran biẕ-ẕat Pâdişâh-ı şecaʿat-güster müteḥammil-i meşaḳḳat-i sefer olmayub serdar gelür ḳiyasıyla beher-ḥal müteselli olduklarından ġayri şaṭṭ-ı Dicle'ye taḳviyet ile Ḥafıẓ Aḥmed Paşa gibi Ḳara Ḳapu ṭarafından yaḫud Ḫusrev Paşa gibi İmam-ı Eʿẓam Ḳapusı ṭarafından ordû-yu meymenet-iclâl ḍarb-ı evtâd-ı iḳbal ider mulâḥaẓasıyla ṭarafeyn-i meẕkûreyni fevḳa-ma-yeḥtac istivar ve muḥkem itmiş iken âyine-i deveran ṣûret-i ḫayalleriniñ ʿaksin numâyân itdüginden maʿada derûn-ı ḳalʿaya ateş-endâz-ı ḫusran olmak üzere ziyâdetün ʿale'l-evvel Nedîm-i Şehriyari Silaḥdar Muṣṭafa Paşa'nıñ ḳapu-ʿaskeri cânib-i ġarbîde naṣb-ı ḫiyam ve tob-endâziye ihtimam ve iḳdam göstermeleri sebeb-i iẓṭırab-ı "avânîn oldı.

El-ḳıṣṣa

Müddet-i yesirde dilâveran-ı Rum Fetiḥ Ḳalʿası nâm-maḥalle ḳudûm idüb ḍarb-ı tob-ı ṣaʿiḳa-ḫurûş ile ḳalʿa-i meẕkûre ke-ʿihnin menfûş hebâen-menẕûr ve nıṣf miḳdarı daḫil-i ʿasker-i manṣûr oldı. Ol-rûz-i dıl-sûz-i sitîz numûne-muma-yı ġalḳale-i resteḫiz olub düşmen ṭarafından her ne mertebe ṣanayiʿ-i[735] ateş-bazîye iḳdam ve menʿ ve defʿ içün zor-ı bazû-yı ihtimam olundı ise çare-kir olmayub dilâverân-ı âhen-i ten ve merdân-ı düşmen-şiken çün merġ-i semender-i ġavṭa-ḫor-i ateş-i ḫaṭar ve kemend-endâz-ı teshîr ve ẓafer olmağla Vezîr-i

---

[734] İskendere benzeyen sabah (güneşi) yükselince, ay kemerine (turuna) kemend attı. (Husrev'in Şebdiz atı rem (Rum) ? karanlığını öyle tuttu ki nalı hem mismarı da düştü.

[735] B: ṣanayiʿ eksik

Eᶜẓam Aḳ Ḳapuyı ve Yeñiçeri Aġası Ḥasan Aġa Çaġala-zâde Ḳulesi'ni ve Ḳapudan Muṣṭafa Paşa ve Ḥuseyin Paşa ikişer ḳuleyi keen lem-yekün zîr u zeber idüb her ṭarafdan ṭop-i ṣaᶜiḳa-kerdar refᶜ-i mumânaᶜat-ı ḥiṣar itdüginden ġayri ḫandeḳ-i ᶜamîḳi ilḳa-yı ḥaşv-i keşîr ile şehrah-ı ṣaġîr ve kebîr idüb birkaç kere ᶜasker-i Pâdişâhî ḳalᶜaya hucûma iḳdam itmek babında fermân-ı sikender-nişan vârid olmuş iken Vezîr-i Eᶜẓam[736] mebad-ı evâdî-i perde-i iḫtifada ḫandeḳ-i cedîd ve bir taze ḥiṣar-ı medîd bulunub hucûma maniᶜ ve ᶜasker-i (103b) manṣûra dafiᶜ olur mulâḥaẓasıyla teᵓḫîr ve metresler ile derûn-ı şehr teshîr olunmak lazımdır deyu ᶜinân-gîr ᶜacele-i şehriyar-ı dilber olur idi. Çün ḳalᶜa-i meẕkûre cilve-gah-ı iᶜlâm-ı nuṣret-encâm ve kenâm-şîran-ı şecaᶜat-irtisam oldı. Rûzan ve şeban nuvâ-yı nây-ı tüfenk ve terâne-i teyr-i bî-dırenk Ḳızılbaş-ı dûr-baş naġmelerin eda idüb eyyâm-ı ḳitâlü'l-iltizam otuztokuz gün tamam oldukda mah-ı Şaᶜban'ıñ onyedinci güni vaḳt-i nîm-i nehârda her kes kûşe-i istiraḥatde ġunûde-i püster-i raḥat iken ṭarafeynden serden-geçtiler suḫen-saz ve birbirine laṭîfe ile ḥarf-endâz olub "el-kelâm yecürrü'l-kelâm"[737] süz uzaşub şehbâzân-ı Rum muḳabelelerinde vaḳiᶜ olan mevâżiᶜ-i ḫaliyeye hucûm idüb Naẓm[738]

Sipah ez reh-i mevc serzed be-evc
Çu derya ki badeş der-âred be-mevc
Sipah-ı ez-ᶜalemha şode sâye-dar
Dilîran beraşüfte divâne-var[739]

medlûlünce ser-ḫusran ile şuᶜle-i meşᶜale-i veġa ateş-bar olub taḥrîk-i rekk-i ceng ve peykâr-ı zemîn ve zamanı bî-ḳarar itmegin bir sebeb-i ġayri maᶜhûd ile ḥiṣara hucûm olundı ḳiyasıyla vüzera ve vükela her kes kendü metresine surᶜat ve imdâd ve muẓâherete mübâderet itdükleri hengâm-ı bî-nîẓamda Vezîr-i Eᶜẓam hemandem bî-teemmül ceng-gaha vażᶜ-ı ḳadem itmekle merḥûmuñ ser-i devletlerine bir kile-i ateşin işabet idüb mest-i raḥîḳ-i şehâdet ve raḫt-keş-i dârü'n-neᶜîm-i âḫiret olmalarıyla civâr-ı pür-envâr Ḥażret-i İmam-ı Eᶜẓam Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhu'da cevher-i vucûdları kencîne-i ḫâkde nehfüte oldı. Ol-vezîr-i sitûde-tedbîriñ ser-güẕeştinden Pâdişâh-ı kerdûn-vaḳar ḫaber-dar olub rûḥ-ı pür-futûḥların tuḥfe-i duᶜa ile yad itdükden soñra Ḳapudan Muṣṭafa Paşa ḫatem-i vezâret-i kübra ile serfirâz ve beyne'l-aḳran mümtaz oldı. Ol gün bu ḥal üzere murûr ve mühr-i ᶜâlem-tab perde-i iḫtifaya ᶜubûr itmegin

---

[736] B: Vezîr-i Eᶜẓam eksik
[737] Laf lafı açar.
[738] A:Meşnevî

ez-in-cânib-i Kızılbaş her-çend defᶜa iḳdam ve nice gûne tedbîrata[740] ilḳa-yı pençe-i iᶜtiṣam itdiler ise payidar olmayub ᶜala-küll-i ḥal iᶜlâm-ı iḳballeri ser-nigûn ve ṭaliᶜ ve baḫtları vajgûn olduğun müşahede idüb medhûş-i keᵓs-i yeᵓs olmaları ile Bektaş Ḫan ve Ḫalef Ḫan ve Naḳdi Ḫan ve ᶜAli Yar Ḫan ve Mîr Fettaḥ maḥall-i şûraya (104a) ḥażır ve herbiri ma-fi'ḍ-ḍamîrin muḫbîr oldukda cümle damen-i eman-ı Sulṭanî'ye teşebbüṣden ġayriye ḳadir olmadıklarından emr-i muḥâṣara çehl rûze temamında mah-ı Şaᶜbanü'l-muᶜaẓẓam'ıñ onsekizinci güni Naẓm[741]

Çu zed şemᶜ-i ḫaver zı-maşriḳ şuᶜâᶜ
Şeb-i fire ra kerd gerdûn vedaᶜ[742]

ᶜAla'ṣ-ṣabaḥ çün mühr-i zerrîn resîman-âviḫte-i ṭaḳ-ı maḳranus-revaḳ-ı âsuman oldı. Ser-ḫusran-ı yek-zeban nida-yı rast-nuvâ-yı el-emâni hem âhenk-i teslîmdir. ᶜAfv ve ᶜaṭifeti maḳam-ı ᶜİraḳda ᶜAcemâne taḳsîm idicek ḫavahişleri ḳarîn-i ḳabûl-i İslâm-penâhi olub Bektaş Ḫan dergâh-ı sidre iştibah-ı Pâdişâhîye rû-mal ile müreffehü'l-bal ve sâir ḫanlara dahi añın vesaṭatiyle ḫaṭṭü'l-eman iḥsan olunub baḳî kalan Kızılbaş Mir Fettaḥoğlı ile tecellüd-i iẓhar ve maḳam-ı muḳavemetde iḳtidar göstermişler iken yine cerîde-i cürmleri peẕîrefte-i ḫaṭṭü'l-eman-ı ᶜafv-ı Pâdişâhî olub ancak muḳaddema Revan Vaḳᶜasında[743] vaḳiᶜ olan ḥareket-i nâ-sazları üzere ᶜahd-şiken olur mulâḥaẓasınıñ defᶜi içün ilḳa-yı silaḥ ve şahları dergahına ru-be-rah olmalarına iẕn-i Humâyûn vârid olmuş iken ol-siyeh-baḫt ve bed-nihadler Kara Ḳapu ṭarafında cemᶜiyet ve ittiḥad ve silaḥların virmekde taᶜaṣṣub ve ᶜinad idüb tekrar naṣb-ı kârgah-ı kirûdar itmeleri ile ḥasebü'l-emr-i ᶜâli levḥ-i ḥavalide ateş-i ḥarb ve ḳitâl iştiᶜal bulub ikibiñ ḳadar ser-ḫusr terk-i tac-i ser itdikden soñra ikibiñ miḳdarı dahi bir ḳuleye iltica idüb yek-şebane rûz dâire-i inḳiyaddan bî-rûn ve taᶜaddileri ḥadd-i ḥaṣrden efzûn olmağla Beyt

Her ki ba-fulâd baz u pençe kerd
Saᶜid-i simîn-i ḫudra rence kerd[744]

bazû-yı ḳuvvetleri ber-tafte-i dest-i dilâverân-ı Rum olub maruẕ-ẕikr ḫanların bu fitneye icazetleri ẓannı ile cümlesin yeksîr-i bend-i esîriyle giriftar ve pîşigah-ı oṭaḳ-ı Humâyûn'a iḥẓar olundukda müteᶜayyinleri keṯḫuda-yı bevvabân-ı şehriyarî ḫaymesinde maḥbûs baḳisi

---

[739] Askerler dalga gibi yükseldi, zirveye ulaştı tıpkı denizin dalgaları gibi. Askerler sancaklarını gölgelik yaptılar. Cesur savaşçılar divane gibi ortaya atıldılar.
[740] B: teẕvirât fazla
[741] A,B: Beyt
[742] Doğu güneşi şarktan tulu edince karanlık gece veda eyledi.
[743] A,B: Ḳalᶜasında

ḥayatdan meʾyûs oldılar. Ol-bed-sâliklerin bu vażʿ-ı bî-meâlleri madde-i iḫtilâl olmağla ecnâs-ı muḫtelife-i ʿaskerî şetr-i kine-i meharî gibi bî-ḳarar olub âhalî-i vilâyeti nehb ve ġaret ve emvâl-ı nasa ilḳa-yı ateş-i "asâret itmişlerdir. Bektaş (104b) Ḫan dahi bu ġam-ı dıl-fikâr ile manṣıb-ı ḥayatdan bîzar olub kendu dest-i ġadrinden zehr-âşam ve beydâ-yı ʿademe taḥrîk-i iḳdam itdi. Müddet-i ḥukûmeti yedi sene olub Baġdad'a ḥâla Dârü'l-emare olan saray-ı ḫoş-manẓar ve baġçe-i behçet-güster ve bir ḥammam-ı ḫoş-havaḫan meẕkûrun eṣeridir. Metrûkât ve ḥaremi peder-i ehl-i beyti olan Lur Ḫanı Ḥüseyin Ḫan'a îṣal ve maḥbûs olan ḫanlar Diyarbekir ṭarafına irsal olunub Oṭaḳ-ı Humayûn-ı Ḫusrevâni tebdîl-i mekân ve İmam Eʿẓam Ḳapusı ḳurbünde besṭ-ı saye-i emn ve emân olmuşdur. Bu eṣnada bir taḳrîb-i mechûl ile Baġdad Cebeḫanesine şirâre-i ateş taʿalluḳ idüb iç ḳalʿanıñ dar ve diyarların berbad ve ol-ḥavalîde bulunan nice bî-günahın ḫirmen-i ʿömürlerin sûzende-i nâire-i fena itmekle bu vaḳʿa-i bedîʾa dahi Ḳızılbaşın idbarına ẕerîʾa olub anlara nisbet ile ḥasebü'l-emrü'l-ʿâli nefs-i şehirde bulunandan ġayri eṭraf-ı nevâḥîde olanlar ʿalef-i şîr-i şimşîr olmuşlardır. Pes ez-an nesîm-i merâḥim-i Şehriyar-ı sikender-nişan vezan ve çimenzâr-ı ḥal-i fuḳarayı taze ve reyyan idüb

Beyt

Devlet-i ceng dilersek ola şahım pâyidâr

Söyle ġamzın kimseyi rencide-ḫaṭır itmeyin[745]

Bu nevâ ile münâdiler keşîde-ḫavân-ı ʿafv ve iḥsan olub ʿamme-i ʿâlem ġunûde-i püster-i emn ve emân olmuşlardır.

40.15.10.Ḥukûmet-i Ḥasan Paşa

Ḥamî-yi ḥuma-yı ḫayrü'ş-şerayiʿ Sulṭan Murad-ı Rabiʿ çün tevfîḳat-ı Rabbanî ve ḥusn-ı tedbirat-ı Ṣamedanî ile ḥasretü'l-mülûk-i Dârü'l-ḫilâfe-i ʿAbbasiye Baġdad-ı Behişt-âbâdı teshîr ve ram ve pirâye-baḫş-ı gülşen-saray-ı çerḫ-i mina fam itdikde evvela püşîr ve ṭaliban-ı ṭarîḳ-i sedad ve delîl-i sebîl-i salikân-ı mesâlik-i reşad ve Müctehid-i aḳdem İmam-ı Eʿẓam Raḍiyallahu Teʿâla ʿAnhu Ḥażretleriniñ ḳubbe-i ferḳad-sa ve camiʿ-i firdevs-numâların taʿmîr ve ḫuddam-ı ḥarem-i melâik-maḥremlerin taḥrîri keẕalik heykel-i bâzû-yı kerâmet-i insani ve meʿânî-dan-ı esrar-ḳırânî Eş-Şeyḫ ʿAbdulḳadir-i Gilânî Ḳaddesenallahu

---

[744] B: feḥvasıyla fazla; Kim çelikten pazusuna pence yapınca gümüş renkli kollarını rencide etti incitti.

[745] B: mefhûmı nevâsıyla fazla

Besserehü'l-eʿla Ḥażretleriniñ ḳubbe-i ẕerrîn-nuṭaḳ ve camiʿ-kerdûn-revaḳlerin tecdîd ve ḫademe ve vaḳfın tezyîd buyurduklarından ġayri ḥıfẓ-ı vilâyete kifâyet miḳdarı yerlu ḳulı ve ḫidmet ve muḥafaẓa içün bölük sipahilerinden bir miḳdar dilâverân-ı kârdan ve Dergâh-ı ʿÂli (105a) yeñiçerileri ve topcı ve cebecilerinden yetmiş seksan oṭa miḳdarı ʿasker-i güzîde taʿyîn ve fermân buyurduklarına teʿâḳuben naḳdine-i Ḥukûmet-i Baġdad'ı iḫtiyar ile Dârü'ḍ-ḍarb iḫtiyarde Yeñiçeri Aġalığından[746] Küçük Ḥasan Paşa'nıñ nâm-ı nâmilerine namzed buyurub mefatiḥ-i ḥıfẓ ve ḥirâset ve meḳalîd-i ḥukûmet ve eyâletin yed-i müeyyedlerine teslîm ve tedbirât-ı żabt ve rabṭını reʾy-i zerrînlerine tefvîż ile tekrîm buyurmuşlardır. Naẓm

Bi-ḥamdillah yine esdi nesîm-i luṭf-i Yezdanî
Behişt-âbâd'ı teşrîf itdi yaʿni ẓıll-ı sulṭanî
Ṭarb-engîz-i gülẕar-ı dıl oldı maṭrab-ı ʿâlem
Meserret-ḫanei pür-ẕevḳ kıldı beytü'l-eḥzânî
Müheyya oldı nûşa-nûş-ı ʿişret bezm-i ʿâlemde
Murad-ı ʿâlem üzere oldı çarḫıñ devr-gerdanî
Kudûretden müberra ol-ḳadr-i âyine-i dıl kim
Olur ṣûret-numâ-yı şahid-i maʿna-yı ruḥânî
İdüb miʿmar-ı ḳudret ʿâlemde nev-ṭarḥ-âbâdî
Yapıldı ḫane-i pür-raḫne-i viran-ı insanî

medlûlünce evvel-be-evvel vilâyeti[747] ʿimâret ve giriftar-ı dam-ı ġurbet olan Baġdadiyân âşiyânların yâd ile ʿavdet itmekle baġ ve baġçeler icad ve cevâmiʿ ve meʿâbid-âbâd olub ʿamme-i maḫlûḳat nevâziş-dâr-ı şükrân-ı ʿÂlimü's-sırr-i ve'l-ḫafiyyat oldılar. Paşa-yı muma-ileyh erbâb-ı şecaʿat beyninde maḥsûb Arnavud Ṭâifesine mensûb olub ittifaḳ-ı ehl-i ʿİraḳ ile selîmü'ṭ-ṭaviyye ḫalîmü's-seciyye ʿale'd-devam setr-i ʿuyûb-ı enâma muraʿî ve reme-i fuḳara-yı ʿibâdullah'a raʿî idi.

Siḳatdan rivâyetdir ki tertîb-i Divân-ı ʿAdalet-ʿUnvan itdikce bir faḳîr-i dad-ḫavahıñ iḥḳaḳ-ı ḥaḳḳ-ı içün menşûr-ı ḥükm ile mübâşir gönderdikce meyl ve meḥabba ve celb-i mal-i nâre adeni tenbîh-i ekîd ve tehdîd-i şedîd itdiklerinden ġayri naṣîḥat-peẕîr olmayan erbâb-ı ḥırṣvaz ve mübâşir-i ġaddar-ı nâ-sâzıñ taʿaddisinden ḫaberdar oldukça ḥakîmâne ʿilac-ı taʿẕîr ile müʿalece-i iʿvicac ḥadd-i müttekâr-ı bed-mizac iderler idi. Ḥaḳḳan sulûk-ı tam ve nîk-i

[746] B: maʿzûl fazla
[747] B: vilâyet fazla

nâm-ı saᶜâdet-fercâm ile ḥukûmetleri iḫtitam bulub müddet-i manṣıbları sene s̱emâne ve erbaᶜîn ve elf (1048/1638) Şaᶜban'ınıñ evâḫirinden sene tisᶜa ve erbaᶜîn ve elf Muḥarrem'in dördüncı gününe (4 Muḥarrem 1049/4 Mayıs1639) dek olub müddet-i eyâletleri dört ay birkaç gün olmuşdur.

40.15.11.Ḥukûmet-i El-Vezîr Derviş Muḥammed Paşa

Ber-güzîde-i silsile-i Âl-i ᶜOs̱man Sulṭan Murad Ḫan dürre-i zâire-i zevrayî manẓûme-i (105b) silk-i memâlik-i Ḫudâvendigâri itdikde lazıme-i ḥıfẓ ve ḥirâset-i vilâyeti âmade ve ᶜAcem ṭarafıyla ṣûret-i ḥali ḳarar-dade itmek ḫidmetin Vezîr-i Eᶜẓam Kara Muṣṭafa Paşa'ya ḥavale buyurub maḳarr-ı saᶜâdetleri olan Dârü'l-ḫilâfe-i Ḳosṭanṭiniyye'ye imâle-i licâm-ı ᶜazîmet buyurduklarında muma-ileyh dahi vaḳt-i çakâ-çek-i muḥâṣara ve hengâm-ı muḳatele ve munaẓarada münhedim olan burc ve barûnuñ taᶜmîrin taḳdîm ve umûr-u ḥıfẓ ve ḥirâseti kema yenbaġî taḳvîm itdükden soñra sene s̱emâne ve erbaᶜîn ve elf Ẕilḳaᶜdesiniñ ikinci günı (2 Ẕilḳaᶜde 1048/7Mart 1638) ᶜasâkir-i derya-cûş ve dilâverân-ı emvac-ḫurûş ile kişver-i ᶜAcem ṭarafına taḥrîk-i mehmiz surᶜat ve irḫa-yı ᶜinan-ı himmet idüb râyât-ı ẓafer terkîb sinûra ḳarîb oldukda Şah-ı ᶜAcem ṭarafından elçiyân-ı vaḍiᶜü'l-cenâḥ irade-i ṣulḥ ve ṣalaḥ ile ṣadır ve "iẕa ḳaderte ᶜala ᶜaduvvike facᶜali'l-ᶜafve zukûte'ẕ-ẕafer"[748] maᶜnasın ẕâkir olmalarıyla paşa-yı müşârun-ileyh dahi "eṣ-ṣulḥu seyyidü'l-eḥkâm"[749] meslekine sâlik ve şehrah-ı âsayiş-i ᶜibâdullahı eḥsanü'l-mesâlik bilüb ᶜam-ı tisᶜa ve erbaᶜîn ve elf Muḥarrem'iniñ ondördüncı günı (14 Muḥarrem 1049/16 Mayıs 1639) vefḳ-ı meram ve ḫavâhişen-i tamları üzere şedd-i ḥablü'l-metîn muṣalaḥa ve ᶜahd ve taᶜyîn-i sinur ve serḥad itmekle ṭarafeyne lazım gelan münaşir-i meymenet-semîr-i ᶜuhûd ve şurûṭ-ı menşûr ve ṭayy-ı naṭᶜ-ı peykâr-ı şer ve şûr olunub pay-ı taḥt-ı pâdişâhiye rû-berah olmak eṣnasında ḫidmet-i muḥâfaẓa-i Baġdad'da olan sâlifü'ẕ-ẕikr Ḥasan Paşa nevᶜan tesâmüḥ ile maᶜrûf keẕâlik ḥilm ve ṣafḥ ile mevṣûf olub memleket-i meẕkûre feṭḥ-i cedîd ve ḫaṭṭa-i vesîᶜü'l-ercasında olan ecnâs-ı muḫtelife-i Kürd ve ᶜArab henüz salik-i ṭarîḳ-i edeb olmadıklarından ġayri ḫidmet-i muḥafaẓada olan ᶜasâkir mütebayinü'ṭ-ṭibaᶜ żabṭına bir Ḥakim-i Ḳahhar israᶜ olunmak lazımdır deyu ṣavab-dîd-i ṣadr-ı ᶜâli-maḳam ile neşimîn-gâhı Ḥukûmet-i Dârü's-selâm Derviş Muḥammed Paşa'ya meᵓva ve ḫılᶜat-i ziba-yı manṣıb-ı Zor ḳamet-i bâlalarına zî-bende-i ḳuba

[748] Düşmanına galip geldiğinde affı zaferin zekâtı kıl.
[749] Barış karaların efendisidir.

buyurulmağın paşa-yı şîr-şöhret vilâyete saye-endâz-ı heybet olub eger çi sâkinân dâire-i iṭaᶜata nikehbân ve gümrahan badiye-i fesade şîr-i jiyân idi. Ve lâkin çeşme-sar-ı naḫved ve ġurûr fi'l-cümle güşt-zâr-ı ṭabîᶜatlarında cârî olmağla gülẕâr-ı ḥukûmetleri gül-i hoş-buy-ı ᶜadl (106a) ve inṣafdan ḫâli idi deyu naḳl olunur. Bu eyyâm-ı bî-niẓamda Baġdad'a tabiᶜ Semâvat ve Ḫalid naḥiyesinde mühenna-yı Ḫız ᶜAli nâm şaḳi naẓar-kerde-i Şah-ı ᶜAcem ve taye-tenkna-yı ehvâr-ı dacem olmaġla çün ḥarûs-u bî maḥal naġme-pürdâz-ı ṭuġyân ve ṭabl-zen-i maᶜreke ve ᶜişyan olub cadde-i iṭaᶜatdan ᶜudûl ve badiye-i ġavġaya nuzûl itmekle ebnâ-i sebîle żarar ve gezendi taḥḳîḳ olunmağın ḫar-ı pür-âzar vucûd-ı merdarîn lokma-i daᵓs- ı izâle ve binâ-yı şer ve şûrın endaḫte-i miġvel-i rezâle itmek içün paşa-yı müşârun-ileyh ketḫudaları ᶜAli Aġa'yı serdar-ı güzîde sipah-ı düşmen-şikâr ile gönderüb telâḳî-i ṣaffeyn ve muḳabele-i ferîḳayn vuḳûᶜunda şaḳiyy-i bî-ᶜar bir iki saᶜat muḳavemete iḳtidar göstermeyüb şirẕime-i ẕemîme etbaᶜ ve enṣarınıñ ekẕeri âġuşte-i ḫâk-i helâk-i inkisar ve kevîçe-i ser-i bî-devletleri âviḫte-i fetrâk-ı edbar olub kendüsi bir miḳdar âdemiyle ᶜAcem ṭarafına firar itmegin nevâḥî-i meẕkûrede vafḳ-ı meram üzere ḍamîme-i Ḳalem-rev-i Dârü's-selâm olmuşdur. Andan maᶜada ᶜArca nâm ḳalᶜa eyyâm-ı fetret-i Kızılbaşda zir-i saye-i ᶜUrban'da asûde ve bir emîr-i ᶜArab ḥukmünde iken emîr-i meẕkûr tarik-i dâr-ı ġurûr olmağla Mîr-i mîran-ı Baṣra[750] ᶜAli Paşa ᶜArca'ya ferce bulub ḳurb-i civâr ile ḳalᶜa-yı meẕkûreyi şikâr itmek murâd itmegin ahâlî-i ḳalᶜa Vali-yi Baġdad paşa-yı muşârun-ileyhe vaḳiᶜ-i ḥali inha ve Baġdad ṭarafına tabiᶜ olmaların rica itmeleri ile kifâyet miḳdarı ᶜasker ve serdar ve mustaḥfiẓ ve dizdâr ve mirliva-ı ṣâḥib-i iḳtidar gönderüb Baġdad ṭarafından żabṭ itdirilmişdir.

40.16.Culûs-ı Sulṭan İbrahîm[751]

Ve bu eyyâmda Sulṭan Murad-ı cihad-iᶜtiyâd târik-i ẓulmet-gede-i ᶜâlem-i eşbaḥ ve ᶜazim-i gülşen-saray-ı dârü'l-emn-i ervaḥ olub velâdet-i pür-meymenetleri biñyigirmibir (1029/161) senesinde ve culûs-ı devlet-meᵓnûsleri biñotuziki (1032/1622) senesi evâḫirinde sal-i intiḳalleri biñkırktokuz (1049/1639) senesinde vaḳiᶜ olub birâder-i saᶜd-eḫterleri Sulṭan İbrahîm şeref-baḫş-ı tac ve deyhîm olmağla ṣaḥib-i âvernik-i Süleymanî ve şemᶜ-efrûz-ı ḫandan-ı ᶜOṯmanî olmuşlardır. Ruz-namçe-i ᶜâlem tarîḫ iḥda ve ḫamsîn ve elf (1051/1641) ile ferḫunde-raḳam oldukda leyle-i ᶜîd-i şiyâm-ı şeref-irtisamda şehzâde-i emced Sulṭan

[750] B: Başra eksik
[751] B: Culûs-ı Sulṭan İbrahim fazla

Muḥammed neżâret-efzâ-yı (106b) mehd-i vucûd olduğı ḫaberi Baġdad'da vârid olmağla ḳanûn-ı âyın-ı bendi ve resm-i şadumanî ḥasebü'l-emrü'l-ᶜâli merᶜî kılınmışdır. Velâdetleri tarîḫine muvafıḳ ve vaḳiᶜ-i ḥale muṭabıḳ Şanî-i Vanî'niñ ṭabᶜ-ı pür-intiẓamlarından ilham mertebesinde vârid olan ḳıṭᶜa nikâşte-i yeraᶜa-i mişkîn beraᶜa kılındı.

Et-Tarîḫ

Ḥamden-lillah taze bir gül geldi baġ-ı ᶜâleme
Gülistân-ı Ḥażret-i Sulṭan İbrahîm'den
Ṭaliᶜ-i saᶜd ve humâyûn saᶜat ve ferḫunde-dem
Saᶜd-i naẓır-ı naḥs-ı ġayib cedvel-i teshîmden
Âsumân-ı salṭanatdan ṭoġdı bir mühr-i münîr
İrtifaᶜ-ı ḳadrî ᶜali pâye-i tefhîmden
Çerḫ-i heştimden irişdi ṣayt-ı ma-haẕa beşer
Çıkdı eflâke ṣadâ-yı hüveyda-yı iḳlimden
Kıldı naḳḳaş-ı ḳaża bir ṣûret-i ḫûb aşikâr
Ma-vera-yı perdehâ-yı aḥsen-i taḳvimden
Mülkünün maᶜmûresi olsun fizûn ve cavidan
ᶜÖmrünüñ iᶜdadı efzûn ola fa ve mîmden
ᶜÂlemiñ ṣâḥib-kırânıdır deyu ehl-i nucûm
Böyle istidlâl iderler ṣuret-i tencîmden
Şaniya gökde melikler didiler tarîḫini
Nurdur geldi Muḥammed ṣulb-i İbrahîmden

Tarîḫ-i meẕkûr pesendîde-i erbâb-ı ᶜirfan belki taḥsîn-kerde-i cümle-i ᶜâlemiyân olub Şanî'niñ ᶜuluvv-ü şanına baᶜiṣ olmuşdur. Valî-i Baġdad muşârun-ileyhin müddet-i ḥukûmetleri resîde-i ser-menzil itmam olub ibtida-yı ḥukûmetleri sene tisᶜa ve erbaᶜîn ve elf Muḥarrem'iniñ beşinci (5 Muḥarrem 1049/7 Mayıs 1639) gününden sene iṣneyn ve ḫamsîn ve elf Muḥarrem'iniñ onsekizinci gününe (18 Muḥarrem1052/18 Nisan1642) varınca olub müddet-i eyâletleri üç sene onüç gün olmuşdur.

40.16.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḥasan Paşa bar-i digerest[752]

Paşa-yı muşârun-ileyh feṯḥ-i cedîd-i Ḥaḳanide fermân-rân-ı Dârü's-selâm olub evṣaf-ı ḥamîde ve aḫlaḳ-ı pesendîdeleri bundan aḳdem serrizde-i ḳalem-i taḥḳîḳ raḳam kılınmış idi. Ẕat-ı müctemiᶜü'ṣ-ṣıfatlarında mevdûᶜ olan vedâyiᶜ-i nik namı ve istiᶜdad-ı saᶜâdet-encâmları üzere elṭaf-ı Ḫusrevânîden teşrîf-i cah-ı Baġdad vezâret ile tekrar ḳamet-i vâlalarına erzani buyurulub vilâyet-i meẕkûreye saye-endâz-ı ḥukûmet oldukda netîce-i kencîne-i dıl-ı pür-sedâdleri olan nuḳûd-ı bî-neḳad merâḥim ve dad-ı ṣarraf-ı daḳîḳa-şinâs ᶜaḳl-ı ḥikmet-i ittiḥadları yedinden muḥtacan-ı ᶜibâdullaha maṣrûf olmağla ruz-namçe-i ᶜamelleri taḥvilât-ı ṣena ile meşḥûn olub nâme nikû ile mevṣûf ve ḥilm-i birle maᶜrûf olduklarından ġayri terfîh-i ḥal ve iṭmiᵓnan-ı bal-ı (107a) ehli velâyet hemîşe endîşe ve ḥıfẓ ve ḥirâset memleket-i hemvare-pîşeleri olmaşın sebeb-i metânet ve mucîb-i reṣânet olmak mulâḥaẓasıyla derûn-ı ḳalᶜada Bab-ı sefîd ḳurbünde Ẕülfikar depesi nâm mevḍiᶜde ve Burc-i ᶜAcem muḳabelesinde üç ᶜaded ᶜamîkü'l-esas ferḳad-mesas asuman-peyker kûh-lenger ḳuleler bina idüb Yeᵓcuc-i eᶜdaya sedd-i maniᶜ ve vilâyete bir ḥışn-ı camiᶜ bina itmekle âṣâr-ı ḥasenelerinden muḫber ve naḫl-i himmetleri müṣmerdir. Ve bu eyyâmda murabbaᶜ-nişîn-i avernik-i Türkistan Özbek Ḫani İmam Ḳulı Ḫan niyyet-i ḥacc-i Beytullah ile Baġdad'a vurûd ve bu ṭarîḳ-i hidâyet-refîḳden vaṣıl-ı şahid-i maḳṣûd olmuşlardır.

40.16.2.Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas Şafi[753]

Tarîḫ-i sal işneyn ve ḫamsîn ve elf ile müverraḫ oldukda mah-ı Ṣafer'iñ ondördüncı günı (14 Ṣafer 1052/13 Mayıs 1642) kâr-ferma-yı İran Şah Ṣafi diyâr-ı ᶜademe vaẓᶜ-ı ḳadem ve sinn-i şemâniyede ᶜAbbas Mirza nâm ferzendi zanû-zen-i avernik-i kişver-i ᶜAcem olduġı ḫaberi resîde-i semᶜ-i pür-intiẓar-ı Baġdadiyân olub vaḳıᶜa-i faḳıᶜa-i küzeştede iḫtiyar-ı hicret ve giriftar-ı dâr-ı ġurbet olanlar bir miḳdar taḥṣîl-i iṭmînan-ı bal idüb "ḥubbü'l-vaṭan mine'l-iman"[754] medlûlünce herkes arzû-yı vaṭan itmek ile peder-i merḥûm dahi tek ve tenha-terk-i yar ve diyâr ve maḥrûse-i Ruha'da ḳarar itmiş iken bu eyyâm-ı ḫayr-encâmda el-ḥamdu lillahi'l-Meliki'l-Cevvâd evlâd ve aḥfad ve fi'l-cümle berk ve bar ve niẓam-ı muᶜtad ile giru ᶜavdet-i Baġdad idüb şakir olmuşdur. Valî-i Baġdad paşa-yı muşârun-ileyhiñ ḥukûmetleri resîde-i ser-menzil itmam olub ibtida-yı ḥukûmetleri sene işneyn ve ḫamsîn ve elf

[752] A: Baġdad fazla
[753] A,B: Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas Şafi eksik

Muḥarrem'iniñ ontokuzuncın (19 Muḥarrem 1052/19 Nisan 1642) gününden sene erbaᶜa ve ḫamsîn ve elf Muḥarreminiñ yigirmidördüncı gününe (24 Muḥarrem 1054/1644) dek olub müddet-i eyâletleri iki sene dört gün olmuşdur.

40.16.3.Ḥukûmet-i El-Vezîr Deli Ḥüseyin Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh merḥûm Sulṭan Murad Ḫan-ı cennet-mekân naẓar-ı ᶜinâyet muṣâḥabetle manẓûr Deli Ḥüseyin Paşa dinilmekle meşhûr idi. Yekke-taz-ı mişmar-ı kâr-sazi çılen-güẕâr-ı seriyye-i ser-firazi yaᶜni Ḥukûmet-i Baġdad ile mümtazi gösterdikde beşṭ-ı bisaṭ-ı fetḳ ve retḳ ve şimşîr-keş-i ṣalâbet ve heybet olub şetr-i sermest kef-endâz ve şîr-i dıl-tenk-i mehîb-âvâz gibi ateş-i ṭabᶜ olduğundan ġayri

Beyt

Vaḳıf olmazsa eger ḥâkim raᶜiyyet ḥaline

Vaydır (107b) ol-ḥâkime ḥayf ol-vilâyet ḥaline

medlûlü guya maṭmaḥ-ı naẓarları olub ebnâ-yı zamana dost ve bîganeniñ dâd ve sitâd ve ḥareket-i ḫûb ve fesadlerinden bi'n-nefs taḥṣîl-i vuḳûfa leyl ve nehar endişesi maṣrûf olub ekṣer evḳat tebdîl küşt ve güẕâr-ı küçe ve bazar ile ḥal-i ᶜâlemden ḫaberdar oldukça meşt-i siyâseti ser-ser-i keşâne ḥavale ve senk-i rah-ı ᶜibâdullaha olan muẕileri izaleye kûşeş idüb bazû-yı ṭabîᶜatları fi'l-cümle suḫt-i kibr ve dıl-tend-i ḫûleri bir miḳdar ġadr-i nâ-peẕîr olmağla ehl-i velâyet ḫavf ve ḫaşyet-i birle ḥakîmâne ḥareket ve cumᶜa ve cemâᶜate ziyâde müdavemet gösterdikleri naḳl olunur. Ve dahi Dârü'l-ḥukûme-i Baġdad muḳabelesinde pirâne-baḫş-ı reved-i Dicle olub çün ᶜâbid-i dâimü'l-ṣiyâm[755] müteveccih-i ḳible-i enâm Ḳameriye dimekle maᶜrûf Camiᶜ-i feyż-iḫtişam eyyâm-ı fetrat-ı ser-ḫusrande manend-i dıl-ı ᶜaşıḳ ḫarab ve gülẕar-ı ḫazan-dîde gibi bî-ab ve tab ve lisanü'l-ḥali

Beyt

An-ha ki ḫak ra be naẓar-ı kimya-künend

Aya buved ki kûşe-i çeşmî numa künend[756]

nağmesiyle müterennim olmağın paşa-yı muşârun-ileyhiñ miᶜmar-ı himmet ve istidad-ı dikḳatleri ile camiᶜ-i meẕkûruñ erkânı kûh-ᶜimad ve ḳubâ-yı çerḫi bünyad olub resîde-i itmam oldukda ḫûb-lehçe ḫaṭîb ve imam ve taᶜyîn-i vażayif ve ḫuddam itmekle ile'l-an yadigâr-ı

---

[754] **Vatan sevgisi imandandır. El-Aclunî, a.g.e., nu.1102.**

[755] **A,B: ḳiyâm**

ḫayr-âṯarları bakidir. Paşa-yı muşârun-ileyhiñ eyyâm-ı ḥukûmetleri sene erbaᶜa ve ḫamsîn ve elf Muḥarrem'iniñ yigirmibeşinci (25 Muḥarrem 1054/4 Mart 1644) gününden mah-ı Receb'in tokuzuncı gününe varınca olub müddet-i eyâletleri beş-ay ve onbeş gün olmuşdur.

40.16.4.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muḥammed Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh cihet-i erbaᶜası maᶜmûr Ḥaydar Aġazâde Muḥammed Paşa dinilmekle meşhûr ṣaḥib-i reᵓy-i zerrîn malik-i fikr-i metîn olub ᶜaṭiyye-i ᶜulviye-i Ḫusrevâniden nâil-i Ḥukûmet-i Baġdad oldukda eyyâmları ḳabż ve basṭ ve dâd ve sitâd-ı ġayr-i müteᶜârifden ḫali ve ḥavâdiṯ-i cedîde-i rûz-i gardan ᶜâri lazımü't-taḥrîr bir vaḳᶜa-i dılpeẕîr olmamağla iḫtiṣar olundı. Eyyâm-ı ḥukûmetleri sene erbaᶜa ve ḫamsîn ve elf Receb'iniñ (3 Receb 1054/5 Eylül 1644) üçüncü gününden sene ḫamse ve ḫamsîn ve elf Recebiniñ yigirmiüçüncı (23 Receb 1055/ 15 Eylül 1645) gününe dek olub müddet-i eyâletleri bir sene onbir gün olmuşdur.

40.16.5.Ḥukûmet-i El-Vezîr Musa Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh ger-kence (?) şecîᶜ ve ġayyûr Küçük Musa Paşa (108a) dinilmekle meşhûr olub ᶜavaṭıf-ı ᶜaliyye-i Ḫudâvendigâriden Fermân-ranî-i Dârü's-selâm ile benâm oldukda besṭ-ı bisaṭ-ı dâd ve sitâd ve tevfîr-i raᶜiyyet ve bilâda beẕl-i ictihad üzere iken Başra valisi ᶜAli Paşa ferzendi Ḥüseyin Beg'iñ iġvasıyla cadde-i ḳanaᶜatden ᶜudûl ve senkilaḫ-ı ṭamᶜ-ı ḫame duḫûl idüb "ᶜazze men ḳanaᶜa"[757] mefhûmundan ġafil "ve ẕelle men ṭamaᶜa"[758] maᶜnasına cahil olmağla Baġdad'a tabiᶜ Dekke Ḳalᶜasın iṭale-i dest-i taġallüb ile münavele itdügi gûş-zed-i paşa-yı ġayret-âşina oldukda cemᶜ-i ᶜasâkir-i düşmen-şikâr ve taᶜyîn-i serdar-ı kâr-güẕar ile sefâyin-i meşḥûne tertîb ve çend top-ı pür-âsib irsal idüb zaman-ı yesirde ḳalᶜa-i meẕkûrede maḥṣûr olan ᶜasker-i Başra'ya terhîbde vuṣûl olduklarında eᶜdanıñ maḳam-ı muḳavemete iḳtidar ve iṣṭıbari olmayüb der-saᶜat reh-gir-i vadî-i firar olmalarıyla ḳalᶜa-i meẕkûre dest-zede-i ᶜasker-i nuṣret-âṣâr olduğundan ġayri Başra ṭarafına tabiᶜ Ḳaṣr nâm ḳalᶜa-i merṣûne dahi paşa-yı şecaᶜat-iᶜtiyâdıñ taḳayyüd ve ihtimamıyla ḍamîme-i Eyâlet-i Baġdad olub mustaḥfiẓîn taᶜyîn olunmuşdur.

---

[756] Onlarki bir nazarla toprağı altın yaptılar. Nasıl olur ki gözüm köşesini gösterirler?
[757] "Kanaat eden aziz olur. Menzerî, a.g.e., nu. 721.
[758] "Hırs göstern zelil olur.

40.16.5.Fetḥ-i Yanya Der-Girid[759]

Ve bu eyyâm-ı ḫayr-encâm yaʿni evâḫir-i sal-i ferḫunde-fal ḫamse ve ḫamsîn ve elfde (1055/1645) ṭaraf-ı Rum'da Ḳapudan Yusuf Paşa'nıñ serdarı ve tedbîr-i dıl-peẕîri ile miftaḥ-ı fetḥ-i Cezîre-i Girid olan Yanya nâm ḳalʿa-i istivar küffar-ı ḫâksar yedinden ḍarb-ı şimşîr-i ateşbar-ı İslâm ile fetḥ ve tesḫîr ve daḫil-i ḳabża-ı[760] Pâdişâh-ı ʿâlem-gir olduġı ḫaberi vârid olub ehl-i İslâm ḥuṣûl-ı şadumâni ile ḳanûn-ı âyin bendi kema yenbaġi merʿî kılınmışdır. Bu eyyâmda Baġdad'da taḳdîr-i Melik-i Ḳadîr ile rûy-i âsumanda ʿaẓîm ġubâr peyda ve terâküm ve teşâdüm-i heva ile bir nevʿ ẓulmet-i hüveyda oldu ki ḫalayıḳ şemʿ-sûz ve envâr-ı istiġaşe ve istiġfar ile dıl-efrûz olub üç dört saʿat nucûmi murûrunda bi-emrillahi Teʿâla keşf ve incila olmağla ʿâlem nevâziş-dâr-ı şukr-i Mevla olmuşdur. Valî-i Baġdad'ıñ eyyâm-ı ḥukûmetleri ser-menzil-i itmama vaṣıl olub ibtida-yı manṣıbı sene ḫamse ve ḫamsîn ve elf Receb'iniñ yigirmidördüncı (23 Receb 1055/15 Eylül 1645) gününden sene sitte ve ḫamsîn ve elf Şaʿban'ınıñ onbeşinci (15 Şaʿban 1056/26 Eylül 1646) gününe gelince olub müddet-i eyâleti bir sene yigirmiiki gün (108b) olmuşdur.

40.16.6.Ḥukûmet-i El-Vezîr İbrahîm Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh ṣabîḥü'l-manẓar ḫûb-peyker olub ḫavan-ı yaġma-yı şehriyariden nevâle-rubâ-yı nân-pâre-i Ḥukûmet-i Baġdad oldukda muḳteża-yı şebâbet ve ʿanfuvan-ı ṣabâbet ile bir miḳdar mâyil-i kibr ve naḫved olub ʿavâḳib-i umûrdan bî-ḫaber ve ʿilm-i siyâset-i ʿaskeri ve raʿiyyetden bî-behre olmağla eyyâm-ı ḥukûmetleri ekṣer şûr ile murûr idüb Baġdad ḳuluna ṣûret-i żabtda ʿadâvet anlar dahi kendüye "asâret[761] fikrinde olub mabeynde ateş-i ceng ve cidâl iştiʿal üzere iken "el-ʿuhdetü ʿale'r-ravi" beyne'n-nas ḫaber bu vech üzere cari oldı ki paşa-yı muşârun-ileyhiñ efendisi Vezîr-i Eʿẓam Ṣaliḥ Paşa tarik-i dâr-ı fena olub biraderi Murteża Paşa Baġdad manṣıbı ile tekrîm olunub gelür iken paşa-yı meẕkûr naʿl-i bazgûn-ḳarîb ile pâ-beste-i dam iʿdam itmege ṭaraf-ı devletden gelan Ḫaṣaki Murad Aġa Baġdad'a ḳarîb Tekrîd nâm menzilde paşa'ya sedd-i rah-ı necat olub müjde-i Ḳapudani ile ol-menzilden der-devlet-i nevval-i sulṭan ṭarafına taḥvîl ve Diyarbekir'e vaṣıl oldukda rütbe-i vâlâ-i şehâdet ile tebcîl idüb vaż'-ı âlem-i âḫer-gûne olduġı gûş-zedleri oldukda baʿżı

---

[759] B: Fetḥi Yanya Der-Girid eksik
[760] B: yed
[761] B: ġadr fazla

düşmenlerin seᶜâya ve ġadri mulâḥaẓasıyla ṭaraf-ı devletden żararı muḳarrer idüb bu sevda ile tabiᶜ-i efkâr-ı baṭıl ve müteḥayyir-i vehmiyat-ı ᶜaṭıla olmağın Baġdad ḳulunuñ baᶜżı medar-ı ḥal ve ᶜaḳd olan ṣaḥib-i kelâmların muḫtefi kûşeye daᶜvet ve şedd-i ḥablü'l-metîn muvâfaḳat idüb bu tedbîr-i şeâmet taṣrîḥ ile püster-i ġaflet üzere müsterîḥ iken füc'eten Musa Paşa mütesellimi peyda ve vaḳiᶜ-i ḥali inha itdikde Baġdad ḳulunun baᶜżıları ḥusn-i ḳabulden iᶜraż ve müşafeheten mütesellim-i mezbûre iᶜraż[762] paşamızıñ ᶜazlin icab ider maᶜna yokdur, ṭaraf-ı devlete ᶜarż ile ibḳasın rica ideriz deyu mütesellimi girû ᶜavdet ve geldugi ṭarîḳa ricᶜat itdirmeleri ile Baġdad muḥafaẓasında olan Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileriniñ baᶜżı kâr-âzmûde ve kürk-i bârân-dîdeleri bu şerâre-i berḳ-nişab iltihab itmezden aḳdem iṭfasına kûşeş-i ḥareket ba-ṣavabdır deyu meydan ve iç (109a) ḳalᶜada cemᶜiyet yek ciheti idüb defᶜ-i vehm içün ṣûret-i ṣalaḥda nice muḳaddemat-ı naṣîḥat-ṣimat ile paşa-yı bî-ḫaber cemᶜiyetlerine şeref-güster olmak ricasıyla âdem gönderüb daᶜvet itdiklerinde paşa-yı sade-dıl mekr-i düşmenden ġafil guya ḳażiyye-i mütesellimde cahil olub iç ḳalᶜaya varduğı gibi yeñiçeriyân derḥal hale-ṣıfat eṭrafın alub bundan soñra ḥarekete icazet yokdur deyu ferîb-i ġarîb ile girift itdiklerinden ġayri mütesellim-i meẕkûrı girû red ve ḥukûmetde ibḳa ve vaḳiᶜ-i ḥali ṭaraf-ı devlete inha itdiler. Baġdad ḳulı dahi bir ṭarafda cemᶜiyet ve paşa'nıñ ne curmi muḥaḳḳaḳ oldı ki bu mertebe ḥaḳarete mustaḥaḳ oldı deyu yeñiçerileri ile maḳam-ı muḫâṣamada iḳamet gösterüb mabeynde ateş-i cidâl üç aya ḳarîb iştiᶜal üzere iken paşa-yı bî-güñahıñ ṭaraf-ı devletde ḫavf ve heras itdügi eᶜdaya bu ḫaber bir güzel sermaye olmağla Miraḫor-ı Küçük-i Şehriyâri vârid olub muşârun-ileyhi ḳayd-ı fenâdan reha ve civâr-ı niᶜme'l-civâr Ḥażret-i İmam-ı Eᶜẓam Raḍiyallahu ᶜAnhuda ilḳa-yı dârü'l-beḳa eyledi.

40.16.7.Feṯḥ-i Ḳalᶜa-i Retmu Der-Cezîre-i Girid[763]

Paşa-yı muşârun-ileyhiñ ḫîn-i ḥukûmetinde Girid Cezîresinde Retmu Ḳalᶜası Serdâr-ı dıl-peẕîr Ḥüseyin Paşa mücâhedesiyle feṯḥ ve teshîr ve daḫil-i ḳabża-i şehriyar-ı ᶜâlem-gîr olduğı ḫaberi vurûd ile ehl-i İslâm şad-kâm olub ḳanûn-ı âyin-i bendi ve resm-i meserret-bendi icrasıyla ᶜamme-i enâm nevâzişdâr-ı şukrân-ı Melik-i ᶜAllam olmuşlardır. Paşa-yı merḥûmun ibtida-yı ḥukûmetleri sene sitte ve ḫamsîn ve elf Şaᶜban'ınıñ onaltıncı (16 Şaᶜban

[762] B: ile fazla
[763] B: Feṯḥi Ḳalᶜa-i Retmu Der Cezîre-i Girid eksik

1056/27 Eylül 1646) gününden sebᶜa ve ḫamsîn ve elf Ẕilḳaᶜde'siniñ ġurresine (1 Ẕilḳaᶜde 1057/28 Kasım 1647) varınca olub müddet-i eyâletleri bir sene iki buçuk ay olmuşdur.

40.16.8.Ḥukûmet-i El-Vezîr Musa Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh Muṣâḥib-i Şehriyâri Semiz Musa Paşa dinilmekle iştihari olub bar-ı luḥûm-ı zâideye giriftar ve ḥareket ve meşye bî-iḳtidar olub guya mücerred defᶜ-i ṣiḳlet içün Ḳarîḥa-i Humâyûn-ı Cihânpenâhiden manṣıb-ı Baġdad ezrani buyrulub Kârbansaray-ı Baġdad aña dahi menzil-gah-ı dâd ve sitâd oldukda zimâm-ı iḫtiyarın bi'l-külliye aṣḥâb-ı ġaraża teslîm ile rah-ı temyîz ve iḫtiyardan ᶜudûl ve bî-meâl-ı ᶜaynü'l-ḥayat ᶜafv ve ṣafḥı ateş-i ġażab ve şiddete ibdal idüb salifü'ẕ-ẕikr İbrahîm Paşa ḳażiyyesinde Baġdad ḳulundan baᶜżı cühelanıñ guft ve guy-i narvaların istimaᶜ ile ḳaṭıbeten cümlesin hedef-i sihâm-ı ᶜitab ve müttehem-i kâr-ı nâ-ṣavab idüb şehirden iḫrac itdikden soñra ᶜaḳablerine ᶜasker taᶜḳîb itdirüb nice pesmande piyâdeyi ḳayd-ı esîri ile meydân-ı siyâsetde ser-bırîde itdirdikden soñra şehir ve eṭrafında muḫtefi olub ḳażiyyeye rażı olmayanlardan dahi nice bî-güñahıñ ḫirmen-i ᶜömr-i ᶜazîzin suḫte ve şemᶜ-i zindegânisin küşte itmekle terk-i diyâr ve yar iden müslimîn elbette bu ḥal bir ṣuret ve meâl bulur ümîdinde iken bu vażᶜ-ı bî-raḥm mesmûᶜleri olmağla ḥayat-ı çend rûzeyi ġanîmet bilüb ᶜAcem ṭarafına ᶜazîmet ve diyâr-ı ġurbet ve kürbetde giriftar-ı sicn-i ḥasret olub nâ-bedîd olmuşlardır. Bu esbâb-ı fitne-nişab iḳtiżasıyla Mîr-i mîran-ı Diyarbekir Vezîr Çavuş-zâde Muḥammed Paşa Ve Ṭayyar-zâde Vezîr Aḥmed Paşa ve Caᶜfer Paşa eyâletleri ᶜaskerleri ile ḫidmet-i muḥafaẓa-i Baġdad'da meᵓmûr olmuşlardır. Bu tarîḫde Şah-ı ᶜAcem ṭarafından hedeyâ-yı evfer ve iki fil-i kûh-peyker ile Muḥammed Ḳulı nâm elçiler Baġdad'da murûr ve rikâb-ı Humâyûn'a rû-mal olmak üzere revâne olmuşdur.

40.17.Culûs-ı Sulṭan Muḥammed[764]

Bu eyyâm-ı bî-niẓâmın ṭaliᶜ-i ġarîb-i [765]iştimal olub pay-ı taḫt-ı sulṭanîde dahi nice ḥareket-i nâ-pesendîde ve ᶜavamü'n-nas mabeyninde vażᶜ-ı ġayr-i marżiyye ẓahir olub nice ᶜulemâ-yı mesmûᶜul-kelâm ve baᶜżı erkân-ı nafiẕü'l-eḥkâm Cenâb-ı Pâdişâhiyi muḫill-i şan-ı salṭanat olur baᶜżı ḥareket-i menfûrü'ṭ-ṭabayiᶜ ve'ş-şerâyiᶜ vażᶜa nisbet ile avernik-i şahiden tenzîl idüb şehzade-i emcedleri Sulṭan Muḥammed Ḫan-ı Sami-mekân sinn-i sebᶜda pirâye-

[764] A,B: Culûs-ı Sulṭan Muḥammed eksik
[765] B: iḫtilâl fazla

baḫş-i âvernik-i Süleymani idüb damen-bûs-i culûs ile erkân-ı devlet meymenet-meʾnûs olmağla Sulṭan-ı bülend-ᶜunvan-ı sabıḳ dahi zaviye-i ᶜuzletde münzevi ve eᶜyun-ı nasdan muḫbeti olmak üzere ḳarar-dade iken "el-mülkü ᶜaḳîmün"[766] maġzası üzere el-ᶜuhdetu ᶜale'r-ravi Sulṭan-ı Cedîd ṭaliᶜ-i saᶜîde baᶜżı tevâbiᶜ vesaṭatiyle îṣal-ı żarar ve kezend fikrinde olduġı erkân-ı devletiñ sebeb-i iżṭırabı olmağın âḫer-kâr bir küştüni cellad-ı ġaddarıñ dest-i bî-bereketinden şerbet-i fena-çeşîde ve ᶜâlem-i beḳaya raḫt-keşîde olmuşdur. Sulṭan-ı merḥûm sene sitte ve ᶜişrîn ve elf (1026/1617) tarîḫinde pâ-nihâde-i mehd-i vucûd ve tisᶜa ve erbaᶜîn ve elfde (1049/1639) ravnaḳ-i (110a) deyhem (?) şeref-vurûd ve sene seman ve ḫamsîn ve elfde (1058/1648) şerbet-nâme-i ḥayatları beḥide olub erkân-ı devlet namında olan nemk-i beḥramlar ibtida Pâdişâh-ı sade-dılı heva ve hevese terġîb ve ḥaẓẓ-ı nefsine muṭabıḳ-ı lehviyat tertîb idüb terbiyelerinde ḫayli ḳuṣûr itmişler iken yine bu vecih üzere muâḫeẕeye cürʾet itdiler. Bu ḫaber-i vaḥşet-eṣer Baġdad'a vârid olub egerçi Pâdişâh-ı şehîd ve saᶜîd içün ᶜamme-i ᶜâlem ġam-gîn olmuşdur. Lâkin yine ḫalef-i eşrefleri çıraġ-efrûz-Ḫanedan-ı ᶜOṣmanî ve muşᶜil-sûz-i Devlet-i Süleymanî olduklarından resm-i âyin-i bendi ve ḳanûn-ı şâdumendi riᶜâyet olunmuşdur. ᶜUnvan-ı bab nâm-ı nâmileri ile merḳûm olan paşa-yı muşârun-ileyh dahi Pâdişâh-ı merḥuma nevᶜan muṣâḥabet ile mensûb olmağın maᶜzûlen dergâh-ı felek-iştibaha rû-mal oldukda ṣadr-ı vezârete taṣaddür iden[767] Murad Paşa'nıñ kendüsiyle ġaraż-ı sabıḳı olmağın Baġdad'da ziyâde ẓulm itmişdir deyu bu ṭarafda olan ḥarekât-ı nâ-sezaleri muddeᶜiye vesîle-i intiḳam olub giribân-ı emelleri giriftar-ı pençe-i ḫaşm-ı bî-raḥm olmağla Yedi Ḳule nâm mażyaḳda küm-kerde-i serrişte-i ḥayat ve müntaẓır-ı raḥmet-i ᶜÂlimü's-sırri ve'l-ḫafiyyat olmuşdur. Eyyâm-ı ḥukûmetleri sene sebᶜa ve ḫamsîn ve elf Ẕilḳaᶜde'siniñ ikinci (2 Ẕilḳaᶜde 1057/29 Kasım 1647) gününden ṣemâne ve ḫamsîn ve elf Ẕilḥicce'siniñ yigirmibirinci (21 Ẕilḥicce 1058/7 Ocak 1648) gününe varınca olub müddet-i eyâletleri bir sene bir ay yigirmibir gün olmuşdur.

40.17.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr Melik Aḥmed Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh ḥalim-ṭabiᶜat melik-sîret şîrîn-kelâm Melik Aḥmed Paşa dinilmekle benâm olub ḫavan-ı mebẕûlü'n-niᶜam-ı şehriyar-ı Cem-ḥışmden ratibe-ḫivar-ı serfirazi yaᶜni Ḥukûmet-i Dârü's-selâm'da cilve-i mumtazi gösterüb Diyarbekir manṣıbından

[766] Mülk neticesizdir.
[767] B: vezârete ḳaṣd eden

infiṣal ile teşrîf-kerde-i Ḥukûmet-i Baġdad-ı feyż-iştimal olduklarında tarîḫ-i ḥukûmetleri içün bu ḳıṭ'a-i belâġat-âṣar nikâşte-i ṣaḥîfe-i rûz-i gar olmuşdur.

Tarîḫ

Ḥażret-i Paşa-yı âṣef-re'y ve dâra-iḥtişam
Aḥmed maḥmud-ḫaṣlet kâm-baḫş-i müdde'a
Ḥamden lillah Valî-i Baġdad olub ol-dâd-ker
İrdi rü'yetiyle 'ulüvv-ı ḳadre bu behçet-sera
Mülhem olub ṭabî'a Naẓmi didim tarîḫini
Oldu ol-Aḥmed şîm-paşa-yı Burc-i Evliya

Muşârun-ileyh beşt-i bisaṭ-ı ḥilm-i dıl-peẕiri ve ṭayy-ı kühne-palas-ı suḫtegîri idüb cenbeş-i (110b) behişt-âbâd reşk-i İrem-i ẕatü'l-'imad olmuşdur. 'İbadullah ile mücâmele ve bir mertebe ḥusn-i mu'âmele buyurmuşlardır ki eyyâm-ı ḥukûmetlerinde kesb-i ma'aş içün kâr-ı merrari ile bir faḳîr giriftar-ı zaḥmet-i zencîr iken ḳaża-yı nâgihani ol-bî-tevfîḳ zîr-i cidarde saḫîḳ olduġı ḫaberi paşa-yı merḥamet-âşina ḥużûrunda taḥḳîḳ olundukda "el-kâsibu ḥabîbullah"[768] medlûlünce bazar-ı kesb-i ḥelalde ṣarf-ı naḳd-i can ve ṭaḳet iden zencîr şeref-yafte-i maḳam-ı şehâdetdir deyu iḥżar-ı muṣalla ve bi'n-nefs kendüler dahi namazın eda idüb ervaḥ-ı güẕeştigân-ı müslimîne fatiḥa-ḫavân oldukların faḳîr müşahede eyledim.

El-ḥaṣıl âb-ı şûr-dîde-i fuḳara ile âyiḫte ve ateş-i ah-ı ciger-sûz-i żu'afa ile paḫte olan loḳma-i bî-meze-i ẓulmi müfsid-i mi'de-i şan-ı 'adâlet ve muḫill-i mizac-ı dîn ve diyânet 'ad idüb mehma-emken ḥareket-i nâ-ṣavâbdan ictinab buyururlar idi. Ancak sâde-dıl ve her muḳaddemeniñ netîcesi neye müncer olduğundan ġâfil olmağın sene elf ve sittîn (1060) tarîḫinde ṣadr-ı ṣadarete taṣaddür itdiklerinde Baġdad'ın nevâḥi ve ḳurası emâneten żabt olunur iken ümenânıñ 'adem-i istiḳametiyle mal-ı mîriye żarar işabet ider mulâḥaẓa idüb nevâḥî-i Baġdad maḳṭû'an tevcîh olunmaḳ babında fermân-ı 'Âlişan göndermekle cümle muḳaṭa'a olub ol-günden re'aya fuḳarasına ẓulm ve ta'addi dıraz ve żabıṭ olanlar meẓalime muraḫḫaṣ olmuş gibi bâb-ı cevr ve bî-dadı baz idüb bî-pâk ve bî-perva ġaṣb-ı mal-ı fuḳaraya ictira itmişlerdir. Ve mal-ı maḳṭû' vucûda gelmek içün żabıṭlara ḥimâyet-i birle şâkilerine çendan 'arż-ı ḥale ruḫṣat ve teşebbüṣ-i damen-i 'adâlete furṣat bulmayub ziyâdece söyleyenler belki ḍarb-ı şedîd ve ḥabs-ı medîde mübtela olur oldılar. Bu ḳa'ide-i tar-va ile re'aya perîşan ve ma'mûre-i mülk müteveccih-i viran oldı. Andan ma'ada guya valilerin mudaḫilin istiḳṣâr

[768] "Çalışan Allah'ın sevgilisidir." Menzerî, a.g.e.,nu.2/546,585.

ile Baġdad Valileri senevî ḫazîne-i ʿâmire-i şehriyariye yüz kise virmek añlarıñ ṣavab-dîd-i bî-ṣevabıdır. Paşa-yı muşârun-ileyh nefsinde perhîz-kâr ve mehma-emken şefḳat-şiʿar olmağla ḫuṣûs-ı meẕkûreleri belâhetine yaḫud baʿżı kimesniñ ilḳasına ḥaml ile teʾvîl-i melîḥ olunur. Ḳanun-şinas-ı devlet-i ʿOṣmani ve münşî-i memâlik-i suḫundani Ġınayî (112a) Muḥammed Efendi kâtib-i divân-ı bülend-ʿunvanları idi. Eyâm-ı ḥukûmetleri sene ṣemâne ve ḫamsîn ve elf Ẕilḥicce'siniñ yigirmi ikinci (22 Ẕilḥicce 1058/Aralik 1648) gününden sene tisʿa ve ḫamsîn ve elf Ẕilḳaʿde'siniñ yigirminci (20 Ẕilḳaʿde1059/25 Kasım 1649) gününe dek olub müddet-i eyâletleri on ay yigirmisekiz gün olmuşdur.

40.17.2.Ḥukûmet-i El-Vezîr Arslan Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh yekke-taz-ı meydân-ı şecaʿat ṣafder-i kâr-zar-ı şehâdet olub evḳat-ı ʿadîde miżmar-ı gîrûdarda iṣbat-ı vucûd itmekle nice kerre merdâne ve delîrane ḥareketleri meşhûr-ı enâm ve Nuġâyi-zâde Arslan Paşa dinilmekle benâm olub sikke-i ḥasene-i Ḥukûmet-i Baġdad ve ṭaraf-ı Humâyûndan namzedleri olub sâye-endâz-ı ḥimâyet oldukda egerçi bir miḳdar iḳtitar ile iştiharları var idi. Lâkin żabṭ-ı vilâyetde yegane ve ḥimâyet ve ṣiyânet-i raʿiyyetde merd-i merdâne olub eyyâm-ı ḥukûmetlerinde sâkinân-ı şehr ve badiye-nişîn püster-i raḥatda emîn olmuşlardır. Rûz-i fîrûz-i ḥukûmetlerin ve ʿömr-i ʿazîzleri mümted olmayub şerbet-şirîn-i kevâr-ı ḥayatları bi-emrillahi Teʿâla ḫanẓal-ı talḫkâm-ı memate mübeddel olub Naẓm[769]

Nîk u bed çûn hemi bi-bâyed merd

Ḫunuk an-kes ki kûy-i nîki berd[770]

mebṭûnen târik-i dâr-ı fena ve civâr-ı Ḥażret-i Muḥaḳḳaḳ Cîlî asitânesinde ḥucre-nişîn-i dâr-ı beḳa ve muntaẓır-ı raḥmet-i Ḥażret-i Mevla olmuşlardır. Naẓm[771]

Ḥaḳ Teʿâla rûḥını raḥmet ile şâdân eylesün

Dâr-ı ʿuḳbâda celîs-i ḥûr ve rıḍvan eylesün

Ruznamçe-i eyyâmları lazıme-i taḥrîr olur irâd-ı ḥavadîṣden ve maṣraf-ı lâzıme-i ḥalden ḫali olmağla iḫtiṣar olunmuşdur. İbtida-ı ḥukûmetleri sene tisʿa ve ḫamsîn ve elf Ẕilḳaʿde'siniñ yigirmibirinci gününden (21 Ẕilḳaʿde 1059/26Kasım 1649) sene sittin ve elf evâsıṭına

---

[769] A,B: Beyt

[770] İyilik ve kötülük beraber ve yanyana olunca bahtiyar o kimsedir ki iyilerin yolunu tutar.

[771] A,B: Beyt

(1060/1650) gelince altı ay miḳdarı olub ṭaraf-ı devlete ḫaber-i vefatları varınca mütesellim-i cedîd gelinceye dek iki üç ay murûr itmişdir.

40.17.3.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḥüseyin Paşa

Paşa-yı müşârün-ileyh Ḥatem-ṭabʿat melik-sîret naḫl-i ser-âmed mümtazi nev-nihâl-ı gülşen-i serfirazi kebîr ve ṣaġîr ḫavan-ı nevâzişlerinden seyr olub perverde-i ḥarem mülk-i muḥarrem-i cihânbânî yaʿni naẓar-kerde-i Murad Ḫanî idi. ʿAvâṭıf-ı ʿaliyye-i Ḫusrevânîden nâil-i cah-ı behişt-âbâd olmağla besṭ-ı bisaṭ-ı ḥilm ve şefḳat ve ṭayy-ı köhne-palas-ı pür-ercas ı ġadr ve şiddet idüb "men ʿaẕube lisanehu keṣure eḫvanehu"[772] maʿnasın icra ile "maʿrûf-u bi'l-birri yesteʿbedü'l-ḥurre"[773] lamiʿasında maḳdûrî maṣrûf (111b) olub her rûz-i fîrûz-i Cumʿada muʿtekif-i camiʿ ve ʿibâdet ve eda-yı ferîża-i Cumʿa ve cemâʿat itdikçe ḫaṭîb ve imam ve sâir fuḳara-yı ḫuddama elbette dest-i seḫâvet-perverlerinden bir miḳdar beẕl-i sîm ve zer iderler idi. Ekṣer ḫalayıḳ ittifaḳ ile ʿaşıḳ ve muḥib-i ṣadıḳları olub bi-ḥukm-i Melik-i Ḳadîr henüz nev-şaḫ-ı gülben-i melâḥat ve taze-naḫl-i ḥadîḳa-i şebâbet iken Naẓm[774]

Dünyaya gelen gider żarûri
Endişe-i mevtdir ḥużûri

mefhûmunca tend-i bad-ı girdibâd-ı ḫezan gülẕar-ı ḥayatlarına vezan olub mebṭûnan târik-i dâr-ı ġurûr ve ʿazim-i raḥat-gah-ı bezm-i surûr olub civâr-ı pür-envâr esrardan-ı aḥkâm-ı Kurʾanî Eş-Şeyḫ ʿAbdulḳadir El-Cilâni Ḥażretelerinde müntaẓır-ı raḥmet-i Raḥmânî olub ṣaġîr ve kebîr feryâd ve zâri ile ol-Vezîr-i dıl-pezîr içün matem-gir olmuşlardır.[775] Naẓm

Şad ola rûḥ-ı revâni bula Ḥaḳdan raḥmet
Eyleye mesken ve meʾvasını Ḥaḳ dâr-ı neʿîm

Ṣaḥife-i eyyâmları ḳulûb-ı ehl-i şuhûd gibi taḳallüb ve teceddüdden ḫali ve taḳvim-i tarîḫleri lâzımü't-taḥrîr olur ḥalden ʿari olmağla iḫtiṣar olundı. İbtida-yı ḥukûmetleri sene sittîn ve elf Ramażan'ınıñ beşinci (5 Ramażan 1060/2Ağustos 1650) gününden sene iḥda ve sittîn ve elf (1061/1650) evâsıṭına gelince müddet-i eyâletleri on aya ḳarib olub ḫaber-i intiḳalleri ṭaraf-ı devlete varınca ve mütesellim-i cedîd gelince iki ay miḳdarı murûr itmişdir.

---

[772] Dili tatlı olanın arkadaşları çok olur.
[773] İyi insana hür insanlar bile hizmetkâr olur.
[774] A,B: Beyt
[775] A. Olub ağlamışlardır;A,B: Beyt

40.17.4.Ḥukûmet-i El-Vezîr Kara Mustafa Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh ḥarem-i muḥterem-i Pâdişâh-ı Cem-ḥışmde neşvu-nema bulub maḳam-ı silaḥdarî-i şehriyari ile kâmibeyn baʿdehu vezâret ile iḥsân-ı kiti-sitân-ı Ḫusrevânî'den teşrîf-i cah-ı Dârü's-selâm ḳamet-i bâlâlarına münâsib came-i meymenet-irtisam buyurulub bu diyâr-ı celîlü'l-menâre mühr-i enver gibi żiya-güster oldukda mehter ve kühter ile ḥüsn-i muʿâmele ve luṭf-i mücamele gösterüb ṣabîḥü'l-vech faṣîḥü'l-kelâm ḥalîmü'ṭ-ṭabʿ nafiẕü'l-aḥkâm kibr ve taʿaẓẓümden bi'l-külliye ʿari ve her kese ḥalince taʿẓîm ve tevâżuʿ-ı cibillî ḥali olub ekṣer mizac-ı inbisaṭa şamil ve kelîmât-ı laṭîf-edaya mâil idi. Bundan aḳdem Melik Aḥmed Paşa ḥukûmetinde raḳamzede-i kilk-i beyân olduğı üzere Baġdad nevâḥisi bu eyyâmda muḳaṭaʿa olmağla tezayüd-i rusûmat-ı reʿâya bu günden istibda ve fuḳaraya taḥmîl-i bâr-ı mâ-la-yuṭaḳ bu (112a) tarîḫden şurûʿ ve ictira olunub ḥal-i fuḳara evvel-be-evvel ne mertebe perişan ve ne miḳdar ḫalayıḳ cilâ-yı evṭan itdikleri ẓahir olub muḥtac-ı beyan degildir. Bu eyyâmda yaʿni tarîḫ-i sal ṣelâṣe ve sittîn ve elf (1063/1653) ile ferraḫ-fal oldukda Baġdad-ı Behişt-âbâd ve mużafatından ma-beyne'ş-şaṭṭayn-i Dicle ve Fırat'da vaḳiʿ Nehr-i Seyib nâm nehr-i ʿaẓîm müddet-i medîde ve eyyâm-ı ʿadîdeden berû bî-nâm ve mezâriʿ ve meraʿisi meʾvâ-yı dûd ve dam iken bu hengâm-ı ḫayr-encâmda Dergâh-ı ʿÂli yeñiçerilerinden Muḥammed ve ʿÖmer ve ʿOṣman nâm üç merd-i ṣâḥib-i himmet dâmen-i der-meyân-ı ġayret idüb nehr-i meẕkûrı ḥafr ve cemʿ-i reʿâya ve berâya ile âbâd ve baġ ve bostanlar icad idüb senevî yalñız beytü'l-mal-ı mîriye ikibiñ tuġar ḥınṭa ve şaʿîr[776] ʿaşr-ı maḥṣûl irad olmuşdur. Paşa-yı muşârun-ileyh dârü'l-ḫilâfe-i Baġdad'a üç defʿa kâr-ferma olub bu eyyâmda ne çendan muḥtac-ı beyan olur maʿna olmamağla iḫtiṣar olunub sâir ḥukûmetlerde vaḳiʿ olan ḥavâdiṯ ʿale't-tafṣîl taḥrîr olunur. Eyyâm-ı meymenet-encâm ḥukûmetleri sene iḥda ve sittîn ve elf Ramażan'ınıñ yigirmiikinci (22 Ramażan 1061/7Eylül 1650) gününden sene ṣelâṣe ve sittîn ve elf Şevval'iniñ onüçüncü (13 Şevval 1063/7 Eylül 1652) gününe dek olub müddet-i eyâletleri iki sene yigirmiiki gün olmuşdur.

40.17.5.Ḥukûmet-i El-Vezîr Murteża Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh ḥarem-i devlet tevʾem-i şehriyaride perverde ve maḳam-silaḥdariye resîde oldukda vezâret ile Şam-ı cennet-meşam ve Erżurum-i behcet-luzûm eyâletlerine fermân-rân oldukdan soñra ʿavaṭıf-ı ʿâliye-i Ḫusrevânî'den ḳubâ-yı meymene

776 [illegible]

pîra-yı manṣıb-ı Bağdad ḳamet-i eʿlalarına erzani görülüb vilâyet-i meẕkûreye saye-endâz-ı ḥimâyet ve bâsıṭ-ı bisâṭ-ı ḥukûmet oldukda rûşen-i taze icadlarına mâil ve ḥarekât ve suknalarında eʿmal-ı ġayr-ı meşhûreye ʿâmil olub şîr-i derende gibi barkeş-i teklîf olan nevʿ-i insandan ġayri belki behâyim ve ḥayvanat-ı merfûʿü'l-ḳaleme varınca sîlab-ı ġażabları sari ve gah pesendîde-i ṭabʿ-ı ʿavam olur ḫarekât ile çeşme-sar-i muḥabbetleri ḳulûb-ı nase cari olub dârü'l-ḥukûmeleri ḥacibi ve derbandan ḫali idi. Ve dâd-ḫavah-ı fuḳaraya her vaḳtleri maniʿden ʿâri idi.

Ḥatta siḳatdan rivâyetdir ki; paşa-yı muşârun-ileyh bir gün müttekâ-yı ḫavâb-ı raḥata (112b) ittikâ ile meşġûl-i niyam ve maḳam-ı ḫidmetde olan ḫuddam birer ṭarafda âram itmiş iken ḫavebegahlarına bir rûsita-yı dâd-ḫavah daḫil ve paşayı iḳaẓ ile ʿarż-ı ḥalin yeden-bi-yedin vaṣıl itdikde iḫżar-ı ḳalemdan ider ḫidmetkâr bulunmamağla şâkî-i mezbûre işaret ile ḳalemdan getürüb ʿunvân-ı ʿarż-ı ḥalin naḳş-ı kelâm-ı nâfiẕü'l-aḥkâm ve ṣûret-i pençe-i şecaʿat-irtisam ile âraste ve rîk-i iksîr-i naẕîr nevâziş-i birle pîraste idüb cebr-i ḫaṭır-ı faḳîri dıl-şikeste itmişlerdir. Ve senevî ḳırâet-i mevlid-i şerîf-i şeref-vurûd Ḥażret-i Server-i Kâinat ʿAleyhi'ṣ-Ṣalâtu ve's-Selâm itdirmek ʿâdet-i ḥasene ve deʾb-i mustaḥseneleri olub iṭʿam-ı ṭaʿam ve şerbet-i sükkerîn ḫayrat-ı ʿam iderler idi. Ancak ḥayfa zen-i dostîde ifraṭ-ı bî-meze ile fevâḥiş-i zamane-i bî-endâze revac virüb meclislerin ol-şekl teṣâvir-i bu el-ʿaceb ile mülevveṣ iderler idi. Maʿa-ẕâlik Naẓm[777]

Cihânıñ ḳahramanı bir er idi
ʿAceb bir şîr-i heybet-güster idi.

ʿİlm-i ferâsetde yegâne ve ṣanʿat-ı firûsiyetde merdâne olub ser-kûb-ı ser-keşân vadî-i ġeva ve kûşimalde erbâb-ı şeḳa olmağla ḥıfẓ ve ḥirâset-i memleket ve derûn-ı bîrunde icrâ-yı ḥukûmetde müsellem-i ʿâlem olub lâkin fuḳara-yı reʿâyaya tekâlif-i ma-la-yuṭaḳ taḥmiline mücteri olmağla çimen-zâr-ı[778] ḥukûmetleri ḫar-âzâr-ı ẓulümden ḫali degil idi. Ġarîb-i suḫtegîr ve ġadr-i nâ-peẕîr olmaları[779] ile zamanlarında âyine-i deveran nice eşkâl-i eʿcube numâyan itdi. Ezcümle ḳul ṭâifesiniñ edebden ḫaric baʿżı ḥareket ve bir şeb târik-i şedd-i rişte-i cemʿiyet itdikleri gûş-zedleri oldukda henüz meʿşʿale-efrûz-i vefert olmuş degil iken hemandem Mıṣraʿ

---

[777] A;B: Beyt
[778] B: ʿÂlem fazla
[779] B: olmamağla

ᶜİlac-ı vaḳıᶜa pîş-ez-vuḳûᶜ bayed-kerd[780]

medlûlünce şebdîz-i sivâr-ı ṣalâbet olub fellaḥın heybet ile ol-fırḳaya senk-endâz-ı teferruḳa olmuşdur. Ve baᶜżı ḳarye-i bî-meriyye ve ḫilâf-ı ehl-i suᶜâya ile sene erbaᶜa ve sittîn ve elf mah-ı Ramażan'-ı Şerîf'iñ yigirmiyedinci (27 Ramażan 1064/12 Ağustos 1654) günı Sağ Kol Aġası Maḥmud Aġa'nıñ bî-günah felek-i vucûdın ᶜumman-ı ᶜademde[781] tebah itmişdir. Ve bu eṣnada Mîr-i mîran-ı Baṣra Ḥuseyin Paşa'nıñ ᶜammeyn-i mükerremeyni Aḥmed Beg ve Fetḥi Beg ve Mîr-i mîran-ı Laḥsa Muḥammed Paşa ṭaraflarından (113a) mekâtib-i şikâyet-esâlib ile bir sefîr-i çâpek mesîr vârid olub mefhûm-ı mektublarında Ḥüseyin Paşa-yı merḳûmun kendülerle olan bazar-ı pür-âzâr-ı mekrinden ve muᶜâmele-i ġiben ve ġadrinden bu vecih üzere iẓhar-ı şikâyet ve sergüẕeşтelerin keşîde-i rişte-i ḥikâyet itmişlerdir.

40.17.5.1.Sefer-i Murtaża Paşa bi-Baṣra[782]

Mezbûran ṭaraf-ı Devlet-i ᶜÂliyeye rû-mal ve Baṣra eyâletinde bir iki sancaḳ ile muḥaṣṣalü'l-âmal olub barkeş-i kürbet ve ṭayy-ı deşt-i hamûn-i ġurbet iderek vâṣıl-ı vaṭan-ı raḥat-rusûm yaᶜni Baṣra'ya ḳudûmlarında ibtida paşa-yı merḳûm-i mezbûranı tebcîl ve mihman-ḫâne-i tekrîmde tenzîl itdirüb baᶜdehu bir ḥile-i rûbahi ile helâkleri endişesine düşüb defᶜve izalelerine birkaç nefer-i cellâdan-ı ḫûn-âşâm ḥavale itmekle mezbûran dahi Naẓm[783]

Vaḳt-i żarûret çu nemând girîz

Dest bigîr u ser-i şimşîr-i tîz[784]

mefhûmunca tevâbiᶜleri ile taḫarrub idüb merdâne cevab ve âlat-ı ḥarb ve ḳitâle şitab itmeleri ile eᶜda-yı bed-ḫavâh bir vecihle rehyâb olmağın mabeyne muṣliḥûn israᶜ idüb Hindüstan ṭarafına nefiyleriyle defᶜ-i nizaᶜ olundı. Mezbûran etbaᶜları ile sivar-ı sefîne-i emn ve emân ve badebân-küşâ-yı arzû-yı Hindüstan olub Laḥsa'ya tabiᶜ Ḳaṭif nâm iskele muḳabelesine lenger-endâz-ı vuṣûl olduklarında üzerlerine taᶜyîn olunan serhengan-ı bî-eman ḳaydından bir nevᶜle menâṣ ve iskele-i meẕkûreye ilḳa-yı kemend-i ḫalaṣ idüb ḥâla Laḥṣa paşa'sınıñ ḫavace-i nevâzişleri mihmani oldukların inha ve vaḳıᶜ-ı ḥali ṭaraf-ı Devlet-i ᶜÂliye'ye ᶜarż ve inha olunmasın Murtaża Paşa'dan rica itmeleri ile paşa-yı muşârun-ileyh mektub ve

---

[780] İlaç olay vuku bulmadan önce tedârik edilmeli.
[781] B: ġarḳ-i ḫûn-i şehâdet etmişdir.
[782] B: Sefer-i Murtaża Paşa Bi Baṣra fazla
[783] A,B: Beyt
[784] Kaçmak için zaman ve imkân olmayınca elini kılıcının kabzasına iyi yapıştır.

âdemlerin ṭaraf-ı devlete irsal ve mezbûrana dahi Baġdad'a gelmeleri içün ḳaṣıd istiᶜcal itdirdi. Mektub-ı merḳûm mezbûrana şevḳ-baḫşa-yı vuṣûl olduğı saᶜat Naẓm[785]

Ez kuca mîres ey hüdhüd-i ferḫunde-ḳadem

Ey tû tac-ı ser u ser-ḫalḳa-i murġan-ı ḥarem

terânesiyle mektub-ı merḳûmuñ ġonce-i ser-bestesine küşâyiş ve mażmûnuna taḥṣîl-i dâniş ile maṭiyye-i sivar-ı meserret ve Baġdad ṭarafına bal-efşan-ı ᶜazîmet olub delâlet-i hadî-i şevḳ ile ḳaṭᶜ-ı menâzil ve eyyâm-ı ḳalîlede Baġdad'a vaṣıl olduklarında paşa-yı muşârun-ileyh bî-teemmül mücerred tehevvür ile şahid-i merama (113b) tevaṣṣul mümkün olmaduğundan ġafil olub cemᶜ-i ᶜasâkir-i rezm ve peykâr ve tedârük-i cebe-ḫane ve topi ateşbar ile ketḫudası Ramażan Aġa'yı serdar idüb mîrân-ı mezbûranı maᶜan Baṣra ṭarafına istiᶜcal ile irsal itdi. Birkaç gün murûrundan soñra kendüsi dahi bi'n-nefs neşr-i râyat-ı musabaḳa ve taḥrîk-i taziyâne-i mulâḥaḳa ile ᶜasker ṭarafına irḫa-yı ᶜinan musaraᶜa idüb ᶜArca nâm maḥalde vuṣûl ve berḳ-i ᶜâlem-sûz gibi Baṣra memleketine dehşet-endâz duḫûl olub Şaluşiyye ve ᶜAḳḳare nâm ḳulaᶜı cilvegâh-ı iᶜlam-ı mühr-i iltimaᶜ oldukda vilâyet-i meẕkûreniñ şehri ve Dahḳayı ve ᶜaskeri ve ᶜUrban merḳûm Aḥmed Beg'in muḫlaṣ-ı ḫaṣları olub ḥukûmet-i vilâyetde iḫtiṣaṣ bulurlar mulâḥaẓasıyla sedd-i râh olmağı maḥż-ı isâet ve rebaḳa-i iṭaᶜatların pîrâye-i ceyyid-i iṣâbet ᶜad idüb herkes bir ṭaraf olmaları ile Naḫlistan-ı Cezayir maḍrab-ḫiyâm-ı ᶜasâkir oldukda paşa-yı muşârun-ileyh daḫi bî-taᶜb irḫâ-yı ᶜinân-ı maṭlab idüb Baṣra'ya varınca Naẓm

Ateşem her cana eftem-cay-ı ḫudra dakinem[786]

diyerek silâb-ı ᶜimâret-i ḫarâb gibi aḳub uğraduğun yıkub ve fi'l-cümle ṣaᶜbü'l-menâl olan ḳalᶜaları edna teveccüh ile alub kilîd-i metîn-i eyâlet-i Baṣra olan Ḳurûna Ḳalᶜasına taᶜyîn-i mustaḥfiẓîn itdiler. Ez-in cânib bu ḫaber-i vaḥşet-eser Ḥüseyin Paşa'ya iraṣ-ı ḫavf ve ḫaṭar itdikde muḳavemete iḳtidar göstermeyüb Şaḫ-ı ᶜAcem serḥadlerine firar itmekle paşa-yı muşârun-ileyh âheng-i ᶜazîmet-i Vilâyet-i Baṣra idüb bilâ-taᶜb ve tekellüf vilâyet-i meẕkûreyi teshîr ve taṣarruf itdi. Aḥmed Beg dahi teşrîf-i Ḥukûmet-i Baṣra ile mesrûr ve ḫaṭır-ı merhûbleri mecbûr olmağın eᶜyan ve eşraf-ı vilâyet paşa-yı muşârun-ileyhe maḳam-ı tevḳîr ve ikramda ḳiyam ve naḳd ve cinsinden merd-i pay-ı taḳdîmi emrinde ihtimamda iken paşa-yı ḫam-meram "eṭ-ṭamaᶜu fesadü'd-dîn"[787] maᶜnasından ġâfil ve ṭaraf-ı ġadre mâil olub

---

[785] A,B: Beyt; Ey ayağı uğurlu Hüdhüd kuşu nereden geliyorsun? Ey bağların tacı ve Harem taşlarının serhalkası

[786] Düştüğüm yeri yakan ateşim.

[787] Hırs dini ifsad edicidir

Ḥüseyin Paşa ve pederi ʿAli Paşa evlâd ve aḥfadlarınıñ emvâlın iḥrazdan ġayri mütemevvilanıñ[788] maḫzen-i nefâyis-i emvâlı olan Ḳubban nâm ḳalʿada dest-i na-maḥremden dûr ve dîde-i bed-çeşminden mestûr olan emvâlı daḫi celb ve der-kîse ġaṣb itmek içün Aḥmed Beg ve Fetḥi Beg'i bir miḳdar (114a) sekbân-ı bî-emân ve bir iki aġa-yı bed-peymân ile ḳalʿa-yı meẕkûreye rahi itdikden soñra pîş-i gah-ı sarayda müteʿaddid toplar terkîb ve ṣada-yı dıl-ḫıraş-ı mehter-ḫane tertîb itdirüb pey-der-pey toplarla taʿbiye barut-ı şuʿle-feşan ve taḥrîk-i fıtîle-i ateş-i zebân ile âvâz-ı top ve tüfenk ve ġalġale-i mehter-ḫane bî-aheng-i birle ḳulûb-ı nası irhab ve nice ekâbir-i vilâyet ve eşraf-ı ṣâḥib-i necâbete meydân-ı siyâsetde celladân-ı ḫûn-âşam yedinden sülâfe-i şehâdeti işrab itdürüb baʿżı şeyâṭîn-i insiñ telbisâne tesvilât ve paşa-yı bed-reʾyiñ ṭamʿ-ı müstevcibü'l-ḥirmani ile mürtekib olduġı kâr-ı nâ-ṣavab-ı nedâmet-nişab belki nice zamandan berû manẓûr-ı dîde-i sipehr-i mîna fam ve gûş-zed-i ḫaṣ ve ʿam olmayub Gülşen-saray-ı Baṣratü'l-feyḥa beytü'l-ḥüzn ve fuḳarası âfitade-i büster-i ribḥ ve miḥan olduğundan ġayri paşa-yı ġaflet-âşina Ḥukûmet-i Baṣra sevdasıyla tabiʿ-i vesvas-ı nas-pas olub Aḥmed Beg ve Fetḥi Beg ile hemrah itdügi aġayan-ı bed-peymâne nihani buyruldı gönderüb ikisin daḫi medhûş-ı keʾs-i nâ-kâmı ve ser-ḳafile-i iḳlîm-i inʿidamı itdikden soñra ser-ı bırîdelerin Baṣra'ya iḥżar idüb bu kâr-ı mûcibü'ẕ-ẕem[789] ʿibret-i ʿâlem olur mulâḥaẓasında iken ol-bî-günahların Naẓm[790]

Çün şehîd-i Kerbela ḳanıdır dirler şafḳ
Kuşte-i ʿaşḳız bizim de yerde kalmaz kanımız

medlûlı ḫaseb-i ḥalleri olub sergüẕeştlerinden ḫalâyıḳ-ı derûn ve bîrûn âgah olıcak ʿala-vechi'l-ʿumûm cemʿiyet-i ʿam ve sell-i seyf-i intiḳam idüb reʿayâ-yı Cezâyir birbirine muẓâheret ve istîṣal-ı Rûmiyân'a mübâderet ile ibtida Ḳuruna Ḳalʿasında olan merdân-ı müstaḥfiẓîn üzerine ateş-endâz-ı muḥâṣara oldukları ḫaber-i pür-melâl eṣeri kudûret-baḫş-ı ḫaṭır-ı paşa oldukda imdadlarına ṭaraf-ı baḥirden sefâyin-i kûh-ḳiyam ile bir miḳdar tüfenk-endâz-ı mehâlik-iḳtiḥam ve ṭaraf-ı ṣaḥradan üç dörtbiñ miḳdarı Bağdad ḳulundan ve sekbân ṭâifesinden sivarân-ı pür-iḳdam gönderüb Ḳuruna Ḳalʿasına muḳabil Şerş nâm maḥalde maʿreke-bend-i cemʿiyet olan ʿUrban ile telâḳî-i ṣaffeyn ve teḳabül-ı ferîḳayn ve ṭarefeynden âvaze-i naḳara-i yumni dıl-ḫıraş ve ṣadâ-yı dehl-i Rumi muḥarrik-i rekk-i savaş olub (114b)

---

[788] B: Başranıñ fazla
[789] B: Mûcibü'n-nedm
[790] A,B: Beyt

delîran-ı ᶜarṣa-i veġa ve şîrân-ı pîşe-i ġavġa tîġ-i tîz ve sinân-ı ḫûn-rîz ile ᶜâzim-ı ceng ve sitîz oldılar. Naẓm[791]

Bedest-sipihr ez-ḫodengi sipâh
Siper hâle vü ḳubbeş ḳurṣ-ı mâh
Zı ḫun-i dilîran zemîn lale-renk
Şigufte-cihâni zı gülha-yı ceng[792]

İttifaḳ ile maḥall-i meẕkûri meyân-ı besâtîn ve zemîn-i şûre ve ṭîn olub cevelangâh-ı ḫeyalân-ı şecaᶜat-nişan[793] ve ᶜadem-i imkân ile ekṣer Rûmiyân-ı piyâde ġavṭa-ḫor-ı mecmaᶜ-ı baḫreyn-i ᶜUrban olub birkaç saᶜat nâire-i şuᶜle-i şimşîr-i berḳ-âhenk ve bir zaman taḥrîk-i zenberek-i teyr ve tüfenk ile meṣnûᶜ-i kârgah-ı ḳudret olan metaᶜ-ı can dest-i dellalân-ı ceng ve cidâlde reva-cidâr-ı bazâr[794]-ı red ve bedl iken bir iki aġa-yı namdâr-ı zaḫm-ḫor nize-i sertîz-i helâk ve birkaç derdmendin daḫi[795] ḥayatı pençe-i ecelde çâk olduğundan ġayri şaḥra ṭarafından cemᶜiyet-i ġavl gibi ḳuşûn Eᶜrab-ı hezzar-maḥı pür-tâb iderek ceng-gaha vuṣûl bulmağın herkes atına can atub taḳdîri Melik-i Ḳadîr Rûmîleriñ ḳuvvet ve ḳudreti taġayyür bulub semt-i firara rehgîr oldılar. Ez-in cânib-i sefâyin ile bâdebân-küşâ-yı imdâd olan tüfenk-endâzan-ı şecaᶜat-ittḥad dahi henüz ḳarargah-ı imdâda vaṣıl olmamış iken Deyr nâm saḥilde hucûm-ı ᶜAzeban-ı ᶜAraban ile ṭaᶜme-i şahin-i ecel-i ᶜâcil olub Ḳalᶜa-i Ḳuruna'da maḥṣûr olan şirẕime-i ḳalîle-i müstaḥfiẓîn dahi perişan-vâdî-i ḥirman ve maḳam-ı muḳavemetde ṣabit-ḳadem olan merdân-ı ḳatl ve üser ile bî-nam ve nişan oldılar. Muḳaddema serrizde-i kilk-i beyan olduġı üzere Baġdad Ḳulunun paşa-yı muşârun-ileyh ile Baġdad'da vaḳiᶜ olan şekrab-ı kudûret-nişab sebebiyle bu ḥal-ı ḫalel-encâmı vesîle-i intiḳam idüb ṭâife-i meẕkûre ve paşa-yı Baṣra ṭarafından rû-gerdan ve Baġdad semtine imâle-i ᶜinân itdükleri ḫaberi paşa-yı maġfûrün-leh'e elem-baḫşa-yı vuṣûl olmağın Naẓm

Her çı koni be ḫod konî
Ger heme nîk u bed konî
Kes nekonend be-can-ı tu

---

[791] B: Beyt
[792] Askerlerin mızraklarından gökyüzü bir hale ve kubbesi de ayın kursu olmuş. Yiğitlerin kanlarıyla zemin lale renkli olmuş savaş güllerinden oluşan bir alan teşekkül etmiş.
[793] B: olmağa fazla ve eksik
[794] A: naḳd-i enḳad fazla
[795] B: giribân fazla

An ki bedest-i ḫod konî[796]

medlûlünce efᶜal-i müstevcibü'l-melâlinden peşîman ve itdügi ḥareket-i nâ-ṣavabdan nâdim olub iḫraz itdügi emvâl ve ecnâs-ı nası cümle yerinde ber-ḳarar ve mücerred (115a) başıyla dâmen-gir-i ṣaḥra-yı firar olub Bağdad Ḳuluna ᶜArce'de[797] resîde oldı. Ṭâife-i meẕkûre ṭarafından vaḳiᶜ olan ḳuṣûr ile baᶜżı żabıṭlar bî-ḥużûr olub ibtida intiḳama iḳdam ṣadedinde iken maḥall-i töhmet olanlar bî-ḳarar olub terk-i dâr ve diyâr ve sergerdan-ı vadî-i firar oldılar.[798]Bu ḫaber-i bu el-ᶜaceb Baṣra Paşası Ḥüseyin Paşaya sebeb-i ḥuṣul-ı maṭlab olub

Mıṣraᶜ[799]

Meṣâyibu ḳavmin ᶜinde ḳavmin fevâidün

maġzası üzere paşa-yı muşârun-ileyhiñ sû-i tedbîr ve feḍaḥati Ḥüseyin Paşa'nıñ sebeb-i istiḳamet-i eḫter-i devleti olub girû nüzhet-gâh-ı Baṣra'yı ḳarargah ve taṣarruf-ı memleketden dıl-ḫavah olmuşlardır. Bu eyyâm-ı pür-iḫtilâl ḫilâlinde Nefs-i Bağdad'da erâcif ve vesâvis-i keṣîre peyda ve ḥaramî-yi leylîler ẓâhir ve hüveyda olub vaḳt-i revaḥdan ṣabaḥ-ı ᶜale'l-felaḥa varınca ḳulûb-ı nasa ḫavf ve heras-ı ṭari ve dîde-i can-ı kaḥl-ḫavabdan ᶜari olub ᶜâḳibet-i cümle âhalî-i meḥallat âlât-ı silaḥ ile küçelerde evvel-i şebden dem-i ferḫunde-ḳadem-i fecre dekin nevâ ve nale-i ḥażır-baş ve dûr-baş ile pasiban itmişlerdir. Paşa-yı muşârun-ileyh dahi beher-ḥal çün mar-ı zaḫm-ḫorda ᶜâleme ḫaṭır-mande Bağdad'a gelüb tekrar Baṣra teṣḫiri fikriyle dıl-gîr ve bî-âram olmağın her çend ṭaraf-ı devlete iᶜlam ve iẕn-i Humâyûn ile ol-ṭarafa ilḳa-yı pençe-i intiḳam murâd itdi ise muḥaṣṣıl-ı merâm olmayub nice eyyâm bu ḥayf ile kûşe-gîr-i zâviye-i âlâm olmuşlardır. Eyyâm-ı ḥukûmetleri sene ṣelâṣe ve sittîn ve elf Şevval'iniñ ondördüncı (14 Şevval 1063/7 Eylül 1653) gününden sene ḫamse ve sittîn ve elf Ramażan'ınıñ ondördüncı (4 Ramażan 1065/8 Temmuz 1655) gününe dek olub müddet-i eyâletleri iki sene onbir ay olmuşdur.

40.17.6.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muḥammed Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh Ak Muḥammed Paşa dinilmekle müsemma olub saray-ı devlet-pîra-yı Ḫusrevânî'de neşvu-nema va dârü'l-ḫilâfe-i ḫandan-ı ᶜOṣmanî'de dîde-küşâ olmağla ḫavan-ı mebẕûlü'n-niᶜam-ı şehriyariden nevâle-rubâ-yı mümtazi yaᶜni Ḥukûmet-i Bağdad-ı

[796] İyi kötü ne yaparsan kendine yaparsın. Sen kendi elinle kendine yapacağını kimse senin için yapamaz.
[797] B: nam maḥalde fazla
[798] A: ol-ṭarafa fazla
[799] A: ᶜArabiyye; Bir milletin felâketi diger millet için iyiliktir.

Behişt-âbâd ile serfirazi gösterüb bu ḫâk-ı pâke bâsıṭ-ı ecniḥa-i ḥimâyet ve müfavviż-ı ʿaynü'l-ḥayeviyye[800] ḥukûmet oldukda ḥikmet-i İlâhi eyyâmınıñ nıṣf miḳdarı kudûrat-ı bîmari ile güẕâr idüb esîr-i püster-i ribḫ ve ʿillet ve telḫ-kâm-ı şîr ve şerbet (115b) iken itifaḳiyat-ı ġarîbedendir ki "elʿuhdetu ʿale'r-râvi"[801] paşa-yı muşârun-ileyhiñ kâtib-i divân-ı belâġat-ʿunvanları maṭlaʿ-ı ḳaṣîde-i suḫn-perveri menbaʿ-ı çeşme-sar-ı meʿârif güsteri ʿAbdubaḳi-yi Vecdî'den resîde-i taḥḳîḳdir ki paşa-yı mübtela istilâ-yı żaʿf ile nâtuvân ve istiʿlâ-yı ḥararet-i maraż ile bî-derman olub ʿilac-ı mizacında ifham-ı eṭibba kelîl ve mudavat-ı ʿilletinde ârâ-yı ḥukema ʿalîl iken fuḳara-yı mevlevîden Ḫarabati Muṣṭafa Dede dimekle mulaḳḳab bir derviş-i ṣofi-meşreb ol-eṣnada bîmar-ḫane-i paşa-ya teşrîf-baḫş-ı ʿiyâdet olub celse-i ḫafîfe ile duʿa-yı şifaya israʿ ve hemandem rah-ı nevrad-ı vedaʿ olub gider iken muma-ileyh Vecdi eṣna-yı ṭarîḳde Dervîş-i merḳûma refîḳ olub Naẓm[802]

Ümidin kesme Ḥaḳ'dan ey göñül virmek Ḫuda-ne keder

Meded-cûyan-ı merdân ol ki himmet-i evliya ne keder

medlûlüne raġbet-i birle ḫalḳa-cenbân-ı der-i istişfa ve cuvinde-i ʿilac-ı duʿa oldukda Derviş dahi ey vallahi ani kendi ʿahdimize aldık guya biz añа feda olduk maʿnaların ima itmişlerdir.

Bundan maʿada baʿżı fuḳara-yı maḳbûlü'r-rivâyeden menḳûldur ki Dervîş-i merḳûm ol-eyyâmda bir miḳdar ḥelva-yı şirîn ve eṭʿime-i rengîn ile meydân-ı fuḳarada icra-yı resm-i żiyâfet ve maḳam-ı ḫidmetde beẕl-i maḳderet idüb ḫavân-ı niʿmet-pîçîde ve dest ve dehan-şüvîde olduğuna teʿâḳuben Dervîş-i dıl-rîş ṣaff-ı niʿalde asitâde ve maḳam-ı rica ve iltimasda âmade olub yaran gelmek irâdet ve gitmek icâzet deyu ḫiṭab ve sefer-i dûrâ-dûr-ı âḫiret içün zad-ı duʿa-yı aḥbab istidʿâsı itmekle seccade-nişîn-i maḳam-ı meşîḫat olan Dervîş müteṣaddi-yi cevab olub ey Dervîş yine bu sevda-yı ʿaṭıl ve duʿa-yı baṭıldır deyu tevbîḫ ve ʿitab itmegin Dervîş-i mezbûr ʿâlem-i ervaḥ erenleri bizi daʿvet itmişlerdir deyu tavżîḥ-i mesʾele ve taḥḳîḳ-i müddeʿa itmegin dervîşan bu ḥalden müteʿaccib ve ḥayran olub bilâḫare uġrun açık olsun ḥużûr-ı Ḥaḳ'da şerme-sar olmayasız deyu duʿâguy ve fâtiḥa-ḫevân oldukdan soñra dervîşan mabeyninde guft ve guy maʿhûd ṣudûrundan üç gün murûrunda mülhem ġaybi dervîş-i dıl-intibahi Naẓm[803]

Mürden-i her zinde ki bînî revâst

---

[800] B: ʿaynü'l-ḥaḳ

[801] Mes'uliyet rivâyet edene aittir.

[802] A,B: Beyt

[803] A,B: Beyt

An ki ne mürdest ve ne mîred Ḫudast[804] (116a)

medlûlüne âgah itmegin seh rûze bîmar ve natuvân olub emr-i Ḫuda'ya inḳiyâd ve iẕ‹an ile sema‹-ḫane-i beḳada cilve-künan olub paşa-yı derd-âşinaya dahi dârü'ş-şifa-yı ḥikmet pîra-yı lem-yezelîden ‹ilac-ı ‹acil vaṣıl olmağla müddet-i yesîrde ṣıḥḥat-peẕîr olmuşdur. Dervîş-i meẕkûr ṣûreta egerçi Melâmiyyûn ṭarîḳin iḫtiyar ve mûcib-i inkâr olur nice ḥal iẓharından ḫali degil idi. Lâkin teshîr-i ḳulûb-ı nasda yegâne ve ḫırḳa-i dervîşi ile fuḳaraya beẕli dirhem dinarda vaż‹-ı Ḥatemânesi olub ekṣer nas ḫarabati ḥalden ‹ari degildir deyu müẕakereden ḫâli degiller idi. Vallahu e‹lemu bi-ḥaḳîḳati'l-ḥal.[805]

Paşa-yı muşârun-ileyh yekke taz-ı meydân-ı firûsiyyet ve çapek-i sivar-ı kemiyyet-i şeca‹at olub mâil-i ṣayd ve şikâr ve tenhaca guşt ve güẕâr-ı ṣaḥra ile evḳat-güẕâr idiler. Eyyâm-ı ḥukûmetlerinde Baġdad Ḳulı beyninde ba‹ż sekran-ı ṣahba-yı ġurûr bî-edebler ẓuhûr idüb sille-i te>dîb-i rûz-i gardan ġâfil ‹Abdi nâm bir pür cahil ol-herze-kerdlere pîş-ru olmağla tefrîḳ-i cem‹-i câhilan ve ‹ibret ve pend-i ġâfilan içün paşa-yı muşârun-ileyh bir rûz-i Cum‹ada ḳarîb-i ġarîb ile mezbûrı ḥuẕûruna da‹vet ve bî-tevaḳḳüf ve âram delâlet-i cellâd-ı ḫûn-âşam ile bâdiye-peymâ-yı in‹idam itdükde ḥalîleri ḫaberdar ve âlat-ı girudar ile meydana cem‹iyet ve aḫẕ-i intiḳama musara‹at itmişler iken sîlab-ı taḳdîr paşa'nıñ ḳaṭ‹-ı rah-ı tedbîrin idüb ṭâife-i meẕkûreniñ cem‹iyetlerine ilḳa-yı ḫavf ve heras ve ba‹iṣ-i tefriḳaları olur ḳiyasıyla ol-sade-dıl Naẓm[806]

Her bîşe güman mebur ki ḫalîst

Şayed ki pelenk nuḫufte bâşed[807]

medlûlünden ġafil olub bî-perva farîża-i Cum‹ayı Camî‹ü'l-enver-i E‹ẓamide eda itmek niyetiyle sivar-ı eşheb-şeba-reftar ve meyân-ı meydana cem‹iyetlerinden güẕâr iderken kemin-gah-ı ḳahveḫanelerde şedd-i rişte-i cem‹iyet iden ‹avam paşa-yı ġâfile senk-endâz-ı deşnam ve iki nefer-i [808]levnden küşte-i şimşîr-i intiḳam-ı ḥarb ve ḳitâle iḳdam itmeleri ile def‹-i fitne ve redd-i kîne içün giru saraya imâle-i licam isra‹ ve teskîn-i ateş-i muḫâṣama ve niza‹ itmişlerdir. Lâkin bu ḳażiyye-i ġayr-i marżiyede ẓahir olan tedbîrleri beyne'n-nas ba‹iṣ-i teġyîrleri oldı. Bu eyyâmda Baġdad Aġalığıyla vârid olan Ḫaseki Ḥüseyin Aġa ṭaraf-ı devletde ba‹ż ḥal ve ‹aḳd-ı umûra duḫûl ve ġayret-i merdüm-keş-i Sulṭanîden meġfûl

[804] Her canlı mutlaka ölür. Ölmeyecek olan Hudadır.
[805] İşin hakikatini en iyi Allah cc bilir.
[806] A,B: Beyt
[807] Sakın şüphe etme ki orman ıssız ve canlılardan aridir. Mümkün ki bir timsah gizlenmiş olabilir.

olmağın ḳaṭᶜ-ı ḥablü'l-verîd-i ḥayatları içün içün paşa'ya ḳaṭᶜ-ı fermân-ı ḳaża cereyan vârid olmağla Baġdad'a duḫûl ve mulâḳat-ı paşa'ya vuṣûl bulduğı gibi rehgüẕer-i nesîm-i nefsi mesdûd ve zümre-i maẕlûmînden maᶜdûd olub aġa-yı sabıḳ merkez-i meẕkûrda istiḳlâl ile mesrûr olmuşdur. Paşa-yı muma-ileyhiñ ibtida-yı ḥukûmetleri sene ḫamse ve sittîn ve elf Ramażan'ınıñ[809] onbeşinci (15 Ramażan 1065/19 Temmuz 1655) gününden[810] dörtbuçuk ay olmuşdur.

40.17.7.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḫaṣekî Muḥammed Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh Vezîr-i melik-manẓar Ḫaṣekî Muḥammed Paşa dinilmekle müştehir olub ḥarem-i meymenet-tevᵓem-i Ḫusrevânî'de perverde-i nân ve niᶜmet-i Dûdmân-ı ᶜOṯmanî olmağla vaṣl-ı şahid-i menâṣıb-ı Mıṣır ve Şam ile ᶜalam-efrâz-ı iḥtişam oldukdan soñra ᶜaṭiyye-i behiyye-i Pâdişâh-ı İslâm'dan nâil-i cah-ı Dârü's-selâm olub bu ḫâk-ı pâke sâye-güster-i ḥimâyet ve kerih-küşâ-yı ḥukûmet oldukda bir miḳdar nâil-i ṭanṭana-i dârayı ve serâ-pürde-nişîn-i ḫudrayi olub Baġdad'da maᶜhûd degil iken ṭarz-ı taze[811] üzere divân âreste ve ehl-i divânı derd-i ser-i mücevveze ve libas-ı ferace ile piraste idüb mah-ı rûz-i fîrûzda revnaḳ-efzâ-yı müttekâ-yı ḥukûmet oldukça erbâb-ı istiḥḳaḳa beẕl-i sîm ve zer ve sâir vaḳitlerde iḥân-ı aṣḥâb-ı hüner itmekde Bermekî ḫaṣlet ve Ḥatemî ṭabᶜat idiler. Ancak tecmîlât-ı mulûkâne ve eṣvâb-ı iḥtişâm-ı şahâne ile inḳilâb-ı rûz-i kâr-ı zor-kârdan ġafil ve tezelzül-ı merkez-i âsiyâb-ı iḳbâlden zâhil olmağla raṭb ve yabis-i ᶜâlemden bî-ḫaber ve tedâbir-i bilâd ve ᶜibâddan bî-eṣer olub żabṭ ve rabṭ-ı ᶜaskerîde müsâhelet ve tedbîr-i mülk-i memleketde ġaflet üzere olmağın Baġdad ḳulunuñ baᶜżı cahili pûyinde-i vadî-i ġurûr ve çûyinde-i âsiyab-ı futûr olub herşeb zaman-ı ṭarb- perdaz ve muġanniyat-ı ḫoş-avâz ile şurb-i şerab ve tecerruᶜ-i bade-i nab ve maᶜreke-bend-i müşâvere ve ecumen-ebrûz-i muḥâvere olmaları ile ᶜayyare-i dünya böyle bir zamanı dahi icad-ı fitneye müheyya görüb tezyîn-i eᶜmal-ı pür-vebal-ı nâ-meşruᶜ ve ḥibâle-i mekr ve tesvîl (117a) ile ṣayd-ı uṣûl ve furûᶜa bu vecih üzere şurûᶜ itdi ki çün ruz-namçe-i ᶜâlem tarîḫ sene sebᶜa ve sittîn ve elf (1067/1656) ile mürtesim oldı. Evâḫir-i senede Civârez ṭarafından baᶜżı ᶜUban ateş-efrûz-i şeḳa ve ᶜişyan

---

[808] B: şaḳî
[809] B: Şerîfiniñ fazla
[810] A,B:sene sebᶜa ve sittîn ve elf Muḥarreminin selḫine varınca olub müddet-i eyâletleri bir sene Fazla
[811] B: ve ṭavr-ı cedîd fazla

olub tekâpûy-i şirret ve ṭuġyan itmeleri ile teᵓdiyeleri içün paşa-yı muşârun-ileyh ṭaraf-ı[812] ber ve baḥrden Baġdad ḳulunuñ piyâde ve sivarlerin serdar-ı şecaᶜat-şiᶜar ile ᶜala-cenaḥi'l-istiᶜcal irsal itdikde ṭâife-i meẕkûre maḥall-i merḳûme vuṣûl ve ḍarb-ı evtâd-ı muẓılle-i nuzûl itdiklerinde mabeynlerinde germ ve serd-dîde-i rûzigar ve pûte-i imtiḥande kâmile'l-ᶜayar iḫtiyarlarından Sol Ketḫudası ve yerlu Başçavuşı ve birkaç bölükbaşıyı ḥareket-i nâ-sezaya mâil ve guft ve gûy-ı narvalarına ḳayil olmayub ṭarb-ḫane-i cemᶜiyetlerinde naġme-ṭıraz ve perde-i muḫâlefetde kendüleriyle mesaz olduklarına binâen her birisin meydân-ı siyâsetde ḥâiz-i maḳam-ı şehâdet idüb birkaç bî-günahı dahi mecrûḥ-ı ḫançer-i ser-tîz ve maḥbûs-ı dehlîz-girîz itdüklerine teᶜâḳuben Baġdad ṭarafına rucûᶜa irḫa-yı licâm-ı ihtimâm itdüklerinin ḫaber-i vaḥşet-eẕeri taḫdîş-i semᶜ-ı paşa itmegin Baġdad Aġasın ve medar-ı ḥal ve ᶜaḳd olan Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri iḫtiyarların cemᶜ ve divân-ı ᶜam ve bu vaḳıᶜa-i faḳıᶜanıñ tedbîri babında feṭḥ-i kelâm idüb baᶜde'l-müşâvere bu vecih üzere ᶜaḳd-i ᶜankebûtî tar-ı yek-ciheti ve ṭayy-ı sicill-i bî-vuṣûḳ-ı muvâfaḳati itdiler ki şehir kapuları mesdûd ve gelan ḳul ṭâifesi müfsid-i mizac-ı iṭaᶜat ve muḫill-i ṭabᶜat-ı muṭâvaᶜat olanların virmedikçe maṭrûd ve şehre duḫûldan merdûd olunalar. Egerçi ṣûret-i ẓahirde herkes bu tedbîri niᶜme'l-âra diyub semᶜ-i ḳabul ile işġa itdi. Velâkin ehl-i nifaḳ ḳażiyyeniñ ᶜaksi üzere ittifaḳ itmekle Baġdad ḳulı ḫaric-i ḳalᶜaya gelüb iki üç gün duḫûlden memnûᶜ oldukdan soñra teᶜâṭî-i umûrda ġaraż ve ḥıḳdı ve baᶜżı kimesnelere derûnunda maraż ḥasedi olanlara bu madde bir güzel sermaye olub taḥrîk-i gurûh-ı cahilan ve iġvâ-yı zümre-i ġafilan ile bir şeb-i siyeh-dılde ṭâief-i yeñiçeriyân meşᶜale-sûz-ı cemᶜiyet ve inare-i şemᶜ-i müẓâheret idüb ṭaraf ṭaraf daḳḳ-i ebvâb ve küçe-be-küçe cemᶜ-i iḫrab tâ vaḳt-i ṣabaḥ âvaz-ı hay-huyları çün dem-i ṣûver-i kişver-i (117b) canı pür-futûr idüb Naẓm[813]

Çu zed şemᶜ-i ḫaver-i maşrıḳ-ı şuᶜâᶜ
Şeb-i tîre ra-kerd gerdûn-i vedâᶜ[814]

ᶜale'ṣ-ṣabaḥ ḫaricde olan Baġdad ḳulına feṭḥ-i bab'a icâzet ve cemᶜiyet-gahlarına daᶜvet itmeleri ile anlar dahi sîlab-ı kûh-endâz gibi gülbank-ı zehr-şikâf ile ᶜale'l-ᶜumûm şehre duḫûl-i hucûm-ı rusûm idüb Naẓm[815]

Be-nevᶜ-i bera furûht nar-ı setîz

---

[812] B: ṭaraf eksik
[813] A,B: Beyt
[814] Doğu güneşi şarktan tulu edince karanlık gece veda eyledi.

Ki pindaşt herkes ki şod rustaḫîz

Nemûdast hevl-i ḳiyâmet-ẓuhûr

Demîdest guya İsrafîl Ṣûr

medlûlünce velvele-i ṣaġîr ve kebîr ve zelzele-resân-ı felek-eser olub ṭavayif-i mezkûre bir yere gelüb mâ-fi'ḍ-ḍamirleri icrasında şedd-i veṣaḳ ile Baġdad Şeyḫbender'i ve Rûz-namce Efendi ve Enbar Emîni ṭalebi bahanesiyle saray-ı paşa'ya hucûm-ı nehîb-luzûm idüb paşa ṭarafından ḳaṭ'an taḥrîk-i dest-i cür'et ve teslîmden ġayri ṣûret-i ḥareket bedîd ve hüveyda olmamağın maḥżarı gördükleri ve buldukları eşyayı dest-zede-i ġaret ve girû meydân-ı cem'iyete muraca'at itdikden soñra Enbar Emînine ẓafer bulub ḫirmen-i vucûdın çıra-gah-ı mar u mevr ve beyder-i ḥayatın mervaḥ-ı tîġ-i bî-dirîġ ile hebâen-mensûr itdiklerinden zerrîn-i top ḫurşid-i meydan maġrib-i zemînde nâbedîd olub 'arṣa-i kâr-zar çevgân-ı bazandan tenha ve herkes ḫanesinde giriftar-ı ġamm-i ferda oldılar. Rûz-i diger gurûh-ı mezkûr girû müsteġrik-i silaḥ-ı ateş-i da'vayı eḳdaḥ-ı birle paşa'ya iḫbar-ı muvaḫḫişe ile âdem gönderüb mezbûranı ṭaleb itdiklerinde paşa giriftar-ı eymân-ı ġelaẓ ile inkâr ve her kim ele getürür ise maẓhar-ı iḥân-ı bî-şümar olmağla ḳarar virüb cest ve cûlarına izin virmegin ṭâife-i mezkûre kûşe-be-kûşe küçe-be-küçe[816] perişani iḫrab ile Ruznamçe-i faḳîre dahi rehyab olub rûz-i Cum'a-i mübarekede münadiyân ṭarîḳ-i hüda balâ-yı menâbirde ḥayye 'ale'l-felâḥ deyu nida iderler iken bî-günah-ı merḳûmi ḥal-i reṣâṣet ve hevan ol-cühela bî- meḥabba ḥurmet-i ezân-ı Muḥammedî ve tevḳîr-i ḳanûn-ı Aḥmedî itmeyüb ol-bî-vebalın ruznamçe-i e'malin imża-yı şehâdet ile mersûm ve 'unvan-ı ṣaḥîfe-i ḥayatın maẓlûmiyet ile maḫtûm itdiler. Beyt

Ḥaḳ Te'âla ruḥunı müstaġrik-i ġufran ide

Meskenin dârü'n-ne'îm ravża-i rıḍvan ide

Ol-maġdûr-ı maḳtûl içün 'âlem melûl oldı. İnṣaf-ı ḥaḳîḳat-ittiṣaf budur ki (118a) merḥûmuñ bu mertebeye degil belki edna taġyîr iceb ider ḥareketi olmayub ancak 'adâvet-i e'da-yı kem fırṣata duçar ve belâ-yı ḥased-i ḥussad ile bu varṭaya giriftar oldı.

Ez-in cânib-i bu eyyâm-ı iḫtilâl-encâmda E'rab-ı necâbet ensâbdan Emir-i ṭayy ḳurb-ı Baġdad'da bulunmağın Şeyḫbender leyle-i ûlada mezkûruñ saye-i ḥimayesine duḫûl ve ḥuma-yı duḫlune vuṣûl ve ma'an ṭaraf-ı Muṣul'a rû-be-rah oldukları ḫaberi beyne'n-nas bî-iştibah olmağın tefkîk-i 'uḳde-i cem'iyet ve herkes kendü viranḫanesine muraca'at idüb bu

---

[815] A: Beyt; B: Meşnevî; Savaş ateşi öyle coştu ki herkes kiyâmet vuku bulduğunu zannetti. Kiyâmetin korkunç halleri zuhur etti. Güya İsrafil Sur'a üfledi.

[816] B: küçe-be-küçe eksik

minval üzere bisâṭ-ı heft-endâze-i hefte-peçîde ehl-i velâyet serrizde-i müttekâ-yı raḥat iken ḫayal-ı ba-rûzigar luᶜibet-perdâz perde-i mükâfat ve mücâzatda bir gûne ṣûret bu el-ᶜaceb icadına âġaz itdi ki ṭavâif-i meẕkûre mürtekib oldukları kâr-ı nâ-ṣavab ile müktefi olmayub bir şeb-i dicevrde ᶜale'l-ġafle ẓuhûr ve bila-mucîb ẓahir-i meydân-ı cemᶜiyetde ḥażır olub ṣabaḥa dek[817] irade-i nâ-maᶜlûm ve ḥiraş-ı nâ-mefhûm ile âmâde ve ġalġale-i gülbangi evc-i âsumana resîde itmeleri ile ḳulûb-ı nas-ı pür-hiras ve âya âyine-i devrân-ı ferda ne ṣûret gösterir fikriyle dıl-ı ᶜibâdullah pür-vesvas olub paşa dahi zaḫm-ḫurde-i mar eṣer-i resîmandan firar ider gibi ol-leyle-i hâilede dâmengir-i deḥşet ve hâmûn olub iḫtiyar-ı sefer-i meşaḳḳat-maḳrûn itmegin

Naẓm[818]

Sanmañ ki felek devr ile şamı seḫar eyler
Her vaḳıᶜanıñ ᶜaḳibetinden ḫaber eyler
Berdûş gibidir muᶜannide bu ᶜâlem-i fani
Kim göz yumub açınca cihâni güẕer eyler

ᶜAle'ṣ-ṣabaḥ çün meşᶜale-i rûz-i[819] pîşigah-ı ḫayme-i cihânde efrûḫte ve miṣbaḥ-ı âfitab-ı ᶜâlem-metab ṭaḳ-ı maḳranus-revaḳ maşrıḳ-ı zemînde âvîḫte oldı. Paşa'nıñ terk-i diyar ve bu kâr-ı dişvarın âvaz ve'l-ḫıraşı ᶜâḳibet ne perdede ḳarar ider görelim mulâḥaẓasıyla varub Heyt Ḳalᶜasında sukûnı iḫtiyar itdügi maᶜlûm-i kibar ve şiġar olmağla ṭavâif-i meẕkûreniñ nişâne-i nişâbe-i deşnamları nâ-peyda ve siper-i ḫançer-i azarları kûşe-güzîn-i âġûş-ı iḫtifa olduğundan şahid-i meramları nâ-meşhûd ve kerbîçe-i (?) baziçeleri meydân-ı maᶜrekede mefḳûd olub vâdî-i ḳîl u ḳalde müteḥayyir ve ve renk-i ruḫsar-ı emelleri müteġayyir olmaġın nice gûne tedbîr-i vahi ve fikr-i sahiye dahi pençe-i iᶜtişam salmağa[820] iḳdam itmişler iken paşa-yı muşârun-ileyh (118b) adamları surᶜat ve girû ḥukûmetgahlarına daᶜvet olunmağla gelüb Baġdad'ıñ karşu-yakasında nuzûl-ı ᶜavdet itdügi rûz-i firûzde zümre-i Yeñiçeriyân-ı Dergâh-ı ᶜÂli'den nice kürk-i bârân-dîde ve pîrân-ı kâr-azmûde bu ateş-i merdûm-sûz evc-gîr olmazdan aḳdem iṭfasına şitab ehemdır deyu aġaları ḳapusunda şedd-i rişte-i muvâfaḳat ve mabeynlerinde irade-i şer ve şûr idenleri giriftâr-ı sicn-i ḫaḳaret idüb aġalarıyla refᶜ-i râyat-ı iṭaᶜat ve meydân-ı naṣb-ı ᶜalem-i cemᶜiyet itdiklerinîn ḫaber-i ġayr-i

---

[817] B: varınca
[818] A,B: Beyt
[819] B: cihân fazla
[820] B: itmekle

maʿhûdi Baġdad ḳulı beynınde olan yaran-ı[821] ṣâḥib-i süḫanleriñ mesmûʿu olub cemʿiyet-i dostana duḫûl-kûşeş ve hemdemleri ile ṣoḥbete cûşeş itdiklerinde yeñiçeriyân-ı taze zeban gelan yerlu ḳulın senk-i deşnâm ile ṭard ve duhan-ı ateş-feşan-ı devr-baş ile red itmeleri ile zümre-i ġafil herçend mesʾeleden sâil oldılar kimesne ḳayil olmamağla ekṣeri firar ve bir miḳdarı Ḳanber ʿAli Meydanında ḳarar itdiler.

Ez-in cânib-i paşa-yı muşârun-ileyh dahi âheste âheste bu kâr-ı pür-ḫaṭar neye müncer olacağından taḥṣîl-i ḫaber iderek Baġdad'ıñ cânib-i ġarbisine şeref-baḫş-i vuṣûl ve ḫayme ve ḫargah ile Mıntıḳa nâm maḥalle nuzûl itdikde yeñiçerilerin ihtimamıyla Baġdad ḳulına fermân-ı ḳaṭʿiyyü'l-beyân taḥrîr ve mabeynlerinde ḳılâde-i silsile-i ġavġa ve şûr olan Sağ Kol Aġası ve Yerlu Keṯḫudası ve Çalıḳ Bölükbaşı ve birkaç nefer ṭaleb olunub ʿadem-i iṭaʿat ve ʿinada casir olanlar vaḳitlerine ḥażır olsunlar deyu taḥẕîr ve tenẕîr olunmaları ile fermân-ı rehbet-maṣḥûb bu uslûb üzere zümre-i meẕkûreye vaṣıl oldukda ẕevi'l-ʿuḳullerinden ḳuvvet-i taʿaḳḳul ve tedbîr-i meslûb ve ḳulûb-ı ittifaḳları ḫafeḳan dehşet-i birle merʿûb olub yara-yı muḳavemet ve muḫâṣamatları olmamağla giribân-ı nâm-ı bed-namları giriftâr-ı pençe-i şirâne-i fermân olan bedbaḫtların żararları kimesneye iṣabet eylemeyub gurûh-ı müslimîn birbirine şimşîr-keş-i ʿadâvet ve kin olmak reva degildir deyu teşebbüṣ-i dâman[822] ile cemʿiyet-i yeñiçeriyâna Mıṣraʿ

Olur edbarı baʿżun baʿżınıñ iḳbaline baʿiṣ

medlûlünce meserret-baḫş-i vuṣûl olduklarında herbiri bir çorbacınıñ mübâşeret ve murâfaḳatiyle ḥużûr-ı paşa'ya îṣal ve teslîm ve nefiyleriyle iḳtifa olunmak ricası daḫi zahiren taḳdîm olundı. Paşa dahi ancak Sağ Kol Aġası nefyi ile (119a) iktifa idüb baḳisin delâlet-i cellâdan-ı merrîḫ-intiḳam ile nefy-i şehristan-ı inʿidam itdiler. Bundan maʿada üçyüze ḳarîb neferiñ nan-pareleri temzîḳ ve âḫerlere tefrîḳ olunub çok kimesne daḫi perâkende ve perişan ve miḥnet-gah-ı ġurbet ve sergerdânide pûyan oldı. Bu eyyâm-ı iḫtilâl-encâmda sell-i seyf-i pür-ḫayf idüb nâ-ḥaḳ ḳatl-i müslimîne cürʾet idenlerin ẓuhûrı ile kuşte-i tîġ-i bî-dirîġ-i pür-futûr olduklarınıñ müddeti çehl rûz tamam olub "beşşiri'l-ḳatile bi'l-ḳatli"[823] maʿnası taṣdîḳ-kerde-i ḫaṣ ve ʿam olmuşdur. Ve lâkin bu fiten-i pür-miḥan sebebiyle paşa-ya dahi Ḳapu ʿaskerine iḫtiyac-ı ṣûri ve herbirine riʿâyet-i żarûri lazım gelüb bu vasıṭa ile tevâbiʿa maġlûb olmağın herbiri mümkini mertebesinde reʿâya fuḳarasına iṭale-i dest-i ẓulüm ve sitem idüb

---

[821] B: **nadân**
[822] B: **emân fazla**
[823] **Katili katl ile müjdele.**

ḥaliyye-i celîle-i edebden ruḫsar-ı ḥareketleri fi'l-cümle ᶜâri oldı. Bu sal-ı ferḫunde-falde ṭaraf-ı ᶜAliyye-i Ḫusrevânî'den Pâdişâh-ı Kişver-i Hindüstan olan Şah-ı Cihân Ḫurrem Şah'a elçilik ḫidmetiyle serfiraz buyurulan Maᶜanzâde Ḥuseyin Aġa Baġdad'a vârid ve birkaç gün ilḳa-yı raḫt-i iḳamet ve küştiler ile[824] Bu emre baᶜiṣ ve badi bu idi ki sene tisᶜa ve ḫamsîn ve elf (1059/1649) tarîḫinde Sipehsalar-ı Özbekistan Muḥammed Nedir Ḫan ṭarafından rikâb-ı humâyûna duᶜa-nâme ve berîd-i ᶜâṭifet-merîd vârid olub mefhûm-ı nâme-i pür-neyân-ı camelerinde oğlı ᶜAbdulᶜazîz Ḫan'dan iẓhar-ı şikâyet ve ṭaraf-ı Pâdişâh-ı ᶜâlem-penândan mezbûra naṣîḥat ve hidâyet-numûn nâme-i şevket-maḳrûn rica ve Pâdişâhan-ı Hind ve ᶜAcem'e dahi işlaḥ-ı ẕatü'l-beyn içün birer nâme-i ᶜanberin-came ile ṭaleb-i imdâd ve iᶜânet itmegin mesᶜûli ḳarîn-i ḳabûl-ı Ḫusrevânî olub nâmeler taḥrîr ve îṣal içün zümre-i müteferriḳan-ı Dergâh-ı ᶜÂli'den Es-Seyyid Muḥyiddîn taᶜyîn olundukda varub eda-yı ḫidmetinden soñra Pâdişâh-ı Hind ṭarafından cevabiyle Es-Seyyid Aḥmed nâm berîd-i ferḫunde-ḳadem tuḥaf-i bahire ve hedeyâ-yı zahire ile rikâb-ı[825] Sulṭanîye rû-mal olmağla cevabiyle ṭaraf-ı Devlet-i ᶜÂliyeden nâme-i Humâyûn ve hedeyâ-yı meymenet-maḳrûn ile Ẕulfiḳar Aġa gönderilmiş idi. Varub ḫidmet-i lazimesin maḥall-i taḳdime irişdirdikden soñra ṭaraf-ı Pâdişâh-ı (119b) Hind'den Ḳayim Beg nâm bir berîd ḫucceste-i tuḫaf-i mulûkâne ve hedeyâ-yı Pâdişâhane ile rikâb-ı humâyûna rû-mal ve muḥaṣṣilü'l-âmal oldukda cevab-nâme ve hedeyâ-yı evfer ve tuḫaf-i ezher ile muṣârun-ileyh Ḥüseyin Aġa ṭaraf-ı Ḫusrevânîden gönderildi. İmdi mezbûr dahi varub Hindüstan iskelesine lenger-endâz-ı vuṣûl oldukda Şah Ḫurrem'in ferzend-i ercümendi Murad-baḫş ol-eṭrafda ᶜalem-keş-i serkişi olmağla pîşkeşlerin alub ᶜavdet itdirmekle aġa-yı muma-ileyh sene tisᶜa ve sittîn ve elf (1069/1657,58) ḫilâlinde girû Baġdad ṭarafından ᶜazîmet-i Rum itmişlerdir. Bu sal-i ferḫunde-fal ki sene sebᶜa ve sittîn ve elf (1067/1656,57) ile nikâşte-i kilk-i iclâl dır. Şah-ı ᶜAcem ᶜAbbas-ı Ṣâni ṭarafından istiḫkâm-ı mebânî-i ṣulḥ ricasıyla nâme-i pür-neyân-came ve tevfir-i hediyye ile Kelb[826] ᶜAli nâm elçileri rikâb-ı humâyûn-ı Pâdişâh-ı ᶜÂlem-penâh'a rû-mal ve ᶜavaṭıf-ı ᶜaliyye-i mulûkâne ile muḥaṣṣilü'l-âmal oldukda cevab-nâme ve hedeyâ-yı cesîme ve ṭanṭana-i ᶜaẓîme ile İsmaᶜîl Aġa ṭaraf-ı Devlet-i ᶜOṣmanîden ṣavb-ı İran'a revâne olmuşdur. Aġa-yı merḳûm edâ-yı ḫidmet ile Baġdad'a ᶜavdetlerinde bi-emrillahi Teᶜâla raḫtkeş-i ᶜâlem-i beḳa olub civâr-ı pür-envâr-ı İmam-ı Eᶜẓam ve Hümam-ı Ekrem Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhu'da müntaẓır-ı

[824] A,B: ṭaraf-ı Hind'e badebân-küşâ-yı ᶜazîmet olmuşlardır fazla
[825] B: Humâyûn fazla
[826] B: Kelb eksik

Raḥmet-i Melik-i Ġaffar olmuşdur. Bu sal-ı pür-şeref yaʿni şemâne ve sittîn ve elfde (1068/1657) taḳdîr-i "yüsebbiḥü'r-raʿdu bi-ḥamdihi ve'l-melâiketu min ḫîfetihi"[827] ile biḥar-ı emṭar ḳulûb erbâb-ı ḥal gibi cûşan ve ʿuyûn-ı erḍiyye çün dîde-i ʿuşşaḳ sîlab idüb keşret-i emṭar ve vefret-i baran ile şaṭṭayn-i Dicle ve Fırat ṭuġyan ve maṣadaḳ-ı kerîme-i "marace'l-baḥreyni yelteḳiyân"[828] numâyan olub ictimaʿ-ı baḥreyn ve telâḳî-i şeṭṭayn ile ṣaḥra-i Baġdad derya-yı bî-gıran ve eṭraf-ı ḳalʿa numûne-miṣal-i Baḥr-i ʿUmman olub sîlab-ı âb-ı ḫandeḳe rehyab-ı enṣab olmağın bâb-ı sefîd ḳurbünde Feṭḥ Ḳulesi ḫâk ile yeksan ve nice mevżiʿde burc ve barû ṣadme-i tezelzül ile viran olmağla paşa-yı muşârun-ileyh beẕl-i dirhem ve dinar ve ṣarf-ı zor-ı bazû-yı iḳtidar ile ḳule-i meẕkûreyi ve sâir lazımü'l-bünyan olan mevżiʿleri payidar ve müceddeden bina ve istivar idüb taḥsin-kerde-i enâm ve baʿiṣ-i nîk-nâmları olmağla bu mıṣraʿ-ı belâġat-levâmiʿ tarîḫ vaḳiʿ olmuşdur. Mıṣraʿ[829]

Düzdi bu bu ḳule-i mümtazı Muḥammed Paşa

Bu eṣnada paşa[830] daḫi ġâile-i (120a) âb sebebiyle Mıntıḳa nâm maḥalden nühḍat ve cânib-i ġarbîde olan saray-ı dıl-fezada ḳarar itmişlerdir. Baʿde ẕalik marü'ẕ-ẕikr Mıntıḳa nâm maḥalde âb-ı Fırat Dicle'ye rehyab olub mevâżiʿ-i müteʿaddideden enhar-ı tîz-revân ḳaṭʿ-ı ṭarîḳ-i rehrevân itmegin iki yerde nice zaman naṣb-ı cisr ile ayende ve revende murûr ve baʿżı mekânda kelek ve sefâyin ʿubûr olunmağın paşa-yı muşârun-ileyh maḥall-i meẕkûrde naṣb-ı ḫiyam ve cemʿiyet-i ḫaṣ ve ʿam idüb bi'n-nefs kendü taḳayyüd ve ihtimamları ile iki yerde manend-i sedd-i İskender iki sedd-i kûh-peyker taḥkîm ve sâir bendi lazım gelan yerleriñ dahi bendin taḳvîm itmekle ile'l-ân sebeb-i refâhiyet-i ebnâ-yı sebîl olub taḥṣîl-i ecr-i cezîl itmişlerdir Baġdad Ḳalʿasınıñ inhidamı şöhret-yafte-i eṭraf olmağla şîr-i ser-âmed-i rûz-i veġa Amid Valsi Murteża Paşa ve Kerkük ve Muṣul Valileri eyâletleri ile ḫidmet-i muḥafaẓaya meʾmûr olub herbiri refʿ-i tûġ ve ʿalem ve taḥrîk-i pa ve ḳadem ile gelüb Ṣaḥra-yı Dârü's-selâm'da naṣb-ı ḫiyam ve ḫidmet-i lazimede ḳiyam göstermişlerdir. Lâkin müddet-i ḳalîle mükṣlerine teʿâḳuben ṭaraf-ı ʿaliyye-i Şehriyariden Murtaża Paşa'ya fermân-ı ḳaṭʿî vârid ve Anaṭoli'de ʿalem-keş-i serkeşi olub celâlet ve ʿadem-i iṭaʿat ile meşhûr Vezîr Abaza Ḥasan Paşa'nıñ dam-ı ferîbine giriftâr olan vüzera ve Mîr-i mîran'ın şiḳlet-i nâ-şayestelerin bilâd-ı Pâdişâhiden refʿ ve ḫar-ı pür-âzar cemʿiyetlerin reh-i ʿibâdullahdan ḳalʿ ve ḳumʿa meʾmûr

---

[827] " O'nu gök gürlemesi hamd ile, melekler de korkularından tesbih eder. ..." Kurân-ı Kerîm, Raʿd 13.

[828] "Acı ve tatlı su denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir." Kurʾan-ı Kerîm, Raḥman 19.

[829] A;B: Tarîḫ

[830] B: paşa eksik

olmağın ihtimam-ı tam ile ṭaraf-ı Rum'a ᶜinan-ı iḳdam itmişlerdir. Bu eyyâm-ı ḫayr-encâmda nesîm-i feyż bi-ism-i Ḥażret-i Malikü'l-mülk vezan ve muḥarrik-i râyat-ı ehl-i iman olub destiyar-ı reᵓy-i nuṣret-settarî-yi ḳuvvet-efza-yı bazû-yı ᶜasker-i İslâm olmağla tarîḫ-i ᶜâlem sene sitte ve sittîn ve elf (1066/1655) raḳamıyla mürtesim olduğı eyyâm ḫilâlinde tekâsül-i erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳd ile küffar-ı ḫâksara girift olan Bozcaada nâm cezîre-i İrem-naẓîr kefere-i firenk-i bî-tenk yed-i taġallüblerinden sal-i ferḫunde-fal sene sebᶜa ve sittîn ve elfde (1067/1656,57) istiḫlaṣ ve bilâd-ı İslâmiyeye ilḥaḳ ile iḫtiṣaṣ bulduğuna müterâdifen yümn-ı teveccüh-i Sulṭan-ı Cihân-âra ve ihtimam-ı Vezîr-i Eᶜẓam Köprülı Muḥammed Paşa ile sene ṣemâne ve sittîn ve elf(1068/1657,58) tarîḫinde Yanmu Ḳalᶜası Erdel-i erẕel keferesinden ḍarb-ı tîġ-i bi-dirîġ ile ḳabża-i taṣarruf-i Pâdişâh-ı Cem-Sipâh'a daḫil olub tevfiḳat-ı Ṣamedanî ve teᵓyidât-ı Sübḥanî ile ṣanem-ḫane-i müşrikîn mescid ve maᶜbed-i ehl-i dîn olduğunun ḫaber-i tehniyet-eṣeri Baġdad'a müjde-resân vuṣûl olmağın her biri içün ᶜale'l-istiḳlâl nice eyyâm ve leyâl raġmen-ᶜala-enfi'leᶜâdi riᶜayet-i resım-i şadumanî ve icra-yı ḳanûn-ı âyın-ı bendî olunub ᶜamme-i ᶜâlem nevâzişdar-ı şükran olmuşlardır. İḫbar-ı futûḥat ferḫunde-âṣar paşa-yı deryâ-yı nevvale meserret-baḫşâ-yı vuṣûl oldukça ᶜale't-tafṣîl taḥrîr olunur. Ḫayrat ve müberratlarında ve her ᶜîd-i seᶜîd ve nevrûz-u cedîdde şuᶜara-yı zamane ve fuṣaḥa-yı yegane meḥamid-i ᶜaliyyelerin manend-i redd-i ġalaṭan manẓûm silk-i ḳaṣayid-i belâġat-beyan idüb herbiri ṣıla ve inᶜam-ı tam ile rubâyende-i ḳaṣabü's-sebḳ-i meram olurlar idi. Paşa-yı muşârun-ileyh ḫayrata saᶜî ve âṣâr-ı ḥasene ibḳasına muraᶜî olduğuna binâen Ṣaliṣü'l-Ḫulefâi'r-raşidîn güzîde-i aṣḥâb-ı yaḳîn ve Dâmad-ı Sulṭan-ı Kevneyn Emîrü'l-müᵓminîn ᶜOṣman-ı Ẕi'n-nureyn Raḍiyallahu ᶜAnhu Ḥażretleriniñ pîraye-baḫş beḳiᶜa-i beḳîᶜ olan ḳubbe-i refᶜleri murûr-ı eyyâm ile ḫalel-peẕîr olduğı resîde-i semᶜ-i paşa-yı müşteri tedbîr olmağla kifâyet miḳdarı beẕl-i dirhem ve dinar ve ber-setr-i ḳabr-i pür-envâr ile müsteḳillen âdem gönderüb müceddeden bir ḳubbe-i rengîn ve âsitane-i firdevs-âyin bina itdürüb bu dâr-ı bî-ṣebatda âṣâr-ı ḫayratı ile'l-ân baḳîdir. Bundan maᶜada emânet-penân-ı ḫilâfet-destgah Vaṣiyy-i Rasûl Zevci Betül Rabiᶜü'l-ḫulefa Emîrü'l-müᵓminîn ᶜAli Raḍiyallahu ᶜAnhu Ḥażretleriniñ âsitane-i ḳudsi mekânlarında manend-i ᶜabid-i dâimü'l-ḳiyam iki minâre-i ḫoş-endâm paşa-yı muşârun-ileyhiñ ihtimamıyla resîde-i itmam olmuşdur. Ve dahi Baġdad-ı Dârü's-selâm kinâse-i kenîse-i Naṣaradan pâk olub ibtidâ-yı ᶜimaretinden bu ana dek bina-yı Deyr-i ehl-i işrak olmamış iken evliyâ-yı ᶜiẓam ve meşâyîh-i kirâmdan Eş-Şeyḫ Muḥammed El-Ezheri ᶜAleyhi Raḥmetü'l-Bari ḳabri ḳurbünde baᶜżı ruhban-ı ḍalâlet-

nişan kenîse bünyan itdikleri kûş-zed-i paşa-yı diyânet-ᶜunvan oldukda binâ-yı ehl-i küfür ve buṭlanı bünyan-ı ᶜömr-i küfr gibi viran ve mevḍiᶜin bir camiᶜ-i ziba ve maᶜbed-i ehl-i Huda idüb ḳubbe-i çerḫ-âsa ve minâre-i ḥoş-numasın ferḳad-fersa ve ṭabaḳat-ı muḳarnus ve cederan-ı müesses ile (121a) numûnedar-ı firdevs-eᶜla idüb teklîf-i âṣafi ile tarîḫine bu mıṣraᶜ-ı belâġat nişan peder-i merḥûmuñ raḳamzede-i kilk-i beyanları olmuşdur. Mıṣraᶜ Tarîḫ

Camiᶜ-i Nur Silaḥdar Muḥammed Paşa sene 1068 (1657,58)

Paşa-yı muşârun-ileyh valî-i Mıṣır-ı Ḳahire iken Ebü'n-Nur ile mükenna olmağın Mıṣraᶜ tarîḫinde olan lafẓ-ı Nur aña ibham olduğı muḫfi olmaya. Camiᶜ-i şerîfiñ vaḳfın taᶜyîn ve ḫuddam ve ma-yeḥtacın tebyîn itmek üzere iken bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader ᶜazilleri muḳarrer olmağın camiᶜ-i meẕkûr cüzᶜî ḳuṣûr ile mehcûr-i zaviye-i futûr olmağla sene sebᶜa ve sebᶜîn ve elf (1077/1666) tarîḫinde vezîr-i Cihân-âra Uzun İbrahîm Paşa'nıñ baᶜżı taᶜmîr ve termîm ve ihtimamıyla ol-cay-ı dı'l-fezada Cumᶜa ve cemâᶜata şurûᶜ ve teḥaf-i ᶜibâdet-i ehl-i hidâyet Dergâh-ı Ṣamedaniye merfûᶜ olundı. Baᶜdehu sene tisᶜa ve sebᶜîn ve elf (1079/1668,69) tarîḫinde Vezîr Kara Muṣṭafa Paşa'nıñ tevcîh-i ḫaṭır ve taḳayyüd-ı bahirleriyle ṭaraf-ı mîrîden ḫuddamına vaẓîfe taᶜyîn olunmuşdur. Tekrar sene erbaᶜa ve tisᶜîn ve elf (1094/1682,83) tarîḫinde ṣâḥib-i Camîᶜ merḥûm Muḥammed Paşa'nıñ perverde-i naz ve niᶜmet ve ber-âverde-i ḥadîḳa-i tertîbleri Silaḥşör-i Şehriyari Muḥammed Beg baᶜżı umûr ile Devlet-i ᶜAliyye'den Baġdad'a vurûdlarında camiᶜ-i meẕkûrı taᶜmîr-i dıl-peẕîr ile kâmilü'l-bünyad ve nuḳûş-ı zehebi ve Küteybe Yaḳuti raḳam-ı birle Behişt-Âbad ve bir sebîl-i ḥoş-numa icad ve vaḳf ve ḫuddamın izdiyâd idüb sal-ı tarîḫi faḳîrin bu vecih üzere nigaşte-i kilk-i pür-taḳṣîri olmuşdur. Et-tarîḫ

Vaṣıl-ı Raḥmet-i Raḥman Muḥammed Paşa
Valî-i Dârü's-selâm iken o ẕat-ı eᶜla
Saᶜy ve iḫlaṣ ile bu camiᶜi kıldı bünyad
Leyk itmamına çün itmedi ᶜömri ifa[831]
Evvel ve âḫiri ile Ḫuda'ya maḳbûl
Raḥmetinden ola banisine Cennet meᵓva[832]
Bir eda ile didi pir-i ḫired tarîḫin
Camiᶜü'n-Nur Ebü'n-Nur Muḥammed Paşa Sene 1094 (1682,83)

[831] B: Ol-Silaḥşör-i şehinşah Muḥammed Beg
Yaᶜni perverdesi ḫayratını kıldı iḥya fazla
[832] A: Raḥmetinden ola banisine cennet meᵓva eksik

Valî-i Baġdad paşa-yı muma-ileyhiñ dahi eyyâm-ı ḥukûmetleri sene sebʿa ve sittîn ve elf Ṣafer'iniñ ġurresinden (1 Ṣafer 1067/19 Kasım 1656) tisʿa ve sittîn ve elf Ẕilḥicce'siniñ yedinci (7 Ẕilḥicce 1069/26 Ağustos 1659) gününe dek olub müddet-i eyâletleri iki sene on yedi gün olmuşdur.

40.17.8.Ḥukûmet-i Ṣaniye Murtaża Paşa

Ṣafder-i meydân-ı veġa şîr-i nihad Vezîr Murtaża Paşa bundan aḳdem pîrane-baḫş-ı Ḥukûmet-i Baġdad olub baʿdehu Diyarbekir manṣıbı ile serdar-ı mümtaz ve tekrar Baġdad nanṣıbı ile ṭaraf-ı (121b) ʿAliyye-i Ḫusrevânîden serfiraz olduklarınıñ tafṣîli bu vecih üzeredir ki tarîh-i sal sene ṣemâne ve sittîn ve elf (1068/1657,58) ile ferraḫ-fal oldukda Anaṭoli'dâ inâre-i nâire-i saman sûz-i baġy ve daʿva-yı ʿaṭıl ve ʿalem-keş-i ġavġa-yı bî-ṭâil olan Abaza Ḥasan Paşa'nıñ tefkîk-i ʿuḳde-i celâdet ve perişanî iḫrab ve cemʿiyeti içün paşa-yı muşârun-ileyh ṭaraf-ı ʿaliyye-i cihân-bani yaʿni fermân-ı ḳaża cereyan-ı Ḫusrevânî ile serdar ve ḫuṣûṣ-ı mezbûruñ temşit ve icrasına maʿan meʾmur olan vüzera ve mîr-i mîrân ve ümerâya sipehsalar taʿyîn olunmağın cemʿ-i ʿasker-i encem-şumar ve tehiyye-i edevât-ı rezm ve peykâr idüb zaman-ı seyrde ceng ile dırenk idüb refʿ-i liva-i ẓafer ve lale ve taḥrîk-i tûġ-i mişkîn-i kelâle ile şehbaz-ı şikâri[833] pervâz ve ṣayd-ı eʿdaya âġaz ve ṭayy-ı ṭumâr-ı menâzil ve ḳaṭʿ-ı rişte-i merâḥil iderek belde-i Ḳonya'ya ḳarîb Yelġun nâm maḥalde ḳurb-ı eʿdaya ilḳa-yı ruʿb itdikde ṭaraf-ı düşmen dahi gurûh-ı pür-şikûh olub herbiri merd-i kâr-güẕâr ve delîr-i şecaʿat-şiʿâr-ı güzîde ve ʿasâkir-i Rum ve meşâhir-i meydân-ı şecaʿat ve hucûm iken paşa-yı muşârun-ileyh mucerred ve maġrûrane eda ve ṭaraf-ı eʿdayı taḥḳîr ve izdira ile henüz tertîb-i ṣufûf olmazdan aḳdem ġavṭa-ḫor-ı fevc-i derya-mevc-i eʿda olub der-vâze-i bazar-ı ceng-küşâde ve dellalân-ı metâʿ-ı can-ḫarîd ve furûḫte-âmâde olmağla bir miḳdar pîşrû olan dilâveran ile eʿda istiṣaline ṭarre-zen-i ṭablıñ istiʿcal olub ṣevran-ı ġubâr-ı kerakir ve lemeʿân-ı şuʿle-i şimşîr-i berḳ-mesîr ṭarafeyn-i cihâni pürşîn itmekle giribân-ı emel-keş-i müḳş-i ecelde çâk çâk ve âb-ı rûy-ı şahid-i ḥayat rişte-i âġuşte-i ḫâk olub Beyt

Felek-kerd ez tîr-i işân ḫaẕer
Zi ḫod pîş mependâşt zerrîn siper[834]

---

[833] B: misal fazla

[834] Felek onların kılıçlarından sakınıyor, çekiniyor. Bunu altın bir siper zannetme.

ᶜAḳibet musaᶜâde-i nesîm-i feṯḥ ve ẓafer ile düşman ṭarafı muẓaffer olmağla paşa-yı mumaileyhiñ sû-i tedbîr ve la-yuᶜḳal tehevvürleri ile şahid-i mechûdleri cilve-ger-i âyine-i maḳṣûdları olmayub taḳdîri Melik-i Ḳadîr ile ḳuvvet ve ḳudretleri tebdîl-i żaᶜf ve ẕillet olmağın nebatü'n-naᶜş gibi perakende ve perîşan ve mal ve menâl ve eḥmal ve eṣḳalleri dest-zede-i ġaret-girân-ı bî-eman olub ġavṭa-ḫor-ı girdab-ı iżṭirab olan şenâverân-ı baḥr-ı (122a) şecaᶜat birer nevᶜ ile vaṣıl-ı saḥil-i selâmet olmağla paşa dahi taḥrîk-i mühmîz-i inhizamü'l-ḳarar-ı mimma la-yuṭaḳ ṭarîḳine vażᶜ-ı ḳadem-i iḳdam idüb tek ve tenha Ḥaleb Ḳalᶜasına iltica itdi. ᶜAle'l-fevr perîşan-ı vadî-yi cereyan olan ᶜâsâkir-i cürᵓet-nişânı dahi dirülüb ve devşirülüb girû maḥall-i meẕkûrde murâd üzere vefret ve şevket peyda idüb cemᶜiyet-i eᶜda dahi Kilis nâm şehirde mübtelâ-yı ḳaḥṭ ve ġela olmağın Murtaża Paşa bu tevcih üzere bir tedbîr-i âḫer dahi iltica itdi ki işlaḥ-ı ẕatü'l-beyn içün münhiyân iḫbar-ı ṭarafeyn tavassuṭ itdürüb cürm-i ehl-i daᶜva ṭaraf-ı devletden rica ve şefâᶜat olunmak üzere ferîb-i devr ve dıraz ve vaᶜd-i bila-encâz ile[835] Ḥasan Paşa ve Ṭayyar-zâde Aḥmed Paşa ve Sarı Kenᶜan Paşa ve nice mîr-i mîrân ve ümerâ getürüb herbirin tekrîm ve tebcîl ve aḳranı menzilinde taᶜẓîm ile tenzîl itdürüb birkaç gün besṭ-ı bisaṭ-ı ᶜiyş ve nişaṭ ve neşr-i simat-ı dosti ve irtibaṭ itmekle mabeynde refᶜ-i tekellüf mulâḥaẓa ve ṭayy-ı ṭomar-ı fikr-i muḫâṭara olunub Naẓm[836]

Çün şûd düşmen mülâyim-iḥtiyaṭ ez-guf medih
Mekr ha der perde başed ab zîr-i gâh-râ

mefhûmundan ferağ-ı bal ile iġfal itdürdükden sonra sene tisᶜa ve sittîn ve elf (1069/1658,59) ḫilâlinde ibtida kendüsi Ḥasan Paşa'ya cûysar-ı şimşîr abdardan zehr-i ḳatil işrab baḳisiniñ dahi gülşen-saray-ı ᶜömrün mihmandarları mübâşeretiyle ḫarab itdürüb ser-ı birîdelerin sefîr-i tîz-mesîr ile ṭaraf-ı devlete irsal itdügüne teᶜâḳuben ḥukûmet-gahları olan Diyarbekir'e rehbet-baḫş-ı ricᶜat oldukda müddet-i medîdeden berû ḫarab-kerde-i dest-i indiras olan Baġdad'a tabiᶜ olan Decîl nehrin ᶜimâret ve giriftar-ı âzar-ı tedâḫul olan Baġdad ḫazînesiniñ irad ve maṣrafına muvâfaḳat ve senevî yüz kise akçe Baġdad mîrîsinden rikâb-ı ḫumâyûna irsaliye nâmıyle irsal ve senevî ikibiñ baṭman barut âsitane-i seᶜâdet cebe-ḫânesine îṣal itmek şarṭıyla ṭaraf-ı Devlet-i ᶜAliyeden Baġdad manṣıbına ṭalib ve raġib olmağın mültemisi ṭaraf-ı devletde semᶜ-i ḳabûl ile işġa olunub zimâm-ı ḥukûmet-i Dârü's-selâm teslîm-i dest-i fercâmları oldı. Hemandem nuhḍat ve ṭaraf-ı Zevra'ya ᶜaṭf-ı ᶜinan-ı yekrân-ı ᶜazîmet idüb

---

[835] B: Abaza fazla

[836] A;B: Beyt; Düşman yumuşaklık gösterince sakın ihtiyatı elden bırakma. Entrikalarla perdeli olur. Sular da saman altında yürür.

vuṣûllarında şehre duḫûl itmeyüb valî-i sabıḳ Muḥammed Paşa ordusı ḳurbünde şîr-i şikâri gibi ilḳa-yı heybet nuzûl itmekle Baġdad ḫazînesinîn muḥasebesin vesile idüb mücerred taġallüb ve iẓhar-ı taṣallüb ile paşa-yı merḳûmuñ ẕimmetine altıyüz kiseden mütecaviz aḳçe bindirüb ṭalebinde iḳdam ve ibrâm-ı tam itdikde paşa-yı maġdûrun Vezîri Eᶜẓam Küprülı Muḥammed Paşa ṭarafından baᶜżı maḥżurı olmağla nâ-çar teşebbüṣ-i dâmen-i muracaᶜat ve ḫalḳa-cenbân-ı der-i tevessül-i şefaᶜat olmağın bilaḫare meblaġ-ı meẕkûruñ yüz kisesi miḳdarı istiᶜfa ve yüzaltmış kise miḳdarın istiᶜfadan soñra bir miḳdarı dahi rehan-ı maḳbûżaya ḥavale ve bir miḳdarı vaḳt-i müyessereye iḥale olunub şehre duḫûl ile ḳaża-yı ma-meḍa ve refᶜ-i kudûret-i cevr ve ᶜina içün Muḥammed Paşa'yı sarayına daᶜvet ve tertîb-i żiyâfet idüb onbeş kise miḳdarı naḳdiye-i kâmilü'l-ᶜayar ve üç ḳıṭar-ı ester-i rehvar ve bir ferace-i semmûr-ı mulûkâne ve birader ve ferzend ittiḫaẕ itdikleri velede birer ḫançer-i muraṣṣaᶜ-ı şahane hediyye virdiler. Naẓm[837]

Cefa taşıyla mirᵓat-ı dılı ṣad pare eylersin
Ne mümkümdür yine ḫaṭır perîşan olmasun dersin

medlûlünce paşa-yı mecrûḥ-ı dıl nâ-çar hediyyelerin ḳabûl idüb ve biñbela ile dam-ı taġallüblerinden saḥe-i ḫalaṣa vuṣul budı. Baᶜde-ẕalik Murtaża Paşa iclâl ile ṣadr-ı ḥukûmetde mesned-nişîn-i istiḳlâl oldukda ḳura ve nevâḥiye fermânlar iṣdar ve ḳadîmi Nehr-i Decil reᶜayasın cemᶜ ve iḥżar idüb üç dörtbiñ ḫaffar ve miᶜmaran-ı kâr-güẕâr ile üç dört ay müddetde nehr-i meẕkuri ḥafr ve taṭhîr ve ḳaṣabat ve cevâmiᶜin taᶜmîr ve reᶜaya ve rusûmatın ve ᶜuşr-i maḥṣûlatın ber-vech-i ᶜadâlet defter ve taḥrîr itdürüb evvel senesinde güşt ve kâr ile reᶜâya fuḳarası kâm-kâr olub ile'l-ân ḳanûn-ı ḫaseneleri cari ve bu ḫuṣûṣda âṣar-ı mustaḥseneleri baḳidir.

Pes ez-in vali ve defterdarlarıñ vusᶜ-i maᶜîşetleri çün Baġdad ḫazînesinden sal-be-sal muᶜayyen olan yüz kiseden mütecaviz salyanelerine ve mutaṣarrıf oldukları ḫaṣlarına ḳalem-keş-i taᶜṭîl ve baᶜżı sancaḳların emâretleri ḥukmün tebṭîl idüb ṭaraf-ı devlete meblaġ-ı meẕkûr ve barut-ı merḳûmı taᶜyîn ve şurûṭun tebyîn (123a) itmekle ile'l-ân bu ḥaml-i şerîf ile Baġdad ḫazînesi barkeş-i teklîfdir. Ve tesviye-i irad ve maṣraf-ı ḫazîneye dahi bu vecih üzere fikr ve tedbîr itdiler ki sebeb-i tedâḫul-i meẕkûr ile reᶜâya ve berayadan muᶜayyen olan rusûmatları bir sene ber-vech-i peşîn olunmuş iken şuhûr-ı ᶜArabiyye ve Rumiyye muḫâlaṭasın vesîlesiyle ve ġiben-i faḥiş ile maġlaṭa ve pîşîn cemᶜ olunan emvâl-ı fuḳarayı temṣîlü'l-mażi la-yuẕker

[837] A,B: Beyt

ile nesyen-mensiyyen idüb irad ve maṣrafı beraber ve müḳayyed-i evraḳ[838] eylediler. Andan maʿada ṭaraf-ı devletde medâr-ı ḥal ve ʿaḳd olanlara irsal-ı tuḥaf-i şahane ve âyende ve revendeye inʿam-ı mulûkâne anlarıñ ḳanûnı olub ila-haẕe'l-yevm valiler ol-teklîf ile mükelleflerdir. Egerçi paşa-yı muşârun-ileyh ṭaraf-ı devlete ʿarż-ı ʿubûdiyet ve iẓhar-ı rûy-i fâide ve ḫidmet itdi. Velâkin reʿâya ve berâyanıñ ḥaml-i bar-ı ma-la-yuṭaḳ ile ḳamet-i ḳuvvetlerin manend-i hilâl-i ʿîd-i ṣiyam ve merġ-i dilleri nâşiyân-ı vaṭanda bî-âram idüb ḥukkâma izdiyâd-ı ḫurûcat ve taḳlîl-i vâridat ile senesinde tezâyüd-ı rusûmat-ı fuḳaraya baʿiṣ olub Mıṣraʿ[839]

O muẓlime berd u verker-i zer

mefhûmı ḥaseb-i ḥalleri olmuşdur. Bu tarîḫe gelince Baġdad ḫazînesinde bir ġurûş seksan aḳçeye olub muḥâsib ve maḥsûb iken Fermân-ı ʿÂli ile toksan aḳçeye olub paşa'nın ṣavab-dîdi ile ḫazîneye irad olan aḳçelere ġurûş başına birer pare ziyâde alunub ümenaya daġ üstüne baġ ve reʿayaya vaġ-ı ber-belâ-yı daġ olmuşdur. Andan maʿada muḫill-i şan-ı vezâret olur evḍaʿa ṭalib ve baʿżı ḥarekât-ı ġayr-i marżiyyeye raġib olub kendu meclis-i ḫaşından maʿada ṣaḥrada naṣb-ı ḫiyam-ı ʿîş ve ʿişret ve ʿam ve ḫaṣṣa tertîb-i ziyâfet idüb fevâḥîş-i zenan ve muġanniyat-ı naġme-perdâz ile meclis-i âraste ve ḫalaṭ-ı merd ve zen-i birle maḥfel-i piraste idüb beyne'l-ʿavam bu uslubda ẕevḳler ile be-nâm olmuş idi. Netîce-i kelâm baʿżı pesend olur ḥaletden evḍaʿ-ı nâ-pesendîdeleri çok idi. Emvâl-ı mevfûre ve ḫazâyin-i ġayr-i maḥṣûre ile mulûke beraber ve ʿasâkir-i heybet-güster ile aṣḥâb-ı[840] ḫurûca ʿusr olub bir mertebeye tabe-beydâ-yı teʿaẓẓüm ve muṣâḥib-i sihâm-ı sinestedr-i cehm iderler ki baʿżı kimesnelerin[841] keşf-i ma-fi'ḍ-ḍamîrin idüb ve gahi (123b) baʿżılarıñ ḳudûmundan ḫaber virir idi. Bu faḳîriñ menẓûr-ı naẓar-ı şuhûdı oldı ki bir gün reved-i Dicle üzerinde ṣayyadân-ı mahi-küşti ile cevelân iderken paşa-yı muma-ileyh getürdüb kendu baḫt ve müsâʿade-i rûz-i kârına taʿlîḳ ile şebeke-endâz-ı şikâr oldukda yigirmiye ḳarîb mahi bir damda rû-numa oldı. Andan maʿada eyyâm-ı ḥukûmetinde bir mellaḥ-ı layıḳü'l-mizac meclis-i paşa'ya fırṣat-ı duḫûl itdi ki bu faḳîriñ sefînesi tendi-yi bad ile filan vaḳitde filan maḥalde pür-iżṭirab ve efvâc-ı emvâc ile ġarîḳ-i âb olmağla ḳarîb oldukda sulṭanımıñ baḫtından istiʿdad ve bir şemʿ-i

---

[838] B: defter fazla
[839] A: Mıṣraʿ eksik
[840] B: aṣḥab eksik
[841] A: tabe-beydâ-yı taʿaẓẓüm ve muṣaḥib-i sinestedr-i cehmi derlerki baʿżı kimesnelerin eksik

ᶜasel-i nezri ile istimdâd idüb ol-girdabdan ḫalaṣ ve saḥil-i selâmetde iṭmînan-ı bal ile iḫtiṣaṣ bulmuşuz deyu ḥużûr-ı paşa'ya bir dane şemᶜ[842] ihda itdi.

Ez-in cümle ekşer-i evḳat piyâde ve tenha küçe ve bazarları gûşt ve güẕar idüb gah ser-cisr ve gah ḳahve-ḫanelerde kesb-i raḥat itdikçe faṣl-ı daᶜva ve nizaᶜ ve icra-yı ḥukm-i lazımü'l-ittibaᶜ iderdi. Ol-şîr-i naḫtgîr ve ġadr-i nâ-pezîr ṣavletinden ᶜaskeri ve şehri ve dehḳayı ve berri ser-mucîb-i ᶜuzlet ve munḳad-ı rişte-i iṭaᶜat olub ṭuġyan-ı serkeşi merfûż ve ḳanûn-ı edeb murâd üzere melḥûẕ idi. Ancak bu el-ᶜaceb ittifaḳiyatdandır ki paşa-yı mumâ-ileyh bir merd-i merrîḫ-intiḳam olub baᶜżıları cüzᵓî ḳuṣûr ile bî-ḥużûr oldukda giriftar-ı ḥabs-medîd yaḫud mübtelâ-yı muṣadere-i ᶜadîde belki envaᶜ-ı işkence-i şedîde ile ihlâk-ı nefse cesâret ider iken yine eyyâm-ı ḥukûmetlerinde olan dizdân-ı şebâne ve rehzenân-ı bîgâne bir tarîḫde mesmûᶜ-i enâm ve manẓûr-dîde-i felek-i mînafam olmamışdır.

40.17.9.Feṯḥ-i Ḳalᶜa-i Verad[843]

Tarîḫ-i sal sene sebᶜîn ve elf ile (1070/1659,60) ferraḫ-fal oldukda âfitab-ı nuṣret-i ezeliyye dereḫşinde saz-ı mancûḳ-ı tûġ-i pür-furûġ-ı ehli din ve mahitab-ı furṣat-ı Lemyezeliye tabında saz-ı ᶜalem-i ẓafer raḳam-ı muvaḥḥidîn olub yümn-i iḳbâl-ı Pâdişâh-ı İslâm ve Serdar ᶜAli Paşa'nıñ ihtimam ve iḳdamıyla Verad Ḳalᶜasında maḥṣûr olan küffar-ı ceḥîm ḳarar-ı ḍarb-ı şimşîr-i deliran-ı şîr-ṣıfata ve gürz-i kelle-kûb-i ġuzate tab ve ṭaḳat getürmeyüb ekşeri ihlâk ve ṭaᶜme-i baz-ı berḳ (124a) pervâz-ı tîġ-i çalâk olmağın ḳalᶜa-i meẕkûre feṯḥ ve teshîr ve daḫil-i ḳabża-i Pâdişâh-ı cihângîr olduğı ḫaberi Bağdad'a meserret-baḫşa-yı vuṣûl oldukda üç gün üç gece raġmen-ᶜala-enfi'l-eᶜâdi âşar-ı şadumani tebyîn ve ḳanûn üzere şehr ve bazar tezyîn olunmuşdur. Paşa-yı muma-ileyhiñ ḥukûmeti sene tisᶜa ve sittîn ve elf Ẕilḥicce'siniñ yigirmiikinci (22 Ẕilḥicce 1069/10 Eylül 1659) gününden sene işneteyn ve sebᶜîn ve elf mah-ı Receb'in tokuzuncı (9 Receb 1072/28 Şubat 1662) gününe dek olub müddet-i eyâletleri iki sene yedi ay iki gün olmuşdur.

Baᶜde'l-ᶜazl Anaṭoli manṣıbı ile şehbâz-ı himmetleri Girîd Cezîresi'ne saye-endâz olmak babında fermân-ı ḳaża cereyan vârid olmağın ġalebe-i evham ile ol-maḥall-i mażyaḳı kendüye dam-ı ilzam ᶜad eyleyub baᶜżı dost-i nâdan ilḳasıyla Kürdistan'da Seyyidḫan oğluna iltica ve meᵓmur olduğı ḫidmetinden eba itmegin ekşer müdebbir-i devlet vebâl-ı pür-

[842] B: ᶜasel fazla
[843] A,B: Feṯḥ-i Ḳalᶜa-i Verad eksik

ḫaşmetleri olanlar bu ḳażiyye-i ġayr-i marżiyeye rażı olmamalarıyla kendünden rû-gerdan ve ᶜasâkir-i celâdet-meᵓşerleri cümle perakende ve perîşan olub ol-kevkebe-i darâyı ve ṭanṭana-i ḫudrayı berbad ve kendüsı giriftar-ı dest-i Ekrâd-ı bed-nihad olmağla ḫizâne-i mulûkâne ve saz ve selb-i şahaneleri dest-zede-i herc u merc olub bilᵓaḫare fermân-ı Pâdişâh-ı Cem-sipâh ile Diyarbekir Valisi Gürcı Muḥammed Paşa üzerine varub reşâşet-i ḥal ve nekâbet-i aḥval ile meᵓḫûd ve birkaç tevâbiᶜiyle ᶜarża-i helâk olub ser-i bırîdeleri rikâb-ı humâyûna irsal olunmuşdur.

Naẓm

Cihân ey berader nemâned bekes

Dıl ender-cihân âferîn bend u bes

Mekon tekye ber-mülk-i dünya vu peşt

Ki bisyar kes çün tu perverde ü küşt[844]

Aṣḥâb-ı ehl-i ᶜaḳl ve nühâya numâyandır ki muşârun-ileyhiñ ol-mertebe istidrac baᶜdehu bu mertebe meġâk-i meẕellete indiracı ve her bûḳalemûnda ᶜaceb vaḳıᶜa-i ᶜibret-numûndur.[845] ᶜİbret-i beyn olan devletmendân-ı rûz-i gare ᶜaşḳ olsun.

40.17.10.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḳanbur Muṣṭafa Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh bir pîr-i vaḳûr Ḳanbur Muṣṭafa Paşa dinilmekle meşhûr olub Yeñiçeri Aġası iken meẕîd-i ᶜinâyet-i Pâdişâh-ı bülend-serîrden Baġdad manṣıbı ile tevḳîr olunub Ḥâmî-i (124b) Ḥumâ-yı Burc-i Evliya oldukda feṯḥ-i Murad Ḫanide Baġdad'da bir zaman Çorbacılıkla evḳat-güẕar baᶜdehu Baġdad Aġalığıyla ber-ḳarar nevbet-i şalişede vezâret ile ḥâkim-i celîlü'l-miḳdar olub Baġdadiyân ile teᶜârüf ve teellüf-i ḳadîmi olduğuna binâen mehma-emken refᶜ-i bedayiᶜ ve ḥıfẓ-ı vedâyiᶜ ile muḳayyed olub ṭaraflarına raciᶜ-i dem ve diyet maḳûlesine ḳalemkeş-i ibṭal ve ġarîḳ-i ḥarîḳ ve saḥîḳ maḳûlesine ḥavale-i taḳdîr ve âcâl idüb bu babda kimesneyi meksûrü'l-bal itmedügünden ġayri konak aḳçesi nâmiyle şehir ve maḥalle keṯḫudalarına sermaye-i cemᶜ-i mal olan bidᶜati fuḳarâ-yı ehl-i beldeden refᶜ idüb beher mah aġalarına maḫṣûṣ olan menzilleriñ kirayasın kendü malından virub cebr-i ḫaṭır-ı fuḳara itmişlerdir.

---

[844] Cihân kimseye kalmaz. Gönlünü cihânın Halıkına bağla. Dünya mülküneve onun desteğine güvenme. Bu dünya senin gibi nicelerini beslemiş ve öldürmüş.

40.17.11.Feth̲-i Uyvar[846]

Eyyâm-ı ḥukûmelerinde rûznamçe-i ᶜâlem sene şelâṣe ve sebᶜîn ve elf (1073/1662,63) ile ferḫunde-raḳam oldukda zîr-i saye-i ḥimâyet-i şehriyar-kerdûn vaḳardan olan Erdel-i erẕel keferesi ḳalᶜalarına Nemçe Ḳralı ṭarafından îṣal-ı ḫusran olunmağın kerrât ile ṭaraf-ı devlet-i ᶜAliyeden menᶜ olmuşlar iken memnûᶜ olmayub kâfir-i dûzeḫ-i muḳirre kûşimal virülüb iᶜlâ-i Kelîme-i Ḥaḳ ve teʾyîd-i millet-i Ben-i Muṭṭalıḳ içün ihtimam-ı Pâdişâh-ı İslâm ile Sadr-ı ᶜÂli-ḳadr Aḥmed Paşa serdar ve gürûh-ı pür-şikûh ehl-i dine sipehsalar taᶜyîn buyurulub sene-i meẕkûre Ramażan'ınıñ[847] beşinci günı rikâb-ı humâyûna vedaᶜ ve edâ-yı ḫidmet-i dîn-i Mübîne israᶜ ile refᶜ-i livâ-yı Humâyûn saye ve taḥrîk-i ṭûġ-i ṭûba-pâye idüb ṭayy-ı ṭomâr-ı merâḥil ve ḳaṭᶜ-ı rişte-i menâzil iderek Bedun nâm şehr-i müştehire vaṣıl ve Ṭuna şaṭṭı'nıñ ᶜubûrı tedârükıne meşġûl ve bir miḳdar ᶜasker-i İslâm ḳarşûya murûr itmiş iken küffârıñ Uyvar nâm ḳalᶜa-i metîninde olan Baṭrîḳ-i ḍalâlet-refîḳ ṭarafından manend-i reme-i ḫanâzîr bir miḳdar küffar-ı mustaḥiḳ-i şimşîr ordû-yı İslâmı terk ve taz ve baḳîleriniñ ᶜubûrleri menᶜine çare-saz olmak ḳaṣdiyle ordû-yı İslâm'a imâle-i ᶜinân-ı edbar-nişan itdükleri maᶜlûm-ı ehl-i iman olmağın dilâverân-ı meydân-ı veġa mütevekkilen-ᶜalellah küffar-ı bed-tebâre muḳabele ile bazar-ı ceng ve cidâle revac ve sîne-i pür-kîne-i eᶜdayı teyr ve tüfenk âmac idüb raḫş-i zerrîn likâm-ı âfitab-ı ṭayy-ı rubᶜ-ı çerḫ-i sebzîn (125a) niḳab idinceye dek ateş-i ceng ve cidâl iştiᶜal bulub ᶜâḳibet nesîm-i feth̲ ve ẓafer taḥrîk-i zülf-i tûġ-i ehl-i hüner idüb küffar-ı ḫâksar yeksürü inkisar ile ekẕeri ṭaᶜme-i şîr-i şimşîr ve baḳiyyetü's-suyûf ṭaraf-ı ḳalᶜaya rehgîr-girîz olduğuna teᶜaḳuben serdar-ı ekrem ve vüzerâ-yı muḥteşem ve ᶜasâkir-i ferḫunde-ḳadem ᶜala-cenâḥi'l-istiᶜcal taḥrîk-i pay-ı iclâl ile pîrâmen-i ḳalᶜa-yı meẕkûreyi maḍrab-ḫiyâm-ı nuṣret ve iḳbal idüb merdân-ı kâr-zar-ı ġavṭa-ḫor baḥr-i rezm ve ḳitâl olmağla ḍarb-ı tob-i ṣaᶜiḳa-kerdar ve inâle-i fetîle-i laġm-i zelzele-âṣar idüb bi-ᶜavnillahi'l-Meliki'l-Ḳadîr sene erbaᶜa ve sebᶜîn ve elf Ṣaferü'l-[848]ḫayrınıñ yigirminci (21 Ṣafer 1074/24 Eylül 1663) günı ḳalᶜa-i istivar Uyvar feth̲ ve tesḫîr ve daḫil-i ḳabża-i cihângîr olduğundan ġayri bi-ḥamdillahi'l-Meliki'l-Mücîb eᶜda-yı bed-âhenk oniki pare ḳalᶜaları dahi iḥraḳ ve taḫrîb ve derûnlarında olan top ve cebe-ḫane bende-gân-ı Devlet-i ᶜAliyeye naṣîb olduğunun ḫaber-i behcet-eṣeri Baġdad'a ferah̲-baḫşâ-yı vuṣûl oldukda ber-mûceb-i emr-i ᶜâli raġmen-ᶜala-

---

[845] B: ᶜibret-numûndur eksik
[846] A,B: Feth̲-i Uyvar eksik
[847] B: şerîf eksik
[848] A,B: ḫary eksik

enfî'l-eᶜâdi icra-yı resm-i donanma ve şadumâni olunmuşdur. Vezîr-i muşârun-ileyh bir pîr-i münîr ṣaḥib-i tecrübe ve tedbîr olub ancak mübtelâ-yı berş ve afyon ve maḥkûm-ı keyf-i pür-fisûn olmağın aḥyanen ġaḍab-ı bî-ca ve şiddet-i bî-meḥabba idüb keyfe-nâ-mülâyim ḥareket ile ekṣer ḫidmetkâra malâyaᶜni tehdîd ya taᶜẕîr-i şedîdden ḫali olmaduğuna binâen cemîᶜ-i umûrunda mufavviż ve müsellem olan ketḫudasınıñ baᶜżı nâ-hemvar ḥareketin istimaᶜla ihânetin ḳaṣd itmegin ol-dahi ḫavf-ı can ile mal ve menâlinden bîzar olub semt-i firarı iḫtiyar itdi. Ḥukûmetleri sene iṣneyn ve sebᶜîn ve elf Receb'iniñ onuncı (10 Receb 1072/1 Mart 1663) gününden sene erbaᶜa ve sebᶜîn ve elf Cemâẕiye'l-ûla'sınıñ yigirmiyedinci (27 Cemâẕiye'l-ûlâ 1074/27 Aralık 1663) gününe varınca olub müddet-i eyâletleri bir sene on ay sekiz gün olmuşdur.

40.17.12.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh perverde-i ḫidmet-i Pâdişâh-ı sikender-menḳibet ve ᶜandelib-i gülẕâr-ı naḫvet ve şebâbet Penbûġ Muṣṭafa Paşa dinilmekle ṣaḥîb-i şöhret olub ᶜaṭiyye-i Ḫudavendigarîden teşrîf-i cah-ı Baġdad ḳubâ-yı balâ-yı ḫoş-numaları olmağla manṣıb-ı Erżurum'dan (125b) sâye-endâz-ı Ḥukûmet-i Baġdad-ı Behişt luzûm olub mesned-âra-yı divân-ı[849] dâd ve sitâd ve ḥamî-i ḥuma-yı bilâd olduğı âvande ṭaraf-ı devletden berîd-i ferḫande-ḳadem ve mübelliġ-i mübarek-i dem Baġdad'a şevḳ-baḫşa-yı vurûd olub

40.17.13.Velâdet-i Şehzâde-i Civanbaḫt Sulṭan Muṣṭafa Ḫan[850]

Sal-i ferḫunde-fal erbaᶜa ve sebᶜîn ve elf Ẕilḥicce'siniñ sekizinci (8 Ẕilḥicce 1074/27 Kasım 1683) günı âsumân-ı salṭanat ve dudemân-ı devletden aḫter-i saᶜâdet-ḳarîn ve ḳurretü'l-ᶜayn-i ehl-i rûy-i zemîn Şehzade[851] Sulṭan Muṣṭafa ṭırazında-i ḫilᶜat-ı vucûd ve mehd-ârâ-yı ḫandan-ı şuhûd olduğun iḫbar itmekle bu ḫaber-i behcet-eṣer ve nuvend-i meserret-güster içün ber-mûceb-i fermân-ı Vacîbü'l-iẕᶜân yedi gün yedi gice donanma-yı ᶜâli ve icrâ-yı resm-i server ve şadumâni olunub Pâdişâh-ı ehl-i meᶜârif-perveriñ inkidâr-ı ḫuddam-ı enderûn-ı ḫaṣṣ-ı ᶜâli-vaḳarlarından pesendîde-i fuṣaḥa ᶜAbdi Aġa'nıñ ṭabᶜ-ı neḳḳad

---

[849] B: divân eksik

[850] A,B: Velâdet-i Şehzâde-i Civanbaḫt Sulṭan Muṣṭafa Ḫan eksik

[851] B. Civanbaḫt fazla

ve ẕihn-i vaḳarlarından vârid olan tarîḫ-i velâdet-i şehzadeniñ nîk-baḫtidir ki ᶜaynısıyla îrad-ı raḳamzede-i kilk vasıṭi neşrâd olmuşdur. Naẓm[852]

Ḥamden-lillah geldi bir Şehzade-i vâlâ-neseb
Ṣulb-i pâk-ı Sulṭan Muḥammed Ḫan'dan
Şarḳdan ġarba varınca kâinata müjdeler
Nagihan bir feyż irişdi ᶜâleme Sübḥan'dan
Çünki doğdı bir meh-i ġarra gibi ol-âfitab
Âsumân-ı devlet ve iḳbâl ve ᶜiz ve şandan
Didiler ism-i muᶜallasını Sulṭan Muṣṭafa
Böyle fermân oldı zîr-i ekîm-i şeh-i devrândan
Valid ve ercümendleri[853] Mevla muᶜammer eyleyüb
Ḥıfẓ ide ol-ḳurretü'l-ᶜayni dahi âḫirandan
ᶜAbdî-i dâᶜî didi şehzâdeniñ tarîḫini
ᶜİz ile bir nur geldi saye-i Raḥman'dan

Vezîr-i muma-ileyh iḳtiża-yı sinn-i şebâbet ile sekrân-ı vadî-i kibr ve naḫvet olub henüz barkeş-i miḥnet-i cihân ve edeb-yafte-i melevân olmağla baᶜżı mûẕi ve ġammaż maḳûlesine dılnevâz olub ahâli-i vilâyete rûy-i suḫti ve celb-i male tîz-i desti ile la-ṭâil-i taḥte maḳûlesinden saray-ı ḫaṣṣa ḳurbünde baᶜżı fuḳaraya ḥaḳḳ-ı civâr ve "ḥaḳḳü'l-câri ᶜale'l-câr"[854] medlûlüyle riᶜâyet lazım iken ṣemen-i baḫs ile ḫanelerin olub saray-ı ḫaṣṣaya idḫal itmekle mürtekib-i fiᶜl-i bî-meâla olduğundan ġayri egerçi henüz ziyâde ġiben-i faḥiş olur bir vażᶜleri ẓahir olmamış idi. Velâkin ḫalḳ arasında baᶜżı mülk ve mal-ı nasa (126a) birer vesile ile iṭâle-i dest-i ġadr itmek fikrinde olduğı iştihar bulmağın neᶜûẕu billah teveccüh-i ḳulûb-ı ᶜibâd ile amâc-ı sihâm-ı beddu'â-yı ḫaṣ ve ᶜam olub ḥatta ṣiḳatdan rivâyetdir ki baᶜżı muẕinne-ḥal olur kimesneye paşa-yı merḳûmuñ ḥareketi naḳl olundukda Baġdad'da Ḥüseyin Bin Manṣûr-ı Ḥallac vardır. Penbuġi âter deyu cevab virmişler.

Beyt
Ṣaḳın maẓlûmdan kim naliş eyler
Ki naliş vare vare çok iş eyler

---

[852] A: Tarîḫ
[853] B: macidleri
[854] Komşunun komşu üzerinde hakkı vardır.

ᶜAḳibet müddet-i ᶜîş ve ᶜişret-i ḥukûmetleri mütemâdi olmayub giribân-ı emelleri dest-zede-i Rustem-i ecel olmağla mebṭûnen târik-i dâr-ı fena ve raḫt-keş-i ᶜâlem-i beḳa olub civâr-ı pür-envâr Ḥażret-i Şeyḫ ᶜAbdulḳadir-i Cilânî'de medfûn ve münṭaẓır-ı Raḥmet-i bîçûn olmuşdur. Eyyâm-ı ḥukûmetleri sene erbaᶜa ve sebᶜîn ve elf Cemâẕiye'l-ûla'sınıñ yigirmisekizinci (28 Cemâẕiye'-ûlâ 1074/28 Aralık 1663) gününden sene-i meẕkûre Ẕilḥicce'siniñ evâḫirine gelince olub müddet-i eyâletleri altı aya ḳarîb olmuşdur.

40.17.14.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh ṣabîḥü'l-vech şîrîn kelâm Kara Muṣṭafa Paşa dinilmekle benâm olub bundan aḳdem sene iḥda ve sittîn ve elf (1061/1650) tarîḫinde valî-i Baġdad-ı zahire baᶜdehu Diyarbekir ve Ḥaleb ve Mışır-ı Ḳahire manṣıblarına nâil ve köhne-ᶜarûs-ı müzevveḳa ve müzevvereye devlet-i dünyaya ḥaseb-i meram üzere vaṣıl oldukdan soñra inḳilâb-ı rûz-i gar ve seᶜâye-i erbâb-ı ġaraż-ı bed-tebar ile maẓhar-ı ġaḍab-ı şehriyari olub Mışır-ı muᶜizzeden maᶜzûlen ṭaraf-ı âsitaneye revâne olur iken eṣnâ-yı ṭarîḳde aḫẕî içün Abaza Ḥasan Paşa ṭaraf-ı Devlet-i ᶜAliyyeden taᶜyîn olunduġı mesmûᶜleri olmağın ḫazâyin-i vafire ve bar ve bar-ḫane-i mütekâşiresin yerinde ibḳa kendüsi tek ve tenha tebdîlen İstanbulda kûşe-gîr-i iḫtifa oldı. Her çend cest ve cû oldı ise ᶜayn-ı ᶜİnayet-i İlâhiyye ile melḫûẓ ve girîban-ı emeli dest-i ecnebîden maḥfûẓ olub bu sebeb ile firari mulaḳḳab olmuşlardır. Yedi sekiz sene iḫtifadan soñra cerîde-i cürmlerine ḳalem-i ᶜafv ve ṣafḥ-ı şehriyari cârî olmağla Van-ı cennet-nişan manṣıbıyla serfiraz baᶜdehu ᶜavâṭıf-ı ḫusrev-i dı'l-nevazden cah-ı Baġdad ile mümtaz oldılar. Bu ḫâk-i pâke saye-endâz-ı muḥafaẓa oldukda besṭ-ı bisâṭ-ı ḥukûmet ve neşr-i cenâḥ-ı ᶜîş ve ᶜişret idüb revş-i dervîşi üzere libas-ı girbas iḫtiyar ve ṭanṭana-i rûz-i gardan bîzari gösterüb Naẓm[855]

Ez libas-ı ẓahir azadem sebük-destî kücast

Gez serem endîşe destar-ra vâ koned[856]

medlûlünce terk-i bar-ı gıran raḫt-kibr ve naḫvet idüb ahalî-i vilâyet ile çün ḫûyîş-ḫoşiyarend-i ülfet ve ḥüsn-i muᶜâmele ve rıfḳ ve şefḳat itmekle "men tevâḍaᶜa Allahu refeᶜahu"[857] maᶜnası hemvare maṭmaḥ-ı naẓar ve "men ᶜaẕube lisanehu keşure iḫvanehu"[858]

---

[855] A,B: Naẓm

[856] Zahiri libastan azadeyim eli hafif olanlar nerede. Düşünce başımdan sarığı alıp başımı açtı.

[857] "Alçak gönüllü olanı Allah cc yükseltir."

[858] Dili tatlı olanın arkadaşı çok olur

lamiᶜâsı hemîşe-i mirᵓat-ı ḫatırlarında cilveger olub zamanlarında eḳdaḥ-ı ᶜîş-i nuşa-nûş ve şevâhid-i emn ve emân ve deş-i berdûş olub Baġdadiyâna eyyâm-ı güẕeşte-i ferâmûş itdirdiler Paşa-yı muşârun-ileyh muḳaddema valî-i Baġdad iken ṭırazende-i ḳuba-yı vucûd ve erâyiş-i bezm-i surûr ve şuhûdleri olan ferzend-i ercümendi Muḥammed Beg'i bu defᶜa sünnet-i seniyyeyi ḫitan ile mesrûr idüb ol-emr-i mesnûn içün bir hefte miḳdarı besṭ-ı bisaṭ-ı ᶜîş rûḥ-ı fizûn ve neşr-i simaṭ-ı eṭᶜîme-i guna-gûn ile cümleye tertîb-i ẓiyâfet ve herkese ḥalince rûy-i mülaṭafet göstermişlerdir. Paşa-yı muşârun-ileyh şîrîn-zebân ve ḫüluv-beyân olub ḳaṣd-ı ziyâretleri idenleri resm-i ḳiyam ve tekrîm icrasıyla iclâl ve tertîb-i ḳanûn terḥîb-i birle ḫoş-ḥal iderler idi. Beyt

Ḫâksari zı-büzürgan-ı cihân zibidest

İn-sifâlist ki der-meclis-i faġfûr ḫoşest[859]

medlûlünce tevâżuᶜ ile yegâne ve taḥsîn-kerde-i ᶜâlemiyân idiler. Müddet-i ḥukûmetleri sene ḫamse ve sebᶜîn ve elf Ṣafer'iniñ selḫinden (29 Ṣafer 1075/16 Eylül 1664) sene-i meẕkûre Ẕilḳaᶜde'siniñ yigirmialtıncı gününe dek olub eyâletleri sekiz ay yigirmialtı gün olmuşdur.

40.17.15.Ḥukûmet-i El-Vezîr İbrahîm Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh ser-bostaniyân-ı ḥarem-i muḥterem-i sulṭanî iken ṣalaḥ ile benâm ve maḳbûl-ı ḫaṣ ve ᶜam bir Vezîr-i vaḳûr Uzun İbrahîm Paşa dinilmekle meşhûr olub ḫavan-ı yaġma-yı Pâdişâh-ı dara-ḥışmdan rubâyende-i nan-pare-i manṣıb-ı Baġdad olduğunda muḳteża-yı taġyîr-i ᶜâlem-i hemvare mûcib-i tebdilât-ı ḥal-i ümem olmağın nerrad-ı felek-i şeş-der ḥadiṣ-i ᶜâlemde bu vecih üzere mühre-zen-i ḥavâdiṣ oldı ki[860]

40.17.15.1Sefer-i Baṣra

Ber-vech-i ocaklık Fermân-fermâ-yı Baṣratü'l- (127a) feyḥa olan Vezîr Ḥüseyin Paşa girû ocaklık ile Laḥsa Eyâletine Mutaṣarrıf Muḥammed Paşa ile olan ḫuṣûmet-i ḳadîmeden naşîᶜazline ve teşettüt-i şemline baᶜiṣ olub vilâyet-i meẕkûre dahi kendüye ṭarafına müsellem ve dıl-ḫavahi üzere żabṭ ve taṣarruf itmek fikrine düşüb ber-taḳrîb ile fermân-ı ᶜâli getürüb Laḥsa'ya ᶜasâkir-i şeâmet-ḳadem ve ġaret-keran-ı ᶜArab ve ᶜAcem göndermekle paşa-yı sabıḳı iclâ-yı vaṭan ve tevâbiᶜ ve levâḥıḳın sergerdân-ı hamûn-ı miḥen itdürdiginden ġayri

[859] Tevazu büyüklerden gelirse hoştur, yakışır. Cağfur (Kral)'ın meclisinde hoş olan şeyler dışarda yapılırsa zillet ve aşağılık olur.

ahalî-i vilâyete îṣal-ı âsib ve ḫusran ve nice muḫadderât perverde-i ʿişmet damını dest-zede-i nâ-maḥreman olduğı Mekke-i Mükerreme Şerîfi Zeyd ṭarafından ṭaraf-ı İslâm-penâhiye ʿarż olunmağın eyâlet-i meẕkûre gîrû paşa-yı sabıḳa fermân-ı vacibü'l-iẕʿan ile iḥsan buyurulub żabṭına imdâd ve iʿânet ve Ḥüseyin Paşa'nıñ teʾdîb ve taʿnîfi içün vezîr-i muşârun-ileyh İbrahîm Paşa serdar ve ḫuṣûṣ-ı meẕkûruñ temşîtine meʾmûr olan Valî-i Diyarbekir Vezîr İbrahîm Paşa ve Müḥâfıẓ-ı Ḥaleb Vezîr Ḥüseyin Paşa ve Muṣul Eyâletine Mutaṣarrıf Gürcı İbrahîm Paşa ve Raḳḳa Beglerbegisi Sarı Muḥammed Paşa ve Valî-i Şehr-i Zor Vezîr Kenʿan Paşa ve eyâletlerine sipehsalar taʿyîn olunmağın paşa-yı muma-ileyh dahi bu ḫâk-i pâke sâye-endâz-ı ḥukûmet ve basıṭ-ı bisaṭ-ı muḥafaẓat oldukda Laḥsa Paşa'sı marü'ẕ-ẕikr Muḥammed Paşa Mekke-i Mükerreme'den Baġdad'a getürülüb ber-mûceb-i fermân meʾmûr olan ʿasâkir-i derya-cûş ve dilâverân-ı mevc-ḫurûş ile Baġdad'da dırenk ve cemʿiyet-i erbâb-ı ceng idüb ṭaraf-ı ḫaṣma rûy-i çeşm-ı bi-dırenk göstermek eṣnasında merḳûm Ḥüseyin Paşa'ya biñ çapek-sîr gönderüb vaḳiʿ-i ḥali taḥrîr ve taʿbîr ve bu vaḳıʿa-i faḳıʿanıñ defʿi içün bir tedbîr-i dıl-peẕîr ve ṭaraf-ı devlete serfuru ve iẓhar-ı taḳṣîr itmekle lazım gelür ise beẕl-i dirhem ve denânîr itmek üzere ṣaḥîfe-i nâmelerin gah eşkâl-ı eʿcube-i tenẕîr ve terhîb ve gah ṣûver-i merġûbe-i istimâlet ve terġîb ile buḳalemûn-numûn idüb herçend bu ateş-i saman-sûzuñ iṭfasına kûşeş-i bî-ihmal itdiler ise fâide-mend olmayub Ḥüseyin Paşa ṭarafından ḫiṭab-ı ġurûr maṣḥûb ve cevab-ı dıreşt ve nâ-merġûbden ġayri nesne ẓahir olmayub ehl ve ʿiyalin ve bi'l-cümle mal ve erzaḳın ʿAcem serḥadlerine irsal kendüsı tevâbiʿ ve levâḥiḳ ve ʿasâkir-i mütelaḥiḳ ile Ḳuruna Ḳalʿası'na taḥaṣṣun idüb müteheyyi-i ceng ve peykâr olduğuna binâen serdar-ı ekrem dahi sene sitte ve sebʿîn ve elf (1076/ Kasım 1665) Cemâẕiye'l-ûla'sınıñ evâsıṭında techîz-i ʿasâkir-i ḫûnrîz ve taḥrîk-i râyât-ı ceng ve sitîz ile Baġdad'dan nühḍat ve Baṣra ṭarafına imâle-i licâm-ı ʿazîmet itdiler. Velâkin yine Ḥüseyin Paşa tecellüdüne vucûd virmeyüb ṭaraf-ı devlete ʿaṣî olmağa ne yarar ve ne cürʾeti var deyu baʿżı kimesneniñ eda-yı baṭıla ve müşâvere-i ʿâṭılasiyle düşman ṭarafı izdira ve taḥḳîr ve tedârük-i edevât-ı Ḳalʿa-i Girîd'e ḫayli taḳṣîr idüb ṣaḥîfe-i ḫayalat-ı ṣaḥîḥada merḳûm olan mulâḥaẓat-ı feḍîḥaya ḳalem-keş-i ibṭal olmağın bu gün yarın Ḥüseyin Paşa ṭarafından istiman içün âdem numâyân olur sevdasiyle teselliye baḫş-ı ḫaṭır-ı maġfûl olarak mevkib-i saʿd-kevkeb-i serdarî Remaḥiye nâm menzile vucûd buldukda ḫavâṭır-ı erbâb-ı ḥal ve ʿaḳde merkûz olan efkâr-ı dûrâdûr Ḥüseyin Paşa ṭarafından cilveger-i mirʾât-ı ẓuhûr olmamağla nâ-çar tekrar serdar-ı

---

[860] B: Sefer-i Baṣra eksik

ᶜâli-vaḳar paşa-yı muşârun-ileyhe pend ve naṣîḥata müştemil ve ṭaraflarından bedîd olan kibr ve naḫvet sebeb-i inḳılab-ı devletleri olmağa muḥmel olduğun taḥḳîḳ ile mektub taḥrîr ve ᶜale'l-istiḳlâl ḳaṣıd-ı ḳayıdü'l-maḳaṣıd istiᶜcal itdirdiklerinde girû reşeḥat-ı kilk-i ḫayr-endîşi ḫamîde-i saz-ı âteş-i serkeşi olmayub her çı bad âbaddan ġayri redd-i cevab olmamağla serdar-ı kâmkâr ᶜasâkir-i encem-şumâr ve mehma-emken edevât-ı kâr-zar ile refᶜ-i râyât-ı ᶜadâvet ve kûşimal-i ᶜazîmet idüb Eyâlet-i Başra'ya rehbet-baḫşa-yı duḫûl ve Manṣûriye nâm maḥal maḍrab-ı muẓille-i nuzûl oldukda maḥall-i meẕkurde Ḥüseyin Paşa ṭarafından gurûh-ı pür-şikûh sekbânan ve tüfenk-endâzan-ı ᶜAraban naṣb-ı kârgah-ı kârzar ve inâre-i muşᶜile-i rezm ve peykâr itmeleri ile teḳabül-i ferîḳayn ve teṣâdüm-i ṣaffeyn ile ca-be-ca nuvâ-yı nây-ı ḫard-fersa-yı ḳitâl-ı pirahenk (128a) ve ġalġale-i ṭabl ve dühül ve muḥarrik-i dek-i sitîz ve ceng olub Naẓm[861]

Zemîn der-tezelzül zı-sum-i sitûr

Zı-kerd sipeh-i âsumanra futûr

medlûlünce ġubâr-ı semm-i semend-i delîran sine-i âsumana kudûret-resân olub müddet-i ceng ve cidâl dört beş saᶜat ittiṣal ve nâire-i ḥarb ve ḳitâl vaḳti ᶜaṣırdan nıṣfü'l-leyle dek iştiᶜal buldukda destiyarî-i Bâri-yi ḳuvvet-efzâ-yı bazû-yı ᶜasker-i serdari olub ṭaraf-ı eᶜdaya rehgîr-girîz ve nice bedbaḫt küşte-i şimşîr-i ḫûnzîr olmağla serdar-ı ekrem refᶜ-i ᶜalem ve Cezâyir nevâḥisin maḍrab-ı ḫaym idüb Manṣûriye'ye ḳarîb sefâyin-i müteᶜaddide ile bir cisr-i ᶜaẓîm taḥkîm ve levâzım-ı ᶜubûrı taḳdîm idüb Başra memleketiniñ kilîd-i metîn ve ḥışn-ı ḥaṣînı olub Ḥüseyin Paşa'ya melceᵓ ve meᵓva olan Ḳuruna Ḳalᶜası semtine Şaṭṭü'l-ᶜArabı ᶜubûr idüb ᶜala-cenâḥi'l-istiᶜcal pirâmen-i ḳalᶜa-i meẕkûreyi ḍarb-ı ḫiyam-kerdûn-i ḳarar ile numûne-numâ-yı lâlezar itdiler. Velâkin tedârük-i ḳalᶜa gîrû ḳalîl olmağla tekrar Baġdad'dan cebe-ḫane gelince kâr-ı taṭîl olub kânûn-ı kîrûdar ḫayli burûdet ve eᶜda ṭarafı bî-nihâyet taḳviyet buldukdan sonra be-her-ḥal miḳdar-ı cebe-ḫâne istiᶜcal ile bazar-ı ceng ve sitîz fi'l-cümle germ ve nerm ve dellâlan-ı can-firûşi kâlâ-yı zindegâniyi berdûş idüb metresler tertîb ve tob-ı ḳalᶜa-kûb terkîb olunmağla kâr-ı muḥâṣaraya iḳdam ve teshîr-i ḳalᶜaya kemend-i ihtimam olundı. Ez-in cânib-i Ḥüseyin Paşa daḫi ᶜAcem ṭarafına oğlun gönderüb şedd-i viṣaḳ-ı ittifaḳ ile bir miḳdar tüfenk-endâzan şeᶜibde-bazı cemᶜ itdügünden ġayri yanında olan iki üçbîn miḳdarı ser-bâzân-ı Rûmî ve beşbiñ miḳdarı[862] tüfenk-endâzân-ı Cezâyiri ile maḳam-ı muḳavemetde ṣabit-

[861] A,B: Beyt; Atların tırnaklarının yere vurmasıyla zemine zelzele hasıl olmuş, semadaki ordularda birbirine karıştı.

[862] A: Ser-bâzân-ı Rûmi ve beşbiñ miḳdarı eksik

ḳadem ve redd-i bedl-i muḫâṣametde rasiḫ-dem olub Baṣra'da bulunan sefâyin-i meşḥûne-i ticari Ḳuruna Limanı'nda rabṭ ve emtiᶜa-i tüccara iṭale-i dest-i żabṭ itdügünden ġayri aṣḥabın cümle sivar-ı sefîne-i ḥaḳaret ve Bender-i Baṣra'ya ricᶜat itdirdi. Mezbûrleri dahi belde-i meẕkûreye varub vilâyeti ḥâkimdem ḫali ve ẓuhûr-ı herc u merc iḥtimaliyle ṣavab-dîd-i (128b) meşâyiḫ-i Baṣra ile ṭaraf-ı serdara mektub taḥrîr ve ḥıfẓ-ı vilâyet-i padişaḥi içün paşa yaḫûd mütesellim ṭalebin taḳrîr itmeleri ile ṭaraf-ı serdarîden fermân ile tüccar ṭâifesinden Solak Ḥüseyin nâm kimesne mütesellim taᶜyîn ve meşâyiḫ-i Baṣra'ya hezar terġîb ile meşḥûn mekâtib-i istimâlet-maḳrûn irsal itdiler. Ṭâife-i tüccar dahi keṣret-i mürîd ve fert-i tevâbiᶜ ile müştehir meşâyîh ile şedd-i ḥablü'l-metîn ḳavl ve ḳarar idüb ol-sevda-gıran-ı ġafil Naẓm[863]

Ez keman-ı süst suḫt-endaḫten

Kâr-ı her bafende vü ḥallac nîst

medlûlünce cahil olub taḫarrüb ve taṣallub ile vilâyet-i meẕkûreniñ mudaḫil ve muḫâricin żabṭ ve muḥafaẓa ve Ḥüseyin Paşa ṭarafına iẓhar-ı ḫuṣûmet itmeleri ile gîrû belde-i meẕkûrede Ḥüseyin Paşa'nıñ ḳadîmi perverde-ḫavan-ı iḥânı Budaḳ-zâde nâm küştini Ḥüseyin Paşa ṭarafına ḥal-i vilâyeti muḥarrer ve bir miḳdar imdad ile ḥukûmet-i vilâyet kendüye muḳarrer olub defᶜ-i muḫâlif itmekle beẕli itidar itmek maᶜnaların işᶜar itmekle Ḥüseyin Paşa ṭarafından mezbûre mevâᶜîd-i riᶜâyet ile istimâlet ve istiṣal ehl-i ḫurûcı tenbîh ve taḳrîr ile mektub irsal ve bir miḳdar tüfenk-endâzan-ı ᶜAraban dahi muẓâherete istiᶜcal olunduġı işaret olunmağın mezbûr-ı bî-şuᶜûr imdadına taᶜyîn olunan ᶜAraban-ı maġrûr henüz cilveger-i meydân-ı ẓuhûr olmazdan aḳdem cüzᵓî tevâbiᶜ-i şûm ile tüccar ve meşâyiḫiñ meᵓvalarına hucûm itdikde bir iki saᶜat ateş-i ceng ve cidâl iştiᶜal bulub ᶜaḳibet-i âṣâr-ı eşiᶜa-i nuṣret ve ḫebaṣet-i tüccar ve meşâyiḫde bedîdar ve Budaḳ-zâde ve etbaᶜı kûşte-i şimşîr-i abdar olub ḫûn-ı ser-ḫûnîleri ile maḥallat-ı Baṣra rengîn oldı.

Ṭâife-i manṣûreniñ herbiri şîr-i şikâri gibi cilveger-i meydân-ı saz-kâri gösterüb herkes bir ṭarafda âram ve leẕẕet-i nuṣret ile şîrîn-kâm olub mudaḫil-i vilâyetiniñ sedd-i bendine rucûᶜ ve iḳdam itmişler iken der-saᶜat Budak-zâde müzâheretine[864] Ḥüseyin Paşa ṭarafından irsal olunan ᶜAraban[865] fevc fevc Şaṭṭ-ı ᶜArab ṭarafından numâyan olub ḍarb-ı ṭabl-ı ṭuġyanî ve nuvâ-yı mizmar-ı Şeytânî ile Baṣra'ya duḫulleri meşâyiḫ ve tüccara dehşet-i fuzûni ve sebeb-i perîşani olub ol-gurûh-u mekrûh (129a) ibtida meşâyiḫ-i Al-i ᶜAbdüsselâm

---

[863] A,B: Beyt; Gevşek yaydan iyi bir atış yapmak her örücü ve hallacın işi değildir.

[864] A: Rucûᶜ ve iḳdam itmişler iken der-saᶜat Budak-zâde müzâheretine eksik

[865] B: tüfenk-endâzân fazla

ḫanelerin hucûm-i ġaret-luzûm ile pâk ve namdâr-ı Al-i ᶜAbdüsselâm'dan Kefl ve Seri nâm şeyḫleri helâk itdiler. Neᶜûẕu billah rûz-ı dıl-sûzde bazar-ı kerâkir-i germa-germ ve Tülünkiyân-ı bî-emân mübâşeretiyle ḳanûn-ı żabṭ ve rabṭ ḥazm olunub âvâze-i vâveyla-yı fuḳara-yı meşâyiḫ resîde-i felek-eṣîri ve nuvâ-yı nale-i "inna-lillah"-ı tüccar ᶜâlemgîr olduğundan ġayri birkaç tacir-i ġurbet-zede ol-eşrar-ı bed-tebar yedinden peymâne-keş-i şehâdet ve ᶜazim-i gülşen-saray-ı âḫiret olmağla ahâlî-i vilâyet biżżarûri Ḥüseyin Paşa ṭarafına râm ve maḥall-i töhmet olanlar kûşe-i iḫtifada ârâm itdiler. Ol-sitîzden rehyab-girîz olan meşâyiḫ dahi ordû-yı serdariye firar ile saḥil-i selâmetde ḳarar idüb naḳl-i vaḳıᶜayı naḳl-i mecâlis-i kirâm ve metaᶜ-ı Baṣra'dan bir miḳdar tuḫfe-i âlâm getürdiler. Naẓm[866]

Bad-ı ṣabaya zülfi piyamen getür dîdim

Geldi getürdi başıma sevda ḫaberlerin

medlûlı ḥallerin ḥaki oldı. Bu eṣnada ümerâ-yı mevâliden ᶜAliyy-i şedîd nâm Emîr Reşîd üçyüz miḳdarı nîze-güẕâr-ı ᶜAraban ve ḫayyalan-ı berḳ-devân ile ḳaṣd-ı ṭarafgirîn ve ḫidmet-i imdâd-ı serdari içün Baġdad'dan taḥrîk-i ᶜînân ve sell-i seyf ve hezz-i sinan iderek Baṣra ṭarafına revân olub Kût-i Muᶜammer nâm maḥalle vuṣûllarında Baṣra ᶜArabanından Müntefiḳ Şeyḫi Ḥüseyin Paşa ṭarafına mütabaᶜat ile Emîr-i meẕkûrı muḳabele ve muḳateleye mubâdere idüb çün taḳdîr-i Melik-i Ḳadir ile taᶜalluḳ-i feṭḥ ve teshîr itmemiş idi. Bir miḳdar sivaran-ı çû-bîn-i rikâb ve bir kaç tüfenk-endâzan-ı bî-ṭaḳet ve tâb ile mevâli farislerine Müntefiḳ şuᶜlûkleri mütevâliyân-ı nîzezen red ve zaḫm-i ress-i ṭard olmağla anlar dahi ġubâr-ı şermâri ile telvîṣ-i bisaṭ-ı serdarî itmeyüb geldükleri ṭarîḳa ᶜavdet itdiler. Ez-in cânib-i ḳalᶜa-i meẕkûre[867] ṭabiye ve ṭabur-i ateş-bar ve ḫandeḳ-i ḳulzûm-âṣar ile kûh-i istivar olub herçend feṭḥ ve teshîre kûşeş-i bî-ihmal ve kerrat ile bazar-ı germa-germ-i ḥarb ve ḳitâl ile dilâveran-ı meydân-ı veġa ġavṭa-ḫor-i baḥr-i ceng ve cidâl oldılar ise fâide-mend olmayub tekrar Baġdad ṭarafından Dergâh-ı ᶜÂli[868] yeñiçeriliği ve cebeci ve topcı gedügi şarṭıyla beş-altı yüz miḳdarı serdengeçtiyân-ı ceng-cû ve merdân-ı pelenk-ḫu ile imdad olundukda Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri Manṣûriye nâm maḥallin ḥıfẓ ve ḥirâsetine meᵓmûr olub bakisi emr-i muḥâṣara ve işᶜal-i kânûn-ı[869] müşacereye beẕl-i maḳdûr itdiler.

---

[866] A,B: Beyt

[867] B: yaᶜni Kuruna fazla

[868] B: ve Baġdad fazla

[869] A: maḥal fazla

El-ḳıṣṣa

Her ne mertebe ictihad olundı ise raḫş-i serkeş-i feṯḥ-i ṣûret-i inḳiyâd göstermeyüb eyyâm-ı muḥâṣara imtidad bulmağla rûz-be-rûz düşman ṭarafı taṣallub ve neyrûy-i taġallüb gösterüb ᶜAraban eşḳiyası dahi celb-i ẕeḫîre ve gah ve cemᶜ-i heyzem ve giyah iden ordu ḫalḳın taḫta ve pirâmen-i ordûda ateş-i şer ve şûr efraḫte idüb orduya ḳaḥṭ ve ġela istila itmekle ṣûret-i ẓafer nâ-bedîd ve şahid-i meram mulâḥaẓadan merâḥil ile beᶜîd olmağın biż-żarûri Diyarbekir Valisi Vezîr İbrahim Paşa Ḥüseyin Paşa ile feṯḥ-i ebvâb-ı murâselat ve taḥrîk-i silsile-i muvaḫat idüb işlaḥ-ı ẕatü'l-beyn ve refᶜ-i ᶜadâvet ve kudûret-i şeyn içün tevaṣṣut idüb ṭaraf-ı devlete ber-vech-i peşîn beşyüz kise naḳdiye ḫidmet ve fi-ma-baᶜd her sene ikiyüz kise akçe ile rikâb-ı humâyûna ᶜarż-ı ᶜubûdiyet ve ḥâlâ tüccar gemilerinden aldığı emtiᶜa ḳiymetin aṣḥabına eda itmek üzere Vilâyet-i Baṣra Ḥukûmeti oğlı Efrasyab'a namzed olub Laḥsa Paşa'sı Muḥammed Paşa'ya dahi eyâlet-i meẕkûreyi żabṭ itdirmek şarṭıyla ve ḳarardade olan emvâlı ṭaraf-ı devlete paşa-yı muşârun-ileyhiñ keṯḫudası Yaḥya Aġa varub teslim itmek üzere ṭaraf-ı serdariye âdem gömderüb salik-i şahrah-ı iṭaᶜat ve ḳabûl-ı rabaḳa-i iṭaᶜat ile ᶜöẕür-ḫavah-ı cürm ve ḫaṭa ve ḫalḳa-cenbân-ı der-i istiġfar olmağın serdar-ı ekrem dahi cümleniñ ṣavab-dîdi ile nâ-çar "eṣ-ṣulḥu seyyidü'l-aḥkâm"[870] meslegine salik ve ṭarîḳ-i âsayiş-i ᶜibâdullahı eḥsenü'l-mesâlik bilüb paşa-yı muşârun-ileyhiñ mültemisin semᶜ-i ḳabûl ile işġa ve refᶜ-i kâr-gah-ı ceng ve hîca itdikden soñra Baġdad göñüllü Beg'i şarṭıyla ikiyüz nefer-i dilâverân-ı şecaᶜat-güster ve sefâyin-i küçe-peyker ile Muḥammed Paşa'yı Laḥsa'ya irsal kendüler dahi merâkib-i cebe-ḫane ve sefâyin-i tüccar ile Baġdad ṭarafına (130a) imâle-i licam-ı istiᶜcal idüb Baġdad'a vuṣûl ile şeref-baḫş-i duḫûl olduklarında vaḳiᶜ-i ḥal dergâh-ı muᶜalla-caha ᶜarż ve iᶜlâm ve ḫidmetleri taḥsîn-kerde-i pâdişah-ı bülend-maḳam olmağla müceddeden taḥrîr olunan ṭarîf-i ᶜaskeri dahi cümle maḳbûl-ı şehriyari olub devlet-i Pâdişâhiden birer nân-pâre ile kâmran oldılar.

40.17.16.Culûs-ı Şah-ı ᶜAcem Süleyman

Tarîḫ-i sal sene seb'a ve seb'în ve elf (1077/1666,67) ḥudûduna ittiṣal itdikde Dâra-yı kişver-î ᶜAcem ᶜAbbas-ı Ṣanî mülk-i ᶜuḳbaya vażᶜ-ı ḳadem idüb ferzendi Şah Süleyman taḫtgah-ı İran'da ḳiyam gösterdi. Ve bu salde fuḳarâ-yı Mevlevîyeniñ ḳanûn-ı ṭarîḳatları olan

devr ve semaᶜ ṭaraf-ı devlet-i cihân-muṭaᶜda Vaᶜiẓ Vanî Muḥammed Efendi'niñ ᶜadem-i tecvîzi ile tebṭîl ve taᶜṭîl olunub naṭıḳa-yı nay ve ḳudûmları sakit ve ḥareket ve semaᶜları maḳam-ı sukûnda ṯabit oldı. Paşa-yı muşârun-ileyhiñ ḥukûmetleri sene ḫamse ve sebᶜîn ve elf Ẕilḳaᶜde'siniñ[871] yigirmiyedinci (27 Ẕilḳaᶜde 1075/12 Haziran 1665) gününden sene sebᶜa ve sebᶜîn ve elf Şevvaliniñ onüçüncı (14 Şevval 1077/9 Nisan 1667) gününe dek olub müddet-i eyâletleri bir sene on ay onyedi gün olmuşdur.

40.17.17.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh ḫûb-liḳa Kara Muṣṭafa Paşa dinilmekle müsemma olub bundan aḳdem iki nevbet Ḥukûmet-i Baġdad'a şeref-efzâ olmuş iken ḥâlen dahi ḳarîḥa-i humâyûn-ı şehriyar-ı cihân-ârâdan teşrîf-i cah-ı Zora ḳamet-i eᶜlalarına serâser-ḳuba buyuruldukda vasıṭa-i kilk-i vasıṭî neṣrad ile sabıḳan silk-i taḥrîre keşîde kılındığı üzere Baṣra Valisi Ḥüseyin Paşa'nıñ ṭaraf-ı devlete olan ᶜarż-ı ᶜubûdiyet ve pîşkeş ve maᶜẕereti maḳbûl-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûn olub cerîde-i cürm ve ḫaṭası peẕîrefte-i ḫaṭṭ-ı ᶜafv ve ᶜaṭa ve ḫavâhişi üzere Vilâyet-i Baṣra manṣıbı oğlı Efrasyab'a layıḳ ve seza görülmüş iken çün terkîb-i bî-tertîb ᶜâlemde her naġmeye ġamm-i mudġam ve her demi nedm ile tevᵓem ve şekl-i ġina ᶜina devr-i iḳbal layıḳan ve ṣûret-i devlet-i devletderanıñ dahi çıraġ-ı devleti ṣabaḥa dek suḫte ve ṯemere-i ṣecere-i emeli vefḳ-ı merâmı üzere piḫte olmayub bîve-zen-i fani anıñla dahi bu vech üzere namühr-i bali gösterdi ki paşa-yı muşârun-ileyh malik-i (130b) ḫazâyin-i ced ve peder ve irṯ ile vilâyet-i meẕkûreye ḥâkim-i neżaret-güster olub fi'l-cümle semt-i seḫâvete mâil ve nevᶜan mulûk-ı ṭavâife mâṯil iken ancak ᶜaṣabe-i ġurûrı bend-i baṣar-ı baṣîret ve darû-yı naḫvet hoş-rubâ-yı mulâḥaẓa ve fikretleri olub ibtida Laḥsa ṭarafından îḳad-ı nâire-i fitne ve fesad ve baᶜdehu İbrahîm Paşa ile olan müşâcere ve ᶜinadları inḳilâb-ı devletlerine müheyya esbâb olub paşa-yı muşârun-ileyh Naẓm

Raḥm kon ber-natuvân kez dehân-şekve be-mûr
Mituvaned raḥne ber-mülk-i Süleyman efkend
Ber żaᶜîfan-ı raḥm-kerden raḥm-ber-ḫod ker denest
Vay ber-şîr ki ateş ber neyistan efkend[872]

---

[870] Barış kararların efendisidir.
[871] A: yigirmiyedinci gününden sene ve sebᶜin ve elf eksik
[872] Zaiflere merhamet et, karıncanın ağzını şikâyetle açması Hazret-i Süleyman mülküne rahne iras eder. Zayıflara yardım kendine yardım etmen demektir. Vay o arslana ki bulunduğu kamışlığa ateş atılmış.

medlûlüne cehûl olub muḳaddema meşâyiḫ-i Baṣra'ya olan ẓulm-i bî-payan ve ḳatl-i merdân ve nehîb-i ḫane ve ḫanedanları sebebiyle meşâyiḫ-i meẕkûreden ve ehl-i beldeden cemᶜ-i keṯîr dergâh-ı Pâdişâhî'de dîde-i eşk-i nâk ile girîban-ı çak ve Ḥüseyin Paşa'nıñ meᶜâyib ve miṯalin maḥall-i ᶜarża taḳdîm ve ẓulm ve eẕiyyet ve sergüẕeştlerin bir bir rişte-i şikâyete tanẓîm idüb muḥarrîk-i silsile-i ᶜadl ve dâd ve damen-gîr-i Pâdişâh-ı ġayret-muᶜtad olmalarıyla ateş-i ġażab-ı Ḫusrevâni firûzanı ve seyl-i kûh-i efken-i ġayret-i cihân-bani vadî-i intiḳamda bu vecih cârî oldı ki paşa-yı merḳûm Vilâyet-i Baṣra'da âl ve ᶜaşîretiyle dûr ve gîrû şakîlerin iltimasiyle Ḥüseyin Paşa'nıñ be-her sene edasın taᶜahhüd eyledügi ikiyüz kise aḳçeyi bî-ihmal rikâb-ı humâyûna îṣal itmek şarṭıyla ve bundan maᶜada nice ḳuyûd ve şurûṭ ile ketḫudası Yaḥya Aġa maḳam-ı ḫukûmetde manṣûb olunmak babında fermân-ı ḳaża cereyan-ı kiti-sitan vârid olub ḫuṣûṣ-ı meẕkûruñ temşît ve icrası içün Valî-i Baġdad vezîr-i muşârun-ileyh menşûr-ı serdarî ile mümtaz ve Diyarbekir Valisi İbrahîm Paşa ve Müḥâfiẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr Kenᶜan Paşa ve Mîr-i mîrân-ı Muṣul ve Raḳḳa Beglerbegileri Musa Paşa ve Dilaver Paşa maᶜan meᵓmûr olub Serdar-ı Ekrem'i Şam-ı cennet-meşam manṣıbından infiṣal ile Baġdad Ḥukûmetine irḫa-yı ᶜinan iclâl idüb Dârü's-selâm'a vuṣûllarında zîr-liva menkiblerinde raḫş-rân-ı inḳiyâd olmaġla meᵓmûr olan vüzera ve mîr-i mîrân ve binbeşyüz ḳadar yeñiçeriyân ve Baġdad ḳulunıñ (131a) erbâb-ı tab ve tevablerinde Baġdad'da dırenk itdükleri ḫaberi Vali-yi Baṣra Ḥüseyin Paşa'ya zelzele-endâz-ı ṣimaḫ-ı can ve raᶜş-efzâ-yı bazû-yı tab ve tevân olmağın bu ġayẓ-ı ġalîẓ ile şehr-i Baṣra'da sakin bi'l-cümle veḍîᶜ ve şerîf ve ḳavi ve żaᶜîfden her kim var ise mesken ve meᵓvalarında tehdîd-i şedîd ile iḫrac ve nice muḫadderat-ı sera-pürde-i ᶜişmet ve nadide-i çeşm-i ḫurşîd olan ṣaḥiban-ı ᶜiffeti ḥiclegâhlarından izᶜac idüb dermande ve pesmande kalan derdmendani bilâḫare ᶜAraban eşḳiyasına talan itdürdikden soñra kendü mal ve ᶜiyalin ᶜAcem serḥadlerine gönderüb reşk-i İrem-i ẕatü'l-ᶜimad olan gülşen-saray-ı dârü'l-imarelerin daḫi naṣîb-i meᶜûl-i taḫrîb ve tesviye-i firaz ve neşîb idüb ᶜasker-i cerrar ve âlât-ı ceng ve peykâr ile Ḳuruna Ḳalᶜası'na revâne oldı. Ḳalᶜa-yı meẕkûreyi taḥkîm ve ma-yeḥtac-ı taḥaṣṣuni taḳdîmden soñra kendüsi bir ikibiñ sivar-ı şecaᶜat-iştihar ile Seḫab nâm maḥalde ḍarb-ı seḥabe-i ḳarar idüb Cezâyir reᶜayasın dahi cümle iclâl-yı vaṭan ve maḥall-i meẕkûrde giriftar-ı rıbḫ ve miḥan itdiler. Ez-in cânib-i serdar-ı ᶜâli-vaḳar cebe-ḫâne-i evfer ve tobha-yı ejder-peykerleri piyâde ᶜasker ile sefayin-i kûh-ḳiyam ve merâkîb-i pür-intiẓama taḥmîl ve muḥafaẓaları ḫidmeti ile Mîr-i mîrân-ı Muṣul Musa Paşa ve Mirliva-yı Cesan Ḫalef Beg tebcîl olunub rahî olduklarına

teᶜâḳuben kendüsi dahi sene şemâne ve sebᶜîn ve elf Cemâẕiye'l-âḫire'niñ yedinci (7 Cemâẕiye'l-âḫir 1078/24 Kasım 1667) güni resm-i sulṭanî üzere müretteb olan alây-ı heybet-nişani[873] ile Kuşlar Ḳalᶜası nâm maḥalde âraste olan oṭaḳ-kerdûn-i revâḳa[874] şeref-baḫş-i nuzûl olub birkaç gün âramdan soñra taḥrîk-i râyat-ı nuṣrat-raḳam ve refᶜ-i tûġ-i ferḫunde-ḳadem idüb ṭayy-ı ṭavamir-i menâzil iderek mevkib-i serdari İskenderiye nâm menzile vaṣıl oldukda serdar-ı ekrem ve sâir vüzera ve mîr-i mîran-ı muḫteşem yadigâr-ı Ḥaydar-ı Kerrar Nûr-i Çeşm-i Aḥmet-i Muḫtar El-İmamü'l-Celi Eb-u ᶜAbdullah El-Ḥüseyin Bin ᶜAli Raḍiyallahu Taᶜâla ᶜAnhuma Ḥażretleriniñ ᶜatebe-i ᶜaiyyelerine çehre-say-ı ziyâret olmak ḳaṣdiyle ṣalet ve sebkibar-ı Ḳaṣaba-i Kerbelâ-yı (131b) pür-envâra tevcih-i likâm-ı musaraᶜât ve sâir ordu ḫalḳı Ḳaṣaba-i Ḥille ṭarafına irḫa-yı ᶜinân-ı ᶜazîmet itdiler. ᶜAla-vefḳi'l-merâm ziyâret-i İmam-ı Humam ile taḥṣîl-i kâm olundukdan soñra Ḳaṣaba-i Ḥille'de orduya şevḳ-baḫşa-yı ricᶜat olunub maḥall-i meẕkûrdan dahi nühḍat ve Ḳınaḳiyye nâm maḥal maḍrab-ı muẕille-i pür-behcet olundukda serdar-ı tevâżuᶜ-iᶜtiyâd ve sâir vüzera ve mîr-i mîrân-ı pâk-iᶜtiḳad ziyâret-i Ravża-i Raḍiyye-i Esedullahi'l-ġalib Maẕharü'l-ᶜacâyib Rabiᶜü'l-Ḫulefa ᶜAliyyü'l-murtaża Kerremallahu Vechehü'l-ebha ḳaṣdiyle Ḳaṣaba-i Necef-i Eşref'e maṭiyye-rân-ı ᶜâzîmet olub sâir ordu ḫalḳı Remaḥiye ṭarafına revâne oldılar. Şeref-i ziyâret-i Sulṭan-ı Necef ile müşerref olduklarında ṭarz-ı ġaziyân üzere serdar-ı vâlâ-mekân dergâh-ı şîrizdande teberrüken şimşîr-i bend-meyân olub imâle-i licam-ı istiᶜcal ile rah-ı nevred-iḳbal ve Ḳaṣaba-i Remaḫiyye'de orduya nuzûl-ı iclâl buyurdular. Maḥall-i meẕkûrden dahi refᶜ-i liva-yı ẓafer-iltiva-yı riḥlet ile ṭayy-ı bevâdi ve ḳaṭᶜ-ı ṣaḥari iderek intihâ-yı serḥad olan ᶜArca nâm maḥal cilve-gâh-ı elviye-i ṭûba-iştibah oldukda ictimaᶜ-ı ᶜasâkir-i nuṣret-fer ve vuṣûl-ı sefâyin-i bî-ḫaṭar içün bir kaç gün mükṯ ve âramdan soñra sene-i meẕkûre Receb'iniñ yigirminci günı ᶜale'ṣ-ṣabaḥ ca-be-ca nefîr-i riḥlet dem-keş-i nefḫ-i ṣûr ve âvaze-i ṭabl ve sûr-nay-ı ᶜazîmet-caşinide naḳr-ı naḳûr olub efvâc-ı ᶜasâkir-i heybet-âṯar emvâc-ı baḥr-i tayyar gibi cûş ve envaᶜ-ı sipâh-ı encem-iştibah-ı Seylü'l-ᶜAram gibi ḫurûş idüb Kût-i Muᶜammer nâm maḥal pâ-mal-ı sitûr-ı cunûd-ı manṣur oldukda Baṣra ᶜArabanından Munftefiḳ ᶜAṣîretiniñ Şeyḫi ᶜOṯman Beg biñ miḳdar piyâde ve sivar-ı nîze-güẕâr ile âlay-ı tazi ve ṭarz-ı mümtazi gösterüb ṭaraf-ı serdarîden nevâziş ile rübâyende-i ḳaṣabü's-sebḳ-i ser-firâzî olmuşdur.

---

[873] B: otak-kerdûn-i revâḳ

[874] B: Serdâr-ı ᶜÂli-vaḳar otak-ı meẕkûre

El-ḳıṣṣa

Ḳaṭᶜ-i deşt ve hamûn iderek Manṣûriye nâm maḥal-i fersûde-i semm-i semend-i cuyûş-ı derya-ġurûş oldukda ordû-yı pür-şikûh ile ab-ı Fırat'dan rahi olan sefâyin-i meşḥûne ve Dicle'den revâne olan müterâkib-i cebe-ḫane kâmil dörtyüz pare sefîne menzîl-i meẕkûre ki mülteḳa-yı şaṭṭayn ve mecmaᶜü'l-baḥrayn-ı Fırat ve Dicledir. Müctemiᶜan kenâr-ı ordû-yı ḫuceste-rûya lenger-endâz-ı vuṣûl oldılar. Menzil-i meẕkûr Şaṭṭü'l-ᶜArab'ı maḥall-i ᶜubûr olub lâkin muḳaddema İbrahîm Paşa eyyâmında bundan ᶜubûr olunmağın nice muḫadderat-ı maḥżûratı cilve-ger-i âyine-i şuhûd ve kâr-ı feṯḥ ve teshîre sebeb-i futûr-ı nâ-maḥdûd olmağla terk olunub nevâḥi-yi Cezâyir ki deryâ-yı naḫîl ve eşcar ve müctemiᶜ-i cedevâl-ı enhârdır. Ṣavab-dîd-i serdarî ile şehrah-ı ᶜasâkir olmak delîl-i ḳuvvet ve ḳudret ve ṭaraf-ı eᶜdaya izdiyâd-ı ruᶜb ve heybetdir mulâḥaẓasıyla Raḳḳa Beglerbegisi Dilâver Paşa ve Baġdad'ın cânib-i yemîn göñüllüleri ṣaḥra ṭarafından ᶜazîmet ve Mîr-i mîran-ı Muṣul ve Yeñiçeri Aġası orduya muḳabil cebe-ḫâne ve ẕeḫâyir gemiler ile bâdebân-küşâ-yı riḥlet olmağla meᵓmûr olub serdar-ı ekrem ve sâir vüzera ve ümerâ-yı muḥterem refᶜ-i iḳdam-ı merâm-ı vuṣûl ile Cezâyir nevâḥisine rehbet-baḫşa-yı duḫûl olub maniᶜ-i rah ve sedd-i sipâh olan enhar-ı ᶜamîḳa ve cedevâl-ı vesîᶜa ve eçcar-ı melfûfe ve baġ ve baġçe-i meᵓlûfe zor-ı bazû-yı teberdârân-ı Ferhadî-nişan ve bel-darân-ı pür-tevân ile berîde ve nadîde olarak sene-i meẕkûre Şaᶜbanı ġurresinde Dâr-ı Ben-i Esed nâm-mekân maḍrab-ḫiyam-ı nuṣret-encem oldukda Ḥüseyin Paşa ṭarafından dört beşbiñ ḳadar tüfenk-endâzân-ı ᶜAraban ve dilâverân-ı sekbânan nehr-i meẕkûrda muḥaṣṣin metresler ile der-mekîn ve naṣb-ı kâr-gah-ı ᶜadâvet ve kîn ve karşuyakada dahi bir miḳdar tüfenk-endâz-ı münzevî ve kenâr-ı abde yüz miḳdar meşḥûf muḫtefî olub ol-miḳdar ḫar ve ḫaşak-ı bî-iᶜtibar ile sedd-i rah-ı seyl-i ṣaᶜiḳa-kerdar olmak mulâḥaẓasında oldıkları kûş-ı zed-i serdari ve ḫalecande ḳulûb-ı ᶜasâkir-i şecaᶜat-şiᶜar olmağla der-saᶜat baᶜżı merdân-ı ceng-cû ve pehlûlân-ı pelenk-ḫû maᶜreke-bend-i canbazi ve girîban-ı zindegâniye dest-i dırazi itmiş iken meşᶜale-i firûz-i meydân-ı kîrudar olan şehbâz-ı zerrîn-bal ḫurşîd-âşiyân maġribde ġiybet ve ᶜiḳab-ı sipeh-bal-ı leyl basṭ-ı cenâḥ-ı sukûn ve raḥat itmekle herkes yerlerinde tedârük-i ceng ve peykâre meşġul ve efkâr rûz-i resteḫîz-i ferd ile ṁelûl olub âlûde-i ḫavab-ı pür-iżṭırab oldılar. (132b) Ferda çün sulṭan-ı ḫaver-i zemîn refᶜ-i zerrîn der-fişen ve terk-i taz melik-i siyeh-postan ḥabs idüb meṣaliḥ-i ḫurşîd-i ṭaḳ-kerdûnda bedîd oldı. Ṭarafeynden taḥrîk-i zenberek-i teyr ve tüfenk ve tertîb-i muḳaddemat-ı ceng ile ṣada-yı tob-ı cansitan ve ṣadme-i gürz-i giran ġalġale-endâz-ı âsuman olub can-bazan-ı âhenîn-i büdn

ve pehlivanân töhmetin birbirine ḥamle ve şahin ecel-i neẕri ve can-şikârına ilḳa-yı pençe itmekle merdân-ı ᶜasker-i nihengân-ı heftciger gibi ġavṭa-ḫor-ı baḥr-ı ḫaṭar olub kümiyyet-i zerrîn-i zeyn mühr-i ṭayy-ı nışf-ı saḥa-i sipehr idince ṭarafeynden dilâverân-ı bîhûş-i manend-i mestan-ı medhûş birbirin der-raġuş idüb leb-i tîġ-i bî-dirîġ-i muḫâṣama ile mübâvese ve meşt-i dıreşt-i pışt-bazûyı müşâcere ile muᶜanaḳa iderken ṣaḥra ṭarafından meᵓmûr olan Mîr-i mîran-ı Raḳḳa Dilaver Paşa ve canîb-i yemîn gönüllüleri pes-i eᶜdadan metreslerine hucûm ve ol-ṭarafdan îṣal-ı raḫne-i heybet luzûm itmeleri ile hemandem eᶜdanıñ iḳdam-ı ḳiyamları mütezelzil ve aḫter-i baḫtleri neḫûste müteḥavvil olub ṭaraf-ı şarḳi ve ġarbında olan eᶜda-yı bedbaḫt meşḥûfleri ile raḫtkeş-i hezîmet olub ol-ḥal-i pür-ehvalde beşyüz miḳdarı eᶜda-zehr-ab nûş-i şimşîr-i ḫûn-âşam ve iki üçyüz miḳdarı ġarîḳ-i baḥr-i izdiḥâm olub Naẓm[875]

Akub kan baḥri döndi seyl-i abe

İçinde kelleler ḫûnîn-i ḥababe

bakisi dahi sulṭan-ı ecelden birkaç gün eman-ı ᶜömr-i yar ile firar itdiler. Maḥall-i meẕkûrde ser-ı bıride-i eᶜdadan fermân-ı serdari ile bir ḳule-i müstaḥkem binası ᶜibret-i ᶜalem oldukdan sonra taḥrîk-i ᶜinan ve ḳaṭᶜ-ı eşcar-ı müştebiketü'l-eġṣân ve sedd-i enhâr-ı serᵓatü'l-cereyan iderek ve baᶜżı cedevâl-ı şaᶜbü'l-ᶜubûrdan naṣb-ı cisr-i sehlü'l-murûr ile ᶜubûr olunub sene-i meẕkûre Şaᶜban'ınıñ onüçüncı günı mecmaᶜ-ı ehl-i fitne olan Ḳuruna Ḳalᶜası'na muḳabil Herşeş (?) nâm menzil maḍrab-ḫiyam-kerdûn-i ḳiyâm oldukda iki pare bal yemez beş ᶜaded şahîd-i dıl bilmez ḳalᶜa-yı meẕkûreye muḳabil terkîb ve eᶜda-yı bed-nihad ve terhîb olunmağa mübâşeret ve şedd-i cisre dahi mübâderet olunub maḥall-i meẕkûruñ (133a) muḥafaẓasına Vezîr Kenᶜan Paşa ve Dilaver Paşa ve Cânib-i yesar göñüllüleri meᵓmûr olub serdar-ı ekrem ve sâir ᶜasker-i ferḫunde-ḳadem cisirden Şaṭṭü'l-ᶜArab'ı ᶜubûr ile pirâmen-i ḳalᶜa-i meẕkûre ḍarb-ı ḫiyam-ı süreyya-niẓam ile reşk-i çerḫ-i mina fam oldı.

Sene-i merḳûm mah-ı Ramażan'ınıñ dördüncı günı Ḳapuḳulı yeñiçerileri ve Bağdad'ın yerlu ḳulı iç-ḳalᶜa ṭarafından metres-rân olub istiṣḥab olunan on iki pare kebîr ve ṣaġîr tob-ı ḳalᶜa-gîr dahi tertîb ve ᶜale's-seḥar ṣada-yı heybet-efzaları birle ṭaraf-ı eᶜda terhîb olunub Zekiyye Şaṭṭı ṭarafından dahi sekbânan-ı serdar ve baᶜżı eyâlet ᶜaskeri nigehbân-ı fırṣat ve ḫirmen-i ᶜömri düşmene ateş-feşan-ı mażarrat olub ṣademat-ı nevâḳir ve naḫre-i ḳavâriᶜ ᶜad ve tedmîrdir. Ve divar-ı ḥiṣardan refᶜ-i mümânaᶜat itmek üzere iken bundan aḳdem raḳamzede-i ḳalem-i rasîḫ-dem olduğı üzere Ḥüseyin Paşa Ḳuruna muḳabelesinde Zekiyye

[875] A,B: Beyt

Şaṭṭı'nıñ şarḳisinde Cezâyir reᶜayâsıyla ve yanında olan sekbân ṭâifesiyle maḳam-ı imdâd ve ḳalᶜada ḳiyam göstermegin mezbûri maḥall-i merḳumdan ibᶜad yaḫûd bir nevᶜla iṣṭiyâdi içün fermân-ı serdari ile Diyarbekir Valisi Vezîr İbrahim Paşa Zekiyye Şaṭṭı'nı ᶜubûra meᵓmûr olmağın bi-eyy-i vechin-kân felek-sîma kelekler ile ᶜubûr ve sitûr cisûrlerin merġ-i abi gibi ḳuvvet-i bazû-yı şenâveri ile murûr itdirib Ḥüseyin Paşa ṭarafına bal-küşâ-yı teshîr ve ilḳa-yı pençe-i suḫtgîr itdükleri ḫaberi taḫdîş-i şemᶜ-i paşa-yı elem-âşina itmekle maḳam-ı muḳavemetde ṣabit-ḳadem ve itdügi daᶜvada rasîḫ-dem olmayub ᶜAcem serḥadlerine firar ve kendüsiyle olan reᶜâya dahi perîşan ve kendu ḫane-i cûbinlerine ᶜale'l-ġafle ilḳa-yı âteş-i ḫusran itmeleri ile baᶜżı bî-ḫaberiñ emvâl ve eṭfalleri sûḫte ve ekşeriniñ dahi kâlâ-yı ᶜömri ol-ṣaḥrada cunûd-ı sermaye taḫte olmağla ehl-i ḳalᶜaya bu haber-i dehşet-eşer sermaye-i ḥirman ve sebeb-i żaᶜf-ı tab ve tevân olub medhûş-i keᵓs-i yeᵓs olmaları ile mah-ı mezbûrun onyedinci günı gicesi leyle-i Cumᶜada Zekiyye Şaṭṭı'ndan güzeran ve Ḥuvize Ṣaḥrası'nda Ḥüseyin Paşa ᶜaḳabince revân oldılar. (133b) Lâkin anlarıñ dahi bir miḳdarı izdiḥam ile Zekiyye Şaṭṭı'na iḳtiḥam idüb ekşeri ġarîḳ-i girdab-ı helâk ve bir miḳdarınıñ dahi ḫirmen-i ᶜömri ṣarṣar-ı serma ile ol-ṣaḥrada beraber ḫâk oldı. Ez-in cânib-i serdar-ı Cem-ḥışm ve ᶜasâkir-i nuṣret-ḳadem ᶜale's-seḥar nidâ-yı Allahu ekber ile ḳalᶜaya rehbet-baḫşâ-yı duḫûl olub pesmande olan yüz miḳdar ehl-i ḥişarıñ vehle-i ûlâda otuz kırk miḳdarı küşte-i seyf-i ḳahr ve kîn ve baḳisi ᶜafv ve ṣafḥ-ı serdarîye ḳarîn olub nidâ-yı ḫoş-nevâ-yı emn ve eman ve ṣadâ-yı dıl-efzâ-yı "ḫubbü'l-vaṭan mine'l-îman"[876] resîde-i semᶜ-i reᶜâya ve bereya olmağla herkes yerlu yerine ricᶜat ve mesken ve meᵓvalarınıñ tecdîd ve ᶜimaretine mübâderet itdiler. Pes ez-ân serdar-ı bülend-mekân ve vüzerâ-yı ᶜâli-şan-ı Dicle Mîr-i mîrân-ı Vilâyet-i Baṣra'ya şeref-baḫşa-yı ᶜazîmet olub fermân-ı Ḫûsrev-i kîti-sitan üzere Baṣra memleketiniñ ḥukûmetin Yaḥya Paşa'ya teslîm ve merâsim-i ᶜinâyet ve muẓâheretin taḳdîminden soñra ziyâret-i ravżâ-ı raḍiyye-i ṣaḥibeyn-i mükerremeyn Ebi'l-Ḳarem Ez-Zübeyr ve Ḥażret-i Ṭalḥatü'l-ḫayr Raḍiyallahu ᶜAnhuma ile şeref-yâb olub ve gîrû Ḳuruna Ṣaḥrası'nda orduya taḥrîk-i rikâb-ı iyab olunub mühîm-dîd-i serdari ile ḳalᶜa-i meẓkûrede muḥafaẓası çün biñbeşyüz miḳdarı Dergâh-ı ᶜÂli Yeniçerisi taᶜyîn ve üçbiñ miḳdarı yerlu ḳulı taḥrîr ve tebyîn ve lâzıme-i taᶜmîr ve termîm ve mühimmat-ı cebe-ḫane ve ma-yeḥtac-ı ḳalᶜa taḳdîm olunub serdar-ı ekrem Eyâlet-i Baṣra'nıñ vâridat-ı mevfûre ve nevâḥî-i maᶜmûresi yerlu ḳulı ᶜulûfesine müteḥammil ve defterdâr ve muḥarrir-i müsteḳile muḥtac olduğın ṭaraf-ı

[876] "Vatan sevgisi imandandır." El-Aclunî, a.g.e., nu.1102.

şehriyariye vaṣf ve ifâde ile fetiḥnâmeler taḥrîr ve resûlanı çapek-mesîr rikâb-ı humâyûna taṣdîr itdikden soñra refᶜ-i iᶜlam-ı ḥoş-ḥaram ile Baġdad'a ᶜavdet ve bu ḫâk-i pâke meserret-efşâ-yı ricᶜat oldılar. Bu babda vucûda gelan mesâᶜî-i mevfûreleri ṭaraf-ı Ḫusrevânîde meşkûre olmağla ᶜavâṭıf-ı ᶜaliyye-i Ḫudâvendigârîden bir şevb-i ḫilᶜat-ı semmûr-i beṭane ve bir ḳabża-i muraṣṣaᶜ şimşîr-i şahâne muṣaḥib-i şehriyari taḫt-ı revân-ı Ḫalil Aġa vesaṭatiyle şeref-vurûd bulub vezîr-i muşârun-ileyh maẓhar-ı nevâziş-i Pâdişâhî ve mültefit-i (134a) ᶜayn-ı ᶜinâyet-i İslâm-penâhi olduğundan ġayri ferzend-i ercümendi Muḥammed Beg'e Eyâlet-i Şehr-i Zor ḥukûmeti ve birader-i saᶜd-aḫteri diger Muḥammed Beg'e Baġdad Defrerdârlıgı erzani buyurulub rubâyinde-i ḳaṣabü's-sebḳ-i kâmranî olmuşlardır. ᶜArż-ı serdari üzere Baṣra'ya fermân-ı ᶜâli-şan ile defterdar ve muḥarrir vârid olub meᵓmûr oldukları ḫidmetine teşmîr-i saḳ-ı ihtimam itdiler. Tarîḫ-i hicriye ᶜala-ṣaḥibiha efḍalü't-teḥiyye sene tisᶜa ve sebᶜîn ve elf (1079/1668,69)ᶜadedine resîde oldukda paşa-yı paşa-yı muşâ-run-ileyhiñ birader-i muḫteremleri marüẕ-ẕikr Muḥammed Beg müctehid-i aḳdem Ḥażret-i İmam-ı Eᶜẓam Raḍiyallahu ᶜAnhu Camîᶜ-i şerîflerin tevsîᶜ ve ṭaḳ ve revaḳın terfîᶜ idüb cemâᶜat-ı müslimîne taḥṣîl-i refâhiyet ile nâil-i ecr-i cezîl olmuşdur. Bu uslûb üzere bir kaç gün kerdâne-i kerdûn-ı kerdân iken sene-i meẕkûre evâḫirinde âyine-i devrân bir ṣûret-i bu el-ᶜaceb dahi numâyan itdi ki Baṣra Eyâletine mutaṣarrıf sabiḳü'ẕ-ẕikr Yaḥya Paşa vilâyet-i meẕkûre iradı yerlu ḳulı ᶜulûfesine kâfi ve muḥarrir ve defterdârıñ dahi iḳtiżası olmayub ṭaraf-ı devletde olan şarṭımız da yokdur deyu ḳul ᶜulûfesine mumânaᶜat ve taḥrîr-i vilâyetden ḫayli nefret göstermekle yevmen-fe-yevmen defterdar ve ḳul ṭâifesiyle paşa-yı muşârun-ileyhiñ mabeynlerinde ateş-i kîn ve kudûret firûzân ve nâire-i buġż ve ᶜadâvet şuᶜle-feşân olub defterdâr ve ᶜaskerîden rûy-i ḫuşûnet ve ṭaleb-i ᶜulûfe ile paşa'ya eẕiyyet ẓahir olmağla paşa-yı meẕkûr şehirden girîz ve Gürdelan semtlerinde cemᶜ-i ᶜasâkir-i ḫunrîz idüb sehl zamanda dört beş biñ tüfenk-endâzan-ı ᶜArab ve ᶜAcem ve sekbânan-ı ṣabit-ḳadem ile Baṣra'yı muḥâṣara ve iḳad-ı nâire-i müşâcere idüb bilâḫare vilâyet-i meẕkûreniñ ḳalᶜa-i muḥaṣṣanası olmamağla eṭraf ve eknâfdan ṭavâif-i ᶜAraban hucûm-ı ᶜam ile şehre duḫûl ve istîṣal-ı Rûmiyâne imâle-i seyf-i meslûl itmeleriyle muḥarrir ve defterdâr ve ḳul aġaları ve sâir ṭavayif-i ᶜaskeri bi'l-cümle mal ve menallerin yerinde ibḳa ṣalt (?) ve sebkibâr-ı dâmengîr-i ṣaḥra-yı firar ve baᶜdehu Baġdad'da ᶜinân-keş-i ḳarar oldılar. Defterdâr ve Yerlu Aġası ve Sağ kol Aġa'sınıñ ḥarekât-ı nâ-pesendîdelerinden paşa-yı merḳûm (134b) muẓṭarib ve bu kâr-ı nâ-ṣavaba mürtekib oldı. Mezbûrler mülzem ve ᶜadem-i sülûk ile müttehem

olduklarına binâen ṭaraf-ı Âṣafîden muᶜâtib ve Baġdad Ḳalᶜasında ḥabs-i birle muᶜâḳib oldılar. Baᶜde-ẕalik Yaḥya Paşa ḥâkim-i muṭlaḳü'l-ᶜinân olmağın Ḳuruna Ḳalᶜası'nıñ dahi żabṭına ihtimam ve imâle-i ᶜinân iḳdam idüb ḳalᶜa-yı meẕkûreye rehbet-baḫş-ı vuṣûl oldukda derûn-ı ḳalᶜada bulunan dilâverân-ı şecâᶜat-nişan maḳam-ı muḳavemetde ṣabit-ḳadem ve redd-i keyd-i eᶜdada rasîḫ-dem olmağla ḍarb-ı tob-ı devr-baş ve naṣb-ı maᶜreke-i ceng ve pür-ḫaş idüb vaḳiᶜ-i ḥali Baġdad ṭarafına raḳamzede-i kilk-i beyân ve ṭaleb-i imdad'da nağme-sebḫ-i feryad ve fiġan olmalarıyla bu ḫaber-i pür-melâl Valî-i Baġdad vezîr-i salifü'ẕ-ẕikre sebeb-i iḫtilâl olub bir miḳdar Baġdad ḳulı irsaline teᶜâḳuben Yerlu Aġası neferatiyle ve Sağ kol gönüllüleri ve Mîr-i Cesan ve ümerâ-yı Beyat ve Bacilan birkaç beyraḳ-ı sekbânân ve sefâyîn berren ve baḥren irsal olundı. Mezbûrler dahi bâl-küşâ-yı ᶜazîmet olub Zekiyye Şaṭṭı'ndan ḳalᶜa-i meẕkûreye imdâd-resân-ı taḳviyet olduklarında Yaḥya Paşa ṭarafından sedd-i rah olan tüfenk-endâzan-ı ᶜAraban ile mevâdiᶜ-i ᶜadîdede muḳatele-i şedîde iderek teyr-i duᶜa-yı seḥergah gibi feṭḳ-i reṭḳ-i eᶜda ile ḳalᶜaya imdâd-res-i vuṣûl ve rehyâb-ı duḫûl oldılar. Bu ṣavlet-i şirâne ve ḥareket-i delîrane Yaḥya Paşa'ya sermâye-i ḥirman ve baᶜiṣ-i iżṭırab-ı dıl u can olmağla dâmen-i der-meyân-ı himmet ve beş onbiñ ecnâs-ı muḫtelife-i ᶜAraban ile teshḫîr-i ḳalᶜaya ᶜazîmet idüb bir seḥar-i ẓulmet-güsterde ᶜale'l-ġafle ḳalᶜaya ilḳa-yı meᶜâric ḳaṣdiyle ᶜala-vechi'l-ᶜumûm hucûmları ehl-i ḳalᶜaya maᶜlûm olunca muḳayyed-i zencîr-i ḥiṣar olan şîran-ı ġarran ve ḫaricde nigehbân olan sivâran-ı Rûmiyân Eᶜrab-ı meẕkûri muḳabele ile meydân-ı ceng ve sitîz numûne-numâ-yı ṣaḥn-ı resteḫîz olub üç dört saᶜat ġubâr-ı gîrûdâr-ı kudûret-resân-ı ḳubbe-i sipehr-i devvar olub nesîm-i nuṣret-âṣâr taḥrîk-i şuḳḳa-i râyât-ı ehl-i ḥiṣar itmegin beş altıyüz miḳdarı ᶜAraban-ı bedbaḫt ᶜalef-i şîr-i şimşîr ve sille- ḫûr-i dest-i teᵓdîb taḳdîr olub kûş-i berîdeleri Baġdad'a vaṣıl ve ᶜibret-i (135a) serkeşân-ı ḳabâyil olmuşdur. Yine ol-sitîz-i ḫûnrîzde Mîrliva-i Cesan dest-i eᶜdadan zeḫm-ḫor-i nize-i şuᶜle-feşân ve raḫt-keş-i dârü'l-cinân oldı. Baᶜde ez-in bu ḥareket-i nâ-fercâm ṭaraf-ı devlet-i ᶜaliyyeye ᶜarż ve iᶜlam olundukda fermân-ı ᶜâli-şan ile Ḥukûmet-i Baṣra ile Ḳapucı [877] Muṣṭafa Paşa serfirâz ve kûş-i mal-ı ehl-i şeḳaya vezîr-i muşârun-ileyh gîrû menşûr-ı serdari ile mümtaz buyurulub Diyarbekir Valisi Vezîr-i Muḥterem ᶜÖmer Paşa ve Muṣul Valisi Çavuş-zâde Muḥammed Paşa ve Mîr-i mîran-ı Şehr-i Zor Ḥasan Paşa Ve Raḳḳa Beglerbegisi ᶜAli Paşa dahi ḫidmet-i meẕkûre ile meᵓmûr oldılar. Ve lâkin[878] tabistan'da sefer-i ᶜIrâḳeyn

[877] B: Ḳapucı başı Paşayı
[878] B: velâkin eksik

ᶜadîmü'l-imkân olmağla meᵓmûr olan vüzera ve ᶜasâkir-i ceng-âzma gelince eᶜdâ-yı bed-tedbîr belki ḳalᶜaya ilḳa-yı kemend-i teshîr ider mulâḥaẓasıyla serdar-ı ṣaf-ârâ ve Baṣra Valisi Muṣṭafa Paşa Ḳapu ᶜaskerleri ve Baġdad'ıñ yerli ḳulı dilâverleri ile sene semânîn ve elf (1080/1669) mah-ı Ṣaferü'l-ḫayr ḫilâlinde ġazâle-i ḫurşid-i burc-i esedden ṭulûᶜ ve dane-çîn-i ḫirmen-i sünbüle olmağa şurûᶜ itdikde Baġdad'dan nühḍat ve ḳalᶜa-i mezkûre imdadına ᶜazîmet idüb ṭayy-ı süllem-i rukûb ve nuzûl ile bir ay miḳdarı zamanda ḳurb-ı ḳalᶜaya rehbet-baḫşâ-yı vuṣûl olduklarında Yaḥya Paşa'nıñ ḳadem-i ḳiyâmı mütezelzil ve firac-ı tâb ve tevâni müteḫalḫal-i maḳam-ı muḳavemetde pâyidâr ve redd-i bedl-i muḫâṣamaya iḳtidar olmamağla Hindüstan ṭarafına bâdebân-kuşâ-yı firar olub ḳalᶜa-i mezkûre ḫalaṣ ve dest-i taṣarruf-ı serhengân-ı şehriyarîde iḫtiṣaṣ buldı. Baᶜde ẕalik Valî-i Şehr-i Zor on gün ve Muṣul Valisi onbeş gün murûrundan soñra ḳalᶜa-i mezkûre ṣaḥrasında ordû-yı serdarîye mulḥaḳ oldılar. Ve Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir dahi ᶜArce nâm maḥalle teşrîf-sâz-ı nuzûl oldukları ḫaberi ile âdemleri vârid olmağla ṭaraf-ı serdarîden terḥîb-i ḳudûmların muşᶜir ve maḥall-i mezkûri çend rûz iḳamet ile efrûz baᶜdehu Baġdad ṭarafına imâle-i ᶜinân ᶜavdet itmelerin muḫber mektûb ile âdemler râhi olundı. Pes ez-an serdar-ı nîk-baḫt Ḳuruna'dan nühḍat ve belde-i Baṣra'ya şevḳ-baḫşâ-yı ᶜazîmet (135b) olub vilâyet-i mezkûreyi bilâ-munazaᶜa fermân-ı ᶜâli üzere Muṣṭafa Paşa'ya teslîm ve levâzım-ı żabṭ ve rabṭın taḳdîmden soñra taḥrîk-i rikâb-ı ᶜazîmet

40.17.18.Feth-i Ḳandiye der-Cezîre-i Girîd[879]

Ve sene-i mezkûre Receb'inde Dârü's-selâm'da nezâret-efzâ-yı iḳamet oldukları eyyâmda yigirmibeş-seneden berû dârü'l-ḥarb ve ḳitâl ve bezm u rezm ve cidâl olub Girîd Cezîresi'niñ muᶜaẓẓam ḳulaᶜı ve Efrenc ḫudᶜasınca eᶜẓam bilâdı olan Ḳandiye nâm ḳalᶜa-i istivar ve ḥişn-ı âhîn-ḥişar Vezîr-i Eᶜẓam ve Serdar-ı Ekrem Küprülü-zâde Fażıl Aḥmed Paşa'nıñ ihtimâm-ı mulûkâne ve teveccüh-i şahâneleri ile ikibuçuk sene muḥâṣara ve îḳad-ı sîran-ı müşacere olunub leylen ve nehâren eṭraf-ı eᶜdadan nadîde-i çeşm-cihân olan ṣunûf-ı niᶜam ve ateşbazi maṣrûf olmuş iken bi-ᶜavnillahi'l-Meliki'il-Ḳadîr ḍarb-ı şimşîr berḳ-teᵓsîr ġuzat-ı muvaḥḥidîn ile feth ve teshîr ve ṣanem-ḫane-i müşrikîn mesâcid-i ehl-i dîn olub tamam-ı cezîre ḍamîme-i bilâd-ı İslâm ve daḫil-i ḳabża-i taṣarruf-ı Pâdişâh-ı ẓafer iᶜlam olduğı ḫaberi Baġdad'a meserret-efza-yı vurûd oldukda fermân-ı ᶜâli üzere resm-i âyın-ı

[879] B: Feth-i Ḳalᶜa-yı Ḳandiye Der-Cezîre-i Girid eksik

bendi ve ḳanûn-ı şadûmani icra olunub Ümmet-i Muḥammediye ve Millet-i Ḥanifiye-i Aḥmediye nevâzişdâr-ı şükrân dergâh-ı Ṣamediyye olmuşlardır. Bu mevâhib-i ʿaliyye ve futûḥat-ı celîle içün vâridât-ı ġaybîden faḳîriñ ḫatır-güẕârı olan tarîḫ-i şikeste-beste rişte-i taḥrîr keşîde olundı. Et-tarîḫ

Refʿi inkeşte şehâdetle melâik

Tâ be-ʿarş söylediler sal-ı tarîḫin ġazâ-yı Aḥmedî Sene 1080 (1669)

diger li-ġayrihi tarîḫ

Cemâʿat iftitaḥ-ı fetḥe ʿaḳd-i niyyet itdikde.

İmam ehl-i sünnet farż-ı tarîhin eda itdi.

Muḳaddema müsvedde-i kilk-i beyan olduğu üzere Baṣra defterdârı ve kendüsiyle giriftar-ı maḥbes-i ḳalʿa olan Yerlu Aġası ve Sağ Kol Aġası bu ḫaber-i behcet-eseriñ şükrânesine fermân-ı Âṣafî ile iṭlaḳ olunmuşlar iken birkaç gün murûrundan soñra bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader baʿż-ı erbâb-ı buġż ve ġarażıñ seʿâyasıyla şehr-i vucûddan menfî olmaları babında ṭaraf-ı devletden fermân-ı ḳaṭʿî vârid olmağla tekrar girift ve meġlûl ve aḫter-i ḥayatları ufûl-ı birle raḥat-gah-ı sermediye vuṣûl bulmuşlardır. Bundan aḳdem zeban-zede-i kilk-i ṭûṭî taḳrîr olan Baṣra ḳullarından ʿadedi ṭaraf-ı devletde (136a) istiksar olunub bir miḳdarı fermân-ı ʿâli ile tenḳîṣ ve tenzîl olunmuş iken yine Valî-i Baṣra Muṣṭafa Paşa müdaḫil-i vilâyeti taḳlîl ile senevî ṭaraf-ı devlete olan ikiyüz kîseden maʿada ḳul ʿulûfesine kifâyet ider îrad vucûda gelmek kârı ʿadîmü'l-iḥtimaldır deyu rikâb-ı humâyûna inha ve bir miḳdar taḫfîf içün ḥalḳa-cenbân-ı der-i istiʿfa olduklarında vezîr-i muşârun-ileyh ibtidâ-yı fetiḥde rikâb-ı humâyûna maʿrûż itdügi fetiḥnâmesinde vilâyet-i meẕkûre mudaḫilin rişte-i mübâlaġaya tanẓîm ve vefret-i ʿimâretin maḥall-i ʿarża taḳdîm itdügine binâen ḫaṭṭ-ı humâyûn ile taḥrîrine meʾmûr olmağın sene iḥda ve semânîn ve elf (1081/1670) Cemâẕiye'l-âḫire'niñ evâḫirinde Baġdad'dan refʿ-i iʿlam ve Baṣra ṭarafına imâle-i likâm idüb sene-i meẕkûre Şaʿban'ınıñ evâyilinde Baṣra saḥrasında Bab-ı Ribaṭ nâm maḳam maḍrab-ḫiyam-ı gül-endâm oldı. Onbeş gün miḳdarı maḥall-i meẕkûre sâye-güster baʿdehu keṣret-i bâran ḥasebiyle dârü'l-imâre-i Baṣra'yı maḳar idüb eṭraf ve eknâfa küttâb-ı daḳîḳa-sinas ve muḥarriran-ı işâbet-ḳiyas taʿyîn ve mîri ve evḳaf ve mülk ve muʿafleri ve eʿşar-ı Şerʿiyye ve rusûmat-ı ʿörfiyeleri tebyîn ve mehma-emken tesviye-i îrad ve maṣraf ile taḥrîr ve defterlerin resîde-i itmam ve maḫtûm-ı ḫatem-i meymenet-irtisam idüb Baṣra ḫazînesinde ibḳa ve ṣuretin ṭaraf-ı devlete ʿarż ve inha itdikden soñra taḥrîk-i rikâb-ı ʿazîmet olub sene-i meẕkûre Ẕilḥicce'siniñ

evâsıtında Baġdad'a ᶜavdet itdiler. Rikâb-ı humâyûna ᶜarż olunan taḥrîr defterleri maḳbûl-ı humâyûn olub ᶜavâṭıf-ı ᶜaliyye-i şehriyar-ı dıl-nevâzdan vezîr-i muşârun-ileyhe Baṣra Eyâleti iḥsaniyle serfiraz olmağla revâne[880] olmuşdur. Eyyâm-ı ḥukûmetleri Baġdad'da sene sebᶜa ve sebᶜîn ve elf Şevval'iniñ ondördüncı (14 Şevval1077/10 nisan 1667) gününden sene iḥda ve semânîn ve elf Ẕilḥicce'siniñ (30 Ẕilḥicce 1081/11 Mayıs 1671) selḫine gelince olub müddet-i eyâletleri dört sene iki ay altı gün olmuşdur.

40.17.19.Ḥukûmeti El-Vezîr Ḥüseyin Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh merâḥim- güster ḫûb-manẓar Silaḥdar Ḥüseyin Paşa dinilmekle müştehir olub ḫavan-ı mebẕûlü'n-niᶜam Pâdişâh-ı encem-sipahdan Muḳtebes feyz-i[881] kâmrani yaᶜni ber-niyân-ı came-i cah-ı Baġdad ḳamet-i mevzûnlerine erzanî görülüb Eyâlet-i meẕkûrde[882] sâye-endâz-ı dâd ve sitâd (136b) olduklarında muᶜtemed-i umûr-ı devlet ve vekîl-i muṭlaḳ-ı ḥukûmetleri olub kâtib-i divân-ı belâġat ᶜunvanları olan Adli Muṣṭafa Efendi'niñ valî-i sabıḳ keṭḫudasıyla ᶜadâvet-i ḳadîmeleri olmağın Baġdad'ıñ mîri muḥasebesi ḫuṣûṣunda tevâbiᶜ-i ṭarafeyn muḫâṣamasiyle vezîreyn-i müşârun-ileyhimanıñ[883] rişte-i nizaᶜları munḳaṭıᶜ olmayub ᶜaḳibet ġavġa ve daᶜvaları ṭaraf-ı devlete ᶜarż ve inha olunmak üzere paşa-yı muşârun-ileyh kudûret-i ḫaṭır ile Baṣra ṭarafına maṭiyye-ran-ı ᶜazîmet oldılar. Birkaç gün murûrundan soñra Müḥâfiẓ-ı Baġdad ve vezîr-i pâk-iᶜtiḳad dahi ziyâret-i Meşhedeyn-i Şerîfeyn arzûsıyle şedd-i rişte-i raḥlve irtiḥal-i ḫaṭır-ı pür-iclâl idüb ziyâret-i Sulṭan-ı Kerbela baᶜdehu ᶜAtebe-i ᶜAliyye-i ᶜAliyyü'l-Murteża Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhuma ile şeref-yâb ve gîrû Baġdad'a şevḳ-baḫşâ-yı iyab olduklarında[884] ḳuvvet-i ḫaẓıma-i ṭabîᶜatı nâil olduġı nevâle-i iltifata müteḥammil degil iken loḳma-i şeḳîle-i keṭḫudayiyi dahi iştihâ-yı kâẕîbe ile iltiẕam[885] itmekle[886] bir iki ḳapu yoldaşlarını bî-günah mücerred ġaraż ve ḫavf-i cah ve manṣıb içün paşa-yı bî-intibahıñ fermâniyle ḳafile-i ᶜademe hem-rah itdirib nicesin dahi ḍarb-ı cild ve nicesin nefy-i belde itdirdi.

---

[880] A,B: olmağla revâne eksik
[881] A,B: nevâle-rubâ
[882] A,B: Baġdad'da
[883] A,B: meẕkûreyniñ
[884] A,B: muma-ileyh ᶜAdli Efendiniñ fazla
[885] A: tenâvül

Beyt

Sirâyet mîkuned der-ẓaliman âzâr-ı maẓlûman

Ki feryada ez-dıl-i suḫt kemer bîş ez nişân ḫîzed[887]

medlûlünce bu deyr-i mukâfatda aña dahi bu vecih üzere tehiyye-i esbâb-ı mucâzat oldı ki bundan aḳdem serrizde-i ḳalem olduġı üzere valî-i sabıḳ ile olan mîri muḥasebesinde mezbûr ᶜAdli'niñ medḫali olub mabeynde nevâzinde-i dest-i mucâdele olan sâz-ı bed-âhenk-i muḫâṣamanıñ naġme-i dıl-ḫiraşı ṭaraf-ı devletde gûş-zedi kâr-fermâyan olmağla ḳażiyye-i mezkûrede ḥukm-i ᶜadl ve icrâ-yı ḥaḳḳa mubaşir-i müsteḳille olmak üzere Ser-Bevvâban-ı Dergâh-ı ᶜÂli Ḫıżır Aġa vârid olub ḫuṣûṣ-ı mezkûre içün bi'd-defaᶜat ᶜaḳd-i meclis olmuş iken[888] cemᶜ-i ḳanûn-şinâsan-ı eṭraf olunub nizaᶜları bir vecihle fayṣal bulunmaduğundan ġayri mabeynde ebvâb-ı ᶜâdâvet meftûḥ ve aġa-yı muma-ileyh sinan-lisan-ı ᶜAdli ile mecrûḥ olub dıl-ı pür-keder ve ġayẓ ve iżṭırab ile ṭaraf-ı devlete şitab eyledi. Bu esnada çün perkâr-ı tarîḫ-i rûz-i gar şelâşe ve şemânîn ve elf (1083/1672) ḫanesinde ḳarar itdi. Valî-i Baṣra vezîr-i muşârun-ileyhiñ kişver-i vucûdına emraż (137a) istila idüb rehruvân-ı ecel-i müsemma ile raḫt-keş-i dâr-ı beḳa olduğınıñ ḫaberi Baġdad'a elem-baḫşâ-yı vurûd oldukda Valî-i Muṣul Çelebî Ḥasan Paşa Baġdad muḥafaẓasında bulunmağla ṭaraf-ı Âṣafîden Baṣra Ḥukûmeti ile irsal ve eyâlet-i mezkûre paşa-yı mumâ-ileyhe[889] iḥsan olunmak ricasıyle pâye-i serîr-i eᶜlâya ᶜarż olundı. Merḳûm ᶜAdli dahi mevt-i ḫaṣm ile surûr-ı taze ve feraḥ-i bî-endâze-i birle dâmen-efşân-ı nişaṭ ve cilve-künân-ı bezm-i ᶜîş ve insaṭ iken marü'ẕ-ẕikr Ḫıżır Aġa ṭaraf-ı devletde mezbûruñ meᶜâyib ve miṣâlin rikâb-ı humâyûna şikâyet-i birle taḳdîm ve ḳażiyye-i mezkûrede baᶜiṣ-i fitne ve ṣaḥib-i kîne olduġuna[890] berâhîn-i ṣâbite taḳvîm itmekle nişâne-i nişâbe-i ġażab-ı şehriyar suḫtgîr olub Mîrâḫûr-ı Ṣanî ḫaṭṭ-ı ḳaża teᵓsîr ile Baġdad'a vârid olub ve ᶜAdli'yi giriftâr-ı ḥibâle-i ferîbi olan Baġdad Defterdârı[891] ile ḳalᶜa-i muâḫeẕede esîr ve dehlîz-i nesîm-i nefeslerin mesdûd yaᶜni isim ve resimlerin vaẓîfe-ḫavan-ı zindegâni defterinde nâ-mevcûd yazdı. Ḫidmet-i Keḫudaya ᶜİvaż Aġa nâm kimesne istiḫdam olundı.[892]

---

[886] A,B: ṭarîḳ-i rast ve insaniyetden ᶜudûl ve ḥayvanât-ı müfterise pâyesine nuzûl idüb derḥal medhûş-i darû-yi kibr ve tecebbür ve kesr-i ḫavâṭır-ı ᶜibâdullaha tecessür idüb fazla

[887] Mazlumların incinmeleri zalimlere de sirayet eder. İncinmiş gönlün yayından çıkan ok hedefe çabuk ulaşır.

[888] A,B: eşraf fazla olmuş iken eksik

[889] A,B: paşa-yı muma-ileyhe eksik

[890] A: isbata fazla

[891] A,B: ᶜAbdullah fazla

[892] A,B: Giru ᶜAdli'niñ vaṣiyyet ve ilḳasıyle kendu tevâbiᶜinden ᶜİvaż Aġa nam bir cahil-i la-yuḳal telvis-kerde-i manṣıb-ı keṭḫudayi olub şekindedir.

Hiç kes ᶜuḳde-i ezkâr-ı cihân baz-nekerd

Şehriyar-ı sikender-iştihar taḥrîk-i rayât-ı ẓafer ḥareket ile Leh keferesiniñ teᵓdîb ve mecmaᶜ-ı eşrarı taḥrîb içün sell-i seyf-i pür-ḫayf-i şecâᶜat ve imâle-i licam-ı ᶜaẓîmet idüb küffar-ı ḫaksarıñ mülteca-yı ḫaşini olan Ḳamaniçe nâm ḳalᶜa-i metini pâ-zede-i sitûr-ı cesûr-i ᶜasâkir-i İslâm ve cilvegâh-ı ḫiyam-ı süreyya-niẓam idüb ḳalᶜa-i meẕkûrede maḥṣûr olan küffâr eger çi birkaç gün ceng ve cidâle beẕl-i iḳtidar itdiler lâkin beher-ḥal ṭaraf-ı İslâm'dan teslîṭ olunan nevâḳir-i ateşbâr şademâtına ve dilâverân-ı İslâm'ıñ şîrâne ḥarekâtına tâb ve ṭaḳat getürmeyüb bilâḫare teşebbüṣ-i dâmen-i eman ve baᶜżı şurûṭ ile ilticâyı dârü'l-emn-i istiman idüb ḳalᶜa-i meẕkûre teslîm-i ser-kârân-ı İslâm-penâhî olduğı ḫaberi Baġdad'a meserret-efzâ-yı vuṣul oldukda ber-mûceb-i fermân-ı kîtî-sitânî icrâ-yı resm-i şâdumânî olmuşdur.

40.17.20. Velâdet-i Şehzâde Sulṭan Aḥmed

Tarîḫ-i sal erbaᶜa ve semânîn ve elf (1084/1673) ile ferraḫ-fal oldukda nev-bâde-i ḥadîḳa-i Âl-i ᶜOsmanî ve(137b) şemᶜ-bezm-ârâyı nesl-i Sulṭan Muḥammed Ḫani olan şehzâde-i civanbaḫt Sulṭan Aḥmed pîrane-baḫş-ı mehd-i vucûd ve revnaḳ-efzâ-yı ᶜâlem-i şuhûd olduğı ḫaberi paşa'ya meserret-efzâ-yı vurûd olub tarîḫ-i mevlidlerine teklîf-i âṣafi ile ᶜandelib-i naṭıḳa-i fuṣaḥa naġme-sera olmağın bu faḳîre dahi mülhem-i ġaybdan resîde-i ḫaṭır-ı fatır olan tarîḫ-i ḫoş-eda pîrane-i ṣaḥîfe-i imla olundı. Et-Tarîḫ

Ḥabbeẕa tebşîr-i vaḥy-âsâr

Ve ferḫunde nuvide naḳil-i iḫbar

ᶜUlvî ḳaṣıd-ı niᶜme'l-berîd

Ayet-i duᶜâ-yı ḫatime-i mevlûdine tarîḫ

Oldı Nûr-i mühr-i Aḥmed üç devletde bedîd. Sene 1084 /1673

Elḥaḳ tarîḫ-i meẕkûr pesendîde-i ṭabᶜ-ı ṣâff-ı Âṣafî olmağla taḥrîr-i zerr-i varaḳ-iclâl ve ṭaraf-ı devletde baᶜżı eḥibbaya tuḫfe-miṣal irsal itmişlerdir. Sene-i meẕkûrede Nefs-i Belde-i Dârü's-selâm'a mufayyiż-i envâr-ı kirâm olan mürşid-i ṣaḥib-i yaḳîn Muḥaḳḳiḳ Suhreverdî Eş-Şeyḫ Şihabüddîn Ḥażretleriniñ merḳad-i enverleri vaḳiᶜ-i emâkin-i müteberrike ḳillet-i ab ile bu sene pîveste olub ᶜimâretden ḫali ve ictimaᶜ-ı nasdan ᶜârî

Her ki amed Kerhî çend berîn târ-ferzed

(Hiç kimse bu cihânın düğümünü çözemedi. Her gelen olan düğümüne bir düğüm daha ekledi.) naġmesince oldaḫi maṭraba-i mekkâre-i dünya-yı nâ-sazıñ surûr-ı ġurûr-efzâsına mesâz olub Şiᶜir

Daᶜavtu ᶜala ᶜAmrin fe mâte esirrunî

ᶜAşertu eḳvâmen bekeytu ᶜala ᶜAmrin

medlûli sabıḳ ve laḥiḳin vaṣf-ı ḥal ve netîce-i meâlleri oldı. Sene-i meẕkûrede fazla

olmağın tevfîḳü'l-müfayyiżü'l-ḫayrat ile paşa-yı muşârun-ileyh bu ḫabere muaffaḳ[893] olub Dicle-i ᶜuẓma üzere ab-ı şirin icra içün[894] bir bîr-i ᶜamîḳ bünyad ve ᶜazîz-i muşârun-ileyh ḥażretleriniñ pîşi-gâh-ı âsitânelerine varınca bir cidâr istivâr-âbâd idüb bâlâ-yı cidâr üzere ab-ı şîrîn icra ve maḥall-i meẕkûrde bir baġ-ı cennet-nişân iḥya ve iki mevḍiᶜde çeşme-i kevŝer-âŝâr inşa idüb ḥaḳḳan ki saᶜy-i tamlariyle maḥall-i meẕkûr reşk-i ġavṭa-i Şam ve nüzhetgah-ı ḫaṣ ve ᶜam olmuşdur. Bundan maᶜada ḫayrat-ı meẕkûre câriî ve mede'l-eyyâm âŝârları baḳi olmak içün Medrese-i Mustanṣiriyye ḳapusunda bir bazar-ı ḫoş-numa bina ve baᶜżı emlâk dahi iştira idüb vaḳf itmekle ile'l-ân ḥaseb-i meram üzere ḫayratları beste-rişte-i devamdır. Çeşme-sâr-ı kevŝer-i barlerine vaḳiᶜ olan tarîḫ-i ḫoş-eda pîraye-i suṭûr imla kılındı. Et-tarîḫ

Nûş-i can yad-ı Ḥuseyin ile gel ab-ı ḥayat

Tarîḫ-i meẕkûrde Ḥażret-i İmam-ı Eᶜẓam ve Müctehid-i Aḳdem Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhu Kaṣabası üzerine Dicle-i ᶜuẓma müstevli olub nice dâr-ı fuḳarayı münhedim ve müteᶜaddid baġ ve baġçe-i müslimini (138a) münᶜadim itmekle paşa-yı muşârun-ileyh vaḳiᶜ-i ḥali rı ṭaraf-ı devlete ᶜarż ve inha ve bir sedd-i ᶜaẓîm binasiçün ḫazîne-i mîrîden kifâyet miḳdarı emvâl taᶜyîn ve fermân olunmak babında ᶜinâyet rica itmegin mültemisleri ḳarîn-i ḳabûl-ı İslâm-penâhi olub Baġdad ḫazînesi irsaliyesinden ṭaleb olunan akçeniñ maṣrafı fermân buyurulmağla levâzım-ı taᶜmîr müheyya ve bir miḳdarı dahi teᵓsîs ve bina olunmuş iken ᶜazilleri vaḳiᶜ olub itmamı kendü zamanlarına muṣadif olmadı. Bundan maᶜada Baġdad'da[895] Dârü's-selâm'da âsûde olan Eş-Şeyḫ İbrahîm El-Faḍl ᶜAleyhi'r-raḥme merḳad-i münevverleri murûr-ı eyyâm ile müteveccih-i inᶜidam olmağla paşa-yı muşârun-ileyhiñ keṯḫudaları marü'z-zikr ᶜİvaż beẕl-i dirhem ve dinar ve ṣarf-ı nuḳûd-ı iḳtidar idüb müceddeden ḳubab-ı felek-âsa ve ṭaḳ ve revaḳ-ı ferḳad-fersa ile bir camiᶜ-i nuranî bina ve şeyḫ-i muşârun-ileyh ḥażretleriniñ merḳad-i enverlerin tecdîd ve taᶜmîr idüb camiᶜ-i şerîfe lazım gelan ḫaṭîb ve imam ve sâir ḫuddamıñ rabaḳa ve vażifelerin tebyîn ve taᶜyîn itdikden soñra aġa-yı merḳûm-ı dûr-endiş ve ᶜadetleri tertîb itdikleri muḳaddemat-ı ḫafîyeden ġafil olmağla baᶜżı hemkârların saᶜy ve ġamzlar ile rütbe-i keṯḫudayiden tenzîl ve birkaç gün teveḳḳufden soñra Baṣra ṭarafına nefy ve taġrîb olundı. Ḥâlâ camiᶜ-i merḳûm maᶜmûr evḳat-ı ḫamsede edâ-yı fariżâ-i ṣalat ve Cumᶜa ve cemâᶜat ile şen ve âbâd olub Baġdad'da beyne'l-

[893] A: olmak müyesser fazla
[894] A,B: ab-ı şirîn icra içün
[895] A,B: meşâyiḫ-i kiramdan Dârüs-selâm'da fazla

enâm Ḥüseyin Paşa Camiᶜi demekle benâmdır.[896] Sene-i mezkûrede vezîr-i muşârun-ileyhiñ Vekîlü'l-Ḫarac-ı Ḫaṣları Cerraḥ Muṣṭafa Aġa bir merd-i nâmdar-ı devlet ve mezellet-dîde-i rûz-i gar ve pota-i imtiḥanât-ı dehr içre kâmilü'l-ᶜayar olmağla tevfîḳ-i İlâhi refîḳ ve hidâyet-i Ezelî bedraḳa-i ṭarîḳleri olub Ḳuṭbü'r-Rabbanî ve Heykelü'n-nuranî Eş-Şeyḫ ᶜAbdulḳadir El-Cilânî Ḥażretleriniñ pîşigah-kerdûn-ı iştibah-ı merḳad-i enver ve camiᶜ-i ezherlerin bir ṭarıma muᶜalla binasiyle âreste ve ca-be-ca ṣuffa ve muallaları ile pîraste idüb ḥaḳḳan ki bir böyle fiᶜil-i cemîl ile nâil-i ecr-i cezîl olmuşdur. Paşa-yı merḳûm Baġdad'dan ᶜazl ve Baṣra (138b) manṣıbiyle iclâl olundı. Ḥadd-i ẕatında ḥusn-i ḥal ile maᶜrûf ve evḳat-ı ṣalat ve tilâvetde maᶜrûf olub seḫâvet-pîşe ve ḫayrat endişe idiler.[897] Baġdad'da eyyâm-ı ḫayr-encâmı[898] sene işneteyn ve semânîn ve elf Muḥarreminiñ (1 Muḥarrem 1082/10 Mayıs 1671) ġurresinden sene ḫamse ve semânîn ve elf (22 Cemâẕiye'l-ûlâ 1085/24 Temmuz 1674) Cemâẕiye'l-ûlâ'nıñ yigirminci gününe dek olub müddet-i eyâletleri üç sene dört ay yigirmi gün olmuşdur.

40.17.21.Ḥukûmet-i El-Vezîr ᶜAbdurraḥman Paşa

Paşa-yı muşârun-ileyh müdebbir-i umûr-ı devlet ve naẓım-ı menâẓım-ı cumhûr-ı raᶜiyyet bir vezîr-i Vaḳûr[899] ᶜAbdurraḥman Paşa dinilmekle meşhûr olub valî-i sabıḳ zamanından bu diyârda[900] düşmen ḥareketi efsanesiyle erâcif-i keşîre ẓuhûr ve bu efsane baᶜżı erbâb-ı ġaraża sermâye-i fitne ve fuḳaraya sebeb-i futûr olmağın bundan aḳdem pîraye-i ḥarîr-i taḥrîr olunduğı üzere Leh keferesi baᶜżı şurûṭ ile girîbân-ı ḥayatların ser-pençe-i şirâne-i Ḫusrevânîden ḫalaṣ itmişler iken küffâr-ı bî-iman naḳż-ı ᶜahd ve peymân idüb tekrar Pâdişâh-kerdûn-i vaḳar kûşimallerine iᶜâde-i pençe-i şirâne ve diyâr-ı eᶜdaya ᶜavdet-i pehlûlâne buyurduklarında[901] Baġdad'dan baᶜżı aḫbar-ı vaḥşet-maḳrûn resîde-i semᶜ-i

---

[896] A;B: ve ma-yeḥtacın cümle ḫażır ve müheyya itmişdir. Paşa-yı muşârun-ileyh egerçi ḥusn-i ḥal ile maᶜrûf ve ekṣer-i evḳati ṣalat ve ᶜibâdete maṣrûf idi. Lâkin kemâliyle sade-dıl ve mekr-i bî-furûġ ve tedsîs ve dırûġ-i ḫidmetkârdan ġafil olub tedbîr-i umûr-ı ḥukûmet ve tetmîm-i meham-ı mülk ve milleti erbâb-ı ġaraża teslîm-i birle her ne mertebe eᶜża-yı devleti tenasüb ile meᵓlûf ise dahi taṣarruf-ı aḫlaḳ-ı rediyye ve ṣaliḥa gibi ṭabîᶜat-ı nîk ve bed-ḫidmetkâr mevḳûf çün naḳş-ı bûḳelemûn televvünden maṣûn degil idi. Baᶜżı hemkârların seᶜâya ve ġamzi ile ketḫudâ-yı mezbûr dahi ᶜazl ile teᵓdîb ve birkaç gün ḥabs ile taᶜzîb ve mal ve erzaḳı żabṭ olunub Baṣra ṭarafına taġrîb olundı. Güya mudaḫil-i paşa'dan serîḳa itdügi emvâl ile camiᶜ-i mezkûrı bina itmişdir deyu camiᶜi mezkûrı nâm-ı paşa'ya nisbet olunub ḥâlâ Baġdad'da Ḥüseyin Paşa Camiᶜi deyu meşhûrdur fazla.

[897] A,B: Ḥadd-i ẕatında ḥusn-i ḥal ile maᶜrûf ve evḳat-ı ṣalat ve tilâvetde maᶜrûf olub seḫâvet-pîşe ve ḫayrat endişe idiler eksik

[898] A,B: ḥukûmetleri

[899] B: Aġa-yı Yeniçeriyân-ı sabıḳ fazla

[900] A,B: celîlü'l-âṣâr fazla

[901] A,B: Âvanda fazla

humâyûnları olmağın ḥıfẓ-ı Dârü's-selâm ve ḥimâyet-i ḥumâ-yı İslâm içün vezîr-i muşârun-ileyh Yeñiçeri Aġalığından infiṣal ve Baġdad manṣıbiyle bu ṭarafa irsal olundukda ᶜala-cenaḥi'l-istiᶜcal bu ḫâk-i pâke sâye-endâz-ı iclâl olduğı gibi ḥakîmâne ḥareket ile neşr-i bisaṭ-ı emn ve eman ve ḳahr-ı [902] serkeşân idüb taᶜmîr-i ḳalᶜa ve taḥkîm-i ḳule ve tevfîr-i zeḫîre ve teksîr-i cebe-ḫâne ile mirᵓât-ı ḳulûb-ı nasdan refᶜ-i kudûret-i vesvas itdüklerinden ġayri ümenâniñ ẓulm ve taᶜaddi ve ḥukemâniñ teġâfül ve tekâsüli ile girîbân-gîr-i fuḳara olan dest-i bedâyiᶜ-i ᶜadiyi ḳaṭᶜ ve ateş-i sâman-sûz-ı baᶜżı meẓalimi ḫirmen-i ḥal-i żuᶜafadan defᶜ idüb ḥaḳḳan ᶜilac-ı ᶜacil ve ṣıḥḥat-ı şamil gibi dıl-ı ḫastegan-ı fuḳaraya ṣafa baḫş olmağla ḥakîm-i ḥikmet-i tedbîr ve reᵓy-i Arisṭo naẓîrleri ile ᶜibâdullah taṣḥîḥ-i mizac-ı ḥal ve sâye-i bi-yed-i ḥimâyetlerinde defᶜ-i ḥarareti teşvîş-i bal idüb bu babda ḫayli âsâr-ı ḥaseneleri ile'l-ân baḳidir. Bundan maᶜada Ḫatemî ṭabîᶜat yekke-taz-ı meydân-ı seḫâvet (139a) olub erbâb-ı hüner-i hemvâre ḫavân-ı iḥsanları küşâde ve zümre-i şuᶜâra ṣılasına hemîşe-hembân-ı himmetleri amâde idi. Mıṣır ṭarafında baᶜżı iḫtilâl ẓuhûruyla sene ḫilâlinde vilâyet-i meẓkûre muḥafaẓasına meᵓmûr oldular.[903] Baġdad'ın ṭaraf-ı ġarbisinde ravnaḳ-baḫşâ-yı seccade-i kerâmet feyż-efzâ-yı kürsî-i velâyet Ḥażret-i Eş-Şeyh Maᶜrûf-i Kerḫîᶜ Aleyhi'r-raḥme Camiᶜ-i şerîfiniñ levâzım-ı taᶜmîr ve termîn-i tertîb ve taᶜyîn-i ḫuṭbe ve ḫaṭîb idüb ḫayratları çün faḳîriñ resîde-i ḫaṭır-ı fatırı olan tarîḫ-i ḫoş-eda pîraye-i ṣaḥife-i imla kılındı. Et-Tarîḫ

Oldı bu emr-i maᶜrûf ol-Âṣafin naṣîbi. Sene 1086 (1675,76)

Bu eyyâmda reyḥaneyn-i Muḥammed Ḫani şehzâde-i necâbet-güster-ḫitani ve tezvîc-i duḫter-i saᶜd-aḫter-i ṣaḥibkırânî mevsimleri muṣadif olub bu surûr-ı humâyûn içün eṭraf-ı bilâddan ᶜarż-ı ᶜubûdiyet olunmak fermân buyurulmağın paşa-yı muşârun-ileyh dahi ol-ḥaml ile mükellef oldılar. Bu sebeb ile meᵓẕûn ṣûretinde ehl-i İstanbul ekṣer-i evḳatlerin ẕevḳ ve surûra maṣrûf ve envaᶜ-ı heva ve hevese meşġûf oldukları şöhret-yafte olmuşdur. Valî-i sabıḳ zamanında taᶜmirine mubâşeret olunan sedd-i şedîdiñ binası ḫuṣûṣunda paşa-yı muşârun-ileyh dâmen-i der-meyân ve beẕl-i tâb ve tevân idüb egerçi beher-ḥal binasın ikmâl itdiler. Ve lâkin nice nâ-ehil ve nâdâniñ reᵓy-i saḳîm ve meşveret-i nâ-müsteḳîmleri ile taḥkiminden iġfal ve ᶜala-külli-ḥal itmamına istiᶜcal olunduğundan ġayri mîri ṭarafından taᶜyîn olunan mal iktifa itmeyüb ve itmekle baᶜżı reᶜâya fuḳarası suḫre ile iᶜmal ve nice ehl-i ḥaḳḳın ḥaḳḳı virilmekte ihmal olunmağın ibtida tezayüd ve tuġyan-ı Dicle'de seyl-i şerşek-i fuḳara fevc

---

[902] A,B: zümre fazla

[903] A,B: Mıṣır ṭarafında baᶜżı iḫtilâl ẓuhûruyla sene ḫilâlinde vilâyet-i meẓkûre muḥafaẓasına meᵓmûr oldular eksik. Ancak ḥayfa mübtelâ-yı âb-ı enkûr-i telḫkâm ve meftûn-i duḫter-i zenmek-i beḥram idiler fazla

fevc serrizde-i mevc olub bir seneden mütecâviz hezâran miḥnet ve meşaḳḳat ile resîde-i sermenzil-i itmam olan sedd-i kûh-peyker ḥikmet-i İlâhi zîr u ziber ve ḫâk ile yekser oldı. Paşa-yı muşârun-ileyhiñ ḥukûmetleri sene ḫamse ve s̱emânîn ve elf Cemâẕiye'l-ûlâ'sınıñ yigirmi birinci (21 Cemâẕiye'-ûlâ 1085/23 Ağustos 1674) gününden sene sebʿa ve s̱emânîn ve elf Ṣafer'iniñ yigirmialtıncı (26 Ṣafer 1087/10 Mayıs 1676) gününe dek olub (139b) müddet-i eyâletleri bir sene tokuz ay altı gün miḳdarı olmuşdur.

40.17.22.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḳaplan Muṣṭafa Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh şîr-ṣavlet Rüstem-menḳibet şecaʿat-güster Ḳaplan Muṣṭafa Paşa dinilmekle müştehir olub ʿavâṭıf-ı ʿaliyye-i Ḫusrevânîden zimâm-ı Ḥukûmet-i Bag̱dad teslîm-i dest-i şecâʿat-ittiḥadleri olub bu ḫâk-i pâke sâye-endâz-ı ḥukûmet olduklarında basṭ-ı cenâḥ-ı ḥimâyet ve defʿ-i mażarrat-ı ehl-i şeḳavet itmek üzere iken ber-muḳteża-yı siyâset-i ʿAsesbaşı mübâşeretiyle bir rûz-i fitne-berûzde ser-cisrde ḥaramilige nisbet ile bir şaḫṣ-ı nâ-muşaḫḫaṣ ṣalb olunur iken zümre-i yeñiçeriyân ve ṭâife-i sekbânandan birer cahiliñ muḫâṣamasiyle her biriniñ hempası maḥall-i maʿrekeyi iḫtiyar-ı şitab ve inâre-i nâire-i daʿva ve ʿinad itdükleri resîde-i semʿ-i paşa-yı g̱ayret-nihâd olmag̱ın bi'n-nefs sivar-ı raḫş-i ṣiba-reftar ve cemʿiyet-i meẕkûreye imâle-i licam-ı heybet-âs̱ar idince maḥall-i maʿhûda vuṣûlundan aḳdem ḥall-i şikâl-ı ehl-i ḳîl u ḳal olub gîrû maḳarr-ı saʿâdetlerine ʿavdet iclâl buyurmuşlar iken ag̱alarınıñ sû-i tedbîri ile zümre-i yeñiçeriyân bir miḳdar cemʿiyet ile paşa ve ketẖudası ḳapusuna hucûm ve şitab ve bir iki bî-günahın kuşte-i ḫançer-i zehrab itdükleri ḫaberi taḫdîş-i semʿ-i paşa-yı g̱ayret entüma itmegin dersaʿat tevâbiʿ ve levâḥiḳin cemʿ ve vurûd-ı nâmeḥremanı şevâriʿ-i saraydan menʿ itdürüb iẕhar-ı ḳuvvet ve ḳudret ve merdâne s̱ebat ve ḥareket gösterüb redd-i keyd itmekle Ṭavus-ı rûz-i âşiyân maḳar ve ʿiḳab-ı leyl-i basṭ-ı bal ve per idince zümre-i meẕkûre ḥall-i ʿuḳde-i ḫuṣûmet ve herkes yerlu yerine ʿavdet itmişlerdir. Lâkin ag̱a-yı merḳûm sû-i tedbîr ile müttehem olub bu maddede muâḥeẕe olunur vehmiyle ʿAsesbaşı ve Subaşı faḳirlerin hedef-i nişabe-i töhmet idüb bî-günah ol-iki derdmendin mülk-i vucûdların tebah itmege baʿis̱ oldı. Bu güne dek Bag̱dad ṭarîḳinden ḥacc-i Beytullahi'l-ḥaram iden ḳafile-i ḥuccac hidâyet minhaca emîr olanlar mücerred celb-i mal içün birer bahane ile fuḳarayı şikeste-bal iderler deyu ümerâ-yı kârvanî paşa-yı muşârun-ileyhe ḫidmet-i meẕkûreden dûr ve ve kendu ag̱alarından Bektaş-nâm bir nâ-fehmi emâret-i merḳûme ile mesrûr itmegin ḥikmet-i İlâhiyye bu sene Bag̱dad ḥuccacı vaḳfeye ʿadem-i vuṣûllerinden

ġayri ᶜavdet-i Medîne-i Münevvere'den üç dört merḥale riḥletlerinde emîr-i pür-taḳṣîriñ sû-i tedbîri ile ḳırde-i mürde-i ᶜAraban-ı şeḳavet-bünyan ḳafile-i ḥuccaca bî-tevaḳḳuf teheccüm ve cümle merdân ve zenanı "kema vulidethüm ümmühüm"[904] idüb sâz ve selb ve tavar ve merkeblerin dest-zede-i nehb ve ġaret itdiler. Meşye bî-tab ve bî-tûşe ve âb olanların baᶜżısı saḥra-yı ᶜademde nâyab olub lillahi'l-ḥamd ekṣeri birer nevᶜ ile saḥil-i selâmete şitab itdiler. Bundan aḳdem nikâşte-i ḥarîr-i taḥrîr olunduğı üzere Ḳaṣaba-i Eᶜẓamiye'de bina olunub baᶜdehu dest-zede-i seyl-i ḫarabi ve ġavṭa-ḫor-ı baḥr-ı nâ-yabi olan mesennanıñ müceddeden ᶜimareti luzûmun paşa-yı muşârun-ileyh rikâb-ı humâyûna ᶜarż ve iᶜlam ve yetmiş seksanbiñ ġurûş ile ancak mümkinü'l-itmam olduğun maᶜraż-ı inhaya taḳdîm itmegin iltimasları ḳarîn-i ḳabûl-i İslâm-penâhi olub meblaġ-i meẕkûr Baġdad ve Baṣra ḫazînelerinden tevcîh olunmağın sedd-i meẕkûr ᶜimaret ve müceddeden teᵓsîs ve istiḥkâmına teşmîr-i saḳ-ı himmet ile ḥaḳḳan ki sedd-i İskender'e beraber pâyidar ve istivar olub fuḳaranıñ bir aḳçe namzed-i dest ve ücret-i ᶜamelleri teᵓḫîr olunmamağla murâd üzere âbâd olub ancak henüz resîde-i ser-menzil-i tekmîl olmamış iken ᶜazilleri vaḳiᶜ oldı. Ve dahi ḥâlâ pîraye-i bâzar-ı serra-can belki revnaḳ-i maᶜmûre-i cihân olan Eş-Şeyḫ Muḥammed Ḳudûrî ᶜAleyhi'r-Raḥmetü'l-Barî'niñ merḳad-i enverlerine ḥavi camiᶜ-i şerîf ve maᶜbed-i laṭîf anlarıñ taᶜalluḳ-ı naẓar-ı himmetleri müceddeden bina ve taᶜyîn-i ḫuṭbe ve ḫuddam ile iḥya oldı. Bu eyyâmda valî-i sabıḳ Çelebi Ḥasan Paşa gîrû Baṣra muḥafaẓasına meᵓmûr ve Baġdad'a murûr idüb derᶜaḳab[905] valî-i sabıḳ Ḥasan Paşa dahi Diyarbekir manṣıbı ile mesrûr olmuşdur. Vezîr-i muşârun-ileyh ṣaf-dıl ve ziyâret-i evliyâya ḫayli mâil olmağın tarîḫ-i sene s̱emâne ve s̱emânîn ve elf (1088/1677) ile ferraḫ-fal olub eyyâm-ı zaman hilâl-ı Şaᶜban ile iḳtiran itdikde ḥadî-i şevḳ-i birle maṭiyye-rân-ı (140b) ziyâret-i sulṭan-ı Kerbela ve çehre-say-ı ᶜatebe-i ᶜAliyyü'l-Murteża ᶜAleyhime'r-Rıḍvan mine'l-Meliki'l-eᶜla olub fuḳara-yı Meşhedeyne behre-resân ve baᶜżı ᶜadl ve dâd ile çend rûz seyr ve sulûk iderek gîrû maḳarr-ı saᶜâdetlerine ᶜavdet idüb ᶜazilleri vaḳiᶜ olmuşdur. İbtidâ-yı ḥukûmetleri sene sebᶜa ve s̱emânîn ve elf Ṣafer'iniñ yigirmiyedinci (27 Ṣafer 1087/11 Mayıs 1676) gününden s̱emâne ve s̱emânîn ve elf Ramażan'ınıñ üçüncı (3 Ramażan 1088/30 Ekim 1677) gününe dek olup müddet-i eyâletleri yalñız bir buçuk sene olmuşdur.[906]

---

[904] Analarından doğdukları gibi idüp

[905] B: Bu eyyâmda valî-i sabık Çelebî Ḥasan Paşa giru Baṣra muḥafaẓasına meᵓmûr ve Baġdad'a murûr idüb derᶜaḳab eksik

[906] A: Vallahu aᶜlem ve aḥkem fazla

40.17.23.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿÖmer Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh nâm-ı nâmileri ʿunvan-ı teʾlîfi teşrîf iden paşa-yı müşteri-yi reʾy ʿÖmer Paşa olub perverde-i Dûd-mân-ı Âl-i ʿOs̱manî ve ḫidmet-i Sulṭan Muḥammed Ḫanî'de ḥayiz-i rütbe-i silaḥdarî olub baʿdehu cah-ı Mışır ile mümtaz derʿaḳab Diyarbekir ve Erżurum Ḥukûmetleri ile serfiraz oldukdan soñra ḳarîḥa-i humâyûndan teşrîf-i manṣıb-ı Burc-i evliya ḳamet-i eʿlâlerine zîbende-ḳuba buyurulmağın bu ḫâk-i pâke ẓıll-ı efken-i ḥimâyet ve sâye-endâz-ı ḥukûmet olub ibtidâ-yı ḥukûmetlerinde ṭaraf-ı devletde baʿżı erbâb-ı ḥal ve ʿaḳdiñ reʾy-i nâ-ṣavabları ile Baġdad muḥafaẓasında ehl-i velâyet ile kesb-i ehliyet itmiş. Dergâh-ı ʿÂli Yeñiçerilerin ekṣeri ḫidmet-i muḥafaẓadan refʿ olunub bedellerine taze mest-i ṣahba-yı ġurûr biñ nefer miḳdarı Yeñiçeri müceddeden be-dergâh-ı ḫidmet-i muḥafaẓaya meʾmûr olunmağın aġa-yı cedîd ile vârid olub her biri kûşeş-i iʿtibar ve taḥṣîl-i istiʿdad ve iştihar ṣadedinde olmaları ile sene tisʿa ve s̱emânîn ve elf (1089/1678) evâsıṭında cemʿiyet ve selb-i raḳabe-i iṭaʿat idüb yevm-i s̱alis̱de aġaların kûşe-i iḫtifadan meydân-ı siyâsete götürüb küşte-i şimşîr-i ʿuḳûbet itmeleri ile yevm-i rabiʿde gîrû paşa-yı muşârun-ileyhiñ fermânıyle ocak iḫtiyarlarından bir corbacı aġa naṣb olunub rûz-i ḫamisde ḥall-i şikâl ve iḫmad-ı ateş-i ḳîl u ḳal olub heftesinde baʿis̱-i iḫtilâl olanlar dahi kendu iḫtiyarları ihtimamiyle vadî-i ʿademe intiḳal ve lillahi'l-ḥamd refʿ-i ġubâr-ı helâk olmuşdur. Tarîḫ-i sal sene tisʿa ve s̱emânîn ve elf (1089/1678) ile ferraḫ-fal oldukda aḳṣa-yı bilâd-ı şimalde küffar-ı ḫâksarıñ ḥışn-ı ḥaṣîn ve ḳalʿa-i menîʿ ve metîni olan Çehrîn nâm ḳalʿa tevfiḳat-ı İlâhiyye (141a) ve elṭaf-ı nâ-mütenahiye ḳuvvet-efzâ-yı bazû-yi muvaḥḥidîn olub Tarîḫ-i Ḳalʿa-i Çehrin

Kırdılar Çehrin içinde müşrikîni muʾminûn

Ḥażret-i Ḳurʾan içinde düşdi tarîḫ ġalibûn Sene 1089[907] (1678)

Vezîr-i Eʿẓam Muṣṭafa Paşa'nıñ saʿyi ve ihtimamiyle daḫil-i ḳabża-i taṣarruf-ı Pâdişâh-ı ʿâlem-penâh olub lâkin żabṭı bila-fâide ve ʿasîr olmağın iḥraḳ-ı bi'n-nar olunub ʿasker-i İslâm nuṣret-i tam ile ʿavdet itdikleri ḫaberi Baġdad'a meserret-baḫşa-yı vuṣûl ve ber-mûceb-i fermân-ı humâyûn donanma-yı ferḫunde-numûn resmin icra olunmuşdur. Ve bu eyyâm-ı ḫayr-encâmda Eʿrab-ı Ben-i Lam İḫşamat aġasın kuşte-i nîze-i intiḳam idüb ebnâ-i sebîle îṣal-ı żarar ve küzend itdükleri kûş-i güẕâr-ı paşa-yı saʿd-aḫter olmağa dört beşbiñ sivâr-ı nîze-güẕâra keṯudaların serdar idüb irsal itdiklerinde varub Ḥuvîze ḥudûdıne varınca ilġar ile

---

[907] A: Tarîḫ-i Ḳalʿa-i Çehrin

Kırdılar Çehrin içinde müşrikîni muʾminûn

Ḥażret-i Ḳurʾan içinde düşdi tarîḫ ġalibûn Sene 1089

Eʿrab-ı meẕkûre irişüb dıl-ḫavâhi üzere aḫẕ-i intiḳam ve bazû-yi ʿişyanların ber-tafte-i pençe-i ihtimam idüb nuṣret-i tam ile ʿavdet itdiler. Nevbet-i ṣâniyede vezîr-i cihân-âra Silaḥdar Ḥüseyin Paşa Baṣra muḥafaẓasına meʾmûr ve Baġdad'a murûr ile riḥlet ve derʿaḳab valî-i sabıḳ Ḥasan Paşa gelüb ṭaraf-ı Rum'a aheng-i ʿazîmet itdiler. Valî-i Baġdad paşa-yı muşârun-ileyh ḫayrata mâil olub iʿdad-ı zâd-ı âḫiretden ġafil olmamağla ʿÂlim-i Ekrem ve Müctehid-i Aḳdem İmam-ı Eʿẓam Raḍiyallahu ʿAnhu Ḥażretleriniñ merḳad-i raḥmet-merṣadlerin maḥrez-i ḳubbe-i ferḳad-fersa ve ḳalʿa-i kûh-âsayı taʿmîr ve termîm ve bağçe-i pür-behcelerin manend-i cennet-i neʿîm itdüklerinden ġayri İmam-ı Ṣanî Eb-u Yusuf ʿAleyhi'r-raḥme Ḥażretleriniñ merḳad-i münevverlerine ve mezar-ı muṭahharalarına ḥavi ḳubbe ve revaḳ-ı cevâz-inṭaḳ müceddeden bina ve numûne-numâ-yı firdevs-i eʿla idüb ḫuddam ve evḳaf-ı cedîde taʿyîn itmişlerdir. Ġayr-i ẕalik hendese-i himmet ve istad-ı fikretleriyle Camiʿü'l-envâr Ḳameriye ḳurbünde bir medrese-i cennet-manẓar ve ḥucerât-ı şafa-güster îcad ve müderriṣ ve muḥaddiṣ ve ṭalebe taʿyîn ve baʿżı evḳaf ile vaẓifelerin tebyîn idüb mânend-i ḳuṣûr nüzhetgah-ı cinân-ı bî-ḳuṣûr itmekle tarîḫi içün Kâtib-i divânları Ṭaybî-yi merḥûmuñ ṭarîḳ-i naʿîme üzere nadirelerindendir. Et-tarîḫ

İrişdi kûşıme (141b) âvâze şeş-cihetden kim

Bu dâr-ı ʿilmi bina eyledi ʿÖmer Paşa

Muḳaddema raḳamzede-i ḥarîr-i taḥrîr olduğı üzere Ḳaṣaba-i Eʿẓamiye'de teʾsîs olunan sedd-i medîdiñ tetmîm ve taḥkimine vezîr-i muşârun-ileyh bezl-i mechûd ve saʿy-i nâ-maḥdûd idüb lillahi'l-ḥamd bu eyyâm-ı ḫayrü'l-encâmda vafḳ-ı merâm üzere resîde-i ser-menzil itmam ve ser-i müsenna'da bir mescid-i muʿalla-maḳam dahi bina ve eḥkâm ve ḫayrat-ı Pâdişâhi ḫayr ile iḫtitam bulub Ṭaybî-yi merḥûmuñ ʿandelib-i naṭıḳaları nadirelerindendir.

Et-tarîḫ

Ṭaybî bende söyledi tarîḫ-i salını

Sedd-i güzîn ve ḫayr-ı cedîd-i Muḥammedî. Sene 1096 (1684,85)

Ve ṭaraf-ı ġarbîde Azad Ḫanî dinilmekle müştehir kârbansaray müddet-i medîdeden beru ḫarab ve kemingah-ı reh-zenân-ı Eʿrab iken taʿmîr ile taḥṣîn ve ḫuddam ve mustaḥfaẓların taʿyîn idüb emniyyet-i ebnâ-yı sebîl ile nâil-i ecr-i cezîl olmuşlardır. Paşa-yı muşârun-ileyhiñ ibtidâ-yı ḥukûmetleri sene şemâne ve şemânîn ve elf mah-ı Ramażan'ınıñ üçüncı (3 Ramażan 1088/30 Ekim 1677) gününden sene işneteyn ve tisʿin ve elf Cemâẕiye'l-

ûlâ (1 Cemâẕiye'lûlâ 1092/19 Mayıs 1681) ġurresine dek olub müddet-i eyâletleri üç sene tokuz ay olmuşdur.

40.17.24.Ḥukûmet-i El-Vezîr İbrahîm Paşa

Nev-nihâl-ı gülẕâr-ı şebâbet ve taze naḫl-i ḥadîḳa-i vezâret ḳamer-i ṭuliᶜat-ᶜiṭar ve fiṭnet-i müşteri-reᵓy İbrahîm Paşa Yeñiçeri Aġalığından Erżurum-ı merzbûm manṣıbıyle serfirâz baᶜdehu ᶜavâṭıf-ı ᶜaliyye-i Ḫusrevânîden cah-ı Darü's-selâm ile mümtaz olub ḫaṭṭa-i şerîfe-i Burc-ı evliya'ya âfitâb-ı iclâlleri pertev-endâz-ı ḥukûmet oldukda müddet-i medîdeden berû Baġdad'da tevcihât-ı muḳaṭaᶜat ġurre-i Muḥarrem'den olub tedâḫul-i şuhûr-ı ᶜArabiyye ve Rûmiyye sebebiyle maḥṣûlata tedâḫul ve ümena ve reᶜaya ḥaline muḫil olmağla sene ṣelâṣe ve tisᶜîn ve elf (1093/1682) tarîḫinde tevcihât-ı muḳaṭaᶜat ġurre-i Eylül'den taᶜyîn olunmak babında rikâb-ı humâyûna ᶜarż ve iᶜlam itmegin meramları üzere fermân-ı lazimü'l-iḫtiram vârid ve tarîḫ-i meẕkûre de ġurre-i Eylül Ramażanü'l-mübarekiñ tokuzuncı gününe muṣadif olmağın ibtida bu tarîhden muḳaṭaᶜat-ı Baġdad'da ġurre-i Eylül'den muḳarrer ve muḳayyed-i defter olundı. Tarîḫ-i meẕkûrde revnaḳ-efzâ-yı mesned-i ḥaḳan olub çıhl sal taḫt-ı Pâdişâhîde ḫan-ı bülend-ᶜunvan-ı Maverâünnehir olan ᶜAbdulᶜazîz Ḫan ḥavî-i (142a) şevḳ ile maṭiyye-rân-ı ᶜazîmet ve Baġdad ṭarîḳinden iḥram-bend-i hacc-ı Beytullahi'l-ḥaram ve ḳaṣıd-ı ziyâret-i Ravża-i[908] Seyyidü'l-enâm ᶜAleyhi Efḍalüṣ-Ṣalati ve's-Selâm olmuşlardır. Paşa-yı muşârun-ileyh el-ḥaḳ serkeşân-ı derûn ve bîrûni bazû-yi ḳuvvet-i tedbîr ile żaᶜîf ve zebûn idüb baᶜżı ḳabayîl-i ᶜAraban mâil-i semt-i muḳavemet olmağın maẓhar-ı ġażab ve maṣdar-ı şihab ve ñaṣb idüb kûşimal ile rabaḳa-i iṭaᶜate idḫal ve ebnâ-i sebîli mażarrat ve güzendlerinden âsûde-ḥal itdiler. Ancak bu mabeynde ḫayli ṭarîf ve telîd-i ehl-i ḫışm telef-i şiddet-i ṣaḥra-yı ᶜadem oldı. Eyyâm-ı ḥukûmetlerinde biñ miḳdarı yeñiçeriyân-ı dergah müceddeden be-dergah olub Baġdad muḥafaẓasına vârid olduklarında ᶜale'l-fevr ᶜulûfe maġlaṭasiyle taḥrîk-i pa ve meydân-ı ġavġada cemᶜiyyet-i bî-perva itdiler. Mehma-emken ḥakîmâne terhîb ve terġîb ile ḫaṭırların taṭyîb itdiler. Sene-i ṣânîde tekrar ṭâife-i meẕkûre baᶜżı esbâb ile taḫarrub ve ᶜarṣa-i cemᶜiyetde cilve-i taᶜaṣṣub idüb şiddetleri ceng ve cidâle müncer ve mabeynde tob ve tüfenk dahi kârker olub vezîr-i muşârun-ileyhe bu defᶜa dahi ṭavr-ı merdâne ve ṭarz-ı ḥakîmâne ile refᶜ-i külfet-i ᶜadâvet idüb herkes ġunûde-i liḥaf-ı raḫat ve emniyyet oldı. Müddet-i medîdeden beru Baġdad'da çûb-i ufᶜî-nihad ile kesr-i zücac-ı ḫaṭır-i

ʿibâdullah iden yasaḳçılar refʿine dahi himmet-i mulûkâne idüb ġubâr-ı cefâlerin mirʾat-ı ḳulûb-ı fuḳara ve eġniyâdan dûr itmekle lillahilḥamd İnşâallah bu fiʿil-i cemîleleri mebrûr ve saʿyleri meşkûr olmuşdur. Ve ḥâlâ cisr-i ṣaʿbü'l-murûr Baġdad üzere vażʿ olunan ṭarabzûn (?) anlarıñ eṣer-i ḫayr-maḳrûnleri olub taḥsîn-kerde-i ʿâlem ve maẓhar-ı duʿâ-yı ḫayr-i ümem oldılar. Beyt

Cihân bir köhne köpridir gelan turmaz giçer ândan

Heman baḳi cihânda böyle bir ṣirat-ı ḫaṭır-ḫavah

Dârü's-selâm'da Dicle-i ʿuẓmaya sâye-güster-i feyż olan ṣaḥib-i envâr-ı celi Sulṭan ʿAli ʿAleyhi'r-Raḥmetü'l-Bâri Ḥażretiniñ camiʿ-i muaʿalla barigahların bünyadın ve ḫaṭîb ve ḫuddamın taʿyîn ve veẓâyif-i eʿlâların beyan idüb bu eṣer-i ḫayre ḫaṭır-ı faḳire layiḥ olan tarîḫ ṣebt-i muḫtaṣar kılındı. Et-tarîḫ

Dıl-ı ʿârif gibi yapıldı olub maʿbed-i pür-nûr. Sene 1093 (1682)

Ḥâlâ dârü'l-imare-i (142b) Baġdad muḳabelesinde olan camiʿ-i enver ve maʿbed-i feyż-güster paşa-yı muşârun-ileyhiñ mühendis-i fikret-i daḳîḳa-şinas ve miʿmar-ı ṭabʿ-ı rast-ḳiyasları ile müceddeden ʿimâret ve istivar olub ḫaḳḳan ki himmet-i işabet-eṣer itmişlerdir. Tarîḫ-i binası içün şeyḫ-i dervişân-ı Mevlevî Yaḥya Dede'niñ zâde-i ṭabʿidir. Et-tarîḫ

Yapdı İbrahîm beytullah ola saʿyi ḳabûl. Sene 1093 (1682)

Bu eyyâm-ı ḫayr-encâmda Vezîr-i cihân-ârâ ʿAbdurraḥman Paşa Baṣra muḥafaẓasına meʾmûr ve Baġdad'dan murûr idüb derʿaḳab valî-i sabıḳ Silaḥdar Ḥüseyin Paşa Rum ṭarafına imâle-i licam-ı ihtimam itdiler. Müḥâfıẓ-ı Baġdad vezîr-i muşârun-ileyhiñ daḫi eyyâm-ı ḥukûmetleri resîde-i ser-menzil-i itmam olub mükemmel ḳapu ʿaskeri ile ṭaraf-ı devlet-i ʿaliyyeye ṭaleb olundı. İbtidâ-yı ḥukûmetleri sene iṣneteyn ve tisʿîn ve elf ġurre-i Cemâẓiye'l-ûlâ'sında (1 Cemâẓiye'l-ûlâ 1092/19 Mayıs 1681) ve eyyâm-ı ʿazilleri sene ḫamse ve tisʿîn ve elf ġurre-i Şevval'inde (1 Şevval 1095/11 Eylül 1684) olub müddet-i eyâletleri yalñız üç sene beş ay oldı.

40.17.25.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿÖmer Paşa

Âfitâb-ı menzilet-i ḳamer-i ṭuliʿat vezîr-i cihân-ârâ ʿÖmer Paşa ʿavaṭıf-ı ʿaliyye-i şehriyârîden müsâʿade-i saʿid-baḫt-ı ferḫunde-fal ile ṣâniyen Ḥukûmet-i Baġdad'a sâye-endâz-ı iclâl olub besṭ-i bisaṭ-ı emn ve eman ve ḥimâyet ve ṣiyânet-i Baġdadiyân idüb ḫaṭṭa-i Dârü's-selâm eyyâm-ı saʿâdetlerinde elṭaf-ı Bâri ile ḳal u ḳîl-i rûz-i gardan ʿâri olub tarîḫ-i

---

[908] B: raḍiyye-i muṭahhara fazla

ᶜam sene semân ve tisᶜîn ve elf (1098/1686,87) ile irtisam olundukda ṭaraf-ı Ḫusrevânîden Eyâlet-i Baṣra ile Gümrükcı Ḥüseyin Paşa iclâl olunub Baġdad'da bir kaç gün naṣb-ı ḫiyam-ı iḳamet ve manṣıbı ṭarafına taḥrîk-i rikâb-ı ᶜazîmet itmeleri ile valî-i sabıḳ vezîr-i mükerrem ṣaḥibü's-seyf ve'l-ḳalem ᶜAbdurraḥman Paşa dahi Baṣra'dan refᶜ-i liva ve Baġdad'ın cânib-i ġarbisinde şeref-baḫşâ-yı nuzûl olduklarında paşa-yı cedîdiñ suḫtgîr ve ᶜuẕri nâ-peẕîr olmasından ahâlî-i Baṣra ḫayli ḫavf ve hiras ile maġlûb-i daġdaġa-i vesvas iken bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader paşa-yı merḳûm zaman-ı ḳalîlde merḥûm olmağın valî-i sabıḳıñ Baṣra'da ḥukûmetlerinde dârü'ş-şifa-yı (143a) merḥametlerinden her derd-mend ṣıḥḥat-yâb ve çeşme-sâr-ı maᶜdeletlerinden her teşne leb-i dâd-ı sîrab olub ḥadd-i ẕatında ᶜâlim ve fażıl ve icrâ-yı Şerîᶜat-ı Ġarra'da bir merd-i kâmil olmağın gîrû vezîr-i muşârun-ileyh cah-ı Baṣra ile ᶜavdet olunmak iltimasiyle ahâlî-i Baṣra Baġdad ve ṭaraf-ı salṭanat-ı müşeyyidü'l-ᶜimade şefaᶜat-nâme taḥrîr ve musteḳil âdemler taṣdîr itmeleri ile Müḥâfıẓ-ı Baġdad Vezîr-i cihân-ârâ ᶜÖmer Paşa'nıñ ṣavab-dîdi ve reᵓy-i sedîdleri ile gîrû vezîr-i mumâ-ileyh ḫılᶜat-ı pûş-i iclâl ve Baṣra manṣıbı ile irsal olundı. Tarîḫ-i meẕkûrde Dicle-i ᶜuẕmaya sâye-güster-i ḥusn ve baha olan[909] Ḥasan Paşa Camiᶜiniñ ṭaraf-ı ġarbisi bina-yı musteḳilleden ḫali iken valî-i Baġdad vezîr-i mumâ-ileyhiñ keṯudaları Aḥmed Aġa ḥasbeten-lillah maḥall-i meẕkûrde bir ḳubbe-i ᶜâli bünyan ve tevsîᶜ-i camiᶜ-i bülend-erkân idüb bu fiᶜl-i cemîl ile ḫayiz-i ḳaṣabü's-sebḳ ecr-i cezîl olmuşlardır. Tarîḫ-i binasiçün faḳîriñ güfte-i şikeste-bestesidir.

Et-tarîḫ

Söyledi pîr-i ḫired tarîḫini Aḥmed'e bu cay-ı nuranî-eser. Sene 1097 (1685,86)

Bundan aḳdem vaḳiᶜ olan sefer-i pür-ḫaṭar-ı küffar-ı Bec ile ḫazîne-i pâdişâhiye ḫayli futûr işabet idüb ẕî-ḳudret olan müslimîn imdâd-ı ᶜasâkir-i muvaḥḥidîn içün ṭaraf-ı cihân-baniye birer miḳdar naḳdiye ḳarż ṭarîḳiyle imdad itmek babında memâlik-i İslâmiyeye mubaşirler işdar olunmuşdur. Müḥâfıẓ-ı Baġdad vezîr-i sitûde-nihâdıñ Behişt-âbad'da ḥukûmetleri tamam ve vezîr-i mükerrem atiyü'ẕ-ẕikr Aḥmed Paşa ḫidmet-i muḥâfaẓaya ḳiyâm gösterdi. İbtidâ-yı ḥukûmetleri sene ḫamse ve tisᶜîn ve elf ġurre-i Şevval'inden (1 Şevval 1095/10 Eylül 1684) sene semân ve tisᶜîn ve elf Ẕilḳaᶜde'siniñ üçüncı (3 Ẕilḳaᶜde 1098/10 Eylül 1687) gününe dek olub müddet-i eyâletleri üç sene yigirmiyedi gün olmuşdur. Vallahü'l-Musteᶜan.

---

[909] B: Çelebi fazla

40.17.26.Ḥukûmet-i El-Vezîr Aḥmed Paşa

Vezîr-i muşârun-ileyh ḥâkim-i ġayyûr Ketḫuda Aḥmed Paşa dinilmekle meşhûr olub muḳaddema Budin ṭarafında serdar baʿdehu Anatoli semtlerinde teftîş ve sevḳ-i ʿaskere meʾmûr olub itmâm-ı ḫidmet ile ḳarîḥa-i humâyûn-i şehriyarîden ḳubâ-yı zibâ-yı (143b) cah-ı Baġdad ḳamet-i eʿlâlarına teşrîf-i şeref-ittiḥad buyuruldukda bu ḫâk-i pâke sâye-endâz-ı ḥukûmet olub basıṭ-ı bisaṭ-ı eyâlet olmağla żabṭ ve rabṭ-ı ecnâs-ı nasa taḳayyüd-i bî-ḳiyas idüb derûn ve birûnda olan ṭavâyif-i reʿâya ve ʿaskeri terġîb ve terhîb ile munḳad-ı zimâm-ı tedbir-i dıl-pezîrleri olduğundan maʿada tedḳîḳ-i defter ve ḥisabda fevḳa-mâ-yeḥtac kûşeş-i taḥḳîḳ idüb egerçi umûr-ı cumhûrda ziyâde taʿcîle şitab ve baʿżı maddede fi'l-cümle ḫalḳı muâḫeze ve ʿitab ve ḫuddam maḳûlesin iḳdam-ı ḥuṣûl-ı meramda itʿabdan ḫali degiller idi. Ve lâkin bu babda olan ihtimamları bilâ-ṭâil olmayub mertebe-i mübâlaġada tefaḫḫuş ve tecessüsleri ile ṭabâyiʿ-i ḫuddam bi'ż-żarûri istiḳamete müncelib ve ṭarîḳ-i musaheleden müctenib olub her âyine umûr-ı cüzʾiye ve külliyeleri âfat-ı taʿṭîl ve tebṭîlden mütecânib idi.

40.18.Culûs-ı Sulṭan Süleyman Ḫan[910]

İmtidâd-ı eyyâm-ı sefer ve iḳtiḥam-ı mehâlik ve ḫaṭardan naşi ʿâlemiñ niẓam-ı ḥali mütelâşi olub ṭaraf-ı devletde istimaʿı mûcib-i melâl-ı ṭabâyiʿ olur veḳayiʿ ile Cenâb-ı muʿalla-elḳab Şehriyar-kerdûn-i vaḳar Ḥażretleri sene tisʿa ve tisʿîn ve elf mah-ı Muḥarremü'l-ḥaram'ın ikinci (2 Muḥarrem 1099/8 Kasım 1687) günı taḫt-ı serverîden infiṣal ve iki ferzend-i firûzende aḫteri ile kûşe-i iḫtifaya sâye-endâz-ı iclâl olub birader-i humâyûn-baḫtleri Şehzâde-i sipehr-ʿunvan Şemʿ-i şebistân-ı Ḫanedan-ı Âl-i ʿOṡman Sulṭan Süleyman Ḫan İbn-i İbrahîm Ḫan serîr-i salṭanata vażʿ-ı zanû-yı cihân-sitanî itdi. Müḥâfiẓ-ı Baġdad vezîr-i muşârun-ileyh tedârük-i ṡuġûriye ve muraʿât-ı umûr-ı serḥadiye saʿî[911]

ʿİlac-ı vaḳıʿa pîş-i ez-vuḳûʿ bayedkerd

medlûlüne muraʿî olmağın Ḳalʿa-i Baġdad ḳulelerinden Çavuş Ḳulesi ile meşhûr ḳule-i istivari müceddeden maʿmûr ve manend-i sedd-i İskender bî-ḳuṣûr itmekle inşâallahu Teʿâla saʿyleri meşkûr olmuşdur. Li-camiʿa ḳıṭʿa[912]

Ḫabbeẓa Ḫażret-i Ḫaḳan-ı humâyûn-iḳbâl

Yaʿni Sulṭan Süleyman-ı ʿadâlet-ferma

---

[910] A,B: Culûs-ı Sulṭan Süleyman Ḫan fazla

[911] A,B: Mıṣraʿ fazla; İlaç olay vuku bulmadan önce tedârik edilmeli.

Ol-şehinşah-ı felek kevkebiniñ dustûrî

Valî-i Dâr-ı selâm Âṣaf-ı ᶜâlem-âra

İtdi bu ḳûle-i kerdûn burûci tecdîd

Ol-şecaᶜat-şîm ve ṣafder-i rûz-ı hica (144a)

Bir mulûkâne eşer ḳıldı o dâr-ı ḫaşmet

Oldı bu sedd-i sedîd ile sikender-âsa

Söyledi pîr-i ḫired sal-ı binaya tarîḫ

Yapdı bu ḳuleyi ḳuvvet ile Aḥmed Paşa. Sene 1099 (1687,88)

Ṣaniyen Ṣabuncı Ḳulesi nâm kûh-i ḳiyamı müceddeden bina-yı ḫoş-numa idüb ḥaḳḳan mulûkâne eşer itmişlerdir. Li camiᶜa ḳıṭᶜa[913]

İskender-i zamane Sulṭan İbn-i Sulṭan

Cem menḳibet Süleyman-ı şahinşaha müeyyed

Ola Ḫusreviñ vezîri dustûr-ı müşteri reᵓy

Hem nâmı faḫr-ı ᶜâlem paşa-yı efḫam Aḥmed

Bu Burc-ı evliyaya vali olub ol-Âṣef

Bu ḳule-i metîni ḳıldı bina mücedded

Bu himmet-i yegâne ḥaḳḳan ki ḫayr-eşerdir

Ḫayratı ola baḳi hem devleti muḫalled

Bir bende-i duᶜa-ḫavan didi binaya tarîḫ

Oldı bina-yı mümtaz bu ḳule-i müşeyyed. Sene 1099 (1687,88)

Ve iᶜdad-ı zad-ı âḫiret içün Nefs-i Baġdad'da Eş-Şeyḫ Muḥammed El-Faḍıl ᶜAleyhi'r-Raḥme merḳadi ḳurbünde müceddeden bir mescid-i enver ve maᶜbed-i feyż-güster bünyan ve evḳaf ve ḫuddam taᶜyîn ve beyan idüb ḥaḳḳan ḫayr-eşer itmişlerdir. Baġdad Ḳalᶜasınıñ burc ve barûlerin termîm ve tebyiż iderken eyyâm-ı ḥukûmetleri resîde-i ser-menzil-i itmam olub valî-i sabıḳ vezîr-i müşteri-tedbîr ᶜÖmer Paşa gîrû Ḥukûmet-i Baġdad'a seza görüldı. İbtida-yı ḥukûmetleri sene şemâne ve tisᶜîn ve elf Ẕilḳaᶜde'siniñ üçüncü (3 Ẕilḳaᶜde 1098/10 Eylül 1687) gününden sene tisᶜa ve tisᶜîn ve elf Ẕilḳaᶜdesinin[914] ondördüncı (14 Ẕilḳaᶜde1099/10 Eylül 1688) gününe dek olub müddet-i eyâletleri yalñız bir sene on gün[915] olmuşdur.

---

[912] A: tarîḫ

[913] A: tarîḫ

[914] A: üçüncü gününden sene tisᶜa ve tisᶜîn ve elf Ẕilḳaᶜdesinin

[915] A: miḳdarı fazla

40.18.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr ʿÖmer Paşa Ṣalişen

ʿUnvan-ı kitab-elḳab muʿalla-nişabları ile müsteṭab olan Âṣaf-i cihân-âra Vezîr ʿÖmer Paşa ḥaḳḳında mezîd-i nevâziş-i sulṭanî taḳdîm yaʿni ṭuġrâ-yı ġarrayı Ḥukûmet-i Baġdad nâm-ı nâmilerine terḳîm ve ṣalişen zimâm-ı mehamm-ı enâm muḥafaẓa-i Baġdad yed-i müeyyedlerine teslîm buyurulub bu ḫâk-i pâke sâye-endâz-ı emâni ve basıṭ-ı bisaṭ-ı fermân-ranî olduklarında Baġdad Ḳalʿasıyla Behrûz Ḳaryesi mabeyninde vaḳiʿ saḥra-yı vesîʿatü'l-ercaya bundan aḳdem ʿimaretine taʿalluḳ naẓar-ı ikṣîr-i naẓîrleri olan ḫan-ı ḥaṣîn ve kârban-saray-ı metîn bu eyyâmda itmama ḳarîn olub elḥaḳ dâmen-i ebnâ-i sebîl ḫâr-ı pür-âzâr-ı rehzânândan reha ve girîban-ı erbâb-ı sefer pençe-i suḫtgîr-i ḳuṭṭaʿîlerden bî-perva olmağla inşâallahu Teʿâla (144b) bu ḫayrat-ı maḳbûle kitab-ı ḥasenatlarında bir bab-ı musteḳil olmuşdur. Tarîḫ-i binasçün bu faḳîriñ zâde-i ṭabʿî müşevveşidir.[916]

Şeh-i vâlâ-mekân Sulṭan Süleyman Ḫan ḥaḳanıñ
Vezîr-i müşteri-yi reʾyi ʿÖmer Paşa ʿâli-cah
Olub üç defʿa Burc-i evliyâ'ya vali ve ḥami
Behişt-âbadı kıldı nice ḫayr ile meserret-gah
Emîn itdi ṭarîḳ-i müslimîni eyleyub kûşeş
Bina kıldı murâd üzere bu ḫani ḥasbeten-lillah
Ribaṭ-ı köhnedir bu dar-ı dünya her konan göçer
Hemen baḳi cihânda böyle bir ḫayrat-ı ḫaṭır-ḫavah
Çıkub bir bende-i dâʿî dedi bünyadına tarîḫ
Bina kıldı ʿÖmer Paşa bu ḫani fî-sebîlillah. Sene 1100 (1688,89)

Ve sene-i meẕkûrede Baġdad'ıñ cânibi ġarbisinde pertev-endâz-ı feyż-i kerâmet olub ṣunûf-ı irşad ile mevṣûf Eş-Şeyḫ Maʿrûf ʿAleyhi'r-Raḥme Ḥażretleriniñ tekerrür-i leyl ve nehar ile camiʿ-i pür-enverleri mütezelzilü'l-erkân ve cemâʿat-ı müslimîne tenk-i mekân iken vezîr-i muşârun-ileyhiñ ketḫuda-yı bevvâbânları Aḥmed Paşa heme-vare ḫulûş-ı ʿaḳîde ve ṣafâ-yı ṭaviyye ile tefaḳḳud-i ḳulûb-i ehlullah ve taḳayyüd-i eḥval-ı fuḳarâ-yı babullah itmek şîme-i ḥasene ve dîden-i müsteḥseneleri olmağın camiʿ-i meẕkûri müceddeden teʾsîs ve tevsîʿ ve ḳubbe-i ferḳad-fersa bina ve terfîʿ idüb ḥaḳḳan ki tezevvüd-i dâr-ı âḫire-i faḫire itmişlerdir. Ancak bab-ı sed-reh-i nişab-ı camiʿde tarîḫ-i ḳadîm olub mücerred-eser erbâb-ı ḫayr mensi

olmamakdan naşi ve tefâḫur-ı semᶜaden teḥaşi ile ṣaḥîfe-i tarîḫ-i evveli yerinde ibḳa itmişdir. Tarîḫ-i merḳûmda ḥikmet-i lâ-yüsᵓel ᶜamma-yefᶜal ḳillet-i nuzûl-ı ḳaṭarât-ı muᶜṣirât ve ᶜadem-i ḥareket-i Dicle ve Fırat ile ḳulûb-ı nasa ḫavf ve heras-ı ġela müstevli olub fi'l-cümle müstevfî-i zeḫâyir var iken mah-ı Ṣafer'in on üçüncı güni ateş-i ḳil u ḳal iştiᶜal ve bu madde baᶜż-ı cühelaya sermaye-i ḥuṣûl-ı âmal-ı şeḳavet-meâl olmağın tühmet-i iḫtikâr ile zümre-i ᶜulemadan Ġurâb-zâde Maḥmud Efendi maẓlûmen mabeynde telef ve mubâşeret-i ᶜavam-ı hevam ile sehm-i ḳażaya hedef oldı. Bu şûr-ı pür-futûr yevmen-fe-yevmen ziyâde ve ebvâb-ı fesâd küşâde olmağın birkaç câhil-i mechûl ᶜibret-i ᶜâlem ve çırağ-ı ḥayatları mürde-dem olub deh mah murûrunda yine ol-ateş-i saman-sûz zebâne-keş-i (145a)[917] intiḳam ve üç nefer-i çorbacı fermân-ı ḥasım ile kem-şüde-i dehlîz-i inᶜidam oldı. Baᶜdehu nâire-i iḫtilâl inḫimad ve lillahi'l-ḥamd beher-ḥal-i ᶜibâd ve bilâd ġunûde-i kehvâre-i emn ve eman ve erâcîf-i ḳîl u ḳal mehcûr-ı zâviye-i nisyan oldı. Sene-i meẕkûre yaᶜni tarîḫ-i sal mie ve elfe (1100/1688) ittiṣal buldukda Pâdişâh-ı cedîd ṣaḥib-i baḫt-ı saᶜîd Sulṭan Süleyman Ḫan ṭaraf-ı bahirü'ş-şereflerinden mabeynde rasiḫü'l-erkân olan ṣulḥuñ teᵓkîd ve taḳrîri ve asayiş-i ᶜibâd ve bilâd içün nâme-i humâyûn ile Avernik-nişîn-i Hindustan ve ṣâḥib-i tac-ı ḫaḳan ve mesned-i dâr-ı taḫt-ı İran olan Şahân'a birer elçi Baġdad ṭarîḳinden revâne olmuşlardır. Ve ṭaraf-ı ᶜaliyye-i şehriyârîden Ḥukûmet-i Eyâlet-i Başratü'l-feyḥa Baş Defterdar Vezîr Ḥüseyin Paşa sezavar görülmekle sene-i meẕkûre ibtidasında Baġdad'a murûr ve Başra ṭarafına ᶜubûr idüb evâsıṭ-ı senede valî-i sabıḳ vezîr-i sitûde-tedbîr ᶜAbdurraḥman Paşa dahi vârid-i Dârü's-selâm ve cânib-i ġarbîde ḍarb-ı otad-ı ḫiyam itdikde erbâb-ı muᶜârefe âṣâr-ı ṭabᶜ-ı feżâil-meᵓṣerlerinden yâdigar itdükleri ġazel-i ġarraya bu faḳîrden naẓîre ṭaleb buyurmalarıyle fi'l-cümle tek ve pû idüb vucûda meżamin-i ḫaṭır-zâd maᶜrûż-ı ṭabᶜ-ı nuḳadları oldukda taḥsîn-kerde-i ḫaṭır-ı feżâil ittiḥadları olmağın aṣl ve ferᶜ işaret olundı. Ġazel-i ᶜAbdi Paşa

Nâ-ümîdim ḫalḳdan Mevla muᶜînimdir benim
ᶜAvn ve tevfîḳi refîḳimdir ḳarînimdir benim
İltica-yı can ve dıl ancak Cenâb-ı Ḥaḳḳadır
Kim ᶜaṭası yaverim luṭfi ḍaminimdir benim
Şükr-i bî-ḥad kîm pey-ender-pey fuyûżat-ı Huda
Çare-sâz-ı ḫaṭır-ı zar ve ḫazînemdir benim

---

[916] A: müşevveşidir eksik
[917] Asıl nushada 145. Varak eksik olub A-B nushası karşılaştırılmıştır.

Ceyş-i âlâm ve kudûretden emîn olsam nola
Ḥıfẓ-ı Ḥaḳ her ḥalde ḥışn-ı ḥaṣînimdir benim
Feyż-ı Yezdâni ile söylendi bu naẓm-ı laṭîf
Şanmaya ᶜAbdi'yi şiᶜir nev-zemînimdir benim

Naẓîre-i ġazel li-camiᶜa[918]

Bülbül-i baġ-ı ḥaḳîḳat hem enînimdir benim
Şahid-i cûş-i dılem çeşm-i terînimdir benim
Nâ-ümîd-i masiva ümmîd-var-ı Ḥaḳ olan
Keṯret içre ḫaṭırı vaḥdet-güzînimdir benim
Luṭf-i Ḥaḳḳa eyledim ilḳa-yı dest-i iᶜtiṣam
Ḥasbiyallah kefa-naḳş-nekînimdir benim
Yokdur eᶜmale ümîdim Dergeh-i Ḥaḳḳa heman
Rişte-i ᶜaczim benim ḥablü'l-metînimdir benîm
ᶜUrvetü'l-vüṯḳa iḫlaṣa temessük-i Murtaża
Bî-tekellüf ḥaṣıl-ı ked-i yemînimdir benim

Paşa-yı muşârun-ileyh Baġdad'da bir ay miḳdarı âram baᶜdehu ṭaraf-ı Rum'a imâle-i likâm-ı ᶜazîmet ve ihtimam itmişlerdir. Sene-i meẕkûreniñ mah-ı Ẕilḳaᶜde-i Şerîfesinde ḳarîḥa-i humâyûn-ı şehriyârîden ṭuġra-yı ġarra-yı muḳarrar-ı Baġdad valî-i vilâyet Vezîr ᶜÖmer Paşa nâm-ı nâmilerine raḳîm ve zimâm-ı mehâm-ı umûr-ı serḥadiye yed-i müeyyedlerine teslîm olunub âlây-ı mulûkâne taḳdîm ve erbâb-ı menâṣıb ḫalᶜ-ı faḫire ile tekrîm olunmuşdur. Sene-i meẕkûre evâḫirinde hidâyet-i Ḥaḳ ve ᶜinâyet-i Feyyaż-ı Muṭlaḳ bu faḳîrin bedraḳa-i rah-ı tevfîḳi olub ṭarîḳ-i ᶜİraḳ'dan ahenk-i Ḥicaz ile iḥram-bendi ḥacc-i Beytullahi'l-ḥaram ve ḳaṣıd-ı ziyâret-i Ravża-i Raḍiyye-i Seyyidi'l-enâm ᶜAleyhi's-Selâm olub el-minnetu lillah ḥacc-ı ekber ve ṭavaf-ı Beyt-i zerrîn-kemer ile kâmran-ı maḳṣûd ve meᵓmûl ve ziyâret-i Ravża-i Nebiyy-i Ekrem Ṣallallahu[919] ᶜAleyhi ve Sellem ile nice fuyûżat-ı ruḥaniyeye dest-res-i vuṣûl olub Meṯnevi

Zehi mecmûᶜa-i tarîḫ-i Baġdad
İder fi'l-cümle ṭabᶜa ẕevḳ îrad
Temaşagâh-ı erbâb-ı nuhadır

---

[918] B: Naẓîre-i El-Ḥac Murteża
[919] B: Teᶜâla fazla

Ġarîb-i ayine-i ᶜibret-numadır

Cihân-kerdîde bir pîr-i kühendir

Meᶜâni-yi perver-istâd suḫandir

maṣadaḳı olan çend ḫurûf-i şikeste-besteniñ daḫi egerçi raḫş-i serkeş-i deverân murâd üzere devan degildir. Amma yine Ḳıṭᶜa

Bi-ḥamdillah musaᶜid oldı ṭaliᶜ

Müheyya bulunurken nice maniᶜ

İdüb fi'l-cümle cevelân ṭabᶜ-ı çalâk

İrişdi menzil-i maḳṣûda bî-pâk

mağzasınca beher-ḥal itmama mecal bulub ḥamd-i Ḫudâ-yı Vahibü'l-âmâl ve şükr-i Melik-i Müteᶜâl ve taṣliye-i ḫatm-i kitabe-i Nebeviyye ᶜAleyhi Efḍalü't-Teḥiyyeti ile ṭûṭi-i kilk-i çapek-sîr naġme-perdâz-ı temme bi'l-ḫayr oldı.

40.18.2.Ẕikr-i Vaḳᶜa-i Sefer-i Bec

Tarîh-i sinîn ṣelâṣe ve tisᶜîn ve elf (1093/1682) eᶜdadına ḳarîn olduğı eyyâm-ı iḫtilâl-encâmda Bec dinilmekle ṭaraf-ı Rum-ı cennet-rusûmda ẓuhûr iden sefer-i pür-ḫaṭarıñ resîde-i rütbe-i tevâtür olan eḫbar-ı vaḥşet-âṣarı bu minval üzere taḥrîr ve icmal olunur ki (146a) sene tisᶜa ve sebᶜîn ve elf (1079/1668,69) ḥudûdunda Kral-ı nikbet-meâl-i Nemçe'ye tabiᶜ Ḳarş keferesi ḳral-ı merḳûmdan ru-kerdân ve ḫaṭṭü'l-eman-ı[920] pâdişâh-ı kîti-sitan olub şeref-bûs-i ᶜatebe-i ᶜaliyye-ı Ḫusrevânî ile kâmran oldukda taᶜahhüd-i ḫidmet-i taḳrîbi ile ᶜasker-i İslâmı ġazaya terġîb itdiler. Ol-hengamda Ṣadr-ı ᶜÂli-ḳadr Vezîr-i sitûde-tedbîr Köprülı-zâde Aḥmed Paşa Girîd cezîresiniñ eᶜẓam-ı ḳulaᶜ-ı bî-sutûn irtifaᶜından Ḳandiye Ḳalᶜası teshîr ile muḳayyed olmağın ṭâife-i meẕkûreniñ kârvanları vezîr-i muşârun-ileyhe irsal ve tedbîr-i ḥalleri reᵓy-i zerrînlerine ḥavale ve temşît-i umûrları fikr-i metînlerine iḥale olundı. Ol-Niẓamü'l-mülk-i Ṣanîniñ hemvare maṭmaḥ-ı naẓar-ı dûrbînleri âsayiş-i ᶜibâd ve âsûdekey-i bilâd olmağın ṭâife-i merḳûme bilâd-ı İslâmiyede müşta ve merᶜî taᶜyîn ile sedd-i bab-ı nizaᶜ ve vefâ-yı ᶜahde israᶜ itmişler idi. Ḫuṣûṣ-ı meẕkûre bu tarîḫe gelince mütemâdi ve ateş-i gîrûdar verâ-yı cidâr-ı nisyanda mütevâri iken vezîr-i muşârun-ileyh târik-i dâr-ı fena ve ᶜazim-i serâbistan-ı beḳa olub Ḳayimmeḳam Muṣṭafa Paşa ṣadr-ı ṣadarete taḥrîk-i pa itmegin ḫuṣûṣ-ı meẕkûruñ icrasına ihtimam ve Kişver-i Nemçe'yi daḫi feth ve teshîr ile munḍamm-ı

bilâd-ı İslâm itmek mulâḥaẓasıyla ol-ḥudûdda ṭaraf-ı küffardan sebeb-i şikest-i rişte-i ᶜahd ve peymân olur nice muḳaddematı baᶜiṯ-i iftitaḥ-ı bab-ı muḫâṣamat itmiş olalar. Baᶜżı rivâyetde paşa-yı muşârun-ileyh ṣadr-ı ṣadârete taḥrik itdikde[921] ṭamᶜ-ı ḫam ve fikr-i bî-encâm ile kişver-i Nemçe dahi dest-i taṣarrufda zebûn ve maḥraz-ı mal-ı Ḳarun olmak sevdasıyla ol-ḥudûda sebeb-i şikest-i rişte-i ᶜahd ve peymân olur nice muḳaddemat tertîb ve baᶜżı ḳulaᶜ-ı küffar teshîrin dahi taᶜḳîb itdirmekle ḳral-ı meẕkûr ṭarafından ṭaliban-ı ṣulḥ ve ṣalaḥ elçiyân-ı vaḍîᶜü'l-cenaḥ vârid olub ḳabûl-ı hediyye ve pîşkeş ile nice defᶜa ḫalḳa-cenbân-ı der-i emân olduklarından ġayri Ḳarş keferesinin Ḫazîne-i ᶜAmire'ye beher edasın der-ẕimmet itdükleri (146b) otuzbiñ serḫ-i kâmilü'l-ᶜayar kendüler edaya taᶜahhüd ve ṭâife-i meẕkûre de ḳadîmi yerlerinde sakin ve bî-zaḥmet muvaṭṭin olmak üzere ḳabûl ve taᶜahhüd idüb ṣulḥ-ḫavastegan dört beş ay ḳapuya ḳapu temşît-i umûr-ı ṣulḥa çare-cû olmuş iken vezîr-i ḫudra taᶜaṣṣub-i bî-ca idüb cunûd-ı İslâm cûvinde-i ġarradır deyu sicill-i meᵓmûllerine imża-keş-i ḳabûl olmadı. Ḫatta Müḥâfıẓ-ı Baġdad Vezîr-i cemîlü'ş-şîm Ḥasan Paşa ekṣer evḳat eṣnâ-yı muṣaḥabetde Vezîr-i fażıl metbûᶜü'l-efażıl Köprülı-zâde Muṣṭafa Paşa'nıñ evṣaf-ı ḥamîde ve aḫlaḳ-ı pesendîdelerin teẕkâr ve ṣaḥib-i ferâset ve dûr-endîş oldukların taḳrîr ile meclis-i ârâ-yı ṣoḥbet ve ᶜıṭr-feşân encümen-i muṣaḥabet olurlar idi. Binâen-ᶜala-ẕalik el-kelâm yecürrü'l-kelâm bir gün eṣnâ-yı muẕakerede vezîr-i muşârun-ileyhiñ sefer-i merḳûm muşâveresinde dahi ne vecih üzere sevḳ-i kelâm ve taḥḳîḳ-i meram itdüklerin Ḳayimmaḳam-ı vaḳt Vezîr İbrahîm Paşa'dan rivâyet olunur.

Faḳîre taḳrîr ve dıl-peẕîr buyurmuşlardır ki: Çün sefer-i merḳûm Vezir-i eᶜẓam Muṣṭafa Paşa'nıñ eḳṣa-yı meram ve müntehâ-yı ihtimamları idi. Teᵓkidi içün paşa'-yı mezbûr sarayında Ḥażret-i Ḫudavendigâr-kerdûn-i vaḳar bi'n-nefs sera-pürde-nişîn-i iclâl olub Faẓîletlu Şeyḫulislâm ve Köprülı-zâde Muṣṭafa Paşa ve ḳuḍat-ᶜaskeriye ve Defterdar ve Ağa-yı Yeñiçeriyân ḥużûr-ı humâyûnda ᶜaḳd-i meclis-i muşâvere idüb taḥsîn-i kelâm-ı Vezîr-i Eᶜẓam ṭaraf-ı Şeyḫulislâmiye tevcîh-i ḫiṭab idüb Efendi! Nemçe Ġazası murâd-ı erbâb-ı cihaddır. Şerᶜan cevazı varmıdır? Egerçi Nemçe Ḳralı ile olan müddet-i ᶜahd ve peymân henüz resîde-i ser-menzil-i pâyan olmamışdır. Lâkin küffarıñ ṣulḥa muġayir nice ḥareketleri bedîd olduğına ol-sinûr ve serḥadden vârid bu mekâtib naṭṭıḳdır deyu suḫn-sâz ve bir nice

---

[920] B: istimân ile daḫil-i dârü'l-emân-ı fazla

[921] A: ḫuṣûṣ-ı meẕkûruñ ricrasına ihtimam ve Kişver-i Nemçe'yi daḫi feth ve teshîr ile munḍamm-ı bilâd-ı İslâm itmek mulâḥaẓasıyla ol-ḥudûdda ṭaraf-ı küffardan sebeb-i şikest-i rişte-i ᶜahd ve peymân olur nice muḳaddematı

ḳıṭ'a mektûb-i saḫte ibraz itdikde Cenâb-ı Şeyḫulislâmi dahi sefer-i maṭlûbuñ "dîn ve devlete muḳarrer ise şurûṭiyle cevazı vardır. Evvela Beytü'l-malıñ edevât-ı (147a) seferiyye tedârükünde vefret ve ṭâife-i 'askeriyeniñ sefere raġbeti olub re'âya fuḳarasına zaḥmet ve ba'iṣ-i mażarrat olmaya" deyu kelâma encâm viricek maḥẕûrat-ı meẕkûreniñ def'-i içün Vezîr-i E'ẓam Beytü'l-mal aḥvalın Defterdâr'a ḥavale idince ol-dahi bu seferiñ tedârüki iki seneden berû görülüb ġayre muḥtac olmaduğun lafẓan taḥḳîḳ itdükden soñra Yeñiçeri Aġası dahi 'askerin kemâl-i ḳuvvet ve ḳudretlerin ve ġaza ve cihada raġbetlerin lisanen ifadeden ġayri Ḳarṣ keferesiniñ uġur-ı humâyûnda dâmen-i der-meyân ve yigirmibiñ ḳadar ceng-cû pür-ḫaş-ḫû âdem ile beẕl-i tab ve tuvân idecekleri i'lan itmegin ṣûreta muḫadderat-ı maḥẕûrat mundefi' olur gibi olmağın Vezîr-i kârdan Köprülı-zâde Muṣṭafa Paşa mutaṣaddî-i kelâm-ı ṣıdḳ-encâm olub ol-dahi meydân-ı ḫayr-ḫavahîde imâle-kemiyyet-i suḫn-i rast-i ḫaram itdi ki ḥâṣâ bu seferin ne dîn ve devlete nef'i ve ne ṭâife-i 'askeriyeniñ sefere raġbeti vardır. Ḫuṣûṣan re'âya fuḳarasına mażarratı numâyandır. Ancak Ḳarṣ keferesi ilticâ-yı İslâm-penâni itmişler ise Şer'an ḳabûl-i şeref-i îman ya edâ-yı cizye ile der-eman olurlar deyu ḫatm-i ṭomar-ı kelâm idince tekrar Yeñiçeri Aġası i'raż ile cevaba âġaz idüb böyle kem-fıṣat dahi ne vaḳt rû-numâ olur ki ḫazînede bu ḳadar vefret ve 'askerîde ṣad-çendan ḳuvvet ve iṭa'at var iken ne vecihle terk-i sefere cevaz gösterülür. Muḥaṣṣıl bu ġaza tebṭîl ve bu sefer ta'ṭîl olunur ise ṭâife-i 'askeriyeniñ żabṭları mümkin degildir deyu kelâma ikṣar ve bu nev' nice terġîb ve terhîb iş'ar itmegin mabeynde güft ve şinîd olan ecvibe cümle mesmu'-i sem'-i humâyûn-ı Pâdişâh-ı rub'-meskûn olmağın hemandem ṭaraf-ı ḫudavendigârîden ref'-i sera-pürde olunub bi'n-nefs ṭûṭî-i naṭiḳa-i şehriyari bu resme şükür-paş oldı ki min-ba'd sefer-i meẕkûr muḳarrer-i Vezîr-i E'ẓam yaḫûd bi'ẕ-ẕat kendüm techîz-i 'asker ve taḥrîk-i râyât-ı ẓafer-rehber itmek muḥaḳḳaḳdır deyu "kelâmü'l-mulûk mulûkü'l-kelâm"[922] lami'ası üzere ehl-i meclis (147b) sem'an ve ṭa'aten ile meclise encâm virdiler. İntiha kelâmuhu.[923]

Sefer-i meẕkûruñ müşâveresi şiḳatdan bu vecih üzere daḫi rivâyetdir ki: İbtida meşveret-i Sefer-i Beç Maḥrûse-i Edirne'de olub ḥużûr-ı Humâyûn-ı Ḫudâvendigârî'de ittifaḳ-ı ârâ-yı erbâb-ı ḥal ve 'aḳd vaḳi' olmayub ba'żı guft ve gu sem'-i Humâyûna çendan çesbân-ı gelmemekle ref'-i meclis buyurub terk olunmuş idi. Ba'dehu rikâb-ı Humâyûn teşrif-

---

ba'iṣ-i iftitaḥ-ı bab-ı muḫâṣamat itmiş olalar. Ba'żı rivâyetde paşa-yı muşârun-ileyh ṣadr-ı ṣadârete taḥrik itdikde eksik

[922] Meliklerin kelamı kelâmların melikidir.

[923] A: kelâmuhu-Vallahu e'lem arası eksik, B: E'l-'ilmu 'indellah.

saz-ı taḫt-ı ᶜâli-baḫt-ı İstanbul oldukda ḫavâhiş-i vezîr-i Âṣaf-nişân ve istiṣvab-ı erkân-ı devlet-i muḫalledü'l-erkân ile sefer-i meẕkûr taḥḳîḳ ve icrasına mubâşeret olundı. Vallahu eᶜlem.

Binâen-ᶜaleyh sene-i meẕkûre ḫilâlinde bi'n-nefs Ḥażret-i Pâdişâh-kerdûn-i dest-gah taḥrîk-i kemiyyet-i Humâyûn ve muteḥammil-i meşaḳḳ-ı zaḥmet-i sefer idüb Vezîr-i Eᶜẓam ve ᶜasâkir-i ferḫunde-ḳadem ise ṭayy-ı ṭavâmir-i deşt ve hâmûn iderek ṣaḥra-yı Belġrad-ı dârü'l-cihâd-ı maḍrab-ḫiyâm-ı sîm-evtad oldukda Cenâb-ı muᶜalla-elḳab Pâdişâh maḥall-i meẕkûrede müks̱ ve âram ve ṣadr-ı ᶜâli-ḳadr ve vüzerâ-yı ᶜiẓam ve ümerâ-yı şecaᶜat-irtisam ve merdân-ı merrîḫ-intiḳam kerr u ferr-i tam ile refᶜ-i iᶜlam idüb memâlik-i eᶜdayı pâ-zede-i sitûr-i ṣarṣar ẓuhûr iderek küffar-ı ḫâksarın güzîde ve istivar ḳalᶜalarından Bec nâm ḳalᶜa-i kûh-peyker dest-zede-i ᶜasâkir-i ġażanfer oldukda ca-be-ca lağım ve metres tertîb idüb ve ṭaraf ṭaraf ṣademat-ı ḳavâriᶜ-i ateş-bar ile ehl-i ḥiṣar terhîb olunub müddet-i muḥâṣara altmış güne baliġ oldukda biñdolsandört senesi[924] Ramażan'ınıñ yigirmiüçüncı günı (23 Ramaḍan 1094/13 Eylül 1683) üçyüzbiñden mütecâviz küffar edevât-ı kârzara müheyya esbâb-ı gîrûdar ile vârid ve ḳalᶜa istiḫlaṣına hevâdar olub Vezîr-i maġrûr düşmeni ḫor ve ḥaḳîr sayub redd-i keyd-i eᶜdaya tedârükde taḳṣîr itdügünden ġayri ṭâife-i ᶜaskeriyeniñ kendüye ne çendan muḥabbet ve iṭaᶜatları olmaduğundan bî-ḫaber olub erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳd gelan sîlab-ı bî-gırane sed olur tedârük-i merdâne lazımdır didikce naṣîḥat-peẕîr olmayub muḳabeleye bir miḳdar ᶜasker işdar itdirdikde ᶜadem-i muḳavemetleri muḳarrer olmağın bi'n-nefs kendüler dahi raḫş-ran-ı maᶜreke olub Naẓm[925] (148a)

Ḫuṣûmet-i girdibâdi geldi devre
Kebûdi perde çekdi rûy-i mühre
İdüb sâzende-i âşûb âhenk
Şaşurdi nağme-i tedbîri ferhenk
Kapandi şeşder-i efkârı taḳdîr
Kem itdi mühresin nerrad-ı tedbîr

Beydâ-yı vesîʿü'l-erca-yı maᶜrekede mürtefiᶜ olan ġubâr resîde-i eflâk ve kârker olan nevâḳir zelezele-resân-ı küre-i ḫâk olub her çend baᶜżı erbâb-ı ġayret ve hüner ġavṭa-ḫor-i baḥr-i ḫaṭar oldılar ise şahid-i maḳṣûd âyine-i ẓuhûrda cilveger olmayub ḳulûb-ı müslimîne ḫavf ve

[924] A,B: sene-i meẕkûre
[925] A,B: Meṣnevi

heras müstevli olmağla ekseri bî-ceng ve sitîz rah-ı nevred-girîz olmağın serdar ve bakı aṣḥâb-ı kâr daḫi nâçar eskal itlak olunur mal ve erzakların yerinde ibka ve bî-fâide taẓyiᶜ-i dest-i maye ile ser-menzil-i selâmete reha buldılar. Çün bu eḫbar-ı muvaḥḥişe şehriyâr-ı ᶜâli-vaḳara taḫdîş-i samiᶜa itdi. İstişvâb-ı ḥavaşiyle bi-lâ-iḳtiża[926] refᶜ-i liva ve dârü's-saltana Edirne'ye şeref-baḫşa oldılar. Bu vaḳıᶜa-i fakıᶜada Budin Valisi İbrahîm Paşa Vezîr-i Eᶜẓam'a baᶜżı taᶜarruż ve serzenişden ḫali olmamağla inkisara baᶜiş olmuşdur iftirasiyle iftiras olunub zümre-i şühedâya hempa oldı. Eᶜda-yı bed-ayin bu ḳadar istidracla iktifa itmeyub serḥad-i İslâm olan Estegon Ḳalᶜasına dahi şebḫûn ve envaᶜ-ı şiddet ve izdiḫam ile maḥṣûr olan muvaḥḥidîne rehbet-fizûn olub ḳillet-i zeḫîre ve ᶜadem-i cebe-ḫane ile muḳavemete iḳtidarları olmamağla bi'ż-żarûri vire ile saḥil-i selâmete rehyab oldılar. Ve lâkin serdar ve żabıṭcı maḳamında olanları pençe-i şîr-i şimşîr-i serdarîden ḫalaṣ-ı girîban itmeyub bunlar dahi mazlûmen târik-i dâr-ı fena oldılar. Bundan maᶜada Cigerdelen nâm Ḳalᶜa muḥafaẓasına meᵓmûr olan vüzera ve ümera ve otuzbiñ miḳdarı ᶜasâkir-i zeḫmdâr esnâ-yı ṭarîḳde ṭabur-ı küffara dûçar olub işᶜal-i nâire-i ceng ve cidâl ve ṭaraf-ı İslâm nuṣret ile ḫoş-kâm olmuş iken yevm-i sânide bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader erbâb-ı hüner herçend iḳtiḥam-ı mehâlik ve cevelân-ı meydân-ı meᶜârik itdiler ise muḳaddemat-ı kerâkirleri (148b) netîce-peẕîr olmayub ṭaraf-ı ᶜasker-i İslâm rah-ı nevred-inhizam olmağla Silistre Valisi Vezîr Muṣṭafa Paşa ve Fermân-fermâ-yı Sivas Ḫalîl Paşa kemend-i küffara esîr ve Vezîr Ḫıżır Paşa Ṭuna Şaṭṭı'nda ġavṭa-ḫor-ı baḥr-i ᶜadem-mesîr olub ancak Serdar Kara Muḥammed Paşa taḫlîṣ-i girîban-ı can itmişdir. Bu sebeb ile ḳalᶜa-i meẕkûrede maḥṣûr olan müslimîn meᵓyûs-i niᶜam-ı ḥayat ve kem-kerde-i rah-ı[927] necat bi'l-cümle ḳażaya rıża ve maḳam-ı şehâdete vażᶜ-ı pa itmeleri ile ol-ḳalᶜa-i istivar telvîṣ-kerde-i küffar-ı ḫâksar olub iḥraḳ-ı bi'n-nar oldı. Çün eyyâm-ı pür-futûr sene erbaᶜa ve tisᶜîn ve elf (1094/1682,83) ḥudûduna ᶜubûr itdi.Vezîr-i muṣabıñ rikâb-ı Humâyûnda olan düşmanları intihaz-ı fırṣat idüb tertîb-i muḳaddemat terġîb ve terhîb ile cenâb-ı muᶜalla-elḳab-ı ḫudavendigâriyi ferîb ile ibtida dest-i taṣarrufdan nekîn-i vezâret intizaᶜ ve derᶜaḳab istiṣali içün Ḫaṭṭ-ı Humâyûn ile Ser-Çavûşan-ı Dergâh-ı ᶜÂli israᶜ baᶜdehu[928] mal ve erzakın iḥrazı içün Keḫuda-yı Bevvabân-ı Dergâh-ı ᶜÂli gönderülüb[929] Belġrad'da târik-i dâr-ı fena ve ᶜazim-i ser-menzil-i ᶜuḳba oldı. Ve Valî-i Ṭemeşvar Ḥasan

---

[926] A: İstişvâb-ı ḥavaşiyle bi-lâ-iḳtiża eksik

[927] B: rah eksik

[928] A: gönderilüb ve,

[929] B: mal ve erzakın iḥrazı içün Keḫudâ-yı Bevvâbân-ı Dergâh-ı ᶜÂli gönderilüb eksik

Paşa dahi bu mabeynde fermân ile ṣaḥra-yı ᶜademe vażᶜ-ı ḳadem idüb ḫatem-i vezâret-i kübra ile Ḳayimmaḳam[930] İbrahîm Paşa mümtaz ve Miraḫor-ı evvel Süleyman Aġa vezâret ile Ḳamaniçe ṭarafına serdar-ı serfiraz oldı.

Tarîḫ-i Hicriye Huve ᶜAla-Ṣaḥibiha Efḍalü't-Teḥiyye sene ḫamse ve tisᶜîn ve elf (1095/1683,84) ḥudûduna resîde oldukda küffar-ı musteḥiḳḳ-i bevvarı tekrar kânûn-ı kibr ve naḫvetlerin eşcar-ı ecnâs-ı ebḫas-mürdeleri ile taḫarrüb ve iẓhar-ı taṣallub idüb mükemmel edevât-ı keşîre ve nevâḳir-i ḳalᶜa-gir ile ᶜazîmet ve Bedûn Ḳalᶜası'na îṣal-ı ateş-i ruᶜb ve heybet itmeleri ile maḥṣûr olan zümre-i müslimîn ḥablü'l-metîn-i dîn-i mübîne ilḳa-yı dest-i iᶜtiṣam idüb birkaç nevbet-i naṣb-ı bezm u rezm ve meydân-ı ceng ve peykâre restimane ᶜazm itmeleriyle[931] Valî-i vilâyet[932] Kara Muḥammed Paşa ṣahba-keş-i cam-ı şehâdet olub ḫidmet-i muḥafaẓada bulunan vezîr-i sitûde reᵓy İbrahîm Paşa serdarı ve ḥukûmet-i vilâyet ile şedd-i meyân-ı (149a) ġayret idüb ḥaḳḳan ki tedbîrat-ı ḥakîmâne ve ṣalabet-i Ḥayderâne ile ḫirmen-i ᶜömr-i eᶜdaya ateş-endâz-ı ḫusran ve ordularına[933] pey-der-pey şebḫûn-i bî-eman idüb müddet-i muḥâṣara yüzyigirmibeş gün temamına varınca küffar-ı ḫane-ḫarab kûşeş ve pür-tab ve fırṣata herçend şitab itdiler ise ṭaliᶜ-i necisleri gibi tedbîrleri bir ᶜaks olub ḫaybet-i tam ve ḫusran-ı nedâmet-encâm ile refᶜ-i şiḳlet ve virâne-i şûmlerine ᶜavdet itdiler. Rûznamçe-i ᶜâlem sene sitte ve tisᶜîn ve elf (1096/1684,85) ile mürtesim oldukda vezîr-i muşârun-ileyh teşrîf-i serdari ile serfirazi gösterüb ol-ṭaraflarda bulunan vüzera ve ümerâ-i muḫterem ve ᶜasâkir-i ẓafer-ḳadem ile taḫrîk-i tûġ ve ᶜalem idüb Uyvar Ḳalᶜasına imdada meᵓmûr oldılar. Eṣnâ-yı ṭarîḳde senk-i raḥ-ı ᶜasker-i nuṣret-i destgah olan Esterġon Ḳalᶜası fetḥin sehlü'l-menâl ᶜad ve ᶜale'l-fevr tesḫîrine saᶜy ve istiᶜcal idüb muḥâṣara yedi sekiz güne baliġ olunca yigirmibiñ miḳdarı küffar-ı merd ḳalᶜa-i meẕkûre imdadına vârid olmağla serdar-ı ekrem kâr-ı muḥâṣarayı bir miḳdar-ı ᶜaskeriye sipariş ve kendüsı ekṣer-i sivari ve piyâde ile muḳabele-i eᶜdaya kûşeş itdikde tedbîrleri mutabıḳ-ı taḳdîr olmamağla bî-ceng ve nizaᶜ ṭaraf-ı ᶜasker-i İslâm ṣaḥra-yı firara israᶜ itmeleri ile imdâd-ı Uyvar taᶜṭîl ve niyyet-i ᶜazîmet endaḫte-i zaviye-i tebṭîl olunub bî-fâide taẕyîᶜ-i destimaye ile rû-gerdan ve orduda olan pesmande-gani dahi kendu orduların dest-zede-i nehb ve talan itdiler bu sebeb ile serdar-ı nâ-kâm ṭâife-i ᶜaskeriyi hedef-i sihâm-ı deşnâm ve nicesin küşte-i şimşîr-i intiḳam idüb ᶜavdet ile Belġrad

---

[930] B: Kara Keṯuda fazla
[931] B: Serdar fazla
[932] B: Budin
[933] B: menḥûslerine fazla

maḳarr-ı ehl-i cihad oldı. Vezîr-i muşârun-ileyhiñ tedbîr-i nâ-peẕîrleri ve ṭâife-i ᶜaskeri ile olan ᶜadâvet-i ḍamîri mirᵓât-ı ṭabᶜ-ı Ḫudâvendigariye münᶜakis olub ġamz-i ehl-i ġaraż ve süᶜaya-yı eᶜdâ-yı pür-maraż[934] ile merḳûm dahi maẓhar-ı ġażab-ı şehriyari olub Ḫaṭṭ-ı Humâyûn ile Ketḫudâ-yı Bevvabân Dergâh-ı ᶜÂli'ye irsal ve paşa-yı bî-günahı ṣayim iken maḥall-i iftarda istîṣal[935] teşrîf-i serdari ile Vezîr Aḥmed Paşa iclâl olundı. Bu eyyâm-ı iḫtilâl-encâmda reᶜaya keferesi ᶜişyan ve eᶜda ile yekdest ve zeban olmağla (149b) Ayamavra Cezîresi külliyet üzere ve Uyvar ve Nevġazad ve Ṣunluḳ ve Ḥarûs ve Vac ve Şeġrad Ḳalᶜaları telvîṯ-kerde-i fitne-i facire-i kefere olmağla gürûh-ı müslimîn ve zümre-i muvaḥḥidîn mübtelâ-yı futûr ve giriftar-ı perişani nâ-maḥṣûr olub şühedaları ᶜamme-i ᶜaleme vaḳᶜa-i deşt-i kerbelâ-yı yâd itdirmişdir. Ḥaḳ Sübḥanehu ve Teᶜâla ᶜanḳarîb gîrû İslâma naṣîb ide.

Tarîḫ-i sinîn sebᶜa ve tisᶜîn ve elf (1097/1685) ile ḳarîn oldukda Vezîr-i Eᶜẓam İbrahîm Paşa ġâile-i seferiyeden taḫlîṣ-i girîbân içün iẓhar-ı temaruż idüb umûr-ı cumhûra taᶜṭîl ve kâr-ı sefere tebṭîl göstermegin fermân-ı ḳaża cereyan ile Ḳamaniçe'de Sipehsalar-ı ᶜâli-vaḳar Süleyman Paşa rikâb-ı Humâyûna ṭaleb ve istiᶜcal ve ḫatem-i vezâret ile iclâl olunub vezîr-i sabıḳ[936] Rodos Cezîresi'ne menfi ve baᶜde-eyyâm maḳtûlen zîr-i liḥaf-ı şerade mütevâri oldı. Tarîḫ-i meẕkûrede Nemçe küffarı "El-küfrü milletün vaḥidetün"[937] medlûlünce ecnâs-ı bî-ḳiyas-ı müşrikîn ile müteḥaddidetü'l-kelime ve müttefiḳatü'l-himme Bedûn Ḳalᶜası teshîrine tekrar iḳdam ve pîramen-i ḳalᶜada inâre-i nâire-i ḫişam itmeleri ile Vezîr-i Eᶜẓam Süleyman Paşa merdân-ı cihad ile ḳalᶜa-i meẕkûreye imdad içün dârü'n-naṣr Edirne'den nuḫḍat ve ṭaraf-ı eᶜdaye ᶜinan-engîz-i ᶜazîmet olub ᶜala-küll-ḥal ḳaṭᶜ-ı menâzil-i telâl ve cibal iderek ḳurb-i eᶜdaya naṣb-i ḫiyam-ı sipehr-ḳiyam itdikde "el-ᶜuhdetü ᶜale'r-ravi" vezîr-i muşârun-ileyhde olan erbâb-ı cihadda[938] ne çendan keṯret ve yara-yı muḳavemet olmaduğundan ġayri ol aşub-i ḳiyâmet-maşḥûbde ḳarᶜa-endâz-ı teḫne-sitîz olan şîran-ı ḫûn-rîze taḳviyet-i dil ve taḥrîṣ-i cihad itmeyub ve ekṯer ᶜaskeri ṭâifesi dahi ᶜindi ġavṭa-ḫor-i ᶜumman-ı ḳitâl ve iḳtiḥam-ı mehâlik-i ceng ve cidâl itmekde ḫayli taḳṣîr ve henüz birkaç gün ḳalᶜanıñ ṣadme-i muḥâṣaraya taḥammüli vardır mulâḥaẓasıyle kâr-ı cengi teᵓḫîr itmeleri ile maḥṣûr olan müslimîniñ ḳillet-i zad ve dane ve ᶜadem-i edevât-ı cebeḫane ile ḥalleri zebûn olduğundan ġayri valî-i vilâyet Vezîr ᶜAbdurraḥman Paşa süllem-i şehâdete taḥrîk-i pa idüb müddet-i

---

[934] A: ve suᶜaya-yı eᶜdâ-yı pür-maraż eksik
[935] B: idüb fazla
[936] B: İbrahim Paşa fazla
[937] "Küfür tek millettir." İbn-i Hibban, Sahih-i İbn-i Hibban, 4/96.

muḥâṣara dahi altmış güne baliġ olmağın küffar-ı füccar yek-dest hucûma israᶜ ve ḳalᶜayı (150a) dest-i istiḥḳaḳ-ı ehl-i dînden intizaᶜ itdiler. Merḥûm ve maġfûrun-leh Sulṭan Süleyman-ı cennet-mekân eyyâmından berû mescid ve maᶜbed-i muvaḥḥidîn neᶜûẕu billah ḫarab-kerde-i dest-i bî-dâd-ı müşrikîn oldı. Ġayret-i Vaḥid-i Mucîb ᶜanḳarîb gîrû müᵓminîne naṣîb ide.

Vezîr-i muşârun-ileyh âlâm-ı tam ve ḫayf-ı ġuṣṣa-encâm ile maḥall-i merḳûmdan nühḍat ve Osek nâm mekânda âram itdi. Segedin Ḳalᶜası'na küffar bî-tevfîḳ mażarrat-res-i taẕyîḳ oldukları taḥḳîḳ olunmağla Varedîn köprüsünden ᶜubûr ve imdâd-ı ḳalᶜaya sevḳ-i sitûr itdüklerinde eᶜda-yı ḫâksar istiḳbâl ve naṣb-ı kâr-gah-ı ḥarb ve ḳitâl itmeleri ile bi-ḥukm-i ḳażа[939] bila-teveḳḳuf ᶜasker-i İslâm ṣaḥra-nevred-i inhizam olub ricᶜat-i ġamm-i ḳarîn ile gîrû Belġrad maḥall-i âram-ı ecnad-ı muvaḥḥidîn oldı.

Tarîḫ-i ᶜam sene ṣemâne ve tisᶜîn ve elf (1098/1686,87) ile irtisam olundukda Ṣadr-ı Eᶜẓam maḥall-i meẕkûrden refᶜ-i ḳadem ve taḥrîk-i ᶜalem idüb Osek köprüsünde taḫarrüb ve iẓhar-ı taġallüb iden küffar-ı dûzeḫ ḳarar-ı ᶜalef-i şimşîr-i ateş-teᵓṣîr itdikden soñra bir miḳdar ileru varub ḍarb-ı ḫiyâm iḳamet ve orduda bulunan cengâver-i hüner-perver ᶜaskeri intiḫab ve Pürtüvar nâm maḥall-i ṣaᶜbü'l-murûrda maᶜreke-bend-i cemᶜiyet olan küffarıñ tefkîk-i cuyûş ve tefrîk-i kûşleri içün şitab itdirdi. Varub erbâb-ı cidâl müteşariᶜ ve henüz kevkeb-i nuṣret ne ṭarafdan ṭaliᶜ olduġı maᶜlum degil iken vezîr-i eᶜẓam ṭarafı fi'l-cümle ᶜaskerden ḫali olmağla iġtinâm-ı fırṣat idüb orduya hucûm iden reme-i ḫanâzir yaᶜni küffar-ı şerîriñ ṣadme-i elîmelerine orduda bulunan bakiyye-i ᶜaskeri tâb ve tevân bir miḳdar dâd ve sitâddan soñra Ṣadr-ı Eᶜẓam ordu ḫalḳıyle ṭarîḳ-i firara vażᶜ-ı ḳadem itmekle pîş-rû olan ᶜasker-i İslâmı dahi mütezelzil-i eḳdam olub mal ve erzaḳ iṭlaḳ olunur her neleri var ise yerinde ibḳa ile ᶜavdet ve Ösek Ḳalᶜasında çend rûz iḳamet olunub baᶜde-ẕalikVaradin Ḳalᶜası maḳam-ı raḥatları oldı. Ṭarîḳ-i imdâd ve iᶜânetden merâḥil ile Devrakire nâm ḳalᶜa-i maḥṣûreye taḳviyet-i bazû-yi[940] ṣabr ve şekîb-i müslimîn[941] içün bir miḳdar zad ve dane (150b) fi'l-cümle edevât-ı ceba-ḫane ile Vezîr Caᶜfer Paşa gönderilmek üzere ṣadr-ı ᶜâli-ḳadr ᶜala-ḳadri'ṭ-ṭaḳe ṭavâyif-i levend ve sipahdan bir miḳdarın intiḫab ve mehma-emken ḥimâyet-i ḥumâ-yı İslâm'a şitab itmiş iken bi'd-defeᶜât inkisâr ile merᶜûbü'l-ḳulûb olan ᶜasâkir tekrar iḳtiḥam-ı baḥr-ı ḫaṭar itmege rażı

---

[938] A,B: olan erbâb-ı cihadda eksik
[939] B: ve ḳader fazla
[940] B: müslimîn fazla
[941] B: muvaḥḥidîn

olmayub maʿreke-bend-i fitne ve fesad olmaları ile Vezîr-i Eʿẓam kendüye ḳaṣd-ı bedleri işʿar idicek tevâbiʿi ile sefinelere sivar ve Ṭuna Şaṭṭı'ndan Rikâb-ı Humâyûna badebân-küşâ yı firar oldı. Pes ez-an ṭavayif-i ʿaskeri ve sipah manend-i şetr-i küseste mihar-ı kîne-ḫaval ṭaraf-ı âsitaneye ru-be-rah oldukları ḫaberi kûş-güẕar-ı ṭaraf-ı Pâdişâh-ı Cem-cah olmağl mabeyn-i ʿaskerde bulunan Vezîr Siyavuş Paşa ḫatem-i vezâret ile mesrûr ve defʿ-i erbâb-daʿvaya meʾmûr oldılar. Ṭavâif-i muḫtelife ʿaskeriniñ Pâdişâh-ı cedîd culûsuna işrar üzer oldukları âstane-i seʿâdetde intişar bulmağın teskîn-i ateş-i ʿadâvet ve kîn olur mulâḥaẓasıyl Ḳayımmaḳam Recep Paşa istîṣal ve vezîr-i sabıḳ Süleyman Paşa'nıñ bî-cürm-i ẓahir ser-maẓlûmı ṭaraf-ı ʿaskere istiḳbâl-ı irsal olundı yine fâide-mend olmayub Pâdişâh-ı sade-dilin dostan-ı vaḳt-ı serveri eyyâm-ı şiddetde destegîri olmaduğundan ġayri perverde-i naz ve niʿmet ve nâzende-i meclis ve devleti olan vuzerâ-yı kâr-güẕâr ve nedîman-ı işabet-efkârıñ ṭomar-ı ʿömürleri imża-yı ḳaża ve ḳader ile temam-yâb ve dane-i ḥayatları çimen-zâr-ı dehrde encâm bulub bî-pür-vebal kalmağla imtidâd-ı eyyâm-ı sefer ve duḫûl-ı mehâlik ve ḫaṭardan naşi ʿâlemin niẓam-ı ḥali mütelaşi olub bundan aḳdem mücmelen serrizde-i ḳalem olduğı üzere ṭaraf-ı devletde istimaʿı mucîb takdîr-i ṭabâyiʿ olur baʿżı veḳayiʿ ẓuhûr itmegin

40.19.Culûs-ı Sulṭan Süleyman Ḫan[942]

Sene tisʿa ve tisʿîn ve elf mah-ı Muḥarremü'l-ḥaram'ıñ ikinci (2 Muḥarrem 1099/8 Kasım 1687) günı şehriyar-kerdûn-ı vaḳar ḥażretleri taḫt- serverîden infiṣal ve iki ferzend-i firûzende-eḫteri ile kûşe-i iḫtifaya sâye-endâz-ı iclâl olub birader-i humâyûn-baḫtleri ;ehzâde-i bülend-ʿunvan şemʿ-i şebistân-ı Ḫanedân-ı Âl-i ʿOṣman Şevketlu Sulṭan Süleyman Ḫan İbn-i İbrahîm Ḫan serîr-i salṭanata vażʿ-ı zanû-yı cihânistani itdi. (151a) Bu eyyâmda mesned-i ṣadârete ṣudûr iden Siyavuş Paşa dahi hucûm-ı aṣḥâb-ı futûr ile ḳayd-ı ḥayatdan dûr olub Vezîr İsmaʿil Paşa ḫatem-i vezâret ile mesrûr oldı. Bunlarıñ saʿyi ve iḳdamı ve ahâlî-i İstanbul'uñ cemʿiyet ve ihtimamları ile erbâb-ı fesaddan aḫẕ-ı intiḳam ve fi'l-cümle ṭaraf-ı devlet niẓam buldı. Lâkin muḳarrebân-ı ḫudâvendigâri ile vezîr-i muşârun-ileyhiñ nevʿan bî-gâne muʿâmeleleri olmağın ʿale'l-fevr maḳam-ı vezâretden ibʿad ve ol-rütbe ile Vezîr Muṣṭafa Paşa isʿad olunub vezîr-i sabıḳ Rodos Cezîresi'ne menfî ve bir müddetden soñra maḳtûlen zîr-i liḥaf-ı ġabrada muḫtefî oldı. Tarîḫ-i meẕkûrde istilâ-yı küffar ile Ekreh ve İstovli Belġrad ve Diger Belġrad nâm ḳulaʿ dest-i istiḥḳaḳ-ı İslâm'dan intizaʿ olunmuşdur. Ḥażret-i

[942] A,B: Culûs-ı Sulṭan Süleyman Ḫan eksik

fermân-ferma-yı "ve kâne ḥaḳḳen ʿaleyna naṣrü'l-müʾminîn"[943] ebḫaz-ı vaʿd-ı "innellahe lâ yuḫlifü'lmîʿâd"[944] buyurub ʿanḳaribü'z-zaman ol-ḳulaʿ ve buḳaʿı maḳarr-ı iʿlam-ı İslâm-ı ḫayr-encâm ide bi-mennihi ve keremihi.

Tarîḫ-i sinîn mie ve elf (1100/1688) ḥudûdına ḳarîn oldukda Cenâb-ı muʿalla-elḳab Pâdişâh âbâ-ı kirâm ve ecdâd-ı ʿiẓamlarından kâbiren ʿan-kâbir variş oldukları ġaza ve iʿlâ-i livâ-i Şerʿiyyat-ı Ġarra ḳaṣdiyle müteḥammil-i meşaḳ ve sefer ve sell-i seyf-i dû-ser idüb biẕ-ẕat şevḳ-i eşheb-i şihab-mesîr ve taḥrîk-i râyat-ı nuṣret-meṣîr ve nefîr-i ʿam-ı İslâm ile bî-ihmal mevkib-i humâyûn Ṣofya ṣaḥrasına nuzûl-i iclâl itdi. Gurûh-ı mekrûh küffâr-ı füccarıñ ṭabur-ı menḥûsleri serḥadde naṣb-ı kâr-gah-ı kîrûdar ve bilâd-ı İslâm'a ḳaṣd-ı bedleri işʿar olunmağla ol-ṭarafda namzed-i serdari olan ʿArab Receb Paşa Baṭcîn nâm maḥalde reẕele-i ḫaẕele-i küffar ile mühre-zen-i muḥarebe ve dest-i ber-girîban-ı muṣaraʿa olub ol-meṣaf-ı ḳiyâmet-evṣafda dahi her-çend dilâverân-ı İslâm vadî-i mehâlike iḳtiḥam itdiler ise şahid-i ẓafer mirʾât-ı muradda cilveger olmayub merdân-ı meydân-ı hüner ʿavdet ile Niş Ḳalʿasın maḳar itdiler. Maḥall-i meẕkûrde Ṣadr-ı ʿâli-ḳadr kedḫudası Muḥammed Aġa'ya ve Yeñiçeri ketḫudasına mulâḳi olub vaḳiʿ olan futûr-ı pür-şûrıñ defʿine çare-cûler iken küffar-ı ḫâksarın taʿḳib idüb üzerlerine gelmekle anda dahi iḳamete ṭaḳet göstermeyüb cümle hezîmet ile rikâb-ı humâyûna elem-baḫşa-yı ricʿat oldılar. Küffar-ı nar-ı ḳarar anıñla dahi iktifa itmeyüb Ṣofya'ya üç dört saʿat Dâr-ı Dırağman Ḫani nâm menzile dek sevḳ-i mevkib taṣallub ve iẓhar-ı neberdi taġallub göstermeleri ile[945]

Vaḳt-i żarûret çu nemând girîz
Dest bigîr u ser-i şimşîr-i tîz

medlûlünce şiran-ı ġab-ı veġa ve hünerberân-ı meydân-ı heca tekrar bezm u rezme vażʿ-ı ḳadem ve bazar-ı sitîzi germa-germ idüb beẕl-i nakdine-i can ve uġur-ı dîn-i mübînde ṣarf-ı tâb ve tevân itmekle eʿda-yı bî-eman rû-gerdân ve ekẕeri âġuşte-i ḫâk-i ḫiẕlan olub lillahi'l-ḥamd bu defʿa ṭaraf-ı İslâm nuṣret ile ḫoş-kâm oldılar. Ve lâkin bu mabeynde Vedin ve Semendire ve Niş ve ol-meḳûle baʿżı ḳulaʿ telviş-kerde-i küffar-ı liâm olmuşdur. Baʿde-ez-an mevkib-i humâyûn maḥall-i merḳûmdan nuhḍat ve Ḥażret-i Hudâvendigar Süleyman-menḳibet Edirne-i Maḥruse ṭarafına ʿavdet buyurub Vezîr-i Eʿẓam ketḫudası salifü'ẕ-ẕikr Muḥammed Aġa rütbe-i vezârete ṣuʿûd ve teşrîf-i Ḳayimmaḳami ile mesʿûd oldı.

---

[943] "Zira inanalara yardım etmek bize hak olmuştu." Kurʾan-ı Kerîm, Rum, 47.
[944] "... Şüphesiz Alla cc verdiği sözden caymaz." Kurʾan-ı Kerîm, Âl-i ʿİmran, 9.
[945] B: Beyt fazla; Kaçmak için zaman ve imkân olmayınca elinle kılıcının kabzasına iyi yapış.

Ṣaḥib-i ṣadaret-i ʿulya Muṣṭafa Paşa ʿilac-ı daʾ-ı vaḳiʿaya ne çendan tevân göstermeyüb ẓuhûr iden fetaratıñ defʿ-i maḳdûri olmaduğı meşhûr olmağın Ṣadr-ı ṣadaretden ibʿad ve sal-i iḥda ve mie ve elf (1101/1699) ḥudûdunda ol-maḳam ile Köprülı-zâde Vezîr Faẕıl-ı ʿAlem Muṣṭafa Paşa isʿad olunub Ḳayimmaḳam Paşa'nıñ dahi eyyâm-ı zinde-gânisi encâm ol-ḫidmetde ʿAli Paşa ḳiyam gösterdi. Bu ṣadr-ı ʿâli-ḳadrıñ çün aḳṣa-yı niyyet ve müntehâ-yı himmeti taḥṣîl-i merḍat-ı İlâhiyye ve ümîd ve emeli imdâd-ı semâiyye idi. Tekâlif-i seferiye ile reʿaya fuḳarasın mükellef itmeyüb bî-ʿusret ve şiddet ancak ġazaya meyl ve raġbeti olan aṣḥâb-ı ġayret ile tarîḳ-i meẕkûrde mütevekkilen ʿalellah refʿ-i iʿlam-ı ʿazîmet ve mecmaʿ-ı küffara raḥş-ran-ı heybet olub tedbirat-ı marżiyye-i ʿÖmeriyye ve ṣademat-ı ḳahire-i Ḥaydariye ile maʿreke-gah-ı müşrikîne senk-endâz-ı tefrîḳa olmağla eʿda-i liâm mütezelzilü'l-eḳdam ve badiye-peymâ-yı inhizam ve ekşeri fetâde-i meġâk-ı inʿidam olub (152a) lillahi'l-ḥamd âfitab-ı nuṣret vefḳ-i meram üzere ṭaliʿ ve mahitâb-ı ẓafer murâd üzere lamiʿ olmağla futûḥat-ı celîle ile zümre-i muvaḥḥidîn dılşad olub nevâzişdar-ı secde-i şükran oldılar. Bu sefer-i meymenet-eşerde ne miḳdar ḳalʿa ve buḳaʿ istirdad olunduğunuñ beyanı içün ṭaraf-ı Ḳayımmaḳamîden Baġdad Valisine vârid olan mektûb-ı meserret-maṣḥûb ʿayni ile muḫtaṣarımızda irad olundı.

Ṣuret-i mektub-ı Ḳayımmaḳam[946]

"Benim saʿâdetlu ḳarındaşım bu sene-i meymenet-iştimalde bi-ʿinayeti'l-Meliki'l-Muteʿal ḥayyiz-i ẓuhûrda cilveger olan olan futûḥat-ı cemîleden istiʿlam buyurulur ise ʿumûmen Ordû-yı Humâyûn-ı ẓafer-maḳrûn dârü'n-naṣr ve'l-meymene maḥmiyye-i Edirne'den ʿazîmet ve ḥareket esnasında bundan aḳdem dest-i küffara giriftar olan Ḳalʿa-i Vedîn ve memâlik-i pâdişâhîden Erdel memleketi istilâ-yı kefere ile pâ-zede ve bi'l-iżrar Nemçe keferesine rûy-i iṭaʿat göstermeleri ile memleket-i şehriyari giriftar-ı taṣarruf-ı eʿda olmuş idi. Vedîn Ḳalʿası'na Ṭuna ṭarafından ve karadan Müstevfi-yi ʿasker taʿyîn olunub bi-ʿavnillahi Teʿâla zaman-ı ḳarîbde vire ile feth ve tesḫîri müyesser olub Belġrad'a varınca Ṭuna sevâḥilinde olan ḳulaʿ ve palanḳalarda bir ḥâil kalmamışdır. Memâlik-i Erdel'e dahi sabıḳan Orta Macar Ḳralı olan Tökeli İmre ṭaraf-ı salṭanat-ı ʿaliyyeden ḳral naṣb ve taʿyîn olunub ve ḫidmet-i meẕkûre bi'l-fiʿil Ḳırım Ḫanı olan Necâbetlu Şehâmetlu Selîm Giray Ḫan oğullarından ḫalefü's-selâṭîni'l-ʿiẓam Ġazi Giray Sulṭan Ḥażretleri onbeşbiñden mütecaviz Tatar-ı ṣaba-reftar-ı ʿaduv-şikâr ve yedi sekiz mîr-i mîrân ve ümerâya Özi Beglerbegisi Baş

[946] B: Ḳayimmeḳam eksik

ve bûġ taʿyîn ve Erdel'de olan Ḫizer nâm laʿîn üzerine ḳral-ı meẕkûr dahi gidüb ṣaʿbü'l-murûr olan maḥallerden suhûlet ile geçilüb ve Erdel ḥavalisinde bir maḥalde muḳabeleye ve muḳateleye şurûʿ olundukda ṭabûr-ı menḥûsunda olan nufûs-ı ḫabâṯet-meʾnûs-i eʿda ekṯeri ṭaʿme-i şîr-i şimşîr-i hüner-berân-ı veġa olub Ḫîzer-i melʿûn ḥayyen esîr-i selâsil-i ehl-i ġaza olduğundan maʿada nice bellu-başlu beg ve (152b) begzâdeleri dahi ẕell-i üsar ile ẕelîl olmağla Memleket-i Erdel kema-fi'l-evvel memleket-i şehriyâriye munżam ve ahâlisi ʿale'l-ʿumûm iṭaʿat idüb ol-ġâile-i ʿaẓîme ʿavn ve ʿinâyet-i perverdigâr ile berṭaraf olmuşdur. Ve Engürûs seferine ʿazim olan devletlu veliyyü'n-niʿam ṣaḥib-i devlet ḥażretleri ile altı bölük ḫalḳı ve Dergâh-ı ʿâli Yeñiçerileri ve bi'l-cümle ṭavayif-i ʿaskeriye ve vüzera ve ümera ve sâir sefere meʾmûr olan ecnâd-ı ẓafer muʿtad ile metânet ve reṣânetde manend-i Bec olan Niş Ḳalʿasını muḥâṣara ve yigirmidört gün ceng ve peykârdan soñra ol-dahi ʿavn-i Ḥaḳ ile vire ile feṯḥ ve tesḫîr olundukda devlet ve iḳbal ve yümn-i ʿiz ve iclâl ile ʿasâkir-i ẓafer-şiʿar sivar-ı semend-i rehvâr olub Semendire ṣaḥrasına saye-endâz-ı vuṣûl ve ittifaḳ-ı ârâ ile muḥâṣara ol-dahi üç dört saʿat gün ḫulûlünde muṣaḫḫar olub derûn-ı ḳalʿada bulunan kefere-i nâ-bekâr ṭaʿme-i şimşîr-i abdar olundukdan soñra ʿumûmen ʿasâkir-i İslâm ile Ẕilḥicce-i Şerîfe'niñ yigirmi yedinci günı Belġrad ve ḥavalisine nuzûl olundukda ol-gün muḥâṣaraya mubâşeret olunub her ṭarafdan metrese girilüb nâire-i ḥarb ve ḳitâl ṭarafeynden bir mertebe iştiʿâl bulur ki "lâ ʿaynün reet velâ üẕünün semiʿat"[947] Ümmet-i Muḥammed dahi kemâl-i vifaḳ ve ittifaḳ ve ittiḥad ile mütevekkilen-ʿalellah eʿża-yı himmetlerine futûr getürmeyub uġûr-ı dîn-i mübînde can ve baş ile merdâne ve delîrâne ḥareket ve ṣarf-ı saʿy ve dikḳat üzere iken biñyüz senesi Muḥarrem'ül-ḥaram'ıñ beşinci (5 Muḥarrem 1100/30 Ekim 1688) günı yevmü'l-eḥad der-i iç ḳalʿada olan cebe-ḫaneye bi-emrillahi Teʿâla Ḫumpara işâbet idüb ateş dutuşmak ile nice melâʿîn-i bed-kâr manend-i zaġ ve ziġen hevaye pürân ve neccar-ı şedîdü's-suʿûd barutdan zemîn helâke rîzan olub ol-taḳrîb ile ḳalʿa-i merḳûmeniñ ol-cânibinde olan ḫandeḳi dolub derûn-ı ḳalʿada dahi bir sülleme-i ʿaẓîme numâyan olmağla cuyûş-i derya-ḫurûş eṣnâf-ı ġaza bir uġurdan yürüyüb derûn-i ḳalʿaya rehyâb-ı vuṣûl olduklarında yek ser-i tîġe ve nizeye el urûb her ṭarafdan cümle hucûm itdiklerinde ʿasker-i İslâm eʿdâ-i liâm manend-i nûr ve ẓulam birbirine karuşub melâʿîniñ nicesi ṭaʿme-i şimşîr-i muvaḥḥidîn ve niceleri ġarîḳ-i âb-ı ḳahr ve kîn ve niceleri dahi ḥarîḳ-i nar-ı ġażâb-ı Rabbi'l-ʿâlemîn olub (153a) yevm-i mezbûrda ḥażır ve müheyya otuz ḳadar laġm var iken emr-i Ḥaḳ

[947] Hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın işitmediği

ile biriniñ iʿmali müyesser olmayub vaḳt-i ġurûba dek ḳalʿa-i menîʿa-i Belġrad'ıñ feṯḥ ve teshîri muḳadder olmuşdur.[948] Haẕa min-faẓl-i Rabbî."

Ve'l-ḥaṣıl bu sene-i mubârekede Allahu ʿaẓîmü'ş-şan'ıñ ḥavl ve ḳuvveti ve ʿavn ve ʿinâyeti Ümmet-i Muḥammed'e olan luṭf ve iḥsan ve kerem-i bî-pâyânı edâ-yı şükranda ʿuḳûl-ı beşer ḥayir ve elsine-i enâm ḳaṣırdır. Bundan böyle dahi Rabbü'lʿizzeti ʿasker-i İslâm'ı dâimen ḳarîn-i fevz ve nuṣret ve düşmen-i dîn-i muṭahhara maẓhar-ı ḳahır ve hezîmet eyleye. Âmîn. Baḳi eyyâm-ı devlet ve kâmranı dâim-bad. Racaʿna ila ma kunna fîh.

Ez-in cânib-i bu futûḥat-ı meserret-âyata layiḥâ-i ḫaṭır-ı faḳîr olan tarîḫ-i şikeste-beste maṭbûʿ-ı ṭabʿ nükte-i sulṭan ve taḥsîn-kerde-i erbâb-ı ʿirfan olmağın silk-i tesvîde keşîde kılındı.[949]

Şeh-i berreyn ve baḥreyn ve ʿİraḳeyn
Penâh-ı ehl-i dîn ve ʿâlem-âbâd
Şehinşah-ı zaman Sulṭan Süleyman
Ki itmiş ʿadl ve dâdı refʿ-i bi-dâd
O ḫaḳan'a vezîr-i Âṣafî-câh
Sipehsalar-ı eʿẓam Şerʿa munḳad
Mucahid Muṣṭafa Paşa-yı Faẓıl
Ferîd-i ʿaṣr ve ṣaḥib-i rüşd ve irşad
Kemâl-i ʿadl ve inṣaf ile Farûḳ
Zamanında cihân emn ile dılşâd
Ġazâ-yı Ḥaydarî idüb o ṣafder
Binâ-yı dîn-i küfri kıldı berbâd
ʿAzîmet eyleyüb itdi musaḫḫar
Nice ḳalʿa dahi feṯḥ-i Belġrad
Ḥaḳîḳat itdügi feṯḥ ve ġazaya
Didi çerḫ-i muʿalla âferîn bâd
Behişt-âbâde geldikde bu müjde
Didim tarîḫini feṯḥ-i Ḫuda dâd. Sene 1102 (1690,1691)

---

[948] B: müyesser
[949] A: Ḳıṭʿa Tarîḫ fazla; B: Tarîḫ fazla

Pes ez-an Ḥażret-i Ḫudâvendigâr-ı bülend-iḳbâl taḫtgah-ı devlet-i destigahleri ṣavbına sâye-endâz-ı iclâl olub Ṣadr-ı Eʿẓam dahi niẓam-ı umûr-ı serḥadiye tetmîminden soñra rikâb-ı humâyûna çehre-say-ı muracaʿat oldı.

40.19.1.Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḥasan Paşa[950]

Tarîḫ-i meẕkûr yaʿnî sal-ı Hicriye mie ve elf (1100/1688) ḥudûduna ʿubûr itdikde Vezîr-i sitûde-tedbîr Ḥasan Paşa Ḥażretleri muḥâfaẓa-i Dârü's-selâm Baġdad'a namzed ve teşrîf-i cah-ı Gülşen-saray-ı Burc-ı evliya müsteʿid oldı. Paşa-yı muşârun-ileyh ismiyle müsemma ḥilye-i tevâżuʿ ile muḥalla ve sîreti ḥilm ile mücella ṣâḥib-i ḳalem ve çapek-i raḳem olub eyyâm-ı şebabda ḥarem-i muḥterem-i şehriyar-kerdûn-i (153b) vaḳarda taḥṣîl-i âdab ve kesb-i istiʿdad itmekle ibtida Ḥarameyn-i Şerîfeyn Muḥasebesi manṣıbı ile mümtaz ve derʿaḳab ḫavâhiş-i Pâdişâhi ile şehzâde-gân-ı necâbet-nijadıñ valide-i ʿiffet-ittiḥadlerine ḫidmet-i ketḫuda-yı birle serfirâz olub baʿdehu liyâḳat-ı ẕat-ı müctemiʿü'ṣ-ṣıfatları üzere taḥrîk-i pa ve Ḥukûmet-i Mıṣır-ı Ḳahire'ye irtiḳa itdiler. Mıṣırda eyâletleri üç dört ay miḳdarı olunca ṭaraf-ı devletde vaḳiʿ olan Culûs-ı Humâyûn-ı Süleymanîde ʿazilleri ẓuhûr ve Saḳız Cezîresi muḥafaẓasına meʾmûr oldılar. Maḥall-i meẕkûrde Vezîr-i Fażıl Köprülı-zâde Muṣṭafa Paşa ile şedd-i rişte-i muḥabbet ve bend-i rabıṭâ-i ṣoḥbetleri olmağın vezîr-i muşârun-ileyh ṣadr-ı ṣadârete ṣudûr itdikde cah-ı Dârü'l-ḫilâfe-i Baġdad ile kendülerin mesrûr buyurdılar. Bu ḫâk-i pâke seḥabe-i sayeleri ẓıll-ı efken-i ḥukûmet olunca ehl-i velâyete rûy-ı ḥilm ve şefḳat gösterib baʿżı teklîfi taḫfîf ve cürm ve cinâyet ve dem ve diyet maḳûlesinden ʿiffet ile celb-i ḳulûb-ı ʿibâdullaha musaraʿat itmişlerdir. Lâkin sene-i mażiyede Ḳalem-rev-i ʿİraḳ'da vaḳiʿ olan ḳaḥṭ ve ġela bu eyyâma dek mütemâdi olmağla eṭrafda olan dehḳan ḥatta fuḳara-yı Muṣul ve żuʿafa-yı ʿArab ve Kürdistan ġâile-i cûʿ ile şehre ilḳa-yı ṣiḳlet ve külfet ve der-i yüze ve suâl ile ehl-i beledi bî-raḥat itdiler. El-ḥaḳ eġniyâ-yı Baġdad iṭʿam-ı ṭaʿam ve inʿam-ı ʿamda cehd ve cid ve besṭ-i yed itdiller.[951] Lâkin yine nice bîkes ve ġureba şiddet-i cûʿa mübtela ve bî-menzil ve meʾva olmaları ile baʿżı emraża giriftar ve ʿazim-i żiyâfeṭḫane-i dâr-ı ḳarar oldılar. Ol-girdabdan ḫalaṣ-ı can ve istiḫlaṣ-ı girîban idüb resîde-i saḥil-i ruḫṣ ve reḫa olanlar her çı bed bûd güzeşt-i mefhûmun bâd ile dılşâd iken el-ʿiyaẕu billah nice zamandan berû mesmûʿ-i enâm ve manẓûr-dîde-i çerḫ-i minafam olmamış ateş-i

[950] B: Ḥukûmet-i El-Vezîr Ḥasan Paşa eksik

[951] A: El-ḥaḳ eġniyâ-yı Baġdad iṭʿam-ı ṭaʿam ve inʿam-ı ʿamda cehd ve cid ve besṭ-i yed itdiller eksik

merdüm-sûz-i ṭaʿûn dahi peyda ve Behişt-âbad[952] Bağdad'ı matem-sera idüb mücerred nefs-i şehirden üç ay miḳdarı müddetde yüzbiñden mütecaviz nefs sivar-ı cemmaze-i alet-i cedma ve hemrah-ı ḳafile-i ʿiḳlim-i uḳba oldı. Sene-i meẕkûre Şevval'iniñ ġurresinde lillahi'l-ḥamd nesîm-i merâḥim-i ezeli mehb-i elṭaf-ı Lem-yezelîden vezîde lehb-i veba ve kudûret-i heva ḫamîde olub ʿâlem ve ʿalemiyân nevâzişdar-ı şükran olmuşlardır. Ve evâḫir-i sene-i meẕkûrede Şehr-i Zor eyâletine tabiʿ ümerâ-yı Ekredden Bebe Begleri Mîr Süleyman ve Mîr Ḥüseyin'iñ Şehr-i Zor Ḳalʿasına ve reʿâyasına iṭale-i dest-i taġallüblerinden naşi Kerkük Eyâletine mutaṣarrıf Dilaver Paşa ile nâire-i nizaʿları iştiʿâl ve ateş-i ḳîl u ḳalleri zebâne-keş-i cidâl olmağla âḫer-kâr-ı ḫuşûmet ile mütedafiʿ ve ḥâkim-i ḥasım-ı ḥisam ḳaṭiʿü'l-ḥukme müterafiʿ olduklarında paşa-yı muşârun-ileyhiñ sicill-i ḥayatı ḫatm-i şehâdet ile maḫtûm olduğun Valî-i Dârü's-selâm'a ahâli-i vilâyet ʿarż ve iʿlam itmeleri ile ṭaraf-ı Âṣafîden sal-i işneyn ve mie ve elf evâyilinde eyâlet-i meẕkûreye mütesellim taʿyîn ve merḳûm[953] Süleyman'a envaʿ-ı terhîb ve terġîbi taḳrîr ve tesvîd-i faḳîr ile taṣdîr olunan buyruldı bu muḫtaṣarda irad ve taḥrîr olundı

Ṣûret-i Buyruldı:

"Ḥukûmet-nişab emaret-iktisab Bebe Sancağı Begi Süleyman'a inha olunur ki: Kerkük ṭarafından memhûr ʿarż ve mektub gelüb mefhûmunda muḳaddema sizler Şehr-i Zor Eyâletine tabiʿ ve devlet-i ʿaliyye-i manṣûreye mutâbiʿ iken birkaç seneden berû Kerkük Valileri ile ʿinad ve nizaʿınız vaḳiʿ olub cadde-i iṭaʿat ve rah-ı inḳiyaddan ḫurûc ve ʿaḳibet ẕirve-i ḫuşûmete ʿurûc itmeñiz ile Şevketlu ve Ḳudretlu ve ʿAẓametlu ve Mehâbetlu Pâdişâhımız Pâdişâh-ı rûy-i zemîn ḫalledallahu ḫilâfetehu ila-yevmi'd-dîn Ḥażretleriniñ ḳabża-i taṣarruf ve silk-i mülkiyetinde olan Şehr-i Zor ve eṭrafında[954] olan ḳura ve buḳaʿa ṭamaʿ-ı ḫam ve ihmal-i ḥukkâm ile iṭâle-i dest-i taġallüb itdüginiñiz ecilden Kerkük Eyâletine Mutaṣarrıf Dilâver Paşa arażî-i meẕkûre ve reʿâya-yı Pâdişâhîniñ istirdadi içün ol-ṭarafa vardıkda heva ve heves ve ḫuẕûẕ-ı nefse tabiʿ olub işʿal-ı ateş-i mucâdele ve ceng ve ḳitâl ile muḳabele idüb paşa-yı muşârun-ileyhi şehîd ve ordusun nehb ve ġaret ve maʿan olan cebe-ḫâne ve mal ve erzaḳın dest-i berd-i ḫasâret itdügünizden ġayri müddet-i medîde ve ʿuhûd-i beʿîdeden berû mülk-i mevrûs-i Pâdişâhi olan Şehr-i Zor Ḳalʿasın ve tevâbiʿin dahi taġallüben żabṭ itdüginiz ʿarż ve iʿlam olunmağın (154b) ḫuṣûṣ-ı meẕkûreye cevabınız nedir? Ve bu

---

[952] B: olan fazla
[953] B: Mîr fazla
[954] B: eknâf fazla

ḫareket-i veḫîmeye baᶜîṣ ve badi ne oldı? ḥuẓûrumuza ᶜarż ve iᶜlamdan ġayri Ḳalᶜa-i Pâdişâhîyi tevâbiᶜiyle ḥâlâ ṭarafımızdan mütesellim taᶜyîn olunan aġa'ya teslîm ve paşa-yı merḥûmuñ mal ve erzaḳın ve cebe-ḫâne ve metrûkâtın aġa-yı muma-ileyhe red ve ḳabż itdürdigiñiz babında buyruldı taḥrîr ve irsal olunmuşdur. Vuṣûlunda malûmuñuz ola ki dört beşyüz seneden berû devlet-i müşeyyedü'l-erkân-ı ᶜOsmaniye ve salṭanat-ı müeyyedetü'l-iḳbal-i Süleymani'yeye ᶜadem-i iṭaᶜat ile serkeş olanlar hezaran hezar ᶜasâkir-i cerrar ile muḳavemet ve muḫâṣamete ḳadir olmayub ᶜaḳibet herbiri müsteḥaḳḳ-ı deşnâm-ı ümem ve ᶜibret-i ᶜamme-i ᶜâlem olub cemᶜiyetleri perîşan ve tab ve tevânleri żaᶜf ve futûr-ı birle pâyan bulduğı bi'l-ittifaḳ meşhûr-i âfaḳdır.[955] İnkâra mecal muḥaldir. La cereme bu eḫbar-ı muvaḥḥişe ṭaraf-ı devlet-i ᶜaliyyeye munᶜakis olduğı gibi ġayret-i devlet-i manṣûre bu emr-i şenîᶜa müteḥammil olmayub ma-vera-yı perde-i ġaybden mütevâri olan ṣûver-i eᶜcube-i intiḳam ẓuhûra gelüb bu sebeb ile nice fuḳara ve ᶜaceze-i müslimîn pâmal-i sitûr-i futûr ve nice mażlûm dahi maᶜber-i seyf-i siyâsetden ᶜubûr itmek iḥtimali olub cümleniñ ḥûbe ve vebâline duḫûluñuz ᶜindellah ve ᶜindennas muḳarrer olur. İmdi zümre-i müslimîn ve gurûh-ı muvaḥḥidînden olub daᶜva-yı İslâm ve diyânet ve Şerîᶜat-ı muṭahharaya iṭaᶜat iderseñiz Ayet-i Kerîme-i "Yâ eyyuhelleẕine âmenû eṭîᶜullahe ve eṭîᶜurresûl ve ulü'lemr-i minkum"[956] faḥva-yı muᶜciz iḥtivası üzere inḳiyâd-ı İslâm-penâhi idüb inâbet ve rucûᶜa saᶜy idesiz. Ve illa buġat zümresinden maᶜdûd olub Şerᶜan muḳatele ve cezâ-i eᶜmaliñiz virilmek cümleye vacib olur. Bilmiş olub bu vaḳıᶜa-i faḳıᶜadan iᶜtiẕar ve bu ḫareket-i na-ṣavabdan tevbe ve istiġfar ile Şehr-i Zor Ḳalᶜasın tevâbiᶜiyle[957] mütesellime teslîm ve paşa-yı merḥûmuñ ṭaraf-ı bahirü'ş-şeref-i ḫudâvendigariye raciᶜ olan mal ve erzaḳın ve metrûkât taᶜbîr olunur eşyasın maᶜrifet-i Şerᶜ ile[958] aġa-yı muşârun-ileyhe ḳabż itdirib ṭarafımıza maᶜẕeret-nâme taḥrîr ve ṭaraf-ı Ḫusrevânî'den rica-yı ᶜafv içün tevbe-nâme testîr iderseñiz "el-maẓi la-yuẕker"[959] aña göre devlet-i ᶜaliyyeye ᶜarż (155a) ve ᶜafv-ı cürm ve ḫaṭa-birle ḥalḳa-cenbân-ı[960] istiᶜfa-yı İslâm-penâhi oluruz. Beher-ḥal ḳadîmi yurd ve dûd-manıñızda raḥat ve emniyet üzere evḳat-güẕâr olursuz. Ve illa vaḳiᶜ-i ḥal va ḥadṣ-i mûcibü'l-melâliñiz vuḳûᶜı ile pâye-i serîr-i eᶜlâya ᶜarż

---

[955] B: Bu ḫuṣûṣu fazla

[956] "Ey inananlar! Allah'a cc itaᶜât edin Peygamber'e ve sizden buyruk sahibi olanlara itaᶜât edin." Kur'an-ı Kerîm, Nisa, 59.

[957] B: varan fazla

[958] B: cümleten fazla

[959] Geçmiştekiler anılmaz. B: Ben daḫi fazla

[960] A: der fazla

olunub bi'ż-żarûri[961] intiḳama dikḳat ve ihtimam olunmak emr-i muḳarrerdir. Şevketlu ve ᶜAẓemetlu ve Şehâmetlu ve Kerâmetlu Pâdişâhımızıñ şamşam-ı devleti ḳaṭiᶜ ve ḥisam-ı şevketi saṭiᶜ olub edna ḳulları bu ḳadar emriñ ḥuṣûlune ḳadir olduğı maᶜlûmuñuz degil ise baᶜżı köhne-sal ve mucerrebü'l-eḥval iḫtiyarlarıñızdan sual idesiz. El-ḥaletu haẕihi saᶜâdetiñiz ve başıñızda ᶜaḳlıñız var ise naṣîḥat-peẕîr olub bu ateş-i merdum-sûzuñ iṭfasına beẕl-i maḳdûr ve saᶜy-i meşkûr idesiz ki inşâallahu Teâla ᶜavf ve şafḥa ḳarîn ve ᶜibâdullah yerlerinde raḥat ve emîn olurlar. Ve illa "Küllü maġrûrün maġlûbün"[962] mażmûnun muḳarrer bilüb buyruldı ile ᶜamel idesiz."

Recaᶜna ila-ma-künna fîh. Pes ez-an vilâyet-i meẕkûre ṭaraf-ı devlet-i ᶜaliyyeden Ḥüseyin Paşa'ya erzani görülüb Baġdad ve Cezîre ve ᶜİmadiye ṭaraflarından dahi mehma-emken paşa-yı muşârun-ileyhe imdad ve bir miḳdar ᶜasker ile müsâᶜade ve aḫẕ-i intiḳama mucâhede olunmak babında fermân-ı ḳaża cereyan-ı ṣadır olmağın eger çi bir miḳdar ᶜasâkir ile imdâd ve iᶜânet olındılar. Lâkin varub ol-ḥudûdda iki ay miḳdarı taẕyîᶜ-i vaḳt ile aḫẕ-ı intiḳama rehyâb-ı fırṣat olmayub kemterin pîşkeş ile ricᶜat olundı. Sene-i meẕkûre evâilinde ᶜOṣman Paşa-zâde Vezîr Aḥmed Paşa Baṣra muḥafaẓasına meᵓmûr ve Baġdad'da birkaç gün iḳamet ve manṣıbı ṭarafına şedd-i raḥl-i ᶜazîmet eyledi. Sene-i meẕkûre evâsıṭında tekrar Baġdad Eyâletine ateş-i merdum-sûz ṭaᶜûn ẓuhûr ve ca-be-ca derûn ve bîrûn-ı vilâyete murûr idüb eᶜâẕenallahu ve'l-müslimîn sene-i sabıḳadan bed-ter ve bir mertebe şirâre-efken-i ḫirmen-i ḥayat-ı mehter ve kühter oldı ki "Yevme yefirru'l-merᵓu min-eḫîhi ve ümmihi ve ebîhi ve ṣaḥibetihi ve benîhi"[963] maṣadaḳınca aṣḥâb ve aḥbab birbirinden nâfir ve edâ-yı ḥuḳûḳ-ı ṣoḥbetde ḳaṣır ve herkes nefsî nefsî ile kendü canına meşġûl (155b) ve ḥal-i ġayrden maġfûl olub ekṣer emvat lazimü't-tekrîm ẓuhûr-ı merâkibde menḳûl ve yevmiye biñden mütecaviz cenazesinîn muṣallaya maḥmûl olundı.

Nulḫiṣu kelâm, sene-i sabıḳada bu sîm-i mesmûm ile mesmûm olan eᶜizzeyi yâd ile feryad ider bulunur idi. Bu matemde ol-dahi nâ-bedîd ve nâ-şinîd oldı. El-ḥaṣıl bu maraż-ı müşkil ṭaraf ṭaraf üçer ay miḳdarı zaman deveran idüb mah-ı Şaᶜbanü'l-muᶜaẓẓam'ıñ nıṣfına gelince lillahi'l-ḥamd Dârü'ş-şifâ-yı İlâhîden ᶜilac-ı ᶜacil vaṣıl olub ve bad ve kudûret-i heva zayil olmağla ᶜâlem ve ᶜâlemiyân nevâzişdar-ı secde-i şükran oldılar.

---

[961] B: aḫẕ fazla

[962] **Bütün gururlular mağluptur.**

[963] **" O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, hanımından ve oğullarından kaçar." Kurᵓan-ı Kerîm, ᶜAbese, 34-36.**

Et-tarîḫ

"Küllü'ş-şühedâi'ṭ-ṭaʿûn fi'l-cenneti"[964] Sene 1101 (1689,90) terkîbi inşâallah taḥḳîḳ olub teemmül ile ḥal ve mażiye tarîḫ-i ġarîb vaḳiʿ olmuşdur. Nevâḥi ve ḳuraya iṣabet iden naḳṣdan naşi niẓâm-ı vilâyet mütelâşi olub Eʿrab-ı badiye-nişîn iġtinâm-ı fırṣat ile ṭarîf ve telîd-i reʿâyaya iṭâle-i dest-i "asâret ve nehb ve ġarete cesâret itdiler. Ḥukkâm ṭarafından kûşimallerine egerçi mubâderet olundı. Lâkin ne çendan kârker olmayub her vecihle muḳavemete iḳtidar gösterdiler. Ateş-i saman-sûz-i ṭaʿûn Baṣra Eyâletin dahi żaʿîf ve zebûn idüb neʿûẕu billah ahâlî-i vilâyet ḥali bir mertebeye müntehi oldı ki ekṣer emvatıñ naḳli ʿadîmü'l-imkân olmağla nice müslüman teslîm-i can itdügi yerde mütevârî-i ḫâk-i mağfiret oldı. Resîde-i taḥḳîḳdir ki Baṣra vaḳʿası Bağdad'a ġalib ve iḫtilâl-i pür-melâli ʿuḳûl-ı zevi'l-ʿuḳûl salib olmağla baʿżı rusûmat-ı Şerʿiye ve ḫurûcat-ı ʿörfiye babında reʿaya ile Baṣra Valisiniñ senk ve ahin-i nizaʿ ve cidâlleri şirâre-endâz-ı ḥarb ve ḳitâl olub reʿâya-yı cezâyir ve ʿAreban-ı Müntefiḳ müttefiḳ olub birbirine taḳviyet-efzâ-yı bazû-yı taʿaṣṣub ve taḫarrüb ile cadde-i iṭaʿatden ʿudûl ve Baṣra'ya paşa üzerine gelmek üzere iki üçbiñ piyâde ve sivar âlat-ı kârzar ile ḥareket ve Deyr nâm maḥalle vuṣûlları ḫaberi kuş-i güẕâr-ı paşa-yı şecaʿat menḳibet oldukda mücerred tehevvür ile bila-tefekkür istiḳbâline surʿat ve tefkîk-i cemʿiyetlerine raḫş-ran-ı ʿazîmet olmağa mübâderet itmekle baʿżı (156a) erbâb-ı ḫired bu fitne-i ġarîb-ẓuhûr ve ḥareket-i pür-şûruñ defʿine tedbîr-i ḥakîmane ve tedârük-i ʿâḳilâne lazımdır deyu her çend ʿinan-gir-i ʿazîmetleri oldılar ise fâide-mend olmayub beşyüz miḳdarı piyâde ve sivar kendu tevâbiʿiyle Eʿrab-ı mezbûri istiḳbâl ve maḥall-i meẕkûrde naṣb-ı bazar-ı kâr-zar olub keremiyyet-i sitîzde tevâbiʿ-i paşa rah-ı nevred-girîz olmağın kendusi yüz nefer miḳdarı aṣḥâb-ı ġayret ile restimane fetḳ ve reṭḳ-i eʿda iderek zümre-i reftigâne mulḥaḳ oldılar. Çün mesned-i ḥukûmet ve umûr-ı ḥıfẓ-ı memeleket ol-ġayyûrdan dûr oldı. Keṭḫudası Ḥasan Ağa ittifaḳ-ı aṣḥâb-ı âra ile ḥukûmete muteṣaddi olmuş iken eşḳiyâ-yı Eʿrab bu ḳadar istidracla serfiraz olmagın serdarleri maḳamında olan Müntefiḳ Şeyḫi Maniʿ cilve-i imtiyaz gösterüb cemʿiyet ile belde-i Baṣra'ya vuṣûl ve umûr-ı memlekete taġallub ile duḫûl idüb ḥukûmet sevdasında olduğı ḥareket-i nafercâmından istişmam olmağın ittifaḳ-ı erbâb-ı ḥal ve ʿaḳd ile şehirden ṭard olundı. Lakin şaḳiyy-i meẕkûruñ redd-i keydi çün ol-ṭaraflarda müştehir bir merd-i nâmver lazım gelmegin eʿyan-ı vilâyetden Ḥasan Cemal nâm bir ağa-yı kâr-âzma

[964] Taʿunda şehid olanların hepsi cennettedir. Sahîh-i Buhari'de şehidlerin beş kısım olduğu ve bunlardan birinin ise taʿunda vefat edenler olduğu belirtilmektedir. Sahîh-i Buhari, 1/167.

ehl-i vilâyetiñ istidᶜasıyle barkeş-i maḥal mütesellimi olub ḫidmet-i muḥafaẓaya taḥrîk-i dest ve pa itdi. Sene-i merḳûm yaᶜnî taḳvîm-i ᶜâlem elf ve mie ve işneteyn (1102/1690,91) tarîḫiyle mersûm oldukda Ramażanü'l-mübarek'iñ yigirmialtıncı[965] (26 Ramażan 1102/25 Haziran 1691) günı Fermân-fermâ-yı memâlik-i vesᶜatü'l-mesalik-i ᶜOşmanî mesned-nişîn-i Avernik-i Ḫusrevâni Sulṭan Süleyman İrâde-i Ḥayy ve Ḳayyûm ve ḥulûl-i ecel-i maᶜlûm ile tenk-nây-ı dar-ı ġurûrdan fusḥat-saray-ı uḳbaya ḫaram eyledi.

40.20.Culûs-ı Sulṭan Aḥmed Ḫan

Eyyâm-ı salṭanat ve hengâm-ı devletleri iki sene sekiz ay yigirmidört gün olub birader-i emcedleri variş-i mülk-i Süleymani neyyir-i asuman-ı kâmrani şemᶜ-i Cemᶜ-ârâ-yı ᶜOşmani Sulṭan Aḥmed-i Ṣani zanûzen-i serîr-i salṭanat-ı cihânbani olub ruûs-i menâbir ve vucûh-ı denânir ḫuṭbe-i faḫire ve elḳab-ı zahireleri ile muḥalla ve mücella oldı. Balada nikâşte-i ḥarîr-i taḥrîr olduğı üzere (156b) Baġdad-ı Behişt-âbad'da ẓuhûr iden iḫtilâl-ı mûcib-i melâl ile taşalluṭ-ı ᶜAreban ve baᶜżı Dehḳan baᶜiş-i ḳillet-i küşt ve kâr ve naḳş-ı mîri ve eᶜşar olmuş iken ancak paşa-yı merḥamet-âşina ḥusn-i ḥal ve muᶜâmele-i suhûlet-iştimal ile eyyâm-ı ḥukûmetleri ser-menzil-i encâma îṣal idüb kendü ḥavahiş ve ṭalebleri ile biñyüziki senesi Ẕilḥicce'siniñ onyedinci (17 Ẕilḥicce 1102/11 Eylül 1691) günı ᶜazilleri vaḳiᶜ olub biñyüz senesi (110/1689) Eylüli ibtidâsından żabṭ olunmak üzere mütesellimleri ibtidâ-yı Eylülden dört mah murûrunda yüzbir senesi Rebiᶜü'l-evvel'iniñ yigirmibeşinci gününde vârid olmuşdur. Ḥisab-ı mal ve mirîye nisbeten iki sene ve ancak żabıṭlarına nisbeten bir sene sekiz ay yigirmi iki gün olmuşdur.[966]

40.20.21.Ḥukûmet-i Bazirgân Aḥmed Paşa

İcmal-ı Sefer-i Baṣra

Tarîh-i sal-ı Hicriye ᶜAla-Ṣaḥibiha Efḍalü't-Teḥiyye biñyüziki (1102/1690) senesiyle ferraḫ-fal oldukda ṭaraf-ı devlet-i ᶜaliyyeden Baġdad-ı dârü's-sedad Bazergan ile müştehir Vezîr-i cihân-âra Aḥmed Paşa'ya ᶜinâyet olunmağın mütesellimleri sene-i meẕkûre Ẕilḥicce'siniñ onyedinci güni Baġdad'a vârid kendüler dahi derᶜaḳab teşrîfsaz-ı maḳam-ı

---

[965] B: altıncı

[966] A,B: Ḥukûmet-i cah-ı Baġdad ile Vezîr Aḥmed Paşa ikram olunmuşdur.

ḥukûmet oldılar.[967] Lâkin bi-emrillahi Teᶜâla eyyâm-ı ḥukûmetlerinde emraż-ı müzmineye mübtela olub binyüzüç (2 Şevval 1103/17 Haziran 1692) senesi Şevval'iniñ ikinci günı munteḳil-i dar-ı beḳa ve civâr-ı niᶜme'l-car Müctehid-i Eḳdam Ḥażret-i İmam-ı Eᶜẓam Raḍiyallahu ᶜAnhda mütevârî-i liḥâf-ı şera oldı. Valî-i sabıḳ Vezîr-i sitûde-tedbîr[968] Ḥasan Paşa Bağdad'ıñ baᶜżı mîrisi beḳayasıçün fermân-ı ᶜâli ile ḳalᶜa-bend iken[969] eyyâm-ı ḥukûmetlerinde iᶜtidal-ı ḥareket[970] ile vilâyet ahâlisiniñ kendüden rıża ve şükranları olmağın ᶜulema ve ṣuleḥa ve erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳdiñ ṣavab-dîdileriyle ḳalᶜadan iḫrac ve maḳam-ı ḥukûmete tekrîm ile taḳdîm olundı.

40.20.22.Ḥukûmet-i Aḥmed Paşa Ketḫuda-yı ᶜÖmer Paşa

Vaḳiᶜ-i ḥal devlet-i ᶜaliyyeye ᶜarż olundukda beḳayâ-yı merḳûmeniñ ᶜafvı babında fermân-ı ᶜali ṣadır olub vilâyet-i meẓkûre muḥafaẓası merḥûm ᶜÖmer Paşa'nıñ ketḫudası Aḥmed Paşa'ya vezâret ile ᶜinâye olunmağın sene-i meẓkûre Ẕilḥicce'siniñ yigirmidördüncı günı mütesellimleri vârid olub kendüsı dahi derᶜaḳab maḳam-ı ḥukûmetde istiḳrar itdi.[971] (157a)Baᶜde ẓalik Baṣra ṭarafında ᶜalem-efrâz-ı bağy ve fesâd olan Müntefiḳ Eᶜrab'ınıñ Şeyḫi Maniᶜ üzerine varub nâ-murâd ᶜavdetde ol-melâl ile şemᶜ-i emeli mütelaşi olub biñyüzbeş senesi Cemâdiye'l-ûlâ'sınıñ beşinci (5 Cemâẓiye'l-ûlâ 1105/3 Ocak 1694) günı maraż-ı maᶜlûm ile dâire-i zindegânîden müteḫaşi ve imam-ı muşârun-ileyh ḥażretleriniñ civâr-ı pür-envârında ser-nihâde-i visâde-i leḥd oldı. Bunda dahi erbâb-ı ḥal ve ᶜaḳd ṣavab-dîdileri üzere ketḫudası ḳayimmeḳam ve emr-i kebîre merd-i ṣağîr mütevelli olub müddet-i ḥukûmeti dahi devlet-i ᶜaliyyeden müsâᶜade ile mümted oldı.

40.20.23.Ḥukûmet-i El-Ḥac Aḥmed Paşa[972]

Pes ez-an vilâyet-i meẓkûre muḥâfaẓası Vezîr-i Muḥterem El-Ḥac Aḥmed Paşa'ya ᶜinâyet olunmağın sene-i meẓkûre Şevval'inîn üçüncı[973] günı mütesellimi Bağdad'a vârid ve

---

[967] B: Eṣna-yı ḥukûmetlerinde Baṣra ṭarafında ᶜalem-efraz-ı bağy ve fesad olan Müntefiḳ Şeyḫi Maniᶜ üzerine cemm-i ġafir ile ketḫudası varub inkisar-ı faḥiş ile ᶜavdetden ġayri paşa-yı muşârün-ileyhiñeyyâmı fazla

[968] B: sitûde tedbir eksik

[969] B: olmağla

[970] B: ḥareket eksik

[971] B: Bu nushada "Ḥukûmet-i El-Vezir Yusuf Paşa" konusuna kadar mücmel bir şekilde anlatıldığından sadece iki nushanın karşılaştırılması yapılmıştır.

[972] A: Ḥukûmet-i El-Ḥac Aḥmed Paşa eksik

[973] A: onuncı

derᶜaḳab kendüler dahi meserret-baḫşâ-yı dârü'l-ḥukûme olub eyyâm-ı ḥukûmetlerinde Dicle-i ᶜuẓma ve ifrat ile ṭuġyan ve Baġdad Ḳalᶜasın perkâr-vâr iḥaṭa itmekle ancak sed ve bend mudaḫil ve meḫaric-i miyahda mesaᶜi-yi meşkûreleri bedîd oldı.

Tarîḫ-i ᶜâlem[974] biñyüzaltı (1106/1695) ile mürtesim oldukda şehriyar-kerdûn-i vaḳar Pâdişâh Süleyman iştihar sikender-nişan Sulṭan Aḥmed Ḫan ᶜAleyhi'r-Raḥme ve'r-rıḍvan târik-i dâr-ı ġurûr ve ᶜazim-i saray-ı surûr olmağla âfitab-ı âfaḳ-ı cihânistani şemᶜ-i Cemᶜ-âra-yı dûd-man-ı ᶜOṯmanî Pâdişâh-ı rûy-i zemîn muᶜînü'l-İslâm ve'l-müslimîn dürretü't-tac iklîl-i Ḫusrevî ṭıraz-ı deyhîm-i ᶜadâlet-perveri Beyt

Pâdişâh-ı ᶜâlem ve fîrûze-baḫt
Zîbdîh-i serveri ve tac ve taḫt
Der-i ḫodra efser mühr-i âmede
Layık o taḫt-ı sipehr-i âmede

40.21.Culûs-ı Sulṭan Muṣṭafa[975]

Ḥamî-yi ḥumâ-yı bilâdullah naṣır-ı bahir-i ᶜibâdullah el-ġazi fî-sebîlillah ᶜaleyhi ᶜaynullah ḫilâfet-i dest-gah-ı ẓıll-ı âlihi Es-Sulṭan İbni's-Sulṭan ve'l-Ḫaḳan İbni'l-Ḫaḳan Es-Sulṭan Muṣṭafa Ḫan Ḥażretleriniñ sene-i merḳûme Cemâdiye'l-âḫiresi evâḫirinde culûs-ı humâyûnları vaḳiᶜ olub elsine-i ḫuṭeba ḳırâet-i nâm-ı humâyûnları ile beliġü't-tibyan ve rûy-i dirhem ve dinâr sikke-i ḥaseneleri ile manend-i ḫurşîd-reḫşân olub âlem ve ᶜalemiyân mesrûrü'l-bal ve duᶜa-yı devlet-i ebed-ittiṣallerin merfuᶜ-i Barigâh-ı Melik-i Müteᶜal (157b) itdiler.

Merġ-i Şah-ı ᶜAcem Süleyman

Tarîḫ-i meẕkûrede Şah-ı ᶜAcem Süleyman daḫi munteḳil-i dâr-ı ḳarar ve oğlı Şah Ḥuseyin taḫt-ı şahîde istikrar itdi.

40.21.1.Ḥukûmet-i ᶜAli Paşa

Tarîḫ-i sal biñyüzyedi (1107/1695) ile ferraḫ-fal oldukda Baġdad muḥafaẓası vezîr-i cemîlü'ş-şîm ᶜAli Paşa Ḥażretlerine iḥsan olunmağın mütesellimleri sene-i meẕkûre

---

[974] A: sene
[975] A: Culûs-ı Sulṭan Muṣṭafa eksik

Muḥarrem'iniñ yedinci günı Baġdad'a vârid baʿdehu kendüler dahi teşrîf-i maḳam-ı ḥukûmet olub ḥıfẓ ve ḥirâset-i vilâyet ve defʿ ve refʿ-i eşrâre beẕl-i maḳderet itdiler.

40.21.2.Velâdet-i Sulṭan Maḥmud

Tarîḫ-i ʿâlem binyüzsekiz (1108/1696) ile meymenet-tevʾem oldukda Ḥażret-i Şehriyar-kerdûn-i vaḳar Pâdişâh-ı ʿÂli-tebâr Ẓıllullah fi'l-ʿalemîn Ḳahramanü'l-mâi ve'ṭ-ṭîn Şevketlu Mehâbetlu Sulṭan Muṣṭafa Ḫan ḫalledallahu mülkehu ilâ ebedi'z-zaman Ḥażretleriniñ ṣulb-i ʿâli-nijadlarından vucûd-ı mesʿûd-ı Sulṭan Maḥmud pirâye-baḫş-ı ʿâlem-i vucûd olmağla vezîr-i muşârun-ileyhiñ işaretiyle ḫaṭır-ı faḳîre vârid olan tarîḫ-i mevlûd ṣebt-eṣer kılındı. Tarîḫ

Bi-ḥamdillah sipehr-i ṣulb-i Sulṭan Muṣṭafa Ḫandan
Meh-i burc-ı necâbet saldı pertev-i mülk-i icâda
Olub vafḳ-ı merâm-ı ʿâlem üzere kerdeş-i devrân
Musaʿid-i ṭaliʿ-i taḳvîm encem-i saʿd ve isʿâda
Bedîd oldı deyu ʿâlemde bir mühr-i cihân-ârâ
Ṣada-yı gûş-şadî behçet-efzâ oldı dünyada
Çu mühr-i ṭalʿati ârâyiş mülk-i vucûd oldı
Felek raḳs ve melek vecd eyledi afâḳ-ı eʿlâda
ʿUcbimi itse ḥusn-i ṭuliʿat pâk-i cihângirî
Çu ol-Ṣaḥibḳırana oldı ferzend-i Ḫuda dâde
Bu bir luṭf-i İlâhidir ki feyż-i ʿâlem efrûzi
Muḥiṭ-i mülk ve millet oldı irdi cemʿ ve efrâda
Der-i yektâ-yı baḥri salṭanat Şehzâde-i eʿẓam
Bu resme çekdi ṭuġrasın ḳalem-i çerḫ-i maḳdûre
Cihân durdukça sağ olsun Ḫudâya ol-melik-sîma
Ḥesâb-ı ʿömrüne ḥad olmaya erḳam ve eʿdâda
Ola Ḥıfẓ-ı İlâhide budur mevlûdına tarîḫ
Velîdü'n-nûr ṣulb-i Muṣṭafa Maḥmud şehzâde Sene 1108 (1696,97)

Diger li-faḳîr

Teʿâlallahu zehi Sulṭan-ı Ġazî Ẓıll-ı Rabbânî

Şehinşâh-ı ġażanfer ferdem-i nâver der-i icâda
Ser-kişver-küşâ Ṣaḥibḳıran-ı Salṭanat-âra
Ḥafîẓ-i Şerᶜ-i Ġarra naşir-i iᶜlâm-ı âzâde
Cenâb-ı Ḥażret-i Ḫaḳan-ı Eᶜẓam Muṣṭafa Ḫan kim
Sezâdır ḥukmi cari olsa âb-ı ḫâkle bâde
Kerîmü'n-nesl ṣulbünden aña Ḥaḳ eyledi iḥsan
Ḳamer-i ṭuliᶜat humâyûn-baḫt mevlûd-i Ḫuda dâde
Sema ᶜiz (?) nuvâ Sulṭan Maḥmud eyleye anı
Olub İlhâm-ı Bâri Pâdişâh-ı ᶜâlem âbâde
Getürdi vucûda bu müjde serâpa zîr ve balâyi
Beşâret-i ᶜâlem olub oldı feraḥ edna ve eᶜlâda (158a)
Kemâl-i pîr ola Yâ Rab pederle hem-rikâb ola
Server-i devlet ve iḳbâl ola ḫidmetde âmâde
Bu luṭf-i bahîrü'l-feyżiñ nuvîd behçet-âṣâri
Feraḫ-baḫşâ-yı ᶜâlem olaraḳ geldikde Baġdad'a
Mübârek yâd idüb Hatif didi mevlûdıne tarîḫ
Gül-i nev-bâr-ı Sulṭan Muṣṭafa Maḥmud şehzâde Sene 1108 (1696,97)

40.21.3.Ḥukûmet-i İsmaᶜil Paşa[976]

Tarîḫ-i sene biñyüzon (1110/1698) tarîḫiyle müverriḫ oldukda vilâyet-i meẕkûre muḥafaẓası vezîr-i mükerrem İsmaᶜîl Paşa'ya tevcîh ve ᶜinâyet olunmağın mütesellimleri sene-i meẕkûre Rebiᶜü'l-evvel'iniñ ikinci günı vârid kendüler dahi bir iki ay müddetde gelüb dâd ve sitâd-ı ḥukûmet ve żabṭ ve rabṭ-ı memlekete beẕl-i maḳderet itdiler.

Pûşide olmayaki iḳlim-i Baġdad ve Ḳalemrev-i Baṣra'da biñyüziki (1102/1690) tarîḫinden yüzonbir (1111/1699) senesine gelince mirᵓât-ı eyyâmda ṣuver-i eᶜcube ve eşkâl-ı ġarîbe bedîd olub istilâ-yı Eᶜrab ḍalâlet-meâbdan naşi eḥval-ı ᶜalem mütelaşi olub ḥatta Maniᶜ-i merḳûm Baṣra memleketine müstevli oldukdan soñra żabṭına ḳadir olmayub Ḫuvîze Ḫanı Ferecullah ẓarâyifü'l-ḫalîl (?) ve leṭâyifü'l-ḫayl ile bî-ceng ve cidâl mezbûri iḫrac ve vilâyet-i meẕkûreyi żabṭ itdi Ol-eyyâmda ᶜasâkir-i İslâm'ıñ ekẕeri ġaza-yı küffar-ı nar-ı ḳarar ile meşġûl olmağla Baġdad muḥâfaẓasında olan şîr-i dılan-ı İslâm sebeb-i temkîn ve

[976] A: "Merġ-i Şah-ı ᶜAcem Süleyman" ile "Ḥukûmet-i İsmaᶜil Paşa" eksik

temekkün ve baʿiṣ-i tavaṭṭun ve temeddün olan zeḫayir ve ʿasâkir ile devlet-i ʿaliyyeden egerçi taḳviye ve imdâd ve iʿânet olunur idi. Lâkin ne vaḳt olur ise ol-maḳûle ḫuffat ve ʿurrat-ı Eʿrab-ı cehâlet-nişabıñ işleri görülüb kûşimalleri virilmek eshel-i ma-yekûndır mulâḥaẓasıyle tedârük-i seferleri tamâmiyle olmamağla "el-umûru merhûnetun bi-evḳatiha"[977] medlûlünce perde-i teʾḫîre vaḳiʿ olmışdı. Ḥâlâ felillahi'l-ḥamd ṭaraf-ı Rum-ı cennet-rusûmda "eṣ-ṣulḥu seyyidü'l-eḥkâm"[978] lamiʿası cilveger-i âyine-i rûz-i gâr olmağın bi-ʿavnillahi Teʿâla ʿayn-ı ʿinâyet-i İslâm-penâhi bu ṭarafların niẓamına munʿaṭıf olmağla Baṣra memleketi ne vecih üzere feṭḥ ve teshḫir olunduğı tafṣîl ile raḳemzede-i kilk-i dıl-peẕîr olub ẕikr olunan on sene-i muḳaddeme ḫilâlinde ḥudûṯ iden ḥavâdiṯ-i ʿIraḳ bî- mezaḳ olmağla tafṣîli la ṭâil taḥte maḳûlesinden olmağın terk olundı.

El-ʿafvu min şiyeni'l-eşraf meʾmûlün
Ve'l-ʿuẕrü ʿinde ekremi'n-nasi maḳbûlün
Ger bûdeş layıḳa der gûş bâd (158b)
Ver ne ziyâd-ı tu ferâmuş-bâd[979]

40.21.4.Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa[980]

Faṣl

Tarîḫ-i Hicriye ʿAla-Ṣaḥibiha Efḍalü't-teḥiyye biñyüzonbir (1111/1699) ile merḳûm oldukda cah-ı Baġdad ḳarîḥa-i humâyûn-ı Pâdişâh-kerdûn-vaḳar ḫalledallahu mülkehu ila-yevmi'l-ḳarardan vezîr-i sitûde-tedbîr Saʿâdetlu Muṣṭafa Paşa Ḥażretlerine sezavar buyurulmağın mütesellimleri sene-i meẕkûre Ẕilḳaʿdesi ġurresinde vârid kendüler dahi derʿaḳab evâsıṭ-ı Ẕilḥicce'de (15 Ẕilḥicce 1112/2 Temmuz 1700) şeref-efzâ-yı dârü'l-ḥukûmeleri olub ḥıfẓ-ı vilâyet ve niẓam-ı memlekete beẕl-i maḳderet itmek üzere iken biñyüzoniki (15 Muḥarrem 1112/2 Temmuz 1700) Muḥarrem'iniñ evâsıtında devlet-i ʿaliyye ḫayır-ḫavahlarından olub sabıḳan rikâb-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûnde Çavuşbaşı ḫidmeti ile müstaḫdem Mîr-i muḥterem Çetre-zâde ile müştehir Aḥmed Beg vesaṭatiyle vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı saʿâdet-meşḥûn vârid olub mefhûm-ı meymenet-

---

[977] İşler vaktiyle bağlanmıştır.
[978] Barış kararların efendisidir.
[979] Af eşrafın güzel karekterlerinden umulur. Özür insanların kerim olanları indinde makbuldür.
[980] A: Ḥukûmet-i El-Vezîr Muṣṭafa Paşa eksik

maḳrûnunda on-seneden beru eyâdi-i[981] nâ-mustaḥaḳ müteġallibeye giriftar olan Başra ve Ḳuruna Ḳalʿalarınıñ istiḫlaṣ-ı diger ve kema-fi'l-evvel ḳabża-i taṣarrüf-ı İslâm-penâhiye istirdadı ẕimmet-i himmetlerine taʿlîḳ ve Başra Eyâleti Ḥalebü'ş-şehba inżimamiyle vezîr-i celîlü'l-âṣar sabıḳan Baġdad Valisi ʿAli Paşa Ḥażretlerine ʿinâyet olunub vilâyet-i meẕkûrede istiḳrarı vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleriniñ ḥusn-i tedbîr ve reʾy-i zerrînlerine ḥavale ve mîr-i muma-ileyh dahi maʿan meʿmûr olub bu emriñ icrası içün Müḥâfıẓ-ı Amid Vezîr-i Muḥterem Muḥammed Paşa ser-âmidan-ı eyâlet ve ümerâ-yı elviye-i vilâyet ve ḳapu ʿaskeri ve Müḥâfıẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa ve Mîr-i mîrân-ı Sivas Muṣṭafa Paşa ve Mîr-i mîrân-ı Ḳaraman Eyyub Paşa ve Birecik'e Mutaṣarrıf El-Ḥac ʿAli Paşa ve Amasiyye'ye Mutaṣarrıf Muḥammed Paşa Eyâletlerinde olan zuʿama ve erbâb-ı timar ve ḳapuleri ʿaskeri ve ʿİmadiyye Ḥâkim'iniñ sivari ve piyâde leşkeri ve ʿAyıntab ve Marʿaş Begleri ve Ḥaleb Eyâleti ve ḳul keṯḫudası onsekiz oṭa Dergâh-ı ʿÂli yeñiçerileri ve sipah ve silaḥdar keṯḫudaları ikibiñ miḳdarı teraḳḳilu serden-geçti merdân-ı şecâʿat-şiʿar ile ve beş altıyüz cebeciyân ve ʿarabaciyân ve ateşbazân-ı tobciyân Dergâh-ı ʿÂli keṯḫudalarıyle keẕalik Baġdad'ıñ yerlu ḳullarınıñ üçden iki ḥiṣṣesi ve Bedre ve Bacilan ve Beyat ve Girûy (?) begleri ʿaşîretleri sivarileriyle meʾmûr ve cümleye (159a) vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri serdar ve sipehsalar taʿyîn olunub Raḳḳa ve Diyarbekir ve Muṣul'dan ẕeḫayir ve baʿżı yerlerden nuḳûd-ı mîri ile dahi imdad ve Müḥâfıẓ-ı Muṣul Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa Bağdad muḥafaẓasına ve Ḥaleb Eyâleti bir seneden mütecaviz Bağdad muḥafaẓasında olmalarıyle sefer-mande ve Ḥille Ḳalʿası muḥafaẓasına meʾmûr oldılar.[982]

Serdar-ı ekrem ḥażretleri dahi tedârük-i sefere mubâşeret-i birle inşâ-i sefâyin ve cemʿ-i ẕeḫayir ve ṭaḥn-ı daḳîḳ ve ṭabḥ-ı beksimad ve tecdîd-i cebe-ḫane ve iḥżar-ı edevât-ı tobḫane ve dört balyemez ve tokuz ʿaded ḳalenbûrîne ve muteʿaddid tob-ı haven ve ḫumpara ve yigirmidört firḳate ve her birinde birer darbezen ve beşyüz altıyüz levendât-ı baḥri maʿan hem-rah olmak üzere taʿyîn ve levâzım-ı sâire dahi tevfîr ve tekṯîr ve ḳapusı ʿaskerin tertîb ve taʿdîl ve piyâde ve sivarlerin layıḳ-ı livâ-i serdari üzere tekmîl itdiler. Bu eṯnada Amasiyye'ye Mutaṣarrıf Muḥammed Paşa bundan aḳdem Bağdad muḥafaẓasına meʾmûr iken tekâsül ile Muṣul'da tavaḳḳuf eyledügi devlet-i ʿaliyyeye munʿakis olmağla fermân-ı ḳaża

[981] A: eyâdiʾ eksik
[982] A: Faṣl fazla

cereyan ile Tatar vârid olub ol-cürm ile maḫnûḳan munteḳil-i dâr-ı âḫiret ve imam-ı muşârun-ileyh ḥażretleri civârında âsûde-i ᶜâlem-i raḥat oldı.

Faṣl

Çün bu emriñ ḥuṣûlı ve bu müşkiliñ ḥall-i şevketlu ḳudretlu emniyetlu şecaᶜatlu Pâdişâh-ı rûy-i zemîn eṭalellahu ᶜömrehu ve ḫallede ḫilâfetehu ila yevmi'd-dîn Ḥażretleriniñ merâm-ı cihân-âram ve murâd-ı ḫayr-encâmları idi. Sevḳ-i ᶜaskere mubaşirân-ı muḳaddem taᶜyîn ve vaḳt-i ḥareketlerin tebyîn buyurduklarından ġayri ᶜasâkir-i meᵓmûre-i meẕkûreden maᶜada Baġdad Eᶜrabından baġy ve ᶜinad ile ehvâre müteḥaṣṣin ᶜAraban'ıñ teslḫîrine ve Başra Cezâyir'iniñ muḳaṭaᶜaları żabṭına ve nehreyn-i Fırat ve Dicle ile cârî olan sefâyin-i tüccar ve sâir erbâb-ı kâra nefᶜ-i ẓahir olduğuna binâen Birecik İskelesinde Donanmâ-yı Humâyûn[983] yüzyigirmi küçük ve büzürg sefîneler müceddeden inşa ve dörtbiñikiyüz miḳdarı çüst ve çabuk-i ġavṭa-ḫor-ı deryâ-yı mehâlik levendât-ı pür-tevân ve dörtyüzyigirmi ḳoğuş taᶜbîr olunur top ve yan saçma dimekle erbâbı beyninde meşhûr (159b) üçyüzpare top-ı ḳalᶜa-kûp ve dört pare haven topı tecdîd ve taᶜyîn keẕalik alât-ı ḥadîd ve mehemmat-ı cedîd-i rişteden ḥibale ve ḥibalden cemale varınca tedârük ve murâd üzere tekmîl ve sefâyin-i meẕkûreye taḥmîl va şanᶜat-ı küştibanîde mahir Muḥammed Paşa ḳapudanlıḳ ile tebcîl olunub ẕehâyir-i vâfiye ve ᶜalâyif-i kâfiye ile şaṭṭ-ı Fırat ile Baġdad'a teveccühleri fermân buyuruldı.

Faṣl

Bu eṣnada ᶜAcem sinûrunda vaḳiᶜ Kirman Şah Ḫanı'ndan vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine mektûb ile âdem vârid olub Baġdad'ıñ cânib-i ġarbisinde üç menzil mesâfede müceddeden ᶜimâret-kerde-i ḫulefâ-i ᶜAbbasiye ve ḫarab-kerde-i ḥavadiṣ-i dehriyye Samerra nâm belde-i ᶜatîḳa pertev-endâz-ı kerâmet-i ṣemere-i şecere-i siyâdet ve vilâyet-i meşâhir-i eimme-i Ehl-i beyt-i Nebeviyyeden İmamaeyn-i Mükerremeyn İmam ᶜAli el-Hadi ve İmam Ḥasan El-ᶜAskeri Ḥażretleri ḍarîḥleriniñ ṣanduḳa-i şerîfeleri iẕn-i humâyun-ı Pâdişâhi ile teberrüken Şah-ı ᶜâcem ṭarafından tecdîd olunmağın Cebedar Şah Maḥmud Aġa îṣaline meᵓmûr olduğun iḫbar itmekle vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri ḥâlâ tedârük-i sefer ve ᶜazîmet üzere oldukların taḥrîr ve inşâallahu Teᶜâla sefer ᶜavdetine dek Kirman Şah'da tevaḳḳufların işaret-i birle âdemlerin ᶜavdet itdirdiler. Meᵓmûr olan ᶜasâkir-i manṣûre evvel-be-evvel vurûd ve Baġdad ṣaḥrasında ḍarb-ı ḫiyâm ḳiyâm ve müheyyâ-yı sefer-i nuṣret-encâm üzereler iken

[983] A: Donanmâ-yı Humâyûn eksik

ṭaraf-ı devlet-i ᶜaliyyeden nedîm-i şehriyâr-keyvân-ı ġulam Bilal Aġa ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûn ile semûr-ı mevrûṣü's-surûra dûḫte-ḫilᶜat-i sîm-endâm ve bir ḳabża-i şimşîr-i ᶜaduv-i tedmîr-i muraṣṣaᶜ niyâm-ı pâdişâhi ile serdar-ı ekrem vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine meserret-baḫşâ-yı vurûd olmağın müretteb âlây-ı cihân-ârа ile aġâ-yı muma-ileyh istiḳbâl olunub divân-ı ᶜâlîde paşa-yı muşârun-ileyh ḥażretleri ḫılᶜat-i rengîn tıraz-ı pîraye-i dûş-i iftiḫari ve şimşîr-i berḳ-teᵓṣîri taḳlîd-meyân-ı iḳtidar itmekle ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı lazımü'l-ittibaᶜ kemâl-i iclâl ile feṭḥ ve ḳırâet olunub mefhûm-ı şevket-mersûmunda taḥḳîḳ-i sefer-i birle vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine teᵓkîd-i umûr-ı serdari ve meᵓmûr olan vüzerâ-yı ᶜiẓam ve mîr-i mîrân ve sâir ᶜasâkir-i İslâm iṭaᶜatlarında bulunub ṣavab-dîdileri üzere ḥareket itmek (160a) fermân buyurulmağın ser-cümle semᶜ-i ḳabûl ile işġa ve duᶜâ-yı devlet-i pâdişâhi merfûᶜ-ı Bârigâh-ı Kibriya olundı.

Faṣl

Çün sefer-i meẕkûr bu vecih üzere dahi teᵓkîd olundı. Meşveret-i erbâb-ı âra ile Dicle-i ᶜuẓmadan rah-ı maḳṣuda teveccüh-i vucûh-ı şetta ile munâsib görülmegin sene-i meẕkûre Recebü'l-ferd'iniñ ikinci günı Bazarertesi ḳul keṯudası Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri[984] Baġdad'ıñ ṭaraf-ı şarḳîsinde Karaḳapu ṣaḥrasında nuzûla meᵓmûr olmalarıyle ḥasebü'l-fermân ṭâife-i meẕkûre mükemmel silaḥ müretteb alay ile yevm-i merḳûm maḥall-i meẕkûrde naṣb-ı ḫiyam ḳiyam itdiler. Şumâr-ı rûz mah-ı merḳûmuñ yedisiyle firûze oldukda serdar-ı ᶜâli-vaḳar ḥażretleri dahi şîr-i dilan aġayân-ı bîrûn ve şevâhîn-i enderûn ve feresân-ı levend ve piyâdegan-ı dılpesend ve nîze-güẕaran-ı sipah ve silaḥdar meyânında eşheb-i ṣaba-reftâre sivar ve kemâl-i temkîn ve vaḳar ile dosta meᵓnûs ve düşmene müdhiş alay-ı meymenet pîrâye-i numâyiş virerek bab-ı sefîdden güẕareş-i birle maḥall-i merḳûmda araste olan otaġ-ı cevz-inṭaḳa şeref-baḫşâ-yı nuzûl oldılar. Baᶜdehu Diyarbekir Valisi Muḥammed Paşa ᶜasâkir-i encâm-şumar ve ümerâ-yı Ekrad ve zuᶜama ve erbâb-ı timar ve iki pare ṭop-ı ejder-kerdar ve alay-ı kûh-ḳarar ile vurûd baᶜdehu Şehr-i Zor'a Mutaṣarrıf Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa ve Mîr-i mîrân-ı Sivas Muṣṭafa Paşa ve Mîr-i mîrân-ı Ḳaraman Eyyûb Paşa ve Birecik'e Mutaṣarrıf El-Ḥac ᶜAli Paşa ve sâir ümera ve zuᶜama yegan yegan dilâveran-ı delîr ve merdân düşmen-gîr ile muteᶜâḳiben vârid ve her biri alayın cilveger-i meydân-ı celâdet idüb maᶜrûż-ı naẓar-ı serdari itdikçe vüzerâ-yı ᶜiẓam muṣâfaḥa-i keff-i kifâyet ve sâirleri temennâ-yı destbûsi ile merâsim-i adabi riᶜâyet idüb ṭaraf-ı serdarîden birer semmûr ilbasiyle ikram ve

[984] A: delîrleri fazla

ḫalᶜ-i faḫire ile iḥtiram ve emâkin-i muᶜayyeneye temam tebcîl ile tenzîl olundılar. Ve evâḫir-i mah-ı mezbûrda ḫavân-ı niᶜmet-i Ezeliye her ṭarafda keşîde ve bârân-ı Raḥmet-i Lem-yezeliye her cânibe resîde olub nuzûl-ı ḳaṭarat-ı muᶜṣirat keṣretiyle egerçi ordu ḫalḳı ḫayli zaḥmet-keşîde oldılar. Lâkin erbâb-ı zirâᶜate ebvâb-ı ḫayr küşâde ve sermâye-i küşt ve kâr âmade olunduğundan ġayri (160b) ṭarîḳ-i erbâb-ı sefer rebîᶜ-i bedîᶜ ile maᶜmûr ve taḫfîf-i teklîf-i ᶜalîḳ ile herkes mesrûr oldı. Bu eṣnada ḥikmet-i İlâhiye serdar-ı ekrem bir miḳdar munḥarifü'l-mizac ve perhîz ḥareket ve iḥtiraza muḥtac olmağın onbeş gün miḳdarı rah-ı maḳṣûda ᶜazîmet-i umûrı taᶜṭîl buldı. Bu âvanda tekrar Kirmanşah Ḫanı'ndan mektûb vârid ve ṭaraf-ı şahîden vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine ḫuṣûṣ-ı marü'ẕ-ẕikr içün olan raḳam-ı şahi ve iẕin babında devlet-i ᶜaliyyeden yedlerine virîlan fermân-ı Pâdişâhi cebedar-ı mezbûr ve ḫan-ı meẕkûr âdemleriyle vârid ḫan-ı merḳûmuñ mektûbunda aġa-yı mezbûr nedîm-i şahi olub tevaḳḳuf mümkin olmaduğundan ġayri cemm-i ġafîr-i züvvar-ı hemrahları olmağla sefer ᶜavdetine dek teᵓḫîr ḳabil olmamağla ol-ṭarafa revâne olmuşlardır deyu iᶜlam itmekle ḥażret-i vezîr-i muşârun-ileyh daḫi ber-mûcib-i fermân-ı humâyûn emn ṭarîḳler içün bir müteᶜayyin aġaların taᶜyîn itmekle varub ma-yeḥtaclerine imdad ile ṣandûḳa ve bab-ı müsteṭab maḥalline vażᶜ ve taḥkîm olundı.

Ḫuṣûṣ-ı meẕkûrun tafṣîli bu vecihdir ki Baṣra Eᶜrabından Müntefiḳ Şeyḫi Maniᶜ marü'ẕ-ẕikr vilâyet-i meẕkûreye istila itdikde Ḥuvîze Ḫanı Ferecullah Ḫan ile mabeynlerinde ᶜadâvet ẓuhûr itmegin sehl ḥareket ile ḫan-ı merḳûm mezbûri iḫrac ve vilâyet-i meẕkûreyi żabṭ ve ṭaraf-ı şahiye iᶜlam idince ṭaraf-ı şahi ḫuṣûs-ı meẕkûrde üç dört ay müteemmil ve mütefekkir olub âḫer riᶜâyet ṣulḥ-ı ḳadîmden ġayri çare ve ṣavab-dîdileri olmamağla teᵓkîd-i rabıṭa-i ḫulûṣ ile nâme taḥrîr ve mefâtiḥ-i vilâyet-i meẕkûreyi ṭula-yı kâmilü'l-ᶜayardan ṣûġ ve ḫavânîn-i muᶜteberelerinden Ebü'l-Maᶜṣûm Ḫan ile pâye-i serîr-i eᶜlaya ᶜarż itdiklerinde ḫan-ı merḳûm varub edâ-yı[985] ḫidmet-i sefâret ve çehre-sây-ı serîr-i eᶜla-yı ḫilâfet oldukda imameyn-i muşârun-ileyhimanıñ ṣanduḳaları teberrüken ṭaraf-ı şahîden tecdîd olunmak babında ᶜinâyet rica itmegin ricaları pezîray-ı ṭabᶜ-ı humâyûn vaḳiᶜ olub iẕn-i humâyûn ṣadır ve ol-babda Baġdad Valileri imdâd ve iᶜânetlerinde bulunub kimesne maniᶜ ve muzaḥim olmamaḳ içün fermân-ı ᶜâli iḥsan buyurulmağın icrasına musaraᶜat (161a) olundı.

[985] A: ḫidmet fazla

Faṣl

Ez-in cânib-i Şaṭṭ-ı Fırat'dan meʾmûr olan donanma-yı humâyûn mah-ı Şaʿbanü'l-muʿaẓẓam'ın dördünde Baġdad'a tabiʿ ʿAne Ḳulaʿından Cebe Ḳalʿası'na vuṣûlları ḫaberi vârid olub Müḥâfıẓ-ı Başra Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr Saʿâdetlu[986] ʿAli Paşa ve Defderdar-ı Cedîd Muṣṭafa Paşa[987] Efendi sefâyin-i donanma-yı humâyûn ile meʾmûr olmağın mektûb-ı serdari taḥrîr ve Baġdad'a israʿla daʿvet olunmalarıyle gelub ʿasâkir-i manṣûreye mulḥaḳ oldılar.

Faṣl

Vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri taṣḥîḥ-i mizac idüb gîrû orduya baḫt-ı mesʿûd ile vurûd itdikde Şehr-i Zor Valisi Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa ve Sivas'a Mutaṣarrıf Muṣṭafa Paşa ṭaliʿa-i ʿasker-i nuṣret-eṣer ve Ḳaraman Valisi Eyyub Paşa âḫir-i ceyş[988] ḳavm-ı ḥişen olmak üzere taʿyîn ve ilbas-ı ḫalʿ ile herbiri tebcîl olunub ḳul ketḫudası dahi Dergâh-ı ʿÂli ocağıyle maʿan vezîr-i muşârun-ileyhe hemrah olmaları fermân buyuruldı. Bu eyyâmda yaʿni mah-ı Şaʿbanü'l-muʿaẓẓam'ıñ sekizinci günı donanma-yı humâyûn sefineleri Baġdad'a altı yedi saʿat mesafe Rıḍvaniye İskelesi'ne lenger-endâz-ı vuṣûl oldukları ḫaberi vârid olmağın tedbîri babında vüzerâ-yı ʿiẓam ve sâir kârdan-ı ʿasâkir-i İslâm ḥużûr-ı Âṣafîde ḫalḳa-bend-i meşveret olduklarında aṣḥâb-ı vuḳûfuñ iʿlamı üzere bu günlerde şaṭṭ-ı Fırat ġayet ḳillet üzere olub murûr ve ʿubûrı mümkin olmamağla donanma-yı humâyûn varub Ḥille Ḳalʿası İskelesi'nde lenger-endâz-ı iḳamet olub ol-ṭarafıñ muḥafaẓasına meʾmûr olmaları enseb görülmekle Ḳapudan Muḥammed Paşa'ya mektûb taḥrîr ve Baġdad'a daʿvet olundı.

Faṣl

Serdar-ı ʿâli-vaḳar ḥażretleri tedârük-i seferiyeyi tekmîl ve cebe-ḫâne ve ẕaḫîre maḳûlesin sefâyine taḥmîl ve meʾmûr olan ʿâsâkir-i manṣûreniñ ma-yeḥtaclerine imdâd ve iʿânet ile cümleye istiʿdâd-ı taḥṣîl itdirince üç dörtyüz pare sefâyin ve kelekler baḥren ve deryâ-yı ʿasker berren ḥareket ve sene-i meẕkûre Şaʿban'ınıñ ontokuzuncı günı rûz-i Sebtde Karaḳapu Ṣaḥrasında mevkib-i serdar-ı ekrem sevâd-ı eʿẓam-ı ʿasâkir-i nuṣret-tevʾem ile mütevekkilen-ʿalellah refʿ-i iʿlam ve mürettib-i alay-ı cihân-âra ile taḥrîk-i eḳdam idüb (161b) üç saʿat mesafe Diyale Şaṭṭı üzerinde naṣb olunan cisirden ʿubûr ve ḳarşu yakasında ca-be-ca

[986] A: Saʿâdetlu eksik
[987] A: Paşa eksik
[988] A: ḳavm-i ḫişen

nuzûl olunub ḳuṣûr ve küsûr-ı ᶜasker-i manṣûra tekmîl ve tetmîm içün maḥall-i meẕkûrde dört gün mükŝ ve iḳamet olundı. Bu eyyâmda Ḳapudan Muḥammed Paşa üç dört nefer-i ḳapudan ile gelüb ilbas-ı ḫılᶜat ile tebcîl ve varub Ḥille Ḳalᶜası muḥâfaẓasında olmaları tenbih olundı. Bu eŝnada merḳûm Cebe-dâr-ı Şahi Ḥażreteyn-i İmameyn-i Mükerremeyn Raḍiyallahu ᶜAnhuma ṭarafından olan ḫidmetlerin eda ile Baġdad'a gelmegin ikram-ı ḍayf şiᶜar-ı kirâm olmağın vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri tertîb-i żiyâfet ve merḳûmı kendüsiyle olan ekâbir-i Eᶜcamı daᶜvet itdikde merḳûm iẓhar-ı temaruż ile teveḳḳuf idüb sâirleri kedḫudasıyle gelüb vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine mulâḳi olduklarında ṭaraf-ı Âṣafîden nevâziş-i ḫaṭırları ile taḳayyüd olunub eda-yı merâsim-i żiyâfet ile gîrû ᶜavdet olundılar. Ṭaraf-ı Şahîden vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine olan raḳam-ı şahîniñ cevabı taḥrîr ve merḳûme teslîm ve lazım gelan umûruna imdâd ve iᶜânet olunmak babında Baġdad muḥafaẓasında olan Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa Ḥażretlerine ve Mütesellim Ḥüseyin Aġa'ya siparişnâmeler olundı. Bu eŝnada Muṣâḥib-i Şehriyarî-i kerdûn-i vaḳar Bilal Aġa dahi ikrâm-ı tam ile muḫaṣṣılü'l-merâm ᶜavdet ve reh-i maḳṣûda ᶜazîmet itdirildi. Mah-ı merḳûmuñ yigirmidördüncı günı rûz-i firûze Pençşenbe maḥall-i meẕkûrden riḥlet üç saᶜat mesafe aṣḥâb-ı güzînden Ḥażret-i Salman-ı Farisî Raḍiyallahu ᶜAnhu merḳad-i enverleri ḳurbünde ḍarb-ı ḫiyam-ı ḳiyam ve ehl-i sefer ziyâret ile kâmranı-ı meram oldılar. Ḥażret-i muşârun-ileyhiñ merḳad-i enverleri olan maḥall-i mulûk-i Eᶜcam-ı salifeniñ payitaḫtları ve Medâyin ile benâm olan Şehr-i Perîderşapur ẕevi'l-ektâf teşyîd ve terṣîn itdügi eyvân-ı ᶜâli bünyan ki Ṭaḳ-ı Kisra ile meşhûr-i afaḳdır. Bunda ve merḳad-i enver ḳurbünde ḥâlâ ber-cadır. Andan dahi refᶜ-i liva-yı nuṣret intiva ile beş saᶜat mesafe Ḳudvetü'l-muḥaḳḳiḳîn Eş-Şeyḫ Tacü'l-ᶜârifîn Ḳuddise sırrehu şerîfası maḍrab-ḫiyâm-ı cunûd-ı nuṣret-merfûd oldı. Bu menzilde Mîr-i muḥterem Çetre-zâde Aḥmed Beg iki cenaḥ tarrac-ı şikâr ile reşk-âver-i hemkâr oldı.[989] Yarendesi (162a) ġazîr-i muşârun-ileyhe fatiḥa-ḫavân olaraḳ merdân-ı sefer Ḳubbe-i Şerîfe üzerinden güẕer ve beş saᶜat mesafe Eb-u Beyyin nâm menzil ordıya mustaḳar oldı. Bu menzilde Müḥâfıẓ-ı Baṣra Vezîr-i şecaᶜat-şiᶜâr Saᶜâdetlu ᶜAli Paşa Ḥażretleri bir ḳurn ahu şikâr idüb ṭaraf-ı serdariye ihda itdi. Gûya bu miftaḥ olub bundan böyle şikâra ẓafer herkese mubaḥ olub[990] bu

[989] A: Bu menzilde Mîr-i muḥterem Çetre-zâde Aḥmed Beg iki cenaḥ tarrac-ı şikâr ile reşk-âver-i hemkâr oldı eksik

[990] A: Bu menzilde Müḥâfıẓ-ı Baṣra Vezîr-i şecaᶜat-şiᶜâr Saᶜâdetlu ᶜAli Paşa Ḥażretleri bir ḳurn ahu şikâr idüb ṭaraf-ı serdariye ihda itdi. Gûya bu miftaḥ olub bundan böyle şikâra ẓafer herkese mubaḥ olub eksik

menzilden çayır ve çimen ibtida itmekle esbâb-ı ʿişret müheyya luṭf-i heva ʿîş-i huna sehl ṭarîḳ munasib refîḳ herkes ḫoş-kâm olmağa yüz dutub

Salik-i nikust ez-bahari peyda[991]

medlûlünce âsâr-ı nuṣret bedîd oldı. Ferda sekiz saʿat mesafe ile ḳaṭʿ-ı rah ve Debûni menzili ʿasker-i encâm-şumara ḫayme-gah oldı. Sefâyin-i cebe-ḫâne ve merâkib-i ẕeḫîre orduya vuṣûl içün bir gün iḳamet olunub tamamiyle kenar-ı orduya lenger-endâz-ı vuṣûl olmalarıyle ferda yevmi's-süleṣa maḥall-i merḳûmdan riḥlet dörtbuçuk saʿat seyr ile Ebü'l-Ġazlan nâm mekân ʿasker-i nuṣret-penâha câyigâh olub Çetre-zâde bir reʾs pers-i bevrisi şikâr ile aṣḥâb-ı ṣayda bir ḳayd daḫi oldı. Bu menzilde[992] ol-ṭarafa ḳarîb Ben-i Lam Eʿrab'ınıñ Şeyḫi ʿAbdüşşah gelüb ḫâk-i pây-ı serdariye rû-mal ile dıraman olub yevmü'l-Erbiʿa maḥall-i merḳûmdan refʿ-i elviye-i ʿazîmet ve rehbet-baḫşâ-yı kûh ve ṣaḥra olarak Busir nâm menzile nuzûl olundı. Ḥikmet-i İlâhiye bu gice ufḳ-ı ġurûbda ḥicab-ı seḥab olub iḥtimal-ı ġurre-i Ramażanü'l-mübarek olmağın yevm-i mezbûrde Serdar-ı ekrem ve baʿżı müslüman-ı mübarek-ḳadem niyyet-i ṣavm ile mümtaz oldılar. Ertesi beş saʿat ḥareket ile Ṣadr-ı ʿAmare maḳrab-ḫiyam-kerdûn-i ḳiyam oldı. Ṣıfat-ı şaṭṭ-ı merḳûm[993] maḥall-i meẕkûrde Dicle-i ʿuẓma iki şaḳ olub biri ṭaraf-ı şarḳa şimale mâil ve biri ṭaraf-ı cenûba şarḳa ḳarîb cârî olur. Amma ṭaraf-ı şarḳa şimale mâil cari olan şaṭṭıñ ṣadrında ḳadîmü'l-eyyâmdan biñyüziki (1102/1690) senesine gelince bir ḳalʿa-i metîn ve ḫazîne-i ʿamireden ratibe-i muʿayyene ile dizdar ve mustaḥfıẓ olub Ḳalʿa-i Ṣadr-ı ʿAmmare nâmiyle benâm ve şaṭṭ-ı meẕkûr Şaṭṭ-ı ʿAmmare ile meşhûr-i enâmdır. Ancak sene-i meẕkûreden berû istilâ-yı ʿAraban ile (162b) ḳalʿa-i meẕkûre ḫarab ve mustaḥfıẓları perîşan olmuşdur. Şaṭṭ-ı meẕkûr ve urerḳ-i (?) Baṣra'ya tabiʿ Zekiyye Ḳalʿası'na murûr itmekle Şaṭṭ-ı Zekiyye ile dahi tesmiye olunur oldı. Nice sular iltiḥaḳiyle bir şaṭṭ-ı[994] vaḥid olub Ḳurûna Ḳalʿası'nda Cezâyir Şaṭṭı ile karuşub bir oldukdan soñra Baṣra ṭarafına nuzûl ve bundan böyle[995] Şaṭṭü'l-ʿArab ile tesmiye olunur. Cezâyir Şaṭṭı ile Zekiyye Şaṭṭı cemʿ ve mulâḳi olduġı zaviyede Ḳurûna Ḳalʿası vaḳiʿ olmağın ber-in-taḳrîb ile Ḳuruna ile benâm oldı. Amma cenûba mâil şarḳa cârî olan ḳıṭʿa Bağdad'a tabiʿ Civârez naḥiyesi ehvarında müteferriḳ ve gîrû bir araya gelüb Baṣra'ya tabiʿ Manṣûriye ve Remle Ḳalʿalarınıñ

---

[991] A: "Salik-i nekust ez-bahare peyda" medlûlünce âsâr-ı nuṣret bedîd oldı eksik; çalışkan insan çalışmasının neticesini baharda görür.

[992] A: Çetre-zâde bir reʾs pers-i bevrisi şikâr ile aṣḥâb-ı ṣayda bir ḳayd daḫi oldı. Bu menzilde eksik

[993] A: derin ca fazla

[994] A: nehr

[995] A: bundan böyle eksik

öñünde Nehr-i Fırat ile karuşub şaṭṭ-ı vaḥid olmağla bundan soñra Şaṭṭ-ı Cezâyir ile tesmiye olunur.

Faṣl

Şarḳî şimale mâil cari olan Şaṭṭ-ı ᶜAmmare ile rah-ı nevred-i ᶜazîmet olmak aṣḥâb-ı âranıñ ṣavab-dîdileri ile enseb olmağın ol-şaṭ ile rahî olunmağa ḳarar virilüb sefâyin vuṣûlı içün maḥall-i merḳûmda bir gün iḳamet olundı. Bu menzilde ehviye-i şedîde ve emṭar-ı ᶜadîde olub amma elṭâf-ı ḫafiyye-i İlâhiyye bundadır ki iḳamet olundukça ġaym ve yağmur rahi oldukça inkişaf-ı heva olub ṭarîḳ-i sehlü'l-murûr olurdı. Andan dahi riḥlet ve araż-yi ᶜArab-ı bî-ᶜina ve taᶜb-fersûde-i sinabeg el-ḫayl olarak beş saᶜat zamanda Felaḥiye nâm mekâna nuzûl olundı. Menzil-i meẕkûrde tervîḥ-i devvâb-ı eṣḳal ve istiraḥat-ı rical içün bunda dahi bir gün müks olunub menzil-i merḳûmda Civârez ehvarına müteḥaṣṣin ve müstevli Ben-i ᶜÖmer Begi ᶜAbbas'dan Müḥâfıẓ-ı Başra Vezîr-i sitûde-tedbîr ᶜAli Paşa Ḥażretlerine mektûb vârid olub niyazmend-i ḫaṭṭü'l-eman olmağın vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleriniñ vesaṭatiyle ṭaraf-ı serdarîden neṣâyiḥ müştemil terġîb ve terhîbe şamil mektûb taḥrîr ve irsal olundı. Menzîl-i mezbûrdan dahi fer ve kerr-i tam ile heybet-resân-ı ḳulûb-i eᶜdâ-i liâm olarak ᶜasâkir-i İslâm taḥrîk-i müheymin-i ḫûn-rîz idüb altı saᶜat mesafe ile Recîlaviye nâm menzile nuzûl olundı. Bu menzilde Kürdistan tağlarından nazil olan miyah ile ab ve gül maḫlûṭ olub şaᶜbü'l-murûr olduğundan ġayri ictimaᶜ-ı miyah ile bir nehir cari olmağın Serdar-ı Ekrem[996] iḳdam ve Müḥâfıẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr-i Muḥterem (163a) Yusuf Paşa ihtimamiyle yine ol-kevn naṣb-ı ḳanṭara-i bî-futûr olunub ᶜasker-i encâm-şumarın beyne'ṣ-ṣalaveteyn ᶜubûr ile karşu yakasında nuzûl olundı. Yevmü'ṣ-ṣüleṣa sabiᶜ-i Ramażanü'l-mübarek rabiᶜ-i Şubaṭ ᶜAceme tabiᶜ Beksa nâm ḳarye sengistanından cari nehr-i serîʿü'l-cereyane taḳayyüd-i serdari ile köprı naṣb olunub murûr-ı ᶜasâkir-i nuṣret dest-i gah ile altı saᶜat mesafe El-Kübeyr nâm menzil maḫime-i leşker-encâm iştibah oldı. Bundan dahi hemma ᶜinan-ı iḳbâl ile ebṭal-ı rical manend-i eᶜdadır. Mal-ı münteşir be-vadi ve cibâl olarak altı saᶜat seyr ile Şerîf nâm menzil maḍrab-ı ḫiyam-kerdûn-i ḳiyam oldı. Bunda Mirliva-yı Vasıṭ Ḥaydar gelüb ṭaraf-ı serdarîden teşrîf-i ᶜaba ile serfiraz oldı. Maḥall-i meẕkûrdan bed-raḳabe-i tevfîḳ ile ḳaṭᶜ-ı ṭarîḳ olunub altı saᶜat mesafe Ḫantur nâm menzile nuzûl olundı. Bu menzilde sabıḳan Ḥuveyze Ḫanı Ferecullah Ḫan biraderzâdesi Es-Seyyid Yusuf Ben-i Lam Şeyḫi ᶜAbdüşşah vesaṭatiyle maḥraz-ı şeref-i mulâḳat-ı serdari olub ma-fi'ḍ-ḍamîr

[996] A: Ḥażretleri fazla; iḳdam eksik

istiḫbariyle istinṭaḳ olundukda ḥâlâ ḫan-ı mezkûr Ḥuveyze'den maᶜzûl ve ṭaraf-ı şahîden rû-gerdan ve melûl olub sâye-i ᶜinâyet-i Pâdişâhiye iltica-birle Baṣra arażisinde mesken ve meᵓva itmişdir. Ṭaraf-ı Âṣafî'den mezbûre iṭmînan-ı ḫaṭır olur istimâlet-nâme rica iderim deyu niyaz-mend-i merḥamet olmağın ricası ḥayyiz-i ḳabûlde vaḳiᶜ olub ḫavahişi üzere mektûb taḥrîr ve mezbûr ile irsal ve taṣdîr olundı. Muḳeddema Baṣra ṭarafında ᶜalem-efrâz-ı fitne ve fesad olan Şeyḫ Maniᶜ'den bu menzilde cenâb-ı ḥażret-i serdari ve Müḥâfıẓ-ı Baṣra Ḥażretlerine mektûbler vârid ve ḥareket-i ḳadîmesinden tevbe ve istigfar ve baᶜde'l-yevm saḳ-ı iṭaᶜat ve pây-ı ḫidmetde istiḳrar itmek üzere ᶜarż-ı ḫulûṣ itmegin şurûṭ ve ᶜuhûdun ṣabit olursa der-eman ola deyu mektûb taḥrîr ve irsal olundı. Bu menzilde Mîr-i Şaṭṭ-ı Dicle tebdîl ve ilbas-ı ᶜaba ile Mîr-i cedîd tebcîl olundı. Maḥall-i merḳûmdan dahi riḥlet ve kemâl-i iclâl ve ṣalabet ile beşbuçuk saᶜat mesafe Baṣra'ya tabiᶜ Mükeşşef nâm menzile nuzûl olunub menâzil-i mezbûreniñ herbirinde dûrâ-dûrdan Eᶜrab-ı vaḥşet-meâb debdebe-i cunûd-ı (163b) nuṣret-meşhûdi muşâhede itdikçe ruᶜb-ı şedîd ile ṣaḥâra ve elvâra resîde olub eṣerleri nâ-bedîd olur idi. Maḥall-i merḳûmdan dahi nuhḍat ve taḥrîk-i tûġ-i pür-furûġ iḳbâl ve taṣviyet-i nuvâ-yı heybet-nevâ-yı iclâl ile sekiz saᶜat mesafe ᶜUzeybe nâm menzile rehbet-baḫşâ-yı nuzûl olundı. Maḥall-i mezkûr Ḳuruna Ḳalᶜası Cezîresine ᶜubûr munasib maᶜber olmağla evvel gün ol-gice Ḥażret-i Serdar-ı ġayret-iştihar terk-i ḫavab-ı raḥat ve ḳara ve sefâyin-i ᶜadîde ile taḥkîm-i cisre beẕl-i iḳtidar idüb ferda yevmü's-süleṣa rabiᶜ-i ᶜaşr-i Ramażanü'l-mübarek ḥadi ᶜaşere Şubaṭ ibtida Şehr-i Zor Valisi Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa Ḳapusı ve eyâleti ᶜaskeri ile murûr baᶜdehu ḳul keṯḫudası Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri ile ᶜubûr idince ẓulmet-i leyl neşr-i ẕey itmegin tevaḳḳuf olunub ertesi gün Ḥażret-i Serdar-ı ᶜAli-vaḳar ve sâir vüzerâ-yı Rüstem-şiᶜar ve Mîr-i mîrân-ı namdar ve ᶜasker-i düşmen-şikâr birer birer ᶜubûr ve altı saᶜat mesafe Ḥażret-i İmam ᶜAbdullah Bin ᶜAli Merḳad-i Şerîfleri ḳurbüne nuzûl itdiler Bu menzilde imam-ı muşârun-ileyh ḫademesinden Saᶜd nâm şeyḫ orduya vurûd ve ṭaraf-ı serdarîden ve Müḥâfıẓ-ı Baṣra Ḥażeratından marü'ẕ-ẕikr Mükeşşef reᶜayasına ve ol-ṭaraflarda sakin fuḳarâ-ı berâyaya istimâlet-nâme alub kâmran-ı ḫavâhiş olmağla revâne oldı. Yine evvel gün ṭaraf-ı Şahî'den Baṣra muḥafaẓasında olan Davud Ḫan'dan ḥużûr-ı Âṣafiye mektûb ile âdem gelüb mektûbı feṯḥ ve ḳırâet olundukda baᶜżı mübhem müşᶜir-i istiḳlâl olur nükât ve nice raṭb ve yabis kelimat îrad ve vaḳte nâ-münâsib taṭvîl-i kelâm itmekle ṭaraf-ı Ḥażret-i Serdarîden dahi ḫan-ı mezbûr mektûb taḥrîr ve meᵓmûr oldukları emr-i maḥtûmi beraᶜat-

istihlâl ve bu ḫidmetin icrasına taʿyîn olunan ʿasker-i manṣûre ve tedârük-i mevfûre tafṣîl ve icmal ile raḳamzede-i kilk-i belâġat olunub irsal ve ṣûreti ṣebt-eṣer kılındı.

Ṣûret-i mektûb-i ba-mesdûde-i faḳîr:

"Muḥibbâne inha olunur ki bundan aḳdem ṭarafıñıza iʿlam olunduġı üzere Başra ve Ḳuruna Ḳalʿalarınıñ żabtı ṭaraf-ı devlet-i ʿaliyyeden taʿyîn buyurulan[997] valisine teslîm itdirimek içün Baġdad-ı Dârü's-selâm'dan nuḫḍat ve bizimle muʿayyen olan vüzerâ-yı ʿiẓam ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve ümerâ-yı lazımü'l-iḥtiram ve sâir (164a) cunûd-ı encâm-şumar ve ʿasker-i Rüstem-şiʿar ile ʿazîmet ve Şaṭṭ-ı Zekiyye üzere Ḳuruna'ya ḳarîb bir iki menzil mesafede naṣb-ı cisre mubâşeret itdügimizde mektûbuñuz ile ademiñiz vârid olub feth ve ḳırâet olundukda vilâyet-i meẕkûreniñ devlet-i ʿaliyyeye teslîmi babında gahi eşrar-ı Eʿrabı ve teṭavul-i buġati îrad ve gahi vilâyet-i meẕkûre istirdadı ḫayli zaman olub teʾḫîre ve taʿvîḳa düşdügün işaret ve devlet-i ʿaliyyeden vilâyet-i meẕkûre muḥafaẓasına taʿyîn olunan ḥâkim-i ḥâsımıñ defʿ-i eşrare istiʿdadı olub olmaduġı istiḫbar olunmuş. Reʾy-i zerrîn-i Ḫaniye mekşûf olaki:

Evvela; bu ḳadar ʿasâkir-i derya-cûş ve cunûd-ı derya-ḫurûş ve cebe-ḫane-i ʿamire ve ẕeḫâyir-i vâfire ile bu ṭarafa gelan her kim ise elbetde ḥıfẓ-ı vilâyet ve żabṭ-ı buġat-ı raʿiyyet itmek edna himmeti olduġı ẓahirdir.

Ṣaniyen; teʾḫîr ve taʿvîḳ-i ḥali dahi bundan ehem olan ḫuṣûṣ yaʿni ʿasâkir-i İslâm sedd-i suġûr-ı İslâmiye ile ictihad ve ġaza-yı ekber-i müşrikîn ile şedd-i meyân-ı ittiḥad itmekle meşġuller iken bir sene beş sene teʾḫîr olunur ise "el-umûru merhûnetün bi-evḳatiha"[998] bu maḳûle umûr-ı taḳdîre ḥavale olunduġı erbâb-ı nühâye numâyandır. Ḥâlâ taḥrîr itdigiñiz beyne beyne kelâm nâ-maʿlûm sözlere elbette eʿâlî-yi Ḥażret-i Keyvan rifʿat-i sikender-cah Ḫurşîd-kelâh Şah-ı Cem-cah ḥażretlerine dahi rıżası olmaduġı ẓahirdir. Zira "kelâmü'l-mulûk mulûkü'l-kelâm"[999] olub Pâdişâhların şurûṭı vaṣiḳa ve ʿuhûdı ṣadıḳa olmağla ḫilâf-ı sözden iʿrāż-ı mulûkâneleri maṣûn olduġı bilâ-iştibahdır. İmdi pûşide olmaya ki; vilâyet-i meẕkûre müddet-i medîdeden berû şevketlu ḳudretlu kerâmetlu mehâbetlu ʿaṭifetlu Pâdişâhımız Pâdişâh-ı ʿâlem-penân ẓıll-i İlâhi efendimiz ḥażretleriniñ mülk-i mevrûṣleri olub żabṭ ve rabṭ-ı buġat ve ʿuṣat-ı raʿiyyeti teʾdîb ve taḫẕîl itmek ehemm-i muhimleri olub bu babda teġâfül muḥal ve mulâḥaẓa-i ġayr ʿadîmü'l-iḥtimaldir. Ḥâlâ bizimle meʾmûr olan vüzerâ-yı ʿiẓam ve

---

[997] A: olunan

[998] İşler vaktiyle bağlanmıştır.

[999] Meliklerin kelâmı kelâmların melikidir.

sâir ᶜasâkir-i merrîḫ-intiḳam bu emriñ ḥuṣûlüne inşâallahü'l-Melikü'l-ᶜAzîz kifâyet itdügi bilâ-nizaᶜ olduğundan ġayri ġayret-i Pâdişâhiye nisbeten lazım gelür ise (164b) bunuñ eżᶜaf-ı meżaᶜif-i şîran-ı veġa ve hüner-berân-ı hica fermân meᵓmûr itmek edna himmet-i Pâdişâhaneleridir. İmdi Pâdişâhan-ı keyvân-ı ġulam mabeyninde meşhûd olan revâbıṭ-ı şurûṭ vaṣiḳa ve ᶜuhûd-ı ṣadıḳa üzere Baṣra ve Ḳuruna ve tevâbiᶜlerin tesellüm ve valisine żabṭ itdirmek içün tarîḫ-i mektûbda ṣaḥra-yı Ḳuruna cunûd-ı nuṣret-merfûde maḍrab-ḫiyâm-ı ḳiyam olmuşdur. ᶜAsâkiri manṣûreniñ müksi ᶜadîmü'l-imkân olduğı bundan aḳdem size ifade ve iᶜlam olunmuşdı. Ḥâlen dahi iᶜlam olunmuşdur. "Ed-dînu en-naṣîḥatün"[1000] ḥakîmâne tefekkür ve ᶜaḳilane tedebbür idüb vaḳt-i tenk mecal ve müks-i ᶜadîmü'l-iḥtimal olmağla beyne beyne olan[1001] kelâm ve ebham ve ibhamı terk ile murâdıñızı tavżîḥ ve ma-fi'ḍ-ḍamîriñizi taṣrîḥ idüb muᶜaccelen ṭarafımızda ifade idesiz ki biz dahi aña göre ḥareket ve meᵓmûr olduğumuz umûruñ icrasına musaraᶜat idelim. Ve's-selâm."

Mektûb-ı merḳûm ṭaraf-ı serdarîden ḫidmet-i sefârete seza Eyyûb Aġa'ya teslîm olunub ḫan-ı merḳûmuñ âdemiyle rûz-ı mezbûrun yarendesi irsal olundı. Ferda yevmü'l-erbiᶜa tertîb-i âlay fermân olunub ṭalîᶜa-i ceyş Müḥâfıẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr-i Muḫterem Yusuf Paşa ve Mîr-i mîrân-ı Sivas Muṣṭafa Paşa taḥrîk-i elviye-i bariḳa ve refᶜ-i beyârîḳ-i şariḳa idüb ḳapuleri ᶜaskeri ve eyâletleri leşkeri ile revâne baᶜdehu Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir Vezîr Muḥammed Paşa piyâdegân-ı kâfiye ve sivarân-ı vâfiye ve ümerâ-yı Ekrad-ı şecaᶜat-şiᶜar ve zuᶜama ve erbâb-ı timar ile ᶜazîmet pes ez-an Birecik'e Mutaṣarrıf ᶜAli Paşa ve Merᶜaş ve ᶜAyıntab Begleri derᶜaḳab Müḥâfıẓ-ı Baṣra Vezîr-i Mükerrem ᶜAli Paşa piyâdegân-ı âhın-pa ve sivarân-ı şîr-eda ile ḥareket baᶜdehu ḳul keṯudası merdân-ı pür-tevân-ı yeñiçeriyân ile ve derᶜaḳab Serdar-ı Ekrem Ḥażretleri taḥrîk-i tûġ ve ᶜalem ve taṣfîf-i merdân-ı müsallaḥ ve müsellem ḳapuleri ᶜaskeri ve Baġdad'ıñ piyâde yerlu ḳulleri istişḥab olunan toplar ile pîşer ve mevkib-i serdar-ı ᶜâli-vaḳar ḳalbde ḳarar ve sipah ve silaḥdar-ı Baġdad'ıñ yemin ve yesar göñüllüleri ve ümerâ-i elviye-i manend-i cenaḥeyn iᶜlam-ı muşriḳa ve kevnen-kevn rayât-ı muberriḳa ile ṣaf-bend-i dıl-pesend olub restimâne reftar ve Mîr-i mîrân-ı Ḳaraman (165a)[1002] Eyyûb Paşa ḳapusı ᶜaskeri ve eyâlet dilâverleri ile dümdar olub her ṭâifeniñ eḥmal ve eṣḳali der-ḳafa ve her alayıñ ma-beyni rem-i siham miḳdarı mesafe olmak üzere rahi olub her ṭarafdan debdebe-i ṣadâ-yı mehter-ḫane kûh ve hamûne zelzele-rîz ve nuvâ-yı nây-ı şaḳ-engîz

[1000] "Din nasihattir."
[1001] A: olan eksik
[1002] Esas nushada 165. Varak eksiktir.

ḳubbe-i eflâkde velvele-ḫiz olarak altı saʿat mesafe Ḥażret-i ʿUzeyr ʿAleysisselâm Âsitanesi ḳurbüne nuzûl olundı. Ḳıṭʿa

İtmek olmaz böyle leşker cemʿini tedbîr ile
Yâr ve yaver olmasa tevfîḳ ve teʾyîd-i İlâhi
Vaḥş ve ṭayr ile ʿArab yüz tondı ġurbet ʿazmine
Kalmadı birisine leşkerden vaṭanda caye-gah

Bu menzilde Ḳuruna'da olan ʿAli Ḳulı Yüzbaşınıñ Başra'da olan Davud Ḫan'a ve ʿAbdurraḥîm Yüzbaşınıñ Davraḳ ṭarafında olan Kızılbaş serdarına yazdıkları mektûblar sabiḳü'z-zikr Ferecullah Ḫan ṭarafından girift olunub ḫan-ı merḳûm mektûbiyle ḥużûr-ı Âṣafiye vârid oldı. Mekâtib-i merḳûme mefhûmleri beyan olunur:

Amma ʿAli Ḳulı Yüzbaşı mektûbunuñ mefhûmı: "Ḥâlâ ʿasâkir-i Rum-ı merz-bûmun paşa ve üçyüz miḳdarı sefâyin-i meşḥûne ve ʿasâkir-i mevfûre ile Ṣadr-ı ʿammare'ye rehbet-baḫşâ-yı nuzûl olub sedd-i ṭarîḳ olan Eʿrab-ı ʿİraḳ firar ile müteferriḳ-i âfaḳ olmuşlardır. Ḳuruna Mustaḥfızları ise mübtelâ-yı bela-yı iflas-ı bî-ḳiyas olmağla kimi gedalıḳ ve kimi Ḳuruna ahâlisine ḫidmetkârlıḳ ile maʿîşet idiyorlar. Eger ḳalʿayı teslîm murâd ise fe-biha bizi dahi ḫaberdar idesiz. Ve illa musellaḥ-i mükemmel ʿasker-i cedîd ile imdad idesiz. Zira Ḳuruna ahâlisiniñ bed evḍaʿları muşahede olunur ve Ḫız ʿAli Salman'a mektûb irsal itmişizdir. Ne yüzden ḫaberi gelür ise ifade ve iʿlam olunur. Vesselâm."

Amma ʿAbdurraḥîm Yüzbaşınıñ mektûbı mefhûmı: "Ḳuruna'da olan üçyüz miḳdarı tüfenkçiniñ iki senelik mevâcibleri virilmeyüb cümle faḳîrü'l-ḥal ve perîşan eḥval ḳuba ve ʿabadan ʿari ve silaḥ ve âlet-i ḥarbden ḫâli olmuşlardır. ʿUlûfe taḥṣîline meʾmûr olanlardan birisine ḥaṣıl olmaz ve gönderdigimiz ḥavaleler evlerine varub taḳayyud itmez bari üç aylık medâr-ı maʿîşetleri olur şey ile imdad idesiz ki taḥṣîldarlar bir nesne ile gelürlerse eda olunur. Ve illa ḳalʿada yüzbaşılardan ġayri kimesne kalmaz vesselâm."

Amma Fercullah Ḫan mektûbunuñ mefhûmı: "Bu ṭarafa imâle-i likâm-ı nuṣret-encâm itdüklerinden mesrûr ve şaduman ve biraderzâdemiz Es-Seyyid Yusuf'a olan luṭfuñuzdan ġarîḳ-i lücce-i imtinan olmuşuzdur. Heman bir gün muḳaddem Ḳuruna Ḳalʿasına nuzûl-ı iclâl itmege saʿy ve ihtimam idesiz ki ʿaskerden ḫâlidir. Ve ahâlî-i Ḳuruna'ya istimâlet-nâme taḥrîr idesiz ki defʿ-i Kızılbaş'a añlar kâfidir. Ve her kim niyaz-mend-i emân olursa emân virüb iḥsan ile daḫi celb-i ḳulûbe saʿy idesiz ki "el-insanu ʿabîdü'l-iḥsan"dır. Ve ol-cemîle ile herayiş âsan olur. İnşâallahu Teʿâla Ḳuruna'ya şeref-baḫşâ-yı nuzûl olduklarında ḫidmet-i

şerîfe varub müşerref ve ḫidmet-i devlet-i ḳahirede beẕl-i iḳtidar ideriz. Evvel ve âḫir ve Devlet-i ᶜOs̱maniyeniñ ḫulûc-ı ṭaviyye ile muḥibb-i ṣadıḳıyız Allahu Tebâreke ve Teᶜala râyât-ı ᶜazîmetiñizi âyât-ı ñaṣr ile âreste ve cunûd-ı ẓafer-meşhûduñızı nuṣret ile pîraste ide. Vesselâm. İnteha.

Bu menzilde Ḳuruna ahâlisinden on nefer-i muᶜtemid-i ehl-i vilâyet gelüb ṭaraf-ı serdarîden istimâlet-nâme niyaz itmeleriyle ricaları ḫayyiz-i ḳabûlde vaḳiᶜ ve bu uslûbde buyuruldı. Nikâşte-i beraᶜa-i bedîᶜa olunub gönderildi.

Ṣûret-i buyuruldı ba-müsvedde faḳîr:

"Bi'ẕ-ẕat Ḳuruna Ḳalᶜasında sakin ve mutavaṭṭin kebîr ve ṣaġîr refîᶜ ve vaḍîᶜ kâineñ men kân inha olunur ki mütevâtiren mesmûᶜ ve maᶜlûmuñuz oldı ki: Sizler devlet-i ᶜaliyyeniñ ḳulları ve reᶜâyası ve ḫulûṣ-ı ṭaviyye ve ṣafâ-yı ᶜaḳîde ile duᶜa-ḫavanı olub ancak şevketlu ḳudretlu kerâmetlu merḥametlu Pâdişâhımız Pâdişâh-ı rûy-i zemîn eᶜazzellahu enṣarehu ila-yevmi'd-dîn ḥażretleriniñ sâye-i ᶜinâyet ve ẓıll-ı merḥametlerinde âsûde-ḥal ve ḥavâdiṣ-i rûz-i gardan müreffehü'l-bal iken birkaç seneden beru bi-ḥukm-i ḳaża ve ḳader ḥudûṣ iden tebdîlat ve taġyirât-ı ḥal ile ḫavfe düşüb ḥâla vârid olan ᶜasâkir-i müeyyedeniñ istirdad-ı mülk içün olan teveccühlerinden naşi ruᶜb ile mütelaşi olub emn ve emâne müştemil ḫaṭṭü'l-emâne niyaz-mend olduğuñuz ṭarafımıza iᶜlam olunmağın iş-bu buyuruldı taḥrîr ve irsal olunmuşdır. Meḍa ma meḍa ḥâlât-ı mażiye suâli ḳaydıne düşülmez ve bir ferd-i faḳîriñ ve bir merd-i muṭîᶜin mal ve can ve evlâd ve ehline teᶜaddi ve tecavüz (166a) itdirilmez kendü ḥaliyle meşġûl olan kimesne daḫl ve taᶜarruż olunmaz bilmiş olub her biriñiz emn ve eman ile ḫoş-ḥal ve muṭmainnü'l-ḫaṭır ve müreffehü'l-bal olmağla devâm-ı eyyâm-ı ᶜömr ve devlet-i ebed-ittiṣal Pâdişâhı deᶜavatına mudâvemet gösterüb mûceb-i buyuruldı ile ᶜâmil olasız. Ferda rûz-i Penҫşenbe s̱âliṣ-i ᶜaşr-i Şubaṭ sâdis-i ᶜaşr-ı Ramażanü'l-mübârek bi-ᶜavnillahi Teᶜâla maḥall-i meẕkûrden riḥlet dosta baᶜiṣ-i surûr ve düşmene mûriṣ-i elem-i futûr olub tertîb-i ᶜacîb ile murûr ve beş saᶜat mesafe nehr-i Madiyan nâm nehr-i ᶜamîḳ üzere nuzûl olundı. Der-saᶜat sefâyin-i mevfûre ile bend-i cisre mubâşeret olunub bir gün iḳamet ve iḳdam-ı ḥażret-i serdar-ı ẕî-şan ve saᶜy-ı ser-kâran ile taḥkîm-i cisr-i senkîn olundı. Bu eṣnada Ḳuruna Ḳalᶜası mustaḥfiẓlerinden ᶜAbdurraḥîm Yüzbaşı orduya vurûd ve telâṭum-ı deryâ-yı bî-gırân ᶜaskeri muşâhede idince tefvîż ve teslîmden ġayri cay-ı emân bulmamağla çehre-sây-ı pîşigah-ı serdari olub teslîm-i ḳalᶜaya âdem ṭaleb itdi. Ṭaraf-ı Ḥażret-i Serdarî'den ilbas-ı ᶜaba ve bir miḳdar meskûk-i ṭula iḥsaniyle cebr-i ḫaṭır olunub bir aġa-yı müteᶜayyin kifâyet miḳdarı

âdemler ile taʿyîn olunub irsal olundukda varub żabṭ-ı ḳalʿa itdükleri taḥḳîḳ olunca derûn-ı ḳalʿada olan kızılbaş emn ve emân ile ve kifâyet miḳdarı sefâyin ile bî-daḫl ve taʿarrużraḫi olub ehl-i ḳalʿanıñ daḫi öñünden rişteye varınca bir nesnelerine iṭale-i dest-i teʿaddi olunmamak siparişiyle Ḫaṣaki Muḥammed Aġa üç ota yeñiçeriyân-ı Dergâh-ı ʿÂli ile gönderildi. Felillahi'l-ḥamd ḳalʿa-i meẕkûre bu uslûb üzere feṯḥ ve teshîr ve daḫil-i ḳabża-i taṣarruf-ı Pâdişâh-ı cihângir olmağın misafir ve beledi ve reʿaya ve ʿaskeri Beyt

Hiç şek yok kim bu nuṣret nuṣret-i İslâmdır

Pâdişâhıñ mülküne teʾyîd ve istiḥkâmdır

maʿnâ-yı dıl-nişîni üzere nevâzişdar-ı şükran Erḥamürraḥimîn oldılar. Bu ḥareket-i ḫoş-edâ ile Baṣra reʿâyası dahi (...) paşa dû-ḫarrem ve sâḥe-i mevâneste vażʿ-ı ḳadem-i birle bi'l-iḫtiyar rabaḳa-i iṭaʿati ḳilade-i ceyyid-i muṭavaʿat itdiler. Bu menzilde Ferecullah Ḫan âdem gönderüb Cezâyir ve Ġarraf ve Ben-i Ḫayyekân ve Zeẕkân şeyḫlerine (166b) ve Uzeyriḳ Şeyḫi Muḥammed Bin ʿİsa'ya Cenâb-ı Serdar-ı Mükerrem ve Müḥâfıẓ-ı Baṣra Vezîr-i Muḫterem Ḥażretlerinden mekâtib-i emân iltimas itmekle vefḳ-i merâmı üzere istimâlet-nâmeler taḥrîr ve gelüb mulâḳi olmaları işaret ve ḥimâyet ve ṣiyânet ile beşâret olundılar. Ḳuruna'ya gönderilen ʿasâkir-i manṣûre varub ḳalʿa-i meẕkûreyi gereği gibi żabṭ itdüklerinden ifade ve iʿlam itmeleriyle ferda mah-ı merḳûmuñ onsekizinci günı cisr-i maʿhûdı ʿubûr ve karşuyakasında Ḳuruna'ya birbuçuk saʿat mesafe mekânda nuzûl olundı. Bu menzilde ʿÖmeyri Beg'i ʿAbbas'ıñ biraderzâdesi Süleyman gelüb ʿaskere mulḥaḳ oldı. Ertesi rûz-i fîrûz bazar şiʿir

Her yaña kaldırdı rayet bir emîr-i namdâr

Her yaña ṣaf bağladı bir şîr-i Cemşîd-cah

Dutdi ṣaf ṣaf yeryüzün leşker-i suṭûr ḫaṭ gibi

Ol-ḫaṭṭıñ mażmûni istiḳlâl ḥukm-i Pâdişâh

maṣadaḳı olan alây-ı cihân-âra ile ʿasâkir-i ahın-pûş-i derya-ḫurûş merdân-ı meydân-ı veġa der-pîş ve ḳafa ṭanṭana-i kübra ve debdebe-i ʿuẓma ile Ḳuruna altına vuṣûl ve bî-ḳîl u ḳal bilâ-nizaʿ ve cidâl nuzûl olunub muḥâfaẓasına altı ota Dergâh-ı ʿÂli yeñiçerileri taʿyîn ve Ḫaṣaki Muḥammed Aġa aġa naṣb olunmağla ordudan kışlalara naḳl itdiler.

Faṣl

Ḳalʿa-yı meẕkûreye vuṣulde Baṣra ṭarafına ʿubûr içün Şaṭṭü'l-ʿArab'ıñ iki ṭarafına beş altı maḥalde iskeleler istivarına sefâyin-i firḳate ve açıklar iḥżarına şurûʿ olunub muḳaddema

Başra'ya irsal olunan Eyyûb Ağa ve ḫan-ı merḳûm âdemi varub teblîġ-i risâlet itdiklerinde mezbûr ḫanını taḥzir ve tenzîr ve cunûd-ı nuṣret meşhûd birbuçuklik yaᶜni yüzellibiñ olduğın taḳrîr idüb bu uslûb üzere ṣavlet ve keşret-i ᶜaskeri ve tedârük-i mevfûre ve cebe-ḫâne ᶜamireyi ifade idince ḫan-ı mezkûr ol-vaḳt ḥaḳîḳata vaṣıl olmağla[1003] tekrar mektûb taḥrîr ve muḳaddema taḥrîr itdügi beyne beyne sözleri teᵓvîl ve mübhem ve mechûl olan kelâmı tebdîl idüb teslîm-i vilâyete ḳarar ile ḫurûcları içün bir miḳdar eyyâm mühlet ṭaleb itmegin tekrar ṭaleb itmegin ṭaraf-ı Âṣafîden dostane mektûb taḥrîr olunub ol-ḳurbde Devraḳ nâm serḥadlerine cemᶜiyet-i kızılbaş ḫaberi (167a) olunmağla ṭûl müddete cevaz gösterilmeyüb ᶜasker-i ġayyûr Şaṭṭü'l-ᶜArab'ı ᶜubûr idince kendüler dahi tedârüklerin görüb vilâyet-i Pâdişâhiyi taḫliye ideler deyu işaret ve mektûb-ı ser-i bi -mühr-gîr ve ağa-yı merḳûme teslîm ve Başra eᶜyan ve meşayiḫine dahi mektûb taḥrîr olunub ol-ṭarafda olan Eᶜcami baᶜżı eşġal ile eglenmeyüb ḳaṭᶜ-ı ᶜalâyiḳ itmeleri tenbîh olundı. Ve Müḥâfıẓ-ı Başra Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr ᶜAli Paşa Ḥażretleri mütesellimi daḫi taᶜyîn ve ḫan-ı merḳûm âdemiyle Başra ṭarafına badiyân-küşâ-yı ᶜazîmet olmalarına ḳarar virildi. Yevmü'l-iṣneyn ᶜişrîn-i Ramażan Ferecullah Ḫan'ıñ birâder-zâdesi mezburden[1004] mektûb ile vârid olub mefhûmunda iẓhar-ı iḫlaṣ ile iṭaᶜat-ı fermân ve ṣalaḥ-ı devlet-i ᶜaliyye olur ḫidmetlerde dâmen-i der-meyân itmek üzere taᶜahhüdün işaret itmegin ṭaraf-ı serdarîden daḫi gelüb Ḳuruna altında bizimle mulâḳi olursuñuz murâd itdigiñiz maᶜnalara birer ṣûret virilür deyu redd-i cevab olundı.

Faṣl

Diyarbekir'e Mutaṣarrıf Vezîr Muḥammed Paşa ve Şehr-i zor'a Mutaṣarrıf Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa ve Mîr-i mîran-ı Ḳaraman Eyyûb Paşa Ḳuruna altında ordu muḥafaẓasına taᶜyîn olunub serdar-ı kûh-vaḳar bi'ẕ-ẕat ḳapusı ᶜaskeriniñ munteḫabı ve sipah ve silaḥdar ve Müḥâfıẓ-ı Başra Vezîr-i şîr-dil ᶜAli Paşa ve Sivas'a Mutaṣarrıf Muṣṭafa Paşa ve Mîr-i Muḥterem Çetre-zâde Aḥmed Beg ve Birecik'e mutaṣarrıf ᶜAli Paşa ve Ḳul Keṯudası beşbiñden mütecaviz ebṭâl-ı rical yevmü'l-iṣneyn râbiᶜ ve ᶜişrîn-i Ramażanü'l-mübârek taḥkîm olunan iskelelerden Şaṭṭü'l-ᶜArab'ı Şereş nâm Naḫlistan ṭarafına ᶜubûre meşġûl iken tekrar Ferecullah Ḫan oğlı Es-Seyyid ᶜAbdullah gelüb niyaz-mend-i ḫidmet ve Başra'ya maᶜan ᶜazîmet istidᶜa idüb bile hemrah oldı. Ḥażret-i Serdar-ı ᶜâli-cah ve ᶜasker-i şecâᶜat destgah-ı taḥrîk-i liva-yı nuṣret iltiva ve berren Başra ṭarafına ḥareket ve marü'ẕ-ẕikr Eyyûb

[1003] A: olub
[1004] A: handan

Aġa ve mütesellim-i yigirmidört firḳate ve yigirmi bayrak-ı piyâde serdarı ile baḥren bâdebân-küşâ-yı ᶜazîmet olduklarında Baṣra'da olan kızılbaş ᶜasker-i sulṭani vurûdunuñ ḫaberin alınca ibtida bir miḳdarı Baṣra'nıñ karşuyakasında Gürdelan nâm maḥalde müceddeden bina itdükleri ḳalᶜaya ᶜubûr baᶜdehu ṣaḥra ṭarafından mevkib-i serdari ᶜalâyim-i hüveyda ve derya ṭarafından (167b) donanma sefîneleri peyda olub top ve tüfenk şenligi itmeleriyle ḫan-ı merḳûm Baṣra İskelesi maḳam-ı ᶜaliyyede bulunmağın ᶜasâkir-i manṣûre ve rayât ve eᶜlam-ı menşûre meşhûd olunca bîtab ve tevân ve dehşet-i bî-eman ile bî-mecal ve mütelaşi olmağın imdâd-ı ḥavaşi ile ol-daḥi küştiye sivar ve ḳuṣûr-ı kızılbaş ve karşuyakada olan yoldaşları ile vilâyetleri ṭarafına revâne oldılar. Ancak ḫan[1005] bir miḳdar bîmar olmağın ol-hevl ile Şaṭṭü'l-ᶜArab'ıñ nıṣfına vuṣûlde fevt olduğun pesmande ḳalan baᶜżı aṣḥâbı taḥḳîḳ olmak üzere ḫaber virüb ḥatta baᶜżı ẓurefâ-i Baṣra mevt-i Davud Ḫan lafẓın vaḳiᶜ-i ḥale munâsib tarîḫ düşürmüşdür. Vilâyet-i meẕkûreye biñyüzaltı senesi evâḫirinde Müntefiḳ Eᶜrab'ınıñ Şeyḫi Maniᶜ istila ve yüzsekiz senesi Ramażan'ında dest-i ᶜariyet-i ᶜAcem'e giriftar ve yüzoniki Ramażan'ıñda gîrû dest-i istiḥḳaḳ-ı Pâdişâhiye duḫul ile kema-fi'l-evvel niẓam bulmuşdur.

Elḥaṣıl: Ḥażret-i serdar-ı namdar ve ᶜasâkir-i düşmen-şikâr maḥall-i merḳûmdan ᶜubûr ve iki menzilde Baṣra'ya ḳarîb mekâne sâye-endâz-ı nuzûl oldukda vilâyetiñ ḳaḍı ve müfti ve ᶜulema ve meşâyiḫ ve sâdat ve eᶜyanı kemâl-ı iclâl ile istiḳbâle musaraᶜat ve ṭaraf-ı Ḥażret-i Âṣafî'den cümleye teṭlîb-i ḫaṭır ve teselliye müştemil istimâlet virilüb yarendesi rûz-ı fîrûz Pençşenbe selḫ-i mah-ı mübarek Ramażan müretteb alay ve temam-ı vaḳar ile Serdar-ı Ekrem Ḥażretleri Müḥâfıẓ-ı Baṣra vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerine bir semmûr-i mûriṣü's-surûr ve vezîr-i anendîn-i zerrîn ve raḫt-ı simîn ile mükemmel bir esb-i necîb dahi ihda itdikden soñra hemkâb idüb dârü'l-ḥukûmelerine îṣal ve kemâl-ı iclâl ile istiḳlâl ve istiḳrar virüb gîrû ḫaymegah-ı ᶜizzetlerine imâle-i likâm-ı meymenet-irtisam buyurdılar. Bu cilve-i ḥasene ile ġayyûm-ı humûm mürtefiᶜ ve esbâb-ı emn ve emân müctemiᶜ olmağın ol-vilâyet-i celîlü'l-âṣar şenlik ve şâdumanlık bir tarîḫde vaḳiᶜ olmayub ehl-i vilâyet eᶜda elinden ḫalaṣ bulmuş esîr gibi ve yeñiden dünyaya gelmiş ve mürde iken iḥya olmuş mertebelerinde mesrûrü'l-cinan sercümle nevâzişdar-ı secde-i şükran olub dîde-i leşkerîz ve ḳalb-i riḳḳat-engîz ile yekdest ve yek-zeban-ı devâm-ı eyyâm-ı fer ve şevket ve teᵓyîd-i (168a) salṭanat ve ḫilâfet-i Pâdişâhi duᶜasın ḫaṭır-ı meksûr ile merfûᶜ-i mesamiᶜ-i sakinan-ı

[1005] A: mezbûr fazla

beytü'l-maᶜmûr itdiler. Mażbuṭ dest-eşer olduġı üzere yevmü'l-Cumᶜa ġurre-i Şevval olmak idi. Ancak ġurre-i Ramażan ve ġurre-i Şevval giceleri âsuman muġayyim olub hilâl-ı Şevval Başra'da ṣabit olmamağla ehl-i Başra yevm-i merḳûmde dahi rûze-dar olub yevmü's-sebt ᶜîd-i vaḥid degil eᶜyad-ı müteᶜaddide itdiler. Gicesi ordu-yı serdari ve saray-ı valîde olan sûr ve surûr ile top ve tüfenk raᶜd ve berḳ-ahenk olub zelzele-resân-ı ḳûde-i ḫâk ve ġalġale-efzâ-yı ḳubbe-i eflâk oldı. Ferda Ḥażret-i Serdar-ı Ekrem Başra'da cevâmiᶜ-i meşhûreden ᶜArab Camiᶜinde edâ-yı ṣalat-ı ᶜîd idüb ḫaṭîb-i lebibin ilbas-ı ferrace-i cedîd ile ḫaṭırın teṭyîb idüb girû valâ-yı hoş-numay ile teşrîf-sâz-ı ḫaymegâh oldılar. Şiᶜir

Geldi bu menzilde ᶜîd-i rûz virdi ᶜâleme
Feṭḥ ve nuṣretden beşâretler ki edelim şad-kâm
Bir faḳîr-i derd-mend ayırmadın ḍar ve güzend
Buldı mülk-i Pâdişâhi ᶜavn ḥaḳḳıyle niẓam

Ol-surûr ile ᶜamme-i ᶜalem maḥrez-i şeref-i taᶜyîd-i serdari ve vali olub duᶜâ-yı devlet-i Pâdişâhi merfûᶜ-ı Barigah-ı Kibriya-yı İlâhi olundı. Ferda rûz-i meymenet be-rûz-i Bazar Müḥâfıẓ-ı Başra vezîr-i celîlü'l-âṣar serdar-ı ᶜâli-vaḳar ve sâir ser-kârane tertîb-i ziyâfet ve ḳudûmlerin terḥîb idüb ṭarḥ-ı bezm-i dilâram ve neşr-i ḫavan-ı eṭᶜime-i müsceccetü'l-ḫiṭam encâm itmegin dört beş saᶜat naḳl-i ṣoḥbet ile şîrîn-kâm olunca iḥtiram-ferma-yı teşyîᶜ oldılar. Ve mine'l-ittifaḳiyat ṭaraf-ı şah-ı ᶜAcem'den sabıḳan Başra'da olan Kızılbaş'ın zâd ve zevâdeleri tedârükine meᵓmûr olan Necef Ağa ile Başra sarayında faḳîr ittifaḳen görüşüb ᶜasker-i Pâdişâhiyi ne vecih üzere gördük deyu mezbûrden istîḫbar itdügimin muġalliẓ yemin itdi ki ne böyle serdar ᶜasker manẓûrum ve ne gûş-i güẕârım olmuşdur. Bu mertebe ecnâs-ı ᶜasker bir vilâyete ziyâret ba-ticaret ile kiliseler fuḳarasıyla bu uslûbda ḥusn-i muᶜâmele itmezler ve bu serdar-ı kerem iştiharıñ tevekküli fâide itmedüginden ḳaṭᶜ-ı naẓar bu mertebe beẕl-i inᶜam ile celb-i ḳulûb-ı enâma taḳayyüdleri muᶜcib ve muᶜcizdir (168b) deyu ḫatm-i kelâm itdi. İnteha."

Bu suġur-ı fevḳa'l-meᵓmûl ile ehl-i vilâyet ruûs-ı menâbir ve cederânı bir iki gice çıraġan idüb Müḥâfıẓ-ı Başra Ḥażretleri daḫi defᶜ itmekle ḳanûn-ı ᶜArab üzere fuḳara-yı reᶜâya refᶜ-i rayât-ı sefîd ve nidâ-yı ḥoş-nevâ-yı ᶜadl ve dâdi ilḳa-yı mesâmiᶜ-i ahâli esvaḳ ve meḥallat itdiler. Mah-ı merḳumuñ dördüncı gün-ı ᶜAli Paşa Ḥażretleri deryaya naẓır Başra İskelesi maḳam-ı ᶜâli nâm maḥalde tekrar tedârük-i ziyâfet ve ve ḥażret-i serdari ve ruûs-ı ᶜaskeri daᶜvet ile kâmyab-ı ᶜişret ve şîrîn-kâm-ṣoḥbet olub ṣafa-yı ḫaṭır ile tâ vaḳt-i şam bezm-

i ᶜîş ve nişaṭ maniᶜ-i nişab-ı merâm olunca herkes menzil-gahına ᶜahenk ᶜavdet itdi. Derᶜaḳab hedayâ-yı behiyyelerin daḫi tedârük ve irsal ile menzillerin tekrîm itdiler. Gûya vaḳᶜa-i Cemel'de Ḥażret-i ᶜAl Kerremallahu Vechehu'l-Behiyye maḥall-i meẕkûre sâye-endâz-ı iclâl olmağın maḳam-ı ᶜAli ile tesmiye olunmuşdur. Baᶜde-ẕalik vilâyet-i meẕkûre nevâḥisi meşâyiḫine mübâşir-i istimâlet raḳamzede-i kilk-i beşâret olub bu sene-i mubârekede her kim salik-i ṭarîḳ-i inḳiyâd olur ise daḫil-i Dârü's-selâm-ı emân olur deyu işaret olunmağın nevâḥî-i kebîrden cenûb ve şimal ve Ḳappan ve Nuşûh ve Ḥavṭa nâm naḥiyeleriñ şeyḫleri birer birer valileri ḳapusuna iḳbâl ve teşrif-i ḫilᶜatler ile iclâl olunub baᶜżısı kefîl ve baᶜżısı rehin ile taḥḳîḳ-i iṭaᶜat itmişlerdir. Ve baᶜżıları dahi iẓhar-ı taẓallum ve taḫfîf-i teklîf rica itmeleriyle ḥalleri görülmek babında ṭaraf-ı ḥażret-i serdarîden valilerine ḥavale olundı. Bu eṣnada serdar-ı ᶜâli-vaḳar teşrîf-sâz-ı saray-ı Baṣra olub vilâyet-i meẕkûre ḳaḍı ve müfti ve meşâyiḫ ve sadât ve eᶜyanın daᶜvet ve ᶜaḳd-i meclis-i birle vilâyet-i Pâdişâhi ke'l-evvel devlet-i ᶜaliyye ṭarafından żabṭ ve valisi müsteḳil ve müsteḳar olub defᶜ-i maḥẕûr oldı mi deyu cümleye ḫiṭab-ı müsteṭab buyurduklerinde ser-cümle :

"Vilâyetimiz eşḳiyâ-yı Eᶜrab ve ehl-i bidᶜat istila itdikleri günden berû ekṣer cevâmiᶜ ve medâris metrûk ve ṭarîḳ-i fitne ve fesad meslûk ve ekṣerimiz zevâya-yı ḫanede münzevi ve setr-i ḥal ile kûşelerde mûḫtevi (169a) olmuşken lillahi'l-ḥamd ḥâlâ vilâyet-i Pâdişâhi istiḫlaṣı ile ḳulûb-ı fuḳara mesrûr ve Cumᶜa ve cemâᶜat ile cevâmiᶜ maᶜmûr olub ᶜinâda muṣır eger bir kimesne ḳalmış ise baᶜde'l-yevm devlet-i Pâdişâhî'de ya ḫulḳ-i Muḥammed'i ya ᶜadl-i ᶜÖmer'i ya ḍarb-ı ᶜAli ile anlar dahi işlaḥ olunmaḳ ümîd olunur deyu cevab virdüklerinden Ḥażret-i Serdar daḫi sevḳ-i kelâm ile "el-kelâm tecürrü'l-kelâm"[1006] maġzasınca ḥalât-ı küẕeşte ve mübtelâ olduğunuz zaḥmetde siz dahi taḳṣîrden ḫali degilsiz deyu fi'l-cümle serzeniş baᶜdehu yine nevâziş buyurub inşâallahu Teᶜala min-baᶜd devlet-i ᶜaliyye-i Pâdişâhîde ġunûde-i püster-i raḥat ve ferâmuş-kerde-i eyyâm- ı kürbet olursuz buyurduklarında ser-cümle ḫoş-ḥal olub

Şiᶜir

Eyyedallahumme fi'l-âfâḳi emne'l-müslimîn

Ba-devâm-ı devlet-i pâyende-i sulṭan-ı dîn

Nevverallahumme fi'l-İslâmi miṣbaḥe'l-beḳa

Ba ṣebat-ı ḫaşmet-i şahinşeh-i rûy-i zemîn

[1006] Laf lafı açar

Ḫalledallahumme sulṭanen be-bâhi'z-zaman

Sûd zı feyż-efżâ-yı mülk-i fîrdevs-i berrîn[1007]

medlûlı üzere duᶜâya aġâz ve nevâziş-dar-ı şükran-ı Melik-i bî-niyaz olub imżâ-yı yümn iḳtiżâ-yı duᶜa ile sicill-i meclis mumżi ve ṣenâ-yı işâbet-pîra ile ṣakk-i müddeᶜî-yi meḫtûm olunca ḳaḍı ve müfti ve ᶜulema ve meşâyiḫ ve sâdat ḫalᶜ-ı aḫire ile tebcîl olunub rahi oldukdan ṣonra mażmûn-ı kelâmların ve mefhûm-ı merâmların taḥḳîḳ içün der-i devlet-i ᶜaliyyeye ᶜarż ve maḥżar taḥrîr ve ḥużûr-ı sedarîye teslîm itdiler. Maḥżar-ı meẓkûr egerçi der-i devlet-i ᶜaliyyeye ᶜArabî taḥrîr olunmuşdur. Ancak ḳarîbü'l-fehm olmak içün bi-ᶜaynihi terk-i terceme-birle ṣebt-i eṣer kılındı. Tercümetü'l-maḥżar-ı ᶜatebe-i ᶜaliyye-i sedd-i reh-i iştibah ve pâye-i serîr-i merḥamet-penâh lâ zalet maḥrûseten ilâ yevmi'l-intibah turabına Baṣratü'l-feyḥada sakin ᶜulema ve meşâyiḫ ve sâdat ve ṣuleḥa ve fuḳara ve sâir eᶜyan-ı vilâyetiñ maḥżar-ı żirâᶜat-ı birle ᶜarż-ı ḥalleri budur ki:

İşbu sedd-i sedîd-i ᶜİraḳ-ı ᶜArab ve ᶜAcem olan Baṣra eyâlet ve vilâyetinde taḳdîr-i Melik-i Ḳadir ve ḥukm-i lâ-yüsᵓel ᶜamma yefᶜal ile ẓuḫur iden tezelzül-i ḥal ve envaᶜ-ı gûne fitne ve fesad ile vaḳiᶜ olan telaşi eḥval gahi taṣalluṭ ve teġallub-i eşrar-ı ᶜArab ve gahi teḥakküm-i ehl-i bidᶜ-i Eᶜcam-ı bî-edeb ile iş-bu maḍcaᶜ-ı aṣḥâb-ı güzîn (169b) ve mesken-i fuḳarâ-yı ᶜibâd ve żuᶜâfa ve ṣulaḥâ-i müslimîn ve ᶜulema ve meşâyiḫ-i müteḳaddimîn fuḳarası bir zaman belâ-yı ḳaḥṭa mübtela ve bir zaman eşrar yedinde vilâyet ḫarab cigerler kebab ve dîdeler pür-âb manend-i esîr-i zindan iken deryâ-yı ġayret-i Pâdişâhi cûş ve biḥar-ı raḥîmiyyet-i şehinşahi ḫurûş itmekle fuḳara ve mesâkîn-i müslimîniñ ḥali diger-gûn ve aḥvali meşaḳḳat-maḳrûnlerine ᶜinâyet ve merḥamet buyurub imdâd-ı fuḳaraya musâraᶜat ve bu girdab-ı beladan istiḫlaṣlarına mubâderet-i birle vilâyet-i meẓkûre muḥâfaẓası Vezîr-i Muḥterem Saᶜâdetlu ᶜAli Paşa Ḥażretlerine ṭevcîh ve ᶜinâyet ve vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretlerini manṣıbında istiḳrar içün müteᶜaddid vüzerâ-yı ᶜiẓam ve mîr-i mîran-ı kirâm ve ümerâ-yı lazimü'l-iḥtiram eyâletleri ve ḳapuları ᶜaskeri ve Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri ve sipah ve silaḥdar dilâverleri meᵓmûr ve cümleye ḥâlen Müḥâfıẓ-ı Bağdad Vezîr-i Celîlü'l-âṣar Devletlu Muṣtafa Paşa Ḥażretleri serdar ve sipehsalar taᶜyîn olunub ḥaḳḳan ṣümme ḥaḳḳan ᶜinâyet-i mulûkâne ve merḥamet-i Pâdişâhane buyurulmağın vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri meᵓmûr olan vüzerâ-yı ᶜiẓam ve sâir ᶜasâkir-i İslâm ve tedârük-i tam ve kemâl-i ihtimam ve

[1007] Sultan-ı dînin devam-ı devletiyle Allah cc müslümanların emniyetini teᵓyid etsin. Yeryüzü Pâdişâhının sebatıyle beka kendisini nurlandırsın. Allah cc saltanatını zamanlar boyu devam ettirsin. Çünkü onun feyzinden mülk-i memleket cennet gibi olmuş.

cebe-ḫane-i ᶜâmire ve ẕeḫâyir-i mevfûre ve sefâyin-i meşḥune ve ḥareket-i manṣûre ile Baġdad-ı Dârü's-sedad'dan nuḥdat ve Baṣra ve Ḳuruna ṭarafına surᶜat buyurduklerında ᶜale't-ṭarîḳ sedd-i rah olan ecnâs-ı muḫtelife-i Eᶜrab-ı şeḳavet-meâb müteferriḳ ve perîşan ve ekṣeri ṣaḥra ve tağlara firar itmeleriyle lillahi'l-ḥamd ve'l-minne ᶜasâkir-i İslâm ṣalâbet-i kâfiye ve heybet-i vafiye ile ᶜarż-ı ṭarîḳde vaḳiᶜ enhar ve şeṭleri sed ve bend ve şedd-i cisr ile murûr iderek Ḳuruna Ḳalᶜasına iki menzil mesafe maḥalle rehbet-baḫşâ-yı nuzûl olduklerında Ḳuruna muḥâfaẓasında olan Kızılbaş tedbîr ve surᶜat-i[1008] serdari ve ḥareket-i ᶜaskeriye tâb ve ṭaḳat getürmeyub ḳalᶜa-i meẕkûreyi taḫliye itmeleriyle mah-ı Ramażanü'l-mübarek'iñ onyedinci mübarek Cumᶜa günı ḳalᶜa-i meẕkûre daḫil-i ḳabża-i ḫuddam-ı devlet-i ᶜaliyye oldı. Derᶜaḳab Baṣra'da olan Davud Ḫan'a dahi irsâl-i rüsel ve ṭaleb-i vilâyet-i Pâdişâhi itdüklerinde ḫan-ı merḳûm baᶜżı taᶜṭîl-i ᶜasker olur cevab ile (170a) ve müterеddid sözler yazmağla tekrar ḫan-ı meẕkûr serdar-ı muşârun-ileyh ḥażretleri ṭarafından taḥẕîr ve ḫurûcleri babında iḳdam olunmağla ḫan-ı merḳûm ve yanınca olan Kızılbaş mütezelzilü'l-eḳdam olub ruᶜbe ve heras-ı tam ile vilâyet-i meẕkûreden ḥareket ve memleketleri ṭarafına ᶜazîmet itmeleriyle bi-faḍlillahi Teᶜâla devlet-i Pâdişâhi ve yümn-i iḳbâl-ı şehinşahi berekâtından Ḳalᶜa-i Ḳuruna vech-i muḥarrer üzere ṭaraf-ı devlet-i ᶜaliyyeden maḳbûḍ-ı ḳabża-i istiḥḳaḳ-ı ḫuddam-ı Pâdişâhi ve maẓbûṭ-ı dest-i vükelâ-yı ẓıllullahi olmağla Ḥażret-i Serdar ḳalᶜa-i meẕkûreye Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerilerinden meᵓmûr olanları ve yerlu ḳulları ve kifâyet miḳdarı cebe-ḫâne ve ẕaḫîrelerin taᶜyîn itdikden soñra üç yerde ṭarafeynden taḥkîm-i iskele ile Şaṭṭü'l-ᶜArab'ı ᶜubûr ve şehr-i merḳûmuñ yigirmitokuzuncı Çıharşanba günı ᶜasâkir-i munteḫabe ve cunûd-ı muctemiᶜa ile Baṣra Ḳalᶜası altına nuzûl idüb ᶜale'ṣ-ṣabaḥ mubârek Ḫamîs günı tertîb-i alây-ı surûr-efza ile ehl-i beled fuḳarasına feraḥ-baḫşâ-yı tesliyet olarak Baṣra'ya duḫul ve vilâyet-i meẕkûre muḥâfaẓasına meᵓmûr olan vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri manṣıbında istiḳrar itmekle lillahi'l-ḥamd ve'l-minne bu sevâd-ı eᶜẓam ve iḳlîm-i muᶜaẓẓamdan ẓulûmat-ı müterâkime mürtefiᶜ ve şerr-i eşrar ve meṣâib-i kevnen-kevn mundefiᶜ olmağla ᶜâlem ve ᶜâlemiyân ḥayat-ı cedîd ile mesrûr ve ḳulûb-ı munkesire taze can ile maḥbûr olmağla ᶜîd üzere îd vaḳiᶜ olub dest-i eᶜdada esîri bend-i zindan olan müslîmîn gibi mübtelâ-yı belâ-yı dıl-güẕâr ve duçar-ı şiddet ve ᶜusret dûr ve dıraz olan fuḳarâ-i ᶜibâd ve sakinan-ı bilâd ḫalaṣ ve'l-ḥamdulillahi Teᶜâla taze îş ile iḫtişaṣ bulub yürek başından munbaᶜiṣ göz yaşı ve kânûn-ı dıl ateşi ile pürvere bulan ḳavâfil-i duᶜa ve revâḥil-i ṣena ḳalb

[1008] A: Ḥażret fazla

ve lisandan merfûᶜ-i Barigah-ı Kibriya kılınmışdır. Allahu Subḥanehu ve Teᶜâla hemîşe devlet-i ebed-müddet Pâdişâhı ve iḳbâl-ı devam-ittiṣal-i şehinşahiyi müebbed ve müeyyed itmekle sâye-i humâyûnların ᶜamme-i müslimîn ve kâffe-i muvaḥḥidîn üzerinde maᶜdûd ve ᶜinâyet-i ᶜaliyyelerin fuḳarâ-yı ᶜibâdullah üzere nâ-maḥdûd eyleye. Bi-mennihi ve keremihi. Binâen-ᶜaleyh lâ-cereme serdar-ı mükerrem tedâbiri ḥakîmâne ve ḥarekât-ı (170b) ᶜaḳilâne ile el-ḥaḳ tensîḳ ve tanẓîm-i vilâyet ve istimâlet ve terġîb-i raᶜiyyetde beẕl-i maḳderet ve valî-yi vilâyete istiḳrar virmekle saᶜyleri meşkûr ve efᶜal-i cemîleleri mebrûr olub żabṭ-ı ṭavâif-i ᶜaskeriye ve ṣiyânet-i eᶜraż ve emvâl ve zirâᶜat-ı raᶜiyyet ve sakinân-ı vilâyet olanları daḫi kemâl-i ümîd ve istimâlet ile müreffehü'l-bal ve âsûde-i ḥal buyurub inşâallahu Teᶜâla bir faḳîriñ bir ḥabbesine iṭale-i dest-i teᶜaddi ve tecâvüz olunmayub kemâl-i ᶜiffet ve ᶜadâlet ile ᶜavdetleri vaḳiᶜ olmağın vaḳiᶜ-i ḥal vuḳûᶜı üzere pâye-i serîr-i merḥamet-meṣîre ᶜarż-ı ḥal olundı. Baḳi emr ve fermân der-i devlet-nişanıñdır.

Faṣl

Başra'nıñ karşuyakasında Gürdelan nâm maḥalde Kızılbaş bir ḳalᶜa-i cedîd teşyîd itmeleriyle maḥall-i meẕkûruñ muḥafaẓasına munasib vaḳiᶜ olmağın Ḳuruna ḳullarından maḥsûb olmak üzere yüz nefer ḳalᶜa-i meẕkûreye mustaḥfiẓ taᶜyîn ve iki tob vażᶜ olundı. Vilâyet-i meẕkûreniñ bu vecih üzere niẓamı virilüb valisi taḥṣîl-i ünsiyet ve miknet idince Serdar-ı ᶜâli-vaḳar ve meᶜan olan ᶜasâkir-i Rüstem-şiᶜar taḥrîk-i ᶜinân ve rikâb-ı necâbet idüb ᶜale'ṭ-ṭarîḳ birbuçuk saᶜat mesafe Ḫan nâm mekânda Vezîr-i Müştera[1009] Saᶜâdetlu ᶜAli Paşa besṭ-ı ḫavan-ı ziyâfet ve eḥibba ile bir saᶜat miḳdarı kâmyab-ı ṣoḥbet olduklarında ṭaraf-ı[1010] Serdarîden bir ḳaḳum ilbasıyle ikram olunduklarından ġayri divân efendileri mühürdar iken terbiye-i Serdarî ile manṣıb-ı maᶜhûde terakḳi idüb çırağları olmağın ol-dahi bir semmûr ile iḫtiram olundukdan soñra herkes aḳranıyle ve her yar munâsib yaranıyle teᶜânuḳ ve teṣaluḥ ve ḥuzn-i efrûz-i ve rikḳat-i[1011] dıldûz-ı vedaġ-ı vedaᶜ ile ciger-sûz olarak mufaraḳat itdiler. Maḥall-i meẕkûrden ᶜazîmet olunub altı saᶜat mesafe Deyr nâm menzile nuzûl olundı. Ferda rûz-i firûz-i Cumᶜa Ḳuruna muḳabelesinde Şerş nâm mevżiᶜ ḫaymegah-ı ᶜasker-i nuṣret-eṣer olub ertesi gün Ḥażret-i Serdar[1012] Şaṭṭü'l-ᶜArab'dan murûr ve orduya şeref-baḫşâ-yı nuzûl oldılar. Lâkin üç günde ḳuṣûr-ı ᶜasker ancak rehyâb-ı ᶜubûr oldı. Mah-ı meẕkûruñ üçüncı günı

[1009] A: Vezîr-i Müştera
[1010] A: Ḥażret fazla
[1011] A: efrûz-i ve rikḳat eksik
[1012] A: ᶜAli-vaḳar fazla

Ferecullah Ḫan (Merḳûm Ferecullah Ḫan ᶜAcem Ḫanlarından bir mutaᶜaṣṣıb Şiᶜidir.) orduya vârid olub şeref-i mulâḳat-ı Ḥażret-i Âṣafiye vaṣıl olub devlet-i ᶜaliyyeye iẓhar-ı ḫulûṣ ve edâ-yı ḫidmet-i maḫṣûṣa ve ġayr-i maḫṣûreye (171a) taᶜahhüd itmegin ṭaraf-ı Âṣafîden lazimesi üzere ikram ve sual-ı ḫaṭır ile iḥtiram olundı. Esna-yı muṣaḥabetde "oğullarıñız ve birader-zâdeleriñiz meᶜan midir?" deyu ṭaraf-ı Ḥażret-i Serdarî'den istiḫbar olundukda "Şeyḫ Maniᶜ ḥâk-i pâye getürmeleriçün gönderilmişdir. Elbette kenduyi bi'ẕ-ẕat ya eḳrab-i aḳrabasından birîn ḥużur-ı saᶜâdete getürürler" deyu redd-i cevab ile minvâl-ı kelâma ittiṣal virüb ṭaraf-ı Âṣafîye tevcîh-i ḫiṭab ile "Sulṭanım ḥâlâ egerçi biz siziñ misafiriniziz amma ḥaḳîḳatde cenâbıñız bizim misafir-i ᶜazîzimizsiz. Ḳudûmuñuz ile iḥya ve ṣoḥbetiñize vuṣûl ile kâmran-ı muddeᶜi olduk" deyu teᵓkîd-i mesᵓel-i muḥabbet itdi. Bu uslûbda bir saᶜat hem soḥbet olub ṭaraf-ı Âṣafîden vezîrâne bir semmûr-i ferrace ilbas ve zîn-i zerrîn ve raḫş-ı sîmîn ile âraste bir reᵓs esb dahi iḥsanla ikram olunub rahi oldı. Merḳûm ḳaṣîrü'l-ḳame pîr-i meşbûġü'l-liḥye tedbîr-i umûre ḳadir duḫûl-ı mehâlike casir taḥlîl ve tavṣîl-i veâb ile ateş-i imtizac ve muhim itdügi umûra revac virmekde mahir ve vahi rûz-i gârdan olub ancak vallahu eᶜlem tevekkülden bi'l-külliye ᶜari olduğundan naşi dâr ve diyârından dûr ve ve kecc-i ṭabᶜan-ı deḫḳan ve bî-edyân ᶜAraban arasında mehcûr olub ḫuffat ve ᶜurrat-ı riᶜâ-ı şâne muḥtac olduğuna ẓahir ḥali şahid-i kâfidir.

Faṣl

Mah-ı merḳûmuñ onikinci gicesi leyle-i ṣelâṣe taḳvîm-i ᶜâlemde raḳam-ı Nevrûz-ı Sulṭanî bedîd ve zic-i eyyâmda taᶜyîn-i rûz-i fîrûz-ı cedîd olmağın luṭf-ı heva ve ᶜîş-i hüna emn ve emân-ı ᶜadl-i sulṭan leyle-i muḳammere rûy-i zemîn envaᶜ-ı riyaḥîn ile müzehhere esbâb-ı şadumani naġamat-ı ᶜanadil-i rûḥ-efza Şiᶜir[1013]

Ravnaḳ-efzâ-yı cihân oldı yine faṣl-ı bahar
ᶜArıż-ı gülbenî gül kıldı yine lâle-ġaddar
Kıldı ṣaḥn-ı Cem'ini ṣanᶜat-ı Behzad-ı ṣaba
Ḥusn-i taṣvîr-i riyaḥîn ile bir Yusuf-zâre

Maṭrab-ı ṣaba aheng-sâz-ı ṣadâ-yı ṣoḥbet ve luṭf-i heva muḥarrik-i tar-ı şerâyin-i ᶜîş ve ᶜişret olmağın leb-i Şaṭṭü'l-ᶜArab naṣb-ı seḥabeler ile tezyîn ve ḍarb-ı ḫiyâm-ı kevnen-kevn ile rengîn[1014] olunub ṭaraf-ı Ḥażret-i Serdarîden tedârük-i żiyâfet ile vüzerâ-yı ᶜiẓam ve mîr-i

[1013] A: Beyt
[1014] A: taḥsîn

mîrân-ı kirâm ve cümle ser-kâran-ı ᶜasker-i İslâm ve Fercullah Ḫan daᶜvet (171b) olunmağla ol-saḥa-i muferrec-baḥa meşâᶜil-i şarîḳa ve esriḥa-i barîḳa ile âraste ve rûy-i derya müzeyyen firḳateler ve mükemmel kayıklar ile pîraste olunub envaᶜ-ı ṣanayiᶜ-i ġarîbe iᶜmal ve ṣadâ-yı top ve tüfenk-raᶜd-âsaya ittiṣal virilüb ol-ṭaraflarda görülmemiş belki bir ferdiñ mesmûᶜi olmamış ḫumpare-endâzân ve ateş-bâzan semenderûş-i ġavṭa-ḫor-ı deryâ-yı ateş olub ġarâyib-i ateşbazi ile ḫaṣ ve ᶜam temâşa-yı nâ-dîde ve seyran-ı na-şenîde idüb ber-küre-i eᶜda ve şaduman-ı eḥibba taḥṣîl-i merâm olundı. Ferda ḫan-ı merḳûm Ḥażret-i Serdari ile bir nevbet dahi şehna-nişîn olub lazım gelan eḥval mukâlemesinde ḫan-ı mezbûr ᶜasâkir-i Pâdişâhîniñ uġurları küşâde ve her lazimeleri amâde olub Baġdad ve Başra ṣaḥrasında olan bed-ḫavahlarıñ tâb ve tevânleri meslûb belki ᶜAcem serḥadlerinde olan muḫâlifler merᶜûbü'l-ḳulûb oldukların ifade ve lâ-cereme min ᶜindillahi Teᶜâla manṣûr ve muẓaffersiz deyu iḳrar ve üç dört defᶜa tekrar ile teşebbüṣ-i dâmen-i Ḥażret-i Serdari ve rica-yı naẓar-ı ᶜinâyet ve taᶜahhüd-i ḫidmet ve teᵓkîd-i ṣadaḳat idüb yarendesi yevmü'l-Erbiᶜa ṣâliṣ-i ᶜaşr-i Şevvalü'l-mükerrem meᵓẕûnen rû-be-rah olundı. Bir gün bir gece[1015] ᶜaẓîm şarḳi hevaler olub nuzûl-ı emṭar ve raḥmet-i bî ḥesab[1016] ile nebat nebat-ı ṭarevet taze ve rebîᶜ-i bedîᶜ ṣafâ-yı bî-endâze oldı.

Faṣl

Umûr-ı memleket bu ḳarara gelince bundan aḳdem serrîzde-i nîk-i ḳalem olduğı üzere Ḫaṣekî Muḥammed Aġa Ḳuruna Ḳalᶜasına Aġa naṣb ve biñdört nefer olmak üzere altı ota Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri taᶜyîn ve bir ḳisṭ mevâcib ve sekiz aylık ẕaḫireleri virülüb ve yerlu ḳulları dahi yeñiçeriyân[1017] ve göñüllüyan-ı yemin ve yesar ve ᶜAreban ve mustaḥfiẓan ve cebeciyân ve topciyân ve küttab ve çavûşan-ı divân cemᶜan yekûn biñyediyüzaltmışyedi nefer olmak üzere vüzerâ-yı ᶜiẓam ve mîr-i mîrân ḳapularında olan merdân-ı kârzardan kendu raġbetleri ile taḥrîr ve beş aylık ẕaḫîreleri ve ḳalᶜa-i meẕkûre taᶜmîr ve cebe-ḫane muhimmatı tevfîr olunub ḳalᶜa-i meẕkûreniñ istilâ-ı ᶜArab ve ᶜAcem ile baᶜżı topları ᶜAcem ṭarafına naḳl ve baᶜżısın dahi ehl-i ḳalᶜa tevdi-i ḫâkde (172a) pinhan itmeleriyle zîr-i ḫâkde olanları iḫrac ve istiṣḥab olunan toplardan iki pare ḳalenburine top vażᶜı ile dahi taḳviye olunub mâ-yeḥtac-ı ḳalᶜa tekmîl olunduğundan ġayri Başra Eyâleti bilâd-ı ḫarreden olub germiyyet-i havada müks-i ᶜasker ve devab ᶜadîmü'l-imkân olmağın iḳbal-ı ṣayf ile ᶜavdet iḳtiża itmegin iş-bu

[1015] A: Bu gece
[1016] A: bisyar
[1017] A: pür-tüvân

sefer-i manṣûre meʾmûr olan vüzerâ-yı ʿiẓam ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve sâir ʿasâkir-i İslâmıñ herbirine ṭaraf-ı serdarîden sefîne ve ẕeḫîre ile imdâd ve iʿânet ve mâ-yeḥtacleri tekmîl ve riʿâyet olunub göçe ḳarar virildi.

Faṣl

Mah-ı merḳûmuñ ondördünci günı yevmü'l-Ḫamis ordu Ḳuruna altında riḥlet ve bir saʿat mesafe ile Nehr-i Madiyan'a nıṣf-ı[1018] saʿat mekâne sâye-endâz-ı iḳamet olundı.Yine ol-gün taḳdîr-i Serdari ile nehr-i merḳûma bend-i sefâyin cisr ve beyne'ṣ-ṣalateyn ʿubûra mubâşeret olunub nehr-i meẕkûruñ maḥall-i ʿubûrı pîş ve püsden-i âb ve gül ile mümtezic mümtedd-i çamur olmağla ʿaẓîm zaḥmet çekildi. Ancak mahitabıñ yüzi ak olsun ol-gice ṣabaḥa ve yarın aḫşama dek ʿasker-i İslâm ʿubûra rehyab olmuşlardır. Bu menzilde Maniʿiñ birader-zâdesi Şebîb-i mezbûrdan mektûb ve birkaç reʾs esb-i necîb pîşkeş ve birkaç ekâbir-i ʿAraban[1019] ve Ferecullahoğlı Es-Seyyid ʿAbdullah ile gelüb ḥużûr-ı Serdarîye rû-mal ve teşrîf-i ʿaba ile mezbûr ve meʿan olan meşâyiḥ tebcîl olunub merḳûm Şebîb ʿarż-ı ḫidmet ve edâ-yı resm-i ʿubûdiyet ider gibi "ʿasker-i İslâm Selman Ḫız ʿAli üzerine varur ḳiyasıyle varub imdad itmek fikri ile ol-ṭarafa varılmak üzere iken bu ṭarafa imâle-i likâm-ı ʿazîmet buyurduğuñuz istimaʿ olunmağın ol-ṭarafı ʿala-ḥalihi ḳoyub bu ṭarafa gelmişüzdür" dimekle Ḥażret-i Serdar-ı Ekrem "Ḫız Selman kimdir ve siziñ imdadıñıza ne iḥtiyac vardır. Henüz anıñ ismi ve resmi semʿ-i humâyûn-ı şehriyariye ilḳa ile maʿlûm ve nice nice vükelânın dahi mesmûʿleri olmamışdır. ʿAncak ʿasker-i İslâm Baṣra'nıñ żabṭı ve valisiniñ istiḳrarına meʾmûr olmağla gelüb lillahi'l-ḥamd edâ-i ḫidmet itmişlerdir. ʿAsâkir-i Pâdişâhi manend-i ḳaṭarat-ı emṭar ve miṣal-i eʿdad-ı rimaldır (172b) imdâd ve iʿânete muḥtac degildirler" deyu fermân-rân-ı cevab olub meʿan olan ʿasker-i İslâm'a işâret-i birle iṣbat-ı müddeʿa ve iskât-ı müddeʿa itdiler. Ve Maniʿ-i merḳûmuñ mektûbi feth ve ḳıraʾet olunub bir miḳdar iẓhar-ı tâb ve tevân ve başında vefret-i ʿAreban-ı ʿUrban olduğun taḥrîr ve edebden ḫariç idare lisan-ı ḫam ḫame itmegin ṭaraf-ı Serdarîden redd-i cevab ile taḥrîr olunan ʿArabî mektûbuñ aṣl-ı Türkisi bi-ʿaynihi ṣebt-eṣer kılındı. Ṣûret-i mektûb:

"Ḳudvetü'l-ʿaşâyir ʿumdetü'l-ḳabâil Muntefiḳ Şeyḫi Eş-Şeyḫ Maniʿ zîdet ʿaşîretehu baʿde's-selâm inha olunur ki ḳarındaşın oğlı Şebîb mektûbuñuz ile vârid olub mefhûmı maʿlûmumuz olmuşdur. Devlet-i ʿaliyye ve südde-i seniyye ve vükelâ-yı sulṭaniyeye ḫulûṣ ve

[1018] A: Çar-ı yek
[1019] A: Muntefiḳ fazla

baʿde'l-yevm ṣadaḳat üzere ḫidmetinde bulunmaḫızı ifade ve ḥala üzeriñizde vefret-i ʿaşâyir ve ḳabâyil ve evlâd ve aḳraba ve evlâd-ı ʿam ve herbiriniñ tevâbiʿ ve levâḥiḳi olub cümlesine şey virilmek lazım geldügün ve meṣarif-i keşîreñiz olduğun ve biz dahi Pâdişâh ḳuluyuz ġayrilerden ziyâde musataḥaḳız deyu iʿlam itmişiz. Maʿlûm ola ki bundan aḳdem bi'n-nefs Baġdad'da ḫużûrumuza gelüb yaḫud Ṣadr-ı ʿAmmare'de gelmek üzere taʿahhüd itmiş iken ḥala baʿżı maʿẕeret ile merḳûmı göndermişsiz. İmdi muḫtefi olmaya ki ibtida Baġdad'da ṭarafımıza gelan mektûbda geçen eḥvallerden tevbe ve rucûʿ baʿde'l-yevm ḳanaʿat ile kendü ḥaliñizde olub sabıḳan Muntefiḳ Şeyḫi olanlar ne ṭarîḳa sulûk idegelmişler ise sulûk itmege şarṭ ve taʿahhüd itmeñiz ile biz dahi tevbeñizi ḳabûl ve istimâlet-nâme taḥrîr ve irsal itmişdik. Ḥâlâ yine ol-reʾy-i vükelâ üzereyiz. Maḳam-ı ḥukûmet maḳam-ı ṣıdḳ olub ol-maḳam-ı mükerremde olanların sualleri rast ve ṣadıḳ olub ʿahdimizden nekûl ʿadîmü'l-iḫtimaldir. Böyle olunca seniñ ʿaşâyir ve ḳabâyil cemʿine sebeb nedir bunların cemʿiyyeti la-şek meṣârif-i keşîre iḳtiża ider ve meṣârif-i keşîre âdemi ṭamʿ-ı ḫame belki nice mehâlike düşürür. Lillahi'l-ḥamd (173a) şevketlu ḳudretlu ʿaẓâmetlu kerâmetlu mehâbetlu Pâdişâhımız Pâdişâh-ı rûy-i zemîn[1020] ḫallede ḫilâfetehu ila-yevmi'd-dîn Ḥażretleriniñ ʿasker-i encâm-miṣal ve leşkeri manend-i eʿdad-ı rimal olub âḫer ʿaskere iḫtiyacları olmaduğun bilursiz. Sizler ancak ḳadîmü'l-eyyâmdan taṣadduḳat-ı Pâdişâhîden muʿayyen olan nân-pare ile Baṣra Valileriniñ ḫidmetlerine ve taḥṣîl-i rıżalarına meʾmûrsiz. Andan ġayri sizden nesne maṭlûb ve meʾmûl degildir. İmdi bu uṣlûb üzere salik ve ṭarîḳ-i ṣadaḳatde ṣabit olub luzûmı olmayan Eʿrabı taḫfîf ve defter-i mufaṣṣal-ı Ḥaḳanîde meşîḫatiñize muteʿallik olan maʿîşet ile ḳanaʿat ve meṣârifi taḳlîl idüb ḥâlâ Müḥâfıẓ-ı Baṣra Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr Saʿâdetlu ʿAli Paşa Ḥażretleriniñ ḫidmetinde beẕl-i maḳderet idesiz ki ḥuṣûl-ı maṭlab ve ḥaliñize ensebdir. Cemʿiyyet-i ʿasker maḥall-i töhmet olduğı maʿlumdur.[1021] "İtteḳû mevâdiʿa't-tühemi"[1022] kendu ḥaliñize muḳayyed ve taṣadduḳat-ı Pâdişâhîden muʿayyen olan nân-pare müktefi oldukdan soñra cemiyyet-i ʿaşâyir ne iḳtiża ider, ʿaḳilâne tefekkür ve ḥakîmâne tedebbür idüb neûẕu billah ġażab-ı Pâdişâhîden be-ġayet iḫtiraz ve defʿ-i vesavis-i şeyṭan-ı leʿîn idüb ṭarîḳ-i müsteḳîmde ṣabit-ḳadem olasız. Zîra ʿavâṭıf-ı ʿaliyye-i şehriyarîden ʿafv-ı cürm iki nevbet olur. Bu sene-i mübarekede ʿafv-ı Pâdişâhiye maẓhar olmuşsun bundan soñra evvelki ḥale şurûʿ iderseñ Pâdişâh-ı İslâm'ın seyfi ṭavîl ve ʿadûsi ẕelîl olduğun ve ṭarîḳ-i ḥaḳdan ʿudûl idüb

[1020] A: emmedallahu Teʿâla fî-eyyâm-ı ʿömrihî fazla
[1021] A: olduğı maʿlumdır fazla
[1022] Töhmet konusu olan şeylerden sakın

bağy ve fesad idenleriñ ʿaḳibetü'l-emirleri neye müncer olduğun bilürsiz. Neʿûẕu billah bu kerre[1023] ġażab-ı Pâdişâhîden ḫalaṣ-ı girîban muḥaldir. Günahıñ boynuna. Bize maḥall-i ʿitab ḳalmadı. Naṣîḥat-peẕîr olmağla defʿ-i Eʿrab ve taḫfîf-i meṣârif ve ḳanaʿat-ı muʿayyen ile mekân ve meʾvañızda müreffehü'l-bal ve muntaẓamü'l-eḥval olub duʿâ-yı devâm-ı eyyâm-ı ʿömr[1024] ve devlet-i pâdişâhiye[1025] ḳiyam gösteresin. Vallahu Subḥanehu ve Teʿâla veliyyü't-tevfîḳ ve hüve yehdî ilâ-sevâi'ṭ-ṭarîḳ[1026] vesselâm."

Mektûb-ı merḳûm Şebîbe teslîm ve Ferecullah Ḫanoğlı Es-Seyyid ʿAbdullah dahi ṭaraf-ı Serdarîden bir ḳabża-i ḫançer-i ṭula inʿamıyle nevâziş olunub rahi oldılar. (173b) Bundan aḳdem mezbûr herbiri gelüb gitdikçe gahi kürk ve ʿaba ve[1027] gahi ferace ilbasıyle riʿâyet olunmuşdur.[1028] Bu gün Baġdad ṭarafından mektûblar vârid nice beşâret irad itmişdir. Rûz-ı fîrûz-ı Bazar sâbiʿ-i ʿaşr-i Şevval menzil-i meẕkûrden riḥlet ve beş saʿat mesafe ḳurb-i türbe-i âsitane-i Ḥażret-i ʿUzeyr ʿAleyhisselâm'a nuzûl olundı. Ferda maḥall-i merḳûmdan nuḥḍat altı saʿat mesafe ʿUbeysi nâm menzil ʿasker-i encâm-şumara ḳarar-gah oldı. İttifaḳan bu gün faḳir ʿaskeriñ önüne ḳarîb mekâna vaṣıl ve kesb-i raḥat içun baʿżı çimenzâra nuzûl idüb müks itdikde dört beş ḳat ṣufûf-ı meʾlûfe ile ʿasker-i İslâm'ın evvel ve âḫiri taḫmînen ve izdiḥamen dört saʿat mesafe olduğun muşahede itdim. Ferda taḥrîk-i livâ-yı ʿazîmet olunub beş saʿat menzil ile Ümmü'l-cemel nâm nehr-i ʿaẓîmiñ bir saʿat mesâfe ṭaraf-ı şarḳisinde nuzul olundı. Bu menzilde nehr-i meẕkûr ʿubûr olunub cevâzir muḳaṭaʿasına duḫul ile żabıṭ taʿyîn ve niẓamı virilmek muşammem iken ḥikmet-i İlâhiye sular ṭuġyan ve ṣaḥari manend-i baḥr-i ʿUmman olub yollar mesdûd ve caddeler meşdûd olmağın bi'ż-żarûre feshḥ-i ʿazîmet olub Zekiyye Şaṭṭına[1029] sefâyin cisre mubâşeret olundı. Bir gün iḳamet ile mah-ı merḳûmuñ yigirmibirinci rûz-i Pencşembe ʿubûra istibda yarendesi dahi iḳamet ve ḳuşûr-ı ʿasker ʿubûr ve Eb-u Sidre nâm menzile üçdört saʿat mesafe ḳaṭʿı ile nuzûl olundı. Andan dahi riḥlet ikibuçuk saʿat mesâfe ehvarden ḫaric ʿale'ṭ-ṭarîḳ bir nehr-i cari olmağın bir miḳdar yeri sed ve bir miḳdar yerine köprı naṣb olunub ḳable'ẕ-ẓuhr ʿubûra şurûʿ ve beyne'ṣ-ṣalateyne dek ṭarîḳ meslûk iken şiddet ve ḥiddet-i cereyân-ı âbdan naşi köprüniñ sed ve bendi mütelaşi olub rah munḳaṭıʿ oldı. Sefîneler dahi şaṭṭa olub getirilmek mümkin olmamağla tedbîr-i ser-kâran ve

---

[1023] A: bu kerre eksik
[1024] A: devâm-ı ʿömr
[1025] A: duʿâsına fazla
[1026] Şanı yüce olan Allah yar ve yardımcın olsun ve seni doğru yola iletsin.
[1027] A: ʿaba ve eksik
[1028] A: . Mezbûruñ getürdigi etler layıḳ-ı murabbıṭ olmamağla baʿżı muḥtaclara inʿam olundı fazla

iḳdam-ı Ḥażret-i Serdar-ı Keşîrü'l-ihtimam ile iki ṭarafa taḥkîm-i evtad-ı ᶜamîḳ ve şedd-i cemâl-ı ḥibal-ı ᶜaẓîmü'l-cüsse ḳaviyyü'l-bünye olunub üzerine bend-i aḥşab-ı müsteḳîme tertîb ve ḥaşv-ḫar ve ḫas ile köprı naṣb olunub ol-gice ḳuşûr-ı ᶜasker dahi ᶜubûr ve mah-ı meẕkûruñ yigirmidördüncı günı rûz-ı Bazar birbuçuk saᶜat (174a) mesafe El-Übeytir nâm menzile nuzûl olundı. Menzil-i meẕkûrde dahi ehvarden ḫaric ve Luristan tağlarından nazil ᶜarż-ı ṭarîḳde âb-ı şûrdan bir ᶜaẓim nehr cari olmağın sed ve bendine dek ᶜasker tavaḳḳuf itmeyüb bi-eyy-i vechin-kân herkes yerlu yerinden ᶜubûra surᶜat itmekle[1030] Serdar-ı Pür-iḳbal ve sâir aṣḥab eḥmal ve eṣḳal kelekler tedârük ve eṣvab maḳûlesin taᶜbîr ve devab maḳûlesin suya urub geçürmişlerdir. Bu babda ᶜasker ṭarafından bila-iẕn-i Serdari vaḳiᶜ olan ᶜacele ile ḥukm-i ḳaża ve ḳader üç dört nefs ġarîḳ-i lücce-i helâk olduğundan ġayri ancak üç günde tamam-ı ᶜaskeri ᶜubûr ḥatta toplar dahi ᶜarabasiyle suya urulub keşan-ber-keşan murûr itdi. Andan dahi riḥlet yevmü'ş-Şüleşa mah-ı merḳûmuñ yigirmialtıncı günı Ḳubeyl-i Ḥuṭam nâm menzile beş saᶜat mesafe ile nuzûl olunub vaḳt-i zehabde taze ve ter olan nebat ḥadd-i bulûġa resîde ve ḫavân-ı niᶜmet-i İlâhiye ca-be-ca keşîde ve envaᶜ-ı ezhar ve nucûm-ı arżiyye zahire ve vucûh-ı ᶜâlem-i nadire emn ve eman ṣıḥḥat-ı ebdan ṣulḥ-ı kürk ve kusûfundan ve raḥati şûban ve evḍaᶜ-ı ser-kâran-ı muşfiḳane ve ḥareket-i cunûd-ı edbâne merdân-ı nefîr seḫer-ḫîz dûrâ-dûr ve mehter-ḫaneler feraḥ-engîz olub ṭayy-ı merâḥil ve ḳaṭᶜ-ı menâzil iderek rûz-ı Pencşenbe Ḳalᶜa-i Surûciyye nâm-ı diger Keḫla menziline altı saᶜat mesafe ile nuzûl olundı. Andan dahi taḥrîk-i taziyâne-i surᶜat dört saᶜat mesafe Surûṭ nâm maḥal cilvegah-ı ḫiyâm-ı gülzâr-iştibah oldı. Bu menzil ṣaḥra olmağla hevri suyuyla iktifa olundı. Ve bu menzilde kefr-i ḥacer-i maṭbûḫ ile bina olunmuş bir sedd-i memdûd olub der-i aṣl ne idi ve kimiñ binası ve ne ṭarîḳ ile ḫarab olduğundan kimse ḫaber virmedi. Sefâyin-i zeḫîre vuṣûliçün bu menzilde üç gün iḳamet olunub herkes ḳudreti ḳadar gemilerden zeḫîre alub bundan soñra ordu gemilerden ayrılmak üzere ṭaraf-ı şimale ṣuᶜûd yevmü's-Sebt ġurre-i Ẕilḳaᶜdei'ş-Şerîfe beş saᶜat ḥareket ve Luristan tağları ḳurbünde Karadepe nâm menzilde ḍarb-ı ḫiyam iḳamet olundı. Yevmü'l-iṣneyn ṣâliṣ-i mah-ı meẕkûr ibtida-yı Nisan nıṣfü'l-leyl riḥlet ve oniki saᶜat taḥrîk-i mehmîz-i ḫunrîz ile (174b) ᶜAcem ḳurasından Beksa nâm ḳarye ḳurbüne nuzûl olundı. Ḳarye-i meẕkûrde tağ dameninde miyah-ı keşîre beyninde Ẕatü'n-naḫîl bir ḳarye-i maᶜmûre olub Luristan Ḫanına tabiᶜ Subaşı Kaẓım nâm kimesne Ḥażret-i Serdariye buluşub

[1029] A: naṣb fazla
[1030] A: Ḥażret fazla

teşrîf-i ᶜaba ile serfiraz oldı. Yarendesi ᶜale's-seḥar riḥlet ikibuçuk saᶜat Nehr-i Ziyab nâm menzile nuzûl olunub andan daḥi ᶜale's-seḥar riḥlet[1031] baᶜdehu nuḥḍat ve yedi saᶜat mesafe Baġdad'a tabiᶜ Bedre Sancaġına nuzûl olundı. Andan dahi nuḥḍat iki üç saᶜat mesafe Saḥa-i Ṣurraḥ nâm menzile nuzûl olunub bu menzillerde ondan mütecaviz Sengistan içre enhar-ı cariye ayaḳdan ᶜubûr ve ᶜaẓîm çamurluklardan murûr ile ḫayli zaḥmet çekildi.

Marü'ẕ-ẕikr Şebîb Maniᶜa varub mektûb-ı Âṣafiyi îṣal itdikde yevmü'l-Cumᶜa sabiᶜ-i Ẕilḳaᶜde ḫamis-i Nisan Maniᶜ-i merḳûmdan tekrar ḥażret-i serdarîye mektûb vârid olub mefhûmunda "naṣîḥata şamil aḳval-ı ṣaḥîḥaya müştemil maᶜceb-i muᶜciz olan kitab-ı şerîf ve ḫiṭab-ı laṭîfleri vaṣıl olub şarab-ı ṣafisinden tenâvül ile reyyan ve ḫoş rayiḥasından sekran oldum. Ve muḳteżasınca ᶜamil ve maᶜnasına mümteṣil oldum. ᶜAtabe-i ᶜaliyye-i sulṭaniyye ûlyasına ve südde-i seniyye-i ḥaḳaniyye vükelâsına ḫulûṣ-ı ṭaviyyet ve ṣafv niyyet yanımızda ṣabitdir. Belki farż ve vacibdir. Zira iṭaᶜat-ı imam yaᶜni sulṭan Allah ve Rasûlunuñ iṭaᶜatlarına merbûṭ ve menûṭdur. Muḳaddema ṭaleb itdügimiz mezîd-i luṭf ve şefḳat ṣıdḳ ve iḫlaṣımıza munafi ve ᶜubûdiyetimiziñ ḫilâfı degildir. Zîra devlet-i ḳahire evliyasınıñ luṭufları ḫaṣ ve ᶜam beyninde sayir ve reᶜfetleri cemîᶜ-i enâm eṭrafında dâirdir. Ve Müḥâfiẓ-ı Başra Vezîr-i Muᶜaẓẓam Müşîr-i Mufaḫḫam ᶜAli Paşa edamellahu Teᶜâla iclâlehu Ḥażretleriniñ ḫidmetleri fermân buyurulmuş emriñiz muṭaᶜ ve fermânıñız vacibü'l-ittibaᶜdır. İnşâallahu Teᶜâla kendülerin rażı ideriz. Ve kendüler dahi bizden rażı ve kemâl-ı rıża üzere olurlar. Vallahu yeḳûlü'l-ḥaḳḳu ve huve yehdi's-sebîl vema tevfîḳi illa billah ve's-selâmu ᶜaleykum ve raḥmetullah.[1032] İnteha."

Ṭaraf-ı Ḥażret-i Âṣafîden tekrar muḫtaṣar ve müfîd ḳalîlü'l-lafẓ keṣîrü'l-maᶜna mülayim sözlere müştemil redd-i cevab olundı. Menzil-i meẕkûrden riḥlet tokuz saᶜat mesafe ᶜUmeriyyat nâm menzile nuzûl olundı. Ṣâmin-i mah-ı meẕkûr (175a) riḥlet ve tokuz saᶜat mesafe Mendeli Ḳaṣabasınıñ ṭaraf-ı ġarbîsinde Ben-i Turan ḳabr-i şerîfi ḳurbüne nuzûl-ı iclâl olunub Ḳaraman Valisi Eyyûb Paşa yigirmi gün miḳdarı bî-mar ve bu menzilde munteḳil-i dâr-ı ḳarar olub maḳam-ı merḳûmda ser-nihâde-i visâde-i leḥd oldı. Eyâleti tevcih-i Serdârî ile Birecik'e Mutaṣarrıf ᶜAli Paşa'ya virülüb ṭaraf-ı devlete ᶜarż olundı.[1033]Yevmü'l-Eḥad tasiᶜ-i mah-ı merḳûm tokuz saᶜat seyr ile Bilâd-ı Erzîn Bezâbirine (?) nuzûl olundı. Andan

---

[1031] A.: andan daḥi ᶜale's-seḥar riḥlet eksik

[1032] Allah cc hak söyler ve hidâyete erdirir. Allah'tan başka yardımcı yoktur. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerinize olsun.

[1033] A: Eyâleti tevcih-i Serdârî ile Birecik'e Mutaṣarrıf ᶜAli Paşa'ya virülüb ṭaraf-ı devlete ᶜarż olundı eksik

dahi taḥrik-i elviye-i nuṣret-iltiva ve yedi saᶜat mesafe Mehrûd Naḥiyesi Bezaberine (?) nuzûl olundı. Yevmü'ṣ-ṣüleṣa beş saᶜat mesafe Ḫorasan Bezabizine (?) nuzûl olundı. Ve maᵓ-i ġaẕîr ile iktifa olundı. Yevmü'l-Erbiᶜa tokuz saᶜat surᶜat-i ḥareket ile Diyale şaṭṭınıñ karşuyaka şarḳisine nuzûl[1034] olunub bend-i cisr ile evvel-be-evvel ᶜasker ᶜubûr iderken evvel gice ḫaberi yarendesi Dergâh-ı ᶜÂli Ḳapuci Başlarından Ḥasan Aġa ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı ḳaṭᶜiyyü'l-beyan ile Diyarbekir Valisi Muḥammed Paşa'nıñ ḳaṭᶜ-ı reᵓsine vârid olmağın ol-cisr-i meẕkûr[1035] ḳaṭᶜ baᶜdehu muşâvere bahanesiyle Paşalar Ḫayme-i Serdarîye müctemiᶜ olub paşa-yı ḳarîbü'l-ecel maḳṭûᶜü'l-emel dahi daᶜvet ile meclise vuṣûlde vaḳiᶜ-i ḥal iᶜlam ve celladan-ı ḫûn-âşam mübâşeretiyle helâk ve ḳurb-ı ḥażret-i Şeyḫ ᶜAbdulḳadir Ḳuddise Sırrehu'da mütevârî-i liḥaf-ı ḫâk-ı pâk oldı. Ne cürm ile muâḫaẕe olunduğı şühret-yafte olmamağla tafṣîl olunmadı. Ruz-ı Pencşenbe iḳamet-i rûz-ı Cumᶜa cisr-i maᶜhûdi ᶜubûr ile Serdar-ı Ekrem Ḥażret-i İmam-ı Eᶜẓam Ḥażretleri Raḍiyallahu Teᶜâla ᶜAnhu ḳapusı ṣaḥrasında ḍarb-ı ḫiyam-ı ḳiyâm[1036] buyurdılar. Ferda ḫamis-i ᶜaşr Ẕilḳaᶜde mürettib-i alây-ı cihân-âra ile Serdar-ı ᶜÂli-vaḳar teşrîf-saz-ı dârü'l-ḥukûmeleri olub sipah ve silaḥdardan maᶜada ᶜasâkir evvel-be-evvel meᵓẕûnen dâr ve diyarlarına ᶜazîmet idüb sefer-i merḳuma meᵓmûr Mîr-i ᶜÂli-tebar Çetre-zâde Aḥmed Beg dahi Baġdad muḥafaẓasına meᵓmûr olan Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa ile rabiᶜ-i Ẕilḥicce'iş-Şerîfe sene-i meẕkûre ḳaṣaba-i Şerîfe Eᶜẓamiyyede ṭaraf-ı Âṣafiye vedaᶜ ve rah-ı maḳṣûda israᶜ itdiler.

Ḥaḳîḳatü'l-ḥal budur ki böyle bir sevâd-ı eᶜẓam bab-ı Mekke-i Mükerreme bender-i Hind ve Rum ve ᶜArab ve ᶜAcem feṭḥ (175b) ve teshîr ve daḫil-i ḳabża-i taṣarruf-ı Pâdişâh-ı cihângir olub bu mabeynde bir kimesneniñ burnı kanamayub ve bu ḳadar ᶜasâkir birgün ya bir gice ᶜaliḳ-i dâbbe ve tûşe-i rahe muḥtac olmayub ve bir faḳîriñ bir aḳçesine iṭale-i dest-i teᶜaddi olunmayub reᶜâya ve beraya şâd ve ḫarem ve ṭavâif-i ᶜasker-i nuṣret ile tevᵓem mücerred âṯâr-ı faẓl-ı Ezelî ve luṭf-i bahire-i Lem-yezelî olduğı numâyan olub muḥtac-ı tafṣîl ve beyan degildir.[1037]

Fîma-baᶜdehu Vezîr-i Mükerrem ve Serdar-ı Muḥterem Ḥażretleri ᶜasâkir-i İslâm'a iẕin buyurılub kendüler ber-nice eyyâm tedbîr-i muḳaddeme-i niẓam-ı memleket ve refah-ı intiẓam-ı raᶜiyyet babında beẕl-i maḳderet buyurmaları emr-i muḳarrerdir. Binâen-ᶜala-ẕalik

---

[1034] A: iclâl fazla
[1035] A: meẕkûr eksik
[1036] A. ḳiyâm eksik
[1037] A: "İcmal-i Sefer-i Nehr-i Ẕiyâb" başlığına kadar fazla

ser-i şirẕime-i eşḳiyâ-yı ᶜAraban ve ṣaḫib-i baġy ve ᶜudvan ᶜAbbas Ḫızᶜ Ali ve oğlı Salman nâm mufsidane yazılub irsal olunan buyruldı ṣûretidir ki ᶜaynıyle ketb olundı.

Li müsevvideti'l-ḥaḳîr:

"Ḳudvetü'l-aşâyir ᶜAbbas Ḫız ᶜAli ve oğlı Salman'a inha olunur ki beş on seneden beru Baġdad ve Baṣra ṭaraflarında ẓuhûr iden iḫtilâl ile baᶜżı cühelâ-yı Eᶜrab ve süfehâ-yı reᶜâya hevâ-yı nefsine tabiᶜ ve vadî-i ḍalâletde taye olub baġy ve fesada şurûᶜ ve vilâyet-i Pâdişâhiye taġallüb ve reᶜâya fuḳarasına tesalluṭ itdikleri şevketlu ḳudretlu mehâbetlu kerâmetlu ᶜaẓametlu Pâdişâhımız Pâdişâh-ı rûy-i zemîn ḳahramanü'l-mâi ve'ṭ-ṭin Ḥażretleriniñ semᶜ-i humâyunlarına ilḳa olunmağın ol-maḳûle eşrarıñ defᶜ ve refᶜ-i ve vilâyet ve raᶜiyyeti eyâdî-i buġatdan istiḫlaṣ ve ᶜinada muṣır olanların tefrîk-i kûş ve kesr-i unûfleri ile teᵓdîb ve żabṭları içün vüzerâ-ı ᶜiẓam ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve ṭavâif-i ᶜasâkir-i İslâm fermân ve cümleye bizi serdar taᶜyîn buyurmaları ile biz dahi sefk-i dimadan ictinab ile bu sene-i mübârekede herkim ṣıdḳ-niyyet ve ḫulûṣ-ṭaviyyet ile baġy ve fesatdan rucûᶜ ve ṭarîḳ-i müsteḳime sulûk idüb tevbe ve inâbet iderse ḥalat-ı maẓiye ve ḥareket-i ᶜinadiyeden mesᵓûl olmayub muâḫeẕe olunmamak babında rikâb-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûna ᶜarż ve ᶜinâyet rica itdigimizde lillahi'l-ḥamd rica ve iltimasımız ḥayyiz-i ḳabûl-ı Pâdişâhîde vaḳiᶜ oldukdan soñra ber-mûceb-i fermân-ı humâyûn Baṣra'ya varılub ᶜala küll-i ḥal niẓamı virildikden ḫaberdar olmuşsiz imdi mütenebbih ve bîdar olasız ki baᶜde'l-yevm ᶜAsker-i Pâdişâhî Baġdad Eᶜrab'ınıñ ve muḳaṭaᶜalarınıñ niẓam ve intiẓamına ve defᶜ-i buġat ve ᶜuṣata meᵓmûr olmuşlardır. İnşâallahu Teᶜâla ᶜan ḳarîb muḳaddemat-ı ḫarîfde tekrar Baġdad'da cemᶜiyet ve iḫtişad idüb bundan soñra teveccüh ve ᶜazîmet ol-ṭarafa olduġı bila-iştibahdır. Şerᶜan ve ḳanûnen sizi ḫaberdar ve ḥaliñizden istiḫbar lazım gelmegin buyuruldı taḥrîr olunmuşdur. Vuṣûlunda agah olasız ki; evvelen Ḳalemrev-i Baġdad devlet-i ᶜaliyyeden bize tevcih ve tedbîr-i umûr-ı cumhûrı ẕimmet ve ᶜahdimize ḥavale ve taᶜlîḳ olunmuşken birbuçuk seneden berû keyfiyet-i ḥaliñizi ḫużûrumuza iᶜlam itdigiñize baᶜiṣ nedir? Ṣaniyen: Muḳaṭaᶜat-ı Pâdişâhîniñ güzîde muḳataᶜaları taġallüben żabṭ ve reᶜâya-yı Pâdişâhîye tesalluṭ-i birle Şerᶜan beytü'l-mal-ı müslimîne raciᶜ eᶜşar ve rusûmat-ı Şerᶜiyyeyi ḳabż ve kendü hevâñıza ṣarf itmek ne sened ve ne cesâret iledir. Eger ayet-i kerîme-i "Yâ eyyühelleẕîne âmenû eṭîᶜullahe ve eṭîᶜu'r-Resûle ve ulu'l-emri minkum"[1038] medlûlüne iḳrar ve iman iderseñiz bu vażᶜ ḥareket

[1038] "Ey inananlar! Allah'a itaᶜât edin, Peygamber'e ve sizden buyruk sahibi olanlara itaᶜât edin." Kur'an-ı Kerîm, Nisa, 59.

ḳarārıñıza munafi ve imanıñızın ḫilâfıdır. Ve eger ulu'l-emri bilmeziz kendu başımıza beter ve eyteriz deyu iddiʿa iderseñiz naḳlen ve ʿaḳlen buġat zümresinden olub defʿ ve refʿiñiz ve rûy-i zemînden izaleñiz cümle mü'minîn ve muvaḥḥidîne lazım belki vacib ve emr-i muttaḥam olduğun bilursiz. Bilmez iseñiz bilenleriñizden sual idesiz. Yoḫise âḫir ġadriñiz ve cevabıñız var ise ve bu mertebe vaḥşete baʿiṣ bir nesne olmuş ise niçün iʿlam itmezsiz. Berren ve baḥren hezaran sevâd-ı ʿaẓîme ve bilâd-ı muʿaẓẓamanıñ âlâf-ı müellefe ḫalâyıḳı rabaḳa-i iṭaʿat-ı Pâdişâhiyi vaż'-ı raḳabe-i raḳiyyet idüb iṭaʿatlerin vesîle-i raḥat bilmişler iken sizler bu ḳadarca şirẕime-i ẕemîme ve cemâʿat-ı ḳalîle ile muḳavemet mulâḥaẓası heyhât heyhât ḫayal-ı ʿaṭıl ve fikr-i baṭıl olduğun fehm itmezmisiz? İmdi bilmiş olasızki Pâdişâhımız Pâdişâh-ı Ẓıllullah El-Ġazi fî sebîlillah naşır-ı ʿibâdullah ḥamî-yi bilâdullah Ḥażretleriniñ bi-ʿinayetillahi Teʿala ʿaskeri manend-i ḳaṭarat-ı emṭar ve miṣal-i eʿdad-ı rumal olub kendüleri inşâallahu Teʿâla bir nesne taʿciz itmez. Ancak yine ʿinâyet ve merḥamet buyurub rikâb-ı humâyûnlarından şefaʿatimiz üzere bu sene-i mubârekede her kim tevbe ve rucûʿ ile ṭarîḳ-i iṭaʿat ve inḳiyâda salik ve ʿurvetü'l-vuṣḳa-yı muṭâvaʿata mütemessik olursa tevbesi ḳabûl olub cürm-i küẕeşteden mesʾûl olmazlar. Bundan soñra ʿinadında halik ve badiye-i ḍalâletde münhemik olanların ceza-yı sezası virile deyu fermân-ı humâyûnları olmuşdur. Beşyüz altıyüz seneden berû bu devlet-i ebed-pîveste muḫâlefet idenler ʿulv-i ḫar ve ḫas gibi yandı söndi. Yaḫud manend-i rakib-i merkeb-i heva bir iki mişvar sekretdi ve tekrelendi. Ve ʿaḳibet-i ḥalleri ve netîce-i aḥvalları niye olduğı mulâḥaẓa ile ʿaḳilâne tefekkür ve ḥakîmâne tedebbür idüb ʿüẕrıñız nedir ve eʿşar-ı beytü'l-mal ne vecih ile mudaḫale itmişsiz ve ne Şerʿat ve ne ḥaḳîḳat ile ṭarîḳ-i baġy ve fesâde salik olmuşsız? Eger ʿüẕrıñız ve vaḥşetiñize baʿiṣ ve badi cevabıñız var ise yaḫud ṭarîḳ-i necat fikrinde iseñiz vaḳiʿ-i ḥaliñizi ve ḥaḳîḳat-ı emriñizi ṭarafımıza iʿlâm idesiz ki derdiñize deva ve ke'l-evvel müsterîḥ-i mesken ve meʾva olmañıza müsâʿade oluna. Ve illa neʿûẕu billah ġażab-ı Pâdişâhiye maẓhar olunca ḥacer ve meder ve vuḥûş-ı ber ve baḥr ḥatta ṭuyûr-ı fevḳa'ş-şecer vaḳtiyle size düşmen olub evlâd ve ensâbıñız ile ḫalaṣ-ı girîban-ı can itmek ʿadîmü'l-imkân olur "men naṣaḥa ma ḳuṣṣire ve men enẕere feḳad iʿteẕere"[1039] ve la cereme âsiyab-ı selâmet merkez-i teslîm ve iṭaʿat üzere dayir ve çerḫ-i raḥat meḫûr naṣîḥat eṭrafında sayir olduğı ẓahirdir. Naṣîḥat ḳabûl idüb teslîm ve inḳiyâd ve muṭîʿ ve munḳad ve târik-i baġy ve ʿinad olursuñız ve illa murâdıñızı tevżîḥ ve ma-fi'ḍ-ḍamîriñizi taṣrîḥ ile ḫużûrumuza iʿlâm idesiz ki biz dahi meʾmûr olduğumuz emriñ icrasına

[1039] Nasihat eden kusur işlemiş olmaz. Korkutan özür sahibi olur. ?

iḳdam ve infaẕ-ı ḥukm-i lazımü'l-ittibaᶜ-ı Pâdişâhiye ihtimam idelim. "Vallahu yeḳûlü'l-ḥaḳ ve Huve yehdi's-sebîl." Ve ennehu el-maḳṣadu ve'l-ġaye ve bihi'l-kifâye."[1040]

40.21.4.1.İcmal-ı Sefer-i Nehr-i Ẕiyab

Sefer-i meẕkûre baᶜiṯ ve badi bu oldı ki manend-i Ceyḥûn enhar-ı meşhûre-i rubᶜ-meskûnden Şatt-ı Fırat'ıñ evvel-i maḫreci Erżurum tağlarından olub ḳavsvar ḳaṭᶜ-ı evṭâd ve bilâd ve ṭayy-ı ḳulaᶜ ve buḳaᶜ iderek Ḳalemrev-i Baġdad'a murûr ile Ḥille Ḳaṣabasından cenûba mâil ṭaraf-ı şarḳa nuzûl ve Baġdad'a tabiᶜ Remaḥiye ve Ḫalid ve Kebşe ve Semavat ve Ben-i Mâlik ve Ḥaske ve ᶜArca naḥiye ve ḳaṣabalarına uğrayub Baṣra Cezayirine murûr ve Şaṭṭ-ı Dicle'ye karuşub Ḳuruna ve Baṣra'ya uğrayub Baḥr-ı Hind'e vuṣûl bulur. Ḳadîmü'l-eyyâmdan bu uslub üzere cârî iken otuz seneden mütecaviz zamanden berû biñyüzonüç (1113/1701) tarîḫine gelince çendan taḳyîd olunmamağla sabiḳü'ẕikr Remaḥiye Ḳaṣabasınıñ dört saᶜat mesafe ṭaraf-ı ġarbisinde şaṭṭ-ı merḳûmdan müteşaᶜib Nehr-i Ẕiyab taᶜbîr olunur Ḥaske Naḥiye'siniñ ḥarḳı üzerine ḥiddet ve şiddet-i cereyân-ı şaṭ vaḳiᶜ olub tarîḫ-i meẕkûrden muḳaddem nehr-i merḳûm henüz bu mertebe vusᶜat peyda itmeyüb ḳadîmi mecra-yı şaṭ dahi bu mertebe memlû ve münsed olmamışken Baġdad Valileri żararı olmaz mulâḥaẓasıyle sed ve bendi tedârükün mühim idinmeyub idenleriñ dahi ihtimamları tam ve miknetleri olmamağla vucûd-peẕîr olmayub yevmen-fe-yevmen nehr-i meẕkûr vasiᶜ ve Şaṭṭ-ı Fırat bi'l-külliye ol-ṭarafa meyl idüb emr yesîr iken ᶜasîr ve kâr âsân iken müşkil olduğundan maᶜada envaᶜ-ı ehvâr ve Cezayir ḥudûṯ ve ḳadîmi mecra münsed ve şaṭṭ-ı merḳûm ehvar-ı meẕkûre manṣab olub baᶜdehu girû ve müctemiᶜ ve Hevr-i Selâme nâm derya-miṯal bir hevr dahi peyda oldı ki fırtına-i ᶜaẓîmeden ḫali olmayub ve ucı ve bucağı olmamağla erbâb-ı kesb ve tüccar gemileri işlemek mümkin olmaduğundan ġayri yollar (176a) munḳaṭıᶜ oldı. Ehvâr-ı meẕkûre ba-cemᶜiha hevr-i merḳûmda muctemiᶜ oldukdan soñra Semavat Naḥiyesinden aşağı ᶜArce ṭarafında gîrû ḳadîmi mecrasına ᶜavdet-i birle cari olur oldı. Bu sebeple şaṭṭ-ı meẕkûrden mustefîż olan nevâḥi ve ḳaṣabatıñ baᶜżıları su ziyâdesiyle ġarḳ ve baᶜżıları su inḳiṭaᶜiyle nâ-mezrûᶜ ve bî-ḥaṣıl ve ḫarabe müşerref olduğundan ġayri cibilletinde ḫabaṯet ve ṭînetinde şeḳavet olan reᶜâya-yı Ehvar ve Cezâyir-i meẕkûre maḥall-i penâh ve girizgah oldı. Bu dahi maᶜlûm ola ki muḳaṭaᶜat-ı meẕkûreniñ sene-be-sene mal-ı mîri ve valî-yi ḳalemiyyeleri izdiyâd bulub nâ-ehil żabıṭların ṭamaᶜ-ı ḫam ve tekâlif-i mala-yuṭaḳlarıyle

[1040] Allah cc hak söyler ve hidâyete erdiren O'dur. Maksat ve ğaye odur ve O'nunla neticeye ulaşılır.

reᶜâya dahi bîzar ve bî-raḥat olmağın bu ḳadarca fırṣat ile bi'l-külliye selb-i rabaḳa-i iṭaᶜat ve cadde-i müsteḳîmeden ᶜudûl ile reşmesiz ata ve ḥakimsiz vilâyete dönüb ḳaṭᶜ-ı ṭarîḳ ve menᶜ-i rusûm-ı Şerᶜiyye itmekle żabıt ve ᶜamil ḳabûl itmez oldılar. Ḥal budur ki evveli ifraṭ ve âḫiri derece-i ᶜinad ve tefrîṭa müncer olmağla ol-ṭaraf reᶜayasınıñ şeyḫleri reᶜâyadan żaᶜîf ve bize miskîn olanlara tesalluṭ ve aḫz-i eᶜşar-ı beytü'l-male cesâret idüb taᶜannüd ve temerrüd ile rusûm-ı Şerᶜiye edasına teᶜallül ve ᶜinada âġaz itdiler. Ez-cümle ᶜAbbas Ḫız ᶜAli oğlı Salman nâm bed-nihâd cümleye reîs ve iblîs olub ol-ṭarafda vaḳiᶜ Remaḥiyye ve Ḫalid ve Kebşe ve Ḥaske ve Ben-i Mâlik ve Nehr-i Şahi muḳaṭaᶜaların żabṭ ḥatta İmam ᶜAli Raḍiyallahu ᶜAnhu Ḳaṣaba'sına istila itmekle iki üç defᶜa Bağdad Valileleri ṭarafından techîz-i ᶜasker ile şaḳiyy-i mezbûruñ defᶜ ve refᶜine her çend ve ne mertebe taḳayyüd olundi ise taḳdîr-i İlâhi fâide-mend olmayub tażyîᶜ-i sermaye ile bî-fâide ᶜavdetleri vaḳiᶜ olmağın şaḳiyy-i vacibü'l-ḳatl tedrîcle taḥṣîl-i tab ve iktisab-ı tevân ve istidracla tekmîl ᶜarż-ı şeḳavet itmegin bu maᶜna ṭavâif ve ḳabâil-i Eᶜrab'a sirâyet idüb evvel Baṣra ṭarafında refᶜ-i liva-ı ᶜinad ve işᶜal-ı ateş-i fesad iden Muntefiḳ Şeyḫi Maniᶜ dahi intihâz-ı fırṣat ile kendü semtine ḳarîb ᶜArce ve Semavat muḳaṭaᶜaların ve ᶜAbbas-ı ᶜUmeyri nâm bed-fercâm beyne'ş-şaṭṭaynde vaḳiᶜ Ḳuds ve Ṣulbüne ve Seyib ve ᶜİbada ve Başiyye (176b) ve Ḥuriyye ve Şaṭṭü'n-Nîl ve Muḥavîleyn ḳaryelerin nehb ve ġaret ve taḫrîb baᶜdehu varub cevâzir muḳaṭaᶜasın żabṭ idüb oturdı. Ve şerr-i Eᶜrabı dahi yine beyne'ş-şaṭṭaynde vaḳiᶜ Naṣıriyye ve Cedîde ve Müseyyeb ve İskenderiye ve Çelebiyye ve Felluce ḳaryelerin nehb ve ġaret ile taḫrîb ve reᶜâyaların perîşan itmegin Salman-ı mezbûr bu cümle ḳuranıñ ḥatta Ḥille Ḳaṣabası ḳaryeleriniñ ṭavᶜan ve kerhen kaldırub kendu semtine naḳl ve ol-ṭaraflarda ziraᶜat ve ḥiraṣetin ziyâde eyledi. Bu uslûb üzere nâire-i fesad ve ateş-i herc u merc iştiᶜal ve her ṭarafda bir şûban daᶜva-yı istiḳlâl ve iddiᶜa-yı ḥukûmet itmekle Salman-ı merḳûm olduğı ḥal ile müktefi olmayub ecnâs-ı Eᶜrab ile tecemmüᶜ ve taḫrîb ve iṭale-i dest-i teġallüb ve Ḥille Ḳaṣabasın muḥâṣara itmekle Bağdad'dan tedârük ve ḳaṣaba-i meẓkûre muḥafaẓasına gönderilen Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri ve müceddeden taḫrîr olunan serden-geçti ehl-i ḳaṣbanıñ iᶜânet ve muẓâheretleriyle ve bundan aḳdem ehl-i ḳaṣaba iḥtiyaṭen ve ḥamiyyeten bina itdükleri sûr mumânaᶜatiyle şaḳiyy-i mezbûrı red ve ṭard ve defᶜ idüb ḫâib ve ḫasir rû-gerdan oldı. Bu eyyâmda Ḥażret-i İmam ᶜAliyyü'l-Murtaża Kerremallahu Vechehu Ḳaṣabası ḫalḳı dahi ḳalᶜaların taᶜmîr ve tecdîd idüb Eᶜrab-ı badiyeden iḥtiraz üzere oldılar. Ve elde olan sâir nevâḥiye dahi zaman-ı ḥasad ve vaḳt-i maḥṣul tasalluṭ-ı ᶜAraban ile ḫayli żarar iṣabet itdüginden ġayri her ṭarafdan Bağdad ile

nevâḥi beyninde vaḳiᶜ kârban saraylar mükemmel ḫuddam ve mustaḥfıẓlar ve yeñiçeriler ile maᶜmûr ve abadan ve ebnâ-yı sebîle dârü'l-eman iken anlarıñ dahi ḫuddam ve yeñiçerileri perîşan ve ḫan ve ḫaneleri ḫarab olmağla ol-ṣaḥara ve berâra fersûde-i senabeki'l-ḫayl-i eşḳiyâ-yı Araban yollar munḳatıᶜ ve maḥall-i ḫavf ve cay-ı ḫaṭar olmağla ebnâ-yı sebîli ᶜAraban Ṭâifesine Restiyar nâmında Ẕeyab ve İyab'da birer miḳdar aḳçe virmedikçe yaḫud kârban ṭâifesiyle bir miḳdar ᶜasker nigehbân olmadukça varub gelmek olmaz idi. Lâkin bu aḥval bi'l-cümle Baṣra feṯḥinden muḳaddem olub feṯḥinden soñra lillahi'l-ḥamd ve'l-minne eşḳiyâ-yı ᶜAraban birer miḳdar ellerin (177a) çekub merᶜûbü'l-ḳulûb olmalarıyle fi'l-cümle ḫavfe düşüb yollar ve yolcılar dahi mehma-emken âsûde ve ebnâ-i sebîl emn ile tereddüd ider oldılar. Ḥatta ᶜAbbasoğlı Salman-ı ṭaġi ṭarafından Necef'de olan ḥâkim şekl-i eᶜvan ve âdemlerin ehl-i ḳaṣaba ḍarben ve ḳahren iḫrac ve ḳaṣabaların kendüler ᶜala-ḳadari'l-imkân ve'ṭ-ṭaḳe muḥâfaẓa itdiler. Ve Ḳaṣaba-i Kerbela'ya Şümmer-i Eᶜrabı tasalluṭ ve baġ ve baġçe ve naḫlistanların ḳahren żabṭ itmişler iken ehl-i ḳaṣaba taḫarrüb ve tecemmuᶜ idüb ḳaṣabalarına eşḳiyâ-yı mezbûrûni mehma-emken uğratmaz oldılar. Ancak Nehr-i Ẕiyab ve muḳaṭaᶜat ve nevâḥi marü'ẕ-ẕikr ᶜala ḥalihi kalmağın bu esbâb ile mal-ı mîri ve ḳul ᶜulûfesi ve vali ḳalemiyesine beleġe-ma-belâġ naḳṣ ve tenezzül vaḳiᶜ olub uslûbiyle kaldı. Devlet-i ᶜaliyyeden Baṣra seferine ve Baġdad muḥafaẓasına meᵓmûr olan sipah ve silaḥdar zümreleri bir senelik ᶜulûfe ve ẕaḫîre beha ile gelmeleriyle Baġdad muḥafaẓası ve sefer-i meẕkûrde bulunub seneleri encâm bulmağla sene-i cedîde içün ᶜulûfe ve ẕaḫîre behaları muradları üzere vaḳtiyle gelmedüginden naşi tecemmuᶜ ve keṯḫuda ve sâir żabiṭlerin mükrehen çıkarub bî-icazet anlar dahi mah-ı Cemâdiye'l-ûlâ evvelinde ṭaraf-ı devlete rahi oldılar. Bundan aḳdem Nehr-i Ẕeyab ve Eᶜrab aḥvali mükerreren rikâb-ı humâyûna ᶜarż olunmağla bundan dahi niẓam-ı ḥal ve intiẓam-ı aḥvali bu vecih üzere görüldigi beyan olunur.

Faṣl

Müḥâfıẓ-ı Baġdad-ı Dârü's-selâm Serdar-ı ᶜÂli-vaḳar Baṣra ve Ḳuruna Ḳalᶜalarınıñ feṯḥ ve teshîrin rikâb-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûna ᶜarż ve vaḳiᶜ-i ḥali iᶜlam idince mesaᶜî-yi meşkûre ve ḫidemât-ı mebrûreleri maḳbûl-ı humâyûn-ı ḥażret-i şehriyari olub ᶜavaṭıf-ı ᶜaliyye-i Ḫusrevânîden ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûn ile iltifaten semmur-ı duḫte ḫılᶜat-i sitebraḳ-endâm ve bir ḳabża şimşîr-i muraṣṣaᶜ-niyam iḥsan ve ᶜinâyet buyurulub ḫidmet îṣaline Mîraḫor-ı Ṣanî-i Şehriyârî taᶜyîn olunmağın aġay-ı muma ileyh mehma-emken surᶜat ile sene-i merḳûme Rebîᶜü'l-evvel'niñ evâyilinde Baġdad'a vârid ve ikram ile istiḳbâl ve

ṭaraf-ı Âṣafîden ilbas-ı semmûr ile (177b) iclâl olundukdan soñra ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı nafiẕü'l-mażmûn feṯḥ ve ḳırâet olunub mefhûm-ı meymenet-mersûmunda ḫidemat-ı Âṣafî-yi mebrûre ve mesaᶜî-yi meşkûre olduğundan ġayri nehr-i meẕkûruñ sed ve bendi ve ol-ṭarafların niẓâm-ı ḥali ve bağileriñ kûşimali gîrû ẕimmet-i himmetlerine ḥavale ve bu emriñ icrasıçün devlet-i ᶜaliyyeden mehma-emken bir miḳdar ḫazîne imdâd-ı seferiyye ᶜinâyet ve Müḥâfıẓ-ı Kütahiyye Ḥażret-i Vezîr-i Celîlü'l-ḳadr ᶜAbdi Paşa ve Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa ve Müḥâfıẓ-ı Şehr-i Zor Ḥażret-i Vezîr-i Cihân-âra Yusuf Paşa ve Müḥâfıẓ-ı Muṣul Vezîr-i Mükerrem İbrahîm Paşa Ḥażretleri bi'l-cümle ḳapuları ḫalḳı ve eyâletleri ᶜaskeri ve Şehr-i Zor'a tabiᶜ Köy Paşa'sı ᶜAli Paşa ve Bağdad muḥâfaẓasında olan ḳul keṯḫudası Dergâh-ı ᶜÂli yeñiçerileri ile meᵓmûr ve bu cümleye vezîr-i muşârun-ileyh serdar ve cümle ṣavab-dîdileri üzere ḥareket fermân buyurulmağın ağa-yı muma-ileyh itmâm-ı ḫidmet ve lazimesi üzere riᶜâyet olunub rahi oldukdan soñra vezîr-i muşârun-ileyh ḥażretleri iḫżar ve tedârük-i ẕaḫîre ve nehr-i mezbûruñ sed ve bendine lazım gelan keraste ve edevât-ı mühimme cemᶜine şurûᶜ ve müceddeden muteᶜaddid ᶜarabalar inşasına ve Ḥille Ḳaṣabası ṭarafında otad içün onikibiñ ḳadar ḫurma ve dut ve metîn aḫşab ve kenar-ı sitûnleri ve ḫurma yaprağından maᶜmûl hezaran hezar cibal ve ġarar-miṣal nice biñ zünbül ve şaṭṭ-ı meẕkûre tenzîl içün ᶜaẓîmü'l-cüsse ṣanduklar ve açık taᶜbîr olunur gemiler ve taḥkîm-i evtâd içün şah-ı merdân taᶜbîr olunur ṭoḳmaḳlar iḫżarına himmet ve beẕl-i maḳderet idüb dört aydan mütecâviz mutaᶜaddid küre-i aherkâran ve kârḫane-i tüccarân ve zift ṭabḫı içün ḳazġanlar inşasına ṣaffaran işleyub meᵓmûr olan vüzerâ-yı ᶜiẓam ve ᶜasâkir-i nuṣret-encâmıñ vaḳtiyle ẓuhûr ve vurûdına muntaẓır oldılar. Bu mabeynde nehr-i meẕkûr ṭarafında işᶜal-ı nâire-i teᶜaddi ve ᶜinad ve îḳad-ı ateş-i baġy ve fesad iden marü'ẕ-ẕikr Salman Ḫız ᶜAli'yi ve Babası ᶜAbbas'ı ḫaberdar ve agah idüb ṭarîḳ-i inḳiyâda daᶜvet itmek muḳteżâ-yı dîn ve devlet olmağın (178a) naṣîḥat-ı birle envaᶜı taḥẕîr ve tebşîre şamil ve eṣnaf-ı terhîb ve terġîbe müştemil taḥrîrat maᶜḳûl ve munâsib görülmegin silk-i tesvîde keşîde ve ṭaraf-ı Âṣafîden mezbûrlere gönderilan ᶜArabî ᶜibaret buyruldı tercümesi ṣebt-eṣer kılındı.

Ṣûret-i buyruldı bâ-müsvedde-i faḳîr:

"Ḳudvetü'l-ᶜaşâyir ᶜAbbas Ḫız ᶜAli ve oğlı Salman'a inha olunur ki bundan aḳdem ᶜadem-i taḳayyüd ile beş on seneden berû Bağdad ve Başra ṭarafında ẓuhûr iden iḫtilâlden naşi ḳabâyil ve ᶜaşâyir-i Eᶜrab-ı nifaḳ ve süfehâ-yı reᶜaya hevâ-yı nefse tabiᶜ ve vadî-i mehâlik ve ḍalalde mutaḥayyir ve taye olub baġy ve fesade şurûᶜ ve vilâyet-i Pâdişâhîye iṭale-i dest-i

tağallüb ve reᶜayasına tasalluṭ itdükleri şevketlu ḳudretlu kerâmetlu mehâbetlu Pâdişâhımız ḳahramanü'l-maᵓ ve'ṭ-ṭîn ḫalledellahu mulkehu ve salṭanatahu ila-yevmi'd-dîn Ḥażretleriniñ semᶜ-i humâyûnlarına ilḳa olunmağın ol-maḳûle eşrarın defᶜ ve refᶜ ve vilâyeti dest-i bî-istiḥḳaḳ-ı buġatdan istiḥlaṣ ve ᶜinadında muṣır olanların tefrîḳ-i kûş-i bîhuş ve tefrîḳ-i cuyûş ve kesr-i unûfleri ile teᵓdîb ve żabṭları içün vüzerâ-yı ᶜiẓam ve mîr-i mîrân ve ser-kâran-ı kirâm ve ṭavâif-i mutenevviᶜa-i ᶜasker-i İslâm meᵓmûr ve cümleye bizi serdar buyurmalarıyle biz dahi sefk-i dimâdan ictinab ile bu sene-i mubârekede her kim ḥusn-i iṭaᶜat ve ṣıdḳ-niyyet ve ḫulûṣ-ṭaviyyet ile baġy ve fesatdan ricᶜat ve ṭarîḳ-i hidâyet ve rah-ı musteḳîme sulûk idüb tevbe ve inâbet iderse ḥalât-ı mażiye ve efkâr-ı vahiye ve ḥarekât-ı ġaviye-i kuẕeşteden mesᵓûl ve muᶜatib olmayub muâḫaẕe olunmamak babında rikâb-ı humâyûn-ı şevket-maḳrûna ᶜarż ve ᶜinâyet rica itdigimizde lillahi'l-ḥamd ve'l-minne şefaᶜatimiz ḥayyiz-i ḳabûl-ı Pâdişâh-ı İslâm-penânîde vaḳiᶜ ve mesmûᶜ oldukdan soñra ber-mûceb-i humâyûn bundan aḳdem Baṣra Vilâyetine bu ḳadar ᶜasâkir ile varılub bir ferd-i faḳîre iṭale-i dest-i teᶜaddi olunmamağla murâd üzere niẓam virülüb ᶜavdet olunduğundan ḫaberdar olmuşsiz. İmdi agah olasız ki baᶜde'l-yevm (178b) ᶜasâkir-i Pâdişâhi Baġdad Eᶜrab'ınıñ ve muḳaṭaᶜalarınıñ niẓam-ı aḥval ve intiẓamına ve defᶜ-i buġat ve ᶜuṣata meᵓmûr olmuşlardır. İnşâallahu Teᶜala ᶜan-ḳarîb muḳaddemat-ı ḫarîfde tekrar Baġdad'da cemᶜiyet ve iḥtişad idüb ihtimam-ı tam ile bundan soñra teveccüh ve ᶜazîmet ol-ṭarafa olduğı bila-iştibahdır. İmdi Şerᶜan ve ḳanûnen sizi ḫaberdar ve ḥaliñizden istiḫbar lazım gelmegin buyruldı taḥrîr ve irsal olunmuşdur. Vuṣûlunde bilmiş olasız ki evvela Ḳalemrev-i Baġdad-ı Dârü's-selâm manṣıbı devlet-i ᶜaliyyeden ṭarafımıza tevcîh ve ᶜinâyet ve tedbîr-i umûr-ı cumhûr ẕimmet ve ᶜahdimize ḥavale ve taᶜlîḳ olundı. Birbuçuk seneden mütecâviz olub bu ana dek keyfiyet-i ḥaliñizi ḥużûrumuza iᶜlam itmedügiñize baᶜiṣ ve sebeb nedir?

Ṣaniyen: Muḳaṭaᶜat-ı Pâdişâhiyeniñ güzîdelerin tağallüben żabṭ ve ḳaṣabat ve ḳura-yı salṭaniyeye ve reᶜâyasına tasalluṭ-ı birle Şerᶜan beytü'l-mal-ı müslimîne raciᶜ eᶜşar ve rusûmat-ı muᶜayyene-i Şerᶜiyyeyi ḳabż ve kendü hevâ-yı nefsiñize ṣarf itmek ne vecih ve ne sened iledir. Eger kerîme-i "Yâ eyyühelleẕîne âmenû eṭîullahe ve eṭîu'r-Rasûle ve ulü'l-emri minkum"[1041] medlûlüne iḳrar ve imanıñız var ise bu vaᶜ ve bu ḥareket iḳrarıñıza munafi ve imanıñızın ḫilâfıdır. Behâyim-miṣal olub ulü'l-emri bilmez kendu başımıza beter ve

[1041] "Ey inananlar! Allah'a itaᶜât edin, Peygamber'e ve sizden buyruk sahibi olanlara itaᶜât edin." Kurᵓan-ı Kerîm, Nisa, 59.

eyteriz deyu iddiʿa idersiñiz. Naḳlen ve ʿaḳlen buġat ve câhiliyye zümresinden olub defʿ ve refʿiñiz ve rûy-i zemînden izaleñiz cümle-i müʾminîn ve muvaḥḥidîne lazım belki emr-i mutaḥattim olduğuna taʿaḳḳul ve fehm idersiz. Bilmez iseñiz bilenleriñizden sual idesiz. Yoḫsa âḫer sözüñüz ve ʿöẕrüñüz var ise ve bu mertebe vaḫşete sebeb bir nesne olmuş ise niçün iʿlam itmezsiz? Berren ve baḥren hezaran sevâd-ı ʿaẓîme ve bilâd-ı muʿaẓẓamanıñ alâf-ı müellefe ḫalayıḳı rabaḳa-i iṭaʿat-ı Pâdişâhiye vażʿ-ı raḳabe-i raḳiyyet idüb iṭaʿat-ı birle sâye-i ʿinâyetlerin vesîle-i raḥat bilmişler iken sizler bu ḳadarca şirẕime-i ḳalîle-i żaʿîfe ve cemâʿat-ı ẕemîme ile muḳavemet mulâḥaẓası heyhât heyhât ḫayal-ı ʿaṭıl ve taṣavvur ve fikr-i baṭıl (179a) olduğun bilmezmisiz? İmdi bilmiş olasız ki Pâdişâhımız Pâdişâh-ı Ẓıllullah El-Ġazi fî-sebîlillah naṣır-ı ʿibâdullah ḥafıẓ-ı bilâdullah Ḥażretleriniñ bi-ʿinâyetillahi Teʿâla ʿasâkir-i nuṣret-meâṣiri manend-i ḳaṭârat-ı emṭar ve miṣal-ı eʿdad-ı rimal olub kendülerin bi-ʿavnillahi Teʿâla bir nesne taʿcîz itmez ancak yine ʿinâyet ve merḥamet ve reʾfet buyurub rikâb-ı humâyûnlarına olan şefaʿatimiz üzere bu sene-i mubârekede ḫulûṣ-ı niyyet ile her kim tevbe ve ṭarîḳ-i iṭaʿate salik ve ʿurvetü'l-vüṯḳâ-yı inḳiyâde mütemessik olur ise tevbesi maḳbûle olub cürm-i küẕeşteden suâl[1042] olmaz. Ve lâkin bundan soñra ṭarîḳ-i ʿinâdında salik ve badiye-i ḍalâletinde münhemik olanların lazimesi üzere ceza-yı sezaları virile deyu fermân-ı humâyûn şeref-ṣudûr bulmuşdur. Maʿlûm-ı ʿâlemdir ki beş altıyüz seneden berû bu devlet-i ebed-pîveste muḫâlefet idenler hevâ-yı nefsine uyub ġalev-i ḫar ve ḫas gibi bir iki gün yandı ve söndi. Yaḫud merkeb-i hevâya binüb bir iki mişvar sekirtdi ve tekerlendi. Ve ʿaḳibet-i ḥalleri neye muncer olduğun mulâḥaẓa ile ʿaḳilâne tefekkür ve ḥakîmâne tedebbür idüb ʿöẕrüñüz nedir? Ve eʿşar ve rusûmat beytü'l-male ne vecihle mudaḫale itmişsiz? Ve ne Şerʿat ve ne ḥaḳîḳat ile bu ṭarîḳa salik olmuşsiz? Eger ʿöẕrüñüz ve vaḫşete baʿiṣ cevabıñız var ise niçün bildirmezsiz? Yaḫud ṭarîḳ-i necat fikrinde iseñiz vaḳiʿ-i ḥaliñizi ve ḥaḳîḳat-ı emriñizi serʿan ve ʿacilen ṭarafımıza iʿlam idesiz ki derdiñize deva ve ke'l-evvel müsterîḥ-i mesken ve meʾva olmañıza musâʿade oluna. Ve illa neʿûẕu billah ġażab-ı Pâdişâhiye maẓhar olunca ḥacer ve meder ve vuḥûş-ı baḥr ve ber ḥatta'ṭ-ṭayr-ı ʿale'ş-şecer size düşman olub evlâd ve ensâbıñız ile ḫalaṣ-ı girîban-ı can itmeñiz ʿadîmü'l-imkândır. "Men naṣaḥa fema ḳaṣṣara ve men enẕere feḳad iʿteẕere"[1043] ve la cereme esyab-ı selâmet merkez-i teslîm üzere dâir ve felek raḥat miḫver-i tevekkül eṭrafında sâyir olduğı ẓahirdir. Naṣîḥat ḳabûl idüb teslîm ve

[1042] A: mesʾûl

[1043] Nasihat eden kusur işlemiş olmaz ve korkutan özür sahibi olur.

inḳiyâd ve târik-i bağy ve fesad olursuñuz fe-biha ve illa murâdıñızı (179b) tavżîḥ ve ma-fi'ż-żamiriñizi taṣrîḥ ile ḫużûrumuza iʿlâm ve taḥrîr idesiz ki biz dahi meʾmûr olduğumuz emriñ icrasına iḳdam ve infaẕ-ı ḥukm-i muṭaʿ vacibü'l-ittibaʿ-ı Pâdişâhiyi bî-ihtimam idelim. "Vallahu yeḳûlü'l-ḥaḳḳu ve huve yehdi's-sebîl ve ennehu'l-maḳṣadu ve'l-ʿinâyetu (ġayetu) ve bihi'l-kifâye."[1044]

Fermân-ı Âṣafi bu vecih üzere taḥrîr ve merḳûmana gönderildikde ʿAbbas-ı mezbûr cevaba mutaṣaddi olmayub oğlı Salman dahi ḥale munâsib nesne taḥrîr itmeyub ancak maġrûrane ve cahilâne heẕeyân maḳûlesi baʿżı kelîmat-ı nâ-merbûṭ ile redd-i cevab itmekle mustaḥaḳ-ı ʿitab ve ʿaẕab oldı.

Faṣl

Çün sefer-i sefer-i meẕkûr taḥḳîḳ ve edevât-ı seferiyye müheyya oldı. İbtida Müḥâfıẓ-ı Muṣul Vezîr-i Mükerrem İbrahîm Paşa Ḥażretleri ḳapu ve eyâlet ʿaskeri ile sene-i meẕkûre Cemâdiye'l-ûla evâsıtında vârid ve Baġdad ṣaḥrasında ḍarb-ı ḫiyâm-ı nuṣret-encâm itdiler. Evâsıṭ-ı Cemâdiye'l-âḫire sadis-i teşrîn-i ṯani yevmü'l-Ḫamîs ordu-yı Serdari daḫi Baġdad'ıñ karşu yakasında sâye-endâz-ı iclâl olub derʿaḳab kendüler daḫi ḥareket ve maḥall-i merḳûmda âraste olan oṭaḳ-kerdûn-i niṭaḳa şeref-baḫşâ-yı nuzûl oldılar. Keẕalik ḳul ketḫudası ve Dergâh-ı ʿÂli yeñiçerileri âlay-ı dilâra ile maḥall-i merḳûmda dâire-bend-i dıl-pesend olub sureta pa żabiṭleri ṭaraf-ı Âṣafîden teşrîfat-ı ḫalʿ ile tekrîm olundılar. Baʿde-ẕalik Müḥâfıẓ-ı Şehr-i Zor Vezîr-i Muḥterem Yusuf Paşa Ḥażretleri ve der-pey-i Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i Mükerrem Yusuf Paşa ve Müḥâfıẓ-ı Kutahiyye Vezîr-i Cihân-âra ʿAbdi Paşa Ḥażretleri vârid ve herbiri ziber-i ʿalem ẓafer-tevʾemlerinde olan ümera ve zuʿama ve erbâb-ı timar ve ḳapularınıñ piyâde ve sivari ʿaskerleriyle müretteb müzeyyen alây gösterüb Ḥażret-i Serdariye mulâḳi oldukça vüzerâ-yı ʿiẓam ilbas-ı semmûr ve sâir mîr-i mîrân ve ümera ve ser-kâran ḫulʿ-ı faḫire ile tebcîl olundılar. Baʿdehu Köy Paşası (180a) ʿAli Paşa ve Baġdad'a tabiʿ ümera ve züʿama dahi vurûd ile cemʿiyyet-i leşker resîde-i ser-menzil itmam olunca Müḥâfıẓ-ı Diyarbekir Vezîr-i sitûde-tedbîr Yusuf Paşa muḳaddeme-i ceyş-i ʿaduv-şikâr ve Köy Paşası ʿAli Paşa dümdar taʿyîn olunub Ḥażret-i Serdarîniñ dahi piyâde ve suvari ʿaskeri ve Baġdad muḥafaẓasında olan cebeciyân ve topcıyan Dergâh-ı ʿÂli ve yerlu ḳulları ve kifâyet miḳdarı top ve cebe-ḫâne ve ḫumpara ve sâir levâzım-ı seferiyye ile müretteben ve tekmîl-i istiʿdad murâd üzere ḥuṣûl-peẕîr olunca sene-i meẕkûre Receb'iniñ üçüncı günı

[1044] **Allah hak söyler ve hidâyete erdiren O'dur. Maksat ve ğaye de O'dur. Ve O'nunla neticeye ulaşılır.**

yevmü's-Sebt Müḥâfiẓ-ı Diyarbekir vezîr-i muşârun-ileyh ve ḳul ketḫudası Dergâh-ı ʿÂli yeñiçerileri ile ʿale'ṣ-ṣabaḥ taḥrîk-i liva-ı nuṣret iḥtiva itmeleriyle Şaṭṭ-ı Fırat kenarında Rıḍvaniye İskelesi'ne ʿazîmet idüb ferda Serdar-ı ʿÂli-vaḳar ve sâir vüzerâyı şecaʿat-iştihar ḥaẕeratı semt-i merâma tevcîh-i ʿinan itmek taşmîm olunmuşken sefer-i merḳûmuñ teʾkîd ve meʾmûr olan ʿasâkir-i nuṣrat-meâṣiriñ taḥrîṣi içün devlet-i âliyyeden ḫaṭṭ-ı humâyûn ile Dergâh-ı ʿÂli Ḳapucı Başlarından İsmaʿil Aġa vârid ve Ḥażret-i İmam-ı Eʿẓam Raḍiyallahu Teʿâla ʿAnhu Ḳaṣabasına nuzûl itdügi ḫaberi ẓuhûr itmegin tevaḳḳuf iḳtiża ferda aġa-yı muma-ileyh iclâl ile istiḳbâl ve Ḥażret-i Serdarîye mulâḳi ve ilbas-ı semmûr ile tekrîm ve musteḳillen naṣb-ı ḫayme ile tebcîl olunub muma-ileyh dahi sefere meʾmûr olmağın meʿan rahi olmağa ḳarar-dâde oldı.

Faṣl

Çün sefer-i meẕkûr bu vecih üzere daḫi teʾkîd olundı. Teşrîn-i ṣânîniñ yigirmi beşinci günı sadis-i Recebü'l-ferd yevmü's-süleṣa mevkib-i serdari ve ordû-yı vüzerâ-yı ʿiẓam ṣalâbet-i tam ve iḥtişam ve müteʿaddid ve toplar ve ẕeḫâyir-i mevfûre ve cebe-ḫane-i maʿmûre mala-kelâm ile dosta feraḥ-fezâ ve düşmene teraḥ-iḳtiża olarak taṣviyet-i nefîr ve ḍarb-ı mehter-ḫane-i dıl-peẕîr ile maḥall-i merḳûmdan riḥlet ve sekiz saʿat mesafe ile iskele-i merḳûme rehbet-efzâ-yı nuzûl oldılar. Ferda rubʿ-i beyâriḳ-i Ḫurşîd-şevâriḳ ile sekiz saʿat mesâfe İskenderiye şerîfasina nuzûl olundı. Andan dahi nuhḍat tokuz saʿat rah ile Müseyyeb-hevri cilve-gâh-ı ḫiyâm-kerdûn-ḳiyâm oldı. Baʿde-ẕalik ḥareket-i şikûh ile sekiz saʿat (180b) surʿat ve Ḥilletü'l-ḫadra Ḳaṣaba'sınıñ ṭaraf-ı şarḳîsi ḫaymegah-ı sipehr-iştibah oldukda ḳaṣaba-i meẕkûre muḥafaẓasında olan Kapudan Paşa istiḳbâl ve ʿale'ṭ-ṭarîḳ naṣb-ı sayeban ile iḥżar-ı ṭaʿam-ı gülfam itmegin Ḥażret-i Serdari ve ḫażerat-ı vüzera maḥall-i merḳûme nuzûl ve celse-i ḥafîfeye müteʿaḳiben paşa-yı muşârun-ileyh ṭaraf-ı Serdarîden ilbas-ı semmûr ile tebcîl olundı. Baʿdehu taḥrik-i pa ve orduya şeref-baḫşa oldılar. Maḥall-i meẕkûrde iki gün üç gün müks ve sedd-i merḳûm içün ḳaṣaba-i meẕkûrede iḥżar olunan evtâd ve ṣanâdiḳ ve zenbîl ve ḥibal ve ẕeḫâyir ve sâir edevât sefînelere taḥmîl oluncaya dek iḳametden evvel-be-evvel vüzera ve vükela ḳaṣaba-i meẕkûrenîn cisr ile ṭaraf-ı ġarbisine ʿubûr ve derʿaḳab vezîr-i muşârun-ileyh ḫażretleri dahi müretteb alây-ı ḫoş-numa ile murûr ve maḥall-i merḳûma nuzûl buyurdılar. Tekmîl-i levâzım içün anda dahi iki üç gün müks ve ḥukm-i eḥmal ve dört saʿat mesafe Ḥille ḳurasından Ḳınaḳiye nâm ḳarye ḳurbüne ḍarb-ı ḫiyâm olundı. Taḥrîk-i tûġ-i pür-fürûġ ve ferda altı saʿat Keşîfe nâm menzile nuzûl baʿdehu sekiz saʿat menzil ile ʿAvn

İbn-i ᶜAli Raḍiyallahu ᶜAnhu Merḳad-i Münevverleri ḳurbünde ḳarar olundukda Salman-ı şaḳi ṭarafından casus girift olub vaḳiᶜ-i ḥal istiḫbar olundukda bağî-i merḳûm[1045] eṭrâf ve eknâfda olan ᶜAraban'a tâ ᶜAne Ḳaṣabasından Baṣra ve Ḥûvize'ye varınca âdemler israᶜ ve terġîb-nâmeler iṣdar idüb ṭavâyif-i muḫtelife-i ᶜArabanı nefîr-i ᶜam ile fezaᶜat ve kendu başında olan piyâde ve suvarîden ġayri ila yetdügi reᶜâyayı ṭavᶜan ve kerhen sürüb götürdükden soñra ḳabâyil-i ᶜaẓîme ve ᶜaşâyir-i aḳrabadan Ġazye Eᶜrabı ve Şemr ve Zübeyd ᶜaşâyiri ḥatta Baṣra'ya tabi ᶜMuntefiḳ Şeyḫi Maniᶜ oğlı Ḥamûd'da nimdar gelüb ᶜasâkir-i Pâdişâhîniñ sedd-i rahi olmak sevdasiyle kırkbiñden mütecaviz piyâde ve suvari cemᶜ ve ḥażır baş-ı pür-ḫaş olduğunıñ ḫaberin virdi. Ferda Serdar-ı Şecaᶜat-şiᶜar ve vüzerâ-yı namdar tertîb-i ᶜasâkir ve aḫẕ-ı ḥaẕer ve iḫtiraz-ı lazıme üzere yemin ve yesar ve pış ve pes mażbûṭan elvan elvan bayraklar ve pîşe-zare beñzer (181a) mızraḳlar ahen-bûs-i derya-ḫurûş ᶜasker ile ṭaraf ṭaraf mehter-ḫane ve nefîr-i Ḫusrevâne ṭanîn-endâz-ı felek-eṣîr olarak manend-i kûh ve Ḳûhistan kemâl-i temkîn ve vaḳar ile rahi olub şaḳiyy-i mezbûr bu menzilde muḳabil olur ümîd olunmamağla üç saᶜat mesâfe ile Nehr-i Ẕiyab'a yarım saᶜat gelür gelmez maḥalle ordu nuzûl ve tenzîl-i eḫmal ile ordu ḫalḳı meşġuller. Ve henüz atlar ẓuhûr-ı ḫiyelde iken maḥall-i merḳûmda vaḳiᶜ fil sökmez yılan geçmez ᶜaẓîm çalu ve ormanluk olub munâsib pusi ve kemingah olmağla şaḳiyy-i mezbûr piyâde ve tüfenk-endâzların maḥall-i meẕkûre taᶜbiye ve atlûsun der-ḳafa itmekle ᶜasâkir-i Pâdişâhi maġfûl iken ᶜale'l-ġafle hucûm ve pes-i perdeden ẓuhûr itdükleri Serdar-ı Kûh-vaḳar ve sâir vüzerâ-yı Rüstem-şiᶜar ve ser-kâran-ı şîr-iştihare iḫbar olundukda ibtida şaḳiyy-i meẕkûr ṭarafından bedîd olan atlu dûrâ-dûr iṣbat-ı vucûd itmeleriyle merdân-ı meydân-ı hüner muḳabele ile birkaç iḫtermeler alub ṭaraf-ı Serdarîden kâmran-ı inᶜam oldukdan soñra Ḥażret-i Serdari sell-i seyf-i pür-ḫayf ile eşheb-rân-ı meydân-ı peykâr olunca vüzerâ-yı ᶜiẓam ve dilâverân-ı benâm dahi nihenk-i heft ciger gibi ġavṭa-ḫor-ı deryâ-yı ḫaṭar olub bank-ı tehlîl ve tekbîr ile dest-i ber-şimşîr-i esirmiş, şetr-i şikeste-mehâr ve acıkmış şîr-i merdüm-gîr ve maḥlûl-i zencîr-i manendi yekyâr hucûm ile ḳalb-i eᶜdaya ḫafeḳan resân olduklarında henüz toplar maᶜreke-bend-i sitîz ve ḫumparalar manend-i berḳ-i ḫaṭıf ateş-rîz olmamış ancak bir tob-ı raᶜd-ı maṣḥûbe ateş virildigi gibi biñ karğaya bir taş mislince Eᶜrab-ı nifaḳ-meâb ke-cerad-ı münteşir ve ḫumr-i müstenfir-kerd bad-ı ecele mutaᶜallik ve şeẕr-i meẕer (?) muteferrik olmalarıyle ṭaġî-i meẕkûr maẓhar-ı ḳahr-ı Ḳahharî ve tabanca-ḫor-ı dest-i ġayb-ı Cebbarî olub deran livâ-yı baġy ve fesadı ser-nikûn ve dolanıb

[1045] A: mezbûr

taḥt-ı istidracı vajgûn olmağla eʿvan ve enṣarı felâket-zede perîşan ve perâkende olmağın ʿasker-i nûṣret-eşerde bulunan piyâde ve suvari yekdest ol-ṭâife-i mekrûheyi ortaya alub kebîr ve ṣaġîrine ḳoca ve gencine iltifat itmeyub ḍarb-ı şimşîr (181b) ile el-emân el-emân ṣadası zelzelede tevdi-i ḫâk-i ẕarar ve feryad ġalġalesi resîde-i bâm-ı eflâk olub ḥaṣıl-ı ʿasâkir-i nuṣret-meâṣir-i Pâdişâh beyninde bulunan eger ciyân eger pehlûlan eger nâtuvân ve eger pür-tevândan kimse kalmadı ki bir dıl ya bir başa ẓafer bulmamış ola. Şiʿir li-faḳîr

Çekub ḫançeri ġażanıñ kahramani
Girub meydane çün pîl ve mani
Urub tîġ-i du-ser merdân-ı pür-ḫaş
Akub Ceyḥûn ḫûn dutdi cihâni
Ruûs-ı düşmen oldı tob-ı meydan
O topa tîġ kıldı solıcani
Buġat-ı bed-nihâde bî-şek oldum
Nuzûl itdi belâ-yı nâgihani
Gurûh-ı eşḳiyaya ʿibret oldı
Teʿâlallahu bu feṯḥ-i asumani

Bu uṣlûb üzere fi'l-ḥal onbiñden mütecaviz bedbaḫtıñ ruûs-ı menḥûsleri kupçe-i çûkan-ı şimşîr ve hezâran müdebbir der-zencir olduğundan ġayri bir miḳdarı dahi firar ile ġarîḳ-i nehr-i Fırat olub şaḳiyy-i merḳûm ve babası baḳiyyetü's-suyûf ile firar itmegin ʿasâkir-i manṣûre bir iki saʿat mesafe taʿḳîb ve nice eḫtermelerin olub fermân-ı Serdariyle ʿavdet itdiler. Baʿdehu herkes küştesiniñ ser-i maḳṭûʿun ve esîrin pişîgah-ı ḫayme-i Serdari peh götürdükçe beleġe- mâ-belaġ serḫ ve sefîd-i inʿam ile kâmran-ı meram oldukdan soñra ekşer-i üsera cezâ-yı sezasın bulub ve baʿżılarınıñ başparmakları kesülub bir miḳdarı dahi zencîrde ibḳa olundı. Amma bunlar bir gûne cemʿiyet ki ecnâs-ı muḫtelife-i Eʿrab'ıñ evvelîsi verisine binüb geldiklerinden ġayri sâir ecnasdan dahi maʿan âdem alub ḥatta nice Hindî dilencisi bulunmağla ol-maḳûleler tavuḳ ve lâle beglik aslan gibi maṭûḳ olub ḥafr-ı atiyü'z-ẕikirde naḳl-i turabla ḫidmetleri sebḳ itmegin ʿafv ve iṭlaḳ ile muʿâmele olundılar. Ve baʿżı nisa dahi bulunmağla yine ol-saʿat Meşhedeyn Mütevellisi İdris Ağa'ya teslîm ve Ḳasaba-i Necef ṭarafına gönderdiler. Cemʿ-i ser-i maḳṭûʿdan mutaʿaddid ḳuleler bina olunub ecsad-ı menḥûslerine ḥavâṣıl-ı sibaʿ ve vuḥûş ve ṭuyûr-ı ḳubûr oldı. Ġarîb-i luṭf-i Ḫudadır ki bu ḳadar maġrûr bedbaḫt ṭaʿme-i şîr-i şimşîr olub beru ṭarafdan bir ferdiñ burnı kanamamak üzere

İİ
ʿİrak̲, 95, 98, 100, 108, 131, 143, 148, 149, 156, 157, 158, 159, 161, 172, 178, 179, 180, 186, 187, 192, 200, 216, 218, 222, 228, 229, 230, 232, 234, 235, 240, 244, 246, 248, 295, 306, 314, 388, 402, 412
ʿİrak̲-ı ʿAcem, 222
ʿİsaabâd, 107
İṣfahan, 156, 159, 175, 177, 185, 192, 244, 292, 302
İṣhafan, 156
İran, 44, 53, 63, 92, 95, 146, 174, 176, 228, 232, 241, 244, 247, 249, 252, 253, 263, 266, 267, 292, 297, 300, 302, 305, 318, 342, 361, 387, 485
İskenderiye, 67, 272, 363, 445, 451
İsrâil, 140, 171, 180
İstanbul, 3, 4, 7, 9, 10, 13, 15, 53, 59, 259, 272, 376, 392, 398, 502
İyab, 67, 446
İznik, 119, 255

KK

Ḳahire, 95, 134, 154, 164, 200, 344, 354, 402
Ḳalʿa-i Ṣadr-ı ʿAmmare, 419
Ḳalʿa-i Ṣafed, 261
Ḳalʿa-i Ṣamandra, 255
Ḳalʿa-i Ṣubin, 262
Ḳalʿa-i Ṣûfiağzı, 254
Ḳalʿa-i ʿAlâiye, 260
Ḳalʿa-i ʿAyangölı, 254
Ḳalʿa-i ʿOs̲mancık, 257
Ḳalʿa-i Ġazze, 261
Ḳalʿa-i Ḫoşab ?, 261
Ḳalʿa-i Ḫumuṣ, 261
Ḳalʿa-i Ḳaḳûn, 261
Ḳalʿa-i Ḳalʿacik, 258
Ḳalʿa-i Ḳudüs-ı Şerif, 261
Ḳalʿa-i Ḳumni, 262
Ḳalʿa-i Ṭamışvar, 262
Ḳalʿa-i Ṭaruci, 258
Ḳalʿa-i Ṭosya, 258
Ḳalʿa-i Ṭrablus-i Şam, 261
Ḳalʿa-i A, 262
Ḳalʿa-i Aba, 255
Ḳalʿa-i Abçûy, 262
Ḳalʿa-i Adermecine, 256
Ḳalʿa-i Adilcevaz, 262
Ḳalʿa-i Akçahisar, 258
Ḳalʿa-i Akhisar, 254, 260
Ḳalʿa-i Aksaray, 257, 260
Ḳalʿa-i Akşehir, 256, 257, 258
Ḳalʿa-i Alaşehir, 257
Ḳalʿa-i Amasra, 259
Ḳalʿa-i Amasya, 257
Ḳalʿa-i Amid, 261
Ḳalʿa-i Anṭakya, 261
Ḳalʿa-i Armudlı, 255
Ḳalʿa-i Aşbûʿ, 255
Ḳalʿa-i Asule, 259
Ḳalʿa-i Atina, 257
Ḳalʿa-i Ayasloğ, 255
Ḳalʿa-i Ayazmend, 255
Ḳalʿa-i Aydıncık, 255
Ḳalʿa-i Aydos, 255
Ḳalʿa-i Azğunyeñicesi, 256
Ḳalʿa-i Aġmûrce, 262
Ḳalʿa-i Baʿlbek, 261
Ḳalʿa-i Babaeskisi, 255
Ḳalʿa-i Babervice, 262
Ḳalʿa-i Babukereme, 260
Ḳalʿa-i Bafova, 259
Ḳalʿa-i Balıkeşîr, 255
Ḳalʿa-i Batakhisarı, 262
Ḳalʿa-i Batıkcahisar, 254
Ḳalʿa-i Batına, 258
Ḳalʿa-i Batnos, 255
Ḳalʿa-i Bayburd, 261
Ḳalʿa-i Becuri, 259
Ḳalʿa-i Bedûn, 262
Ḳalʿa-i Behisni, 257, 261
Ḳalʿa-i Beledeyn, 260
Ḳalʿa-i Belek-i, 262
Ḳalʿa-i Belkeser, 262
Ḳalʿa-i Bellubedre, 259
Ḳalʿa-i Belġrad, 262
Ḳalʿa-i Berḳofca, 262
Ḳalʿa-i Berğama, 255
Ḳalʿa-i Bezrişce, 262
Ḳalʿa-i Biğa, 256
Ḳalʿa-i Bilecik, 254
Ḳalʿa-i Birince, 259
Ḳalʿa-i Borlulı, 256
Ḳalʿa-i Boycagir, 260
Ḳalʿa-i Budîn, 262
Ḳalʿa-i Bukâ, 262
Ḳalʿa-i Burğaz, 255
Ḳalʿa-i Canik, 258
Ḳalʿa-i Çânkırı, 257
Ḳalʿa-i Çardak, 254
Ḳalʿa-i Çatalboğazı, 256
Ḳalʿa-i Çetroz, 256
Ḳalʿa-i Çirmen, 256
Ḳalʿa-i Çırmezar, 256
Ḳalʿa-i Çorlı, 255
Ḳalʿa-i Darende, 257
Ḳalʿa-i Der-i âfât, 262
Ḳalʿa-i Derpiçe, 259
Ḳalʿa-i Develukarahisar, 257
Ḳalʿa-i Develukarahisarı, 260
Ḳalʿa-i Devvar, 262
Ḳalʿa-i Dilnevaz, 262
Ḳalʿa-i Dimarhisar, 254
Ḳalʿa-i Dimetoka, 255
Ḳalʿa-i Dimyaṭ, 261
Ḳalʿa-i Dırağos, 260
Ḳalʿa-i Dırama, 256
Ḳalʿa-i Dişûh, 262
Ḳalʿa-i Divrigi, 257
Ḳalʿa-i Edirne, 255
Ḳalʿa-i Edremid, 255
Ḳalʿa-i Egrigöz, 256
Ḳalʿa-i Egrihisar, 254
Ḳalʿa-i Enguri, 255
Ḳalʿa-i Erciş, 262
Ḳalʿa-i Ermenbazarı, 254
Ḳalʿa-i Ermenek, 260
Ḳalʿa-i Esterġon, 262
Ḳalʿa-i Evrenos, 254
Ḳalʿa-i Eylûḳ, 262
Ḳalʿa-i Feleke, 259
Ḳalʿa-i Femendvâr, 262
Ḳalʿa-i Ferecik, 255, 256
Ḳalʿa-i Filibe, 256
Ḳalʿa-i Firekür, 255
Ḳalʿa-i Firence, 270
Ḳalʿa-i Fiyuni, 262
Ḳalʿa-i Gemlik, 255
Ḳalʿa-i Girîd, 357
Ḳalʿa-i Gögercinlik, 258, 259
Ḳalʿa-i Gölbaşı, 260
Ḳalʿa-i Görüce, 259
Ḳalʿa-i Göynük, 255
Ḳalʿa-i Gümülcine, 255
Ḳalʿa-i Hamid, 256
Ḳalʿa-i Haver, 270
Ḳalʿa-i Hay, 256
Ḳalʿa-i Hereke, 255, 258
Ḳalʿa-i Hirdanya, 256
Ḳalʿa-i Hırvarin, 262
Ḳalʿa-i İḫtiman, 262
Ḳalʿa-i İbsala, 255
Ḳalʿa-i İlbasan, 260
Ḳalʿa-i İncigöz, 256
Ḳalʿa-i İnebuli, 258
Ḳalʿa-i İnegöl, 254
Ḳalʿa-i İnoz, 259
Ḳalʿa-i İrşive, 262

Ḳalʿa-i İskenderiye, 260, 261
Ḳalʿa-i İskilib, 258
Ḳalʿa-i İskine, 256
Ḳalʿa-i İslankumne, 262
Ḳalʿa-i İsparta, 256
Ḳalʿa-i İstanköyi, 262
Ḳalʿa-i İvinik, 262
Ḳalʿa-i İyneügi, 254
Ḳalʿa-i İznikmid, 255
Ḳalʿa-i İzvornik, 257
Ḳalʿa-i Kalşuucı, 260
Ḳalʿa-i Kandırı, 254
Ḳalʿa-i Kânkurı, 258
Ḳalʿa-i Kapucukhisari, 254
Ḳalʿa-i Karaağac, 256
Ḳalʿa-i Karacahisar, 254
Ḳalʿa-i Karaceyş, 254
Ḳalʿa-i Karafurya, 257
Ḳalʿa-i Karakarya, 256
Ḳalʿa-i Karamürsel, 254
Ḳalʿa-i Karatekin, 254
Ḳalʿa-i Kastamuni, 257, 258, 259
Ḳalʿa-i Kavala, 256
Ḳalʿa-i Kayseriye, 257
Ḳalʿa-i Kefe, 260
Ḳalʿa-i Kele, 254
Ḳalʿa-i Kemâ, 257
Ḳalʿa-i Kema, 261
Ḳalʿa-i Kemerdahi, 262
Ḳalʿa-i Keraste, 254
Ḳalʿa-i Kerme-i müre, 258
Ḳalʿa-i Kerpas, 254
Ḳalʿa-i Kesel, 262
Ḳalʿa-i Keştan, 255
Ḳalʿa-i Kestil, 254
Ḳalʿa-i Kete, 254
Ḳalʿa-i Kevâle, 260
Ḳalʿa-i Kığı, 261
Ḳalʿa-i Kırkkilisa, 256
Ḳalʿa-i Kirmasti, 255
Ḳalʿa-i Kırşehri, 258
Ḳalʿa-i Kızılca, 254
Ḳalʿa-i Kızılcatuzlı, 255
Ḳalʿa-i Kızılhisar, 260
Ḳalʿa-i Kızılihisar, 254
Ḳalʿa-i Kocacık, 258
Ḳalʿa-i Kocahisar, 254
Ḳalʿa-i Kocakayası, 258
Ḳalʿa-i Köle, 262
Ḳalʿa-i Konya, 257, 260
Ḳalʿa-i Koyunhisari, 255
Ḳalʿa-i Koyunlıhisar, 259
Ḳalʿa-i Kumberğos, 259
Ḳalʿa-i Kurûn, 262
Ḳalʿa-i Kütahya, 256
Ḳalʿa-i Kuyuh, 254
Ḳalʿa-i Larende, 257, 260
Ḳalʿa-i Lebleyucı, 254
Ḳalʿa-i Leccûn, 261
Ḳalʿa-i Lefke, 254
Ḳalʿa-i Livadiye, 260
Ḳalʿa-i Lofca, 259
Ḳalʿa-i Lundos, 262
Ḳalʿa-i Mahlu, 259
Ḳalʿa-i Malaṭya, 261
Ḳalʿa-i Malatya, 257
Ḳalʿa-i Malcaba, 254
Ḳalʿa-i Malğara, 255
Ḳalʿa-i Manastır, 256
Ḳalʿa-i Mardin, 261
Ḳalʿa-i Marluye, 256
Ḳalʿa-i Marmara, 254
Ḳalʿa-i Mişḳalûreş, 262
Ḳalʿa-i Mışır-ı Ḳahire, 261
Ḳalʿa-i Mihalcık, 255
Ḳalʿa-i Mînan, 260
Ḳalʿa-i Misillili, 255
Ḳalʿa-i Mişvar, 262
Ḳalʿa-i Miyas, 255
Ḳalʿa-i Mora, 260
Ḳalʿa-i Muṣul, 261
Ḳalʿa-i Mudurlı, 254
Ḳalʿa-i Mune, 260
Ḳalʿa-i Mutra ?, 260
Ḳalʿa-i Nevaberdi, 259
Ḳalʿa-i Nevabürde, 258
Ḳalʿa-i Nigde, 257
Ḳalʿa-i Niksar, 258
Ḳalʿa-i Nuḳûd, 270
Ḳalʿa-i Nurtur der- Rum-ili, 256
Ḳalʿa-i Ögde, 254
Ḳalʿa-i Oklukhisarı, 258
Ḳalʿa-i Or, 260
Ḳalʿa-i Örkügelmek, 255
Ḳalʿa-i Ösek, 262
Ḳalʿa-i Oynamışhisar, 254
Ḳalʿa-i Oğazi, 258
Ḳalʿa-i Parfan, 262
Ḳalʿa-i Paske, 270
Ḳalʿa-i Peşte, 262
Ḳalʿa-i Peyundak, 262
Ḳalʿa-i Pıñarhisar, 255, 256
Ḳalʿa-i Pıravadi, 256
Ḳalʿa-i Pirliye, 256
Ḳalʿa-i Raçe, 262
Ḳalʿa-i Reḥaş, 262
Ḳalʿa-i Remle, 261
Ḳalʿa-i Retmu, 322
Ḳalʿa-i Rıḍa, 259
Ḳalʿa-i Rodos, 262
Ḳalʿa-i Ruha, 261
Ḳalʿa-i Samaku, 256
Ḳalʿa-i Segedin, 262
Ḳalʿa-i Selanik, 257
Ḳalʿa-i Selânik, 258
Ḳalʿa-i Semendire, 258, 259
Ḳalʿa-i Şemîran, 270
Ḳalʿa-i Şevmiz, 256
Ḳalʿa-i Seydişehri, 256, 258
Ḳalʿa-i Şibli, 257
Ḳalʿa-i Sibûd, 262
Ḳalʿa-i Sigetvar, 262, 271
Ḳalʿa-i Silifke, 260
Ḳalʿa-i Silistre, 257
Ḳalʿa-i Silivri, 259
Ḳalʿa-i Silvar, 262
Ḳalʿa-i Simav, 256
Ḳalʿa-i Sina, 262
Ḳalʿa-i Sincan, 262
Ḳalʿa-i Sincar, 261
Ḳalʿa-i Sinob, 259
Ḳalʿa-i Sirat, 260
Ḳalʿa-i Siroz, 256
Ḳalʿa-i Sivas, 257
Ḳalʿa-i Siverek, 261
Ḳalʿa-i Sivricehisar, 259
Ḳalʿa-i Sivrihisar, 258
Ḳalʿa-i Sofya, 256
Ḳalʿa-i Sudar, 258
Ḳalʿa-i Suh, 259
Ḳalʿa-i Sulṭan, 262
Ḳalʿa-i Sulı, 254
Ḳalʿa-i Sunbal, 262
Ḳalʿa-i Surûciyye, 439
Ḳalʿa-i Şurzil, 262
Ḳalʿa-i Tarakcıyeñicesi, 255
Ḳalʿa-i Taşözi, 259
Ḳalʿa-i Tatar, 262
Ḳalʿa-i Tavşanlu, 256
Ḳalʿa-i Tavuslı, 256
Ḳalʿa-i Tekurpınarı, 254
Ḳalʿa-i Tırajvi, 256
Ḳalʿa-i Tırhala, 257
Ḳalʿa-i Tokat, 257
Ḳalʿa-i Tokmakhisari, 259
Ḳalʿa-i Tuzla, 256
Ḳalʿa-i Ulubat, 255
Ḳalʿa-i Umul, 259
Ḳalʿa-i Üsküb, 256
Ḳalʿa-i Ustulnibelğrad, 262
Ḳalʿa-i Valyûh, 262
Ḳalʿa-i Van, 262
Ḳalʿa-i Varna, 257
Ḳalʿa-i Vidin, 257
Ḳalʿa-i Vidine, 257
Ḳalʿa-i Vilâyet-i Karlu, 256

Ḳalʿa-i Vize, 256
Ḳalʿa-i Yalakâbâd, 254
Ḳalʿa-i Yalvac, 256
Ḳalʿa-i Yanbuli, 256
Ḳalʿa-i Yankoh, 262
Ḳalʿa-i Yaşca, 262
Ḳalʿa-i Yaycise, 260
Ḳalʿa-i Yeñbuli, 256
Ḳalʿa-i Yeñicekızılağac, 256
Ḳalʿa-i Yeñişehir, 254, 257, 258
Ḳalʿa-i Yergögi, 258
Ḳalʿa-i Zağraeskisi, 256
Ḳalʿa-i Zemîn, 262
Ḳalʿa-i, 153, 235, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 267, 270, 271, 290, 291, 307, 308, 309, 322, 333, 349, 350, 357, 379, 385, 399, 404, 419, 439
Ḳalʿ-i Begşehri, 256
Ḳalle, 41, 263
Ḳamaniçe, 373, 394
Ḳameriye, 319, 380
Ḳandihar Seferi, 291
Ḳandiye, 369, 389
Ḳarcığı, 297
Ḳasaba-i Eʿẓamiye, 265
Ḳasaba-i Necef, 453
Ḳasım, 119, 151, 157, 158, 165, 166, 277, 291, 297, 298
Ḳavl-i, 107
Ḳayṣariye, 189
Ḳayim Beg, 341
Ḳayrevan, 134,153
Ḳazvin, 192, 252
Ḳilân, 246
Ḳınaḳiyye, 363,452
Ḳuṭbeddîn Ḳaymar, 188
Ḳubab-ı Leyṣ, 288
Ḳubban, 331
Ḳubeyl-i Ḥuṭam, 439
Ḳuds, 445, 474
Ḳudüs-i şerîf, 154
Ḳulaʿ-ı Azak, 260
Ḳulaʿ-ı İsfendiyâr, 259
Ḳurṭuba, 102
Ḳureyş Bin Bedvan, 169
Ḳuruna Ḳalʿası, 356, 357, 363, 365,419, 421
Ḳuruna Limanı, 358
Ḳuruna, 332, 333, 356, 357, 363, 365, 366, 413, 420, 421, 422, 423, 433, 435, 436, 444, 446
350
Kâbil, 236
Kalʿa-i Görfus, 259
Kalʿa-i Mudurnı, 255
Kalʿa-i Nigbuli, 257
Kalʿa-i Niş, 256
Kalʿa-i Sıklanhisarı, 260
Kandihar, 43, 235
Karabağ, 225, 248
Karadepe, 439
Karagözhisar, 254
Karahisar, 254, 260
Karaman, 65, 66, 257, 260, 467
Kâşan, 246
Kâzrûn, 486
Kebâkeyş, 156
Kebşe, 67, 444
Kefl, 359
Kelhur, 250
Kerbela, 68, 79, 102,136, 157, 209, 223, 234, 247, 251, 265, 266, 273, 295, 298, 332, 363,371, 378, 446, 456, 464, 470, 484
Kerh, 485
Kerkük, 8, 57, 64, 252, 288, 297, 343, 403, 470, 475, 478, 488
Keşîfe, 452
Kesk Çınar, 270
Kevṣer, 122
Kıbrıs, 120
Kilis, 58, 346
Kıpçak, 38, 212
Kireft, 236
Kirman, 66, 143, 156, 157, 160, 179, 180, 239, 242, 243, 258
Konya, 60, 253, 258
Kubad, 239
Kûfe, 100, 102, 109, 111, 117, 123, 137, 144, 149, 151, 171, 470
Kürdistân, 172, 176, 249
Kürzüm, 173
Kuşlar Ḳalʿası, 363
Kût-i Muʿammer, 359, 364

LL
Laḥsa, 148, 149, 150, 273, 329, 330, 356, 360, 362
Ladkiye-i Rum, 174
Lahcan, 246
Las, 256
Luristân, 222, 264, 275

MM
Maḥalle-i Kerh, 111, 195, 204
Manṣûriye, 357, 360, 364, 420
Manisa, 259, 262, 273, 276
Mardin, 297, 304
Mar-ı covba, 136
Masendan, 107
Maverâünnehir, 145,147, 150, 173, 176, 241, 242, 243, 252, 381
Mazenderân, 143, 192, 292
Maġrib, 102, 119, 121, 149, 150, 153
Maġrib-i Zemin, 103
Medâyin, 122, 203, 418
Mederese-i Müstanṣiriye, 263
Medîne Ḳalʿası, 268
Medîne-i Münevvere, 116, 158, 175, 261
Medine-i Münevvere, 124
Medînet'ül-Mansur, 122
Medînetü's-Selam, 108
Medrese-i Beltasiye, 113
Medrese-i Mustanṣıriye, 213
Medrese-i Niẓâmiye'ye, 171
Meğan, 221
Mehaviş, 170
Mehâviş-i ʿİcl, 170
Mehrûd Naḥiyesi, 441
Mekke-i Mükerreme, 107, 115, 119, 261, 356, 441
Mendeli Kasabası, 468
Mendelicîn, 252
Meniʿa, 144
Menteşa, 180, 258
Merʿaş, 423
Meraġ, 184
Merv, 100, 172, 252
Meyyafariḳîn, 176
Mıṣır,7, 15, 57,59,62, 95, 101, 102, 119,121,125,126,134, 140, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 164, 169, 170, 176, 189, 190, 200, 201, 212, 218, 223, 225, 231, 233, 234, 250, 261, 282, 297, 336, 344, 354, 376, 379, 402, 459
Mıntıḳa, 340, 34
Muṣul, 140, 152, 153, 164, 233, 237, 263, 278, 288, 297, 301, 302, 304, 309, 339, 343, 356, 362, 364, 369, 372, 402, 413, 414, 447, 450, 456, 460,478

NN
Naḥcivan Ṣaḥrası, 271
Naḥiye-i Akyazı, 254
Naḥiye-i Bakırküresi, 258
Naḥiye-i Kocaeli, 254
Naşıra, 189
Naşıriyye, 445
Nablus, 189
Necef-i Eşref, 217, 228, 235, 266, 363, 458, 464, 484
Necid, 284
Nehr-i ʿAntar, 475
Nehr-i ʿİsa, 111, 164
Nehr-i Ẕiyab, 444, 452, 459, 460, 467
Nehr-i Buġazi, 484
Nehr-i Decil, 347
Nehr-i Diyale, 288
Nehr-i Madiyan, 436
Nehr-i Seyib, 327
Nehr-i Şahi, 67, 445, 455, 463, 474
Nehr-i Zab, 100
Nehr-i Ziyad, 440
Nehruvan, 169
Nejad, 187
Nemçe, 351, 389, 390, 391, 395, 400, 483
Nemk Beḥram, 146, 147, 156
Nevba, 106
Nevġazad, 395
Nihavend, 274, 275, 302
Niş, 398, 399, 400
Nişabur, 116, 129, 158, 171
Nuṣaybîn, 104

OO
Osek, 396

PP
Pasin, 253

RR
Raḳḳa, 151, 356, 362, 364, 369, 413, 466
Reṣafe, 109
Recîlaviye, 420
Rekkade, 121
Remaḥiye, 252, 270, 357, 363, 444, 455, 474
Remle, 154, 189, 420
Revan, 307, 311
Rey, 109, 115, 120, 122, 170, 171,180, 222
Rıḍvaniye İskelesi, 417, 451, 459, 466
Rodos Cezîresi, 395
Ruha, 45, 175, 278, 308, 318
Rum, 72, 75, 92, 95, 112, 115, 119, 120, 126, 130, 172, 174, 180, 212, 222, 227, 228, 233, 234, 243, 244, 249, 251, 252, 253, 255, 266, 276, 278, 295, 296, 297, 300, 302, 304, 305, 309, 310, 312, 320, 342, 343, 346, 380, 382, 388, 389, 398, 412, 441, 486
Rum-İli, 257

SS
Ṣaḥra, 129, 223, 263, 266, 343, 470
Ṣabuncı Ḳulesi, 385
Ṣadr-ı ʿAmare, 419
Ṣayda, 189
Ṣûḳan, 298
Ṣuġûriye, 189
167
Ṣaṭṭ-ı Cezâyir, 420
Ṣaṭṭü'l-ʿArab, 364, 366, 420, 434, 435
Ṣaṭṭü'n-Nîl, 445
Saḳız Cezîresi, 402
Şaluşiyye, 330
Şam, 56, 57, 95, 101, 103, 104, 109, 111, 119, 126, 149, 150, 151, 156, 164, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 187, 189, 201, 231, 249, 250, 261, 278, 297, 328, 336, 362, 374
Samerra, 72, 107, 130, 132, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 234, 414
Segedin, 396
Şehr-i ban, 298
Şehr-i Bursa, 254
Şehr-i Perîderşapur, 418
Şehr-i Zor, 59, 63, 65, 67, 100, 101, 269, 270, 271, 272, 275, 297, 301, 304, 356, 362, 369, 403, 413, 415, 417, 420, 423, 447, 450, 456, 481, 482, 483, 488
Semavat, 67, 315, 444, 473, 474, 478
Semendire, 399, 400
Semerḳand, 145, 176
Seyib, 56, 445, 474
Şeġrad, 395
Sicilmase, 153
Sicistan, 129,143
Sincar, 175, 176, 482
Şiraz, 113, 143, 156, 160, 161, 232, 239, 244
Sîstân, 143, 235
Sögütcük, 119

ŞŞ
Surûṭ, 439
Suzünlü çukur, 253

TT
Ṭaberiye, 151, 189
Ṭamışvar, 483
Ṭuleyṭula, 102
Ṭuna Şaṭṭı,351, 393, 397
Ṭuna, 351, 393, 397, 400
Tarsus, 107, 127
Tebriz, 118, 223, 230, 236, 240, 243, 244, 246, 248, 249, 257, 262, 266, 267, 276
Tekrîd, 321
Temîme, 95, 99
Trabzon, 259
Türkistân, 119, 171, 204
Tus, 107, 120, 125

ÜÜ
Üsküne, 192

VV
Van Ḳalʿası, 267
Van, 59, 93, 267, 354
Varedîn, 396
Vasıṭ, 108, 122, 139, 143, 183, 252, 264, 267, 268
Vec, 395
Vedîn Ḳalʿası, 400
Vedin, 399,
Veṣṭan, 263
Vilâyet-i Ḥaleb, 261
Vilâyet-i Afrikiyye, 121
Vilâyet-i Alacahisar, 258
Vilâyet-i Arnavud, 260
Vilâyet-i Aydın-İli, 257, 258
Vilâyet-i Boli-İli, 260
Vilâyet-i Canik, 257, 258
Vilâyet-i Canovâsı, 258
Vilâyet-i Ermen, 262
Vilâyet-i İhtiman, 256
Vilâyet-i İştilib, 256
Vilâyet-i İzmir, 258

Vilâyet-i Karaboğdan der-
Rum-İli, 262
Vilâyet-i Karesi, 255
Vilâyet-i Kavac-İli, 260
Vilâyet-i Köstendil, 256
Vilâyet-i Menteşa, 257
Vilâyet-i Saʿîd-İli, 258
Vilâyet-i Şam, 261
Vilâyet-i Samsun, 257
Vilâyet-i Saru, 257, 258
Vilâyet-i Tekeili, 257
Vilâyet-i Vardar, 256
Vilâyet-i Zihne, 256
Vilâyyet-i Rum-İli, 258

YY
Yanmu Ḳalʿası, 343
Yanya, 80, 320
Yedi Ḳule, 324
Yelbür, 274
Yemen, 119, 123, 177
Yenice, 288
Yeñişehir-i der-Karaman, 260

ZZ
Ẕeyab, 446
Ẓalim Ḳalʿası, 269
Zekiyye Ḳalʿası, 419
Zekiyye Şaṭṭı, 366, 420
Zend, 250
Zevra, 347

Özgeçmiş

1964 târihinde Diyarbakır'ın Çermik İlçesinin Karamusa köyünde doğdu. İlk ve ortaokulu Çermik'te, Liseyi ise Diyarbakırda bitirdi. Aynı yıl (1983) Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı. Bu Fakültenin hazırlık sınıfını muafiyet sınavı ile geçerek 1. sınıfı aynı Fakültede okuduktan sonra Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesine yatay geçiş yaptı. 22.06.1987 târihinde mezun oldu. Aynı yıl Öğretmenlik Yeterlik sınavını kazanıp Gaziantep Gazi Ortaokuluna öðretmen olarak atandı. Beş sene aynı okulda çalıştıktan sonra 1992 yılında Kahramanmaraş İmam-Hatip Lisesi'ne tayin edildi. 1993 yılında K.S.Ü.'nün açmış olduğu Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Târihi Ana Bilim dalında Araştırma Görevlilisi sınavını kazanarak bu üniversitede göreve başladı. 16-07-1996 târihinde K.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Târih Anabilim Dalından Yüksek Lisansımı tamamladı. Eylül 1996 târihinde Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Târihi Bilim Dalında doktora sınavını kazandı. Doktoranın tez çalışmalarına devam etmektedir. Halen, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

İngilizce ve Arapça bilmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Mehmet KARATAŞ